

પાંચસો પ્રતમાં મર્યાદિત આ અંચની
આ ~~વ્યોમ~~ મી નકલ છે.

૨૧. ૪ ૭૪૫૭

દીક્ષિત પચીસ રૂપિયા

પ્રાપ્તિસ્થાન :

૧. સારાભાઈ મણિલાલ નવાળ
માંડવીની પોળમાં, હોપા માવજીની પોળ, અમદાવાદ-૧.
૨. જૈન પ્રકાશન મંદિર
૩૦૮/૧ ડોશીરાડાની પોળ, અમદાવાદ-૧.
૩. પંડિત હખિલદાસ કેશરીચંદ
દાદા સાકેતની પોળ, ખંભાત (ગુજરાત)
૪. મેથરાજ જૈન પુસ્તક લંદાર
ગોડીજીની આન, કીકા રૂઢીટના નાકે, સુબાહ-૨

પ્રકાશક : શ્રી જૈન-કલા સાહિત્ય પ્રકાશન શુદ્ધ તરફથી

સારાભાઈ મણિલાલ નવાળ
માંડવીની પોળમાં, હોપા માવજીની પોળ, અમદાવાદ-૧.
જયવંતજીલ ગિરધરજીલ શાહ
C/o. જૈન પ્રકાશન મંદિર ૩૦૮/૧ ડોશીરાડાની પોળ, અમદાવાદ-૧.
પંડિત હખિલદાસ કેશરીચંદ, દાદા સાકેતની પોળ, ખંભાત

મુદ્રક - કાન્તિલાલ કાશ્યાભાઈ પટેલ મગલ મુદ્રણાલય, રતનપોળ, અમદાવાદ-૧.

ચિત્ર ખેરો, ધત્ર, પૂક તથા જોઈટ છાપનાર જયવિદ્યાલય ચણત, દીપક ત્રિવેદી, રામપુર, અમદાવાદ-૧

નિવેદન

શ્રી જૈન કલા સાહિત્ય પ્રકાશન ગૃહના પહેલાં જ પ્રકાશનમાં જણાવ્યા મુજબ ચિત્રમય શ્રીપાલ રાસ નામનું આ પ્રકાશન જનતા સમક્ષ છ માસ પછી રજુ કરતાં અમને અનહદ આનંદ થઈ રહ્યો છે.

આ પુસ્તકમાં છપાવવામાં આવેલાં ચિત્રો એક પછી એક જોવાથી, આપણી નજર સમક્ષ મહારાજ શ્રીપાલનું જીવન ચરિત્ર જાણે જીવંત સ્થિતિમાં ઉપસ્થિત થઈ રહ્યું હોય તેમ આપણને લાગે છે. આ ચિત્રોવાળી હસ્તપ્રત અમને પ્રથમ વાર ઉપયોગ કરવા માટે જે મહાનુભાવે ઉદારતાથી આપી છે, તેમનો ઋણ સ્વીકાર અમે કરીએ છીએ અને પોતાનું નામ જાહેર નહીં કરવાની તેમની ઈચ્છાને પણ ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

આ રાસ જૈન સમાજમાં બાળકથી લઈને વૃદ્ધ માણસો સુધી અતિ પ્રસિદ્ધ છે અને તે ચાર ખંડ અને એકતાલીસ ઢાળોમાં સંપૂર્ણ કરવામાં આવેલ છે. આ રાસની રચના કરનાર કવિરત્ન શ્રીવિનયવિજયજી ઉપાધ્યાયજીએ સંવત ૧૭૩૮ની સાલમાં સુરત શહેરની નજીક આવેલા રાંદેર ગામમાં આ રાસની રચના કરવા માંડેલી, પરંતુ સાડા-સાતસો ગાથાઓ રચ્યા પછી તેઓ સ્વર્ગવાસી થયા હતા, પછી તેઓશ્રીની ઈચ્છા મુજબ અને તેઓશ્રીના ખાસ વિદ્યાસપાત્ર ઉપાધ્યાયજી શ્રી યશોવિજયજીએ બાકીનો અપૂર્ણ રહેલો રાસ પૂર્ણ કરેલો છે.

આ રાસમાં આપવામાં આવેલાં ચિત્રો પૈકી કેટલાક ચિત્રોમાં સાધુ મહારાજો મુખે મુહપત્તિ બાંધેલી છે, તે સળંઘમાં અમારો ખુલાસો એ છે કે આ રાસ ચીતરનાર ચિત્રકારના સમયમાં જૈન સંપ્રદાયમાં મુખે મુહપત્તિ બાંધવાનો રીવાજ જૈન સંપ્રદાયના કેટલાક ભાગમાં પ્રચલિત હોવાનો તે પૂરાવો છે; અને ઇતિહાસ અને કલાની દૃષ્ટિએ પ્રાચીન ચિત્રો, જેવાં હોય તેવાં જ રજુ કરવાં જોઈએ, અને તેથી જ પ્રતમાં જે પ્રમાણે ચિત્રો મળી આવ્યાં તે પ્રમાણે જ અમે સમાજ સમક્ષ રજુ કર્યા છે. આ સિવાય સમાજના કોઈપણ મત મતાંતરમાં પડવાનો અમારો ધરાદો નથી.

આ પુસ્તકમાં આપવામાં આવેલ શ્રીપાલ મહારાજનું જીવન ચરિત્ર તેના ચિત્રો સાથે દરેક મનુષ્ય મનન પૂર્વક વાંચે-જૂએ અને જે રીતે શ્રીપાલ મહારાજજી શ્રદ્ધા અને ભક્તિપૂર્વક શ્રીનવવદજીનું આરાધન કર્યું તે રીતે આરાધન કરી, ઉત્તરોત્તર આત્મિક વિકાસ કરીને પ્રાતે મોક્ષ મુખ પ્રાપ્ત કરે એવી હાર્દિક ઈચ્છા સાથે આ નિવેદન પૂરું કરવાની તક લઈએ છીએ.

આ બચંકર મોંઘવારીના સમયમાં હજારો રૂપિયાના ખરચે તૈયાર કરેલ આ ઐંથરત્નને સમાજનો સમજી વર્ગ ખરીદ કરીને અમને નવા નવા ઐંથરત્નો સમાજ સમક્ષ રજૂ કરવાની તક આપશે.

માંડવીની પોળમાં, છીપા માવજીની પોળ,
અમદાવાદ-૧.
વિ.સં. ૨૦૧૭, ચૈત્રી પૂર્ણિમા
તા. ૧-૪-૧૯૧૧

સારાભાઈ મણિલાલ નવાળ
જશવંતલાલ ગિરધરલાલ શાહ
પંડિત છબીલાલા કેશરીચંદ શાહ

વિપયાનુક્રમ

વિષય	પાનું	વિષય	પાનું
ચિત્ર પરિચય	૧-૪૨	શ્રી નવપદ્મનાં સ્તવનો	૨૩-૨૪
શ્રીપાત્ર રાજાનો રાસ	૧-૨૭૪	શ્રી નવપદ્મની સ્તુતિઓ	૨૫-૨૭
ખંડ પહેલો	૧-૫૩	શ્રી દેવચંદ્રજી કૃત સ્નાત્રપૂજા	૨૮-૩૬
ખંડ બીજો	૫૪-૧૦૦	શ્રી નવપદ્મજી વિધિ	૩૭-૩૮
ખંડ ત્રીજો	૧૦૧-૧૭૩	શ્રી નવપદ્મજીના ચરોત્રવિજયજી કૃત ૩૬-૫૧	
ખંડ ચોથો	૧૭૪-૨૭૪	શ્રી વીરવિજયજી કૃત સ્નાત્રપૂજા	૫૨-૫૮
શ્રી સિદ્ધચક્ર આરાધન વિધિ	૧-૬૬	શ્રી પદ્મવિજયજી કૃત નવપદ્મજી	૫૯-૬૬
શ્રી નવપદ્મનાં નામ	૧-૩	શ્રી સકલચંદ્રજી કૃત સત્તરબોલી પૂજા	૬૭-૮૨
શ્રી નવપદ્મનાં વર્ણો	૩-૪	શ્રી આત્મારામજી કૃત સત્તરબોલી પૂજા	૮૩-૮૩
શ્રી નવપદ્મની ઓળીનો કાર્યક્રમ	૪-૧૩	શ્રી નવપદ્મના ઉજમણાનો વિધિ	૮૪-૮૫
શ્રી નવપદ્મ મંદજની રચના	૧૩	ખરતરગચ્છીય દેવવંદન વિધિ	૮૬
આયંબિતનું પચ્ચક્રખાણ	૧૭		
તિવિહારનું	૧૭		
એકામ્રજા એકજાનું	૧૮		
શ્રી સિદ્ધચક્રના ચિત્રવંદનો	૧૮-૨૩		

ચિત્ર વિવરણ

ચિત્ર ૧ ગણધરદેવ શ્રી ગૌતમસ્વામી (પાનું ૨). પ્રભુ મહાવીરની આજ્ઞા લઈને ગૌતમસ્વામી રાજગૃહી નગરીના ઉદ્યાનમાં આવ્યા.

ચિત્રમાં અશોકવૃક્ષની નીચે સુવર્ણકમલ ઉપર બેસીને ગૌતમસ્વામી ધર્મદેશના આપતા દેખાય છે. આ ચિત્ર જૈન ચિત્રકાર જયંતીલાલ ઝવેરીએ ચીતરેલું છે.

ચિત્ર ૨. મગધરાજ શ્રેણિક (પાનું ૨). ગૌતમસ્વામી પધાર્યાની ખબર મળતાં જ મગધરાજ શ્રેણિક, પોતાના પરિવાર સહિત, ધર્મોપદેશ સાંભળવા માટે ઉદ્યાન તરફ રવાના થાય છે.

ચિત્રમાં ચોનાની પાલખીમાં બેસીને શ્રેણિક મહારાજ ગૌતમસ્વામીની દેશના સાંભળવા જતાં દેખાય છે. શ્રેણિક મહારાજના ચહેરા ઉપર દેશના સાંભળવાની તીવ્ર ઉત્સુકતા દેખાઈ આવે છે.

ચિત્ર ૩. શ્રી નવપદમંડલ (પાનું ૨). ગૌતમસ્વામી નવપદની આરાધના કરવાને રાજશ્રેણિક તથા સભાજનોને ઉપદેશ આપતાં, નવપદનું વર્ણન કરે છે જે નવપદ (સિદ્ધચક્ર) મંડલની આકૃતિ અત્રે રજુ કરેલી છે.

ચિત્ર ૪. દેવી સરસ્વતી. શ્રી નવપદજનો પ્રભાવ દર્શાવતા શ્રીપાલરાસની રચના કરતાં કવિ મંગલાચરણમાં સરસ્વતીદેવીની સ્તુતિ કરે છે (પાનું ૧.)

ચિત્રમાં સરસ્વતીદેવીએ ચાર હાથ પૈકી ઉપરના જમણા અને ડાબા હાથમાં પુસ્તક પકડેલું છે, અને નીચેના જમણા તથા ડાબા હાથથી વીણા પકડેલી છે. સરસ્વતીદેવી હંસ પક્ષી કે જે તેણીનું વાહન છે, તેના ઉપર સવાર થએલી છે.

ચિત્ર ૫. કવિરત્ન શ્રીવિનયવિજયજી ઉપાધ્યાય. શ્રીપાલના રાસની રચના કરનાર કવિરત્ન શ્રીવિનયવિજયજી ઉપાધ્યાય, પોતાના બંને હાથમાં શ્રીપાલરાસનું પ્રથમ પાનું લઈને, સરસ્વતીદેવી તથા પોતાના ગુરુશ્રીનું સ્મરણ કરતા દેખાય છે.

ચિત્ર ૬. મગધરાજ શ્રેણિકને ઉપદેશ આપતાં શ્રીગૌતમસ્વામીજી (પાનું ૨).

ચિત્રની ડાબી બાજુએ શ્રી ગૌતમસ્વામીજી સામે બે હસ્તની અંજલિ ભેડીને બેઠેલા મગધરાજને ઉપદેશ આપતાં દેખાય છે. શ્રેણિકની પાછળ એક પરિચારક બેસેલો છે. ગૌતમસ્વામીજીની બાજુમાં તેઓશ્રીના શિષ્ય, સામે બેઠેલા પુરુષને ઉપદેશ આપતો દેખાય છે. ઉદ્યાનની રજુઆત કરવા ચિત્રકારે ત્રણ ઝાડ રજુ કરેલાં છે. મગધરાજની પાછળ ઉદ્યાનના કોટની દિવાલ છે. દિવાલની બહારના ભાગમાં એક હાથી તથા એક ઘોડો બેસેલાં છે. ચિત્ર સંયોજન સુંદર છે.

ચિત્ર ૭. ઉજ્જયણી નગરી (પાનું ૩). ગૌતમસ્વામીજી રાજ શ્રેણિકની આગળ નવપદ્મનો મહિમા દર્શાવવા માટે શ્રીપાલ મહારાજનું વર્ણન કરતાં, પ્રજાપાલ રાજાની ઉજ્જયણી નગરીનું વર્ણન કરે છે.

ચિત્રમાં ચિત્રકારના સમયના નગરનું હૂબહૂ સંયોજન આપણને આ ચિત્રમાં મળે છે. ચિત્રની ઉપરના ભાગમાં પ્રજાપાલ રાજાનો દરબાર છે. જે પુરુષો નગરખાનામાં નગાઈ વગાડે છે. નીચેના ભાગમાં જિનમંદિરની રજૂઆત કરેલી છે. વળી, રાજમહેલની બહારના ભાગમાં એક હાથીસવાર છે. ચિત્રની નીચેના ભાગમાં ગામ બહાર ક્ષિપ્રા નદીની રજૂઆત ચિત્રકારે પાણી તથા પાણીમાં તરતી માછલીઓ બતાવીને કરેલી છે. ચિત્રકારની સંયોજન શક્તિ અદ્ભુત છે.

ચિત્ર ૮. રાજ પ્રજાપાલ, રાણી તથા રાજકુંવરીઓ સહિત (પાનું ૪). ચિત્રની મધ્યમાં રાજ પ્રજાપાલ બેસેલો છે. રાજ પ્રજાપાલની સામે રાણી સૌભાગ્યસુંદરી તથા રાજકુમારી સુરસુંદરી બેસેલાં છે. રાજ પ્રજાપાલની પાછળ ઉપરના ભાગમાં જૂઠાં ઓરડામાં રાણી રૂપસુંદરી તથા રાજકુમારી મયણાસુંદરી વાતચીત કરતાં દેખાય છે. રાજમહેલની બહારના પગથીયાંની ઉપરના ભાગમાં એક સ્ત્રી પરિચારિકા ઉંઘા કરેલા હાથમાં થાળ પકડીને બેસેલી છે.

ચિત્ર ૯. આ ચિત્રના બે વિભાગ છે. ઉપરના ભાગમાં રાણી રૂપસુંદરી તથા રાજકુમારી મયણાસુંદરી, જૈનધર્મના ભાવુકાર પંડિત પાસે, જૈનધર્મના અભ્યાસ કરે છે. નીચેના ભાગમાં રાણી સૌભાગ્યસુંદરી તથા રાજકુમારી સુરસુંદરી બ્રાહ્મણ પંડિત પાસે અભ્યાસ કરે છે.

ચિત્ર ૧૦. પ્રજાપાલ રાજાનો દરબાર (પાનું ૭). ચિત્રના ઉપરના ભાગમાં ડાબી બાજુએ, રાજ્યસિંહાસન ઉપર પ્રજાપાલ રાજા તથા તેની બંને બાજુએ, બે રાણીઓ બેઠેલી છે. પાછળ એક પરિચારક બેસેલો છે. રાજાની સામે બે પ્રધાનો બેઠેલા છે. નીચેના ભાગમાં ઉંઘા કરેલા ડાબા હાથમાં પુસ્તક રાખીને પ્રજાપાલ બેઠેલ છે. પ્રજાપાલની સામે બે દરબારીઓ બેઠેલા છે. દરબારીઓની પાછળના ભાગમાં સલામ કરીને બેસેલો અરિદમન નામનો રાજપુત દેખાય છે. અરિદમનની પાછળ એક ઘોડો છે અને ઘોડાની બાજુમાં એક હાથી તેના માવત સાથે બેસેલો છે.

ચિત્રની જગણી બાજુએ હાથમાં પુસ્તક લઈને બેસેલી સુરસુંદરી દેખાય છે. આ ચિત્રમાં ચિત્રકારના સમયના રાજમહેલના અંદરના ભાગની સુંદર રજૂઆત ચિત્રકારે કરેલી છે.

ચિત્ર ૧૧. રાજકુમારી સુરસુંદરીનું પાણિચહણ (પાનું ૭). ચિત્રની મધ્યમાં લગ્નની

ચોરીમાં રાજકુમારી સુરસુંદરી તથા રાજકુમાર અરિહમનનું લગ્ન થતું ચિત્રકારે રજુ કરેલું છે. આ ચિત્ર, ચિત્રકારના સમયની લગ્નપ્રથાનું સુંદર દૃશ્ય રજુ કરે છે.

ચિત્ર ૧૨. મયણાસુંદરીને પ્રશ્ન પૂછતો પ્રજાપાલ (પાનું ૧૧). ચિત્રના ઉપરના ભાગમાં પ્રજાપાલ રાજ સામે બેઠેલી રાજપુત્રી મયણાસુંદરીને, માથું ધૂણાવતી દેખીને, માથું ધૂણાવવાનું કારણ પૂછે છે. મયણાસુંદરી ચિત્રના નીચેના ભાગમાં, પિતાને જવાબ આપતી દેખાય છે. દરવાજાની બહાર પ્રજાપાલ રાજનો પ્રધાન બેસેલો છે.

ચિત્ર ૧૩. કોધાતુર થએલો પ્રજાપાલ (પાનું ૧૨). મયણાસુંદરીએ જવાબ આપ્યો કે: 'કર્મ કરે તે જ થાય છે.' એ સાંભળીને પ્રજાપાલ રાજ કોધાતુર થાય છે.

ચિત્રમાં ગાદી ઉપર પ્રજાપાલ રાજ બેઠેલ છે, બાજુમાં મયણાસુંદરી બેઠેલી છે. પ્રજાપાલની સામે બે હાથ જોડીને પ્રધાન રાજવાટિકા ફરવાનો વખત થયો છે, એમ કહેતો દેખાય છે.

ચિત્ર ૧૪. રાજવાટિકા જવા તૈયાર થતો પ્રજાપાલ (પાનું ૧૫). પ્રધાનની વિનંતીથી રાજવાટિકા જવા માટે પ્રજાપાલ તૈયાર થયો.

ચિત્રમાં રાજ પ્રજાપાલ રાજમહેલમાંથી બહાર નીકળતો બતાવેલો છે. રાજમહેલની બહાર રાજવાટિકા માટે શણગારેલો ઘોડો તથા બે હાથીની રજૂઆત કરીને ચિત્રકારે સુંદર દૃશ્ય રજુ કરેલું છે.

ચિત્ર ૧૫. રાજવાટિકા જતો પ્રજાપાલ રાજ (પાનું ૧૬). ઘણા બળવાન લશ્કર સહિત રાજ પ્રજાપાલ રાજવાટિકા ફરવા માટે નીકળ્યો.

ચિત્રમાં આગળના મોટા હાથી ઉપર અંબાડીમાં પ્રજાપાલ રાજ બેઠેલ છે. આગળ આવત હાથી હંકારતો બેઠેલો છે.

રાજના હાથીની સાથે પ્રધાન વગેરેના હાથીઓ તથા પાછળ ઘોડેસવારો દોડતા દેખાય છે. વળી, ચિત્રની મધ્યમાં ઘોડાની બંને પડખે નગારાં બાંધીને નગારાં વગાડતો એક ઘોડેસવાર બેઠેલ છે. આ ચિત્રનું સંયોજન પણ ઉચ્ચ કોટીનું છે.

ચિત્ર ૧૬. રાજ પ્રજાપાલ રાજવાટિકાના રસ્તે (પાનું ૧૬). પ્રજાપાલ રાજ રાજવાટિકા ફરવા નીકળ્યો તે વખતે, મદદી તોફાની બનેલા હાથીઓની ટ્રેણિ હજારો ઘોડેસવારો તથા શોકળાં લડવૈયા તથા સિપાઈઓ સાથે હતા.

આ ચિત્રમાં ઘોડેસવારો, પદાતિઓ તથા એક રથ ચિત્રકારે રજુ કરેલો છે.

ચિત્ર ૧૭. રાજ પ્રજાપાલ રાજવાટિકા પહોંચે છે (પાનું ૧૬). રાજ પ્રજાપાલ લશ્કર સહિત જ્યારે અગાડી ચાલી નીકળે છે ત્યારે, રસ્તામાં બહુ જ ધૂળ ઉડતી નજરે પડે છે.

ચિત્રમાં રાજા પ્રજાપાલ ઘોડા ઉપર જતો દેખાય છે. આગળ એક ચોપદાર છે. પાછળ ચામર ધરનાર, ચામર પીંડે છે. સામે પાંચ માણસો આવતા દેખાય છે. આ ચિત્રમાં ઝાડ વગેરેની રમૂઆત અને ઝાડ ઉપર બેઠેલાં પક્ષીઓનું સંયોજન અદ્ભુત પ્રકારનું છે.

ચિત્ર ૧૮. રાજા પ્રજાપાલ પ્રધાનને પૂછે છે (પાનું ૧૬). સામે ધૂળ ઉડતી દેખીને રાજા પ્રજાપાલ પ્રધાન તરફ જોઈ પૂછવા લાગ્યો કે:—“આટલી બધી ધૂળ કેમ ઉડતી જણાય છે? અને આટલાં બધાં કોણ લોકો આવે છે?”

ચિત્રમાં રાજા પ્રજાપાલ ઘોડા ઉપર બેઠેલો છે. તેની આગળ પ્રધાન અને પાછળ ચામર ધરનાર છે. બાજુમાં બે શિકારી કુતરાઓ દોડતાં દેખાય છે. પાછળ પ્રધાન તથા બીજા બે સિપાઇઓ ઊભેલા છે. ચિત્રની ડાબી બાજુએ ઉપરના ભાગમાં ઉત્તરના નગરીનાં મકાનો દેખાય છે. આ ચિત્રનું સંયોજન પણ સારું છે.

ચિત્ર ૧૯. હતને પ્રશ્ન પૂછતો પ્રજાપાલ (પાનું ૧૭). રાજા પ્રજાપાલ હતને પૂછે છે કે:—“તમે શી વસ્તુની ઇચ્છા રાખો છો.” તે વીગતવાર કહી બતાવે.

ચિત્રમાં ઘોડા ઉપર બેઠેલો પ્રજાપાલ રાજા સામે ઊભેલા ગલિતાંગુલિ હતને પ્રશ્ન પૂછે છે.

ચિત્ર ૨૦. હતને ઉત્તર આપતો પ્રજાપાલ (પાનું ૧૭). હતનો જવાબ મળ્યા પછી રાજા પ્રજાપાલ તેની માંગણી સંબંધી વિચાર કરીને મયણાસુંદરીને કાઢિયાઓના રાજા સાથે પરણાવવાનો વિચાર કરે છે.

ચિત્રમાં પ્રજાપાલ રાજા રાજગાદી ઉપર બેઠેલ છે. સામે ગલિતાંગુલિ હત ઊભો છે. કાઢિયાઓના રાજાને રાજકુમારી મયણાસુંદરી પરણાવવાનો પિતાનો નિશ્ચય જાહેર કરતો પ્રજાપાલ રાજા દેખાય છે.

ચિત્ર ૨૧. મયણાને આજ્ઞા કરતો પ્રજાપાલ (પાનું ૨૨). જ્યારે ઉંઝરરાણા આવી પહોંચ્યો ત્યારે, પ્રજાપાલ રાજા મયણાસુંદરીને કહેવા લાગ્યો કે:—“આ તમારો નાથ આવ્યો.”

ચિત્રમાં ગાદી ઉપર બેઠેલો પ્રજાપાલ રાજા, સાથે ઊભી રહેલી મયણાસુંદરીને ઉંઝરરાણા સાથે પરણવાની આજ્ઞા કરતો દેખાય છે.

ચિત્ર ૨૨. મયણાસુંદરીનું પાણિગ્રહણ (પાનું ૨૨). પિતાની આજ્ઞા સાંભળીને, પિતાના પિતાને પ્રણામ કરી તેમનું વચન માન્ય રાખી તુરત ઇષ્ટદેવ સ્મરણરૂપ મંગલ લક્ષ્મી સાધી ઉંઝરરાણાની ડાબી બાજુએ આવી ઊભી રહી અને પિતાની મેળે જ તે રાણાની માથે પાણિગ્રહણ કર્યું.

ચિત્રમાં ચોરીની અંદર ઉંઘરાણો તથા મયણાસુંદરી જેઠલાં છે. આગળના ભાગમાં અગ્નિદ્રુડમાં થીની આહુતિ આપતા બેપી મહારાજ જેઠલા છે. ચિત્રની ડાબી બાજુએ બે કોઢિયાઓ બેસેલા છે. જમણી બાજુએ લગ્ન સમારંભમાં ઢોલ વગાડનાર તથા ઝાંઝ વગાડનાર જેઠલા છે. મધ્યભાગમાં બે સ્ત્રીઓ લગ્નનાં ગીતો ગાતી જેઠલી દેખાય છે.

ચિત્ર ૨૩. ઉંઘરાણો પરણવા બંધ છે (પાનું ૧૯). તેડવા ગએલો દૂત ઉંઘરાણાને તેડી લાવ્યો.

ચિત્રની મધ્યમાં ખંચર ઉપર સવાર થએલો ઉંઘરાણો દેખાય છે, તેના માથા ઉપર એક કોઢિયાએ છત્ર ધરેલ છે. આગળ પાછળ પણ કોઢિયાઓ આનંદ કરતાં જતાં દેખાય છે.

ચિત્ર ૨૪. ઉત્તરચણીના બળ્લર (પાનું ૨૦). આ સાતસેં કોઢિયાઓને બેઠું ઢોરો ભડકીને લાગે છે. અને કૂતરાં ભસે છે. અને બેનારા લોકો ધિષ્ઠાર ધિષ્ઠાર દે છે.

ચિત્રમાં ઉપરના ભાગમાં ગૂઢી ગૂઢી જતની ઉત્તરચણીના બળ્લરમાં આવલી દુકાનોમાં દુકાનદારો જેઠલા છે. નીચેના ભાગમાં આ જતના માણસોને બેઠુંને, ઢોરો ભડકીને નાસતાં અને કૂતરાંઓ ભસતાં દેખાય છે.

ચિત્ર ૨૫. ઉંઘરાણાની બાળ (પાનું ૨૧). ઉંઘરાણાની બાળ રાજમહેલ આગળ આવી પહોંચી.

ચિત્રમાં ખંચર ઉપર ઉંઘરાણો જેઠલ છે. આગળ તથા પાછળ એકેક પરિચારક છે. સામે અજાયબી પામતાં બે માણસો બેસેલાં છે.

ચિત્ર ૨૬. મયણાસુંદરીને ઉંઘરાણા સાથે પરણવાનું કહેતો પ્રજાપલ (પાનું ૨૧). બ્યારે ઉંઘરાણો આવી પહોંચ્યો ત્યારે, પ્રજાપલ રાજ મયણાસુંદરીને કહેવા લાગ્યો કે—
“આ તમારો નાથ આવ્યો ! હવે એની સાથે સંપૂર્ણ સુખનો લાભ લો, કેમકે તમારા કર્મે જ આ વિવાહ કર્યો છે.”

ચિત્રમાં ડાબી બાજુએ પ્રજાપલ રાજ સામે બેસી રહેલી મયણાસુંદરીને ઉંઘરાણા સાથે પરણવાનું કહેતો દેખાય છે. મહેલની બહાર ડાબા બેસે તલવાર (ખાંડું) પકડીને બેસેલો ઉંઘરાણો શ્રીપાલ, પોતાના ઉંઘા કરેલા જમણા હાથથી પ્રજાપલની સાથે વાતચીત કરતો દેખાય છે. ઉંઘરાણાની પાછળ, ગલિતાંશુલિ દૂત બેસે છે.

મહેલના ઉપરની અગાસીમાં જેઠલી બે સ્ત્રીઓ ઉંઘરાણાને બેસેલો બેઠું લાંબા હાથ કરીને વિસ્મય પામતી દેખાય છે.

ચિત્ર ૨૭. ઉંઘરાણો અને મયણાસુંદરી વાર્તાલાપ કરે છે (પાનું ૨૩). ઉંઘરાણો મયણાને કહેવા લાગ્યો કે—“હે સુંદર છબીટી ! મારી સોબતથી તારી કંચન જેવી

ચિત્રમાં રાજા પ્રજાપાલ ઘોડા ઉપર જતો દેખાય છે. આગળ એક ચોપદાર છે, પાછળ ચામર ધરનાર, ચામર વીંચે છે. સામે પાંચ માણસો આવતા દેખાય છે. આ ચિત્રમાં ઝાડ વગેરેની રમૂઆત અને ઝાડ ઉપર બેઠેલાં પક્ષીઓનું સંયોજન અદ્ભુત પ્રકારનું છે.

ચિત્ર ૧૮. રાજા પ્રજાપાલ પ્રધાનને પૂછે છે (પાનું ૧૬). સામે ધૂળ ઉડતી દેખીને રાજા પ્રજાપાલ પ્રધાન તરફ જોઈ પૂછવા લાગ્યો કે:—“આટલી બધી ધૂળ કેમ ઉડતી જણાય છે? અને આટલાં બધાં કેણુ લોકો આવે છે?”

ચિત્રમાં રાજા પ્રજાપાલ ઘોડા ઉપર બેઠેલો છે. તેની આગળ પ્રધાન અને પાછળ ચામર ધરનાર છે. બાજુમાં બે શિકારી કુતરાંઓ દોડતાં દેખાય છે. પાછળ પ્રધાન તથા બીજા બે સિપાઈઓ બેઠેલા છે. ચિત્રની ડાબી બાજુએ ઉપરના ભાગમાં ઉત્તરના નગરીનાં મકાનો દેખાય છે. આ ચિત્રનું સંયોજન પણ સાઈ છે.

ચિત્ર ૧૯. હતને પ્રશ્ન પૂછતો પ્રજાપાલ (પાનું ૧૭). રાજા પ્રજાપાલ હતને પૂછે છે કે:—“તમે શી વસ્તુની ઇચ્છા રાખો છો.” તે વીગતવાર કહી બતાવે.

ચિત્રમાં ઘોડા ઉપર બેઠેલો પ્રજાપાલ રાજા સામે બેઠેલા ગણિતાંશુલિ હતને પ્રશ્ન પૂછે છે.

ચિત્ર ૨૦. હતને ઉત્તર આપતો પ્રજાપાલ (પાનું ૧૭). હતનો જવાબ મળ્યા પછી રાજા પ્રજાપાલ તેની માંગણી સંબંધી વિચાર કરીને મયણામુંદરીને કોઢિયાઓના રાજા સાથે પરણાવવાનો વિચાર કરે છે.

ચિત્રમાં પ્રજાપાલ રાજા રાજગાદી ઉપર બેઠેલ છે. સામે ગણિતાંશુલિ હત બેઠો છે. કોઢિયાઓના રાજાને રાજકુમારી મયણામુંદરી પરણાવવાનો પોતાનો નિશ્ચય જાહેર કરતો પ્રજાપાલ રાજા દેખાય છે.

ચિત્ર ૨૧. મયણાને આજ્ઞા કરતો પ્રજાપાલ (પાનું ૨૨). ક્યારે ઉંબરરાણો આવી પહોંચ્યો ત્યારે, પ્રજાપાલ રાજા મયણામુંદરીને કહેવા લાગ્યો કે:—“આ તમારો નાથ આવ્યો.”

ચિત્રમાં ગાદી ઉપર બેઠેલો પ્રજાપાલ રાજા, સામે બેઠેલી મયણામુંદરીને ઉંબરરાણા સાથે પરણવાની આજ્ઞા કરતો દેખાય છે.

ચિત્ર ૨૨. મયણામુંદરીનું પાણિગ્રહણ (પાનું ૨૨). પિતાની આજ્ઞા માંલગીને, પોતાના પિતાને પ્રણામ કરી તેમનું વચન માન્ય રાખી તુરત ઇષ્ટદેવ સ્મરણરૂપ મંગલ લગ્નને સાધી ઉંબરરાણાની ડાબી બાજુએ આવી બેઠી રહી અને પોતાની મેળે જ તે રાણાની માથે પાણિગ્રહણ કર્યું.

ચિત્રમાં ચોરીની અંદર ઉંબરરાણો તથા મયણાસુંદરી બેઠેલાં છે. આગળના ભાગમાં અશ્વિકુંડમાં ઘીની આદુતિ આપતા બેપી મહારાજ બેઠેલા છે. ચિત્રની ડાબી બાજુએ બે કોઢિયાઓ બેઠેલા છે. જમણી બાજુએ લગ્ન સમારંભમાં ઢોલ વગાડનાર તથા ગાંઝ વગાડનાર બેઠેલ છે. મધ્યભાગમાં બે સ્ત્રીઓ લગ્નનાં ગીતો ગાતી બેઠેલી દેખાય છે.

ચિત્ર ૨૩. ઉંબરરાણો પરણવા બંધ છે (પાનું ૧૯). તેડવા ગએલો દૂત ઉંબરરાણાને તેડી લાવ્યો.

ચિત્રની મધ્યમાં ખચ્ચર ઉપર સવાર થએલો ઉંબરરાણો દેખાય છે, તેના માથા ઉપર એક કોઢિયાએ છત્ર ધરેલ છે. આગળ પાછળ પણ કોઢિયાઓ આનંદ કરતાં જતાં દેખાય છે.

ચિત્ર ૨૪. ઉન્નયણીનો બળર (પાનું ૨૦). આ સાતસે કોઢિયાઓને ભેઈ ઢોરો ભડકીને ભાગે છે. અને કૂતરાં ભસે છે. અને બેનારા લોકો ધિષ્કાર ધિષ્કાર દે છે.

ચિત્રમાં ઉપરના ભાગમાં જૂદી જૂદી બતની ઉન્નયણીના બળરમાં આવલી હુકાનોમાં હુકાનદારો બેઠેલા છે. નીચેના ભાગમાં આ બળના માણસોને ભેઈને, ઢોરો ભડકીને નાસતાં અને કૂતરાંઓ ભસતાં દેખાય છે.

ચિત્ર ૨૫. ઉંબરરાણાની બળ (પાનું ૨૧). ઉંબરરાણાની બળ રાજમહેલ આગળ આવી પહોંચી.

ચિત્રમાં ખચ્ચર ઉપર ઉંબરરાણો બેઠેલ છે. આગળ તથા પાછળ એકેક પરિચારક છે. સામે અબળયણી પામતાં બે માણસો બેઠેલાં છે.

ચિત્ર ૨૬. મયણાસુંદરીને ઉંબરરાણા સાથે પરણવાનું કહેતો પ્રભુપાલ (પાનું ૨૧). બ્યારે ઉંબરરાણો આવી પહોંચ્યો ત્યારે, પ્રભુપાલ રાજ મયણાસુંદરીને કહેવા લાગ્યો કે:—
“આ તમારો નાથ આવ્યો ! હવે એની સાથે સંપૂર્ણ સુખનો લાભ લો, કેમકે તમારા કર્મે જ આ વિવાહ કર્યો છે.”

ચિત્રમાં ડાબી બાજુએ પ્રભુપાલ રાજ સામે બેઠેલી મયણાસુંદરીને ઉંબરરાણા સાથે પરણવાનું કહેતો દેખાય છે. મહેલની બહાર ડાબા બેલે તલવાર (ખાંડું) પકડીને બેઠેલો ઉંબરરાણો શ્રીપાલ, પોતાના ઉંચા કરેલા જમણા હાથથી પ્રભુપાલની સાથે વાતચીત કરતો દેખાય છે. ઉંબરરાણાની પાછળ, ગલિતાંગુલિ દૂત બેઠો છે.

મહેલના ઉપરની અગાસીમાં બેઠેલી બે સ્ત્રીઓ ઉંબરરાણાને બેલેલો ભેઈ લાંબા હાથ કરીને વિસ્મય પામતી દેખાય છે.

ચિત્ર ૨૭. ઉંબરરાણો અને મયણાસુંદરી વાર્તાલાપ કરે છે (પાનું ૨૩). ઉંબરરાણો મયણાને કહેવા લાગ્યો કે—“હે સુંદર છળીડી ! મારી સોબતથી તારી કંચન જેવી

કાયા બગડી જશે. એ વાસ્તે હું ખુદ તારા હિતની ખાતર કહું છું કે તું તારી માની પાસે જા, અને સુંદર વરની માગણી કરી પરણીને સુખે રાન્યલક્ષ્મીના અનુભવ લે.”

ચિત્રમાં શયનખંડમાં ઉંબરરાણો તથા મયણાસુંદરી વાર્તાલાપ કરતાં બેઠેલા છે. શયનખંડની બહાર બે કોઢિઆઓ સૂતેલા દેખાય છે.

ચિત્ર ૨૮. મયણાસુંદરીને ઉંબરરાણો કહે છે (પાનું ૨૩). ચિત્રમાં મયણાસુંદરી ઉંબરરાણાની વાત વિસ્મિત રીતે સાંભળતી દેખાય છે.

ચિત્ર ૨૯. મયણાસુંદરી ઉંબરરાણાને જવાબ આપે છે (પાનું ૨૪). ઉંબરરાણાના આવાં વચન સાંભળતાં જ મયણાસુંદરી ગદ્ગદ કંઠે પતિના ચરણમાં પગે લાગી બોલી કે:—“ હે બહાદેશ્વર ! હવે આપણો સંબંધ પતિ—પત્ની—નો છે; માટે આપ વચન વિચારીને બોલો.

ચિત્રમાં બે હાથ ઉંચા કરીને મયણાસુંદરી, ઉંબરરાણાને વિનતી કરતી દેખાય છે. શયનખંડની બહારના ભાગમાં પરિચારક બેઠેલા છે,

ચિત્ર ૩૦. ઋષભદેવનું દેરાસર (પાનું ૨૫). સૂર્ય ઉદય થયા પછી મયણાસુંદરીના કહેવાથી, ઉંબરરાણો તેણીની સાથે દેવાધિદેવ શ્રીઆદીશ્વર પ્રભુના મંદિરે ગયો. શ્રીઆદીશ્વર પ્રભુનું સુખ દેખતાં જ મનમાં હર્ષ પેદા થયો.

ચિત્રમાં વૃષભના લંછનવાળા શ્રીઋષભદેવ ભગવાનની મૂર્તિ ગર્ભગૃહમાં બિરાજમાન છે. ગર્ભદ્વારની બહાર રંગમંડપમાં બેઠીને ઉંબરરાણો તથા મયણાસુંદરી પ્રભુની ભક્તિ-ભાવપૂર્વક સ્તુતિ કરતાં બેઠેલાં છે. મયણાસુંદરીની પાછળ એક સ્ત્રી પરિચારિકા બેઠેલી છે.

ચિત્ર ૩૧. શ્રીમુનિચંદ્રસૂરિ, ઉંબરરાણાને તથા મયણાસુંદરીને ઉપદેશ આપે છે (પાનું ૨૮). ચિત્રમાં પાટ ઉપર બેઠેલા શ્રીમુનિચંદ્રસૂરિ, સામે બેઠેલા ઉંબરરાણા તથા મયણાસુંદરીને ધર્મના ઉપદેશ આપતા દેખાય છે મુનિચંદ્રસૂરિના મસ્તક ઉપર ચંદ્રવો બાંધેલો છે. નીચેના ભાગમાં એક શિષ્ય બેઠેલ છે. શિષ્યની આગળ સ્થાપનાચાર્યજી છે.

ચિત્ર ૩૨. શ્રીમુનિચંદ્રસૂરિના ઉપદેશ (પાનું ૩૦). મયણાસુંદરીએ ગુરુને વિનતી કરી કે—“ ગુરુ મહારાજ ! આગમ વિષે ઉપયોગ હઈ કોઈ સિદ્ધ ઉપાય બતાવી કૃપાસહિત આપના આ શ્રાવકના શરીરનો રોગ દૂર કરો. ”

ચિત્રમાં બે હાથ બેઠીને બેઠી રહેલી મયણાસુંદરી ગુરુ મહારાજને વિનતી કરે છે. મયણાસુંદરી આગળ ઉંબરરાણો તથા બીજા એક સાધુ (શિષ્ય) બેઠેલા છે.

ચિત્ર ૩૩. સિદ્ધચક્રની આરાધના કરતાં શ્રીપાલ અને મયણા (પાનું ૩૩). ન્યારે આસો સુદિ સાતમ આવી પહોંચી ત્યારે, સ્ત્રી-ભરતારે આંબિલની બોળી શરૂ કરી, અને સિદ્ધચક્રની અષ્ટપ્રકારી પૂજા કરવી શરૂ કરી.

ચિત્રમાં ઉપરના ભાગમાં મધ્યમાં સ્થાપન કરેલા શ્રીનવપદજીની જમણી બાજુ ખેઠેલ ઉંખરરાણો તથા ડાબી બાજુ ખેઠેલ મયણાસુંદરી ભક્તિ કરતાં દેખાય છે. નીચેના ભાગમાં બંને જણા નવપદજીનું મંડલ તૈયાર કરતાં દેખાય છે.

ચિત્ર ૩૪. શ્રીપાલ અને મયણાસુંદરી સાધર્મિને ઘેર રહેલાં છે (પાનું ૩૬). આવી રીતે વાતો કરી પછી તે ત્રણે જણુ સાધર્મિભાઈની હવેલીએ ગયાં.

ચિત્રના ઉપરના ભાગમાં સાધર્મિભાઈની હવેલીમાં ખેઠેલાં ઉંખરરાણો અને મયણાસુંદરી સુખપૂર્વક આનંદમાં પોતાના દિવસો ગુજારતાં દેખાય છે. નીચેના ભાગમાં બે પુરુષો ઊભેલા છે; તે બંને જણા પરસ્પર વાતચીત કરતા દેખાય છે.

ચિત્ર ૩૫. કમલપ્રભા, શ્રીપાલ અને મયણા (પાનું ૩૬). ચિત્રમાં જિનમંદિરની બહાર નીકળતાં શ્રીપાલ તથા મયણાસુંદરીને, શ્રીપાલની માતા કમલાપ્રભાનો ભેટો થઈ જાય છે. ડાબી બાજુએ ઊભેલી માતા કમલપ્રભા છે, મધ્યમાં શ્રીપાલ ઊભા છે અને તેમની પાછળ મયણાસુંદરી ઊભેલી છે.

ચિત્ર ૩૬. ગુરુ મહારાજ અને કમલપ્રભા (પાનું ૩૫). કમલપ્રભા પોતાની વીતક વાત કહેતાં બોલી કે—“ હે પુત્ર ! માર્ગમાં મને એક જ્ઞાની ગુરુ મળ્યા. મેં તેઓના ચરણમાં નમન કરી પૂછ્યું કે—“ હે પ્રભુ ! મારે એકનો એક બહાલો પુત્ર છે, તે કર્મ-સંયોગે કોઢના રોગથી પકડાઈ ગયો છે. તેનો તે રોગ નાશ થશે કે નહીં ? તે દયા કરીને પ્રકાશો. ”

ચિત્રમાં ડાબી બાજુ ગુરુ મહારાજ ઊભેલા છે. અને તેઓની સામે ઊભેલી કમલપ્રભા પોતાના પુત્ર સંબંધી હકીકત પૂછીને, ગુરુ મહારાજનો પ્રત્યુત્તર સાંભળે છે.

ચિત્ર ૩૭. શ્રીપાલ વગેરે દેરાસરમાંથી બહાર નીકળતાં (પાનું ૩૮). એક દિવસ ત્રણે જણાં જિનેશ્વરદેવની પૂજા કરી એક ચિત્તથી ચૈત્યવંદન કરતા હતા.

ચિત્રમાં પ્રભુની જમણીબાજુ કમલપ્રભા અને મયણાસુંદરી ખેઠેલાં છે અને ડાબીબાજુ શ્રીપાલ ખેઠેલો છે.

ચિત્ર ૩૮. દેરાસરમાં પ્રવેશ કરતી મયણાની માતા (પાનું ૩૮). મયણાની માતા રૂપસુંદરી પ્રજાપાળથી રીસાઈને પોતાના ભાઈ પુણ્યપાળ રાજાને ત્યાં આવીને રહી હતી. તે જ્યારે આ ત્રણે જણાં ચૈત્યવંદન કરતાં હતાં ત્યારે તે જ જિનમંદિરમાં પ્રભુના દર્શન કરવા આવી.

ચિત્રમાં દેરાસરની બહાર ઊભેલી રૂપસુંદરી, દેરાસરમાં ઉપરના ભાગમાં ખેઠેલા શ્રીપાલ કુંવર તથા મયણાસુંદરીને ભેટી દેખાય છે.

ચિત્ર ૩૯. મયણા માતાની પાસે દેરાસરમાં (પાનું ૩૮). ચૈત્યવંદનાદિ ધર્મક્રિયા પૂર્ણ

યતાં ઉતાવળી ઉતાવળી માતૃશ્રીની પાસે આવી પગે લાગી મયળામુંદરીએ કહ્યું કે:—“ હે માતાજી! આ હર્ષના સ્થળમાં આપ શા સારું દુઃખ લાવો છો ? ”

ચિત્રમાં દેરાસરની બહારના ભાગમાં એક ઝડખામાં ગાદી ઉપર શ્રીપાલ બેઠેલ છે અને સામે રાજમાતા કમલપ્રભા, રાણી રૂપમુંદરી અને મયળામુંદરી બેઠેલાં છે.

ચિત્ર ૪૦ અંપાનગરી (પાનું ૪૦). અંગદેશની અંદર સુંદર અંપાનગરી છે. તે નગરીમાં મિંહરથ નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને કમલપ્રભા નામની રાણી હતી.

ચિત્રમાં અંપાનગરીનો રાજમહેલ જતાવ્યો છે. રાજમહેલમાં. ચિત્રની જમણી બાજુએ સિંહરથ રાજા બેઠેલો છે, તેની સામે રાણી કમલપ્રભા બેઠેલી દેખાય છે. રાજમહેલને ફરતા કોટની બહાર માથે પાણીનું બેડું લઈને જતી પાણીયારી દેખાય છે. ચિત્ર સંયોજન ઉત્તમ કોટિનું છે.

ચિત્ર ૪૧. શ્રીપાલનો જનમ મહોત્સવ ઉજવતો સિંહરથ રાજા. ઘડપણમાં પુત્રની પ્રાપ્તિ થવાને લીધે, રાજાએ કોડોગમે દાન આપી યાચકજનોને સંતોષ આપ્યો.

ચિત્રની ડાબી બાજુએ રાણી કમલપ્રભા તથા શ્રીપાલ કુંવર દેખાય છે. શ્રીપાલના આગળના ભાગમાં રાજગાદી ઉપર મિંહરથ બેઠેલો છે, સામે ભેટલું આપતાં પ્રજાજનો છે. ચિત્રના ત્રીજા વિભાગમાં પ્રજાજનો બેઠેલા છે. ચોથા વિભાગમાં સર્ગાવહાલાંઓને જમવા માટે તૈયાર કરેલી રમોઈના વાસણો તથા પાણીના ઘડા ભરેલા દેખાય છે.

ચિત્ર ૪૨. શ્રીપાલનો જનમ (પાનું ૪૧). જેમ વિદ્યા વિવેકને જનમ આપે, તેમ રાણી કમલપ્રભાએ એક સુંદર પુત્રને જનમ આપ્યો.

ચિત્રમાં રાણી કમલપ્રભા સૂતેલાં છે અને હાથમાં બાળકને (રાજપુત્રને) પકડેલો છે.

ચિત્ર ૪૩. શ્રીપાલનો જનમ મહોત્સવ ઉજવતાં નગરજનો (પાનું ૪૧). રાજપુત્રનો જનમ થવાથી મવામણ સ્ત્રીઓ ધવળમંગળ ગીતો ગાવા લાગી. નવા નવા નાટકો થવા લાગ્યા. મોટા મહોત્સવ થવા લાગ્યા. સ્વજન વગેરેને જમવા નોંતર્યાં.

ચિત્રમાં ઉપરના ભાગમાં ડાબી બાજુ સિંહરથ રાજા બેઠેલ છે. સામે જમણી બાજુ પુત્ર જનમના આનંદમાં નોખતખાનામાં બેઠેલો એક પુરુષ નોખત વગાડે છે. નીચેના ભાગમાં એક પુરુષ નૃત્ય કરતો દેખાય છે. તેની પાસે નીચેના ભાગમાં એક પુરુષ શરણાઈ વગાડે છે, એક પુરુષ ઢાલ વગાડે છે અને બે પુરુષો બંને હાથની તાળીઓ પાડીને આનંદ પ્રદર્શિત કરતા બેઠેલા છે. પ્રસંગાનુરૂપ ચિત્ર સંયોજન ઉત્તમ કોટિનું છે.

ચિત્ર ૪૪. અગ્નિતસેનનું લરકર (પાનું ૪૪). શ્રીપાલ રાજાના પિતરાઈ કાકા અગ્નિતસેને કોઈ બાણી શકે નહિ તેવી રીતે, સામંત વગેરેને લાંચ આપી ફેરવી નાંખ્યા અને શ્રીપાલ રાજાને ઠાર કરીને અંપાનગરીનું રાજ્ય લઈ લેવાનું નક્કી કર્યું.

ચિત્રમાં રાજમહેલમાં બાળરાજા શ્રીપાલ, માતિસાગર પ્રધાન તથા માતા કમલપ્રભા બેઠેલા દેખાય છે. રાજમહેલને ફરતો એક કોટ પણ છે. ચિત્રની જમણી બાજુ મધ્યમાં રાજમાતા કમલપ્રભા તથા બાળરાજા શ્રીપાલ બેઠેલા છે. ચિત્રમાં ડાબી બાજુ ગામનો કિલ્લાની બહાર અનિતસેનના લશ્કરનો પડાવ પડેલો છે. ચિત્રનું સંયોજન ચિત્રકારની કળાશક્તિ માટે બહુમાન ઉપજાવે તેવું છે.

ચિત્ર ૪૫. રાણી કમલપ્રભા જંગલમાં (પાનું ૪૪). રાજમાતા કમલપ્રભા મધરાતની વખતે બાળરાજાને કેડમાં બેસાડી એકલી જ નાસી છૂટી. કોઈને જલદીથી પત્તો ન લાગે તેટલા માટે તેણીએ લયંકર જંગલનો રસ્તો હાથ ધર્યો.

ચિત્રમાં રાણી કમલપ્રભા કેડતા બદલે પોતાના જમણા બલા ઉપર બાળરાજાને બેસાડીને જંગલમાંથી પસાર થતી દેખાય છે. જંગલમાં ઝાડો, પક્ષીઓ, પશુઓ તથા પર્વતની ટેકરીઓવાળું કુદરતી દૃશ્યનું સંયોજન ખૂબીલયું લાગે છે.

ચિત્ર ૪૬. પહાડોમાંથી પસાર થતી કમલપ્રભા (પાનું ૪૫). કમલપ્રભાના માર્ગમાં વૃક્ષ, વાઘ, વધવડાં, ચીતરા વગેરે લયંકર અવાજો કરતાં તળાપો મારી રહેલાં હતાં.

ચિત્રમાં કમલપ્રભાની પાછળ જ તળાપ મારતો વાઘ તથા આકાશમાં ઉગેલો ચંદ્રમા તથા તારાઓની રજૂઆત કરીને ચિત્રકારે મધરાતનું હૂબહૂ દૃશ્ય રજૂ કરેલું છે.

ચિત્ર ૪૭. અનિતસેનના અસવારો (પાનું ૪૭). એટલામાં તો અનિતસેનના સવારો કમલપ્રભાની શોધ કરતા કરતા ત્યાં આવી ચડ્યા.

ચિત્રમાં બે ઘોડેસવારો કમલપ્રભાની શોધ કરવા નીકળેલા દેખાય છે, ઘોડેસવારની પાછળ કમલપ્રભા દેખાય છે. અહીં પણ જંગલનું દૃશ્ય સુંદર રીતે રજૂ થયેલું છે.

ચિત્ર ૪૮. કમલપ્રભા કોઢીયાઓની ફેજમાં (પાનું ૪૬). કોઢીયાઓએ કમલપ્રભાને એક ખચ્ચર બેસવા માટે આપ્યું અને પુત્રને બોળામાં રખાવી, ચાદરથી સઘળું અંગ ઢાંકી દેવાની પુરુષની માફક અછકડ હાંશિયારી સાથે બેસાડી.

ચિત્રમાં આગળ પાછળ ચાલતા કોઢીયાઓની વચમાં ખચ્ચર ઉપર બાળરાજાને છૂપાવી બેઠેલી કમલપ્રભા દેખાય છે, અને આગળ ચાલતા કોઢીયાઓને અનિતસેનના ઘોડેસવારો કમલપ્રભાની પૂછપરછ કરતાં દેખાય છે.

ચિત્ર ૪૯. ચારે જણાં એકઠાં મળે છે. (પાનું ૪૮). આ પ્રમાણે રાજમાતા કમલપ્રભાના મુખથી કહેલી હકીકત સાંભળીને, રૂપસુંદરી પોતાના લાઇને ત્યાં આ આનંદના સમાચાર આપવા રવાના થઈ.

ચિત્રમાં ઉપરના ભાગમાં ઝરૂખામાં શ્રીપાલ કુંવર બેઠેલ છે, અને નીચેના ભાગમાં રાજમાતા કમલપ્રભા, રાણી રૂપસુંદરી અને મયણાસુંદરીને, પોતાની વીતકકથા કહેતી દેખાય છે.

-ચિત્ર ૫૦. રાજા પુણ્યપાલ શ્રીપાલનું સામૈયું કરે છે (પાનું ૪૬). મામાણ પુણ્યપાલ રાજાએ, પોતાના બાણેણવરને હાથીના હોદ્દામાં બેસારી મોટા ઉત્સવ સહિત પોતાની હવેલીમાં પધરાવ્યા.

ચિત્રમાં આગળના ભાગમાં સૈનિકો ચાલે છે. મધ્યમાં હાથીના હોદ્દા ઉપર શ્રીપાલ બેઠેલ છે, શ્રીપાલની બંને બાજુ ચામર વીંઝાય છે, પાછળ ઘોડા ઉપર મામાણ પુણ્યપાલ બેઠેલ છે, અને તેની પાછળ નિશાન ડંકા વગાડતો જિંટ સવાર નિશાનડંકા વગાડે છે. આ ચિત્રનું સંયોજન ચિત્રકારની કળાદષ્ટિ તરફ માનની નજરે જોવા આપણને પ્રેરે તેવું છે.

ચિત્ર ૫૧. રાજા પુણ્યપાલ શ્રીપાલનો સત્કાર કરે છે (પાનું ૪૬). ચિત્રમાં મામાણ પુણ્યપાલની હવેલીની બહાર શ્રીપાલ બેઠેલા છે. હવેલીની અંદર મામાણ પુણ્યપાલ તથા તેમની સાથેનો પરિચારક શ્રીપાલનો સત્કાર કરવા ઉત્સુક થઈને બેઠેલા છે. આખી હવેલીમાં બેઠેલા તથા બેઠેલા દરેક સૈનિક, પુરુષો સત્કાર કરવાને ઉત્સુક જણાય છે.

ચિત્ર ૫૨. પ્રજાપાલ નાટક જોવા બેઠેલા રહે છે (પાનું ૫૦) રથવાડી ગએલો પ્રજાપાલ રાજા પાછો વળતાં ત્યાં આવી ચડ્યો. તે વખતે રાગરંગની ધમાલ મચી રહી હતી. તે સાંભળવા સવારી થંભાવી બેઠો રહ્યો. ઝડપી તરફ નજર જતાં તેણે ધ્યાન ધીમે ધીમે એક સુદર યુવાન પુરુષની સાથે બેઠેલી પોતાની પુત્રી મયણાસુદરીને જોઈ.

ચિત્રમાં ઉપરના ભાગમાં હાથી બાજુએ શ્રીપાલ અને મયણાસુદરી ઝડપમાં બેઠાં બેઠાં, જમણી બાજુએ થતાં નાટકને જોઈ રહ્યાં છે, નીચેના ભાગમાં હાથી બાજુએ ઘોડા ઉપર સવાર થયેલો પ્રજાપાલ રાજા ધ્યાનથી મયણાસુદરીને જોઈ રહ્યો છે, આગળ પદાતિ સૈનિકો જતા દેખાય છે.

ચિત્ર ૫૩. મયણાસુદરી પ્રજાપાલને કહે છે (પાનું ૫૧) મયણાસુદરીએ પોતાના પિતાને કહ્યું:—“પિતાજી ! આપે દિલગીરી દર્શાવવાની કશી જરૂર નથી, કારણ કે દુનિયાની અંદર કમંવશ થઈને કંઈ બૂલ થાય તો તેમા નવાઈ જેવું કશું નથી ”

ચિત્રમાં ઉપરના ભાગમાં મયણાસુદરી એક ઝડપમાં બેઠેલી છે અને બીજા ઝડપમાં શ્રીપાલ બેઠેલા છે. નીચેના ભાગમાં પોતાના પિતા પ્રજાપાલને મયણાસુદરી દિલગીરી ન દર્શાવવા કહેતી બેઠી છે, મયણાસુદરીની પાછળ હવેલીમાં રાણી રૂપસુંદરી બેઠેલી છે.

ચિત્ર ૫૪. નગરમાં ફેલાયેલી મયણાની કીર્તિ (પાનું ૫૨). આખા નગરમાં મયણાની કીર્તિ ફેલાઈ ગઈ. ત્યારપછી ભારે ઠાઠ સહિત રાજા, પ્રજાપાલ પોતાના જમાઈને રાજમહેલમાં તેડી લાવ્યા.

ચિત્રમાં રાજમહેલમાં પ્રજાપાલ રાજા, પ્રધાન તથા બંને રાણીઓ, જમાઈ શ્રીપાલને

આવવાની પ્રતિક્ષા કરતાં બેઠેલાં છે. મહેલના દરવાજાની નજીક આવતાં પદાતિ-સિપાઈઓ તથા ઘોડા ઉપર બેઠેલ શ્રીપાલ કુંવર વગેરે રાજમહેલ તરફ આવતા દેખાય છે.

ચિત્ર ૫૫. રચવાડી જતો શ્રીપાલ (પાનું ૫૪). એક દિવસે બળવાન સૈન્યથી પરિવરેલો શ્રીપાલ કુંવર રચવાડી જવા માટે ચોટામાંથી પસાર થતો હતો.

ચિત્રમાં સુંદર ઘોડા ઉપર બેસીને શ્રીપાલ કુમાર રચવાડી જતો દેખાય છે. આગળ બે સૈનિકો છે. જમણી બાજુ ઉપરના ભાગમાં એક સ્ત્રી ઝરખામાં ઊભી ઊભી શ્રીપાલ કુમારનું સુંદર રૂપ નિહાળી રહી છે.

ચિત્ર ૫૬. શ્રીપાલ કુમાર (પાનું ૫૪). ચિત્રની મધ્યમાં શ્રીપાલ કુમાર બેઠેલો છે, શ્રીપાલની બાજુમાં જ રાજકુમારી મયણાસુંદરી બેઠેલી છે અને શ્રીપાલની પાછળ એક સ્ત્રી પરિચારિકા ઊભેલી છે, જેની સાથે શ્રીપાલ કાંઈ વાતચીત કરતો દેખાય છે.

ચિત્ર ૫૭. શ્રીપાલ કુમાર અને પ્રભાપાલ રાજા (પાનું ૫૬). શ્રીપાલને ઉદાસ થએલો દેખીને પ્રભાપાલ પૂછવા લાગ્યો કે:—“હે રાજા! આપ દિલગીર કેમ દેખાઓ છો, તેનું કારણ ફરમાવો.”

ચિત્રમાં ઉપરના ભાગમાં શ્રીપાલ કુમાર, માતા કમલપ્રભા તથા મયણાસુંદરીની જોડે વાતચીત કરે છે. નીચેના ભાગમાં ગાદી ઉપર બેઠેલો પ્રભાપાલ રાજા, સામે બેઠેલો શ્રીપાલ કુમારને, ઉદાસ થવાનું કારણ પૂછે છે.

ચિત્ર ૫૮. શ્રીપાલને માતા કમલપ્રભા તિલક કરે છે (પાનું ૫૮). રાજમાતા કમલપ્રભા શ્રીપાલને આશિષ આપતાં બોલી કે:—“પુત્ર ! કુશળતા પૂર્વક રહેજે. સિદ્ધચક્રોનાં અધિષ્ઠાયક દેવો તારૂં રક્ષણ કરે.” આ પ્રમાણે આશિષ લઈને માતાએ કુંવરના કપાળમાં કુંકુમનું તિલક કરી અક્ષત વગેરેથી વધાવા આપ્યા.

ચિત્રમાં ડાબી બાજુ શ્રીપાલ બેસી ઉપર ધનુષ ભરાવીને, સામે હાથમાં કુંકુમ પાત્ર લઈને ઊભેલી રાજમાતા કમલપ્રભા પાસે કપાળમાં તિલક કરાવે છે. હવેલીના ઉપરના ઝરખામાં મયણાસુંદરી બેઠેલી છે.

ચિત્ર ૫૯. મયણાની શ્રીપાલને વિનતી (પાનું ૫૮). મયણાસુંદરી શ્રીપાલને વિનતી કરે છે કે—“હે નાથ ! આપનું વચન મારે કલુલ છે. આપ મનોરથ સિદ્ધિ મેળવી પાછા અહીં બેઠેલા પધારજો અને મારી સંભાળ લેજો.”

ચિત્રમાં ડાબી બાજુ ઊભી રહેલી મયણાસુંદરી, જમણી બાજુ પ્રયાણની તૈયારી કરતા ઊભા રહેલા શ્રીપાલને વિનતી કરતી દેખાય છે.

ચિત્ર ૬૦. પરદેશ જતો શ્રીપાલ (પાનું ૬૦). પોતાના સ્વજનોની પ્રસન્નતા મેળવી લાલ તરવાર ધારણ કરી, ચંદ્ર નાડીમાં સ્વરનો પ્રવેશ થએથી શ્રીપાલ કુંવરે પ્રયાણ કર્યું.

ચિત્રમાં જમણા ખભા ઉપર તરવાર રાખીને, ડાબા હાથમાં ઢાલ પકડીને, શ્રીપાલ કુંવર પ્રયાણ કરતો દેખાય છે.

ચિત્ર ૬૧. શ્રીપાલ અને સાધક (પાત્રું ૬૦). ઉજ્જેણીથી રવાના થઈ શ્રીપાળ કુંવર એકલો જ પંથ પસાર કરતો એક ડુંગરના શિખર ઉપર જઈ પહોંચ્યો. ત્યાં ભેતાં ભેતાં મુંદર શીતલ ગહન વનની ઘટામાં ચંપાના ઝાડ નીચે ઉંચા હાથ રાખી જાપ જપતો એક સાધક પુરુષ તેની નજરે પડ્યો. એથી તે ત્યાં બિભો રહ્યો.

ચિત્રમાં ડાબી બાજુ શ્રીપાલ કુંવર ખભે તરવાર રાખીને બિભો છે. જમણી બાજુ એ હાથ ઉંચા રાખીને જાપ જપતો સાધક બેઠેલો છે.

૧. ચિત્ર ૬૫ સીકાતરીદેવી. વહાણ નહીં ઉપડવાથી ધવલશેઠ ચિંતાતુર થયો; અને તરત શીકાતર માને વહાણ થંભી જવાનું કારણ પૂછવા લાગ્યો.

ચિત્રમાં ડાબી બાજુ ધવલશેઠ એ હાથની અંજલિ બેડીને, જમણી બાજુ બેઠેલી શીકાતર માને વહાણ થંભી જવાનું કારણ પૂછે છે.

ચિત્ર ૬૨. શ્રીપાલ અને વિદ્યાધર (પાત્રું ૬૧). શ્રીપાલે સાધકને કહ્યું કે:—“તમે તમારું મન સ્થિર રાખી સુખેથી વિદ્યા સાધો. હું ઉત્તર સાધક છતાં તમને હરકત કરનાર કાણુ છે.”

ચિત્રમાં શ્રીપાલ કુમાર અને વિદ્યાધર વાતચીત કરતા દેખાય છે. ચિત્રકારે કુદરતી દૃશ્યની રમૂઆત સરસ રીતે કરી છે

ચિત્ર ૬૩. ભરૂચ નગર (પાત્રું ૬૨). શ્રીપાલ કુંવર અતુકે ચાલતો ચાલતો ભરૂચ નગરે આવી પહોંચ્યો.

ચિત્રમાં ભરૂચ નગરના મકાનોમાં પુરુષો અને સ્ત્રીઓ બેઠેલાં દેખાય છે. મકાનોની નીચે રસ્તા ઉપરથી આપણી વાર્તાના નાયક શ્રીપાલ પસાર થતો દેખાય છે.

ચિત્ર ૬૪. ઝૂંગ વહાણ (પાત્રું ૬૪). કોસંબી નગરીના એક ધવલ શેઠ નામના શેઠે, બહુ બહુ જાતનાં કરિયાણાં ભરીને દરિયાર્ધ ભાગેં મુસાફરી કરી પોતાનો માલ વેચવા માટે વહાણો તૈયાર કરાવ્યાં. આ વહાણોમાં એક ઝૂંગ જાતનું મોટું વહાણ તૈયાર કરાવ્યું.

ચિત્રમાં ઝૂંગ જાતનાં એ મોટાં વહાણો પાણીમાં તરતાં દેખાય છે. વહાણમાં ફીરંગી ટોપીવાળાઓ બેઠેલાં છે, જે આપણને ચિત્રકારના સમયમાં તેઓ ભારતમાં વહાણો ચલાવતા હતા, તેની સાબિતી આપે છે.

ચિત્ર ૬૬. વડસફરી વહાણ (પાત્રું ૬૪). ધવલ શેઠના વહાણોમાં મોટી સંખ્યા કરનારાં વડસફરી વહાણો પણ હતાં (ભૂલથી ચિત્ર ૬૫ છપાએલ છે). ચિત્રમાં આપણને

એક વડસફરી વહાણ પાણુ ચિત્રકારે રજૂ કરેલું જોવા મળે છે, જે બતાવે છે કે ગુજરાતમાં ચિત્રકારના સમયમાં કઈ કઈ જાતના વહાણો તૈયાર થતાં હતાં.

ચિત્ર ૬૭. ધવલશેઠ રાજ પાસે આવે છે (પાનું ૬૬). વહાણો થંભી જવાથી ધવલશેઠ રાજ પાસે ગયો અને અમૂલ્ય વસ્તુઓની ભેટ ધરીને વિનતિ કરવા લાગ્યો કે: —“ મારાં વહાણો થંભી ગયાં છે, તે માટે એક બત્રીશલક્ષણા પુરુષનો હુદ્દેવને બલિ આપવા માટે ખપ છે.”

ચિત્રમાં રાજસિંહાસન ઉપર ભરૂચ જાંઘરનો રાજા બેઠેલો છે, તેની સામે બે હાથ જોડીને બલિ આપવા માટે બત્રીશ લક્ષણા પુરુષની માંગણી કરતો ધવલ શેઠ બેઠો રહેલ છે.

ચિત્ર ૬૮. ધવલશેઠને રાજા સુલટોની મદદ આપે છે (પાનું ૬૭). ધવલશેઠે રાજાને વિનતી કરી બહોળું મદદગાર લશ્કર મેળવી પોતાના લડવૈયાઓ સાથે સામેલ કર્યું.

ચિત્રમાં જમણી બાજુ બેઠો રાજા લડવૈયાના રાજાને, લશ્કરની મદદ માટે ધવલશેઠ વિનતી કરતો દેખાય છે. ધવલશેઠની પાછળ લડાઈ કરવા માટે તૈયાર થયેલું લશ્કર બેઠેલું છે.

ચિત્ર ૬૯. રાજાના સુલટો સાથે યુદ્ધ કરતો શ્રીપાલ કુમાર (પાનું ૬૮). શ્રીપાલ કુમારને જ્યારે બંને બાજુના લડવૈયાઓએ ઘેરી લીધો ત્યારે, તે શ્રીપાલ કુમાર સામે મોરચો માંડી બંને લશ્કરોની સાથે લડવા લાગ્યો.

ચિત્રની મધ્યમાં જમણા હાથમાં તરવાર અને ડાબા હાથમાં ઢાલ પકડીને, બંને બાજુના સૈન્યો સાથે શ્રીપાલ લડતો દેખાય છે. લડાઈનું દ્રશ્ય ચિત્રકારની તેની રજૂઆતની સિદ્ધહસ્તતા દર્શાવે છે.

ચિત્ર ૭૦. ચૌટામાં યુદ્ધ કરતો શ્રીપાલ કુમાર (પાનું ૬૮). આ પ્રમાણે ભરૂચના ચૌટાની વચ્ચે ધોંગાણું મચી ગયું.

ચિત્રમાં એકલા હાથે બંને લશ્કરોની સાથે ચૌટામાં યુદ્ધ કરતો શ્રીપાલકુમાર દેખાય છે.

ચિત્ર ૭૩. મછવો (પાનું ૬૪). ધવલશેઠે દરિયાઈ મુસાફરીમાં વહાણો સાથે મછવાઓ પાણુ તૈયાર કરાવ્યા હતા.

ચિત્રમાં ધવલશેઠે તૈયાર કરાવેલા મછવાઓ પૈકીનો એક મછવો પાણીમાં તરતો દેખાય છે.

ચિત્ર ૭૧. ધવલશેઠ—શ્રીપાલને વિનતી કરે છે (પાનું ૭૬). આ પ્રમાણે બતાવે બનેલો જોઈ ધવલશેઠ તરત ઉઠી બેઠો થઈ શ્રીપાલ કુંવરના પગમાં પડ્યો,

ચિત્રના ઉપરના ભાગમાં બિલા રહેલા શ્રીપાલ કુમારને બે હાથ બેડીને વિનવ કરતો ધવલશેઠ દેખાય છે. ચિત્રની નીચેના ભાગમાં પૂઠ ફેરવીને બિલા રહેલા શ્રીપાલ કુમારને સાષ્ટાંગ દંડવત્ પ્રણામ કરતો ધવલશેઠ દેખાય છે.

ચિત્ર ૭૨. શ્રીપાલે વહાણ ઉપર ચડીને સિંહનાદ કર્યો (પાનું ૬૬). શ્રીપાલે મનમાં સિદ્ધચક્રનું ધ્યાન ધરી, મોટા આગળના વહાણ ઉપર ચડી સિંહનાદ કર્યો કે તરત બે હુટ દેવીએ વહાણ થંભાવ્યાં હતાં તે દૂર જતી રહી.

ચિત્રમાં વહાણ ઉપર ચડીને શ્રીપાલે સિંહનાદ કરવાથી વહાણો આલતાં થએલાં દેખાય છે.

ચિત્ર ૭૪. બખ્ખરના દાણી દાણ માગે છે (પાનું ૭૩). વહાણો આલતાં આલતાં બખ્ખરકોટ બંદરે આવી પહોંચ્યા. લોકોનો ચોરબકોર થતાં બખ્ખરરાયના દાણી બંદરનું દાણ લેવા આવી પહોંચ્યા.

ચિત્રમાં બખ્ખરકોટ બંદરે વહાણો પાણી લેવા નાંગરેલા દેખાય છે. વહાણો બંદરે નાંગરવાથી, ચિત્રની ડાબી બાજુએ ઉપરના ભાગમાં બેઠેલા ધવલશેઠની પાસે દાણ માગતો દાણી દેખાય છે.

ચિત્ર ૭૫. બખ્ખરરાયનું લશ્કર (પાનું ૭૩). દાણીને દાણ નહીં આપવાથી, દાણી પોતાના મહારાજની પાસે ગયો. દાણીની વાત સાંભળીને પોતાનું લશ્કર તૈયાર કરીને બખ્ખરરાય બંદર પર તૈયાર થઈને પહોંચી ગયો.

ચિત્રમાં આગળ આલતો બખ્ખરરાય પોતાના લશ્કર સાથે બંદર તરફ જતો દેખાય છે.

ચિત્ર ૭૬ ધવલશેઠને બાંધીને ઝાડ નીચે ઉંધા લટકાવેલ છે (પાનું ૭૩). શ્રીપાલ કુંવરને ખબર મળી કે, ધવલશેઠને ઉંધે માથે લટકાવ્યો છે. કુંવર ત્યાં આવ્યો અને શેઠને પૂછવા લાગ્યો કે:—“ શેઠજી ! દય હબર સુભટો ક્યાં ગયા ? ”

ચિત્રમાં જમણી બાજુ ઘોડા ઉપર શ્રીપાલ બેઠેલ છે, અને તે ઝાડની નીચે ઉંધા લટકાવેલ ધવલશેઠને પૂછે છે કે તમારા સુભટો ક્યાં ગયા ? ડાબી બાજુથી બખ્ખરરાય પાછું વાળીને શ્રીપાલને શૂંચે છે.

ચિત્ર ૭૭. બખ્ખરરાય પાછો વળે છે (પાનું ૭૪). બખ્ખરરાયની આગળ જઈ ગામમાં પ્રવેશ કરતાં શ્રીપાલે કહ્યું કે—“ હે વડવીર ! પાછો વળ, કે જેથી તારાં શત્રો, લશ્કર અને ભૂમલોના બગના અહંકારનું પાણી ઉતારી નાખું. ”

ચિત્રમાં શ્રીપાલ બિસો છે અને જમણી બાજુ ઘોડા ઉપર સવાર થએલો બખ્ખરરાય મહાકાળ પાછો વળીને, શ્રીપાલ સાથે વાતચીત કરે છે.

ચિત્ર ૭૮. શ્રીપાલ મહાકાલને બોલાવે છે (પાનું ૭૫). મહાકાલે પાછું વળીને જોયું તો, તેને એક સુંદર યુવાનને જોયો.

ચિત્રમાં હાથી ઉપર સવાર થએલો અખ્ખરરાય પાછો વળીને, શ્રીપાલની સાથે લડાઈ કરવા તૈયાર થએલ છે. ડાબી બાજુ હાથમાં ધનુષ અને બાણ લઈને શ્રીપાલ પણ લડવા તૈયાર થઈને બેસેલો છે.

ચિત્ર ૭૯. ઘોડેસવારો સાથે યુદ્ધ કરતો શ્રીપાલ (પાનું ૭૫). શ્રીપાલ કુંવરની ઉપર મહાકાલના સૈનિકોએ, ઝડોઝડ શસ્ત્રો ચલાવવા માંડ્યાં.

ચિત્રમાં ડાબી બાજુ બેસેલો શ્રીપાલ કુમાર, મહાકાલના ઘોડેસવાર સૈનિકો સાથે યુદ્ધ કરતો દેખાય છે.

ચિત્ર ૮૦. હસ્તી સાથે યુદ્ધ કરતો શ્રીપાલ (પાનું ૭૫). હાથીને મહાત કરીને, શ્રીપાલ હાથી ઉપર બેઠેલા અખ્ખરરાયના માથાની ચોટી પકડીને નીચે પટકે છે.

ચિત્રમાં શ્રીપાલ હાથી ઉપર બેઠેલા અખ્ખરરાય મહાકાલને ચોટીથી પકડીને, નીચે પટકવાની તૈયારી કરતો દેખાય છે.

ચિત્ર ૮૧. મહાકાલ રાજાને બાંધીને લઈ જાય છે (પાનું ૭૬). મહાકાળ એકલો જ રહેતાં, તેને કુંવરે હાથપગ બાંધી મજબુત બંધ સાથે જ્યાં ધવળશેઠને બાંધેલો હતો ત્યાં લઈ આવી શેઠના બંધ છોડ્યા.

ચિત્રમાં ડાબી બાજુએ બંધ છોડેલો ધવળશેઠ, તેની આગળ શ્રીપાલે બાંધી લાવેલા મહાકાલને તલવાર ઉગામી મારવા જતો દેખાય છે.

ચિત્ર ૮૨. શ્રીપાલને મહાકાલ રાજા વિનતી કરે છે (પાનું ૭૭). મહાકાલ રાજાએ શ્રીપાલકુંવરનું તેજ અને ભૂબળોનું બલ જોઈ પોતાના નગરમાં આવવા વિનતી કરી.

ચિત્રની મધ્યમાં હાથી ઉપર સવાર થઈને મહાકાલ રાજાની સાથે શ્રીપાલ, અખ્ખર કોટ બંદરમાં પ્રવેશ કરવા જતો દેખાય છે.

ચિત્ર ૮૩. અખ્ખરરાય શ્રીપાલને પોતાને ત્યાં લઈ જાય છે (પાનું ૭૮). અખ્ખરરાયે કુંવરને હાથીના હોદામાં બેસાર્યા. કુંવરે પણ રાજાની વિનતી સ્વીકારી અખ્ખરકુળ પુરમાં પધારી અખ્ખરરાયનું માન સાચવ્યું.

ચિત્રમાં અખ્ખરકુળ બંદરમાં હાથીના હોદા ઉપર બેસીને શ્રીપાલકુંવર જતો દેખાય છે.

ચિત્ર ૮૪. શ્રીપાલકુંવરનું મદનસેના સાથે લગ્ન (પાનું ૭૯). અખ્ખરરાયે મોટો મહોત્સવ મંડાવ્યો. ધવળમંગળ ગીત ગવરાવ્યાં અને મેનકા જેવી સ્વરૂપવત પોતાની દીકરી મદનસેનાને શ્રીપાલકુંવર સાથે પરણાવી.

ચિત્રમાં શ્રીપાલકુંવર તથા મદનસેના લગ્નની ચોરીમાં બેઠેલાં છે. ચોરીની આગળના ભાગમાં બેઠેલા બેપીઓ અગ્નિમાં આહૂતિ આપતા દેખાય છે. જમણી તથા ડાબી બાજુ મહાકાલ રાજાનાં સ્વજનો, સ્ત્રીઓ તથા ધવળશેઠ અને બીજા વ્યાપારીઓ બેઠેલા છે. આ ચિત્ર, ચિત્રકારના સમયની લગ્ન વ્યવસ્થાનું સુંદર દ્રશ્ય રજુ કરે છે.

ચિત્ર ૮૫. મદનસેનાને વહાણમાં બેસાડી પાછા વળતાં જખ્ખરરાય (પાનું ૮૧)

ચિત્રમાં શ્રીપાલકુંમાર તથા મદનસેનાને વહાણમાં બેસાડીને જખ્ખરરાય તથા પૂરજનો પાછાં વળતાં દેખાય છે.

ચિત્ર ૮૬. રત્નદ્વીપના કાંઠે તંબૂમાં બેસીને નાટક ભેતો શ્રીપાલ (પાનું ૮૩). શ્રીપાલકુંવરે સમુદ્ર કિનારે રેશમી કપડાના બનાવેલ ઉંચા તંબૂ તાણી બંધાવ્યા. તે તંબૂમાં બેસીને શ્રીપાલકુંવર નવરસમય લજવાતાં નાટકો ભેવા લાગ્યો.

ચિત્રમાં રેશમી તંબૂમાં બેઠેલો શ્રીપાલકુંમાર, નાટક ભૂંચે છે. તંબૂની બહાર ડાબી બાજુ એક સ્ત્રી નૃત્ય કરતી જિભી છે અને જમણી બાજુ હાથમાં તંબૂરો લઈને બેઠેલો એક પુરુષ છે.

ચિત્ર ૮૭. રત્નદ્વીપના કાંઠે વ્યાપારીઓ માલ ઉતારે છે (પાનું ૮૩). બંદર ઉપર વહાણમાંથી માલ ઉતારીને વેપારીઓ જકાત ચૂકવી, વ્યાપાર કરવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા.

ચિત્રમાં બંદરના કિનારે નાંગરેલા વહાણમાંથી મખૂરો માલ ઉતારતા દેખાય છે. પછી જકાતખાતામાં માલ ખતાવીને, જકાત ચૂકવી, માલ ગોઠવતા દેખાય છે.

ચિત્ર ૮૮. જિનદાસ શેઠ શ્રીપાલને વિનતી કરે છે (પાનું ૮૪). જિનદાસ શ્રાવક મદનમંજુષા રાજપુત્રી સંબંધી હકીકત શ્રીપાલકુંવરને કહીને, શ્રીપાલને રત્નસંચયા નગરીમાં આવવાની વિનતી કરે છે.

ચિત્રમાં તંબૂની અંદર જિનદાસ શ્રાવક અને શ્રીપાલકુંવર બેસીને વાતચીત કરતાં દેખાય છે. બહાર ડાબી બાજુએ નૃત્ય કરતી સ્ત્રી જિભેલી છે, અને જમણી બાજુએ હાથમાં તંબૂરો પકડીને, વગાડતો પુરુષ બેઠેલ છે.

ચિત્ર ૮૯. રત્નસાનુ પર્વત ઉપર શ્રીકૃષ્ણદેવનું દેરાસર (પાનું ૮૪). જિનદાસ શ્રીપાલને કહે છે કે:—“ હે પ્રભુ ! આ મનોહર રત્ન નામનો દ્વીપ છે. એમાં રત્નસાનુ નામનો પર્વત છે. તે પર્વત ઉપર શ્રીકૃષ્ણદેવજી મૂળનાયક બિરાજમાન છે, એવું એક વિશાળ જિનમંદિર છે. આ જિનમંદિરમાં રત્નસંચયા નગરીના રાજા કનકકેતુની પુત્રી, મદનમંજુષા હમેશાં પ્રભુભક્તિ કરે છે.

ચિત્રમાં ઉપરના ભાગમાં શ્રીકૃષ્ણદેવજી મૂળનાયક વાળું જિનમંદિર ખતાવેલું છે. તે જિનમંદિરમાં પ્રભુની ડાબી બાજુ જિભી રહીને રાજકુમારી મદનમંજુષા પ્રભુનું પૂજન કરતી દેખાય છે. ચિત્રના નીચેના ભાગમાં રત્નસંચયા નગરી દેખાય છે.

ચિત્ર ૬૦. શ્રીઋષભદેવનાં દેરાસરનાં બાંધ થઈ ગએલા દરવાજા (પાનું ૮૬). એક દિવસ રાજકુમારી મદનમંજૂષા પ્રભુની પૂજા કરીને, પ્રભુમ કરતી મૂળ ગભારા બહાર આવી કે તરત મૂળ ગભારાનાં બારણું બાંધ થઈ ગયા.

ચિત્રમાં બાંધ થએલા દરવાજાનાં બારણું ઉઘાડવાનો દ્રઢ સંકલ્પ કરી, ‘એ કમાડ ઉઘડે નહીં’ ત્યાં લગી પરિવાર સહિત આહીયાંથી મહેલ તરફ પગ દબાવે જ નહીં’ એ પ્રમાણે નિશ્ચય કરી રાજા કનકકેતુ તથા તેની રાણી રત્નમાળા ઉપવાસ કરીને બંને હાથની અંગુલિઓ બેડી બેઠેલાં છે.

ચિત્ર ૬૧. ચક્રેશ્વરીદેવી આકાશમાં રહીને કહે છે (પાનું ૮૭). કનકકેતુ રાજાને ત્રણ ઉપવાસ થયા. ત્યારે ત્રીજા દિવસની પાછલી રાતે આ પ્રમાણે આકાશવાણી થઈ કે:—
“આ માં કોઈનો દોષ નથી. જેની નજર પડવાથી આ બારણું ઉઘડશે તે પુરુષ રાજકન્યા મદનમંજૂષાનો ભરતાર થશે. હું ઋષભદેવની દાસી ચક્રેશ્વરીદેવી એક મહિનાની અંદર તે વરને લઈને આહી આવીશ.”

ચિત્રમાં આકાશમાં દેરાસરની ઉપરની બાલુએ ચક્રેશ્વરીદેવી બોલતી દેખાય છે. નીચે દેરાસરના દરવાજાની પાસે કનકકેતુ રાજા તથા તેનો પ્રધાન અને રત્નમાળા રાણી તથા રાજકુમારી મદનમંજૂષા, આ આકાશવાણી સાંભળતાં દેખાય છે.

ચિત્ર ૬૨. શ્રીપાલની નજર પડતાં જ દેરાસરના દરવાજા ઉઘડી ગયા (પાનું ૯૦). શ્રીપાલકુંવર શુદ્ધ જળથી સ્નાન કરી, પવિત્ર કપડાં પહેરી, મુખ પર મુખકોશ બાંધી આનંદસહિત જિનમંદિરમાં દાખલ થયો. શ્રીપાલની નજર જેવી ગભારાના દરવાજા ઉપર પડી કે તરત જ ગભારાનાં બંને બારણું ઉઘડી ગયાં.

ચિત્રમાં ડાબી બાલુ ઉપરના ભાગમાં પૂજનાં કપડાં પહેરીને બેસા રહેલા શ્રીપાલ કુમારની નજર પડતાં જ દેરાસરના દરવાજા ઉઘડી ગએલા બતાવેલા છે. શ્રીપાલની બાલુમાં શ્રાવક જિનદાસ બેસા રહેલ છે. ચિત્રમાં જમણી બાલુ કનકકેતુ રાજા, પ્રધાન તથા રાજકુમારી મદનમંજૂષા આ બતાવ વિસ્મિત ચિત્તે બેઠે રહેલાં છે.

ચિત્ર ૬૩. શ્રીઋષભદેવ પ્રભુનું દેરાસર (પાનું ૯૦). ગભારાના બારણું ઉઘડી ગયા પછી કુંવરે પ્રભુજીનાં સ્તુતિ કરવા માંડી.

ચિત્રમાં ડાબી બાલુએ બેઠેલ શ્રીપાલકુમાર પ્રભુની સ્તુતિ કરે છે. જમણી બાલુ વિદ્યાચારણમુનિ બેઠેલા છે. ગભારાની બહાર સભામંડપમાં રાજા કનકકેતુ તથા તેનાં સ્વજનો બેઠેલાં છે.

ચિત્ર ૬૪. પરગુવાની તયારી કરતો શ્રીપાલ (પાનું ૯૪). વિધિપૂર્વક સ્નાન કરી, શ્રીપાલકુંવરે સર્વ શબ્દગાર પહેર્યા.

ચિત્રમાં જમણી બાજુ ઉપરના ભાગમાં શ્રીપાલ જેઠલ છે. ડાબી બાજુ રાજકુમારી મદનમંજૂષા જેઠલી છે. નીચેના ભાગમાં બંનેના લગ્નની તૈયારીઓ થતી દેખાય છે.

ચિત્ર ૬૫. ઘોડા ઉપર બેસીને પરણવા જતો શ્રીપાલ (પાનું ૬૫). શ્રીપાલકુંવરે પવિત્ર જળથી સ્નાન કરીને, મૃત્યુવાન વસ્ત્રાભૂષણો પરિધાન કર્યાં. પછી બંને હાથમાં શ્રીકૃષ્ણ અને નાગરવેલનાં પાન ધારણ કરીને ઘોડા ઉપર પરણવા જવા માટે સવારી કરી. વરઘોડો બહુ ઠાઠથી ચોટામાં થઈને લગ્નમંડપને વિશે જઈ પહોંચ્યો.

ચિત્રમાં લગ્નમંડપના દરવાજે શ્રીપાલ કુંવરને પોંખવા માટે માસુ તથા એક પરિચારિકા બેઠેલી છે. શ્રીપાલ કુંવર હાથમાં શ્રીકૃષ્ણ ધારણ કરીને ઘોડા ઉપર બેઠેલા છે. શ્રીપાલની પાછળ, બે હાથી તથા આજન આલનું દેખાય છે. શ્રીપાલનો વરઘોડો ભેવા માટે લગ્નમંડપની બહાર અને રાજમહેલમાં લોકો ઉત્સુક ચિત્તે બેઠેલાં છે, કેટલાક બેઠેલા પણ છે. આ વરઘોડાનું દૃશ્ય આજના પ્રચલિત વરઘોડાના રીવાજને બરાબર મળતું આવે છે. પ્રસંગની રજૂઆત ચિત્રકારે બરાબર કરેલી છે.

ચિત્ર ૬૬. શ્રીપાલ અને રાજા નૃત્ય જૂએ છે (પાનું ૬૭). એક દિવસ કનકકેતુ રાજા અને શ્રીપાલ કુંવર જિનમંદિરના રંગમંડપમાં સાથે બેઠા હતા અને મનમાં મમ્મ થઈ પ્રભુ અગાડી ઉત્તમ નૃત્ય કરાવતા હતા.

ચિત્રમાં ડાબી બાજુ ઉપરના ભાગમાં કનકકેતુ રાજા અને શ્રીપાલ કુંવર બેઠેલા છે; નીચેના ભાગમાં દરબારીઓ બેઠેલા છે. ઉપરના ભાગમાં જમણી બાજુ શ્રીપાલ અને મદનમંજૂષા બેઠેલાં છે; નીચેના ભાગમાં એક પુરુષ નૃત્ય કરતો બેઠેલો છે, અને તેની પાછળ વાદ્ય વગાડનાર બે પુરુષો બેઠેલા છે.

ચિત્ર ૬૭. કોટવાલ ધવલશેઠને પકડી લાવે છે (પાનું ૬૭). નૃત્ય આલનું હટું તે જ વખતે કોટવાળે આવીને અરજ કરી કે:—“ મહારાજ ! એક દાણુચોરી કરનારા ચોરને પકડી લાવેલો છું.”

ચિત્રના ઉપરના ભાગમાં કનકકેતુ રાજા અને શ્રીપાલ બેઠેલા છે. નીચેના ભાગમાં કોટવાલ અને દાણુચોરી કરતાં પકડાયેલ ધવલશેઠ બેઠેલ છે.

ચિત્ર ૬૮. કનકકેતુ રાજા પુત્રીને શિખામણ આપે છે (પાનું ૬૯). કનકકેતુ રાજા તથા રાણી રત્નમાલા પુત્રીને પોતાનું કુળ અજવાળવા શિખામણ આપે છે.

ચિત્રના ઉપરના ભાગમાં દરિયા કાંઠે ધવલશેઠ તથા તેનો વ્યાપરી મિત્ર વાતચીત કરતાં બેઠેલ છે. પામે પાલખી પહેલી છે. નીચેના ભાગમાં કનકકેતુ રાજા શ્રીપાલને, પોતાની પુત્રીને સારી રીતે સાચવવા વિનવતી કરતો અને રાણી રત્નમાલા, રાજકુમારી મદનમંજૂષાને સાસુરામાં સંપીને રહેવાની શિખામણ આપતી દેખાય છે,

ચિત્ર ૬૬. કનકકેતુ રાજા શ્રીપાલને વિદાય આપે છે (પાનું ૧૦૦). તે પછી મદન-મંજૂષા પુત્રીને વેળાવા સ્વજનો વગેરે બંદર લગી આવ્યાં.

ચિત્રમાં ડાબી બાજુ શ્રીપાલ કુંવર ગાદી ઉપર બેઠેલ છે, સામે ઊભેલા રાજા કનકકેતુ શ્રીપાલને વિનતી કરે છે. જમણી બાજુ રાણી રત્નમાલા તથા રાજકુમારી મદનમંજૂષા ઊભેલાં છે.

ચિત્ર ૧૦૦. કનકકેતુ રાજા મદનમંજૂષાને વળાવી પાછો વળે છે (પાનું ૧૦૦). સમસ્ત કુટુંબ સાથે પુત્રી, તથા પુત્રી સાથે સર્વ કુટુંબીજન હૈડાંભેર ભેટી, મ્હોં ભેટાં ને રેતાં પોતાનાં પથે પળ્યાં. તે પછી કુંવર બંને વહૂઓ સાથે વહાણની અંદર બેઠા.

ચિત્રમાં ડાબી બાજુ બંદરના કિનારે, રાજા કનકકેતુ ઘોડા ઉપર બેસીને; પોતાની પુત્રીને વળાવી પાછો જતો દેખાય છે. બાજુમાં રાણી રત્નમાલા પણ સુખાસનમાં બેસીને દીકરીને વળાવી રત્નસંચયા નગરી તરફ જતી દેખાય છે. જમણી બાજુએ સમુદ્રમાં વહાણની અંદરના ભાગમાં શ્રીપાલ કુમાર તથા બંને સ્ત્રીઓ બેસીને આનંદથી વાર્તાવિનોદ કરતાં દેખાય છે.

ચિત્ર ૧૦૧. શ્રીપાલ સાથે મદનમંજૂષા વહાણમાં બેઠેલ છે (પાનું ૧૦૦). વહાણની અંદરની ઝોરડીમાં શ્રીપાલ કુમાર તથા બંને પત્નીઓ બેસીને, આનંદથી પોતાનો સમય નિર્ગમન કરે છે.

ચિત્રમાં દરિયાની મધ્યમાં ચાલી જતા વહાણમાં આગળ વહાણ ચલાવનાર ખારવો, પાછળ ધવલશેઠનાં મિત્રો અને ધવલશેઠ બેઠેલાં છે. સૌની પાછળ શ્રીપાલ કુમાર અને તેની બંને સ્ત્રીઓ વાર્તા વિનોદ કરતાં બેઠેલ છે. વહાણની ઠેઠ પાછળના ભાગમાં વહાણ ચલાવનાર ખારવો બેઠેલ છે. બાજુમાં રત્નસંચયા નગરીનાં મકાનો દેખાય છે.

ચિત્ર ૧૦૨. શ્રીપાલ, બંને સ્ત્રીઓ સાથે વહાણમાં બેઠેલ છે (પાનું ૧૦૩). શ્રીપાલ કુંવરની બંને સ્ત્રીઓ તથા તેની પાસેનું ધન દેખીને, ધવલ શેઠનો પાપી લોભ વધી પડ્યો હતો.

ચિત્રમાં ઉપરના ભાગમાં વ્યાપારીઓના બે વહાણો સમુદ્રમાં ચાલ્યાં જતાં દેખાય છે. નીચેના ભાગમાં મોટા વહાણમાં આગળના ભાગમાં સાહેબ ટોપી પહેરીને બેઠેલા બે ખારવો બેઠેલા છે. બીજા ખારવા અને શ્રીપાલની વચ્ચે ધવલશેઠ નીચેના ભાગમાં બેઠેલા છે. પાછળના ભાગમાં શ્રીપાલ અને તેની બંને સ્ત્રીઓ બેઠેલા છે. પાછળના ભાગમાં એક ત્રીજો ખારવો બેઠેલ છે.

ચિત્ર ૧૦૩. ધવલશેઠ પોતાના મિત્રો સાથે વિચાર કરે છે (પાનું ૧૦૪). ધવલશેઠ પોતાના ચારે મિત્રોને પોતાનો દુષ્ટ વિચાર જણાવે છે.

ચિત્રમાં ડાબી બાજુથી પહેલા વહાણમાં વહાણ ચલાવનાર ફીરંગી લોકો બેઠેલા છે. બીજા વહાણમાં, શ્રીપાલની સ્ત્રીઓ તથા તેની સખીઓ બેઠેલી છે અને ત્રીજા છેલ્લા વહાણમાં છેડા તરફના ભાગમાં શ્રીપાલ કુમાર બેઠેલ છે અને તેની સામે ધવલશેઠ તથા તેના મિત્રો બેઠેલા છે.

ચિત્ર ૧૦૪. ધવલશેઠે માંચીની દોર કાપી (પાનું ૧૦૭). ધવલ શેઠના કપટયુક્ત વચનો સાંભળી લોખા દિલનો કુંવર તરત કૌતુક ભેવા બિભો થઇને માંચડા ઉપર ચડી ગયો કે તરત મનમાં કપટ ધારણ કરીને ધવલ શેઠ માંચડા પરથી ઉતરી ગયો અને ઘણી જ ચાલાકીથી માંચડાની બાજુનાં દોરડાં કાપી નાંખ્યાં.

ચિત્રમાં જમણી બાજુ વહાણના માંચડાની દોર કાપતો ધવલશેઠ, શ્રીપાલને પાણીમાં પડતો બેઈ રહ્યો છે. જ્યારે દરિયામાં પડેલો કુંવર એક મગરમત્સ્યની પીઠ ઉપર બેઠેલો દેખાય છે.

ચિત્ર ૧૦૫. થાણા નગરીના વનમાં શ્રીપાલ (પાનું ૧૦૬). જ્યારે કુંવર બગ્યો ત્યારે તો તેણે અનેક મનુષ્યોને પોતાની પાસે એકઠા થએલા દેખ્યા.

ચિત્રમાં ઝાડની નીચે શ્રીપાલ બેઠેલ છે અને તેની પાસે વસુપાલ રાજાનો મોકલાવેલ માણસ, કુંવરને થાણા નગરીમાં પધારવા માટે વિનવતી કરતો દેખાય છે. ચિત્રની નીચેના ભાગમાં સમુદ્રનું પાણી અને તેમાં તરતી માછલીઓ દેખાય છે.

ચિત્ર ૧૦૬. વસુપાલ રાજા અને ભેપી (પાનું ૧૦૬). રાજાએ પ્રશ્ન પૂછ્યો કે:—“ હે ભેપી! તમે કહો કે અમારી પુત્રી મહનમંજરીનો કયો રાજા ભરતાર થશે ? ”

ચિત્રમાં જમણી બાજુ વસુપાલ રાજા અને તેમનો પ્રધાન બેઠેલાં છે, જ્યારે ડાબી બાજુ હાથમાં લાંબું ટીપણું લઈને ભેપી બેઠેલ છે.

ચિત્ર ૧૦૭. ચંપાના ઝાડ નીચે બેઠેલો શ્રીપાલ (પાનું ૧૧૦). ભેપીએ કહ્યું કે:— “ હે રાજા ! વૈશાખ સુદી દશમના દિવસે અહીં પહોર દિવસ અતીત થયા પછી દરિયાના કાંઠા ઉપર, નવનંદન વનની અંદર ચંપાના ઝાડ તળે એક પુરુષરત્ન સૂતેલ હશે, એ મહાશયને આપના ઘેર તેડી લાવજો તે આપની કુંવરીનો વર થશે.

ચિત્રમાં નીચેના ભાગમાં ચંપાના ઝાડની નીચે શ્રીપાલ કુમાર બેઠેલ છે શ્રીપાલની બાજુમાં એક ચામર ધરનાર પરિચારક બિભેલો છે. શ્રીપાલની સામે હાથણી ઉંચી કરેલી સૂંઢથી ચામર વીંઝતી બિભેલી છે. ચિત્રના અનુમંધાને, ઉપરના ભાગમાં હાથણી ઉપર બેસીને શ્રીપાલ થાણા નગરીમાં પ્રવેશ કરવા જતો દેખાય છે. શ્રીપાલના રૂપને પાણી ભરવા જનારી સ્ત્રી તથા બીજી સ્ત્રી નિહાળી રહી છે.

ચિત્ર ૧૦૮. શ્રીપાલ સાથે મહનરેખાનું લગ્ન (પાનું ૧૧૨). શ્રીપાલને રાજમહેલમાં

લાગ્યા પછી તરત જ જોષીને જોલાવીને પૂછતાં લગ્ન તે જ દિવસે આવ્યું. રાત્રીએ પણ તે જ રાત્રિની અંદર મદનરેખા કુંવરીનું લગ્ન શ્રીપાલ સાથે કર્યું.

ચિત્રમાં ઉપરના ભાગમાં ડાબી બાજુએ શ્રીપાલ તથા મદનરેખા લગ્નની ચોરીમાં બેઠેલાં છે. નીચેના ભાગમાં સ્વજનો જમવાની તૈયારી કરતા દેખાય છે. જમણી બાજુએ ઉપરના ભાગમાં લગ્ન પતી ગયા પછી શ્રીપાલ તથા મદનરેખા એક ચોરડામાં બેઠેલાં છે. નીચેના ભાગમાં મદનરેખાની સખીઓ ઊભેલી દેખાય છે. ચિત્રની છેક નીચેના ભાગમાં શરણાઈ તથા ઢોલ વાગી રહ્યાં છે.

ચિત્ર ૧૦૯. વહાણમાં અંધારું થયું (પાનું ૧૧૮). દરિયામાં એકદમ તોફાની પવન વાવે શરૂ થતાં તોફાની મોજાં ઉપરાઉપરી આવવાથી વહાણનું ચાલવું બેખમ ભરેલું થઈ પડ્યું. હાથોહાથ પણ ન સૂઝે તેવું ઘોર અંધારું થઈ ગયું.

ચિત્રમાં વહાણની અંદર જમણી બાજુએ શ્રીપાલની બંને સ્ત્રીઓ બેઠેલી દેખાય છે. વહાણની મધ્યમાં ધવલશેઠ તથા તેનો પાપી મિત્ર આગળના ભાગમાં બેઠેલા દેખાય છે.

ચિત્ર ૧૧૦. સમુદ્રમાં તોફાન કરતાં મત્સ્યો તથા મગરો (પાનું ૧૧૮). ઉત્પાત દૂર થઈ ગયા પછી વહાણ દરિયામાં આગળ ચાલ્યું જતું દેખાય છે. દરિયામાં ચિત્રકારે નાના મોટાં મત્સ્યો તથા મગરની રજૂઆત કરીને દરિયાનું દૃશ્ય બહુ જ સુંદર રીતે રજૂ કરેલું છે.

ચિત્ર ૧૧૧. આકાશમાંથી ઉતરતાં ચક્રેશ્વરીદેવી (પાનું ૧૧૮). સિંહ ઉપર સવારી સહિત, હાથમાં જાળવડ્યમાન ચક્ર લમાવતાં બહુ દેવદેવીઓના પરિવાર સહિત ચક્રેશ્વરી દેવી પધાર્યાં.

ચિત્રમાં જમણી બાજુએ હાથમાં તલવાર લઈને ચક્રેશ્વરીદેવી આકાશમાંથી ઉતરતાં બતાવેલાં છે. ડાબી બાજુથી હાથમાં મુદ્દગર લઈને આકાશમાંથી ઉતરતો ક્ષેત્રપાલ દેખાય છે.

ચિત્ર ૧૧૨. ચક્રેશ્વરી દેવી તથા ક્ષેત્રપાલ વહાણમાં પહોંચ્યાં (પાનું ૧૧૮). ચિત્રની મધ્યમાં ચાર હાથવાળાં ચક્રેશ્વરી દેવી ઊભાં રહેલાં છે, તેમની આગળ બે હાથ જોડીને ઊભેલો ધવળશેઠ છે. ધવળશેઠની પાછળ શ્રીપાલની બંને સતી સ્ત્રીઓ, તથા ધવળને મિત્ર ઊભેલાં છે. ચક્રેશ્વરી દેવીની પાછળ, ક્ષેત્રપાલ તથા માણિલદ્ર હાથમાં ઉઘાડી તરવાર રાખીને ઊભેલાં છે. ચિત્રની ડાબી બાજુએ સિંહ ઉપર સવારી કરીને, હાથમાં ત્રિશૂલ પકડીને આકાશમાંથી ઉતરતાં ચક્રેશ્વરી દેખાય છે.

ચિત્ર ૧૧૩-૧૧૪. દેવી ચક્રેશ્વરી સતીઓને શિખામણ આપે છે (પાનું ૧૧૮). બંને

સ્રીઓના કંઠમાં અમૂલ્ય અને અનુપમ સુગંધવંત મનહર ફૂલની માળા નાંખીને દેવીએ કહ્યું કે:—“ પુત્રીઓ આ માળાથી તમારા શીલરત્નનું રક્ષણ થશે. દિવસે તમને સરસ સુગંધી આપશે અને કોઈ તમારી સામે ખરાબ નજરથી જોશે તે તરત અંધ જ થઈ જશે.”

ચિત્ર ૧૧૩ માં ચક્રેશ્વરીદેવી અને સતી સ્રીઓને ફૂલની માળા પહેરાવતી દેખાય છે. જમણી બાજુ વહાણના એક કિનારે બેઠેલા ધવલશેઠ આ બધું વિસ્મય ચિત્તે જોઈ રહ્યા છે. ચિત્ર ૧૧૪ માં જમણી બાજુ ઉપરના ભાગમાં એક ચોરડામાં બંને સતીઓ બેઠેલી છે. ડાબી બાજુએ વહાણના ઉપરના ભાગમાં ધવલશેઠ તથા તેને શિખાણુ આપનારા ત્રણ મિત્રો બેઠેલાં છે.

ચિત્ર ૧૧૫ કોંકણકાંઠે વહાણ આવી પહોંચ્યાં (પાનું ૧૨૦). વહાણોને ખીમ હશે તરફ લઈ જવાનો પ્રયત્ન કરવા છતાં, પવને વહાણોને કોંકણ દેશના કિનારે જ લાવીને મૂકી દીધાં.

ચિત્રમાં કોંકણ દેશના કિનારે વહાણો આવી પહોંચેલા દેખાય છે. ચિત્રની નીચેના ભાગમાં એક વહાણ નાંગરીને જિલેલુ દેખાય છે. તે વહાણમાંથી મછવામાં બેઠીને આવતાં ધવલશેઠ તેના મિત્રો તથા બંને સ્રીઓ કોંકણકાંઠે આવતાં દેખાય છે. જમણી બાજુ ઉપરના ભાગમાં રાજ વસુપાલ તથા શ્રીપાલ બેઠેલા છે અને તેમની પાસે હાથમાં ભેટણુ ધરીને ધવલશેઠ તથા તેનો મિત્ર જિલેલા છે.

ચિત્ર ૧૧૬. ચક્રેશ્વરી સતીઓને ફૂલની માળા પહેરાવે છે (પાનું ૧૧૮). ચિત્રની મધ્યમાં માથે મુગટ પહેરીને જિભાં રહેલાં ચક્રેશ્વરી દેવી, બંને સતીઓ પૈકી એકના ગળામાં અમૂલ્ય મહિમાવાળી ફૂલની માળા પહેરાવે છે

ચિત્ર ૧૧૭. ધવલશેઠની સાથે વાત કરતો ડુંબનાયક (પાનું ૧૨૪). ધવલશેઠ ડુંબ નાયકને બોલાવી કહેવા લાગ્યો કે—“ હે-નાયકજી ! સજના જમાઈને દોડીને વળગી પડો હું તમને મનમાન્યા દામ આપીશ.”

ચિત્રમાં ડાબી બાજુ નીચેના ભાગમાં બેઠેલા ધવલશેઠ, સામે જિભા રહેલા ડુંબનાયક બેઠે વાતચીત કરતો દેખાય છે. ઉપરના ભાગમાં શ્રીપાલ અને તેની પત્ની બેઠેલાં છે. જમણી બાજુ ઉપરના ભાગમાં વસુપાલ રાજ બેઠેલ છે

ચિત્ર ૧૧૮. ડુંબનાયકને શ્રીપાલના હાથે માન અપાવે છે (પાનું ૧૨૫). ડુંબનાયકને પાન-બીડું દઈને માન વધારવા શ્રીપાલકુંવર તેની પાને આપ્યો.

ચિત્રમાં નીચેના ભાગમાં શ્રીપાલ ડુંબનાયકને પાન-બીડું આપતો દેખાય છે. ઉપરના ભાગમાં વસુપાલ રાજ અને ધવલશેઠ બેઠેલા છે. આનુભાવુ દરબારીઓ બેઠેલા છે.

ચિત્ર ૧૧૬. વસુપાલ રાજા ડુંગળનાયક ઉપર પ્રસન્ન થાય છે (પાનું ૧૨૫). ડુંગળનાયકની વાહુ રોતી રોતી ગળે બાઝી પડી.

ચિત્રમાં ડુંગળનાયકની વાહુ શ્રીપાલને ગળે બાઝી પડવાની તૈયારી કરતી દેખાય છે. ઉપરના ભાગમાં રાજા તથા ધવળશેઠ જેઠેલા છે.

ચિત્ર ૧૨૦. ડુંગળનાયકને શ્રીપાલના હાથે પાનનું બીડું આપાવે છે (પાનું ૧૨૫). રાજાએ માન વધારવા શ્રીપાલકુવરના હાથેથી તેને પાન—બીડું દેવરાવવાની સૂચના આપી.

ચિત્રમાં નીચેના ભાગમાં ડાબી બાજુ ઊભો રહેલો શ્રીપાલકુવર, સામે ઊભા રહેલો ડુંગળનાયકને પાન—બીડું આપવા હાથ લંબાવે છે.

ચિત્ર ૧૨૧. શ્રીપાલ સૈન્ય સાથે લડવા તૈયાર થયો (પાનું ૧૨૮). વસુપાળરાજાએ શ્રીપાલ તથા જોષીને ઠાર મારવા સુલટો તૈયાર કરાવ્યા.

ચિત્રમાં નીચેના ભાગમાં શ્રીપાલને મારવા તૈયાર થયેલા સુલટોની સામે જમણા હાથમાં તરવાર પકડીને લડવા તૈયાર થયેલો શ્રીપાલ ઊભેલો છે. ઉપરના ભાગમાં રાજા વસુપાલ તથા સામે જેઠેલો ધવળશેઠ તથા તેનો મિત્ર આ બધું જોઈ રહ્યા છે. જમણી બાજુ ઊભી રહેલી રાજકુમારી મદનમંજરી પોતાના પિતાને વિનવવા લાગી કે:—
“પિતાજી! વિચાર કરીને કામ કરીએ કે જેથી હાંસીને પાત્ર ન થઈએ.”

ચિત્ર ૧૨૨. શ્રીપાલની બંને સ્ત્રીઓને પ્રધાન માનથી બોલાવે છે (પાનું ૧૨૯). રાજા વસુપાળનો પ્રધાન બંદર પરના વહાણમાં પહોંચી વિનવવા લાગ્યો કે:—“આપના સ્વામીનાથ! અહીં છે. અને આપને બોલાવવા મને મોકલ્યો છે.”

ચિત્રમાં જમણી બાજુ શ્રીપાલની બંને પત્નીઓ બેઠી છે. અને બંદાર ઊભો રહીને પ્રધાન વિનતી કરે છે. પ્રધાનની પાછળ બીજા એક પુરુષ પરિચારક ઊભો રહેલ છે.

ચિત્ર ૧૨૩. શ્રીપાલની બંને સ્ત્રીઓ રાજના દરબારમાં આવે છે (પાનું ૧૨૯). દેવીના વચન પ્રમાણે મહિનાની મુદત પૂરી થવાને લીધે નક્કી સ્વામીનાથે તેડાવી છે માટે જવું જોઈએ. એમ વિચારી રત્નસુખાસનમાં બેસી રવાના થઈ રાજા પાસે આવી પહોંચી.

ચિત્રમાં ઉપરના ભાગમાં ડાબી બાજુથી સિંહાસન ઉપર રાજા વસુપાલ બેઠેલ છે. રાજા વસુપાલની સામે શ્રીપાલકુમાર બેઠેલ છે. શ્રીપાલની પાછળ પડદાની અંદર બંને પત્નીઓ બેઠેલી છે, જે રાજાને શ્રીપાલનો બધો વૃત્તાંત કહી સંભળાવતી દેખાય છે. નીચેના ભાગમાં બાલી સુખાસન પડેલ છે અને તેની આબુબાબુ વસુપાલનો પ્રધાન તથા સિપાઈઓ ઊભેલા છે.

ચિત્ર ૧૨૪. ધવળશેઠને બાંધી મંગાવે છે (પાનું ૧૩૦). રાજાએ ક્રોધવંત બની ધવળશેઠને બાંધી પોતાની હબ્બર મંગાવ્યો.

ચિત્રમાં ઉપરના ભાગમાં ડાબી બાજુ ઊભેલા ડૂંગનાયકને રાજ વસુપાલ સારી વાત શું છે? તે પૂછે છે. રાજની પાછળ ધવળશેઠ તથા શ્રીપાલ બેઠેલા છે. નીચેના ભાગમાં ડાબી બાજુથી રાજ વસુપાળ ઊભો રહેલો છે, અને તેની પાસે બાંધી લાવેલા ડૂંગનાયક તથા ધવળશેઠને દાર મારી નાંખવાનો પોતાના હાથ ઉંચા કરીને હુકમ કરમાવતો દેખાય છે.

ચિત્ર ૧૨૫. શ્રીપાલ ત્રણે સ્ત્રીઓ સાથે આનંદ કરે છે (પાનું ૧૩૨). શ્રીપાલકુંવર નવપદનું ધ્યાન ધરતો ધરતો પોતાના આવાસે ગયો અને ત્રણે સ્ત્રીઓ એકઠી મળી, તે સાથે આનંદ વિનોદ કરવા લાગ્યો.

ચિત્રમાં ઉપરના ભાગમાં રાજ વસુપાલ પોતાની સાથે ઊભેલી સ્ત્રીના હાથમાંના પાત્રમાંથી કાંઈ વસ્તુ લેતો દેખાય છે, જ્યારે જમણી બાજુ શ્રીપાલકુમાર પોતાની ત્રણે સ્ત્રીઓ સાથે આનંદવિનોદ કરતો દેખાય છે.

ચિત્ર ૧૨૬. હવેલી ઉપરથી પડતો ધવળશેઠ (પાનું ૧૩૨). હાથમાં પાણીદાર કટારી લઈ, જ્યાં સાતમે માળે કુંવર સુખશય્યામાં પોઠી રહેલ છે ત્યાં સત્રીના વખતે ધવળશેઠ ચડવા ગયો. પરંતુ શેઠનો પગ લપસ્યો, જેથી તે ભોંય પર પડ્યો અને પોતાની પાણીદાર કટારી પોતાના જ પેટમાં દાખલ થઈ ગઈ અને ધવળશેઠ મરણ પામ્યો.

ચિત્રમાં જમણી બાજુ હવેલી ઉપરથી પગ લપસતાં ધવળશેઠ ઉંધા મસ્તકે પડતો દેખાય છે. અને ઠેક નીચેના ભાગમાં પેટમાં કટારી વાગેલી હાલતમાં ધવળશેઠ ઉંધો પડીને મરણ પામતો દેખાડેલ છે. ચિત્રના ઉપરના ભાગમાં મહેલના ઝરણામાં શ્રીપાલકુમાર તથા તેની ત્રણે પત્નીઓ બેઠેલી દેખાય છે, તે ત્રણ પૈકી એક જમણા હાથ તરફના ઝરણામાંથી ધવળશેઠને નીચે પડેલો જોતો હોય તેવી રીતે રજૂ કરેલી છે. હવેલીના નીચેના ભાગમાં પાપી ધવળશેઠના ખૂસા હાલ થએલા જોઈને, નગરજનો તેને ફીટકાર આપતા દેખાય છે.

ચિત્ર ૧૨૭. રથવાડી જતો શ્રીપાલ (પાનું ૧૩૩). એક દિવસ શ્રીપાલકુંવર રાજ-વાટિકા ફરવા ગયો હતો. ત્યાં એક ઋદ્ધિવંત સથવારો ઉતરેલો કુંવરની નજરે પડ્યો. તે સથવારાના આગેવાન સાર્થવાહે કુંવરને યુવરાજ બાણી, તે સાર્થવાહ ચોચ ચીંતેતું ભેટણું લઈ કુંવર હજૂરમાં આવ્યો.

ચિત્રમાં ઉપરના ભાગમાં રાજવાટિકા ફરવા ગએલા શ્રીપાલકુંવરના પરિવાર પૈકી ત્રણ હાથી સવારો દેખાય છે. હાથી સવારની બાજુમાં હાથમાં બાંદક લઈને એક સિપાઈ ઊભેલો છે. નીચેના ભાગમાં શ્રીપાલકુમાર ઘોડા ઉપર બેઠેલ છે. અને ઘોડેસવારની આગળ હાથમાં ભેટણું લઈને ઊભેલો સાર્થવાહ તેના એક પરિચારક સાથે તંખૂની બહારના ભાગમાં રજૂ કરેલો છે.

ચિત્ર ૧૨૮. રાજકુંવરીની વીણાનું વણનું (પાનું ૧૩૬). રાજકુમારી ગુણસુદરી

ન્યારે વીણા વગાડે છે ત્યારે તે વીણાનો શબ્દ સાંભળવાને બ્રહ્મા જેવા પણ ઉદ્ધમવંત થાય છે, તો બીજા સામાન્ય માણસો સાંભળવાને તત્પર થાય તેમાં તો કહેવાનું જ શું ?

ચિત્રમાં રાજકુમારી ગુણસુંદરી વીણા વગાડતી દેખાય છે, તેણીની સામે એક રાજકુમાર બેઠેલ છે. બીજા રાજકુમારો નીચેના ભાગમાં વીણા સાંભળીને વિસ્મિત ચિત્તે બેઠેલા દેખાય છે.

ચિત્ર ૧૨૯. નગરજનો વીણા વગાડતાં (પાનું ૧૪૦). રાજકુવરો જ વીણા બજાવે છે એમ નથી. પરંતુ વાણીઆ પણ બજારમાં વીણા જ બજાવે છે. ગાયોને ચરાવતા ગોવાળિયાઓ પણ રાજકુવરીની સાથે પરણવાની હોંશને લીધે વીણા બજાવી રહેલ છે.

ચિત્રમાં ઉપરના ભાગમાં જમણી બાજુ દુકાનમાં બેઠેલો વેપારી વીણા બજાવી રહેલ છે. ન્યારે નીચેના ભાગમાં ગાયો ચરાવતો ગોવાળિયો પણ વીણા બજાવતો દેખાય છે. ગોવાળિયા પાસે બે ગાયો પણ વીણા સાંભળતી દેખાય છે.

ચિત્ર ૧૩૦. સાર્થવાહને વધામણું આપતો શ્રીપાલ (પાનું ૧૪૦). સાર્થવાહે કહી બતાવેલી વાત સાંભળી શ્રીપાલ ઘણો જ રાજી થયો અને સાર્થવાહને ઉત્તમ વધામણી આપીને વિદાય કર્યો.

ચિત્રમાં મકાનના ઓટલા ઉપર બેઠેલા સાર્થવાહને સુંદર ભેટણું આપતો શ્રીપાલ પોતાના ઉંચા કરેલા જમણા હાથે, વધામણીમાં ભેટની વસ્તુ ગ્રાપતો દેખાય છે.

ચિત્ર ૧૩૧. વિમલેશ્વર દેવ હાજર થયો (પાનું ૧૪૧). શ્રીપાલની ધ્યાનની એકાગ્રતા થવાથી તે જ વખતે સૌધર્મ દેવલોકનો રહેનાર વિમલેશ્વર યક્ષ મનોહર મણિયોનો હાર લઈ ત્યાં આવ્યો.

ચિત્રમાં નીચેના ભાગમાં શ્રીપાલ પોતાના આવાસમાં સૂતેલો છે, અને તેની પાસે વિમલેશ્વર યક્ષ હાથમાં મણિયોનો હાર લઈને બેલો છે.

ચિત્ર ૧૩૨. કૂળડાનું રૂપ કરી ગામમાં જતો શ્રીપાલ (પાનું ૧૪૩). શ્રીપાલકુમાર હારના પ્રભાવથી પલકવારમાં ચિંતવેલા શહેરની ભાગોળે જઈને બેલો. ત્યાં પહોંચીને કુવરે કૂળડાનું રૂપ ચિંતવ્યું કે તરત જ તે કૂળડો થઈ ગયો.

ચિત્રમાં નીચેના ભાગમાં કૂળડાનું રૂપ કરીને, ડાળા હાથમાં લાકડી પકડીને ગામના દરવાજે પ્રવેશ કરવા જતો શ્રીપાલ દેખાય છે. દરવાજાના હાથમાં પણ વીણા છે.

ચિત્ર ૧૩૩. વિદ્યાગુરુ પાસે કૂળડો પહોંચ્યો (પાનું ૧૪૩). કૂળડારૂપે શ્રીપાલ લોકોને પૂછતો અને અતંદ્ર ઉપબવતો ન્યાં વીણાની કળા શીખવનાર આચાર્ય રહેલો હતો ત્યાં જઈ પહોંચ્યો.

ચિત્રમાં ઉપરના ભાગમાં વીણા શીખવનાર આચાર્ય અને સામે વીણા શીખનાર રાજપુત્રો બેઠેલા છે. નીચેના ભાગમાં વીણા શીખવનાર આચાર્ય પાસે કૂબડા રૂપે શ્રીપાલ પણ વીણા શીખવા પહોંચી ગયો દેખાય છે.

ચિત્ર ૧૩૪. કૂબડો રાજકુમારી પાસે પહોંચ્યો (પાનું ૧૪૫). કૂબડો પણ ન્યાં રાજકુમારી વીણાની પરીક્ષા લઈ રહી છે ત્યાં પહોંચી ગયો. શ્રીપાલકુંવરને રાજકુમારી મૂળ સ્વરૂપે જોઈ રહી હતી.

ચિત્રમાં રાજકુંવરી હાથમાં વીણા લઈને કૂબડા રૂપે આવેલા શ્રીપાલને મૂળરૂપે પાછું વાળીને જોઈ રહી છે.

ચિત્ર ૧૩૫. શુભ્રસુંદરીએ શ્રીપાલને વરમાળા આરોપી (પાનું ૧૪૫). પોતાની પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ થવાને લીધે પ્રસન્ન મનવાળી થઈ ત્રણે ભુવનની અંદર સારરૂપ કુંવર શ્રીપાલના ગળામાં રાજકુમારી શુભ્રસુંદરી વરમાળા પહેરાવતી દેખાય છે.

ચિત્ર ૧૩૬. શ્રીપાલનું શુભ્રસુંદરી સાથે લગ્ન (પાનું ૧૪૮). રાજાએ પણ પ્રસન્નતા પૂર્વક પોતાની પુત્રી શ્રીપાલકુંવરને ભારે મહોત્સવપૂર્વક પરણાવી.

ચિત્રમાં લગ્નની ચોરીમાં શ્રીપાલકુમાર તથા રાજકુમારી શુભ્રસુંદરી બેઠેલાં દેખાય છે. શ્રીપાલની પાછળ હાથમાં ફૂલનો હાર લઈને રાજકુમારી શુભ્રસુંદરીની માતા ઊભી છે. નીચેના ભાગમાં અગ્નિકુંડમાં જોઈ મહારાજ ધીની આહૂતિ આપતા દેખાય છે. જમણી બાજુ રાજા બેઠેલ છે. રાજાની સામે એક સ્ત્રી પરિચારિકા ઉભી છે. સ્ત્રી પરિચારિકાની પાસે ત્રણ સ્ત્રીઓ લગ્નનાં ગીતો ગાતી બેઠેલી છે. નીચેના ભાગમાં ઢોલ, અંત્ર તથા શરણાઈ વગાડતાં પુરુષો બેઠેલા છે. ચિત્ર સંયોજન સાદું તથા પ્રસંગને અનુરૂપ છે.

ચિત્ર ૧૩૭. શ્રીપાલ અને પરદેશી મુસાફર (પાનું ૧૪૯). એક દિવસ એક પરદેશી મુસાફર શ્રીપાલકુંવરને આશ્ચર્યકારી વાત કહેવા લાગ્યો.

ચિત્રમાં ડાબી બાજુએ ગાદી ઉપર બેઠેલા શ્રીપાલકુંવરને, સામે બેઠેલો પરદેશી મુસાફર આશ્ચર્યકારી વાત કહે છે. શ્રીપાલની પાછળ સ્ત્રી પરિચારિકા ચામર વીંઝતી ઊભી છે.

ચિત્ર ૧૩૮. સ્વયંવર મંડપ (પાનું ૧૫૦). ત્રૈલોક્યસુંદરીના સ્વયંવર મંડપમાં મૂળ—મુખ્ય યાંત્રણે એક રત્નજડિત સોનાની પૂતળી ગોઠવેલ છે.

ચિત્રની મધ્યમાં સ્વયંવર મંડપની સોનાની પૂતળી ચારે બાજુએ ગોઠવેલી દેખાય છે. પૂતળીની બંને બાજુ ચામર વીંઝનાર બે પુરુષાકૃતિઓ ગોઠવેલી છે. સ્વયંવર મંડપના ચારે ખૂણામાં ત્રૈલોક્યસુંદરીને પરણવાની ઈચ્છાથી આવેલા રાજપુત્રો બેઠેલા છે.

ચિત્ર ૧૩૯. શ્રીપાલનું ત્રૈલોક્યસુંદરી સાથે લગ્ન (પાનું ૧૫૫). રાજકુમારી ત્રૈલોક્યસુંદરીએ વામનરૂપે શ્રીપાલના કંઠમાં વરમાળા પહેરાવી દીધી,

ચિત્રમાં લગ્નમંડપની મધ્યમાં ચોરીમાં શ્રીપાલ તથા રાજકુમારી ત્રૈલોક્યસુંદરીને હસ્તમેળાપ થતો દેખાય છે. ચોરીની આગળના ભાગમાં બેપી અગ્નિકુંડમાં ધીની આહૂતિ આપતો બેઠેલ છે. ચિત્રની નીચેના ભાગમાં પાલળીમાં ત્રૈલોક્યસુંદરીને લગ્નમંડપમાં આવતી બતાવીને, પાલળીમાંથી ઉતર્યા પછી ત્યાં અગાડી ઊભા રહેલા શ્રીપાલકુંવરના કંઠમાં વરમાળા આરોપતી રજૂ કરેલી છે. ચિત્રની જમણી બાજુએ ઉપરના ભાગમાં ત્રૈલોક્યસુંદરીનો પિતા રાજમહેલમાંથી આ દૃશ્ય જુએ છે. જમણી બાજુના મધ્યભાગમાં ઢાલ, શરણાઈ વગેરે વાજિત્રો વગાડતાં પુરુષોની આગળ લગ્નગીતો ગાતી સ્ત્રીઓ ઊભેલી છે. ડાબી બાજુ ઘોડેસવાર સિપાઈઓ હારણધ ઊભેલા છે. ચિત્ર સંયોજન ઉત્તમ બતતું છે.

ચિત્ર ૧૪૦. શ્રીપાલ ત્રૈલોક્યસુંદરી સાથે સુખ ભોગવે છે (પાનું ૧૫૬). શ્રીપાલ કુંવર પોતાની પરિણીત તિલકસુંદરી સાથે સુખ ભોગવવા લાગ્યો.

ચિત્રમાં રાજમહેલના એક અરૂણામાં શ્રીપાલ કુમાર તથા તિલકસુંદરી સુખ ભોગવતાં બેઠેલાં છે.

ચિત્ર ૧૪૧. ધરાપાલ રાજની સભા (પાનું ૧૫૭). બસુસ રાજસભામાં આવીને શ્રીપાલ કુંવરને કહેવા લાગ્યો કે:—દલપત્તન નામના શહેરમાં ધરાપાલ નામનો રાજ રાજ્ય કરે છે વગેરે.

ચિત્રમાં ધરાપાલ રાજ દરબાર ભરીને બેઠેલો દેખાય છે.

ચિત્ર ૧૪૨. પૂતળું સમસ્યા પૂરે છે (પાનું ૧૬૦). મંડપની અંદર પોતાની નજીકના એક જડ પૂતળાના માથા ઉપર હાથ મૂકી શ્રીપાલ કુંવરે તેને કહ્યું કે— “ પૂછાતી સમસ્યાભરી પાદપૂર્તિઓનો તું પોતે જ જવાબ આપ કે જેથી કોઈ વાત અધૂરી ન રહે. ”

ચિત્રની મધ્યમાં શ્રીપાલ ઊભો રહેલ છે, તેની બાજુમાં લાકડાનું પૂતળું છે, જે સામે બેઠેલી રાજકુમારી શૃંગારસુંદરી તથા તેની સખીઓની સમસ્યાભરી પાદપૂર્તિઓનો જવાબ આપે છે.

ચિત્ર ૧૪૩. રાધાવેધ કરતો શ્રીપાલ (પાનું ૧૬૬). હારના મહિમા વડે પોતાનાં ગુણો પ્રગટ કરી સર્વની સાક્ષીએ શ્રીપાલ કુમારે રાધાવેધ સાધી બતાવ્યો.

ચિત્રની મધ્યમાં પાણીના ભરેલા કુંડમાં બેઠેને ઉપર ફરતાં આઠ ચક્રોના ઉપરના ભાગમાં રહેલી રાધા નામની પૂતળીની આંખનો, હાથમાં ધનુષ બાણ પકડીને વેધ કરતો શ્રીપાલ દેખાય છે. ચિત્રની જમણી બાજુના ઉપરના ભાગમાં વરમાળા લઈને રાજકુમારી જયસુંદરી બેઠેલી છે.

ચિત્ર ૧૪૪ વિદ્યાગુરુ અને રાજકુમારી (પાનુ ૧૬૫) ચિત્રમા હાથમાં પુસ્તકનું પાનુ રાખીને બેઠેલી રાજકુમારી જયસુદરી સામે બિલેલા વિદ્યાગુરુ પાસે રાધાવેદનો અભ્યાસ કરતી બેઠેલી છે

ચિત્ર ૧૪૫ શ્રીપાલનુ જયસુદરી સાથે લગ્ન (પાનુ ૧૬૬) શ્રીપાલે રાધાવેદ સાધી ખતાવ્યો એટલે પ્રતિજ્ઞાપૂર્ણ થવાને લીધે જયસુદરી રાજકુમારીએ મન સાથે ઇચ્છિત વરને વરી લીધો

ચિત્રમા જમણા ખલા ઉપર તરવાર રાખીને શ્રીપાલ કુમાર બિલેલો છે, તેની પાછળ રાજકુમારી જયસુદરી બિલેલી છે અને જણા ચોરીમા બિલા રહેલ છે જમણી બાજુએ રાજકુમારી જયસુદરીની માતા લગ્ન પતી ગયા પછી શ્રીપાલને પૂબલુ કરવા બિલી રહેલી છે

ચિત્ર ૧૪૬ સોપારક નગરનો એક ભાગ (પાનુ ૧૬૮) શ્રીપાલ કુમારે લશ્કર તથા પરિવાર સહિત સોપારક નગરના નજીકમા તબૂ ખડા કરતીને ત્યા વિશ્રામ લીધો

ચિત્રમા જમણી બાજુ નીચેના ભાગમા સિંહાસન ઉપર શ્રીપાલ કુમાર બેઠેલ છે પાછળ ચામર ધરનાર એક પરિચારક બિલેલો છે શ્રીપાલની સામે તેને પ્રધાન રાજકુમારીને મર્પ કરડેનો હોવાથી આપની પામે સોપારક નગરનો રાજ લેટ લઈને આવી શક્યો નથી તે વૃત્તાત બે હાથ બેડીને કહે છે

ચિત્ર ૧૪૭ તિવકસુદરીને સ્મશાને લઈ જતા (પાનુ ૧૬૯) પ્રધાનનુ આ પ્રમાણે બોલવુ સાબળીને શ્રીપાલે કહ્યુ કે — ‘તે મૃતિત કુમારી કયા છે ? અને તરત બતાવો, હુ તેણીને બેડી કરુ ’

ચિત્રમા તિવકસુદરીની મધ્યતને સ્મશાનમા લઈ જતા માણસો દેખાય છે આ ચિત્રમા મધ્યતને આધવાનો રિવાજ હૂબહૂ આજે છે તેવો જ છે

ચિત્ર ૧૪૮ શ્રીપાલનુ તિવકસુદરી સાથે લગ્ન (પાનુ ૧૭૦) મહાનેન રાજ્યએ પોતાની પુત્રીને શ્રીપાલ મહારાજ સાથે હસ્તમેનાપ કરાવ્યો

ચિત્રમા ડાબી બાજુએ ઉપરના ભાગમા લગ્નની ચોરીમા શ્રીપાલ મહારાજ તથા રાજકુમારી તિવકસુદરી બેઠેલા છે ચોરીની બાજુમા મૌલાગવતી સ્ત્રીઓ લગ્નના ગીતો ગાતી બેઠેલી છે ચિત્રની નીચેના ભાગમા ડાબી બાજુ શ્રીપાલ મહારાજ રાજકુમારીનુ ઝેર ઉતાવળ દેખાય છે જમણી બાજુ મધ્યભાગમા શ્રીપાલ મહારાજ અને મહાનેન રાજ બેઠેલા દેખાય છે ઠેક નીચેના ભાગમા મહાનેન રાજ, પોતાની પુત્રી તિવકસુદરીને વિદાય કરતી વખતની શિખામણ આપતા દેખાય છે

ચિત્ર ૧૪૯ ઉબ્જેણી નગરીની બહાર શ્રીપાલ રાજના સૈન્યનો પકાવ (પાનુ

૧૭૩). શ્રીપાલનું લશ્કર ભેતભેતામાં ઉજ્જેણીના કિલ્લાની ચોમેર વીંટાઈ વળ્યું અને લશ્કરે છાવણી રચી તંબૂ રાવડી ડેરા ખડા કરી દીધા.

ચિત્રમાં તંબૂની અંદર શ્રીપાલ મહારાજ તથા તેના ખંડીયા રાજાઓ ઉપરના ભાગમાં બેઠેલા દેખાય છે. નીચેના ભાગમાં શ્રીપાલની પરણેલી સ્ત્રીઓ તથા તેમની સખીઓ બેઠેલી છે. તંબૂની બહારના ભાગમાં લશ્કરના માણસો, ઘોડાઓ તથા હાથીઓ વગેરેની રજૂઆત સુંદર રીતે કરી છે. ચિત્રની જમણી બાજુ ઉપરના ભાગમાં ઉજ્જેણી નગરનો કિલ્લો અને હવેલીઓ દેખાય છે.

ચિત્ર ૧૫૦. રાજા શ્રીપાલનો દરબાર (પાનું ૧૭૩). રાતનો પહેલો પહોર વીતી ગયો કે શ્રીપાલ મહારાજ હારના પ્રભાવથી પોતાની માતાજીના મહેલે પ્રેમ સહિત નમન કરવા પહોંચી ગયા.

ચિત્રમાં ડાબી બાજુ ઉપરના ભાગમાં શ્રીપાલ તથા તેની પત્નીઓ બેઠેલ છે. જમણી બાજુ ઉપરના ભાગમાં શ્રીપાલ મહારાજ તથા તેના દરબારીઓ બેઠેલાં છે.

ચિત્ર ૧૫૧. શ્રીપાલે બારણાં ઉઘડાવ્યાં (પાનું ૧૭૮). શ્રીપાલ રાજાએ કહ્યું—“હું માતાજી ! કમાડ ઉઘાડો.” ચિત્રમાં શ્રીપાલ તથા માતા કમલપ્રભા વાતચીત કરી રહેલાં દેખાય છે. પાછળ મયણાસુંદરી બિભેલી છે. ચિત્રની ઉપરના ભાગમાં ઝડપામાં બેઠેલી માતા કમલપ્રભા નગરને વીંટાઈ ગયેલા લશ્કરને ભેઈ, પોતાના ખ્યારા પુત્રની ચિંતા કરતી દેખાય છે.

ચિત્ર ૧૫૨. કમલપ્રભાને વહૂઓ પગે પડે છે (પાનું ૧૭૯). જ્યારે પોતાના પતિને નમતા બેઠા, ત્યારે ખીજી આઠે વહૂઓ મર્યાદા પૂર્વક પ્રથમ પૂજ્ય સાસુજીને પગે પડી, અને તે પછી મોટી બહેન મયણાસુંદરીને પગે પડી.

ચિત્રમાં કમલપ્રભાના પગમાં શ્રીપાલની વહૂઓ પડતી દેખાય છે. ઉપરના ભાગમાં શ્રીપાલ અને માતા કમલપ્રભા બેઠેલા દેખાય છે. જમણી બાજુએ શ્રીપાલ રાજા અને તેના દરબારીઓ બેઠેલા છે.

ચિત્ર ૧૫૩. પ્રજાપાલ શ્રીપાલની છાવણીમાં (પાનું ૧૮૧). માલવપતિ આવ્યાની ખબર પડતાં જ બસા પરથી કુહાડો દૂર કરાવી સુંદર વસ્ત્રાલંકાર પહેરાવી, અતિ આદર સહિત તેને શ્રીપાલજીએ પોતાની સલામાં તેડાવી, સુંદર આસન ઉપર બેસાડ્યો.

ચિત્રમાં સિંહાસન ઉપર શ્રીપાલ બેઠેલ છે, અને શ્રીપાલની સામે પ્રજાપાલ રાજા બેઠેલ છે. નીચેના ભાગમાં શ્રીપાલના દરબારના માણસો અને બહારના ભાગમાં પ્રજાપાલના માણસો બેઠેલા અને બિભેલા દેખાય છે.

ચિત્ર ૧૫૪. મુરમુંદરી નાટક કરે છે (પાનું ૧૮૩). નાટક કરવા બિભી થઇને મુરમુંદરી એક દૂહો બોલી કે:—“કયાં મારો માલવ દેશમાં (માલવપતિના મહેલમાં) જનમ ! કયાં શંખપુરના ધણી માથે પરણવું ! કયાં જળજર કુળમાં મને વેચવી ! અને નાટક કરતાં શીખવું ! હા દૈવે મારો અમળાટ અને વકતા વગેરેને દળી નાખી, આ મુરમુંદરીને નાચતી કરી ! ! !”

ચિત્રમાં ઉપરના ભાગમાં શ્રીપાલ રાજ તથા રાજ પ્રમખાલ અને ખીજ રાજચો તથા દરબારીઓ જમણી બાજુ બેઠેલા છે. ડાબી બાજુ શ્રીપાલની રાણીઓ તથા માતા કમલપ્રભા વગેરે બેઠેલા છે. નીચેના ભાગમાં ડાબી બાજુ નાચનારી સ્ત્રીઓ બિભેલી છે અને નાચનારીઓમાં આગળ બિભી રહેલી મુરમુંદરી હાથ લાંબા કરીને પોતાના કમની કંઠાઈ સંખધી દૂહો બોલીને પોતાનું દુઃખ જાહેર કરતી દેખાય છે. જમણી બાજુ નગારાં તથા શરણાઈ વગેરે વગાડનારાં પુરુષો બેઠેલાં છે.

ચિત્ર ૧૫૫. મતિસાગર પ્રધાન શ્રીપાલને પ્રણામ કરે છે (પાનું ૧૮૬). શ્રીપાલના રાજ થવાના સમાચાર સાંભળીને, તેનો વૃદ્ધ પ્રધાન મતિસાગર પણ આવી પહોંચ્યો અને પોતાના મહારાજને પ્રણામ કરી આનંદ પામ્યો.

ચિત્રમાં જમણી બાજુ ઉપરના ભાગમાં રાજગાદી ઉપર શ્રીપાલ મહારાજ બેઠેલ છે. શ્રીપાલની પાછળ આમરધારી બિભેલો છે. શ્રીપાલની આગળ બિભેલો મતિસાગર પ્રધાન, શ્રીપાલને પ્રણામ કરે છે. નીચેના ભાગમાં ચતુરમુખ દ્વત્વે મતિસાગર પ્રધાન, જે જે શિખવાડવાનું યોગ્ય હતું તે તે શીખવીને સુમુદૂતે ચંપાનગરી લણી રવાના કરે છે.

ચિત્ર ૧૫૬. ચતુરમુખ દ્વત્વે અજિતસેનના દરબારમાં (પાનું ૧૮૬). ચંપાનગરીમાં અજિતસેન રાજ છે તેની આગળ જઈ ચતુરમુખ દ્વત્વે ત્રણ રીતથી વચનો કહેવા લાગ્યો.

ચિત્રમાં જમણી બાજુ ઉપરના ભાગમાં રાજ અજિતસેન ગાદી ઉપર બેઠેલો છે. તેની સામે બિભેલો શ્રીપાલ મહારાજનો દ્વત્વે ચતુરમુખ ત્રણ રીતથી વચનો કહેતો દેખાય છે. દ્વત્વે પાસે દરબારીઓ બેઠેલા છે, અને બિભેલા છે.

ચિત્ર ૧૫૭ ચતુરમુખ દ્વત્વે શ્રીપાલના દરબારમાં (પાનું ૧૮૨). ચતુરમુખ દ્વત્વે બહુ જ ઉતાવળે પંથ પસાર કરી માળવાના પાટનગરમાં આવી પહોંચ્યો અને શત્રુ અજિતસેનનાં કહેલાં વચનો પોતાનાં રાજને સંભળાવી મર્યાદાયુક્ત બિભે રહ્યો.

ચિત્રમાં જમણી બાજુ રાજગાદી ઉપર મહારાજ શ્રીપાલ બેઠેલા છે. સામે મતિસાગર પ્રધાન બેઠેલ છે અને પ્રધાનની પાછળ ચતુરમુખ દ્વત્વે બિભે રહેલ છે.

ચિત્ર ૧૫૮. શ્રીપાલનો દરબાર (પાનું ૧૮૨). દ્વત્વેનાં કડવાં વચન સાંભળતાં જ તેજદાર તરવાર હાથમાં લઈને લડાઈના મેદાનમાં ઉતરવા શ્રીપાલ મહારાજ સતેજ થયા.

ચિત્રમાં મધ્યભાગમાં સિંહાસન ઉપર શ્રીપાલ બેઠેલ છે. શ્રીપાલની ચારે બાજુ તેના બાંડીયા રાજાઓ તથા દરબારીઓ બેઠેલા છે.

ચિત્ર ૧૫૬. ચંપાનગરીની બહાર શ્રીપાલનું સૈન્ય (પાનું ૧૬૩). શ્રીપાલ ચતુરંગી સેનાને લઈ મળલ દરમળલ કરતો ચંપાનગરીની સીમા ભણી પહોંચી ગયો.

ચિત્રમાં મધ્ય ભાગમાં હાથીના હોદામાં શ્રીપાલ બેઠેલ છે. શ્રીપાલની ચારે બાજુ ચતુરંગી સેના મળલ દરમળલ કૃત્ય કરીને ચંપા નગરીની સીમા ભણી જઈ રહી છે.

ચિત્ર ૧૬૦. અન્જિતસેનનું સૈન્ય (પાનું ૧૬૩). અન્જિતસેન પણ બળપૂર્વક લડાઈ કરવા મામે આવી પહોંચ્યો અને તેણે પણ પોતાની છાવાણીનો પડાવ કર્યો.

ચિત્રમાં અન્જિતસેનના લશ્કરની તોપગાડીઓ તથા બંદુકધારી ઘોડેસવારો લડવા માટે તૈયાર થઈને કૃત્ય કરતા દેખાય છે.

ચિત્ર ૧૬૧. સુભટોની પત્નીઓ (પાનું ૧૬૫). ચિત્રમાં સુભટોની પત્નીઓ, પોતાના પતિને લડાઈના મેદાનમાં બપી જવા અથવા જય મેળવવાનું કહેતી દેખાય છે.

ચિત્ર ૧૬૨. અથ્યયુદ્ધ (પાનું ૧૬૮). આ યુદ્ધમાં ઘોડેસવારો ઘોડેસવારો સાથે જોશ અને ઉત્સાહથી લડતા હતા.

ચિત્રમાં બંને પક્ષના ઘોડેસવારો સામસામા ઊભા રહીને, એકબીજાની સામે યુદ્ધ કરતા દેખાય છે.

ચિત્ર ૧૬૩. હસ્તી યુદ્ધ (પાનું ૧૬૮). વળી હાથીસવારો હાથીસવારો સાથે ઉત્સાહ-પૂર્વક લડતા આ ચિત્રમાં આપણને જોવા મળે છે.

ચિત્ર ૧૬૪. તોપોનું યુદ્ધ (પાનું ૧૬૮). આ ચિત્રમાં ડાળી બાજુએ પહેલાં ઘોડે સવારોની હાર દેખાય છે. ઘોડેસવારોની આગળ તોપો ફુટતી દેખાય છે. તોપોની આગળ યુદ્ધમાં લડતા ઘોડેસવારો, પદાતિઓ તથા હાથી વગેરે લડાઈમાં લડતાં અને ઘાયલ થઈને પડેલા સિપાઈઓ દેખાય છે.

ચિત્ર ૧૬૫. હસ્તીયુદ્ધ (પાનું ૧૬૮). આ ચિત્રમાં પણ હાથીસવારો હાથીસવારો સાથે પૂરજોશથી લડતાં દેખાય છે.

ચિત્ર ૧૬૬. શ્રીપાલ તથા અન્જિતસેનનું સૈન્ય (પાનું ૧૬૯). આ ચિત્રમાં પણ બંને પક્ષના લડાઈયાઓ, પોતપોતાના સ્વામી તરફથી જોશભેર લડતા દેખાય છે અને લડતા લડતા જમીન ઉપર પડેલા કેટલાક સિપાઈઓ આપણને જોવા મળે છે.

ચિત્ર ૧૬૭. અન્જિતસેન લડાઈમાં ઉતર્યો (પાનું ૨૦૦). અન્જિતસેને ન્યારે શ્રીપાલ મહારાજના લશ્કરના જળરા મારાથી પોતાના સૈન્યને નાસતું જોયું કે તરત જ પોતાના

પક્ષના વીર પુરુષોને ફરી લડવામાં સતેજ કરી, પોતે જાતે શસ્ત્રચક્ષુ ચલાવતો શ્રીપાલના વિજયી લશ્કર ઉપર મારો ચલાવવા લાગ્યો.

ચિત્રમાં ઘોડા ઉપર બેઠેલો અજિતમેન પોતાના પક્ષના વીર પુરુષોને લડવા માટે સતેજ કરીને, શ્રીપાલના લશ્કર ઉપર મારો ચલાવતો દેખાય છે.

ચિત્ર ૧૬૮. અજિતમેનનું રાણાઓ સાથે યુદ્ધ (પાનું ૨૦૧). આ પ્રમાણે અજિતમેનને તેના વીર સૈનિકો સાથે શ્રીપાલના મૈત્ર્ય ઉપર ભારે હુલ્લે કરતો બેઠેલો, શ્રીપાલના સૈન્ય નાયકો કે જે માત્ર સો રાણાઓ હતા, તેઓએ એકદમ હુલ્લે કરીને અજિતમેનને નીચે પાડી, મુશ્કેટાટ બાધી દીધો.

ચિત્રની મધ્યમાં અજિતમેન લડતો દેખાય છે, અને તેને ચારે બાજુથી શ્રીપાલના સૈન્ય નાયકોએ ઘેરી લીધેલો દેખાય છે.

ચિત્ર ૧૬૯. અજિતમેનને હાથી ઉપર બેસાડ્યો (પાનું ૨૦૧). ચિત્રમાં પોતાના કાકા અજિતમેનને બંધનમુક્ત કરી, હાથીના સોદા ઉપર શ્રીપાલ મહારાજાએ બેસાડેલ દેખાય છે. હાથીની આગળ બે હાથ બેડીને બેસેલ રહેલ શ્રીપાલ, પોતાના કાકાની માથે વાતચીત કરે છે.

ચિત્ર ૧૭૦. અજિતમેનને દીક્ષા લીધી (પાનું ૨૦૪) અજિતમેન રાજાએ આનંદપૂર્વક ગૃહસ્થને લગતો વેષ છેડી દઈ, મુનિને ચોખ્ખો વેષ અંગીકાર કરી ચારિત્ર પદ પ્રાપ્ત કર્યું.

ચિત્રમાં જમણી બાજુ ઝાડ નીચે અજિતમેન રાજર્ષિ બેઠેલા દેખાય છે. તેમની સામે બે હાથની અંજલિ બેડીને બેઠેલો શ્રીપાલ રાજા, તેઓની સ્તુતિ કરતો દેખાય છે. શ્રીપાલની બાજુમાં આમર ધરનાર એક પરિચારક બેસેલો છે.

ચિત્ર ૧૭૧. શ્રીપાલ અજિતમેન રાજર્ષિની સ્તુતિ કરે છે (પાનું ૨૦૫). કાકાશ્રી અજિતમેનને દીક્ષા લીધેલા દેખી, પોતાના પરિવાર સહિત, તે પૂજ્ય મુનિવરની ભક્તિ પુરઃસર સ્તુતિ કરવા લાગ્યો.

ચિત્રમાં ઝાડની નીચે બેઠેલા અજિતમેન રાજર્ષિની સ્તુતિ કરતો સામે શ્રીપાલ બેઠેલો છે. આ ચિત્રમાં પશુ આમર ધરનારો પરિચારક શ્રીપાલની બાજુમાં બેસેલો છે. અજિતમેન રાજર્ષિને ઉચ્ચ કરેલો જમણે હાથ પ્રવચન મુદ્રાએ છે. આ પ્રમાણે રાજર્ષિ શ્રીપાલને ધર્મનો ઉપદેશ આપતા દેખાય છે.

ચિત્ર ૧૭૨. શ્રીપાલ વંદન કરવા જતાં (પાનું ૨૦૫) પૂજ્યશ્રી અજિતમેન રાજર્ષિને વંદન કરવા જતી વખતે શ્રીપાલ મહારાજા પાલખીમાં બેસીને જાય છે.

ચિત્ર ૧૭૩. શ્રીપાલની નવ રાણીઓ (પાનું ૨૦૫). શ્રીપાલની પાલખીની પાછળ

પાછળ, તેની નવ રાણીઓ પણ અજિતસેન રાજર્ષિની ધર્મદેશનાં સાંભળવા રથમાં બેસીને જતી દેખાય છે.

ચિત્ર ૧૭૪. શ્રીપાલ ગજગતિને ગાદી ઉપર સ્થાપવા બંધ છે (પાનું ૨૧૩). શ્રીપાલ રાજાએ લક્ષ્મી છાવણીના ડેરા તળે ઉપડાવી લઈ શુભ મુહૂર્તે ચંપાનગરીમાં પ્રવેશ કર્યો.

ચિત્રમાં ડાબી બાજુ ઘોડા ઉપર સવાર થઈને શ્રીપાલરાજા ચંપાનગરીમાં પ્રવેશ કરતો દેખાય છે. ચિત્રની જમણી બાજુએ હાથમાં કૂલના થાળ લઈને, શ્રીપાલને વધાવવા માટે બે સ્ત્રીઓ બેસેલી છે.

ચિત્ર ૧૭૫. ગજગતિને ગાદી પર સ્થાપ્યો (પાનું ૨૧૩). અજિતસેન મુનિની સ્તુતિ કરી શ્રીપાલ રાજાએ, ગજગતિ નામના તેમની ગૃહસ્થાવસ્થા સમયના પુત્રને રાજ્યગાદીએ બેસાડી દઈ પોતાના મ્હોંએથી બોલેલું વચન પાળ્યું.

ચિત્રમાં ડાબી બાજુએ ઉપરના ભાગમાં ગજગતિ કુમારને, શ્રીપાલ રાજાતિલક કરતાં દેખાય છે. રાજાતિલક કર્યા પછી ઘોડા ઉપર સવાર થઈને શ્રીપાલરાજા રાજમહેલમાંથી બહાર નીકળતા હોય એમ દેખાય છે. દરવાજામાં બેસેલો દરવાજા જમણા હાથથી શ્રીપાલ રાજાને સલામ કરે છે. શ્રીપાલ રાજાની પાછળ ચામર ધરનાર પરિચારક બેસેલો છે.

ચિત્ર ૧૭૬. શ્રીપાલનો ચંપાનગરીમાં પ્રવેશ (પાનું ૨૧૩). શ્રીપાલરાજાએ જે વખતે ચંપાનગરીમાં પ્રવેશ કર્યો તે વખતે, નગરના નરનારીઓ શ્રીપાલના જય જય શબ્દ બોલ્યા કરતા હતા.

ચિત્રમાં ડાબી બાજુએ નાચતા ફૂલતા તેજ ઘોડા ઉપર બેસીને શ્રીપાલ, ચંપાનગરીમાં પ્રવેશ કરતા દેખાય છે. પાછળ નિશાન ડોકો વગાડતો એક ઘોડેસવાર બેઠેલો છે. શ્રીપાલની આગળ ઘોડો દોરતો એક સૈનિક જતો દેખાય છે, સૈનિકની નજીકમાં મહાદેવની નાની દેરી છે. દેરીની બાજુમાં પોતાના મકાનના બહારના ભાગમાં બેસી રહેલી એક સ્ત્રી, શ્રીપાલને જય જય શબ્દથી વધાવતી દેખાય છે.

ચિત્ર ૧૭૭. શ્રીપાલને વધાવતી સુંદરીઓ (પાનું ૨૧૪). શ્રીપાલ રાજાએ ચંપાનગરીમાં પ્રવેશ કર્યો ત્યારે, સુંદર સ્ત્રીઓ પવિત્ર મનથી મંગળ ગીતો ગાતી હતી.

ચિત્રમાં જમણી બાજુએ ઉપરના ભાગમાં રાજસિંહાસન ઉપર શ્રીપાલ રાજા બેઠેલો છે. તેમની આગળ આ મંગળ અવસરે લેટણું ધરીને એક શ્રેષ્ઠ બેઠેલ છે. નીચેના ભાગમાં પોતાના હાથ લાંબા કરીને મંગળ ગીતો ગાતી એક સ્ત્રી બેસેલી છે. બીજી એક સ્ત્રી બે હાથે નગાડું વગાડતી અને ત્રીજી સ્ત્રી પણ બે હાથ લાંબા કરીને ગીતો ગાતી બેસેલી છે.

ચિત્ર ૧૭૮. શ્રીપાલને રાજાતિલક કરવામાં આવ્યું (પાનું ૨૧૪). શ્રીપાલરાજા

રાજગઢમાં પહોંચ્યા એટલે તેમની સાથેના બધા રાજાઓએ મળી, તેમને ફરીથી રાજ્યાભિષેક કરી તેમના પિતાની રાજગાદી પર રાજતિલક કરી નમન કયું.

ચિત્રમાં રાજગાદી ઉપર બેઠેલા શ્રીપાલરાજાને રાજપૂરોહિત તિલક કરતા દેખાય છે. રાજપુરોહિતની બાબતમાં કુંકુમનો થાળ લઇને એક સ્ત્રી પરિચારિકા બાલેલી છે. રાજગાદીની પાછળ ચામર ધરનાર પરિચારક ચામર વીંઝે છે.

ચિત્રકાર પ્રસંગાનુરૂપ ચિત્રો રજુ કરવાની કળામાં નિષ્ણાત હોય તેમ, આ બધાં પ્રસંગો જોતાં જણાઇ આવે છે.

ચિત્ર ૧૭૬. રાજ્યાભિષેક સમયે લોકોનો આનંદ (પાનું ૨૧૪). શ્રીપાલ રાજાને રાજ્યાભિષેક થયો તે સમયે, ઉત્તમ સ્ત્રીઓ હાથના કંકણોનો રણકાર, પગના ઝાંઝરોનો ઝણકાર અને કેડમાં કંઠારાની ઘુઘરીઓનો ધમકાર, પખાજના ધમપ ધમપ ધીંકાર શબ્દ કરતી મોતીઓના થાળ ભરી શ્રીપાલ મહારાજાને વધાવતી હતી.

ચિત્રમાં જમણી બાજુએ રાજગાદી ઉપર બેઠેલા શ્રીપાલ મહારાજાને રાજતિલક કરવામાં આવતું દેખાય છે, અને તે સમયે ચિત્રની નીચેના ભાગમાં ઢોલ, શરણાઇઓ વાગી રહી છે. નાટક કરનારા નાટક કરતા દેખાય છે, નગરજનોના ચહેરા ઉપર આનંદ આનંદ છવાઇ રહેલો દેખાઇ આવે છે. ચિત્રકારનું ચિત્ર સંયોજનનું જ્ઞાન ઉચ્ચ કક્ષાનું હોય એમ જણાઇ આવે છે.

ચિત્ર ૧૮૦. સિદ્ધચક્રની પૂજા કરતો શ્રીપાલ (પાનું ૨૧૬). રાજ્યાભિષેક થઇ ગયા પછી શ્રીપાલરાજા ઉત્તમ વિધિ મુજબ જિનમંદિરોમાં અઠ્ઠાઇ મહોત્સવોની રચનાઓ કરાવી અને મોટી સામગ્રીપૂર્વક ઇષ્ટદેવ શ્રીસિદ્ધચક્રેજીનો ઉપકાર બાજી પૂજાઓ કરે છે.

ચિત્રમાં મધ્યભાગમાં નવપદજીના મંડલની આગળ શ્રીપાલરાજા સ્તુતિ કરતા બેઠેલા છે. નીચેના ભાગમાં ઢોલ, નગારાં તથા ઝાંઝ—પખાજ વગાડીને, શૂદ્રથો પૂજા લણાવતા બેઠેલા છે. વળી, ચારે બાજુ અંતઃપુરની સ્ત્રીઓ એક જ ધ્યાનથી લણાતી પૂજાઓ સાંભળતી દેખાય છે.

ચિત્ર ૧૮૧. શ્રીઋષભદેવનું દેરાસર (પાનું ૨૧૬). ત્યારબાદ સ્વર્ગથી પણ હરીફાઇ કરે તેવાં ઉંચાં અને મહાન્ શોભાયમાન નવાં જિનમંદિરો શ્રીપાલરાજા બંધાવે છે.

ચિત્રમાં શ્રીપાલરાજાએ બંધાવેલા નવાં જિનમંદિરો પૈકી એક વિશાળ દેરામરની રજુઆત ચિત્રકારે કરેલી છે. આ દેરાસરમાં મૂળ નાયક તરીકે શ્રીઋષભદેવ પ્રભુ બિરાજમાન છે.

ચિત્ર ૧૮૨. મહાદેવજીના મસ્તક ઉપર ગંગાધારા અને વિષ્ણુનો સમુદ્રમાં વાસ (પાનું ૨૧૭). શ્રીપાલ મહારાજાના પ્રતાપરૂપ અગ્નિથી તપીને, વિષ્ણુએ સમુદ્રમાં નિવાસ

કર્ષી, અને મહાદેવજી શીતળતા પ્રાપ્ત કરવા માટે મસ્તક ઉપર ગંગાધારાને ધારણ કરી રહેલ છે.

ચિત્રમાં ડાબી બાજુ મહાદેવના મસ્તક ઉપરથી ગંગાધારા નીકળતી દેખાય છે, અને જમણી બાજુ સમુદ્રમાં કમલ ઉપર વિષ્ણુ લગવાને નિવાસ કરેલો દેખાય છે.

ચિત્ર ૧૮૩. અગમ્ય સ્થાનમાં ધ્યાન ધરતો શ્રીપાલ (પાનું ૨૧૬). શ્રીપાલરાજ, અગમ્ય સ્થાનમાં નવપદજીનું ધ્યાન ધરવા લાગ્યા.

ચિત્રમાં ઉપરના ભાગમાં પર્વતની એક શુક્રામાં નવપદજીનું ધ્યાન ધરવા બેઠેલા શ્રીપાલ રાજ દેખાય છે, તેમના ધ્યાનથી શાંત થઈ ગયેલો એક વાઘ પણ શાંતચિત્તે તેમના તરફ જતો બેઠેલો દેખાય છે. નીચેના ભાગમાં તેમનો પરિવાર બેઠેલો છે.

ચિત્ર ૧૮૪. મેરૂ પર્વત તથા સમુદ્રની આકૃતિ (પાનું ૨૧૮). શ્રીપાલના ગુણનું વર્ણન કરતાં કવિ કહે છે કે, કોઈ લાખ યોજનની ઉંચાઈવાળા મેરૂ પર્વતને પોતાની આંગળીઓ વડે દેવ સહાયથી માપી શકે, ડાલની અણી વડે દરિયાનું પાણી ખાલી કરી દે, એટલા વાના ઢુબ્બર છે છતાં પણ કોઈ કરી શકે, પરંતુ શ્રીપાલના ગુણની ગણના કોઈનાથી થઈ શકે નહીં.

ચિત્રમાં ડાબી બાજુ પહેલી ચિત્રાકૃતિમાં મેરૂ પર્વતની આકૃતિ બતાવીને એક પુરુષ તેને માપવાનો પ્રયત્ન કરતો બોલે છે. મધ્યની ચિત્રાકૃતિમાં દરિયાનું પાણી માપવાનો પ્રયત્ન કરતો બીજો એક પુરુષ બોલેલો છે. ત્રીજી ચિત્રાકૃતિમાં શ્રીપાલ તથા તેની પત્નીઓની લક્ષિતથી નવપદજીનો અધિષ્ઠાયક દેવ પ્રત્યક્ષ આવેલો દેખાય છે. દેવને ચાર હાથ છે.

ચિત્ર ૧૮૫. અન્વિતસેનને અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું (પાનું ૨૧૯). અન્વિતસેન રાજર્ષિને શુદ્ધ ચારિત્રના બળથી અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું.

ચિત્રમાં ડાબી બાજુ નીચેના ભાગમાં અવધિજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયેલ અન્વિતસેન રાજર્ષિ, સામે બેઠેલા શ્રીપાલ રાજને ધર્મોપદેશ આપતાં દેખાય છે.

ચિત્ર ૧૮૬. અન્વિતસેન મુનિ શ્રીપાલને ધર્મોપદેશ આપે છે (પાનું ૨૧૯). અન્વિતસેન રાજર્ષિ વિચરતા વિચરતા ચંપાનગરીના ઉદ્યાનમાં પધાર્યા, અને વનપાલક મારફત તેમના પધારવાનાં બખર મળતાં, શ્રીપાલ મહારાજ તરત જ માતૃશ્રી તથા રાણીઓ સહિત રાજર્ષિને વંદન કરવા ઉદ્યાનમાં જઈ પહોંચ્યા.

ચિત્રમાં ઉપરના ભાગમાં જમણી બાજુ રાજગાદી ઉપર બેઠેલા શ્રીપાલ મહારાજને અન્વિતસેન રાજર્ષિ ઉદ્યાનમાં પધાર્યાની વધામણી આપતો વનપાલક સામે બેઠેલો છે. આ સમાચાર ચિત્રની ડાબી બાજુ બેઠેલાં શ્રીપાલની માતૃશ્રી તથા સ્ત્રી સાંભળે છે.

ચિત્રના નીચેના ભાગમાં ઉદ્યાનમાં પધારેલા અજિતસેન રાજર્ષિ, સામે બેઠેલા શ્રીપાલ મહારાજ વગેરેને ધર્મોપદેશ આપતાં દેખાય છે.

ચિત્ર ૧૮૭ અજિતસેન રાજર્ષિની ધર્મદેશના (પાનું ૨૨૫). ચિત્રમાં અજિતસેન રાજર્ષિ, સામે બેસીને બે હાથની અંગૂઠી બેડીને ધર્મદેશના સાંભળવા બેઠેલા શ્રીપાલ મહારાજને તથા રાણીઓ વગેરેને ધર્મોપદેશ આપતાં દેખાય છે. ચિત્રનું સંયોજન અદ્ભુત પ્રકારનું છે.

ચિત્ર ૧૮૮. શ્રીપાલ અજિતસેનને વિનતી કરે છે (પાનું ૨૩૭). શ્રીપાલ મહારાજ અજિતસેન રાજર્ષિને વિનવવા લાગ્યા કે—“હે શુભનિધિ ! કયા કર્મના પ્રભાવથી મેં સ્થળે સ્થળે શ્રદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી ? તથા કયા કુકર્મના યોગથી હું દરિયામાં પડ્યો ? વગેરે મને વિસ્તારથી કૃપા કરીને ફરમાવો કે આ બધું શા કારણથી થયું ?”

ચિત્રમાં જમણી બાજુ બેઠેલા અજિતસેન મુનિને બે હાથ બેડીને બેઠેલા શ્રીપાલ રાજા વિનતી કરતો દેખાય છે. પાછળ માતા કમલપ્રભા તથા રાણી મયણામુદરી આ બધાં વૃત્તાંત શુરુ મુખે સાંભળવા ઉત્સુક થિતે બેઠેલા છે.

ચિત્ર ૧૮૯. શ્રીકાંત રાજા અને શ્રીમતી રાણી (પાનું ૨૩૮). શ્રીપાલ મહારાજ પૂર્વ ભવમાં શ્રીકાંત નામના રાજા હતા અને મયણામુદરી પૂર્વ ભવમાં શ્રીમતી નામની સેની રાણી હતી. શ્રીકાંત રાજાને શિકાર કરવાનું વ્યસન હતું. શ્રીમતી રાણી વારંવાર નિરપરાધી છુવેલી હિંમત નહીં કરવાનું શ્રીકાંત રાજાને પ્રમત્તવતી હતી.

ચિત્રની મધ્યમાં બેઠેલા શ્રીકાંત રાજાને જમણી બાજુ બેસેલી શ્રીમતી રાણી, શિકાર નહીં કરવાને શિખામણ દેતી હોય એમ લાગે છે.

ચિત્ર ૧૯૦. શ્રીકાંત રાજા શિકાર કરે છે (પાનું ૨૪૦). એક દિવસ રાજા એકલો જ શિકાર રમવા ગયો ને હરણને બેટા જ તેણે ઘોડાને તે પાછળ દોડાવ્યો.

ચિત્રમાં આગળના ભાગમાં હરણ દોડતા દેખાય છે અને પાછળ ઘોડા ઉપર બેઠેલા શ્રીકાંત રાજા તે હરણની પાછળ શિકાર કરવા માટે હાથમાં ધનુષણ લઈને, ઘોડા દોડાવતો દેખાય છે.

ચિત્ર ૧૯૧ છ લેશ્યા (પાનું ૨૪૦) નૈન ધર્મમાં મનના પરિણામને છ ભાગમાં વહેંચી નાખવામાં આવેલા છે જેનું વર્ણન શ્રીપાલ રામના રચયિતાએ, નહીં આપેલ હોવાથી અત્રે આપ્યું નથી.

ચિત્ર ૧૯૨ મુનિને પીડા ઉપબવતો શ્રીકાંત રાજા (પાનું ૨૪૦) એક વખત શ્રીકાંત રાજા માત્રે ઉદ્વેગ પુરોવાની સાથે શિકાર રમવા ગહન વનની અંદર ગયા. તે સ્થળે

રોગથી પીડાતા એક જૈનમુનિ કાઉસગ્ગમાં ઊભા હતા. રાજની સાથે સાતસો ઉલ્લંઠોએ તે મુનિને ઘણો જ માર માર્યો.

ચિત્રમાં ઉપરના ભાગમાં ડાબી બાજુ જૈન મુનિ કાઉસગ્ગ ધ્યાનમાં ઊભેલા છે. તેઓની સામે ઉઘાડી તલવાર રાખીને, એક ઉલ્લંઠ પુરુષ મુનિને મારવા તૈયારી કરતો દેખાય છે. મધ્યમાં ઘોડા ઉપર શ્રીકંત રાજ બેઠેલા છે. શ્રીકંત રાજની પાછળ જૂદી જૂદી રીતની તપસ્યા જૈનમુનિ કરતા દેખાય છે.

ચિત્રની નીચેના ભાગમાં ગોચરીએ જતાં સાધુઓને, રાજનો માથુસ ગામ બહાર જવાનું કહેતો દેખાય છે. આ દૃશ્ય જોઈને જમણી બાજુ બેઠેલા શ્રીકંતરાજને, શ્રીમતી રાણી શિખામણુ આપતી ઊભેલી છે.

ચિત્ર ૧૯૩. મુનિની ક્ષમા માગતો શ્રીકંત રાજ (પાનું ૨૪૧). રાણીની શિખામણુ સાંભળીને, રાજ શાંત થઈ ગયો અને તરત મુનિને પોતાની પાસે બોલાવીને તેમના ચરણમાં પડ્યો.

ચિત્રમાં જમણી બાજુ ઉપરના ભાગમાં એક મુનિ કાઉસગ્ગ ધ્યાનમાં ઊભેલા છે; બ્યારે નીચેના ભાગમાં ઊભેલા મુનિ મહારાજની, શ્રીકંત રાજ ક્ષમા માગતો દેખાય છે.

ચિત્ર ૧૯૪. મુનિને દાન દેતો શ્રીકંતરાજ (પાનું ૨૪૧).

ચિત્રમાં જમણી બાજુએ ત્રણ જૈન સાધુઓ ઊભા છે. તેમાંના પહેલા સાધુને, શ્રીકંત રાજ પોતાના જમણા હાથમાંની વસ્તુ વહોરાવતો દેખાય છે. રાજની પાછળ રાણી-શ્રીમતી તથા સ્ત્રી પરિચારિકા પણ, સાધુને વહોરાવવાની વસ્તુઓ હાથમાં લઈને ઊભેલાં છે.

ચિત્ર ૧૯૫. શ્રીમતીના તપની અનુમોદના કરતી આઠ સખીઓ (પાનું ૨૪૨).

મુનિના ઉપદેશથી શ્રીકંત રાજએ તથા શ્રીમતી રાણીએ સિદ્ધચક્રની આરાધના કરીને, તપ સંબંધી ઉજમણું પણ કર્યું. તે વખતે તે રાણીની આઠે સખીઓએ અને સાતસો ઉલ્લંઠ પુરુષોએ પણ રાજના તપની અનુમોદના કરી.

ચિત્રમાં શ્રીમતીની આઠે સખીઓ, ડાબી બાજુ ઉપરના ભાગમાં બેઠેલા શ્રીકંત રાજના તપની અનુમોદના કરતી બેઠેલી છે.

ચિત્ર ૧૯૬. અજિતસેન મુનિ પાસે ધર્મશ્રવણ કરતો શ્રીપાલ (પાનું ૨૪૩). અજિતસેન રાજર્ષિના મુખથી ધર્મવેદના શ્રવણ કરી શ્રીપાલરાજ ભવનાટકના પ્રયંચ પોતાના ચિત્તમાં ચિતવવા લાગ્યો.

ચિત્રમાં બે હાથ જોડીને બેઠેલા શ્રીપાલ રાજ, તથા તેની માતૃશ્રી અને રાણી મયણાસુંદરી, અજિતસેન રાજર્ષિનો ધર્મોપદેશ ઉત્સુક ચિત્તે સાંભળતાં બેઠેલાં છે.

ચિત્ર ૧૯૭. અજિતસેન મુનિનો સાધુઓ સાથે વિહાર (પાનું ૨૪૪). શ્રીપાલ

મહારાજ ગુરુને નમન કરી પોતાના પરિવાર સહિત નગરમાં ગયા અને મુનિમહારાજ પણ પોતાનો ઇચ્છાનુકૂળ વિહાર કરી અન્યસ્થાને ગયા.

ચિત્રમાં સાધુઓ ભૂમિ ભેતાં ભેતાં વિહાર કરીને અન્ય સ્થળે જતાં દેખાય છે.

ચિત્ર ૧૯૮. શ્રીપાલ નગરમાં પાછો ફરે છે (પાનું ૨૪૪). ગુરુને નમન કરીને શ્રીપાલ પોતાના નગરમાં પાછા ફરે છે.

ચિત્રમાં ઉપરના ભાગમાં શ્રીપાલ રાજગાદી ઉપર બેઠેલ છે. શ્રીપાલની આગળ તેનો પુત્ર અને પુત્રની પાછળ મહેલના અંદરના ભાગમાં શ્રીપાલનાં માતૃથી તથા રાણી મયણા-સુદરી બેઠેલાં છે, જ્યારે ચિત્રના નીચેના ભાગમાં ઘોડા ઉપર બેસીને શ્રીપાલ મહારાજ તથા તેમની પાછળ ઘોડાગાદીમાં બેઠેલી શ્રીપાલની માતા તથા રાણીઓ રાજમહેલ તરફ જતાં દેખાય છે.

ચિત્ર ૧૯૯. શ્રીપાલ પ્રભુલક્ષિતમાં લીન થયો (પાનું ૨૪૫). ત્યારપછી શ્રીપાલ મહારાજ પોતાના પરિવાર સહિત સિદ્ધચક્રની આરાધનામાં લીન થઈ ગયા.

ચિત્રમાં ઉપરના ભાગમાં જમણી બાજુ શ્રીપાલ મહારાજ એકાંતમાં સિદ્ધચક્રનું ધ્યાન ધરતા દેખાય છે. નીચેના ભાગમાં હીંચકા ઉપર બેઠેલા શ્રીપાલ મહારાજને, મયણા-સુદરી મળેલા ધનનો લ્હાવો લેવા અને પૂર્ણ શ્રદ્ધા રાખી મોટા મહોત્સવપૂર્વક સિદ્ધચક્રનું આરાધન કરવાનું કહેતી દેખાય છે.

ચિત્ર ૨૦૦. શ્રીપાલ મહારાજએ નવ દેરાસરોનો નિર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો (પાનું ૨૪૬).

મયણાસુદરીના વચ્ચેનો મનમાં શંકા કરી, શ્રીપાલ મહારાજએ પ્રથમ પદરૂપ શ્રી અરિહંતની આરાધનામાં નવ દેરાસર કરાવ્યાં, નવ નવીન પ્રતિમાઓ ભરાવ્યાં અને નવ દેરાસરોનો નિર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો.

ચિત્રમાં શ્રીપાલ મહારાજએ નિર્ણોદ્ધાર કરાવેલાં નવ દેરાસરો પૈકીનાં કેટલાંક દેરાસરો ચિત્રકારે રજૂ કરેલાં છે.

ચિત્ર ૨૦૧. શ્રીપાલે નવ પૌષધશાળાઓ કરાવી (પાનું ૨૪૬).

ચોથા પદરૂપ શ્રી ઉપાધ્યાય પદની આરાધનામાં ઉપાધ્યાય પદની ભક્તિ કરે છે તથા આગમના યાદ ભણનારા તથા ભણાવનારા પ્રત્યે અન્ન વસ્ત્રને રહેવાની સગવડ આપે છે. ધર્મશાળાઓ (ઉપાશ્રયો) તથા પાઠશાળાઓ વગેરે બંધાવી ભાવથી ઉપાધ્યાય પદની ભક્તિ કરવા લાગ્યો.

ચિત્રમાં શ્રીપાલે બંધાવેલી પૌષધશાળાઓમાં સાધુ, આવક તથા આવિકાઓ જૂદી જૂદી ધર્મક્રિયાઓ કરતા દેખાય છે.

ચિત્ર ૨૦૨. શ્રીપાલ નવ રાણીઓ સાથે સિદ્ધચક્રની ભક્તિ કરે છે (પાનું ૨૪૭).

ચિત્રમાં ડાળી બાબુ શ્રીપાલ મહારાજ સિદ્ધચક્રની ભક્તિ કરતા બેઠેલા છે. શ્રીપાલની સામે શ્રીપાલની માતૃશ્રી તથા નવ રાણીઓ પણ સિદ્ધચક્રની ભક્તિ-સ્તુતિ વગેરે કરતી બેઠેલી છે. ચિત્રસંયોજન પ્રસંગને ધરાવતો અનુરૂપ છે.

ચિત્ર ૨૦૩. શ્રીપાલ નવપદજીનું ઉજ્જમણું કરે છે (પાનું ૨૪૯).

ચિત્રમાં શ્રીપાલ, શ્રીપાલનાં માતૃશ્રી તથા શ્રીપાલની રાણીઓ, નવપદજીનાં ઉજ્જમણાં માટે લેગી કરેલી ઉત્તમ સામગ્રીની આબુબાબુ બેસીને ભક્તિ-સ્તુતિ કરતાં દેખાય છે.

ચિત્ર ૨૦૪. શ્રીનવપદજીના મંડલની સ્થાપના (પાનું ૨૫૦).

શ્રીનવપદજીના મંડલનું વિસ્તારથી વર્ણન પ્રસ્તુત ગ્રંથના પાના ૨૪૮ થી ૨૫૧ ઉપર આપેલું છે, તેને અનુસરીને રચેલું આ મંડલ ખાસ જોવા લાયક છે.

ચિત્ર ૨૦૫. સિદ્ધચક્રજીના ઉજ્જમણાંની પૂર્ણાહૂતિ નિમિત્તે નૃત્ય મહોત્સવ (પાનું ૨૫૨).

ચિત્રમાં જિનમંદિરની અંદર પ્રભુ આગળ નૃત્ય મહોત્સવ થઈ રહ્યો છે.

ચિત્ર ૨૦૬. ત્રિભુવનપાલ વગેરે શ્રીપાલના નવ પુત્રો (પાનું ૨૫૫).

મહારાજ શ્રીપાલે પોતાના પાટવી કુંવર ત્રિભુવનપાલને પોતાની રાજગાદીએ સ્થાપન કરી પોતાનું મન, તન, વચન શ્રીસિદ્ધચક્ર મહારાજના ધ્યાનમાં જ લીન કર્યું.

ચિત્રમાં મધ્ય ભાગમાં શ્રીપાલના નવ પુત્રો બેઠેલા છે. નવ પુત્રો પૈકી ત્રિભુવનપાળ નામનો પાટવી કુંવર રાજગાદી ઉપર બેઠેલો છે; બીજા આઠ પુત્રો તેની આબુબાબુ બેઠેલા છે. ચિત્રની બંને બાબુ ઉપરના ભાગમાં શ્રીપાલની રાણીઓ પૈકી, બે રાણીઓ બેઠેલી છે.

ચિત્ર ૨૦૭. સિદ્ધશિલાની ચિત્રાકૃતિ (પાનું ૨૫૬). નવપદજીનું ધ્યાન ધરતાં બીજા સિદ્ધપદનું ધ્યાન ધરતાં શ્રીપાલે આ પ્રમાણે ચિંતવના કરી : “ સમસ્ત સિદ્ધના જીવેને નમસ્કાર હો ! નિર્મળ સિદ્ધશિલાની ઉપર જ્યાંથી એક યોજન લોકનો અંતભાગ છે, ત્યાં જેમની સાદિ અનંતકાળ સ્થિતિ છે તે સિદ્ધના જીવેને હે સત્પુરુષો નમન કરો ! જેમ ગામડામાં રહેનારો માણસ શહેરના શુભ જાણે પણ કહી શકતો નથી, તેમ સંસારમાં જ્ઞાની પુરુષોને જેમને માટે ઉપમા મળી શકતી નથી તે સિદ્ધના જીવે આનંદ આપો ! ઉપમા વગરની જેમની જ્યોતિ અન્ય જ્યોતિઓમાં મળી ગઈ છે, જેઓની સમસ્ત ઉપાધિઓ વિરામ પામી ગઈ છે, આત્મામાં રમણ કરનારા આધ્યાત્મિક લક્ષ્મીના સ્વામી અને સ્વાભાવિક સમાધિવાળા સિદ્ધોનું સ્મરણ કરો ! ”

ચિત્રમાં મહાનમાં શ્રીપાલ ધ્યાનમાં બેઠેલા છે અને તેમની પત્ની મયણાસુંદરી તથા

પુત્ર ત્રિભુવનપાલ ઊભેલા હોય તેમ લાગે છે. મહાનના ઉપરના ભાગમાં જંબુદ્વીપની અધ આકૃતિ સિદ્ધિશિલાના રૂપમાં રજુ કરેલી છે. ફરતો લવણસમુદ્ર બતાવવા પાણી તથા પાણીમાં તરતી માછલીઓની રજુઆત ચિત્રકરે કરેલી છે. લવણસમુદ્રના ઉપર પર્વતમાળા અને મધ્યમાં મેરુ પર્વતની સુંદર ચિત્રાકૃતિ રજુ કરેલી છે. મેરુપર્વતને ફરતા સૂર્ય અને ચંદ્ર પણ રજુ કરેલા છે. મેરુપર્વતની ટોચના ઉપરના ભાગમાં સિદ્ધશિલા રજુ કરીને તેના મધ્ય ભાગમાં સિદ્ધના જીવોની અરૂપી આકૃતિઓ રજુ કરી છે. ચિત્રકારની કદપના શક્તિ અદ્ભુત પ્રકારની છે.

ચિત્ર ૨૦૮. જિનમંદિર (પાનું ૨૬૦). છઠું દર્શનપદ બતાવવા ચિત્રકારે સુંદર અને ભવ્ય જિનમંદિરની રજુઆત કરેલી છે. જિનેશ્વરદેવની જમણીબાજુ શ્રીપાલ મહારાજ અને ડાબીબાજુ રાણી મયણાસુંદરી પ્રભુભક્તિ કરતાં ઊભેલાં છે.

ચિત્ર ૨૦૯. શીલાંગરથ (પાનું ૨૫૬). પાંચમા મુનિપદની સ્તુતિ કરતાં શ્રીપાલ મહારાજ આ પ્રમાણે ચિંતવન કરતાં હતાં: “અદાર હજાર શીલાંગરથને ખેંચવામાં વૃષભ તુલ્ય, આચાર અને ચારિત્ર નિશ્ચય છે જેમનું એવા મુનિ મહારાજને વંદન કરીને મનુષ્ય જનમ પવિત્ર કરે.”

ચિત્રમાં ઉપરના ભાગમાં શીલાંગરથની ચિત્રાકૃતિ રજુ કરેલી છે નીચે રથના બે પૈડાં બતાવ્યાં છે અને તે રથને ખેંચતા બે ઘોડા પણ રજુ કરીને શીલાંગરથનું લાવવાહી ચિત્ર રજુ કરેલું છે. વર્ણનમાં વૃષભનો ઉલ્લેખ હોવા છતાં પણ પ્રાચીન ચિત્રકારોએ શીલાંગરથના ચિત્રોમાં ઘોડાની રજુઆત કરેલી ઠેર ઠેર મળી આવે છે અને તે જ પરંપરાને આ ચિત્રકાર પણ અનુસરેલો હોય એમ લાગે છે.

ચિત્ર ૨૧૦. શ્રીપાલ સાધુ મરીજો થયો (પાનું ૨૬૧). આ પ્રમાણે નવપદનું ધ્યાન ધરતો શ્રીપાલ સાધુ જેવું પવિત્ર અને સાદું જીવન જીવવા લાગ્યો.

ચિત્રની મધ્યમાં ડાબા હાથમાં આમર પકડીને મોઢે મુખકોણ બાંધીને બેઠેલો શ્રીપાલ, સામે મૂકેલા નવપદજીની ભક્તિ—સ્તુતિ કરતો દેખાય છે. શ્રીપાલની પાછળ તેનો પુત્ર ત્રિભુવનપાલ પણ નવપદજીની ભક્તિ કરતો બેઠેલો છે.

ચિત્ર ૨૧૧. ઉપર: શ્રીપાલ દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થયો. નીચે: ગૌતમસ્વામી શ્રેણિકને ઉપદેશ આપે છે (પાનું ૨૬૩). આ પ્રમાણે એકાગ્ર ચિત્તથી નવપદજીનું સ્તવન કરતાં અને ધ્યાન ધરતાં શ્રીપાલ મહારાજ સંપૂર્ણ આયુષ્ય પૂર્ણ કરી નવમા દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થયા. આ પ્રમાણે શ્રેણિક સંબંધને ગર્વ રહિત એવા ગૌતમ ગણધર મહારાજ શ્રીપાલનું ચરિત્ર કહેતા હતા.

ચિત્રના ઉપરના ભાગમાં ચાર હાથવાળા દેવની આકૃતિ રજુ કરીને, શ્રીપાલ મહારાજ

રાજા નવમો દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થયાની રત્નઆત ચિત્રકારે કરેલી છે. નીચેના ભાગમાં વ્યાખ્યાન પીઠ પર બેઠેલા ગૌતમસ્વામી, સામે બેઠેલા હાથની અંજલિ બેડીને ઊભા રહેલા શ્રેણિક રાજાને નવપદજના મહિમાનો ઉપદેશ આપે છે.

ચિત્ર ૨૧૨. પ્રભુ મહાવીરસ્વામીનું સમવસરણ (પાનું ૨૬૪). વનપાલકે વધામણી આપી કે: “જગજીવોદ્ધારક વીર પ્રભુજી ઉદ્યાનમાં આવી સમોસર્યા છે. દેવતાઓએ સમવસરણની રચના કરી, પંચવર્ણનાં સુગંધી ફૂલોની વૃષ્ટિ કરી, આકાશમાં દેવદુંદુભિ વાગી રહી છે, ઉત્તમ એવું અશોકવૃક્ષ શોભી રહ્યું છે. શ્રેષ્ઠ એવા સિંહાસનની સ્થાપના કરવામાં આવી છે, મસ્તક ઉપર ત્રણ છત્ર ધિરાજમાન છે, તથા ભામંડળ સહિત શ્રીવીર પ્રભુ સિંહાસન ઉપર ધિરાજમાન થઈ દિવ્યધ્વનિ સાથે દેશના દઈ રહ્યા છે.”

ચિત્રની મધ્યમાં અશોકવૃક્ષની નીચે, ભામંડળ સહિત શ્રીવીર પ્રભુ બાર પર્ષદાને દેશના દઈ રહેલા દેખાય છે. પ્રભુના મસ્તક ઉપર ત્રણ છત્રો લટકી રહેલાં છે. ફરતા ત્રણ ગઢની સુંદર રત્નઆત કરેલી છે. ત્રણે ગઢને ચાર ચાર દરવાજા છે. ચિત્રમાં ડાબી બાજુથી મગધરાજ શ્રેણિક બેઠેલા હાથમાં પ્રભુ પૂજનની સામગ્રી લઈને શ્રીવીર પ્રભુના સમવસરણમાં જતા દેખાય છે. શ્રેણિકની પાછળ એક ચામર ધરનાર પરિચારક છે. ચિત્ર સંયોજન સુંદર છે.

ચિત્ર ૨૧૩. શ્રીકીર્તિવિજયજી ઉપાધ્યાય (પાનું ૨૭૩). ડાબી બાજુ બેઠેલા ઉપાધ્યાય કીર્તિવિજયજી સામે બેઠેલા શિષ્યો ઉપાધ્યાય વિનયવિજયજી તથા તેઓના ગુરુભાઈની સાથે ધાર્મિક ચર્ચા કરતા દેખાય છે.

ચિત્ર ૨૧૪. શ્રી વિનયવિજયજી ઉપાધ્યાય (પાનું ૨૭૩). ડાબી બાજુ સિંહાસન ઉપર બેઠેલા શ્રી વિનયવિજયજી ઉપાધ્યાય, પોતાના બે શિષ્ય (સાધુઓ)ની સાથે ધાર્મિક ચર્ચા કરતા દેખાય છે.

ચિત્ર ૨૧૫. શ્રી યશોવિજયજી ઉપાધ્યાય (પાનું ૨૭૩). આ ચિત્રમાં ડાબી બાજુના આસન ઉપર બેઠેલા ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી, સામે બેઠેલા બે સાધુઓની સાથે ધાર્મિક ચર્ચા કરતા દેખાય છે.

ચિત્ર ૨૧૬. શ્રી હીરવિજયસૂરિ સમ્રાટ અકબરને ઉપદેશ આપે છે. રાસ કર્તા પોતાની પ્રશસ્તિની શરૂઆતમાં કહે છે કે:—“તપગચ્છડપી નંદનવનની અંદર કલ્પવૃક્ષ જેવા શ્રી હીરવિજય ગુરુરાજ પ્રગટ થયા; જેમણે સુગલવંશભૂષણ અકબરશાહને જૈનધર્મનો પ્રશંસનીય તત્ત્વજ્ઞાનનો ઉપદેશ આપી, અહિંસા ધર્મ (જીવહત્યા મૂળધર્મ)ને અમલમાં અણાવ્યો. તે હીરવિજયસૂરિ જૈનશાસનરૂપ મુદ્રામાં જલિવંત હીરા સમાન હતા, કે જેણે જૈનધર્મની ઘણી જ પ્રભાવના કરી.”

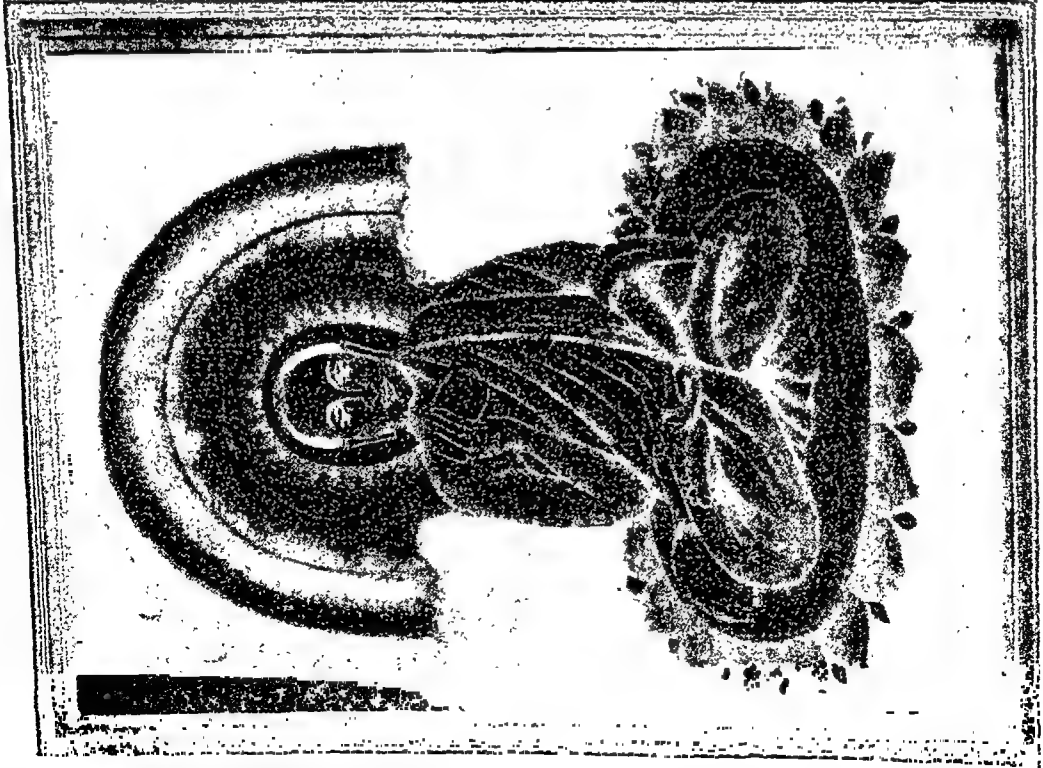
ચિત્રમાં ઉપરના ભાગમાં ડાબી બાજુ બેઠેલા જગદ્ગુરુ શ્રી હીરવિજયસૂરિ, અને હસ્તની અંજલિ બેઠીને સામે બેઠેલા સમ્રાટ અકબરને અહિંસા ધર્મનો ઉપદેશ આપતા દેખાય છે. નીચેના ભાગમાં ડાબી બાજુ શ્રી હીરવિજયસૂરિજીના શિષ્ય અને હાથમાં અમારી પકડનું ફરમાન અને હાથે પકડીને ભિલેલા છે, તેઓની સામે અકબર બાદશાહના વજીર અને હાથની અંજલિ બેઠીને ભિલેલા છે.

ચિત્ર ૨૧૭. ચતુર્વિધ સંઘ (પાનું ૨૭૩). ૫૬૨મા સૈકાની પ્રાચીન કલ્પસૂત્રની સુવર્ણાક્ષરી હસ્તપ્રત ઉપરથી ચતુર્વિધ સંઘનું આ ચિત્ર અત્રે રજુ કરેલું છે.

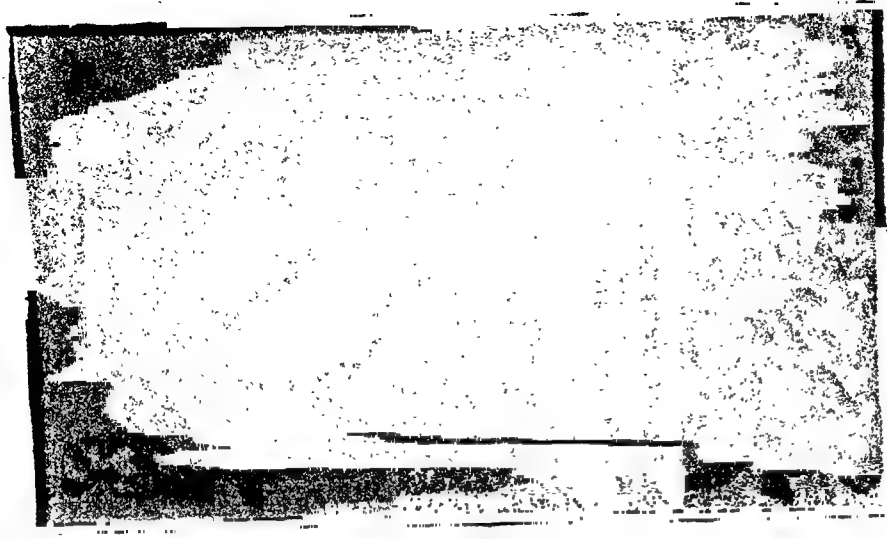

चित्रमय श्रीपाल रास

[सोनेरी, रंगीन तथा एक रंगी २१७ चित्रा सहित]

ચિત્ર ૧ સર્વલક્ષ્મીસંપત્તિ ગણુધરદેવ શ્રીગૌતમસ્વામી (પાનું ૧)

ચિત્ર ૨ મગધરાજ શ્રેણિક (પાનું ૧)

श्रीनवपद मंडल

(श्रीसिद्धचक्रजी)

॥ एतन्मन्त्रं श्रीविरः ॥
 तिनमः ॥ इत्युक्तं ॥
 विदिकविद्येनपी ॥
 सरसतिकरीस्पमाय
 सिद्धचक्रगुणगानः ॥
 हरिमनोरथमास ॥
 अलियविद्यतसत्तिन
 पममद्रं ॥ नयतोऽन
 चद्यवीस ॥ नमतां ॥
 उरुपयकं मल ॥ ग
 मोवायद्रं जगोस ॥

॥ ॐ ह्रीं श्री सिद्धचक्राय नमः ॥

॥ पुरिषादाणी श्रीशंखेश्वर पार्श्वनाथाय नमः ॥

श्री नवपદभाडात्म्य ગભિત—

卐 श्रीपाल राजानो रास. 卐

(સચિત્ર.)

.....○○○.....

(મંગલાચરણ.)

(દોહરા-૭૬.)

કલ્પવેલિ કવિયાણુ તણી, સરસતિ કરિ સુપસાય;

સિદ્ધચક્ર ગુણુ ગાવતાં, પૂરિ મનોરથ માય. ૧

અલિય વિધન સવિ ઉપશમે, જપતાં જિન ચોવીશ;

નમતાં નિજગુરુ પયકમલ, જગમાં વાધે જગીશ. ૨

અર્થ:—ગ્રંથ કર્તા શ્રીવિનયવિજયજી મહારાજ મંગલાચરણ કરવા માટે શ્રીજિને-
શ્વરદેવોની વાણી-જે સરસ્વતી દેવી તેની પ્રાર્થના કરતાં કહે છે કે, કવિઓના મનોરથો પૂર્ણ
કરવા માટે કલ્પવેલી સમાન હો! સરસ્વતી માતા! શ્રી સિદ્ધચક્રજી મહારાજના ગુણગાન
કરવા માટે મારા ઉપર આપ કૃપા કરી મારાં તે મનોરથો પૂર્ણ કરો.—૧

ચોવીશ તીર્થકરોનો જપ જપતાં દુષ્ટ વિદ્યોનો નાશ થાય છે અને પોતાનાં ગુરુનાં
ચરણકમળમાં નમસ્કાર કરવાથી જગતમાં કીર્તિ પ્રાપ્ત થાય છે.—૨

ગુરુ ગૌતમ રાજગૃહી, આવ્યા પ્રભુ આદેશ;

શ્રીમુખ શ્રેણિક પ્રમુખને, ધણિ પરેં દે ઉપદેશ. ૩

ઉપગારી અરિહંત પ્રભુ, સિદ્ધ ભજે ભગવંત;

આચારિજ ઉવજાણ તિમ, સાધુ સકલ ગુણવંત. ૪

દરિસણુ દુર્લભ જ્ઞાનગુણુ, ચારિત્ર તપ સુવિચાર;
સિદ્ધચક્ર એ સેવતાં, પામી જે ભવપાર. ૫

ઈહભવ પરભવ એહથી, સુખ સંપદ સુવિશાલ;
રોગ સોગ રૈરવ ટળે, જિમ નરપતિ શ્રીપાલ. ૬

પૂછે શ્રેણિકરાય પ્રભુ, તે કુણુ પુન્ય પવિત્ર;
ઈદ્રભૂતિ તવ ઉપદિશે, શ્રી શ્રીપાલચરિત્ર. ૭

અર્થ:—તે કાળમાં તે સમયે શ્રીમાન મહાવીર પરમાત્માનો આદેશ થતાં મુખ્ય ગણધર શ્રીગૌતમસ્વામી રાજગૃહીનગરીએ પધાર્યા.

રાજગૃહી નગરી તે વખતે મગધદેશની મુખ્ય રાજધાની ગણાતી હતી. ગુરૂ શ્રીગૌતમ-સ્વામીના પધારવાની શ્રેણિકરાજને જાણ થતાં સપરિવાર અને ભાવિકજનો સાથે ગૌતમગુરૂ પાસે આવી યથાયોગ્ય વંદન કરી યોગ્ય સ્થળે બેઠા. પછી ગૌતમસ્વામી નીચે પ્રમાણે ઉપદેશ આપવા લાગ્યા.

પાર ગુણોએ બિરાજમાન, કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શનધારી એવા જે અરિહંતપ્રભુ કે જેઓશ્રી અનેક સ્થાનોએ વિચરી ભવ્ય જીવોના ઉપર અનંત ઉપકાર કરી રહ્યા છે તે અરિહંત મહારાજ (૧) તથા આઠે કર્મોને ક્ષય કરી આઠ ગુણે કરી સહિત જે મોક્ષમંદિરમાં પધારેલ છે એવા સિદ્ધભગવાંત, (૨) તેમ જ છત્રીશ ગુણે કરી સહિત એવા આચાર્યમહારાજ (૩) પચીશ ગુણોયુક્ત જે ભણે અને ભણાવે એવા ઉપાધ્યાયજીમહારાજ (૪) અને સત્યાવીશ ગુણે કરી શોભિત સર્વ મુનિમહારાજ (૫) એ પાંચ પરમેષ્ઠિ કે જેમાં પ્રથમના બે દેવ-પ્રભુ અને પછીના ત્રણ ગુરૂમહારાજ કે જે સકળ ગુણે કરી સહિત છે તે પાંચે પહોતું નિરંતર ભજન-સ્મરણ-ધ્યાન કરે.

જે દુરસર્વ-પામણું અતિ દુર્લભ છે એવું સમકિત દર્શન કે જેના વિના જ્ઞાન, ચારિત્ર અને તપની ગણના થતી નથી અને ભવ્યાત્માઓ પણ સમ્યક્ત્વવાળા જ ગણાય છે, છઠ્ઠું દર્શનપદ, સાતમું જ્ઞાનપદ આઠમું ચારિત્રપદ અને નવમું તપપદ આ ચાર ગુણો અને પ્રથમના પાંચ પદો ગુણી કહેવાય છે. એ નવે પહોતું સુંદર વિચારોવડે કપાયો રહિત થઈ, ચિત્તની નિર્મળતાએ ગુરૂએ જતાવેલ વિધિપૂર્વક હે ભવ્ય જીવો! તમે આરાધન કરો-સેવો, આ નવપદ તે શ્રીત્રિદ્યવ્યકજ છે તેમનું આરાધન કરનાર પ્રાણી આ સંસાર-સમુદ્રનો પાર પામે છે.

આ નવપદજીની સેવાથી આ ભવ તથા પરભવને વિષે અત્યંત ઓટા વિશાળ સુખ, વેશવ, નંપકા પામીએ તથા કોઈ પણ પ્રકારનો રોગ, શોક અને મહા ભયંકર દુઃખાળ

વગેરેના લયો તથા છેવટે નરકના મહા દુઃખો તેનો પણ નાશ થાય છે. જેમ શ્રીપાળ રાજા આ નવપદના આરાધન-સેવન કરવાથી આરોગ્ય, ઋદ્ધિ, શિદ્ધિ, સંપદા અને ઉત્તમ ગતિને પામ્યા તેમ લલ્લજનો તમે પણ પામો.

આ પ્રમાણે ગૌતમ શુરના મુખથી સાંભળી શ્રેણિક રાજાએ પૂછ્યું કે:—“ હે પ્રભુ ! એ પુણ્યાત્મા, પવિત્ર પુરૂષ શ્રીપાળ મહારાજ કોણ હતા? તેમણે કેવી રીતે શ્રીનવપદના મહારાજના આરાધનથી મુખ, સંપદા, ઉત્તમ ગતિ પ્રાપ્ત કરી તે વિસ્તારથી સંભળાવવા કૃપા કરો. ” તે વખતે ઇદ્રિભૂતિ-ગૌતમમ્ત્વામી મહારાજ શ્રેણિક રાજા પ્રમુખને કહ્યાણરૂપ એવું શ્રીપાળ રાજાનું ચરિત્ર કહેવા લાગ્યા. (૩ થી ૭)

ઢાળ પહેલી-દેશી લલ્લના

દેશ મનોહર માલવો, અતિ ઉન્નત અધિકાર લલ્લના;

દેશ અવરમાનુ ચિહ્ન દિશે, પરવરિયા પરિવાર લલ્લના. દેશ મનોહર માલવો. ૧

તસશિરમુગટ મનોહર, નિરૂપમ નયરી ઉજ્જયણી લલ્લના;

લખમી લીલા જેહની, પાર કલીજે કેણિ ! લલ્લના. દેશ ૦ ૨

સરગપુરી સરગે ગઈ, આણી જસ આશંક લલ્લના;

અલકાપુરી અલગી રહી, જલધિ ઝંપાવી લંક લલ્લના. દેશ ૦ ૩

અર્થ:—તે સમયમાં પોતાના ગૌરવ અને સંપત્તિથી ઉન્નત થયેલ ખીજા સર્વ દેશોથી વધારે સમૃદ્ધિવાન એવો માલવ દેશ છે; કે જે સર્વ દેશોના મધ્યમાં આવેલ છે એટલે કે તેની આરે બાબુએ આવેલ ખીજા દેશો બાણે કે આ માલવ દેશનો પરિવાર હોય તેમ શોભતો હતો. એ આરે બાબુના દેશો અને તેના નગરો કરતાં વૈભવ, સમૃદ્ધિ, સંપદા, ગૌરવ રસકસ, પવિત્ર તીર્થો અને અનેક ચમત્કારોથી વિશેષ અલંકૃત હતો કે જેથી જોનારને આનંદ ઉપજાવનાર તે દેશ હતો. (૧)

જેમ મસ્તકને વિષે મુકુટ શોભે તેમ તે માલવ દેશના મસ્તકને વિષે મુકુટ સમાન અને જેને કોઈ વસ્તુની ઉપમા આપી શકાય નહિ, જેની સરખામણી-ખરોખરી-મુકાબલો થઈ શકે નહિ અને તેની લક્ષ્મીની લીલાનો કોઈપણ પાર પામી શકે નહિ-કળી શકે નહિ તેવી તે દેશની ઉજ્જયણી નામે નગરી છે.

આ ઉજ્જયણી નગરીની શોભા-રચના જોઈને સ્વર્ગપૂરીએ વિચાર કર્યો કે જો હું અહિં રહીશ તો મારી કોઈ ગણતરી કરશે નહિ, એવી મનમાં શંકા લાવી તે સ્વર્ગમાં જતી રહી. અલકાપુરી નગરી પણ આ ઉજ્જયણી નગરીની રૂદ્ધિ, સિદ્ધિ, મનોહરતા જોઈ આ નગરીથી અળગી દૂર જઈ બેઠી અને લંકા નગરી પણ આ ઉજ્જયણી નગરીનો વૈભવ

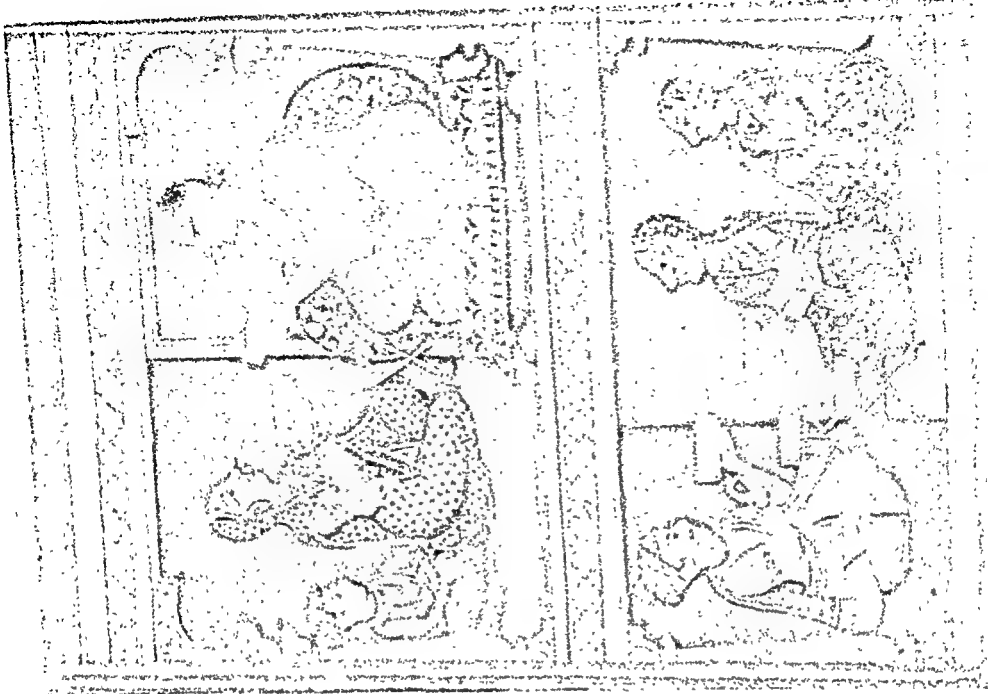
જેઈ, ઈર્ષાધી તપી જઈને તેના પ્રતાપ ન જોઈ શકવાથી શાંતિ પામવા મમુદ્રમાં જઈને પડી, મતલબકે તે વખતે ઉચ્ચત્વી નગરી સંપૂર્ણ પૈભવના શિખર ઉપર હતી કે જેની સરખામણીમાં તે વખતે બીજી કોઈ નગરી નહોતી. (૨ થી ૩)

પ્રજાપાલ પ્રતપે તિહાં, ભૂપતિ સવિ સિરદાર લલના;
 રાણી સૌભાગ્યસુંદરી, રૂપસુંદરી ભરતાર લલના. દેશ૦ ૪
 સહજે સોહાગસુંદરી, મન માને મિથ્યાત લલના;
 રૂપસુંદરી ચિત્તમાં રમે, સૂધિ સમકિત વાત લલના. દેશ૦ ૫
 સુરપરેં સુખ સંસારનાં, ભોગવતાં ભૂપાલ લલના;
 પુત્રી એકેકી પામીએ, રાણી દોય રસાલ લલના. દેશ૦ ૬
 એક અનૂપમ સુરલતા, વાધે વધતે રૂપ લલના;
 બીજી બીજી તણી પરે, ઈદુકળા અભિરૂપ લલના. દેશ૦ ૭
 સોહાગદેવી સુતાતાયું, નામ ઠવે નરનાહ લલના;
 સુરસુંદરી સોહામણી, આણી અધિક ઉચ્છાહ લલના. દેશ૦ ૮
 રૂપસુંદરી રાણી તણી, પુત્રી પાવન અંગ લલના;
 નામ તાસ નરપતિ ઠવે, મયણાસુંદરી મનરંગ લલના. દેશ૦ ૯

અર્થ:—તે ઉચ્ચત્વી નગરીના મિહામન ઉપર મર્વ રાજાઓનો શિરોમણી-સરદાર એવો પ્રજાપાલ નામનો ગબ્બ રાત્ર્ય કગ્તો હતો કે જે ધર્મ તથા પ્રજાનું પાલન થોડા રીતે કરતો હતો; એ રાજાને બે રાણીઓ હતી. એકનું નામ સૌભાગ્યસુંદરી બીજાનું નામ રૂપસુંદરી. સૌભાગ્યસુંદરી સ્વભાવથી જ મિથ્યાત્વધર્મને માનનારી હતી, ત્યારે રૂપસુંદરીના ચિત્તમાં અમૃતકી મમકિત રમી ગહું હતું એટલે અમૃત્વ ધર્મનું પાલન કરતી હતી. સ્વર્ગના દેવતાની પેઠે એ રાજા બને રાણીઓની માથે મંમાગ્ર સુખ ભોગવતાં બને રાણી-ઓએ એકેક સુંદર પુત્રીના જન્મ આપ્યો. બને કુંવરીઓમાંથી એક કુંવરીકોઈની પણ ઉપમા ન આપી શકાય એ રીતે ઉમર માથે રૂપમાં વધતી જતી હતી. ત્યારે બીજી કુંવરી શુદ્ધલપસના બીજાના અંદ્રમાની કળાની જેમ વધતી હતી. સૌભાગ્યસુંદરીની કુંવરીનું અધિક ઉત્સાહ લાવી રાજાએ સુરસુંદરી એવું સૌભાગ્યમાન નામ આપ્યું અને રાણી રૂપસુંદરીની પુત્રી કે જેના અંગોપાંગ મર્વ પવિત્ર છે તેનું ગબ્બએ મનને આનંદ પમાડે તેવું મયણાસુંદરી નામ આપ્યું. (૪ થી ૯)

चित्र ८ राज्ञ प्रणपाद, राणी तथा राजकुमारीको सहित (पानु ४)

चित्र ९ छपर : मययासुंदरी तथा गुरुमहाराज
नीच : सुरसुंदरी तथा आनासुगुरु

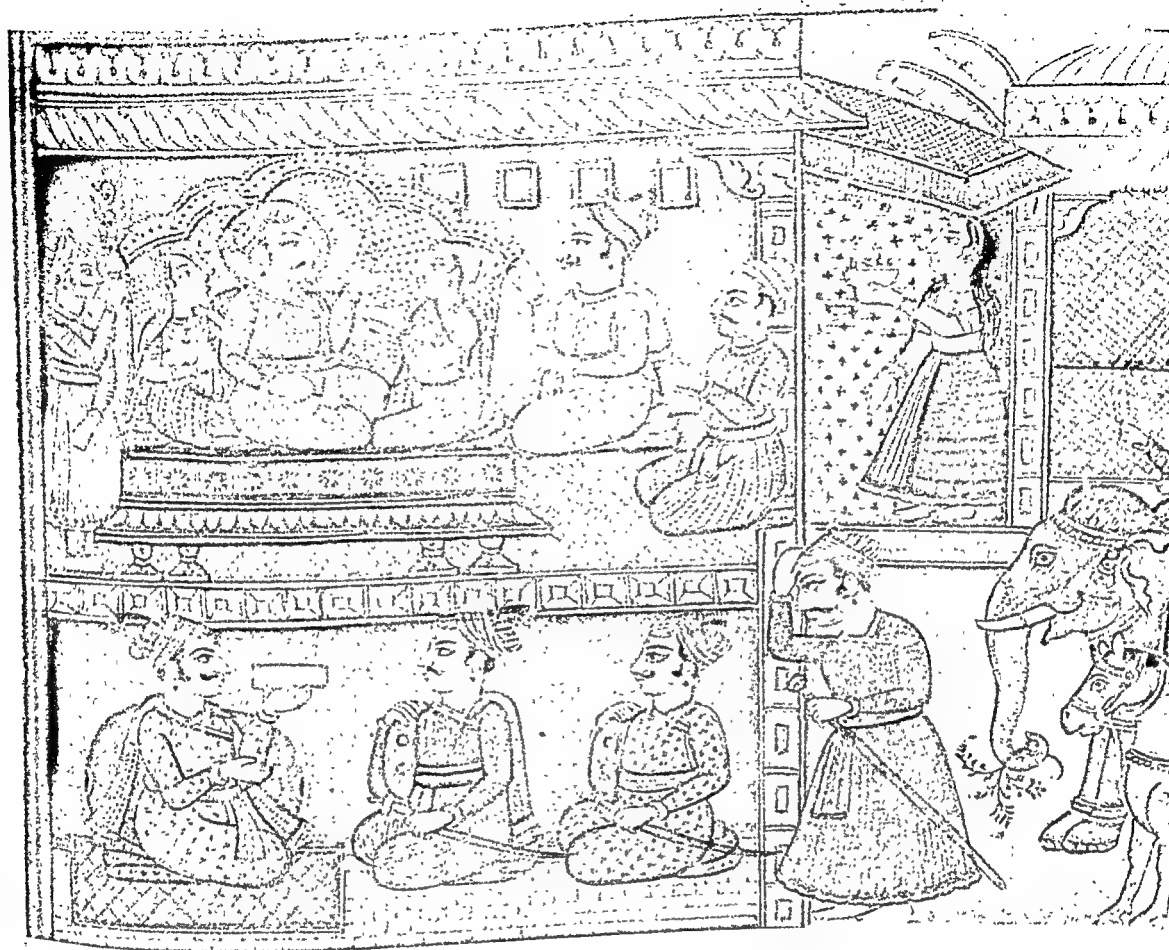

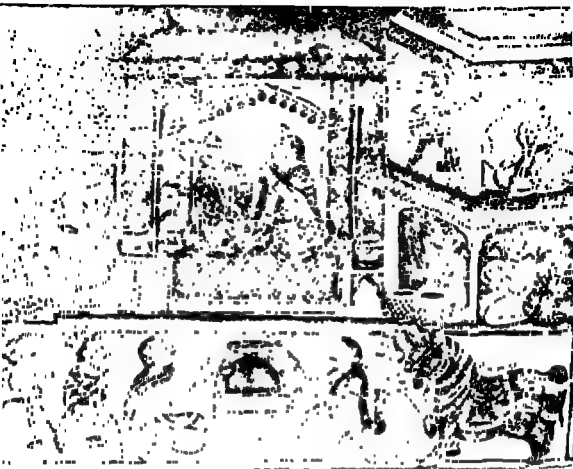
મગધરાજ્ય શ્રેણિકેને ઉપરેસ આપનાં શીગોતમસ્વામીજી (વાર્ષ ૨)

ચિત્ર ૭

ઉપરના પૃષ્ઠ

વેદ વિચક્ષણ વિપ્રને, સોંપે સોહગદેવી લલના;
 સકલ કલા ગુણ શીખવા, સુરસુંદરીને હેવી લલના. દેશ૦ ૧૦
 મયણાને માતા ઠવે, જિનમત પંડિત પાસ લલના;
 સાર વિચાર સિદ્ધાંતના, આદરવા અભ્યાસ લલના. દેશ૦ ૧૧
 ચતુર કલા ચોસઠ ભણી, તે બેઠ બુદ્ધિ નિધાન લલના;
 શબ્દશાસ્ત્ર સવિ આવડયાં, નામ નિઘંટુ નિદાન લલના. દેશ૦ ૧૨
 કવિત કલા ગુણ કેળવે, વાજિંત્ર ગીત સંગીત લલના;
 જ્યોતિષ વૈદ્યક વિધિ જાણે, રાગ રંગ રસરીત લલના. દેશ૦ ૧૩
 સોલ કલા પૂરણ શશિ, કરવા કલા અભ્યાસ લલના;
 જગત ભમે જસમુખ દેખી, ચોસઠ કલા વિલાસ લલના. દેશ૦ ૧૪

અર્થ:—તે રાજકન્યાઓ વિદ્યાભ્યાસ કરવાને માટે લાયક ઉંમરની થઈ ત્યારે સૌભાગ્ય-સુંદરીએ પોતાની સુરસુંદરી પુત્રીને સ્ત્રીઓની સકળકળા અને ગુણોમાં પ્રવીણ થવા માટે વેદશાસ્ત્રોના પારંગત એવા વિદ્વાન બ્રાહ્મણને સોંપી, ત્યારે રૂપસુંદરીએ પોતાની મયણાસુંદરીને જૈન સિદ્ધાંતો વગેરે શીખવા માટે જૈન ધર્મના તત્ત્વજ્ઞાન વગેરેનો જે સારો અભ્યાસી હતો તેને અભ્યાસ કરવા સોંપી.

ઘણો સમય ગયા બાદ ત્યારે તે બંને રાજકુંવરીઓ પૂર્વ સંચિત વડે ટુંકે વખતમાં પોતપોતાના પંડિતો પાસે સ્ત્રીઓની ચોસઠ કળાઓ વગેરે શિખી બુદ્ધિના ભંડારરૂપ થઈ, વળી અનેક પ્રકારના શબ્દશાસ્ત્રો, વ્યાકરણ, કાવ્યો, નિદાન, નિઘંટુ (સર્વ ઔષધિઓની ઓળખાણ) નામમાળા તેનો પણ અભ્યાસ સારી રીતે કર્યો. તેમ જ કવિતા કરવાનાં સાહિત્ય સંબંધી કળાઓ જાણવાથી સારી કવિતા બનાવનારીઓ થઈ, તથા વાજિંત્ર એટલે ચામડાથી મઢવામાં આવતાં નગારાં-નરધાં-ઢોલક વગેરે, તારથી તૈયાર થયેલાં સતાર-સારંગી-તાઉસ-સુંદરી વગેરે, કૂંકથી વાગનારાં વાંસળી,—શરણાઈ-મોરલી વગેરે અને અર્ધતાલવાળાં—કાંસીજોડા-ઝાંઝ-મંજરા-જળતરંગ વગેરે મતલબમાં જગતની સંપાદીમાં વાગનારાં તમામ સાડા ત્રણ જાતિનાં વાજિંત્રો વગાડવા તથા મેળવવાની કળા, તાલ સ્વર સાથેની ગાયન કળા, તથા જ્યોતિષશાસ્ત્ર, વૈદકશાસ્ત્ર એ બંનેની રીતિ-ક્રિયાઓ સંબંધી કળા, છ રાગ, છત્રીસ રાગણીનાં રૂપ-છાયા-આરોહ-અવરોહ, સહિત તાન પલટા તેના સમય વગેરે અને નવે રસની રીતિ વગેરેમાં કુશળ થઈ-એટલું જ નહિ પણ તે બંને પ્રવીણ રાજકુમારીકાઓનું મુખ જોવા અને ચોસઠ કળાઓનો વિલાસ શિખવાને માટે સોળ કળાવાળો પુનમનો ચંદ્રમા પણ જંબુદ્વિપની જગતિમાં હંમેશાં ભમવા લાગ્યો, કેમકે પોતે દ્વિપ સોળ કળાવાળો જ હતો અને તે બંને રાજકન્યાઓ તો ચોસઠ કળાવાળી હતી. એથી

એમણે કળા શીખવા પ્રતિજ્ઞા કરીને સદરહુ કુંવરીઓનાં મોંનાં દર્શન કરવા તથા કળાઓને અભ્યાસ કરવા ફેરે મારવા લાગ્યો. મતલબ એ કે એવી એ બંને રાજબાળાઓ શ્રેષ્ઠ કળા સંપન્ન હતી. (૧૦ થી ૧૪)

મયણાસુંદરી મતિ અતિ ભઝી, જાણે જિન સિદ્ધાંત લલના;

સ્યાદવાદ તસ મન વસ્યો, અવર અસત્ય એકાંત લલના. દેશ૦ ૧૫

નય જાણે નવતત્ત્વના, પુદ્ગલ ગુણ પર્યાય લલના;

કર્મત્રય કંઠે કર્યા, સમકિત શુદ્ધ સુહાય લલના. દેશ૦ ૧૬

સૂત્ર અર્થ સંઘયણનાં, પ્રવચનસારોદ્ધાર લલના;

ક્ષેત્રવિચાર ખરા ધરે, એમ અનેક વિચાર લલના. દેશ૦ ૧૭

રાસ ભલો શ્રીપાલનો, તેહની પહેલી ઢાલ લલના;

વિનય કહે શ્રોતા ધરે, હોજે મંગલ માલ લલના. દેશ૦ ૧૮

અર્થ:—એ કે ઉપર કહ્યા પ્રમાણે બંને રાજબાળાઓ વ્યવહારિક કેળવણીમાં સમાન હતી, તો પણ ધાર્મિક કેળવણીમાં તે બંને વચ્ચે જળરો તફાવત હતો, એટલે કે મયણાસુંદરીની બુદ્ધિ ધર્મ તત્ત્વની ખારીકી જાણવા-માનવામાં ઘણી જ સારી હતી, કેમકે તે જિનેશ્વર દેવનાં પ્રરૂપેલાં સિદ્ધાંતો જાણતી હતી અને તેથી તેણીના મનમાં નિશ્ચય, વ્યવહાર, ઉત્સર્ગ અને અપવાદ—એ રૂપ સ્યાદ્વાદ શૈલી વાસ કરી રહી હતી અને બીજા એકાંતવાદીઓના માર્ગ તથા કથનને અસત્ય ભુકા માનતી હતી. તેમ જ નવતત્ત્વ કે જે જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આશ્રવ, સંવર, નિર્જરા, બંધ અને મોક્ષ એ કહેલા છે. તેઓના નિશ્ચય અને વ્યવહાર નય સહિત સંઘયણીના અર્થ, પ્રવચનસારોદ્ધાર અને ક્ષેત્ર સંબંધી વિચારોથી પરિપૂર્ણ ક્ષેત્રસમાસ પ્રકરણ વગેરે અનેક વિચારના અંગે સારી પેઠે વાંચી વિચારી મનન કરી મુખપાઠ કરી લીધા હતા, તેથી તેણી શુદ્ધ સમકિત વડે શોભાવંત થઈ હતી. અર્થાત્ તેણીને શુદ્ધ સમકિત દર્શનની જ વાત પસંદ હતી, અને સુરસુંદરી, તેણીના તત્ત્વજ્ઞાનથી તદ્દન વિરૂદ્ધ વિચાર ધરાવતી હોવાને લીધે તે બંનેની અંતરંગ વૃત્તિમાં બહુ જ અંતર હતો. આ શ્રીપાલ રાજના રાસની પહેલી ઢાલ છે, કવિ વિનયવિજયજી ઉપાધ્યાય કહે છે કે—હું અંતઃકરણપૂર્વક આહું છું કે આ રાસ સાંભળનારાઓને ઘેર મંગળીકમાળા થયે. (૧૫ થી ૧૮)

દોહરા ૭૬

એક દિન અવનિપતિ ઇચ્છો, આણી મન ઉદ્ધાસ;

પુત્રીનું એઈ પારખું, વિદ્યા વિનયવિલાસ.

સભામાંહે શણુગાર કરી, બોલાવી બેઠું બાલ
આવી અધ્યાપક સહિત, મોહન ગુણમણિમાલ. ૨

અર્થ અગોચર શાસ્ત્રના, પૂછે ભૂપતિ જેહ;
બુદ્ધિબળે બેઠું બાલિકા, આપે ઉત્તર તેહ. ૩

અધ્યાપક આણંદિયા, સજન સવે સુખ થાય;
ચતુર લોક ચિત્ત ચમકિયાં, ફલ્યા મનોરથ માય. ૪

વિનય વલ્લભ નિજ બાલની, શાસ્ત્ર સુકોમલ ભાખ.
સરસ જિસિ સહકારની, સાકર સરખી સાખ. ૫

અર્થ:—એક દિવસ પ્રજાપાળ રાજાને ઉદ્વાસ ઉત્પન્ન થતાં મુરસુંદરી અને મંથણા-
સુંદરી કે જે વિદ્યા અને વિનયવિલાસથી નિપુણ થયેલ છે, તેઓની પરીક્ષા લેવા વિચાર
થયો. એ વિચારને અમલમાં મૂકવા એક દિવસે કુમારીકાઓને લાયક શૃંગાર સભાવી
રાજસભામાં બોલાવવા હુકમ કર્યો. એટલે ગુણ રૂપ મણિની મનમોહક માળા સરખી વિનય-
શીલ કુંવરીઓ પણ પોતપોતાના વિદ્યાગુરૂ સહિત ત્યાં હાજર થઈ. રાજાએ પરીક્ષા લેવી
શરૂ કરી ને જે શાસ્ત્રના અર્થોની સાધારણ ભણેલાને ખબર ન પડી શકે તેવા અર્થાભર્યા
જે જે પ્રશ્નો પૂછ્યા, તેના તુરત જ તે બંને કુંવરીઓએ પોતાના બુદ્ધિબળ વડે ઉત્તરો
આપ્યા. એ ઉત્તરો સાંભળીને વિદ્યા ભણાવનારા અધ્યાપકોને તથા રાજાને આનંદ થયો,
કેમકે તેઓની મહેનત સફલ થઈ જણાઈ. તેઓએ બહુકે “વાહ ! શું નાની વયમાં
વિદ્યા સંપાદન કરી છે ! ધન્ય છે એમના બુદ્ધિબળને !” અને કુંવરીઓની માતાઓના
પણ મનોરથ ફળ્યા, એથી તેઓ પણ પ્રસન્ન ચિત્તવંત થઈ. સહુને વિશેષ આનંદ થવાનાં
સ્વાભાવિક કારણો એ જ હતાં કે એક તો નાની ઉંમર, બીજું રાજમહેલમાં મહાન સુખમાં
ઉછરેલી બાલીકાઓ, ત્રીજું મહારૂપવંત, ચોથું વસ્ત્રાલંકારની જોઈએ તેવી ગોઠવણ, અને
પાંચમું વિનય સહિત વિદ્વત્તાભર્યા ઉત્તરો મળવા. આવાં કારણોને લીધે તેઓ પ્રત્યે બધા-
ઓને બહાલ ઉપજે એમાં નવાઈ શી ? અને પ્રજાપાળને પણ એ વિનય સહિત બહાલી
લાગનારી પોતાની કુમારીકાઓને શાસ્ત્ર-વિદ્યા વડે સુકોમળ લાગનારી વાણી હોવાથી, જેમ
સુંદર રસ સહિત પાકેલી આંગાની શાખ અને તેમાં વળી સાકર મેળવતાં બહુ મીઠી લાગે,
તેમ વિશેષ મીઠી લાગતી હતી.

—૧ થી ૫

ઠાળ બીજી રાગ ધોરણી-પુણ્યપ્રશંસાયે—એ દેશી.

પ્રશ્નોત્તર પૂછે પિતા રે, આણી અધિક પ્રમોદ;
મન લાગે અતિ મીઠડાં રે, બાલક વચન વિનોદ રે.
વત્સ વિચારજો. દેઈ ઉત્તર એહ રે, સંશય વારજો.

કુણ લક્ષણુ જીવિત તણું રે? કુણ મનમથ ધર નારી ?
 કુસુમ કુણ ઉત્તમ કહ્યું રે? પરણી શું કરે કુમારીરે. વત્સ૦ ૨
 એકે વયણું એહનો રે, ઉત્તર ઇણી પરેં થાય;
 સુરસુંદરી કહે તાતજ રે, સુણજે “સાસરે જાય” રે,
 નૃપ અવધારજો. અરથ સુણી અમ એહ રે, મહત્વ વધારજો. ૩

અર્થ:—મનમાં અધિક હર્ષ લાવીને પ્રજાપાળ રાજા ફરી પ્રથમ પૂછવા લાગ્યો, કેમકે
 વિનય અને વિદ્યાર્થી બાલિકાના વચનનો વિનોદ બહુ જ મીઠો લાગતો હતો. જેથી કહેવા
 લાગ્યો કે—“હે વત્સ ! તમે તમારા દિલમાં વિચારી અમે જે પ્રશ્નો પૂછીએ તેના ઉત્તરો
 આપીને અમારા મનના મંશય દૂર કરજો.” આ પ્રમાણે કહી પ્રથમ સુરસુંદરીને પૂછ્યું
 કે—“જીવવાની નિશાની શી ? કામદેવની સ્ત્રી કઈ ? કૂલોમાં ઉત્તમ કૂલ કયું ? અને કુંવારી
 પરણ્યા પછી શું કરે ?” આ ચારે પ્રશ્નો સાંભળીને સુરસુંદરીએ હૃદય આથે વિચારીને તરત
 કહ્યું કે—“હે તાતજ ! આપે પૂછેલાં બુદ્ધા બુદ્ધા ચારે પ્રશ્નોનો ઉત્તર આ પ્રમાણે ક્રીડત
 એક જ વચનમાં થાય છે તે સાંભળો. ‘સાસરે જાય’ એટલે કે જીવ છે કે નહીં તેની
 નિશાની સામ-ધામ જ છે કામદેવની સ્ત્રી રતિ જ છે ! કૂલ જાય-ભરિનું જ ઉત્તમ છે ! અને
 કુંવારી હોય તે પરણીને મામરે જાય છે ! હે પિતાજી ! આ અર્થ સાંભળીને અમાર માન
 વધારવાની વિનંતિ સ્વીકારજો.”

—૧ થી ૩

મયણાને મહીપતિ કહે રે, અર્થ કહો અમ એક;
 જે તમે શાસ્ત્ર સંભાળતાં રે, વાઘ્યો હૃદય વિવેક રે. વત્સ૦ ૪
 આઘ અક્ષર વિણુ જેહછે રે, જગજીવાડણુહાર;
 તેહ જ મધ્યાક્ષર વિના રે, જગસંહારણુહાર રે. વત્સ૦ ૫
 અંત્યાક્ષર વિણુ આપણું રે, લાગે સહુને મીઠ;
 મયણા કહે સુણજે પિતા રે, તે મેં નયણે દીઠ રે. નૃપ૦ ૬

અર્થ:—આ પ્રમાણે સુરસુંદરીથી ઉત્તર મળતાં હર્ષ પ્રાપ્ત થયા પછી મયણાસુંદરી
 પ્રત્યે પ્રજાપાળ રાજાએ પૂછ્યું કે—“જે તમે તમારા શાસ્ત્રો તમામતાં મનની અંદર વિવેક
 વધ્યો હોય તો અમને એક શબ્દમાં જ આ પ્રશ્નોનો ખુલાસો કહી બતાવો કે—એક ત્રણ
 અક્ષરનો શબ્દ છે, તે પદ્ધતિને જે પહેલો અક્ષર કાઢી નાખીએ તો બાકી બેલેલ એ અક્ષરથી
 બનતા શબ્દનો જગને જીવાડનારો અર્થ થાય છે, અને જે તે ત્રણમાંથી છેલ્લો અક્ષર
 બાદ કરીએ તો તેથી બનતો શબ્દ આપણુ મર્વને વહાલો લાગે છે ત્યારે તે ત્રણ અક્ષરના

પ્રશ્નવાળી ચીજ તો મેં નજરો નજર નજરની આંદર જ દેખેલી છે તે એ કે—‘કાજળ’ એ કાજળ શબ્દમાંથી જો પહેલો અક્ષર ‘કા’ કહાડી નાખીએ તો પાછળ રહેલા બે અક્ષરોથી ‘જળ’ એવું વંચાય છે; તે જળ તમામ જગતના જીવોને જીવાડનાર છે, તથા તેમાંથી વચ્ચે અક્ષર જો ‘જ’ કહાડી નાખીએ તો બાકી રહેલા શબ્દથી ‘કાજ’ વંચાય છે, તે જગતનો સંહાર કરનાર છે અને જો છેલ્લો અક્ષર ‘ળ’ કહાડી નાખીએ તો બાકી રહેલા અક્ષરોથી ‘કાજ-કાર્ય’ વંચાય છે, તે કાર્ય આપણુ બધાંઓને બહાણું લાગે છે. એ કાજળ તો મેં આંખોમાં આંતરું જ છે. —૪ થી ૬

સુગુણ સમશ્યા પૂરજો રે, ભૂપતિ કહે ધરી નેહ;
અર્થ ઉપાઈ અભિનવો રે, પુણ્યે પામી જો એહ રે. વત્સ૦ ૭
સુંદરી કહે ચિત્ત આતુરી રે, ધન યૌવન વર દેહ;
મનવલ્લભ મેલાવડો રે, પુણ્યે પામીજો એહ રે. નૃપ૦ ૮
મયણા કહે મતિ ન્યાયની રે, શીલશું નિર્મળ દેહ;
સંગતિ ગુરુ ગુણવંતની રે, પુણ્યે પામીજો એહ રે. નૃપ૦ ૯

અર્થ:—રાજાને આનંદ થતાં તેણે ફરીને સ્નેહ સહિત એક નવો જ અર્થ ગોઠવી કહાડી બાંને કુંવરીઓને પૂછ્યું કે—“હો સદ્ગુણી વત્સો! તમો બાંને મારી એક સમશ્યા પૂર્ણ કરજો કે—અમુક અમુક વસ્તુ પુણ્ય વડે જ પ્રાપ્ત કરી શકીએ છીએ!” તે સાંભળી પહેલી સુરસુંદરીએ કહ્યું કે—“ચતુરાઈ, ધન, યૌવન, સુંદર શરીર અને મનવલ્લભજનનાં મેલાપ—એટલી વસ્તુઓ પુણ્ય વડે જ પ્રાપ્ત થાય છે!” પછી મયણાસુંદરીએ કહ્યું કે—“ન્યાયથી પૂર્ણબુદ્ધિ, શીલસહિત પવિત્ર શરીર, અને ગુણવંત ગુરુની સંગતિ, એટલા પદાર્થ પુણ્ય વડે જ પ્રાપ્ત થાય છે!”—૭ થી ૯

ઈણ અવસર ભૂપતિ ભણે રે, આણી મન અભિમાન;
હું ત્રુઠ્યો તુમ ઊપરે રે, દેહીં વંછિત દાન રે. વત્સ૦ ૧૦
હું નિર્ધનને ધન દેહીં રે, કરું રંકને રાય;
લોકસયલ સુખ ભોગવે રે, પામી મુજ પસાય રે. વત્સ૦ ૧૧
સકલ પદારથ પામિયેં રે, મેં તૂઠે જગમાંહિ;
મેં રૂઠે જગ રોલિયેં રે, ઊભો ન રહે કોઈ છાંહિ રે. વત્સ૦ ૧૨

અર્થ:—આ પ્રમાણે પુત્રીઓનો વચનવિલાસ સાંભળી પ્રભાપાળ રાજા તે વખતે અભિમાનમાં ગર્ક થઈ કહેવા લાગ્યો કે—“હું તમો બાંને ઉપર સંતુષ્ટમાન થયો છું મારે

તમે જે આહો તે તમારી ઇચ્છા પૂર્ણ કરી આપું. હું દરિદ્રીને ધન-દોલત આપી પૈસાદાર બનાવી દઉં, રાંકને રાજા કરી દઉં, અને આ જે તમામ રૈયત સુખ ભોગવી રહી છે તે સઘળો પ્રતાપ મારી કૃપાનો જ છે. જગતની અંદર જેની ઉપર હું પ્રસન્ન થાઉં તેને તમામ પદાર્થ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે અને જેની ઉપર હું ક્રોધ તેનો રાજા વાળી નાખું છું કે જેથી તેના છાંયડે પણ કોઈ ભીડું રહેવા ન પામે. મતલબમાં એજ કે-એવો હું પ્રતાપવંત છું, તે તમારી ઉપર પ્રસન્ન થયો છું, માટે હવે જે ભોઈએ તે માંગી લો કે જેથી ભવની ભાવટ ભાગી જાય.

—૧૦ થી ૧૨

સુંદરી કહે સાચું પિતા રે, એહમાં કિશ્યો સંદેહ;

જગ જીવાડણ દોય છે રે, એક મહીપતિ દૂજે મેહ રે. વૃ૫૦ ૧૩

સાચું સાચું સહુ કો કહે રે, સકલ સભા તેણી વાર;

એ સુરસુંદરી જોહવીરે, ચતુર ન કો સંસાર રે. વૃ૫૦ ૧૪

અર્થ:—ઉપર પ્રમાણે અભિમાન ભરેલું રાજાનું બોલવું સાંભળી સુરસુંદરીએ કહ્યું કે—“પિતાજી! જે આપનું કહેવું થાય છે તે બધું સત્ય જ છે એમાં કશો શંક નથી. જગતની અંદર જીવમાત્રને જીવાડનારા બે જ છે, એક રાજા અને બીજો વરસાદ!!” આણું તેણીનું બોલવું સાંભળી હાજી હા કરી ખુશામદ કરનારા સભાજનો રાજાની કૃપા મેળવવા બોલી ઉઠ્યા કે—“મત્ય છે! સત્ય છે! એ વાત તદ્દન સત્ય છે!!! અહા! આ શ્રીમતી સુરસુંદરી સમાન આ સંસારની અંદર કોઈ બીજી ચતુર સુંદરી નથી, ધન્ય છે એને.”

—૧૩-૧૪

રાજા પણ મન રંજિયો રે, કહે સુંદરી વર માંગ;

મનવંછિત તુજ મેળવી રે, દેઉં સકલ સૌભાગ રે. વૃ૫૦ ૧૫

તિહાં કુરુજંગલ દેશથી રે, આવ્યો અવનિપાલ;

સભામાંહે શોભે ધણો રે, યૌવન રૂપ રસાળ રે. વૃ૫૦ ૧૬

શંખપુરી નગરી ધણી રે, અરિદમન તસ નામ;

તે દેખી સુરસુંદરી રે, અંગે ઉપન્યો કામ રે. વૃ૫૦ ૧૭

પૃથિવીપતિ તસ ઉપરે રે, પરખી તાસ સનેહ;

તિલક કરી અરિદમનને રે, આપી અંગળ તેહ રે. વૃ૫૦ ૧૮

રાસ રચ્યો શ્રીપાલનો રે, તેહની બીજી ઢાલ;

વિનય કહે ઓતા ઘરે રે, હોબે મંગલ માલ રે. વૃ૫૦ ૧૯

અર્થ:—રાજા પણ ગર્વમાં ફૂલાઈ જઈ ખુશી થઈ ગયો અને કહેવા લાગ્યો કે—
 “હે સુરસુંદરી ! વર માંગ, વાંછિત-ઈચ્છેલો વર મેળવી દઈ સઘળાં સૌભાગ્ય બધું.” આ
 વાત થતી હતી તેવામાં એક કુરૂજંગલ દેશથી શંખપુરીના રાજા દમિતારિનેા કુંવર અરિ-
 દમન, પ્રજાપાળ રાજાનો ખંડિયો રાજા હોવાથી તેમની સેવા બળવવાને માટે અહિં આવી
 પહોંચ્યો, અને રાજસભામાં પ્રજાપાલ રાજાને નમન કરી તેણે પોતાની નીમેલી બેઠક લીધી.
 એ અરિદમન રાજા યુવાન અને સુંદર રૂપવાળો હોવાથી સભાની અંદર બહુ જ શોભતો
 હતો. તેને જોતાં જ સુરસુંદરીના શરીરમાં કામદેવ બગૃત થયો; એથી તેની તરફ જ વાર-
 વાર તેણી જોતી હોવાથી પ્રજાપાળ રાજાએ એણીથી બાણી લીધું કે સુરસુંદરીની વૃત્તિ
 ‘સ્નેહ સહિત દંપતિ ધર્મમાં જોડાવા અરિદમન સાથે તલપી રહી છે, માટે તેમ જ કરવું
 ઉચિત છે. કેમકે મરજી વિરૂદ્ધ સંબંધ જોડવાથી નકારાં પરિણામ આવે છે; એ જ અતિ
 ઉત્તમ છે.’ એવો નિશ્ચય કરી તુરત જ કંકુનું તિલક કરી તે અરિદમન સાથે તે જ વખતે
 સુરસુંદરીને વરાવી દીધી. કવિ કહે છે કે—“મેં આ શ્રીપાળ મહારાજના રાસની રચના
 કરી તેમાંની આ બીજી ઢાળ પૂર્ણ થઈ. આ રાસ સાંભળનારાઓને ઘેર મંગળમાળા થન્ને,
 એમ વિનયવિજયજી કહે છે.”

—૧૫ થી ૧૬

દોહરા છંદ

મયણા મસ્તક ધૂણતી, જખ નિરખી નરરાય;
 પૂછે પુત્રી વાત એ, તુમ મન કિમ ન સુહાય ? ૧
 સકલ સભાથી સો ગુણી, ચતુરાઈ ચિતમાંહિ;
 દીસે છે તે દાખવો, આણી અંગ ઉત્સાહ. ૨
 ઉચિત ઈહાં નહિ બોલવું, મયણા કહે મહારાય;
 મોહે મન માણસ તણાં, વિરૂઆ વિષય કષાય. ૩
 નિરવિવેક નરપતિ જિહાં, અંશ નહીં ઉપયોગ;
 સભા લોકસહુ હાજિહા, સરિખો મલ્યો સંયોગ. ૪

અર્થ:—આ પ્રમાણે પ્રજાપાળ રાજાએ બ્યારે મયણાસુંદરીની તરફ નજર કરી,
 ત્યારે તેણીને તો માથું ધૂણાવતી જોઈ; એથી તેણી પ્રત્યે પૂછ્યું કે—“હે પુત્રી તારા માથા
 ધૂણવાથી પ્રતીત થાય છે કે તને આ માંડ કરેલું કામ પસંદ પડ્યું નથી,” તો હું પૂછું
 છું કે—“આ વાત તારા મનને શા કારણે લીધે ન ગમી ? શું આ આખી સભા કરતાં
 તારામાં સો ગુણી ચતુરાઈ છે ? જો એવી ચતુરાઈ દેખાય છે, તો ઉત્સાહ સહિત કહી
 બતાવો.” આ પ્રમાણે પિતાનું બોલવું સાંભળી મયણાસુંદરી બોલી કે—“મહારાજ !

સંસારની અંદર ઘણાંખરાં માણસોનાં મન નકારા વિષય અને કથાયોથી હુણ્ધ થઈ ગએલાં હોય છે, તો તે વિષયમાં અને કંઈ કહી બતાવવું એ વ્યાજબી નથી, છતાં પણ આપ જ્યારે સો ગણી ચતુરાઈ તારામાં છે, એમ અહંકાર ભરપૂર વચન ફરમાવો છો ત્યારે કંઈ કહેવાની ફરજ પડે છે, માટે તે સંબંધમાં થતી ભેજાદળી માફ કરશો.” નીતિશાસ્ત્રવેત્તાઓ કહે છે કે—“જે જગાએ રાજા વિવેક વગરનો, સદ્વિચાર અને શાસ્ત્ર મંબંધીના ઉપ-યોગથી તદ્દન રહિત હોય, તથા સભાજનો હાજી હા કરનારા હોય છે, તેવા રાજા અને સભાજનોનો સરખો મંથોગ મળ્યો હોય તે જગાએ ન્યાયની વાત બોલવી વાજબી નથી.”

—૧ થી ૪

દાજ ત્રીજી—રાગદ્દારો—કપૂર હોએ અને બેજાળું રે—એ દેશી.

મનમંદિર દીપક જિસ્મો રે, દીપે જાસ વિવેક,
તાસ ન કહિયેં પરાભવે રે, અંગ અજ્ઞાન અનેક;
પિતાજી મ કરો જૂઠું ગુમાન, એ ઋદ્ધિ અધિર નિદાન,
પિતાજી જેહવો જલધિ ઉધાન, પિતાજી મ કરો ૦ ૧
સુખ દુઃખ સહુએ અનુભવે રે, કેવલ કર્મ પસાય;
અધિકું ન ઝોણું તેહમાં રે, કીધું કાણેં ન જાય. પિતાજી ૦ ૨

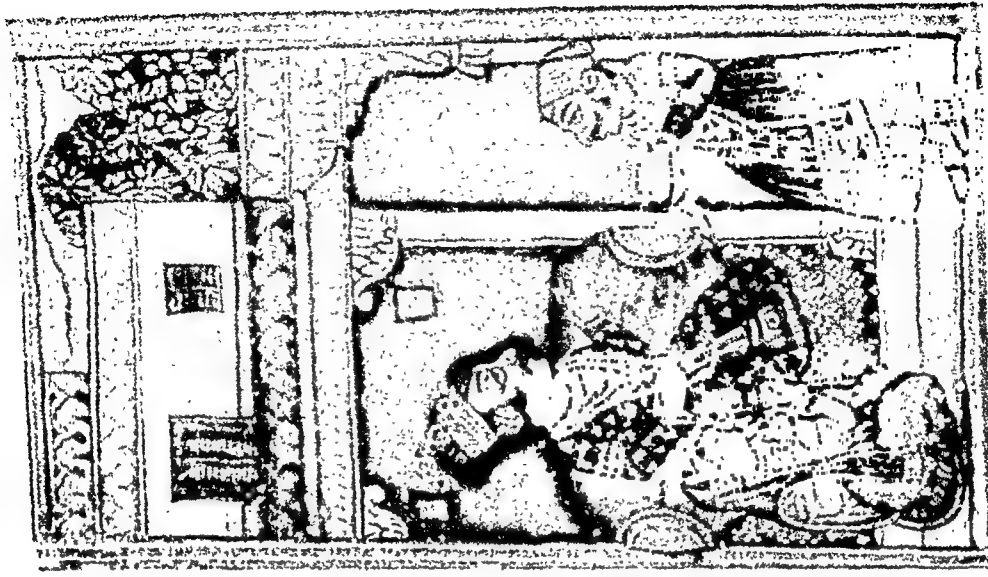
અર્થ:—તેણીએ વિશેષમાં એ કહ્યું કે—“પિતાજી! જે મનુષ્યના મનરૂપી મંદિરની અંદર જળહળતા દીવાની પેઠે વિવેકરૂપી માથો દીવો દીપતો હોય તે મનુષ્યના અંગમાં ભક્તિ અનેક અજ્ઞાનો હોય તોપણ તે કોઈ વારે પણ પરાભવ પામી શકે નહિ.” તેથી ‘જેને તેને હું જ સુખી દુઃખી કરી શકું છું.’ એવું અજ્ઞાનચુક્ત વચન બોલો છો, પણ તે અયોગ્ય છે, માટે આપ જોઈને અભિમાન ન કરો, કેમકે આ બધી ઋદ્ધિ ખચિત દરિયામાં થતી ભરતી ઝોટના જેવી જ જરાવારમાં છોળમછોળ અને જરાવારમાં ધૂળ જડે એવી અસ્થિર—છે, તો તેવી અસ્થિર ઋદ્ધિનો ગર્વ કરી જે કંઈ સુખી દુઃખી કરવાનો ગર્વ ધરાવો છો તે ભિચ્ચા છે. સુખ અને દુઃખ અર્થ પ્રાણી પોત-પોતાના કર્મના જ પ્રતાપથી અનુભવે-ભોગવે છે અને તેની અંદરથી કોઈ પણ વધારે કે ઝોણું કરી ગંકે તેમ છે જ નહીં. અને જ્યારે કોઈનું કયું ઝોણું વધતું થતું નથી તો આપ શી રીતે વધારે ઝોણું કરી શકો તેમ છો! માટે એ વાતનો જોરો ગર્વ ન કરો.”

—૧-૨

રાજા કોપે કળકળ્યો રે, સાંભજતાં તે વાત;
વ્હાલી પણ વેરણ થઈ રે, કીધો વચન વિધાતરે,

चित्र १२ मथुरासुंदरीने प्रथम पुरुषाचा प्रस्ताव (पान ११)

चित्र १३ द्रुपदाचार्य यांच्याकडून प्रस्ताव (पान १२)

રાજવાડિકા જવા તૈયાર થતો પ્રજાપાલ

(પાનું ૧૪)

રાજવાટિકા જતો પ્રજાપાલ રાજા

(चित्र १६)

राज्य प्रगल्भान राजव्याटिडाणा ररते

(पातु १६)

બેટી! ભલી રે ભણી તું આજ, તેં લોપી મુજ લાજ રે બેટી!

વિણસાડ્યું નિજ કાજ રે બેટી! તું મૂરખ શિરતાજ રે બેટી! ભલી રે૦ ૩

પોષીને પોઠી કરી રે, ભોજન ફૂર કપૂર;

રચણ હિંડોળે હિંચતી રે, ભોગ ભલા ભરપૂર રે બેટી! ભલી રે૦ ૪

પાટ પટખર પહેરણે રે, પરિજન સેવે પાય;

જગમાં સહુ જી જી કરે રે, એ સવિ મુજ પસાયરે બેટી! ભલી રે૦ ૫

અર્થ:—આ પ્રમાણે મયણાસુંદરીની અશિમાં ઘી હોમાયા સરખી વાત સાંભળતાં જ પ્રભાપાળ રાજાને ક્રોધ પેદા થતાં ક્રોધાગ્નિથી કળકળતો રાતો પીળો થઈ કહેવા લાગ્યો કે—
“રે દીકરી! તું મને ઘણી વહાલી હતી, પરંતુ તેં મારા વચનનો ભંગ કર્યો એથી વૈરિણી જેવી થઈ ગઈ, માટે કહું છું કે બેટી! તું આજે તો બહુ સાફ ભણી! તેં તારો સ્વાર્થ હાથે કરીને જ બગાડ્યો છે એથી સ્વસ્વાર્થ બગાડનાર હોવાથી ખરેખર તું મૂર્ખ-શિરતાજ છે, તને જે પાળી પોષીને મોટી કરી છે, ભાતભાતનાં ચોખ્ખા વગેરેનાં ખરાસ મિશ્રિત ભોજન જમાડી મોટી કરી છે, રત્નથી જડેલા હિંચોળે હીંચે છે, અને સારા તેમજ પૂરેપૂરી રીતે ભોગો ભોગવે છે, તથા ઊંચી જાતનાં હીરચીર પહેરવા મળે છે, નોકર ચાકરો તારી પગચાંપી આદિ સેવા ચાકરી કરે છે અને જગતમાં જ્યાં ત્યાં લોકોએ જી જી કહીને અત્યાર સુધી બોલાવી છે એ બધા મારા પસાય ને લીધે થએલ છે એમ જાણજે.”

—૩ થી ૫

તત્ત્વ વિચારો તાતજી રે, મત આણો મન રોષ;

કર્મેં તુમ કુલ અવતરી રે, મેં કિહાં જોયા જોષ.

પિતાજી૦ ૬

મલહાવો મોંઘે મને રે, નવ નવાં કરો નિવેદ;

તે સવિ કર્મ પસાઉલે રે, એ અવધારો ભેદ.

પિતાજી૦ ૭

અર્થ:—કોપયુક્ત વચન સાંભળી મયણાસુંદરી બોલી કે—“પિતાજી! જે મેં કહું તેનું તત્ત્વ-સારાંશ વિચારો અને મનમાં ગુસ્સો ન લાવો. મેં કંઈ આપના કુળમાં પેદા થવાને માટે જોષ જોવડાવ્યા હતા? પરંતુ મારા પૂર્વનાં કરેલા સારા કર્મોના ઉદયથી જ આપને ત્યાં અવતરી છું, અને જે આપ મને મોટા મનથી મહાહાવો-રમાડો ને આનંદ કરાવો છો, તથા નવા નવા ખાનપાન કરાવો છો તે સમગ્રજો પણ મારા કર્મનો જ પ્રતાપ છે એ તત્ત્વને ખાસ ધ્યાનમાં લો અને જોટો ગર્વ ન કરો.”

—૬-૭

જો હઠવાદ તુમને ધણો રે, કર્મ ઉપર એકાંત;
 તો તુમને પરણાવશું રે, કર્મે આણ્યો કંત રે બેટી ! ભલી રે ૦ ૮
 માન હણ્યું જુઓ એણીયેં રે, માહરું સભા સમક્ષ;
 ફલ દેખાડું એહનેં રે, સકલ પ્રજા પ્રત્યક્ષ રે બેટી ! ભલી રે ૦ ૯

અર્થ:—“ ઠીક છે ! જો તને એકાંત પક્ષથી કર્મ ઉપર જ હઠવાદ છે, તો હવે તને મારી શોધથી મેળવેલા નહીં, પણ કર્મની શોધથી મેળવેલા પતિની સાથે પરણાવીશ. ” રાજા પ્રજાપાળને દુઃખ થતાં તેણે મન સાથે નિશ્ચય કર્યો કે—“ એણીએ માફ સભાની અંદર માનભંગ કરેલ છે, પણ હું એનું ક્ષણ એણીને સકળ પ્રજા દેખતા પ્રત્યક્ષપણે દેખાડું. ”—૮-૯

સખિયેં એ શું શીખવ્યું રે, અધ્યાપક અજ્ઞાન;
 સજ્જન લોક લાજે સહુ રે, દેખી એ અપમાન રે બેટી ! ભલી રે ૦ ૧૦
 નગરલોક નિંદે સહુ રે, ભણ્યું એહનું ધૂળ;
 જુઓ વાતની વાતમાં રે, પિતા કર્યો પ્રતિકૂલ રે બેટી ! ભલી રે ૦ ૧૧
 મિથ્યાત્વી કહે જૈનની રે, વાત સકલ વિપરીત;
 જગત નીતિ જાણે નહીં રે, અવળાને અવિનીત રે બેટી ! ભલી રે ૦ ૧૨
 અવસર પામી રાયનો રે, રોષ સમાવણ કાજ;
 કહે પ્રધાન પધારીએ રે, રચવાડી મહારાજ રે બેટી ! ભલી રે ૦ ૧૩
 રાસ ભણે શ્રીપાલનો રે, તેહની ત્રીજા ઢાલ;
 વિનય કહે મદ પરિહરો રે, જોડથી બહુ જાંજળ રે બેટી ! ભલી રે ૦ ૧૪

અર્થ:—આ પ્રમાણે રાજાનું અપમાન થવાથી રાજાનાં સગાંસંબંધી-સજ્જન વગેરે બધાં શરમાઈને કહેવા લાગ્યાં કે—“ અરે ! એણીની સાહેલી-સખિયોએ પણ આવું શું શિક્ષણ આપ્યું હશે ? તેમ એણીને ભણાવનારો અધ્યાપક પણ જ્ઞાન વગરનો જ જણાય છે, કેમ કે એણીને નીતિ રીતિ સંબંધી કશી કેળવણી આપી નથી. ” તેમ જ શહેરનાં લોકો પણ નિંદવા લાગ્યા કે—“ એણીનું ભણ્યું બધું ધૂળ છે, જુઓ ! જો બહુ ભણેલી છે, પણ ભાલતાં ન આવડવાથી વાતની વાતમાં પિતાને દુસ્મન કર્યો ! ” અને મિથ્યાત્વીઓ તો એમજ કહેવા લાગ્યા કે—“ જૈનોની વાતો જ વિપરીત-અવળી છે. જૈન લોકો જગતની નીતિ કે રીતિ જાણતા જ નથી. એઓ અવળગ્યાં અને અકડાઈભર્યા જ હોય છે. ” રાજાનો ગુસ્સો શાંત કરી દેવા સમયના જાણુ પ્રધાને આવી અરજ કરી કે—“ રાજવાટિકા ફરવાનો

વખત થયો છે, માટે મહારાજ ! પધારવા કૃપા કરો.” આ શ્રીપાળના સુંદર રાસની ત્રીજી ટાળ પૂર્ણ થતાં વિનયવિનયજી મહારાજ કહે છે કે—“ હે શ્રોતાજનો ! આ દાખલો ધ્યાનમાં લઈ જેના વડે સંસારમાં બહુ જન્મળ નડે છે તે અહંકાર-મદનો તમે ત્યાગ કરો.”—૧૦-૧૪

દોહરા છંદ

- રાજ રચવાડી ચઢ્યો, સખળ સૈન્ય પરિવાર;
મદમાતા મયગલ ઘણા, સહસ ગમેં અસવાર. ૧
- સુભટ સિપાઈ સામટા, જિસ્યા પંચાયણ સિંહ;
આયુધ આડંબર અધિક, અટલ અભંગ અખીહ. ૨
- વાઘા કેસરિયા ક્રિયા, રઢિયાલા રજપૂત;
મુછાલા મછરાયલા, બેધ જિસ્યા જમદૂત. ૩
- પાખરિયા પંખી પરેં, ઊડેં અંબર નમ;
પંચવરણ નેનં નવલ, ગયાણ ચોક ચિત્રામ. ૪
- સરણાઈ વાજે સરસ, ધૂરે ધોર નિસાણ;
પુર બાહિર નૃપ આવીયા, ભાલા જલહલ ભાણ. ૫

અર્થ:—ઘણા બળવાન લશ્કર સહિત પ્રજાપાળ રાજ રાજવાટિકા ફરવાને માટે ચડ્યો. તે વખતે મદથી તોફાની બનેલા ઘણા હાથીઓની શ્રેણી હજારો ઘોડેસવારો અને થોકબંધ લડવૈયા તથા સિપાઈઓ સાથે હતા, એટલું જ નહિં પણ તે હાથીસવારો, ઘોડેસવારો, સુભટો અને સિપાઈયો પંચાનન-સિંહના જેવા બુરસાદાર હતા, તેમજ શસ્ત્ર-અસ્ત્રોના ઠાઠ સહિત, અને પાછી પાની ન કરનારા, કોઈના ભગાવ્યા ન ભાગી જનારા, તથા કોઈના ડરાવ્યા ન ડરનારા હતા, આ સિવાય હઠીલા રજપૂતો કે જેઓ મોટી વાંકડી મુછોવાળા, ધર્ધિવંત, અને જીવ લેનારા ચમદૂત જેવા યુદ્ધ કરી શત્રુપક્ષનો રોળ વાળનારા હતા. તેઓએ કેસરી વાઘા અર્થાત્ રણક્ષેત્ર-લડાઈના મેદાનમાં ધૂમી વિજય મેળવવા કેસરીયાં કર્યા છે એવા વીરરત્નો હતા, તેમજ સરંજમથી સજેલા-પાખરેલા ઘોડાઓ કે જેઓ છલંગ મારી આકાશમાં બ્યારે પંખીની પેઠે ઉછળતા હતા, ત્યારે તેઓ તેના ઉપર પચરંગી વાવટાઓ હાથમાં લઈ ખેઠેલા સવારો સહિત એવા જણાતા હતા કે બાણ આકાશરૂપી ચોકમાં ચિત્રામણ કહાડ્યાં હોય નહિ? તેવો ભાસ થતો હતો. તે લશ્કરને મોખરે સુંદર રસ સહિત સુરાવટથી શરણાઈઓ વાગી રહી હતી, અને ગંભીર શબ્દ સાથે નગારાં વાજી

આકાશને શબ્દમય કરી રહ્યાં હતાં. આવા ઠાક સહિત લશ્કર સાથે બ્યારે રાજ શહેર બહાર નિકળી ચૂક્યા, ત્યારે સવારોના હાથમાંની બરછીઓના ચળકતા લાલાઓની ઉપર સૂર્યનાં કિરણો પડવાથી બણે બીજા સૂર્ય જ ન હોય ? તેવો ખ્યાલ તે ઉત્પન્ન કરાવા લાગ્યા.

—૧-૫

તાજ ચોથી—રાજ ગોડી—રામચંદ્રકે બાગમે ચપો મેરી રહોરી—એ દેશી.

મારગ સનમુખ તામ, ઊડે ખેહ ધણીરી;	
પૂછે ભૂપતિ દષ્ટિ-દેધ મંત્રી ભણીરી.	૧
કુણ આવે છે એહ, એવડાં લોક ધણીરી;	
કહે મંત્રી રહેા દૂર, દરિસણુ એહ તણીરી.	૨
એ કુષ્ટિ સય સાત, યાઈ એક મણીરી;	
થાપી રાજ એક, બચે રાય રાણીરી.	૩
મારગ મૂકી જમ, નરપતિ દૂર ટલેરી;	
ગલિતાંશુલી તસ દૂત, આવી તામ મલેરી.	૪
ઉત્તમ મારગ કંઈ, બચે દૂર તણીરી;	
ઉજેણીના રાય, હારે કીર્તિ સજીરી.	૫
નિર્મુખ આશા ભંગ, બચક જસ રહારી;	
ભારભૂત જગ માંહિ, નિર્ગુણુ તે કહારી.	૬

અર્થ:—રાજ લશ્કર સહિત બ્યારે અગાડી આવી નિકળ્યો ત્યારે રસ્તામાં સનમુખ બહુજ પૂજા ઉડતી નજરે પડી, એટલે પ્રધાન તરફ જોઈ પૂછવા લાગ્યો કે—“આટલી બધી પૂજા કેમ ઉડતી જણાય છે ? અને આટલાં બધાં કોણ લોકો આવે છે ?” પ્રધાને કહ્યું—“જે એ લોકો આવે છે તેઓના દર્શનથી પણ આપ દૂર રહેા; કેમકે તે સાતમે કોદીયાઓ છે, અને એક સપ કરી એક રાજને સ્થાપન કરી રાજ રાણાઓને જોઈતી ચીજ યાચતા ફરે છે.” આરું પ્રધાનનું કહેવું માંભળી ત્યારે રાજ રસ્તા છોડી બીજે રસ્તે ચાલ્યો. ત્યારે ગળી ગએલી આંગળીઓવાળો એક કોદીઓ દૂત આવી પહોંચી રાજને કહેવા લાગ્યો—“હે ઉજેણીના મહારાજ ! આ ઉત્તમ રસ્તો છોડીને આપ અવળે રસ્તે કેમ પધારો છો ? અને તાંબા વળતથી જાળવી રાખેલી કીર્તિને આજે આ માર્ગ આદરી કેમ હારી જાઓ છો ? જેની અગાડી આવી યાચક નિર્મુખ આશાભંગ યઈ રહે છે, તે મનુષ્ય જગતમાં ભારરૂપ સરખા નિર્ગુણી જ કહેવાય છે.” (૧-૬)

શી જાયો છો વસ્તુ, વિગતેં તેહ ભણોરી;
રાય કહે અમ આજ, કીરતિ કાંઈ હણોરી. ૭

હૂત કહે અમ રાય, સઘળી ઋદ્ધિ મિલિરી;
રાજવટ્ટ પરગટ્ટ, દીધી અમે ભલીરી. ૮

પણ સુકુલિણી એક, કન્યા કોઈ દિયેરી;
તો તસ રાણી હોયે, અમ એહ હર્ષ હિયેરી. ૯

અર્થ:—રાજાએ કહ્યું—“પણ તમે શી વસ્તુની ઇચ્છા રાખો છો? તે વિગતવાર કહી બતાવો, અને આજે અમારી કીર્તિનો ભંગ ન કરો.” સમય હાથ લાગ્યો જાણી હૂત બોલ્યો—“અમારા રાજાને, અમે બધાંએએ એકઠા મળીને સઘળી રાજ્યઋદ્ધિ તથા રાજ્યની કારકીર્દિ વગેરે મેળવી આપવાથી પ્રાપ્ત થઈ છે; પણ એક સારા કુળની કન્યા મળી નથી, જે તે કોઈ આપે તો તે અમારા રાજાની રાણી થાય. બસ એ જ અમારા હૈયામાં હવે હર્ષ મળવાની ખામી છે, તે માટે આપ પાસે આવવું થયું છે.”

મન ચિંતે તવ રાય, મયણાને દેઉ પરીરી;
જગમાંડી રાખું કીર્તિ, અવિચલ એહ ખરીરી. ૧૦

ફલ પામે પ્રત્યક્ષ, મયણા કર્મ તણાંરી;
સાલે હૈડામાંડી, વયણાં તેહ ઘણાંરી. ૧૧

વળે રૂંખ ધન વૂઠિ, દાધાં જેહ દવેરી;
કુવયણુ દાધાં જેહ, ન વળે તેહ ભવેરી. ૧૨

રોષ તણે વશ રાય, શુદ્ધિ બુદ્ધિ સર્વ ગઈરી;
કહે હૂત તુઝ રાય, અમ ધર આણો જઈરી. ૧૩

દેઉં રાજકુમારી, રૂપે રંભ નિસીરી;
હૂત તણે મન વાત, વિસ્મય એહ વસીરી. ૧૪

કિશ્યું વિમાસે મૂઢ, મેં જે વાત કહીરી;
ન ફરે જગમાં તેહ, અવિચલ સાચ થઈરી. ૧૫

શ્રી શ્રીપાલનો રાસ, ચોથી ઢાલ કહીરી;
વિનય કહે નિરવાણિ, કોધેં સિદ્ધિ નહીરી. ૧૬

અર્થ:—હતવચન સાંભળીને પ્રવ્રત્તપાળ મન સાથે વિચાર કરવા લાગ્યો કે—“એ કોઢીયા વરને મયણાને દઈ દઈ ? અને એમ કરવાથી જગતમાં ‘હું કરું તેજ થાય છે’ એ મારી અવિચળ કીર્તિ રાખું, તેમજ મયણાને પણ ‘કર્મ કરે તે જ થાય છે’ એ મમતનું પ્રત્યક્ષ કૃપ આપી દઈ. મને મારા માનસંગ રૂપ તે મયણાનાં આકરાં વચન બહુજ મારા હૃદયની અંદર ખટક્યા કરે છે. જે ઝાડ દવ લાગવાથી દાઝી ગએલ હોય છે તે વરસાદની વૃષ્ટિ થવાના કારણને લીધે પાણું પાંગરી નવપહ્લવ થાય છે, પણ નકારાં વચનોરૂપિ અશિવડે જે મન દાઝી ગએલ હોય છે, તે મન તે લવમાં ફરી નવપહ્લવ-પ્રેમાળ વૃત્તિવંત થતું જ નથી !” આવા કારણને લીધે રામને ક્રોધ ‘ચડવાથી’ તેની શુદ્ધિ બુદ્ધિ જતી રહેવાથી આતું ગેગવાજળી કામ કરવા તેને સઝઝું. જેથી તે હૃતને કહેવા લાગ્યો—“હે હૃત ! તું જઈને તારા રામને મારે ત્યાં તેડી લાવ, હું તેને રૂપમાં રંભા જેવી રાજકન્યા વરાવી દઈ.” આ અમંલવ વાત સાંભળી હૃતને આશ્ચર્ય સાથે સંદેહ પેદા થયો કે—“શું આ સાચું કહે છે ! કિંવા મશ્કરી કરે છે ! પોતાની રંભા જેવી કન્યા બાણી બુઝી કોઢીઆને કોણ આપે ?” વગેરે વગેરે વિચારમાં ગડક થયો. એ ભેદ રાજ બોલ્યો—“રે મૂખ ! શું વિચારમાં પડ્યો છે ! મેં જે વાત કહી છે તે જગતમાં કદિ ફરનાર નથી, માટે પૂરેપૂરી આથી માની તારા રામને તેડી લાવ કે તેના મનોરથ પૂર્ણ કરી દઈ !” શ્રીપાળના રામની અંદર આ ચોથી ઢાળ કહી—વિનયવિજયજી કહે ॥ કે હે શ્રોતા ગણ ! ક્રોધ કરવાથી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થતી જ નથી

—૧૦-૧૬

દોહરા ૭૬

- ક્રોધ કઠિન ભૂપતિ હવે, આગ્યો નિજ આવાસ;
સિંહાસણ ખેઠો અધિક, મન અભિમાન વિલાસ. ૧
- મયણાને તેડી કહે, કર્મતણો પખ છોડ;
મુજ પસાય મન આણુ નિમ, પૂરું વાંછિત કોડ. ૨
- મયણા કહે દૂરે તને, એ સવિ મિથ્યાવાદ;
મુખ દુઃખ જે જગ પામીયે, તે સવિ કર્મ પ્રસાદ. ૩
- બાલકને ખતલાવતો, હઠેં ચઢાવે રાય;
વાદ કરતાં બાલશું, લધુતા પામે ન્યાય. ૪
- કોઈ કહે એ બાલિકા, બુઝ્યો હઠીલી થાય;
અવસર હિચિત ન આળખે, રીસ ચઢાવે રાય. ૫

અર્થ:—કોપથી કંઠણ થએલા હૃદયવાળો રાજા રાજવાટિકા ફરવાનું માંડી વાળી તુરત પોતાના મહેલ લાણી પાછો વળ્યો, તથા બહુ જ અભિમાન સહિત મન બનાવી સિંહાસન ઉપર બેસી તુરત મયણાસુંદરીને બોલાવી કહેવા લાગ્યો—“હજુ પણ તું ‘કર્મ’ કરે તે જ થાય છે’ એ પક્ષ છોડી દે અને ‘મારી કૃપા વડે જે કરે તે જ થાય છે’ એ વાતને કબુલ કર, તો તારા મનવાંછિત પૂર્ણ કરે, નહીં તો તારા હાલ બેહાલ થઈ જશે!” એ સાંભળી અચળ સિદ્ધાંતવાળી મયણાસુંદરી બોલી કે—“પિતાશ્રી! એ બધો જૂઠો-નકામો વાદ બાબુ પર ફેંકી દો. જગતમાં જે સુખ દુઃખ પ્રાપ્ત કરીએ છીએ તે બધો કર્મનો જ પ્રતાપ છે!” આવો મામલો બેઈ સલાજન પૈકી કેટલાએક કહેવા લાગ્યા કે—“બાળકને વારે વારે છેડવાથી હોં ચડે છે. તેમજ બાળકની સાથે તકરાર કરવાથી ન્યાય પણ હલકાર્થ થામે છે, એમ નીતિ-ન્યાયશાસ્ત્રના બાણકારે કહેલું છે; મારે રાજાની પણ ગાંઠાઈ છે.” અને કોઈ કહેવા લાગ્યો કે—“બિચારો રાજા પણ શું કરે? જેમ જેમ એણીને સમજૂતી આપે છે, તેમ તેમ બુઝો તો ખરા! એ હડીલી બાળા રાજાને વધારે રીધ ચડે તેવું અવસર એળખ્યા વગર ગેરવાજબી બોલે છે!!

—૧-૫

ઢાળ પાંચમી—છડર આંખા આંખલી રે—એ દેશી.

રાણો ઉંખર ઈણે સમે રે, આવ્યો નયરી માંહિ;
સટિત ઠરણ સૂપડ નિશ્યો રે, છત્ર કરે શિર છાંહિ.

ચતુરનર, કર્મતાણી ગતિ બેય.

કર્મે સુખ દુઃખ હોય, ચં, કર્મ ન છૂટે કોય. ચતુરનર ૧

શ્વેતાંગુલી ચામર ધરે રે, અવિગત નાસ ખવાસ;
ઘોરનાદ ઘોઘર સ્વરે રે, અરજ કરે અરદાસ. ચં કં ૨

વેસર અસવારી કરી રે, રોગી સવિ પરિવાર;
બલેં બાઉલેં પરિવર્યો રે, નિશ્યો દગ્ધ સહકાર. ચં કં ૩

કેઈ દ્વંડા કેઈ પાંગળા રે, કેઈ ખોડા કેઈ ખીણ;
કેઈ ખસિયા કેઈ ખાસિયા રે, કેઈ દદુર કેઈ દીણ. ચં કં ૪

એક મુખે માખી બણબણે રે, એક મુખ પડતી લાળ;
એક તણે ચાંદાં ચગચગે રે, એક શિર નાઠા વાળ. ચં કં ૫

અર્થ:—તેડવા ગએલો દૂત પોતાના ઉંખર રાણાને તેડી લાવ્યો. એ શહેરમાં દાખલ

થએલી સવારીના દેખાવ પૈકી રાજનું શરીર ઉંઝરના થડ ઉપરનાં ચીરાએલાં છોડિયાં જેવું ફાટી ગએલું હતું, તથા તેના ઉપર છત્ર ધરનાર સૂર્યને સૂર્યા સરખા થઈ ગએલા કાન-વાળો હતો; માટે હે ચતુર પુરુષો! તમે કર્મની ગતિ તો જુઓ; આ સંસારમાં કર્મ કરીને જ જીવને મુખ દુઃખ થાય છે પણ કર્મથી કોઈ છટી શકતો નથી. તેમજ તેના ઉપર ચામર વીંઝનાર ધોળા કોઢથી ધોળી થએલી આંગળીઓવાળો હતો, અને ખવાઈ ગએલા નાકને લીધે બીહામણા શબ્દવાળા ઘોઘર સ્વરનો છડીદાર તેની મેદી પોકારી રહ્યો હતો, એવા ઠાંક સહિત ઉંઝર રાણો હતો. વળી તે ખચ્ચર ઉપર સવારી કરેલા સાતસે કોઢિયાઓના પરિવાર સહિત, જેમ મૂળ તો કાળા અને વળી દાઝી-ગએલા હોય એવા બાવળીયાઓના ઝુંડમાં દાઝી ગએલો આંગો જણાય, તેમ તે રોગગ્રસ્ત મંડળમાં રોગી ઉંઝર રાણો જણાતો હતો. તેમ જ તે રાજના પરિવાર પૈકી કેટલાક દંડાં, હૂંડાં, ખોડા, ક્ષીણ, ખસિયલ, ખાંસીવાળા, દાદરવાળા અને કંગાલ જેવા અંગ ઉપાંગ હીન થવાથી બનેલા હતા. એકના મુખ ઉપર માખીઓ બજબજી રહેલી છે, તો એકના મુખમાંથી લાળ જ ટપકી રહેલી છે, તો એકના શરીર ઉપર ચાંદાં ચગચગી રહેલાં છે, તો એકના માથા ઉપરથી વાળ જ જતા રહેલા છે, આવો પરિવાર હતો. —૧ થી ૫

ચહુટા માંહે ચાલતાં રે, શૌર કરે સય સાત;
લોક લાખ જેવા મિલ્યાં-રે, એહ કિરયો ઉતપાત. ચ૦ ક૦ ૬
ઢોર ધસે કૂતર ભસે રે, ધિક ધિક કહે મુખ વાય;
જન પૂછે તુમે કોણુ છો રે, ભૂત કે પ્રેત પિશાચ ? ચ૦ ક૦ ૭
કહે રોગી તુમ રાયની રે, પુત્રી રૂપનિધાન;
તે અમ રાણો પરણશે રે, એહ જયે તસ જન. ચ૦ ક૦ ૮
નગર લોક સાથે થયાં રે, કૌતુક જેવા કાજ;
ઉંઝર રાણો આવિયો રે, જિહાં બેઠા મહારાજ. ચ૦ ક૦ ૯

અર્થ:—પોતાના રાજને રાજકન્યા મળવાના ઉમંગમાં મલકાએલા તે સાતસે જણ ચહુટામાં ચાલતાં સોર જકાર કરી રહેલા હતા. એ સાંભળી લાખો લોક તેમના જોવાલાયક તમામને જોવા એકઠાં થઈ ગયાં અને વિસ્મય થઈ વિચારવા લાગ્યા કે—“અરે આ તે શો ઉતપાત છે!!” જેઓને જોઈ ઢોરો ભડકીને ભાગે છે, અને કૂતરાં ભસે છે, અને જોનારાં લોકો ધિકાર ઉપર ધિકાર થઈ તેઓને પૂછે છે કે—“અરે! તમે કોણુ છો? ભૂત છો? પ્રેત છો? કે પિશાચ છો?” આના ઉત્તરમાં એક રોગીએ જવાબ આપ્યો કે—“અમે ભૂત, પ્રેત કે પિશાચ નથી; પરંતુ તમારા રાજની જે રૂપના ખબતના સરખી કુંવરી છે, તેણીને

(32 Fin)

ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ

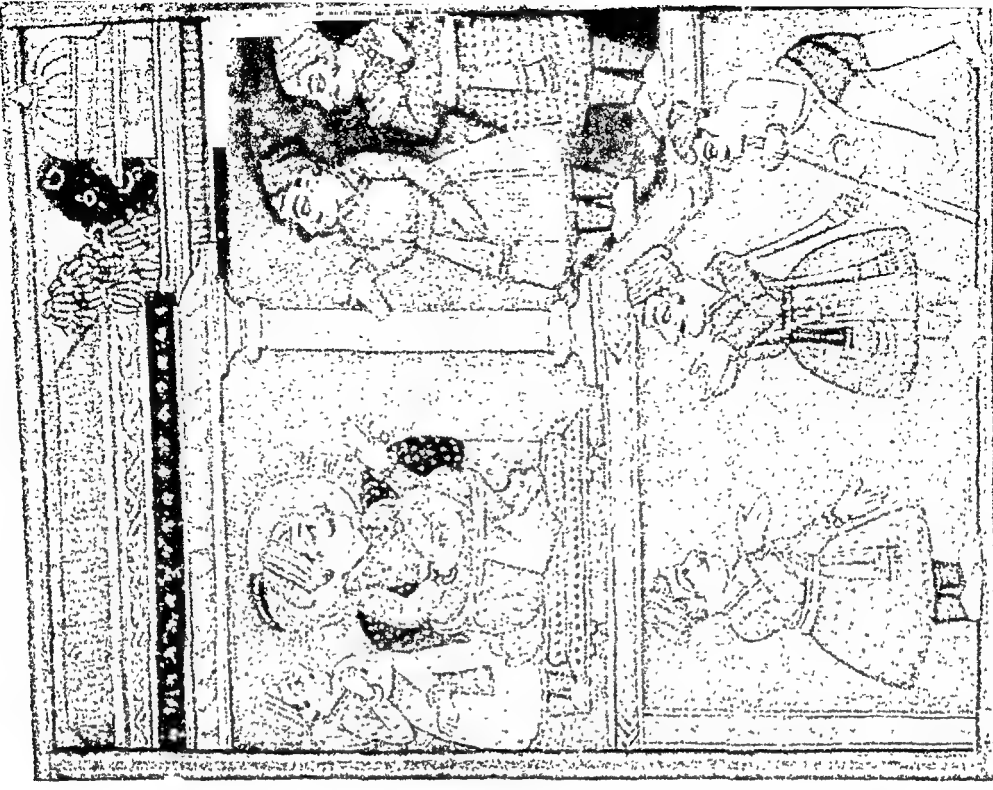
୨୧ ୧୨୩

ફતને પ્રથ પૂછતો પ્રજાપાલ

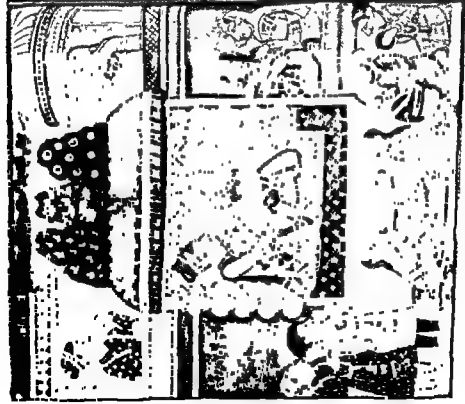
(પાનું ૧૭)

ચિત્ર ૨૦

ફતને ઉત્તર આપતો પ્રજાપાલ

(પાનું ૧)

चित्र २२

भयलामुहूर्ति पालिमुहूर्त

(पान २२)

चित्र २१ भयलामुहूर्त आया भूरीता भयलामुहूर्त
(पान २२)

અમારો રાણો પરણવાનો છે, માટે આ તેની જાન જાય છે.” એથી એ કૌતુક જોવાને વાસ્તે શહેરનાં લોકો પણ તેમની સાથે સાથે આવ્યાં. અને આવી રીતે આવતાં તે ઉંબર રાણો જ્યાં પ્રજાપાળ મહારાજ રાજસભા ભરી બેઠેલ છે તે જ્યાં પિતા પુત્રી વચ્ચે બાપ-કર્મી તથા આપકર્મીનો જુસ્સાબંધ વિવાદ ચાલી રહ્યો છે ત્યાં તે અવસર પ્રાપ્ત થતાં આવી પહોંચ્યો.

—૬ થી ૯

મયણાને ભૂપતિ કહે રે, એ આવ્યો તુમ નાહ;
સુખ સંપૂર્ણ અનુભવો રે, કર્મે કર્યો વિવાહ. ચ૦ ક૦ ૧૦

મયણા મુખ નવિ પાલટે રે, અંશ ન આણે ખેદ;
જ્ઞાનીનું દીઠું હોવે રે, તિહાં નહીં કિરિયો વિભેદ. ચ૦ ક૦ ૧૧

જેહ પિતાયે પાંચની રે, સાખે દીધો કંત;
દેવ પરે આરાધવો રે, ઉત્તમ મન એકંત. ચ૦ ક૦ ૧૨

કરી પ્રણામ નિજ તાતને રે, વચણ વિમલ મુખરંગ;
આવીને ઊભી રહી રે, ઉંબરને વામાંગ. ચ૦ ક૦ ૧૩

અર્થ:—જ્યારે ઉંબર રાણો આવી પહોંચ્યો ત્યારે પ્રજાપાળરાજા મયણાસુંદરીને કહેવા લાગ્યો કે—“આ તમારો નાથ આવ્યો! હવે એની સંગાથે સંપૂર્ણ સુખનો અનુભવ લો, કેમકે તમારા કર્મે જ આ વિવાહ કર્યો છે. રોગમય શરીરવાળો વર આવ્યો, છતાં પણ મયણાસુંદરીના મોં ઉપરનો રંગ જરા સરખો પણ બદલાયો નહીં; તેમ મનમાં જરા પણ ખેદ આવવા પામ્યો નહીં. કેમકે એ નિશ્ચયથી જાણતી જ હતી કે—“જે જ્ઞાનીમહારાજનું દીઠું હશે તે જ થવાનું છે, તેમાં મીન મેખ થનાર જ નથી.” તેમજ નિશ્ચય કર્યો કે—“પિતાએ પાંચની સાક્ષીએ જે પતિનો હાથ સોંપ્યો તે આહો તેવી સ્થિતિવાળો હોય, તો પણ તે પતિની જ દેવની પેઠે આરાધના કરવી એ જ ઉત્તમ કુળની સ્ત્રીઓનો સાચો ધર્મ છે.” એમ વિચારી પોતાના પિતાને પ્રણામ કરી તેમનું વચન માન્ય કરી તુરત પૂર્ણચંદ્રસરખા નિર્મળ મુખયુક્ત ઇષ્ટદેવ સ્મરણરૂપ મંગળ લેશને સાધી ઉંબર રાણાની ડાબી બાજુએ આવી ઊભી રહી અને પોતાની મેજે જ તે રાણાની સાથે પાણીચહણ કર્યું.”

—૧૦ થી ૧૩

તવ ઉંબર એણિ પરે ભણે રે, અનુચિત એ ભૂપાલ;

ન ઘટે કંઠે કાગને રે, મુક્તાકલની માલ ચ૦ ૧૪

રાય કહે કન્યા તણે રે, કર્મે એ બલ કીધ;
 ઘણું કહ્યું મેં એહને રે, દોષ ન કો મેં લીધ. ચ૦ ક૦ ૧૫
 રોગી રલીઆયત થયા રે, દેખી કન્યા પાસ;
 પરમેસર પૂરણ કરી રે, આજ અમારી આશ. ચ૦ ક૦ ૧૬
 સુગુણ રાસ શ્રીપાલનોરે, તેહની પાંચમી ઢાલ;
 વિનય કહે શ્રોતા ધરેં રે, હોજો મંગલમાલ. ચ૦ ક૦ ૧૭

અર્થ:—કન્યારે મયણાસુદરીએ ઉપર પ્રમાણે કયું ત્યારે ઉંબર રાણાએ રાજને કહ્યું કે—“હે રાજન! આ પ્રમાણે સંબંધ જોડવો એ ગેરવાજબી છે. કેમકે કાગડાને કંઠે માતીમાળા ધારણ કરવા સરખું આ અયુક્ત કામ થાય છે.” રાજાએ કહ્યું: “તમે કહો છો તે હું સમજું છું, આ કન્યાના કર્મે જ આ બળ કયું છે. મેં તો એણીને મારા ઉપર અપવાદ આવે એ માટે ઘણુંએ કહ્યું. કેમકે એણીએ સર્વ સુખ દુઃખનો આધાર કર્મ-રાજના જ હાથમાં સોંપેલો છે.” આ પ્રમાણે વાત બનતાં જો કે પરણનારને રાજ થવું જોઈએ તેને બદલે તે ઉદાસ થયો, પરંતુ તેના પરિવારરૂપ સાતસો રોગી તો કન્યાને પોતાના રાણા પાસે જોલેલી જોઈ અનહદ ખુશી થઈ ગયા અને બોલ્યા કે—“આજે અમારી આશા પરમેશ્વરે સર્વ રીતે પૂર્ણ કરી !” આ શ્રીપાળના સદ્ગુણવંત રાસની પાંચમી ઢાળ પૂરી થઈ વિનયવિજયજી કહે છે કે—આ રાસ સાંભળનારાંઓને ઘેર મંગળમાળા થશે —૧૪-૧૭

દોહરા ૭૬

કોઈ કહે ધિક રાયનો, એવડો રોષ અસાધ;
 કોઈ કહે કન્યા તણો, એ સધલો અપરાધ. ૧
 બિતારે આવ્યા સહુ, મુણતાં ધમ જન વાત;
 અનુચિત દેખી આથમ્યો, રવિ પ્રગટી તવ રાત ૨
 યથાશક્તિ ઉત્સવ કરી, પરણાવી તે નાર;
 મયણા ને ઉંબર મળી, બેઠાં ભુવન મઝાર. ૩

અર્થ:—ઉપર પ્રમાણે ગેરવાજબી બનાવ બનેલો જોઈ જોનારાઓમાંથી કેટલાંએક કહેતાં હતાં કે—“રાજને ધિક્કાર છે! કે પોતાના બધા ઉપર આટલો બધો હદપાર ગુસ્સો અજમાવે છે!!” અને કેટલાંએક કહેતાં હતાં કે—“આ બધો વાંક-ગુન્ડો એ કન્યાનો જ છે! બાપનો નથી!” આ પ્રમાણે લોકોના મોંની વાત સાંભળતાં એ દેવતીએ પોતાને જે

ઊતારો આખ્યો તે ઊતારાની અંદર જઈ પહોંચી ત્યાં પરિવાર સહિત નિવાસ કર્યો. આ ગેરવાજબી બનાવ થએલો નેઈ (કવિ કહે છે કે) સૂર્ય પણ અસ્ત થઈ ગયો અને રાત પડી. એટલે પોતાની ગુનગ્ર પ્રમાણે સામગ્રી મેળવી ઉત્સવ કરી કોઢિઆઓએ તે વર-કન્યાનું વિધિ સહ લગ્ન કર્યું. તે પછી મયણા અને ઉંઘરરાણો એ બન્ને જણુ તે મકાનની અંદર એકાંત નિવાસમાં ણેસી નીચે પ્રમાણે વાર્તાલાપ કરવા લાગ્યાં:—

—૧-૩

હાળ છઠ્ઠી—રાગ કાફી કાયલો પર્વત ધૂધલો રે લો—એ દેશી

ઉંઘર મનમાં ચિંતવે રે લો, ધિક ધિક મુજ અવતાર રે છખીલી !

મુજ સંગતથી વિણસશે રે લો, એહવી અદ્ભુત નાર રે. રંગીલી ! ૧

સુંદરી હનિય વિમાસને રે લોલ, ઊંડો કરી અલોચ રે; છખીલી !

કાજ વિચારી કીનિયે રે લોલ, નિમ ન પડે ફરી શોચ રે.

રંગીલી ! સુંદરી હનિય વિમાસને રે લોલ. ૨

મુજ સંગે તુજ વિણસશે રે લો, સોવન સરીખી દેહ રે; છ૦

તું રૂપે રંભા નિસી રે લો, કોઢીશું શ્યો નેહ રે. રં૦ સું૦ ૩

લાજ ધહાં મન નાણિયેં રે લો, લાજેં વિણસે કાજ રે; છ૦

નિજ માતા ચરણે જઈ રે લો, સુંદર વર કરિં રાજ રે. રં૦ સું૦ ૪

અર્થ:—પ્રથમ તો ઉંઘરરાણો મન સાથે વિચાર કરવા લાગ્યો કે—“મારા અવતારને પણ ધિક્કાર છે ! હા ! આ છખીલી સુંદરી અદ્ભુત રૂપવંત છે, તેણીનું રૂપ મારી સંગ-તથી બગડી જશે, માટે એણીને બે બોધવચન કહું તો ખરો !” એમ વિચારી મયણા પ્રત્યે કહેવા લાગ્યો—“હે સુંદર છખીલી ! હજી કંઈ બગડ્યું નથી, માટે ઊંડો વિચાર કરીને સુખનો રસ્તો તપાસી બે. કામ વિચારીને કરવામાં આવે તો તેમાં ફરી પસ્તાવો કરવાનો વખત આવતો નથી, માટે વિચાર કરવાની જરૂર છે. મારી સોબતથી તારી કંચન જેવી કાયા પણ બગડી જશે ! માટે તું રૂપમાં અપ્સરા સરખી છે, તેણીને આ કોઢિઆથી સ્નેહ કરવો એ વાજબી નથી. એ વાસ્તે હું ખુદ તારા હિતની ખાતર કહું છું કે તું તારી માની પાસે જ, અને સુંદર વરની માગણી કરી પરણીને સુખે રાજ્યલક્ષ્મીનો અનુભવ લે. આવી વખતે લાજ રાખવાથી કામ બગડી જાય છે માટે મનમાં લાજ ન લાવતાં મેં કહ્યું તેમ કર,”

—૧-૪.

મયણાં તસ વયણાં સુણી રે લો, હિયડે દુઃખ ન માય રે વાલેસર;
 ઢળક ઢળક આંસુ પડે રે લો, વિનવે પ્રણુમી પાય રે વાલેસર.
 વચન વિચારી ઉચ્ચરો રે લો, તુમે છો ચતુરસુબાણુ રે વાલેસર. વ૦ ૫

એહ વચન કેમ બાલિયેં રે લો, એણે વચને છવ જાય રે વાલેસર;
 છવછવન તુમે વાલહા રે લો, અવર ન નામ ખમાય રે વાલેસર. વ૦ ૬

પશ્ચિમ રવિ નવિ ઊગમે રે લો, જલધિ ન લોપે સીમ રે વાલેસર;
 સતી અવર ધ્રુવે નહીં રે લો, જાં જવે તાં સીમ રે વાલેસર. વ૦ ૭

અર્થ:—ઉપર પ્રમાણે ઉંઘર રાણાના વચન સાંભળતાં જ મયણાસુંદરીના હૃદયમાં દુઃખ ન સમાયું, એથી હૃદય પીગળી ઉભરાઈ આંસુરૂપે ટપક ટપક વહેવા લાગ્યું; અને આ અવસ્થા થતાં તેણીએ વિનય સહિત પોતાના પતિના ચરણમાં પગે લાગી વિનંત્યું કે—
 “હે બહેશ્વર ! હવે ધણી ધણીઆણીનો આપણો સંબંધ છે; માટે આપ વચન વિચારીને બોલો. હવે તો આપ મારા છવના પણુ છવન છો—એટલે કે હવે જો આપનો વિયોગ થાય તો હું જીવી જ શકું નહીં, તો પછી હવે બીજે વર વરવાનું કહો છો, તે હું શી રીતે સહન કરી શકું ? હે બહેશ્વર ! જરા ખ્યાલ કરો કે—કોઈ વખતે પણ સૂર્ય પૂર્વ દિશાને છોડી પશ્ચિમમાં ઊગનાર નથી ! તેમ સમુદ્ર પોતાની માઝા—મર્યાદા કોઈ વખતે પણ મૂકતો નથી અને મૂકનાર પણ નથી. તેમ સતી સ્ત્રી પણ પંથની સાક્ષિએ હાથ ઝાલેલા પતિના સિવાય બીજા નર હોય, તો પણ છવ જતાં લગી મનમાં તેવાની કદિ પણ ધ્રુવે ન કરે.”

—૫-૭

ઉદયાચલ ઉપર ચઢ્યો રે લો, માનુ રવિ પરભાત રે; વા૦
 મયણા મુખ જેવા ભણી રે લો, શીલ અચલ અવદાત રે વાલેસર. વ૦ ૮

ચક્રવાક દુઃખ ચૂરતો રે લો, કરતો કમલ વિકાસ રે; વા૦
 જગલોચન જખ ઉગિયો રે લો, પસર્યો પુહવી પ્રકાશ રે વાલેસર. વ૦ ૯

અર્થ:—કવિ કહે છે કે—“આવી અચળ અને ઉચ્ચળ શીલવાળી મયણાસુંદરી છે એવી સૂર્યને પ્રતીતિ મળતાં તે જાણે તેણીનું મોં જેવા માટે જ ઉદયાચળ (પર્વત) ઉપર પ્રભાત વખતે ચઢ્યો ન હોય ! એવું મને તો લાગે છે.” પ્રભાત થયું, ચક્રવા ચક્રવીના વિયોગ દુઃખ દૂર કરતો અને સૂર્યવિકાસી કમળ વનને વિકસર કરતો જગતજ્યોત્સ્ના આંખો સરખો સૂર્ય ઊગ્યો, એથી પૃથિવી ઉપર અજવાળું ફેલાયું.

—૮-૯

આવો દેવ જીહારીએ રે લો, ઋષભદેવ પ્રાસાદ રે; વાં
 આદીશ્વર મુખ દેખતાં રે લો, નાસે દુઃખ વિખવાદ રે વાલેસર. વાં ૧૦
 મયણા વયણે આવીયો રે લો, ઉંખર જિનપ્રાસાદ રે; જિનેસર.
 આદીશ્વર અવલોકતાં રે લો, ઉપન્યો મન આલહાદ રે; જિનેસર.
 તિહુઆણુનાયક તું વડોરે લો, તુમ સમ અવર ન કોય રે જિનેસર. ૧૧
 મયણાએ જિન પૂજ્યા રે લો, કેસર ચંદન કપૂર રે જિનેસર.
 લાખીણો કઠે ઠવ્યો રે લો, ટોડર પરિમલ પૂરે. જિનેસર. તિં ૧૨
 ચૈત્યવંદન કરી ભાવના રે લો, ભાવેં કરી કાઉસગ્ગ રે; જિનેસર.
 જયજય જગચિંતામણી રે લો, હાયક શિવપુર મગ્ગ રે
 જિનેસર. તિં ૧૩

ઈહભવ પરભવ તુજ વિના રે લો, અવર ન કો આધાર રે; જિં
 દુઃખ દોહાગ દૂરેં ગયાં રે લો, અમ સેવક સાધાર રે. જિનેસર. તિં ૧૪
 કુસુમમાલ નિજ કંઠથી રે લો, હાથ તણું ફલ દીધ રે; જિં
 પ્રભુ પસાય સહુ દેખતાં રે લો, ઉંખરેં એ ઘેહ લીધ રે જિનેસર. તિં ૧૫
 મયણાં કાઉસગ્ગ પારિયો રે લો, હિચડે હર્ષ ન માય રે; જિં
 એ સહી શાસન દેવતા રે લો, કીધો અમ્હ સુપસાય રે જિનેસર. તિં ૧૬
 સુગુણ રાસ શ્રીપાલનો રે લો, તિહાં એ છટ્ટી ઢાલ રે; જિં
 વિનય કહે શ્રોતા ધરેરે લો, હોજે મંગલ માલ રે જિનેસર. તિં ૧૭

અર્થ:—સૂર્ય ઉદય થયા પછી મયણામુંદરીએ પતિ ઉંખરરાણાને કહ્યું—“નાથ ! આલો, શ્રી ઋષભદેવજી પ્રભુના મંદિરમાં જઈ દેવાધિદેવતાં દર્શન કરી આવીએ, આદીશ્વર પ્રભુનું મુખ જોતાં જ દુઃખ અને કંકાશ નાશ થાય છે” સ્ત્રીના કથનથી ઉંખરરાણો તેણીની સાથે સાથે દેવાધિદેવ શ્રી આદીશ્વર પ્રભુના મંદિરે ગયો અને શ્રી આદીશ્વરપ્રભુનું મુખ જોતાં જ મનમાં હર્ષ પેદા થયો. મયણાએ મંદિરમાં વિધિ સહિત પ્રવેશ કરી હર્ષવચન ઉચ્ચાર્યાં કે—“હે ત્રણે ભુવનના ધણી ! આ જગતની અંદર તું જ મોટો દેવ છે; કેમકે તારા રૂપ ગુણ અતિશય આદિ દેવને છાજતી શોભામાં તારી ઘરાણરી કરી શકે એવો ખીજો કોઈ છે જ નહિ.” ઇત્યાદિ કહી પછી ન્હાઈ પવિત્ર વસ્ત્ર પહેરી કેસર, સુખડ ને ઘરાસ

વગેરે ઉત્તમ સુગંધી પદાર્થો વડે આદિપ્રભુનું બને જણે પૂજન કર્યું પૂજન કર્યા પછી લાજેણી સુગંધી કૂવોનો હાગ પ્રભુના ગળામા પહેરાવ્યો, અને તે પછી ચેત્યવદન કરી ભાવના ભાવી ભાવ સહિત કાઉન્મગ્ગ કરી એવું ચિંતવ્યુ કે—“જય થાઓ ! જય થાઓ ! હે જગતજીવોના મનોગ્થ પૂર્ણ કરવા ચિંતામણિરત્ન સમાન અને મોક્ષનગરનો માર્ગ દેવાવાળા પ્રભુ ! આ ભવ અને પગ્લવની અદર તાસ વગર આશરો-આધાર દેનાર બીજો કોઈ નથી માટે અમ નેવકના દુઃખ અને દુર્ભાગ્ય દૂર કરો ” આવું ચિંતવી કાચોત્તમગં કર્યો એટલામા તો અચિંત્ય મહિમાવત આદીશ્વર પ્રભુના અધિષ્ઠાયક દેવે પોતાના પ્રભુના સેવકોની યોગ્ય અરજને ધ્યાનમા લઈ તુરત પ્રભુશ્રીના કંઠમાનો પુષ્પહાર અને હાથમાનુ બીજોડે એ બે વસ્તુ પગ્મેશ્વરના પ્રતાપથી બીન બધા ભાવિત લોકોના દેખતા જ ઉબર રાણાના હાથ પાને આવતા તુરત તેણે તે બન્ને ચીજોને વધાવી હાથમા લઈ લીધી આ પ્રમાણે આનંદમગ્ગણસૂચક બનાવ બન્યા પછી મયણામુદરીએ કાઉન્મગ્ગ પાર્યો પણ તેણીના હૈયામા હૃદય મમાતો ન હતો—હૃદય જીભરાઈ જતો હતો, અને તે મનમા નિશ્ચયપૂર્વક ચિંતનવા લાગી કે—“જરૂર શાસનદેવે જ અમને આ કૃપારૂપ ઉત્તમ વસ્તુ બક્ષી છે ” આ પ્રમાણે આ સારા ગુણોથી ભરેલા શ્રીપાળના રામમા આ છઠ્ઠી ઢાળ પૂર્ણ થઈ વિનયવિજયજી કહે છે કે—આ રામ સાબળનારાઓને ઘેર મંગલિક માળા થશે ।

—૧૧ થી ૧૭

કોદરા-૭૬

પાસેં પોમહશાલમાં, બેઠા ગુરુ ગુણવંત;
કહે મયણા દિયે દેશના, આવો સુણિયે કંત. ૧

નરનાગી બેઠી જણા, આવ્યા ગુરુને પાય;
વિધિપૂર્વક વંદન કરી, બેઠા બેગણ ઠાય ૨

ધર્મલાભ દઈ ધુરેં, આણી ધર્મસનેહ;
યોગ્યજીવ જાણી હવે, ધર્મ કહે ગુરુ તેહ. ૩

અર્થ:—તે પછી મયણામુદરીએ સ્વામીનાથને કહ્યું કે—“હે સ્વામી ! અહીં પડો ગમા જ પોતપણા છે તેમા ગુણવત ગુરુ બેઠેલા છે તે ધર્મદેશના રે છે માટે આવો ત્યા જઈ દેશના તાબાની ” તે બન્ને જગુ ઉપાધ્યયની અદગ નયા, તથા ગુરુના ચર મો મા વિધિ નિશ્ચિત વદના કરી બેનવા લાયક જગાએ બેગ વદના કરતા જ ગુરુને

ધર્મસ્નેહ લાવી ધર્મલાભરૂપ આશિર્વાદ દીધો અને તે પછી તે જીવોને ધર્મોપદેશને લાયક બતાવી આ પ્રમાણે તે ધર્મોપદેશ દેવા લાગ્યા:—

—૧ થી ૩

લાળ સાતમી—વાત મ કાઢો હો વ્રત તણી—એ દેશી.

ભમતાં એહ સંસારમાં, દુલહો નરભવ લાધો રે;

છાંડી નિંદ પ્રમાદની, આપ સવારથ સાધો રે.

ચેતન ચેતો રે ચેતના, આણી ચિત્ત મઝાર રે. ચેતન૦ ૧

સામગ્રી સવિ ધર્મની, આજે જે નર ખોઈ રે;

માખીની પરે હાથ તે, ધસતાં આપ વિગોઈ રે. ચે૦ ૨

જન લઈ બહુ યુક્તિ શું, જિમ કોઈ પરણવા જાય રે;

લગનવેળા ગઈ ઉંઘમાં, પછી ધણું પસ્તાય રે. ચે૦ ૩

અર્થ:—હે ભવિક જનો ! આ ચોરાશી લાળ જીવાયોનીવાળા માયામય પારાવાર સંસારમાં ભટકતાં ભટકતાં મુશ્કેલીથી આ મનુષ્યજન્મ હાથ લાગેલો છે, તેમાં પ્રમાદની જનેતા ઉંઘને દૂર કરી ધર્મ આરાધી પોતાનો અર્થ સાધો; કેમકે આ માનવભવ વગર—તિર્થંચ વગેરે બીજા ભવોની અંદર ધર્મસાધનની સામગ્રી મળવી તમોને બહુ જ મુશ્કેલ પડશે; માટે ઉત્તમ પ્રારબ્ધ થોગે હાથ લાગેલા મનુષ્યજન્મને નકામો ન ખોઈ નાખો. અને આ જે કહું છું એ વાત ચિત્તની અંદર લાવીને હે ચેતન ! તમે તમારી ચેતનાને જાગ્રત કરી ચેતો. જે મનુષ્ય જોઈતી ધર્મ સામગ્રી મળી છે, છતાં તે આજસુ બની નકામી ખોઈ દે છે, તે મનુષ્યને જેમ મધમાખને મળેલું મધ હાથથી જતું રહેતાં હાથ ધસતી જ રહે છે, તેમ પસ્તાવો કરવો પડે છે. જેમ કોઈ માણસ ભારે ઠાંઠામાં દમામ સાથે જન લઈ પરણવા માટે જાય; પણ લગ્ન-પરણવાની વેળા-મુહૂર્ત તો ઊંઘમાં જ જતી રહે, અને જાગ્યા પછી મુહૂર્ત જતું રહ્યા બદલનો પસ્તાવો કરે તે શું કામ આવે ? તેમ જે મનુષ્યભવ પામીને આજસમાં મળેલી ધર્મ સાધનની સામગ્રી ખોઈ દે છે, તે પછી મરવાની વખતે ભાન આવતાં પસ્તાય છે; પણ વખત હાથથી ગયા પછીનો પસ્તાવો બિલકુલ નકામો જ ગણાય છે.”

—૧-૩

એણિ પરે દેઈ દેશના, કરે ભવિક ઉપકાર રે;

ગુરૂ મયણાને ઓળખી, ખોલાવે તેણિ વાર રે. ચે૦ ૪

રે કુંવરી ! તું રાયની, સાથે સખલ પરિવાર રે;

અમ અપાસરે આવતી, પૂછણુ અર્થ વિચાર રે. ચે૦ ૫

વગેરે ઉત્તમ મુગંધી પદાર્થો વડે આદિપ્રભુનું બને જણે પૂજન કર્યું. પૂજન કર્યા પછી લાગેણો મુગંધી ફૂલોનો હાર પ્રભુના ગળામાં પહેરાવ્યો, અને તે પછી ચૈત્યવંદન કરી ભાવના ભાવી ભાવ સહિત કાઉસ્સગ્ગ કરી એવું ચિંતવ્યું કે—“જય થાઓ ! જય થાઓ ! હે જગતજીવોનાં મનોરથ પૂર્ણ કરવા ચિંતામણિરત્ન સમાન અને મોક્ષનગરનો માર્ગ દેવાવાળા પ્રભુ ! આ ભવ અને પરભવની અંદર તારા વગર આશરો-આધાર દેનાર ખીન્ને કોઈ નથી માટે અમ મેવકનાં દુઃખ અને દુર્ભાગ્ય દૂર કરો.” આત્મ ચિંતવી કાર્યોત્સર્ગ કર્યો, એટલામાં તો અચિંત્ય મહિમાવંત આદીશ્વર પ્રભુના અધિષ્ઠાયક દેવે પોતાના પ્રભુના સેવકોની યોગ્ય ચરજને ધ્યાનમાં લઈ તુરત પ્રભુશ્રીના કંઠમાંનો પુષ્પહાર અને હાથમાંનું ખીન્નેઈ એ બે વસ્તુ પરમેશ્વરના પ્રતાપથી ખીન્ન ગ્રાંધાં ભાવિક લોકોના દેખતાં જ ઉંખર રાણાના હાથ પાસે આવતાં તુરત તેણે તે બન્ને ચીજોને વધાવી હાથમાં લઈ લીધી. આ પ્રમાણે આનંદમંગળસૂચક બનાવ બન્યા પછી મયણામુંદરીએ કાઉસ્સગ્ગ પાર્યો. પણ તેણીના હૈયામાં હર્ષ અમાતો ન હતો—હર્ષ ઊભરાઈ જતો હતો, અને તે મનમાં નિશ્ચયપૂર્વક ચિંતવવા લાગી કે—“જરૂર શાસનદેવે જ અમને આ કૃપારૂપ ઉત્તમ વસ્તુ બક્ષી છે.” આ પ્રમાણે આ સારા ગુણોથી ભરેલા શ્રીપાળના રાસમાં આ છઠ્ઠી ઢાળ પૂર્ણ થઈ. વિનયવિજયજી કહે છે કે—આ રાસ સાંભળનારાઓને ઘેર મંગલિક માળા થાને !

—૧૧ થી ૧૭

દોહરા-૭૬.

પાસે પોસહશાલમાં, બેઠા ગુરૂ ગુણવંત;
કહે મયણા દિયે દેશના, આવો મુણિયે કંત. ૧

નરનારી બેઠી જણાં, આવ્યા ગુરૂને પાય;
વિધિપૂર્વક વંદન કરી, બેઠાં બેસણુ ઠાય. ૨

ધર્મલાભ દેઈ ધુરે, આણી ધર્મસનેહ;
યોગ્યજીવ જાણી હવે, ધર્મ કહે ગુરૂ તેહ. ૩

અર્થ:—તે પછી મયણામુંદરીએ સ્વામીનાથને કહ્યું કે—“હે સ્વામી ! અહીં પડો-શમાં જ પૌષધશાળા છે તેમાં ગુણવંત ગુરૂ બેઠેલા છે તે ધર્મદેશના દે છે. માટે આલો ત્યાં જઈ દેશના માંભળીએ.” તે બન્ને જણ ઉપાશ્રયની અંદર ગયા, તથા ગુરૂના ચર-ણોમાં વિધિ સહિત વંદના કરી બેસવા લાયક જગ્યાએ બેઠાં. વંદના કરતાં જ ગુરૂએ

ધર્મસ્નેહ લાવી ધર્મલાભરૂપ આશિર્વાદ દીધો અને તે પછી તે જીવોને ધર્મોપદેશને લાયક બનાવી આ પ્રમાણે તે ધર્મોપદેશ દેવા લાગ્યા:—

—૧ થી ૩

લાળ સાતમી—વાત મ કાદો હો વ્રત તણી—એ દેશી.

ભમતાં એહ સંસારમાં, દુલહો નરભવ લાધો રે;
છાંડી નિંદ પ્રમાદની, આપ સવારથ સાધો રે.
ચેતન ચેતો રે ચેતના, આણી ચિત્ત મઝાર રે. ચેતન૦ ૧
સામગ્રી સવિ ધર્મની, આજે જે નર ખોઈ રે;
માખીની પરે હાથ તે, ધસતાં આપ વિગોઈ રે. ચે૦ ૨
બન લઈ બહુ યુક્તિ શું, જિમ કોઈ પરણવા જાય રે;
લગનવેળા ગઈ ઉંઘમાં, પછી ઘણું પસ્તાય રે. ચે૦ ૩

અર્થ:—હે ભવિક જનો ! આ ચોરાશી લાળ જીવોનીવાળા માયામય પારાવાર સંસારમાં ભટકતાં ભટકતાં મુશ્કેલીથી આ મનુષ્યજન્મ હાથ લાગેલો છે, તેમાં પ્રમાદની જનેતા ઉંઘને દૂર કરી ધર્મ આરાધી પોતાનો અર્થ સાધો; કેમકે આ માનવભવ વગર—તિર્યંચ વગેરે બીજા ભવોની અંદર ધર્મસાધનની સામગ્રી મળવી તમોને બહુ જ મુશ્કેલ પડશે; માટે ઉત્તમ પ્રારબ્ધ યોગે હાથ લાગેલા મનુષ્યજન્મને નકામો ન ખોઈ નાખો. અને આ જે કહું છું એ વાત ચિત્તની અંદર લાવીને હે ચેતન ! તમે તમારી ચેતનાને જાગ્રત કરી ચેતો. જે મનુષ્ય જોઈતી ધર્મ સામગ્રી મળી છે, છતાં તે આજસુ બની નકામી ખોઈ દે છે, તે મનુષ્યને જેમ મધમાખને મળેલું મધ હાથથી જતું રહેતાં હાથ ધસતી જ રહે છે, તેમ પસ્તાવો કરવો પડે છે. જેમ કોઈ માણસ ભારે ઠાઠમાઠના દમામ સાથે જન લઈ પરણવા માટે જાય; પણ લગ્ન-પરણવાની વેળા-મુહૂર્ત્ત તો ઊંઘમાં જ જતી રહે, અને જાગ્યા પછી મુહૂર્ત્ત જતું રહ્યા બદલનો પસ્તાવો કરે તે શું કામ આવે ? તેમ જે મનુષ્યભવ પામીને આજસમાં મળેલી ધર્મ સાધનની સામગ્રી ખોઈ દે છે, તે પછી મરવાની વખતે ભાન આવતાં પસ્તાય છે; પણ વખત હાથથી ગયા પછીનો પસ્તાવો બિલકુલ નકામો જ ગણાય છે.”

—૧-૩

એણિ પરે દેઈ દેશના, કરે ભવિક ઉપકાર રે;
ગુર મયણાને આજખી, ખાલાવે તેણિ વાર રે. ચે૦ ૪
રે કુંવરી ! તું રાંચની, સાથે સખલ પરિવાર રે;
અમ અપાસરે આવતી, પૂછણુ અર્થ વિચાર રે. ચે૦ ૫

આજ કિશ્યું ઈમ એકવી, એ કુણ પુરુષ રતન રે; ?
 ધુરિથી વાત સવિ કહી, મયણા સ્થિર કરી મન રે. ચે૦ ૬
 મનમાહે નથી આવતુ, અવર કિશ્યું દુઃખ પૂજ્ય રે;
 પણ જિનશાસન હેલના, સાલે લોક અણુઝ રે. ચે૦ ૭
 ગુરુ કહે દુઃખ ન આણુએ, ઓણુ અંશ ન ભાવે રે;
 ચિંતામણી તુજ કર ચડયો, ધર્મ તણે પરભાવે રે. ચે૦ ૮
 વડવખતી વર એહ છે, હોશે રાયા રાય રે;
 શાસન મોહ વધારશે, જગ નમશે જમ પાય રે. ચે૦ ૯

અર્થ:—આ પ્રભાતે ગુરુએ દેવના દર્શ લવિજનોનો ઉપકાર કર્યો તે પછી ગુરુએ મયણાસુદની તરફ ધ્યાન દર્શને જોતા તેણીને ઓળખી એટલે તુરત બોલાવી કે—“હે રાજકુમારી તુ ઘણા પગિવાર ને ઠાક મહિત બનને અર્થ મળથી વિચાર પૂછવાને માટે ઉપાશ્રયમા આવતી હતી, છતા આજે આમ એકવી કેમ છે ? અને આ માથે નરરત્ન કોણ છે ?” ગુરુ આ પ્રભાતે બોલતું થતા મયણાસુદરીએ મનને કાણુમા ગમી અથથી ઇતિ સુધીની વાત કહી જતાવી તથા વિશેષમા તેણીએ કહ્યું—“હે પૂત્રજી ! આ બધુ થયું તે મળથી તો મને માગ મનમા કનુ ઓણુ આવતુ નથી, પરંતુ એ ઓણુ આરે છે કે-અણુઝ લોકો જૈનશામનની નિદા મરંજી કરે છે, તે મને હૃદયમા બહુ જ ખટકે છે” ગુરુએ કહ્યું “હાવ થોડા વખત એવા લોકો ભવે નિદા કરે, તો પતા લગારે મનમા હુ ખ કે ઓણુ લાવીશ નહી, કેમકે ધર્મના પ્રભાવથી તારા હાથમા આ નરરત્ન ખામ ચિંતા મણી આવેલ છે એમજ માની લે ! આ નરરત્ન બુદ્ધબખત-ધણેજ લાચ્યવત છે-એટલું જ નહી પણ રાતઓનો પણ રાગ થશે, તથા જૈનશામનની શોભા વધારશે, અને આણુ જગન એતા પગે પડશે, માટે જગએ હુ ખ તથા ઓણુ લાવીશ નહી” —પંટ

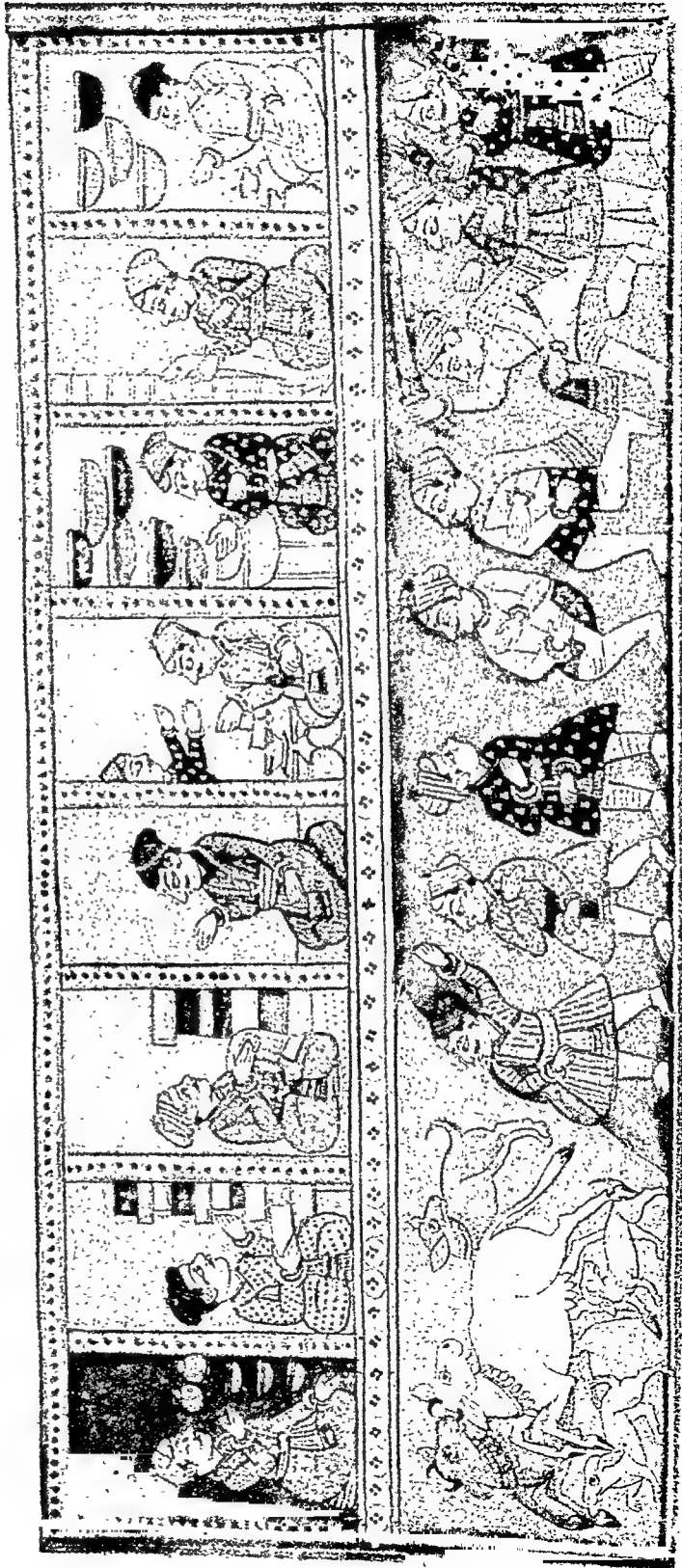
મયણા ગુરુને વિનવે, દેઈ આગમ ઉપયોગ રે;
 કરી ઉપાય નિવાગિયે, તુમ શ્રાવક તનુ ગેગ રે. ચે૦ ૧૦
 સૂરિ કહે એ માધુનો, ઉત્તમ નહિ આચાર રે;
 યત્ર જડી મણિ મન જે, ઔપન ને ઉપચાર રે. ચે૦ ૧૧
 પણ એ સુપુરુષ એહથી, ચારો ધર્મ ઉઘોત રે,
 તેણે એક યન પ્રકાશશુ, જમ જગ જગતિ જયોત રે. ચે૦ ૧૨

(પાનું ૧૯)

ઉંમરરાણી પરજીવા નય છે.

ચિત્ર ૨૩

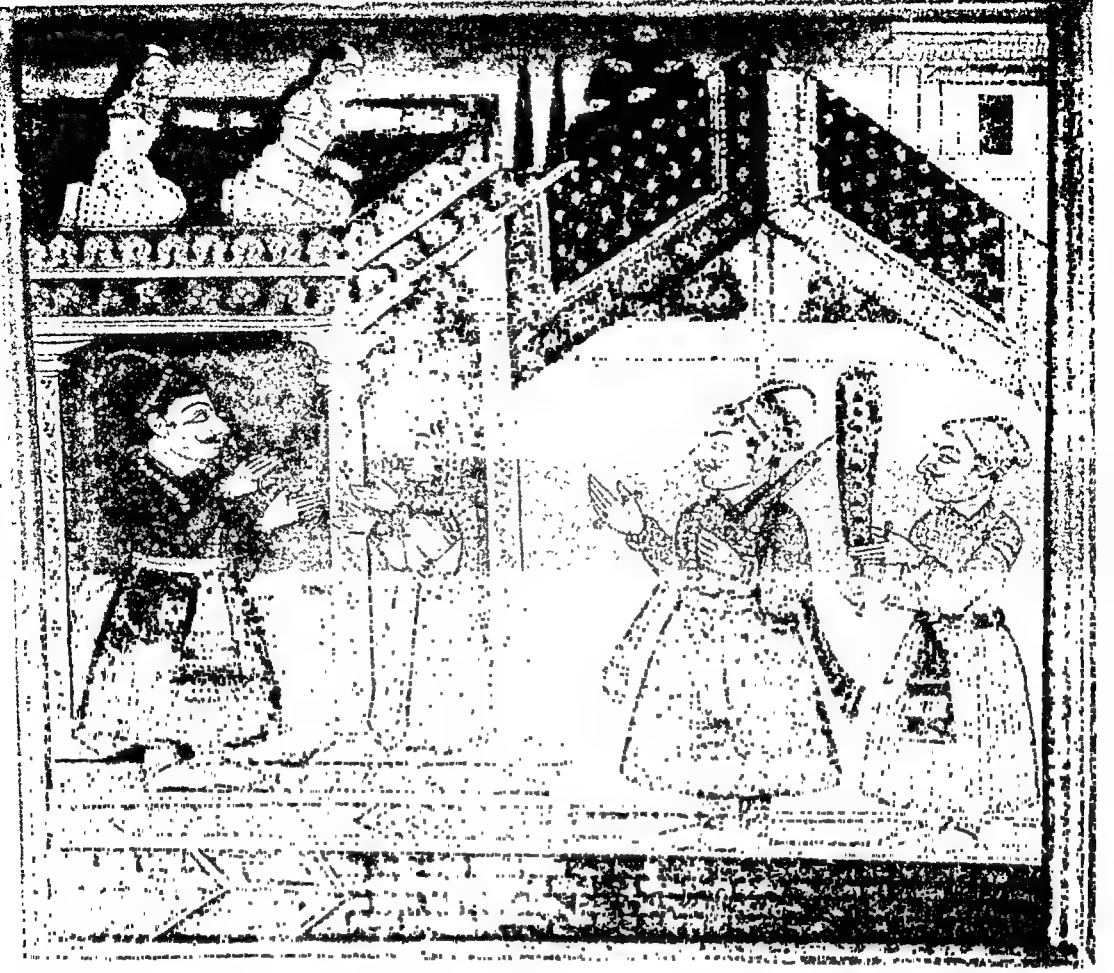

ચિત્ર ૨૫

ઉત્તરરાષ્ટ્રીની જાન

(પાનું ૨૧)

ચિત્ર ૨૬

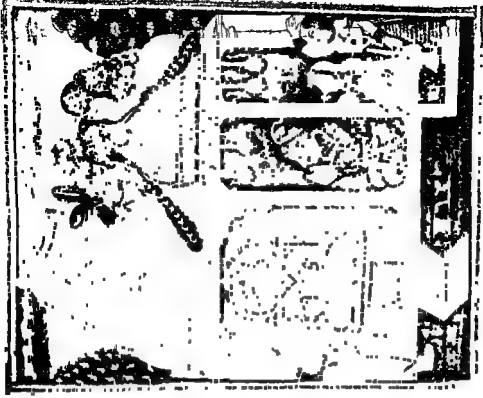
મયણામુંદરીને ઉંબરરાણા સાથે પરણવાનું કહેતો પ્રજાપાલ

(પાનું ૨૧)

ચિત્ર ૨૮ મગધાનુદરિત ઉખરાણો કહે છે. (પાનું ૨૩)

ચિત્ર ૩૦

નકાળદિવનું દોરાસર

(પાનું ૨૫)

શ્રી મુનિચંદ્ર ગુરુ તિહાં, આગમગ્રંથ વિલોઘ રે;	
માખણની પરેં ઉદ્ધર્યો, સિદ્ધચક્રયંત્ર જોઈ રે.	ચે૦ ૧૩
અરિહંતાદિક નવ પદેં, આં હ્રી પદ સંયુત્ત રે;	
અવર મંત્રાક્ષર અભિનવા, લહિયેં ગુરુગમેં તત્ત રે.	ચે૦ ૧૪
સિદ્ધાદિક પદ ચિહ્નું દિશેં, મધ્યે અરિહંત દેવ રે;	
દરિસણ નાણ ચરિત્ત તે, તપ ચિહ્નું વિદિશે સેવ રે.	ચે૦ ૧૫
અષ્ટકમલદલ ઇણિ પરેં, યંત્ર સકલ શિરતાજે રે;	
નિર્મલ તન મન સેવતાં, સારે વાંછિત કાજ રે.	ચે૦ ૧૬
આસો સુદિમાંહે માંડિયેં, સાતમથી તપ એહ દે;	
નવ આંખિલ કરી નિર્મલાં, આરાધો ગુણગેહ રે.	ચે૦ ૧૭
વિધિ પૂર્વક કરી ઘોતિયાં, જિન પૂજે ત્રણ કાલ રે;	
પૂજા અષ્ટ પ્રકારની, કીજેં થઈ ઉજમાલ રે.	ચે૦ ૧૮
નિર્મલ ભૂમિ સંથારીયેં, ધરીયેં શીલ જગીશ રે;	
જપીયે પદ એકેકની, નોકારવાળી વીશ રે.	ચે૦ ૧૯
આઠે થોઈ યેં વાંદિયેં, દેવ સદા ત્રણ વાર રે;	
પડિકકમણાં દોય કીજિયેં, ગુરુ વૈયાવચ્ચસાર રે.	ચે૦ ૨૦
કાયા વશ કરી રાખીયેં, વચન વિચારી બાલ રે;	
ધ્યાન ધર્મનું ધારીયેં, મનસા કીજે અડોલ રે.	ચે૦ ૨૧
પંચામૃત કરી એકઠાં, પરિગલ કીજેં પખાલ રે;	
નવમે દિન સિદ્ધચક્રની, કીજેં ભક્તિ વિશાલ રે.	ચે૦ ૨૨
સુદિ સાતમથી ઇણિ પરેં, ચૈત્રી પુનમ સીમ રે;	
ઝાલી એહ આરાધીયેં, નવ આંખિલની નીમ રે.	ચે૦ ૨૩
એમ એકયાશી આંખિલેં, ઝાલી નવ નિરમાય રે;	
સાઢાચાર સંવત્સરેં, એ તપ પૂરણ થાય રે.	ચે૦ ૨૪

ઉજાભણું પણ કીજિયેં, શક્તિતણે અનુસાર રે;	
ઈહભવ પરભવ સુખ ધણાં, પામીજે ભવપાર રે.	ચે૦ ૨૫
આરાધન ફલ એહનાં, ઈહ ભવે આણુ અખંડ રે;	
રોગદોહગ દુઃખઉપશમેં, નિમ ધનપવન પ્રચંડ રે.	ચે૦ ૨૬
નમણુજલે સિદ્ધચક્રને, કુદ અઢારે ભય રે;	
વાય ચૌરાશી ઉપશમેં, રૂઝે ગુંખડ ધાય રે.	ચે૦ ૨૭
ભીમ ભગંદર ભય ટલે, ભય જલોદર દૂર રે;	
વ્યાધિ વિવિધ વિષ વેદના, જવર થાયે ચક્રચૂર રે.	ચે૦ ૨૮
ખાસ નયન ખસ ચક્ષુના, રોગ મિટે સન્નિપાત રે;	
ચોર ચરડ ડર ડાકિણી, કોઈ ન કરે ઉપધાત રે.	ચે૦ ૨૯
હીક હરસ ને હેડકી, નારા ને નાસૂર રે;	
પાઠાં ખીડા રે પેટની, ટલેં દુઃખ દંતના શૂલ રે.	ચે૦ ૩૦
નિર્ધનિયા ધન સપજે, અપુત્ર પુત્રીયા હોય રે.	
વિણુ કેવલી સિદ્ધચંત્રના, ગુણ ન શકે કહિ કોય રે.	ચે૦ ૩૧
રાસ ભલો શ્રીપાલનો, તિહા એ સાતમી. ઢાલ રે;	
વિનય કહુ શ્રોતા ધરે, હોજે મંગલમાલ રે.	ચે૦ ૩૨

અર્થ:—એ સાલળી મયણાસુદગીએ ગુરૂને વિન યુ કે—“ ગુરૂમહારાજ ! આગમ વિશે ઉપયોગ ઈઈ કોઈ સિદ્ધ ઉપાય કરી આપ કૃપા સહિત આ આપના શ્રાવકના શરીરનો રોગ દૂર કરે ” મુનિચંદ્રસૂરિએ કહ્યું કે—“ બાઈ ! એમ ય ન, મત્ર, મણિ, જડીબુટી ઔષધ કે બીજા ઉપાય કરવા એ જૈનસાધુનો ઉત્તમ આચાર ન કહેવાય, તો પણ આ પુરુષને સુખ થવાથી જૈન ધર્મનો ધણો ઉદ્યોત થયે, એ મહા લાભ જાણીને એક યત્ર જેનો જગતમા જગતી જ્યોતિભર્યો યશ છે, તે યત્ર દેખાડીશ ” એવું કહી તે પછી જૈન સિદ્ધાંતરૂપ દહીને મથી-વચોવી માખણની પેઠે તારવી લીધેવ સિદ્ધચક્રનો ય ન જોઈ કહાડયો, અને તે યત્રની અદર અરિહંત વગેરે ઔ હી એ બીજાશ્રેયી મહિત નવે પદ હતો તથા બીજા પણ બીજા નો એની અદર ગુણપણે છે કે જેનો તત્ત્વ ગુરૂમથી જાણવામા આવે છે અહીં તો રૂઝ જરૂર જેટલું જ કહિયે છિયે આ આઠ પાખડીઓ

વાળા કમળરૂપ યંત્રમાં પૂર્વ દિશાથી માંડી ચાર દિશામાં સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ એ ચાર પદો છે. તથા વચ્ચેમાં અરિહંત અને ચારે વિદિશિઓમાં દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર ને તપ એ પદો છે. આવી રીતિના આ તમામ યંત્રોના મુકુટ સરખા સિદ્ધચક્ર-યંત્રનું જે નિર્મળ શરીર અને મનથી સેવન કરે તેનાં તમામ ધારણામાં ધારેલાં કામ ફતોહ કરે છે. આ યંત્ર આરાધવા માટેનો વિધિ આ પ્રમાણે છે કે—“આશો શુદ્ધ સાતમથી આ નવપદની ઝોળીનો તપ આરંભી પૂનમ સુધી નવ દિવસ લગે નિર્મળ નવ આંખિલ કરી ગુણના ઘર રૂપ નવપદનું આરાધન કરવું. શાસ્ત્રમાં જેમ કહેલ છે તેમ પવિત્ર ધોતિયાં વગેરે ધારણ કરી સવાર, બપોર અને સાંજ એમ ત્રણે કાળ વળતે જિનેશ્વરનું વિધિ સહિત કાર્યનો મર્મ સમજી પૂજન કરવું. વિધિ સહિત દીવો, ધૂપ, પાણી, ચંદન, ફૂલ, ફળ, અક્ષત-ચોખા, નૈવેદ્ય એ આઠ જાતની ચીજોથી ઉત્સાહ સહિત પૂજા કરવી. એ નવ દિવસ લગી જમીન ઉપર (નિર્જીવ જમીનપર) પથારી કરીને સૂવું તથા પવિત્રાર્થ સહિત યશવંત બ્રહ્મચર્ય પાળવું. એક એક પદની વીંશ નોકારવાળી ફેરવવી. દરેક કાળે આઠે શુદ્ધી દેવવંદન કરવું; બન્ને ટંકનાં પ્રતિક્રમણ કરવાં, ઉત્તમ પ્રકારે ગુફનો વૈયાવચ્ચ સાચવવો. કાયાને વશ-કળજે કરીને રાખવી, વિચારીને વચન બોલવું, ડામાડોળ રહિત મન રાખવું, આર્ત, રૌદ્રધ્યાન છોડી ફક્ત ધર્મધ્યાન જ ધરવું, દહીં, દૂધ, ઘી, સાકર અને પાણી એ પાંચે અમૃત એકઠાં કરી તે પંચામૃતવડે બહુ ઉત્તમ વિધિથી પ્રભુજીની પ્રતિમાને અથવા સિદ્ધચક્રજીના-પંચધાતુના યંત્રપટનો પળાળ કરવો, અને નવમે દિવસ સિદ્ધચક્રની વિશાળતાપૂર્વક ભક્તિ કરવી. એ રીતે જ ચૈત્ર શુદ્ધ સાતમથી ચૈત્રી પૂનમ સુધી પણ વિધિ કરવો. આ ઝોળીના તપનું નવ આંખિલ સહિત આરાધન કરવું. એમ નવે નવે એકાશી આંખિલનો કપટ રહિત તપ કરવો. એટલે સાડાચાર વર્ષે નવ ઝોળીઓ પૂર્ણ થતાં, આ તપ પૂર્ણ થયા પછી પોતાના ગળ પ્રમાણે ઉજમણું પણ કરવું. એથી આ ભવ અને પરભવ પુષ્કળ સુખ અનુભવી અંતે મોક્ષસિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. આ તપારાધન વડે આ ભવની અંદર કોઈ આણુ ખંડન ન કરી શકે એવી અખંડ આજ્ઞા પ્રાપ્ત થાય છે. તેમ જ રોગ, દુર્ભાગ્ય, દુઃખ એઓનો, જેમ જળરા પવનની અપટથી વર્ષા-વિખરાઈ જાય છે, તેમ નાશ થાય છે. આ સિદ્ધચક્રજીના નહવણ જળનો શરીરે સ્પર્શ કરવાથી અઠારે જાતના કોઈ, ચોરાશી વાત, ગડ, ગુંગડાં તથા ઘા એ બધાં મટી જાય છે. બિહામણા ભગંદર જળોદર, તરેહ તરેહના મહા વ્યાધિઓની વેદના અને તાવની પીડા એ બધાં દૂર થાય છે. તેમજ ઉધરસ, ક્ષય, ખસ, આંખોના રોગ, સન્નિપાત, હીક, શુદ્ધામાંના મસા, હેડકી, નારાં, નાસુર, પાઠાં, પેટપીડા, અને દાંતનાં દર્દ, એ બધાં રોગો નાશ થઈ જાય છે. અને ચોર, ભૂત, ડાકિણીઓનો ભય પણ કશું તુકશાન કરી શકે નહીં. તથા નિર્ધનીઆંઓને ધન અને વાંઝિયાંઓને પુત્ર પ્રાપ્ત થાય છે. આ સિવાય ગુણ ઘણા છે, પણ તે અપાર હોવાથી કેવળજ્ઞાની વિના આ સિદ્ધચક્ર યંત્રના ગુણ બીજા કોઈ કહી શકે

તેમ જ નથી એટલામાં બધું સગળ લો.” આ શ્રીપાળના રાસની રચનામાં સાતમી ઢાળ પૂરી થઈ, ધિનધવિજયછ ઇચ્છે છે કે—આ રાસ સાંજનારાગોને લ્યાં મંગલમાળા થયો.

—૧૦-૩૨

દોહરા છંદ

શ્રી મુનિચંદ્ર મુનીશ્વરે, સિદ્ધચંત્ર કરી દીધ;
ઇહ ભવ પરભવ એહથી, ફલશે વાંછિત સિદ્ધ. ૧

શ્રીગુરૂ શ્રાવકને કહે, એ જઈ સુગુણનિધાન;
કોઈક અવસર પામિયે, સેવો થઈ સાવધાન. ૨

સાહમીના સગપણ સમું, અવર ન સગપણ કોય;
ભક્તિ કરે સાહમી તણી, સમક્તિ નિર્મલ હોય. ૩

પધરાવે આદર કરી, સાહમી નિજ આવાસ;
ભક્તિ કરે નવ નવ પરે, આણી મન ઉલ્લાસ. ૪

તિહાં સધલો વિધિ સાચવે, પામી ગુરૂ ઉપદેશ;
સિદ્ધચક્ર પૂજ કરે, આંખિલ તપ સુવિશેષ. ૫

અર્થ:—આ પ્રમાણે ચંત્રરાજનો વિધિ અને મહાત્મ્ય કહી સિદ્ધચક્રજનો ચંત્ર તૈયાર કરી મયણાસુંદરીના પતિ ઉંબરરાણાના હાથમાં આપી મુનિચંદ્રસૂરીએ આશિર્વાચનમાં કહ્યું કે—“તમે જાનેની આ ચંત્રરાજના આરાધનથી આ ભવમાં અને પરભવમાં ચિંતવેલી તમામ કાર્યસિદ્ધિ સફળ થશે.” પછી તે ગુરૂએ એક ધનાઢ્ય અને ગુરૂભક્ત ધર્મશ્રાવકને કહ્યું કે—“આ શ્રી ગુરૂ જાને તારા ગુણોના લંકાર સરખાં છે, એમ તેઓનાં ઉત્તમ લક્ષણોથી જાણું છું, જેથી તેઓ મોટા જ વખતમાં જિનશાસનમાં પ્રભાવિત થશે; માટે આવાં મનુષ્યો પુણ્યયોગે જ કેમકે અવસરે હાથ લાગે છે, એમ જાણી એઓની સાવધાનપણે સેવા કરો. કેમકે સાધર્મીના સગપણ કરતાં ખીજું એકે સગપણ વધારે વખાણવા લાયક નથી અને સાધર્મિકની ભક્તિ કરવાથી પોતાનું મમકિત નિર્મળ થાય છે.” આ પ્રમાણે ગુરૂનું કહેવું થતાં ગુરૂવચનવિશ્વાસી શ્રાવક તેઓ જાનેને આદર સહિત પોતાને ઘેર લઈ ગયો અને મનમાં ઉલ્લાસ લાવી તમામ રીતે ભક્તિ કરવા લાગ્યો. તેઓ દ્રુપતી શ્રી સિદ્ધચક્રજનું પૂજન તથા સારી રીતે આંખિલનો તપ કરતાં હતાં અને તે સંબંધીનો તમામ વિધિ ગુરૂની આજ્ઞાને અનુસરી તે પુણ્યવંત શ્રાવક સાચવતો હતો.

(ઢાળ આઠમી—દેશી ચોપાઈ જંદતી)

- આસો સુદિ સાતમ સુવિચાર, ઓલી માંડી સ્ત્રી ભરતાર;
અષ્ટપ્રકારી પૂજા કરી, આંગિલ કીધાં મન સંવરી. ૧
- પહેલે આંગિલ મન અનુકૂલ, રોગ તાણું તિહાં દાધું મૂળ;
અંતરદાહ સયલ ઉપશમ્યો, યંત્રનવાણુ મહિમા મન રમ્યો. ૨
- ખીજે આંગિલ ખાહિર ત્વચા, નિર્મળ થઈ જપતાં જિન રૂચા;
એમ દિન દિન પ્રતિ વાધ્યો વાન, દેહ થયો સોવન સમાન. ૩
- નવમે આંગિલ થયો નિરોગ, પામી યંત્રનવાણુ સંયોગ,
સિદ્ધચક્રનો મહિમા જુઓ, સકલ લોક મન અચરિજ હુઓ. ૪
- મયણા કહે અવધારો રાય, એ સવિ સુહુ ગુરૂ તણો પસાય;
માત પિતા બંધવ સુત હોય, પણુ ગુરૂસમ હિતુઓ નહિ કોય. ૫
- કષ્ટ નિવારે ગુરૂ ઈહલોક, દુર્ગતિથી વારે પરલોક;
સુમતિ હોય સદ્ગુરૂ સેવતાં, ગુરૂ દીવો ને ગુરૂ દેવતા. ૬
- ધન ગુરૂ જ્ઞાની ધન એ ધર્મ, પ્રત્યક્ષ દીઠો જેહનો મર્મ;
જૈનધર્મ પરશંસે સહુ, બોધિખીજ પામ્યા તિહાં બહુ. ૭
- સાતસેં રોગીના રોગ, નાઠા યંત્ર નવાણુ સંયોગ;
તે સાતસેં સુખીયા થયા, હરખ્યા નિજ નિજ થાનક ગયા. ૮

અર્થ:—આ પ્રમાણે કરતાં જ્યારે આસો સુદિ સાતમ આવી પહોંચી ત્યારે સારા વિચાર સહિત તે સ્ત્રી ભરતારે આંગિલની ઓળી આઠરી અને અષ્ટપ્રકારી પૂજા કરી, મનને સંવરભાવમાં કાયમ કરી આંગિલ કરવાં શરૂ કર્યાં. પહેલે આંગિલે મનની અનુકૂળતા મુજબ ઉપરાણાના કોઠરોગનું મૂળ બળી લસ્મ થઈ ગયું, એથી શરીર અંદરની બળતરા મટી ગઈ. આમ થવાથી શ્રીસિદ્ધચક્રના યંત્રન્દવણુનો મહીમા મનમાં રમવા લાગ્યો; કેમકે પ્રતીતિ થઈ આવી, ખીજે આંગિલે રૂચિ સહિત વધતા ભાવવડે શ્રીસિદ્ધચક્ર ભગવાનનો જાપ જપતાં ઉપરની ચામડી પણુ સુંદર થઈ આવી, અને એક પછી એક દિવસ જતાં ન્દવણુ પ્રતાપથી શરીર સોનાસરખું નિર્મળ વર્ણવાળું તેજસ્વી બન્યું અને નવમે દિવસે તો યંત્રન્દવણુના સંયોગથી રૂંવાડામાં પણુ રોગનો અંશ રહ્યો નહીં, એથી નિરોગી થયો.

એ જોઈને તમામ જોનારાં લોકોને બહુ જ આશ્ચર્ય લાગ્યું અને કહેવા લાગ્યાં કે “વાહ ! શ્રીસિદ્ધચક્રોનો મહિમા તો જુઓ ! ક્રૂર નવ દિવસમાં જ લયકર રોગ નાશ થઈ ગયો !” પતિને સુંદરતા પ્રાપ્ત થઈ તે જોઈ પતિભક્તિપરાયણા મયણાસુંદરી બોલી કે—
 “હે રાગજી ! આ બધો સદ્ગુણો જ પ્રતાપ છે. જગતની અંદર મા, બાપ, ભાઈ, બેટા વગેરે હિતનાં કરનારાં છે, પણ શુરના સરખાં વગરસ્વાર્થે હિતના કરનાર કોઈ પણ છે જ નહીં. શુર આ જન્મમાં કદ અને પરજન્મમાં દુર્ગતિમાં પડતું એને બંધ પાડી દે છે. ભલી બુદ્ધિ વડે શુરની મેવા કરવાથી ઉત્તમ પ્રકારની બુદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે, શુર દરેક સ્ત્રીજની જાણ પારવામાં દીવા સરખા અને ઈષ્ટમિદિ સંજ્ઞ કરવામાં દેવસરખા છે. એવા જ્ઞાની શુરને અને તારક ધર્મને ધન્ય છે કે જેનો પ્રત્યક્ષપણે મહિમા જોવામાં આવ્યો, તે તપાસો.” ઈત્યાદિ પરસ્પર વાતો થઈ. આ પ્રમાણે બનાવ બનેલો જોઈ મિથ્યાદષ્ટિવાળા લોકો પણ જૈનધર્મની ઘણી જ પ્રશંસા કરવા લાગ્યાં અને બહુ જણાં સમક્ષ પામ્યાં. તેમ જ માતસો કોઢિયાઓનો કોઠ પણ નહવણ જળના સ્પર્શથી જતો રહ્યો અને તેઓ સુખિયા થતાં મર્વે ઉંબરણાની રજા ભાગી હર્ષ સહિત પોતપોતાને ઠેકાણે ગયા. —૧ થી ૮

એક દિન જાણુવર પ્રણમી પાય, પાછા વળતાં દીઠી માય;
 હરખ ધરીને ચરણે નમે, મયણા પણ આવી તિણે સમે. ૯

સાસુ બણી પાચે પડે, વિનય કરતાં ગિરુઆઈ ચઢે;
 સાસુ વહૂને દે આશીષ, અચરિજ દેખી ધૂણે શીષ. ૧૦

કહે કુંવર માતાજી સુણો, એ પસાય સહુ તુમ વહૂ તણો;
 ગયો રોગ નેં વાધ્યો રંગ, વળી લહ્યો જિનધર્મ પ્રસંગ. ૧૧

સુગુણ વહૂ નિર્મલ નિજ નંદ, દેખી માય અધિક આણુંદ;
 પૂનિમ પરે વહૂ તેં જશ લીધ, સકલ કલા પૂરણ પીઠ કીધ. ૧૨

સુણો પુત્ર કોશંબી સુણ્યો, વૈધ એક વૈદક બહુ ભણ્યો;
 તેહ બણી તિહાં બઈ જમ, જ્ઞાની શુર મુજ મલિયા તામ. ૧૩

મેં પૂછ્યું શુરચરણે નમી, કર્મ કદર્થન મેં બહુ ખમી;
 પુત્ર એક છે મુજ વાલહો, તે પણ કર્મે રોગે ગ્રહ્યો. ૧૪

તેહ તણો કિમ જરો રોગ, કે નહિ જસે પાપ સયોગ ?
 દયા કરી મુજ દાખો તેહ, હું છું તુમ ચરણોની ખેહ. ૧૫

તવ યોલ્યા જ્ઞાની ગુણવંત, મ કર ખેદ સાંભળ વિરતંત;
 તે તુજ પુત્ર કુષ્ટિયેં ગ્રહો, ઉંબરરાણો કરી જશ લહો. ૧૬
 માલવપતિ પુત્રીયેં વર્યો, તસ વિવાહ કુષ્ટિયેં કર્યો;
 ધરણી વયણે તપ આદર્યો, સિદ્ધચક્ર આરાધન કર્યો. ૧૭
 તેથી તુજ સુત થયો નિરોગ, પ્રગટયો પુણ્ય તણો સંયોગ;
 વળી એહથી વધશે લાજ, જીતી ઘણાં ભોગવશે રાજ. ૧૮
 ગુરૂવચને હું આવી આજ, તુમ દીઠે મુજ સરિયાં કાજ;
 ત્રણે જણુ રહે સુખવાસ, લીલ કરે સાહમી આવાસ. ૧૯
 સિદ્ધચક્રનો ઉત્તમ રાસ, ભણતાં સુણતાં પૂરે આશ;
 હાલ આઠમી ઈણિ પરે સુણી, વિનય કહે ચિત્ત ધરજે ગુણી. ૨૦

અર્થ:—આવી રીતે આનંદસહ દિવસો ગુજરતાં હતાં અને ધર્મકરણીમાં તદ્દીન રહેતાં હતાં. દરમ્યાન એક દિવસ દંપતી શ્રીજિનેશ્વરદેવનાં દર્શન—ચરણવંદન કરીને પાછાં વળ્યાં. તેવામાં ઉંબરરાણાએ પોતાની માતૃશ્રીને દીડી, એથી હર્ષ લાવીને તેણે માતાજીના ચરણમાં પ્રણામ કર્યા. એટલામાં મયણાસુંદરી પણ ત્યાં આવી પહોંચી અને પતિને પગે લાગેલા જોઈ પોતાનાં સાસૂજી જાણીને પગે પડી; કેમકે વડીલનો વિનય કરવાથી મોટાઈ પ્રાપ્ત થાય છે. બ્યારે મયણાસુંદરી પગે પડી ત્યારે સાસૂએ વહૂને આશિષ આપી અને એકદમ નિરોગતા મળેલી જોતાં નવાઈ પામી માથું ધૂણાવવા લાગી. એ જોઈ કુંવરે કહ્યું “હે માતૃશ્રીજી! સાંભળો, મ્હારો રોગ ગયો, શરીરનો રંગ વધ્યો, અને વળી જૈનધર્મનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો એ સઘળો પ્રતાપ આ આપની વહૂનો જ છે.” આ પ્રમાણે કુંવરનું યોલવું સાંભળી તથા સદ્ગુણી વહૂ અને નિર્મળ શરીરવાળા પોતાના પુત્રને જોઈ માતાને ઘણુંજ આનંદ થયો, અને વહૂ પ્રત્યે સાસૂ કહેવા લાગી—“હે સુકુલિનિ વધૂ! બીજનો ચંદ્રમા જેમ દિન દિન ચડતી કળાનો થતાં પૂનમને દિવસે સોળ કળાવાળો સંપૂર્ણ થાય, તેમ તે પણ પૂનમની પેઠે તારા પતિને પૂર્ણ કળાવાન કરીને યશ પ્રાપ્ત કર્યો છે.” તે પછી માતાએ વિતક વાત કહેવા માંડી—“હે પુત્ર! મેં કોશંબીનગરની અંદર, વિશેષ વૈદ્યકશાસ્ત્રનો ભણેલો એક કુશળ વૈદ્ય છે એવું સાંભળ્યું, તેથી તેને મળવા હું ત્યાં જતી હતી, તે દરમ્યાન માર્ગમાં મને એક જ્ઞાની ગુરૂ મળ્યા, એટલે મેં તે ગુરૂના ચરણમાં નમન કરી પૂછ્યું—‘હે ગુરૂરાજ! મેં કર્મની પીડા બહુ સહન કરી છે! પ્રભુ! મારે એકનો એક બહાલો પુત્ર છે, છતાં તે પણ નકારા કર્મના સંયોગવડે કોઠના રોગથી પકડાઈ ગયો

છે-તો તેનો તે રોગ નાશ થયો કે કોઈ પાપના સંયોગને લીધે નહીં' (નાશ) થયો ? તે દયા કરીને પ્રકાશ કરે. હું આપના ચરણકમળની રજ છું.' જ્યારે મેં આવી દયાજનક સ્થિતિ દર્શાવી ત્યારે દયાસમુદ્ર ગુણવંત જ્ઞાનીગુરુએ દયા કરી કહ્યું- 'ખાઈ! તું દિલગીર ન થતાં તારા પુત્ર સંબંધીની હકીકત સાંભળ. તે તારા રોગી પુત્રને કોઢિઆઓએ અંગી-કાર કર્યો અને તેનું ઉંખરણો નાગ સ્થાપન કરી તેમણે યશ મેળવ્યો છે; તેને માળવાના રાજની પુત્રીએ વર્યો છે અને તે બન્નેનો વિવાહમહોત્સવ કોઢિઆઓએ કર્યો છે. તેમ જ સ્ત્રીના વચનથી ઝોળીનો તપ આદરી શ્રીસિદ્ધચક્રાનું આરાધન કર્યું છે, તેથી તારો પુત્ર રોગ રહિત થયો છે, કેમકે એણે પૂર્વજન્મની અંદર જે પુણ્ય ઉપાર્જન કર્યું હતું તેનો સંયોગ પ્રગટ થયો છે. વળી એ શ્રીસિદ્ધચક્રારાધન વડે એની ખડુ જ લાજ-શોભા વધશે અને ઘણા રાજાઓને જીતી રાજ્ય ભોગવશે. માટે હવે દિલગીર થવા જેવું કશું નથી.' આ પ્રમાણે જ્ઞાની મહારાજે કહ્યું તેથી તે વચનોને વધાવી લઈ હું 'અહીં' આજે આવી અને તમને જોવાથી મારાં બધાં કામ સફળ થયાં છે.' આવી રીતે વાતો કરી પછી તે ત્રણે જણ સાધર્મિભાઈની હવેલીએ ગયાં અને તે નિવાસસ્થળમાં લીલા કરતાં સુખ સહિત દિવસો ગુજારવા લાગ્યાં. વિનયવિજયજી કહે છે કે-આ સિદ્ધચક્રાના ઉત્તમ રાસની અંદર ધ્યાન રાખી જે શ્રોતાઓ સાંભળે તેઓની ભણતાં અને સાંભળતાં મનની આશાઓ પરિપૂર્ણ થાય છે, માટે હે ગુણિજનો! આ પ્રમાણે કહેલી શ્રીપાલ રાસની આઠમી ઢાળ કે જે શ્રીસિદ્ધચક્રાના પ્રત્યક્ષ મહોત્સવમય છે તે ચિત્તની અંદર ધારી રાખજો. —૬ થી ૨૦

હોરા છંદ

એક દિન જિન પૂજ કરી, મધુર સ્વરેં એક ચિત્ત;

ચૈત્યવંદન કુંવર કરે, સાસુ વડૂ મુણંત. ૧

મયણાની માતા ધણું, દુહવાણી નૃપ સાથ;

જવ મયણા મત્સર ધરી, દીધી ઉંખર હાથ. ૨

પુણ્યપાળ નામેં નૃપતિ, નિજ ખાંધવ આવાસ;

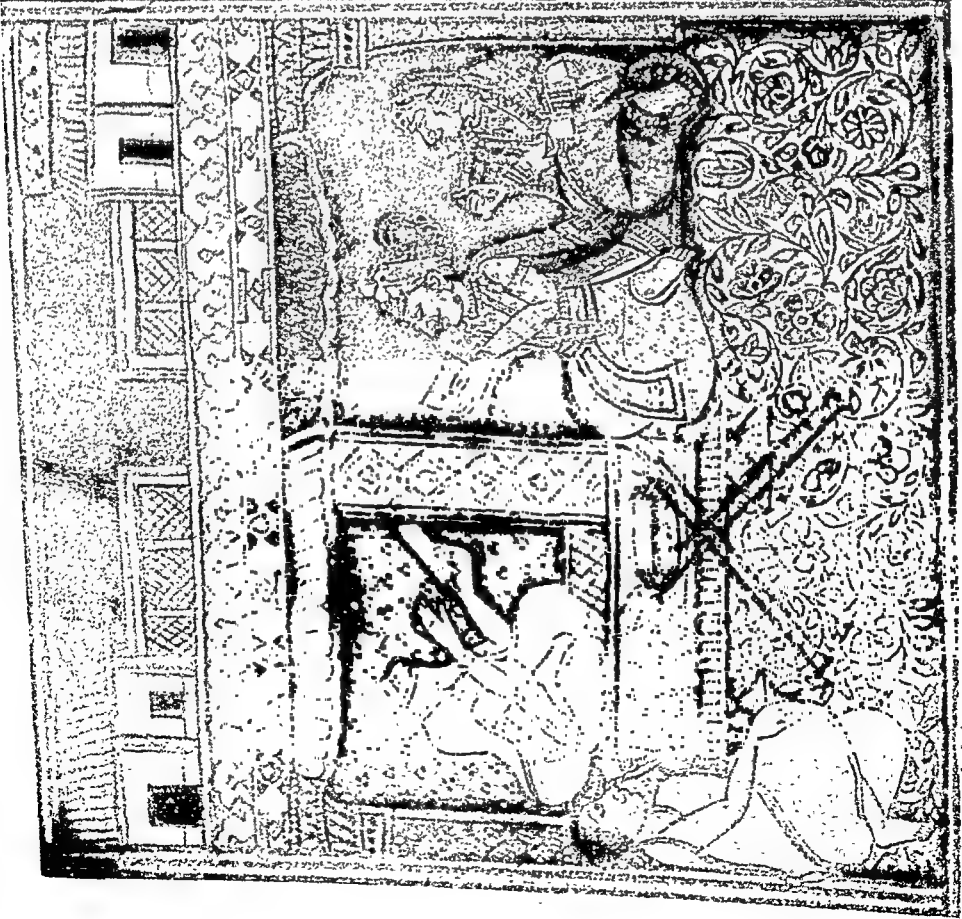
રીસાઈ આવી રહી, મૂકે મુખ નિસાસ. ૩

જિન વાણી હિયડે ધરી, વિસારી દુઃખ દંદ;

આવી દેવ જીહારવા, તિણું દિન તિહાં આણુંદ. ૪

માયેં મયણા ઝોળખી, અનુસારે નિજ ખાલ;

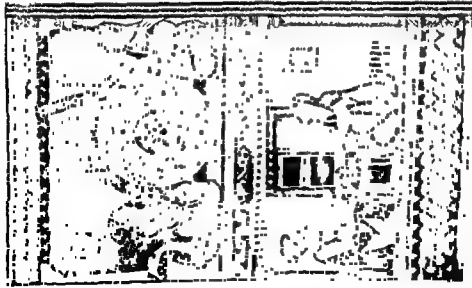
આગળ નર દીકો અવર, ચૌવન રૂપ રસાલ. ૫

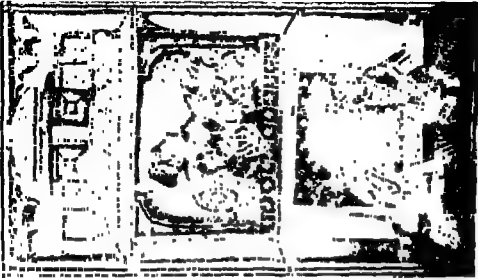
ચિત્ર ૩૧ શ્રીમુનિયંત્રસૂરિ, હંપરરાણાને તથા મયણાસુંદરીને ઉપદેશ આપે છે (પાનું ૨૮)

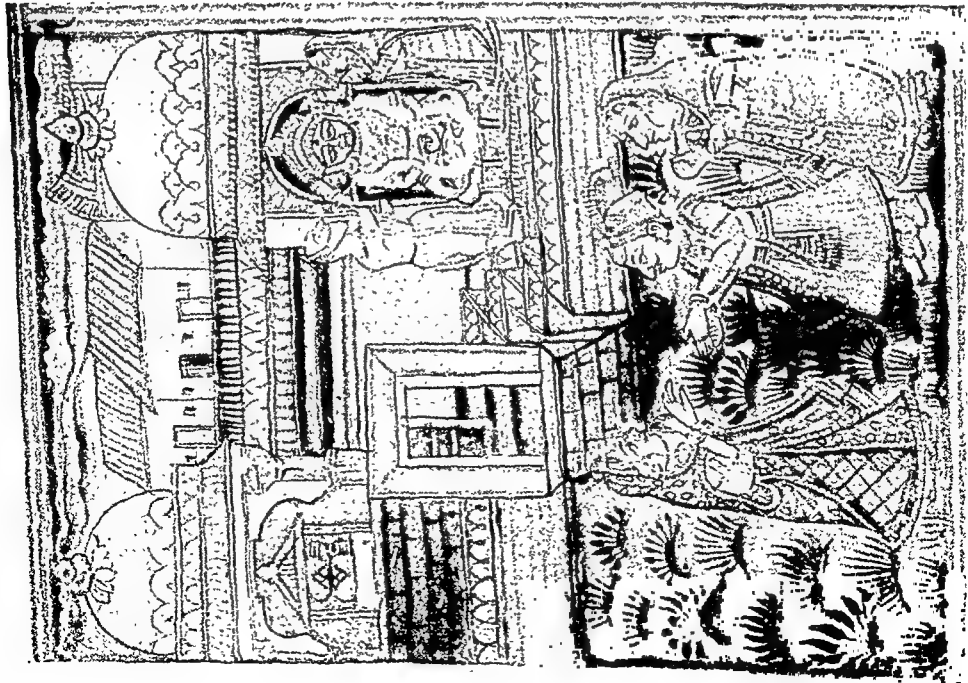
ચિત્ર ૩૨ શ્રીમુનિયંત્રસૂરિના ઉપદેશ (પાનું ૩૦)

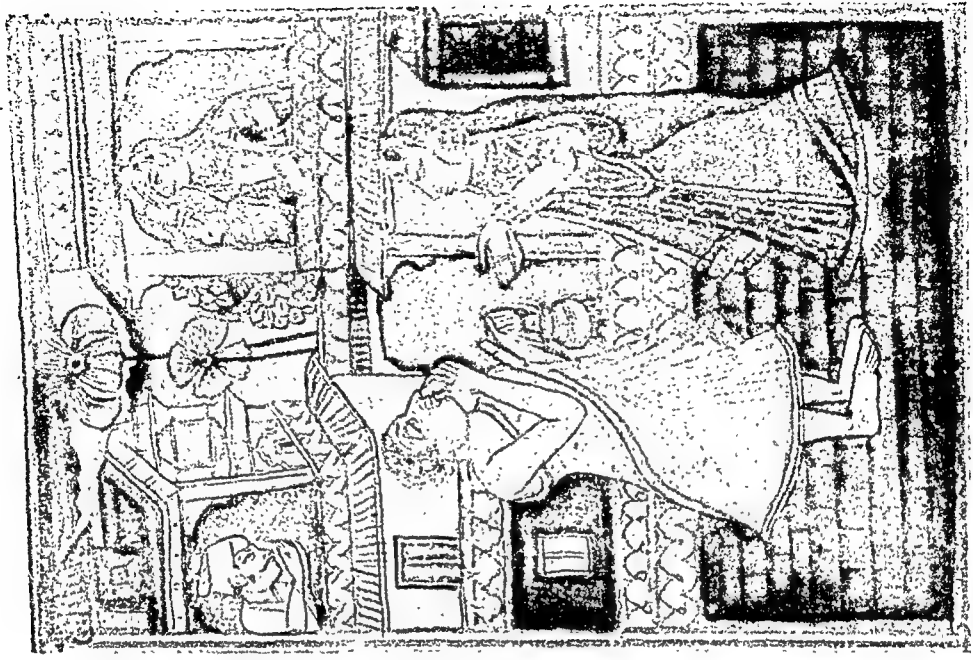
ચિત્ર ૩૩
(પાનું ૩૩)
શિદ્ધ્યાઈની આરાધના કરનાં શ્રીપાલ અને ગચ્છા

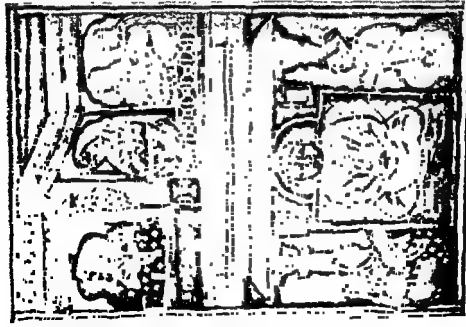
ચિત્ર ૩૪
(પાનું ૩૬)
શ્રીપાલ અને મયણાનુંદરી સાધનાતિ થેર રહેલાં છે.

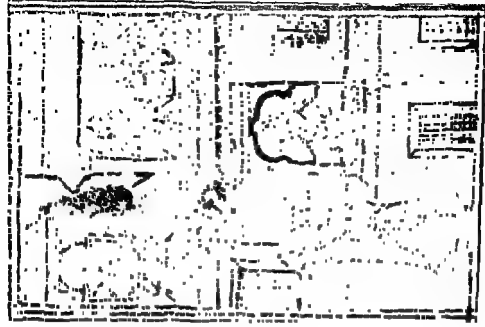
ચિત્ર ૩૫ કમલપ્રભા, શ્રીપાલ અને મયણી (પાનું ૩૬)

ચિત્ર ૩૬ ગુરુમહારાજ અને કમલપ્રભા (પાનું ૩૫)

चित्र २७ श्रीपाद वज्रे द्वासरमांशी पद्धत नीउणतं (पान ३८)

चित्र २८ द्वासरमां प्रवेश करणी यण्णानी भाना (पान ३८)

કુલખંપણ એ કુંવરી, કાં દીધી કિરતાર;
જિણે કુટીવર પરિહરી, અવર ક્રિયો ભરતાર. ૬

વળ પડો મુજ કૂખને, ધિક ધિક મુજ અવતાર;
રૂપસુંદરી ઈણિ પરે ઘણું, રૂદન કરે તેણી વાર. ૭

રોતી દીધી દુઃખ ભરે, મયણાયેં નિજ માય;
તવ આવી ઉતાવળી, લાગી જનની પાય. ૮

હરખ તણે સ્થાનક તુમે, કાં દુઃખ આણો માય ?
દુઃખ દોહગ દૂરેં ગયાં, શ્રીજિનધર્મ પસાય. ૯

નિસિદી કહીને આવીયાં, જિણુહર માંહે જણ;
કરતાં કથા સંસારની, આશાતના હોયે તેણ. ૧૦

હવણું રહીયેં છે જિહાં, આવો તિણે આવાસ;
વાત સયલ મુણજે તિહાં, હોશે હિયે ઉલ્લાસ. ૧૧

તિહાં આવી ખેઠાં મલી, ચારે ચતુર મુજણ;
જે દિન સજન મેલાવડો, ધન તે દિન સુવિહાણ. ૧૨

મયણાના મુખથી સુણી, સઘળો તે અવદાત;
રૂપસુંદરી સુપ્રસન્ન થઈ, હિયડે હરખ ન માત. ૧૩

અર્થ:—એક દિવસ એ ત્રણે જણે જિનેશ્વર દેવની પૂજા કરી મધૂર-મીઠા અવાજ સહિત અને એક ચિત્તથી અગાડી કુંવર અને પાછળ માતા તથા વડૂ એમ મર્યાદાના કમસહ ખેસી ચૈત્યવંદન કરવું શરૂ કર્યું, તેમાં બન્ને જણ સાંભળતાં હતાં અને કુંવર ચૈત્યવંદનનો પાઠ કહેતો હતો. તે વખતે એવો બનાવ બન્યો કે—જ્યારે પ્રજાપાળ રાજાએ અભિમાનમાં ગર્ક થઈ મયણાસુંદરીને ઉંખરણાને હાથ સોંપી દીધી હતી ત્યારે મયણાસુંદરીની માતા રૂપસુંદરીનું મન બહુ જ દુભાયું, એથી રીસાઈ આવી એ જ શહેરની અંદર પુણ્યપાળ નામનો રાજા કે જે તેણીનો ભાઈ થતો હતો તેને ત્યાં આવીને રહી હતી અને પુત્રીને કોહિયા સાથે વળાવી અવતાર ખગાડ્યો, એ બાબતનું દુઃખ હૈયે ચઢી આવતાં વારંવાર નિસાસા નાખતી હતી. પરંતુ તેણીએ જ્યારે જિનેશ્વરદેવની વાણી તરફ શ્રદ્ધા અને નિશ્ચયપૂર્વક ધ્યાન આપ્યું, તો તેણીને ‘આ અસાર સંસારની સગાઈ સંબંધે દુઃખમાં લીન થઈ ધર્મધ્યાન મૂકી દેવું એ તદ્દન વેલછા છે’ એવું ભાસ્યું. અને

એ વાત હૈયામાં કાયમ કરી દુઃખ ભાવને વિસારી દઈ તે દિવસે જિનમંદિરમાં આનંદ સહિત પ્રભુનાં દર્શન કરવા આવી. મંદિરની અંદર ખેઠેલી મયણાસુંદરીને તેણીએ અણ-સારેથી ઓળખી; પણ કોઢિઆ ધણી વગર બીજા યુવાન અને સુંદર રૂપવંત નરને આગળ ખેઠેલો દીઠો. એ જોતાં જ ઉદાસીનતામાં લીન થઈ રૂપસુંદરી ચોચવા લાગી કે—“એ મારી કૃપમાં આળોટેલ છતાં કુળને કલંક લગાડે એવી દીકરી કેમ નીવડી? હે કીસ્તાર! તેં પણ એવી કૃપાખંપણ કુંવરીને મારા પેટે કેમ આપી? કે જેણીએ પંચની સાથે વરાવેલા કોઢિઆ વરને છોડી દઈ બીજો ધણી કર્યો; માટે મારા અવતારને ધિષ્ઠાર છે! ધિષ્ઠાર છે!! અને આવી ઓલાદ પેદા થતાં મારી કૃપ ઉપર વજ્ર પડી મારો જ નાશ કેમ ન થયો? ઇત્યાદિ દુઃખભર્યા વિચારમાં હૂંખેલી રૂપસુંદરી જે વખતે બહુ જ રોતી હતી, તે વખતે મયણાસુંદરીએ પોતાની માને દીડી. એથી ચૈત્યવંદનાદિ સુકૃત્ય પૂર્ણ થતાં ઉતાવળી ઉતાવળી માતૃશ્રીની પાસે આવી મર્યાદાયુક્ત પગે લાગીને કહ્યું—“હે માતૃશ્રીજી! આ હર્ષના સ્થાનમાં આપ દુઃખ શા સાડે લાવે છે? દુઃખ અને દુર્ભાગ્ય તો શ્રીજિનધર્મ પ્રતાપવડે ફર જતાં રહ્યાં છે આ પ્રભુમંદિરની અંદર નિસિહી કહીને આપે અને અમોએ કરાર કર્યો છે, કે હવેથી મંદિર બહાર નીકળતાં લગી સંસારના સ્રઘળા પાપ વ્યાપાર નિસિહી એટલે નિપેધ્યા—ફર કર્યા છે, માટે બધી બનેલી વાત અહીંયાં કહેવાથી એટલે કોઈ પણ સાંસારિક કથાના કહેવાથી ચોરાશી આશાતના પૈકી એક મોટી આશાતના લાગે, એ માટે ન્યાં હાલમાં અમો રહિયે છિયે ત્યાં દર્શન કરી આવ્યા જાદ અમારી સાથે પધારો અને બધી વાત સાંભળો કે જેથી આપના હૃદયમાં આનંદના જ ઉલસા આવશે.” આ પ્રમાણે પુત્રીનું બોલવું થતાં શોક ફર કરી રૂપસુંદરી જિનદર્શન સ્તવનમાં નિમગ્ન જળી, અને તે પછી તેઓની સાથે સાથે સાધર્મી લાઈના મકાનમાં જઈ પહોંચી. ત્યાં વર વહૂ અને બન્ને બહેવાણો એમ ચારે ચતુરસુબાણ જન આનંદયુક્ત બેઠાં. અહા! જે દિવસ પોતાના બહાલા માણસનો મેલાપ થાય તે દિવસ અને બહાણુને ધન્ય છે; કેમકે દુઃખ મુખની વાતો કરવાનો વખત મળવાથી હૃદયને બહુજ શાંતિ મળે છે ને સંતાપ ટળે છે. (આ કવિ કથન છે.) પછી રૂપસુંદરીએ પુત્રી મયણાસુંદરીનાં મ્હોંએથી બધી વાત સાંભળી અને આશ્ચર્યકારી બનાવ બનેલો બાણુતાં જ તેણીના આત્માને બહુ જ પ્રસન્નતા પ્રાપ્ત થઈ તે એટલા મુધી કે હૈયામાં હર્ષના આંચુ આવ્યા. આવા બનાવથી કયા સમગ્ર જનને હર્ષ પેદા ન થાય?

—૧ થી ૧૩

દાજ નવચી—અર્ધમંદિર મેરી નાગિકા ૩ —એ દેગી.

વર વહૂ બે સાસુ મલી રે, કરે વેવાહણ વાત રે;
કમળા રૂપાને કહે રે, ધન તુમ કુલ વિખ્યાન રે.

- જુઓ અગમગતિ પુણ્યની રે, પુણ્યે વંછિત થાય રે;
 સવિ દુઃખ દૂર પલાય રે, જુઓ અગમગતિ પુણ્યની રે. ૧
- વહૂએ અમ કુલ ઉદ્ધર્યું રે, કીધો અમ ઉપગાર રે;
 અમને જિન ધર્મ જૂઝવ્યો રે, ઉતાર્યા દુઃખ પાર રે. જુઓ ૨
- સૂઝ જિમ દોરા પ્રતે રે, આણે કસીદો ઠામ રે;
 તિમ વહૂએ મુજ પુત્રની રે, ઘણી વધારી મામ રે. જુઓ ૩
- રૂપા કહે ભાગ્યે લલ્હો રે, અમે જમાઈ એહ રે;
 રયાણિયિંતામણિ સારિણો રે, સુંદર તનુ સસ્નેહ રે. જુઓ ૪
- સુણવા અમ ઇચ્છા ઘણી રે, એહનાં કુલ ધર વંશ રે;
 પ્રેમેં તેહ પ્રકાશીયે રે, જિમ હીસેં અમ હંસ રે. જુઓ ૫

અર્થ:—વર, વહૂ અને એ બેઉ જણની બન્ને સાસુ એ ચાર જણ એકાંતમાં બેઠાં હતાં, એ વખતે વાત ચાલતાં બન્ને બેઠેવાણો પૈકી ઉંઘરાણાની માતા કમળા મય-ણાની માતા રૂપાને કહેવા લાગી કે “તમારા પ્રસિદ્ધિ પામેલા કુલને ધન્ય છે ! આ વહૂએ અમારા કુલને હુબતો બચાવી લીધો છે, અમારા ઉપર ઉપકાર કર્યો છે, અમને ચિંતામણિરત્ન સરખા જૈન ધર્મનાં સંસ્કારી કર્યાં છે અને અમને દુઃખદરિયામાંથી પેલે પાર ઉતારી આભારી કર્યાં છે. તથા જેમ સોયદોરને કાપૂમાં લઈ કૂલ ખૂટા વગેરે ભરવાના કામમાં શોભાવંત બનાવી દે છે, તેમ વહૂએ મારા પુત્રને મર્યાદામાં લાવી ઘણી જ લાજ આણરૂ વધારી અમોને ઠેકાણે આણ્યાં છે. માટે ખચિત તમો ધન્યવાદનાં જ પાત્ર છો !!” ઇત્યાદિ મનોરૂ વચન સાંભળી રૂપાએ કહ્યું કે—“અમોએ પણ અમારા પૂર્વ પુણ્યબળના યોગથી જ ચિંતામણિરત્ન સરખા સુંદર શરીરવંત અને સ્નેહાળ હૃદયવંત આ જમાઈરાજ પામેલ છે; માટે એમના કુલ, વંશ, ધર, વગેરે બાબતની કથા સાંભળવા અમને ખૂબ જ આહના છે, એ વાસ્તે તમો ઉલ્લાસ સહિત કહી સંભળાવો કે જેથી અમારો આત્મા અતિ પ્રસન્ન થાય.”

—૧ થી ૫

- કહે કમળા રૂપા સુણો રે, અંગ અનોપમ દેશ રે;
 તિહાં ચંપાનગરી ભલી રે, જિહાં નહિ પાપ પ્રવેશ રે. જુઓ ૬
- તેહ નગરનો રાજિયો રે, રાજગુણે અભિરામ રે;
 સિંહ થકી રથ બેડતાં રે, પ્રગટ હોશે તસ નામ રે. જુઓ ૭

રાણી તસ કમલપ્રભા રે, અંગ ધરે ગુણ શ્રેણ રે;
 કોંકણદેશ નરિંદની રે, જે સુણિયે લધુ ખડેન રે. જુઓ ૮
 રાજ મન ચિંતા ધણી રે, પુત્ર નહી અમ કોય રે;
 રાણી પણ આરતિ કરે રે, નિશદિન ઝુરે દોય રે. જુઓ ૯
 દેવ દેહરડાં માનતા રે, ઇચ્છતાં પૂછતાં એક રે;
 રાણી સુત જનમ્યો યથા રે, વિદ્યા જાણે વિવેક રે. જુઓ ૧૦
 નગરલોક સવિ હરખીયાં રે, ધર ધર તોરણ ત્રાટ રે;
 આવે ધણાં વધામણાં રે, શણગાર્યાં ધર હાટ રે. જુઓ ૧૧
 રાજ મન ઉલટ ધણો રે, દાન દિયે લખ કોડી રે;
 વૈરી પણ સંતોષીયા રે, ખંદિખાના છોડી રે. જુઓ ૧૨
 ધવલ મંગલ દિયે સુંદરી રે, વાળે ઢાલ નીસાણ રે;
 નાટક હોવે નવનવાં રે, મહોત્સવ અધિક મંડાણ રે. જુઓ ૧૩
 ન્યાતિ સજન સહુ નોતર્યાં રે, ભોજન પટરસ પાક રે;
 પાર નહીં પકવાનનો રે, શાલિ સૂરહાં ધૃત શાક રે. જુઓ ૧૪
 ભૂષણ અંખર પહેરામણી રે, શ્રીફલ કુસુમ તંબાળ રે;
 કેસર તિલક વલી છાંટણાં રે, ચંદન ચૂઆ રંગરોલ રે. જુઓ ૧૫
 રાજરમણી અમ પાલશે રે, પુણ્યે લહો એ ખાલ રે;
 સજન ભૂઆ મલી તેહનું રે, નામ ઠળ્યું શ્રીપાલ રે. જુઓ ૧૬
 રાસ રૂડો શ્રીપાલનો રે, તેહની નવમી ઢાલ રે;
 વિનય કહે શ્રોતા ધરે રે, હોબે મંગલ માલ રે. જુઓ ૧૭

અર્થ:—ઠેવાણીની આ પ્રમાણે આતુરતા જાણી કમળા રૂપાને કહેવા લાગી કે—

“ સાંભળો. જેની ઘરોઘરી માટે, ઉપમા ન આપી શકાય એવા અંગ દેશની અંદર સુંદર અપાનગરી છે કે જેમાં પાપ પણ પેસવા પામતું નથી, એવી પુણ્યધામ નગરીમાં રાજના તમામ ગુણોએ કરીને મનોહર મિહરથ રાજ રાજ્ય કરતા હતા. તેને કમળપ્રભા નામની રાણી કે જે પોતાના શરીરમાં સૂરે શોભા આપનારા ગુણોની શ્રેણી-સમૂહને

ધારણ કરનારી હતી, અને તે કોંકણ દેશ-ઢાણના રાજાની ન્હાની પહેન થતી હતી; પણ પુત્ર વગરની લાંબી જીંદગી ગુજરી ગયા છતાં પણ રાજ્યગાદી સંભાળનાર કુંવર થયો નહી, તેથી રાજાના મનમાં ઘણી ફિકર થઈ આવી, અને રાણી પણ એ જ બાબતની ફિકર કરતી હતી. આમ હોવાથી તેઓ રાજરાણી રાત ને દહાડો ઝૂંચી કરતાં હતાં. પુત્રપ્રાપ્તિ માટે લોકરૂઢી અને આશાના કાયદા પ્રમાણે દેવદેહિરાંની માનતાઓ કરતાં-ઈચ્છતાં પૂજતાં કાકતાલીય ન્યાયની પેઠે રાણી સગર્ભા થઈ અને ગર્ભમર્યાદા પૂર્ણ થયે, જેમ વિદ્યા વિવેકને જન્મ આપે, તેમ તે રાણીએ એક પુત્રને જન્મ આપ્યો. આથી જ્યેષ્ઠ રાજા થઈ મળ્યાં લઈને રાજદ્વારમાં ગયાં. રાજાએ પણ ઘડપણમાં દીકરો થવાના લીધે મનમાં ઘણુંજ ઉલટ આવતાં કોડાગમે દાન આપી અર્થિ-યાચક જનોને સંતોષ આપ્યો. દુશ્મનોને પણ વૈરની માદ્રી આપી, અને કેદીઓને કેદથી છોડી મૂકી સંતોષ આપ્યો. સુંદર સવાસણ સુંદરીઓ ધવળ મંગળ ગીતો ગાવા લાગી, હોલ નોખત વાગવા લાગ્યાં. નવા નવા નાટકો થવા લાગ્યા અને અધિક મંડાણ સહિત મોટા મહોત્સવનો સમારંભ થયો. જ્ઞાતિ, સજ્જન વગેરે બધાંઓને નોતર્યા; ખટરસ લોજનપાક તૈયાર કર્યા, પાર વગરનાં પકવાન્ન, લાપસી, સારાં દાળ-ભાત તથા ઘૂત-શાક એ બધાં બનાવ્યાં અને તેઓને જમાડ્યાં. તે પછી અમૂલ્ય વસ્ત્રો, દાગીનાઓની પહેરામણી કરી. પછી નાળિયેર, હાર-ફૂલગોટા, પાનખીડાં વહેંચ્યાં. કેસર કંકુનાં તિલક કર્યાં અને ચંદન-ચૂઆ-ગુલાબજળ વગેરે છાંટી રંગરોળ કરી સર્વને ખુશી ખુશી કર્યાં. તે પછી કુંવરના પિતાએ કહ્યું કે- “આ કુંવર અમે પુણ્યવટે પામ્યા છિયે તથા આ અમારી રાજ્યલક્ષ્મીનું પ્રતિપાલન કરશે; માટે તેને લગતું નામ રાખો.” એથી સજ્જન અને કૃષ્ટિ મળીને ‘શ્રીપાળકુંવર’ એવું નામ રાખ્યું. આ સુંદર શ્રીપાળના રાસમાં નવમી લાગે કહી, કવિ વિનયવિજયજી કહે છે કે, આ રાસના સાંભળનારાઓને ત્યાં લીલા લહેર થશે.

—૬ થી ૧૭

દોહરા છંદ

પાંચ વરસનો જવ હૂંચ્યો, તે કુંવર શ્રીપાલ;
તામ શૂલ રોગેં કરી, પિતા પહોતો કાલ,
શીર ફૂટે પીટે હિયો, રૂવે સકલ પરિવાર;
સ્વામી તેં માયા તજી, કુણુ કરશે અમ સાર.
ગયા વિદેશેં ખાહૂંડે, જહાલાં કોઈક વાર;
ઈણુ વાટેં વોળાવિયા, તે ન મલે ખીજ વાર.

૧

૨

૩

હેજેં હસીને બોલાવતા, જે કાણુમાં કેઈ વાર;
 નજર ન મડે તે સજન, ફૂટે ન હિયા ગમાર. ૪
 નેહ ન આણ્યો માહરો, પુત્ર ન થાપ્યો પાટ;
 એવડી ઉતાવળ કરી, શું ચાલ્યા ઈણુ વાટ ! ૫
 રોતી હિયડે ફાટતે, કમલા કરે વિલાપ;
 મતિસાગર મંત્રી તિસેં, ઈમ સમજાવે આપ. ૬
 હવે હિયડું કાઠું કરી, સકલ સંબાહો કાજ;
 પુત્ર તુમારો નાનડો, રોતાં ન રહે રાજ. ૭
 કમલા કહે મંત્રી પ્રતેં, હવેં તુમે આધાર;
 રાજ્ય દેઈ શ્રીપાલને, સફલ કરો અધિકાર. ૮

અર્થ:—પુત્ર શ્રીપાળ લાલન પાલન સાથે ન્યાયે પાંચ વર્ષનો થયો ત્યારે તેનો પિતા અસાધ્ય-સન્નિપાત શૂળ રોગના લીધે મરણ પામ્યો એથી તમામ સગાં બહાલાં અને સંબંધી વગેરે લોકો રાવા પીટવા-માથું ફટવા લાગ્યાં, અને કહેવા લાગ્યાં કે—“હે શ્વામી ! તમે માથા તણ દીધી તો હવે અમારી સાર સલાહ કોણુ કરશે ? જે પરદેશ ગયા હોય તે તો ફરીને પાછા આવે છે, પણ જે આ લાંબી વાટે વેળાબ્યા તે ફરી બીજી વાર પાછા આવીને મળતા જ નથી ” આ પ્રમાણે બધાં બેઠી વિલાપ કરતાં હતાં, અને કમળા તો અત્યંત વિલાપ કરતી પોતાના હૃદયને કપકો દેતી હતી કે—“હે ગમાર હૈડા ! જે પોતાના નાથ ક્ષણે ક્ષણે સ્નેહ સહિત હસીને કેઈક વખત બોલાવતા હતાં અને અભ્યાયે તે જ નાથ આટલો વિલાપ સાંભળતાં છતાં પણ સ્હામી નજર પણ મારડતા નથી, તો પણ તું બેશરમા ! કાલીને કોકડા ધઈ જતું નથી, એથી તને પણ પિંકાર છે ! હે નાથ ! મારી સાથેનો સ્નેહ પણ હેડે ન ધર્યો, પરંતુ પોતાના અપાર પ્યારા પુત્રને રાજ્યગાદી સોપ્યા વગર જ અધવચ રજગતો મ્હેલી આદ્યા જવા માટે આટલી બધી ઉતાવળ કરી એ લાંબી વાટે શા માટે સિધાવી ગયા ! !” વગેરે વગેરે છાતીફાટ રૂદન કરતી કમળા વિલાપ કર્યા કરતી હતી. એ વખતે મતિસાગર પ્રધાન ત્યાં આવીને એવી રીતે રાણીને સમજાવવા લાગ્યો કે—“રાજમાતા ! હવે હૈયું કઠણુ કરીને તમામ રાજકુળની લગામ હાથમા ટ્યો, કેમકે કુંવરજી હજી સગીર વયના—હાના છે, માટે આમ રાયાં કર્યેથી રાજ્યની સલામતી નહીં જળવાઈ શકાય ” મંત્રીનાં યોગ્ય વચન માંલગી કમળાએ કહ્યું : “વિચારણુ પ્રધાનજી ! હવે તમે પોતે જ અમને આધાર આપનાર છે, માટે શ્રીપાળને રાજતિલક કરી એની આણુ-દુવાઈને અમલમાં લાવવાનો અધિકાર સફળ કરો.”

દાળ દશમી—રાગ રામઘી વા માઝ. જગતચર હીરજી રે.—એ દેશી.

મૃતકારજ કરી રાયનાં રે, સકલ નિવારી શોક;
મતિસાગર મંત્રીસરેં રે, થિર કીધાં સવિ લોક.
દેખો ગતિ દૈવની રે.

દૈવ કરે તે હાય, કુણે ચાલે નહીં રે. ૧

રાજ ઠવી શ્રીપાલને રે, વરતાવી તસ આણુ;
રાજકાજ સવિ ચાલવે રે, મંત્રી ખહુ બુદ્ધિ ખાણુ. દે૦ ૨

ધણુ અવસર શ્રીપાલનો રે, પીતરીઓ મતિ મૂઢ;
પરિકર સઘળો પાલટી રે, ગૂઝ કરે ધમિ ગૂઢ. દેખો ૦ ૩

મતિસાગરને મારવા રે, વળી હણવા શ્રીપાલ;
રાજ લેવા ચંપા તાણું રે, દુષ્ટ થયો ઉજમાલ દેખો ૦ ૪

કિમહિક મંત્રીસર લહી રે, તે વૈરીની વાત;
રાણીને આવી કહુ રે, નાસો લેઈ મધરાત. દેખો ૦ ૫

જે જશો તો જીવશો રે, સુત જીવાડણુ કાજ;
કુંવર જે કુશલો હશે રે, તો વળી કરશો રાજ. દેખો ૦ ૬

અર્થ:—પછી રાજાનો છેલ્લો સંસ્કાર મૃતકારજ વગેરે કરી સઘળો શોક દૂર કરીને મતિસાગર મંત્રીશ્વરે દૈયતને હૈયાધારણુ આપી સ્થિર કરી. કવિ શ્રોતાજનોને, અને બહેવાણુ બહેવાણુને કહુ છે કે—“કર્મની કેવી વિષમ ગતિ છે તે જુઓ! જે કર્મ કરે છે તે જ થાય છે; પણ તેમાં કોઈનું હડાપણુ ચાલતું જ નથી—અગર તેના ઉપર કોઈનું જોર પણ ચાલતું નથી.” પછી રાજગાદી ઉપર શ્રીપાળરાજાને ખેસાડી પોતાના રાજ્યમાં બધે તેની આણુનો ઢઢેરો ફેરવ્યો; અને તે પછી તે ખહુ બુદ્ધિનિધાન પ્રધાન કુલ રાજ્યકારોબાર ચલાવવા ચત્તવાન થયો. એ અરસા દરમિયાન શ્રીપાળરાજાનો મૂઢ મતિવાળો પિત્રાઈ કાકો અજીતસેન હતો, તેણે શ્રીપાળરાજાના લશ્કર-સામંત વગેરે તમામને લાંચ આપી, ખટપટ વડે શંકાઓ, લય, વગેરે પેદા કરી ફૂટ કરાવી કોઈ ન જાણી શકે તેવી છુપી મસલત ચલાવીને ફેરવી નાખ્યા; તથા એ પણ નિશ્ચય કરી દીધો કે મતિસાગર પ્રધાનને અને શ્રીપાળરાજાને ઠાર કરી ચંપાનગરીનું રાજ્ય લઈ લેવું. પરંતુ તેઓનાં આયુષ બળવાન હોવાથી છુપા બસુસો મારફત તે શત્રુના દાવ સંખધી વાતની ખબર મતિસાગરને મળી; એટલે તાણડતોળ પ્રધાને રાજમાતાને આવી બહિર ક્યું કે—“રાજમાતા! અજીત-

સેનના કાવતરાથી આપણું લચકર તમામ બદલી બેઠું છે, અને આપને અને બાળરાજને તથા મને ઠાર મારી રાજ્ય પડાવી લેવાનું નક્કી થઈ ગયું છે; માટે આપ બાળરાજને લઈ મધરાતે દિલ ચાહે ત્યાં જીવ લઈ નાઓ. બાળરાજને જીવાડવા માટે એમ નામવાની જરૂર જ છે, બે બાળરાજ કુશલ રહેશે તો વળી ચંપાનગરીનું રાજ્ય-તખ્ત હાથ કરવાનો વખત આવશે; માટે આપ કોઈ ન બાણે તેવી રીતે બાળરાજ સહિત પલાયન કરી જાઓ એટલે પછી મારા જીવને બચાવવાની જ પંચાત રહી તે હું કરી લઉં. —૧ થી ૬

રાણી નાઠી એકલી રે, પુત્ર ચડાવી કેડ;

ઉવટે ઉત્તતી પડે રે, વિસમી જિહાં છે વેડ. દેખો ૦ ૭

જસ ઝડોઝડ ઝાંખરાં રે, ખાખર ભાખર ખોહ;

ફણિધર મણિધર જ્યાં ફરે રે, અજગર ઉંદર ગોહ. દેખો ૦ ૮

ઉજડેં અખલા રડવડે રે, રચણી ઘોર અંધાર;

ચરણે ખૂંચે કાંકરા રે, અરે લોહીની ધાર. દેખો ૦ ૯

વડ વાધ ને વરધડાં રે, સોર કરે શીયાલ;

ચોર ચરડને ચીતરા રે, દિયે ઉછળતી ફાલ. દેખો ૦ ૧૦

ધૂ ધૂ ધૂ ધૂઅડ કરે રે, વાનર પાડે હીક;

ખલહલ પરવતથી પડે રે, નદી નિઝરણાં નીક. દેખો ૦ ૧૧

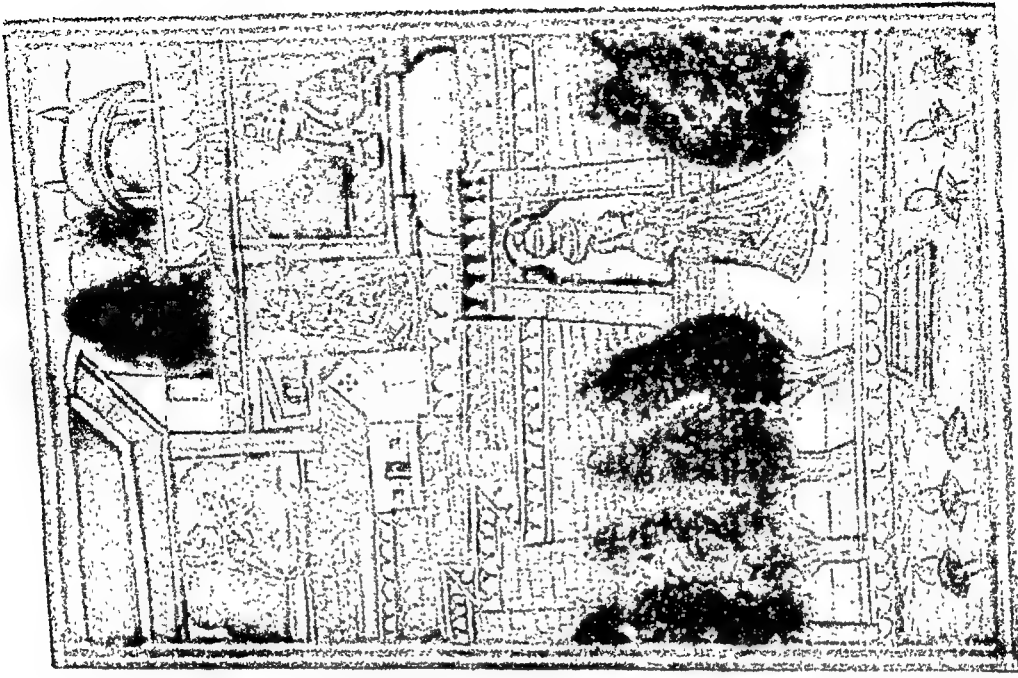
ખળિયું બેઉનું આઉખું રે, સત્ય શિયલ સંધાત;

વખત બહી કુંવર વડો રે, તિણે ન કરે કોઈ ધાત. દેખો ૦ ૧૨

રચણહિંડોળે હિંચતી રે, સૂતી સોવન ખાટ;

તસ શીર ઇમ વેળા પડી રે, પડો દૈવ શિર દાટ. દેખો ૦ ૧૩

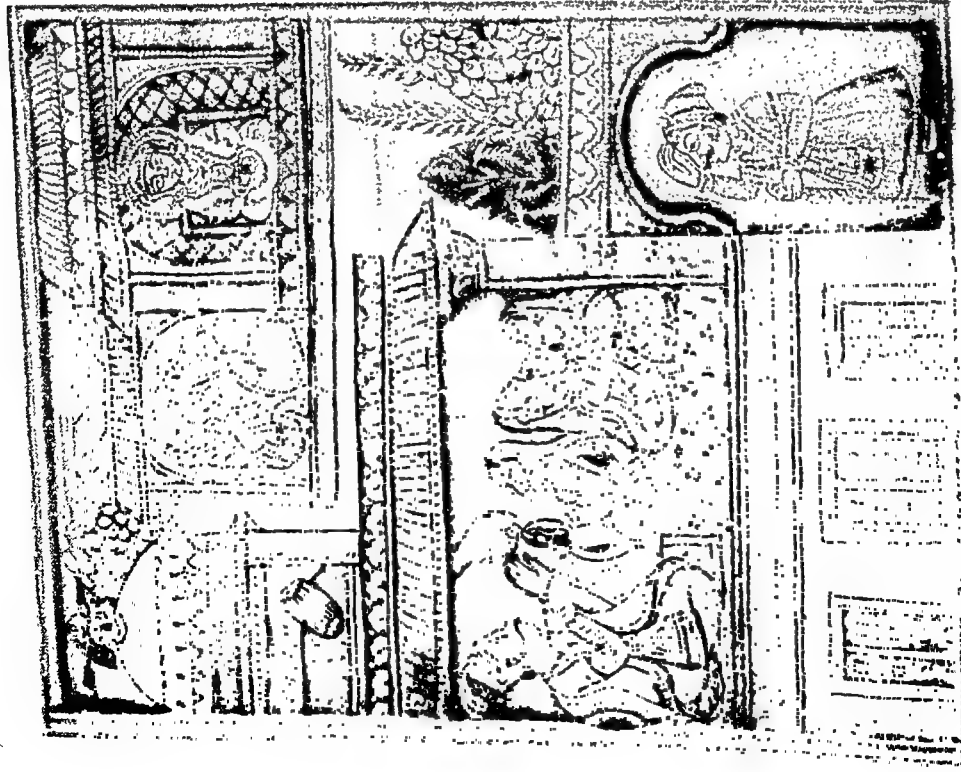
અર્થ:—આ પ્રમાણેના લય'કર મામલો મચેલો જાણી પ્રધાનની નિમકહલાલી માટે ધન્યવાદ આપી સમયને માન આપવા રાજમાતા મધરાતની વખતે બાળરાજને કેડમાં બેસાડી એકલી જ નાસી છૂટી. અને કોઈને જલદીથી પત્તો ન લાગે એટલા માટે લય'કર જંગલનો રસ્તો હાથ ધર્યો. તે ઉજડ જંગલમાં સરખટ, ડાલ, કાસ વગેરેનાં લોથાં અને કાંટાળા ઝાડોનાં ઝાંખરાં બહુ જ હતાં, તથા બાળરાજોનું જંગલ અથવા પડેલાં પાંદડાંઓનો ખાખરો, પહાડની ટેકરીઓ, ડુંગરની ખોલણો, વગેરેની પણ જ્યાં બહુ છત હતી, ફણિ-વાળા તેમજ મણિવાળા સર્પો ક્યાં કરતા હતા. અજગર, જંગલી ઉંદર, પાટલાચંદન ઘો,

ચિત્ર ૪૦

ચંપાનગરી

(પાનું ૪૦)

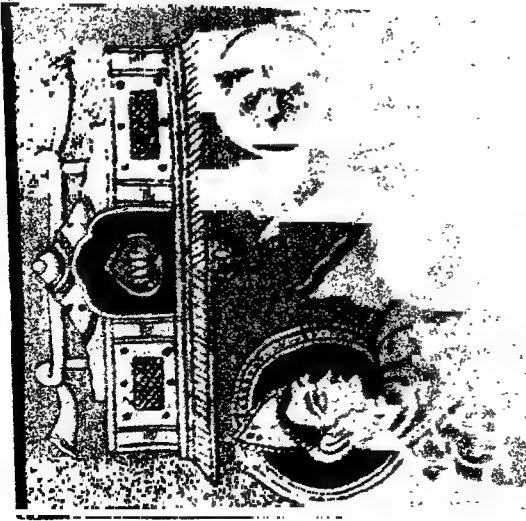

ચિત્ર ૩૯

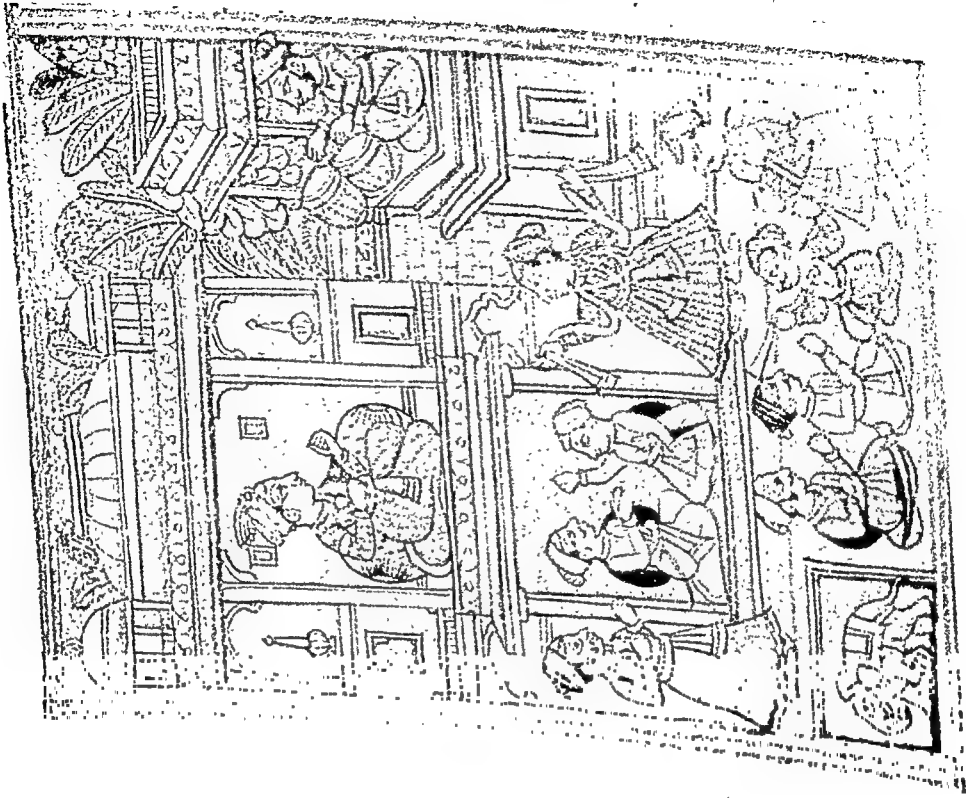
મથણા માતાની પાસે દેરાસરમાં

(પાનું ૩૯)

ચિત્ર ૪૨ શ્રીપાલ કુમારનો જન્મ (પાનું ૪૧)

ચિત્ર ૪૩ શ્રીપાલનો જન્મ મહેલમાં ઉદયતાં નગરગતો (પાનું ૪૧)

વગેરે ઝેરી જીવોની પણ જ્યાં પુષ્કળ હરફર હતી એવા ઉજડ માર્ગે લયંકર અંધારી રાતમાં ઉઘાડે પગે બિચારી રાજમહેલમાં રહેનારી છતાં પણ વિપત્તિને તાબે પડેલી અબળા રડવડયા કરતી હતી; એથી કોમળ પગોમાં કાંટા કાંકરાઓના ભોંકાવાથી લોહીની ધારાઓ ચાલ્યા કરતી હતી; પણ તે વખતે તેણીની કેને દયા આવે તેમ હતું? એ માર્ગમાં તો વરૂ, વાઘ, વઘ્યડાં, ચીતરા, વગેરે લયંકર શબ્દ કરતાં તળાપો મારી રહેલાં હતાં, શીયાળવાં શોરણકોર કરી રહ્યાં હતાં, ચોર, ધાડપાડું, ભૂતો, વગેરે પણ ભટકયા કરતા હતા, ધૂવડ ધૂ ધૂ ધૂ શબ્દથી લય આપી રહ્યા હતા, વાંદર હુંકાહુંક કરતાં હતાં, અને પર્વત ઉપરથી પડતાં પાણીનાં ઝરણાં, નીકોનો ખળભળાટ શબ્દ થઈ રહ્યો હતો. જો કે આવી લયાનક જગ્યા હતી; છતાં બન્ને જણનું આયુષ્ય બળિયું હતું, તથા તેમની સંગાથે સત્ય અને શીળ એ બે બળતી જ્યોતિષે મહાન બળવાન વેળાવા હતા, અને મોટો લાગ્યશાળી કુંવર હતો, એથી તે પ્રાણુઘાતક પ્રાણી વગેરે કોઈ દુઃખિચારી રાજમાતા અને બાળરાબને અડચણ કરી શકતાં ન હતાં હા! જે રાણી રતનજડિત હીંચોળાખાટમાં હીંચતી હતી, અને સોનાના પલંગ ઉપર સૂઈ રહેતી હતી તે રાણીને માથે જ આવી એક રંક માણસના સરખી વેળા આવી પડી; માટે કવિ કહે છે કે એ કર્મને માથે ધૂળનો દાટ વળો!

—૭ થી ૧૩

રડવડતાં રચણી ગંધ રે, ચઢી પંચ શિર શુદ્ધ;
તવ ખાલક ભૂખ્યો થયો રે, માંગે સાકર દૂધ. દેખો ૦ ૧૪

તવ રોતી રાણી કહે રે, દૂધ રહ્યાં વત્સ દૂર;
જે લહિયે હવે કૂકશા રે, તો લહ્યાં ફૂર કપૂર. દેખો ૦ ૧૫

હવે જતાં મારગ મલી રે, એક કુટીની ફાજ;
રોગી મલીયા સાતસેં રે, હીંડે કરતા મોજ. દેખો ૦ ૧૬

કુષ્ટિયે પૂછ્યા પછી રે, સયલ સુણાવી વાત;
વળતું કુટી ઈમ કહે રે, આરતિ મ કરો માત. દેખો ૦ ૧૭

આવી અમ શરણે હવે રે, મન રાખો આરામ;
એ કોઈ અમ જીવતાં રે, કોઈ ન લે તુમ નામ. દેખો ૦ ૧૮

વેસર આપી બેસવા રે, ઢાંકી સધળું અંગ;
ખાલક રાખી સોડમાં રે, બેઠી થઈ ખડંગ. દેખો ૦ ૧૯

અર્થ:—આ પ્રમાણે આયડતાં લટકતાં રાત પૂરી થઈ, અને પ્રભાત થતાં ધોરી રસ્તો હાથ લાગ્યો. એટલામાં શ્રીપાળકુંવર ભૂખ્યે થવાથી દૂધ માકરની માગણી કરી. આ શબ્દો સાંભળતાવેંત જ રાજમાતાનું હૈયું ભરાઈ આવ્યું, અને આંખોમાંથી ચોધારાં ચાલતાં બિન્દોં આંસુડાં સાથે કહેવા લાગી કે—“બહાલા દીકરા ! દૂધ સાકરને, અને આપણે તો હજારો ગાઉનાં છેડાં પડી ગયાં છીએ, માટે તેની આશા છોડી દો. હવે તો આપણને દૂકશા ખાવાને મળી આવે તો તેને બરામ સહિત ઉત્તમ ભાતનાં ભોજન મળ્યાં છે એમ માની લેવાનું છે, કેમકે અત્યારે આપણે નિરાધાર છીએ !” એમને એમ આગળ ચાલવા માંડ્યું અને ચાલતાં ચાલતાં થોડે છેટે કોઢીઆઓની એક ફાજ મળી, તથા તેઓ સાતસોએ જણ એક સરખા હોવાથી ભોજ મહાલતા ચાલ્યા જતા હતા; એ લોકોના દેખાવ ઉપરથી કોઈ મહાન ખાનદાન ઘરની બાઈ હોવા છતાં બય અને દુઃખથી દબાયલી છે એવું માની તેણીને એ સંબંધી પૂછ્યું. એટલે તેણીએ જે સત્ય હતું તે બધું કહી તેઓને આશરો માગ્યો. એ સાંભળી તે કોઢીઆઓએ હયા લાવી કહ્યું કે—“માણ ! જો તમારી એવી જ ઈચ્છા છે તો બેલા-શક અમારી સાથે રહો અને તે બધી ચિંતા છોડી દો. અમારા જીવતાં લગી તો તમારું કોઈ હવે નામ દઈ શકશે નહિ. અમો બધા રાજવંશી-ક્ષત્રીપુત્ર છિયે વગેરે વગેરે કહી તેણીને એક ખચ્ચર બેસવા માટે આપ્યું અને પુત્રને બોળામાં રખાવી, ચાદરથી સઘળું અંગ ઢાંકી દેવરાવી પુરૂષની પેઠે ખડંગ-અક્કડ હુશીઆરી સાથે બેસાડી. —૧૪ થી ૧૬

એહવે આવ્યા શોધતાં રે, વૈરીના અસવાર;

કોઈ સ્ત્રી દીઠી ઇહાં રે, પૂછે વારોવાર. દેખો ૦ ૨૦

કોઈ ઇહાં આવ્યું નથી રે, જૂઠું મ ઝંખા આળ;

વચન ન માને અમ તણું રે, નયણે જીઆ નિહાળ. દેખો ૦ ૨૧

જે બેશો તો લાગશે રે, અંગે રોગ અસાધ;

નોઠા ખીહિતા ખાપડા રે, વલગે રખે વિરાધ. દેખો ૦ ૨૨

કુષ્ટિ સંગતિથી થયો રે, સુતને ઉળર રોગ;

માડી મનં ચિંતા ઘણી રે, કઠિન કરમના ભોગ. દેખો ૦ ૨૩

પુત્ર બળાવી તેહને રે, માતા ચલી વિદેશ;

વૈધ આપડ બેવા બણી રે, સહેતી ઘણા કલેશ. દેખો ૦ ૨૪

જ્ઞાનીને વચને કરી રે, સયલ ફલી મુજ આશ;

તેહ જ હું કમલપ્રભા રે, આ બેઠી તુમ પાસ. દેખો ૦ ૨૫

રાસ રૂડો શ્રીપાલનો રે, તેહની દશમી ઢાલ;

વિનય કહે પુણ્યેં કરી રે, દુઃખ થાયે વિસરાલ. દેખો ૦ ૨૬

અર્થ:—એટલામાં તો શત્રુ અણતસેનના સવારો તેણીની જ શોધ કરતા કરતા ત્યાં જ આવી ચડ્યા. અને તે કોઢીઆઓને વારે વારે પૂછવા લાગ્યા કે “અહીંયાં કોઈ એક ખેરીને જતાં જોઈ છે? બોલો તો ખંડા, જોઈ છે?” આમ આતુર વૃત્તિથી તેઓને પૂછતાં જોઈ કોઢીઆઓએ જવાબ વાળ્યો કે—“અહીંયાં તો કોઈ આવ્યું ગયું દીકું નથી. નાહક જૂઠું કલંક ચડાવા જેવું પૂછી પૂછી મગજમારી શા સાડ કરી રહ્યા છો? જો તમને અમારા બોલવા ઉપર ભરોસો ન આવતો હોય તો અમારા ટોળામાં ફરી ફરીને તપાસી લ્યો; પણ તપાસતાં પહેલાં એટલું ખાસ યાદ રાખજો કે અમે સાતસોએ ઉડતા ચેપી કોઢરોગથી પકડાયેલા છીએ, માટે અમારા ટોળામાં અમારા જેવું જ કોઢિયું થવું હોય તો જ દાખલ થજો.” આ પ્રમાણે તેઓની વાત સાંભળી કે તુરત ડરી જીવ લેઈ તે બાપડા પેટુડિયા સવારો નાસવા જ લાગ્યા અને વારે વારે ચમકવા લાગ્યા કે—“રખેને આપણને એ રોગનો ચેપી પવન લાગી જતાં રોગ વળગી ન પડે!” કોઢીઆઓની સોખતથી બાળરાજાને તુરત ઉંખર નામનો કોઢ લાગુ થઈ પડ્યો, એ જોઈ અનાથ માતાના મનમાં દુઃખનો પાર રહ્યો નહિ, વારે વારે નિઃશ્વાસ નાળી મનમાં બળડયા કરતી હતી કે—“મારા પણ કંઈ કરમના ભોગ છે.” વગેરે વગેરે મહા ચિંતાને સ્વાધિન થવાથી દુઃખથી વધારે દબાઈ ગઈ; છતાં પણ તેણીએ કેટલાંક વર્ષ તે જ સ્થિતિમાં દિવસો ગુજાર્યા. પરંતુ આખર તેણી એ વિચાર ઉપર આવી કે—“ઉપાય મેળવી રોગ મટાડવા યત્ન તો કરવો જ જોઈએ! કંઈ ચિંતા કરવાથી કે રોવાથી રોગ ને દુઃખ મટતાં જ નથી.” એવા નિશ્ચય ઉપર આવી બાળરાજાને દેવા લાયક ભલામણ દઈ, તે વિશ્વાસુ કુષ્મિંડળને સોંપી પોતે પરદેશમાં રખડી રઝળી કોઈ વૈદ્યો પાસેથી ઔષધ, દુચકા વગેરે હાથ કરી લેવા નીકળી પડી. આગળ ચાલતાં વચમાં એક જ્ઞાની ગુરૂને પૂછતાં આનંદનાં સમાચાર મળ્યા, જેથી તુરત અહીં આવી અને જે દુઃખિયારી બાળરાજાની રાજમાતા કમળપ્રભા હતી તે જ હું પોતે, તમારી પાસે બેઠેલી છું.” આ સુંદર શ્રીપાલના રાસની અંદરના પ્રથમ વિભાગ—ખંડમાં આ દશમી ઢાલ પૂર્ણ થઈ. વિનયવિજયજી કહે છે કે—પુણ્યના બળવડે કરીને તમામ દુઃખ નાશ થઈ જાય છે, માટે શ્રોતાજનો! જેમ બને તેમ નવ પ્રકારથી પુણ્ય ઉપાજન કરો, કે જેથી તમારાં પણ કંઈ દુઃખ હશે તે નાશ થશે.

—૨૦ થી ૨૬

દોહરા ૭૬

રૂપસુંદરી શ્રવણેં સુણી, વિમલ જમાઈ વંશ;

હરખેં હિયડે ગહગહી, ઈણી પરે કરે પ્રશંસ.

વખતવંત મયણા સમી, નારી ન કો સંસાર;
 જોણે જોઉ કુલ ઉદ્ધર્યા, સતિ શિરોમણી સાર. ૨
 વર પણ પુણ્યે પામીયો, નરપતિ નિર્મલ વંશ;
 પુત્ર સિંહરથ રાયનો, ક્ષત્રિયકુલ અવતંસ. ૩
 રૂપસુંદરી રંગે જઈ, વાત સુણાવી સોય;
 નિજ બંધવ પુણ્યપાલને, તે પણ હરખીત હોય. ૪
 ચતુરંગી સેના સજી, સાથે સખલ પરિવાર;
 તેજ તુરિય નચાવતા, અવલવેષ અસવાર. ૫
 રતન જડિત ઝલકે ધણાં, ધર્યાં સૂરિયાં પાન;
 ઢોલ નગારાં ગડગડે, નેજ ફરે નિશાન. ૬
 ભાણેજ વર જિહાં વસે, તિહાં આવ્યા તત્કાલ;
 નિજ મંદિર પધરાવવા, પુણ્યવંત પુણ્યપાલ. ૭

અર્થ:—આ પ્રમાણે કમળપ્રભા રાજમાતાના મુખથી કહેલી હકીકત સાંભળીને, તથા જમાઈનો પવિત્ર-ઉત્તમ વંશ જાણીને રૂપસુંદરીના હૃદયમાં હર્ષ ઉભરાઈ આવ્યો. એથી ઉત્તમ પ્રશંસાનાં વચ્ચેના કહેવા લાગી કે—“આ જમાનામાં આ મયણાસુંદરી સરખી બીજી કોઈ મહા ભાગ્યવંત સ્ત્રી નથી, એમ કહું તો પણ ગેરવાજબી ગણાશે નહીં; કેમકે એણીએ પીયર અને માસરાના કુળનો પુનરોદ્ધાર કર્યો છે; તેમ જ પુણ્યની પ્રળપતા વડે જ પતિ પણ નિર્મળ વંશમાં ક્ષત્રિય કુળના મુકુટ સરખા સિંહરથ રાજના કુંવરજીને પામી છે. ધન્ય છે એણીના પુણ્યને ! અને ધન્ય છે એણીની ધર્મ દૃઢતાને !” ઇત્યાદિ પ્રશંસા-વાક્ય કહી ત્યાંથી ઉઠી ગઈ થઈ, યોગ્ય શબ્દોમાં પોતાને પીયર જવાનું સૂચવી રૂપસુંદરી રંગ સહિત રવાના થઈ. અને પીયરમાં જઈ પોતાના ભાઈ પુણ્યપાળને તેણીએ બધી વાત કહી સંભળાવી એથી તે પણ ખુદુસજ થયો. તથા તે પુણ્યવંત ભાણેજજમાઈને પોતાના મહેલમાં પધરાવવા માટે હાથી ઘોડા રથ ને પેદલનું લશ્કર તૈયાર કરી ઘણા પરિવાર સહિત તેજ કોતલ ઘોડાઓને નચાવતા સુંદર પોષાકવાળા સવારો, અને રત્ન જડેલ ઝળકતી ઘણી સૂર્યમુખીઓ, ગડગડતાં ઢોલ નગારાંઓના નાદ તથા ફરકતાં પંચરંગી તેજ નિશાન સહિત ભાદે દમામથી ચાલતો ચાલતો ન્યાં ભાણેજજમાઈ રહેલો હતો ત્યાં તુરત પુણ્યપાળ આવી પહોંચ્યો.

લાળ અગિયારમી—રાય કહે રાણી પ્રભે મુણ કામિની રે—એ દેશી.

આવો જમાઈ પ્રાહુણા, જયવંતાજ,

અમ ધર કરો પવિત્ર, ગુણવંતાજ;

સહુને અચરિજ ઉપજો, જાં મુણતાં તુમ ચરિત્ર.

ગું ૧

ગજ ખેસારી ઉત્સવે, જાં પધરાવવા નિજ ગેહ; ગું

માઉલ સસરો પૂરવે, જાં ભોગ ભલા ધરી નેહ.

ગું ૨

એક દિન બેઠા માળિયે, જાં મયણા ને શ્રીપાલ; ગું

વાજે છંદે નવનવે, જાં માદલ ભુંગલ તાલ.

ગું ૩

રાય રાણી રંગે જુવે, જાં થેઈ થેઈ નાચે પાત્ર; ગું

ભરહ ભેદ ભાવેં ભલા, જાં વાજે પરિપરિ ગાત્ર.

ગું ૪

અર્થ:—રાજરીત પ્રમાણે શ્રીપાળ કુંવરને મળી પુણ્યપાળ મામોજી કહેવા લાગ્યો કે—“હે જયવંત અને ગુણવંત પરાણુ! જમાઈરાજ! મારી સાથે પધારી મારા મકાનને પાવન કરો. હે જયવંતા જમાઈજી! આપનું ચરિત્ર સાંભળતાં જ બીજાં સઘળાંઓને આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થાય તેમ છે, તો મને સર્વ કરતાં આનંદાશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થાય એ સંભવિત જ છે; માટે હવે આપ મારે ત્યાં જ તુરત પધારો.” આ પ્રમાણે પ્રેમ પૂર્ણ વચનો સાંભળીને તે હકીકત પોતાના સાધર્મિ બંધુને જણાવી ત્યાં જવા માટેનો વિચાર પૂછ્યો અને તેની ન્યારે ખુશાલી સહિત ઈચ્છા જણાઈ એટલે શ્રીપાળકુંવરે પુણ્યપાળ રાજની માનપૂર્વક માગણી સ્વીકારી. મામાજીએ ભાણેજીવરને હાથીના હોદ્દામાં બેસારી મોટા ઉત્સવ સહિત પોતાની હવેલીમાં પધરાવ્યા. એક દિવસ શ્રીપાળ કુંવર અને મયણાસુંદરી હવેલીના ઝડ-ખામાં બેઠાં બેઠાં પોતાની આગળ જુદા જુદા રૂપના તોડા, મહોરા ને સુરાવટ સહિત વાગતાં મૃદંગ, ભુંગળ, તાલ વગેરે વાજીત્રા, તથા બત્રીસે પ્રકારના નાટકના સરસ ભેદભાવને જાણનારી પ્રવીણ નાયકાઓ કે જે જુદી જુદી ખુબીથી પોતાના તાલીમ લીધેલાં અંગોપાંગ વાળી થૈ થૈ નાચ કરતી હતી તે રાજ રાણી રંગ સાથે જોતાં હતાં. —૧ થી ૪

ઈણુ અવસર રચવાડીથી, જાં પાછો વળિયો રાય; ગુણુ

નૃત્ય સુણી ઊભો રહ્યો, જાં પ્રજાપાલ તિણુ ઠાય.

ગું ૫

સુખ ભોગવતાં સ્વર્ગનાં, જાં દીઠાં સ્ત્રી ભરતાર; ગુણુ

નયણે લાગ્યો નિરખવા, જાં ચિત ચમક્યો તિણી વાર. ગું ૬

તતક્ષણ મયણા ઝાળખી, જયં મન ઉપન્યો સંતાપ; ગું
અવર કોઈ વર પેખિયો, જયં હે હે પ્રગટ્યું પાપ. ગું ૭

ધિકધિક ક્રોધ તણે વશે, જયં મેં અવિચાર્યું કીધ; ગું
મયણા સરખી સુંદરી, જયં કોઢીને કર દીધ. ગુણં ૮

એ પણ હુઈ કુળખંપણી, જયં મુજ કુલ ભરિયો છાર; ગું
પરણ્યો પ્રીતમ પરિહરી, જયં અવર કિયો ભરતાર. ગું ૯

અર્થ:—આ મમય દરમ્યાન, રચવાડી ગએલો પ્રભપાળ રાજ પાછો વળતાં ત્યાં
આવી ચડ્યો તે વખતે રાગ રંગની ધમાલ મચી રહી હતી તે માંભળવા-જોવા મન
લલચાતાં સવારી થ'ભાવી ઊભો રહ્યો, અને પોતાની ઝડપના તરફ નજર જતાં તેણે
સ્વર્ગના દેવોની પેઠે સુખ અનુભવતાં સ્ત્રી ભરતારને જોઈલાં જોયાં. જ્યારે તેઓની તરફ
નજર ચોટાડીને ધ્યાન દીધું ત્યારે તે પોતાના ચિત્તમાં ચોંટી ઉઠ્યો; કેમકે તે ધણી ધણીઆ-
ણીના જોડલામાંની સ્ત્રી મયણાસુંદરી જ છે એમ તુરત તેને ઝાળખાણ પડી. એથી તેના
મનમાં સતાપ પેદા થયો; કારણ તેણીની જોડમાં પતિનું માન મેળવનારો પોતે વશ-
વેલા મિવાયનો અન્ય પુરૂષ દીઠો. એ જોતાં જ તે શોકમયુદ્રમાં ગર્ક થઈ શોચવા લાગ્યો
કે—“હાય ! હાય ! આખર પાપ ખુલ્લું પડ્યું !! અને મેં પણ શુસ્તાને તાળે થઈ
વગર વિચાર્યું પગલું ભર્યું કે, જે મયણા સરખી સુંદરીને કોઢીયાને હાય સોંપી હતી !!
અરે ! મેં તો વગર વિચાર્યું કયું; પણ એણીએ પણ લાંછન લગાડે એવું નીચ પગલું
ભરી ભારા કુળને રાખમાં રગદોળવા પરણ્યા પતિને પડતો મેલી બીજો ધણી કર્યો.

—૫ થી ૯

ધણી પરેં ઊભો ઝૂરતો, જયં જવ દીઠો તે રાય; ગુણં
પુણ્યપાલ અવસર લહી, જયં આવી પ્રણમે પાય. ગું ૧૦

રાજ પધારો મુજ ઘરે, જયં જુઓ જમાઈ રૂપ; ગું
સિદ્ધચક્ર સેવા ફલી, જયં તે કહ્યું સકલ સ્વરૂપ. ગું ૧૧

રાયેં આવી ઝાળખ્યો, જયં મુખ ઇગિત આકાર; ગુણં
મન ચિંતે મહિમાનિલો, જં જૈનધર્મ જગસાર. ગું ૧૨

મયણા તેં સાચી કહી, જયં સભા માંહે સવિ વાત; ગું
મેં અજ્ઞાનપણે કહ્યું, જયં તે સઘળું મિથ્યાત. ગું ૧૩

મેં તુજ દુઃખ દેવા ભણી, જયં કીધો એહ ઉપાય; ગું
દુઃખ ટળીને સુખ થયું, જયં તે તુજ પુણ્ય પસાય. ગું ૧૪

અર્થ:—પ્રભપાળ બાહેલીને જૂરતો જોવામાં આવતાં જ પુણ્યપાળે સમય સાતુકાળ જોઈ પ્રભપાળના ચરણમાં નમન કરી વિનવ્યું—“મહારાજ! મારી હવેલીમાં પધારી જમાઈનું રૂપ તો જુઓ, તેમ જ ગુરૂપાના રૂપ શ્રીચિદ્વ્યકલ મહારાજના આરાધનની સેવા કરી છે, તે વૃત્તાંતથી વાકેફ થાઓ; કેમકે તે જાણવા લેવો છે.” એમ કહી તેણે દુઃખાણમાં તે સંબંધી કલ હકીકત કહી સંભળાવી. એથી પ્રભપાલ અકિત થઈ ગયો અને તુરત હવેલીમાં જઈને જોયું તો નિશાનીઓ અને ગ્રહો ઉપરથી તેણે એ જ ઉગર-રાણો છે એવી પ્રતીતિ મેળવી. એટલે અત્યંત ચમત્કાર પામી મનમાં ચિંતવવા લાગ્યો—“અહા! આ દુનિયાની અંદર મહિમાવંત જૈન ધર્મ જ સાર વસ્તુ છે!!” એમ નિશ્ચય કરી પછી પુત્રી પ્રત્યે માન સહિત નમ્રપણે કહેવા લાગ્યો—“સત્યવક્તા મયણાસુંદરી! સભાની અંદર પરીક્ષા વખતે જે તેં વાત કહી હતી તે બધી વાત સાચી થઈ, અને મેં અજ્ઞાનને વશ થઈ જે કંઈ કહ્યું હતું તે બધું જૂઠું જ નિવડ્યું છે. જો કે મેં તો તને દુઃખ દેવાને માટે જ એ ઉપાય કર્યો હતો, તે છતાં પણ દુઃખ ટળી સુખ પ્રાપ્ત થયું છે તે બધો તારા પુણ્યનો જ પ્રતાપ છે એમાં કશો શક નથી!” આ પ્રમાણે તેણે દિલગીરી દર્શાવી.

—૧૦ થી ૧૪

મયણા કહે સુણો તાતલ, જયં ઈહા નહીં તુમ વાંક; ગુણુ
જીવ સયલ વશ કર્મને, જં કુણ રાજ કુણ રાંક. ગું ૧૫

માન તલ મયણાતણી, જં રાયેં મનાવી માય; ગું
સજન સવિ થયાં એકમનાં, જં ઉલટ અંગ ન માય. ગું ૧૬

અર્થ:—પિતાના યોગ્ય વચન સાંભળી મયણાસુંદરીએ કહ્યું—“પિતાલ! એ વિષે આપને દિલગીરી દર્શાવવાની કશી જરૂર નથી; કેમકે આ દુનિયાની અંદર ભલે રાજા હો કે રાંક હો, પણ તે બધા જીવો કર્મના જ તાબેદાર છે, તો તે જીવો પૈકી કોઈ જીવથી કર્મવશ થઈને કંઈ ભૂલ થાય તો તેમાં નવાઈ જેવું કશું નથી; માટે કર્મવશથી જે થયું તેમાં આપનો શો દોષ છે?” ઈત્યાદિ નિરાશિમાની વચનો કહ્યાં. તે પછી પ્રભપાળ રાજાએ પોતાનું માન મૂકીને મયણાસુંદરીની માતા રૂપસુંદરીને તુરત મનાવી લીધી એટલુંજ નહીં પણ આમ થતાં તમામ સગાં સંબંધી અને સ્નેહીજનો એકમનવાણાં થયાં અને

એથી એ સમયનો હર્ષ દૃષ્ટમાં પણ સમાતો ન હતો; કેમકે અગ્નિમાની રાત્રીએ માન મૂકી સત્ય વાતને માન આપી પોતાથી થએલ ભૂલ માટે દિલગીરી કરાવી એ ઘણું જ વખાણવા લાયક કૃત્ય હતું; તેમ આપકર્મી અને બાપકર્મીની તકરારનો નીવેટો જાણતાં તેમ જ શ્રીનવપદજીના મહાત્મ્યની સાગિની મળતાં સર્વને આનંદ થયો હતો.

—૧૫ થી ૧૬

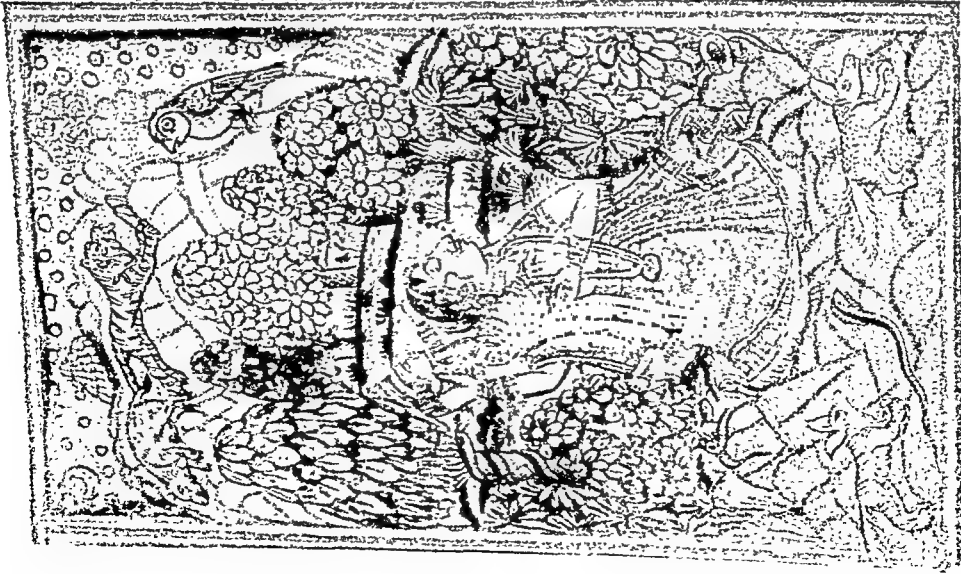
નયર સયલ શણુગારિયું, જયં અહુટાં ચોક વિશાલ; ગું
 ઘરઘર ગુડી ઉછળે, જયં તોરણ ઝાકઝમાલ. ગું ૧૭
 ઘરે જમાઈ મહોત્સવે, જયં તેડી આવ્યો રાય; ગું
 સંપૂરણ મુખ ભોગવે, જયં સિદ્ધચક્ર મુપસાય. ગું ૧૮
 નયરમાંહે પરગટ થઈ, જયં મુખ મુખ એહિ જ વાત; ગું
 જિનશાસન ઉન્નતિ થઈ, જં મયણાયેં રાખી ખ્યાત. ગું ૧૯
 રાસ રૂડો શ્રીપાલનો, જયં તેહની અખ્યારમી ઢાલ; ગું
 વિનય કહે સિદ્ધચક્રની, જયં સેવા ફલી તતકાલ. ગું ૨૦

અર્થ :—એ આનંદ પ્રસંગને જાહેરમાં લાવવા રાત્રીએ આખા શહેરને શણુગારવાનો હુકમ કર્યો (અને પ્રજાજનોને આનંદાશ્ચર્ય થયો.) ઘર દીડ ઝગમગતાં તોરણો બંધાર્યાં અને ચાર રસ્તાઓ તથા ચોક વગેરે જગોમાં અનેક મનોહર દેખાવોની રચના કરવામાં આવી, અને દરેક મકાન આગળ ગુડિયો ઉછળવા લાગી. આ પ્રમાણે રચના થયા પછી બહુ જ ભારે ઠાક-દમામ સહિત રાત્રી પ્રભાપાળ પોતાના જમાઈને રાજમહેલમાં તેડી લાવ્યા અને તે પછી તે દંપતિ શ્રીસિદ્ધચક્રજીના પ્રતાપવડે સંપૂર્ણ પ્રકારે મુખો અતુલવવા લાગ્યાં. પછી નગરજનોના મુખથી એ જ વાત પ્રગટ થઈકે જૈનધર્મજ જગતમાં શ્રેયસ્કર છે. એમ શ્રી જૈનશાસનની ઘણીજ ઉન્નતિ થઈ; તથા મુખ દુઃખ કર્મ વડે જ પ્રાપ્ત થાય છે એ વાત મયણાસુંદરીએ જે કહી હતી તે તરવદંટિએ બરાબર હતી એમ પ્રગટ થયું. આ શ્રીપાળના સુંદર રામની રચનામાં અગિયારમી ઢાળ પૂર્ણ થઈ. વિનય-વિજયજી કહે છે કે-હે શ્રોતાજનો ! આ પ્રમાણે સિદ્ધચક્રજીની સેવા તુરત જ ફળે છે, માટે તમો સર્વ તેમની સેવા કરવા તરફ લક્ષ રાખો.

—૧૭ થી ૨૦

ગોપાઈ-જંદ

ખંડ ખંડ મીઠો જિમ ખંડ, શ્રીશ્રીપાલ ચરિત્ર અખંડ;
 કીર્તિવિજય વાચકથી લહો, પ્રથમ ખંડ ઇમ વિનયેં કહો.

ચિત્ર ૪૫ રાણી કમલપ્રભા જંગલમાં (પાનું ૪૪)

ચિત્ર ૪૬ પહાડોમાંથી પસાર થતી કમલપ્રભા (પાનું ૪૫)

ચિત્ર ૪૭ રાણી કમલપ્રભા જંગલમાં (પાનું ૪૬)

(ચિત્ર ૪૮)

કમવસ્ત્રના મોડીયાઓની ફેરવમાં

(પાનું ૪૯)

(ચિત્ર ૪૯)

સારે જગ્યાએ કાંઈ મળેછે

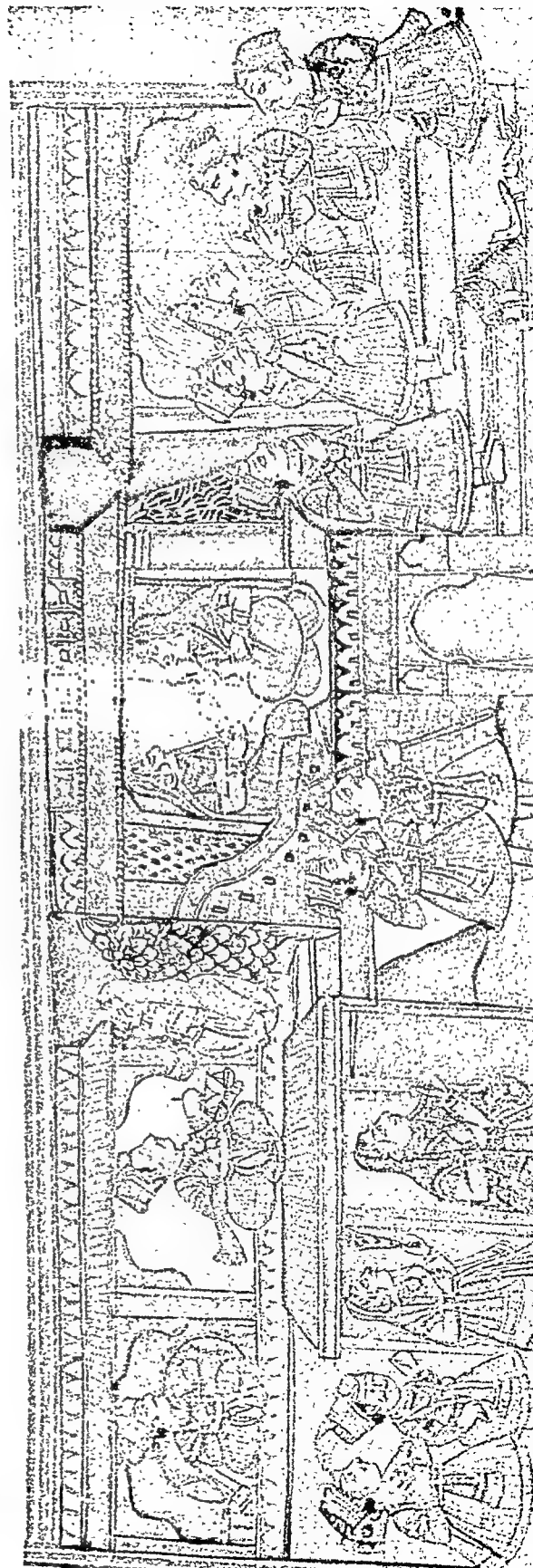
(પાનું ૪૮)

(પાનું ૪૯)

રાગ પ્રહ્લપાલ શ્રીપાલનું સામૈયું કરે છે

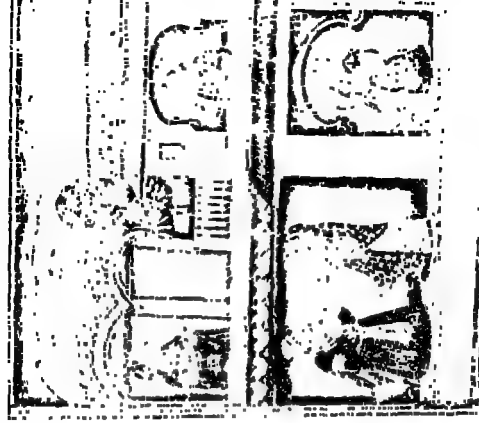
ચિત્ર ૫૦

પ્રગપાલ નાટક દોવા ભોમો રહે છે.

(પાનું ૫૦)

૧૯૫૪ ૫૩

મયજીવંદી પ્રગપાલને કહે છે.

(૫૧)

અર્થ:—જેમ શેલડીના સાંઠામાં કટકે કટકે વિશેષ વિશેષ મીઠાશ હોય છે; તેમ આ રાસમાં પણ મીઠાશ ઘણી છે. આ શ્રીપાળરાબાનું ચરિત્ર તે અખંડ સંપૂર્ણ છે. આ રાસનો પહેલો ખંડ શ્રીકીર્તિવિજયજી ઉપાધ્યાયજીના મુખથી જે પ્રમાણે સાંભળ્યો એ પ્રમાણે જ વિનયવિજયજી ઉપાધ્યાયજીએ કહ્યો. (૧)

ઉપાધ્યાય શ્રીવિનયવિજયજી ગણિ રચિત પ્રાકૃત પ્રબંધરૂપ શ્રીશ્રીપાળના રાસની અંદર, શ્રીસિદ્ધચંડજીના મહિમાના અધિકાર વિષે શ્રીપાળકુંવર ને મયણાસુદંરીના પરજીવાની હકીકત તથા શ્રીસિદ્ધચંડજીના આરાધનવડે મળેલી નિરોગતા, કમળપ્રભાનો મિલાપ અને તેણીએ પોતાની હકીકત બહાર કરવા વગેરે વગેરે વર્ણન સહિત પ્રથમ ખંડ પુર્ણ થયો.

પ્રથમ ખંડ સમાપ્ત

ખંડ બીજો

વસ્તુનિર્દેશાત્મક-મંગલાચરણ.

દોહરા-૭૬.

સિદ્ધચક્ર આરાધતાં, પૂરે વાંછિત કોડ;
સિદ્ધચક્ર મુજ મન વસ્યું, વિનય કહું કર બોડ.

૧

શારદ સાર દયા કરી, દીજે વચન વિલાસ;
ઉત્તર કથા શ્રીપાલની, કહેવા મન ઉદ્ધાસ.

૨

અર્થ:—કવિ વિનયવિજયજી હાથ બેડીને લખિત પુર સર કહે છે કે-જે શ્રી સિદ્ધ-ચક્રચંત્રના આરાધન કરનારાં પવિત્ર મનુષ્યોના મનમાં ધારેલી ધારણાઓ સફળ થતાં તેમના મનોવાંછિત પૂર્ણ કરે છે, તે સિદ્ધચક્રચંત્ર મારા મનમંદિરની અંદર કાયમપણે નિવાસ કરી રહેલો છે.—હે શારદાદેવી ! આપ શ્રીમતી મારા ઉપર દયા કરીને મને મારાં વચનોની અંદર રસિકજનનાં મન રંજન કરે તેવી સુંદર રમિક વિલાસવાળી કાવ્યરચનાશક્તિ આપો; કે જેથી બીજા ખંડની અંદર શ્રીશ્રીપાળ મહારાજની જે વાર્તા કહેવા માફ મન ઉદ્ધાસવંત થયું છે તે વાર્તાને રસમય બનાવું.

—૧ થી ૨

એક દિન રમવા નીકલ્યો, ચહુટે કુંવર શ્રીપાલ;
સખલ સૈન્યશુ પરવર્યો, યૌવન રૂપ રસાલ.

૩

મુખ સોહું પૂરણ શશી, અર્ધચંદ્ર સમ ભાલ;
લોચન અમિય કયોલડાં, અધર અંજણ પરવાલ.

૪

દંત જિસ્ત્યા દાડિમ કલી, કંઠ મનોહર કંબુ;
પુર કમાડ પરિ હૃદયતટ, બૂજ ભોગલ જિમ લંબુ.

૫

કેડ લંક કેસરી સમો, સોવનવન્ન શરીર;
ફૂલ ખરે મુખ ખોલતાં, ધ્વનિ જલધર ગંભીર.

૬

ચોક ચોક ચહુટે મિલ્યાં, રૂપેં મોહ્યાં લોક;
મહેલ ગોખ મેડી ચડે, નરનારીના થોક.

૭

અર્થ:—એક દિવસ મોટા સૈન્ય સહિત યૌવન અવસ્થાવાળો અને રસિકો રૂપવંત શ્રીપાળ કુંવર ઉજ્જયનીના બજાર-ચૌટામાંથી પસાર થતો વનશ્રીની લીલામાં રમવા જવાની ઇચ્છાએ નીકળ્યો. જેનું પૂનમના-પૂર્ણ ચંદ્રમાના સરખું (અમૃતમય-તેજસ્વી શાંતિ પૂર્ણ) મુખ હતું, તથા આઠમના ચંદ્રમા જેવા દેખાવનું કપાળ, અમૃતના ભરેલાં કંચોળાં જેવા લોચનો, લાલ પરવાળા જેવા (રાતા) હોઠ, દાડમની કળી જેવા (સરખા) દાંત, શંખના સરખું મનોહર રેખાદાર ગળું (ગદન), શહેરના દરવાજાના કમાડની પેઠે (વિશાળ) હૃદયપ્રદેશ, કમાડને આડ દેવાની ભુંગળ જેવા લાંબા હાથ, સિંહની કમરના લાંક જેવી (પાતળી) કેડ, અને સોનાના સરખું (પવિત્ર-નિર્મળ-દોષ રહિત) શરીર છે, અને મોંમાંથી વચન ખોલતાં જાણે ફૂલ ખરતાં ન હોય! તેવાં મનગમતાં વચનો, તેમ જ મેઘની ગર્જના સરખો ગંભીર ધ્વનિ-સ્વર હતો. તેવા શ્રીપાળકુંવરની સવારી જતી જોઈ કુંવરના સુરૂપથી મોહ પામીને શહેરના ચોક ચોક અને ચહુટાની અંદર પુષ્કળ જથ્થાબંધ સ્ત્રી પુરૂષોનાં ટોળાં મળ્યાં, તથા કોઈ મહેલની અગાશી ઉપર, કોઈ ગોખ-ઝરૂખામાં અને કોઈ મેડી માળિયે ચડી કુંવરનું રૂપ નિહાળવા લાગ્યાં.

—૩ થી ૭

મુઘા પૂછે માયને, માય એ કુણુ અભિરામ;
ઈદિ ચંદ કે ચકકવી, શ્યામ રામ કે કામ.

૮

માય કહે મોટે સ્વરેં, અવર મ ઝંખો આલ;
જાય જમાઈ રાયનો, રમવા કુંવર શ્રીપાલ.

૯

વચન સુણી શ્રીપાલને, ચિત્તમાં લાગી ચૌંક;
ધિક સસરા નામેં કરી, મુજ આળખાવે લોક.

૧૦

ઉત્તમ આપગુણેં સુણ્યા, મનિઝમ ખાપ ગુણેણ;
અધમ સુણ્યા માઉલ ગુણેં, અધમાધમ સસુરેણ.

૧૧

અર્થ:—એ વખતે એક લોળી બાલિકાએ શ્રીપાળ મહારાજને જોઈ પોતાની માને પુછ્યું કે—“મા! આ મનોહર છે તે ઇંદ્ર છે? ચંદ્ર છે? ચક્રવર્તિ છે? રામ છે?

કે કામદેવ છે ? તે મને સમજાવ." દીકરીનું આણું બોલવું સાંભળી માએ મોટા ઘાંટા સાથે કહ્યું કે—“ જ્ઞાલી બેટી ! જીજ્ઞા આળપપાળરૂપ વિચાર ન બોલ, એ તો આપણા રામનો જે જમાઈ શ્રીપાળકુંવર છે તે નગર બહાર રમવા જાય છે. ” તે સ્ત્રીનાં વચન સાંભળી શ્રીપાળકુંવરના ચિત્તમાં બાણના ભોંકાયા સરણું તે બોલવું ખટકવા લાગ્યું અને વિચારવા લાગ્યો કે—ધિક્કાર છે મને કે જે સસરા નામે કરીને મને જગતના લોકો ઓળખાવે છે. નીતિશાસ્ત્રમાં કહેલું છે કે—જે મનુષ્યો પોતાના જ નામથી જગતમાં ઓળખાય તે મનુષ્યો સર્વથી ઉત્તમ પંક્તિના ગણાય છે, જે બાપના નામથી ઓળખાય (દલાણાનો છોકરો !) તે મનુષ્યો મધ્યમ પંક્તિનાં ગણાય છે, જે મામાના—માસાળીઆને લીધે ઓળખાય (દલાણાનો ભાણેજ) તે મનુષ્યો અધમ પંક્તિનાં ગણાય છે, અને જે સસરાના નામથી ઓળખાય તે મનુષ્યો અધમમાં અધમ પંક્તિનાં ગણાય છે. તો હું અધમમાં અધમ પંક્તિનાં ગણાય છે. તો હું અધમમાં અધમ પંક્તિમાં ગણાતા મનુષ્યોની પેઠે સસરાના નામથી ઓળખાઉં છું, તેથી ધિક્કારને જ પાત્ર છું.

—૮ થી ૧૧

(હાળ પહેલી—રામ જયશ્રી—ચતુર સનેહી મોહના—એ દેશી)

કીડા કરી ધરેં આવિયો, ચપળ ચિત્ત શ્રીપાલો રે;

ઉત્સુક મન દેખી કરી, બોલાવે પ્રજાપાલો રે. કીડા ૦ ૧

રાજ કોણેં આજ રીસવ્યા, કોણેં લોપી તુમ આણુ રે;

દીસો છો કાંઈ દૂમણા, તુમ ચરણે અમ પ્રાણુ રે. કીડા ૦ ૨

ચિત્ત ચાહો તો આંપણું, લીજેં ચંપા રાજ રે;

ચડે પ્રયાણેં ચાલિયેં, સખલ સૈન્ય લેઈ સાજ રે. કીડા ૦ ૩

અર્થ:—ઉપર પ્રમાણે મન ઉદ્વિગ્ન થવાથી શ્રીપાળકુંવર ચપળ ચિત્ત સહિત વનશ્રીની લીલા નિહાળી કરી તુરત પાછો પોતાની હવેલીએ આવી પહોંચ્યો. કુંવરનું ચિત્ત ઉદાસ ભોઈ પ્રજાપાળ કહેવા લાગ્યો—“ હે રાજન્ ! આજે આપને કોઈએ રીસ લાવવા જેવું કંઈ કારણ આપ્યું છે ? અથવા તો કોઈએ આપની આજ્ઞા (હુકમ)નો ભંગ કરેલ છે ! કે જેથી આપ દુઃખભરી લાગણીવાળા દેખાઓ છો; પરંતુ આપ એમ દિલગીર ન થાઓ; કેમકે આપના ચરણમાં અમારા પ્રાણ છે. જે હોય તે અરેખજૂં ફરમાવો. કદાચિત્ત આપ ચિત્તમાં ચાહતા હો કે આપનું ચંપાનગરીનું રાજ્ય પાછું સ્વાધીન કરીયે, તો સખળ સૈન્ય (લશ્કર) અને પૂરતા માજ (માધનો) સહિત નગરે ડંકા દઈ પ્રયાણ કરીયે. ”

—૧ થી ૩

કુંવર કહે સસરા તણે, ખલેં ન લીજેં રાજ રે;
 આપ પરાક્રમ જિહાં નહીં, તે આવે કુણ કાજ રે. ક્રીડા૦ ૪
 તેહ ભણી અમેં ચાલશું, જ્ઞેશું દેશ વિદેશ રે;
 ભૂજખલેં લખમી લહી, કરશું સફલ વિશેષ રે. ક્રીડા૦ ૫

અર્થ:—સસરાજીનું કહેલું સાંભળી કુંવરે કહ્યું—“સસરાના બળવડે રાજ્ય લેલું હું પસંદ કરતો નથી; કેમકે જ્યાં પોતાનામાં પરાક્રમ નહીં ત્યાં પારકું પરાક્રમ શું કામ આવે? માટે પોતાનું પરાક્રમ જાહેરમાં લાવવા અહીંથી રવાના થઈશું અને દેશવિદેશ જોઈ ભુજખોના બળથી લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરી રાજ્યલક્ષ્મી હાથ કરવા આદિ સર્વ ધારેલી ધારણા સફળ કરીશું.”

—૪ થી ૫

માય સુણી આવી કહે, હું આવીશ તુમ સાથ રે;
 ધડી ન ધીરું એકલો, તુંહિજ એક મુજ આથ રે. ક્રીડા૦ ૬
 કુંવર કહે પરદેશમાં, પગખંધન ન ખટાય રે;
 તિણેં કારણ તુમે ઈહાં રહો, ઘો આશિષ પસાય રે. ક્રીડા૦ ૭
 માય કહે કુશલા રહો, ઉત્તમ કામ કરેજો રે;
 ભૂજખજોં વૈરી વશ કરી, દરિસણ વહેલું દેજો રે. ક્રીડા૦ ૮
 સંકટ કષ્ટ આવી પડે, ધરજો નવપદ ધ્યાન રે;
 રચણી રહેજો જગતાં, સર્વ સમય સાવધાન રે. ક્રીડા૦ ૯
 અધિષ્ઠાયક સિદ્ધચક્રનાં, જોહ કલાં છ ગ્રંથે રે;
 તે સવિ દેવી દેવતા, ચતન કરો તુમ પંથે રે. ક્રીડા ૧૦
 એમ શિખામણ દેઈ ઘણી, માતા તિલક વધાવે રે;
 શબ્દ શકુન હોયે ભલા, વિજય મુહૂરત પણુ આવે રે. ક્રીડા ૧૧
 રાસ રચ્યો શ્રીપાલનો, તેહને બીજે ખંડે રે;
 પ્રથમ ઢાલ વિનયે કહી, ધર્મ ઉદય ચિતિ મંડે રે. ક્રીડા ૧૨

અર્થ:—કુંવરનો આવો વિચાર માતા કેમજાણના જાણવામાં આવતાં તુરત તે કુંવર પાસે આવી કહેવા લાગી—“હે પુત્ર! હું પણ તારી સાથે જ આવીશ. હું હવે ધડીભર

પણ તને એકયો જવા દેવાની નથી, કેમકે મારે તું જ એક મુડી-પુલ છે ” એ સાલગી કુવરે કહ્યું—“ માણ ! પરદેશની અંદર સ્ત્રી વર્ગનું પગખંડન હોય તો કાઈ જાની શકે નહિ એ હેતુને લીધે આપ અહીંયા જ રહો અને કૃપા ઠરી ગુલાશિય આપો એટલે આનંદ ” માતા પુત્રના સહેતુભર્યા કથન સાંભળી ગોલી—“ પુત્ર ! કુશગતાપૂર્વક રહેજો, ઉત્તમ કામ કરજો અને ભુગ્નના જાગવડે શત્રુઓને વશ કરી વટેલા દર્શન દેજો તથા મદદ કંઈ પડે નવપડેતું ધ્યાન ધરજો, રાત્રિની અંદર હમેશા જાગૃત રહેજો અને દરેક વખતે દરેક કામમા પણ આવધાન-હુશીયાર રહેજો તેમ જ મિદ્ધચક્રના અધિષ્ઠાયક (વિમળેશ્વર યક્ષ-અક્ષેશ્વરી દેવી વગેરે) દેવો તે તમામ દેવી-દેવતા તમોને તમારા પાંચને વિષે (મુમા ફરીમા) તમારૂં રક્ષણ કરે, એ જ સંદોદિત ખરા અત કરણની મારી આશિષ છે ” આવી રીતની શીખામણ અને આગિષ દઈને માતાએ કુવરના કપાળમા કુકુમનું તિલક કરી અક્ષત વગેરેથી વધાવા આપ્યા તે વેળાએ પ્રયાણને માટે શબ્દ અને શકુન મનમાનતા-સારા થયા અને વિજયકારી વિજય મુદૂર્ત્ત પલ્લુ આવ્યું કવિ વિનયવિજયજી કહે છે કે આ શ્રીપાળ કુવરનો સુદર રાસ રચ્યો તેના બીજા ખંડની પહેલી ઢાળ પૂર્ણ થઈ, તેમા મેં એ જ બતાવ્યું કે જ્યારે જે વાતનો ઉદય થયો લખેલ હોય ત્યારે જ તે થાય છે એટલે સ્થિતિનો પગિપાક થાય કે સ્થિતિના પગિપાક ઉદયથી જીવ ધર્મમા જોડાય છે

દોહરા-૭૦.

- હવે મયણા ઈમ વિનવે, તુમશું અવિહડ નેહ;
અલગી ક્ષણ એક નવિ રહું, તિહાં છાયા જિહા દેહ. ૧
- અગિન સહેતાં સોહિલો, વિરહ દોહિલો હોય;
કંત વિછોહિ કામિની, જલણ જલંતી જોય. ૨
- કહે કુંવર મુંદરી સુણો, તું સાસૂ પય સેવ;
કાજ કરી ઉતાવળો, હું આવું છું હેવ. ૩
- મન પાળે મયણા કહે, પિયુ તુમ વચન પ્રમાણ;
છે પજર સૂનું પડયું, તુમ સાથે મુજ પ્રાણ. ૪

અર્થ:—હરે મયણાસુદરી પતિદેવ પાસે આવી આ પ્રમાણે વિનવે છે—“ હે નાથજી ! આપથી અવિચળ રહેહ છે, માટે ક્ષણભર પણ હું અહીં નહિ રહું આ આપના શરીરની છાયારૂપ સ્ત્રી તો ત્યાં આપ ત્યાં જ સાથે હોવી જોઈએ ! પ્રાણજીવન ! સ્ત્રીઓને અગ્નિની જ્વાળા સહન કરવી મહેલો છે, પરંતુ પતિદેવનો વિરહ-વિયોગ સહન કરવો પડે

એ અત્યંત દુઃખરૂપ છે, કેમકે કંઈથી ભુલી પડેલી કામિની સખગતી હોળી જેવી બળતી જ રહે છે.

કુંવરે તે સાંભળી કહ્યું—“હે મુંદરી ! સાંભળ, હાલમાં તું તારી આસુહનાં ચરણ-કમળની સેવા કર; હું મારું મનચિંતિત કાર્ય સિદ્ધ કરી તુરત જ અહીં આવી પહોંચીશ.

એકલાં રહેવાનું મન ન હતાં પણ પતિની આજ્ઞા પાળ્યા વિના છૂટકો જ ન હોવાથી મયણામુંદરી જોડી કે—“પિયુષ ! આપનું વચન મારે કબુલ છે. મારો જીવ આપના ચરણકમલમાં જ લુપ્થ રહેનાર હોવાને લીધે આ શરીર તો પાંગી વિનાના સૂતા પાંગરાની પેઠે ખાલી જોખા જેવું જ પડ્યું રહેનાર છે. હવે જેમ યોગ્ય જણાય તેમ કરવા આપ મુખતિયાર છો. એટલું જોડી પુનઃ વિનવવા લાગી કે—

—૧ થી ૪

દાળ ખીજ—રાગ મધ્યાર—ક્રાંત્યા લખી આંગણે—એ દેશી.

વાલમ વહેલા રે આવજો, કરજો માહરી સાર રે;

રણે રે વિસારી મૂકતા, લહી નવી નવી નાર રે.

વાં ૧

આજથી કરીશ એકાસણું, કર્યો સચિત્ત પરિહાર રે;

કેવલ ભૂમિ સંતારશું, તબ્યાં રનાન શણગાર રે.

વાં ૨

તે દિન વળી કદી આવશે ! જિહાં દેખીશ પિયુ પાય રે;

વિરહની વેદના વારશું, સિદ્ધચક્ર સુપસાય રે.

વાલમ ૦ ૩

અર્થ:—વાલમજી ! આપ મનોરથ સિદ્ધિ મેળવી પાછા અહીં વહેલા પધારજો અને મારી સંભાળ લેજો, તેમજ મને વિસારી ન દેતાં યાદ રાખજો; કેમકે આપ લાગ્યવંત રાજનું નવીન નવીન રાજકન્યાઓને વરસો જેથી તેઓની સમૃદ્ધિ શુભ આદિ વિશેષ જણાતાં કદાચ મને વિસારી ન દેશો. માટે જ પુનઃ પુનઃ અરજ છે કે—વાલમ વહેલેરા આવજો. પ્રાણુલવનજી ! વહેલા પધારવાની જરૂર એ છે કે—આપના પધારવાને લીધે આજથી હું આપશ્રી ફરી અહીં પધારશો ત્યાં સુધી એકાસણા કરીશ. તથા જે જે સચિત્ત વસ્તુઓ છે તે સર્વનો પણ આજથી ત્યાગ કરીશ. તેમજ ભોંય ઉપર જ બિછાતું કરી સૂવાનો નિયમ બાળવીશ, અને પીઠી ચોળીને—તેલ મદન કરીને વિકારી ભાવને પેદા કરનાર સ્નાન તથા શૃંગાર—ઘરેણાં—કાજળ પાનળીડું વગેરે સઘળાં ત્યજી દઈશ. હે મસ્તક-મુકુટમણિ ! તે દિવસ ફરીને ક્યારે આવશે કે જે દિવસે હું આપ સ્વામીનાથના ચરણ-કમળનાં દર્શન કરીશ ! અને ક્યારે ઈષ્ટદેવ શ્રીસિદ્ધચક્રના પ્રતાપથી વિયોગની અસહ્ય વેદના દૂર કરીશ ! માટે જ ફરી ફરીને વિનવું છું કે—વાલમ વહેલા રે આવજો.

—૧ થી ૩

સજ્જન વોલાવી ધણિ પરે, લેઈ ઢાલ કૃપાણુ રે;
ચંદ્રનાડી સ્વર પેસતાં, કુંવરે કીધ પ્રયાણુ રે. વાલમ૦ ૪

અર્થ:—આ પ્રમાણે પોતાના સ્વજનોને વોલાવી, તેઓની પ્રસન્નતા મેળવી ઢાલ તરવાર ધારણુ કરી, ચંદ્રનાડીમાં સ્વરનો પ્રવેશ થએથી શ્રીપાલકુંવરે તાકીદે કાર્યસિદ્ધિને હાથ કરવા પ્રયાણુ કર્યું.

— ૪

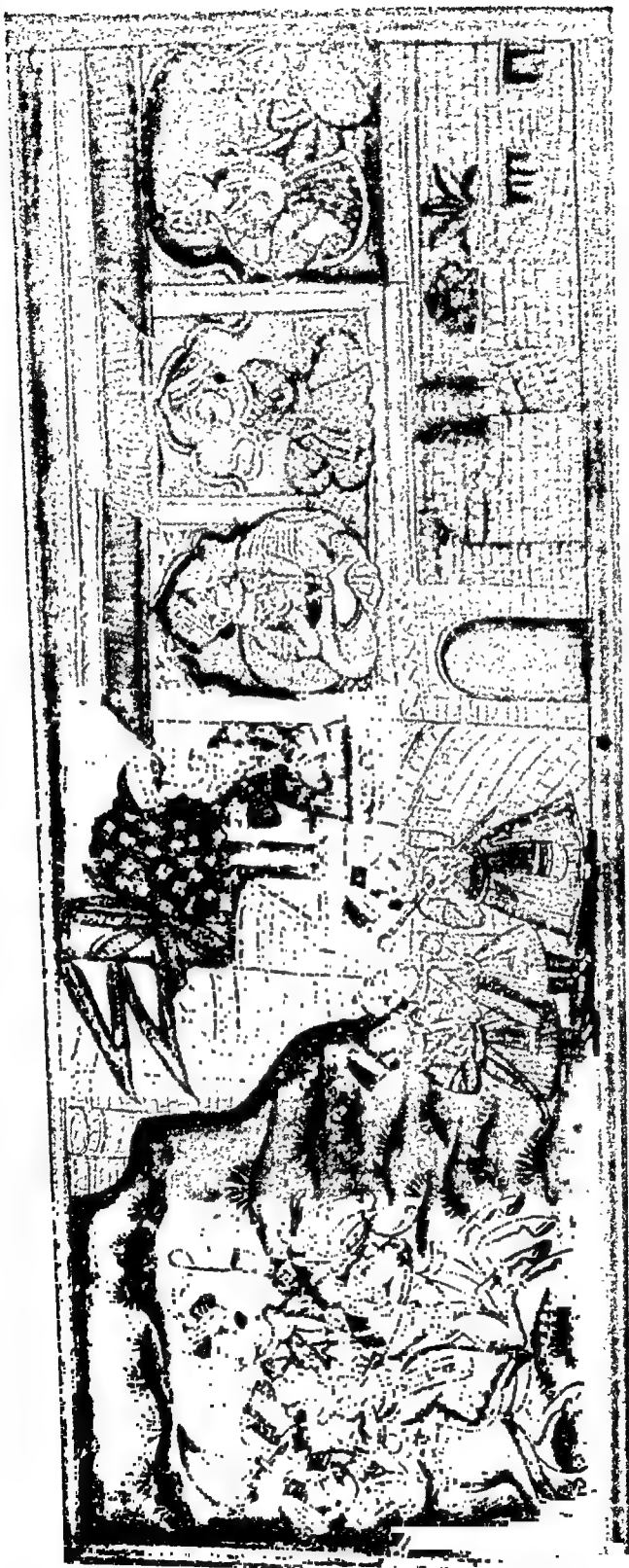
દેશ પુર નગરના નવનવાં, જોતો કૌતુક રંગે રે;
એકલો સિંહ પરે મહાલતો, ચઢ્યો એક ગિરિશૃંગે રે. વા૦ ૫
સરસ શીતલ વનગહનમાં, તિહાં ચંપક તરૂં છાંહ રે;
જપ જપતો નર પેખિયો, કરી ઊરધ ખાંહ રે. વાલમ૦ ૬
જપ પૂરો કરી પુરુષ તે, બાલ્યો કરીય પ્રણામ રે;
સુપુરુષ તું ભલે આવીયો, સર્પ માહરૂં કામ રે. વાલમ૦ ૭

અર્થ:—ઉજળેણથી રવાના થઈ કુંવર શ્રીપાળ નવા નવા દેશ, નવા નવા પુર નગરનાં નવીન નવીન કૌતુક બેલ તમામા રમત ગમત જોતો જોતો રંગ-આનંદ સહિત સિંહની પેઠે નિહર બની એકલો જ પંથ પસાર કરતો કરતો એક કુંગરના શિખર ઉપર જઈ પહોંચ્યો. અને ત્યાં જોતાં જોતાં સુદર શીતલ ગહન વનની ઘટામાં ચંપાના ઝાડ નીચે એક ઉંચા હાથ સખી જપ જપતો સાધક પુરુષ તેની નજરે પડ્યો. એથી તે ત્યાં જોતો રહ્યો. એટલે સાધક પુરુષ પોતાનો જપ પૂર્ણ થવાથી કુંવરને નમન કરી કહેવા લાગ્યો કે—“હે સત્પુરુષ! આપ ભલે પધાર્યા, આપના પગલાંના પ્રતાપ વડે મારું કામ હવે સિદ્ધ થયું જ સમજ્યું છું.”

—૫ થી ૭

કુંવર કહે મુજ સારીખું, કહો જે તુમ્હ કાજ રે;
ધણે આગે ઉપકારને, દીધાં દેહ ધન રાજ રે. વાલમ૦ ૮
તે કહે શુરૂપા કરી ઘણી, વિદ્યા એક મુજ દીધ રે;
ધણો ઉઘમ કર્યો સાધવા, પણ કાજ ન સિદ્ધ રે. વાલમ૦ ૯
ઉત્તર સાધક નર વિના, મન રહે નહિં ઠામ રે;
તિણે તુમ એક કરૂં વિનતિ, અવધારિયે સ્વામિ રે. વાલમ૦ ૧૦

અર્થ:—તે વારે કુંવરે કહ્યું—“મારા લાયક જે કંઈ તમારે કામ હોય તે ખુશીથી મને કહો; કેમકે અગાઉના વખતમાં પારકાનો ઉપકાર કરવા માટે ઘણાં મત્પુરુષોએ

ચિત્ર ૫૫

રચનાદી જતો શીપાન

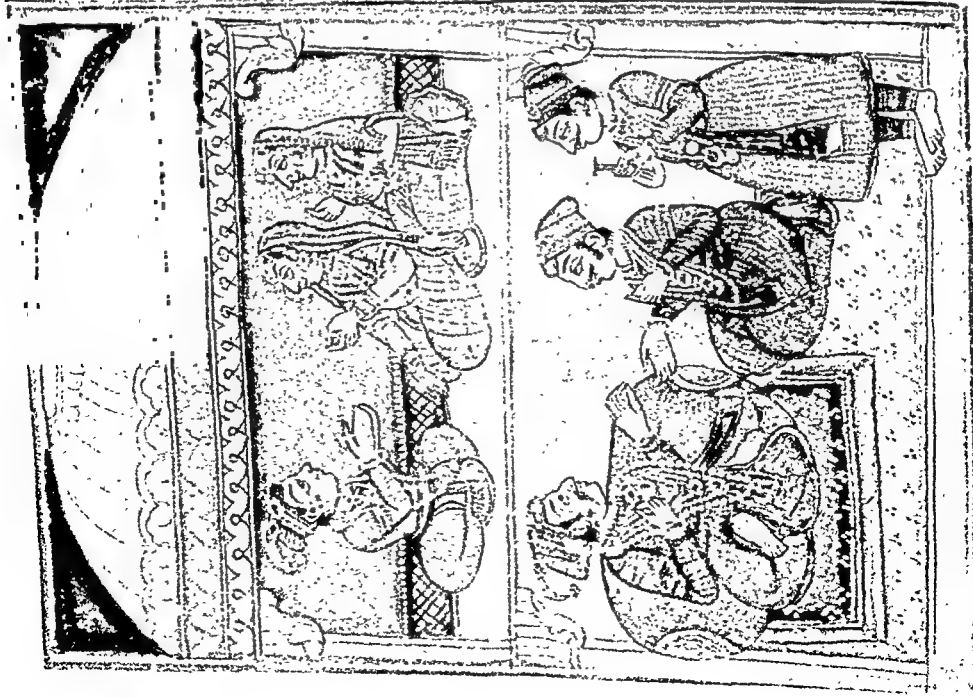
(પાન ૫૪)

ચિત્ર ૫૬

શીપાલ કુમાર

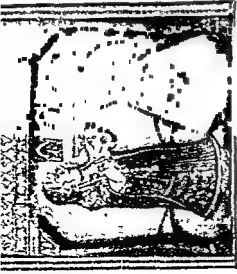
(પાન ૫૪)

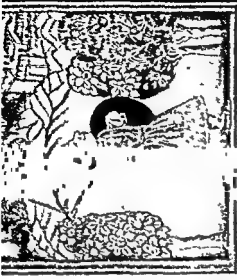
ચિત્ર ૫૭ શ્રીપાલકુમાર અને પ્રજાપાત રાજ્ય (પાનું ૫૬)

ચિત્ર ૫૮ શ્રીપાલને માતા કમલપ્રભા તિલક કરે છે (પાનું ૫૮)

ચિત્ર ૫૬ : મયજાની શ્રીપાલને વિનવી (પાનું ૫૮)

ચિત્ર ૬૦ : પરદેશ જતો શ્રીપાલ (પાનું ૬૦)

ચિત્ર ૬૧ : શ્રીપાલ અને સાપક (પાનું ૬૧)

ચિત્ર ૬૫ : સી શામરી દેવી (પાનું ૬૫)

ધન, રાજ્ય અને અંતમાં પોતાનું શરીર સૂધાં અર્પણ કરેલ છે. ” તે સાંભળી સાધનાર પુરુષે કહ્યું કે—“ મારા ગુરૂએ મારા પર ઘણીજ મહેરબાની કરી મને એક વિદ્યા આપી છે, તેને સિદ્ધ કરવા માટે બતાવ્યા પ્રમાણે બહુ બહુ ઉપાય કર્યા, છતાં પણ કાર્યસિદ્ધિ હાથ લાગી નહીં. કારણ કે ઉત્તરસાધક-વિદ્યા સાધનારની પાસે દેખરેખ રાખનાર-વિના મન નિર્ભય કે નિશ્ચળ રહેતું નથી. તે માટે આપને એ વિનંતિ કરું છું કે હે સ્વામી ! આપ તે સ્વીકારવા કૃપા કરો.

—૮ થી ૧૦

કુંવર કહે સાધ વિદ્યા સુખેં, મન કરી થિર થોભ રે;
ઉત્તર સાધક મુજ થકાં, કરે કોણુ તુજ ખોભ રે. વાલમ૦ ૧૧

કુંવરની સહાયથી તતખિણેં, વિદ્યા થઈ તસ સિદ્ધ રે;
ઉત્તમ પુરુષ જે આદરે, તિહાં હોયે નવનિદ્ધ રે. વાલમ૦ ૧૨

કુંવરને તેણે વિદ્યાધરે, દીધી ઔષધિ દોય રે;
એક જલતરણી અવરથી, લાગે શસ્ત્ર નહિં કોય રે. વાલમ૦ ૧૩

અર્થ:—કુંવરે તે સાધકને કહ્યું કે—“ તમે તમારું મન પૂર્ણ પણે સ્થિર રાખી સુખપૂર્વક વિદ્યા સાધો. હું ઉત્તરસાધક છતાં તમને હરકત કરનાર જ કોણુ છે ? ” આમ કહેવાથી તુરત જ તે સાધકે કુંવરની મદદથી વિદ્યા સાધવા માંડી કે નિર્વિલાંબે તેને સિદ્ધ થઈ. તે પછી તે વિદ્યાધરે પ્રસન્ન થઈ કુંવરને જે મહા મહિમાવંત દિવ્ય ઔષધિઓ આપી. તે પૈકી એક જલતરણી એટલે કે ચાહે તેટલા ઉંડા પાણીમાં પડે તો પણ ન ડુબતાં તરી પાર ઉતરે અને બીજી શસ્ત્રસંતાપકરણી એટલે કે જેના પ્રતાપથી કોઈ પણ જાતનું અસ્ત્ર શસ્ત્ર વાગે જ નહીં.

—૧૧ થી ૧૩

કુંવર વિદ્યાધર દોય જણા, ચાલ્યા પર્વત માંહિ રે;
ધાતુરવાદી રસ સાધતા, દીઠા તિહાં તરૂં છાંહિ રે. વાલમ૦ ૧૪

તેહ વિદ્યાધરને કહે, તુમેં વિધિ કહ્યો જેહ રે;
તિણે વિધેં ખપ અમે બહુ કર્યો, ન પામે સિદ્ધિ એહ રે. વાલમ૦ ૧૫

કુંવર કહે મુજ દેખતાં, વળી એહ કરો વિધિ રે;
કુંવરની નજર મહિમા થકી, થઈ તતક્ષણુ સિદ્ધિ રે. ૧૬

ધાતુરવાદી કહે નીપતું, કનક તુમ અનુભાવ રે;
એહમાંથી પ્રભુ લીજિયેં, તુમ તેણો જે મનભાવ રે. ૧૭

કુંવર કહે મુજ ખપ નહીં, કુણ ઉચલે ભાર રે;
અલપ તિણે અંચલે ખાંધીયું, કરી ઘણી મનોહાર રે. ૧૮

અર્થ — તે પછી કુંવર અને વિદ્યાધર એ બેઉ જણ ત્યાથી રવાના થઈ આગળ પર્વતની અદર ચાલ્યા અને ત્યાં કીમીઆગરો બેઠા બેઠા મોનાસિદ્ધિ મિદ્ધ કરતા હતા ત્યાં જઈ પહોંચતા તેઓને આડના છાયદે બેઠેલા બેઈ ઊભા રહ્યા વિદ્યાધરને બેઈ કીમી આગરો બોલ્યા કે—“ આપે જે વિધિ કહ્યો હતો તે વિધિ પ્રમાણે મોનુ બનાવવા ઘણું ઉદ્યમ કર્યો, પણ અમને ફતેહ મળી નહી ” કુંવરે કહ્યું—“ જે વિધિ કર્યો, તે જ વિધિ ફરીને એક વાર મારા દેખતા કરો ” આમ કહેવાથી તે કીમીઆગરોએ તે વિધિ અમલમાં આણ્યો કે તુરત જ કુંવરની નજરના મહીમા વડે સોનું થઈ આવતા અર્ધમિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી એ બેઈને કીમીઆગરો કહેવા લાગ્યા—“ આપના પ્રતાપથી સોનાસિદ્ધિ સિદ્ધ થતા આ સોનું તૈયાર થયું, માટે હે પ્રભો ! આમાથી આપને જેટલાની જરૂર જણાય તેટલું સોનું લો ” કુંવરે કહ્યું—“ મને એની જરૂર નથી, કેણુ એ ભાર ઉચડે ” આણુ કહ્યું છતાં પણ તે કીમીઆગરોએ ઘણી આજીજી કરીને થોડું સોનું કમાલને છેડે બાંધ્યું ”
—૧૪ થી ૧૮

અનુક્રમે કુંવર આવીયો, ભરૂઅચ નયર મઝાર રે;
હુંમ ખરચી સજાઈ કરી, બલા વસ્ત્ર હથિયાર રે. વાં ૧૯
સોવને મઢિય તે ઓપધિ, ખાંધી દોય નિજ બાહિ રે;
ખહુવિધ કોતુક દેખતો, ફરે ભરૂઅચ માહિ રે. વાં ૨૦
ખંડ ખીજે એહ રાસનો, ખીજ એ તસ ઢાલ રે;
વિનય કહે ધર્મથી સુખ હૂવે, જેમ રાય શ્રીપાલ રે. વાં ૨૧

અર્થ — તે પછી કુંવર ત્યાંથી ચાલતા ચાલતા અનુક્રમે ભરૂઅચ બદરે જઈ પહોંચ્યો, અને કમાલને છેડે બાંધેલું સોનું લેતી કુંવરે પોતાને શોલતા કપડા-શસ્ત્ર-અસ્ત્ર વગેરે બેઈતા સાધન ખરીદ્યા, તથા સોનાનું માદલિયું કરાવી બન્ને મહિમાવત ઔપધિઓને તેની અદર મઢી લેવરાવી તે પોતાને હાથે બાંધી લીધું તે પછી તે ઘણી નાંતોની રમતગમત બેતા ભરૂઅચ શહેરમાં ફરવા લાગ્યો વિનયવિનયજી કહે છે કે આ શ્રીપાળ રાસના બીજા ખડની આ બીજી ઢાગ પૂરી થઈ, તેમા એજ મતલબ છે કે જેમ શ્રીપાળ કુંવરને ધર્મ વડે સુખ મળ્યું તેમ દરેક મનુષ્યને ધર્મવડે સુખ જ પ્રાપ્ત થાય છે

દોહરા અંક

- કોસંખી નયરી વસે, ધવલશેઠ ધનવંત;
લોક અનર્ગલ ધન ભણી, નામ કુખેર કહંત. ૧
- શકટ ઊંટ ગાડાં ભરી, કરિયાણાં ખડુ જોડિ;
તે ભરૂઅચ્ચે આવિયો, લાભ લહે લખ કોડિ. ૨
- વસ્તુ સકલ વેચી તિણે, અવર વસ્તુ ખડૂ લીધ;
જલવટ પ્રવહણ પૂરવા, સખલ સજ્જ કીધ. ૩
- એક જૂગ વહાણ ક્રિયું, આથંભ જિહાં સહ;
કુવાથંભ સોલે સહિત, અવર જૂગ અડસહ. ૪
- વડ સફરી વહાણ ધણાં, ઘેડાં વેગડ દ્રોણ;
શિલ્લ ખૂખ્ખ આવર્ત ઈમ, ભેદ ગણે તસ કોણ. ૫
- ઈણીપરે પ્રવહણ પાંચસેં, પૂર્યાં વસ્તુ વિશેષ;
ખંદરમાંહે આણીયાં, પામી નૃપ આદેશ. ૬
- માલિમ પટ પુસ્તક જૂએ, મૂખાણી મૂખાણ;
ધૂ અધિકારી ધૂ તણી, દોરી ભરે નિસાન. ૭
- કર કરાણી સાચવણ, નાખૂદા લે ન્યાહ;
વાયુ પરખે પંજરી, નિજમા નિજ દાહ. ૮
- ખરી મસાગતિ ખાડ્યા, સજ્જ કરે સદ દોર;
હલક હલેસાં હાલવે, ખડુ ઘેઠા ખિહું કોર. ૯
- પંચવર્ણુ ધ્વજ વાવટા, શીર કરે ચામર છત્ર;
વહાણ સવિ શણગારિયાં, માંહે વિવિધ વાજિત્ર. ૧૦
- સાતભૂઈ વહાણ તણી, નિવિડ નાલની પાંતિ;
વયરીના વહાણ તણી, કરે ખાખરી ખાંતિ. ૧૧

સુખટ સનૂરા સહશ દશ, વડા વડા ઝૂંઝાર;
બેઠા ચિહું દિશિ મોરચે, હાથ વિવિધ હથિઆર. ૧૨

ધંધણુ જલ સંબલ ગ્રહી, બહુ વ્યાપારી લોક;
સોહુ બેઠા ગોખડે, નૂર દિયે ધન રોક. ૧૩

હવે નાંગર ઉપાડવા, વડા જૂંગની જામ;
નાલ ધડકી નાલ સવિ, હુધ ધરોધડ તામ. ૧૪

સવિ વહાણના નાંગરી, કરે ખરાખર જોર;
પણ નાંગર હાલે નહીં, સમજા મચ્યો તવ સોર. ૧૫

ધવલશેઠ ઝાંખો થયો, ચિંતા ચિત્ત ન માય;
શીકોતરિ પૂછણુ ગયો, હવે કિમ કરવું માય ! ૧૬

શીકોતરિ ઠહે શેઠ સુણુ, વહાણુ થંભ્યાં દેવી;
છાડે બત્રીશલક્ષણુ—પુરુષતણો બલિ લેવી. ૧૭

અર્થ:—કોસળી નામની નગરીનો એક ધવળશેઠ નામનો ધનવંત શાહુકાર છે, કે જેની પાસે અનર્ગળ—ન ગણી શકાય એટલું ધન હોવાથી લોકો તેને કુબેરભંડારી કહે છે. તે શેઠ બહુ બહુ વાતનાં કરિયાણાનાં ગાડાં, તથા ઊંટો ઉપર મજબુત ગુણો ગોકવીને ભર્યથ બંદરે આવી પહોંચ્યો. અને તે બધી ચીજો વેચી તથા બીજી બહુજો નવી ખરીદીને લાખો કરોડોનો નફો મેળવવા લાગ્યો. તથા તે પછી દરિઆઈ માગે પરદીપે મુસાફરી કરી બેમુમાર નફો લેવાની ઉમેદને લીધે તેણે તે સંબંધી સર્વ તૈયારી કરી. એટલે કે પોતાના ઘરનાં વહાણો તૈયાર કરાવ્યાં—તેમાં પણ એક જૂંગ જાતનું મોટું વહાણ એક તૈયાર કરાવ્યું કે તેની અંદર (૬૦) તો કુવાથજા હતા. તેમ જ બીજાં પણ સોળ સોળ કુવાથજાવાળાં જૂંગ જાતીનાં અડસઠ (૬૮) વહાણુ તૈયાર કરાવ્યાં. વળી એક સો (૧૦૦) મોટી સફર કરનારાં સફરી વહાણુ કરાવ્યાં તથા વેગડ જાતનાં પણ એક સો આઠ (૧૦૮) બનાવ્યાં, તેમજ દ્રોણમુખ જાતનાં ચોરાશી (૮૪) સિલ જાતિનાં ચોપન (૫૪), ખૂપ જાતનાં પાંત્રીશ (૩૫) અને ખરાબા કે વમજમાં પણ બેઘડક સફર કરે તેવાં આવર્ત જાતનાં પચાસ (૫૦) વહાણુ—એવાં અનેક જાતનાં જહાજ કરાવ્યાં, કે તેના લેદ દે.ણુ ગણી શકે ! મતલબ કે તેનું ખરેખરું વર્ણન પણ ન થઈ શકે તેવા પાંચસો વહાણુ કરાવ્યાં. અને તે પાંચસોએ વહાણુ અનેક કરિયાણાંની વસ્તુઓથી ભર્યાં અને રાજનો હુકમ મળતાં ભર્યથ બંદરની ગોદીમાં તે વહાણોને દાખલ કરવામાં આવ્યાં. તે વહાણોની અંદર માલિમ જાતના

અધિકારીઓ પાંજરીમાં બેઠા બેઠા પટ અને પુસ્તક બેઠા કરે છે. સુકાન સંભાળનારાઓ સુકાન સંભાળ્યા કરે છે. ધૂનો તારો બેનારાઓ ધૂ તારા વડે દિશાની ચોકસી કર્યા કરે છે. નિશાની પુરુષો દોરી ભરીને ધરતી-માટી-પહાડનાં ખડકો-ખરાબા વગેરેની તપાસ કરી પાણીનું ઉંડાપણું, છિછરાપણું તપાસ્યા કરે છે. કરાણિયો માલની સાચવણ કર્યા કરે છે, તથા નાખૂદા લોકો સઠ વગેરે અનેક કામના ન્યાય હાથ કરે છે. પાંજરિયો અતુકૂળ પ્રતિકૂળ પવનને બેઠા કરે છે. ખેરાયતો પોતાને લાયક કામ કરે છે. ખરેખરી મહેનતના કરનારા ખારવાઓ સઠ દોરડા તૈયાર કર્યા કરે છે. અને બહુએ હલકારાઓ હલેસાં મારવા બંને બાબુએ ચડી બેઠા છે. તે વહાણોના કુવાથભો ને સઠોની ટોચે પચરંગી ધન્યો વાવટાઓ ફરકી રહ્યા છે, તે વહાણુ જાણે શિર, ચામર છત્રથી શોભાવત થયાં હોયની ! તેવો દેખાવ આપી રહ્યા છે. આવી રીતે બધાં વહાણો શણગારેલા છે, તથા તે વહાણોની અંદર તરેહ તરેહના મનહર વાજિંત્રો વાગી રહ્યાં છે, તેમ જ તે સાત સાત માળના વહાણોમાં દરેક માળની અંદર ખરેખર તોપોની લાઈન ગોઠવેલી છે કે જે ચાંચીઆ કે ચોરિયાં વહાણુવાળાઓના મનની હુંશ બોખરી કરી નાખે તેવી છે. તે વહાણોની અંદર તેજસ્વી પાણીદાર દશ હજાર મહાન્ લડવૈયાઓ પણ ચોમેર મોરચાઓ બાંધી તરેહ તરેહનાં હથિયારો હાથમાં ઝાલીને બેઠેલા શોભી રહેલા છે. તે વહાણોની અંદર મુસાફરી કરનારા વ્યાપારીઓ, બલતણુ, પાણી અને ખોરાક વગેરે હાથ કરીને ગોખલામાં બેઠા શોભે છે. અને તે બધાંએ નૂર (લાડા)ના પૈસા રોકડા ધવલશેઠને ચૂકવી આપે છે. તે પછી વહાણુ હંકારવાનો વખત થતાં ન્યારે મોટા જૂંગ વહાણુમાંની તોપ છૂટી ત્યારે બધાંએ વહાણોમાંની તોપો છૂટી, એટલે બધાંએ વહાણુના નાંગરીઓ નાંગર ઉપાડવાને માટે ખરેખર જોર કરીને મથ્યા પરંતુ નાંગર જરાએ હાલવા ચાલવા ન લાગ્યાં, એથી ત્યાં ભારે શોરબ-કોર મચ્યો; કેમકે નાંગર ઉપાડ્યા વિના વહાણુનું હંકારવું જ મોઢૂં થઈ પડ્યું, તેના લીધે ફિક્કર થઈ આવતાં હોહા મચી ગઈ. એ જોઈને ધવળશેઠ ફિક્કરમંદ થઈ રહ્યો, ચિંત્તામાં ચિંતા પણુ સમાતી નથી અને અતિશય મુંઝવણ થતાં તુરત શીકેતરમાને વહાણુ થંભવાનું કારણ પૂછવા ગયો કે—“હે મા ! હવે શો ઉપાય લેવો ?” શીકેતર માએ જવાબ આપ્યો કે—“હે શેઠ ! વહાણુ તો દેવતાએ થંભાવ્યાં છે, માટે જો બત્રીશલક્ષણા પુરુષનું તેને બલિદાન આપવામાં આવે તો તારાં વહાણો બંધનથી મુક્ત થશે.” આવું સાંભળીને શેઠ તે સંબંધી વિચાર કરીને બત્રીશલક્ષણા નરને હાથ કરવા રાજાની પાસે જવાના નિશ્ચય પર આવ્યો.

—૧ થી ૧૭

લાળ ત્રીજી—ત્રેણિક મન અચરિત થયો—એ દેશી.

ધવલ શેઠ લેઈ ભેટણું, આવ્યો નરપતિ પાય રે;

કહે એક નર મુજને દિયો, જિમ ખલિ ખાકુલ થાય રે. ૫૦ ૧

રાય કહે નર તે દિયો, સગો નહિ જસ કોય રે;
 ખલિ કરજે ગ્રહી તેહને, જે પરદેશી હોય રે. ધવલ૦ ૨
 સેવક ચિહું દિશિ શેઠના, ફરે નયરંમાં જોતા રે;
 કુંવર દેખી શેઠને, વાત કહે સમ હોતા રે. ધવલ૦ ૩
 દીઠો બત્રીશ લક્ષણો, પુરુષ એક પરદેશી રે;
 કહેા તો ઝાલી આણીએ, શુદ્ધિ ન કો તસ લેશી રે. ધવલ૦ ૪
 ધવલ કહે આણો ઈહાં, મ કરો ધડિય વિલંબ રે;
 ખલિ દેઈને ચાલિયે, વહાર નહિ તસ ખૂંબ રે. ધવલ૦ ૫

અર્થ:—લેટ ધરવા યોગ્ય અમૂલ્ય વસ્તુઓ થાળમાં ભરી દળદળા સહિત ધવલશેઠ મર્યાદા બંદરના મહારાજાની પાસે ગયો અને લેટણું ચરણમાં મૂકી સવિનય પ્રણામ વગેરેની મર્યાદા સાચવી પછી વિનંતિ કરવા લાગ્યો કે—“ નામધર! મારાં હૃદયદેવના નડતરથી વહાણ પ્રાણી રહ્યાં છે, તે માટે એક બત્રીશલક્ષણા પુરુષનો ખપ છે જે આપે કે જે મળતાં દેવને ખલિ બાકળા અપાય. ” રાજાએ કહ્યું—“ ધનપતિ! જે પુરુષનું અહીં કોઈ (મારા રાજ્યમાં) સગું ન હોય, અને જે પરદેશી હોય, તે પુરુષ તમને આપવામાં આવે છે; માટે જો તેવો હાથ લાગે તો તેને પકડી તમારું કામ ક્તેહ કરવું. ” આ પ્રમાણે હુકમ મળતાં ધવલશેઠના હજારે લડવૈયાઓ શહેરની આંદર આરે કોર તેવા પુરુષની શોધમાં ફરવા મંડ્યા. એટલામાં વડલાગી વીર શ્રીપાળ કુંવરને જોઈ, તથા તપાસ કરતાં પરદેશી અને કોઈ તેનું મજકુર રાજ્યમાં સગું ન હોયું જાણી હર્ષ પાત્રી શેઠની પાસે પહોંચી વાત કહેવા લાગ્યા—“ શેઠજી! એક પરદેશી પુરુષ બત્રીશલક્ષણુવંત છે, માટે આપ ફરમાવો નેા તેને પકડી લાવીએ. કોઈ તેની ખર કે ખજાર લે તેમ નથી. ” ગરજુ ધવલશેઠ બોલ્યો—“ ધડીનોએ વિલંબ કર્યા વગર તેને અહીંયાં લાવો, કે બલિદાન આપી ઝટ ચાલતા યઇએ. નેની અહીં વહાર કે ખૂમ કોઈ સાંભળે તેમ નથી. ” (આવો હુકમ મળતાં જ:-) —૧ થી ૫

સુભટ સહસ દશ સામઠા, આવે કુંવરની પાસે રે;
 અભિમાની ઉદ્ધતપણે, કડુઆં કથન પ્રકાશે રે. ધવલ૦ ૬
 ઊઠ આવ્યું તુજ આઉખું, ધવલ ધિંગ તુજ રૂઠો રે;
 ખલિ કરશે તુજને હણી, મ કર માન મન ઝૂઠો રે. ધવલ૦ ૭
 ખલિ નવિ થાએ સિંહનો, મૂરખ હૈયે વિમાસો રે;
 ધવલ પશુનો ખલિ થશે, વચને કંઈ વરાસો રે. ધવલ૦ ૮

વચન સુણી તસ વાંકડાં, શેઠને સુભટ સુણાવે રે;
શેઠ વિનવી રાયને, બહોળું કટક આણાવે રે. ધવલ૦ ૯

અર્થ:—સામટા દશ હબર લડવૈયાઓ શ્રીપાળ કુંવરની પાસે જઈ પહોંચ્યા, અને અભિમાની તથા ઉદ્વેગપૂર્ણ કડવાં વચન કહેવા લાગ્યા કે—“ ઉઠ, તારું આઉષ્ણ આવી રહ્યું છે; કેમકે અમારો ધણી ધવલધિંગ તારા પર ખદા થએલ છે, એથી તને મારી દેવને બલિદાન આપશે; માટે હવે નકામું માન શુમાન ન કર. ” શુભની વચનો સાંભળી કુંવર બોલ્યો—“ મૂર્ખાઓ ! જરા હૈયામાં વિચાર કરી જૂઓ કે કયાંય સિંહનું તે બલિદાન થયું નહયું, સાંભળ્યું છે ? બલિદાન તો ધવળ પશુનું જ થશે; છતાં નાહક વચન બોલી પસ્તાવો શા માટે બહારી લ્યો છો. ” આવાં વાંકાં વચન સાંભળી આખર વાણિયાના નોકર હોવાથી શેઠની તરફ તેઓ ચાલી નીકળ્યા, અને તેનાં વચનો શેઠને જઈ સંભળાવ્યાં. મતલબ એ કે—“ એ પુરુષ કંઈ અમને પણ ગાંઠે તેવો નથી, મહાન્ વીર શિરોમણી જણાય છે; માટે વધારે લડવૈયાઓની જરૂર છે. ” વગેરે હેતુ બાણી લઈ ધવલશેઠે રાજને વિનતી કરી બહોળું મદદગાર લશ્કર મેળવી પોતાના લડવૈયાઓ સાથે સામેલ કરી આપ્યું. (એટલે તે બધા કુંવરની સાહમે જઈ ચડ્યા.) —૬ થી ૯

એકલડો દોય સૈન્ય શું, જવ અતુલી બલ બૂઝે રે;
ચહૂટા વચ્ચે ધૂંખલ મચ્યો, કાયર હિયડાં ધૂજે રે. ધવલ૦ ૧૦

કુંત તીર તરવારના, જે જે ધાલે ધાય રે;
કુંવર અંગે લાગે નહિ, ઔષધિને મહિમાય રે. ધવલ૦ ૧૧

કુંવર તાકી જેહને, મારે લાકડી લોઢે રે;
લહબહતા લાંબા થઈ, તે પુહવીએ પોઢે રે. ધવલ૦ ૧૨

ભેંસા પરે રણુખેતમાં, ચિહું દિસિ ધિંગડ ધાય રે;
બૂડયા ભેઘ વેલા નિસ્યા, શિંગે વિલગા જાય રે. ધવલ૦ ૧૩

મસ્તક કૂટયાં કેઈનાં, પડયા કેઈનાં દાંત રે;
કેઈ મુખે લોહી વમેં, પડી સુભટની પાંત રે. ધવલ૦ ૧૪

કેઈ પેઠા હાટમાં, કેઈ પોલમાં પેઠા રે;
કેઈ દાંતે તરણાં દેઈ, ગણિયા થઈ ને બેઠા રે. ધવલ૦ ૧૫

કેઈ કહે કાયર અમે, કેઈ કહે અમે રાંક રે;
કેઈ કહે મારો રખે, નથી અમારો વાંક રે. ધવલ૦ ૧૬

કેઈ કહે પેટારથી, અશરણુ અમે અનાથ રે;
મુખે દિયે દશ આંગુલી, દે વળી આડા હાથ રે. ધવલ૦ ૧૭

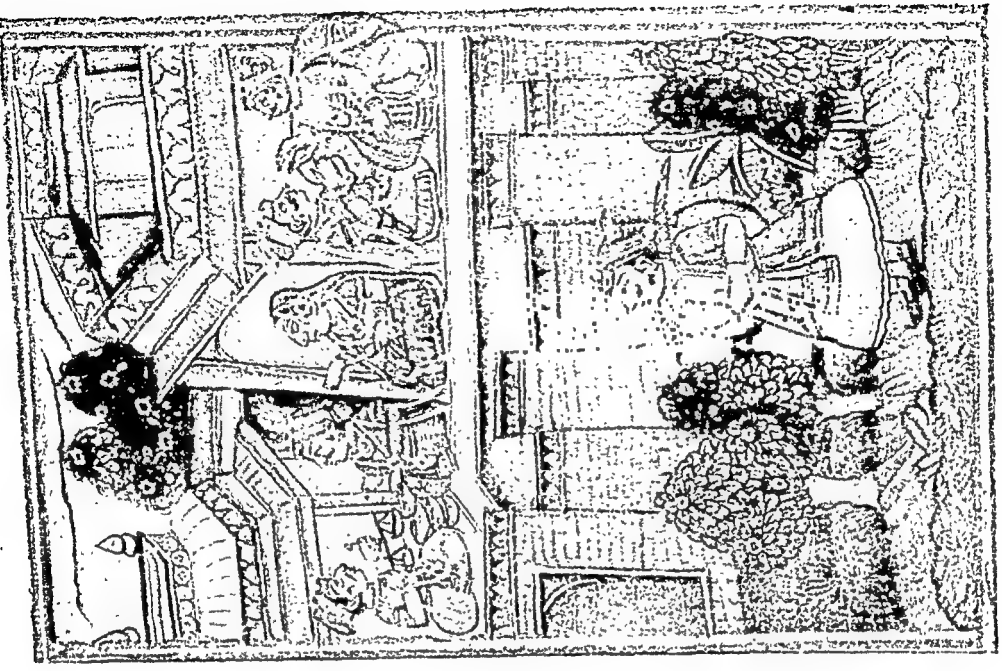
અર્થ:—ત્યારે તે બને બાળુના લડવૈઆઓએ કુંવરને ઘેરી લીધા ત્યારે તે અતુલિત બળશાળી શ્રીપાળ કુંવર સ્હામે મોરચો માંડી એકલો છતાં ધવલ અને રાજ તરફથી આવેલાં બેઉ લશ્કરોની સાથે લડવા લાગ્યો. એથી ચીટાની વચ્ચે ધીંગાણું મચી રહ્યું. એ જોઈ શૂરવીરોને તો આનંદ થયો; પણ બિચારા જે કાયર હતા તેઓનાં તો હૈડાં થરથર કંપવા લાગ્યાં; કેમકે શસ્ત્ર અસ્ત્રોની ઝડી લાગી રહી હતી. બેઉ લશ્કરના લડવૈયાઓ ભાલા-બરછી-તીર-તલવાર વગેરેનાં જે જે ધા કુંવરના શરીર ઉપર ચલાવતા હતા તે તે ધા જરા પણ લાગતા ન હતા; કારણ કે શસ્ત્ર ન લાગે તેવી મહિમાવંત ઔષધિનો મહિમા હતો એથી બધા ધા ખાલી જ જતા હતા. એ જોઈ લડવૈઆઓ આ અમરકાર સાથે નિરાશાને ભેટતા હતા. કેમકે જેને ધા જ ન લાગે તેને શી રીતે જિતવો? તેમ વળી વધારે અફશોષકારી બનાવ એ બનતો હતો કે—સ્હુમોવડીઆઓના ધા તમામ ખાલી જતા હતા અને કુંવર જેને તાકીને લાકડી કે લોહની સાંગનો ધા કરતો કે તુરત લથડતા લાંબા ઘર્ધ ધરણીપર ઢળી પડતા હતા. અને જેમ જોરાવર પાઉંપાડા ક્ષેત્રમાં લડે તે વારે ત્યારે દિશાએ દોડા દોડ કરે તેમજ આમ તેમ હડીઓ કહાડતાં બિચારા વેલાઓ તેઓનાં શિંગડાઓમાં ભરાઈ ખૂરા હવાલવાળા થાય છે, તેમ જોરાવર યોદ્ધાઓ રણક્ષેત્રમાં ખાટકતાં બિચારા મામાન્ય લડવૈઆઓના વેલાઓની પેઠે કચરંધાણુ નીકળી ખૂરા હાલ થતા હતા. અને એથી કેઈનાં માથાં ફૂટ્યાં, કેઈના દાંત પડી ગયા અને કેઈ મહોંડેથી લોહી વમવા માંડ્યા, જેથી જમીન ઉપર લડવૈઆઓની લાઈનખંધ પોક પડી. આમ થતાં કેઈ લડવૈઆઓ નામીને જીવ બચાવવા દુકાનોમાં પેસી ગયા, કેઈ પોળોમાં પેકા, કેઈ દાંતમાં તરણાં પકડી (અમે ગરીબડી ગાય જેવા હોવાથી બચાવા લાયક છીએ એમ ખતાવી) ગળિયા ઘર્ધને બેસી ગયા. કેઈ અમે કાયર છીએ, અમે રાંક છીએ, અમારો વાંક નથી, અમે તો પેટની વેઠ માટે આવેલા છીએ, અમે અશરણુ-અનાથ છીએ-વગેરે વગેરે કહેવા લાગ્યા અને મોઢા પાસે દરો આંગળીયો તથા આડા હાથ ઘર્ધ કંગાલતા બતાવવા લાગ્યા.

—૧૦ થી ૧૭

ધવલશેઠ તે દેખતાં, આવી લાગ્યો પાય રે;
દેવ સરૂપી દીસો તુમે, કરો અમને સુપસાય રે. ધવલ૦ ૧૮

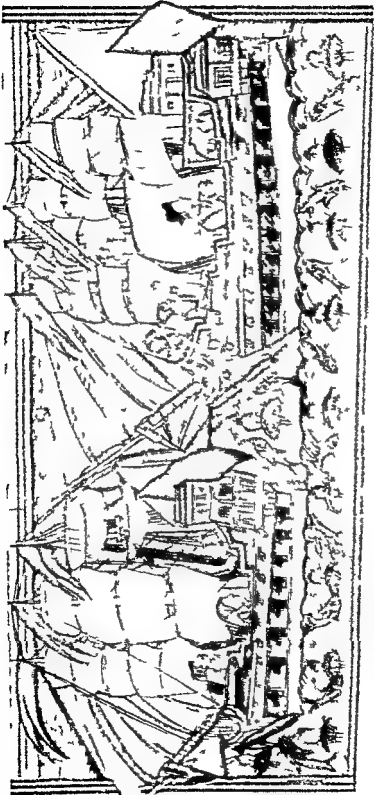
ચિત્ર ૬૨ શ્રીપાત્ર અને ત્રિઘાઘર (પાનું ૬૧)

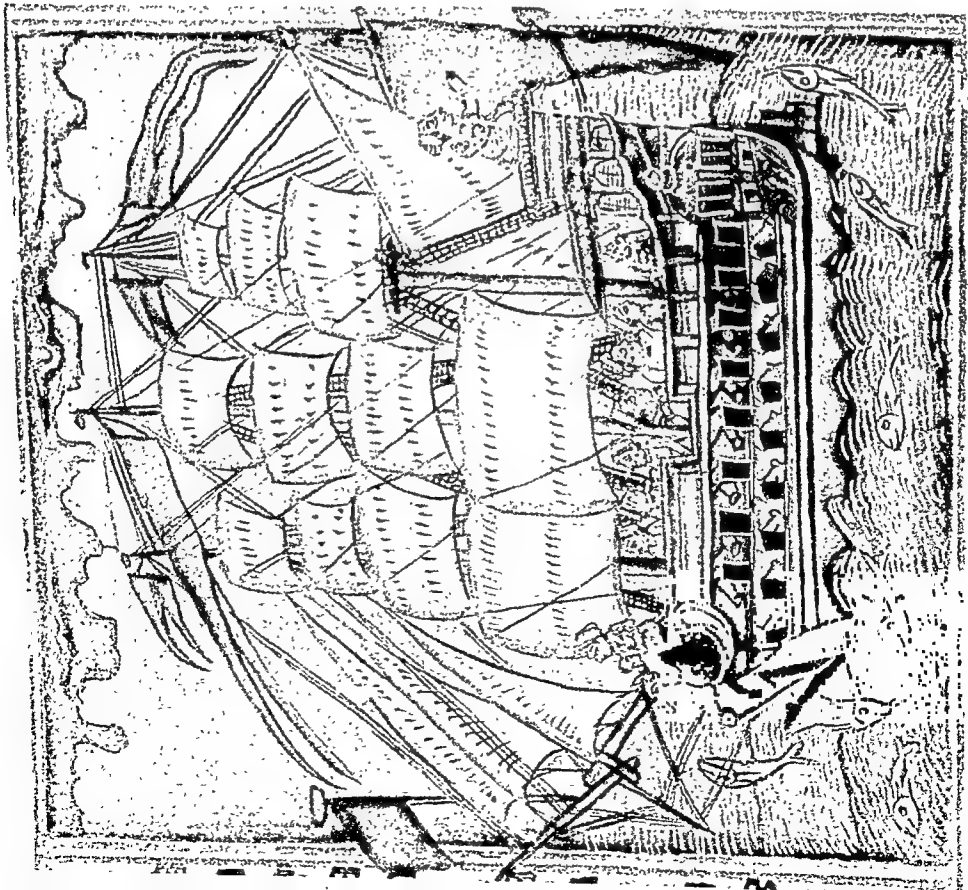

ચિત્ર ૬૩

બરેચ ૧૭૨

(પાનું ૬૨)

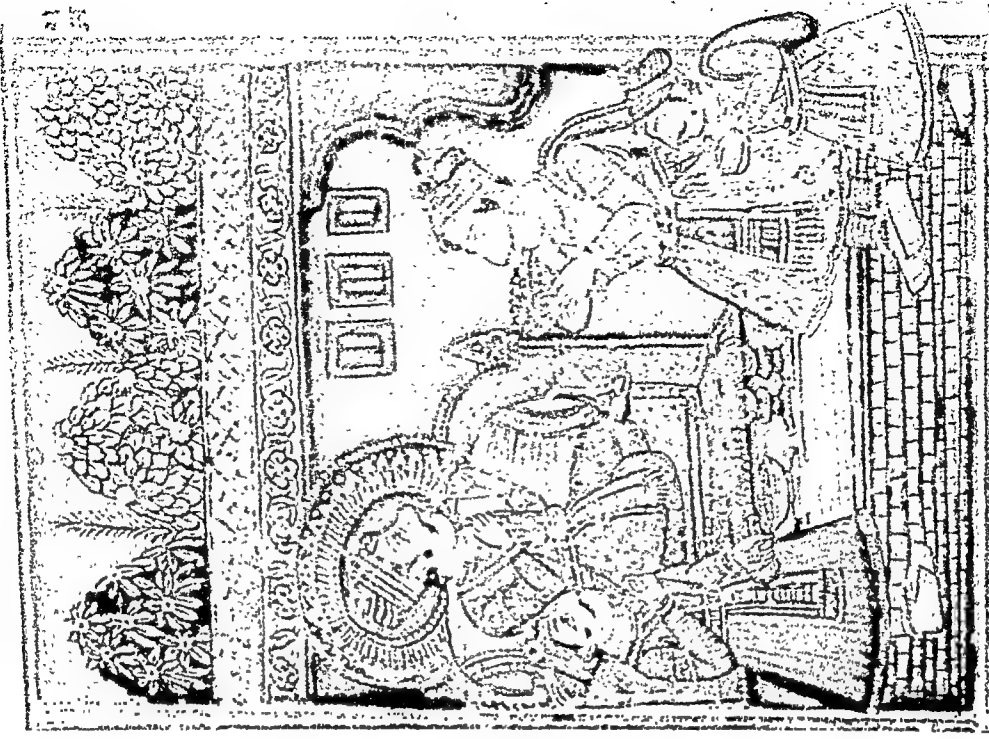

ચિત્ર ૬૫

વડસક્કરી વહાણ

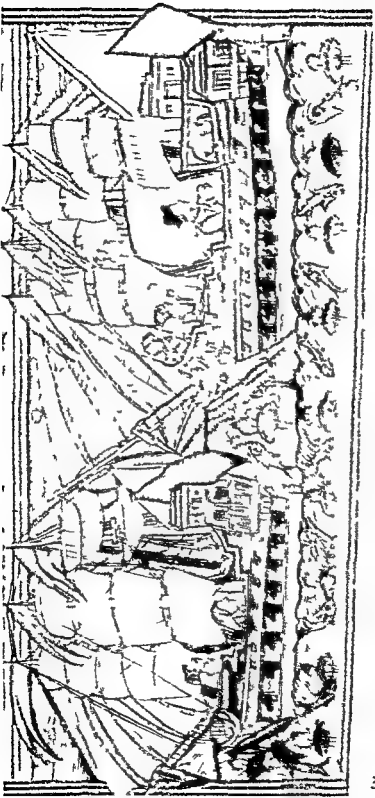
(પાનું ૬૪)

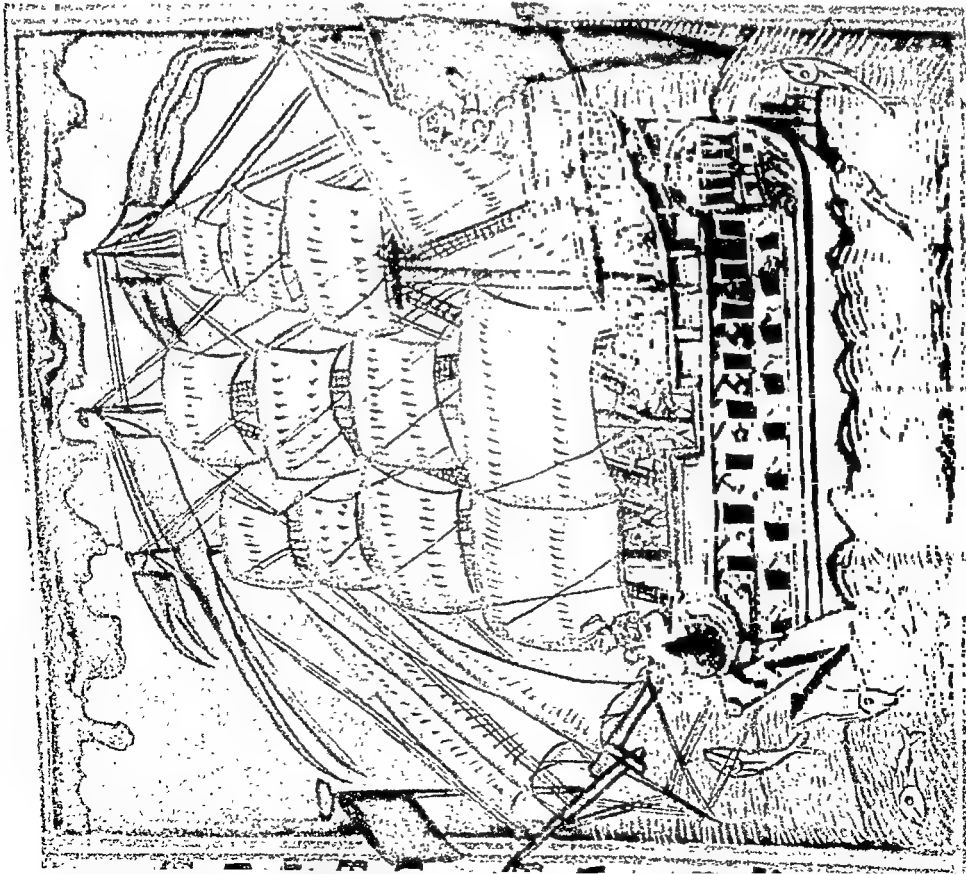

ચિત્ર ૬૬

ધવલશેર રાજા પાસે આવે છે

(પાનું ૬૬)

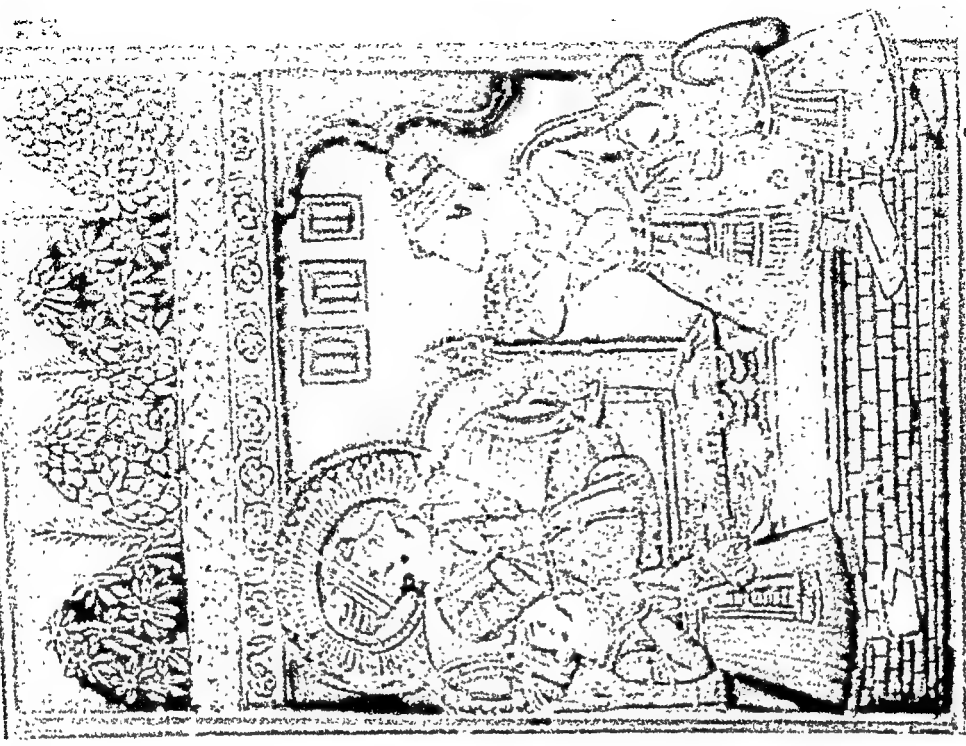

ચિત્ર ૬૫

વડસફરી વહાણ

(પાનું ૬૪)

ચિત્ર ૬૬

ધનલશીઃ રાજા પાસે આવે છે

(પાનું ૬૬)

ધવલકેશવે રાજા સંભટાની માર આપે છે

(પાનું ૬૭)

મહિમાનિધિ મહોદા તુમે, તુમ ખલશક્તિ અગાધ રે;
અવિનય કીધો અબ્જણુતે, તે ખમળે અપરાધ રે. ધવલ૦ ૧૯
અવધારો અમ વિનતિ, કરો એક ઉપગાર રે;
થંભ્યાં પ્રવહણુ તારવો, ઉતારો દુઃખ પાર રે. ધવલ૦ ૨૦

અર્થ:—આ પ્રમાણે બનાવ નોંધ ધવલશેઠ તુરત ઉઠી જિલો થઈ શ્રીપાળ કુંવરને પગે પડ્યો અને કહેવા લાગ્યો કે—“આપ કોઈ દેવસ્વરૂપ છો માટે અમારા ઉપર કૃપા કરો. હે સ્વામી ! અબ્જણુપણાથી જે અવિનય કર્યો છે તે અપરાધની ક્ષમા કરો: તેમ જ મારી વિનતી કૃપાની રાહે સ્વીકારી, પરાપકાર કરવા રૂપ થંભેલાં વહાણો તારો, અને દુઃખથી પાર ઉતારો.”

—૧૮ થી ૨૦

કુંવર કહે એ કામનું, શું દેશો મુજ ભાડું રે;
શેઠ કહે લખ સોનૈયા, ખૂતું કાઢો ગાડું રે. ધવલ૦ ૨૧
સિદ્ધચક્ર ચિત્તમાં ધરી, નવપદ જાપ ન ચૂકે રે;
વડવહાણુ ઉપર ચઢી, સિંહનાદ તે મૂકે રે. ધવલ૦ ૨૨
જે દેવી દુશ્મન હતી, દુષ્ટ ગઈ તે દૂર રે;
વહાણુ તર્યાં કારજ સર્યાં, વાજે મંગલ તૂર રે, ધવલ૦ ૨૩
ખીજે ખંડે ઢાલ એ, ત્રીજી ચિત્તમાં ધરજો રે;
વિનય કહે પ્રવહણુ પરે, ભવિયણુ ભવજલ તરજો રે. ધવલ૦ ૨૪

અર્થ:—એ સાંભળી કુંવરે કહ્યું—“મને એ કામ કર્યા બદલનું શું લવાજમ-મહેનતાણું આપશે ?” શેઠે કહ્યું—“હું લાખ સોના મહાર ભેટ કરીશ, માટે માફ ગાડું ખૂતું જેમ બહાર કાઢી દો તેમ થંભેલા વહાણોને ચલાવી આપ રસ્તે પાડી આપો.” આ પ્રમાણેનો કરાર થયા પછી કુંવર શ્રીપાળે ચિત્તમાં શ્રી સિદ્ધચક્રનું ધ્યાન ધરી-નવપદ-જનો જાપ શરૂ રાખી મોટા આગેવાન વહાણની ઉપર ચડી સિંહનાદ કર્યો કે તુરત સખળ મનોબળ અને ઈષ્ટબળ વડે લય પામી જે દુષ્ટ દેવીએ વહાણને થંભાવ્યાં હતાં તે દૂર જતી રહી; એથી વહાણ તર્યાં અને કામ સિદ્ધ થતાં ક્રિતેહનાં મંગળ તૂર વાગવા લાગ્યા. કવિ વિનયવિજયજી કહે છે કે—આ શ્રીપાલ રાસના ખીજે ખંડની ત્રીજી ઢાળ ચિત્તમાં ધરી એ જ સાર ગ્રહણ કરજો કે—જેમ નવપદ પ્રભાવથી વહાણ તર્યાં, તેમ હે ભવિજનો, તમો પણ આ ભવસમુદ્રમાંથી નવપદના પ્રભાવ વડે પાર ઉતરજો. —૨૧ થી ૨૪

દોહા છંદ

તે દેખી ચિંતે ધવલ, ચડયો ચિંતામણિ હાથ;
 વડો વખત જો મુજ હોવે, તો એ આવે સાથ. ૧

એક લાખ દીનાર તસ, દેઘ લાગ્યો પાય;
 કર જોડીને વિનવે, વાત મુણો એક ભાય. ૨

વરખ પ્રત્યે એકેકને, સહસ દેઈ દીનાર;
 સેવા સારે સહસ દશ, જોધ બલા ઝૂઝાર. ૩

તુમને મુંહ માંચું દિઈ, આવો અમારી સાથ;
 એ અવધારો વિનતિ, અમને કરો સનાથ. ૪

અર્થ:—કુંવર શ્રીપાલનું પુરુષાર્થ જોઈને આનંદાશ્ચર્યયુક્ત, ધવલશેઠ ચિંતવવા લાગ્યો કે—“ખચિત આ પુરુષ ચિંતામણિરત્ન સમાન ચિંતવેલી અર્થસિદ્ધિ સિદ્ધ કરે તેવો જ છે, અને જો મારા મોટા ભાગ્યબળનો પ્રતાપ હોય તો તે સાથે આવે.” એમ ચિંતવી તથા એક લાખ સોનાગંઢોરો કુંવરને આપી પગે લાગી હાથ જોડી વિનવવા લાગ્યો કે—“હે ભાઈ! એક મારી વાત સાંભળો. હું એક એક મુલતને દર વર્ષે એકેક હજાર સોનાગંઢોરો આપું છું અને એવા દશ હજાર મુલત સેવકરૂપે મારી સેવા બળવ્યા કરે છે, અને તે બધા ભલા અને બળવંત થોદા છે. છતાં આપ જો મારી સાથે પધારતા હો તો મહોંડથી માગો તે આપું; માટે આ વિનતીને કબૂલ રાખી મુજ અનાથને સનાથ કરો.”

—૧ થી ૪

કુંવર કહે હું એકલો, લેઈ સર્વનું મોલ;
 એ સર્વેનું એકલો, કાજ કરું અડોલ. ૫

તે ધનનું લેખું કરી, શેઠ કહે કર જોડ;
 અમે વણિક-જન એકને,—કિમ દેવાએ કોડ? ૬

કુંવર કહે સેવક થઈ, દામ ન આવું હાથ;
 પણ દેશાંતર દેખવા, હું આવું તુમ સાથ. ૭

ભાડું લેઈ વહાણમાં, ઘો મુજ બેસાણ કામ;
 માસ પ્રતે દીનાર શત, ભાડું પરકયું તામ. ૮

અર્થ:—એવાં શેઠના વચનો સાંભળી કુંવરે કહ્યું—“હું એકલો જ દશે હબરને જે આપો છો તે લવાજમ લઈશ અને એ બધા જે કામ કરે તે કામ અડગપણે હું એકલો જ કરીશ. કહો શું વિચાર છે?” એ સાંભળી તે દશ હબરને અપાતા પગારની ગણતરી ગણી શેઠ હાથ ભેડી બોલ્યો કે—“અમો વાણિયાઓથી એક જ જણને એક કોડ સોના મ્હોરો કેમ આપી શકાય?!” તે સાંભળી કુંવરે કહ્યું—“શેઠજી! હું સેવક બની દામ હાથ ઝાલવા ચાહતો નથી; પરંતુ હું દેશાંતર ભેવાને માટે તમારી સાથે આવીશ. તે માટે મારી પાસેથી લાડુ લઈ વહાણમાં બેસવાની મને જગા આપો.” આવું બોલવું થતાં શેઠે મહીનાની સો સોનામ્હોરો લાડાની ઠરાવી અને કુંવરને બેસવાની જગા કાયમ કરાવી.

—૫ થી ૮

લાગ ચોથી—રાગ મલ્હાર—છહો નાણું અવધિ પ્રયુજને—એ દેશી.

છહો કુંવર ખેઠો ગોખડે, છહો મહોટા વહાણમાંહિ;
 છહો ચિહ્નદિશિ જલધિ તરંગનાં,
 છહો ભેવે કૌતુક ત્યાંહિ, સુગુણ નર, પેખો પુણ્ય પ્રભાવ;
 છહો પુણ્યે મનવાંછિત મળે, છહો દૂર ટલે દુઃખ દાવ.
 સુગુણનર, પેખો પુણ્ય પ્રભાવ. ૧

છહો સઢ હંકાર્યા સામટા, છહો પૂર્યા ઘણ પવણેણ;
 છં વડવેગે વહાણ વહે, છં બેયાણ નયે ખણેણ, સું ૨
 છં જલહસ્તિ પર્વત નિરયા, છં જલમાં કરે કલ્લોલ;
 છં માંહોમાંહે ઝુઝતા, છં ઉછાળે કલ્લોલ. સુગુણં પેં ૩
 છં મગરમત્સ્ય મોટા ફિરે, છં સુસુમાર કેઈ કોડિ;
 છં નક ચક્ર દીસે ઘણા, છં કરતા દોડાદોડિ. સુગુણં પેં ૪
 છં ઈમ જતાં કહે પંજરી, છં આજ પવન અનુકૂલ;
 છં જલ ઇંધણ બે બેઈએ, છં આવ્યું ખળખરકલ. સું ૫

અર્થ:—હવે કુંવર મોટા વહાણના ગોખમાં બેસી ચારે દિશાએ ઉછળતા સમુદ્રજળના કલ્લોલ (સરતી-ઝોટ અને મોલ) વગેરેનાં કૌતુક ભેવા લાગ્યો. તે પંખી એકી વખતે બધા વહાણોના સઢ ચઢાવી હંકારવામાં આવ્યાં જેથી તે વિશેષ વાયરેથી સરાતાં પુષ્કળ વેગ સહિત એવાંતો ચાલવા

દોહા છંદ

તે દેખી ચિંતે ધવલ, ચડયો ચિંતામણિ હાથ;
વડો વખત બે મુજ હોવે, તો એ આવે સાથ. ૧

એક લાખ દીનાર તસ, દેઠ લાગ્યો પાય;
કર બેડીને વિનવે, વાત સુણો એક ભાય. ૨

વરષ પ્રત્યે એકેકને, સહસ દેઈ દીનાર;
સેવા સારે સહસ દશ, બેધ બલા ઝૂઝાર. ૩

તુમને મુંહ માંગ્યું દિઈ, આવો અમારી સાથ;
એ અવધારો વિનતિ, અમને કરો સનાથ. ૪

અર્થ:—કુંવર શ્રીપાલનું પુરુષાર્થ જોઈને આનંદાશ્ચર્યચક્રિત, ધવલશેઠ ચિંતવવા લાગ્યો કે—“ખચિત આ પુરુષ ચિંતામણિરત્ન સમાન ચિંતવેલી અર્થસિદ્ધિ સિદ્ધ કરે તેવો જ છે, અને જો મારા મોટા ભાગ્યજળનો પ્રતાપ હોય તો તે સાથે આવે.” એમ ચિંતવી તથા એક લાખ સોનામ્હોરો કુંવરને આપી પગે લાગી હાથ બેડી વિનવવા લાગ્યો કે—“હે ભાઈ! એક મારી વાત સાંભળો. હું એક એક સુભટને દર વર્ષે એકેક હજાર સોનામ્હોરો આપું છું અને એવા દશ હજાર સુભટ સેવકરૂપે મારી સેવા બળવ્યા કરે છે, અને તે બધા બલા અને બળવંત થોદા છે. છતાં આપ જો મારી સાથે પધારતા હો તો મ્હોડિથી માગો તે આપું; માટે આ વિનતીને કંબૂલ રાખી મુજ અનાથને સનાથ કરો.”

—૧ થી ૪

કુંવર કહે હું એકલો, લેઈ સર્વનું મોલ;
એ સર્વેનું એકલો, કાજ કરું અડોલ. ૫

તે ધનનું લેખું કરી, શેઠ કહે કર બેડ;
અમે વણિક-જન એકને, કિમ દેવાએ કોડ? ૬

કુંવર કહે સેવક થઈ, દામ ન ઝાલું હાથ;
પણ દેશાંતર દેખવા, હું આવું તુમ સાથ. ૭

બાડું લેઈ વહાણમાં, ઘો મુજ બેસણ ઠામ;
માસ પ્રતે દીનાર શત, બાડું પરઠ્યું તામ. ૮

અર્થ:—એવાં શેઠના વચનો સાંભળી કુંવરે કહ્યું—“હું એકલો જ દશે હજારને જે આપો છો તે લવાજમ લઈશ અને એ બધા જે કામ કરે તે કામ અડગપણે હું એકલો જ કરીશ. કહો શું વિચાર છે?” એ સાંભળી તે દશ હજારને અપાતા પગારની ગણતરી ગણી શેઠ હાથ ભેરી બોલ્યો કે—“અમો વાણિયાઓથી એક જ જણને એક કોડ સોના મહોરો કેમ આપી શકાય?!” તે સાંભળી કુંવરે કહ્યું—“શેઠજી! હું સેવક બની દામ હાથ ઝાલવા આહતો નથી; પરંતુ હું દેશાંતર જોવાને માટે તમારી સાથે આવીશ. તે માટે મારી પાસેથી લાઠુ લઈ વહાણમાં બેસવાની મને જગા આપો.” આવું બોલવું થતાં શેઠે મહીનાની સો સોનામહોરો લાગતી કરાવી અને કુંવરને બેસવાની જગા કાયમ કરાવી.

—૫ થી ૮

દાગ ચોથી—રાગ મલ્હાર—છંદો જાણ્યું અવધિ પ્રયુજન—એ દેશી.

જહો કુંવર ખેઠો ગોખડે, જહો મહોટા વહાણમાંહિ;
 જહો ચિહુંદિશિ જલધિ તરંગનાં,
 જહો જેવે કૌતુક ત્યાંહિ, સુગુણ નર, પેખો પુણ્ય પ્રભાવ;
 જહો પુણ્યે મનવાંછિત મજે, જહો દૂર ટલે દુઃખ દાવ.
 સુગુણનર, પેખો પુણ્ય પ્રભાવ. ૧

જહો સઢ હંકાર્યા સામટા, જહો પૂર્યા ધણ પવણેણ;
 જહો વડવેગે વહાણ વહે, જહો બેયાણ બયે ખણેણ. સુ ૨

જહો જલહસ્તિ પર્વત નિરયા, જહો જલમાં કરે કલ્લોલ;
 જહો માંહોમાંહે ઝુઝતા, જહો ઉછાળે કલ્લોલ. સુગુણ પે ૩

જહો મગરમત્સ્ય મોટા ફિરે, જહો સુસુમાર કેઈ કોડિ;
 જહો નક ચક્ર દીસે ધણા, જહો કરતા દોડાદોડિ. સુગુણ પે ૪

જહો ઈમ જતાં કહે પંજરી, જહો આજ પવન અનુકૂલ;
 જહો જલ ઈંધણ બે બેઈએ, જહો આવ્યું ખખખરકલ. સુ ૫

અર્થ:—હવે કુંવર મોટા વહાણનાં ગોખમાં બેસી ચારે દિશાએ ઉછળતાં સમુદ્રજળનાં કલ્લોલ (ભરતી-ઓટ અને મોબ) વગેરેનાં કૌતુક જોવા લાગ્યો. તે પંછી એકી વખતે બધા વહાણોનાં સઢ ચઢાવી હંકારવામાં આવ્યાં જેથી તે વિશેષ વાયરેથી ભરાતાં પુષ્કળ વેગ સહિત એવાં તો ચાલવા

લાગ્યાં કે ક્ષણવારમાં એક ચોજનનો પંથ પસાર કરતાં હતાં. તેવાં વાહણ ચાલતાં ચાલતાં, તે જળમાર્ગમાં જલહસ્તિ (પાણીમાં રહેનારા હાથિયો) છે તે પાણીમાં દોડાદોડ કરી એકબીજા સાથે તોફાન કરતા પાણીના તરંગ ઉંચે ઉછાળે છે, તથા મોટા મગરમત્સો ફરી રહ્યા છે, તેમજ કોડોગમે સુસુમાર જાતના મત્સો કુતરાથી કાંઈક મોટા હોય છે તે પણ નજરે પડી રહ્યા છે તેમ જ નક ચકાદિ જળચર જીવો દોડાદોડ કરી આનંદ કરી રહ્યા છે, તેઓની તરેહ તરેહની રમત ગમત જોતાં પંથ પસાર કરાતો હતો, દરમિયાન વાયરાનો પરખનાર પંજરી કહેવા લાગ્યો કે—“આજે પવન અતુલ્લ વાય છે, માટે પીવાનું મીઠું પાણી, બળતણ વગેરે જે જોઈતાં હોય તે લેવાને તૈયાર રહો, કેમકે બખ્ખરકોટ બંદર નજીક આવી પહોંચ્યું છે.”

—૧ થી ૫

જીં તસ બંદરમાંહિ ઉતરી, જીં ઈંધણ લીયે લોક;
 જીં ધવલશેઠ કાંઠે રહ્યા, જીં સાથે સુભટના થોક. સું ૬
 જીં કોલાહલ તે સાંભળી, જીં આવ્યા અતિ સપરાણ;
 જીં દાણી બખ્ખરરાયના, જીં માંગે બંદર દાણ. સું ૭
 જીં શેઠ સુભટને ગૌરવે, જીં દાણ ન દિયે અખૂઝ;
 જીં તવ તિહાં લાગ્યું તેહને, જીં માંહેા માંહે ઝૂઝ. સું ૮
 જીં શેઠ તણે સુભટેં હણ્યા, જીં દાણી નાઠા રે જાય;
 જીં સૈન્ય સખત તવ સજ કરી, જીં આવ્યો બખ્ખરરાય ૯
 જીં રાજતેજ ન શકયા સહી, જીં દીધી સુભટ રે પૂંઠ;
 જીં માર પડી તવ નાસતાં, જીં બાણ ભરી ભરી મૂંઠ. સું ૧૦
 જીં બાંધ્યો ઝાડી જીવતો, જીં રૂંખ સરીખો શેઠ;
 જીં બાંહ બેહુ ઉંચી કરી, જીં મરતક કીધું હેઠ. સું ૧૧
 જીં રખવાળા મૂકી તિહાં, જીં વળિયો બખ્ખરરાય;
 જીં તવ જોલાવે શેઠને, જીં કુંવર કરી પસાય. સું ૧૨

અર્થ:—બંદર આવનાં ત્યાં નીચે ઉતરી મીઠું, પાણી, લોકડાં વગેરે જે જે ચીજોનો ખપ હતો તે તે લેવા લાગ્યા. ધવલશેઠ પણ આનંદની ખાતર કાંઠે બિછાવત કરી ધણા સુભટો મહિત ત્યાં બંદરમાંહિ ધણા લોક માથે ઉતર્યો. આ પ્રમાણે સોડોના જોલાવા ચાલવાના ચોરબકોર માંભળતાં બહુજ ઉન્નાવળ માથે બખ્ખરરાયના દાણી બંદરનું

દાણુ લેવા આવી પહોંચ્યા, અને શેઠ પાસે બંદર ઉપર વહાણ નાંગરવા બાબતનું સદાના રિવાજ મુજબ દાણુ માંગવા લાગ્યા. પરંતુ મૂર્ખ શેઠે પોતાના સુભટોના ગર્વને લીધે મિનજ બતાવી તેઓને દાણુ આપવાની યોજખી ના કહી, એટલે તે દાણી અને શેઠના નોકરોની વચ્ચે રકબક ચાલી ને છેવટે લડાઈ જમી. દાણીનાં માણસ થોડાં અને શેઠનાં ઘણાં હોવાને લીધે અંતે માર ખાઈ દાણી નાશી ગયાં અને પોતાના મહાકાલ નામે રાજની હજૂર જઈ પોકારવા લાગ્યા. એથી મહારાજ મહા કોપવંત થઈ સબળ સૈન્ય સહિત તૈયારી કરી બંદર પર પોતે ધસ્યો આવ્યો, અને એ બળર મળતાં જ રાજતેજ ન ખમી શકવાથી વાણિઆનું અન્ન ખાનારા સુભટો પૂંઠ બતાવી ભાગી ગયા. છતાં પણ નાસતાં નાસતાં રાજનાં લશ્કરીઓએ બાણુનો મારો ચલાવી તેઓને ખોખરા કર્યા. તે પછી અહં-કારી શેઠને જીવતો જ અલીઝાડ સાથે ઝડપી પેઠે થક નીચું ને ડાળાં ઉંચા, એમ માથું નીચું ને હાથ પગ ઉંચા રખાવી, મુશ્કેટાટ બાંધી રખેવાળાઓ મૂકીને, બખ્ખરરાય પોતાના નગર ભણી પાછો વળ્યો.

—૬ થી ૧૨

૭૦ સુભટ સવે તુમ કિહાં ગયા, ૭૦ બાંધ્યા બાંહ મરોડ;

૭૦ એવડું દુઃખ ન દેખતા, ૭૦ જે દેતા મુજ કોડ. સુ. ૧૩

૭૦ શેઠ કહે તુમે કાં દિયો, ૭૦ દાધા ઉપર લૂણ;

૭૦ પડયા પછી પાટુ કિસી, ૭૦ હણે મૂવાને ફૂણ. સુ. ૧૪

૭૦ કહે કુંવર વૈરી ગ્રહું, ૭૦ જે વાણું એ વિત;

૭૦ તો મુજને દેશો કિશ્યું, ૭૦ ભાખો થિર કરી ચિત. સુ. ૧૫

૭૦ શેઠ કહે સુણ સાહિબા, ૭૦ એ મુજ કારજ સાધ;

૭૦ વહેંચી વહાણ પાંચસેં, ૭૦ લેશું આધોઆધ. સુ. ૧૬

૭૦ બોલ બંધ સાખી તણો, ૭૦ કુંવર પાડી તંત;

૭૦ ધનુષ તીર તરકસ ગ્રહી, ૭૦ ચાલ્યો તેજ અનંત. સુ. ૧૭

અર્થ:—એ વાતની કુંવરને બળર મળતાં જ બ્યાં ધવળશેઠ ઉધે માથે મુશ્કેટાટ થએલા છે ત્યાં આવ્યો અને શેઠને પૂછવા લાગ્યો—“શેઠ! દશ હજાર સુભટો ક્યાં જતા રહ્યા કે આમ બંધાવું પડયું? જે મને એક કોડ સોનામહોરો દીધી હોત તો આવું દુઃખ ન દેખત” તે સાંભળી શેઠ બોલ્યો—“દાઝ્યા ઉપર મીઠું કેમ ચાંપો છો? પડયા પછીથી પાટુ શી મારવી? અને મરી ગએલાને શું મારવું?” કુંવરે કહ્યું—“જે તમારા હુસ્મન રાજાએ જે ગ્રહણ કર્યું તે તમારું દ્રવ્ય પાછું વાળી આપું તો તમે મને શું

આપશો ? તે તમે તમારું ચિત્ત સ્થિર રાખીને બોલો. ” શેઠે કહ્યું—“ સાહેબજી ! કહું છું તે સાંભળો, જે આપ એ કામ ફતેહ કરી આપો તો આ માલમતાથી ભરેલાં પાંચમે વહાણો છે તેમાંથી અરધો અરધ તમે લેજો. એટલે કે અઢીસો આપનાં અને અઢીસો મારાં. ” બધું ધન જતું જોઈ અરધું ધન બહેંચી લેનારા ડાહ્યા વાણિયાનું બોલવું સાંભળી કુંવરે એ કરાર લેખિત કરાવ્યો. સાક્ષીઓની રૂબરૂ શેઠને કરાર વંચાવી નક્કી કરી, પછી હાથમાં ધનુષ અને તીરનો ભાથો ધારણ કરી અત્યંત તેજવંત થકો ત્યાંથી કુંવરે કદમને આગળ લંગાવ્યા.

—૧૨ થી ૧૭

છં જઈ બળ્લર બોલાવીયો, છં વળ પાછો વડવીર;
છં શસ્ત્રસેન ભૂજબલ તણો, છં નાદ ઉતારું નીર. સું ૧૮
છં તુજ સરિખો જે પ્રાહુણો, છં પહોતો અમ ધર આય;
છં સૂખડલી મુજ હાથની, છં ચાખ્યા વિણ કિમ જય. સું ૧૯

અર્થ:—આગળ પહોંચી પુરમાં પ્રવેશ કરતાં બળ્લરરાય મહાકાળને કુંવરે બોલાવ્યો—
“ હે વડવીર ! પાછો વળ, કે જેથી તારાં શસ્ત્રો, લશ્કર અને ભૂજબલના બળના અહેંકારતું પાણી ઉતારી નાખું. વળી તારા જેવા મારે ત્યાં મહેમાન આવ્યા છતાં મારા હાથની સુખડી ચાખ્યા વિના જય છે, એ જ મને બહુ ખટકે છે; મારે જ પાછો (વળી મારી સ્થાને) આવ, ને મારા હાથની સુખડીનો સ્વાદ ચાખીને જ. ”

—૧૮ થી ૧૯

છં મહાકાલ નૂએ ફરી, છં દીઠા એક જુવાન;
છં ઝાઝાની પરે ઝૂઝતો, છં લક્ષણ રૂપનિધાન. સું ૨૦
છં તું સુંદર સોહામણો, છં દીસે યૌવન વેશ;
છં વિણ ખૂટે મરવા ભણી, છં કાંઈ કરે ઉદ્દેશ. સું ૨૧
છં કહે કુંવર સંગ્રામમાં, છં વચન કિરયો વ્યાપાર;
છં જોધેજોધ મલ્યાં જિહાં, છં તિહાં શસ્ત્રે વ્યવહાર. સું ૨૨
છં મહાકાલ કોખો તિસે, છં હલકારે નિજ સેન;
છં મૂકે શસ્ત્ર ઝડોઝડે, છં રાતો રોપ રસેન. સું ૨૩
છં વૂઠા તીખા તીરનાં, છં ગોલી તાકે લાખ;
છં પણ અંગે કુંવર તણે, છં લાગે નહીં સરાખ. સું ૨૪.

જીં આકર્ષી જે જે દિશેં, જીં કુંવર મૂકે ખાણ;
 જીં સમકાળેં દશ વીશનાં, જીં તિહાં છંડાવે પ્રાણ. સું ૨૫
 જીં સૈન્ય સકલ મહાકાલનું, જીં ભાગી ગયું દહ વટ;
 જીં નૃપ એકાકી કુંવરે, જીં ખાંધ્યો ખંધ નિધટ. સું ૨૬
 જીં ખાંધીને નિજ સાથમાં, જીં પાસેં આણ્યો જામ;
 જીં ખંધન છોડ્યાં શેઠના, જીં રક્ષક નાઠા તામ. સું ૨૭

અર્થ:—આવા માર્મિક વચન સાંભળી મહાકાળ રાજાએ પાછું ફરીને જોયું તો લક્ષણ તથા રૂપના નિધાન-ભંડારરૂપ એક જ યુવાન પુરુષ છતાં તેને ઝાંઝા પુરુષની પેઠે ઝૂઝતો દીઠો એટલે રાજાએ તેને કહ્યું કે—“તું સુંદર સોહામણો ને યુવાનિયો જણાય છે; આયુષ જૂટ્યા વગર મરવાને શા સારૂ નાહક-હિલચાલ કરે છે? મતલબ કે હમણાં હું પાછો ફરી શસ્ત્રનો મારો ચલાવીશ કે તું મરણને શરણ થઈશ; માટે હાથે કરી મરણને બોલાવાની હિલચાલ ન કર.” તે સાંભળીને કુંવરે કહ્યું—“સંગ્રામ (લડાઈ)માં તે વળી વચનોનો વ્યાપાર કેવો? જ્યાં જોધે જોધા મળ્યા હોય ત્યાં તો શસ્ત્ર ચલાવવાનો જ વ્યાપાર હોય.” આહું બોલહું સાંભળતાં તો મહાકાલને કૌંપ ચડ્યો એથી તેણે પોતાના લશ્કરને એકદમ શસ્ત્રનો મારો ચલાવવાનો હુકમ કર્યો ને હુકમ થતાં જ કુંવરની ઉપર લડવૈયાઓ ગુસ્સાથી રાતાચોળ થઈને ઝડોઝડ શસ્ત્ર ચલાવવા માંડ્યાં. તેમ આકરા તીરનો અને લાખો તોપગોળાનો વરસાદ કુંવરની ઉપર વર્ષાવા લાગ્યા; છતાં પણ ઇષ્ટદેવ અને ઔષધિના પ્રતાપ વડે કુંવરના અંગપર તેથી કંઈ પણ નિશાન ન થયું અને કુંવર શ્રીપાળ જેના જેના લાણી તાકી ખેંચીને ખાણ ચલાવતો તે તે દિશાએ એકદમ દશ વીશ સુલટોના પ્રાણ ત્યજવી દેતો હતો. આમ થવાથી સેંકડોના પ્રાણ પરલોકમાં પહોંચતાં લશ્કરમાં ભારે ભંગાણ પડ્યું અને મહાકાળતું લશ્કર જીવ લઈ દશે દિશા લાણી નાસી ગયું. એથી મહાકાળ ફક્ત એકલો જ રહેતાં તેને પણ કુંવરે હાથ પગ ખાંધી મજબુત ખંધ સાથે જ્યાં ધવળશેઠને ખાંધેલો હતો ત્યાં લઈ આવી શેઠના ખંધ છોડ્યા; એટલે રખવાળાઓ તો જીવ લઈને નાસી ગયા.

—૨૦ થી ૨૭

જીં ખડગ લેઈ મહાકાલને, જીં મારણ ધાયો શેઠ;
 જીં કહે કુંવર ખેસી રહો, જીં ખલ દીહું તુમ ઠેઠ. સું ૨૮
 જીં ખંધન ખખખરાયનાં, જીં છોડાવે તેણી વાર;
 જીં ભૂષણ વસ્ત્ર પહેરામણી, જીં કરે ધણો સત્કાર. સું ૨૯

૭૦ સુભટ જિકે નાઠા હતા, ૭૦ તે આવ્યા સહુ કોઈ;
 ૭૦ ભાંજે તસ આજવિકા, શેઠ કોપ કરી સોઈ. સુ૦ ૩૦
 ૭૦ કુંવરેં તે સવિ રાખિયા, ૭૦ દીધી તેહને વૃત્તિ;
 ૭૦ વહાણુ અઢીસેં માહરાં, ૭૦ સાયવબે એક ચિત્ત. સુ૦ ૩૧
 ૭૦ જે પણ ખખ્ખરરાયનો, ૭. નાઠા હતો પરિવાર;
 ૭૦ તેહને પણ તેડી કરી, ૭૦ આદર દિયે અપાર. સુ૦ ૩૨
 ૭૦ ચોથી ઢાલ એણી પરેં, ૭૦ ખીજે ખડે હોય;
 ૭૦ વીનય કહે ફલ પુણ્યનાં, ૭૦ પુણ્ય કરો સહુ કોય. સુ૦ ૩૩

અર્થ:—એ ભેઈ શેઠ ઘણી ઉતાવળથી ખુલ્લી તરવાર હાથમાં લઈ રાજની સામે
 મારવા દોડ્યો, એટલે કુંવરે વારીને કહ્યું—“હાં હાં શેઠજી ! જાહુ થયું છાનામાના બેસી
 જાઓ, તમારું બળ કેટલું છે એ તો મેં ઠંઠથી ભેજેલું જ છે.” એમ કહી
 ખખ્ખરરાયનાં ખંધન છોડાવી વસ્ત્રાભૂષણ પહેરામણી વગેરેથી ઘણા સત્કાર કરી મહાકાળ
 રાજને ચિંતાથી મુક્ત કર્યો. આ પ્રમાણે વિચરેલો અત આબ્યાની ખાતમી મળતાં ધવળ-
 શેઠના સુભટો જે નાસી ગયા હતા, તે બધા પાછા આબ્યા; પણ શેઠે ગુસ્સે થઈ તેમને
 નોકરી પરથી દૂર કર્યા. એ ભેઈ નિરાશ થએલ સુભટોને કુંવરે પગારદાર કરી રાખી લઈને
 કહ્યું કે—“મારાં અઢીસો વહાણુ છે તે તમે એક ચિત્તથી સાયવબે.” આવું કહી ખખ્ખર-
 રાજના જે લડવૈયા વગેરે નાસી ગયા હતા તેઓને પણ પોતાના સુભટોની મારફત બોલાવી
 લઈ તેમનો અતિ આદરસત્કાર કર્યો. કવિ વિનયવિજયજી કહે છે કે—આ શ્રીપાળ રાસની
 ખીજ ખડની અંદર આવી રીતની ચોથી ઢાળ પૂરી થઈ, તે એ શિખામણુ આપી રહેલ
 છે કે—હે ભવ્ય જીવો ! શ્રીપાળકુંવર ઉત્તરોત્તર સંપત્તિવાન બની સુખો લોગવે છે. તે બધાં
 પુણ્યનાં પ્રતાપે છે; માટે તમે સર્વે પણ પુણ્ય ઉપાર્જન કરો કે જેથી સદૈવ સુખી થાઓ.

—૨૮ થી ૩૩

દોહા-૭૬.

મહાકાલ શ્રીપાલનું, દેખી ભૂજબલ તેજ;
 ચિત ચમક્યો ઈમ વિનવે, હિયડે આણી હેજ. ૧
 મુજ મંદિર પાવન કરો, મહેર કરી મહારાજ;
 પ્રગટ્યાં પૂરવ ભવે કર્યા, પુણ્ય અમારાં આજ. ૨

ચિત્ર ૭૦ :

ચૌદામાં યુદ્ધ કરતો શ્રીપાલ કુમાર

(પાનું ૬૮)

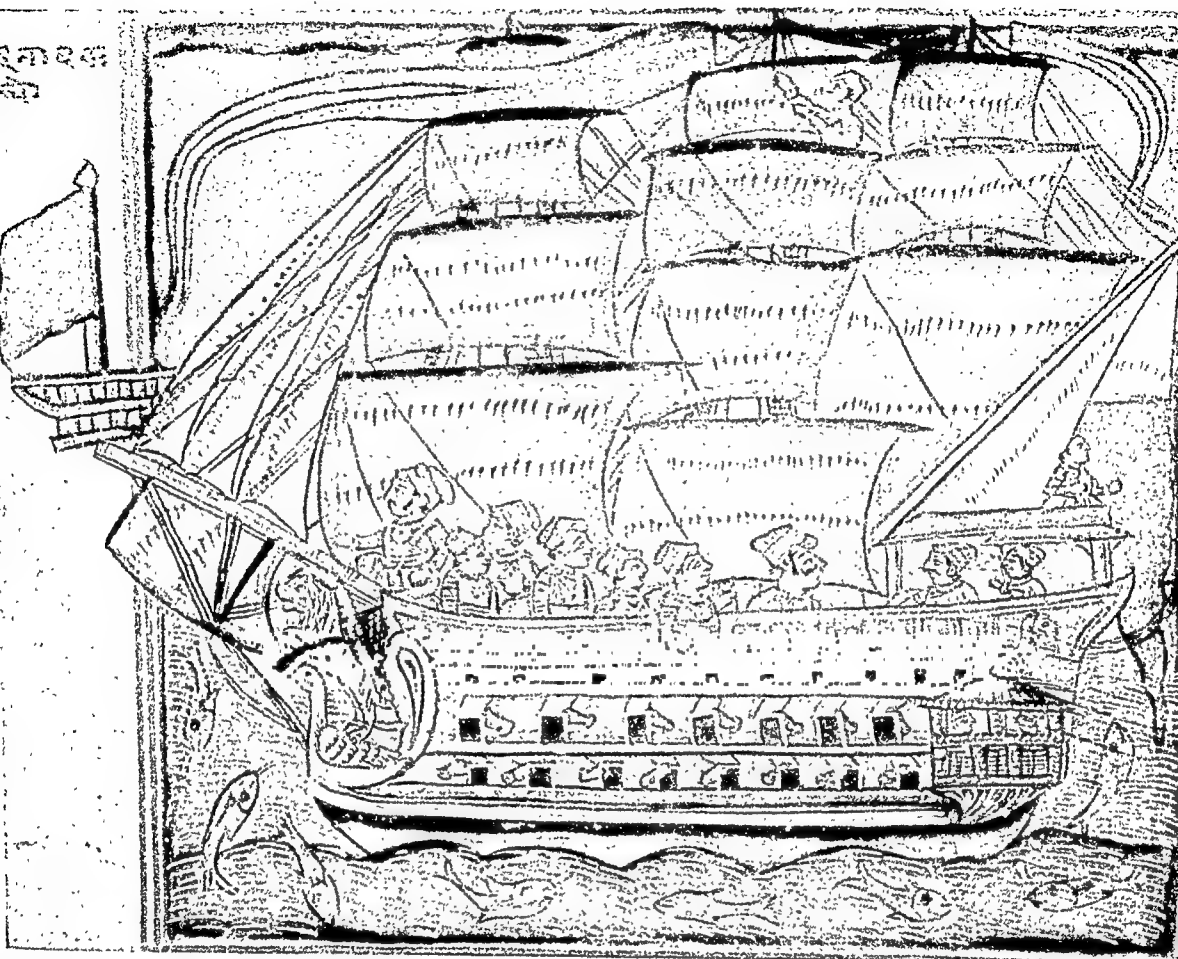
ચિત્ર ૭૩

મજથો

(પાનું ૬૪)

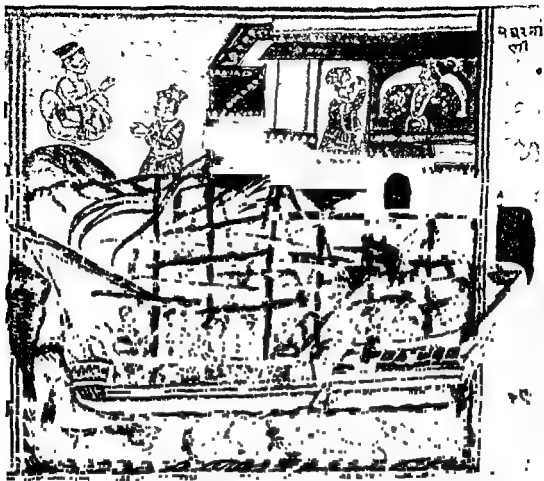
ચિત્ર ૭૧ ધવલશેઠ શ્રીપાવને વિનતી કરે છે (પાનું ૬૯)

ચિત્ર ૭૨

શ્રીપાત્રે વહાણ ઉપર ચડીને સિંહનાદ કર્યો.

(પાનું ૬)

વચરના
જા

ચિત્ર ૭૪

બાપરના દાણી દાણ માગે છે.

(પાન ૭૩)

તુમ સરીખા સુપુરુષ તણા, અમ દર્શન દુર્લભ;
જિમ મરૂધરના લોકને, સુરતરૂ કુસુમ સુરંભ. ૩

અર્થ:—મહાકાળ રાજા શ્રીપાલ કુંવરનું તેજ અને તેની ભૂજબોનું બળ જોઈ ચિત્તની અંદર અમત્કાર પામી હૈયામાં હેત લાવી આ પ્રમાણે વિનવવા લાગ્યો “મહારાજ! મહેરબાની કરીને મારો મહેલ પાવન કરો. અને અમને આપનાં દર્શન થએલાં છે તે અમારાં પૂર્વનાં કરેલાં પુણ્યનો જ આજે ઉદય આવેલ છે. જેમ મારવાડના લોકોને સુરતરૂ જે કલ્પવૃક્ષ તેના ફૂલોનો સુગંધ મળવો મુશ્કેલ હોય છે, તેમ અમ જેવાને આપ સરખા કલ્પવૃક્ષ રૂપ સતપુરુષોના દર્શન રૂપ સુગંધ મળવો મહા મુશ્કેલ હોય છે. —૧ થી ૩

વોળાવા વિણ એકલો, ચાલી ન શકે દીન;
ધવલશેઠ તવ વિનવે, ઈણી પરેં થઈ આધીન. ૪
પ્રભુ તુમને વંછે સહુ, દેખી પુણ્ય પડ્ધર;
પણ વિલંબ થાયે ઘણો, રતનદ્વીપ છે દૂર. ૫

અર્થ:—આ પ્રમાણે મહાકાળ રાજાની વિનતી સાંભળી કુંવરે માન્ય રાખી; એ જોઈ સ્વાર્થી ધવળશેઠ કુંવરને આધીન બની વિનવવા લાગ્યો—“પ્રભુ! જેમ વોળાવા વગર ગરીબ—કાયર મનુષ્ય માર્ગમાં એકલો ન ચાલી શકે, તેમ આપના સાથ વિના હું દીન પણ પંથ પસાર કરી શકતો નથી; માટે આપ શહેરમાં જવાનું મોકૂફ રાખો. આપને મહાન પુણ્યવાન દેખીને સર્વ જનો આપના દેહારની વાંચ્છના કરે છે; પણ આપને ઘણી દીલ થાય છે અને રતનદ્વીપ તો હજી બહુ દૂર છે; માટે તુરત રવાના થવાની જ જરૂર છે.” —૪ થી ૫

કુંવર કહે નરરાયનું, દાખિણ કિમ છંડાય ?
તિણે નયરી જેવા ભણી, કુંવર કીયો પસાય. ૬
હાટ સજ્યાં હીરાગલેં, ઘર ઘર તોરણ માલ;
ચહુટે ચહુટે ચોકમાં, નાટક ગીત રસાલ. ૭
ફૂલ ખિછાયાં કુટરા, પંથ કરી છંટકાવ;
ગજ તુરંગ શણગારીયા, સાવન રૂપેં સાવ. ૮

અર્થ:—શેઠના બોલવાનો મતલબ ધ્યાનમાં લઈ કુંવરે કહ્યું—“તમારું કહેવું યોગ્ય છે; પણ રાજેન્દ્રની દાક્ષિણ્યતા કેમ છોડાય? તેનો જરા વિચાર કરી કહો કે જવાની

જરૂર છે કે નહિં ?” એમ બોલી નગરી જોવા જવાનો નિશ્ચય બહાર કરી કુંવરે નરેન્દ્ર તરફ કૃપાયુક્ત સ્નેહનજર જણાવી, એથી મહાકાળ રાજાએ તાકીદે હુકમ ફેરવી શહેર શણગારાવ્યું; એટલે કે હીરાગળ-રેશમી ને કમળી વસ્ત્રોની બિછાવત કરી તોરણોથી હુકાનો શણગારી, ઘર ઘર તોરણમાળ બાંધાવી, ચહુટે ચહુટે ને ચોકોની અંદર રસ્તો માફ કરાવી મુગધી જળ છંટાવી તે ઉપર સુંદર મુગધી પુષ્પો પથરાવી રસીલાં નાટકો ને ગીતો શરૂ કરાવ્યાં. હાથી ઘોડાઓને તદ્દન સોના ને રૂપાના સાજથી શણગારી સામૈયા માટે તૈયાર રખાવ્યા અને તે પછી બખ્ખરરાયે કુંવરને હાથીના હોદ્દામાં બેસાડ્યા. —૬ થી ૮

હાળ પાંચમી—રામ સિંધુગે-ગીતોડા રાજા રે-એ રાજ

વિનતી અવધારે રે, પુરમાંહે પધારે રે, મહોત વધારે બખ્ખર રાયનું રે;
કુંવર વડભાગી રે, દેખી સોભાગી રે, જોવા રહ લાગી, પગે પગે લોકને રે. ૧
ધરે તેડી આવ્યા રે, સાજન મન ભાવ્યા રે, સોવન મંડાવ્યાં આસણુબેસણું રે;
મીઠાઈ મેવા રે, પકવાન કલેવા રે, ભગતિ કરે સેવા, બખ્ખર બહુ પરે રે. ૨
ભોજન ધૂત ઘોલ રે, ઉપરે તંબોલ રે, કેસર રંગરોલ કરે, બહુ છાંટણું રે;
સવિ સાજન સાંખેં રે, મુખેં મધુરં ભાખે રે, અંતર નવિરાખે, કાંઈ પ્રેમમાં રે. ૩
દીયે કન્યાદાન રે, દેઈ બહુ માન રે, પરણી અમ વાન, વધારે વંશનો રે;

અર્થ:—કુંવરે પણ રાજાની વિનતી સ્વીકારી પુરમાં પધારી બખ્ખરરાયનું મહત્વ વધાર્યું. કુંવરને મોટા ભાગના ધણી ને સૌભાગ્ય-પ્રતાપવંત જોઈ પગલે પગલે (તેમને) નિહાલવા માટે લોકોને પણ, ઘણી જ ઉત્કંઠા વધી તે પછી સોનાનાં સિંહાસનો મંડાવ્યાં હતાં, તે ઉપર કુંવરને બેસાડી આનંદ પ્રાપ્ત કર્યો. તે પછી મીઠાઈ-મેવા-પકવાન વગેરેને કેળવી ભોજન સામગ્રી તૈયાર કરાવી અને બહુ બહુ રીતે બખ્ખરરાયે કુંવરની સેવા ભક્તિ કરી. વળી ઘી ગોળના ઉત્તમ ભોજનો જમાડ્યાં, તંબોળ-પાનખીડાં આરોગ્યાં અને કેસરનાં રંગરોળ છાંટણું પણ કરાવ્યાં. તે પછી જાણ સંજ્ઞાનોની સાક્ષીએ-રૂબરૂ મીઠાં વચનો સાથ અને અંતર રહિત અતિ પ્રેમયુક્ત બખ્ખરરાયે બોલ્યા કે—“મારા હાથથી કન્યાદાન લઈ મને મહા માન દઈ પરણીને મારા વંશનું તેજ વધારે એટલે મને આનંદ થાય.” —૧ થી ૩

તવ કુંવર ભાખે રે, કુળ જાણ્યા પાખેં રે, કિમ ચિત્તની સાખેં, દીજે દીકરી રે. ૪

કહે નૃપ અવતંસ રે, છાનો નહીં હંસ રે, જાણ્યો તુમ ઉત્તમ, વંશ ગુણેં કરી રે;
 જાણે સહુ કોઈ રે, જે નજરેં જોઈ રે, હીરો નવિ હોઈ વિણ વેરાગરેં રે. ૫
 મહોત્સવ મંડાવે રે, સાજન સહુ આવે રે, ધવલ ગવરાવે, મંગલ નરવર રે;
 રૂપેં જિત્તી મેના રે, ગુણ પાર ન જેના રે, મદનસેના પરણાવે ધણી પરેં રે. ૬
 મણિ માણિક કોડી રે, મુક્તાફલ જોડી રે, નરપતિ કરજોડી દિયે કરમોચને રે;
 પરેં પરેં પહિરાવે રે, મણિ ભૂષણ ભાવે રે, પાર ન આવે જસ ગુણુબોલતાં રે. ૭
 નાટક નવ દીધાં રે, જિહાં પાત્ર પ્રસિદ્ધાં રે, જાણે એ લીધાં, મોલેં સરગથી રે;
 ખહુદાસી દાસ રે, સેવક સુવિલાસ રે, દીધાં ઉદ્ધાસે સેવા કારણે રે. ૮

અર્થ:—કુંવરે કહ્યું—“ હે રાજન્ ! હું પરદેશી છું, મારું કલ, શીલ જાણ્યા વિના ક્ષત ચિત્તની સાથે દીકરી કેમ દેવાય ? ” તે સાંભળી રાજાએ કહ્યું—“ સંઘળા પ્રાણીઓમાં મુકુટસમાન હંસ તે ક્યાંયે છાનો રહે ખરો ? કદિ નહીં ! તેમ આપનો ઉત્તમ વંશ વગેરે સર્વ આપના ઉત્તમ ગુણોએ કરીને જાણી જ લીધેલ છે; કેમકે નજરે જુવે તે તો જાણી જ લે છે કે-હીરાની ખાણ વગર હીરો પેદા થતો જ નથી, એથી અરજ સ્વીકારવી જ યોગ્ય છે. ” એમ કહી રાજાએ મહોત્સવ મંડાવ્યો. એટલે સર્વ સજ્જનો આવ્યા, તથા ધવળમંગળ ગીત ગવરાવ્યાં અને મેનકા અપ્સરા જેવી સ્વરૂપવંત અપાર ગુણવંત મદનસેનાને કુંવર શ્રીપાળ સાથે પરણાવી. તેમજ કોડોગમે મણિ માણિક તથા મોતીઓ વગેરે કરમોચન વખતે કર જોડી મહાકાળ રાજાએ શ્રીપાળ કુંવરને દાયજમાં આપ્યાં. સિવાય જેનું વર્ણન કરતાં પાર ન આવે એવા મણિરત્નમય દાગીનાઓ પૂર્ણ ખ્યારથી આહીને વારંવાર દાયજમાં આપે છે. અને નેવ નાટકની ટોળીઓ કે જેનાં પ્રસિદ્ધ પાત્રો જાણે સ્વર્ગમાંથી આવેલાં ન હોય તેવી આપી, તથા ઘણા દાસ દાસીઓ વગેરે સેવા કરનારા જનો સારા વિલાસવાળા ઉદ્ધાસયુક્ત આપ્યાં. —૪ થી ૮

રસભર દિન કેતા રે, તિહાં રહે સુખ વેતા રે, દાન યાચકને દેતા ખહુ પરેં રે;
 અમને વોળાવો રે, હવે વાર ન લાવો રે, કહે કુંવર જવો, અમ દેશાંતરે રે. ૯
 નૃપ મન દુઃખ આણે રે, કેમ રાખું પરાણે રે, ઘર ઇમ જાણે ન વસે પ્રાહુણે રે;
 પુત્રી જે જાઈ રે, તે નેટ પરાઈ રે, કરે સજાઈ, હવે વોળાવવા રે, ૧૦
 એક જૂંગ અલંભ રે, જે દેખી અચંભ રે, ચાસઠ કુવાયભેં, સુંદર સોહતું રે;
 કારીગરેં ધડિયા રે, મણિ માણિક જડિયા રે, થંભ તે અડિયા જઈ, ગયણું ગણે રે. ૧૧

સોવન ચિત્રામ રે, ચિત્રિત અબિરામ રે, દેખિયેં કામ કામ તિહાં ગોખડા રે;
 ધજ મોટા ઝલકે રે, મણિ તોરણ ચલકે રે, ચંચલ ઢલકે, ચામર ચિહ્ન દિશેં રે. ૧૨
 ભૂંધ સાતમીએ રે, તિહાં ચઢી વિસમીએ રે, ખેસીને રમીએ, સોવન સોગઠે રે;
 ખહુ છદે છાજે રે, વાળં ઘણાં વાજે રે, વહાણુ ગાજે, રહ્યું સમુદ્રમાં રે. ૧૩
 પૂરે તે રત્ને રે, રાજ ખહુ જતને રે, સાસર વાસો, મન મોટું કરે રે;
 વોળાવી ખેટી રે, હિયડા ભરે ભેટી રે, શીખણુ પેટી, દીધી ખહુ પરે રે. ૧૪
 સાજન સોહાવ્યાં રે, મિલણાં ખહુ લાવ્યાં રે, કઠિ સવિ આવ્યાં, આંસૂ પાડતાં રે;
 વરવહુ વોળાવ્યાં રે, માવિતર દુઃખ પાવ્યાં રે, તુરવજડાવ્યાં, હવે પ્રયાણનાં રે. ૧૫

અર્થ:—આ પ્રમાણે આનંદમહોત્સવ વીત્યા પછી પણ કેટલાક દિવસ રસરંગભર
 સુખચેનથી સુખ ભોગવતા થકા યાચકને વિવિધ પ્રકારે દાન દેતાં ત્યાં રહ્યા. પછી શ્રીપાળ
 કુંવરે બખ્ખરરાયને કહ્યું કે—“હવે અમને દેશાંતરે જવાની ઉતાવળ છે માટે તારીફે વિદાય
 આપો.” કુંવરનું આવું બોલવું ધવાથી રાજાને મનમાં ઘણું દુઃખ થયું. અને તેણે વિદાય
 કર્યો કે—“હું એમને પરાણે શી રીતે રાખી શકું! કંઈ મહેમાનથી ઘર વગે? તેમ વળી
 જે પુત્રો જન્મી છે, તે આખર-અવશ્ય પારકા ઘરનું ભૂપણુ છે, એટલે તેણીને પણ કયાં
 લગી રોકી શકાય? માટે મોકલ્યા વિના સિદ્ધિ જ નથી.” એમ વિચારી તેઓને વળા-
 વવાની તુરતમાં તૈયારી કરવા તત્પર થયો. જેને જોતાં જ અચંબા થાય તેવું એકે ઝૂંગ
 જાતનું ચોસઠ કુવાચંભવાણું સાત માળનું અદ્વીતિય સુંદર શોભાવંત વહાણુ કે જેના થંભોને
 કારીગરોએ સુંદર ઘડેલા તથા મણિ માણેકોથી જડેલા અને તે આકાશને જાણે કે જમીન
 અડચા હોય તેટલા ઉચ્ચાઈમાં છે, તેમજ તે વાહણુની અંદર સોનેરી શાહીથી ચિત્રેલા
 મનોહર ચિત્રમણોવાળા ગોખ ઠેકાણે ઠેકાણે જોવામાં આવે છે, અને વાહણુને માથે સુંદર
 ધ્વજાઓ—મોટા નેજા ઝળકી રહેલ છે. મણિઓનાં તોરણો પણ ચળકાટ ભારી રહ્યાં છે,
 તથા ચંચળ ચામરો પણ ચોમેર ઉછળી રહ્યાં છે, તે વહાણુની સાતમી ભૂમિમાં વિશ્રામ
 કરી સોનાનાં સોગઠાંથી ચોપાટ રમે તો ઘણાજ આનંદ આવે એવું રમણીય છે. મતલબ
 એ કે તે વહાણુ આવી ઘણી રમણીયતા વડે શોભાવંત છે, તેમજ તેમાં તરેહ તરેહનાં
 મનહર વાજિંત્રો વાગી રહ્યાં છે કે જેના શબ્દવડે તે વહાણુ સમુદ્રની અંદર રહ્યું થકું
 પણ ગાજી રહ્યું છે, અને તેની અંદર રાજાએ ઘણાજ ચતુરથી સુંદર કિંમતી રત્નો વગેરે
 ભરી મોટા ઉદાર મનવડે અર્પણુ કર્યાં. આવા કાઠ સહિત પુત્રીને હૈયા સાથે ભેટીને તથા
 ખહુ ખહુ જાતની શિખામણુરૂપ ગુણની પેટી આપીને વળાવી. તે વેળાએ ત્યાં સન્નજનમંડળ
 પણ શોભા સહિત ચોતપોતાની લાયકાત મુજબ શ્રીકૃષ્ણ, ગીકાર્ધ, સુવર્ણસુદ્રા વગેરે વિવિધ

ચીજી લઈ હાજર રહ્યું હતું—તે પણ સમુદ્રના કાંઠા સુધી હર્ષનાં આંસુ પાડતું આવ્યું અને વર વાહુને વળાવ્યાં; એ વળતે માતૃપિતાને બહુ દુઃખની લાગણી થઈ આવી; પરંતુ નિરૂપાયપણે શ્રીપાલ કુંવરે કૃત્ર યવાની સંજ્ઞાનાં વાજાં વગડાવ્યાં. —૬ થી ૧૫

નાંગર ઉપડાવ્યાં રે, સઢ દોર ચઢાવ્યાં રે, વહાણ ચલાવ્યાં, વેગેં ખલાસીયેં રે; નિત નાટક થાવે રે, શુણિજન શુણ ગાવે રે, વર વહૂ સોહાવે, બેહૂ ગોખડે રે. ૧૬

અર્થ:—પ્રયાણનાં વાજાંઓનો અવાજ સાંભળતાં જ ખલાસીઆઓએ નાંગર ઉપાડી લીધાં; સઢનાં દોરડાં પણ ચઢાવી લીધાં અને તાકીદે વહાણો ચલાવ્યાં. તે પછી શ્રીપાલ રાજા અને મદનસેના રાણી એ બન્ને ગોખડામાં શોભાયુક્ત બે બે વળતે ખિરાજતાં તે તે વળતે નાટક થતા અને શુણિજનો શુણગાન કર્યા કરતા હતા. —૧૬

મન ચિંતે શેઠ રે, મેં કીધી વેઠ રે, સાયર ઠેઠ ફળ્યો, જૂઓ એહને રે; જે ખાલી હાથેં રે, આવ્યો મુજ સાથેં રે, આજ તે આથેં, સંપૂરણ થયો રે. ૧૭
જલ ઈંધણ માટેં રે, આવ્યો ઈણ વાટેં રે, પરણ્યો રણ સાટેં, જૂઓ સુંદરી રે; લખમી મુજ આધી રે, એણે મહિમાયે લાધી રે, દોલત વાધી, દેખો પલકમાં રે. ૧૮
કિમ માણું ભાડું રે, ખત પત્ર દેખાડું રે, દેશે કે આડું અવળું બોલશે રે; કુંવર તે જાણી રે, મુખે મીઠી વાણી રે, ભાડું તસ આણી, આપે દશ ગણું રે. ૧૯
પામ્યા અનુકરમેં રે, નરભવ જિમ ધરમેં રે, વહાણ રચણદીવ ખમે સહુ રે; નાંગર જલ મેલ્યાં રે, સઢદોર સંકેલ્યાં રે હલવે હલવે લોક સહુ ત્યાં ઉતર્યાં રે. ૨૦
બીજે ઈમ ખંડે રે, જુઓ પુણ્ય અખંડે રે, એકણ પિંડે, ઉપાર્જન કરી રે; કુંવરે શ્રીપાલે રે, લહ્યા ભોગ રસાલ રે, પાંચમી ઢાલ ઈસી વિનયેં કહી રે. ૨૧

અર્થ:—હવે શ્રીપાળ કુંવરનો આવો વલવ નિહાળી ધવલશેઠને ઇર્ષ્યા ઉત્પન્ન થતાં તે ચિંતવવા લાગ્યો કે—“મેં તો ફક્ત વૈતરૂં જ કર્યું છે, આ દરિયાઈ મુસાફરી તો ઠેકથી એને જ ફળી છે. એ તો જરા જૂઓ ! હાય ! જે ખાલી હાથે મારી સાથે આવ્યો હતો તે ધણી અત્યારે બધી લક્ષ્મીએ કરીને પરિપૂર્ણ થયો છે !!! ફક્ત મીઠું પાણી અને બળતણ લઈ લેવા માટે આ વાટે આવ્યા હતા ત્યાં લડાઈને બદલે આ સુંદર રાજકન્યા પરણ્યો. વળી મારી અડધી લક્ષ્મી પણ સહેજ વાતમાં મળી ગઈ અને એક પળવારમાં ભેતભેતામાં દોલત વધી પડી ! હવે હું માફ કરાવેલું ભાડું પણ એની પાસે શી રીતે માંગુ ? એનો ઠાઠ જ મારા પગ થરથરાવી નાંખે તેવો છે. તેમ કરાવેલા ભાડાં સંબંધી

શું ખતપત્ર લખેલું છે કે તે ખતાવી રકમ વસુલ લઈ શકું ? એથી એ ભાડું આપશે કે નહીં આપે ? કિંવા આડું અવળું કંઈ બોલશે ? અને એમ કરે તો પણ એની પાસેથી ભાડું વસૂલ કરવા માટે શું ગળું છે ? ” એ વખતે કુંવરે પણ તેના મનની વાત બાણી તુરત મીડી વાણી સહિત ચડેલા ભાડાથી દશગણા પૈસા આપ્યા; એથી શેક રાજ થતો પોતાના વહાણોની તરફ રસ્તો માપી ગયો.

આ પ્રમાણે પંચ પસાર કરતાં કચે કરીને, જેમ જિનધર્મના પ્રતાપથી અનુક્રમે નરભવ પ્રાપ્ત કરાય તેમ વહાણો પણ શ્રેમકુશળપૂર્વક રત્નદ્રીપે પહોંચ્યાં. એટલે તુરત નાંગરીઓએ પાણીમાં નાંગર નાંગર્યાં અને સદનાં દોરડાં સંકેતી લીધાં કે તુરત ધીરે ધીરેથી સર્વ ઉતાડ્યો રત્નદ્રીપના કિનારે ઉતર્યાં. કવિ વિનયવિજયજી કહે છે કે—આ શ્રીપાળ રાસના બીજા અંકની પાંચમી ઢાળ એવો બોધ આપે છે કે—જૂવો, અખંડ પુન્યના પ્રતાપથી શ્રીપાલ કુંવરે એકલા પોતે પુષ્કળ સમૃદ્ધિ મેળવી સુંદર વિલાસ પ્રાપ્ત કર્યો; માટે તમે શ્રોતાગણો પણ તેવું જ અખંડ પુન્ય ઉપાર્જન કરો કે જેથી તેવો જ વૈભવ વિલાસ પ્રાપ્ત થાય.

—૧૭ થી ૨૧

કાઠા-૭૬

દાણુ વળાવી વસ્તુનાં, ભરી અનેક વખાર;

વ્યાપારી વ્યાપારનાં, ઉદ્યમ કરે અપાર. ૧

લાલ કિનાયત જરકસી, ચંદરવા ચોસાલ;

ઉંચા તંબુ તાણિયા, પંચરંગ પટસાલ. ૨

સોવનપટ મંડપ તલે, રચણ હિડોળા ખાટ;

તિહાં બેઠા કુંવર જૂએ, રસભર નવરસ નાટ. ૩

ધંવલશેઠ આવી કહે, વસ્તુમૂલ્ય બહુ આજ;

તે વેચાવો કાં નહીં, ભર્યાં અઢીસેં જહાજ. ૪

કુંવર પબણે શેઠને, ઘડો વસ્તુના દામ;

અવર વસ્તુ વિણજે વળી, કરો અમાડું કામ. ૫

કાગ ભળાવ્યું અમ ભણે, હરખ્યો દુષ્ટ કિરાડ;

ગારત ધ્યાનેં જિભ પડ્યો, પામી દૂધ બિલાડ. ૬

અર્થ:—બંદર ઉપર વહાણ અંદરની બધી વસ્તુઓ ઉતારી, જહાજની માલની

જકાત ચૂકવી, તે માલની અનેક વખારો ભરી વ્યાપારીઓ વ્યાપાર ખેડવા સંબંધી અનેક યુક્તિ પ્રયુક્તિ સાથે વ્યાપાર ખિલવવાના ઉદ્યમ કરવા લાગ્યા. અને શ્રીપાલ કુંવરે તો સમુદ્રના કિનારા ઉપર તુરત પંચરંગી રેશમી કપડાના ખનાવેલ ઉંચા તંબૂ તાણી ખંઘાવ્યા તથા તેમાં જરકસી ખૂટાદાર લાલ કિનખાખના ચોખંડા ચંદ્રુવા ખંઘાવી દીધા. અને તે જરીઆની મંડપની અંદર રત્નજડિત હીચોળાખાટ પણ ખંઘાવી, તેમાં ખિરાલ શ્રીપાલ કુંવર રસભરિત નવરસમય ભજવાતાં નાટકો જોવા લાગ્યા. એવામાં ધવળશેઠ આવીને કહેવા લાગ્યો—“અત્યારે વસ્તુતું મૂલ્ય વધી ગયું છે, માટે નાણું સારાં હાથ લાગવાનો લાગ છે, છતાં સંગ્રહેલો માલ શા માટે વેચાવતા નથી? અહીંસો વહાણુ તો કરિયાણાથી ભરેલાં છે; તોપણુ ધ્યાન નથી દેતા?” કુંવરે કહ્યું—શેઠલ! જે વસ્તુ ભરેલી છે તે વેચી દામ ઘડી લ્યો, અને નવી ખરીદવા લાયક હોય તે સુખેથી મરણ મુજબ ખરીદો, કે જેથી સારો ફાયદો—નફો હાથ લાગે, માટે એટલું અમારું કામ આપજ કરો.” આ પ્રમાણે શેઠને કુંવરે કામ ભળાવેલું જાણી, ધવલશેઠ જોલ્યો—“આપે મને ભલે કામ ખતાવ્યું, હું તે ઘણી ખુશીથી ખબવીશ.” વગેરે જોલી જેમ દુધ જોઈને ખિલાડો આત્મધ્યાનમાં પડે, તેમ તે આત્મધ્યાનમાં પડી ગયો. તો પણ મનમાં ઘણોજ રાજ થયો; અને પોતાની ધારણાને પાર પાડવા લાગ્યો.

—૧ થી ૬

છણે અવસર આવ્યો તિહાં, અવલ એક અસવાર;

સુગુણ સુરૂપ સુવેષ જસ, આપ સમો પરિવાર. ૭

કુંવરેં તેડી આદરેં, ખેસાર્યો નિજ પાસ;

અદ્ભુત નાટક દેખતાં, તે પામ્યો ઉલ્લાસ. ૮

હવે નાટક પૂરો થયે, પૂછે કુંવર તાસ;

કુણ કારણ કુણ કામથી, પધાર્યાં અમ પાસ. ૯

અર્થ:—એ અવસર દરમિયાન એક સુંદર વેષ—સારા ગુણ—સારા રૂપવાળો ઉત્તમ ઘોડેસવાર પોતાના સરખા સુંદર પરિવાર સહિત કુંવરના તંબૂની આગળ આવી પહોંચ્યો; અને તેનો દખદખો વગેરે જોઈ તેને ખુદ્ધિવંત કારભારી જાણી કુંવરે સેવક મારફત અંદર જોલાવી આદર સત્કાર સાથે પોતાની પાસે ખેસાર્યો, એથી તે પણ અદ્ભુત નાટક રચના નિહાળીને આનંદ પામ્યો. તે પછી ન્યારે નાટક પૂર્ણ થયું ત્યારે કુંવરે તે સવાર પ્રત્યે પૂછ્યું કે—“આપ ક્યાંથી? ક્યા કારણને અવલંબી અમારી પાસે પધાર્યા છો? તે કહેવામાં અડચણ ન હોય તો કહો.”

—૭ થી ૯

દાગ છુટી-ઝંઝરિયાં મુનિવર ધન ધન નુમ અતાર-એ દેલી.

તેહ પુરૂષ હવે વિનવેળ, રતનદ્વીપ સુરંગ;

રતનસાનુ પર્વત ધ્રુવં, વલયાકાર ઉત્તંગ.

પ્રભુ ચિત્ત ધરીને અવધારો મુજ વાત. ૧

રતનસંચયા તિહાં વસેળ, નયરી પરવત માંહ;

કનકકેતુ રાજ તિહાં, વિદ્યાધર નરનાહ. પ્રભુ ચિત્ત ૨

રતન જિસી રણિયામણિ, રતનમાલા તસ નાર;

સુરસુંદર સોહામણા, નંદન છે તસ ચાર. પ્રભુ ૩

તે ઉપર એક ઈચ્છતાં, પુત્રી હુઈ ગુણધામ;

રૂપ કળા રતિ આગલી, મદનમંજૂષા નામ. પ્રભુ ૪

પર્વત શિર સોહામણા, તિહાં એક છે પ્રાસાદ;

રાયપિતાયે કરાવીયો, મેરૂં મ'ડે વાદ. પ્રભુ ચિત્ત ૫

સોવનમય સોહામણા, તિહાં નિસહૈસર દેવ;

કનકકેતુ રાજ તિહાં, અહનિશિ સારે સેવ. પ્રભુ ચિત્ત ૬

લકતે ભલિ પૂજ કરેળ, રાજકુંવરી તણ કાળ;

અગર ઉખેવે ગુણ સ્તવેળ, ગાયે ગીત રસાલ. પ્રભુ ૭

અર્થ:—કુંવરના પ્રશ્ન સંબંધી ઉત્તરમાં તે સવારે કહેવું શરૂ કર્યું કે—“હે પ્રભુ ! હું જે વાત કહું તે આપ ચિત્ત ઈર્ષ્યે સાંભળો. પ્રભુ જિઆ મનોહર રત્ન નામનો દ્વીપ છે, એમાં રત્નસાનુ નામનો પર્વત કે જે ગોળાકાર અને ઉપર શિખરોવાળો છે. તે ઉપર રત્નસંચયા નામની નગરી છે, ત્યાં કનકકેતુ નામનો વિદ્યાધર રાજ રાજ્ય કરે છે, તેને રત્ન સરણી રણિયામણી રત્નમાળા નામની રાણી છે, તેણીને દેવપુત્રોના સરખા ચાર પુત્ર એક કનકપ્રભ, બીજો કનકશેખર, ત્રીજો કનકધ્વજ અને ચોથો કનકરૂચિ નામે છે. અને તે પુત્રોની ઉપર ઈચ્છતાં એક રૂપ, કળા અને લાગ્યમાં આગેવાની ધરાવનારી—જેવા યોગ્ય-ગુણના ધરરૂપ મદનમંજૂષા નામની પુત્રી થએલી છે. તે પર્વત ઉપર કનકકેતુ રાજના પિતાનું કરાવેલ જિનમંદિર છે કે જે ઉચ્ચાઈમાં મેરૂના શિખર સાથે હરીફાઈ કરે તેવું છે. તેમાં રત્નચ્ઠિત સોનાના સોહામણા શ્રીઋણદેવળ મૂળનાયક

(પાનું ૭૩)

બાળપરંપરાયનું લક્ષર

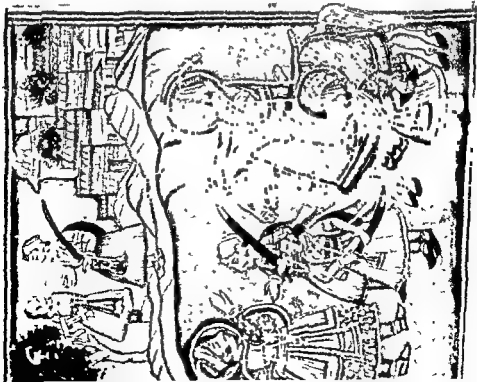
ચિત્ર ૭૫

(પાનું ૭૩)

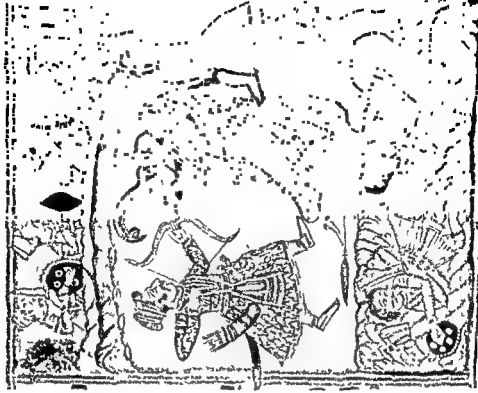
ધવલશેરને બાંધીને ઝાડ નીચે ઉઘા લટકાવેલ છે

ચિત્ર ૭૬

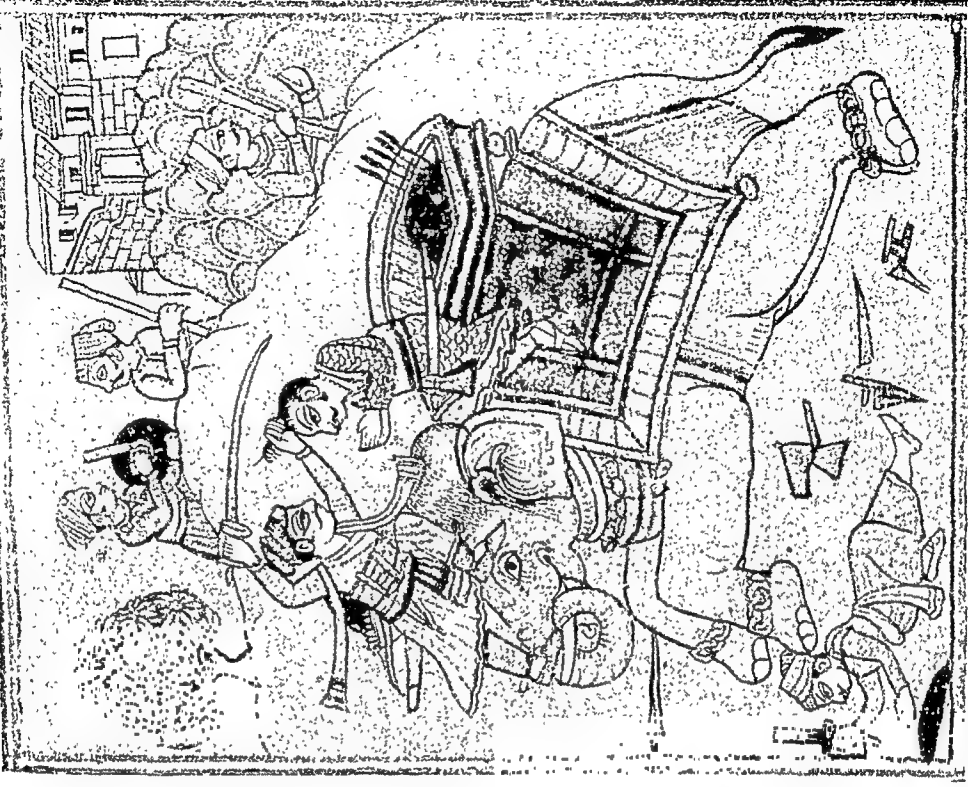
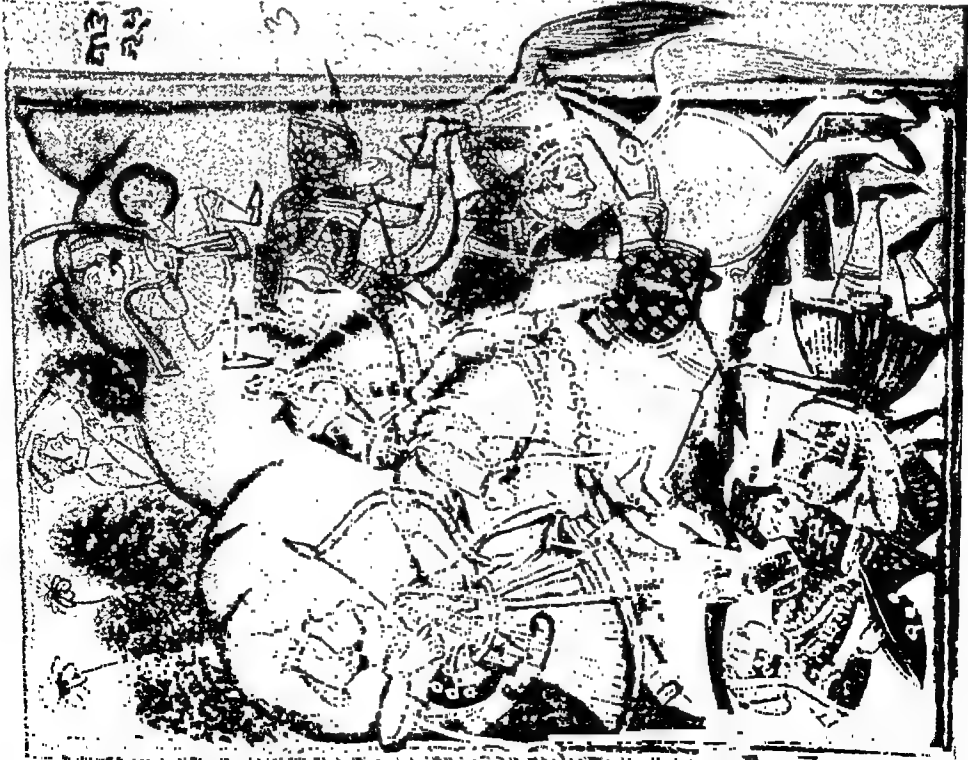
પગ્ગરોય પાંડા વળે છે

(પાન ૭૪)

ચિત્ર ૭૮

શ્રીપાદ મહામાલતે બોલાવે છે

૨૫૪ ૮૧

ગહાદાસ રાજને આંધીને લઈ જાય છે

(૩૦ પૃષ્ઠ)

૨૫૫ ૮૨

૨૫૫ ૮૨ ૨૩ ૮૨

(૩૦ પૃષ્ઠ)

ખિશાળે છે, તેમની કનકકેતુ રાજ રાત અને દિવસ સેવા કરે છે, તેમજ રાજકુમારી પણ સવાર, બપોર ને સાંજ એમ ત્રણે વખત લલી લક્ષિત સહિત અગર ઉખેવી ગુણુસ્તવી રસીલાં ગીતો ગાઈ અષ્ટ પ્રકારે પૂજા કરે છે. —૧ થી ૭

એક દિન જિન આંગી રચીજી, કુંવરીએ અતિ ચંગ;
કનકપત્ર કરિ કોરણીજી, બિચ બિચ રતન સુરંગ. પ્રભુ ૮
આવ્યો રાય જીહારવાજી, દેખી સુતા વિજ્ઞાન;
મન ચિંતે ધન મુજ ધુઆજી, ચોસઠ કલાનિધાન. પ્રભુ ૯
એ સરીખો વર જો મિલેજી, તો મુજ મન સુખ થાય;
સાચી સોવન મુદ્રડીજી, કાય તિહાં ન જડાય. પ્રભુ ૧૦
એમ ભભો શૂને મનેજી, ચિંતાતુર નૃપ હોય;
ધણુ અવસરે અચરિજ થયુંજી, તે સુણજો સહુ કોય. પ્રભુ ૧૧
આસરતી પાછે પગેજી, જિનમુખ જોતી સાર;
આવી ગભારા ખાહિરેજી, જવ તે રાજકુમાર. પ્રભુ ૧૨
તામ ગભારા તેહનાંજી, દેવાણાં દોય ખાર;
હલાવ્યાં હાલે નહીંજી, સલકે નહિય લગાર. પ્રભુ ૧૩
રાજકુંવરી ધમ ચિંતવેજી, મન આણી વિખવાદ;
મેં કીધી આશાતનાજી, કોઈક ધરી પ્રમાદ. પ્રભુ ચિં ૧૪
ધિક્ મુજ જિન જોવા તણોજી, ઉપનો એ અંતરાય;
દોષ સયલ મુજ સાંસહોજી, સ્વામી કરી સુપસાય. પ્રભુ ૧૫
દાદા દરિસણુ દીજ્યેજી, એ દુઃખ મેં ન ખમાય;
છોડ હોય કુછોડ્યાંજી, છેહ ન દાખે માય. પ્રભુ ચિત્ત ૧૬
રાય કહે વત્સ સાંભજોજી, દોષ નહીં તુજ એહ;
દોષ ઈહાંજો માહરોજી, આણી તુજ પર નેહ. પ્રભુ ચિત્ત ૧૭
વરની ચિંતા ચિંતવીજી, જિણુદર માંહિ જોણ;
તે લાગી આશાતનાજી, ખાર દેવાણાં તેણ. પ્રભુ ચિત્ત ૧૮

જિનવર તો રૂસેં નહીંછ, વીતરાગ સુપ્રસિદ્ધ;

પણ કોઈક અધિષ્ઠાયકેંછ, એ મુજ શિક્ષા દીધ. પ્રભુ ૧૯

એ કમાડ વિણ ઉઘડેછ, જાણું નહીં આવાસ;

સપરિવાર નૃપને તિહાંછ, તણ હુવા ઉપવાસ. પ્રભુ ૨૦

અર્થ:—એક દિવસ તે કુંવરીએ ઘણી જ મારી પ્રભુજીની આંગી રચી હતી અને તેમાં કનકનાં પાંદડાંની કોરણી કરી વચમાં વચમાં સુરંગદાર રત્નો ગોઠવ્યાં હતાં. એ દરમિયાન તેણીને પિતા કનકકેતુ રાજા પ્રભુવંદન માટે ત્યાં આવી પહોંચ્યો અને પુત્રીએ રચેલી આંગીની ખુબી જોઈ તથા તેણીના મનમાં રહેલા જ્ઞાનની સખગતા વિચારી મનમાં ચિંતવવા લાગ્યો—“ધન્ય છે મારી પુત્રીને ! ખચિત એ પુત્રી ચોમઠે કળાનો ભંડાર છે, પણ જેવી એ ચતુર ને વિદ્વાન છે તેવો જ જો તેણીને વર મળે તો મારા મનને સુખ પ્રાપ્ત થાય; કેમ કે મો ટચના સોનાની વીંટીમાં તો હીરો જ જડાય, પણ કાચ જડાય જ નહીં; માટે જ ચોચ જોડીની જરૂર છે.” ઈત્યાદિ પુત્રીના પતિ માટેની ચિંતા કરતો શૂન્ય મન વડે જોતો હતો. તે અવસરમાં જે આશ્ચર્ય થયું તે સર્વજનો ધ્રુવણ કરે. એટલે કે તે રાજકન્યા પાછે પગે પ્રભુને પ્રણામ કરતી પૂજાવિધાન પૂર્ણ કરી જિનરાજજીવું મુખારવિંદ નિહાળતી નિહાળતી જેવી મૂળ ગભારા બાહર આવી કે તે મૂળ ગભારાનાં બન્ને બારણાં બંધ થઈ ગયાં, અને હલાવતાં જરા પણ હાલે કે ચાલે પણ નહીં તેવાં સંજ્ઞાં થઈ ગયાં. આ જોઈ મનમાં ઘણી જ દિલગીર થઈ રાજકન્યાએ આ પ્રમાણે ચિંતયું કે—“મેં ક’ઈક પ્રમાદવશ થઈ આશાતના કરી હશે, એથી જ મને પ્રભુદર્શનનો અંતરાય થયો. ધિ:ક્ષાર છે મારા દોષિત મનને !” ઈત્યાદિ કહી પ્રભુ પ્રત્યે વિનવવા લાગી—“હે સ્વામી ! મારા પર કૃપા કરી મારા મમસ્ત દોષો માફ કરો. અને હે હાહા ! જોલો દર્શન થો. મારાથી આ દુઃખ સહન થઈ શકતું નથી. છોડ તો કછોડ થાય છે, પણ માવિત્ર કોઈ દિવસ કુમાવિત્ર થઈ તિરસ્કાર કરતાં જ નથી.” ઈત્યાદિક દિલગીરી દર્શાવતી પુત્રીને નિહાળી રાજાએ કહ્યું—“હે વત્સ ! માંભળ, એમાં તારો જરા પણ દોષ નથી; પરંતુ સર્વ દોષ મારો જ છે; કેમ કે તારા પર સ્નેહભાવ લાવી તને ભવિષ્યમાં મજનારા ચોચ પતિ માટેની મેં ચિંતવના સંબંધી જિનમંદિરમાં ચિંતા કરી જેથી તે આશાતના થવાને લીધે આ મૂળ ગભારાનાં બેઉ દ્વાર બંધ થઈ ગયાં છે. જો કે જિનવર તો કોઈ પર ગુસ્સો લાવતા જ નથી, કેમકે તે રાગદ્વેષને વીતાવી—દૂર કરી વીતરાગ નામથી પ્રસિદ્ધ થએલ છે; પરંતુ કોઈક એમના અધિષ્ઠાયક દેવે મારાથી થએલી આશાતના સંબંધે મને આ શિક્ષા આપેલી જણાય છે.” તો હું પણ દૃઢ સંકલ્પ કરું છું કે—“ન્યાં સુધી એ કમાડ ઉઘડે નહીં ત્યાં લગી પરિવાર સહિત અહીંયાંથી મહેલ તરફ પગ દર્શાવ જ નહીં.” આ પ્રમાણે નિશ્ચય કરી તેણે પરિવારચુકત અન્નપાણી વિના ત્રણ ઉપવાસ કર્યા.

ત્રીજે દિન નિશિ પાછલીજ, વાણી હુધ આકાશ;
 દોષ નથી ઇહાં કોઈનોજ, કાંઈ કરો રે વિષાદ. પ્રભુ૦ ૨૧
 જોહની નજરે દેખતાંજ, ઉઘડશે એ ખાર;
 મદનમંજૂષા તણો થશેજ, તેહ જ નર ભરતાર. પ્રભુ૦ ૨૨
 ઋષભદેવની કીંકરીજ, હું ચક્રેસરી દેવી;
 એક માસ માંહે હવેજ, આવું વરને લેવિ. પ્રભુ૦ ૨૩
 સુણી તેહ હરખ્યાં સહુજ, રાયને અતિ આણુંદ;
 પ્રેમે કીધાં પારણાંજ, દૂર ગયાં દુઃખ દંદ. પ્રભુ ચિત્ત૦ ૨૪
 દિન ગણતાં તે માસમાંજ, યાછો છ દિન એક;
 તિણે જૂવે સહુ વાટડીજ, કરે વિકલ્પ અનેક. પ્રભુ૦ ૨૫
 પુત્ર શેઠ જિનદેવનોજ, હું શ્રાવક જિનદાસ;
 પ્રવહણુ આવ્યાં સાંભળીજ, આવ્યો ઇહાં ઉદ્ધાસ. પ્રભુ૦ ૨૬
 સુણી નાદ નાટક તણોજ, દેખણુ આવ્યો જમ;
 મનમોહન પ્રભુ તુમ તણુંજ, દરિસણુ દીઠું તામ. પ્રભુ૦ ૨૭
 જાણું દેવિ ચક્રેસરીજ, તુમે આણુયા અમ પાસ;
 જિણુહર ખાર ઉઘાડતાંજ, ફલશે સહુની આશ. પ્રભુ૦ ૨૮
 પૂજ્ય પધારો દેહરેજ, જૂહારો શ્રી જગદીશ;
 ઉઘડશે તે ખારણાંજ, જાણું વીસવા વીશ. પ્રભુ૦ ૨૯
 બીજે ખંડે ઇણી પરેજ, સુણતાં છટ્ટી ઢાલ;
 વિનય કહે શ્રોતા ધરેજ, હોજે મંગલ માલ. પ્રભુ૦ ૩૦

અર્થ:—હવે ત્રીજા દિવસની પાછલી રાતે આ પ્રમાણે આકાશથી દેવવાણી થઈ કે—
 “આમાં કોઈનો દોષ નથી. માટે શા સાફ દિલગીર થાઓ છો. જેની નજર પડવાથી
 ખંધ થએલાં ગભારાનાં આ ખારણાં ઉઘડશે, તે નર રાજકન્યા મદનમંજૂષાનો ભરતાર
 થશે. હું ઋષભદેવની દાસી ચક્રેશ્વરી દેવી એક મહિનાની અંદર તે વરને લઈને આવી
 આવીશ.” આવી આકાશવાણી સાંભળી તે બધાંએ રાજી થયાં, રાજાને પણ ધારેલી ધારણા

સફળ થવાની મંગળ વાણી સાંભળી ઘણો જ આનંદ થયો અને પ્રેમ સહિત પારણાં કર્યાં, તેથી સર્વેનાં દુઃખદંદ દૂર ગયાં. તે બતાવેલી અવધિ પ્રમાણે મહીનામાં એક દિવસ જ ઓછો છે, તેને લીધે બધાંએ વાટ જોઈ રહ્યાં છે અને વિવિધ સંકટપવિઠ્ઠપ કર્યા કરે છે. હું જિનદેવ શ્રાવકનો પુત્ર જિનદાસ વહાણુ આવ્યાં સાંભળી ઉલ્લાસપૂર્વક અહીં આવ્યો અને નાટકનો નાદ સાંભળી બ્યારે જોવા આવ્યો ત્યારે આપ મનમોહન પ્રભુનું દર્શન થયું, હું મારી ખુદ્ધિ વડે અનુમાન કરું છું કે શ્રી ચક્રેશ્વરી દેવીએ જ અમારી પાસે આપશ્રીને મોકલ્યા છે, અને જિનમંદિરનાં દ્વાર ઉઘારતાં સર્વની આશા સફળ થશે. માટે હે પૂજ્ય ! આપ શ્રી આદિદેવ પ્રભુના મંદિરે પધારો અને યુગાદીશ પ્રભુને પ્રણામ કરો. હું વીશવસા પૂર્ણ રીતે માની શકું છું—જાણું છું કે જારણા તરફ આપની નજર પડતાં જ તુરત ઉઘડશે, અને તે સાથે પુણ્યદ્વાર પણ ખુલ્લાં જ થશે.” વિનયવિનયજી કવિ કહે છે કે—આ મંગળમાળની આશા બંધાવનારી શ્રીપાળ રાસની બીજા ખંડની છૂટી ઢાળ આ પ્રમાણે કહી તે સાંભળતાં શ્રોતાજનોને ઘેર મંગળમાળ થએ. —૨૧ થી ૩૦

દોઢા છંદ

તવ હરખેં કુંવર ભણે, ધવલશેઠને તેડી;	
જઈયે દેવ જુહારવા, આવો દુર્ભતિ ફેડી.	૧
શેઠ કહે જિનવર નમો, નવરા તમે નિચિંત;	
વિણ ઉપરાજે જેહની, પહોંચે મનની ખાંત.	૨
અમને જમવાનો નહીં, ઘડી એક પલવાર;	
સીરામણ વાણુ જિમણુ, કરિયે એક જ વાર.	૩
તવ કુંવર જવા તિહાં, જવ થાયે અસવાર;	
હરખ્યો હેપારવ કરે, તેજિ તામ તુખાર.	૪
સાથે લેઈ જિનદાસને, અવલ અવર પરિવાર;	
અનુક્રમે આવ્યા કુંવર, ઋષભદેવ દરબાર.	૫
એકેકો આવો જઈ, સહુ ગભારા પાસ;	
કુંવર પછી પધારશે, ઈમ જોલે જિનદાસ.	૬
જિમ નિર્ણય કરી જાણિયેં, ખાર ઉઘાડણુહાર;	
ગભારે આવ્યાં જઈ, સહુકો કરે જૂહાર.	૭

હવે કુંવર કરી ઘોતીયાં, મુખ ખાંધી મુખકોશ;

જિણુહર માંહે સંચરે, મન આણી સંતોષ.

૮

અર્થ:—જિનદાસની એ વિચારણા બાણી ત્યારે કુંવરે હર્ષ સહિત ધવલ શેઠને તેડાવી કહ્યું કે—“ હુમ્મતિ દૂર કરીને આવો તો દેવદર્શન કરવા જઈએ. ” તે સાંભળી શેઠ બોલ્યો—“ તમે નવરા અને ચિંતા વગરના નિરાંતવંત હોવાને લીધે જિનવરને નમન કર્યા જ કરો; કેમકે પેદા કર્યા વગર એની મેળે આપોઆપ લક્ષ્મી ચાલી આવતાં આપનાં મનની ખંત પાર પહોંચે છે. અમને તો જમવાની પણ ઘડી એકની ફૂરસદ મળતી નથી, જેથી સવારનો નાસ્તો, બપોરનું જમણું, સાંજનું વાળું એ બધું એક જ વખતમાં પતવવા પ્રાપ્તિએ છીએ. ” આવું શેઠનું બોલવું સાંભળી કુંવર ત્યાં જવાને માટે તે જ પાણીદાર બતવંત ઘોડા પર બ્યારે સવાર થયો ત્યારે શુભ શુકન આપવા હર્ષ સાથે ઘોડા હણહણાટ શબ્દ કરવા લાગ્યો. એટલે જિનદાસને સાથે લઈ મુંદર પરિવારયુક્ત કુંવર જિનમંદિર ભણી રવાના થયો; અને પંથ પસાર કરતો ક્રમે કરી ઋષભદેવજીના દરબારે જઈ પહોંચ્યો. તે પછી ત્યાં જિનદાસ શેઠે આ પ્રમાણે કહ્યું કે—“ સર્વ સંઘ પૈકી એક એક જણ પ્રભુના ગભારા પાસે જઈને અહીં આવો, અને છેવટમાં શ્રીપાલ કુંવર પધારશે. એમ કરવાથી કેનાથી બાર ઉઘડયાં એનો નિર્ણય થઈ શકશે. એવું સાંભળી સર્વે જણ એક પછી એક ગભારા પાસે જઈને પ્રભુને નમન કરી પાછાં આવ્યાં; પણ કોઈના ભેવાથી દ્વાર ઉઘડ્યા નહીં, એથી છેવટ શ્રીપાળ કુંવર શુદ્ધ જળથી સ્નાન કરી, પવિત્ર ઘોતિયું (ઉત્તરાસંગ) ધારણ કરી મુખ પર (આઠ પડવાળા) મુખકોશ ખાંધી હર્ષયુક્ત સંતોષવૃત્તિ લાવી શ્રી જિનાલયમાં દાખલ થયો.

—૧ થી ૮

ઢાળ સાતમી—રાગ મહાર. બે બે મુનિવર વિહરણ પાંગરીય—એ દેશી.

કુંવર ગભારો નજરે દેખતાંજ, બેહુ ઉઘડીયાં બાર રે;

દેવ કુસુમ વરસે તિહાંજ, હુવો જયજયકાર રે.

કું ૦ ૧

રાયને ગઈ તુરત વધામણીજ, આજ સફલ સુવિહાણ રે;

દેવિ દિયો વર ઈહાં આવીયોજ, તેજે જલામલ ભાણ રે.

કું ૦ ૨

સોવનભૂષણ લાખ વધામણીજ, દેઈ પંચાંગ પસાય રે;

સકલ સજન જન પરવર્યોજ, દેહરે આવે નરરાય રે.

કું ૦ ૩

દીકા કુંવર જિન પૂજતોજી, કેસર કુંસુમ ધનસાર રે;
 ચૈત્યવંદન ચિત્ત ઉલ્લસેજી; સ્તવન કંહે ઇમ સાર રે. કું ૦ ૪
 દીકા નંદન નાભિ નરિંદનોજી, દેવનો દેવ દયાલ રે;
 આજ મહોદય મેં લહોજી, પાપ ગયાં પાયાલ રે. કું ૦ ૫

અર્થ:—જ્યારે કુંવરે ગભારો જોયો ત્યારે ખન્ને ખારણાં ઉઘડી ગયાં એટલે આંકા
 શથી દેવોએ સુગંધી ફૂલોનો વરસાદ વર્ષાવ્યો અને જયજયકાર થયો કે તુરત કનકેકે
 રાજાને વધામણી અર્પે કે—“આજનો દિવસ સફળ થયો; કેમકે દેવીએ દીધેલ વરસાદ
 અહીંયાં આવી પહોંચેલ છે અને તેજમાં ઝાકઝમાણ સૂર્યના ચરખો દેદિપ્યમાન છે.”
 આ મુજબ વધામણી મળતાં વધામણી દેનારને સોનાના આભૂષણ તથા લાખ પસાય કરી
 વધામણીના પંચાંગ પસાય કરીને તુરત રાજા સ્વજન સભ્યનોથી પરવર્યો, જિનમંદિર
 આવી પહોંચ્યો. જિનમંદિરમાં આવી જૂએ છે તો કુંવરને જિનરાજણની કેસર-ચંદન-
 પુષ્પ ને ખરાસ વગેરે ઉત્તમ દ્રવ્યો સહિત પૂજા કરતો દીકો. તે પછી ચત્યવંદન કરતાં
 ઉલ્લાસ ચિત્તયુક્ત મુંદર સ્તવન કહ્યું, અને તે પછી કુંવરે પ્રભુજીની સ્તુતિ કરવા માંડી કે—
 “આજે મેં મહોદય પુણ્ય પ્રતાપથી નાભિરાજના હે નંદન! અને દેવનાદેવ દયાળ યશ-
 દેવજી આપના દર્શન કર્યાં જેથી પાપ માત્ર પાતાળમાં સંતાઈ પેકાં.” —૧ થી ૫

દેવ પૂજને કુંવર આવીયાજી, રંગમંડપ માંહિ જામ રે;
 રાય સજન જન પરવર્યાજી, ખેઠા કરિય પ્રણામ રે. કું ૦ ૬
 જિનહર ખાર ઉઘાડતાંજી, અચરિજ કીધી તુમે વાત રે;
 દેવ સ્વરૂપી દીસો આપણાંજી, વંશ પ્રકાશો કુલ જાત રે. કું ૦ ૭
 ન કહે ઉત્તમ નામ તે આપણુંજી, નવિ કરે આપ વખાણું રે;
 ઉત્તર ન દીધો તેણે રાયનેજી, કુંવર સયલ ગુણ જાણું રે. કું ૦ ૮
 દેખો અચંભો ઈણું અવસરેજી; હુઆં ગયણું ઉઘોત રે;
 ઉચે વદને જોવે તવ સહુજી, એ કુણુ પ્રગટી ન્યોત રે. કું ૦ ૯
 વિદ્યાચારણ મુનિ આવીયાજી, દેવ ધણા તસ સાથ રે;
 જઈ ગભારે જિન વંદિયાજી, થુણ્યા શ્રી જગનાથ રે. કું ૦ ૧૦
 દેવરચિત વર આસનેજી, ખેઠા તિહાં મુનિરાય રે;
 દિયે મધુરધ્વનિ દેશનાજી, ભવિક શ્રવણ સુખદાય રે. કું ૦ ૧૧

નવપદ મહિમા તિહાં વરણવેળ, સેવો ભવિક સિદ્ધચક્ર રે;
 ઇહભવ પરભવ લહિયેં એહથીજ, લીલા લહેર અથગારે. કું ૦ ૧૨
 દુઃખ દોહગ સવિ ઉપશમેજ, પગ પગ પામે ઋદ્ધિ રસાલ રે;
 એ નવપદ આરાધતાંજ, જિમ જગે કુંવર શ્રીપાલ રે. કું ૦ ૧૩
 પ્રેમે સયલ પૂછે પરપદાજ, તે કુણ કુંવર શ્રીપાલ રે;
 મુનિવર તવ ધુરથી કહેજ, તેહનું ચરિત્ર રસાલ રે. કું ૦ ૧૪
 તે તુમ પુણ્યે ઇહાં આવીયોજ, ઉઘાડ્યાં ચૈત્ય દુવાર રે;
 તેહ સુણીને નૃપ હરખિયોજ, હરખ્યો સવિ પરિવાર રે. કું ૦ ૧૫
 એમ કહીને મુનિવર ઉતપત્યાજ, ગયણ મારગ તે જાય રે;
 ભાભા થઈ ઉચે મુખેજ, વંદે સહુ તસ પાય રે. કું ૦ ૧૬
 ઢાલ સુણી ઇમ સાતમીજ, ખંડ બીજની એહ રે;
 વિનય કહે સિદ્ધચક્રનીજ, ભક્તિ કરો ગુણગેહ રે. કું ૦ ૧૭

અર્થ:—જ્યારે કુંવર પ્રભુપૂજનો વિધિ પૂર્ણ કરીને રંગમંડપમાં આવ્યો ત્યારે સન્નનોના પરિવારથી પરવરેલા રાજાએ કુંવરને ભેટી પરસ્પર પ્રણામ કરી યોગ્ય સ્થળ આસન લઈ બેઠા. તે પછી રાજાએ કહ્યું—“આપે જિનમંદિરનાં દ્વાર ઉઘાડતાં આશ્ચર્ય જેવી વાત જાહેરમાં લાવી છે, એથી આપ કોઈ દેવસ્વરૂપી દેખાઓ છો; (માટે કૃપા કરીને) આપના વંશ કુળ જાતિ પ્રકાશ કરો. આ પ્રમાણે રાજાએ જો કે પૂછ્યું તો પણ નીતિ છે કે—ઉત્તમ પુરુષો પોતાનું નામ પોતાના જ મુખથી ન કહે અને પોતાની પ્રશંસા (વખાણ) પણ પોતાના મુખથી ન કરે. આમ હોવાને લીધે સકળ ગુણના જાણનાર કુંવરે રાજાના પ્રશ્નનો ઉત્તર જ ન આપ્યો, એ અવસરમાં એક એવો આશ્ચર્યકારક બનાવ બન્યો કે આકાશમાં ખૂબ ઉઘોત થયો, એ જોઈ બધાંએ મનુષ્યો ઉંચાં મેહાં કરી જોવા લાગ્યાં કે—“કઈ જાતની આ જ્યોતિ પ્રગટ થઈ? ” એમ જોવા ને જાણવા માગતાં તો જેમની સાથે ઘણા દેવો છે એવા વિદ્યાચરણ મુનિવરે (આકાશ પરથી તે જગોએ પધારતા જણાયા, અને તેમણે ત્યાં) પરમાત્માનાં દર્શન—વંદના કરી શ્રી જગન્નાથની સ્તવના કરી. તે પછી દેવતાએ બનાવેલા શ્રેષ્ઠ આસન ઉપર ગિરાજમાન થઈ તે મુનિવરજી મધુર ધ્વનિવડે દેશના દેવા લાગ્યા—અને તે સુખ દેનારી ધર્મદેશના ભવિક શ્રોતાજનો શ્રવણ કરવા લાગ્યા. તથા તે દેશનામાં નવપદજના મહિમાનું વર્ણન કરતાં કહેવા લાગ્યા કે—“હું ભવિજનો ! તમો સર્વ જનો શ્રી સિદ્ધચક્રની સેવના કરો કે જેથી આ ભવમાં

અને પરલવમાં પાર વગરની લીલાદેહર પ્રાપ્ત થાય; તમામ દુઃખ દુર્ભાગ્ય નાશ પામે અને ડગલેને પગલે આનંદકારી ઋદ્ધિ-સાહેબી જેમ એ નવપદજીના સત્ય આરાધન વડે આ જગતની અંદર શ્રીપાલ કુંવરને પ્રાપ્ત થઈ, તેમ સર્વ આરાધકોને પ્રાપ્ત થાય.” આવું સાલળી તમામ શ્રોતાગણોએ પ્રેમ સહિત પૂછ્યું કે-“હે પ્રભુ ! તે શ્રીપાળ કુંવરજી કોણ ?” આવી ઈછા થવાથી ઉપકારી મુનિવરજીએ શ્રીપાળ કુંવરનું ઠેઠથી માંડીને રસીકું ચરિત્ર કહી સંલળાવી વિશેષમાં કહ્યું કે-“તે જ શ્રીપાળકુંવર તમારા પ્રબળ પુણ્યોદયથી અહિં આવેલ છે અને આ જિનમંદિરનાં બારણું ઉઘાડેલાં છે.” આવું સાંલળતાં જ રાત્ર તથા અન્ય સર્વ જનો હર્ષવંત થઈ અહોભાગ્ય માનવા લાગ્યાં. મુનિવરજી તો એટલું પ્રકાશી પુનઃ આકાશ માર્ગે પધાર્યાં. એટલે સર્વ જનો જિલા થઈ ઉંચું મ્હોં કરી તેમના ચરણકમળ વાદવા લાગ્યાં, વિનયવિજયજી કહે છે કે આ શ્રીપાલ રાસની યીજા ખંડની સાતમી ઢાળ આપણને એ બોધ આપે છે કે-હે ભવિજનો ! તમે સર્વ ઉત્તમ શુણ્યાના ધરૂપ શ્રીસિદ્ધચક્રજીની ભકિત કરો.

—૬ થી ૧૭

બેઠા છંદ

બેઠા જિનહર બારણે, મુખમંડપ સહુ કોય;
કુંવર નિરખી રાયનું, હૈડું હરપિત હોય. ૧

ધન રિસહેસર કલ્પતરૂ, ધન ચક્રકેસરી દેવી;
જસ પસાયેં મુજ ફલ્યાં, મનવાંછિત તતખેવી. ૨

તિલક વધાવી કુંવરને, દેઈ શ્રીફલ પાન;
સજ્જન સાખેં પ્રેમેં કરી, દીધું કન્યાદાન. ૩

શ્રીફલ ફાફલ કુંવરને, દેઈ ઘણાં તખ્તિય;
તિલક કરીને છાંટણાં, કીધાં કેસર ઘેલ. ૪

નિજ ડેરે કુંવર ગયા, મંદિર પહોતા રાય;
બેહુ ઠામે વિવાહના, ઘણા મહોત્સવ થાય. ૫

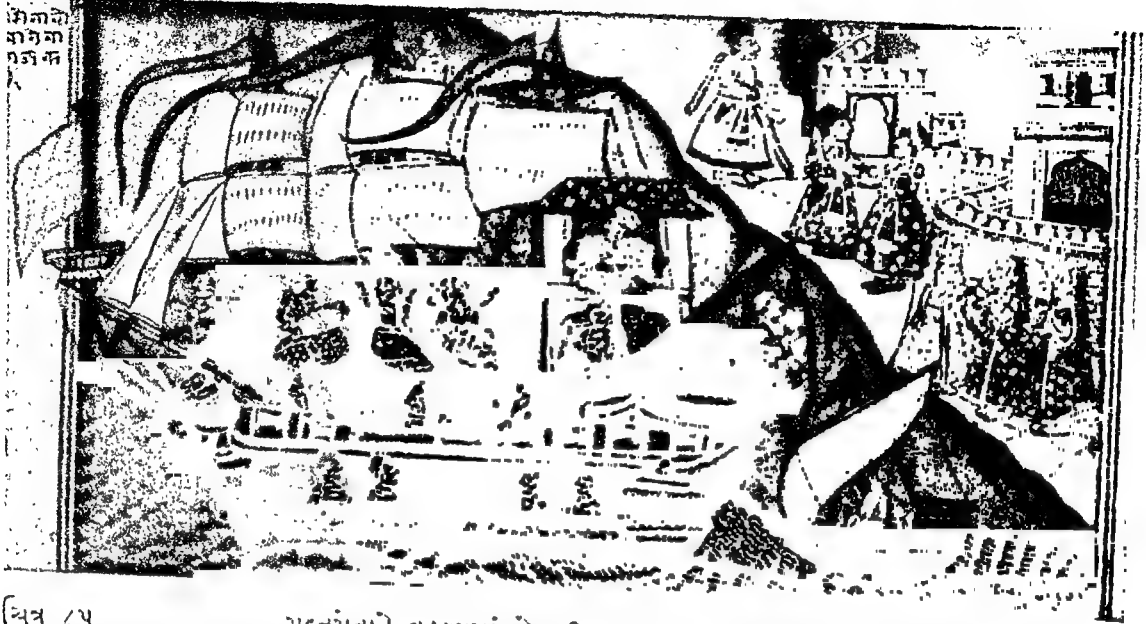
વડી વડારણ દે વડી, પાપડ ઘણા વણાય;
કેળવિયેં પકવાન્ન બહુ, મંગલ ધવલ ગવાય. ૬

વાધા સીવે નવનવા, દરજ બેઠા બાર;
જડિયા મણિ માણિક જડે, ઘાટ ઘડે સોનાર. ૭

ચિત્ર ૮૩ બ્રહ્મરશાય શ્રીપાલને પોતાને ત્યાં લઈ જાય છે (પાનું ૭૮)

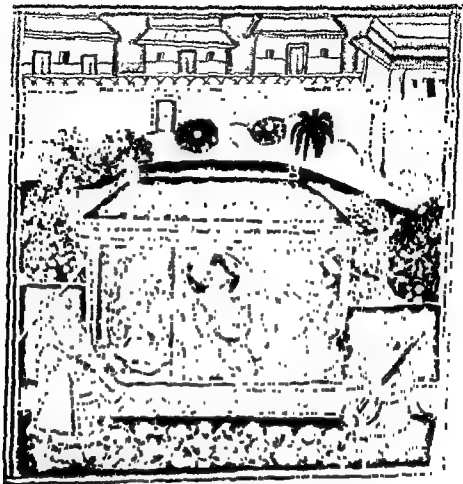

ચિત્ર ૮૫

મદનસેનાને વલ્લાભમાં એસાડી પાછા વળતાં બળ્લરરાય

(પાનું ૮૧)

ચિત્ર ૮૬ રત્નકોપના કાઠિ નંબુમાં બેસીને નાટક જોતાં શ્રીપાલ (પાનું ૮૩)

રાયેં મંડાવ્યો માંડવો, સોવનમણિમય થંભ;

થંભ થંભ મણિ પૂતળી, કરતી નાટારંભ. ૮

તોરણ ચિહ્નદિશિ ખારણે, નીલ રચણમય પાન;

ઝૂમે મોતી ઝૂમખાં, જાણે સ્વર્ગ વિમાન. ૯

પંચ વરણને ચંદ્રવે, દીપે મોતી દામ;

માનૂં તારામંડલે, આવી ક્રિયા વિસરામ. ૧૦

ચોરી ચિહ્ન પખે ચીતરી, સોવન માણિક કુંભ;

ફૂલમાલા અતિ ફૂટરી, મહકે સખલ સુરંભ. ૧૧

અર્થ:—તે પછી જિનાલયના મુખમંડપની અંદર બધાએ બેઠા કુંવરનું મહેલ જોઈ રાજનું હેયું હર્ષવંત થયું. એથી રાજાએ કહ્યું—“કલ્પવૃક્ષની પેઠે મનવાંછિત પૂરનાર શ્રીઋષભદેવજીને ધન્ય છે અને ચક્રેશ્વરી દેવીને પણ ધન્ય છે કે જેઓની કૃપા વડે મારાં તુરત મનવાંછિત કળ્યાં.” વગેરે વગેરે હર્ષ વચન પ્રદર્શિત ઠરી કુંવરને તિલક કરી ચોખ્ખાએથી વધાવી શ્રીકૃષ્ણ પાન આપી સારા જનોની સાક્ષીએ પ્રેમસહિત કુંવરીના કન્યાદાનનો સંકલ્પ દઢ કર્યો. તે પછી સુજનો-સજ્જનોને નાજિયર-સોપારી-પાનખીડાં આપી તિલક કરી તથા કેસર ઘોળી તેનાં છાંટણાં કરી આનંદ પ્રાપ્ત કર્યો. ત્યારબાદ કુંવર પોતાના તંબૂ તરફ પધાર્યા અને રાજા પોતાના મહેલ લાણી ગયા, તથા તે બંને સ્થાને વિવિધ પ્રકારના વિવાહ સંગંધી મહોત્સવો શરૂ થયા. એટલે કે માનવંતી વડારણો વડીઓ મેલે છે, પુષ્કળ પાપડ વણાય છે, અનેક જાતનાં પકવાન્ન કેળવીને કરે છે, ધવળ મંગળ ગવાય છે, દરજીઓ દરબારમાં બેઠા નવીન નવીન વાઘાઓ શીવે છે. જડિયાઓ મણિ માણેકના જડતરનું કામ કરે છે અને સોનીઓ સોનાના વિવિધ ઘાટ ઘડે છે. આ બધી ધામધુમની મુખ્ય શોભારૂપ રાજાએ જે મંડપ રચાવ્યો છે તે અતિ આનંદ આપે છે; કેમકે તે મંડપના દરેક થાંભલા સોનામય છતાં રત્નોથી જડી તૈયાર કરેલા છે, તેમજ તે દરેક થાંભલાની ઉપર નાટારંભ કરતી મણિરત્નની પૂતળીઓ ગોઠવેલી છે તે જાણે સાક્ષાતરૂપે નાટકજ કરતી હોયની? તેવો ભાસ આપી રહેલ છે. તથા ચારે દિશા-ઓનાં ખારણાંઓની ઉર્દ સામે નીલરત્નોમય પાન સહિત અને સાચાં મોતીનાં ઝુમખાવાળાં ઝુલતાં તોરણો બાંધ્યાં છે તે જાણે હારોહાર સ્વર્ગવિમાન ગોઠવ્યાં હોયની? તેવાં જણાય છે; વળી બાંધેલા પંચરંગી ચંદ્રવાઆને મોતીની માળાઓ ટાંગેલી છે, જે હું માનું છું કે આકાશમાંના તારામંડળે જ ત્યાં આવી વિશ્રામ કર્યો હોયની? તેવો દેખાવ જણાય છે. ચોરી પણ ચારે કોરેથી ચીતરેલી છે અને તેમાં સોનામાણેકના કુંભ અને તે પર સુંદર

ફૂલની માળાઓ આરોપણ કરેલ છે જે મુગધને પસરાવી સર્વને મહેક આપી રહેલ છે.
—૧ થી ૧૧

હાળ આઠમી—રામ ખંભાતનિ—શ્રી આદિત્ય દેવ—એ દેશી

- હવે શ્રીપાલ કુમાર, વિધિપૂર્વક મજ્જન કરેછ;
પહેરે સવિ શણગાર, તિલક નિલાડે શોભા ધરેછ. ૧
- શીર ખૂણાલો ખૂપ, મણિ માણેક મોતી જડયોછ,
હસે હીરાને તેજ, જાણે હું નૃપશીર ચડયોછ. ૨
- કાને કુંડલ દોય, હાર હૈયે સોહે નવલખાલ;
જડયો કંદોરે રતન, ખાંહે બાહુખંધ ખહેરખાલ. ૩
- સોવન વીંટી વેઢ, દશે આંગુળીએ સોહીયેછ;
મુખ તંબોલ સુરંગ, નર નારી મન મોહીયેછ. ૪
- કર ધરી શ્રીફલ પાન, વરઘોડે જવ સંચર્યાલ;
સાબેલા શ્રીકાર, સહસ્રગમે તવ પરવર્યાલ. ૫
- વાજે ઢાલ નિશાન, શરણાર્થ જૂંગલ ઘણીછ.
રથ બેઠી સય બદ્ધ, ગાયે મંગલ જનણીછ. ૬
- સાવ સોનેરી સાજ, હયવર હીમે નાયતાલ;
શીર સિંદૂર સોહંત, દીસે મયગલ માચતાલ. ૭
- ચહુટે ચહુટે લોક, જૂવે મહોત્સવ નવનવેછ;
ધમ મોટે મંડાણ, મોહન આવ્યા માંડવેછ. ૮

અર્થ:—હવે શ્રીપાળ કુંવરે વિધિ મુજબ સ્નાન કરી તે પછી સર્વ શણગાર પહેર્યાં, અને કપાળમાં શોભાવંત તિલક કર્યું. માથા ઉપર મણિ માણેક મોતીઓથી જડેલા ખૂણાવાળા મુકટ ધર્યો, તે જડેલા હીરાઓના તેજથી જાણે હાસ્ય કરતો હોયની? તેવો અગમગાટવંત જણાતો હતો, એટલે કે તે રતનજડિત ખૂંપ રાજાઓના માથા ઉપર ચડી બેસવાથી એમ માનતો હતો કે હું સર્વ અલંકારથી ઐશ્વર્ય, અને રાજાઓથી પણ મોટો છું કે તેમના માથે બિરાજું છું. કાનમાં બે કુંડળ ને કંઠમાં નવલખા હાર શોભતા

હતા. કેડમાં રત્ન જડેલો કંદોરો પહેર્યો હતો ખાંડે ખાનુખંધ, ઘેરખા પણ ધારણ કર્યા હતા. હાથની દશે આંગળીઓમાં સોનાની વીંટી અને વેઠ શોભતા હતા. અને મ્હોંમાં સારાં રંગદાર પાન બીડાં ઉપયોગમાં લીધાં હતાં. કે જેને ભેઈ સ્ત્રી પુરુષોનાં મન મોહ પામતા હતા તે પછી હાથમાં શ્રીકૃષ્ણ અને નાગરવેલનાં પાન ધારણ કરી ન્યારે વરઘોડામાં સંચર્યા ત્યારે હનરોગમે સુંદર સાબેલા વરરાજની આગળ હતા; ઢોલ, નગારાં, શરણાઈ અને ભુંગળો વગેરે વાજત વાગી રહ્યા હતા. રથમાં જેઠેલી સેંકડો સ્ત્રીઓ—જનકીઓ મંગળગીત ગાઈ રહી હતી. તથા તમામ સોનેરી સરંજામથી ઉચી જતના શણગારેલા કેતલ ઘોડાઓ હણહણાટ શબ્દ કરતા નાચી રહ્યા હતા અને સિંદૂરથી ચર્ચેલા હાથીઓ મદોનમત્ત થઈ મહાલતા દૃષ્ટિગોચર થતા હતા. આવો વરઘોડોનો ઠાઠ હોવાથી ચહુટાની અંદર મળેલી મનુષ્ય મેદની નવા નવા મહોત્સવપૂર્વક વરરાજને ભેઈ આનંદ પામતી હતી. આ પ્રમાણે મોટા મંડાણચુકત મોહનવર લગ્નમંડપને વિષે જઈ પહોંચ્યા.

—૧ થી ૮

પોંખી આણ્યા માંહિ, સાસૂએ ઉલટ ધણેજ;

આણી ચોરી માંહિ, હર્ષ ધણો કન્યા તણેજ. ૯

કર મેલાવો કીધ, વેદ પાઠ ખાંમણ ભણેજ;

સોહવ ગાયે ગીત, ખિહુ પખે આપ આપણેજ. ૧૦

કરી અગ્નિની સાખ, મંગળ ચારે વરતીયાંજ;

ફેરા ફરતાં તામ, દાન નરિંદે ખહુ દિયાંજ. ૧૧

ફેળવીયો કંસાર, સરસ સુગંધો મહમહેજ;

કવલ ઠવે સુખમાંહિ, માંહો માંહે મન ગહગહેજ. ૧૨

મદનમંજૂષા નારી, પ્રેમે પરણી ઇણિ પરેજ;

ખિહુ નારીશું ભોગ, સુખ વિલસે સસરા ધરેજ. ૧૩

અર્થ:—તે પછી સાસૂએ જમાઈને ઘણા ઉલટ સાથે પોંખીને ચોરીની અંદર પધરાવ્યા. તેમજ પરણવામાં ઘણો હર્ષ ધરાવનારી કન્યાને પણ ચોરીમાં પધરાવી. તે પછી હસ્તમેલાપ કર્યો. તે વખતે ગ્રાહણો વેદપાઠ લખતા હતા, અને જેઠ પક્ષવાળી સુવાસણ સ્ત્રીઓ પોતપોતાના તરફની વડાઈનાં ગીતો ગાતી હતી. તે પછી અગ્નિની સાક્ષીએ ચાર મંગળ વર્ત્યા. અને ન્યારે ફેરા કર્યા ત્યારે રાજાએ કરમોચન વખતે ખહુ દાન આપ્યાં. તે પછી સુંદર સરસ સુગંધી વડે મધમધતા બનાવેલા કંસારના કોળીયા, મનમાં મહાન આનંદથી મલકાતાં વરવંદુએ એક બીજના મ્હોંમાં આપ્યા. આ પ્રમાણે પ્રેમ સહિત,

મદનમંજૂષાને કુંવર શ્રીપાળ પરણ્યા. અને બન્ને સ્ત્રીઓથી સસરાના મકાનમાં જ સર્વ
લોચ પદાર્થો પૂર્વક મુખ વિલસવા લાગ્યા. —૬ થી ૧૩

ઋષભદેવ પ્રાસાદ, ઉચ્છવ પૂજા નિત કરેછ; ૧૪
ગીત ગાન બહુ દાન, વિત્ત ધણું તિહાં વાવરેછ.
ચૈત્ર માસે મુખવાસ, આંખિલ ઝોલી આદરેછ;
સિદ્ધચક્રની સાર, લાખીણી પૂજા કરેછ. ૧૫
વરતાવી અમારી, અઠ્ઠાઈ મહોત્સવ ધણેછ;
સફળ કરે અવતાર, લાહો લિયે લખમી તણેછ. ૧૬

અર્થ:—તદનંતર કુંવરે શ્રી ઋષભદેવજીના મંદિરની અંદર મોટા આનંદ સહિત
ઉત્સવ અને પૂજા-ગીત ગાન કરી, દાન આપવામાં પુષ્કળ ધન વાપરવું શરૂ રાખ્યું. દરમિ-
યાન ચૈત્ર માસ આવી પહોંચતાં મુખના આવાસરૂપ આંખિલની ઝોળી, આદરી કુંવરે શ્રી
સિદ્ધચક્રજીની ઉત્તમ પ્રકારે લાખેણી પૂજા કરવા માંડી. અમારી પડહો-એટલે કે આંખિલની
અઠ્ઠાઈ પૂરી થતાં લગી કોઈ પણ પ્રાણીને મારવું નહીં, એવો હુકમ-પીઠાવી ધણે મોટો
અઠ્ઠાઈ મહોત્સવ કર્યો. અને આ પ્રમાણે મળેલી લક્ષ્મીના લ્હાવો લઈ અવતારને સફળ
કરવા સાથે લક્ષ્મીનો લ્હાવો લીધો. —૧૪ થી ૧૬

એક દિન જિનહર માંહિ, કુંવરરાય બેઠા મિલીછ; ૧૭
નૃત્ય કરાવે સાર, જિનવર આગળ મન રળીછ.
ધણે અવસર કોટવાલ, આવી અરજ કરે ધસીછ;
દાણ ચોરીયે ચોર, પકડયો તસ આજ્ઞા કીસીછ. ૧૮
વળી ભાંગી તુમ આણ, બલ બહુલું ધણે આદ્યુંછ;
અમે દેખાડયા હાથ, તવ મહોલું ઝાંખું કર્યુંછ. ૧૯
રાજ બોલે તામ, દંડ ચોરનો દીછયેછ;
જિણહરમાં એ વાત, કહે કુંવર કિમ કીછયેછ. ૨૦
નજરે કરી હંજૂર, પહેલાં કીજે પારખુંછ;
પછે દીછયે દંડ, સહયે ન હોય સારખુંછ. ૨૧

આણ્યો જિસે' હનૂર, ધવલશેઠ તવ જાણીયોજ;
કહે કુંવર મહારાજ, ચોર ભલો તુમે' આણીયોજ. ૨૨

એ મુજ પિતા સમાન, હું એ સાથે આવીયોજ;
કોટિધ્વજ સિરદાર, વહાણુ ઈહાં ઘણાં લાવીયોજ. ૨૩

છોડાવી તસ બંધ, તેડી પાસે જોસાડીયોજ;
ગુન્હો કરાવી માફ, રાયને પાય લગાડીયોજ. ૨૪

રાય કહે અપરાધ, એહનો પરમેસરે સહ્યોજ;
અજરામર થયો એહ, જેહ તુમે બાંહે ગ્રહ્યોજ. ૨૫

અર્થ:—એક દિવસ કનકદેતુ રાજા અને શ્રીપાળ કુંવર જિનમંદિરના રંગમંડપમાં સાથે બેઠા હતા અને મનમાં મગ્ન થઈ પ્રભુ અગાડી ઉત્તમ નૃત્ય નાચ કરાવતા હતા. એ અવસર દરમિયાન કોટવાળે આવીને અરજ કરી કે—“મહારાજ ! એક દાણચોરી કરનારા ચોરને પકડી લાવેલો છું. વળી તેણે આપની આણુ પણ લાંગી અને ઘણું જ ભેર ગતાવું, એથી મેં તેને હાથ ગતાવ્યા એટલે મોં ઝાંખું કર્યું, તેને માટે શો હુકમ છે ?” તે સાંભળી રાજાએ કહ્યું—“ચોરને દંડ આપો.” એ હુકમ સાંભળતાં જ કુંવરે કહ્યું—“આવી વાત જિનમંદિરમાં કેમ કરાય ? તેમ જ જે ચોર હોય તેને નજર રૂણરૂ મંગાવી તે ગુન્હેગાર છે કે કેમ ? એ વાતની પરીક્ષા કરીને પછી ગુન્હાના પ્રમાણમાં જે દંડ દેવો લાયક હોય તે દંડ દેવો ભેઈએ. કેમકે બધાં મનુષ્યો સરળાં હોતાં નથી.” આ પ્રમાણે કુંવરનું બોલવું સાંભળી કોટવાળ મારફત ગુન્હેગાર ચોરને રૂણરૂ અણાવ્યો. તેને ભેતાં જ ધવલશેઠ નજરે પડ્યો, એટલે તો કુંવર બોલ્યો—“મહારાજ ! ચોર તો આપ ભલો લાવ્યા ! આ તો મારા પિતા તુલ્ય છે, હું એની સાથે જ અહીં આવ્યો છું, એ કોટિધ્વજનો પણ સરદાર છે અને આપના બંદરમાં ઘણાં વહાણો લઈને આવેલ છે. ઈત્યાદિ કહી ધવલશેઠના બંધ છોડાવી પોતાની પાસે જોસાડ્યો અને તેનો ગુન્હો માફ કરાવી રાજાને પગે પડાવ્યો. રાજા બોલ્યો—“એનો અપરાધ તો પરમેશ્વરે સહન કર્યો છે—એ તો અજરામર થયો; કેમકે એનો હાથ આપે પકડ્યો છે જેથી એ નિર્ભય ને નિર્દોષ જ છે.”

—૧૭ થી ૨૫

એક દિન આવી શેઠ, કુંવરને એમ વિનવેજ;
વેચી વહાણની વસ્તુ, પૂર્યાં કરિયાણે નવેજ.

૨૬

- તમે આમને ધણુ ઠામ, કુશલ ખેમેં જિમ આણીયાછ; ૨૭
 તિમ પહોંચાડો દેશ, તો સુખ પામે પ્રાણીયાછ.
- કુંવરે જણાવ્યો ભાવ, નિજ દેશે જવા તણોછ; ૨૮
 તવ નૃપને ચિત્તમાંહિ, અસંતોષ ઉપજ્યો ઘણોછ.
- માગ્યાં ભૂપણુ જેહ, તે ઉપર મમંતા કિસીછ; ૨૯
 પરદેશીશું પ્રીત, દુઃખદાયી હોયે ઈસીછ.
- સાસુ સસરા દોષ, કરજોડી આદર ધણેછ; ૩૦
 આસૂ પડતે ધાર, કુંવરને ધણુ પરેં ભણેછ.
- મદનમંજુષા એહ, અમ ઉત્સંગે ઉછરીછ; ૩૧
 જન્મ થકી સુખમાંહિ, આજ લગી લીલા કરીછ.
- વહાલી જીવીત પ્રાય, તુમ હાથે ચાપણુ ઠવીછ; ૩૨
 એહને મ દેશે છેહ, જે પણ પરણો નવનવીછ.
- પુત્રીને કહે વત્સ, કામા ઘણી મન આણુજેછ; ૩૩
 સદા લગી ભરતાર, દેવ કરીને જાણુજેછ.
- સાસુ સસરા જેઠ, લજ્જા વિનય મ ચૂકજેછ; ૩૪
 મરિહરજે પરમાદ, કુળ મરજદા મ મૂકજેછ.
- કંત પહેલી જાગ, જાગતાં નવી ઉંઘીયેછ; ૩૫
 શોકય ખહેન કરી જાણુ, વચન ન તાસ ઉઘંઘીયેછ.
- કંત સયલ પરિવાર, જમ્યા પછી ભોજન કરેછ; ૩૬
 દાસ દાસી જણુ ઢોર, ખખર સહુની ચિત્ત ધરેછ.
- જિનપૂજ ગુરુભક્તિ, પતિપ્રતા વ્રત પાલજેછ; ૩૭
 શી કહીયેં તુમ શીખ, ઈમ અમ કુળ અણુવાળજેછ.
- રચણુ ઋદ્ધિ પરિવાર, દેઈ નૃપેં વહાણુ ભર્યાંછ; ૩૮
 મયણુમંજુષા ધૂઅ, વોળાવા સહુ નીસર્યાંછ.

કાંઠે સયલ કુટુંબ, હૈડાં ભર ભેટી મલ્યાંજી;
તસ મુખ વારોવાર, બેતાં ને રોતાં પાછાં વલ્યાંજી. ૩૯

કુંવર વહાણ માંહિ, ખેઠાં સાથે દોય વહૂંજી;
કામ અને રતિ પ્રીતિ, મલીયાં એમ જાણે સહૂંજી. ૪૦

બીજે ખંડે એહ, ઢાલ સુણીને ધમ આઠમીજી;
વિનય કહે સિદ્ધચક્ર, ભક્તિ કરો સુરતરૂ સમીજી. ૪૧

અર્થ:—એક દિવસ ધવલશેઠે આવીને કુંવરને આ પ્રમાણે વિનવ્યું કે—“આપનાં અને મારાં વહાણોની અંદરની તમામ વસ્તુ વેચી દઈ તેમાં નવી કરિયાણાની વસ્તુઓ ભરી લીધી છે; માટે હવે જેમ આપ અમને આ જગોએ કુશળક્ષેમે લાવ્યાં છે, તેમ જ પાછા અમારા દેશમાં પહોંચાડો એટલે સર્વ પ્રાણી મુખ પામે.” શેઠની આવી વિચારણા જાણી લઈ કુંવરે પોતાના સસરાની પાસે પોતાના ધારેલા દેશ તરફ પ્રયાણ કરવાનો ભાવ જણાવ્યો; એટલે રાજના મનમાં ઘણો જ અસંતોષ પેદા થયો; છતાં પણ તેણે વિચાર્યું કે—“માંગી આણેલાં ઘરેણાં ઉપર મમતા રાખવી તે શા કામની? કેમકે પારકાં તે આખર પારકાં જ હોય છે. એ જ પ્રમાણે પરદેશીની પ્રીતિ પણ દુઃખદાયી જ હોય છે.” એમ નિર્ધારી સાસુ સસરાએ જે હાથ ભેડી ઘણા આદર સહિત ચોધારાં આંસુ વરસાવતે કુંવર પ્રત્યે આ પ્રમાણે કહ્યું—“મહારાજજી! આ મદનમંજૂષા અમારા ખોળામાં જ મહાન્ લાડ સાથે ઉછરી છે અને જન્મથી જ મુખમાં રહી અત્યાર લગી આનંદ કરેલ છે, તથા અમને અમારા પ્રાણ સમાન બહાલી છે; તો પણ થાપણની પેઠે આપને હાથ સ્વાધીન કરી છે માટે કદાચ નવી નવી અનેક રાજકન્યાઓ પરણો, છતાં પણ એને છેલ્લું દેશો નહીં.” આ પ્રમાણે કુંવરને વીનવી પછી પોતાની પુત્રીને શિખામણ આપવા માંડ્યાં કે—“હૈ વત્સ! આકરો સ્વભાવ ન રાખતાં પુષ્કળ ક્ષમાવંત સ્વભાવ રાખજો. હમેશાં જીવન-પર્યાંત ભરતારને દેવ કરીને જ માની એમનું પૂજન-સેવન કરજો. સાસુ-સસરા જેઠની લાજ કે વિનય કરવામાં જરા પણ ચૂક આવવા દેશો નહીં. પ્રમાદને દૂર કરી દેજો. કુળ-મર્યાદા ચૂકશો નહીં. કંતના પહેલાં જાગજો. પતિ ન્યાં લગી જાગતા હોય ત્યાં લગી ઉઘી જશો નહીં. શોકચને સગી જહેન સરખી બહાલી ગણી તેણીનું વચન ન ઉલ્લંઘશો. પતિ તેમ તમામ પોતાના ઘરમાંનાં સંબંધી વગેરે પરિવાર દોરઠાંખર પણ સર્વને જમાડી પછી ભોજન કરજો. જિનેશ્વરજીની પૂજા, ગુરૂજીની ભક્તિ કર્યા કરજો. અને સદા પતિવ્રતા વ્રત પાળજો. વિશેષ શું કહિયે, પણ અમારું કુળ અનુવાલજો એ જ શીખામણ છે.” ઈત્યાદિ શિક્ષાવચન કહી રાજાએ પુત્રીને રત્નો, ઋદ્ધિ અને પરિવાર વગેરે જે જે ચીજોની જરૂર જણાઈ તે તે ચીજો આપી વહાણને ભરપૂર કર્યાં. તે પછી મદનમંજૂષા પુત્રીને

વેળાવા માટે સ્વજન-સજ્જનાદિ સર્વ ખંદર લગી આવ્યાં. અને સમસ્ત કુટુંબ સાથે પુત્રી, તથા પુત્રી સાથે સર્વ કુટુંબીજન હૈડાંલર લેટી (પરસ્પર ઝેકળીજનનાં) મઠાં ભેતા ને રેતાં પોતાના પંથે પળ્યાં. તે પછી કુંવર જન્ને વહુઓ સાથે વહાણુની અંદર બેઠા તે બાણે કામદેવ સાથે રતિ ને પ્રીતિ (એ બેઠ સીઓ) બેસી આનંદ લેતી હોયની ! તેવો ખ્યાલ રજુ થયો હતો. વિનયવિજયજી કહે છે કે—આ શ્રીપાલ રાસના ખીજ ખંડની અંદર આઠમી હાજ કહી તે એ જોધ આપે છે કે શ્રી સિદ્ધચક્રજીની ભક્તિ કંપવૃક્ષ સમાન ઇચ્છિત સિદ્ધિ આપનાર છે; માટે હમેશાં તેમની ભક્તિ કર્યા જ કરો. —૨૬ થી ૪૧

ચોપાઈ-૭૬

ખંડ ખંડ મધુરો જિમ ખંડ, શ્રી શ્રીપાલ ચરિત્ર અખંડ;
કીર્તિવિજય વાચકથી લહો, ખીજે ખંડ ઇમ વિનયે કહો.

ઈતિ શ્રી મન્મહોપાધ્યાય શ્રી કીર્તિવિજય ગણિ શિષ્યોપાધ્યાય શ્રી વિનયવિજય ગણિ વિરચિતે શ્રીસિદ્ધચક્ર મહિમાધિકારે શ્રી શ્રીપાળ ચરિત્ર પ્રાકૃત પ્રણયે વિદેશગમને કન્યા દ્વય પાણિગ્રહણેત્યાદિ વર્ણન નામા દ્વિતીયઃ ખંડઃ

અર્થઃ—શેલડીના સાંઠામાં ખંડ ખંડ (કાતળી કાતળી)માં જેમ મીઠો રસ હોય છે તેમ આ રાસના ખંડે ખંડમાં મીઠો રસ છે, તે રસની લહેજત થોડો વખત જ આનંદ આપે છે, પરંતુ આ શ્રીપાલચરિત્રના ખંડોમાં તો ખંડે ખંડે એક સરખો જ સ્વાદ આપનારો રસ અખંડ રહેલો છે. જેથી વિનયવિજયજી કહે છે કે મેં કીર્તિવિજયજી ઉપાધ્યાયજીના મુખથી સાંભળ્યો એ જ પ્રમાણે આ રાસનો ખીજે ખંડ—વિભાગ કથન કર્યો.

દ્વિતીયઃ ખંડઃ સમાપ્ત

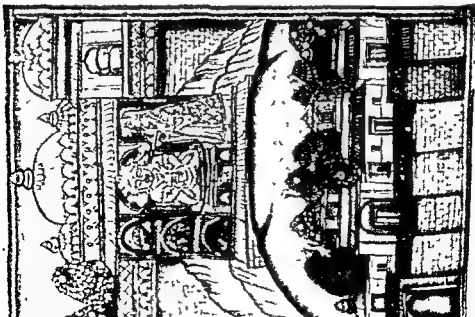
પારીખાલ
ગારેશ

અવરવસુવિ
ણજોવલીક
રોઅધ્યામંકો
માપાકામ
મલાસુંઅમ
મલોદરબોહ
હકિરુઆ
રતથાનંત્રેમ
પધોપામોહ
મવિલાહાદ
ાદ્રેણંઅવસ
રઆઓતિરં

(17 Pm) બાહરે જોઈ શકે એવા ઇમારતોની બાજુએ

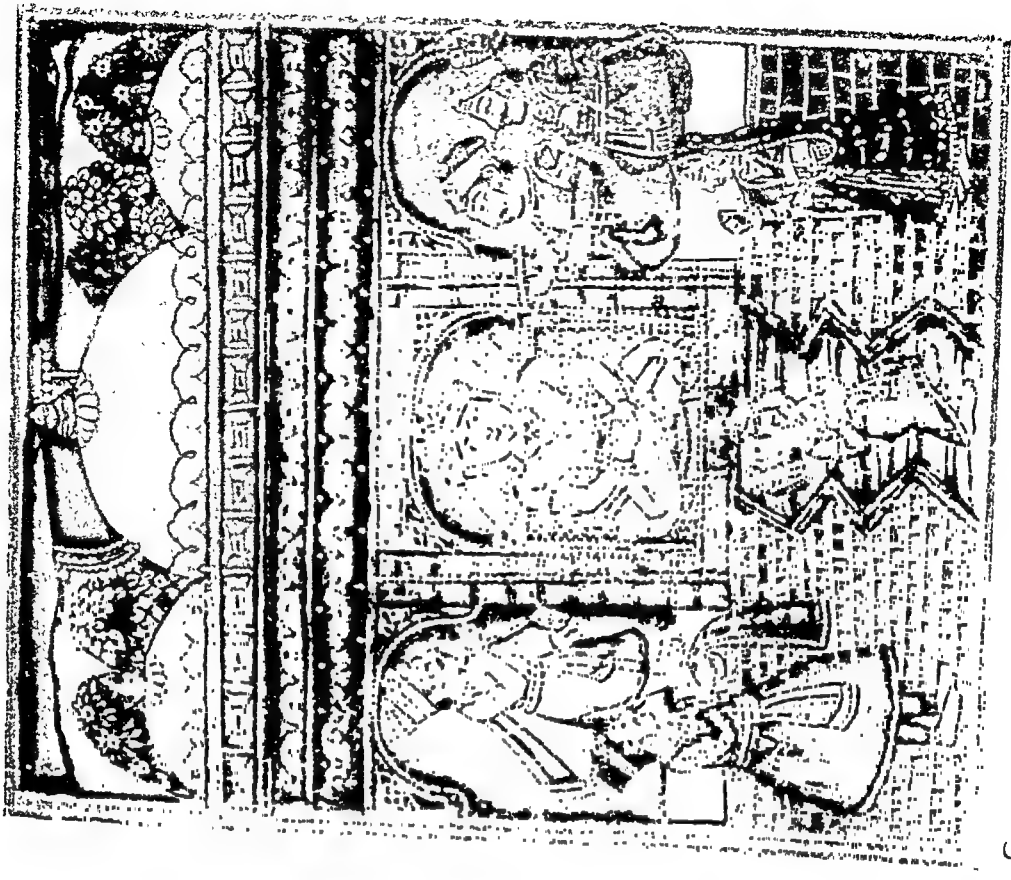

(17 Pm) રાજા પદ્મનાભ પટેલે લઈ જાયેલ

ચક્રધરીદેવી આકાશમાં રહીને કહે છે (પાનું ૮૭)

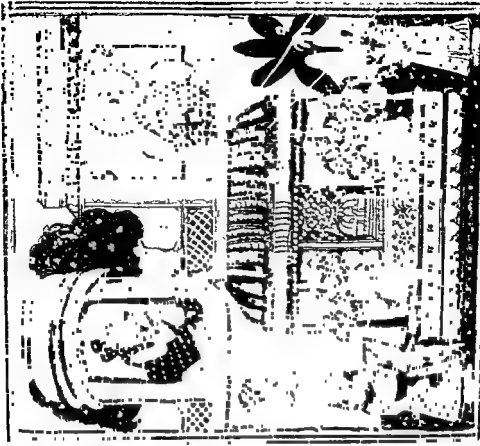

ચિત્ર ૯૨ શ્રીપાલની નજર પડતાં જ દેરાસરના દરવાજા ઉઘડી ગયા (પાનું ૯૦)

भीमनाभादेव प्रभुदेव देवानर

(पान ६०)

पित्र ६४

परशुवानी तैमारी करता श्रीपाल

(पान ६४)

ખંડ ત્રીજો

મંગલાચરણ.

દોહરા-૭૬.

સિદ્ધચક્રના ગુણ ઘણાં, કહેતાં નાવે પાર;
વાંછિત પૂરે દુઃખ હરે, વંદું વારોવાર.

૧

અર્થ:—શ્રીસિદ્ધચક્ર મહારાજજીના ઘણા ગુણો હોવાથી તેનું વર્ણન કરતાં પાર આવે તેમ નથી; તો પણ દુઃખમાં એટલું જ કહીશ કે શ્રીસિદ્ધચક્ર આરાધક જનોના સકલ વાંછિત પૂર્ણ કરે છે અને દુઃખ માત્રને હરે છે; માટે સકળ સિદ્ધિદાયક નવપદમય સિદ્ધચક્રને વારંવાર પ્રણામ કરું છું.

—૧

સભા કહે શ્રીપાલને, સમુદ્ર ઉતારો પાર;
અમને ઉત્કંઠા ઘણી—સુણવા મ કરો વાર.

૨

કહે કવિયણ આગલ કથા, મીઠી અમિય સમાન;
નિદ્રા વિકથા પરિહરી, સુણજે દેઈ કાન.

૩

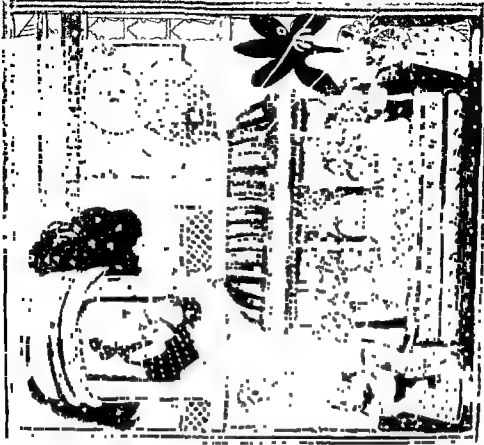
અર્થ:—કવિને સભાજનો કહે છે કે—“શ્રીપાળ કુંવરને દરીયાની સુસાદરી પૂર્ણ કરાવી કાંઠે પાર ઉતારો; કેમકે અમોને આગળ સાંભળવા ઉત્કંઠા ઘણી છે જેથી વાર ન કરો. કવિ કહે છે કે આગળ કથા મીઠી અમૃત સમાન આવે છે માટે હે શ્રોતાજનો ! નિદ્રા, વિકથા તણ તમો કાન દઈને બરોબર સાંભળજો.

—૨ થી ૩

ધવલશેઠ ઝૂરે ઘણું, દેખી કુંવરની ઋદ્ધ;
એકલડો આવ્યો હતો, હૈ હૈ દૈવ શું કીધ !
વહાણ અઢીસેં માહરાં, લીધાં શીરમાં દેઈ;
જેઈ ઘર કિમ જાયશે, ઋદ્ધિ એવડી લેઈ.

૪

૫

લાગ્યા દોય પિશાચ, કે પીડે અતિ ઘણું રે, કે પીડે
ધવલશેઠનું ચિત્ત, કે વશ નહિ આપણું રે. કે વશ૦

૧

ઉદક ન ભાવે અન્ન, કે નાવે નિદ્રાડી રે, કે નાવે નિદ્રાડી રે.
ઉલ્લસ વાલસ થાય, કે જક નહીં એક ઘડી રે; કે જક૦
મુખ મૂકે નિસાસ, કે દિન દિન દૂખજો રે, કે દિન દિન૦
રાતદિવસ નવિ જાય, કે મન ખહુ આમજો રે. કે મન૦

૨

અર્થ:—ધવળશેઠે ઉપર પ્રમાણે દુષ્ટ વિચાર એના લીધે કર્યો હતો કે કુંવરની બન્ને
સુંદરીઓ તેના જોવામાં આવી હતી, જેથી તે દ્વંદ્વચારીના મનમાં દુષ્ટ કામદેવ વાસ કરી
તેના અંગમાં વ્યાપી રહ્યો હતો, તેમ વળી કુંવરની પાસે ખહુ જ ધન હતું, જેથી તે લઈ
લેવા માટે તેના પાપી લોભ વધી પડ્યો હતો. આમ બે પિશાચના વળગાડથી તેને તે
પિશાચો ઘણી જ પીડા આપતા હતા, અને તેના લીધે ધવળશેઠનું મન પોતાને વશ હતું જ
નહિ. ધવળશેઠને આ પારકાના પ્રવેશથી અન્ન પાણી પર તદ્દન અરૂચિ વધી પડી હતી;
નિદ્રા પણ આવતી ન હતી, આકુળ વ્યાકુળ આળસવંત રહ્યાં જ કરતો હતો, ને જ્યાં
એક ઘડીભર મળતો ન હતો. બસ એ તો અજાણ સાથે મુખેથી નિશ્વાસો નાખતો ને
દિન પરદિન દૂખજો થયે જતો હતો. તેમ જ મનમાં કંઈકે ઉથલ પાથલના ગોટાળાઓ
આવવાથી તેને રાત દિવસ પણ મહા મુશ્કેલીથી જતાં હતાં.

—૧ થી ૨

ચાર મલ્યા તસ મિત્રકે પૂછે, પ્રેમશું રે, કે પૂ૦
કોણ થયો તુમ રોગ, કે ઝૂરો એમ શું રે; કે ઝૂરો૦
કે ચિંતા ઉત્પન્ન, કે કોઈક આકરી રે, કે કોઈક૦
ભાઈ થાઓ ધીર, કે મન કાઠું કરીરે. કે મન કાઠું૦

૩

હુખ કહો અમ તાસ, ઉપાય વિચારીયેં રે, કે ઉપાય૦
ચિંતાસાયર એહ, કે પાર ઉતારીયેં રે; કે પાર૦
લજ્જા મૂકી શેઠ, કહે મન ચિંતવ્યું રે, કહે મન૦
તવ ચારે કહે મિત્ર, ધિક્ એ શું લવ્યું રે. કે ધિક્૦

૪

પરનારીને પાપ, ભવોભવ ખૂડિયે રે, કે ભવોભવ૦
કિમ સુરતરૂની ડાળ, કુહાડે ઝૂડીએ રે; કુહાડે૦

એક જીવ છે એહને, નાખું જલધિ મઝાર;

પછી સયલ એ માહરૂં, રમણિ ઋદ્ધિ પરિવાર.

૬

દેખી ન શકે પારકી, ઋદ્ધિ હિયે જસ ખાર;

સાયર થાયે દૂખજો, ગાજતે જલધાર.

૭

વરપાલે વનરાઈ જે, સવિ નવપલ્લવ થાય;

જય જવાસાનું કિસ્ત્યું, જે જિભો સૂકાય.

૮

જે કિરતારે વડા ક્રિયા, તે શું કેહી રીસ;

દાંત પડયા ગિરિ પાડતાં, કુંજર પાડે ચીસ.

૯

અર્થ:—શ્રીપાળ કુંવરની ઋદ્ધિ જોઈ જોઈને ધવળશેઠ ગહુ જૂરવા લાગ્યો કે—“હાય હાય ! આ એકસો આબ્યો હતો, છતાં આ બધું હે દેવ ! તે શું કરી લીધું ? ! મતલબ એ કે—કાંકરનો મેરૂ ખનાવી નાખ્યો ! મારાં અડીસો વહાણ પણ સ્હેજમાં એણે મારા હાથમાંથી લઈ લીધાં છે, પરંતુ હું જોઈ છું કે હવે આ બધી ઋદ્ધિ લઈને કેવો કુશળખેમે ઘેર જાય છે ! એ એક જીવ છે, તેને હું દરિયામાં નાખી દઉં એટલે પછી એ સ્ત્રીઓ, એ ઋદ્ધિ અને એ પરિવાર વગેરે જે છે તે બધું માફ જ છે.” (કવિ કહે છે કે જે દેવી હૃદયના હુંટો હોય છે તે પરાઈ ઋદ્ધિ જોઈ જોઈને, જેમ વર્ષાદ ગાજવાથી દરિયો દુર્ગળ થાય છે તેમ અદેખાઈને લીધે સૂકાતો—દુર્ગળ થતો જાય છે. વળી વર્ષાકાળમાં બધી વનસ્પતિ નવપલ્લવ થાય છે, ત્યારે દેવી જવાસો જિભો સૂકાઈ જાય છે. જેને કિરતારે—પ્રારબ્ધે જ મોટા કર્યાં, તેની સાથે રીસ કરવી તે શું કામની ? તેવાની સાથે રીસ કરવાથી જે કુંજરને જોઈ હાથીને અદેખાઈ આવતાં, તેણે પોતાના દંતશૂળો વડે ખોદીને ફેંકી દેવાનો ઉદ્યમ આદર્યો તો તેથી કુંજર ખોદાઈ નહાનો થયો નહીં અને પોતાનાં દંતશૂળ ઉલટા દૃટયા એની પીકાને લીધે ચીસો પાડવા લાગ્યો. એ દૃષ્ટાંતે અહિં ધવલશેઠ પણ શ્રીપાલકુંવરને દુઃખી કરવા માટે ઉદ્યમ કરે છે, પરંતુ તેને દુઃખી કરવા જતાં પોતાને જ દુઃખી થવું પડે છે તે વાત હવે આગળ કહે છે.

—૪ થી ૯

(ઢાળ પહેલી—રામ મન્દાર—શીતલ વસ્ત્ર હાંપે કે—એ દેવી)

દેખી કામિની દોય, કે કામેં વ્યાપિયો રે, કે કામે વ્યાપિયો રે કે,
વળી ઘણો ધન લોભ, કે વાધ્યો પાપીયો રે, કે વાધ્યો પાપીયો રે;

લાગ્યા દોય પિશાચ, કે પીડે અતિ ધણું રે, કે પીડે
ધવલશેઠનું ચિત્ત, કે વશ નહિ આપણું રે. કે વશ૦

૧

ઉદ્ધક ન ભાવે અન્ન, કે નાવે નિદ્રાડી રે, કે નાવે નિદ્રાડી રે.
ઉલ્લસ વાલસ થાય, કે જક નહીં એક ઘડી રે; કે જક૦
મુખ મૂકે નિસાસ, કે દિન દિન દૂખજો રે, કે દિન દિન૦
રાતદિવસ નવિ જાય, કે મન ખડું આમજો રે. કે મન૦

૨

અર્થ:—ધવળશેઠે ઉપર પ્રમાણે દુષ્ટ વિચાર એના લીધે કર્યો હતો કે કુંવરની બન્ને
સુંદરીઓ તેના જોવામાં આવી હતી, જેથી તે દૂરાચારીના મનમાં દુષ્ટ કામદેવ વાસ કરી
તેના અંગમાં વ્યાપી રહ્યો હતો, તેમ વળી કુંવરની પાસે ખડું જ ધન દીકું, જેથી તે લઈ
લેવા માટે તેના પાપી લોભ વધી પડ્યો હતો. આમ જ પિશાચના વળગાડથી તેને તે
પિશાચો ઘણી જ પીડા આપતા હતા, અને તેના લીધે ધવળશેઠનું મન પોતાને વશ હતું જ
નહિ. ધવળશેઠને આ પારકાના પ્રવેશથી અન્ન પાણી પર તદ્દન અરૂચિ વધી પડી હતી;
નિદ્રા પણ આવતી ન હતી, આકુળ વ્યાકુળ આળસવંત રહ્યાં જ કરતો હતો, ને જપ
એક ઘડીભર મળતો ન હતો. ઘસ એ તો અજપા સાથે મુખેથી નિશ્વાસો નાખતો ને
દિન પરદિન દૂખજો થયે જતો હતો. તેમ જ મનમાં કંઈક ઉથલ પાથલના ગોટાળાઓ
આવવાથી તેને રાત દિવસ પણ મહા મુશ્કેલીથી જતાં હતાં.

—૧ થી ૨

ચાર મલ્યા તસ મિત્રકે પૂછે, પ્રેમશું રે, કે પૂ૦
કોણ થયો તુમ રોગ, કે ઝૂરો એમ શું રે; કે ઝૂરો૦
કે ચિંતા ઉત્પન્ન, કે કોઈક આકરી રે, કે કોઈક૦
ભાઈ થાઓ ધીર, કે મન કાઠું કરીરે. કે મન કાઠું૦

૩

દુઃખ કહો અમ તાસ, ઉપાય વિચારીયેં રે, કે ઉપાય૦
ચિંતાસાયર એહ, કે પાર ઉતારીયેં રે; કે પાર૦
લજ્જા મૂકી શેઠ, કહે મન ચિંતવ્યું રે, કહે મન૦
તવ ચારે કહે મિત્ર, ધિક્ એ શું લવ્યું રે. કે ધિક્૦

૪

પરનારીને પાપ, ભવોભવ ખૂડિયે રે, કે ભવોભવ૦
કિમ સુરતરની ડાળ, કુહાડે ઝૂડીએ રે; કુહાડે૦

પર ઉપગારી એહ, જિસ્યો જગ કેવડો રે, જિસ્યો જગ

દીઠો પ્રત્યક્ષ જસ, કે મહિમા એવડો રે. કે મહિમા

૫

છોડાવ્યા દોય વાર, ધણું તુમેં જીવતા રે, ધણું તુમેં

ઉગરિયાં ધન માલ, બે પાસેં એ હતાં રે; બે પાસેં

તાર્યાં થંભ્યાં વહાણુ, ધણું આગળ રહી રે કે, ધણું આગળ

એહવો પુરુષ રતન, કે જગ ખીજે નહીં રે. કે જગ

૬

કરી એહ શું દ્રોહ, કે વિરુઆ તાકશો રે, કે વિરુઆ

તો અણખૂટે કિહાં ધક, અતેં ચાકશો રે; કે અતેં

ભાગ્યે લાધી ઋદ્ધિ, ધણું બે એવડી રે, કે ધણું બે એવ

પડી કાંઈ દુર્બુદ્ધિ, ગણે તુમ જેવડી રે. કે ગણે તુમ જેવ

૭

અર્થ:—ધવળશેઠની આવી દશા જોઈ તેને તેના ચાર મિત્રોએ મળી પ્રેમ સહિત પૂછ્યું—“તમને શું રોગ થયો છે કે તમે આમ બૂર્ખા કરો છો? અથવા તો કંઈ આકરી-કઠીન ચિંતા પેદા થઈ છે? અને જે દુઃખ હોય તે અમને કહો કે તેના ઉપાય વિચારિયે, અને ચિંતારૂપી સમુદ્રમાંથી તમને પાર ઉતારીયે” આ પ્રમાણે મિત્રોના પૂછવાથી ધવળ-શેઠે લાજ મૂકીને મનમાં ચિંતવેલું કામ હતું તે કહ્યું. એ સાંભળીને ચાર મિત્રોએ કહ્યું—“ધિક્કાર છે શેઠ! તમે એ શું લવારો કર્યો! પરશીના સંસર્ગ—પાપથી એક જ ભવ નહીં, પણ ભવોભવ ભવમમુદ્રમાં ડૂબીયે છિએ અને શ્રીપાલજીને મારવાનો ઇરાદો રાખ્યો છે તે પણ અત્યંત દુઃખદાયી છે; કેમકે તે જગતજનોના મનોરથ પૂર્ણ કરવા કલ્પવૃક્ષની ડાળ સમાન છે, તો એવા કેવળ મૂર્ખા હોય કે કલ્પવૃક્ષની ડાળને ફેંકાડાથી કાપી નાંખે? એ કુંવર પરાંપકારી કેવડાની સુગંધી મરણો છે અને જેના પ્રત્યક્ષપણે મહિમા પણ જોએલો છે, કે બે વખત તો એણે તમને જીવતા છોડાવ્યા. અને એ પાસેં હતા તો ધન માલ પણ ઉગર્યાં, તેમજ થંભેલાં વહાણો પણ આગળ રહીને તાર્યાં હતાં. એના જેવો ખીજો પુરુષરત્ન જગતમાં કોઈ નથી. એ માટે અમે કહીયે છિએ કે જો એનાથી દ્રોહ કરી એનું અનિષ્ટ-પુરૂં કરશો, તો ખાત્રીથી માનજો કે વગર આયુ પૂર્યે કયાંક મહાંતને ભેટશે. એણે બે એટલી બધી ઋદ્ધિ મેળવી છે તો તે એના ભાગ્યજળથી જ મેળવી છે, એમ છતાં તમને આટલી બધી દુર્બુદ્ધિ કેમ ગળામાં લરાઈ પડી છે? —૩ થી ૭

તણુ મિત્ર હિત શીખ, તે એમ દેઈ ગયા રે, તે એમ

ચોથો દહે સુણુ શેઠ, કે એ વૈરી થયા રે; કે એ વૈરી

ગણીયે પાપ ન પુણ્ય, કે લક્ષ્મી બેડીએ રે, કે લક્ષ્મી
લક્ષ્મી હોયે ગાંઠ, તો પાપ વિછોડીએ રે. કે પાપં

૮

ઉપારણ ધણેં ઋદ્ધિ, તે કાળેં તાહરે રે, કે તે કાળેં
ઘણી થાયે ભાગ્યવંત, કમાઈ કોઈ મરે રે; કે કમાઈં
કરશું ધર્યો ઉપાય, કે એ દોલત ઘણી રે, કે એ દોલ
એહની સુંદરી હોય, કે થાશે તુમ તણી રે, કે થાશે

૯

જિમ પામે વિશ્વાસ, મલો તિમ એહશું રે, મલો
મુખેં મીઠી કરો વાત, કે જાણે નેહશું રે; કે જાણેં
મીઠી / લાગી વાત, તે શેઠને મન વશી રે, કે તે શેઠને
આવ્યો ફીટણકાલ, મતિ તેહની ખસી રે. કે મતિ

૧૦

દૂધ જ દેખે ડાંગ, ન દેખે માંકડો રે, કે ન દેખે
મસ્તક લાગે ચોટ, થાએ તવ રાંકડો રે; થાએ તવ
રોગી કરે કુપથ્ય, તે લાગે મીઠડું રે, કે તે લાગે
વેદન વ્યાપે જામ, તે થાએ અનીઠડું રે. તે થાએ

૧૧

અર્થ:—આ પ્રમાણે ચાર મિત્ર પૈકી ત્રણ મિત્ર હિતની શિખામણુ દઈને પોતા-
પોતાને ઠેકાણે ગયા, પંજુ ચોથો મિત્ર ત્યાં જ બેસી રહી શેઠને કહેવા લાગ્યો—“ સાંભળ
શેઠ, જે ત્રણે ગયા તે તમારા વૈરી થયા. પાપ કે પુન્ય કશું ન ગણુકારતાં લક્ષ્મી મેળવવી
કેમકે જે લક્ષ્મી ગાંઠમાં (પાસે) હશે તો પુણ્યદાન કરીને પાપને દૂર કરી નાંખીશું. હું
તો માનું છું કે—શ્રીપાળે જે કંઈ ઋદ્ધિ પેદા કરી છે તે બધી તમારે જ વાસ્તે પેદા
કરી છે. હુનિયામાં જોઈયેં છિએ તો પેદા કરી કરી કોઈ મરે છે ને કોઈ ભાગ્યવંત તે
દોલતનો ધણી થાય છે; માટે એ જ ન્યાય ધ્યાનમાં લઈ એવો ઉપાય કરીશું કે જેથી એ
પુષ્કળ દોલત અને બન્ને સુંદરીઓ તમારી જ થશે. પરંતુ જે કામ કરવાથી શ્રીપાલને
તમારો પૂર્ણ વિશ્વાસ પડે તેવી રીતે શ્રીપાલની સાથે હજો મજો, મહોડેથી મીઠી વાતો
કરો જેથી એ જાણે કે મને સાચો સ્નેહ લાવીને જ શેઠ વાત કરે છે.” આ પ્રમાણે ચોથા
પાપી મિત્રે યુક્તિ સાથે પોતાનો ભાવ બહાર કર્યો. એ સાંભળી તે વિચારભરી વાત
શેઠના મનમાં વસી ગઈ અને મીઠી લાગી; કેમકે શેઠનો અને તે પાપી મિત્રનો અંતકાળ
નજીક આવી પહોંચ્યો હતો, જેના લીધે તેની (તે બેની) મતિ પણ ખસી ગઈ. દૃષ્ટાંત
છે કે નજર આગળ પડેલા દૂધને વાંદરો જોઈ શકે છે, પણ ઉગામી રાજેલી લાકડી જોઈ

શકતો નથી; પરંતુ જ્યારે દૂધ પીવા જતાં માથામાં લાકડીની ચોટ લાગે ત્યારે સંકેતો
 થઈ જાય છે. તેમ જ જે રોગી હોય છે તે પોતાનો રોગ વધે તેવી ચીજો ખાય, તે કુપથ્ય
 કરે તે મીઠું લાગે; પરંતુ જ્યારે તે કુપથ્યથી દર્દ વધી પડતાં વેદના વ્યાપે ત્યારે તે
 કુપથ્ય અનિષ્ટકારી (મરણ દેનાર) થઈ પડે છે. વાંદરા અને રોગીની પેઠે શેઠ અને તેને
 દૂધ મિત્ર પણ મરણની માંગણી કરવા તૈયાર થઈ રહ્યા છે.

—૮ થી ૧૧

એસે કુંવર પાસ, કે વિનય ધણો કરે રે, કે વિનય૦
 તું પ્રભુ જીવ આધાર, કે મુખે ઈર્ષ્ય ઉચ્ચરે રે; કે મુખે૦
 પૂરવ પુણ્ય પસાય, કે તુમ સેવા મળી રે, કે તુમ૦
 પગ પગ તુમહ પસાય, કે અમ્હ આશા ફલી રે. કે અમ્હ૦ ૧૨

જેતાં તુમ મુખચંદ, કે સવિ મુખ લેખીયે રે, કે સવિ૦
 રખે તુમારી વાત, કે વિરૂદ્ધ દેખાયે રે; કે વિરૂદ્ધ૦
 કુંવર સધળી વાત, તે સાચી સદ્ગુણે, કે તે સાચી૦
 દુર્જનની ગતિ ભાતિ, તે સજ્જન નવિ લહે રે. કે તે સ૦ ૧૩

જે વહાણની કોરે, કે માંચા બાંધીયા રે, કે માંચા૦
 દોર તણે અવલખે, તે ઉપર સાંધીયા રે; તે ઉપર૦
 તિહાં એસીને શેઠ, તે કુંઅરને કહે રે, કે તે કુંઅરને૦
 દેખી અચરિજ એહ, કે મુજ મન ગહગહે રે. કે મુજ૦ ૧૪

મગર એક મુખ આઠ, કે હીસે જૂજૂઆં રે, કે હીસે૦
 એહવાં રૂપ સરૂપ, ન હોશે ન હૂઆં રે; કે ન હોશે૦
 જોવા ઇચ્છા સાહેબ, કે તો આવો વહી રે, કે તો આવો૦
 પછી કાઢશે વાંક, જે કાંઈ કહ્યું નહીં રે. જે કાંઈ૦ ૧૫

કુંવર માંચે તામ, ચડયો ઉતાવલો રે, કે ચડયો૦
 ઉતરીયો તવ શેઠ, ધરી મન આમલો રે; કે ધરી મન૦
 બિહું મિત્રે બિહું પાસે, દોર તે કાપીયા રે, કે દોર૦
 કરતાં એહવાં કર્મ, ન બીહે પાપીયા રે, ન બીહ૦ ૧૬

પડતાં સાયર માંહિ, કે નવપદ મન ધરે રે, કે નવપદ

સિદ્ધચક્ર પ્રત્યક્ષ, કે સવિ સંકટ હરે રે; કે સવિ

મગરમત્સ્યની પૂંઠ, કે બેઠો સ્થિર થઈ રે, કે બેઠો

વહાણ તણી પરે તેહ, કે પહોતો તટ જઈ રે. કે પહોં ૧૭

ઔષધિને મહિમાયેં, કે જલભય નિરતરે રે, કે જલ

સિદ્ધચક્ર પરભાવેં, કે સુર સાનિધ કરે રે; કે સુર

ત્રીજે ખંડે ઢાલ, એ પહેલી મન ધરો રે, કે એ પહેલી

વિનય કહે ભવિલોક, કે ભવસાયર તરો રે. કે ભવ ૧૮

અર્થ:—દુષ્ટ મિત્રની દુષ્ટ સલાહ મળવાથી ધવળ નામ છતાં કાળાં કૃત્ય કરનારો શેઠ કુંવરની પાસે જઈને બેસવા અને પુષ્કળ વિનય કરવા તથા હૃદયમાં કપટ છતાં મહેંએથી મીઠું બોલવા લાગ્યો કે—“હૈ પ્રભુ! તમે તો મારા પ્રાણનો આધાર છો, મને મારાં પૂર્વ પુણ્યના ઉદયથી તમારી સેવા હાથ લાગી છે અને ડગલે ડગલે તમારા પ્રતાપ ને કૃપાથી અમારી આશાઓ ફળી છે. જ્યારે તમારા મુખરૂપી ચંદ્રમા જોવામાં આવે છે ત્યારે અમે સર્વશુભ મળ્યા માનીએ છીએ; મારે અમે ઈચ્છીએ છીએ કે તમારી કોઈ નબળી વાત અમને દેખવી ન પડે.” વગેરે વગેરે કપટભરી વાતો કરવા લાગ્યો; છતાં પણ નિર્દોષી કુંવર તો તે બધું બોલવું સાચું કરીને જ માનતો હતો; કેમકે દુર્જનની ગતિ રીતિ સજ્જનના કળવામાં આવી શકતી જ નથી.

ઉપર પ્રમાણે બોલી શેઠ કુંવરને કપટ યુક્ત પ્રેમથી લુપ્ત કરી લીધો અને તે પછી વહાણની કીનારી ઉપર એક માંચડો દોરડાંના આધાર વડે બાંધ્યો અને ત્યાં બેસીને એક વખત કુંવરને શેઠ કહેવા લાગ્યો—“સાહેબ! એક અજળ આશ્ચર્ય દેખી માફ મન ઉત્સાહ ધરે છે, તે આશ્ચર્ય એ છે કે મગરમત્સ્ય તો એક છે પણ તેને આઠ મુખ છે જે જુદી જુદી જાતના દેખાય છે. એવાં રૂપ સ્વરૂપવંત તો થયાં પણ નથી ને થશે પણ નહીં; છતાં આવું અપૂર્વ કૌતુક કદિ ન જોયેલું મારા જોવામાં આવ્યું છે; મારે જો જોવાની ઈચ્છા હોય તો જલદીથી અહીં આવો; પછી વળી અમારો જ વાંક કહાડરો કે એવું હતું ત્યારે મને કેમ કહ્યું નહીં? એ વાસ્તે ઉત્સાહપૂર્વક કહું છું.” આ પ્રમાણે શેઠનું કહેવું સાંભળી ભોળા દિલનો કુંવર તો તરત ઉઠી બેસો થઈ તે માંચડા ઉપર ચડી જોવા લાગ્યો. કે તરત શેઠ ઝટપટ મનમાં કપટ ધારણ કરીને માંચડા પરથી ઉતરી ગયો અને ઘણી જ ચાલાકીથી બેઠ પાપી મિત્રોએ માંચડાની બાજુનાં દોરડાં કાપી નાંખ્યાં (કવિ કહે છે કે—“જે પાપીજનો છે તે આવાં નકારાં—દુષ્ટ કામો કરતાં જરા પણ ડરતાં નથી.”). દોરડા કાપ્યાથી કુંવર દરિયામાં પડ્યો ને પડતાં જ નવપદજનું ધ્યાન ધરવા લાગ્યો; કેમકે

એ નવપદમય સિદ્ધચક્રણ પ્રત્યક્ષપણે સઘળાં સંકટો દૂર કરે છે, એથી એમના નામસ્મરણ પ્રતાપે તુરત જ કુંવર એક મગરમત્સ્યની પીડ ઉપર સ્થિરતાપણે સવાર થઈ જોડાં ને વહાણની પેઠે જ જળપંથ પસાર કરી દરિયાને કાંઠે જઈ પહોંચ્યો. તેમજ જળભયનિસ્તરણી શ્રીપદિના મહિમાવડે તેમજ સિદ્ધચક્રણના પ્રભાવ વડે દેવો સહાયકારી થતાં પાણીમાં ડુબવાનો ને સંકટનો ડર દૂર થઈ ગયો. વિનયવિજયણ કહે છે કે-હે શ્રોતાગણો ! હે લલિતનો ! શ્રીપાદ રાસના ત્રીજા ખંડની આ પહેલી લલમાં જેમ શ્રીપાદ સમુદ્રને તરી પાર પામ્યો, તેમ તમે પણ સંસારરૂપી સમુદ્ર તરીને પાર પામો. " —૧૨ થી ૧૮

હોહા-૭૬

કોંકણ કાઠે ઉતર્યો, પહોતો એક વન માંહિ;
થાક્યો નિદ્રા અનુસરે, ચંપક તરૂંવર છાંહિ. ૧

સદા લગે જે જાગતો, ધર્મ મિત્ર સમરથ;
કુંઅરની રક્ષા કરે, દૂર કરે અનરથ, ૨

દાવાનલ જલધર હુવે, સર્પ ફૂલે ફૂલમાલ;
પુણ્યવંત પ્રાણી લહે, પગપગ ઋદ્ધિ રસાલ. ૩

કરે કષ્ટમાં પાડવા, દુર્જન કોડિ ઉપાય;
પુણ્યવંતને તે સવે, સુખનાં કારણ થાય. ૪

થલ પ્રગટે જલનિધિ વિચે, નગર રાનમાં થાય;
વિષ અમૃત થઈ પરગમેં, પૂરવ પુણ્ય પસાય. ૫

અર્થ:—કુંવર કોંકણ દેશના કાંઠે ઉતરી એક નછકના વનની અંદર જઈ પહોંચ્યો અને ચંપાના ઝાડ નીચે જઈ થાકને લીધે નિદ્રા લેવા લાગ્યો. જેને હુમેશાં જાગતો અને મહાન સમર્થ ધર્મ મિત્ર છે તે કુંવરનું સંરક્ષણ કરી અનર્થોને દૂર કરે છે. કવિ કહે છે કે—“ જે પુણ્યવંત પ્રાણી છે તેને લાગેલ દાવાનલ પણ વર્ષાદ સરખો શીતળકારી થાય છે, સર્પ ફૂલની માળા બની રહે છે, અને ડગલે ડગલે રસાળ ઋદ્ધિ મેળવી તે મહા-સુખ મેળવે છે. તેવા પુણ્યવંતને કોઈ દુષ્ટજન કષ્ટમાં નાખવા કોડો ઉપાય કરે; તથાપિ તે સઘળાં કષ્ટકારી કારણો તે નરને તો ઉલટાં સુખનાં જ કારણ થઈ પડે છે. પૂર્વ પુણ્યની કૃપાથી સમુદ્રની વચ્ચે પણ સ્થળ પ્રકટ થઈ આવે છે, રણવગડો પણ શહેર રચનારૂપ દૃષ્ટિગોચર થાય છે, અને એર તે પણ અમૃતરૂપ થાય છે. —૧ થી ૫

વીહરયાત્રી ॥૧૬॥ સોવનવિંદીવિદા ॥ દમેન્દ્રા
 મદિદં સોદીદંત્રી ॥ મુલેતેવોલસુરંગ ॥ મર
 તારીમનમોદોદંત્રી ॥૧૭॥ કરધરિશ્રીફલ
 માત્ર ॥ વરધોદુવરસંવસ્યાત્રી ॥ માલેલાશ્રી
 કાર ॥ મહસગમેતવમરવસ્યાત્રી ॥૧૮॥ વા
 નેન્દ્રાત્રી સાળા ॥ મરણદંત્રીગલયત્રીત્રી

શ્રીપાલપરણ
 માત્રાયેત્ર

પાન ૬૧

શીપાન અને રાજા મુલ્ય જાહેર છે.

(પાન ૬૦)

ચિત્ર ૬૭

મહાવાલ ધાન્યશીમે પકડી લાવે છે

ચિત્ર ૯૮

કનકકેતુ રાજા પુત્રીને શિખામણુ આપે છે

(પાનું ૯૯)

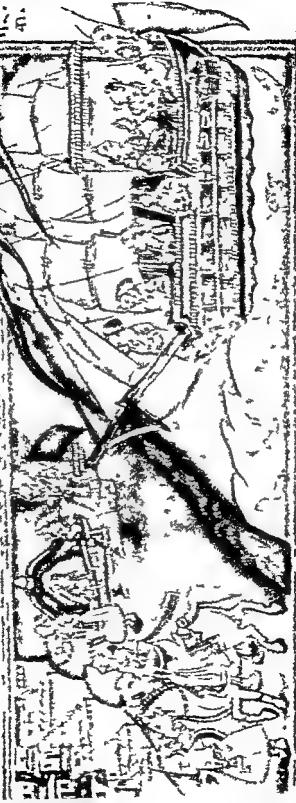

ચિત્ર ૯૯

કનકકેતુ રાજા શ્રીપાલને વિદાય આપે છે

(પાનું ૧૦૦)

पार्श्वगतान्नसंज्ञाः शब्दोन्मीलितान् शब्दोन्मीलितान् शब्दोन्मीलितान्

100

કનકોત્તુ રાજ્ય મદનમજૂરાને વળાવીને પાછો પલે છે

006 Fin)

ઢાળ બીજી-રાગ મધુમાદન-જિન તાહરી વાણી અભિયરસાવ, સુણતાં મુજ આશા ફરીરે જીરેજી-એ દેશી.

- જ રે મહારે જગ્યો કુંવર જમ, તવ દેખે દોલત મલી; જ રે જ;
 જ રે મહારે સુભટ ભલા સેંખદ્ધ, કરે વિનતી મન રલી. જ રે જ. ૧
 જ રે મહારે સ્વામી અરજ અમ એક, અવધારો આદર કરી; જ રે જ.
 „ નયરી ઢાણા નામ, વસે જિસિ અલકાપુરી. „ ૨
 „ તિહાં રાજ વસુપાલ, રાજ્ય કરે નર રાજિયોજ;
 „ કોંકણ દેશ નરીંદ, જસ મહિમા જગ ગાજ્યોજ. „ ૩
 „ એક દિન સભામઝાર, નિમિત્તિયો એક આવીયો;
 „ પ્રશ્ન પૂછવા હેત, રાય તણે મન ભાવીયો. જ રે જ ૪
 „ કહો જેશી અમ ધૂઅ, મદનમંજરી ગુણવતી;
 „ તેહ તણો ભરતાર, કોણ થાશે ભલો ભૂપતિ. „ ૫
 „ કિમ મલશે અમ તેહ, શે અહિનાણું જાણશું;
 „ કોણ દિવસ કોણ માસ, ધર તેડીને આણશું. „ ૬
 „ સકલ કહો એ વાત, જે તુમ વિદ્યા છે ખરી;
 „ શાસ્ત્ર તણે પરમાણુ, અમ ચિંતા ટાળો પરી. „ ૭

અર્થ:—જ્યારે કુંવર જગ્યો ત્યારે જોયું તો તેણે અનેક મતુષ્યોને પોતાની પાસે એકઠા થએલા દેખ્યા. એટલે કે સેંકડોગમે સારા સુભટો પોતાની એમર સાંવધાનપણેથી વિંટાઈ જિભાં છે અને તેઓ હર્ષપૂર્વક નમ્રતા સાથે વિનતિ કરે છે કે—“હે સ્વામી ! અમારી એક વિનતિ આપ આદર સહિત સ્વીકારો કે—કુબેર ભંડારીની અલકાપુરી સરખી થાણા નામની નગરી વસે છે, ત્યાં વસુપાળ નામના નરેંદ્ર રાજ્ય કરે છે, અને એ કોંકણ દેશના નરેંદ્રનો મહિમા જગતમાં ગાજી રહેલો છે. એક દિવસ તે રાજાની રાજસભા અંદર એક નિમિત્ત પ્રકાશનાર જેશી આવ્યો, ને તે જેશી ભવિષ્ય ભાગવામાં રાજાના મન અંદર ઘણો જ પસંદ પડ્યો. તેથી રાજાએ પ્રશ્ન પૂછ્યો કે—“હે જેશીજી ! તમે કહો કે અમારી ગુણવતી પુત્રી મદનમંજરી નામની છે તેણીનો કયો ભલો રાજા ભરતાર થશે ? તથા તે કેવી રીતે કઈ નિશાની સાથે અમને હાથ લાગશે, અને કયા મહીનાના કયા દિવસે તેને ઘેર તેડીને લાવીશું ? જે તમારી વિદ્યા સત્ય છે તો એ બધી વાતનો ખુલાસો કરો. અને શાસ્ત્રના પ્રમાણ સહિત અમારી ચિંતા દૂર કરી નાખો.”

છરે મહારે જોશી કહે નિમિત્ત,—શાસ્ત્રતણે પૂરણબલે; છ રે છ.

„ પૂરવગત મામનાય, ધ્રુવતણી પરેં નવિ ચલે. „ ૮

„ શુદ્ધ દશમી વૈશાખ, અઢી પહોર દિન અતિક્રમે; „

„ રચણાયર ઉપકંઠ, જઈ જોજ્યો તેણે સમે. „ ૯

„ નવનંદન વનમાંહિ, શયન કીધું અંપા તલે; „

„ જોજ્યો તસ અહિનાણુ, તરૂવર છાયા નવિ ચલે. „ ૧૦

„ રાયેં ન માની વાત, એમ કહે એ શું કેવલી; „

„ અમને મોકલીયા આંહિ, આજ વાત તે સવિ મલી. „ ૧૧

„ પ્રભુ થાઓ અસવાર, અશ્વરત્ન આગલ ધર્યો; „

„ કુંઅર ચાલ્યો તામ, બહુ અસવારેં પરવર્યો. „ ૧૨

અર્થ:—એણું સાંભળી જોશી બોલ્યો—“ હું નિમિત્તશાસ્ત્રના પૂર્ણ બળ વડે અને પરંપરાથી મળેલી આમનાય-સાચી વિદ્યા વડે ધ્રુવના તારાની પેઠે ન ચળી શકે એવી ભવિષ્ય વાણી કહું છું તે સાંભળો. “ હે રાજન્ વૈશાખ શુદ્ધ દશમીના દિવસે અઢી પહોર દિવસ વ્યતિત થયા પછી દરિયાના કાંઠા ઉપર જઈને જોજો. તથા નવનંદન વનની અંદર અંપાના ઝાડ તળે તે પુરુષરત્ન સૂતેલ હશે, અને તે અંપાના ઝાડની છાયા દિવસ ઢળતો જાય છતાં પણ તે સુનાર ઉપરથી ખસી ન જતાં અચળ રહેલી હશે. એ નિશાની મળે તે મહાશયને ઘેર તેડી લાવજો કે તે આપની કુંવરીનો વર ધરે. ” જોશીનું આણું ભવિષ્ય કથન સાંભળી રાજાએ તે ન માન્યું. રાજાએ વિચાર્યું કે—“ જે કેવળજ્ઞાની હોય તે આવું સ્પષ્ટ ભવિષ્ય બાળી શકવા સમર્થ હોય છે. ઠીક એ વખત આવે સાચાં જાંઠું પારખું થઈ રહેશે. ” એમ ધારી તેનો નિર્ણય કરવાની વિચારણા ધ્યાનમાં રાખી અને ત્યારે વૈશાખ શુદ્ધ દશમીના દિવસ આવ્યો ત્યારે તે વિચારણાને અમલમાં લીધી એટલે કે અમને અમારા મહારાજાએ તે બધી નિશાનીની તપાસ કરવા મોકલ્યા અને તપાસ કરતાં જોશીના કહેવા પ્રમાણે જ આજે બધી વાત મળી. એથી હે પ્રભુ આજ અશ્વરત્ન ઉપર સવાર થઈ અમારી સાથે કૃપા કરી પધારો. ” પછી કુંવર તુરત તે વાડા ઉપર આનંદપૂર્વક સવાર થઈ બહુ મવારોના પરિવાર સહિત શહેર તરફ ચાલ્યો. —૮ થી ૧૨

છ રે મહારે આગળ જઈ અસવાર, નૃપને દીયે વધામણી; છ રે છ.

„ સન્મુખ આવ્યો રાય, સાથે લેઈ દોલત ઘણી. „ ૧૩

„ શણુગાર્યા ગજરાજ, અંખાડી અંખર અડી;	„
„ ઘંટા ધૂધરમાલ, પાખર મણી રચણે જડી.	„ ૧૪
„ સોવનજડિત પલાણુ, તેજલા તેજ ધણા;	„
„ જોતરીયા કેકાણુ, રથ જાણે દિનકર તણા.	„ ૧૫
„ વર બેહેડાં ધરી શીશ, સામી આવે ખાલિકા;	„
„ મોતી સોવન-ફૂલ, વધાવે ગુણ માલિકા.	„ ૧૬
„ રાજવાહન ચક્રડોલ, રચણુ સુખાસન પાલખી;	„
„ સામેલા સેંખધ્ધ, કેતુપતાકા નવલખી.	„ ૧૭
„ વાળે ખહુ વાજિંત્ર, નાચે પાત્ર તે પગપગે;	„
„ શણુગાર્યાં ઘર હાટ, પાટ સાવટૂં અગમગે.	„ ૧૮
„ એમ મહોટે મંડાણુ, પેસારો મહોત્સવ કરે;	„
„ રાય સકલ ગુણ જાણુ, કુંઅર પધરાવ્યા ધરે.	„ ૧૯

અર્થ:—સવારો પૈકી એક સવારે દોડતે આગળ જઈ મહારાજને વધામણી આપી, એથી વસુપાળ રાજા ઘણી ઋદ્ધિ સહિત સ્થાને આવ્યો, તે સામેયાની રચના નીચે મુજબ હતી.

હાથીઓ ઉપર મણિરત્નની જડેલી પાખરો, તથા તેમના ગળામાં ઘંટા ધૂધરમાળાઓ નાખી અને સર્વ પ્રકારે શણુગારી અમૂલ્ય અંખાડીઓ કસી કે જે આકાશ સાથે વાદ કરતી હતી. તેમ જ સોનાનાં જડેલાં પલાણુથી તેજદાર ઘોડાઓ શણુગાર્યા હતા, અને ઘોડા રથો તૈયાર કરાવ્યા હતા તે જોતાં જાણે સૂર્યનો જ રથ ન હોય ! તેવા રમણીય દેખાવ થઈ રહ્યા હતા. વળી પોતાના માથા ઉપર વરળહેડાં-શ્રેષ્ઠ ગોત્રીડાના કળશ ધારણ કરી સુંદર રૂપવતી ગુણવતી ખાલિકાઓ સામે આવી અને મોતીડે તથા સોનાના ફૂલોથી કુંવરને વધાવા લાગી હતી. તથા રાજવાહન જે ત્રામજન્ય ચક્રડોળ ડોળીઓ, સુખાસન અને પાલખીઓ પણ પુષ્કળ હતી. તેમ જ સેંકડોની સંખ્યામાં સુંદર સામેલાઓ શણુગારેલા હતા. નવલખી એટલે કોઈ વખત નહીં જોવામાં આવેલ એવી નવલખી, કેતુ નામનાં નિશાન અને ધ્વજઓ પણ પુષ્કળ ફરકી રહ્યાં હતાં. તરેહ તરેહનાં વાજાં મનહર શબ્દ-મય વાજ રહ્યાં હતાં, ડગલે ડગલે નાચનારી સ્ત્રીઓ (ગુણિકાના તાયફાઓ) નાચતી હતી. ઘરો મકાનો ને પણ રેશમી કસળી વસ્ત્રોવડે શણુગારેલી દુકાનો અગમગ કરી રહેલ હતી.

આ પ્રમાણે પુરમાં પ્રવેશ કરાવ્યા સંબંધી મોટા મંડાણ-ઠાઠ સહિત મહોત્સવ કરી સકળ
ગુણના બાળુ વસુપાળ રાજાએ કુંવરને પુરમાં પધરાવ્યા. —૧૩ થી ૧૬

- જ રે મહારે જોશી તેડાવ્યા બાણ, લગન તેહિ જ દિને આવીયું; જ રે જ
 ,, દેઈ બહુલાં દાન, રાયેં લગન વધાવીયું. ,, ૨૦
 ,, તેહિ જ રથણી માંહિ, ધૂઆ મદનરેખા તણો; ,,
 ,, રાયે કર્યો વિવાહ, સાજન મન ઉલટ ધણો. ,, ૨૧
 ,, ગરથ ધણા ભંડાર, દીધાં કર મહેલામણે; ,,
 ,, જઈયેં મહિમા દેખી, સિંધયકને ભામણે ,, ૨૨
 ,, પડિયા સાયર માંહિ, એક જ દુઃખની યામિની; ,,
 ,, ખીજ રાત્રેં જોય, ઇણી પરે પરણ્યા કામિની. ,, ૨૩
 ,, નૃપ દીધા આવાસ, તિહાં સુખભર લીલા કરે; ,,
 ,, મયણરેહાશું નેહ, દિન દિન અધિકરે ધરે. ,, ૨૪
 ,, નૃપ દીયે બહુ અધિકાર, કુંઆર ન વંછે તે હીયે; ,,
 ,, થયો થગીધર આપ, પાન તણાં ખીડાં દીયે. ,, ૨૫
 ,, જે કોઈ અતિ ગુણવંત, માન દીયે નૃપ જેહને; ,,
 ,, તેહને ખીડાં પાન, દેવરાવે કુંઆર કને. ,, ૨૬
 ,, ત્રીજે ખડે એહ. ખીજ ઢાલ સોહામણી; ,,
 ,, સિંધયક ગુણત્રેણિ, ભવિ સુણને વિનયેં ભણી. ,, ૨૭

અર્થ:—તે પછી તુરત જ જ્યોતિષશાસ્ત્રના બાળનાર જોષીજીને જોલાવ્યા, તેા શુદ્ધ
 લગ્ન પજ તે જ દિવસે આપ્યું; એથી જોષીજીને અને અન્ય યાચકો વગેરેને પુષ્કળ દાન
 દઈ તે લગ્નને રાત્રીએ વધાવી લીધું. અને રાત્રીએ તે જ રાત્રિની અંદર લગ્ન વેળાએ
 મદનરેખા કુંવરીના વિવાહમહોત્સવ કર્યો. એના લીધે મન્નજનોના મનમાં ધતો જ હર્ષ
 થયો. તેમ જ હસ્તમેલાપ વખતે પજ હાથી, ઘોડા, રથ, ધનભંડાર વગેરે રાજાએ બહુ જ
 દાન આપ્યો. કવિ કહે છે કે—“હે ભવિન્નરો ! જુઓ જે સિંધયકજીના સ્મરણ પ્રતા-
 પથી, કુંવર દરિયાની અંદર પડ્યો તે જ એક રાત્રી દુઃખની થઈ પડી ને ખીજ રાત્રીએ તે

આવી રીતે રાજકુમારિકાને વર્યા, તે અગાધ મહિમાવંત નવપદ્મમય સિદ્ધચક્રનો આવે. મહિમા જોઈને તેમને આપણે લામણે-ખલિહારી જઈયે, કે જેથી આપણું કલ્યાણ થાય.” તે પછી રાજાએ વર વધૂને રહેવા માટે હવેલી આપી, તેમાં રહીને તેઓ સુખસર કીડાં કરવા લાગ્યા, અને શ્રીપાળ કુંવર મદનરેખાના ઉત્તમ ગુણો જોઈને તેણીના ઉપર દિન-પ્રતિદિન અધિક રોહ ધરવા લાગ્યો.

શ્રીપાળકુંવરની વિશેષ લાયકાત ધ્યાનમાં લઈ રાજા વસુપાળે તેમને બહુ માનસર્યા હુકમ ચલાવવાના હોદ્દા આપવા માંડ્યા, તો પણ કુંવરે તે હોદ્દા યોગ્ય ન જાણી સ્વીકારવાની ઈચ્છા બતાવી જ નહીં; પરંતુ એક અધિકાર કુંવરે પસંદ કર્યો ને તે સ્વીકાર્યો. એટલે કે જે કોઈ વિશેષ ગુણવંત (ધનવંત) મનુષ્ય પોતાના દરબારમાં આવે તેને પોતે (મહારાજા) માન આપે તો તુરત કુંવરના હાથથી પાનખીડું દેવાયે. આ પદવી સુંદર હોવાથી કુંવરે પસંદગી સાથે સ્વીકારી લઈ થગીધર-માનવંત પદ પ્રાપ્ત કર્યું. આ શ્રીપાલ રાસના ત્રીજા ખાંડમાં સોહામણી એવી ખીલ ઢાળ કહી તેમાં એ સાર લેવાનો છે કે-સકળ મનવાંછિત પૂરક શ્રી સિદ્ધચક્રના ગુણોની શ્રેણિ તમો શ્રવણ કરજો. —૨૦ થી ૨૭

દોહા છંદ

વહાણ માંહિ જે હુઈ, હવે સુણો તે વાત;

ધવલ નામ કાલો હિયે, હરખ્યો સાતે ધાત. ૧

મન ચિંતે મુજ ભાગ્યથી, મોટી થઈ સમાધિ;

પલક માંહિ વિણુ આપડે, વિરૂઢ ગઈ વિરાધિ. ૨

એ ધન એ દોય સુંદરી, એહ સહેલી સાથ;

પરમેસર મુજ પાધરો, દીધું હાથો હાથ. ૩

કૂડી માયા ફેલવી, દોય રીઝવું નાર;

હાથ લઈ મન એહનાં, સફલ કરું સંસાર. ૪

દુખીયા થઈયેં તસ દુઃખે, વયણુ સુકોમલ રીતિ;

અનુક્રમે વશ કીજીયેં, ન હોય પરાણે પ્રીતિ. ૫

ધરત ઈમ ચિતમાં ધરી, કરે અનેક વિલાપ;

નુખે રૂવે હઈડે હસે, પાપ વિગોવે આપ. ૬

અર્થ:—કુંવરને દરિયામાં નાખ્યા પછી વહાણની અંદર શું બન્યું તે વાત હવે ધવળ કહે. કુંવર દરિયામાં પડવાથી નામ ધવળ (ડબળો) છતાં કાળા હૈયાવાળો ધવળ સાતે ધાતુ વડે શણ થયો—અને મનમાં ચિંતવવા લાગ્યો કે—“મારા અડિયાતા લાગ્યથી મોટો આરામ થયો અને એક પળમાં વગર ઝીંપધે ન મરી શકે એવો વિપ્લવ વ્યાધિ નાશ પામી ગયો. હવે એ ધન ને એ જાન્ને મુંદરીઓ તથા એ સાહેલીનો સાથ તે સર્વે, મારો પરમેશ્વર પાંચરો હોવાથી અને તેણે હાથોહાથ આપ્યાં; માટે જુડી માયા-કપટરચના કેળવીને એ જાન્ને સ્ત્રીઓને રીઝવી એળીઓનાં મન હાથ કરી ‘લઈ સંસાર સફળ કરે’; કેમકે દુઃખીયા મનુષ્યનું દુઃખ બેઈ દુઃખી થઈએ અને નમ્ર વચન બોલી અનુકર્યે વશ કરિયે, તો ધારેલી ધારણા પાર પટે. કારણ કે પરાણે (પ્રીતિ) થતી જ નથી. આવી રીતનો પૂર્ત ધવળચેક મનમાં નિશ્ચય કરી મ્હોંડેથી વિલાપ કરતો, હૃદયમાં હસતો અનેક તરેહના વિલાપ કરવા લાગ્યો, અને કહેલાં પાપને લીધે પોતાના પાપી આત્માને વગોવવા લાગ્યો.”

—૧ થી ૬

શળ ત્રીચ—રહો રહો રથ ફરવો રે—એ સ્થા.

જીવ જીવન પ્રભુ કિહાં ગયા રે, દિયો દરિસણુ એકવાર રે;
 સુશુણા સાહેબ તુમ વિના રે, અમને કોણુ આધાર રે. જીવ૦ ૧

શિર ફૂટે પાંટિ હિયું રે, મૂકે મોટી પોક રે;
 હાલકલોલ સાયર થયો રે, બેળા હૂઆ ધણાં લોક રે. જીવ૦ ૨

કૌતુક બેવાને ચઢ્યા રે, માંચે વહાણની કોર રે;
 હૈ હૈ દેવ એ શું થયું રે, તૂટયાં જીનાં દોર રે. જીવ૦ ૩

જય બેહુ મયણા તણે રે, કાને પડી તે વાત રે;
 ધ્રસક પડયો તવ ધ્રાસકો રે, જાણે વજનો ધાત રે. જીવ૦ ૪

થઈ અચેતન ધરણી ઢલી રે, કરતી કોડ વિપાસ રે;
 સહિ સહેલી સવિ મલી રે, નાકે જીવે નિસાસ રે. જીવ૦ ૫

છાંટયાં ચંદન કમકમાં રે, કર્યા વિંઝણે વાય રે;
 ચેત વળ્યું તવ આરડે રે, હૈયે દુઃખ ન માય રે. જીવ૦ ૬

કાં એ પ્રાણ પાછા વહ્યા રે, બે રૂઠો કિરતાર રે;
 પીયરીઆ અલગાં રહ્યા રે, મૂકી ગયો ભરતાર રે. જીવ૦ ૭

માય બાપને પરહરી રે, કીધો જોહનો સાથ રે;

ફિટ હિયડા ફૂટે નહીં રે, વિછડ્યો તે પ્રાણનાથ રે.

છવઠ ૮

અર્થ:—“હે જગજીવન પ્રભુ! તમે ક્યાં જતા રહ્યા! અમને એક વાર અમારી દયા લાવી દર્શન દો! હે સદ્ગુણી આલેખા! આપ વગર અમને હવે કેનો આશરો છે? આ પ્રમાણે બોલી મોટી પોકો મહેલનો, માથું ને હેયું ફૂટતો વિલાપ કરવા લાગ્યો.” એ સાંભળીને આસપાસ દિલગીરી ઉપવતવનારો ગોરખકોર થતાં ઘણાં લોકો ભેગાં થઈ ગયા અને એકને પૂછવા લાગ્યા કે—“શા આરૂં આવો વિલાપ કરો છો?” કપટી શેઠે એના જવાબમાં જણાવ્યું કે—“ભાઈઓ! મુરખી કુંવર શ્રીપાળ કૌતુક જોવાને વહાણની કિનારીએ બાંધેલાં માંચડા ઉપર ચડ્યા હતા. ઘણા દિવસનાં હો, કે સરેલાં હો, પણ તે છર્ણુ થઈ રહેલાં માંચડાનાં દોરડાં યોગિતા—એકદમ તૂટી જતાં પોતે દરીયામાં પડી ગયા, હાય! હાય! ઓ દૈવ! આતે તેં યો ગળળ ગુન્નથો!!!” આ પ્રમાણે તે વાત છેક ક્ષણપિક્ષણ પહોંચતી કુંવરની બેઠ સતી સુંદરીઓને કાને જઈ પહોંચી. ત્યારે એકદમ ધ્રાસકો પરતાં તેણીઓના હૃદયમાં નાણે યોગિતો વળનો ધા થયો ન હોય? તેવો કારી ધા થયો, તેથી તુરત મૂર્છાવંત થઈ બેઠ સ્ત્રીઓ કલ્પાંત કરતી લોચ પર ઢળી પડી. એ જોઈ તેણીઓની સખીઓ, સાહેલીઓ ને દાસીઓ બહુજ ગાલરી બની ગઈ અને કાષ્ટવત્ થએલા ચેષ્ટારહિત શરીરને જોઈ મરણ પામ્યાની શંકા લાવી તેણીઓએ નાકે હાથ મૂકી શ્વાસ તપાસ્યો. એટલે તો શ્વાસ ચાલતો જણાતાં મહા મુગંધમય શીતળ બાવનાચંદન છાંટ્યા, અને પંખાઓથી શીતળ પવન નાખ્યો જેથી તેણીઓને ચેતન વળ્યું. પણ મૂર્છા વળતાં બરાડા પાડતી રોવા લાગી—હૈયામાં દુઃખ પણ સમાતું ન હોવાથી આંસુ ચોધારે વહી જતા જણાવા લાગ્યાં; તે રોકકળ કરતી પોકારતી હતી કે—“હે પ્રાણો! જો કિરતાર અમારા પર ફર્યો હતો તો તમે શા માટે પાછા વળ્યા? પિયરીઆં પણ દૂર રહ્યાં અને ભરથાર પણ મધ્ય દરિયે મૂકી ચાલતા થયા. હે હૃદય! તેં જેના સાથને લીધે માતા પિતાનો સાથ પણ છોડી દીધો હતો તે પ્રાણનાથનો સાથ છુટ્યા પછી પણ તું કાટી ન જતાં કાયમ રહ્યું છે જેથી તને પણ ફિટકાર છે?”

—૧ થી ૮

ધવલશેઠ તિહાં આવીયો રે, ફૂડા કરે વિલાપ રે;

શું કીજેં એ દૈવને રે, દીજે કિશ્યા શરાપ રે.

છવઠ ૯

દુઃખ સહ્યાં માણસ કહ્યાં રે, ભૂખ સહ્યાં જિમ દોર રે;

ધીરજ આપ ન મૂકિયેં રે, કરીયેં હૃદય કઠોર રે.

છવઠ ૧૦

મણિ માણેક મોતી ખરાં રે, જોહના ગુણ અભિરામ રે;

જિહાં જશે તિહાં તેહને રે, મુકુટ હાર શીર ઠામ રે.

છવઠ ૧૧

વ્યંગ વચન એહવું સુણી રે, મન ચિંતે તે દોય રે;
 એહ કરમ એણે કર્યું રે, અવર ન વૈરી કોય રે. છવં ૧૨

ધન રમણીની લાલચે રે, કીધો સ્વામી દ્રોહ રે;
 મીઠો થઈ આવી મલે રે, ખાંડ ગલેફિ લોહ રે. છવં ૧૩

શીલ હવે કિમ રાખશું રે, એ કરશે ઉપધાત રે;
 કરીયે કંત તણી પરે રે, સાયર ઝંપાપાત રે. છવં ૧૪

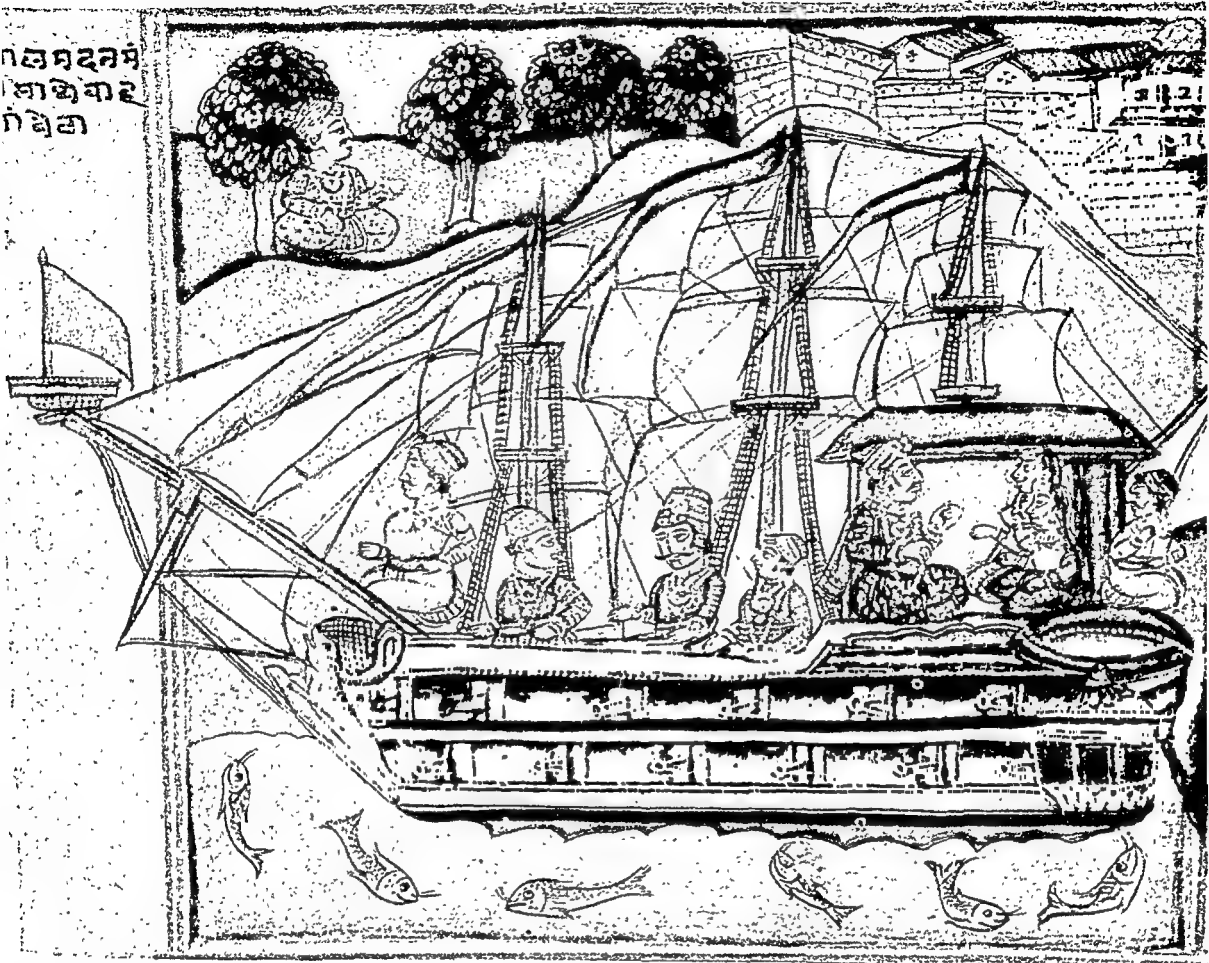
અર્થ:—“ આ પ્રમાણે વિલાપ કરી રહી છે, તે દરમિયાન ધવળ શેઠ મૂઠા વિલાપ કરતો કરતો ત્યાં આવી પહોંચ્યો અને તે સ્ત્રીઓ પ્રત્યે કહેવા લાગ્યો—“ અરે! એ અદેખા દુષ્ટ દૈવને પણ શું કહીયે? તથા શાપ પણ કેવા દઈયે? જેમ ભૂખ સહન કરવામાં ઠાર સહનશીલ છે, તેમ દુઃખ સહન કરવામાં મનુષ્યો જ મહનશીલ છે; માટે દુઃખ આવી પડતાં તેને સહન કરવાની જરૂર છે. દુઃખ વખતે તો પોતાનું ધૈર્ય ન મૂકી દેતાં હૃદયને કઠોર કરવાની જરૂર છે. તેમ જ જે મનુષ્યના મનોહર ગુણો મોટી, મણિ ને માણિકી પેઠે અમૂલ્ય છે, તે મનુષ્યને તો ત્યાં જશે ત્યાં મુગટ અને હાર તેમના મસ્તકના સ્થાનને પામશે. જેથી હવે શાંત થાઓ અને હું તમારૂં દુઃખ દૂર કરીશ. તમે તો ઉત્તમ ગુણવાળાં છો. આ પ્રમાણે કાળા હૃદયવાળા તે શેઠના મુખમાંથી કપટ-વ્યંગ વચન સાંભળીને બંને સ્ત્રીઓ વચનનો મતલબ સમજી ચિંતવવા લાગી કે—“ પ્રાણનાથનો ઘાત કરવાનું કામ એણે જ કર્યું છે! બીજો કેાઈ આપણો વૈરી છે જ નહીં. આ દુષ્ટ વિશ્વાસઘાતીએ ધન અને સ્ત્રીઓની લાલચને લીધે જ સ્વામીદ્રોહ કર્યો છે, છતાં પણ મહાંએ મીઠાશ રાખી આવીને મળે છે; કેમકે જેમ તરવારની ધાર પર ચાસણી ચડાવી હોય અથવા તો લોહના ગલેફા ઉપર ચાસણી ચડાવી ગલેફું બનાવ્યું હોય; પણ તેની મીઠાશનો સ્વાદ લેવા જતાં છલ ને દાંતના ખૂરા હાલ થાય છે, તેમ આના મીઠા બોલો તરફ વિશ્વાસની નજર રાખતાં ખૂરા હાલ થાય તેમ છે, જેથી હવે આપણને આપણું અમૂલ્ય શીલરત સાચવવું શી રીતે બની શકશે? કેમકે જે લાલચને વળગી એણે ઉપગારીનો પણ અંત આપ્યો છે તે પાપી આપણા શીલનો પણ ઉપધાત—ભંગ કરશે; માટે આપણે પણ દરીયામાં ઝંપાપાત કરીએ, જેથી પ્રાણ જતાં પણ શીયળ કાયમ રહેશે.”

—૬ થી ૧૪

સમકાલે બેઠું જણી રે, મન ધારી એ વાત રે;
 ઇણ અવસર તિહાં ઉપનો રે, અતિ વિસમો ઉતપાત રે. છવં ૧૫

હાલકલોલ સાયર થયો રે, વાયે ઉભડ વાય રે;
 ઘોર ધનાધન ગાજ્યો રે, વિજળી ચિહ્ન દિશિ થાય રે. છવં ૧૬

મહાનમ
સાથે
ગેલ

ચિત્ર ૧૦૧

શ્રીપાલ સાથે મહાનમગૃહા વહાણમાં બેઠેલ છે

(પાનું ૧૦)

૧૧૦૨

શ્રીપાલ, બને સ્ત્રીઓ સાથે વહાણમાં બેઠેલ છે

(પાન ૧૦૩)

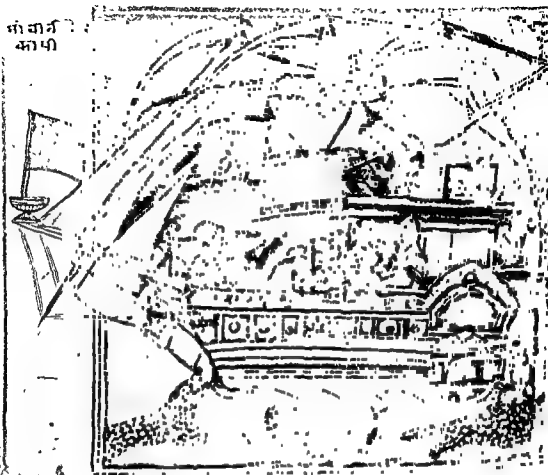

ધવલશેઠ
મીત્રાસાથે
વારનસર

ધવલશેઠ યોતાના મિત્રો સાથે વિચાર કરે છે

(પાનું ૧૦૪)

મોઘાની
કાપી

ચિત્ર ૧૦૪

ધવલશેઠે મોઘાની કાપી

(પાનું ૧૦૦)

- ફૂવા થંભ કડ કડે રે, ઉડી જાય સઢ દોર રે;
હાથે હાથ સૂઝે નહીં રે, થયું અંધારું ઘોર રે. જીવં ૧૭
- ડમડમ ડમરૂ ડમકતે રે, મુખ મૂકે હુંકાર રે;
ખેત્રપાળ તિહાં આવીયા રે, હાથે લેઈ તરવાર રે. જીવં ૧૮
- વીર ખાવને પરવર્યા રે, હાથે વિવિધ હથીયાર રે;
છડીદાર દોડે છડા રે, ચાર ચતુર પડિહાર રે. જીવં ૧૯
- ખેઠી મૃગપતિ વાહને રે, ચક્ર ભમાડે હાથ રે;
ચક્રકેસરી પાહધારીયા રે, દેવ દેવી ખહુ સાથ રે. જીવં ૨૦
- હણ્યો કુબુદ્ધિ મિત્રને રે, જિણે વાંકી મતિ દીધ રે;
ખેત્રપાળે તવ તે ગ્રહી રે, ખંડ ખંડ તનુ કીધ રે. જીવં ૨૧
- તે દેખી ખીહનો ઘણું રે, મયણા શરણે પધઠ રે;
શેઠ પશુ પરેં ધ્રુજતો રે, દેવી ચક્રકેસરી દીઠ રે. જીવં ૨૨
- જરે મૂક્યો જીવતો રે, સતી શરણ સુપસાય રે;
અંતે જઘશિ જીવથી રે, જો મન ધરીશ અન્યાય રે. જીવં ૨૩
- મયણાને ચક્રકેસરી રે, ખાલાવે ધરી પ્રેમ રે;
વત્સ ! કાંઈ ચિંતા કરો રે !, તુમ પિયુને છો એમ રે. જીવં ૨૪
- માસ એક માંહિ સહિ રે, તમને મિલશે તેહ રે;
રાજ રમણી ઋદ્ધિ ભોગવે રે, નરપતિ સસરા ગેહરે. જીવં ૨૫
- ખેહૂને કઠે ઠવી રે, ફૂલ અમૂલક માલ રે;
કહે દેવી મહિમા સુણો રે, એહનો અતિહિ રસાલ રે. જીવં ૨૬
- શીલ જતન એહથી થશે રે, દિન પ્રતેં સરસ સુગંધ રે;
જેહ કુમીટું જોયશે રે, તે નર થાશે અંધ રે. જીવં ૨૭
- એમ કહી ચક્રકેસરી રે, ઉત્પત્તિયાં આકાશ રે;
સયલ દેવશું પરિવર્યા રે, પહોતાં નિજ આવાસ રે. જીવં ૨૮

તવ ઉત્પાત સવે ટલ્યા રે, વહાણ ચાલ્યાં નય રે;
ચિંતા ભાંગી સર્વની રે, વાયા વાય સુવાય રે.

૭૫૦ ૨૯

અર્થ:—આ પ્રમાણે વિચાર નિશ્ચય કરી એકી વખતે તે બેડ સ્ત્રીઓએ દરિઆમાં પડતું મૂકવાની તૈયારી કરી. તે વખતે ધર્મનો જય અને પાપનો ક્ષય થવા ત્યાં એવો અતિ વિષમ ઉત્પાત થયો. એટલે કે—તોફાની પવન વાવો શરૂ થતાં દરિયાનું પાણી ઉછળવા લાગ્યું. તોફાની મોજાં ઉપરાઉપરી આવવાથી વહાણનું ચાલણું ભેજમ ભરેલું થઈ પડ્યું. ભયંકર વર્ષાદની ગર્જના થઈ આવી. વીજળી ચોમેર ચમકવા લાગી અને હાથોહાથ પણ ન સૂએ તેવું ઘોર અંધારું થઈ આવ્યું. આમ થવાથી વહાણના કુવાથલો કંકડકાટ શબ્દ કરવા લાગ્યા; તથા સઠ, ઢોર ઉડી જવા લાગ્યાં. આવો ભયંકર સંયોગ થતાં વળી વિશેષ ભયંકારી બનાવ એ બન્યો કે—કમકમ કમરૂ કમકતે, હુંકાર શબ્દ બોલતો અને હાથમાં નાગી તરવાર ચમકાવતો ક્ષેત્રપાળ આવી પૂહોંચ્યો, તથા બાવન વીરોના પરિવાર સહિત મણિભદ્ર, પૂર્ણભદ્ર કપિલ ને પિંગળ એ ચારે ચતુર પ્રતિહાર દેવ મુદ્ગર વગેરે તરેહ તરેહના હથિયાર તથા કુમુદ, અંજન, વામન ને પુષ્પહંત જેના હાથમાં છે એવા નામે ચાર ઠંટો હાથમાં ધારણ કરી છડીદારની પેઠે આગળ હોડતા હતા. તેઓની પાછળ સિંહ ઉપર સવારી સહિત, હાથમાં બલ્લવલ્ચમાન ચક્ર લભાવતાં બહુ દેવ દેવીઓના પરિવાર સાથે ચક્રેન્ધરી દેવી પદ્માયાં. તે સાથે જ ક્ષેત્રપાળે કુમુદિ મિત્ર કે જેણે ધવળશેઠને કુમતિ આપવામાં પૂરી મદદ આપી હતી તેને પકડી પાડી તેના શરીરના ટુકડે ટુકડા કરી ચમપુરે પહોંચાડી દીધા. મિત્રના બૂરા હાલ જોઈ ધવળશેઠ ખડીનો જેથી પોતાનો બચાવ કરવા સતીને શરણે જઈને સંતાઈ પેઠો. તેને પશુની પેઠે ધરધરતો દેવી શ્રી ચક્રેન્ધરીએ દીઠો, એટલે કહેવા લાગ્યાં કે—હુદ પાપીદ! બા, અત્યારે તો તને સતીશરણ પ્રતાપને લીધે જીવતો મૂકું છું; પરંતુ કહું છું તે ચાક રાખજે કે જો તું હવે આ સતી સ્ત્રીઓને હેરાન કરીશ તો આખર જીવથી જઈશ.” એટલું બોલી દેવીએ સતી પ્રતે કહ્યું—“વત્સ! શા માટે ચિંતા કરે છે? નિશ્ચિંત રહો. તમારા પ્રિયતમને ક્ષેત્ર-કુશળ છે. તમારો નાથ કેંકણ દેશના પાયતખત ઠાણાપુરની અંદર મહારાજ વસુપાળ રાજના મહેલમાં રાજકન્યા માથે રાજકુદિ ભોગવે છે તે તમને આજથી પૂરે એક મહિને મળશે.” એટલું કહી દેવીએ તે બેડ સ્ત્રીઓના કંઠમાં અમૂલ્ય અને અનુપમ સુગંધવંત મનહર ફૂલની માળા નાખીને તેના મહિમા કહ્યો કે—“પુત્રીઓ! સાંભળો આ માળાઓનો રમાળ મહિમા છે. એટલે કે—આ માળાઓથી શીંગરતનું રસ જીવશે. દિવસે દિવસે તમને સરસ સુગંધી આપશે અને કેઈ તમારી રૂઢિ બરાળ નજરથી જોશે તે તુરત અંધ જ થઈ જશે” વગેરે કહીને દેવી શ્રી ચક્રેન્ધરીજી આકાશપથે દેવોના પરિવાર સહિત પોતાના સ્થાનકે પદાર્થો. એટલે તે સર્વે ઉત્પાત દૂર થઈ ગયો.

વહાણો વગર અડચણે ચાલવા માંડ્યાં, અને અનુકૂળ પવન વાવા લાગ્યો જેથી સર્વની ચિંતા ભાંગી ગઈ. —૧૫ થી ૨૬

મિત્ર ત્રણ કહો શેઠને રે, દીઠી પરતક્ષ વાત રે;
ચોથો મિત્ર અધર્મથી રે, પામ્યો વેગેં ઘાત રે. જીવં ૩૦

તે માટે એ ચિત્તથી રે, કાઢી મૂકો સાલ રે;
પર લખમી પર નારને રે, હવે મ પડશો ખ્યાલ રે. જીવં ૩૧

પણ દુર્બુદ્ધિ શેઠનું રે, ચિત્ત ન આવ્યું ઠાય રે;
જઈવિ કપૂરેં વાસીયેં રે, લસણ દુર્ગંધ ન જાય રે. જીવં ૩૨

હૈડા કરને વધામણાં રે, અંશ ન દુઃખ ધરેશ રે;
જે ખચ્યો છું જીવતો રે, તો સવિ કાજ કરેશ રે. જીવં ૩૩

જે મુજ ભાગ્યે એવડું રે, વિદ્ન થયું વિસરાલ રે;
તો મિલશે એ સુંદરી રે, સમશે વિરહની ઝાલ રે. જીવં ૩૪

એમ ચિંતી દૂતિ મુખેં રે, કહાવે હું તુમ દાસ રે;
નેક નજર કરી નિરખીયેં રે, માનો મુજ અરદાસ રે. જીવં ૩૫

દૂતિનેં કાઢી પરી રે, દેઈ ગલોથો કંઠ રે;
તોડી નિર્લજ લાજ્યો નહીં રે, વલી થયો ઉદ્ધંઠ રે. જીવં ૩૬

વેશ કરી નારી તણો રે, આવ્યો મયણાં પાસ રે;
દષ્ટિ ગઈ થયો આંધલો રે, કાઢ્યો કરી ઉપહાસ રે. જીવં ૩૭

ઉતરીયે ઉત્તર તટેં રે, વહાણ ચલાવો વેગ રે;
પણ સન્મુખ હોય વાયરો રે, શેઠ કરે ઉદ્વેગ રે. જીવં ૩૮

અવર દેશ જાવા તણા રે, કીધા કોડિ ઉપાય રે;
પણ વહાણ કોંકણ તટેં રે, આણી મૂક્યાં વાય રે. જીવં ૩૯

ત્રીજે ખંડે ઇમ કહી રે. વિનયે ત્રીજી ઢાલ રે;
સિદ્ધચક્ર ગુણ જાલતાં રે, લહીયે સુખ વિશાલ રે. જીવં ૪૦

અર્થ—તે પછી ધવળશેઠના ત્રણ સુખુદિ મિત્ર કે જેમણે શેઠની વિચારણાથી વિપરીત વિચારણા દર્શાવી હતી તેમણે શેઠ પામે આવી કહ્યું—“કેમ શેઠ! અમારા કહેવા પ્રમાણે પ્રત્યક્ષ વાત દીડી કે નહીં? ચોથો મિત્ર અધર્મનો સગી થયો હતો તો તુરત જ મરી યમનો મહેમાન થયો તે માટે ફરીથી પણ કહિયે છિએ કે—પરાઈ લક્ષ્મી અને પરાઈ સ્ત્રીના ખ્યાલછદમા હવે ફરી પડ્યો જ નહીં, વગેરે વગેરે હિતસિદ્ધા દ્વં તે ત્રણે મિત્રે ચાલતા થયા શું લસણને ભીમસેની કપૂરના પુટ દઇયે તેથી દુર્ગંધતા મટે છે કે? કદિ નહીં! જેની જે પ્રકૃતિ પડી તે મૂવે જ જાય છે, શેઠે તો એ બનાવ બનવા પડીથી મલકાઈ હૈયાને ધેર્યતા આપવા માડી કે—“હે હૃદય! હવે તું ખુશી થા, જરા પણ દુઃખ ધારણ કરીશ જ નહીં એ જીવંતો ગય્યો છું તો તો ગધાએ કામ પાર પાડીશ તું જરા ખ્યાલ કર કે જો માગ લાચ્ય બળ વડે ચડી આવેલ લય કર વિમ્મ રૂપ વાદન પણ વિખેરાઈ ગયું છે, તો નક્કી માનુ છું કે એ બેઉ મુદરીઓ મને જરૂર મળશે જ અને વિરહરૂપ અગ્નિની ભ્વાળા રામશે ” આવી રીતે હૈયાને ધીરજ આપી દુષ્ટ ચિંતાવન સહિત દુતિ મોકલી બંને સતીઓ પ્રત્યે મદેશો કહાવ્યો કે—“હું તમારો દામ છું, મારે આપ મારા પર રહેલની નજર કરી એક મારી અરજ છે તે કબૂલ કરો ” વગેરે મતલબનો સંદેશો કહાવ્યો તે બાબળી સતીઓએ દુતિને ગળચી ઝાવી ખૂરા હાલ સહિત બહાર કાઢી, તો પણ નિર્લજ્જ શેઠ લાજ્યો નહીં, પરંતુ ઉલટા તે તો શેતાન જેવો થયો અને સ્ત્રીના વેશ ધારણ કરી પોતે જ યાહોમ કરી મતી સ્ત્રીઓની પાસે ગયો પણ દેવીએ આપેલ પુષ્પમાળાના પ્રભાવથી સતીઓ સામે દષ્ટિ કરવાને લીધે તે આધળો જ બની ગયો એથી શ્રદ્ધા મારતા શેઠને—દાસીઓએ મરફરી વગેરે ઉપલાસ કરી બહાર કહાડી મૂક્યો આમ થવાથી શેઠે સતીઓને સતાપી પોતાને તાળે કરવા, તેમ જ દેવી વચન ખોડું કરવા બવાસી લોકોને કહ્યું કે—“આપણે ઉત્તર તરફના કીનારા તરફ ઉતરી શકીયે અથવા તો કાણા શહેરના બહાર તરફ ન જતાં બીજી જ બાજુએ જઈ શકીયે, એ દિશાએ વેગ સહિત વહાણ ચલાવો ” એમ ધારી બલામીઓને આ પ્રમાણે તાકીદ આપી, પાપુ દેવની વિપરીત ગતિથી સન્મુખ પવન થયો, જેથી વહાણો ધારેલે ઠેકાણે જવા શક્તિમાન થયા જ નહીં, એટલે શેઠ દિલગીરીમા ગર્ક થયો, બીજા દેશો તરફ જવાને મારે આવે તેટલા કરોડો ઉપાયો અમલમા લેવાવ્યા, છતાં પણ વહાણો મહિનાની સુદત પૂરી થવા આવતાં તે પવને વહાણોને કોકણ દેરાના કિનારે જ લાવી મૂક્યા, દેવો વચન સત્ય કરવાની આગાહી જણાઈ કવિશ્રી વિનયવિજયજી કહે છે કે—“આ પ્રમાણે શ્રીપાલ રાસના ત્રીજા ખડમા ત્રીજા હાળ કહી તેથી સિદ્ધચક્રના શુભાનુવાદ બોલવાથી વિશાલ સુખો પ્રાપ્ત કરાય છે, માટે સદા તેમનું જ શુભગાન કરો ”

દોહરા-૭૬.

- કોંકણ કાંઠે નાંગર્યાં, સવિ વહાણુ તિણિ વાર;
નૃપને મિલવા ઉતર્યો, શેઠ લેઈ પરિવાર. ૧
- આવ્યો નરપતિ પાઉલે, મિલણાં કરે રસાલ;
બેઠો પાસે રાયને, તવ દીઠો શ્રીપાલ. ૨
- દેખી કુંવર દીપતો, હૈયે ઉપની હૂક;
લોચન મીંચાઈ ગયાં, રવિ દેખી જિમ ધૂક. ૩
- નૃપ હાથે શ્રીપાલને, દેવરાવે તંબાલ;
શેઠ ભલી પેરેં આળખી, ચિત્ત થયું ડમડોલ. ૪
- હૈ હૈ દૈવ અટારડો, એહ કિશ્યો ઉતપાત;
નાખી હતી ખારે જલેં, પ્રગટ થઈ તે વાત. ૫
- સભા વીસરજી રાય જખ, પહોતો મહેલ મઝાર;
તવ શેઠે પડિહારને, પૂછ્યો એહ વિચાર. ૬
- એહ થગીધર કોણુ છે, નવલો દીસે કોય !
તેહ વિગની કહે એહતી, મુણતાં અચરિજ હોય. ૭
- વનમાં સૂતો જાગવી, ઘર આણ્યો ભલિ ભાત;
પરણાવી નિજ કુંવરી, પૂછી ન નાત કે જાત. ૮
- શેઠ સુણી રીઝ્યો ઘણું, ચિત્તમાં કરે વિચાર;
એહને કષ્ટમાં પાડવા, ભલું દેખાડ્યું ખાર. ૯
- દેઈ કલંક કુન્નતીનું, પાડું એહની લાજ;
રાજ હણશે એહને, સહેજેં સરશે કાજ. ૧૦
- જો પણ જે જે મેં કર્યાં, એહને દુઃખનાં હેત;
તે તે સવિ નિષ્ફળ થયાં, મુજ અભિલાષ સમેત. ૧૧

અર્થ:—આ રીતે ધવલશેઠ વિચારે છે ત્યાં એક દૂબનું ટોળું આવ્યું અને ધનવાન શેઠને જોઈ તે ટોળું ઊભું ઊભું શેઠની આગળ દીનતા કરવા લાગ્યું, એટલે અવિવેકી શેઠે દૂબ ટોળાના નાયકને પોતાની પાસે જોલાવીને અવિવેકભરી વાત કહેવી શરૂ કરી કે—“ હે નાયકજી ! એક અમારું કામ છે તે તમે કરો, એટલે કે અહીંના રાવનો જમાઈ છે તેને તમે દૂબ છે એવું કહો તો હું તમને લાખ સોનામહેરો આપીશ. સઘળું તમારું કુટુંબ એક મતે થઈને રાવના જમાઈને જોતાં દોટ કહાડીને વળગી પડો અને તમારો પોતાનો જ એ નજીકનો સગો છે એમ સાબીત કરી બતાવો, કે હું એ કામને લીધે તમારો ઘણો ઉપકાર માનીશ.” એ વાત સાંભળીને દૂબનાયક બોલ્યો—
“ હે સ્વામી ! સાંભળો, એ આપતું કામ છે તે હું કરીશ; પણ અમારો સુજારો માન્ય કરજો. જો કે તમામ જૂઠી કળા કેળવીશું ને નક્કી કરેલાં દામ લઈશું; તથાપિ કામ કર્યા બાબતની શાખાથી સંબંધી સિરખાવ પાછળ ખુશી થવા ચોખ્ખા દેજો (કેમકે કામ સિરસાટા જેવું છે. જે ક્ષત્રી બચ્ચો છે તેને તદ્દન જૂઠથી ગણે પડી અમારો કુટુંબી બનાવવો છે તે કંઈ જેવી તેવી વાત નથી). —૧ થી ૩

દૂબ મળી સવિ તે ગયા રે, રાય તણે દરખાર રે, ચતુર૦
ગાયે ઊભા ધૂમતા હો લાલ;

રાગ આલાપે ટેકશું રે, રીઝયો રાય અપાર રે, ચતુર૦
માંગો કાંઈ ? સુખ ઈમ કહે હો લાલ. ૪

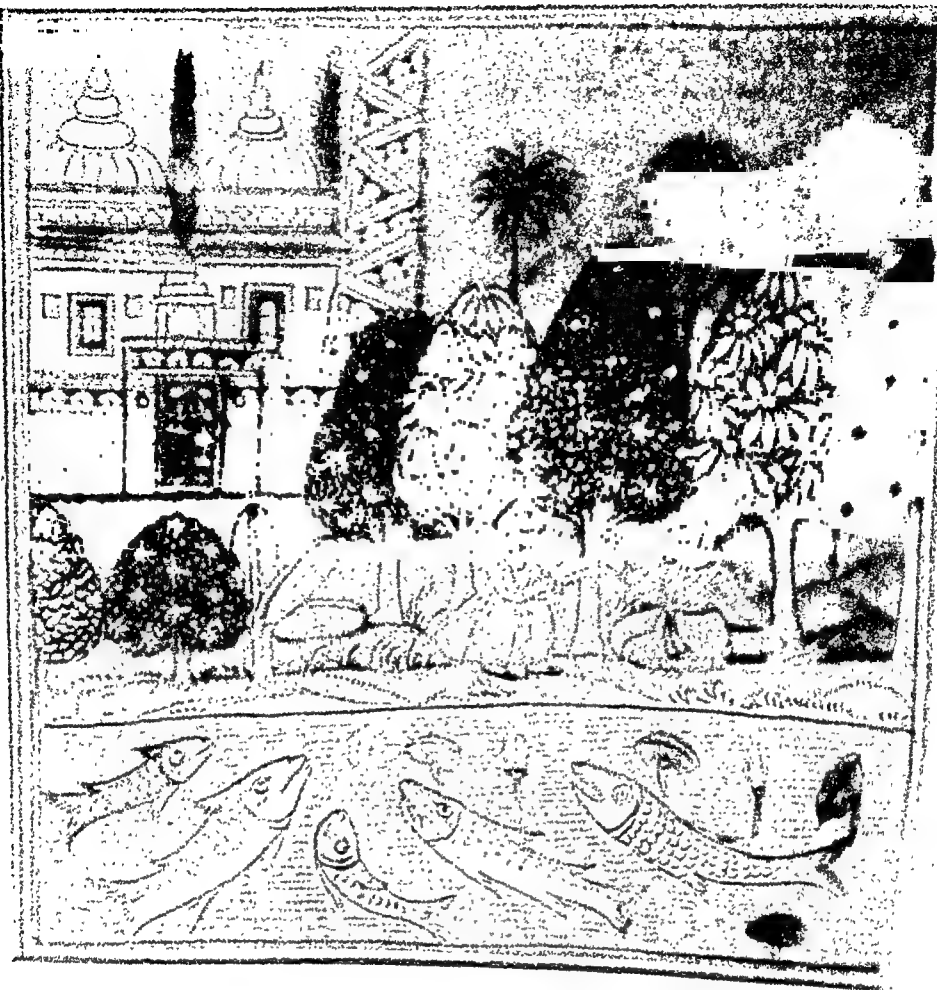
દૂબ કહે અમ દીજયેં રે, મોહત વધારી દાન રે, ચતુર૦
મોહત અમે વાંછું ઘણું હો લાલ;

તવ નરપતિ કુંઆર કને રે, દેવરાવે તસ પાન રે, ચતુર૦
તેહતું મોહત વધારવા હો લાલ. ૫

પાંન દેવા જવ આવીયો રે, કુંઆર તેહની પાસ રે, ચતુર૦
હસિત વદન જોતો હસી હો લાલ;

વડો દૂબ વિલગો ગલે રે, આણી મન ઉઘાસ રે, ચતુર૦
પુત્ર આજ ભેટયો ભલો હો લાલ. ૬

એહવે આવી દૂબડી રે, રોઈ લાગી કંઠ રે, ચતુર૦
અંગો અંગે ભેટતી હો લાલ;

ચિત્ર ૨૦૫

ધાણુ નગરીના વનમાં શ્રીપાલ

પાન ૧૦૦

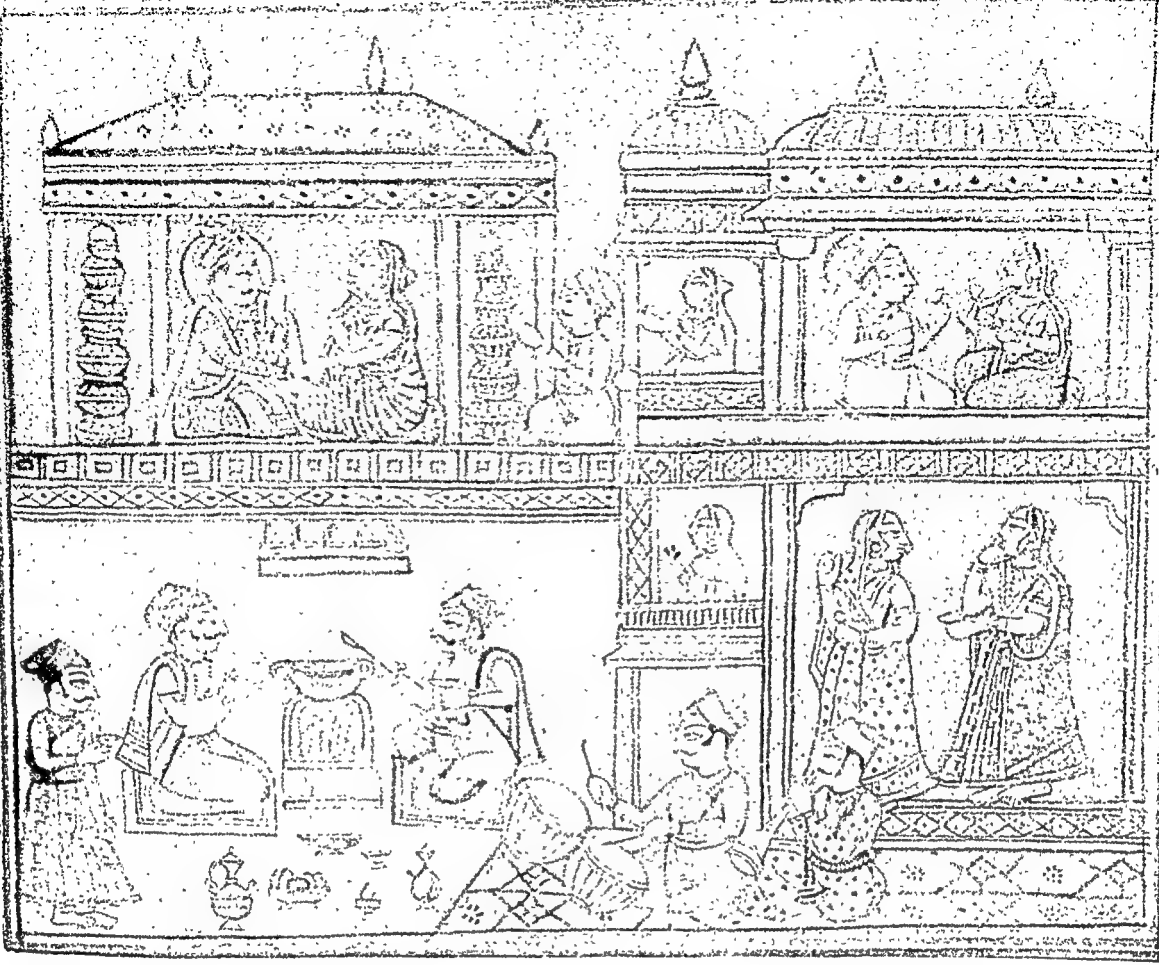

ચિત્ર ૧૦૭

ચંપાના માડ નીચે બેઠેલા શ્રીપાલ

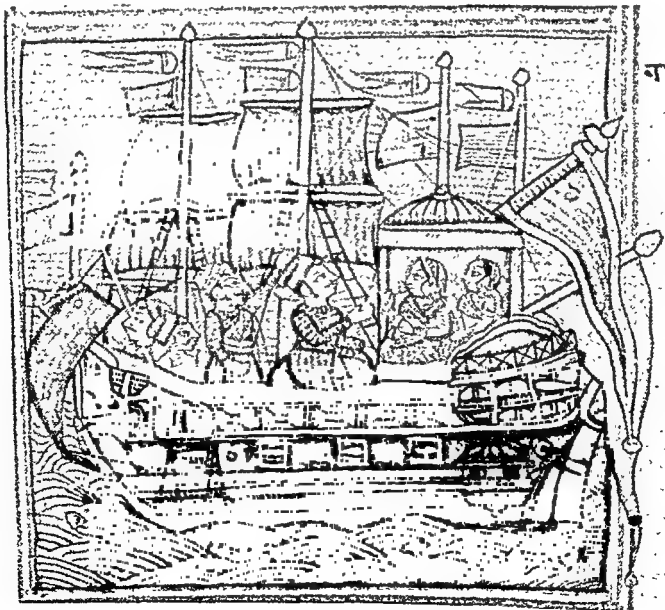
(પાનુ ૧૧૦)

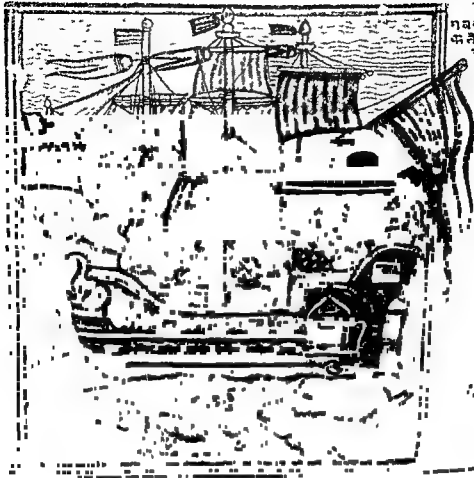
ચિત્ર ૧૦૮

શ્રાપાલ સાથે મદનરેખાનું લગ્ન

(પાનું ૧૧૨)

गवफ
मनोर
दः

चित्र ११० सधुद्रमां तोडान करतां भल्लयो तथा भगरो (पातु ११८)

બહેન થઈને એક મલી રે, આણી મન ઉત્કંઠ રે, ચતુરં
વીરા જઈ તુજ લામણે હો લાલ. ૭

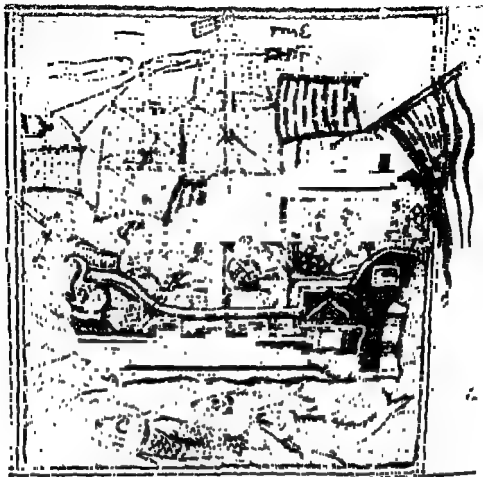
એક કહે મુજ માહિલો રે, એક કહે ભાણેજ રે, ચતુરં
એવડા દિન તુમે કિહાં રહ્યા હો લાલ;

એક કાકી એક કૂંઈ થઈ રે, દેખાડે ધણું હેજ રે, ચતુરં
વાટ જોતાં હતાં તાહરી હો લાલ. ૮

ફૂંખ કહે નર રાયને રે, એ અમ કુલ આધાર રે, ચતુરં
રીસાઈ ચાલ્યો હો લાલ;

તુમ પસાય ભેલો થયો રે, સવિ માહરો પરીવાર રે, ચતુરં
ભાગ્યાં દુઃખ વિછોડનાં હો લાલ. ૯

અર્થ:—એકકું મળેલું ફૂંખતું ટોણું ચાલ્યું દરબારમાં જઈ પહોંચ્યું અને ધૂમતું
ધૂમતું ગાયન કરવા લાગ્યું. તે ટોળાનાં સ્ત્રી પુરૂષો ને ન્હાના સમજદાર બાળકો કે જેમને
ગાયન વિદ્યાની તાલીમ મળેલી છે તે બધાં મળી ટેક સાથે રાગના આલાપ કરી મનહર
સ્વરથી ગાનવિનોદ કરતાં જોઈ રાજા ઘણો જ રાજ થયો. રાજા બોલ્યો—“ શું માગો છો
તે મહોદેથી બોલી દો કે જેથી માગણી પૂર્ણ કરવામાં આવે. ” રાજેન્દ્રનો પ્રશ્ન સાંભળી
ફૂંખ નાયક શેઠની સૂચના યાદીમાં લાવી બોલ્યો: “ અમને મહત્તા વધે એવું
પાન આપો. અમે મહત્તાની જ વધારે વાંછા-ધૃચ્છા રાખીએ છીએ. ” એ સાંભળી
રાજાએ માન—મહત્તા વધારવા શ્રીપાળકુંવરના હાથેથી તેને પાન—ખીડું દેવરાવવાની
જાણ આપી. એથી તે ફૂંખ નાયકને પાન—ખીડું દેઈ માન વધારવા કુંવર તેની
જાણ આપ્યો કે હસતા મુખવાળા કુંવરને જોઈ ફૂંખ નાયક હસતો હસતો હર્ષવંત
બની ગળે વળગી પડી કહેવા લાગ્યો—“ બહાલા પુત્ર ! તું અમને આજે ભલે ભેટ્યો ! ”
ટલામાં તો તે ફૂંખનાયકની વહૂ આવીને રોતી રોતી ગળે બાઝી પડી, અને અંગોઅંગે
ભેટવા લાગી. એટલામાં એક બહેન ઉત્કંઠા સહિત બનીને કુંવરને ભેટી પડી અને કહેવા
લાગી—“ હે વીરા ! હે બંધવ ! હું તહારે લામણે જઈ. ” તેમ જ એક કહેવા લાગી કે
આ મહારો ભત્રીજો છે, એક કહેવા લાગી—આ મહારો દીયર છે, એક કહે છે કે એ
મહારો ઘણી છે. મને ન્હાની પંરણીને મૂકી ગયો હતો તે આજ મહારા પુરૂષોદયથી મને
મળ્યો. બધાં એકતું બોલવું પૂરું થતું નથી ત્યાં તો ખીજું પાત્ર આવી પોતાનો
પાક ભજવવા તૈયાર થાય છે. તેની પેઠે એક તુરત મામો બની અને એક ભાણેજ બનીને

ચિત્ર ૧૧૦

સમુદ્ધમાં તોફાન કરતાં મત્સ્યો તથા મગરો

(પાનું ૧૧૮)

આચારેં કુલ જાણીએં રે, જોધયે હિયેં વિમાસ રે, ચં
દુર્ખલ કનના ન હોધયેં હો લાલ. ૧૪

કુંઅરને નરપતિ કહે રે, પ્રગટ કહો તુમહ વંશ રે, ચં
જિણુ સાંસો દૂરે ટલે હો લાલ;
કહે કુંઅર કિમ ઉચ્ચરે રે, ઉત્તમ નિજ પરશંસ રે, ચં
કામેં કુળ ઝોલખાવશું હો લાલ. ૧૫

સૈન્ય તમારું સજ કરો રે, મુજ કર ઘો તરવાર રે, ચં
તવ મુજ કુળ પરગટ થશે હો લાલ;
માથું મુંડાવ્યા પછી રે, પૂછે નક્ષત્ર ને વાર રે, ચં
એ ઉખાણો સાચવ્યો હો લાલ. ૧૬

અથવા પ્રવહણમાં અછે રે, દોય પરણી મુજ નાર રે, ચં
તેડી પૂછા તેહને હો લાલ;
તે કહેશે સવિ માહરો રે, મૂલ થકી અધિકાર રે, ચં
ધણિ પરેં કીજે પારખું હો લાલ. ૧૭

અર્થ—દૂંબનું ઉપર પ્રમાણે જોલણું સાંભળી રાજા મનમાં ચિંતવવા લાગ્યો—
“વાત તો ઘણી જ માઠી થઈ! આ દૂંબનું જે કુટુંબ છે તે ખચિત એનું જ (શ્રીપાલતુંજ) કુટુંબ છે એમાં કશો શક નથી; કેમકે પ્રત્યક્ષપણે સાચી વાત સાળીતી જ આપી રહી છે. ધિક્કાર છે એને કે મારો નિર્મળ વંશ વટલાવી દીધો!” એમ વિચાર કરી જે નિમિત્ત-શાસ્ત્રના જાણુ જોશીના કહેવાથી કુંવર શ્રીપાળને પોતાની કુંવરી પરણાવી હતી તે જોશીને તેડાવ્યો અને રાજા તેને કહેવા લાગ્યો—“મેં તમારા વચનના વિશ્વાસ વડે આને મારી પુત્રી આપી. તો પહેલાથી મને તમોએ એમ કેમ ન કહ્યું કે એ માતંગ એટલે દૂંબ-ચંડાળની જાતિનો છે! માટે તું પોતે જ ગુન્હાને પાત્ર છે.” નિમિત્તિયે ઉત્તરમાં જણાવ્યું કે—“સાંભળો મહારાજા મારું લવિષ્ય જૂઠું નથી, એ સાચી વાત છે, અને આ ઘણું માતંગ એટલે હાથિયોનો ઘણી છે, નહીં કે માતંગ ચંડાળનો ઘણી છે.” જો કે લવિષ્ય-વેત્તાએ આમ સ્પષ્ટ અર્થ કર્યો તો પણ રાજા તેનો અર્થ ન સમજતો હોવાથી કોપવંત થયો અને કુંવર તથા જોશી ઉપર કોપ સાથે ઘાત કરવાની ચિંતવના કરવા લાગ્યો. એટલું જ નહીં પણ તે બન્નેને ઠાર મારવા ઘણા સુભટોને તૈયાર કરાવ્યા, એ વાત બંધાવે

આવ્યો અને સ્નેહગહ કહેવા લાગ્યો—“આટલા દહાડા તમે ક્યાં છુપાઈ રહ્યા હતા ?” એટલામાં તો એક કાકી થઈને, એક ફૂલ થઈને ભેટી પડી અને ઘણું હેત દેખાડતી કહેવા લાગી—“તારી અમે તો વાટ જ ભોતાં હતાં કે ક્યારે મળે !” વગેરે વગેરે વાતો મેલાવીને પૂરેપૂરું નાટક ભજવ્યું, ને તે પછી ફૂળનાયક રાજને કહેવા લાગ્યો—
 “મહારાજ ભાઈજા ! આ અમાગ કુળનો આધાર—પુત્ર છે. એ અમારાથી રીસાઈને આફી નીકળ્યો હતો તે આજે આપની કૃપાથી ભેગો થયો છે, અને આ સર્વે પરિવાર મારો છે. તે બધાનું આના મેલાપથી વિયોગજન્ય દુઃખ ભાગ્યું.” —૪ થી ૬

રાજ મન ચિંતે ઇચ્છું રે, સુણી તેહની વાય રે, ૨૦
 વાત ઘણી વિફર થઈ હો લાલ;

એહ કુટુંબ સવિ એહનું રે, દીસે પરતખખ સાચ રે, ૨૦
 ધિક મુજ વંશ વટાલીયો હો લાલ. ૧૦

નિમિત્તિયો તેડાવીયો રે, મેં તુજ વચન વિશાસ રે, ૨૦
 પુત્રી દીધી એહને હો લાલ;

કિમ માતંગ કહ્યો નહીં રે, તેં દીધો ગલે પાશ રે, ૨૦
 નિમિત્તિયો વળતું કહે હો લાલ. ૧૧

મુજ નિમિત્ત જૂઠું નહી રે, મુણ્ણે સાચી વાત રે; ૨૦
 એ બહુ માતંગનો ઘણી હો લાલ;

રાય અરથ સમજે નહીં રે, કોખ્યો ચિંતે ધાત રે, ૨૦
 કુંઅર નિમિત્તિયા ઉપરે હો લાલ. ૧૨

તે ખેહ જણને મારવા રે, રાયેં કીધ વિચાર રે, ૨૦
 મુલટ ઘણા તિહાં સજ ક્રિયા હો લાલ;

મદનમંજરી તે સુણી રે, આવી તિહાં તે વાર રે, ૨૦
 રાયને ઇણી પરેં વિનવે હો લાલ. ૧૩

કાજ વિચારી કીજિયેં રે, જિમ નવિ હોય ઉપહાસ રે, ૨૦
 જગમાં જશ લહિયે ધણો હો લાલ;

આચારેં કુલ જાણીએં રે, જોઈયે હિયેં વિમાસ રે, ચં
દુર્ખલ કનના ન હોઈયેં હો લાલ. ૧૪

કુંઅરને નરપતિ કહે રે, પ્રગટ કહો તુમહ વંશ રે, ચં
જિણ સાંસો દૂરે ટલે હો લાલ;
કહે કુંઅર કિમ ઉચ્ચરે રે, ઉત્તમ નિજ પરશંસ રે, ચં
કામેં કુળ ગ્લાભાવશું હો લાલ. ૧૫

સૈન્ય તમારું સજ કરો રે, મુજ કર ઘો તરવાર રે, ચં
તવ મુજ કુળ પરગટ થશે હો લાલ;
માયું મુંડાવ્યા પછી રે, પૂછે નક્ષત્ર ને વાર રે, ચં
એ ઉખાણો સાચવ્યો હો લાલ. ૧૬

અથવા પ્રવહણમાં અછે રે, દોય પરણી મુજ નાર રે, ચં
તેડી પૂછા તેહને હો લાલ;
તે કહેશે સવિ માહરો રે, મૂલ થકી અધિકાર રે, ચં
ધણિ પરેં કીજે પારખું હો લાલ. ૧૭

અર્થ—ફૂંબનું ઉપર પ્રમાણે જોલવું સાંભળી રાજા મનમાં ચિંતવવા લાગ્યો—
“વાત તો ઘણી જ માઠી થઈ! આ ફૂંબનું જે કુટુંબ છે તે ખચિત એનું જ (શ્રીપાલનું) કુટુંબ છે એમાં કશો શક નથી; કેમકે પ્રત્યક્ષપણે સાચી વાત સાળીતી જ આપી રહી છે. ધિક્કાર છે એને કે મારો નિર્મળ વંશ વટલાવી દીધો!” એમ વિચાર કરી જે નિમિત્ત-શાસ્ત્રના જાણુ જોશીના કહેવાથી કુંવર શ્રીપાળને પોતાની કુંવરી પરણાવી હતી તે જોશીને તેડાવ્યો અને રાજા તેને કહેવા લાગ્યો—“મેં તમારા વચનના વિશ્વાસ વડે આને મારી પુત્રી આપી. તો પહેલાથી મને તમોએ એમ કેમ ન કહ્યું કે એ માતંગ એટલે ફૂંબ-ચંડાળની જાતિનો છે! માટે તું પોતે જ ચુંડાને પાત્ર છે.” નિમિત્તિયે ઉત્તરમાં જણાવ્યું કે—“સાંભળો મહારાજા મારું ભવિષ્ય જૂઠું નથી, એ સાચી વાત છે, અને આ ઘણાં માતંગ એટલે હાથિયોના ઘણી છે, નહીં કે માતંગ ચંડાળનો ઘણી છે.” જો કે ભવિષ્ય-વેત્તાએ આમ સ્પષ્ટ અર્થ કર્યો તો પણ રાજા તેનો અર્થ ન સમજતો હોવાથી કોપવંત થયો અને કુંવર તથા જોશી ઉપર કોપ સાથે ઘાત કરવાની ચિંતવના કરવા લાગ્યો. એટલું જ નહીં પણ તે બંનેને ઠાર મારવા ઘણા સુભટોને તૈયાર કરાવ્યા, એ વાત બ્યારે

મદનમંજરીએ સાંભળી ત્યારે તે વખતે ત્યાં આવી રાજને આ પ્રમાણે વિનવવા લાગી—
 “પિતાજી ! જે કામ કરીયે તે વિચારીને કરીયે તો તેથી હાંસીને પાત્ર ન થવાય, અને
 જગતમાં ઘણો યશ પ્રાપ્ત થાય. વિચારી જુઓ કે—કુળ તો આચારથી જ ઝોળખાય
 છે, તે છતાં પણ આવી વાતો સાંભળી કાચા કાનનું થવું એ યોગ્ય નથી. માટે ઉંડી
 તપાસ કરી કામ કરો કે જેથી પાછળ પસ્તાવું ન પડે.” ઇત્યાદિ કહી દાખલા દલીલ
 વડે રાજના મનમાં પોતાના કથનની હીલચાલ કરી. એથી રાજએ કુંવર પ્રત્યે પૂછ્યું કે—
 “તમારો વંશ જાહેર કરો કે જેથી સંશય દૂર થાય.” કુંવરે આનંદિત મહેરે કહ્યું—
 “જે ઉત્તમ જન હોય તે પોતાની પ્રશંસા પોતાના મુખેથી કેમ કહી શકે ? માટે
 કામ મારફત હું કુળ ઝોળખાવીશ. આપ આપનું સઘળું લશ્કર તૈયાર કરાવી, મારા
 હાથમાં ફક્ત એક તરવાર આપો એટલે સત્રી છું કે આ કુટુંબનો સગો છું એ તરત
 જણાતા મારું કુળ પ્રકટ થઈ જશે. કેમકે સત્રીની ખરી પરીક્ષા લડાઈના મેદાનમાં તરવા-
 રથી થાય છે. માથું મુંડાવ્યા પછી નક્કર ને વાર પૂછે તેવી કહેવત આપે સાચી કરી
 ખતાવી. એમ છતાં પણ તુરત ખાત્રી કરવા માંગતા હો તો આજે ખંદરમાં નાંગરા
 એલાં વહાણોની અંદર મારી પરણેલી એ મુંદરીઓ છે તેને તેડાવીને પૂછો કે બધા તે
 વિસ્તારપૂર્વક મારો અધિકાર (હકીકત) આદિથી અંત મુખી કહી ખતાવશે. જેથી પરીક્ષા
 થશે.”

—૧૦ થી ૧૭

તેહને તેડાવા મોકલ્યા રે, રાયે નિજ પરધાન રે, ચ૦
 તે જઈને તિહાં વિનવે હો લાલ;

તવ મયણા મન હરખીયાં રે, પામી આદરમાન રે, ચ૦
 સહિ કંતે તેડાવીયાં હો લાલ. ૧૮

ખેસી રચણ મુખાસને રે. આવ્યા રાય હનૂર રે, ચ૦
 ભૂપતિ મન હરખ્યો ધણું હો લાલ;

નયણે નાહ નિહાલતાં રે, પ્રગટ્યો પ્રેમ અંકૂર રે, ચ૦
 સાચે જૂઠું નસાડીયું હો લાલ. ૧૯

વિદાધર પુત્રી કહે રે, સઘલો તસ વિરતંત રે, ચતુર નર૦
 વિદાધર મુનિવર કહો હો લાલ;

પાપી શેઠેં નાખીયો રે, સાયરમાં અમ કંત રે, ચતુર નર૦
 વખતેં આજ અમે લહો હો લાલ. ૨૦

તે સુણતાં જવ ઝોલખ્યો રે, તવ હરખ્યો મન રાય રે, ચં
પુત્ર સગી ભગિની તણો હો લાલ;
અવિચાર્યું કીધું હતું રે, પણ આવ્યું સવિ ઠાય રે, ચં
ભોજન માંહે ધી ઢલ્યું હો લાલ. ૨૧

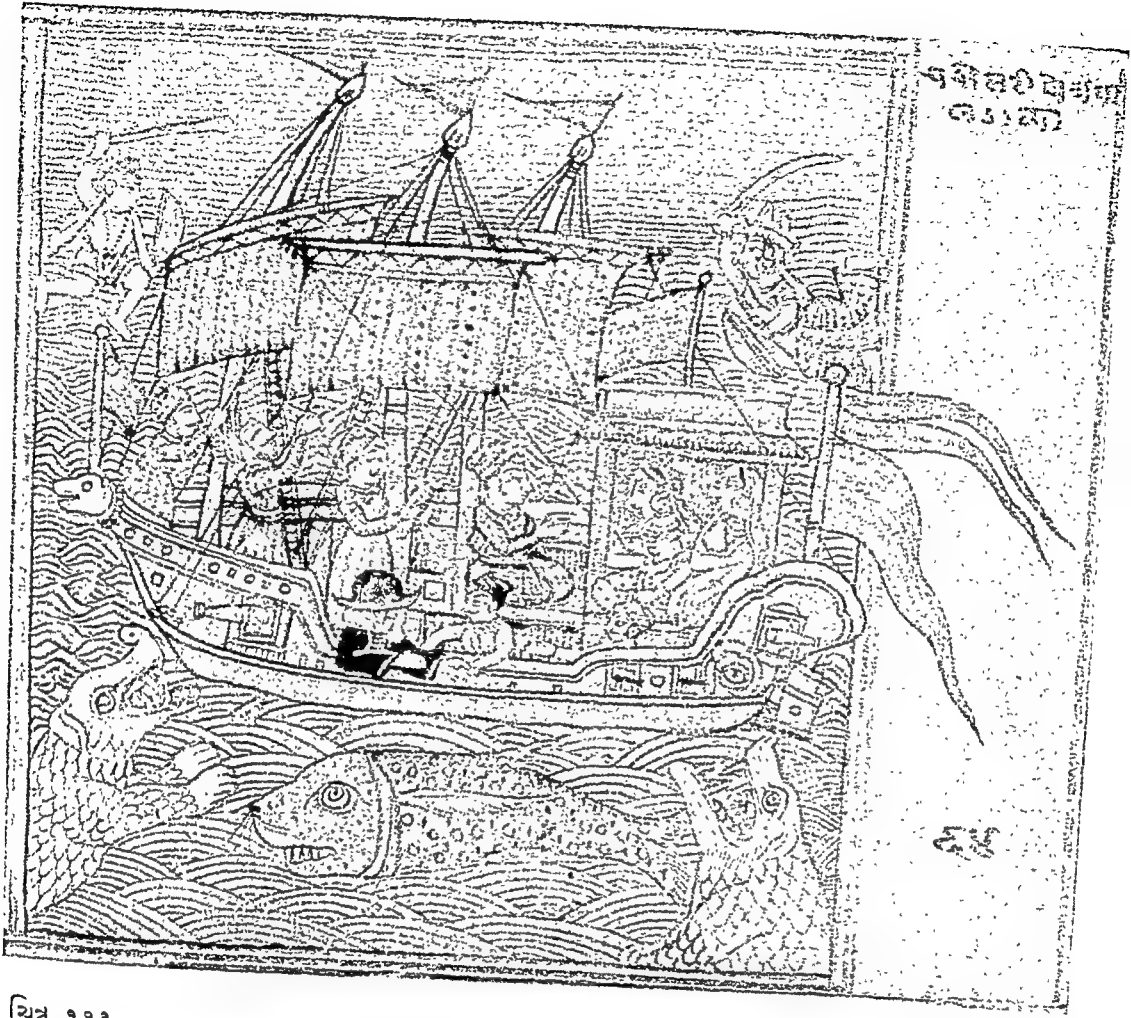
નરપતિ પૂછે ફંખને રે, કહો એ કિરયો વિચાર રે, ચં
તવ તે યોલે કંપતા હો લાલ;
શેઠે અમહ વિગોધયા રે, લોભે થયા ખૂવાર રે, ચં
કૂડું કપટ અમે કેલવ્યું હો લાલ. ૨૨

તવ રાજ રીસે ચઢ્યો રે, ખાંધી આણવ્યો શેઠ રે, ચં
ફંખ સહિત હણવા ધર્યો હો લાલ;
તવ કુંવર આડો વલી રે, છોડાવ્યો તે શેઠ રે, ચં
ઉત્તમ નર એમ જાણીયે હો લાલ. ૨૩

નિમિત્તિયો તવ યોલીયો રે, સાચું મુજ નિમિત્ત રે, ચં
એ ખડુ માતંગનો ધણી હો લાલ;
માતંગ કહીયે હાથીયા રે, તેહનો પ્રભુ વડ ચિત્ત રે, ચં
એ રાજેસર રાજ્યો હો લાલ. ૨૪

અર્થ:—આ પ્રમાણે કુંવરનું જોલવું સાંભળીને રાજાએ તે જાને મુંદરીઓને
જોલાવવા તુરત પોતાના પ્રધાનને બંદર પર મોકલ્યો, એટલે તે બંદર પરનાં વહાણમાં
પહોંચી મુંદરીઓ પ્રત્યે વીનવવા લાગ્યો કે—“આપના સ્વામીનાથ અહીં છે અને
આ પ્રમાણે વાત બની છે માટે આપને જોલાવવા આવ્યો છું.” વગેરે વગેરે કહ્યું,
એટલે સ્ત્રીઓ આદરમાન પામી એથી તેણીઓનાં મન હર્ષવંત થયાં અને વિચારવા
લાગી કે—“દેવી વચન પ્રમાણે મહિનાની મુદત પૂરી થવાને લીધે નક્કી સ્વામીનાથે
તેડાવ્યા છે, માટે જવું જ લેઈએ.” એમ વિચારી રત્નમુખાસનમાં બેસી રવાના થઈ
રાજા હંબુર આવી પહોંચી. એ લેઈ રાજાનું મન હર્ષવંત બન્યું તેમ જ મુંદરીઓએ
પોતાના નાથને નજરે નિહાળતાં પ્રેમચંદ્ર પ્રકટ થયો. આ બતાવથી સાચે જૂઠું નસાડી
કીધું. તે પછી રાજાના પૂછવાથી વિદ્યાધર પુત્રી મદનમંજૂપાએ જે વિદ્યાચારણ મુનિના
મુખેથી સાંભળ્યો હતો તે બધો વૃત્તાંત કહી બતાવી વિશેષમાં કહ્યું કે—“પાપી ધવલશેઠે

અર્થ:—આ પ્રમાણે ભવિષ્ય સાચું પડવાથી રાજા બહુ રાજી થયો એથી તેણે જોશીને બહુ દાન માન આપી વિદાય કર્યો. (કવિ કહે છે કે—“હમેશાં જગતમાં તમામ ખજાનાઓ કરતાં વિદ્યારૂપી ખજાનો મોટો અલભ્ય છે; અને એથી સર્વે તે વિદ્યાની પ્રશંસા કરતાં કરતાં પોતપોતાને સુકામે ગયાં.”) કુંવર પણ નવપદ્મનું ધ્યાન ધરતો ધરતો પોતાના આવાસે ગયો અને ત્રણે સુંદરીઓ એકઠી મળી તે સાથે આનંદ વિનાશ કરવા લાગ્યો. જો કે ધવળશેઠે જો વખત ફર કર્મ કર્યું, છતાં પણ કુંવર તે વાત ધ્યાનમાં ન રાખતાં તેને પહેલાંની પેઠે જ પ્રીતિપૂર્વક પોતાની પાસે રાખી રહેલ જાળવતો હતો, પરંતુ આ રીતે જોયા છતાં ધવળશેઠનું મન તો ધવળ થયું જ નહીં; કેમકે કુંવરે ઉત્તમતા ન ઓડી તો ધવળ પોતાની નીચતા કેમ ઓડે? માટે દુર્જનના કુળની રીતિ ધવળે મનથી દૂર કરી જ નહીં. જે જેવો હોય તે તેવો જ રહેવા પરંપરાની રીતિ હોવાથી તે નિયમ પાળી ધવળશેઠ વિચારવા લાગ્યો—“મેં દરિયામાં નાખી તથા દૂંધનું કલક આપી શ્રીપાલનું નિકંદન કરવા ઉપાય હાથ ધર્યા; પણ તે બંને બાબતમાં મારા જોડ હાથ હેઠા પડ્યા, અને એકે કાર્ય મિદ્ધ થયું નહીં, માટે હવે તો એ જ નિશ્ચય છે કે—પી ન શકું તો ઢોળી તો નાખું! એટલે કે મારે હાથ લક્ષ્મી અને બંને સ્ત્રીઓ ન આવી તેની ચિંતા નહીં, પણ એને ભોગવવા તો નહીં દઉં. બસ મારા હાથે જ એને કાર મારી નાખું એટલે બધી પંચાત મટી જાય.” એવા ચાક્કસ વિચાર પર આવી, હાથમાં પાણીદાર કટારી લઈ ત્યાં માત્રે માળે કુંવર સુખશ્યામાં પોઠી રહેલ છે ત્યાં રાત્રીની વખતે શેઠ ચડવા ગયો; પરંતુ પાપનો ઘડો ભરાઈ આવતાં કૂટવાની તૈયારી પર પહોંચતા શેઠનો પગ લપસ્યો, જેથી તે ભોંય પર પડ્યો અને પોતાની પાણીદાર કટારી પોતાની જ સેવા કરનારી નીવડી—પેટમાં દાખલ થઈ પાપી શેઠને પાપના પ્રજાપણને લીધે મરણને શરણ કરી માત્રની નગ્ને પહોંચતો કરી દીધો. ન્યારે લોકોએ પ્રભાતે ઉઠી ધવળશેઠની બૂરી ગતિ જોઈ ત્યારે એકઠા થઈ એમ જ બોલવા લાગ્યા કે—“ધિકાર છે એના જીવતરને કે એ સ્વામીદ્રોહી થયો, તો જેવું કુંવરનું એણે ચિંતવ્યું તેવું જ પોતાને માટે થયું. ઉગ્ર પાપ તુરત જ ફળે છે.” વગેરે વગેરે વાણી વડે ફિટકાર આપ્યો. પરંતુ કુંવરે તો પાપી ધવળના મરણથી શોક ધારણ કરી તેનાં મૃતકારજ કર્યાં અને તેના ગુણો મંજાર્યાં કર્યાં. કવિ કહે છે કે—સોનાને ચાહે તેટલું અગ્નિમાં તપાવિયે તો પણ તે પોતાનો અસહી રંગ જાળવી જ રાખે છે. નહીં કે તેવા મંયોગથી ગંગા બદલી દે. (રીતિ જ છે કે અગરને કે ચંદનને અગ્નિમાં નાખી બાળીયે તો પણ તે સુગંધી જ આપ્યા કરે છે અને સમજાવેને બહુ મંતાપ આપીયે તો પણ દોષિનના દોષ તરફ નજર ન કરે.) તે પછી પાંચસે વડાઓનો માલ માત્ર મંજાળી લીધો કે જેનાં ગળતાં પણ પાર ન આવે એટલી તરમી હતી, જેથી તેની વ્યવસ્થા કરવા મંજાળી ધવળશેઠના સુખદિવંત જે ત્રણ મિત્ર હતા તેમને અધિકારી કર્યાં. કવિ કહે છે કે—ગુણના ખજાના રૂપ જે મનુષ્યો હોય છે તે

ચિત્ર ૧૧૧

આકાશમાંથી ઉતરતાં ચક્રેશ્વરી દેવી

(પાનું ૧૧૮)

અમારા નાથને દરિયામાં દગો દઈ નાખી દીધા હતા; પણ સારા લાગ્યોદયના લીધે આ એક મહિને આવે પ્રાપ્ત થયા છે.” બ્યારે આ પ્રમાણે બધી હકીકતથી રામ વાકેફ થયો ત્યારે તો એ કુંવર સગી બહેનનો દીકરો (લાણેજ) જ નીકળ્યો, એટલે રામ મનમાં બહુજ રાજ થયો. આ પ્રમાણે ઝાળખાણ પડવાથી રામ વિચારમાં પડ્યો કે— “અવિચાર્યું—વગર વિચાર્યું કામ કરવા માંડ્યું હતું; પણ દૈવની અનુકળતાથી તે બધું ઠેકાણે આવ્યું. થી ઢળ્યું પણ બોજનમાં જ ઢળ્યું.” વગેરે વિચારી ફૂંબ પ્રત્યે રામએ પૂછ્યું—“તમે તમારો સગો બતાવો છે એ સંબંધમાં સત્ય વાત શું છે ? તે જલ્દી કહો શી મતલબને લીધે આ પ્રપંચ રચના કરવી પડી ?” આ પ્રમાણે રામએ પૂછ્યું એટલે ફૂંબો થરથરતા બોલ્યા કે—“અન્નદાતાજી ! ધવળશેઠે અમને શિખવ્યું છે અને લાખ મોનામહેર મળવાના લોકને લીધે ખૂબાર થયા છિએ. પ્રભો ! અમોએ અહું જ કપટ કેળવ્યું છે; માટે દીન બાણી દયા કરો.” એવું ફૂંબતું બોલવું સાંભળી રામ ક્રોધવંત બની ધવળશેઠને બાંધી પોતાની હજુર મંગાવ્યો અને તે પછી તે શેઠ અને ફૂંબના ટોળાને ઠાર મારવાનો નિશ્ચય કરી રામ બોલ્યો કે—“શેઠ અને ફૂંબ બેઉ દેહાંત દંડને યોગ્ય જ છે માટે તેમને ગરદન મારો.” એમ હુકમ ફરમાવી તે બેઉને મારાઓને સ્વાધીન કર્યા. એટલે મોટા મનના કુંવરે આડે ફરી તે બેઉને મ્હોતની સજાથી બચાવ્યા. કવિ કહે છે કે—“ઉત્તમ નર આ પ્રમાણે ઝાળખીયે કે જે અવશ્યજી ઉપર શુભ કરે તે જ ઉત્તમ જન ગણાય છે.” બ્યારે આ પ્રમાણે ચોખવટ થઈ ત્યારે ભવિષ્ય લાખનાર ભેશી બોલ્યો—“મહારાજ કેમ મારું નિમિત્તશાસ્ત્ર કિંવા ભવિષ્યવાણી હવે સત્ય છે કે નહીં ? મેં કહ્યું હતું કે આ બહુ માતંગનો ધણી છે. માતંગ એટલે હાથી, તેઓનો જે પ્રભુ તે બહુ માતંગનો ધણી કહેવાય છે, માટે જ આ બહુ માતંગનો પ્રભુ, ઉદાર ચિત્તવંત અને રામઓનો પણ રામ છે.”

—૨૧ થી ૨૪

નિમિત્તિયાને નૃપ દીએ રે, દાન અને બહુ માન રે, ચ૦
વિદ્યાનિધિ જગમાં વડો હો લાલ;

કુંઅર નિજ ઘર આવીયા રે, કરતા નવપદ ધ્યાન રે, ચ૦
મયણાં ત્રણે એકઠી મલી હો લાલ. ૨૫

કુંઅર પૂરવની પરે રે, પાસે મનની પ્રીત રે, ચ૦
પાસે રાખે શેઠને હો લાલ;

તે મનથી છડે નહીં રે, દુર્જનની કુલ રીત રે, ચ૦
જે જેહવો તે તેહવો હો લાલ. ૨૬

બેઠૂ હાથ ભૂંધ પડ્યા રે, કાજ ન એકો સિદ્ધ રે, ચ૦
શેઠ ધરિયું મન ચિંતવે હો લાલ;

પી ન શક્યો ઢોળી શકું રે, એહવો નિશ્ચય કીધ રે, ચ૦
એહને નિજ હાથે હણું હો લાલ. ૨૭

કુંઅર પોઢ્યો છે જિહાં રે, સાતમી ભૂંધ એ આપ રે, ચ૦
લેઈ કટારી તિહાં ચડ્યો હો લાલ;

પગ લપટ્યો હેઠે પડ્યો રે, આવી પહોતું પાપ રે, ચ૦
મરી નરકે ગયો સાતમી હો લાલ. ૨૮

લોક પ્રભાતે તિહાં મલ્યા રે, બોલે ધિક ધિક વાણુ રે, ચ૦
સ્વામીદ્રોહી એ થયો હો લાલ;

જેહ કુંઅરને ચિંતવ્યું રે, આપ લહ્યું નિરવાણુ રે, ચ૦
ઉગ્ર પાપ તુરત જ ફેલે હો લાલ. ૨૯

મૃતકારજ તેહનાં કરે રે, કુંઅર મન ધરે શોક રે, ચ૦
ગુણુ તેહના સંભારતો હો લાલ;

સોવન ઘણું તપાવીયે રે, અગ્નિ તણે સંયોગ રે, ચ૦
તોહી રંગ ન પાલટે હો લાલ. ૩૦

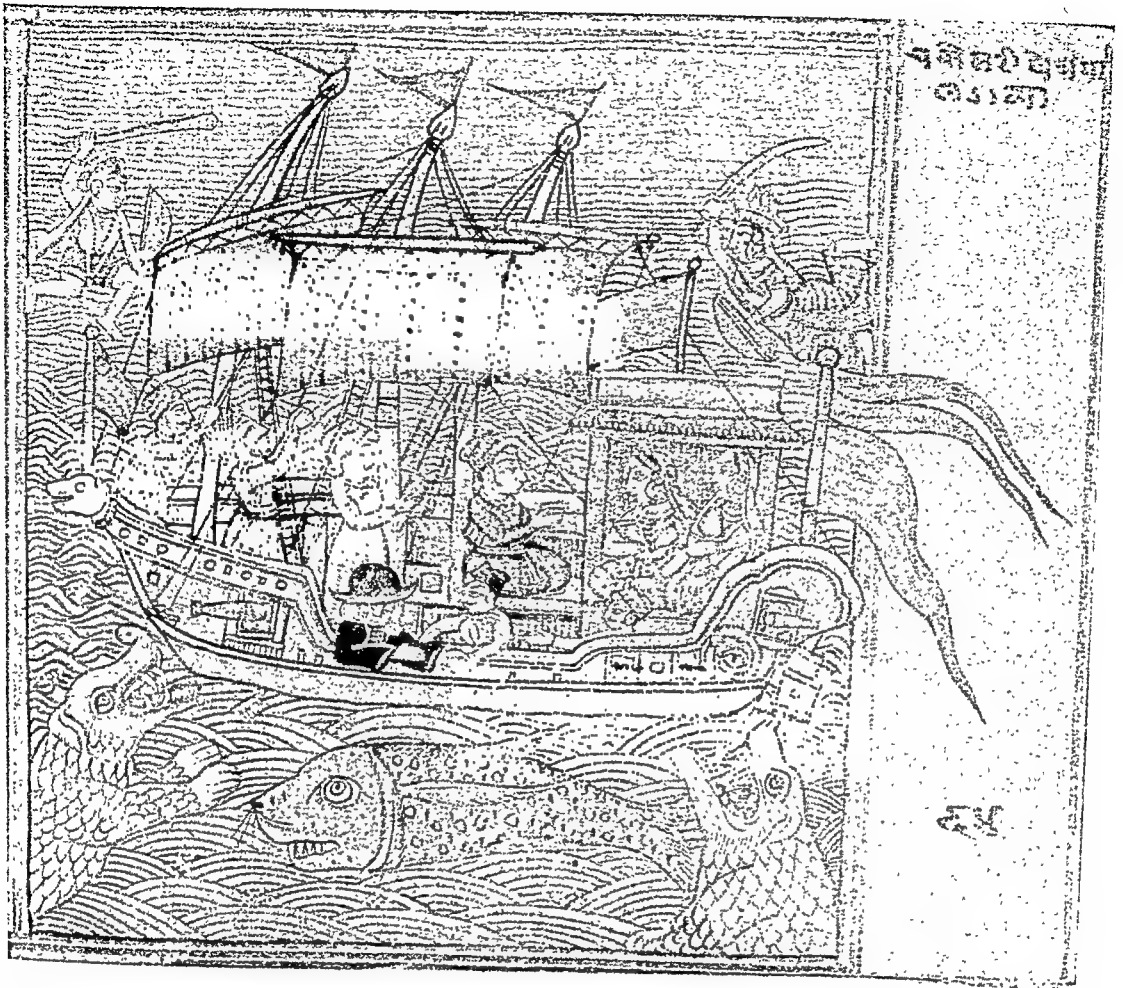
માલ પાંચસે વહાણુનો રે, સવિ સંભાલી લીધ રે, ચ૦
લખમીનું લેખું નહી હો લાલ;

મિત્ર ત્રણુ જે શેઠના રે, તે અધિકારી કીધ રે, ચ૦
ગુણુનિધિ ઉત્તમ પદ લહે હો લાલ. ૩૧

ઈંદ્ર તણાં સુખ ભોગવે રે, તિહાં કુંઅર શ્રીપાળ રે, ચ૦
મયણાં ત્રણુ પરવર્યો હો લાલ;

ત્રીજે ખંડે ઈમ કહી રે, વિનયે ચોથી ઢાલ રે, ચ૦
સિદ્ધચક્ર મહિમા ફલ્યો હો લાલ. ૩૨

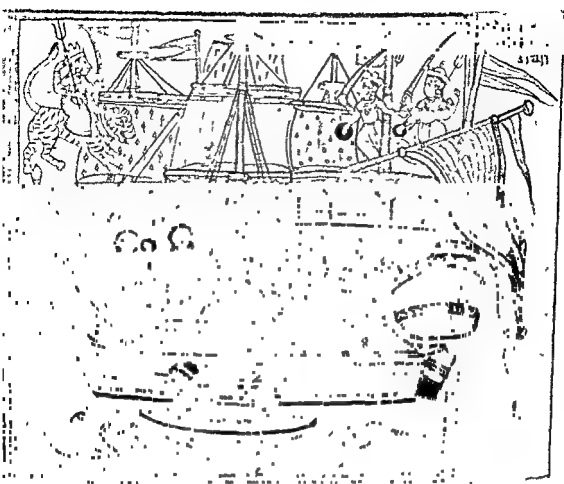
અર્થ:—આ પ્રમાણે ભવિષ્ય સાચું પડવાથી રાજા બહુ રાજી થયો એથી તેણે જોશીને બહુ દાન માન આપી વિદાય કર્યો. (કવિ કહે છે કે—“હમેશાં જગતમાં તમામ ખજાનાઓ કરતાં વિદ્યારૂપી ખજાનો મોટો અલભ્ય છે; અને એથી સર્વે તે વિદ્યાની પ્રશંસા કરતાં કરતાં પોતપોતાને મુકામે ગયાં.”) કુંવર પણ નવપદનું ધ્યાન ધરતો ધરતો પોતાના આવામે ગયો અને ત્રણે મુંદરીઓ એકઠી મળી તે સાથે આનંદ વિનોદ કરવા લાગ્યો. જો કે ધવલશેઠે જે વખત ફર કર્મ કર્યું, છતાં પણ કુંવર તે વાત ધ્યાનમાં ન રાખતાં તેને પહેલાંની પેઠે જ પ્રીતિપૂર્વક પોતાની પાસે રાખી રહેલું જાળવતો હતો, પરંતુ આ રીતે જોયા છતાં ધવળશેઠનું મન તો ધવળ થયું જ નહીં; કેમકે કુંવરે ઉત્તમતા ન છોડી તો ધવળ પોતાની નીચતા કેમ છોડે? માટે દુર્જનના કુળની રીતિ ધવળે મનથી દૂર કરી જ નહીં. જે જેવો હોય તે તેવો જ રહેવા પરંપરાની રીતિ હોવાથી તે નિયમ પાળી ધવળશેઠ વિચારવા લાગ્યો—“મેં દરિયામાં નાખી તથા રૂંબનું કલક આપી શ્રીપાલનું નિકંદન કરવા ઉપાય હાથ ધર્યા; પણ તે જાનને જાળતમાં મારા જેવું હાથ હેઠા પડ્યા, અને એકે કાર્ય નિદ્ર થયું નહીં; માટે હવે તો એ જ નિશ્ચય છે કે—પી ન શકું તો ઢોળી તો નાખું! એટલે કે મારે હાથ લક્ષ્મી અને જાને સ્ત્રીઓ ન આવી તેની ચિંતા નહીં, પણ એને ભોગવવા તો નહીં દઉં. ખસ મારા હાથે જ એને કાર મારી નાખું એટલે બધી પંચાત મટી જાય.” એવા ચોક્કસ વિચાર પર આવી, હાથમાં પાણીકાર કટારી લઈ ન્યાં સાતમે માળે કુંવર સુખશય્યામાં પોલી રહેલ છે ત્યાં રાત્રીની વખતે શેઠ ચઢવા ગયો; પરંતુ પાપનો ઘડો ભરાઈ આવતાં ફૂટવાની તૈયારી પર પહોંચતા શેઠનો પગ લપસ્યો, જેથી તે ભોંધ પર પડ્યો અને પોતાની પાણીકાર કટારી પોતાની જ સેવા કરનારી નીવડી—પેટમાં દાખલ થઈ પાપી શેઠને પાપના પ્રજળપણાને લીધે મરણને શરણ કરી સાતમી નરકે પહોંચતો કરી દીધો. ન્યારે લોકોએ પ્રભાતે ઉઠી ધવળશેઠની ખૂરી ગતિ જોઈ ત્યારે એકઠા થઈ એમ જ ખોલવા લાગ્યા કે—“ધિકાર છે એના જીવતરને કે એ સ્વામીદ્રોહી થયો; તો જેવું કુંવરનું એણે ચિંતવ્યું તેવું જ પોતાને માટે થયું. ઉઝ પાપ તુરત જ ફળે છે.” વગેરે વગેરે વાણી વડે ફિટકાર આપ્યો. પરંતુ કુંવરે તો પાપી ધવળના મરણથી શોક ધારણ કરી તેનાં મૃતકારજ કર્યા અને તેના ગુણે સંભાર્યા કર્યા. કવિ કહે છે કે—સોનાને ચાહે તેટલું અગ્નિમાં તપાવિયે તો પણ તે પોતાનો અસલી રંગ જાળવી જ રાખે છે. નહીં કે તેવા સંયોગથી રંગ બદલી દે. (રીતિ જ છે કે અગરને કે ચંદનને અગ્નિમાં નાખી બાળીયે તો પણ તે મુગંધી જ આપ્યા કરે છે અને સમજનને બહુ મંતાપ આપીયે તો પણ દોષિનના દોષ તરફ નજર ન કરે.) તે પછી પાંચમે વહાણાને માલ માત્ર સંભાળી લીધો કે જેનાં ગણતાં પણ પાર ન આવે એટલી લક્ષ્મી હતી, જેથી તેની વ્યવસ્થા કરવા સંજોગથી ધવળશેઠના મુગુદ્ધિવંત જે ત્રણ મિત્ર હતા તેમને અધિકારી કર્યા. કવિ કહે છે કે—ગુણના ખજાના રૂપ જે મનુષ્યો હોય છે તે

चित्र १११

आकाशमांथी उतरतां यक्षेश्वरी देवी

(पानुं ११८)

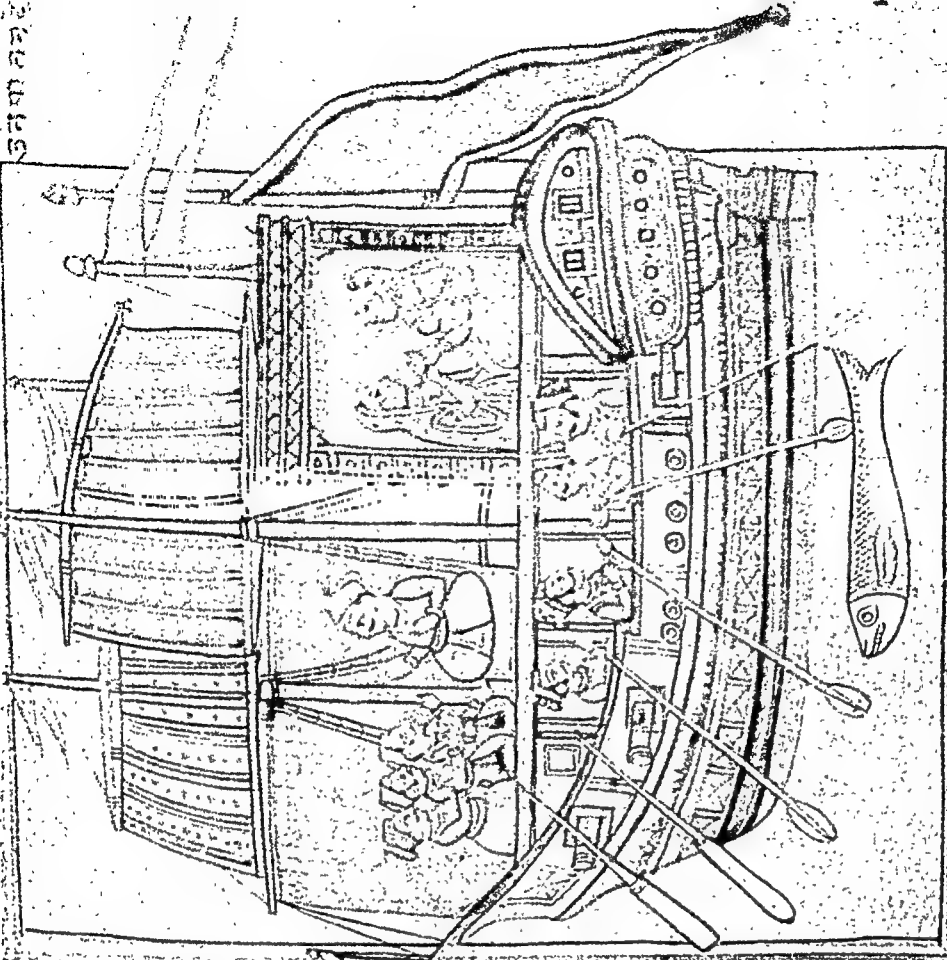

ચિત્ર ૧૧૨

ચોક્કસરી દેવી તથા ક્ષેત્રવાલ વક્ષાણુમાં પહોંચ્યા

(પાનું ૧૧૮)

તેતરવાસું અંધરે ॥ રાણી પામવ
 હોવકેમરીરાતપતિ આકામ
 રામસલહેવસુંપરવસારામોહતા
 મિત્રઆવાસેરા રુદાની પાતવતા

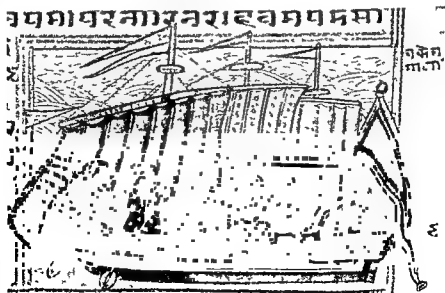

चित्र ११५

કોઈક વાતને કહીને આવી પડેલો

(419 920)

મનુષ્યો ગુણના પ્રતાપથી અવશ્ય ઉત્તમ પદ—અધિકાર પ્રાપ્ત કરેજ છે. આ પ્રમાણે વ્યવસ્થા કરી શ્રીપાલકુંવર ત્રણ સુંદરીઓથી પરવરેલો ત્યાં ઇંદ્રના સરખા સુખ ભોગવવા લાગ્યો. (વિનયવિજયજી કહે છે કે—આ શ્રીપાળ રાસના ત્રીજા ખંડની આ ચોથી ઢાળ તે એ જ બતાવી રહેલ છે કે સિદ્ધચક્રનો મહિમા કેવો ફળદાયી છે કે જે શ્રીપાલ મહારાજને જેમ ફળ્યો તેમ તમો પણ તે જ પ્રમાણે ફળ મેળવો.) —૨૫ થી ૩૨

દોહા-૭૬

- એક દિન રયવાડી ચઢ્યો, રમવાને શ્રીપાલ;
સાથ ખડુ ત્યાં ઉતર્યો, દીઠો ઋદ્ધિ વિશાલ. ૧
- સાર્થવાહ લેઈ ભેટણું, આવ્યો કુંઅર પાય;
તવ તેહને પૂછે ઈશ્યું, કુંઅર કરી સુપસાય. ૨
- કવણ દેશથી આવીયા, કિહાં જવા તુમહ ભાવ;
સાર્થવાહ તવ વીનવે, કરભેડી સદ્ભાવ. ૩
- આવ્યા કાંતીનયરથી, કંબુદીવ ઉદ્દેશ;
કુંવર કહે કોઈક કહો, અચરિજ દીઠ વિશેષ. ૪
- તેહ કહે અચરિજ સુણો, નયર એક અભિરામ;
કોશ ઇહાંથી ચારસો, કુંડલપુર તસ નામ. ૫
- મકરકેતુ રાજ તિહાં, કપૂરતિલકા કંત;
દોય પુત્ર ઉપર હુઈ, સુતા તાસ ગુણવંત. ૬
- નામેં તે ગુણસુંદરી, રૂપે રંભ સમાન;
જગમાં જસ ઉપમ નહીં, ચોસઠ કલા નિધાન. ૭

અર્થ:—એક દિવસ શ્રીપાલકુંવર રાજવાટિકા ફરવા (હવા ખાવા-રમવા) માટે ઉપવનની અંદર પરિવાર સહિત સ્વારી લઈ ગયો હતો. ત્યાં પુષ્કળ ઋદ્ધિવંત સથવારો ઉતરેલો કુંવરની નજરે પડ્યો. તેમજ સથવારાના આગેવાન સાર્થવાહની નજર પણ ભાગ્યવાન કુંવર તરફ પડી એટલે તેમને સુવરાજ જાણી તે સાર્થવાહ યોગ્ય ચીજોનું ભેટણું લઈ કુંવરની હજૂર આવ્યો. એટલે કૃપા સાથે કુંવરે આ પ્રમાણે પૂછ્યું—“સાર્થપતિ! તમો કયા દેશથી આવેલા છો? અને કઈ દિશા ભણી હવે જવાનો વિચાર છે?”

એ સાંભળી સાર્થવાહે કહ્યું કે—“અમે બધા કાંતિનગરથી આવેલા છીએ, અને અમારા કંબુદ્વીપ જવાનો વિચાર છે.” ફરી કુંવરે પૂછ્યું કે—“બ્યારે તમોએ લાંબા પંથ પસાર કર્યો છે ત્યારે કહો કે એ પંથની અંદર કોઈ આશ્ચર્યકારી બનાવ જોયો છે?” સાર્થવાહે કહ્યું—“મહારાજ ! જે આશ્ચર્યકારી બનાવ નજરોનજર જોયો છે તે સાંભળો. કુંડલપુર નામનું એક શહેર છે કે જે અહીંથી બરોબર ચારસો ગાઉ દૂર છે. તે શહેરનો મકરકેતુ રાજ છે, તેની કપૂરતિલકા નામની રાણી છે. તે રાણીના પેટથી બે પુત્ર તેમ જ તે ઉપર એક શુભવાન પુત્રી પેદા થયેલ છે; કે જેણીનું નામ શુભસુંદરી નામ પ્રમાણે સુંદર શુભ ધરાવનારી છે અને રૂપમાં સ્વર્ગમાં વસનારી રંભા સરખી છે, એટલું જ નહીં પણ જગત ભરમાં તેણીના રૂપશુભની બરોબરી બતાવવા ઉપમા આપીએ તેવો કોઈ પદાર્થ પણ સરળયેલ નથી. એટલે કે તે શુભસુંદરી સ્ત્રીની ચોસઠે કળાઓનો ખજાનો જ છે. ૧ નૃત્ય, ૨ ઔચિત્ય, ૩ ચિત્રક, ૪ વાદ્ય, ૫ મંત્ર, ૬ તંત્ર, ૭ જ્ઞાન, ૮ વિજ્ઞાન, ૯ કંભ, ૧૦ જલસ્તંભ, ૧૧ ગીતાનાદ, ૧૨ તાલમાન, ૧૩ મેઘવૃદ્ધિ, ૧૪ ક્ષણવૃદ્ધિ, ૧૫ આરામાશીષણ, ૧૬ આકારગોપન, ૧૭ ધર્મ વિચાર, ૧૮ શુકન, ૧૯ ક્રિયાકલ્પ, ૨૦ મંદુકૃત જલ્પ, ૨૧ પ્રાસાદનીતિ, ૨૨ ધર્મનીતિ, ૨૩ વર્ણિકાવૃદ્ધિ, ૨૪ સુવર્ણસિદ્ધિ, ૨૫ સુરભિતૈલકરણ, ૨૬ લીલાસંચરણ, ૨૭ ગજતુરંગ પરિક્ષણ, ૨૮ પુરુષ લક્ષણ, સ્ત્રી લક્ષણ, સામુદ્રિક, ૨૯ સુવર્ણ રત્નભેદ, ૩૦ અષ્ટાદશલિપિ પરિચેદ, ૩૧ તત્કાલબુદ્ધિ, ૩૨ વાસસિદ્ધિ, ૩૩ વૈદ્યક, ૩૪ કામવિક્રિયા, ૩૫ ઘટબ્રમ, ૩૬ સારિપરિશ્રમ, ૩૭ અજન, ૩૮ શ્વર્ગયોગ, ૩૯ હસ્તલાઘવ, ૪૦ વચનપાટવ, ૪૧ લોભ્યવિધિ, ૪૨ વાણિન્યવિધિ, ૪૩ મુખમંડન, ૪૪ શાક્ષિ-ખંડન, ૪૫ કથાકથન, ૪૬ પુષ્પચુંથન, ૪૭ વક્રોક્તિ, ૪૮ કાવ્ય શક્તિ, ૪૯ સ્ફારવેષ, ૫૦ સકલજ્ઞાના વિશેષ, ૫૧ અભિધાન જ્ઞાન, ૫૨ આભરણ પરિધાન, ૫૩ ભૂત્યોપચાર ૫૪ ગૃહાચાર, ૫૫ કાવ્યકરણ, ૫૬ પટનિરાકરણ, ૫૭ રંધન, ૫૮ કેશખંધન, ૫૯ વીણાનાદ, ૬૦ વિતંડાવાદ, ૬૧ અંકવિચાર, ૬૨ લોકવ્યવહાર, ૬૩ અત્યાસરિકા, ૬૪ પ્રશ્ન પ્રહેલિકા. એ ચોસઠ કલાનાં નામ અન્ય સ્થળે પ્રકાશાંતરે પણ લખેલાં છે. એ ચોસઠે કલાની બધી તે શુભસુંદરી છે.

—૧ થી ૭

રાગ રાગિણી રૂપ સ્વર, તાલ તંત વીતાન;

વીણા તસ પ્રહા સુણે, થિર કરી આઠે કાન. ૮

શાસ્ત્ર સુભાષિત કાવ્ય રસ, વીણા નાદ વિનોદ;

ચતુર મલે જે ચતુરને, તો ઉપજે પરમોદ. ૯

હરેરો ગાય તણે ગલે, ખટકે જેમ કુકડ;

મૂરખ સરખી ગોઠડી, પગ પગ હિયડે ટક. ૧૦

- જે રૂઠો ગુણવંતને, તો દેજે દુઃખ પોઠિ;
દૈવ ન દેજે એક તું, સાથ ગમારાં ગોઠિ. ૧૧
- રસિયા શું વાસો નહીં, તે રસિયા એક તાલ;
ઝૂરીને ઝાંખર હુવે, જિમ વિછડી તરૂડાલ. ૧૨
- ઉક્તિ યુક્તિ જાણે નહીં, સૂઝ નહીં જસ સોજ;
ધત ઉત જોઈ જંગલી, જાણે આવ્યું રોઝ. ૧૩
- રોઝ તાણું મન રીઝવી, ન શકે કોઈ સુખાણુ;
નદી માંહિ નિશદિન વસે, પલજે નહીં પાષાણુ. ૧૪
- મરમ ન જાણે માંહિલો, ચિત્ત નહીં ધક ઠોર;
જિહાં તિહાં માથું ધાલતો, ફિરે હરાયું ઠોર. ૧૫
- વલી ચતુરશું જોલતાં, જોલી ધક દો વાર;
તે સહેલી સંસારમાં, અંવર અકજ અવતાર. ૧૬
- રસિયાને રસિયા મિલે, કેલવતાં ગુણ ગોઠ;
હિયે ન માયે રીઝ રસ, કહેણી નાવે હોઠ. ૧૭
- પરખ્યા પાળે પરણતાં, ભુજ મિલે ભરતાર;
જય જન્મારો ઝૂરતાં, કિશ્યું કરે કિરતાર. ૧૮
- તિણ કારણ તે કુંઅરી, કરે પ્રતિજ્ઞા સાર;
વીણા વાદે જીતશે, જે મુજ તે ભરતાર. ૧૯

અર્થ:—હવે તે ગુણસુંદરીએ જાળપણથી જ વીણા વગાડવાનો અભ્યાસ કર્યો છે, તે કેવી રીતે કર્યો છે? તો કે ૧ રાગ, ૨ રાગિણી, ૩ રૂપ, ૪ સ્વર, ૫ તાલ, ૬ તંતાવતાન. એટલા ગુણયુક્ત વીણાના જે કાંઈ ભેદો છે તે સર્વને તે કુંવરી જાણે છે. તિહાં પ્રથમ રાગ છ પ્રકારના છે. તે જણાવે છે.

૧ શ્રીરાગ. ૨ વસંત. ૩ પંચમ. ૪ ભૈરવ. ૫ મેઘ. ૬ નટનારાયણ. એ છ રાગનાં નામ કહ્યાં હવે એકેક રાગની છ છ રાગિણીઓ એટલે શ્રીઓ છે, તેમનાં નામ કહે છે : (૧) મહારવા અથવા માલવી; ત્રિવેણી; કિદારા; ગૌરી; મધુમાધવી; બહારી.

(૨) દેશી; દેવગિરિ; ખૈરાટી; બદ્રિકા; લલિતા; હિડંગલી. (૩) બિલાસ; ભૂપાલી; કરનાટી; બડહંસ; માલશ્રી અથવા વાલેશ્વરી; પટમંજરી. (૪) ભૈરવી; ગુર્જરી; રેવા; ગુનકલી; બંગાળી; ભલી અથવા હેલી. (૫) મલ્હાર; સોરઠી; આશાવરી અથવા સામેરી; માલકોથ; ગંધાર; રસશૃંગાર અથવા હર શૃંગાર. (૬) કામોદી; કલ્યાણી; આહિરી; નાયકી; સારંગ; હમીરનાટ; એ છ રાગની છત્રીશ રાગણીઓનાં નામ કહ્યાં. હવે એકેકા રાગના વળી આઠ આઠ પુત્ર છે, તે વારે છએના મળી અડતાલીશ પુત્ર થાય, તેમાં છ મૂળ રાગ અને છત્રીશ રાગણીઓ મેળવતાં સરવાળે નેવું ભેદ થયા. વળી એકેકા રાગની અને રાગણીની ચાલ તેમાં કોઈની બે, કોઈની ત્રણ, કોઈની ચાર, કોઈની પાંચ, કોઈની છ, કોઈની સાત થાય. એ સર્વ એના ભેદ જ ગણાય. એમ બીજા પણ એના અનેક પ્રકારે ભેદ થાય છે, કેમકે ચક્રવર્તી પોતે મૂળ છ રાગને પ્રરૂપે અને તેની સ્ત્રી ૬૪૦૦૦ છે, તે પ્રત્યેક એકેકી સ્ત્રી, વળી નવનવી દેશીએ કરી ભર્તારની સ્તવના કરે, તે વારે એસઠ હજાર દેશીઓ સર્વ જુદી જુદી રીતે ગવાતાં સર્વ મળી એસઠ હજાર ભેદો થાય. તેમજ વામુદેવની બત્રીશ હજાર સ્ત્રીઓ છે, તિંહા બત્રીશ હજાર દેશીઓ ગવાય તે હાલ પણ બત્રીશ હજાર દેશીઓ ચાલુ છે, કેમકે છેલ્લા નવમા કૃષ્ણ વામુદેવ થઈ ગયા તે વખતે બત્રીશ હજાર દેશીઓ ગવાતી હતી. તે પછી કોઈ ચક્રવર્તી થયો નથી, માટે બત્રીશ હજાર જ ચાલુ રહેલી છે. એ રીતે રાગના અનેક ભેદ છે. વળી તે રાગ રાગણીનાં રૂપ, તે જે જે રાગનો જેવો જેવો આકાર છે, તેવી રીતે રાગમાલાનાં ચિત્રામણ કરાય છે, તે શાસ્ત્રોક્ત સર્વના રૂપને જુદાં જુદાં તે ગુણમુંદરી બજે છે, તેના આકાર કરી દેખાડે છે, તથા તેના પૂર્વે કરેલાં આકારને ઓળખે છે. વળી સ્વર સાત પ્રકારના છે, તેનાં નામ પડ્જ, રૂપબ, ગાંધાર, મધ્યમ, પંચમ, ધૈવત, નિષધ એ સાત સ્વરનાં નામ કહ્યાં અથવા ૧ સા, ૨ રી, ૩ ગ, ૪ મ, ૫ પ, ૬ ધ, ૭ ની, એ સાત ભેદ બલુવા. વળી તાલના સાત ભેદ છે તે કહે છે. મૂઝા, માહો, પડુમનો, રૂપકો, જલ્તિ, પડતાલી, એક-તાલી એટલે એકતાલ, દ્વિતાલ, ત્રિતાલ, ઇલાદિ તાલના સાત ભેદ બલુવા. વળી તંતુવિતાન એટલે તંતુનું વિસ્તારણ, તિહાં કોઈ વીણા ચાર તંતુની હોય, કોઈ છ તંતુની, કોઈ સાત તંતુની હોય, તેનું મંકેચણ, વિસ્તારણ તેને આકુંચન પ્રસારણ કહીએ. તથા વીણા તંતુનું ચડાવણ, ઉતારણ, તે સર્વ તંતુનો વિતાન કહીએ ઇત્યાદિક અનેક વાતો વીણા સંબંધી છે, તે સર્વ રાગના ઐશી બલુવી. એવી રીતે રાગ, રાગણી, રૂપ, સ્વર; તાલ અને તંતુવિતાન, એ છ તેજે કરી સંયુક્ત જે વારે ગુણમુંદરી વીણા બજતે છે તે વારે તે વીણાને જે શબ્દ તેના ગુણથી રંજિત થયો થકો ચાર ગુણને ધારણ કરનારો એવો જે પ્રદા, તે પણ પોનાના આઠે કાનને સ્થિર કરીને તે વીણા સાંભળવાને ઉચ્ચમાલ થાય છે, તો બીજા સામાન્ય જનો સાંભળવાને તરપર થાય તેમાં તો શું જ કહેવું?

વળી (શાસ્ત્ર કે.) ધર્મ શાસ્ત્ર, વિજ્ઞાન શાસ્ત્ર, શબ્દશાસ્ત્ર, આગમશાસ્ત્ર, ન્યોનિષ

શાસ્ત્ર, નિમિત્તિ શાસ્ત્ર, વૈદ્યક શાસ્ત્ર, પુરાણ શાસ્ત્ર. હવે શાસ્ત્રના ચાર યોગ કહ્યા છે તેનાં નામ કહે છે. એક ધર્મ કથાનુયોગ, બીજો ચરણ કરણાનુયોગ, ત્રીજો ગણિતાનુયોગ, અને ચોથો દ્રવ્યાનુયોગ, ઇત્યાદિ સર્વ શાસ્ત્ર કહેવાય છે તે તથા (સુભાષિત કે.) જેમાં પ્રસ્તાવોચિત્ત ભલાં વચન હોય, એવા પ્રસ્તાવિક શ્લોક જે આણુકય પ્રમુખ તેના ભેદ સહિત તથા ગાથાઓના ભેદ, છંદની જાતિ, સવૈયા, કવિત્ત, કુંડલીયા, દોહા, ગાહા, હેલી પ્રહેલી ઇત્યાદિક સર્વ સુભાષિત જાણવા, તથા (કાવ્ય કે.) હરિણી પ્રમુખથી માંડીને મહા દંડક પર્યંત નવનવા છંદની જાતિઓ. તિહાં જે અગ્યાર અક્ષરનું પદ તે કાવ્યની પહેલી જાતિ જાણવી ઇત્યાદિ. (રસ કે.) નવરસ, તેમનાં નામ કહે છે. શૃંગારરસ, હાસ્યરસ, કર્ણુરસ, રૌદ્રરસ, વીરરસ, ભયાનકરસ, ખીલત્સરસ, અદ્ભુતરસ, અને શાંતરસ એ નવ રસ. તથા વળી ત્રણ પ્રકારના રસ તેમાં એક સ્થાયીરસ, બીજો સાત્ત્વિક રસ ત્રીજો સંચારીરસ. એની ઉપર રાગ, અનુરાગ, અનુરતિ તેણે કરી યુક્ત તથા વળી વીણાનાદ તે વીણાના શબ્દ તથા જુદી જુદી જાતિનાં વાજિંત્રોના શબ્દ તે લોક ભાષાએ ત્રણ પ્રકારના છે. એક ઘા, બીજો વા, ત્રીજો પસરકો તથા વળી બીજા ચાર ભેદ કહે છે. એક ઘન તે તાલ પ્રમુખ, બીજો સુપિર તે વંશાદિક, ત્રીજો આનંદ્ય મુરજદિક અને તંત તે વીણા પ્રમુખ. હવે પ્રથમના ત્રણ ભેદનો અર્થ કહે છે. પ્રથમ ઘા તે ઢોલ, પડહો, મૃદંગ, પખાવજ, તાલ, કંસાલ, કરતાલ, પ્રમુખ જાણવા. બીજો વા તે શંખ, શરણાઈ, ભેરી, નફેરી, ભુંગલ, કરણાટ પ્રમુખ જાણવા. ત્રીજો ઘસરકો તે સારંગી પ્રમુખ જાણવા. ઇત્યાદિક સર્વ વાજિંત્ર જાણવા. હવે વીણાના સાત નામ છે તે કહે છે. વીણા, ઘોષવતી, વિપચી, કંઠકૃણિકા, વલ્લકી, તંત્રી, પરિવાદિની. તે વીણાના સ્વામી જુદા જુદા હોય. શીવની વીણાનું નામ નાલંધી. સરસ્વતીની વીણાનું નામ કચ્છપી. નારદને મહેતી નામે વીણા હોય. સર્વને સમ્મત તે પ્રભાવતી નામે વીણા જાણવી. બ્રહ્માની જૃહતી નામે વીણા છે, તુંબુરની કલાવતી નામે વીણા, આંડાલની કંટોલી નામે વીણા, એ વીણાના ભેદ જાણવા. ઇત્યાદિક સર્વનો (વિનોદ કે.) રમણ તે ગુણસુંદરી છે, એટલે એ સર્વ આતુર્ય ગુણસુંદરીમાં છે. એમ સાર્થવાહ જે આવ્યો છે તે શ્રીપાલને કહે છે. વળી કહે છે કે હે સ્વામિન! તે કુંવરી અત્યંત ડાહી છે, વળી ચતુર છે, માટે જો તે ચતુરને મળે તો જ પ્રમોદ ઉપજે અથવા ગુણવંતને ગુણવંત મળે તો જ શોભે. પરંતુ ચતુરને મૂર્ખનો સંયોગ થાય તો, જેમ તોફાની ગાયના ગળામાં ખાંધેલ અણુઘડ લાકડું ચાલતાં પગમાં અથડાઈ દુઃખ દે છે, તેમ મૂર્ખ સાથે થએલો સમાગમ, સહવાસ કે દોસ્તી પણ તેવું દે છે; કેમકે ડગલે ડગલે હઠવાદ કરવાને લીધે તે હૈયામાં સાલ્યા કરે છે. એમ તે રાજકન્યાએ માની લીધું છે, તથા તે કહે છે કે—‘હે દૈવ! જો તું કદી ગુણવંત પરં ગુસ્સે થઈ જાય તો તેના પર દુઃખની પોઠચો ભરીભરીને દઈ દેજે, પરંતુ તેને ગમારની સાથે વાત કરવી કે દોસ્તી કરવી એ અસહ્ય દુઃખ દઈશ નહીં. મતલબ કે અન્ય દુઃખો કરતાં મૂર્ખ સાથેનો

સહવાસ ઘણો જ દુઃખદાયી હોય છે. કારણ કે જે રસિકજનને અરસિકજનનો સમાગમ થાય તો તે રસિકજન એક હાથે તાળી પાડવા જેવો નકામો થઈ રહે છે. બેઉ એકસરખા હોય તો જ તાલ બાંધે છે; પણ એક સમજદાર અને બીજો જે સમજદાર હોય તો, જેમ ઝાડથી ટૂટી ઝૂલી પડેલી ઝાડની ડાળી સૂકાઈ જાંખરૂં થઈ બંધ, તેમ તે મૂર્ખના સમાગમથી ચતુર રસિક, રસજના વિયોગને લીધે જૂરીજૂરીને જાંખરાં જેવો થઈ આખર નિર્ણવ બને છે. મતલબ એ જ કે તે મૂર્ખ યુક્તિ કે ઉક્તિ કશું બાળતો ન હોવાથી, તથા જેને કશી કામ કરવાની ચાતુરતા સંબંધી શોધનાં ઝાંઝાણ પણ સૂઝતાં ન હોય અને જે આમતેમ જંગલીની પેઠે ભેંચા કરતો હોય, તે બાલુ જંગલમાંથી પકડી આવેલું રોઝ હોયની ? તેવો ગમ વગરનો ગમાર હોય છે. તો તેવા ગમાર ને રોઝનું મન જગત ભરમાં કોઈ પણ ચતુરજન રીઝવી શકનાર છે જ નહીં; કેમકે ચતુરજનોની કારીગરી; જે પોતાની વાત સાંભળે-મર્મ સમજે-ધ્યાન આપે તેના પર ચાલી શકે છે અને તેવા ઉપર તેઓ વચનની અસર કરી શકે; પણ જે ઉંહું કરે કે આડું બેઈ બોલ્યા ભણી ધ્યાન જ ન આપે તો પછી વચનની અસર શી રીતે કરી શકે ? જુઓ કે-મગશેલીઓ પથરા રાત ને દહાડો નહીના જળપ્રવાહમાં પડ્યો રહે છે, તો પણ તે જરા પલળતો નથી, તે જ રીતે રાતદિન ચતુરના સહવાસમાં રહ્યા છતાં મૂર્ખ પણ મૂર્ખના મૂર્ખ જ રહે છે. કારણ કે તે સહવાસમાં રહેવા છતાં કહેલી કોઈ પણ વાતનો મર્મ સમજી શકતો નથી, કેમકે તેનું ચિત્ત એક ઠેકાણે હોતું નથી, પણ સેંકડો બાળતમાં ભટકતું હોય છે. એટલે પછી તે હરાયા ઢોરની પેઠે માથું ભારી ફરનાર મૂર્ખનું મન ક્યાંથી ઠેકાણે હોય કે તે વાતની અંદરનું રહસ્ય સમજી શકે ? અને બ્યારે ન સમજી શકે ત્યારે તેની અસર કે તેને આનંદ શી રીતે પ્રાપ્ત થઈ શકે ત્યારે જેવો ને તેવો જ રહે એમાં નવાઈ પણ શી ? આમ હોવાથી હે મહારાજ ! તે રાજકુમારી પોતાની સાહેલીઓ પ્રત્યે કહ્યા કરે છે કે—‘હે સખીઓ ! જે ચતુરની સાથે વાત કરવા વખતે એક બેવાર બોલ્યા છતાં પણ વળી બોલવાનું મન થાય તેવા ચતુરનો સહવાસ થાય તો તે સંસાર લેખે છે, નહીં તો એ વિનાના મૂર્ખનો સમાગમ થાય તો બેશક અવતાર અલેખે-નકામો જ થઈ પડે; કેમકે રસિકજનને રસિકજનનો મેલાપ થાય અને તે સાથે શુભગોષ્ટિપ વાર્તાલાપ કરતાં જે આનંદરસ પ્રાપ્ત થાય છે, તે આનંદરસ હૈયામાં પણ સમાઈ શકતો નથી, તેમ તે રસની કહેણી પણ હોઈ પર આવી શકતી નથી; એટલે કે ઉભરાઈ બંધ એટલો આનંદરસ છતાં કહીને સમજાવી શકાતો નથી; કેમકે અનહદ આનંદ હોય છે. તો તે હદ વગરના આનંદનું શી રીતે ખરેખરું વર્ણન કરી શકાય ? માટે જ જે પરીક્ષા કર્યા વિના પરણવામાં આવે ને કદી ખરાબ ભરતાર મળે, તો આખો જન્મારો જૂરતાં બંધ, તેમાં પછી કીરતાર પણ થું ફરે ?’ આપું શુભસુંદરીનું માનવું હોવાથી આ કારણને લીધે હે રાજન ! તેણીએ પ્રતિજ્ઞા કરી છે કે—‘જે નર મને વીણાના વાદમાં જીતશે, તે નર જ મારો ભરતાર યશે.’

(આમ હોવાથી તે શહેરની શી હાલત થઈ છે તે હવે હું કહું છું તે કૃપા કરી સાંભળો.) —૧ થી ૧૯

હાજી પાંચમી—ચાલરા મોઢેલાં ઉપર મેલ મળે વીજળી—એ દેશી.

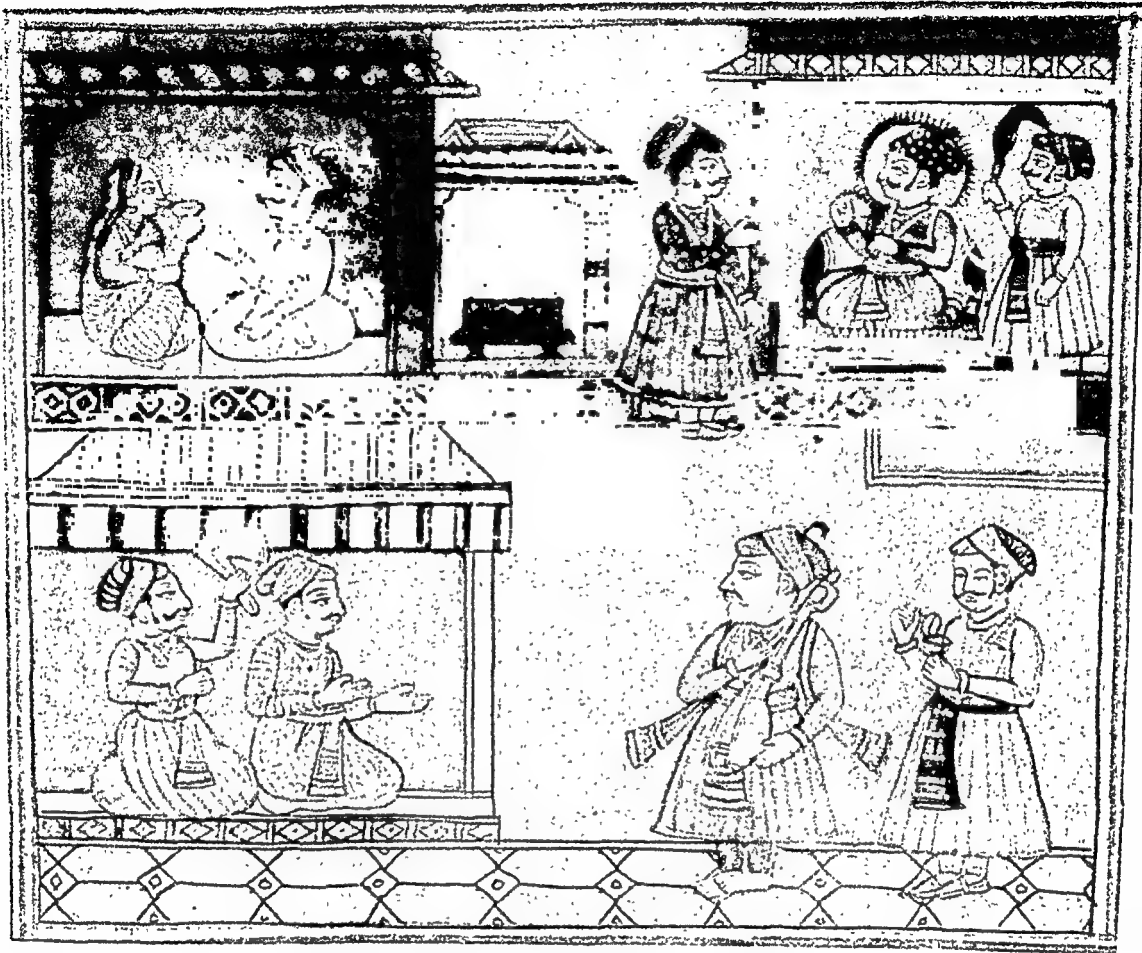
તેહ પ્રતિજ્ઞા વાત નયરમાં ઘર ઘરે હો લાલ, નયર૦	
પસરી લોક અનેક, બનાવે પરે પરે હો	,, બનાવે૦
રાજકુમાર અસંખ્ય તે, શીખણ સજ્જ થયા હો	,, શી૦
લેઈ વીણા સાજ તે, ગુરૂ પાસે ગયા હો	,, ગુરૂ પા૦ ૧
ત્રણ ગ્રામ સ્વર સાત કે એકવીશ મૂર્છના હો	,, કે૦
તાન આગણપચાશ ઘણી વિધ દોલના હો	,, ધ૦
વિદ્યાચારજ એક સધાવે શીખવે હો	,, સધાવે૦
કરે અભ્યાસ જીવાન તે ઉધમ નવનવે હો	,, તે૦ ૨
શાસ્ત્ર સંગીત વિચક્ષણ દેશ વિદેશના હો	,, કે, દે૦
કરે સભા માંહે વાદ તે નાદ વિનોદના હો	,, તે૦
માસ માસ પ્રતિ હોય તિહાં ગુણ પારીખાં હો	,, તિ૦
સુણતાં કુમરી વીણ સવે પશુ સારીખાં હો	,, સ૦ ૩
ચહુટામાંહે વીણ વળવે વાણીયા હો	,, વળવે૦
ન કરે કોઈ વ્યાપાર તે હાંસી પ્રાણીયા હો	,, તે૦
ઘણી પરે વરણ અઢાર ધરોધર આંગણે હો	,, ધ૦
સઘળે મેડી માલે વીણા રણઝણે હો	,, કે, વી૦ ૪
ગાયો ચારે ગોવાળીયા વીણ વળડતા હો	,, તે૦
રાજકુમરી વિવાહ મનોરથ ભાવતા હો	,, મિલે૦
મૂનાં મૂકી ક્ષેત્ર મિલે બહુ કરસણી હો	,, મિલે૦
શીખે વીણ બંજવાણ હાંસ હિયે ઘણી હો	,, કે, હાં૦ ૫
તેહ નયરમાંહિ એહવું કૌતુક થઈ રહ્યું હો	,, કૌતુ૦
દીઠે વીણ તે વાત ન જાયે પણ કહી હો	,, ન જાયે૦

મુણી કુચર તે વાત હિયે રીઝ્યો ધણુ હો લાલ હિયે
સાગથવાહને સાગ દીએ વધામણુ હો ,, દીએ ૬

અર્થ:—આ પ્રમાણે કુવરીની કરેલી પ્રતિજ્ઞા સંબંધી વાત કુડલપુરની અદર ધરોધર પસરી-ફેલાઈ ગઈ (કે ગમે તે નાતબંધનો હોય પણ જો તે વીણાવાદમાં કુવરીને જીતે તો તે તે નરને જ પરણશે) જેથી લોકો તરેહતરેહવાર રીતે વીણાખ્યાવના ચણતર બનાવવા લાગ્યા ને પાર વગરના રાજકુમારો પણ ત્યા આવી વીણાવાદનો અભ્યાસ કરવા તત્પર થઈ વીણા સંબંધી સાધનો લઈ ગુરૂની પાસે ગયા છે ત્યા એક વીણા સંબંધી વિદ્યાની તાલીમ આપનાર વિદ્યાચાર્ય છે તે તેઓને વીણાવિદ્યા સધાવે છે ને શીખવે છે કે વીણામાં આદિ, મધ્ય ને અંત એમ ત્રણ ગ્રામ છે સા-રી-ગ-મ-પ-ધ-ની એ સાત સ્વર છે એકવીશ (પીતળની તરબોટપ) મૂર્છનાઓ છે અને તાન ઓગણપચાસ છે, તથા મીડ-મુરડી-ધૂન્ડરી વગેરેની ખૂબી વગેરે તો પાર વગરની છે આમ કેળવણી આપવાથી યુવાન પુરુષો નવીન નવીન ઉમંગસહ અભ્યાસ કર્યા કરે છે આવી રીતે સંગીત (ગાવા બજાવવા સંબંધી) શાસ્ત્રના બહુનાર દેશી પરદેશી રાહ્યા પુરુષો ત્યા આવેને વીણાના નાદ સંબંધી સલામા વાદ કર્યા કરે છે એટલે કે દર મહિને વીણા શીખેવાઓની પરીક્ષા લેવામાં આવે છે, પણ જ્યારે કુવરીના હાથની વીણા સાલગવામાં આવે છે ત્યારે તે બધા વીણા બજાવનાર તદ્દન ઢોર જેવા જ જણાઈ આવે છે રાજકુવરો જ વીણા શીખવા મચ્યા છે એમ નથી, પરંતુ વાણીના પણ બજારમાં વીણા જ બજાવે છે, કેમકે રાજકુવરી પરણવાની હોશને લીધે તમામ વ્યાપાર બંધ કરી વીણાના વ્યાપારમાં લીન થયા છે આમ હોવાથી અઢારે વર્ષના ઘરઘરને આગણે ને મેડી-માગમાં વીણા જ રવ અથવા કરે છે વળી વગડાની અદર ગાયોને અરાવતા ગોવાળિયાઓ પણ રાજકુવરીના વિવાહ કરવાના મનોરથની ભાવના ભાવતા વીણા બતાવી રહેલ છે અને ખેડૂતો પણ પાકેલા ઊભા ફોદો છોડી અપાર હોશને લીધે એકગ ધઈ તે પણ વીણા વગાડતા શીખી રહેલ છે એથી એ શહેરમાં જે કોતુક થઈ રહ્યું છે, તે કોતુકનો ખરો ખ્યાલ નરો નજર જોવાથી જ થાય તેમ છે, પણ કઈ કહેવાથી પાર અને આનંદની સીમા આવે તેમ નથી ” આ પ્રમાણે સાર્થવાહે કહી બતાવે-ની વાત માલગી કુવર ઘણો જ મનમાં રાજ થયો અને સાર્થવાહને ઉત્તમ વધામણી આપીને વિદાય કર્યો

—૧ શી ૧

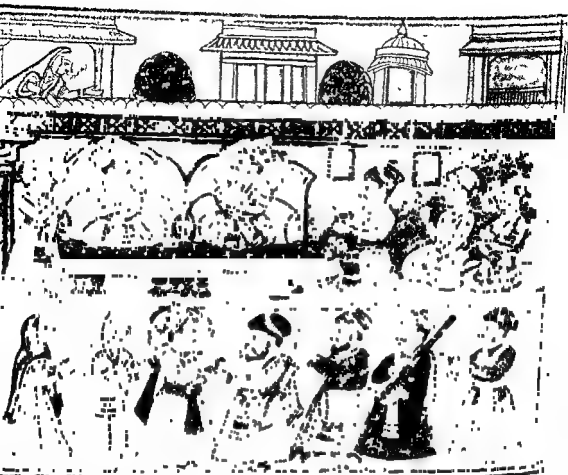
આવ્યો નિજ આવામ કુવર મન ચિતવે હો લાલ, ૭૦
નયર ગદ્યુ તે દૂર તો કિમ જગ્યુ ટવે હો ,, તો કિં
દેત વિધાતા પાપ તો માણગ સખડા હો ,, તો માં
ફિ ફિ કોતુક જોત જૂને જિમ સૂઅડા ટો , જૂં ૭

ચિત્ર ૧૧૭

ધવલશેઠની સાથે વાત કરતો હૂંબ નાયક

(પાનું ૧૨૪)

ચિત્ર ૧૧૯

વસુપાળ રાજા દુઝનાયક ઉપર પ્રસન્ન થાય છે

(પાનું ૧૨૫)

ચિત્ર ૧૦૦

રૂબનામકને શ્રીપાલના હાથે પાનનું બીડું અપાવે છે

(પાનુ ૧૦૫)

સિદ્ધચક્ર મુજ એહ મનોરથ પૂરશે હો લાલ મનોરથ૦
 એહિજ મુજ આધાર વિધન સવિ ચૂરશે હો , , વિધ૦
 થિર કરી મન વચ કાય રહ્યો ઈક ધ્યાન શું હો , , રહ્યો૦
 તન્મય તત્પર ચિત્ત થયું તસ ગ્યાન શું હો , , થયું૦ ૮
 તતખિણ સોહમવાસી સૂરવર આવીયો હો , , દેવ૦
 વિમલેસર મણિહાર મનોહર લાવીયો હો , , મનો૦
 થઈ ઘણો સુપ્રસન્ન કુંવર કંઠે ઠવે હો , , કુંવર૦
 તેહ તણો કર જોડી મહિમા વરણવે હો , , મહિમા૦ ૯
 જેહવું વંછે રૂપ તે થાયે તતખીણે હો , , તે થાયે૦
 તતખીણ વાંછિત ઠામ જાયે ગયણાંગણે હો , , જાયે૦
 આવે વિણ અભ્યાસ કલા જે ચિત્ત ધરે હો , , કળા૦
 વિષના વિષમ વિકાર સઘલા સંહરે હો , , તે૦ ૧૦
 સિદ્ધચક્રનો સેવક હું છું દેવતા હો , , કે હું છું૦
 કેઈ ઉદરીયા ધીર મેં એહને સેવતા હો , , કે એહને૦
 સિદ્ધચક્રની ભક્તિ ઘણી મન ધારજો હો , , ઘણી૦
 મુજને કોઈક કામ પડે સંભારજો હો , , પડે૦ ૧૧

અર્થ:—પછી શ્રીપાલકુંવર સંધ્યા સમયે પોતાના આવાસમાં આવી વિચારવા લાગ્યો કે—“કુંડલપુર તો ઘણું છેટે રહેલ છે તો ત્યાં શી રીતે પહોંચાય? અહા! જો હૈવે મનુષ્યોને પાંખો આપી હોત તો માણસ સારા સુખસાધનવાળા ગણાત; કેમકે તે પોપટ વગેરે પંખીઓની પેઠે દેશવિદેશમાં ફરી ફરીને કાંતુક દેખતા હોત, પણ મારો આ મનોરથ તો સિદ્ધચક્રજી મહારાજ પૂર્ણ કરશે અને એ જ મને આધારરૂપ હોવાથી મારાં સર્વ વિક્ષો ચૂરી નાખશે જ.” ઈત્યાદિ. વિચારી તન મન વચનને સ્થિર કરી એક સિદ્ધચક્રજીના જ ધ્યાનમાં લીન રહ્યો. એટલું જ નહિ પણ તે ધ્યાનમાં તદ્દાકાર થઈ જવા પોતાના ઉત્તમ જ્ઞાનદ્વારા પોતાનું ચિત્ત તત્પર કર્યું. ધ્યાનની એકાગ્રતા થવાથી તે જ વખતે સૌધર્મ દેવલોકનો રહેનાર વિમળેશ્વર યક્ષ મનોહર મણિયોનો હાર લઈ ત્યાં આવ્યો અને ખુબ જ પ્રસન્ન થઈને તે હાર કુંવરના કંઠમાં પહેરાવી હાથ જોડી (તે હારનો)

મહિમા વર્ણવવા લાગ્યો—“આ હારના પ્રભાવ વડે જેવું રૂપ કરવાની ચાહતા કરશે તેવું થશે, તથા જ્યાં જવાની ઇચ્છા હશે ત્યાં તુરત જ આકાશ માર્ગે જઈ શકશે. વગર અભ્યાસ કર્યે જે કળા શીખવાનો ચિત્તમાં ઇશદો કરવાથી તુરત જ તે કળા પૂરેપૂરી રીતે આવડી જાય છે અને સ્થાવર જંગમ વિષના વસમા વિકારો પણ આના નહવણુજથી તે જ ક્ષણે નાશ થાય છે. હે કુંવર ! હું સિદ્ધચક્રીનો સેવક દેવ છું અને મેં કેઈક સિદ્ધચક્રીના સેવન કરનારાઓને ચિંતા, દુઃખથી પાર કરેલ છે; માટે કહું છું કે તમે પણ એ જ સિદ્ધચક્રીની ભક્તિ વિશેષ પ્રકારથી મનની અંદર ધારણ કરજો અને કાંઈ પણ કામ પડે તો તુરત મને યાદ કરજો કે જેથી હાજર થઈ સકળ મન કામના સિદ્ધ કરીશ.”

—૭ થી ૧૧

એમ કહીને દેવ તે નિજ ચાનક ગયો હો લાલ, તે નિજ
 કુંવર પોઢ્યો સેજ નિચિંતો મન થયો હો , નિચિંતો
 જાગ્યો જિસે પરભાત તિસે મન ચિંતવે હો , તિસે
 કુંડલનયર મઝાર જઈ ખેસું હવે હો , જઈ ૧૨
 નયણ ઉઘાડી જમ વિલોકે આગળે હો , વિલોકે
 દેખે ભભો આપ નયરની ભાગળે હો , નયર
 દીઠા તિહાં દરવાન તે વીણ વજાવતા હો , તે વીણ
 રાજકુંવરીનાં રૂપ કલા ગુણ ગાવતા હો , કલા ૧૩
 ચિત્ત માંહિ ચિંતી રૂપ કરે તિહાં કૂખડું હો , કરે
 ઉભડ શીશ નિલાડ વદન જિશ્યું તુંખડું હો , વદન
 ચૂએ ચૂંચી આંખ દાંત સવિ મોકલા હો , દાંત
 વાંકા લાંબા હોઠ રહે તે મોકલા હો , રહે તે ૧૪
 ચિહ્ન દિશિ ખેટું નાક કાન જિમ ઠીકરા હો , કાન
 ખૂંઠ ઉંચી ખંધ હિયે ખિહ્ન ટેકરા હો , હિયે
 કોટ કેડ ઉર પેટ મિલિ ગયાં દૂંકડા હો , મિલિ
 દૂંઠી સાથળ જંધ હાથ પગ દૂંકડા હો , હાથ ૧૫

ઠક ઠક ઠવતો પાય નયર માંહિ નીકલ્યો હો લાલ નયર૦
 તે નિહાળી લોક ખલક જોવા મિલ્યો હો ,, ખલક૦
 જિહાં શીખે છે વીણ-કલા તિહાં આવીયો હો ,, કળા૦
 આવ્યા રાજકુમાર મલી જોલાવીયા હો ,, મળી૦ ૧૬

અર્થ:—આ પ્રમાણે કહીને દેવ પોતાના સ્થાનકે ગયો. કુંવર સુખશય્યામાં નિશ્ચિંત મનવાળો થઈ સૂઈ ગયો. જ્યારે પ્રભાત થયું અને જાગ્યો ત્યારે કુંવરે આંખ મીચી મનમાં ચિંતવ્યું કે ‘હું કુંડલપુર શહેરમાં જઈને જોશું.’ આ પ્રમાણે ચિંતવ્યું કે હારના પ્રભાવથી પલકવારમાં ચિંતવેલા શહેરની લાગોળે જઈને ઊભો અને આંખ ઉઘાડી જોયું તો તે શહેરની ખડાર ઊભેલો જ જણાયો. ત્યાં તો દરવાજાના પહેરેગીર-દરવાજો પણ વીણા વગાડતા અને રાજકુંવરીનાં રૂપ, કળા, ગુણનાં ગાયનો ગાતા નજરે પડ્યા. એટલે કુંવરે મનમાં ચિંતવ્યું કે—“કૂખડાનું રૂપ થાઓ !” એવું વિચાર્યું કે દેવી ચમત્કારથી એવું રૂપ થયું કે માથું અને કપાળ જેઠ ઉંચા દેખાવવાળાં, તૂંબડા જેવું મોઢું, પાણી ઝરતી ચૂંચી આંખો, સિંખળવિંખળ થએલા દાંત, વાંકા તેમજ લાંબા અને એકબીજાને ન મળે એવા પહોળા હોઠ, ચોમેરથી ચપટું-એસી ગએલું નાક, ઠીકરા જેવા કાન, ઉંચી અને ઘણી ખંધી પીઠ, ખડુ ટેકરાવાળી છાતી, ડોક, કેડ, હૃદય અને પેટ એ બધાં એક બીજાથી મળી જઈ કુંકડાં આવ્યાં હોય તેવાં, કુંકા કદની સાથળો અને પીંડીઓ, કુંકડા હાથ, પગ, અને ઠમકતી ચાલ-એવા વામણરૂપ સહિત હળવે હળવે ચાલતો કૂખડો શહેરમાં દાખલ થયો, કે તેને જોઈને લોકોનાં ટોળેટોળાં જોવા એકઠા થવા લાગ્યાં. પણ વામન તો તે લોકોને પૂછતો અને આનંદ બક્ષતો જ્યાં વીણાની કળા શીખવનાર આવ્યાઈ રહેતો હતો ત્યાં જઈ પહોંચ્યો.

—૧૨ થી ૧૬

આવો આવો જુહાર પધારો વામણા હો લાલ, પધા૦
 દીસો સુંદર રૂપ ધણું સોહામણા હો ,, ધણું૦
 કિહાંથી પધાર્યા રાજ કહો કુણ કારણે હો ,, કહો૦?
 કેહને દેશો મોહત જઈ ધર ખારણે હો ,, જઈ૦ ૧૭
 કુખજ કહે અમેં દૂર થકી આવ્યા અહીં હો ,, આ૦
 હાંસું કરતાં વાત તુમહે સાચી કહી હો ,, તુમહે૦
 વીણા ગુરૂની પાસ અમે પણ સાધણું હો ,, અમે૦
 કરશે જો જગદીશ તો તુમથી વાધણું હો ,, તો તુમ૦ ૧૮

વિદ્યાચારીજ પાસ જઈ ઇમ વીનવે હો લાલ જઈ
 વીણાનો અભ્યાસ કરાવો મુજ હવે હો ,, કરાં
 ખડગ અમૂલિક એક ક્યું તસ ભેટણું હો ,, ક્યું
 તવ હરખ્યા ગુરૂ મહોત દિયે તસ અતિ ઘણું હો ,, દિયે ૧૯
 વીણા એક અનૂપમ દીધી તસ કરે હો ,, કે દીધી
 દેખાડે સ્વર નાદ ઠેકાણાં આદરે હો ,, ઠેકાણાં
 ત્રટ ત્રટ તુટે તાંત ગમા નચે ખસી હો ,, ગમા
 તે દેખી વિપરીત સભા સધલી હસી હો ,, સભા ૨૦

અર્થ:—ત્યાં વીણાની કળા શીખતા રાજકુમારો પણ નવાઈભર્યું રૂપ નોંધી રહ્યાં
 આવી હાસ્યવચનો બોલવા લાગ્યા—“ આવો આવો પધારો વામણાજી ! જુદાર છે—તમને
 નમસ્કાર છે ! આપ તો સુંદર અને ઘણા જ સોહામણા રૂપવાળા દેખાઓ છો ! (૧) રાજ !
 ક્યાંથી પધાર્યા છો ? રથે કામે પધારવું થયું છે ? અને કોના ઘરને બારણે જઈ મહત્વતા
 આપશો ? ” આ પ્રમાણે સાંભળી ગંભીર અને ગુણવંત વામનરૂપ કુંવરે, જવાબ આપ્યો
 કે—“ અમે દૂર દેશથી અહીં આવ્યા છીએ, અને તમોએ જે મસ્કરી કરતાં વાત કહી,
 પણ તે બધી સાચી જ કહી છે. ગુરૂ મહારાજની પાસે અમે પણ વીણાની કળાનું સાધન
 કરીશું અને જગદીશ કૃપા કરશે તો તમો બધાઓથી વીણાની કળામાં આગળ વધી
 વિજય જ મેળવીશું. ” એટલું કહીને વામન વિદ્યાચાર્યની પાસે જઈ આ પ્રમાણે વીનવવા
 લાગ્યો—“ કૃપાશુ ! મને હવે વીણાનો અભ્યાસ કરાવો. ” એમ કહી તુરત મહા મૂલ્યવાળું
 એક ખડગનું ભેટણું ક્યું એ નોંધી ગુરૂ પણ રાજ થયા અને વામનને ઘણું માન
 આપી તેમણે એક અનુપમ વીણા તેના હાથમાં આપી. સ્વરથી થતી રાગની ઉત્પત્તિનાં
 ઠેકાણાં (સારીગમ વગેરે) બતાવવાનો આરંભ કર્યો. એટલે બીજા કુંવરોને હાસ્ય કરવાની
 મજા અને મૂર્ખતાનો ભાસ પ્રકટ થવાની જગા મળે તે માટે વામને તાંતો એટલી બધી
 તો ચડાવી દીધી કે ત્રટ ત્રટ કરી તે બધી તૂટી ગઈ અને ગમા—પડદા ખસી ગય. એ
 નોંધને કુંવરોની મળેલી સભા વિપરીત બનાવને લીધે હસવા લાગી. જો કે આ પ્રમાણે
 થયું તો પણ ગુરૂએ મેળવેલી ભેટ કિંમતી હોવાથી તે નુકસાન તરફ બેદરકારી બતાવી
 બીજા સુંદર વીણા આપી વામનને વીણા બજાવવાની કળા શીખવાડવા માંડી. —૧૭ થી ૨૦

હવે પરીક્ષા હેતુ સભા મહોટી મલી હો લાલ, સભા
 ચતુર સંગીત વિચક્ષણ બેઠા મન રળી હો ,, કે બેઠા

આવી રાજકુમારી કલા ગુણ વરસતી હો લાલ કલા૦
 વીણા પુસ્તક હાથ જે પરતક્ષ સરસતી હો , જે પર૦ ૨૧
 દરવાને દરબાર કુખજ જવ રોકીયો હો , કુખજ૦
 દીધું ભૂષણ રત્ન પછે નવી ટોકીયો હો , પછે૦
 આવ્યો કુંવરી પાસ ઇચ્છારૂપી વડો હો , ઇચ્છા૦
 કુંવરી દેખે સરૂપ ખીજ સવિ કૂખડો હો , ખીજ૦ ૨૨
 સા ચિંતે મુજ એહ પ્રતિજ્ઞા પૂરશે હો , પ્રતિજ્ઞા૦
 સફળ જનમ તો માનશું દુર્જન ઝૂરશે હો , કે દુર્જ૦
 જે એહથી નવિ ભાંજશે મનનું આંતરું હો , કે, મન૦
 કરી પ્રતિજ્ઞા વચર વસાવ્યું તો ખરું હો , વસા૦ ૨૩
 દાખે ગુરૂ આદેશે નિજ વીણા કલા હો , કે, નિજ૦
 જમ કુમાર કુમાર સમા મદ આકુળા હો , સમા૦
 તામ કુમારી દેખાવે નિજ ગુણ ચાતુરી હો , કે, નિજ૦
 લોકે ભાખ્યું અંતર ગ્રામ ને સુરપુરી હો , કે, ગ્રામ૦ ૨૪

અર્થ:—મુકરર કરેલા ઠરાવ મુજબ ન્યારે મહિનો પૂર્ણ થયે પરીક્ષાનો દિવસ આવ્યો ત્યારે પરીક્ષા લેવાને માટે મોટી સભા એકઠી થઈ અને તેમાં સંગીતશાસ્ત્ર વિચક્ષણ ચતુરજનોએ આવી મનની મોજ સાથે બેઠક લીધી. એટલે રાજકુમારી ગુણસુંદરી તેઓની વીણા કળા સંબંધી પરીક્ષા લેવા કળા તથા ગુણોની વૃષ્ટિ કરતી, તેમ જ વીણા અને પુસ્તક હાથમાં ધારણ કરીને બાણે સરસ્વતી દેવી જ આવી ન હોય? તેવી દેખાતી ત્યાં આવી પહોંચી. કુંવરીને આવી બાણી વામનજી પણ તે દરબારમાં દાખલ થવા દરવાજા આગળ આવી પહોંચ્યા કે તેનું વામન સ્વરૂપ જોઈ અંદર જતાં દરવાજાં તુરત રોક્યો. એટલે વામનજીએ પણ તુરત રોકવાનું કારણ ધ્યાનમાં લઈ દરવાજાને એક રત્નજડિત દાગીના બક્ષ્યો કે તેણે પણ તુરત અટકાવ્યા વગર વામનને અંદર જવા દીધો. વામન અંદર પ્રવેશ કરી ત્યાં કુંવરી ઊભી છે, ત્યાં ઇચ્છા પ્રમાણે રૂપ કરનાર કુખજકુંવર જઈ પહોંચ્યો. તેનું ખરું સ્વરૂપ તો માત્ર કુંવરી જ જોતી હતી; પરંતુ ખીજ બધાઓ તેને કૂખડા રૂપે જ દેખતા હતા. કુખજને જોઈ કુંવરી ચિંતવવા લાગી—મારી પ્રતિજ્ઞા આ પુરુષ જ પૂર્ણ કરશે અને એમ થવાથી મારો જન્મ સફળ થશે; તથા જે જે મારા હૃદયનો હશે

તે તે ઝૂરતા જ રહેશે. તેમ જ બે આ પુરુષથી મારા મનનું આંતર નહિ લાંગશે તો પછી આવી પ્રતિજ્ઞા કરીને મેં ખરેખરું નકાસું બધાઓથી વૈર જ વસાવ્યું છે એમ જ માનવું પડશે.” ઈત્યાદિ વિચાર કરે છે, એટલામાં તો શુરૂએ તમામ વીણાના અભ્યાસી શિષ્યરૂપ મનુષ્યોને આજ્ઞા આપી કે તુરત બધા રાજકુમારો વગેરે ઉતાવળ થતાં, અહં-કારયુક્ત બનતાં, આકળા થઈ પોતપોતાની વીણા બળવી આતુરી બતાવી રહ્યા, ત્યારે શુભસુદરીએ પણ પોતાની વીણા સંબંધી આતુર્યતા બતાવી. એટલે માંભળનારા લોકોએ કહ્યું કે—“કુંવરીની વીણાઆતુરી અને બીબાઓની વીણાઆતુરી વચ્ચેમાં ગામડાં અને દેવ-પુરી જેટલો મોટો તફાવત છે.”

—૨૧ થી ૨૪

કુંવરી કલા આગે હુઈ કુંવર તણી કલા હો લાલકે, કુવગ્ગ
ચંદ્રકલા રવિ આગે તે છાશ ને બાકુલા હો , , તે છાશ
લોક પ્રશંસા સાંભળી વામન આવીયો હો , , કે, વામ
કહે કુંડલપુરવાસી ભલો જન ભાવીયો હો , , ભલો ૦ ૨૫
કુંવરી શંકી તેણ વીણા દિયે તમુ કરે હો , , વીણા
કહે કુમાર અશુદ્ધ છે એ વીણા ધુરે હો , , એ વીણા
વીણ સગર્ભને દાધો દંડ ગળે ગ્રહ્યું હો , , કે, દંડ
તુંબડ તેણે અશુદ્ધ—પણું મેં તસ કહ્યું હો , , પણું ૦ ૨૬
દાખી દોષ સમારી વીણ તે આલવે હો , , વીણ
હુઈ ગ્રામની મૂર્છના કિંપિ ન કો ચવે હો , , કે, કિંપિ
મૂતા લોકનાં લેઈ મુકુટ મુદ્રા મણિ હો , , મુકુ
વસ્ત્રાભરણ લેઈ કરી રાશિ તે અતિ ઘણી હો , , કે. રા ૦ ૨૭
ભગ્યા લોક અછેડું દેખી એહવું હો , , કે, દેખી
પૂર્ણ પ્રતિજ્ઞા કુમારી ચિત્ત હરખિત થયું હો , , ચિત્ત
[ત્રિભુવનસાર કુમાર ગળે વરમાલિકા હો , , ગળે
હવે ઠવે નિજ માને ધન્ય તે બાલિકા હો , , ધન્ય ૦]
વીણા નાદ વિનોદ તે રીઝી ખરી હો , , કે, તો ૦ ૨૮
કંઠે ઠવે વરમાલ તેહને કુંવરી હો , , કે કુંવરી ૦

વામન વરીયો જાણી નૃપાદિક દુઃખ ધરે હો લાલ નૃપાં

તામ કુમાર સ્વભાવનું રૂપ તે આદરે હો ,, રૂપં

અર્થ:—કુંવરની કળા પાસે ખીજ રાજકુંવરોની કળા સૂર્યની કળા આગળ અંદ્રની કળાની જેમ નિસ્તેજ-ઝાંખી થઈ પડે તેવી થઈ પડી છે; એટલું જ નહિ પણ છાશ ને ખાકળા જેવો મેળ થઈ પડ્યો. ”

આ પ્રમાણે કુંવરીની વીણાચાતુરી સંખંધી સભાજનોએ પ્રશંસા કરી, તે સાંભળીને વામનજી ત્યાં આવ્યો તેને જોઈને સઘળા જનો હાસ્યમાં ખેલવા લાગ્યા કે—“ આ કૂળડો કુંડલપુરના રહેનારા લોકોને ભલો પસંદ પડ્યો છે ! કુંવરીએ તો જાણે પહેલાથી જ વામન સાથે સંકેત કરી મૂક્યો હોય નહિ તેવી રીતે વામનજી નજીક આવતાં તુરત જ પોતાના હાથમાંની વીણા તેના હાથમાં આપી. તે લઈ વામન ખેલ્યો કે—“ પહેલાં તો આ વીણા જ અશુદ્ધ છે; કેમકે આ વીણાના તુંબડાનો ગર્ભ ખરાબર નથી અને તે ગર્ભરહિત થયું જ નથી. આ વીણાનો ઢંડ (વચ્ચેનું લાકડું) ગળે ગ્રહલ છે એટલે જે લાકડું છે તે ઢાંચી ગએલ લાકડાનો ખનાવેલો છે જેના લીધે ખરાબર શુદ્ધ અવાજ કહાડી શકે તેમ નથી. માટે અશુદ્ધ વીણા મેં કહેલ છે ” ઇત્યાદિ દોષ ખતાવી પછી વીણાને ખરાબર સમારી વામનજી આલાપ કરવા લાગ્યો અને સમયને અનુસરતો રાગ ગાઈ તેણે એવી તો ગ્રામમૂર્ખના દ્વારા છાયા આપી, કે જેથી સાંભળનારાઓ મૂર્છાવંત બની ગયા, અને લાકડા જેવા થઈ રહ્યા. એટલે વામનજીએ તે શૂન્યચેતનાવાળાં લોકોના મુકુટ-શિરપેચ-પાઘડી અને વીંટી વગેરે, રત્નજડિત દાગીના તથા વસ્ત્રો એકઠાં કરી લઈ એક મોટો ઢગલો બનાવી મૂક્યો. જ્યારે લોકો મૂર્છામાંથી જાગ્યા ત્યારે પોતે દાગીના વસ્ત્રો ગુમાવી બેઠેલ તથા ખેલાન થઈ ગએલ જોઈ તેઓ ખડું જ આશ્ચર્ય પામ્યા. આમ થવાથી કુંવરી પોતાની પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ થવાને લીધે પ્રસન્ન મનવાળી થઈ અને સ્વર્ગ-મૃત્યુ-પાતાળ એ ત્રણે ભુવનની અંદર સારરૂપ કુંવર શ્રીપાળના ગળામાં વરમાળા પહેરાવી પોતાના જન્મને ધન્ય માનવા લાગી. જો કે કુંવરીએ તો મનમાન્યાને વર્યો, તો પણ વામન વરને વરવાથી કુંવરીના પિતા તથા અન્ય રાજાઓ વગેરે મનમાં દુઃખ ધરવા લાગ્યા. એ જોઈ શ્રીપાળકુંવરે પોતાનું જે મૂળનું રૂપ હતું તે પ્રકટ કર્યું.

—૨૫ થી ૨૯

શશીરજની હરગૌરી હરી કમલા જિજ્ઞેષા હો લાલ, હરીં

યોગ્ય મેક્ષાવો જાણી સવિ ચિત્ત ઉલ્લસ્યો હો ,, સવિં ૨૯

નિજ બેટી પરણાવી રાજ ભલી પરેં હો ,, રાજં

દિયે હયગય ધણ કંચણ પૂરે તસ ધરેં હો ,, પૂરેં

પુણ્ય વિશાળ ભૂજન તિહાં લીલા કરે હો લાલ તિહાં
 ગુણમુંદરીની ગાય શ્રીપાલ તે સુખ વરે હો ,, શ્રીપાં ૩૦
 ત્રીજે ખંડે દાલ રસાલ તે પાચમી હો ,, રમાં
 પૂરીએ અનુકૂલ સુજન મન મંકમી હો ,, મુજાં
 સિદ્ધચક્ર ગુણ ગાતા ચિત્ત ન કુણ તણો હો ,, ચિત્તાં
 હરપે વરસે અમિય તે વિનય સુજશ ધણો હો ,, તેાં ૩૧

અર્થ:—એટલે તો ભેધે તેવી ભેડી મળેવી ભેડ, જાણે શબ્દપુનમની રાત્રી ત
 શિવજી અને પાર્વતીજી તથા શ્રીકૃષ્ણ અને લક્ષ્મીજીની જોડી જેવી ભેડી મળી હોયતી ? તે
 જણાવા લાગી, એથી મર્વના મન ઉત્તમવત થયા રાજાએ પત્ન્ય પ્રમનતાપૂર્વક પોતાની પુ
 શ્રીપાળકુવરને ભારે મરોતનવપૂર્વક પગલાવી, તથા હાથી, ઘોડા, ધન અને સોનું વ
 અર્પણ કરી કુવન શ્રીપાળજીને રહેવા આપેવ મહેલ પૂર્ણ ભરી દીધો વિશાળ જી
 અને વિશાળ પુણ્યવત શ્રીપાળકુવર ત્યા રહીને ગુણમુંદરીની સગાથે ઉત્તમ મુખસા
 આનંદકીડા વિજયવા લાગ્યો (યગોવિજયજી) કહે છે કે—આ શ્રીપાળ રાસના ત્રી
 ખંડની અદર આ રમીથી પાચમી દાગ જે પૂર્વના કર્તા વિનયવિજયજી આ દાગ
 રચના કરતા કરતા દેવનોડ પહોંચ્યા અને આ દાગ અધુરી મૂકી ગયા હતા તે ભેધ
 તેવી ગતે મે પૂર્ણ કરી, તે મજ્જન પુરોના મનમા ગમી અને મંદુ ડોળના મન
 હર્ષના વર્ષાદ વરસો તેમ જ તે પ્રાણી ધણો વિનય અને મુચરા પામે એમ કહેતા બ
 કવિવરોના નામ સૂચન કર્યા

—૩૦ થી ૩

દોષા ૭૬

પુણ્યવત જિહા પગ વરે, તિહા આવે સવિ ઋદ્ધિ,
 તિહા અયોધ્યા રામ જિહા, જિહા સાહસ તિહા સિદ્ધિ. ૧
 પુણ્યવંતને લઙ્કિઠનો, ઈચ્છા તણો વિલખ;
 કોકિલ ચાહે કઠરવ, દિયે લુખ ભગ અખ ૨
 પુણ્યે પરિણતિ હોયે ભલી, પુણ્યે સુગુણ ગરિહ;
 પુણ્યે અલિય વિધન ટળે, પુણ્યે મિલે તે ઇંદ ૩

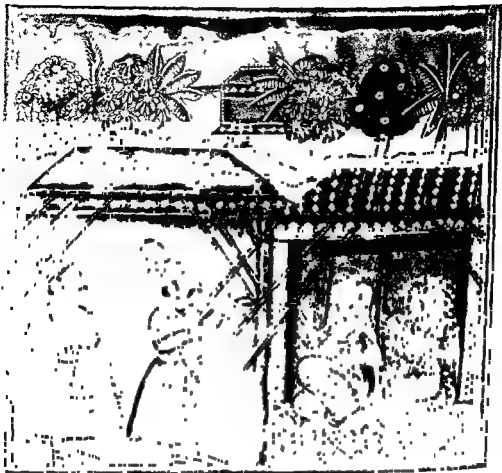
અર્થ:—પુણ્યવત મનુષ્ય જના જના પગ ધરે ત્યા ત્યા, જેમ જ્યા જના રામચંદ્રજી
 નિવાસ કરતા ત્યા ત્યા અયોધ્યા કહેવાતા, તેવા જ રહે, જ્યા જ્યા સાહસ ત્યા ત્યા સિદ્ધિ

ચિત્ર ૧૨૧

શ્રીપાલ સૈન્ય સાથે લડવા તૈયાર થયો

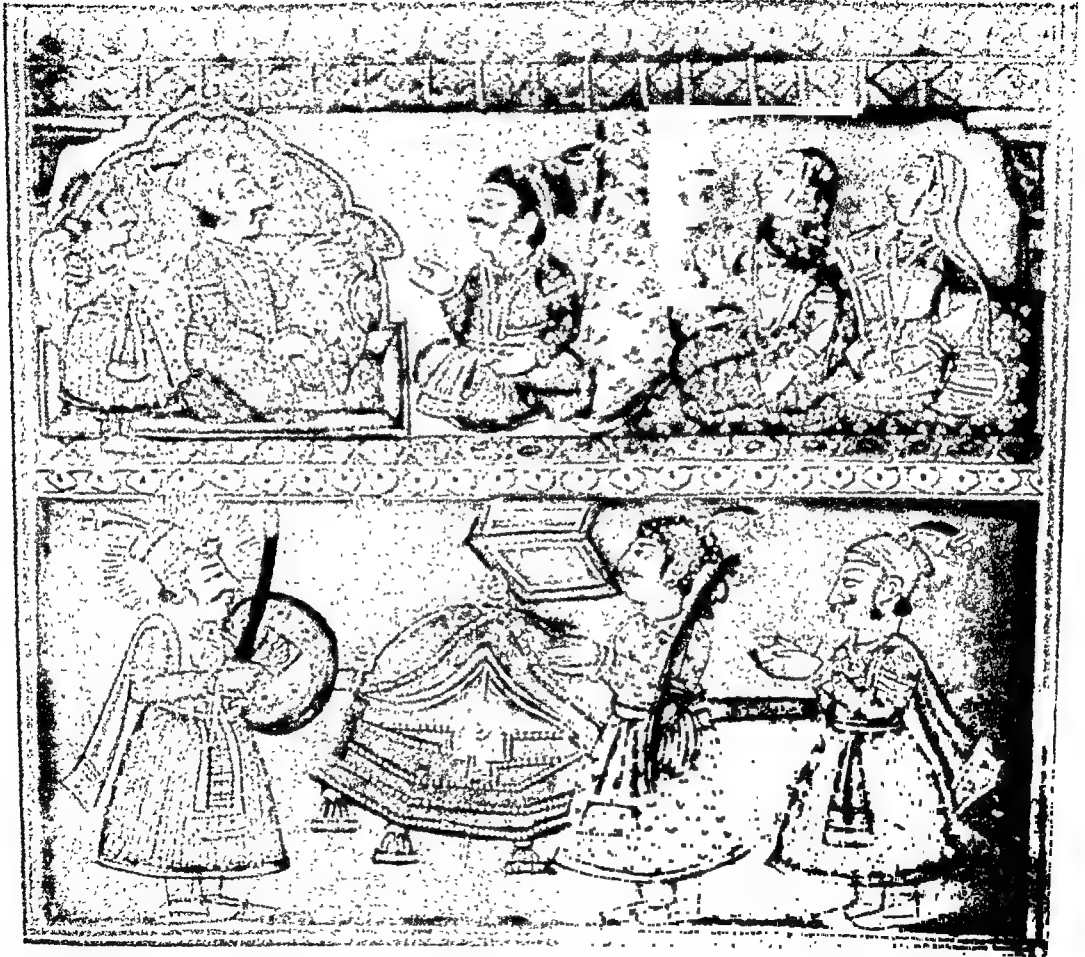
(પાનું

ચિત્ર ૧૨૨

શીપાલની બંને સ્ત્રીઓને પ્રધાન માનથી બોલાવે છે

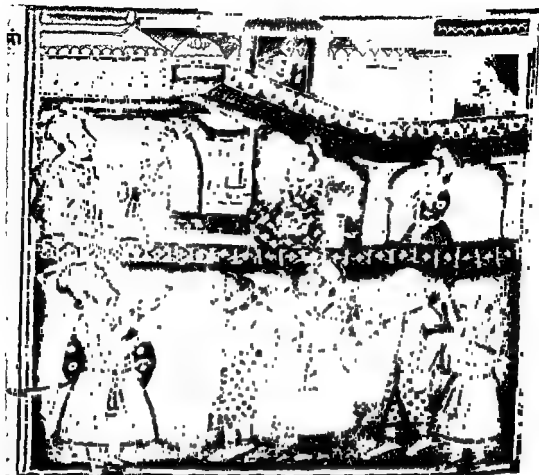
(પાનું ૧૨૬)

ચિત્ર ૧૨૩

શ્રીપાલની બંને સ્ત્રીઓ રાણના દરબારમાં આવે છે

(પાનું ૧૨૯)

ચિત્ર ૧૨૪

ધવલશક્તિને બાંધી મંગાવે છે

(પાનું ૧૩૦)

પ્રાપ્ત થાય છે. પુણ્યવંત મનુષ્યને લક્ષ્મી મળવાનો વિલંબ ક્રૂર ઇચ્છા ન કરે ત્યાં સુધીનો જ હોય છે. જેમ કોયલડી મીઠો અવાજ ઉચ્ચરવાની ઇચ્છા કરે છે કે તુરત આંખો મ્હોરથી તેની ઇચ્છા પૂર્ણ કરે છે તેમ. તેમ જ પુણ્યના પ્રભાવ વડે મનની પરિણતી-વિચારણા પણ સારી હોય છે, પુણ્યના પ્રભાવ વડે સારા ગુણો-સહિત મોટાઈ પ્રાપ્ત થાય છે, પુણ્યના પ્રભાવ વડે વિદ્વેદ દૂર જાય છે, અને પુણ્યના પ્રભાવ વડે ઇષ્ટ વસ્તુની પ્રાપ્તિ થાય છે.

—૧ થી ૩

ઠાળ છઠ્ઠી—સુણ સુણ સનેહી રે સાહિબા—એ દેશી

એક દિન એક પરદેશીયો, કહે કુંવરને અદ્ભુત ઠામ રે;
સુણો ભેયણ ત્રણસેં ઉપરે, છે નયર કંચનપુર નામ રે.

ભૂઓ ભૂઓ અચરિત અતિ ભલું. ૧

તિહાં વજાસેન છે રાજિયો, અરિકાલ સખલ કરવાલ રે;
તસ કંચનમાલા છે કામિની, માલતી માલા સુકુમાલ રે. ભૂં ૨
તેહને સુત ચારની ઉપરે, ત્રૈલોક્યસુંદરી નામ રે;
પુત્રી છે વેદની ઉપરે, ઉપનિષદ યથા અભિરામ રે. ભૂં ૩
રંભાદિક જે રમણી કરી, તે તો એહ ઘડવા કર લેખ રે;
વિધિને રચના ખીજ તણી, એહનો જય જસ ઉલ્લેખ રે. ભૂં ૪
રોમાયે નિરખે તેહને, પ્રભાદય અનુભવ હોય રે;
સ્મરણ અદ્ય પુરણ દર્શને, તેહને તૂલ્ય નહી કોય રે. ભૂં ૫
નૃપેં તસ વર સરીખો દેખવા, મંડપ સ્વયંવર કીધ રે;
મૂલ મંડપ થંભે પૂતલી, મણિ કંચનમય સુપ્રસિદ્ધ રે. ભૂં ૬
ચિહું પાસ વિમાણાવળી સમી, મંચાતિમંચની ઐણિ રે;
ગોરવ કારણ કણુરાશિ જે, ઝીપીજે ગિરિવર તેણી રે. ભૂં ૭
તિહાં પ્રથમ પક્ષ આપાઢની, ખીજે છે વરણ મુહૂર્ત રે;
શુભ ખીજ તે ખીજ કાલ છે, પુણ્યવંતને હેતુ આયત્ત રે. ભૂં ૮

અર્થ:—એક દિવસ એક પરદેશી સુસાદર કુંવર શ્રીપાળને આશ્ચર્યકારી વાત

કહેવા લાગ્યો-“મહારાજ ! અહીંથી ત્રણમે જોજન ઉપર કચનપુર નગર છે, ત્યાં વજસેન નામનો રાજા કે જે દુશ્મનોનો અત આણનાની બાગવાળી તરવાર વાપરવામાં વખણાયો છે તે રાજ્ય કરે છે તેને કચનમાળા નામની રાણી કે જેણીનું સગી- માયતીની માળા સમાન સુકોમળ છે તેણીને આ કુવર ઉપર ત્રેવોકચસુદરી નામની એક કુવરી છે તે જેમ ચાર વેદોની ઉપર વેદોના રહસ્યરૂપ ઉપનિષદ ગોળે છે, તેમ ચાર પુત્રોની ઉપર કુવરી શોભે છે પુણ્યાત્મન ! આ જગતમાં ત્યારે બ્રહ્માએ સૃષ્ટિ પેદા કરી ત્યારે સુદર શ્રીઓની પેદાશ કરવા પહેલા, જેમ કોઈ ચિતારો ૪ લેખક પોતાનો હાથ જમાવવા પાત્રી ઘુટે છે ત્યારે જેવા તેવા રૂપ-વર્ણ આવેળે છે, અને તે જ ચિતારો કે લેખકનો ત્યારે પૂરેપૂરો હાથ ચિત્ર ને લેખમાં ભરી જાય છે, ત્યારે તે મર્વોત્તમ ચિત્ર કહાડી જોનારને આનંદ આપે છે, તેમ સુદર શ્રીઓ બનાવવામાં પાત્રી ઘુટવા મરખી રલા-Cર્વશી તિનોત્તમા- મેનકા વગેરે અમ્મરાઓ બનાવી અને ત્યારે બ્રહ્માનો એ કામમાં હાથ વખાણવા લાયક બન્યો ત્યારે મર્વોત્તમ સ્વરૂપવતી શ્રી એક ત્રેવોકચસુદરીને જ નિયતવી છે- ત્રેવોકચ સુદરી બનાવી જેથી બ્રહ્માને સતોષ તો થયો, તો પણ બ્રહ્માને એક વિચાર પેદા થયો કે-“ત્યારે હું એ ત્રેવોકચસુદરીને જ સહુથી મરસ રૂપાળી રચીને જોગી રહીશ ત્યારે તે સર્વ કરતા વિશેષ રૂપવત છે તે કેમ જણાશે ? તેથી પછી બીજી શ્રીઓ બનાવી ! મતલબ કે ત્રેવોકચસુદરીને સર્વ કરતા વિશેષ સ્વરૂપવાન બનાવવા કે જેની તુલનામાં બીજી કોઈ શ્રી હોઈ શકે નહિ” મહારાજ ! તે ત્રેવોકચસુદરીના સ્વરૂપ માટે એવું જ કહેવું બસ છે કે તેણીના શરીરના રૂવાડાને અગ્રભાગ જોવામાં આવતા આનંદની અકચતાનો અનુભવ થાય, એને કે તેણીના રોમનો અગ્ર ભાગ જોવાથી ત્રણે લોકમાં ફેલાવનારો આનંદ એક જ જગાએ એકેકો થતા, જોનાર પુરુષ તત્ત્વ આનંદમગ્ન થઈ જાય છે એટલે કે તેણીને જોનાર કામ દેવમય-કામ વ્યાસ થઈ જાય, કેમકે જોનારને એવી જ વિચારણા થાય કે-“કામદેવ ઘણો જ રૂપાળો છે અને આ કુવરી પણ અત્યંત રૂપાળી છે” એવી અનુપમ રૂપવતી હોવાને લીધે તેણીના પિતાએ તેણીના જ સરખો રૂપગુણ ચાલસપન્ન વર પ્રાપ્ત થવાને માટે સ્વયંવર મંડપની રચના કરી છે, અને તે મંડપમાં મૂળ-ગુપ્ત થાભાવે એક રત્નજડિત સોનાની સુશોભિત પૂતળી ગોઠવેલ છે તથા તે મંડપમાં જે જે રાજા વગેરે પધારશે તેઓને બેઠક લેવા માટે તે પૂતળીની ચોમેર વિમાનોની પશ્તિની પેઠે મોટા તેમ જ નાના (પોત પોતાની લાયકાત મુજબ) માચડા (બેઠકો) ગોઠવેલ છે તેમ જ ત્યાં જે જે રાજાઓ પધારશે તેઓને ગોરવનું ભોજન દેવાને માટે જે ધાન્ય વગેરે લાવવામાં આવેલ છે તેના દગવા હુંગરને પણ શરમાવા નાળે તેવો બધા મોટા છે અને તે સ્વયંવરમાં સ્વયં (પોતાની મેળે કુવરીને) વર વરવાનું સુહર્ષ આપાદ માસના પ્રથમ પક્ષના બીજે દિવસે છે માટે હે ઉત્તમ કુવોત્તમ કુમાર ! તે બીજ આવની કાને જ છે તો પુણ્યવતને સદા તાનુ કારણ ન્યાધીન હોવાથી તથા નિદ્ધ કરો

એમ નિમુણી સોવન સાંકળું, કુંવરે તસ દીધું તાવ રે;
 ઘરે જઈ તે કુળજકૃતિ ધરી, તિહાં પહોતો હાર પ્રભાવ રે. જૂં ૯
 મંડપે પઈસંતો વારીયો, પોળીયાને ભૂપણ દેઈ રે;
 તિહાં પહોતો મણિમય પૂતલી, પાસે બેઠા સુખ સેઈ રે. જૂં ૧
 ખરદંતો ને નાક તે નાનડું, હોઠ લાંબા ઉંચી પીઠ રે;
 આંખ પીળી કેશ તે કાખરા, રહ્યો ઊભો માંડવા હેઠ રે. જૂં ૧
 નૃપ પૂછે કેઈ સોભાગીયા, વળી વાગીયા જાગીયા તેજિ રે;
 કહો કુણ કારણ તુમે આવીયા, કહો જિણ કારણ તુમે હેજ રે. ૧
 તવ તે નરપતિ ખડખડ હસે, જૂઓ જૂઓ એ રૂપ નિધાન રે;
 એહને જે વરશે સુંદરી, તેહનાં કાજ સર્ચાં વળ્યો વાન રે. જૂં ૧૩

અર્થ:—આ પ્રમાણે વધામણીરૂપ તે પુરુષનું કહેવું સાંભળીને તેની ખુશાલીમાં તેને સોનાનું સાંકળું બક્ષીસ કરી તે વળતે જ શ્રીપાલકુંવર ઘેર જઈ હાર પ્રભાવથી કુળકાનું રૂપ બનાવી કંચનપુર જઈ પહોંચ્યો. એટલું જ નહીં પણ બીજને દિવસે ટાઈમિસર મંડપમાં દાખલ થવા ઉમંગભર આલ્યો; પરંતુ તેનું વિચિત્રહાસ્યરૂપ સ્વરૂપ જોઈ દરવાને તુરત અંદર જતાં અટકાવ્યો. એટલે કુળકાએ સોનાનો એક અમૂલ્ય દાગીનો દરવાનના હાથમાં મૂક્યો કે તુરત જ અંદર દાખલ થઈ ત્યાં સુખ્ય થાંભલે રત્નજડિત સોનાની પૂતળી ગોઠવેલી છે ત્યાં જઈ તેની પાસે જઈ સ્વસ્થ રીતે બેઠો. એટલે ત્યાં બેઠેલા રાજાએ તે કુળજના સ્કામું જોયું તો તેના ગદેડા જેવા લાંબા દાંત, ન્હાનું નાક, લાંબા હોઠ, ઉંચી ખૂંધ નીકળેલી પીઠ, પીળી-માંજરી આંખો અને કાખરા વાળ હતા; છતાં મંડપની હેઠળ ઊભેલો જોઈ તે કુળજને બીજા રાજાએ પૂછ્યું કે—“અમે કેટલાક સૌભાગ્યવંત-રાજકન્યા વરવાને માટે અત્રે એકઠા થએલા છીએ; પણ તમે શું કામે અત્રે પધારેલા છો?” કુળકે ઉત્તર આપ્યો “જે કામે આપે અત્રે પગલાં કર્યાં છે, તે કામ માટે જ હું અહિં આવ્યો છું.” આવું જોલકું સાંભળતાં જ રાજાએ ખડખડ હસી પડ્યા અને ઉપહાસ્ય રૂપે એક બીજા પ્રત્યે કહેવા લાગ્યા “જૂઓ! જૂઓ!! આ રૂપનો ભંડાર તો જૂઓ!!! આને જે કન્યા પરણશે તેણીનાં બધાંએ કામ પૂર્ણ થયાં અને તેણીના શરીરનું વાન પણ વળ્યું એમ જ સમજી દેયો.”

—૯ થી ૧૩

ધણ અવસરે નરપતિ કુંઅરી, વર અંખર શિખિકા રૂઢ રે;
 જાણિયે ચમકતી વીજળી, ગિરિ ઉપર જલધર ગૂઢ રે. જૂં ૧૪

મૂતાહલ હારે શોભતી, વરમાલા કરમાંહે લેઈ રે;
 મૂલ મંડપ આવી કુંઞરને, સહસાશુચિ રૂપ પલોઈ રે. જૂ૦ ૧૫
 જે સહજ સ્વરૂપ વિભાવમાં, દેખે તે અનુભવ યોગ રે;
 ઈણે વ્યતીકરે તે હરપિત હુઈ, કહે હુઓ મુજ ઈષ્ટ સંયોગ રે. જૂ૦ ૧૬
 તસ દષ્ટિ સરાગ વિલોકતો, વિચેં વિચેં નિજ વામન રૂપ રે;
 દાખે તે કુમરી સુવદ્ધા, પરિં પરિં પરખે કરી ચૂંપ રે. જૂ૦ ૧૭
 સા ચિંતે નટનાગર તણી, ખાજ વાજ ખુતે જોમ રે;
 મન રાજ કાજ શું કરે? આ જીવિત એહ શું પ્રેમ રે. જૂ૦ ૧૮
 હવે વરણવે જે જે નૃપ પ્રતે, પ્રતિહારી કરી ગુણ પોષ રે;
 તે તે હેલે કુંઞરી દાખવી, વય રૂપ ને દેશના દોષ રે. જૂ૦ ૧૯
 વરણવતાં જસ મુખ ઉજળું, હેલતાં તેહનું શ્યામ રે;
 પ્રતિહારી થાકી કુંઞરને, સા નિરખે રતિ અભિરામ રે. જૂ૦ ૨૦
 છે મધુર યશોચિત શેલડી, દધિ મધુ સાકર ને દ્રાખ રે;
 પાણુ નેહનું મન જિહાં વેધીયું, તે મધુર ન ખીજ લાખ રે. જૂ૦ ૨૧

અર્થ:—આવી હાસ્યકારી વાતો ચાલે છે, તે દરમ્યાન રાજકુંવરી પણ કુંદર
 શૃંગાર સહિત અમૂલ્ય જરિયાની કપડાંથી અલંકૃત દેવતાઈ પાલખીમાં બેસી (તથા માથે
 નીકું મેઘાડંબર છત્ર ધરાવતી) સ્વયંવર મંડપમાં શોભાયુક્ત આવી પહોંચી. કવિ કહે
 છે કે તે જાણે પર્વતની અંદર ચડી આવેલા મેઘાડંબરમાં ગુપ્ત વીજળી ચમકી ઊઠતી !
 તેવી શોભતી હતી. મોતીની માળાથી શોભતા કંઠવાળી કુંવરી હાથમાં વરમાળા લઈ મુખ્ય
 મંડપની અંદર આવી મુખ્ય સ્તંભ તરફ નજર કરી જોવા લાગી તો અકસ્માત પવિત્ર
 શ્રીપાલ કુંવરનું સુંદર મૂળ સ્વરૂપ નિહાળીને મગ્ન થઈ શ્રીપાલકુંવરે કૂંડાનું રૂપ ધારણ
 કરેલ છે તેને મંડપમાં આવેલા રાજાઓ વગેરે કૂંડા રૂપથી દેખે છે તે વિભાવરૂપ છે,
 અને શ્રીપાળનું મૂળ સ્વરૂપ છે તે મહાજ સ્વાભાવિક છે, તેમાં વિભાવનું રૂપ કરેલ તે
 છાંડીને સ્વભાવના મૂળ સ્વરૂપને રાજકુમારી દેખે છે તે જાણે અનુભવયોગ થયો છે. એક
 મૂળ સ્વરૂપ નિહાળી કુંવરી પોતાના ચિત્તમાં વિચારવા લાગી—“ આ મધળા રાજા અને
 કુમારો બેઠા છે તે પૈકી આ પાસે બેઠેલા રસિક કુંવરના રૂપ સરખું ખીજ કોઈનું સુંદર
 સ્વરૂપ નથી ! તેમ જ જોમને જોવાથી માફ મન અત્યાનંદિત થયું જેથી વિશ્રાંતિવંત બન્યું

છે.” આ સંબંધને લીધેથી કુંવરીએ મનમાં હર્ષવંત બની નિશ્ચય કર્યો કે—“ ખચિત મને વાંછિત સંયોગનો મિલાપ થયો છે ! ” શ્રીપાળકુંવરે જ્યારે પોતાની તરફ કુંવરીની ખ્યારભરી લાગણીની નજર ભેઠ ત્યારે તે તેણીને ભેતો પ્રેમ પરીક્ષા માટે વચમાં વચમાં એવું તો ખરાબ રૂપ દેખાડવા લાગ્યો કે ભેતાં જ ચિત્ત ફાટી જાય; તો પણ કુંવરને બહાલી થઈ રહેલી કુંવરી તો વારંવાર કુંવરની પેઠે જ પ્રેમપરીક્ષા ભેવા લાગી અને વારંવાર રૂપ પલટવાની રીતિ ધ્યાનમાં લઈ આશ્ચર્યસહ વિચારવા લાગી કે—“ અહા ! બાલુગરની બાલુ (ગોડિયાવિદ્યા-મદારીના ખેલ) ની જેમ કોઈને ખબર પડતી નથી તેમ, તથા ઘોડાના પેટમાં દોડતી વખત થતો ખુલ્લો શબ્દ કયાં (કયે ઠેકાણે) થાય છે તેની જેમ કોઈને ખબર પડતી નથી, તેમ આ કુંવરભૂના ચરિત્રની પણ કોઈને ખબર-ગમ પડતી નથી. અથવા તો બાલુગરની રમત અને ઘોડાના પેટમાં થતો ખુલ્લો શબ્દ ભેત-ભેતામાં બંધ પડી જ નાર હોય છે, તેવી જ રીતે આ કુંવરભૂએ વામનરૂપ ધર્યું છે, તે પણ થોડી જ વેળામાં બંધ પડી જ નાર છે; કેમકે કામ ભેગ આ રૂપ છે; પણ કાયમ ભેગ નથી ! એમ છતાં પણ કદિ કાયમ માટે હોય, તો પણ ભે. સાઈં મન એમની સાથે વરવા રાહ છે તો—“ મન રાહ હોય તો કાણ શું કરે ? ” એ કહેવત મુજબ બીજાઓ શું કરનાર છે ? ! ખસ મારે તો આ ભુંદળી પૂણું થતાં લગી આ કુંવરની સાથે જ સત્ય પ્રેમ રહેશે ! ” એમ નિશ્ચય કરી વ્યવહારને માન દેવા રાજકુંવરી બેઠેલા રાજાઓની હાર ભણી ચાલી. એટલે બધા રાજાઓના ઇતિહાસની માહિતી ધરાવનાર દાસી કુંવરીની સાથે ને સાથે જ બધાઓની ઓળખ આપતી ચાલવા લાગી. એટલે કે તે દાસી એક પછી એક રાજાની રિયાસત-રૂપ-ગુણ-વચ-દેશ વગેરેનું વર્ણન કરી કુંવરીનું મન લલચાવવા વર્ણન કરતી હતી; પરંતુ કુંવરી તો એક પછી એક રાજાના રૂપ-ગુણ-વચ વગેરેમાં દોષ દેખાડતી દેખાડતી આગળ વધતી ચાલી; મતલબ કે એણીની કોઈ તરફ પ્રેમનજર હતી જ નહીં. જેથી કોઈ રાજાનું રૂપ, તથા અવસ્થા કે દેશ વગેરે કશું પણ સાઈં લાગતું જ ન હતું. તે તો ઉલટી તેઓની બાબતોને જ વખોડી કહાડતી હતી. આથી જ્યારે દાસી જે જે રાજાઓનાં વખાણ કરતી ત્યારે તો તે તે રાજાઓનાં મ્હોં તેજવંત જણાતાં હતાં, પણ જ્યારે દાસીના વખાણ કરી રહ્યા પછી કુંવરી તે દાસીના કથન માત્રને વખોડી દોષવંત દાખવતી હતી ત્યારે તે તે રાજાઓનાં મ્હોં નિસ્તેજ-આંખાં થઈ જતાં હતાં. (કેમકે આશા નવું ભવન આપનારી અને નિરાશા ભવનને દૂર કરનારી હોય છે એટલે એમ થાય એ સ્વભાવિક જ નિયમ છે.) આમ હોવાથી તે દાસી યશગુણોનું વર્ણન કરતાં થાંકી ગઈ, કારણ કે હબરો રાજકુમારો પૈકી એકે પણ જ્યારે પસંદ ન પડ્યો ત્યારે પછી દાસી પણ નિરાશ થઈને ચૂપસી પકડે તેમાં નવાઈ શી ? મનોહારિણી રાજકુંવરી તો શ્રીપાળ કુંવર કે જે કૂંડાના રૂપમાં હતો, છતાં તેમના જ તરફ ધ્યાન લગાવીને વારંવાર નિરખ્યા કરતી હતી. કવિ કહે છે કે—જો કે શેલડી, દહીં, મધ, સાકર અને દ્રાખ એ બધાં જેવાં

જોઈએ તેવાં મીઠાશવાળાં છે, તો પણ જેનું મન જે ચીજની સાથે જોડાઈ ગયું હોય તેને તે જ ચીજ મીઠી લાગે છે, પરંતુ બીજી લાખો ચીજો મીઠી હોય તો તે બધી ક્ષીર્ન લાગશે. મતલબ કે બીજા રાજાઓ ઘણા રૂપ ગુણ વગેરેથી અલંકૃત હોવા છતાં પણ કુંવરીનું મન શ્રીપાળકુંવરની સાથે લાગેલું હોવાથી બીજા રાજાઓમાંથી એક પણ પસંદ પડતા જ નથી.

—૧૪ થી ૨૧

ઈજો અવસરે થંભની પૂતલી, મુખે અવતરી હારનો દેવ રે;
 કહો ગુણ ગ્રાહક જે ચતુર છે, તો વામન વર તતખેવ રે. જૂં ૨૨
 તે સુણી વરીયો તે કુંવરીએ, દાખે નિજ અતિહી કુરૂપ રે;
 તે દેખી નિભૂંત્સે કુખજને, તવ રૂઠા રાણા ભૂપ રે. જૂં ૨૩
 ગુણ અવગુણ મુગ્ધા નવિ લહે, વરે કુખજ તજ વર ભૂપ રે;
 પણ કન્યારત્ન ન કુખજનું. ઉકરડે શો વર ધૂપ રે. જૂં ૨૪
 તજ માલ મરાલ અમે કહું, તું કાગ છે અતિ વિકરાલ રે;
 જે ન તજે તો એ તાહરું, ગલ નાલ લૂણે કરવાલ રે. જૂં ૨૫
 તવ હસીય ભણે વામન ધ્રુચું, તુમે જે નવિ વરીયા એણ રે;
 તો દુર્ભાગ રૂસો મુઝ કિસ્ચું, રૂસો ન વિધિ શું કેણ રે? જૂં ૨૬
 પરસ્ત્રી અભિલાષાના પાતકી, હવે મુઝ અસિધારા તિથ્ય રે;
 પામી તુમે શુદ્ધ થાઓ સવે, દેખો મુઝ કેહવા હથ્ય રે. જૂં ૨૭
 એમ કહી કુખજે વિક્રમ તિસ્ચું, દાખ્યું જેણું નરપતિ નક રે;
 ચિત્ત ચમક્યા ગગને દેવતા, તેણે સંતતિ કુસુમની વુઠ રે. જૂં ૨૮
 હૂવો વજસેન રાજા ખુશી, કહે બલ પરેં દાખવો રૂપ રે;
 તેણે દાખ્યું રૂપ સ્વભાવનું, પરણાવે પુત્રી ભૂપ રે. જૂં ૨૯
 દિયો આવાસ ઉત્તંગે તે, તિહાં વલસે સુખ શ્રીપાલ રે;
 નિજ તિલકમુંદરી નારીશું, નિમ કમલાશું ગોપાલ રે. જૂં ૩૦
 ત્રીજે ખંડે પૂરણ થઈ, એ છઠી ઢાલ રસાલ રે;
 જસ ગાતાં શ્રીસિદ્ધચક્રનો, હોય ઘર ઘર મંગલ માલ રે. જૂં ૩૧

અર્થ—આ પ્રમાણે રાજગોના મનરૂપી દરિયામાં આશા નિરાશાની ભરતી—ઓટનાં મોજાં ચાલી રહ્યાં હતાં, તે દરમિયાન સ્વયંવર મંડપના મુખ્ય ધાંલલામાં ગોઠવેલી સુંદર રત્નજડિત સોનાની પૂતળીની અંદર શ્રીપાળકુંવરને મળેલા હારનો દેવ-વિમળેશ્વર યજ્ઞ દાખલ થઈ કહેવા લાગ્યો—“હે કુંવરી ! જો તું ગુણગ્રાહક અને ચતુર હો તો આ વામનને તુરત વરી લે ” આવું અમત્કારિક વચન સાંભળીને રાજકુમારિકાએ વામનના કંઠમાં તે જ ક્ષણે વરમાળા ખેરાવી તેને વરી લીધો. ત્યારે વરમાળા ખેરાવી ત્યારે કુંવરીની અંતરંગ પ્રેમપરીક્ષા જેવા શ્રીપાળકુંવરે પોતાનું એવું તો કૂળકું રૂપ બતાવવા માંડ્યું, કે જે જોઈને બધાએ કૂળડાને તિરસ્કાર કરવા મંડી પડ્યા. અને તે રાણા, રાજ ગુસ્સે થઈને બોલવા લાગ્યા કે—“આ ભોળી રાજકુમારી ગુણ કે અવગુણને પણ બાણી શકતી નથી, તેથી જ શ્રેષ્ઠ રાજગોને છોડી દઈ કૂળડાને વરે છે; પરંતુ આ કન્યારત્ન કૂળડાને લાયક નથી. સુગંધવંત ધૂપ તો દેવની સમીપે જ થવો લાયક છે ઉકરડે શોભે નહિ.” એમ બોલી કૂળડા પ્રત્યે તેઓ કહેવા લાગ્યા—“એ કૂળડા ! અમે હંસ જેવા છીએ, અને તું અત્યંત વિકરાળ કાગડા જેવો છે; માટે કહિયે છીએ કે શ્રેષ્ઠ માળા હંસની ડોકમાં જ શોભે, નહીં કે કાગડાની કોટમાં શોભે ? એથી ઝટ તું તારા કંઠમાં પડેલી વરમાળા તજ દે, જો નહીં તજ દઈશ તો તારી ગરદન અમારી આ તરવારની ધારથી કાપી નાખીશું.” આવું તેઓનું બોલવું સાંભળી વામન હચીને કહેવા લાગ્યો—“હે ભાઈઓ ! તમે તમારા કમનસીબને લીધે આ રાજકુમારીને વરવા ભાગ્યશાળી ન થયા, તો મારા ઉપર શા માટે ગુસ્સો લાવો છો ? ખરી રીતે તો તમારા પ્રારબ્ધ પર ગુસ્સો લાવી રૂપાણું કરો કે જેણે તમને નિરાશ કર્યા છે. હવે તો તમે બધાએ પરસ્ત્રીની અભિલાષા કરવાના પાપથી પાપી થયા છો; માટે એ પાપનું પ્રાયશ્ચિત લેવા માટે આ મારી તરવારની ધારારૂપી તીર્થને ભેટી તમે પાવન થાઓ, અને જૂઓ તો ખરા કે મારા હાથ પણ કેવા છે ? હવે આ રાજકુમારી મારી સ્ત્રી થઈ છે જેથી એના તરફ ખરાબ નજર કરી તો મારી તરવારના જ ભોગ થઈ પડશે, છતાં વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો થાઓ તૈયાર ને જૂઓ માફ પરાક્રમ એટલે બધી પંચાત મટી જશે.” એમ બોલી કૂળડાએ એવું તો પરાક્રમ બતાવ્યું કે જે પરાક્રમ જોતાં જ બધા રાજગો જીવ લઈ નાસી ગયા. એ જોઈને કૌતુક જોવાને આકાશમાં રહેલા દેવો પણ અમત્કાર પામ્યા. અને પ્રસન્ન થઈ તે વામનની ઉપર દેવોએ સુગંધી ફૂલોનો વરસાદ વરસાવ્યો. આ પ્રમાણે બનેલો બનાવ જોઈ કુંવરીનો પિતા વજ્રસેન પણ ખુશી થઈ વામન પ્રત્યે કહેવા લાગ્યો—“જેવું અમત્કારિક પરાક્રમ બતાવ્યું તેવું જ અમત્કારિક આપનું મૂળ સ્વરૂપ બતાવે એટલે આનંદ થાય.” આવું બોલવું સાંભળી શ્રીપાલકુંવરે પોતાનું અસલ સ્વરૂપ બતાવ્યું એટલે વજ્રસેને અતિ પ્રસન્નતાપૂર્વક પોતાની પુત્રી શ્રીપાળકુંવરને પરણાવી. અને તે પછી દાયજો વગેરે જે દેવાનું હતું તે દઈને મોટા મજલાઓવાળા સુંદર મહેલમાં દંપતિને નિવાસ કરાવ્યો. તે મહાદાયમાં નિવાસ કરીને

શ્રીપાળકુંવર પોતાની વિવાહિત તિલકસુંદરી સાથે, જેમ લક્ષ્મીજીની સાથે શ્રી કૃષ્ણજી સુખ ભોગવે, તેમ સુખ ભોગવવા લાગ્યો. (શ્રી જસવિજયજી કહે છે કે—આ શ્રીપાલ રાસના ત્રીજા ખંડની અંદર આ છઠ્ઠી ઢાળ પૂરી થઈ તે એમ જણાવે છે કે સિદ્ધચંદ્રજી મહારાજના ગુણ ગાતાં ઘેર ઘેર પણ મંગળમાળા થાય છે.) —૨૨ થી ૩૧

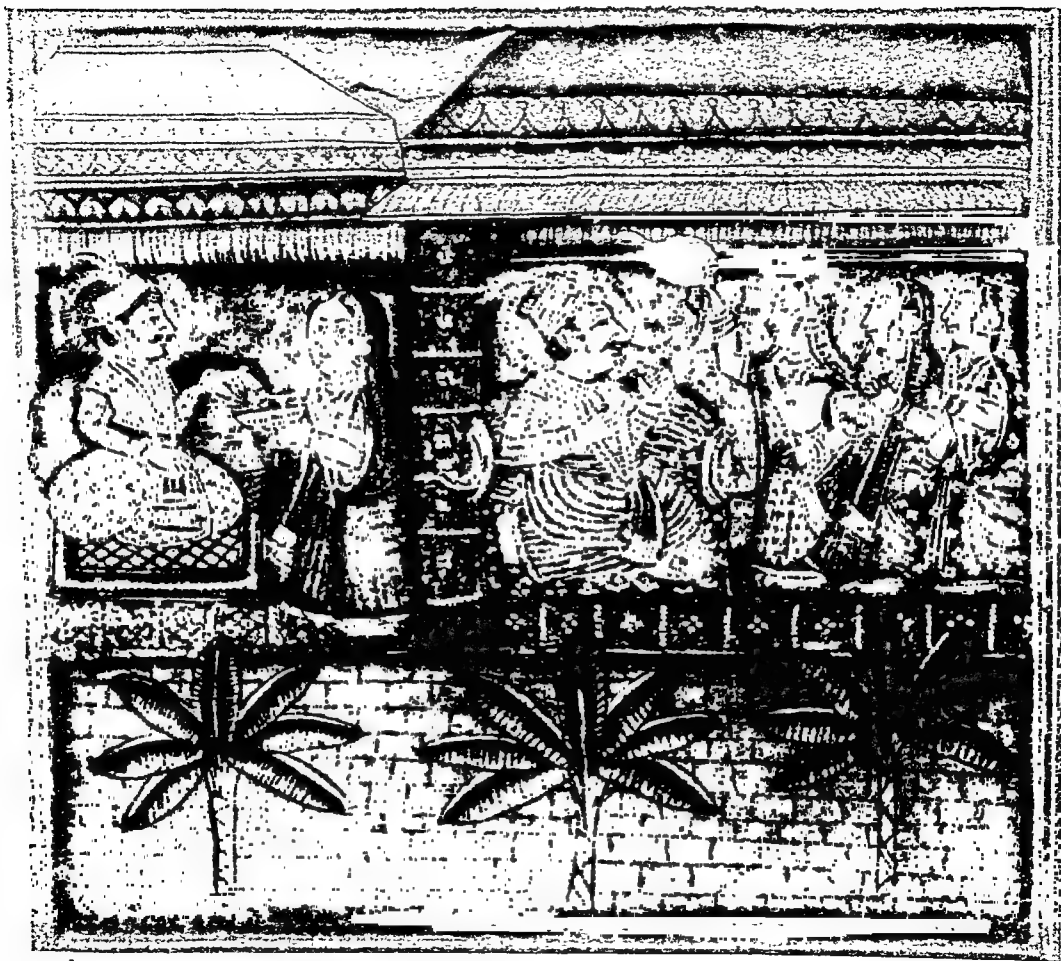
દોહા-છંદ

વિલસે ધવલ અપાર સુખ, સોભાગી સિરદાર;
પુણ્યખલેં સવિ સંપન્ને, વંછિત સુખ નિરદાર. ૧

સામગ્રી કારજ તણી, પ્રાપક કારણ પંચ;
ઘટ હેતુ પુણ્ય જ વડું, મેલે અવર પ્રપંચ. ૨

તિલકસુંદરી શ્રીપાલનો, પુણ્યે હૂંઓ સખંધ;
હવે શૃંગારસુંદરી તણો. કહિશું લાભ પ્રખંધ. ૩

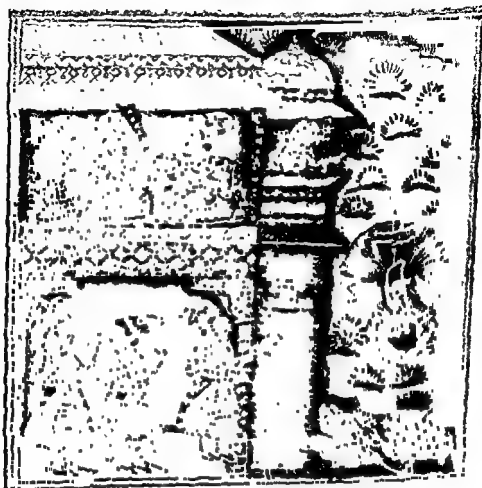
અર્થ:—સૌભાગ્યવંત જનોનો જે સરદાર તે જ અપાર ઉલ્લસ-સુખ ભોગવે છે; કેમકે તેમને ઇચ્છેલાં સર્વ મુખે પૂર્વ પુણ્યના પ્રતાપજાળ વડે જ પ્રાપ્ત થાય છે. દરેક કાર્યની સામગ્રીની પ્રાપ્તિનાં કારણ કાળ, સ્વભાવ, નિયતિ, કર્મ અને અને ઉદ્યમ એ પાંચ છે. એટલે કે જે સમય ઉપર જે થવાનું હોય તે સમયે જ તે થાય છે; જેમકે ઉન્હાણની મોસમમાં આંખો ફળે, મેથી શીઆણામાં જ ઉગે, સ્ત્રી ઋતુમતિ થયા પછી જ ગર્ભ ધારણ કરે. એ સમય-કાળની દરેક કામમાં જરૂર પડે જ છે. બે એ કાળ-સમય હાથ ભાગેલ હોય; છતાં પણ સ્વભાવનો સંયોગ મળતો ન આવે તો મળેલો સમય સંયોગ નિષ્ફળ બાય છે. કારણ કે જે બીજ ઉગે તે તેવા સ્વભાવવાળું હોય તો ઉગે. પરંતુ બે બીજ ખરાબ હોય કે બીજું હોય તો ઉગવાનો સમય હાથ આવેલ છતાં ધારેલ ન ઉગે. રૂપ-માંથી જ દહીં થાય છે. માટે સમયની કોઈ પણ કારણમાં જેવી જરૂર છે તેવી જ સ્વભાવની પણ છે; તેમ જ સમય અને સ્વભાવ બેઉનો યોગ મળ્યો હોય, પરંતુ તેમાં બે નિયત કારણ ન હોય તો તે કામ ફેલેલું ન પામે. જેમકે ત્રીજા ચોથા આરામાં ભવ્ય જીવ વિશેષ હતા, છતાં જેઓએ સમકિત પ્રાપ્ત નહિ કરેલું તેઓએ ભવ્યપણું પ્રાપ્ત થયા છતાં પણ મોક્ષ પ્રાપ્તિ ન કરી. એટલે કે સમય, સ્વભાવ બેઉ કારણ છતાં નિયત કારણ ન મળ્યું જેથી મોક્ષમાર્ગ હાથ ન લાગ્યો. માટે કાળ, સ્વભાવ ને નિયત એ ત્રણે કારણની દરેક કામમાં જરૂર છે. બે કે એ ત્રણે કારણ હાજર હોય, છતાં ઉદ્યમ ન કરે તો તે કારણો હાજર છતાં નકાસું થઈ પડે છે, જેમકે કોઈ વૃક્ષ તે જ રૂતુમાં વાંચું ઉચું છે, ડુંડીઓ પણ આવે છે; પરંતુ તેને પૂરતું પાણી ન પવાય, વાડ વગેરેનો બદોબસ્ત ન કર્યો

ચિત્ર ૧૨૫

શ્રીપાલ ત્રણે સ્ત્રીઓ સાથે આનંદ કરે છે

(પાનું ૧૩૨)

ચિત્ર ૧૨૬

હવેલી ઉપરથી પડતો ધવલસોં

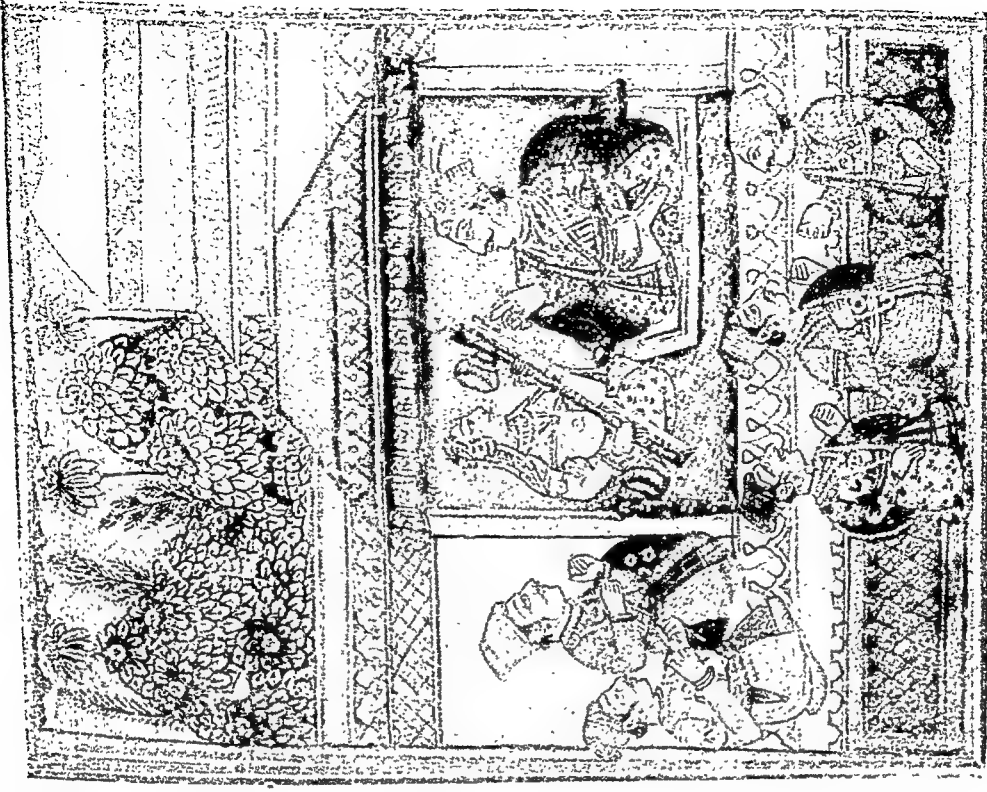
(પાનું ૧૩૨)

૧૨૭

રયવાડી જતા શ્રીપાલ

(પાનું ૧૩૩)

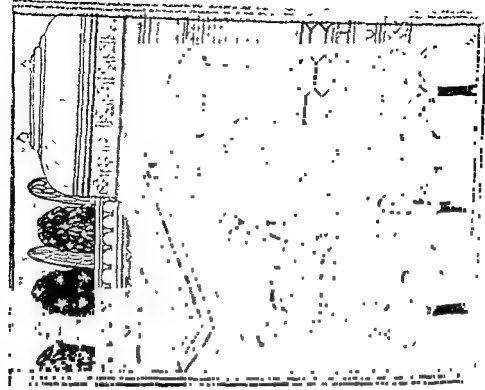
ચિત્ર ૧૨૮

રાજકુંવરીની વીણાનું વણુન

(પાનું ૧૩૬)

२६ नारायणी पीछे पालिका (पृष्ठ १४०)

२७ सादेवाले पक्षीय आनंदी शीतल (पृष्ठ १४०)

હોય તો તે ફળી શકતું નથી; કેમકે ત્રણે કારણ રજુ છતાં ઉદ્યમની ખામી રહી, જેથી એ કારણોમાં ઉદ્યમની મેળવણીની પણ ખાસ જરૂર છે. અને એ ચારે કારણો હાજર હોય છતાં ખેડૂતના કર્મ સારાં ન હોય; તો કરેલી બધી મહેનત ધૂળમાં મળી જાય. મતલબ એ જ કે દરેક કામમાં આ પાંચે કારણ મળે તો જ કોઈ પણ કાર્ય સિદ્ધ થાય છે. એ પાંચમાંથી એકની ખામી હોય તો તેથી કાર્યસિદ્ધિ થતી નથી. એ પાંચે કારણનો મેલાપ કરાવી દેનાર ઈષ્ટ હેતુરૂપ મોટું પુણ્ય જ છે, તે પુણ્ય જ બધાએ સારા સંયોગોના પ્રપંચ મેળવી દે છે, એથી સહુ કરતાં પુણ્ય એ જ મોટું છે. એ જ પુણ્યના યોગ વડે શ્રીપાળ કુંવર અને ત્રેલોકચંદ્રની સંબંધ બેઠાયો. એવી રીતે શૃંગારસુંદરીની પ્રાપ્તિનો પ્રબંધ હવે કવીશ્વર કહે છે.

—૧ થી ૩

હાળ સાતમી—સાહિબા મોતીડા હમારો—એ દેશી.

એક દિન રાજ સભાયેં આવ્યો, ચર કહે અચરિજ મુઝ મન ભાવ્યો;
સાહિબા રંગીલા હમારા, મોહના રંગીલા હમારા.

દલપત્તનનો છે મહારાજ, ધરાપાલ જસ પખ ખિહુ તાજ. સાં મોં ૧

રાણી ચોરાશી તસ ગુણખાણી ગુણમાલા છે પ્રથમ વખાણી; સાં
પાંચ બેટા ઉપર ગુણપેટી, શૃંગારસુંદરી છે તસ બેટી. સાં મોં ૨

પદ્મવ અધર હસિત સિતફૂલ, અંગ ચંગ કુચફૂલ ખાહૂ મૂલ; સાં
જંગમ તે છે મોહનવેલી, ચાલતી ચાલ જિસી ગજગેલી. સાં મોં ૩

અર્થ:—એક દિવસ રાજસભાની અંદર એક બસૂસ આવ્યો અને તે શ્રીપાલ કુંવર પ્રત્યે કહેવા લાગ્યો “હે રંગીલા સાહેબ! જે આશ્ચર્ય મારા મનને પસંદ પડ્યું છે તે હું કહું છું માટે કૃપા કરી શ્રવણ કરો. મોહનજી! દલપત્તન નામનું શહેર છે. ત્યાં ધરાપાલ નામનો રાજા કે જે મોસાળ અને બાપ એ બેઉ પક્ષપડે મજબુત છે તે રાજ્ય કરે છે. તે રાજાને ગુણની ખાણ જેવી ચોરાશી રાણીઓ છે, તેમાં ગુણમાળા નામની પટરાણી છે. એ ગુણમાળાને પાંચ કુંવરો ઉપર ગુણની પેટીરૂપ એક શૃંગારસુંદરી નામની કુંવરી છે. જગતમાં જે મોહનવેલી છે તે સ્થાવર, સ્થિર થઈ રહેલી હોય છે, પણ શૃંગારસુંદરી તો જંગમ—હાલતી ચાલતી મોહનવેલી રૂપ છે; તેણીને નવપદ્મવ સમાન લાલ અને સુકોમલ હોઠરૂપ પત્ર છે, ઉજળી દાંતની પંક્તિરૂપ શ્વેતપુષ્પ છે, અને સ્તન યુગલરૂપ રસભરિત સુંદર ફળ છે, એથી તેણીનું અંગ સૌંદર્યતાવાળું દેખાય છે, અને જેમ તે

મોહનવેલી પવનપ્રસંગથી મંદમંદ હાલે છે, તેમ શૃંગારસુંદરી પણ ધીમી પરંતુ મનહર
ગુલતી હાથણીની ચાલ સમાન ચાલે છે. —૧ થી ૩

પંડિતા વિચક્ષણા પ્રગુણા નામે, નિપુણા દક્ષા સમ પરિણામે; સાં
તેહની પાંચ સખી છે પ્યારી, સહુની મતિ જિનધર્મે સારી. સાં મોં ૪
તે આગળ કહે કુંવરી સાચું, આપણું મહોજે મન કાચું; સાં
સુખ કારણ જિનમતનો જાણ, વર વરવો ખીજે અપ્રમાણ. સાં મોં ૫
જાણ અજાણ તણો જે જોગ, કેળ કથેરનો તે સંયોગ; સાં
વ્યાધિ મૃત્યુ દારિદ્ર વનવાસ, અધિકો કુમિત્ર તણો સહવાસ. સાં મોં ૬
હૃમમુદ્રાયેં અકીક ન છાજે, રથો જલધર જે ફેકટ ગાજે; સાં
વર વરવો પરખીને આપ, જિમ ન હોય કર્મે કુજોડાલાપ. સાં મોં ૭
કહે પંડિતા પરનું ચિત્ત, ભાવ લખીજે સુણિય કવિત્ત; સાં
સીથે પાક સુભટ આકારે, જિમ જાણીજે શુદ્ધ પ્રકારે. સાં મોં ૮
કરીય સમસ્થા પદ તુમે દાખો, જે પૂરે તે ચિત્ત માંહિ રાખો; સાં
ધમ નિસુણી કહે કુંવરી તેહ, વડું સમસ્થા પૂરે જેહ, સાં મોં ૯
તેહ પ્રસિદ્ધિ સુણીને મલીયા, ખહુ પંડિત નર ખુદ્ધિ બલીયા; સાં
પણ મતિવેગ તિહાં નવિ ચાલે, વાયુ વેગેં નવિ ડુંગર હાલે. સાં મોં ૧૦
પંચ સખીયુત તે નૃપપેટી, ચિત્ત પરખે કરી સમસ્થા મહોટી; સાં
સુણિય કહે જન કેમ પૂરીજે, પર મન દ્રહ કિમ થાહ લહીજે. સાં મોં ૧૧

અર્થ:-તેણીને પાંચ સાહેલીઓ છે, તે તેણીને ઘણી જ બહાલી છે. પંડિતા, વિચક્ષણા,
પ્રગુણા, નિપુણા અને દક્ષા એ પાંચે નામ પ્રમાણે ગુણ ધરાવનારી, સમાન પરિણામવાળી
અને જૈનધર્મમાં ચારી રીતે રૂચિવંત મતિવાળી સખીયો છે. (હમેશાં, સરખી ઉમર-
અવસ્થા વિચારણા-ધર્મરૂચિ હોય તો જ દોસ્તી એક સરખી નહોતી છે.) તે પાંચ સખી-
યોની પાસે સત્યપણે શૃંગારસુંદરી કહ્યા કરે છે કે—“સખીયો! આપણ છએ જાણીએનું
મન શ્રીજૈનધર્મ ઉપરથી કોઈ વખતે પણ અનિશ્ચયવાળું ન થયો, એ જ આપણી
પરમાત્મા પ્રત્યે વિનતિ છે, અને એ માટે જ સાંસારિક સુખને રસીકું રાખવા જૈનધર્મનો

રહસ્યનો જાણકાર જે પુરુષ હોય તેને જ વરવો. પરંતુ તે શિવાયનો અજ્ઞાણ વર ન વરવો; કેમકે એક જાણકાર હોય અને બીજું અજ્ઞાણ હોય તેવાનો મેલાપ થયો તે કેળ ને કંથેરના આડનો સંયોગ થવા સરખો દુઃખદાયી મેલાપ થઈ પડે છે; માટે જ અસાધ્ય કે ભયંકર વ્યાધિ તથા મરણ, દારિદ્ર્ય અને વનવાસ એઓના દુઃખ કરતાં પણ નહારા મિત્રોનો સહવાસ બહુ જ દુઃખ દેનારો શાસ્ત્રમાં કહેલ છે; કેમકે વ્યાધિ દારિદ્ર્ય અને વનવાસ એક જ ભવ દુઃખ દે છે; પરંતુ નહારા મિત્રનો સહવાસ નહારી બુદ્ધિ કરનારો હોવાથી જન્મો જન્મ દુઃખ આપનાર નીવડે છે, માટે એનાની વીંટીમાં હીરા-માણેક જડાય તે જ યોગ્ય છે, પણ અકીક જડવો યોગ્ય નથી; તેમજ જે પુરુષ ઉપરથી શરદના મેઘની પેઠે ફેફટ ઘટાટોપ દેખાડી ગાજનારો જ હોય એટલે ઉપરથી રૂપાળો હોય છતાં અંદર રહસ્ય વિનાનો હોય તે પુરુષ પણ આપણે ન વરવો. પરંતુ પરીક્ષા કરીને જ વર વરવો કે જેથી પાછળથી કળેડાનો કર્મે કરીને મેલાપ ન થઈ જાય. આવું શૃંગારચુંદરીનું જોલણ સાંભળી પાંચ સખીઓ પૈકી પહેલી પંડિતા નામની સખી જોલી કે “ જે પુરુષ કવિત્ત સાંભળીને રૂડામાના ચિત્તનો ભાવ સમજી જાય તે ચતુર પુરુષ ગણાય છે. તેમ ફક્ત એક જ પદ રચી તેમાં પોતપોતાના મનનો ભાવ સમાવી સમસ્યા પદ બનાવી સાંભળાવતાં બાકીનાં ત્રણ પદ તે જ ભાવ પૂર્ણ તૈયાર કરી આપશે, તો સમજાઈ જ જશે કે તે સમસ્યાપૂરક સ્વધર્મી છે કે વિધર્મી; માટે પોતપોતાની મરજી મુજબ જૈનધર્મના રહસ્યમય દોહરાનું ચોથું ચરણ રહસ્યમય બનાવી આવનાર પુરુષને કહી બતાવો, ને ઉત્તરમાં જે ત્રણ પદ બનાવી તે પૂર્ણ કરે તે ધ્યાનમાં રાખો. એટલે જો આપણા મનની ધારેલી વાતનું રહસ્ય કહી બતાવે તો તે જ આપણો વર થશે.” આવી રીતનું સખીનું વચન સાંભળીને શૃંગારચુંદરી જોલી કે જે મારા મનના વિચાર વાળું સમસ્યાનું પદ સાંભળી બાકીનાં ત્રણ ચરણ અર્થસંગતિવાળાં બનાવી સાંભળાવશે તેને હું અવશ્ય વરીશ (આ પ્રમાણે બીજી સખીઓએ પણ પ્રતિજ્ઞા કરી.) ન્યારે આ પ્રતિજ્ઞા સંબંધીની વાત જગતની અંદર જાહેરમાં આવી ત્યારે ઘણાક બુદ્ધિવાન પંડિત પુરૂષો કે જે પાદપૂર્તિનો મર્મ ભાવ ભેદ સમજાવી પૂર્ણ કરી શકે તેવા હતા; તેઓ એકઠા થવા લાગ્યા અને તે તે પદ સાંભળીને ઘણી ઘણી બુદ્ધિને કેળવવા લાગ્યા; તો પણ જેમ પવનનો પ્રબળ વેગ છતાં પણ ડુંગર ન ડોલી શકે તેમ બુદ્ધિની ઘણી પ્રબળ સત્તા છતાં કરી પણ ત્યાં મતિ ચાલી શકી જ નહીં. મતલબ કે કુમારિકાઓની વિચારણાને મળતા ભાવવાળાં એક પણ પદ પૂર્ણ કરી શક્યા જ નહીં. આ પ્રમાણે પાંચ સખીઓ સહિત રાજકુમારી મહત્તા ભરી સમસ્યા કરીને વર થવા આવનારના ચિત્તની પરીક્ષા કરે છે; પરંતુ સાંભળનારા પંડિત પુરૂષો કહે છે કે-“ એ સમસ્યા અમે કેવી રીતે પૂરી કરી શકીએ!! એ પરાયા મનરૂપી ગહન-ઉંડા ફહનો તાગ-માપ તે શી રીતે લઈ શકીએ !”

સુણિય કુમાર ચમક્યો આવે, ધર કહે હો મુઝ હાર પ્રભાવે; સાં
 દલપત્તનનગર જિહાં નૃપકન્યા, તિહાં પહોતો સખિયુત જિહાં ધન્યા. સાં મોં ૧૨
 દેખી કુમાર અમરસમ તેહ, ચિત્ત ચમકી કહે જો મુઝ એહ; સાં
 પૂરે સમશ્યા તો હું ધન્ય, પૂરી પ્રતિજ્ઞા હોય કય પુણ્ય. સાં મોં ૧૩
 પૂછે કુંવર સમશ્યા કોણ ? કુંવરી સંકેત રાખી કહે ગૌણ; સાં
 શીષે કુમાર દીયે કર પૂરે, પુતત્ત તેહ રહે ન અધૂરે. સાં મોં ૧૪

અર્થ:—આવું સાંભળીને શ્રીપાળકુંવર ચિત્તમાં ચમત્કાર પામી મલામાંથી ઉઠી
 ઘેર આવ્યો અને ‘દલપત્તન નગરમાં જ્યાં રાજકન્યાએ સમશ્યા પૂરવા માટે મંડપ તૈયાર
 કરેલો છે ત્યાં પળમાં જઈ પહોંચું.’ એવો મનમાં વિચાર કરી બોલ્યો ‘મારા હારના
 મહિમા વડે ચિંતવેલા સ્થળે હાલને હાલ જઈ પહોંચું એવું થાઓ !’. એટલું બોલતાં
 હાર પ્રભાવથી જ્યાં દલપત્તન શહેરની અંદર પાંચ સખીઓ સહિત ધન્યવાદને યોગ્ય રાજ-
 કન્યા છે ત્યાં જઈ પહોંચ્યો. જ્યારે દેદીપ્યમાન દેવ સરળા શ્રીપાલકુંવરને પોતાની સખી-
 પમાં સાક્ષાત્ પહોંચે ત્યારે રાજકન્યા તથા સખીઓ ચિત્તમાં ચમત્કાર પામી મન સાથે કહેવા
 લાગી—“જો આ દિવ્યનર અમારી સમશ્યા પૂર્ણ કરે તો અમારા જીવિત ધન્ય છે. આ નરરત્નથી
 જો અમારી પ્રતિજ્ઞા પૂરી થાય તો અમે કૃતપુણ્ય થઈશું”. પછી શ્રીપાલકુંવરે જ પૂછ્યું
 કે—“તમારી સમશ્યાઓ કેવા પ્રકારની છે તે કહી બતાવો !” આવું બોલવું સાંભળી
 કુંવરીએ કરી રાખેલા સંકેત મૂળ્ય પ્રથમ ગૌણ જે મુખ્ય સખી પડિતા સમશ્યા કહે છે,
 ત્યારે હારના મહિમા વડે મંડપની અંદર પોતાના નજીકના એક જડ પૂતળાના માથા ઉપર
 હાથ મૂકી શ્રીપાલકુંવરે તેને કહ્યું કે—“પૂછાતી સમશ્યાબરી પાદપૂર્તિઓનો તું પોતે જ
 પૂર્ણ પ્રકારે જવાબ દે કે જેથી કોઈ વાત અધૂરી ન રહી જાય.” એટલે તે પૂતળું પડિ-
 તાની સમશ્યા સંજયે પાદપૂર્તિ કહે છે. હવે પહેલી સખી પડિતા બોલી—

પડિતોવાચ—

“મનવંછિત ફલ હોઈ.”

‘મળવંછિયફલ હોઈ’

પુત્તલોવાચ—

હોહા.

અરિહંતાઈ નવપય, નિય મન ધરે જુ કોઈ;
 નિચ્છય તસમુર નર સ્તવે, મનવંછિત ફલ હોઈ.

૧

અરિહંતાઈ નવપય । નિય મણુ ઘરજ્ઞુ કોઈ ॥

નિચ્છદ્દ તમુ નસેહરદ્દ । મળવંછિયફલ હોઈ ॥ ૧૬૨ ॥

અર્થ:—“અરિહંત-સિદ્ધ-આચાર્ય-ઉપાધ્યાય-સાધુ-દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર ને તપ એ નવે પદને જે કોઈ પણ મનુષ્ય પોતાના મનની અંદર અવશ્ય ધારણ કરે તો તે નરશેખર (મનુષ્યમાં શિરોમણિ) પુરુષનાં મનમાં ધારેલાં કામ ક્રતેહ થાય-મનવાંછિત સફળ થાય.” આ પ્રમાણે જૈનધર્મ રહસ્ય પૂરતી સમસ્યા પૂર્ણ થવાથી પાંડિતા મૌન રહી. એટલે બીજી સખી વિચક્ષણા બોલી કે—

વિચક્ષણોવાચ—

“અવર મ જાંઘો આલ.”

[‘અવર મ જાંઘહુ આલ’]

પુત્તલોવાચ—

અરિહંત દેવ સુસાધુ ગુરુ, ધમ્મ જ દયા વિશાલ;

જપહુ મંત્ર નવકાર તુમે, અવર મ અંખો આલ. ૨

[અરિહંત દેવ સુસાહુ ગુરુ । ધમ્મહુ દયાવિશાલ ।

મંત્રુત્તમ નવકારુ પર । અવર મ જાંઘહુ આલ ॥ ૧૬૩ ॥]

અર્થ:—“દેવ શ્રી અરિહંત, શુદ્ધ સાધુ, ગુરુ અને વિશાળ દયાવાળો કેવલી ભાષિત ધર્મ એ ત્રણે તત્ત્વવંત જે નવકાર મંત્ર છે તેમાં સમાવેશ થાય છે તેને જ જપો, અને બીજાં બધાં આળ પંખાળની અંખના ન કરો.” આ પ્રમાણે વિચક્ષણાની સમસ્યાનો જવાબ મળતાં તેણીએ પણ મૌન ધર્યું. એટલે ત્રીજી સખી પ્રણુણા બોલી કે:—

પ્રણુણોવાચ—

“કર સફલો અપ્પાણ”

[‘કરિ સફલ અપ્પાણ’]

પુત્તલોવાચ—

આરાહિજજઈ દેવ ગુરુ, દેહુ સુપત્તહિં દાણ;

તપ સંયમ ઉવચાર કરિ, કર સફલો અપ્પાણ. ૩

[આરાહિય ધુરિ દેવગુરુ । દેહિ સુપત્તિહિં દાણ ।

તવસંજમ ઉવચાર કરિ । કરિ સફલ અપ્પાણ ॥ ૧૬૪ ॥]

અર્થ:—“દેવ તેમ જ ગુરુતું આરાધન કરીને, સુપાત્રે દાન દઈને, અને તપ સંયમ તથા પરોપકાર કરીને હે જીવ ! તું તારા આત્માને સફળ કર.” આવી રીતે સાંભળીને તેણીએ પણ ચૂપકી પકડી. એટલે ચોથી સખી નિપુણા બોલી કે:—

નિપૂણોવાચ—

“જિત્તો લિહો નિલાહ.”

[‘જિત્તહુ લિહિત નિલાહિ’]

સુણિય કુમાર ચમકયો આવે, ધર કહે હો મુઝ હાર પ્રભાવે; સાં
 દલપત્તનનગર જિહાં નૃપકન્યા, તિહાં પહોતો સખિયુત જિહાં ધન્યા. સાં મો ૧૨
 દેખી કુમર અમરસમ તેહ, ચિત્ત ચમકી કહે જો મુઝ એહ; સાં
 પૂરે સમશ્યા તો હું ધન્ય, પૂરી પ્રતિજ્ઞા હોય કય પુણ્ય. સાં મો ૧૩
 પૂછે કુંવર સમશ્યા કોણુ ? કુંવરી સંકેત રાખી કહે ગૌણુ; સાં
 શીયે કુમર દીયે કર પૂરે, પુત્તઃ તેહ રહે ન અધૂરે. સાં મો ૧૪

અર્થ:—આવું સાંભળીને શ્રીપાળકુંવર ચિત્તમાં ચમત્કાર પામી સભામાંથી ઉઠી
 ઘેર આવ્યો અને ‘દલપત્તન નગરમાં ન્યાં રાજકન્યાએ સમસ્યા પૂરવા માટે મંડપ તૈયાર
 કરેલા છે ત્યાં પગમાં જઈ પહોંચું.’ એવો મનમાં વિચાર કરી બોલ્યો ‘મારા હારના
 મહિમા વડે ચિંતવેલા સ્થળે હાલને હાલ જઈ પહોંચું એવું થાઓ !’. એટલું બોલતાં
 હાર પ્રભાવથી ન્યાં દલપત્તન શહેરની અંદર પાંચ સખીઓ સહિત ધન્યવાદને યોગ્ય રાજ-
 કન્યા છે ત્યાં જઈ પહોંચ્યો. ન્યારે દેહીપ્રમાન દેવ સરખા શ્રીપાલકુંવરને પોતાની સમી-
 પમાં સાક્ષાત્પણે જોયો ત્યારે રાજકન્યા તથા સખીયો ચિત્તમાં ચમત્કાર પામી મન સાથે કહેવા
 લાગી—“જો આ દિવ્યનર અમારી સમસ્યા પૂર્ણ કરે તો અમારા ભવિત ધન્ય છે. આ નરરત્નથી
 જો અમારી પ્રતિજ્ઞા પૂરી થાય તો અમે કૃતપુણ્ય થઈશું”. પછી શ્રીપાલકુંવરે જ પૂછ્યું
 કે—“તમારી સમસ્યાઓ કેવા પ્રકારની છે તે કહી જતાવો !” આવું બોલવું સાંભળી
 કુંવરીએ કરી રાખેલા સંકેત મૂજબ પ્રથમ ગૌણુ જે મુખ્ય સખી પંડિતા સમસ્યા કહે છે,
 ત્યારે હારના મહિમા વડે મંડપની અંદર પોતાના નજીકના એક જડ પૂતળાના માથા ઉપર
 હાથ મૂકી શ્રીપાલકુંવરે તેને કહ્યું કે—“પૂછાતી સમસ્યાભરી પાદપૂર્તિઓનો તું પોતે જ
 પૂર્ણ પ્રકારે જવાબ દે કે જેથી કોઈ વાત અધૂરી ન રહી જાય.” એટલે તે પૂતળું પંડિ-
 તાની સમસ્યા સંબંધે પાદપૂર્તિ કહે છે. હવે પહેલી સખી પંડિતા બોલી—

પંડિતોવાચ—

“મનવંછિત ફલ હોઈ.”

‘મળવંછિયફલ હોઈ’

પુત્તલોવાચ—

કોહા.

અરિહંતાઈ નવપય, નિય મન ધરે શું કોઈ;

નિચ્છય તસમુર નર સ્તવે, મનવંછિત ફલ હોઈ. ૧

અરિહંતાઈ નવપય । નિય મણુ ઘણજી કોઈ ॥

નિચ્છઈ તમુ નરસેહરહ । મળવંછિયફલ હોઈ ॥ ૧૬૨ ॥

અર્થ:—“અરિહંત-સિદ્ધ-આચાર્ય-ઉપાધ્યાય-સાધુ-દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર ને તપ એ નવે પદને જે કોઈ પણ મનુષ્ય પોતાના મનની અંદર અવશ્ય ધારણ કરે તો તે નરશેખર (મનુષ્યમાં શિરોમણિ) પુરુષનાં મનમાં ધારેલાં કામ ક્રોધે થાય-મનવાંછિત સફળ થાય.” આ પ્રમાણે જૈનધર્મ રહસ્ય પૂરતી સમસ્યા પૂર્ણ થવાથી પંડિતા મૌન રહી. એટલે બીજી સખી વિચક્ષણા બોલી કે—

વિચક્ષણોવાચ—

“અવર મ જંગલો આલ.”

[‘ અવર મ જંગલો આલ ’]

પુતલોવાચ—

અરિહંત દેવ સુસાધુ ગુરુ, ધર્મ જ દયા વિશાલ;

જપહુ મંત્ર નવકાર તુમે, અવર મ અંખો આલ. ૨

[અરિહંત દેવ સુસાધુ ગુરુ । ધર્મદ દયાવિશાલ ।

મંત્રુત્તમ નવકાર પર । અવર મ જંગલો આલ ॥ ૧૬૩ ॥]

અર્થ:—“ દેવ શ્રી અરિહંત, શુદ્ધ સાધુ, ગુરુ અને વિશાળ દયાવાળો કેવલી ભાષિત ધર્મ એ ત્રણે તત્ત્વવંત જે નવકાર મંત્ર છે તેમાં સમાવેશ થાય છે તેને જ જપો, અને બીજાં બધાં આજ પંપાળની અંખના ન કરો.” આ પ્રમાણે વિચક્ષણાની સમસ્યાને જવાબ મળતાં તેણીએ પણ મૌન ધર્યું. એટલે ત્રીજી સખી પ્રગુણા બોલી કે:—

પ્રગુણોવાચ—

“ કર સફલો અપ્પાણ ”

[‘ કરિ સફલ અપ્પાણ ’]

પુતલોવાચ—

આરાહિજજઈ દેવ ગુરુ, દેહુ સુપત્તિહિં દાણ;

તપ સંયમ ઉવચાર કરિ, કર સફલો અપ્પાણ. ૩

[આરાહિય ધુરિ દેવગુરુ । દેહિ સુપત્તિહિં દાણ ।

તવસંજમ ઉવચાર કરિ । કરિ સફલ અપ્પાણ ॥ ૧૬૪ ॥]

અર્થ:—“ દેવ તેમ જ ગુરુનું આરાધન કરીને, સુપાત્રે દાન દઈને, અને તપ સંયમ તથા પરોપકાર કરીને હે જીવ ! તું તારા આત્માને સફળ કર.” આવી રીતે સાંભળીને તેણીએ પણ ચૂપકી પકડી. એટલે ચોથી સખી નિપુણા બોલી કે:—

નિપૂણોવાચ—

“ જિત્તો લિહો નિલાહ.”

[‘ જિત્તો લિહિત નિલાહિ ’]

પુત્તલોવાચ-

રે મન અપ્પા ખંચિ કરી, ચિંતાબલ મ પાડ;
ફલ તિતોહિ જ પામિયે, જિતો લિલ્લો નિલાડ. ૪

[અરિ મન અપ્પડ સંચિ કરિ ચિંતાજાલિ મ પાડી.

ફલ તિત્ત પરિ પામીયદ્. જિત્ત લિહિત નિલાડિ ॥૧૬૫॥]

અર્થ:—“અરે મન ! તું આત્માને જોયોને પરાણે ચિંતાની બળમાં ફસાઈશ નહીં, કેમકે ફળ તો જેટલું નસીબમાં લખ્યું હશે તેટલું જ પ્રાપ્ત થશે.” આવો સચ્ચોટ જવાબ મળવાથી ચોથી મળી પણ ચૂપ થઈ ગઈ. એટલે પાંચમી દક્ષા સખી બોલી કે:—

દક્ષોવાચ—

“તસુ તિહુઅણજણદાસ.”

પુત્તલોવાચ—

અતિથ ભવંતર સંચિઓ, પુણ્ણ સમગ્ગલ બેસ;

તસુખલ તસુમઈ તસુસિરી, તસુ તિહુઅણજણ દાસ. ૫

[અતિથ મંતરસંચિજ. પુણ્ણ સમગ્ગલુ જાસુ.

તસુબલ તસુમદ તસુસિરિ. તસુ તિહુઅણજણ દાસ ॥ ૧૬૬ ॥]

અર્થ:—“જે મનુષ્યે પાછલા ભવોની અંદર સમસ્ત પુણ્યનો સંચય કરેલો છે તે મનુષ્યને બળ, બુદ્ધિ અને લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થાય છે અને સ્વર્ગ, મૃત્યુ, પાતાળ એ ત્રણે લોકના વાસિઓ તેના દાસ થઈને રહે છે.” આવો જવાબ મળતાં દક્ષા સખીયે પણ મૌન ધારણ કર્યું. એટલે બ્રુષ્ય શૃંગારસુંદરી બોલી કે:—

શૃંગારસુંદર્યુવાચ—

“રવિ પહેલાં ઉગંત.”

પુત્તલોવાચ—

જીવંતા જગ જસ નહીં, જસ વિણ કાંઈ જીવંત;

જે જસ લેઈ આથમ્યા, રવિ પહેલાં ઉગંત. ૬

અર્થ:—જીવતાં છતાં પણ જેનો જગતની અંદર યશ નથી; તો તેવા જીવો યશ વિના શા માટે જીવે છે ? (કેમકે યશ વગર જીવવું વૃથા છે.) પરંતુ જે યશ મેળવીને આ જગતમાંથી અસ્ત પામ્યાં છે તે જીવો સૂર્યના ઉગ્યા પહેલાં ઉદય પામે છે, મતલબ કે સૂર્યોદય પહેલાં તેઓના નામનું સ્મરણ થાય છે.”

ઢાલ પૂર્વની—પહેલાંની દેશી પ્રમાણે.

પૂરે કુમર સમશ્યા સારી, આનંદિત હુઈ નૃપતિ કુમારી; સાં
વરે કુમાર તે ત્રિભુવન સાર, ગુણનિવાન જીવન આધાર. સાં મોં ૧૫
પૂતલ મુખ સમશ્યા પૂરાવી, રાજ પ્રમુખ જન સર્વિ હૂઆ ભાવિ; સાં
એ અચરિત્તો તો કહિયેં ન દીકું, જિમ જોઈયે તિમ લાગે મીકું. સાં મોં ૧૬
રાજ નિજ પુત્રી પરણાવે, પંચ સખી સંયુત મન ભાવે; સાં
પાણિગ્રહણ સખલો કીધો, દાન અતુલ મનવંછિત દીધો; સાં મોં ૧૭
સાતમી ઢાલ એ ત્રીજે ખંડે, પૂરણ હુઈ ગુણ રાગ અખંડે; સાં
સિદ્ધચક્રના ગુણ ગાઈ જો, વિનય સુજસ સુખ તો પાઈ જો. સાં મોં ૧૮

અર્થ:—આ પ્રમાણે શ્રીપાલકુંવરે તમામ સખીઓની સારી રીતે સમશ્યા પૂર્ણ કરી જેથી રાજકુમારી પરમ આનંદિત થઈ અને સ્વર્ગ, મૃત્યુ, પાતાળ એ ત્રણે ભુવનમાં સાર ગુણના ભંડાર તથા જીવનના આધારરૂપ શ્રીપાલકુંવરને પરણી. ઉપર મુજબ પૂતલામાં જીવ નહીં છતાં તેના મોઢેથી સમશ્યા પૂર્ણ કરાવી તે જોઈને રાજ વગેરે તમામ મનુષ્યો આશ્ચર્ય પામી કહેવા લાગ્યા કે, “અહા! આવું આશ્ચર્ય તો કયાંય કોઈ વખતે પણ દીકું ન હતું”, તેમ આ પ્રસંગ તો એવો છે કે જેમ જેમ વધારે જોઈયે તેમ તેમ વધારે વધારે રસિક લાગે છે.” ઇત્યાદિક ચમત્કાર પામીને પછી રાજાએ મનની ઉલટ સાથે પોતાની પુત્રી શૃંગારમુંદરીને પાંચ સાહેલીઓ સહિત શ્રીપાલકુંવરને ધામધૂમ સાથે પરણાવી, તથા પાણિગ્રહણનો ઘણો સારો મહોત્સવ કરી જે જેની ઇચ્છા પ્રમાણે માગણી કરી તે પ્રમાણે તે તે અર્થિજનોને પુષ્કળ દાન આપ્યું. કર્તા મહારાજ કહે છે કે આ ત્રીજા ખંડની સાતમી ઢાલ અખંડિત ગુણ અને રાગ વડે કરીને પૂર્ણ થઈ તે એ જ યોગ આપે છે કે—જો સિદ્ધચક્રના ગુણ ગાયા કરીયે તો, વિનય, સુયશ અને ઉત્તમ સુખ પ્રાપ્ત કરીયે.

—૧૫ થી ૧૮

ઢોલા જંદ

અંગભટ્ટ ઈણે અવસરે, દેખી કુમર ચરિત્ર;
કહે સુણો એક માહરં, વચન વિચાર પવિત્ર.
કોદાગપુરનો રાજિયો, અ છે પુરંદર નામ;
વિજયા રાણી તેહની, લવણિમ લીલા ધામ.

૧

૨

સાત પુત્ર ઉપર સુતા, જયસુંદરી છે તાસ;
રંભા લધુ ઉંચી ગર્દ, બેડી ન આવે જસ.

૩

લવણિમ રૂપ અલંકરી, તે દેખી કહે ભૂપ;
એ સરીખો વર કુણુ હશે ? પાઠક કહે સ્વરૂપ.

૪

અર્થ:—એ અવસરને વિષે અંગલટ્ટ નામનો વિદેશી બ્રાહ્મણ શ્રીપાળકુંવરનું ચરિત્ર નિહાળીને આશ્ચર્યચકિત થઈ શ્રીપાલકુંવર પ્રત્યે કહેવા લાગ્યો—“મહારાજ ! માફ પણ એક સારા વિચારવાળું વચન શ્રવણ કરો. એક કૈલાસપુર નામના શહેરનો પુરંદર નામનો રાજા છે. તેને વિજયા નામની પટરાણી કે જે વિશેષ ચાતુર્યતાની લીલાના મંદિરે રૂપ છે. તેણીને સાત પુત્રોની ઉપર એક જયસુંદરી નામની પુત્રી થઈ છે કે જેણીનું રૂપ દેખી સ્વર્ગની અપ્સરા રંભા-ઉર્વશી-તિલોત્તમા વગેરે તેણીના રૂપ પાસે પોતે કુશ્વ રૂપવાળી જણાતાં તે ગિચારીઓ મૃત્યુલોક ત્યજી ઉંચે સ્વર્ગમાં જઈ વસી; તો પણ તેણીની બરાબર રૂપવંત થઈ નહિ, માટે કહું છું કે આ સમયમાં એ જયસુંદરીના શુભ અને લાવણ્યતાની અંદર બરાબરી હરીફાઈ કરે તેવી સંસારમાં કોઈ બીજી સ્ત્રી છે જ નહિ. એવી લાવણ્યતાવંત રૂપ વડે અલંકૃત હોવાથી તેણીના પિતાએ પાઠક જોશીને પૂછ્યું કે: ‘પાઠકજી ! જયસુંદરીને લાયક કોણુ વર પ્રાપ્ત થશે ? તેનું સ્વરૂપ કહો.’ —૧ શી ૪

સો કહે એણે ભણતાં કલા, રાધાવેધ સ્વરૂપ;

પૂછ્યું તે મેં વરણ્યું, સાધનને અનુરૂપ.

૫

આઠ ચક્રથંભ ઉપરે, ફરે દક્ષિણ ને વામ;

અવર વિવરો પરિ પૂતલી, કાઠની રાધા નામ.

૬

તેલ કઢા પ્રતિબિંબ બેઠ, મૂકે અધોમુખ ખાણ;

વેધે રાધા વામ અચ્છિ, રાધાવેધ સુખાણ.

૭

ધનુર્વેદની એ કલા, ચાર વેદથી ઉઠું;

ઉત્તમ નર સાધી શકે, નવિ જાણે કોઈ મૂઢ.

૮

તે મુણી તુજ પુત્રી નૃપતિ, કરે પ્રતિજ્ઞા એમ;

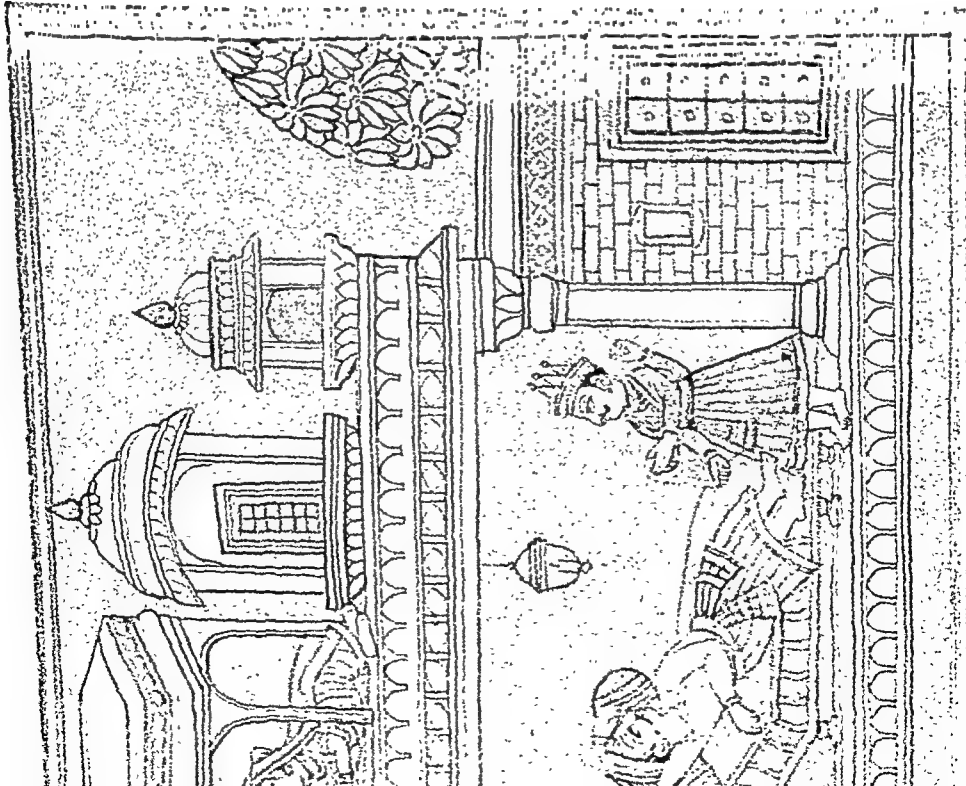
વરશું રાધાવેધ કરી, ખીજે વરવા નેમ.

૯

મહેટ્ટો મંડપ માંડીયે, રાધાવેધનો સંચ;

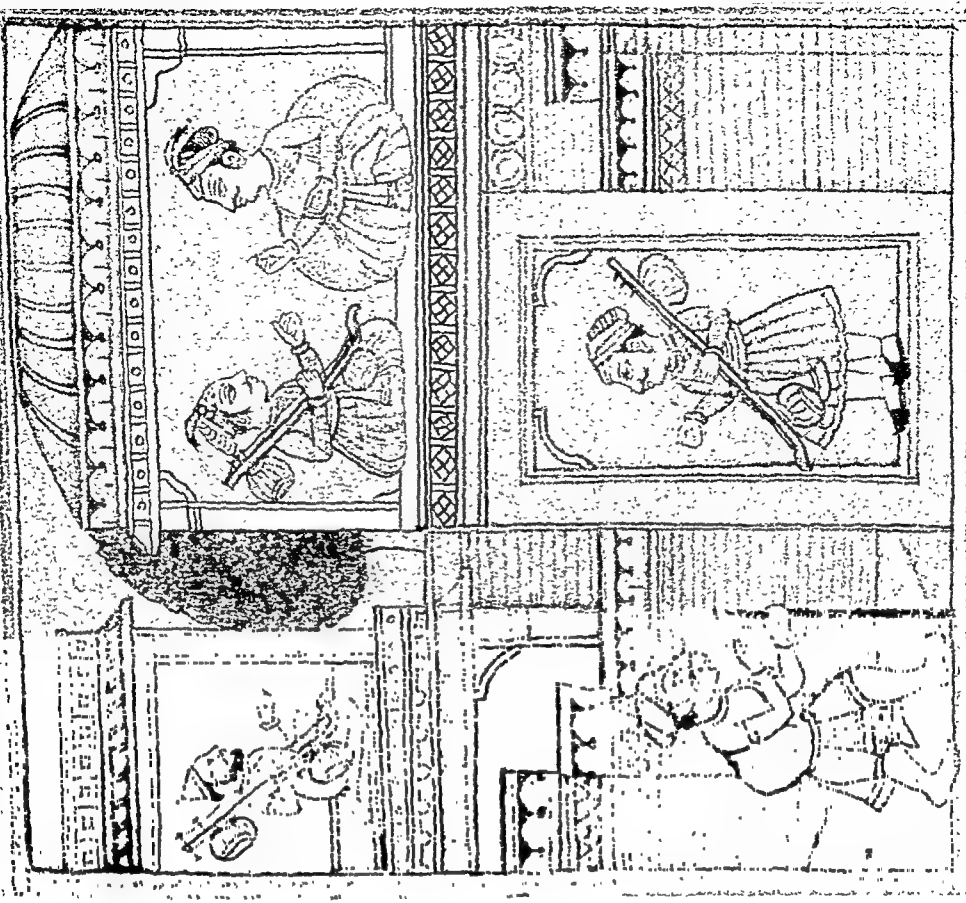
કરીયેં જિમ વર પામીયે, પાઠક કહે પ્રપંચ.

૧૦

વિમલેશ્વર દેવ ભાજર થયો

(પાનું ૧૪૧)

ચિત્ર ૧૩૨ કૂળડાનું રૂપ કરી ગામમાં જતો શ્રીપાલ

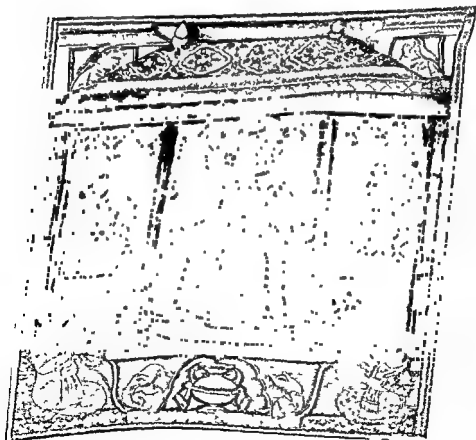
(પાનું ૧૪૩)

ચિત્ર ૧૩૭

શ્રીપાલ અને પરદેશી મુસાફર

(પાનું ૧૪૯)

ચિત્ર ૧૩૮

સ્વયંવર મંડપ

(પાનું ૧૫૦)

મંડપ નૃપે મંડાવીયો, રાધાવેધ વિચાર;
પણ નવિ કો સાધી શકે, પણ સાધશો કુમાર. ૧૧

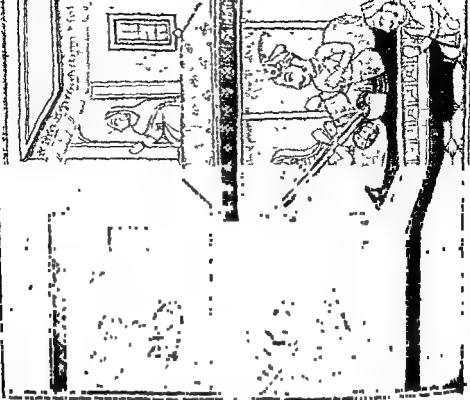
ધ્રમ નિમુણી તે ભટ્ટને, કુંડલ દેઈ કુમાર;
રચણી નિજ વાસે વસી, ચાલ્યો પ્રાતઃ ઉદાર. ૧૨

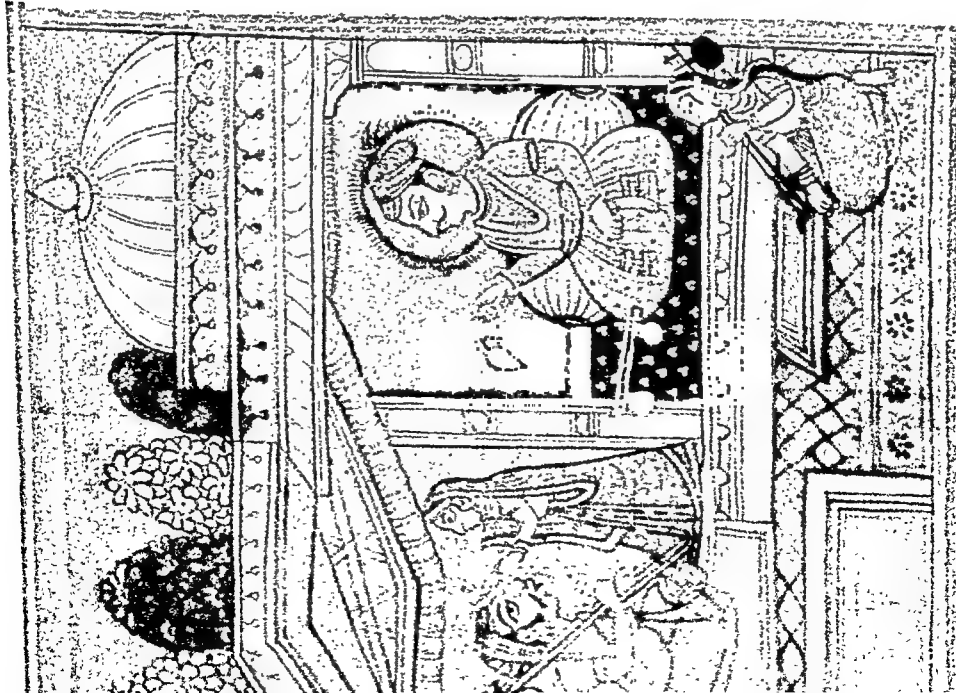
પહોતો તે કોદ્ધાગપુર, કુમાર દષ્ટિ સખ સાખી;
સાધ્યો રાધાવેધ તિહાં, હાર મહિમ ગુણ દાખી. ૧૩

જયસુંદરીયે તે વર્યો, કરે ભૂપ વિવાહ;
તાસ દત્ત આવાસમાં, રહે સુજશ ઉચ્છાહ. ૧૪

અર્થ:—રાજના પ્રશ્ન સંબંધી ઉત્તરમાં પાઠકે કહ્યું કે “હે રાજન્ ! જયસુંદરી જે વેળા મારી પાસે વિદ્યાભ્યાસ કરતી હતી તે વખતે રાધાવેધ સાધવાની કળા સંબંધી સ્વરૂપ મને (કુંવરીએ) પૂછ્યું હતું, જેથી મેં તે કળા સાધવા માટે યોગ્ય રીતે વર્ણન કરી બતાવ્યું હતું; એટલે કે—એક થાંભલાની ઉપર આઠ ચક્ર ગોઠવવા તે પૈકીનાં ચાર ચક્ર જમણી બાજુએ સવળાં ફરે અને ચાર ડાબી બાજુએ અવળાં ફરે તે આઠે ચક્રના આરાના છિદ્રની ઉપર રાધા નામની લાકડાની બનાવેલી પૂતળી બેસાડવી અને તે સ્તંભની નીચે એક તેલની કઢાઈ ભરી રાખવી. તે કઢાઈમાં ઉપરની રાધા નામની પૂતળીનું પ્રતિબિંબ લક્ષમાં લઈ જોઈને અધોમુખ એટલે પોતાનું મુખ નીચું રાખી ને ઉંચે બાણ નાખે તે એવી યુક્તિથી નાખે કે ઉપર રહેલી પૂતળીની ડાબી બાજુની આંખને વીંધી નાંખે, તે સુબાણ પુરુષ રાધાવેધ સાધનાર કહેવાય અને એ કળા ધનુર્વેદ કે જે ચાર વેદના અંતર્ગત છે છતાં ઉંચા પ્રકારની કળા છે તેને ઉત્તમ પુરુષ હોય તે જ સાધી શકે છે; નહીં કે મૂઢ પુરુષ સાધી શકે ! આ પ્રમાણે મારા મુખેથી રાધાવેધ સંબંધી બીના બાણી હે રાજન્ ! આપની પુત્રી જયસુંદરીએ પ્રતિજ્ઞા કરી છે કે જે રાધાવેધ સાધશે તે જ નરને હું વરીશ પણ બીજાને કદી વરીશ નહિ; માટે મોટો મંડપ તૈયાર કરી રાધાવેધની રચનાં સંબંધી ગોઠવણ કરો કે જેથી જયસુંદરીના લાયક વર પ્રાપ્ત થાય. આ પ્રમાણે પાઠકે રાધાવેધ પ્રગંધ કહ્યો. જેથી રાજાએ તે જ મુજબ રાધાવેધની રચના કરી છે. પરંતુ હજી સુધી કોઈ પુરુષ તે રાધાવેધની કળામાં ફેટેહ મેળવી આ કુંવરીની પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરી શક્યો નથી, પણ હું આ અનુભવ ઉપરથી માનું છું કે તે કળા આપ અવશ્ય સાધી કુંવરીની પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરી શકશો ! ”

આ પ્રમાણે કુંવરે અંગલદ્વન્ મંગળ વરદાયી વચન સાંભળી તેની વધામણીમાં તેને

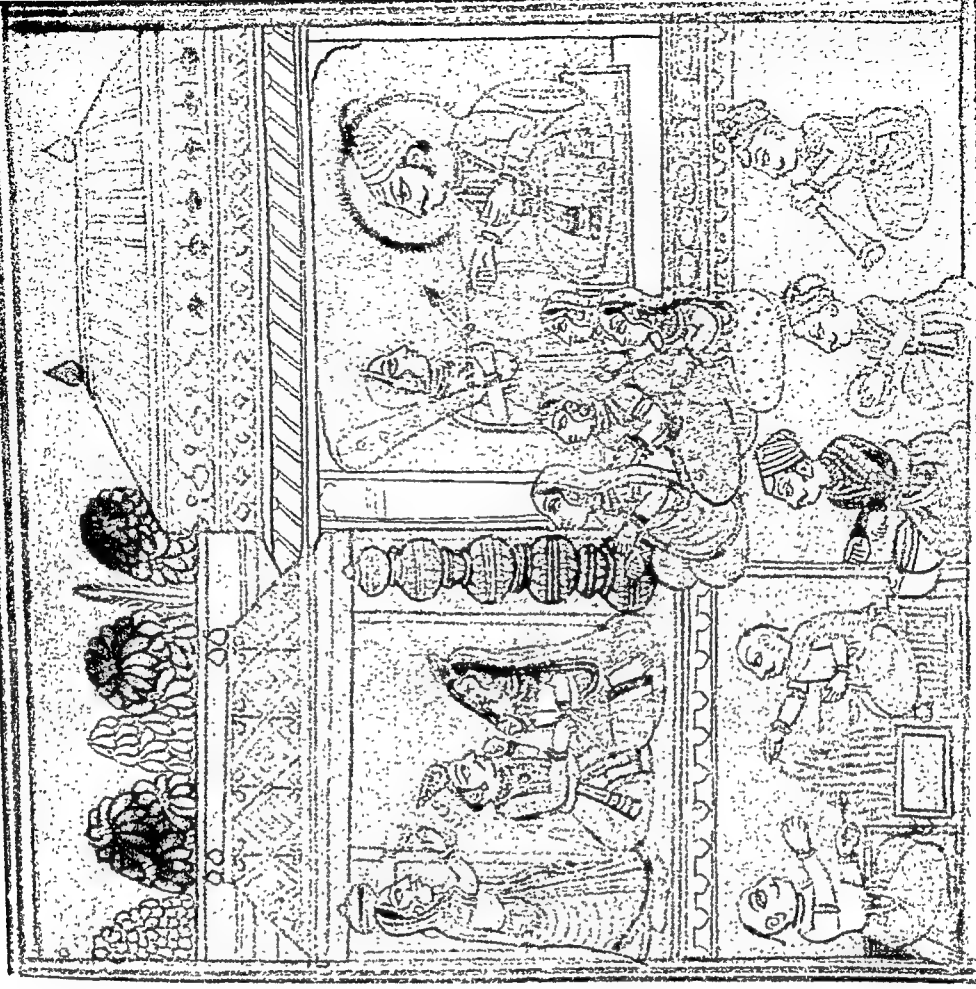
ગુણસુંદરીએ શ્રીપાદને વરમાલા આપેલી

(પાનું ૧૪૫)

(અથ ૧૩૬)

શ્રીપાદનું ગુણસુંદરી સાથે લગ્ન

(પાનું ૧૪૮)

કાનના કુણ આપી ખુલી કર્યો અને તે રાત્રીએ પોતાના નિવાસ અગ્રમા જ નિવાસ કરી પ્રાત કાળે હારના પ્રભાવથી ઉદાર કુમાર કોણાગપુરે જઈ પહોંચ્યો તથા તેણે સર્વની નજર રૂબરૂ હારના મહિમા વડે પોતાના ગુણો પ્રગટ કરી સર્વની સાથે સારાવેધ સાધી બતાવ્યો એથી પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ થવાને લીધે જ્યસુ દરીએ મન માથે ઇચ્છિત વરને વરી લીધો એટલે રાજાએ શ્રીપાળકુવર માથે મહોત્સવ પૂર્વક જ્યસુ દરીનો વિવાહ કર્યો અને ૬ પતિને રહેવા આવાસ (મહેલ) આપ્યો તેમા વખી મુયશ તથા ઉત્સાહપૂર્વક દિવસ વ્યતીત કરવા લાગ્યો

—૫ થી ૧૪

હાળ આઠમી—અન્નો રે કુવર રો મેશ-એ દેશી

હવે માઉલ નૃપ પેખીયા, આવ્યા નગ આણા કાજ રે; વિનીત

લીલાવત કુઅર ભલો

કુવરે પણ નિજ સુદરી, તેડાવી અધિકે હેજ રે વિનીત લીં ૧

સૈન્ય મલ્યુ તિહા સામડ, હય ગય રથ ભડ ચતુગ રે, વિં

તિણે મયુત કુઅર તે આવીયો, ઠાણાભિધપુર અતિ ચગ રે વિં લીં ૨

આણુદિયો માઉવ નરપતિ, તસ સિરિ વધી સુદરી દેખી રે, વિં

થાપે રાજ્ય શ્રીપાલને, કરે વિધિ અભિષેક વિશેષ રે વિં લીં ૩

સિહામન ખેઠા સોહિયે, વર હાર કિરીટ વિશાલ રે, વિં

વર ચામગ છન શીરે ધર્યા, સુખડજ અનુસરત મરાલ રે વિં લીં ૪

સોલે મામ તે પ્રણમિયે, ટય ગય મણિ મોતીય ભેટ રે, વિં

ચતુગી મેનાએ પરવર્યો, ચાલે જનની નમવા નેટ રે વિં લીં ૫

ગામ ઠામે આવતડો, પ્રણમિતો ભૂપ સુપવિત્ત રે, વિં

ભેટીજ તો બહુ ભેટણે, મોપારય નગરે પહુત્ત રે વિં લીં ૬

અર્થ —હવે ઠાણાપુરથી મામાળ રાજાએ શ્રીપાળકુવરને નજીકના શહેરમા આવી વસેલા બાપી ઠાણાપુરમા જોનાવી લાવવા માટે વિનયવત પુરોહિતે મોક ના જેથી તે વિનયવત રાજપુરુષ મડગ વસુપાળ રાજના હુકમથી જોનાગપુર શહેરે આવી પહોંચ્યુ અને ત્યાં રાજા કુવરની તે મડગે ભેટ તીધી તથા કુવર સમાચાર કટી આવવાનુ કારણ જણાવ્યુ જેથી કુવર પણ રનેહપૂર્વક પોતાની વિવાહિત સ્ત્રીઓને આજ આજ શહેરથી માણતો મોકનીને

તાકીદે તેડાવી લીધી. તે સ્ત્રીઓ પણ પતિના ચરણકમળોમાં નમન કરવા હાજર રહી. તે પછી તમામ સ્થળેથી આવેલું લશ્કર એકઠું થતાં ઘોડા, હાથી, રથ અને પાળા એ ચતુરંગી સેના સહિત શ્રીપાળકુંવર ત્યાંથી રવાના થઈ ઠાણાપુર શહેરે આવી પહોંચ્યો. અને તેની સંપત્તિ તથા ઉત્તમ સુદરીઓ વગેરેને જોઈને મામાજી સસરાે બહુ જ આનંદ પામ્યો. તેમ જ ભાણેજ જમાઈને વિશેષ પુણ્યવંત પરાક્રમશાળી જાણીને તેણે વિધિપૂર્વક રાન્યાભિષેક કરીને પોતાની રાન્યગાદીએ બેસાર્યો. હવે શ્રીપાળ રાજ થયો જેથી માથા પર રાજમુકુટ, હાર વગેરે રાજઆભુષણો વડે ઘણો જ શોભાવંત થઈ રાન્યસિંહાસન પર બેઠો. જેથી મહાશોભાયમાન દેખાવા લાગ્યો. ઉત્તમ ચામરો માથા પર વીંઝાતા હતા; તેમજ છત્રો શિર પર ધર્યાં હતાં; તે પૈકી બન્ને બાજુએ બેઠે શ્વેત ચામરો વીંઝાતા હતા તે જાણે શ્રીપાળ મહારાજના મુખકમળનો આશ્રય કરી બે શ્વેત હંસ રહ્યા ન હોય ? તેવો ખ્યાલ કરાવતાં હતાં. તેમજ શ્રીપાળ મહારાજથી ઉતરતા દરબજાના સોળ સામંત રાજાઓ કે જે શ્રીપાળ મહારાજની હબ્બરમાં રહ્યા હતા, તેઓના હાથથી, હાથી, ઘોડા, મણિ, મોતિયોની ભેટો સ્વીકારી શ્રીપાળ મહારાજ મામાજી સસરાની સંમતિ લઈ ચતુરંગી સેના સહિત ઠાણાપુરથી પ્રયાણ કરી પોતાની પૂજ્ય માતૃશ્રીના ચરણકમળમાં નમન કરવાને માટે માળવા જાણી આલ્યા. રસ્તામાં આવતાં ન્હાના મોટા રજવાડાઓની પુષ્કળ ભેટની વસ્તુઓ અંગીકાર કરતો અને પવિત્ર રજવાડાઓની સેવા સ્વીકારતો સોપારક નગરે જઈ પહોંચ્યો.

—૧ થી ૬

તે પરિસર સૈન્યે પરિવર્યો, આવાસે તે શ્રીપાલ રે; વિં
કહે ભગતિ શક્તિ નવિ દાખવે, શું સોપારક નરપાલ રે. વિં લીં ૭
કહે પરધાન નવિ એહનો, અપરાધ અછે ગુણવંત રે; વિં
નામે મહસેન છે એ બલો, તારા રાણી મન કંત રે. વિં લીં ૮
પુત્રી તસ કુખે ઉપની, છે તિલકસુંદરી નામ રે; વિં
તે તો ત્રિભુવન તિલક સમી બની, હરે તિલોત્તમાનું ધામ રે. વિં લીં ૯
તે તો સૃષ્ટિ છે ચતુર મદનતાણી, અંગેં જીત્યાં સવિ ઉપમાન રે; વિં
શ્રુતિજડ જે બ્રહ્મા તેહની, રચના છે સકલ સમાન રે. વિં લીં ૧૦
દિહ પીઠે દંસી સા સુતા, કીધા બહુવિધ ઉપચાર રે; વિં
મણિ મંત્ર ઔષધ બહુ આણીયાં, પણ ન થયો ગુણ તે લગાર રે. વિં લીં ૧૧
તે માટે દુઃખે પીડીયો, મહસેન નૃપતિ તસ તાત રે, વિં
નવિ આવ્યો ઇહાં એ કારણે, મત ગણબે બીબે ધાત રે. વિં લીં ૧૨

અર્થ:—લક્ષ્મીના પરિવાર મહિત સોપારક નગરના સમીપમા તબ્બા ખાગ કરાવીને ત્યાં વિશ્રામ લીધો ત્યારપછી શ્રીપાદ મહારાજ પ્રધાન પ્રત્યે કહેવા લાગ્યા “કેમ આ નોપારકપુરનો રાજા કરી ભખિત બતાવીને ભેટ લઈ નમન કરવા આવતો નથી? તેનું શું કારણ?” પ્રધાને અરજ કરી—“ગુણવત્ત મહારાજ એ રાજાનો કશે પણ અપરાધ નથી પરંતુ જે કારણને લીધે આપની સેવા બંધવી શક્યો નથી તે કારણ એ છે કે એ મહાસેન ભલે રાજા છે, તેને તાગ નામની રાણી છે, તેણીની કુખથી તિલકમુદરી નામની એક પુત્રી પેદા થયેલી છે કે જે ત્રણે ભુવનની અદ્વૈત તિલક જેવી શોભાવત બનેલ અને તે સ્વર્ગમા વસનારી તિયોત્તમા અપ્સરા વગેરેનું પણ તેજ હરે તેવી મહા સ્વરૂપવત છે રાજેન્દ્ર! વિગેય શું કહ્યું, પણ પ્રમાણથી સિદ્ધ થાય છે કે એ તિલકમુદરી તો અત્યંત ચતુર એવા કામદેવની સૃષ્ટિ છે, એટલે કામદેવની ઘરેલી છે વેદ શ્રુતિઓ ભણી ભણીને વેદિયા ઢોર જેવા ધર્મ ગયેલ હૃદયવાળા બ્રહ્માની રચાયલી સૃષ્ટિનાં પેદાશવાળી સ્ત્રીઓ ઉપમા ઉપમાને કરીને મહિત છે એટલે કે એક જેવી બીજી બેડ મળી આવે તેવી છે, અને કલકિત ઉપમાવાળીઓ છે, એટલે કે ચંદ્ર જેવા મહોવાળી કમલપત્ર સરળી આખો વાળી ગજ કુલસ્થળ સરળા સ્તનમડળવાળી વગેરે દોષવત વસ્તુઓની ઉપમાવાળીઓ છે મતલબ કે ચંદ્ર ક્ષીણ રોગવાળો કલકિત છે, કમળપત્ર હીમથી બાગનાર છે અને હાથીના કુલસ્થળ અકુશના પ્રહારવત છે જેથી નિષ્કલક નથી પરંતુ તિનોમ્મુદરી નિષ્કલક અને તેની બરોબરી કરે તેવી કોઈ ઉપમા આપી શકાય તેવી બેડ નથી જેથી નિપુણ કામદેવની રચેલી સૃષ્ટિ પૈકીની છે જેવો જડ બ્રહ્મા બધિર હૃદયનો છે તેવો કામદેવ નથી કામદેવ તો સર્વથી સૂક્ષ્મ પરમાણવત હોવાથી જ્ઞાનકંઠા-નાભુક મનમા પેચી બંધને દરેક દેવોના ચિત્તને પણ હરણ કરી લે તેવો અચિત્ત્ય શક્તિમાન રામરામમા પ્રસરનાર છે જેથી તે ચતુર મહાનની સૃષ્ટિ પૈકી તિલકમુદરી હોવાથી તેણીએ બ્રહ્માની રચેલી સૃષ્ટિના અગોચરની દોષવત ઉપમાઓને છૂટી લીધેલ છે એના લીધે તે ઉપમા રહિત-નિરૂપમ રૂપવત છે તે તિલકમુદરીને લીધેનું જ્ઞાતનો ઝેરો સાપ રચ્યો છે અને તે ઝેર ઉતારવા ઘણા ઘણા ઉપાય કર્યા તથા મણિ, મંત્ર, ઔષધ વગેરે પણ બહુ બહુ ઉપચાર કરવામા આવ્યા, તો પણ તે એકેથી જરા પણ ગુણ મારામ પડ્યો નહીં એથી હું અને લીધે પીડાતો તેણીનો પિતા મહાસેન આપની સેવા કરવા હાજર થઈ શક્યો નથી, પણ બીજી કશું ઘાતરૂપ કારણ આપ ગણ્યો જ નહીં

—૭ થી ૧૨

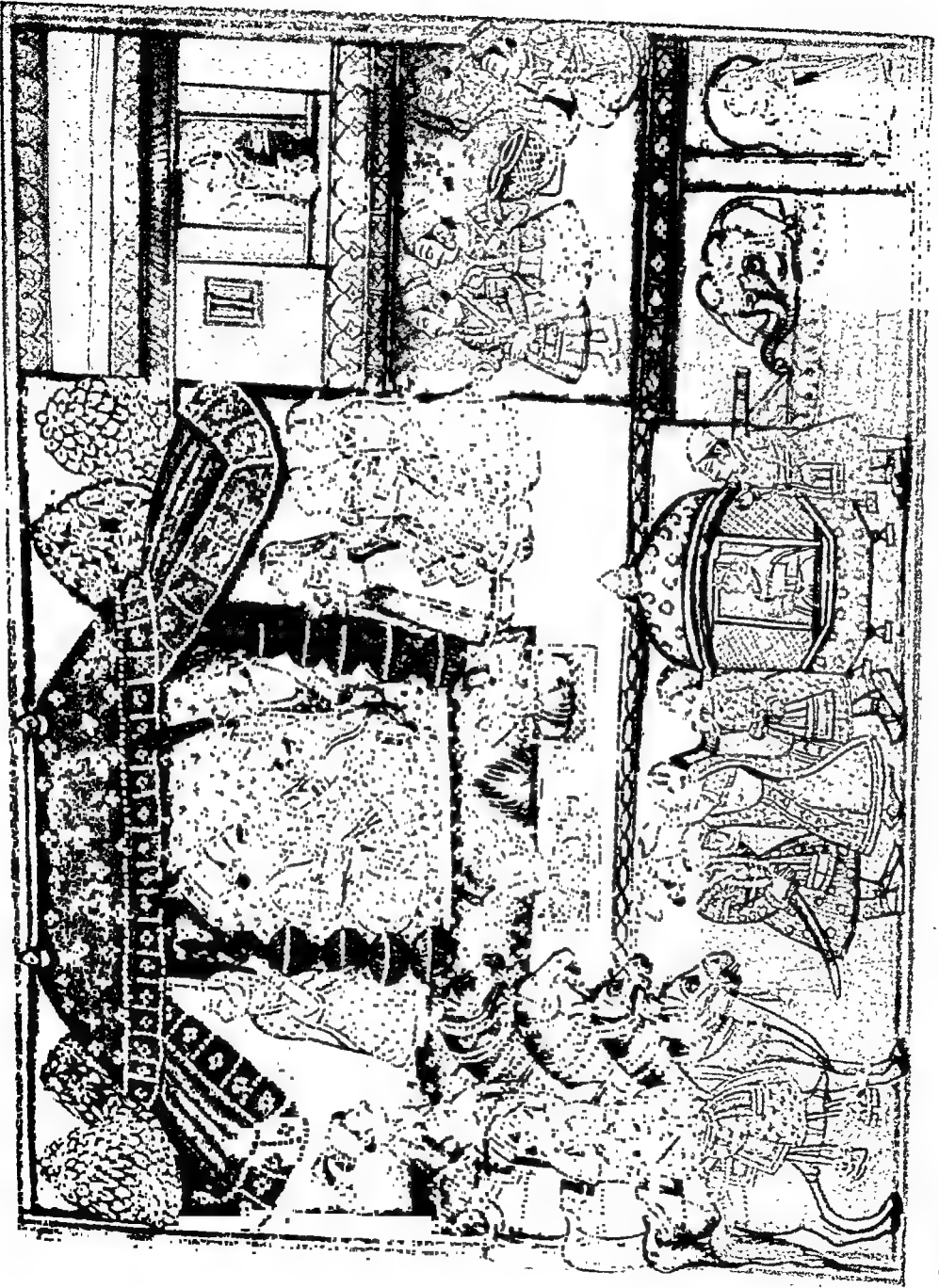
રાજા કહે કિહા છે દાખવો, તો કીજો તસ ઉપગાર રે,	વિં
એમ કહી તુરગારૂઢ તિણે, દીઠા જાતા બહુ નરનાર રે	વિં લીં ૧૩
સમશાને લેઈ જાતી જણી, તિહા પહોંતો તે નરનાહ રે,	વિં
કહે દાખો મુઝ હું સઝ કરૂં, મૂર્છિતને મ દીયો દાહ રે	વિં લીં ૧૪

મહિયત મૂકી તે થાનકે, કરી હાર નવાણ અભિષેક રે; વિં
 સજ કરી સવિ લોકના ચિતશું, થઈ બેઠી ધરીય વિવેક રે. વિં લીં ૧૫
 મહસેન મુદિત કહે રાજિયો, વત્સ તુજને એ શું હોત રે; વિં
 બે નાવત એ વડભાગીયો, ન કરત ઉપગાર ઉઘોત રે. વિં લીં ૧૬
 તુમ પ્રાણ દીયા છે એહને, તું પ્રાણ અધિક છે મુઝ રે; વિં
 એહને તું દેવી મુઝ ઘટે, એ જાણ હૃદયનું ગુઝ રે. વિં લીં ૧૭
 સિનગ્ધ મુગ્ધ દગ દેખતાં, ઈમ કહેતાં તે શ્રીપાલ રે; વિં
 મન ચિંતે મહારા પ્રેમની, ગતિ એહ શું છે અસરાલ રે. વિં લીં ૧૮

અર્થ:—એવું પ્રધાનતું બોલતું શ્રીપાલ મહારાજએ સાંભળી કહ્યું કે—“ તે મૂર્છિત કુંવરી ક્યાં છે ? મને તુરત બતાવો, હું તેણી ઉપર ઉપકાર કરું. ” એટલું બોલી તુરત મહારાજ ઘોડા પર સવાર થયા એટલામાં તો ઘણાં સ્ત્રી પુરુષોને શોકમય જતા દીઠાં. મૂર્છિત કુંવરીને અગ્નિસંસ્કાર કરવા સ્મશાને લઈ જતી જાણી તાકીદથી ઘોડો તે તરફ દોડાવી મહારાજ સ્મશાન સ્થળ નજીક જઈ પહોંચ્યા અને ત્યાં જઈ કહેવા લાગ્યા— “ મને કુંવરી બતાવો હું એણીને સાજી કરું છું. તમો મૂર્છા પામેલીને દાહ દેશો નહિ. ” આ પ્રમાણે શ્રીપાળકુંવરનું લાષણ સાંભળી તેઓએ મધ્યતને તે જ ઠેકાણે લોંચ પર મૂકી એટલે શ્રીપાળ મહારાજએ પવિત્ર પાણી મંગાવી હારના નડવણનો અભિષેક કરી તે કુંવરીને સજ્જ-સાજી કરી અને આગસ મરડીને વિવેક સહિત તેણી બેઠી થઈ. એ જોઈ નગરવાસી જનોના ચિત્ત આનંદમય થયા. એ જોઈ તેણીનો પિતા મહસેન ઘણો જ પ્રસન્ન ચિત્તવંત થયો અને પુત્રી પ્રત્યે કહેવા લાગ્યો—“ હે વત્સ ! બે આ મોટા લાગ્યના ઘણી અહીં ન પધારત ને ઉપકાર ન કરત તો તારા શરીરની શી દશા થાત ? તારી જીંદગી હતી ન હતી થઈ જત ! માટે તને પ્રાણદાન એમણે જ આપેલું છે, જેથી તું મને પ્રાણથી પણ વિશેષ બહાલી છે; તો પણ તને આ ઉપકારી પ્રાણદાતાના હાથમાં જ સોંપવી ઘટે છે; એ મારા હૃદયનો ગુપ્ત વિચાર છે તે તું ધ્યાનમાં લે, માટે તારે આ વીર નરને જ વરવો પડશે; કેમકે લયથી બચાવે તે જ ભર્તા ગણાય છે. ” આ પ્રમાણે કહેવાથી ભદ્રિક લાવવાળી, સ્નેહવાળી, રાગવંત દૃષ્ટિએ કરી શ્રીપાળકુંવરને જોઈ ચિંતવવા લાગી કે “ મારી પ્રેમની ગતિ આ પુરુષની સાથે અકળ ન કળી શકાય એવી, ન કહી બતાવાય એવી અને અજળ રંગવાળી છે. અહિં મુગ્ધપદે કરી વક્ર કટાક્ષથી સહિતપણુનો અનુદય સૂચવ્યો, એટલે કામક્રીડા પ્રમુખમાં વિગ્ધ છે, એટલે વિષય રસમાં હજી આસક્ત થઈ નથી, હંમણાં નવયૌવનનો ઉદ્ગમ છે અને બાલ્યા-

ડેરા દીધા સવિ સૈન્યના, પહેલો હુઆ રજની જામ રે; વિ૦
જનની ધર પહોતો પ્રેમશું. નૃપ હાર પ્રભાવે તામ રે. વિ૦ લી૦ ૩૦
ઢાલ પૂરી થઈ આઠમી, પૂરણ હુઆ ત્રીજે ખંડ રે; વિ૦
હોય નવપદ વિધિ આરાધતાં, જિન વિનય સુયશ અખંડ રે. વિ૦ લી૦ ૩૧

અર્થ:—હાથી, ઘોડા, રથ અને પાયદળ, તેમ જ મણિરત્ન, સોનું, બહુમૂલ્યાં વસ્ત્ર અને શસ્ત્ર વગેરે વગેરેનાં ભેટણાં ડગલે ડગલે લેતો, દરેક માનવંતા રાજાઓને પગે લગાડતો (ખંડિયા રાજા બનાવતો) શ્રીપાલ મહારાજા મજલ દર મજલથી પંથ પસાર કરતો ચક્રવર્તિના સરખો પરાક્રમી પ્રસિદ્ધ થયો. કવિ કહે છે કે—હમેશાં નિયમ છે કે અણીદાર વસ્તુના ઉપર વજનદાર વસ્તુનું દળાણ થતાં તે તેમાં દાખલ થઈ જાય છે, જેમ કે અણીદાર નહાનકડો કાંટો છતાં ભારે પગનો ભાર આવતાં પગમાં પડેવાઈ જાય છે, તેમ શેષ નાગનાં અણીદાર ફણમાં શ્રીપાલ મહારાજાના જખરા ભારવાળા લશ્કરનો ભાર આવતાં શેષનાગની ફણના મણિઓનો સમુદાય પડેવાઈ ગયો હશે જ કે જેને લીધે જાણી શકાય છે કે પર્વતો દળી ન પડ્યા હશે ! કેમકે જો પૃથ્વી શેષનાગની ફણીપરની મણિઓમાં પડેવાઈ રહી ન હોત તો, સૈન્યના ભારથી પૃથ્વી એક બાજુએ નમી જતાં સમાન પૃથ્વી પર રહેલા પર્વતો વગેરે દળી જ પડત; પણ જો ન થયું તેનું કારણ આ જ હોઈ જોઈએ ! આ મહાન નવાઈની વાત જાણીને તે વખતથી સૂર્ય અને ચંદ્ર રાત દિવસ શ્રીપાલ મહારાજાના લશ્કરને જોયા કરે છે, તે જાણે બ્રહ્મા સૂર્ય ચંદ્રરૂપ આંખો ખોલીને શ્રીપાલ મહારાજાનું સૈન્ય નિહાળી ચિંતવન કરે છે કે—ઠીક થયું જો ભૂમિ શેષના ફણની મણિઓમાં પડેવાઈ ગઈ જેથી મારી રચેલી સપ્તી આબાહ રહી; નહીં તો આ શ્રીપાલના લશ્કરના ભારથી આ પૃથ્વી નમી જાત, એમ ચકિત થયો થકો શ્રીપાલના સૈન્યને અથાપિ મુખી ચંદ્ર સૂર્યરૂપ ચક્રુઓ મારફત જોયા કરે છે ? આ ઉત્પ્રેક્ષા અલંકારનો સાર એટલો જ છે કે—શ્રીપાલ મહારાજાનું લશ્કર ઘણું જ જખરા વિસ્તાર વાળું હતું. એવા લશ્કર સહિત મહારાષ્ટ્રના, સૌરાષ્ટ્રના, મેવાડના, લાટ અને લોટ દેશના રાજાઓને પોતાના ખંડિયા રાજા બનાવતો શ્રીપાલ મહારાજા સૂર્ય સરખો પ્રદિપ્ત તેજ સહિત માગવ દેશમાં જઈ પહોંચ્યો; એટલે કે જેમ સૂર્ય નિપથ પર્વતમાંથી ઉદય પામી હરિવર્ષ-હિમવંત લસત વગેરે દેવો અને પહાડોને પ્રકાશ આપેતા સંધ્યા સમયે ફરીને નિપથ પર્વતની મુલાકાત લે છે, તેમ શ્રીપાલ મહારાજા પણ માગવાના પાટનગર ઉત્તરેણીથી ઉદય પામી વિદેશ ગમન કરતો કરતો રાજઝલ્લિ, રમણિયો, ધન, ચારે પ્રકારના લશ્કર સહિત સર્વ દેશોને માધતો પાછો માગવ દેશમાં આવી પહોંચ્યો; એટલું જ નહીં પણ છેક ઉદય સ્થળ પાટનગરની સગીપ જઈ પહોંચ્યો. જામુનોના મેઠાંએથી ખીજા રાજાનું જખરું લશ્કર ઉત્તરેણી તરફ ધસ્યું આવે છે, એવા સમાચાર મળતાં માગવાના રાજા પ્રજાપાળે બચલીત થઈ પોતાના

વચ્ચા વિગ્ની યૌનાવચ્ચા પ્રાસિનો અવસર છે એ ગું હજો ? અચિત પૂર્વ રાગની જ પ્રળતા હોવી જોઈએ, નહિ તો મારા મનની ગતિ આવી થાય જ નહીં ” —૧૩ થી ૧૮

જો પ્રાણ કહું તો તેહથી, અધિકો કિમ લખીયે પ્રેમ રે; વિં
કહું ભિન્ન તો અનુભવ કિમ મિલે, અવિરૂદ્ધ ઉભય ગતિ કેમ રે. વિં લીં ૧૯
ધમ રનેહલ સા નિજ અંગન, શ્રીપાલ કરે દિયે ભૂપ રે; વિં
પરણી સા આઠે તસ મલી, દયિતા અતિ અદ્ભુત રૂપ રે. વિં લીં ૨૦
અડ દિક્કિ મહિત પણ વિરતીને, જિમ વછે સમકિતવંત રે; વિં
અડ પ્રવચન માત સહિત મુનિ, સમતાને જિમ ગુણવત રે. વિં લીં ૨૧
અડ બુદ્ધિ સહિત પણ સિદ્ધિને, અડ સિદ્ધિ સહિત પણ મુક્તિ રે; વિં
પ્રિયા આઠ મહિત પણ પ્રથમને, નિત ધ્યાવે તે ઈણે યુક્તિ રે. વિં લીં ૨૨
ઉત્કંઠિત ચિત્ત તેહ શુ, વળી જનનીને નમવા હેજ રે; વિં
શ્રીપાલ પ્રયાણે પૂરિયો, દેવરાવે ઢકકા તેજ રે. વિં લીં ૨૩

અર્થ:—જો હું આ પુરુષને મારા પ્રાણ કહું, તો તે પણ ગોલવુ લાયક જણાતુ નથી કેમકે પ્રાણથી પણ વિશેષ પ્રેમ આમના ઉપર ઉત્પન્ન થાય છે જેથી પ્રાણ કહેતા ન્યૂન તાલાવ જણાય પ્રાણ હોય તો જ પ્રેમ થાય છે, પ્રાણ વગર પ્રેમ થતો જ નથી એ જોતા પ્રાણથી પ્રેમ અધિક ન ગણાય ત્યારે પ્રેમ અને પ્રાણ બન્ને બરાબર ગણાય અને હુનિ યામા તો પ્રાણથી પ્રેમ વિશેષ બહાલો ગણેલ છે, કેમકે ઘણા લોકો પ્રેમને જાળવવા માટે પ્રાણની આહૂતી આપી દે છે, પરંતુ સંજ્ઞન તો પ્રાણને માટે પ્રેમની આહૂતી આપતા નથી આમ જોતા પ્રાણને પ્રેમરૂપ કહેતા પણ બનતું નથી અને ત્યારે પ્રાણ અને પ્રેમ અધિકતામા ન્યૂનાધિક હોય તો તે બન્ને અદ્વા જ ગણાય છે એથી જો પ્રેમને પ્રાણ બેને અદ્વા હું તો અનુભવ સી રીતે મળે ? કેમકે પ્રાણ વગર પ્રેમને જાણનાર કોણ હોય ? પ્રેમની આગપ્રાણ પ્રાણને જ છે જે વસ્તુ જેનાથી જીવી ન હોય તો જ તે વસ્તુનો અનુભવ થાય છે જીવ વસ્તુનો અનુભવ થાય જ નહીં, જો શિન્ન વસ્તુનો અનુભવ થયો માની લેવાય તો અતિ પ્રમગ થાય, અને પ્રેમનો અનુભવ તો મને થાય છે આમ એક બીજા સાથે વિરોધી સ્વભાવ સ્વરૂપ છે તો એ પ્રેમપદાર્થની અદ્વા એકથ સમાવેશપણે અવિરોધ ભાવથી સી રીતે ગ્રહેલ છે એ જ માટે મમનુ છુ કે મારા પ્રેમની અવૈકિક ગતિ છે ” આ પ્રગરે સ્નેહવતી કુવરી ચિતવન અને સ્નેહસિદ્ધિમા નિમજ્જન કરતી હતી એ જોઈ મહાસેન રાજાએ પોતાની પુત્રીને શ્રીપાલ મહારાજ સાથે હસ્તમેવાપ

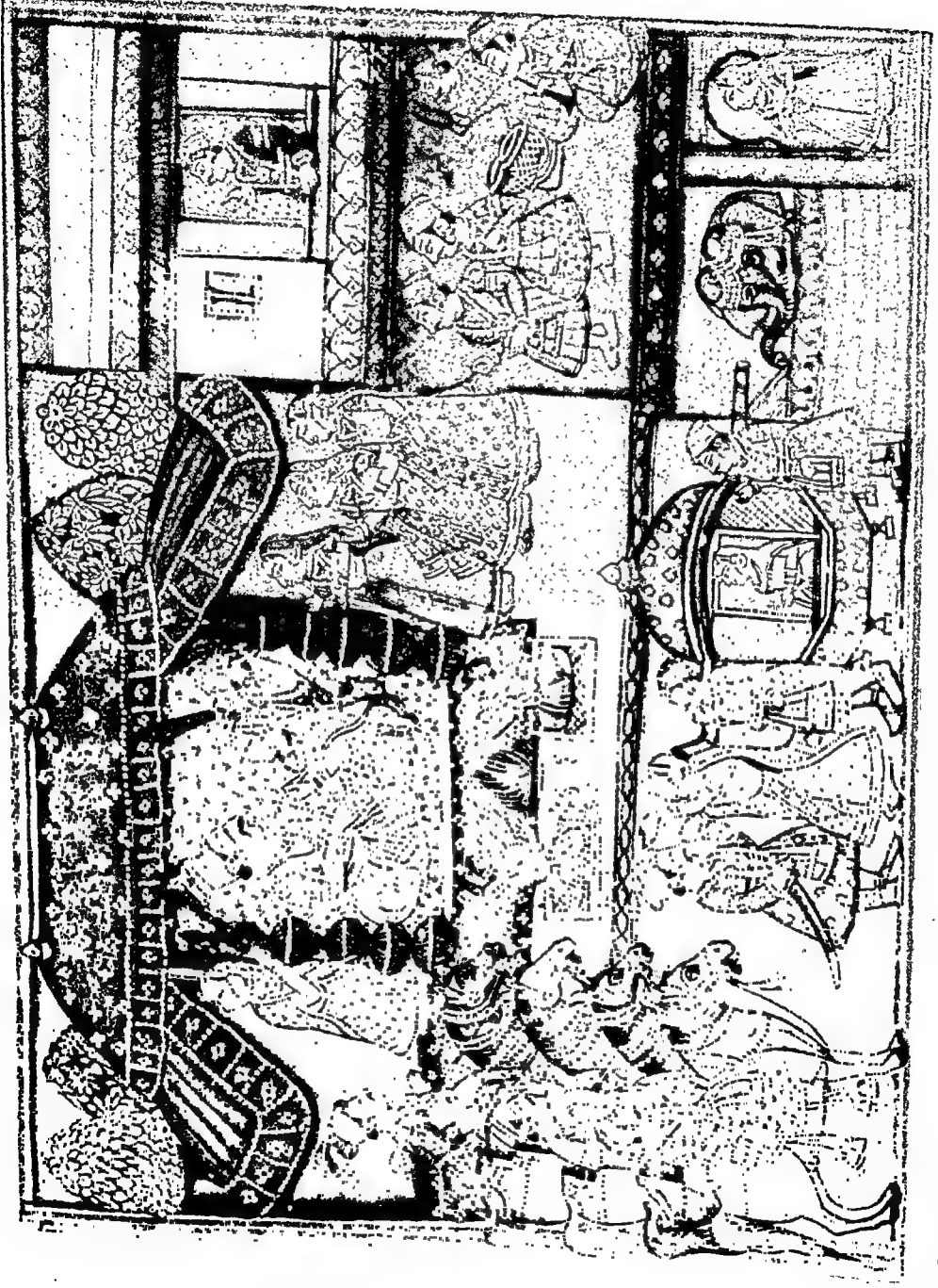
કરાવ્યો. આ પ્રમાણે આઠ વિવાહિતા સ્ત્રીઓ એટલે કે મદનસેના, મદનમંજૂષા, મદન-
મંજરી, ગુણસુંદરી, ત્રૈલોક્યસુંદરી, શૃંગારસુંદરી અને તિલકસુંદરી એ આઠે રાજકન્યાઓના
નામ જાણવા, તથા શૃંગારસુંદરીની પંડિતા પ્રમુખ પાંચ સખીઓનું પણ પાણિગ્રહણ
કરેલ છે, છતાં તેને શૃંગારસુંદરીની અંતરગત ગણેલ હોવાથી અહીં આઠ જણાવેલ છે.
અત્યંત અદ્ભુત સ્વરૂપવંતી એકઠી મળી; છતાં પણ જેમ મિત્રા તારા, બલા, દીપ્તા,
સ્થિરા, કાંતા, પ્રભા અને પરા એ આઠ દૃષ્ટિ સહિત છતાં સમકિતી જીવ નવમી સર્વ
સંવરૂપ વિરતીને વાંચે છે, તેમ તથા પાંચ સમિતિ, ત્રણ ગુપ્તિ એ આઠ પ્રવચન માતા
યુક્ત ગુણવંત મુનિવર હોવા છતાં જેમ નવમી સમતાને ચાહે તેમ, તથા સુશ્રૂષા, શ્રવણ,
ગ્રહણ, ધારણા, ઉહ, અપોહ, અર્થવિજ્ઞાન અને તત્ત્વજ્ઞાન એ આઠ બુદ્ધિયો સહિત
યોગીશ્વર જેમ નવમી સિદ્ધિને ચાહે છે તેમ, તથા અણિમા મહિમા, ગરિમા,
લઘિમા, વશિતા, ઇશિતા, પ્રાકાશ્ય અને કામાવસયિત્વા એ આઠ સિદ્ધિયો યુક્ત યોગીંદ્ર
જેમ નવમી મુક્તિ-મોક્ષને ચાહે છે, તેમ શ્રીપાલ મહારાજ આઠ રાણીયો હાજર છતાં
નવમી મયણાસુંદરી કે જેના સંગ પ્રભાવથી સર્વ સુખ સાનિધ્ય થયાં તેણીને મળવા નિત્ય
ધ્યાન કરે છે તેમજ વળી પોતાની માતાને નમવા મળવાને પણ આતુર થએલ છે. તે
કારણને લીધે શ્રીપાલ મહારાજએ ત્યાંથી કૃત્ય કરવાં સંગ્રામી તેજદાર નગારે ડંકા
દેવરાવ્યા.

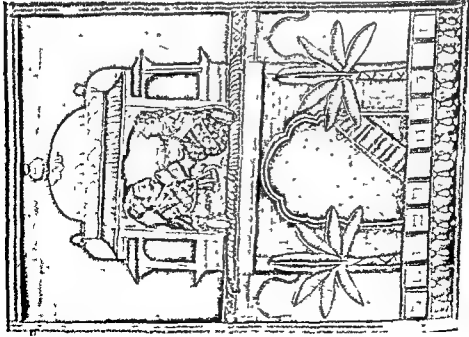
—૧૩ થી ૨૩

હય ગય રહ ભડ મણિ કંચણે, વળી સત્ય વત્ય ખડુ મૂલ રે; વિં
પગ પગ ભેટી જે નૃપ વરે, તેહનું ચક્રવર્તિ સમ સૂલ રે. વિં લીં ૨૪
તસ સૈન્ય ભરે ભારિત મહી, અહિપતિક્ષણ મણિગણ પ્રોત રે; વિં
તેણે ગિરિ પણ જાણું નવિ ગિરિયા, તેણે શશિ સૂર નયાણુ વિધિ જોત રે. વિં લીં ૨૫
મરહઠ સોરઠ મેવાડના, વળી લાટ ભોટના ભૂપ રે; વિં
તે આવ્યો સધળા સાધતો, માલવ દેશે રવિ રૂપ રે. વિં લીં ૨૬
આગમન સુણી પરચક્રનું, ચર સુખથી માલવરાય રે; વિં
ભયભીત તે ગઢને સજ કરે, તેહનું નવિ તેજ ખમાય રે. વિં લીં ૨૭
કપ્પડ ચૂપ્પડ તૃણ કણ ધણાં, સંગ્રહ તે ઇંધણ નીર રે; વિં
સન્નદ્ધ હોય તે સુભટ વડા, કાયર કંપે નહીં ધીર રે. વિં લીં ૨૮
ઈમ ઉજ્જેણી હુઈ નગરને, લોકે સંકીર્ણ સમીપ રે; વિં
વીંટી શ્રીપાલ સુભટે તદા, જિમ જલધિ અંતરદ્વીપ રે. વિં લીં ૨૯

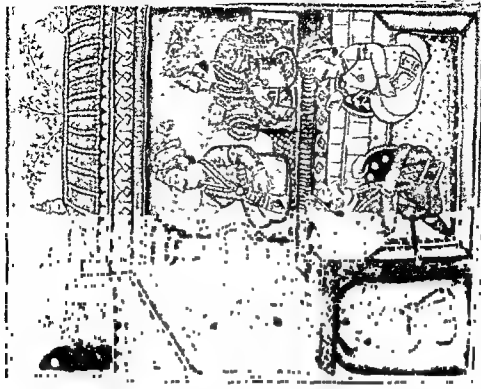
ડેરા દીધા સવિ સૈન્યના, પહોલો હુઆ રજની જામ રે; વિં
જનની ઘર પહોતો પ્રેમશું. નૃપ હાર પ્રભાવે તામ રે. વિં લીં ૩૦
ઢાલ પૂરી થઈ આઠમી, પૂરણ હુઆ ત્રીજે ખંડ રે; વિં
હોય નવપદ વિધિ આરાધતાં, જિન વિનય મુયશ અખંડ રે. વિં લીં ૩૧

અર્થ:—હાથી, ઘોડા, રથ અને પાયદળ, તેમ જ મણિરત્ન, સોનું, ખડકમૂલ્યાં વસ્ત્ર અને શસ્ત્ર વગેરે વગેરેનાં ભેટણાં ડગલે ડગલે લેતો, દરેક માનવંતા રાજાઓને પગે લગાડતો (ખંડિયા રાજા બનાવતો) શ્રીપાલ મહારાજા મજલ દર મજલથી પંથ પમાર કરતો ચક્રવર્તિના સરખો પરાકર્મી પ્રસિદ્ધ થયો. કવિ કહે છે કે-હમેશાં નિયમ છે કે અણીદાર વસ્તુના ઉપર વજનદાર વસ્તુનું દબાણ થતાં તે તેમાં દાખલ થઈ જાય છે, જેમ કે અણીદાર નહાનકટો કાંટો છતાં ભારે પગનો ભાર આવતાં પગમાં પડેવાઈ જાય છે, તેમ શેષ નાગનાં અણીદાર ફણમાં શ્રીપાલ મહારાજાના જળરા ભારવાળા લશ્કરને ભાર આવતાં શેષનાગની ફણના મણિઓનો સમુદાય પડેવાઈ ગયો હશે જ કે જેને લીધે જાણી શકાય છે કે પર્વતો ઢળી ન પડ્યા હશે ! કેમકે જો પૃથ્વી શેષનાગની ફણીપરની મણિ-યોમાં પડેવાઈ રહી ન હોત તો, સૈન્યના ભારથી પૃથ્વી એક બાજુએ નમી જતાં સમાન પૃથ્વી પર રહેલા પર્વતો વગેરે ઢળી જ પડત; પણ જોમ ન થયું તેનું કારણ આ જ હોઈ જોઈએ ! આ મહાન નવાઈની વાત જાણીને તે વખતથી સૂર્ય અને ચંદ્ર શત દિવસ શ્રીપાલ મહારાજાના લશ્કરને જોયા કરે છે, તે જાણે ધ્રુવ સૂર્ય ચંદ્રરૂપ આંખો ખોલીને શ્રીપાલ મહારાજાનું સૈન્ય નિહાળી ચિંતવન કરે છે કે-ઠીક થયું જે ભૂમિ શેષના ફણની મણિઓમાં પડેવાઈ ગઈ જેથી મારી રચેલી સુદી આબાદ રહી; નહીં તો આ શ્રીપાલના લશ્કરના ભારથી આ પૃથ્વી નમી જાત, એમ ચકિત થયો થકો શ્રીપાલના સૈન્યને અદ્યાપિ મુઠ્ઠી ચંદ્ર સૂર્યરૂપ અણુઓ મારફત જોયા કરે છે ? આ ઉત્પ્રેક્ષા અલંકારનો સાર એટલો જ છે કે-શ્રીપાલ મહારાજાનું લશ્કર ઘણું જ જળરા વિસ્તાર વાળું હતું. એવા લશ્કર સહિત મહારાજાના, સૌરાષ્ટ્રના, મેવાડના, લાટ અને લોટ દેશના રાજાઓને પોતાના ખંડિયા રાજા બનાવતો શ્રીપાલ મહારાજા સૂર્ય સરખો પ્રદિપ્ત તેજ સહિત માળવ દેશમાં જઈ પહોંચ્યો; એટલે કે જેમ સૂર્ય નિપથ પર્વતમાંથી ઉદય પામી હરિવર્ષ-હિમવંત ભરત વગેરે ક્ષેત્રો અને પહાડોને પ્રકાશ આપતો સંધ્યા સમયે ફરીને નિપથ પર્વતની મુલાકાત લે છે, તેમ શ્રીપાલ મહારાજા પણ માળવાના પાટનગર ઉજ્જૈણીથી ઉદય પામી વિદેશ ગમન કરતો કરતો રાજઝલ્હિ, રમણિયો, ધન, ચારે પ્રકારના લશ્કર સહિત સર્વ દેશોને સાધતો પાછો માળવ દેશમાં આવી પહોંચ્યો, એટલું જ નહીં પણ છેક ઉદય સ્થળ પાટનગરની સમીપ જઈ પહોંચ્યો. જામુસોના મ્હોંએથી ખીજ રાજાનું જળરૂં લશ્કર ઉજ્જૈણી તરફ ધસ્યું આવે છે, એવા સમાચાર મળતાં માળવાના રાજા પ્રભાણે લયલીત થઈ પોતાના

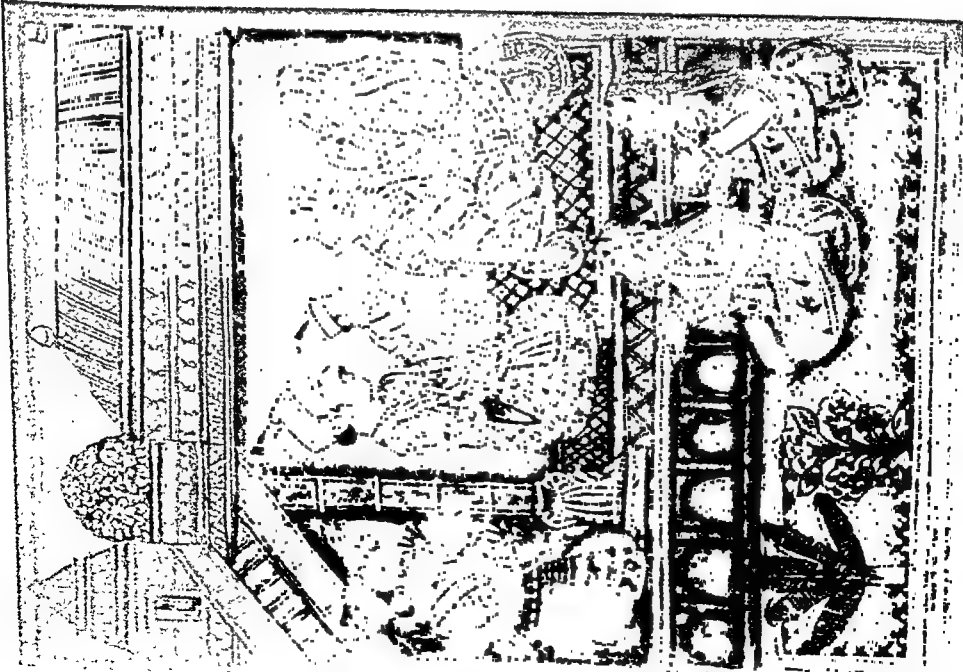
ચિત્ર ૧૪૦ શ્રીપાલ પ્રેલોકચમુન્દરી સાથે સુખ ભોગમે છે (પાન ૧૫૬)

ચિત્ર ૧૪૧

ધરોપાલ રાજગદી સભા

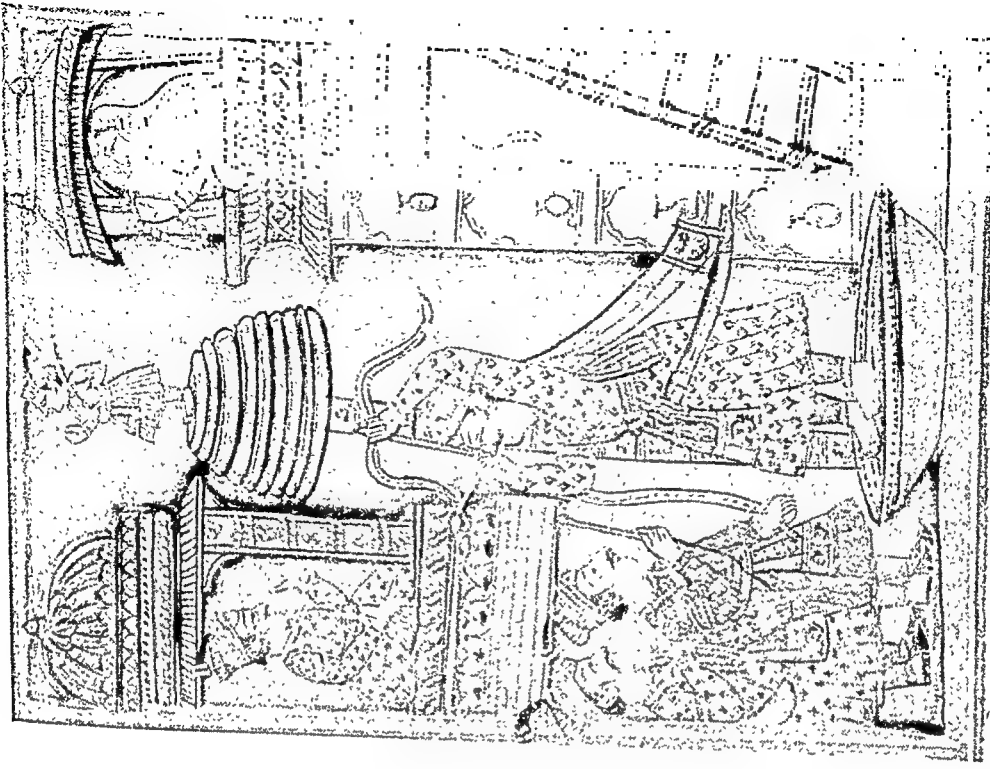
(પાન ૧૫૭)

ચિત્ર ૧૪૨

પ્રેતજી સમક્ષ પૂરે છે

(પાનું ૧૬૦)

ચિત્ર ૧૪૩

રાધાવેધ કરતો શ્રીપાલ

(પાનું ૧૬૬)

ચિત્ર ૧૪૪

વિદ્યાચરુ અને રાજકુમારી

(પાનું ૧૬૫)

ચિત્ર ૧૪૫

ધીપાવનું જ્યસુદરી સાથે લગ્ન

(પાનું ૧૬૬)

ગઢને સમરાવી લીધો; કેમકે પરરાજના પ્રતાપનું તેજ સહન થઈ શક્યું નહીં. તે તેજમાં અંબઈ પોતાનો બચાવ જોળવા લાગ્યો. જેના લીધે કાપડ-ચોપડ-ઘાસ-ઢાણા-લાકડાં-પાણી વગેરે નિર્વાહને માટે જોઈતી તમામ ચીજોનો સંગ્રહ કરી લેવાગ્યો. તેમ જ મોટા સમર્થ લડવૈયાઓને પણ શસ્ત્રઅસ્ત્રાદિ સજ્જત તૈયાર કરી રખાવ્યા. આવો મામલો જોઈ બિચારાં ખડીકણ મનુષ્યો તો ધીરજને તણ દેઈ ધૂજવા લાગ્યાં. આવી ખડીકને લીધે ઉજ્જેણીની આસપાસ વસનારી વસ્તી ઉજ્જેણીમાં પોતાના બચાવ માટે ભરાઈ પેઠી. જેથી તે ઉજ્જેણી લોકની ભીડથી સાંકડી બની ગઈ; કેમકે શ્રીપાલ મહારાજનું લશ્કર દરિયાના તોફાની મોજની પેઠે પૂર જોશથી ધસ્યે આવતું છેક ઉજ્જેણીની લગલગ આવી પહોંચ્યું હતું; એથી ડરીને તેઓએ કોટનો આશરો લીધો હતો. લશ્કરે તો જોતજોતામાં ઉજ્જેણીના કિલ્લાની ચોમેર જેમ દ્વીપની ચોમેર સમુદ્ર વીંટાઈ વળેલો હોય છે, તેમ નગરીના કોટને વીંટી લઈ પકાવ કર્યો. અને લશ્કરે છાવણી રચી પોતપોતાની ટુકડીના અલગ અલગ તંબુ રાવડી ડેરા ખડા કરી દીધા. બ્યારે રાત પડી અને રાતનો પહેલો પહોર વીતી ચૂક્યો કે શ્રીપાલ મહારાજ હારના પ્રભાવથી પોતાની માતાજીના મહેલે પ્રેમ સહિત નમન કરવા જઈ પહોંચ્યો. (યશોવિજયજી ઉપાધ્યાય કહે છે કે આ શ્રીપાલરાક્ષના ત્રીજા ખંડની આઠમી ઢાળ પણ પૂરી થઈ અને તે સાથે ત્રીજો ખંડ પણ પૂરો થયો. તથા આ ઢાળે એ જ સુચના આપી રહેલ છે કે, વિધિ સહિત નવપદજીનું આરાધન કરવામાં આવે તો જિનેશ્વરની લક્ષિત વડે વિનયવંત અને અખંડ સારો યશ પ્રાપ્ત થાય. —૨૪ થી ૩૧

ચોપાઈ-૭૬

ખંડ ખંડ મીઠાઈ ઘણી, શ્રી શ્રીપાલચરિત્રે ભણી;

એ વાણી સુરતડ વેલડી, કિસી દ્રાખ ને કિસી શેલડી. ૧

ઇતિ શ્રીમાન્ મહોપાધ્યાય શ્રી વિનયવિજયગણિથી અધૂરો રહેલ અને શ્રી જસ-વિજયજી ગણિએ પૂર્ણ કરેલ શ્રી સિદ્ધયક મહિમાધિકારે શ્રી શ્રીપાલ ચરિત્રને વિષે શ્રી વિમલેશ્વર દેવે અર્પણ કરેલ હાર પ્રાપ્તિથી, ઇષ્ટદાયક છ કન્યા પાણિગ્રહણ, અને સર્વ સૈન્ય સહિત ઉજ્જયની નગરી પ્રાપ્ત થયેલ કથા કહેવામાં આવતાં ત્રીજો ખંડ પૂર્ણ થયો.

અર્થ:—શ્રી શ્રીપાલ ચરિત્રના ખંડ ખંડની અંદર ઘણી જ મીઠાશને શ્રીપાલ રાજના ચરિત્રને વિષે વર્ણવી છે, તે શ્રીજિનેશ્વરની વાણી તે કલ્પવૃક્ષની વેલ સમાન મનોવાંછિત પૂર્ણ કરનારી છે; તે વાણીની મીઠાશ આગળ દ્રાક્ષની મીઠાશ તથા શેરડીની મીઠાશ તે શી ગણત્રીમાં છે?

॥ તૃતીય: ખંડ: સમાપ્ત ॥

ખંડ ચોથો

દોષ-૭૬

- ત્રીજે ખંડ અખંડ રસ, પૂરણ હુઆ પ્રમાણ;
ચોથો ખંડ હવે વર્ણવું, શ્રોતા સુણો સુખણ. ૧
- ગીશ ધુણાવે ચમકિયો, રોમાંચિત કરે દેહ;
વિકસિત નયન વદન મુદા, રસ દિયે શ્રોતા તેહ. ૨
- જણ જ શ્રોતા આગલે, વક્તા કલા પ્રમાણ;
તે આગલે ધન શું કરે, જે મગમેલ પાપાણ. ૩
- દર્પણ અધા આગલે, બહિરા આગલ ગીત;
મૂરખ આગલ રસ કથા, ત્રણે એક જ રીત. ૪
- તે માટે સજ થઈ સુણો, શ્રોતા હીજે કાન;
રીઝે તેહને રીઝવું, લક્ષ ન ભૂયે આન. ૫
- આગે આગે રમ ધણો, કથા સુણુંતા થાય;
હવે શ્રીપાલચરિત્રના, આગે ગુણ કહેવાય. ૬

અર્થ:—(કવિ ડહો છે કે) અખંડ રસ સહિત ત્રીજે ખંડ પ્રમાણપૂર્વક પૂર્ણ થયો હવે હું ચોથો ખંડ વર્ણવું છું, તે હે સુખણ શ્રોતાજનો ! તમે શવણ કરો શ્રોતાજન દેવા હોવા જોઈયે ? જે અર્થપૂર્ણ વચન માલગી અમત્કાર સાથે માથું ડાલાવવા લાગે, તથા રાનીરના હર્ષ વડે રોમગચ હલા થતા વિકલ્પર નેત્ર સહિત વદન રાખે, તે શ્રોતા, વક્તા (કહેનાર) ને રમ આનંદ આપે (નહીં કે આમ તેમ શૂન્ય ચિત્તથી જોતો કે નિદ્રા લેતો શ્રોતા, વખાનો હર્ષ વધારે !) જ્યારે રમત શ્રોતા હોય ત્યારે વખાની કળા જ્યાલમા આવે છે, પરંતુ જો શ્રોતા મગમેલિયા પથરા જેવો કે જે વર્ષાદના જળના ધોધમા પડ્યા છતાં પણ જેવોને તેવો રહે, અર્થાત્ કઠોર હૃદયવાળો શ્રોતા હોય તો સુદર વાક્ય પ્રવાહથી પણ પવગતો નથી આધળા આગળ સુદર દર્પણ ધરવું, બહિરા પાસે સુદર ગીત ગાવા અને મૂરખ આગળ રમિત કથા કહેવી એ તદન નકામી છે, કેમકે મૂર્ખને પ્રતિજોષ

દેવા જતાં વક્તાની મતિ પણ મૂંઝાઈ જાય છે. એ માટે હે શ્રોતાજનો! આવધાન થઈ મારા કથનને ધ્યાન દઈ સાંભળો. કારણ જે શ્રોતાઓ મારા કથનનો મર્મ સમજી શકે તેને જ હું રીઝવી શકું છું. શાથી કે જે રસિક હોય તે શ્રોતા નવા નવા શૃંગાર વગેરે રસપૂર્ણ વ્યાખ્યાન સાંભળીને રંજન થાય, કવિકથનનો આશય સમજે, પોતાની સુજ્ઞતા વડે લક્ષ ભૂલે નહીં અને શૃંગારાદિ રસ સાંભળી હૃયોપાદેય યથાયોગ્ય આલંબન થોળું દે. પરંતુ જે અજ્ઞાન શ્રોતા હોય તે તો વક્તાના દોષો કહાડી હાસ્ય સાથે શ્રમ વિફળ કરે છે. આ કથામાં જેમ જેમ આગળ ધ્યાન દેવામાં આવશે તેમ તેમ ગહુજ રસ આનંદ પ્રાપ્ત થાય તેમ છે; માટે હવે તે શ્રીપાલ ચરિત્રના જે ઉત્તમ ગુણો છે તે કહેવામાં આવે છે.

—૧ થી ૬

(ઠાળ પહેલી—ધન દિન વેલા ધન ધરી તેહ—એ દેશી)

- રહિયો રે આવાસ દુવાર, વયણુ સુણે શ્રીપાલ સોહામણોજ;
કમલપ્રભારે કહે એમ, મયણાં પ્રતિ મુજ ચિત્ત એ દુઃખ ધણોજ. ૧
- વીંટી છે એ પરચક, નગરી લોક હિલ્લોલીયોજ;
શી ગતિ હોશે ઈણે ઠામ, સુતને સુખ હોજે ખીજ ધોલીયોજ. ૨
- ધણા રે દિવસ થયા તારા, વાલિંભ તુજ જે ગયો દેશાંતરેજ;
હજીય ન આવી કાંઈ શુદ્ધિ, જીવે રે માતા દુઃખણી કિમ નવિ મરેજ. ૩

અર્થ:—સુંદર દેખાવવાળો શ્રીપાલકુંવર માતાના ઘર આગળ પહોંચી મયણાં-સુંદરી પ્રતિ માતૃશ્રી જે વચનો કહેતાં હતાં, તે સાંભળવા માટે બારણા આગળ ઊભો રહી સાંભળવા લાગ્યો. માજી મયણાસુંદરી પ્રત્યે કહેતાં હતાં કે—“મારા મનમાં એ દુઃખ ધણું છે કે દુશ્મન રાજના લશ્કરે શહેરને ઘેરો ઘાલ્યો છે, જેથી શહેરનાં રહેવાસી માત્ર ગભરાઈ ઉઠતાં હળફળ કરી રહેલ છે, તેને લીધે અહીંયા આપણી શી વલે થશે? અરે! આપણી તો ગમે તે વલે થાય પણ ફક્ત મારા પુત્રને કુશળતા પ્રાપ્ત થજે. બહાલી વધૂ! તારો વલ્લભ જે દેશાંતરે ગયેલ છે તેને પણ ધણા દિવસ થઈ ગયા—સુદત પણ પૂરી થવા આવી છતાં હજી સુધી કશા સમાચાર આવ્યા નથી, તથાપિ આ પુત્ર વિયોગિની દુઃખિયારી માતા જીવે છે, પણ મરતી નથી; કેમકે પુત્ર વિયોગ છતાં માતાનું જીવવું નકામું છે.

—૧ થી ૩

મયણા રે બાલે મ કરો ખેદ, મ ધરો રે ભય મનમાં પરચકનોજ;
નવપદ ધ્યાને રે પાપ પલાય, દુરિત ન ચારો છે ગ્રહ ચક્રનોજ.

અરી કરી માગર હરીને વ્યાલ, જવલન જલોદર ખંધન ભય મયેલ;
ભય રે જપતાં નવપદ જપ, લહેરે સંપત્તિ ઈહ ભવ પરભવેલ. ૫

ખીનું રે ખોજે કોણ પ્રમાણ, અનુભવ જગ્યો મુઝ એ વાતનોણ;
હુઝો રે પૂજનો અનુપમ ભાવ, આજ રે સંધ્યાયે જગતાતનોણ. ૬

તદગતિ ચિત્તે મમય વિધાન, ભાવની વૃદ્ધિ ભવભય અતિ ઘણોણ;
પિરમય પુલક પ્રમોદ પ્રધાન, લક્ષણ એ છે અમૃતક્રિયા તણોણ. ૭

અમૃતનો લેશ લહ્યો ઈક વાર, ખીનું રે ઔપધ કરવું નવિ પડેલ;
અમૃતક્રિયા તિમ લહિ એકવાર, ખીન રે માધન વિણ નવિ અડેલ. ૮

એહવો રે પૂજમાં મુજ ભાવ, આવ્યો રે ભાવ્યો ધ્યાન મોહામણોણ;
૯જય ન માયે મન આણુંદ, ખિણ ખિણ હોયે પુલક નિકાગણોણ. ૯

કુરકે રે વામ નયન ઉરોજ, આજ મિલે છે વાર્લિભ માહરોણ;
ખીનું રે અમૃતક્રિયા સિદ્ધિ રૂપ, તુગત ફલે છે તિહાં નહિ આતરોણ. ૧૦

અર્થ:—એ માણસીને મયણામુદગી જોવી—‘હે માણસ ! આપ દિલગીર ન થાઓ અને પરાયા લશ રનો ભય પણ જનએ ન રાખો, ઘરણ કે શ્રીનવપદજીના ધ્યાન વડે ઈને તમામ પ્રકારના પાપ દૂર થઈ જાય છે, અને વાકા જહોની માફી ગતિનું ભેર પણ ઈશુ આવી શકતું નથી તેમજ શત્રુ, હાથી, અમુદ્ર, મિહ, માપ, દાવામિ, જોહરાદિ ભયંદર રોગ અને બધાંજાનું એ આઠ જાતના મોટા ભયો પણ નવપદજીનો જપ જપતા દૂર જતા નહે છે અને આ ભવ તથા પગલવમા મુખ મપદા પમાય છે તો હે પૂજ્ય માતાજી ! આ યતુનેનાનો ભય નવપદજીના જપ આગળ ગી વિશાદમા છે ? તેમ વગી કેટલા-લોગા ને જોમી જનો આવા પરગળના લશ્કરની ચિતા દૂર થવાના મબધમા ભેગી વગેરે પાને જઈને તે દુઃખ થવાના કાગણો માટે ભેશ કિવા રમગ વગેરેથી ભેવ ગવે છે પરંતુ એવા લૌકિક પ્રમાણો ભેવા ભેવગવવાથી શુ થાય તેમ છે ? અથવા તો ખીન પ્રમાણેને ાણુ શોધવા ભય ? મને તો ખુદ એ વાતનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ જાગૃત થએલો છે, કે માગ ચિત્તની અદર જે ઈઈ શત્રુનંદનો ભય હતો, તે આજ સંધ્યા વખતે શ્રીનગતપિતા અરિહંત દેવની દીપક તથા ધૂપ પૂજા વગેરે વખતે ાણુ પ્રકારની ઉપમા ન આપી શકાય એવો અનુપમ અનુભવ થયો તે એવો કે જે અનાદિકાળનો આ જીવે ચાકે ગતિમા ભગવા કરતા, અનેક વખત શ્રાવકનું દુષ્ટ પામ્યો, ધર્મ પણ ઝાળખ્યો અને દેવની પૂજા પણ કરી, તથાપિ આ જીવને વિભાવ દશાની વિરોધ દોડથી પગપરિણ

તિમાં બહુ જ રમણ થતું હતું, માટે તદ્દપ ધર્મ ન જોખળ્યો, તેના લીધે મન આદિની એકાગ્રતાએ અનુપમ ભાવ સહિત પૂજા ઉદય ન આવી, તે અનુપમ ભાવ મને આજે સાંજે પ્રભુ પૂજન સમયે આવ્યો હતો. અને આ પરચકની ચિંતામાં જ મને એ વાતનો અનુભવ વળ્યો, તેનું લક્ષણ એ જ કે એકતો જે ક્રિયા કરતો હોય તે જ ક્રિયાનો ઉપયોગી હોય; પરંતુ ક્ષેપ જે મનની વ્યગ્રતા તદ્દપ ક્ષેપક દોષાદિ યુક્ત ન હોય. બીજું સમય વિધાન એટલે કે આગમની આંદર જે વળતે જે વિધિ કરવાનો કહેલ છે, તે વળતે તે જ વિધિ કરવા લાયક શુભ ક્રિયાવિધાન કરતો હોય. ત્રીજું તત્સમયોચિત-તે સમયના યોગ્ય ક્રિયા કરતો હોય તેની આંદર ચિત્ત ઉદ્ધાસવંત બને, પરિણામની ધારાની પુષ્ટિ થાય. ચોથું સંસારનો બહુ જ ભય પેદા થાય. અર્થાત્ જન્મ જરાના દુઃખની ખીંક લાગે. પાંચમું અમત્કાર ઉપજે એટલે કે તે સમયને લગતી ક્રિયામાં અતિ પુણ્ય સાધ્યની કારણતા જોઈ ચિત્તની આંદર અપૂર્વ અમત્કાર પામે. છઠું રોમોદ્ગમ હોય એટલે પુણ્ય કારણ પ્રાપ્ત થવાને લીધે હર્ષ થતાં રોમરાય વિકસ્વર થાય અને અધિર સંસાર ભમવાના કર્થી રૂંવાડાં ઊભા થઈ જાય. સાતમું મહાહર્ષ થાય, આત્મિક સુખાનુભવ થાય-એટલે કે, જેમ આંધળાને આંખોનું તેજ પ્રાપ્ત થતાં, અને લડવૈયાને શત્રુ પર હુલ મેળવતાં હર્ષ થાય છે, તેમ અધિક પ્રમોદ તે સમયોચિત ક્રિયા કરવામાં થાય. આ બધાં અમૃતક્રિયાનાં મુખ્ય લક્ષણો છે. એવાં ચિન્હોવાળી ક્રિયા આ ભવ અને પરભવમાં અવશ્ય ફળ આપનાર નીવડે છે. જેમ કોઈ રોગીને અમૃતના સ્વાદનો જરા પણ અનુભવ થયો હોય તેને અન્ય જોપડ કરવું પડે જ નહીં, તેમ સંસાર રોગથી પીડિત હોયે પણ જો એક વળત અમૃતક્રિયાનો આસ્વાદ અનુભવેલો હોય તો પછી તેને બીજાં સાધનોની જરૂર ન રહેતાં મોક્ષ જવામાં કશો અટકાવ રહેવા પામતો નથી; માટે હે સારૂં ! તે તત્કાળ ફળદાતા ભાવ મને આજે પૂજન વળતે થયો હતો તેના વડે મેં સુંદર ધ્યાન ધર્યું, તેથી તે ધ્યાન દ્વારા મારા ચિત્તને જે અપૂર્વ આનંદ મળ્યો છે, તે આનંદ હંજી લગી પણ મારા હૃદયમાંથી ઉભરાઈ રહ્યો છે તે સમાતો નથી જેના લીધે પ્રતિક્ષણે કારણ વગર પણ મારાં રૂંવાડાં ઊભા થઈ અપૂર્વ હર્ષ પ્રદર્શિત કરી રહેલ છે. મંતલબ કે અત્યારે મને ભય કે હર્ષ એ બેઉમાંનું રોમ ઊભાં થવાનું એકે કારણ નથી; છતાં પણ રોમરાજી વિકસ્વર થાય છે જેથી પ્રતીતિ સાથે માનું છું કે, મને આજે અણ-ધાર્યો વલ્લભજનનો મેલાપ થાય; કેમકે નિમિત્તશાસ્ત્રમાં એવું પ્રતીતિ વચન કહેલ છે, તે નિષ્ફળ નહીં જ થશે. તેમ વળી મારું ડાબું નેત્ર ફરકે છે અને ડાબું ઉર-હૃદય પણ ફરકે છે, માટે એથી પણ માનવું પડે છે કે આજે મને મારા બહાલા મળશે જ. તેમ જ આજ અમૃતક્રિયા પ્રાપ્ત થઈ તે પણ તત્કાળ સિદ્ધિ દેનાર છે માટે અવશ્ય સાડું ફળ હમણાં જ મળવું જોઈએ.”

કમલપ્રભા કહે વત્સ સાચ, તાહરી રે જીભે અમૃત વસે સદાજ;
તાહરું રે વચન હોશે સુપ્રમાણુ, ત્રિવિધ પ્રત્યય છે તેં સાધ્યો મુદાજ. ૧૧

અર્થ:—આ પ્રમાણે વહૂનું મંગળ કથન સાંભળી ગ્રાસુ બોલી “હે વત્સ! તેં જે કહ્યું તે સાચું જ છે, તારી જીભે સદાય અમૃત વસી રહેલ છે, માટે તારું વચન સારી રીતે સિદ્ધ જ થશે; કેમકે તેં શુદ્ધ મન, શુદ્ધ વચન અને શુદ્ધ કાયા એમ ત્રિકરણ શુદ્ધિ વડે હર્ષ પૂર્વક સત્ય ધર્મ આરાધન કરેલ છે.” —૧૧

કરવા રે વચન પ્રિયાનું સાચ, કહે રે શ્રીપાલ તે પાર ઉઘાડીયેજ;
કમલપ્રભા કહે એ સુતની વાણિ, મયણાં કહે જિન મત ન મુધા હુવેજ. ૧૨
ઉઘાડિયાં પાર નમે શ્રીપાલ, જનનીનાં ચરણસરોજ સુહંકરજ;
પ્રણુમી રે દયિતા વિનય વિશેષ, બોલાવે તેહને પ્રેમ મનોહરજ. ૧૩

જનની રે આરોપી નિજ ખંધ, દયિતા રે નિજ હાથે લેઈ રાગશુંજ;
પહોતા રે હાર પ્રભાવે રાય, શિખિર આવાસે ઉલસિત વેગશુંજ. ૧૪

બેસાડી રે ભદ્રાસને નરનાથ, જનનીને પ્રેમે ધણિ પરે વીનવેજ;
માતાજ દેખો એ ફલ તાસ, જખીયાં મેં નવપદ જે મુગુરુ દીયાજ. ૧૫

વહુરો રે આઠે લાગી પાય, સાસુ ને પ્રથમ પ્રિયા મયણા તણેજ;
તેહની રે શીશ ચઢાવી આશીષ; મયણા રે આગે વાત સકલ ભણેજ. ૧૬

અર્થ:—ઉપર પ્રમાણે કથન સાંભળી પોતાની વહુબાનું વચન સત્ય કરવાને માટે દારાંતરે રહેલ શ્રીપાળ રાજએ કહ્યું—“હે માતાજી! કમાડ ઉઘાડો’ આ શબ્દ સાંભળતાં જ માતા કમળપ્રભા બોલી કે—“આ વાણી તો મારા બ્હાલા કુંવરની જ છે.” એ સાંભળી મયણામુંદરીએ કહ્યું—“શ્રીજિનેશ્વરદેવનું દર્શન કદાપિ કાળે જોડું થાય જ નહીં.” આટલું કહી કમાડ ઉઘાડ્યાં કે તુરત શ્રીપાલ અંદર આવી પૂજ્ય માતાના સુખ કરનારાં ચરણકમળમાં નમ્યો. માતાએ સુફળદાયી આશિષ આપી. તે પછી મયણામુંદરી વિશેષ વિનય મર્યાદા વડે કરીને પ્રાણનાથને પગે લાગી, જોટલે શ્રીપાળજીએ તેણીને મનોહર પ્રેમ વચનોએ કરીને બોલાવી સંતોષ પમાડ્યો.

તે પછી શ્રીપાળ મહારાજ પૂજ્ય માતાને પોતાના ખલા ઉપર અને પ્રેમી મુંદરીને હાથ ઉપર ગેસાડી અત્યંત સ્નેહ સહિત હારના પ્રભાવે આકાશ માર્ગે પોતાની લશ્કરી છાવણીમાં ઉડાસ મહિત અતિ ઉતાવળે જઈ પહોંચ્યા. જનેતાને મુંદર-ભદ્રાસને બેસાડી નર-

નાથ શ્રીપાલ પ્રેમ વડે વીનવવા લાગ્યા—“હે પૂજ્ય માતૃશ્રી ! શ્રીમદ્ગુરુજીએ જે શ્રીનવપદ અર્પણ કર્યા હતા તેનું આરાધન કર્યું હતું તેનું જ આ બધું ફળ મળ્યું છે. તે નવપદજીનો જ મહિમા પ્રત્યક્ષપણે જૂઓ કે કેવો છે ? અર્થાત્ આ બધી ચતુરંગી સેના અને સકળ વૈભવ તેમના પ્રતાપે જ પ્રાપ્ત થએલ છે.”

ન્યારે પોતાના પૂજ્ય પતિને નમતા જોયા, ત્યારે બીજી આઠે વહૂઓ મર્યાદાપૂર્વક પ્રથમ પૂજ્ય સાસુજીને પગે પડી, અને તે પછી મોટી જહેન મયણાસુંદરીને પગે પડી. એટલે સાસુજીએ અને મોટી જહેને તેણીઓને શુભાશિષ આપી, એટલે તેણીઓએ તે શુભાશિષને માથે ચડાવી અહોભાગ્ય માન્યું. તે પછી શ્રીપાલને વિદેશની અંદર વર્ષ દિવસ દરમ્યાન જે જે સુખ દુઃખ પ્રાપ્ત થયા તેની હકીકત થોડાં જ વચનોમાં કહી સંભળાવી.

—૧૨ થી ૧૬

પૂછે રે મયણાને શ્રીપાલ, તાહરો રે તાત અણાવું કિણ પરેંજ;
સા કહે કંઠે ધરિય કુહાડ, આવે તો કોઈ આશાતના નવિ કરેજ. ૧૭

કહેવરાવ્યું દૂત મુખે તિણ વાર, શ્રીપાલ તે રાજને વચણડુંજ;
કોખો રે માલવરાજ તામ, મંત્રી રે કહે નવિ કીજે એવડુંજ. ૧૮

ચોથે રે ખંડે પહેલી ઢાળ, ખંડ સાકરથી મીઠી એ ભણીજ;
ગાયે જે નવપદ સુજસ વિલાસ, કીરતિ વાઘે જગમાં તેહ તણીજ. ૧૯

અર્થ:—તે પછી શ્રીપાળ રાજાએ મયણાસુંદરીને પૂછ્યું કે—“તમારા પિતાને અહિયાં કેવા રંગ ઢંગથી તેડાવું ? પતિદેવના કથનનું રહસ્ય સમજી મયણાસુંદરીએ કહ્યું—‘ખભા ઉપર કુહાડો મૂકી બોલાવવામાં આવે તો ફરીને કોઈ વખત શ્રીજિનધર્મની અશાતના—અવજ્ઞા કરવા ન પામે.’ (કેમકે પ્રાણી માત્રને પોતપોતાનાં પૂર્વકૃત કર્મ કેવાં સુખ દુઃખો આપે છે તે જૈન રહસ્યની પણ વિશેષ પ્રતીતિ થતાં જૈન ધર્મના મહા અભ્યુદય ફળ વિશેષની પણ વિશેષ પ્રકારે શ્રદ્ધા તેને પ્રાપ્ત થશે. માટે તેવી રીતે આવે તેમ કરો.) મયણાસુંદરીનું વચન યોગ્ય જાણી શ્રીપાળે તેવી જ રીતે આવવા દૂત દ્વારા પ્રબળપાળ રાજાને કહેણ કહેવરાવ્યું; પરંતુ તે કહેણ સાંભળતાની સાથે જ ગર્વિ રાજા ક્રોધયુક્ત બની ગયો. એ જોઈ પ્રધાને કહ્યું: “નામવર ! આટલો બધો ગુસ્સો ન લાવો, ગુસ્સાના ફળ કદિ સારાં હોતાં જ નથી. કવિ યશોવિજયજી કહે છે કે ખાંડ અને સાકર કરતાં પણ વધારે મિષ્ટ સ્વાદાનુભવ કરાવનારી આ શ્રીપાલ રાસના ચોથા ખંડની આ પહેલી ઢાળ પૂર્ણ થઈ. જે મનુષ્ય શ્રી નવપદજીના સુંદર યશને વિલાસ સાથે ગાય છે, તે મનુષ્યની જગતમાં કીર્તિ વધે.

—૧૭ થી ૧૬

દોહા-૭૬

- મંત્રી કહે નવિ કોપીયે, પ્રબલ પ્રતાપી જેહ;
નાખીને શું કિંજિયે, સૂરજ સામી ખેહ. ૧
- ઉદ્ધત ઉપરે આથડ્યું, પસરંતું પણ ધામ;
ઉલ્લાએ જિમ દીપનું, લાગે પવન ઉદ્દામ. ૨
- જે કિરતારે વડા ક્રિયા, તેહશું ન ચલે રીશ;
આપ અંદાજે ચાલીયે, નામી જે તસ રીશ. ૩
- દૂત કહે તે કીંજિયે, અનુચિત કરે બલાય;
જેહની વેલા તેહની, રક્ષા એહ જ ન્યાય. ૪
- એહવાં મંત્રી વયણ સુણી, ધરી કુહાડો કંઠ;
માલવ નરપતિ આવીયો, શિબિર તણે ઉપકંઠ. ૫

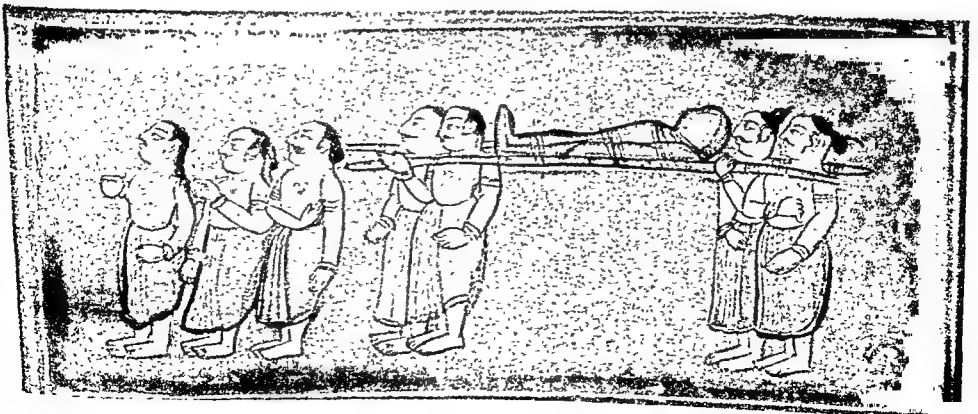
અર્થ:—વિશેષમાં પ્રધાને કહ્યું કે: “જે પ્રબળ પ્રતાપવંત છે તેના તરફ કોપ કરવાથી શું નફો મેળવી શકાયે? સૂર્યના રૂકામે ધૂળ ફેંકીયે તો તે ફેંકનાર ઉપર જ પડે છે. તો તેવા સૂર્ય સમાન પ્રબળ પ્રતાપી સામે શુસ્સો બતાવીએ તો પરિણામે પોતાને જ ગેરલાભ આપનાર નીવડે છે. મહારાજ! દીવાનો પ્રકાશ ફેલાતાં અંધારાનો નાશ થાય છે ખરો; પણ જો આકાશ પવનની ઝપટ આવી લાગે તો તે દીવો પણ એલવાઈ બંધ છે. મતલબ એ જ કે આપ દીવારૂપ પ્રકાશી ઘણાક રાજાઓના ગર્વરૂપ અધિકારને ફર કરેલ પરંતુ આ ચડી આવેલ રાજેંદ્ર ઉપર આપનો દીવા રૂપ પ્રકાશ પડી શકનાર જ નથી, કેમકે એ પ્રબળ પવનની જેવો અરુણભિત જોરવાળો છે; માટે પ્રભુ! ધ્યાન આપો કે, આકાશ પવનના અપાટાથી દીવાને બચાવી કાયમ પ્રકાશવંત રાખવા ન્યાં પવનની ઝપટ ન લાગે ત્યાં મૂકવામાં આવે તો તેથી શું દીપકની મહત્તા કમી થાય તેમ છે? નહીં; તેમ કરવાથી તો ઉલટો ફાયદો થાય છે. શું પ્રબળ પવનના જોર સામે દીવો ધરી રાખવાથી તે દીવો પોતાનો પ્રકાશ કાયમી રાખી શકે ખરો કે? ના, કદી નહીં! જેથી બળવાન સાથે વિરોધ કરવો નફામો જ છે; કેમકે જેને હેવે જ મોટા બનાવ્યા છે તેની સાથે રીશ કરવી ચોચ નથી; માટે પોતાની શક્તિનો વિચાર કરી મર્યાદામાં રહીયે તો વધારે ફાયદો થાય છે. એ નિયમ ધ્યાનમાં રાખી હૈવે જ મહિમાવંત કરેલા રાજાની ઉપર શુસ્સો ન લાવતાં ગળ પ્રમાણે મર્યાદામાં રહી તેને મસ્તક નમાવીએ તો તેથી ફાયદો થાય છે, જેથી આ દૂત કહે છે તે જ કરવું ચોચ છે. ગેરવ્યાજથી કામ આપણે શા માટે કરવું જોઈએ.

ચિત્ર ૧૪૬

સોપારક નગરનો એક ભાગ

(પાનું ૧૬૮)

ચિત્ર ૧૪૭

તિલકચુંદરીને સ્મશાને લઈ જતાં

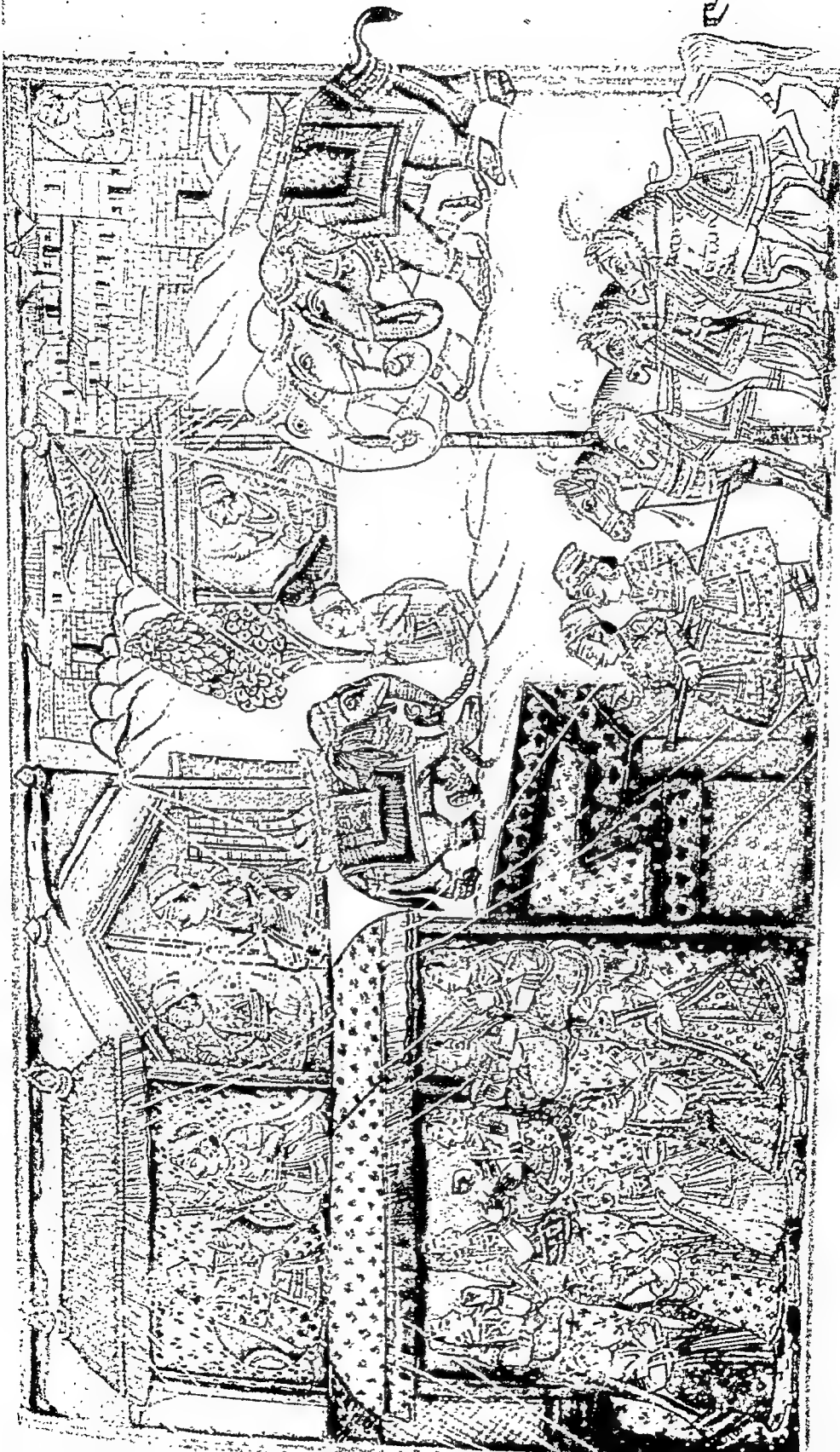
(પાનું ૧૬૮)

ચિત્ર ૧૪૮

શ્રીપાલનું તિલકસુંદરી સાથે લગ્ન

(૫^{મું} ૧૭૦)

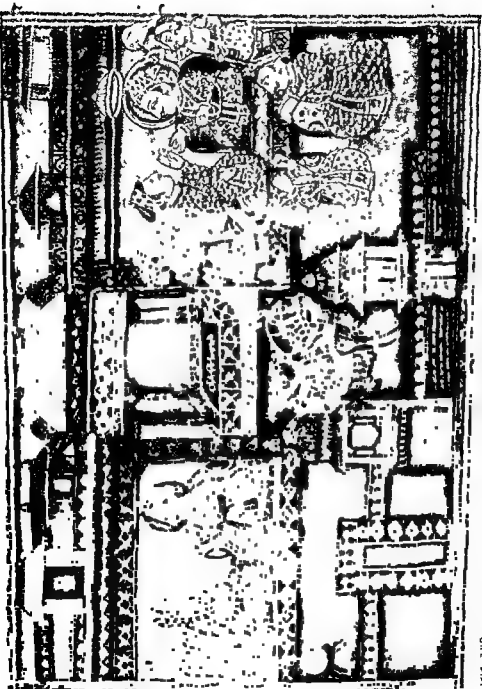

ઉજ્જૈણી નગરીની બહાર શ્રીપાલ રાજના સૈન્યનો યુદ્ધ

(cont. from)

Shree 14th 15th 16th

17th 18th

જેનો સમય બળવાન હોય તેના જ સંરક્ષણ તળે જવું એ હસ્તેશનો-ન્યાય નિયમ છે; નહીં કે સમયની સામે થઈ કાર્ય સિદ્ધિ મેળવી હૈયાતી ભોગવી શકાય !” પ્રધાનનાં ન્યાય અને દીર્ઘ વિચારવંત હિતકર વચન સાંભળી મુગ્ધ રાજા હૃતના કથન મુજબ કુહાડાને કાંધે મૂકી પગ પેદલ જ્યાં ક્ષીપ્રા નદીને કાંઠે શ્રીપાળકુંવરની લક્ષ્મરી છાવણી હતી ત્યાં જઈ પહોંચ્યો.

—૧ થી ૫.

તે શ્રીપાલે છોડાવીયો, પહિરાવ્યો અલંકાર;
સભા મધ્યે તેડયો નૃપતિ, આપ્યું આસન સાર. ૬
તવ મયણા નિજ તાતને, કહે બોલ જે મુજબ;
કર્મવશે વર તુમે દીયો, તેહનું જૂઆ એ ગુજબ. ૭
તવ વિરિમત માલવનૃપતિ, જમાઉલ પ્રણમંત;
કહે ન સ્વામી તું આલખ્યો, ગિરૂઆ બહુ ગુણવંત. ૮
કહે શ્રીપાલ ન માહરો, એહવો એહ બનાવ;
ગુરુ દર્શિત નવપદ તણો, એ છે પ્રબલ પ્રભાવ. ૯
તે અચરિત નિસુણી મિલ્યો, તિહાં વિવેક ઉદાર;
સૌભાગ્યસુંદરી રૂપસુંદરી-પ્રમુખ સયલ પરીવાર. ૧૦
સ્વજન વર્ગ સધલો મિલ્યો, વરત્યો આણુંદ પૂર;
નાટક કારણ આદિસે, શ્રી શ્રીપાલ સનૂર. ૧૧

અર્થ:—હત મારફત માલવપતિ આવ્યાની ખબર મળતાં જ ખલા પરથી કુહાડો દૂર કરાવી સુંદર વસ્ત્રાલંકાર પહેરાવી, અતિ આદર સહિત તેને શ્રીપાળજીએ પોતાની સભામાં તેડાવી, સુંદર આસન ઉપર બેસાર્યો. એ સમયે મયણાસુંદરી ઊભી થઈ મર્યાદા પૂર્વક સરલ ચિત્તથી બોલી—“પૂજ્ય પિતાજી ! જે મેં ‘કર્મ’ કરે તે જ થાય છે’ એ બોલનો પક્ષ કર્યો હતો તે બોલ ઉપર મને જે વર આપ્યો હતો તે વરનું કર્મ પ્રતાપ વડે પ્રકાશિત થએલું પ્રારબ્ધ નિહાળો કે, જેથી ‘કર્મ’ કરે તે જ થાય છે’ એ અમૂલ્ય જ્ઞેન સિદ્ધાંતની વિશેષ પ્રતીતિ મળતાં આપને અતિ આનંદ પ્રાપ્ત થાય અને મનના સંતાપ દૂર ટળે.” આલું વચન સાંભળતાં જ પ્રબળપાળ રાજાએ ધારીને જોયું તો તેને પોતાની પુત્રી મયણાસુંદરી સંબંધી ઝાળખાણ પડી. જેથી વિરિમત ચિત્તવંત બની લંદ્રાસન પર બિરાજેલા મહારાજા તરફ ધ્યાન પૂર્વક નિહાળ્યું તો પોતાના જમાઈ જ છે એવી પ્રતીતિ

થતાં, હડી ઊભા થઈ, જમાઈના પ્રબળ પ્રતાપી પ્રારબ્ધને પ્રણામ કરી નમ્રભાવપૂર્વકે કહ્યું
 “ પ્રભો ! હું આપ ગૌરવચાળી અને ગુણવંતને ન ઝોળાળી શક્યો તે માફ કરશો. ”
 સાંભળી શ્રીપાળકુંવરે કહ્યું—“ ગિરુઆઈ કે ગુણવંતપણું જે કંઈ પ્રાપ્ત થયું હોય તે કે
 મારા સામર્થ્યથી નહીં, પણ શ્રીસદ્ગુરુએ ગતાવેલા શ્રીનવપદ્મના મહિમાના જ સામર્થ્ય
 અને પ્રતાપથી જ છે. ” આ પ્રમાણે એક ધીબનાં મન આનંદિત અને અભિન્ન થત
 પરસ્પર આનંદ થઈ રહ્યો. અને એ જ આનંદનો વિશેષ લ્હાવો લેવા પ્રભાપાળ રાગનો
 પોતાના રાણીવાસમાં સંદેશો કહેવરાવી સૌભાગ્યસુંદરી તથા રૂપસુંદરી વગેરે તમામ વિવેક
 વંત પરિવારને બોલાવી લીધો. તેમ જ તે સર્વ સ્વજન વર્ગ એકત્ર મળતાં અનહદ આનંદ
 પસરી રહ્યો. આ આનંદ પ્રસંગની મહત્તા પ્રદર્શિત કરવા તેજપૂર્ણ શ્રીપાલકુંવરે નાટકન
 ટોળાંઓને નાટક ભજવવાનો હુકમ કર્યો.

—૬ થી ૧૧

ઢાળ બીજી-હોજી હુએ કુંબે વરમેલો મેહ, આજ દિહડો ધરણી ચીજ રો હો લાલ-એદેશી.

હોજી પહેલું પેડું તામ, નાચવા ઉઠે આપુણી હો લાલ;

હોજી મૂલ નટી પણ એક, નવિ ઉઠે બહુ પરેં ભણી હો લાલ. ૧

હોજી ઉઠાડી બહુ કદ, પણ ઉત્સાહ ન સા ધરે હો લાલ;

હોજી હા હા કરી સવિધાદ, દૂહો એક મુખે ઉચરે હો લાલ. ૨

ફહો.

કિહાં માલવ કિહાં શંખપુર, કિહાં બખ્ખર કિહાં નદ,

સુરસુંદરી નયાવીયે, દૈવે દલ્યો વિમરદ. સાહેલ્યાંહે. ૩

મલ પૂર્વની.

હોજી વચન મુણી તવ તેહ, જનની જનકાદિક સવે હો લાલ;

હોજી ચિંતે વિસ્મિત ચિત્ત, સુરસુંદરી કિમ સંભવે હો લાલ. સાં ૪

અર્થ:—નાટકની નવ મંડળીઓ કે જે બખ્ખરકુળના મહારાજાને ત્યાંથી મળી હતી,
 તે પૈકી પહેલી મંડળી પોતાના નાટકની શરૂઆત કરવા પોતાની એળે ઊભી થઈ. પરંતુ તે
 મંડળીની મુખ્ય નટી નાટક ભજવવા ઊભી થઈ નહીં. જેથી બધા નાટક પાત્રોએ તેણીને
 ઘણી રીતે સમજાવી, મહામહેનતે ઉઠાડી પરંતુ ભજવવા ઉત્સાહિત થઈ નહીં. ત્યારે છેવટ
 પરાણે પરાણે ઉઠાડવામાં આવી ત્યારે, નિરૂત્સાહથી હા ! હા ! શબ્દસહ ઉઠા નિવાસ
 નાખી તેણીએ એક દૂહો કહી પોતાનું દરખ બહાર કરવા ચલ કર્યો કે—“ કયાં મારો

માલવ દેશમાં (માલવપતિના મહેલમાં) જન્મ ! ક્યાં શંખપુરના ધણી સાથે પરણવું !
ક્યાં બખ્ખરકુળમાં મને વેચવી ! અને નાટક કરતાં શીખવું ! હા ! દૈવે મારો અમળાટ
અને વક્રતા વગેરેને દણી નાખી, આ સુરસુંદરીને નાચતી કરી ! ! ! ” આણું વિસ્મયકારી
નટીનું કથન સાંભળી સૌભાગ્યસુંદરી, પ્રભાપાળ રાજા અને ખીજો સ્વજન વર્ગ વિસ્મય
સહિત ચિંતવવા લાગ્યો કે “ શું આ સુરસુંદરી હોય ? પણ આ સ્થિતિમાં તેણીનું હોવું
કેમ સંભવે ? ”

—૧ થી ૪

હોજ જનની કંઠ વિલગ્ગ, પૂછી જનકે રોવતી હો લાલ;

હોજ સઘલો કહે વૃત્તાંત, જે ઋદ્ધિ તુમે દીધી હતી હો લાલ. સાં ૫

હોજ હું તે ઋદ્ધિ સમેત, શંખપુરીને પરિસરે હો લાલ;

હોજ પહોતી મુહૂરત હેત, નાથ સહિત રહી બાહિરે હો લાલ. સાં ૬

હોજ સુભટ ગયા કેઈ ગેહ, છોછે સાથે નિશા રહી હો લાલ;

હોજ જમાતા તુજ નહુ, ધાડી પડી તિહાં હું ગ્રહી હો લાલ. સાં ૭

હોજ વેચી મૂલ્યે ધાડિ, સુભટે દેશ નેપાલમાં હો લાલ;

હોજ સારથવાહે લીધ, ફેલે લખ્યું જે ભાલમાં હો લાલ. સાં ૮

હોજ તેણે પણ બખ્ખરકૂલ, મહાકાલ નગરે ધરી હો લાલ;

હોજ હાટે વેચી વેશ, લેઈ શીખાવી નટી કરી હો લાલ. સાં ૯

હોજ નાટક પ્રિય મહાકાલ, નૃપ નટ પેટકશું ગ્રહી હો લાલ;

હોજ વિવિધ નચાવી દીધ, મયણસેના પતિને સહી હો લાલ. સાં ૧૦

અર્થ:—એવો શંકાચુક્ર વિચાર કરે છે એટલામાં તો સુરસુંદરી દોડીને પોતાની
માની કોટે વળગી રોવા લાગી. રોતી જોઈને તેણીના પિતાએ પૂછ્યું “ પ્રિય પુત્રી !
આવી દુઃખદ સ્થિતિને શા કારણથી પ્રાપ્ત થઈ. ” સુરસુંદરીએ સઘળી હકીકત કહેવી શરૂ
કરી—“ પૂજ્ય પિતાશ્રીજી ! આપે જે મને સકળ પ્રકારની ઋદ્ધિ આપી વિદાય કરી હતી,
તે ઋદ્ધિ સહિત શંખપુરી નગરીના નજીક જઈ પહોંચી; પણ પુર પ્રવેશનું મુદ્દત ન
આવવાથી શહેર બહારના બાગમાં જ પતિદેવ સહિત સપરિવારે નિવાસ કરવાની જરૂર
પડી. પોતાનું વતન હોવાથી રક્ષકો રજા મેળવી પોતપોતાને ઘેર ગયા અને થોડા રક્ષકો
સાથે હું રાત્રિ ત્યાં બહાર રહી. દરમ્યાન રાત્રિયે થોડા માણસોના કાકલાને અને નગદી-
માલ વિશેષ હોવાને લીધે લાગ મળતાં મધ્યરાત્રિની વેળાએ ધાડપાડુઓએ ધાડ પાડી,

તે વખતે આપના જમાઈ તો પોતાનો જીવ બચાવવા મને ત્યાં જ પકડતી મહેલી નાશી ગયા. એથી આપે બફેલી મધળી દોલત ધાડપાડુઓએ લુટી હાથ કરી અને તે સાથે મને પણ કબજે કરી રસ્તો પકડ્યો. તે ધાડપાડુના માણસોએ મને નેપાળમાં જઈ એક સાર્થવાહને ત્યાં ધન સાટે વેચી દીધી. હા ! જે લાગ્યમાં લખ્યું હોય તે જ કૃણીભૂત થાય. પરંતુ તેમાંથી કોઈ કંઈ ઓછું વધતું કરી શકનાર નથી. તે સાર્થવાહે પણ લાલ મળતાં મને મહાકાળ રાજના બખ્ખરકુળ નગરની અંદર વેશ્યાની દુકાને વેચી દીધી. તેણીએ મને નાટકકળામાં નિપુણ કરી નાંખી. તે પછી નાટકના મહાચોખી મહાકાળ રાજાએ નવ નાટકની મંડળીઓ ખરીદી, તેમાં મને પણ તે વેશ્યા પાસેથી ખરીદી લીધી અને વિવિધ પ્રકારે નાચ નચવ્યા. જ્યારે પોતાની મદનસેના કુંવરીનાં શ્રીપાળ મહારાજ માથે લમ્ કયાં ત્યારે દાયજામાં મારા સહિત નવે નાટક મંડળીઓ આપી દીધી. —પ થી ૧૦

હોજ નાટક કરતાં તાસ, આગે દિન કેતા ગયા હો લાલ;

હોજ દેખી આપ કુટુંબ, ઉલસ્યું દુઃખ તુમ હું દયા હો લાલ. સા. ૧૧

હોજ મયણાં દુઃખ તવ દેખી, નિજ ગુરૂ અતણ મદ ક્રિયો હો લાલ;

હોજ તે મયણાપતિ દાસ, ભાવે અખ મુઝ સલકિયો હો લાલ. સા. ૧૨

હોજ એક જ વિજયપતાક, મયણાં સયણામાં લહે હો લાલ;

હોજ જેહનું શીલ સલીલ, મહિમાયે મૃગમદ મહમહે હો લાલ. સા. ૧૩

હોજ મયણાંને જિનધર્મ, ફલિયો ખલિયો સુરતરૂ હો લાલ;

હોજ મુઝને મિથ્યાધર્મ, ફલિયો વિપક્લ વિપતરૂ હો લાલ. સા. ૧૪

હોજ એક જ જલધિ ઉપજા, અમિય વિષે જે આંતરો હો લાલ;

હોજ અમ બિહું ખહેની માંહિ, તેહ છે મત કોઈ પાંતરો હો લાલ. સા. ૧૫

હોજ મયણાં નિજ કુલલાજ, ઉદ્યોતક મણિદિપીકા હો લાલ;

હોજ હું છું કુલમલ હેતુ, સધન નિશાની ઝીપિકા હો ,, સા. ૧૬

હોજ મયણા દીઠે હોય, સમકિત શુદ્ધિ સોહામણી હો લાલ;

હોજ મુજ દીઠે મિથ્યાત; ધીઠાઈ હોયે અતિ ઘણી હો લાલ. સા. ૧૭

અર્થ:—શ્રીપાળ મહારાજ આગળ નાટક કરતાં ઘણા દિવસ વહી ગયા; પરંતુ આજે તો મેં મારું પોતાનું પ્રિય કુટુંબ માત્ર દેખ્યું, તેમ જ મારા બધી આપની દયા દ્રષ્ટિ થઈ તેથી દુઃખ ઉભરાઈ જવા લાગ્યું. આપે મને પરણાવી તે વખતે મારી મોટી બહેન મયણા-

સુંદરીનું હુંખ નિહાળી મેં મારી મોટાઈનો ગર્વ કર્યો હતો, તે મદના પ્રતાપ વડે હાલ તેજ મયણાસુંદરી જહેનના પતિ આ શ્રીપાલ મહારાજના સેવકભાવે મેં દાસીપણું કર્યું; માટે જે મદ કરેલો તે મદ મને નડ્યો. (હવે મયણાસુંદરીની પ્રશંસા કરે છે કે) એક જ અદ્વિતીય વિજયપતાકાને મયણાસુંદરી જહેન પોતાના સગા કુટુંબમાં પ્રાપ્ત કરવા ભાગ્યશાળી નીવડી છે. પુનઃ તેમનું શીલ, લીલા મહિમા વડે કરીને કસ્તુરીની પેઠે મધમધી રહ્યું છે. અર્થાત્ જોણીના શીલ સુગંધનો જગતમાં વિસ્તાર થઈ રહ્યો છે. મયણાસુંદરી જહેને જે જિનધર્મની સેવા કરી છે તે જળવાન કલ્પવૃક્ષ સરખો પ્રત્યક્ષ દશ્યમાન શુભરૂપ કુલે ફળે કરીને ફળ્યો છે, અને મેં મિથ્યાત્વ ધર્મ સેવન કર્યો તે મને ઝેરના વૃક્ષ સમાન હુંખરૂપ કુલ ફળેથી ફળ્યો છે. મતલબ એ જ કે જેવાં જેણે જીજ્ઞ વાત્યાં તેણે તેવાં ફળ મેળવ્યાં. કોઈ કહે કે તમે એક જ કુળમાં ઉત્પન્ન થએલ છતાં આટલો બધો તફાવત કેમ પડ્યો? તો તે માટે જણાવું છું કે, જેવી રીતે એક જ સમુદ્રની અંદર અમૃતનું અને વિષ (હલાહલ) નું ઉત્પત્તિસ્થાન છે, છતાં તેમાં જમીન આસ્માન જેટલું અંતર છે; કેમકે અમૃત રોગમાત્રનું નિકંદન કરી જીવન બક્ષે છે. અથવા તો મરણ પામેલાને જીવાડે છે, અને હળાહળ ઝેર છે તે પ્રાણીમાત્રના પ્રાણની હાની કરે છે. તે એક જ જગોએ પેદા થએલ છતાં મહાન તફાવતવાળાં છે, તેવી જ રીતે અમે જાનને જહેનો વચ્ચે પણ મોટો તફાવત છે, માટે કોઈએ ભૂલાવો આવો નહીં કે ઉત્પત્તિસ્થળ એક હોવાથી એક સરખાં મતિ-ગતિ-સ્થિતિવંત હોય; તેમ જ મોટી જહેન પોતાના કુળની લાજને પ્રકાશ કરવામાં મણિરત્નની પેઠે દીપકરૂપ છે અને હું તે કુળને મલીન કરવાના કારણરૂપ હોવાથી ધનધોર ઘટાવાળી અધારી રાતને પણ શરમાવવારી છું. મોટી જહેનને જોવાથી સોહામણા સમકિતની શુદ્ધિ થાય અને મને જોવાથી મિથ્યાત્વ લક્ષણ અત્યંત ધીકાઈ-વકતા પ્રાપ્ત થાય. ”

—૧૧ થી ૧૭

હોજ એહવા બાલી બાલ, સુરસુંદરીયે ઉપાઈયો હો લાલ;

હોજ જે આનંદ ન તેહ, નાટિક શતકે પણ કીયો હો લાલ. સાં ૧૮

હોજ શ્રીપાલે વડવેગ, હવે અરિદમણ અણાવીયો હો લાલ;

હોજ સુરસુંદરી તસુ દીધ, ખહુ ઋદ્ધે વોળાવીયો હો , સાં ૧૯

હોજ તે દંપતી શ્રીપાલ, મયણાને સુપસાઉલે હો લાલ; ,

હોજ પામે સમકિત શુદ્ધિ, અધ્યવસાય અતિ ભલે હો લાલ. સાં ૨૦

અર્થ:—શ્રીપાળ મહારાજે સંખંધીઓને આનંદ ઉત્પન્ન કરવા માટે સુરસુંદરીને નાટક બતાવવાની આજ્ઞા કરી હતી, તે એક નાટક તો શું; પણ સેંકડો નાટક ભજવી

શત્રુના હાંત પાડી શકે તેવા સ્તુત્ય શકિતમાન છે, તે આવા સમયમાં જે નરવર શત્રુના હાથ ગયેલું રાત્ર્ય પાછું પોતાને હાથ ન મેળવે તેની જગતમાં અવશ્ય આમેા માસના ફ્રાક્ટ ગાજતા ને ઘટાટોપ જતાવતા વર્ષાદની પેઠે હાંતી થાય અને જળ પલુ નકામું જ ગણાય. મતલબ એજ કે ઘટાટોપ કરી ગાજતાં છતાં જે વર્ષાદ વર્ષી લોકોને (પૂરતું પાણી છતાં) પાણી ન આપે તે તેનો આડંબર નકામો જ કહેતાં લોકો તેની મશકરી જ કરે એ સ્વભાવિક નિયમ છે; માટે આપ પલુ હવે તે આવા અવર્ણનીય આડંબર છતાં ઉદાર સ્વરાત્ર્યને શત્રુના હાથમાંથી લઈ સ્વાધીન નહિ કરશો તે આ જળ, ઋદ્ધિ અને વિશાલ મૈન્યનું શું ફળ પ્રાપ્ત થશે? કશું નહીં! આવા મંત્રીશ્વરનાં વચન સાંભળી શ્રીપાળે કહ્યું. “તમે કહ્યું તે સત્ય છે; પલુ રાત્ર્ય મેળવવાના આર ઉપાય છે-શામ, દામ, ભેદ, દંડ એ આર પૈકી જો શામ એટલે મીઠા વચનનો ઉપયોગ કરવાથી કામ ફતેહ થતું હોય તેો દંડ શિક્ષાનો ઉપયોગ શા માટે કરવો જોઈએ? જો સાકર ખાવાથી જ પિત્ત શાંત થઈ જતું હોય તેો પછી કડવી દવાઓ શા માટે કરવી જોઈએ?” આ પ્રમાણે રાજાનું બોલતું સાંભળી મંત્રીશ્વર બોલ્યા—“અહા નાથ! જ્યારે આપની બુદ્ધિ મહાન અને સમુદ્ર જેવી ગંભીર છે ત્યારે હવે ચતુર્યુખ નામના ફતને શા માટે ન મોકલવો જોઈએ? તાકીદે મોકલો; કેમકે તે શામાદિ આર ભેદનો જાણનાર અને વાચાળપણમાં ચતુર છે. જેથી કામ ફતેહ થશે જ.” આવું મંત્રીશ્વરનું કથન સાંભળી શ્રીપાલજીએ ચતુર્યુખ ફતને જે જે શિખવારતું ચોચા હતું તે તે શિખવીને સુમુહૂતે અપાનગરી લણી રવાના કર્યો અને તે મજલ દરમજલ કરતો કેટલેક વખતે અપાપુરીએ જઈ પહોંચ્યો. —૧ થી ૫

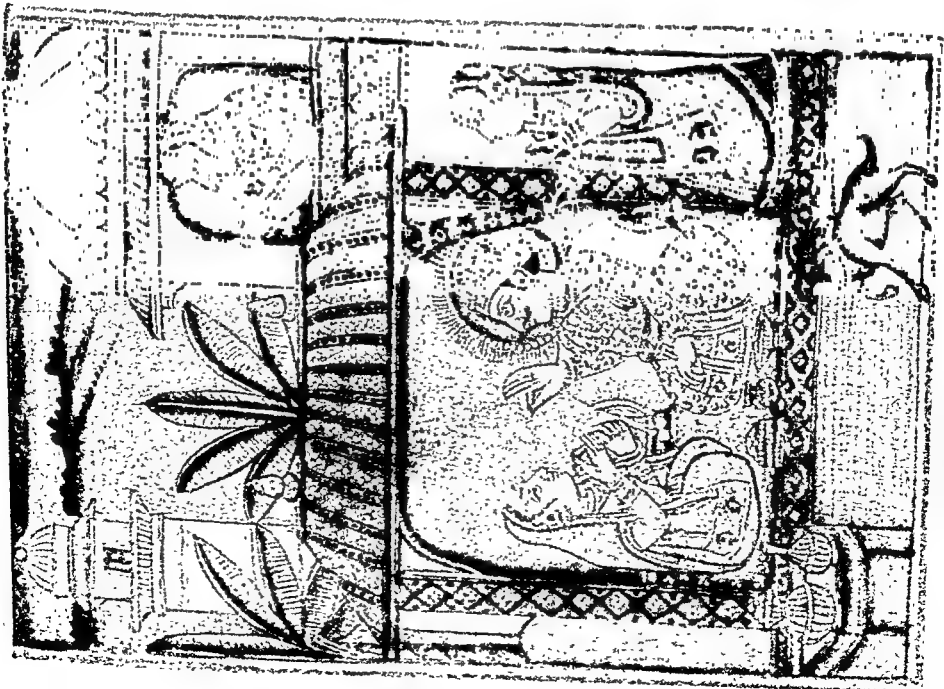
દાળ ત્રીજી-રાગ બંગાલી-ક્રિસકે ચેવે ક્રિસકે પૂત-એ દેશી.

અનિતસેન છે તિહાં બૂપાલ, તે આગલ કહે દૂત રસાલ; સાહિબ સેવીયે.
કલા શીખવા જાણી ખાલ, જે તેં મોકલીયો શ્રીપાલ. સાં ૧

સકલ કલા તેણે શીખી સાર, સેના લેઈ ચતુરંગ ઉદાર; સાં
આવ્યો છે તુઝ ખંધનો બાર, ઉતારે છે એ નિરધાર. સાં ૨

જરણ થંભ તણો જે બાર, નવે ઠવીજે તે નિરધાર; સાં
લોકે પણ જુગતું છે એહ, રાજ દેઈ દાખો તુમે નેહ. સાં ૩

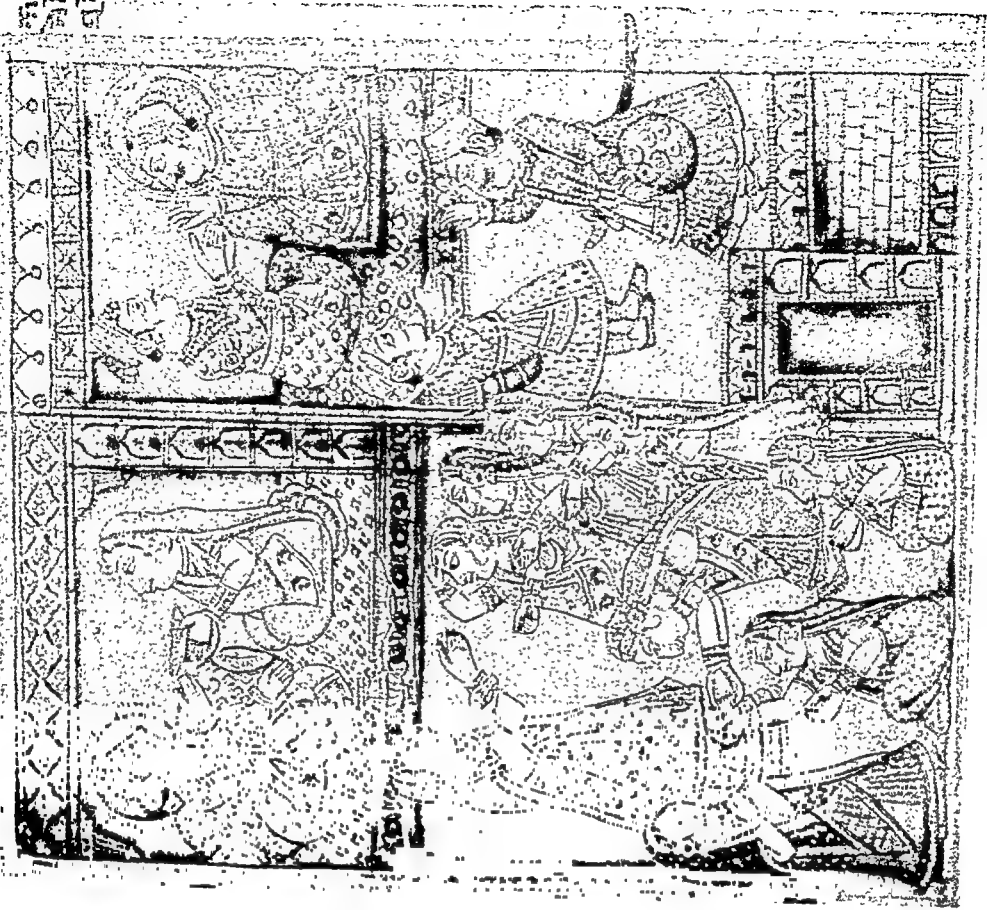
બીજું પયપંકજ તસ બૂપ, સેવે ખહુ ભત્તિ અતુરપ; સાં
તુમે નવિ આવ્યો ઉપાયો વિરોધ, નવિ અસમર્થે તેહ શું સૌધ. સાં ૪

ચિત્ર ૧૫૧

શ્રીપાલે બારણું ઉઘડાવ્યાં

(પાનું ૧૭૮)

ચિત્ર ૧૫૨

કમલપ્રભાને વહૂઓ પગે પડે છે

(પાનું ૧૭૬)

ખતાવવાથી પણ જે આનંદ ન મળે તે આનંદ પોતાનો દોષ અને મયણાસુંદરીના શુભ-
ગાન કરી જૈનધર્મની પ્રશંસા કરી સુરસુંદરીએ આ કર્મનાટકથી પોતાના કથનને કહી
ખતાવ્યું. આ પ્રમાણે વૃત્તાંત સાંભળી પોતાના જ હશ્કરમાં હાજર રહેલા શંખપુરપતિ
અરિહમન રાજને બોલાવી ઉત્તમ પોશાક અને સન્માન સહિત સુરસુંદરીને સોંપી વિશેષ
ઋદ્ધિ આપી; નોકરીથી સદાને માટે મુક્ત કરી તેને પોતાને વતન જવા વિદાય કર્યો.
એટલે તે હંપતિ (વરવહુ) પણ શ્રીપાળ મહારાજ અને મયણાસુંદરીના પ્રતાપ વડે સુખ
પામવા ઉપરાંત બહુ જ સારા અધ્યવસાય સહિત શુદ્ધ સમકિત પણ પામ્યાં. —૧૮ થી ૨૦

હોજી કુષ્ઠિ પુરુષ શત સાત, મયણાવયણે લહી દયા હો લાલ;
હોજી આરાધી જિનધર્મ, નિરોગી સઘલા થયા હો , સાં ૨૧
હોજી તે પણ નૃપ શ્રીપાળ, પ્રણમે બહુલે પ્રેમ શું હો ,
હોજી રાણિમ દીયે નૃપ તાસ, વદન કમલ નિત ઉદ્ધરયું હો , સાં ૨૨
હોજી આવી નમે નૃપ પાય, મતિસાગર પણ મંત્રવી હો ,
હોજી પૂરવ પરે નરનાહ, તેહ અમાત્ય કિયો કવિ હો , સાં ૨૩
હોજી સસરા સાલા બૂપ, માઉલ ખીલ પણ ધણા હો ,
હોજી તેહને દીયે બહુ માન, નૃપ આદરની નહિ મણા હો , સાં ૨૪
હોજી બાલ મિલિત કર પદ્મ, સવિ સેવે શ્રીપાલને હો ,
હોજી ઇક દિન વિનવે મંત્રી, મતિસાગર બૂપાલને હો , સાં ૨૫
હોજી ચોથે ખંડે ઢાલ, ખીજ એ હુકં સોહામણી હો ,
હોજી શુભ ગાતાં સિદ્ધયક, જસ કીરતિ વાધે ધણી હો , સાં ૨૬

અર્થ:—શ્રીપાળનો સુવશ શ્રવણ કરીને સાતએ કોઢીયા કે જેઓએ મયણાસુંદરીના
વચન વડે દયા પ્રાપ્ત કરી શ્રીજિનધર્મ આરાધીને નિરોગતા મેળવી હતી તેઓ બધા
પણ ત્યાં આવી પહોંચ્યાં અને ઘણા જ પ્રેમપૂર્વક શ્રીપાલના ચરણકમળમાં નમ્યા એટલે
શ્રીપાલજીએ તે બધાઓને પોતાના હિતકચિંતક બાણીને રાણાની સંજ્ઞાવાળું ઉમરાવપદ
આપીને પોતાના હશ્કરના નાયક બનાવ્યા. અને આ પ્રમાણે આનંદ વર્તવાથી શ્રીપાલજી
સુખરૂપ કમળ હૃમિમાં આનંદમય રહેવા લાગ્યું. તદનંતર પોતાનો વૃદ્ધ પ્રધાન મતિસાગર
પણ આવી પહોંચ્યો અને પોતાના મહારાજને પ્રણામ કરી આનંદ પામ્યો. એટલે તેને
પૂર્વના પંદે જ અર્થાત્ પોતાના પિતાશ્રીના વખતમાં તે મોટો પ્રધાન હતો, તે જ સુખ

પ્રધાનની પદવી આપી પ્રશંસનીય કૃપાયુક્ત સ્નેહનું ભાજન બનાવી શ્રીપાલ રાજ અ
યુક્ત થયો. તે પછી સસરા-સાળા-મોશાળ પદ્મના તથા બીજા પણ ઘણા રાજ -
લડવૈયાઓ આવ્યા અને શ્રીપાલજીને નમન કરી ભાગ્યશાળી થયા. એટલે તેઓ સર્વ
શ્રીપાલે પોતપોતાની ચોગ્યતા પ્રમાણે વિશેષ આદરસન્માન આપવામાં કંઈ મણા રા
નહીં. એથી તે બધાએ મમતાળુ હૃદયથી હાથ જોડી મસ્તકે અડાડી નમ્રતા સાથે શ્રીપા
નમન કરતાં તેમની સેવામાં તત્પર રહેવા લાગ્યા. એક દિવસ સાનુકૂળ સમય મળતાં મા
સાગર મંત્રીશ્વરે શ્રીપાલ પ્રત્યે વિનયુ. કવિ જસવિજયજી કહે છે કે આ શ્રી
રાસના ચોથા ખંડની અંદર આ બીજી સોહામણી ઢાલ પૂર્ણ થઈ તે એમ સૂચવે છે
શ્રી સિદ્ધચક્ર મહારાજના ગુણ ગાવાથી યશ કીર્તિ વિશેષ પ્રકારે વૃદ્ધિ પામે છે.

—૨૧ થી ૨

દોહા છંદ

- મતિસાગર કહે પિતૃ પદે, ઠવીયો બાલપણ જોણ;
ઉઠાવિયો તો તુજ અરિ, તે સહિ દિત્તમએણ. ૧
- અરિ કર ગત જે નવિ લિયે, શક્તિ છતે પિતૃરજ્જ;
લોક હસે બલ ફેક તસ, જિમ શારદ ધન ગજ્જ. ૨
- એ બલ એ ઋદ્ધિ એ સકલ, સૈન્ય તણો વિસ્તાર;
શું ફલશે જે લેશે નહીં, તે નિજ રાજ ઉદાર. ૩
- નૃપ કહે સાચું તેં કહ્યું, પણ છે ચાર ઉપાય;
સામે હોય તો દંડ શ્યો, સાકરે પણ પિત્ત જાય. ૪
- અહો બુદ્ધિ મંત્રી ભણે, દૂત ચતુરમુખ નામ;
ભૂપ શીખાવી મોકલ્યો, પહોતો ચંપા ઠામ. ૫

અર્થ:—મતિસાગર પ્રધાન હવે શ્રીપાલ મહારાજને કહે છે કે, આપશ્રીને બાળ-
પણમાં આપશ્રીના પિતાશ્રીની ગાદી પર તજ્જનશીલ કર્યા હતા; છતાં આપશ્રીના પિતરાઈ
કાકાદેવ દુષ્ટ શત્રુએ અહંકાર સાથે પદબ્રજ કરી આપ નામવરની રાજધાની કબજે કરી
લીધી છે. જો કે તે વખતે તો આપનું વય પાંચ વર્ષનું હોવાથી તથા તેનો પરાજય કર-
વાનાં બળવત્તર સાધનો ન હોવાથી જતું કરવા જેવું હતું; પરંતુ અત્યારે તો સર્વ પ્રકારે

શત્રુના દાંત પાડી શકે તેવા સ્તુત્ય શક્તિમાન છે, તો આવા મમયમાં જે નરવર શત્રુના હાથ ગયેલું રાન્ય પાછું પોતાને હાથ ન મેળવે તેની જગતમાં અવશ્ય આમો માસના ફેકટ ગાજતા ને ઘટાટોપ ખતાવતા વર્ષાદની પેઠે હાંસી ધાય અને બળ પણ નકામું જ ગણાય. મતલબ એજ કે ઘટાટોપ કરી ગાજતાં છતાં જે વર્ષાદ વર્ષી લોકોને (પૂરતું પાણી છતાં) પાણી ન આપે તો તેનો આડંબર નકામો જ કહેતાં લોકો તેની મશ્કરી જ કરે એ સ્વભાવિક નિયમ છે; માટે આપ પણ હવે તો આવા અવર્ણનીય આડંબર છતાં ઉદાર સ્વરાન્યને શત્રુના હાથમાંથી લઈ સ્વાધીન નહિ કરશો તો આ બળ, ઋદ્ધિ અને વિશાલ મૈન્યનું શું ફળ પ્રાપ્ત થશે? કશું નહીં! આવા મંત્રીશ્વરનાં વચન સાંભળી શ્રીપાળે કહ્યું. “તમે કહ્યું તે સત્ય છે; પણ રાન્ય મેળવવાના ચાર ઉપાય છે—શામ, દામ, ભેદ, દંડ એ ચાર પૈકી જે શામ એટલે મીઠા વચનનો ઉપયોગ કરવાથી કામ ફતેહ થતું હોય તો દંડ શિક્ષાનો ઉપયોગ શા માટે કરવો જોઈએ? જે સાકર ખાવાથી જ પિત શાંત થઈ જતું હોય તો પછી કડવી દવાઓ શા માટે કરવી જોઈએ?” આ પ્રમાણે રાજાનું બોલવું સાંભળી મંત્રીશ્વર બોલ્યા—“અહા નાથ! જ્યારે આપની બુદ્ધિ મહાન અને સમુદ્ર જેવી ગંભીર છે ત્યારે હવે ચતુર્મુખ નામના દૂતને શા માટે ન મોકલવો જોઈએ? તાકીદે મોકલો; કેમકે તે શામાદિ ચારે ભેદનો બાણનાર અને વાચાળપણમાં ચતુર છે. જેથી કામ ફતેહ થશે જ.” આવું મંત્રીશ્વરનું કથન સાંભળી શ્રીપાલજીએ ચતુરમુખ દૂતને જે જે શિખવાડવું યોગ્ય હતું તે તે શિખવીને સુમુહૂર્તે ચંપાનગરી ભણી રવાના કર્યો અને તે મજલ દરમજલ કરતો કેટલેક વખતે ચંપાપુરીએ જઈ પહોંચ્યો. —૧ થી ૫

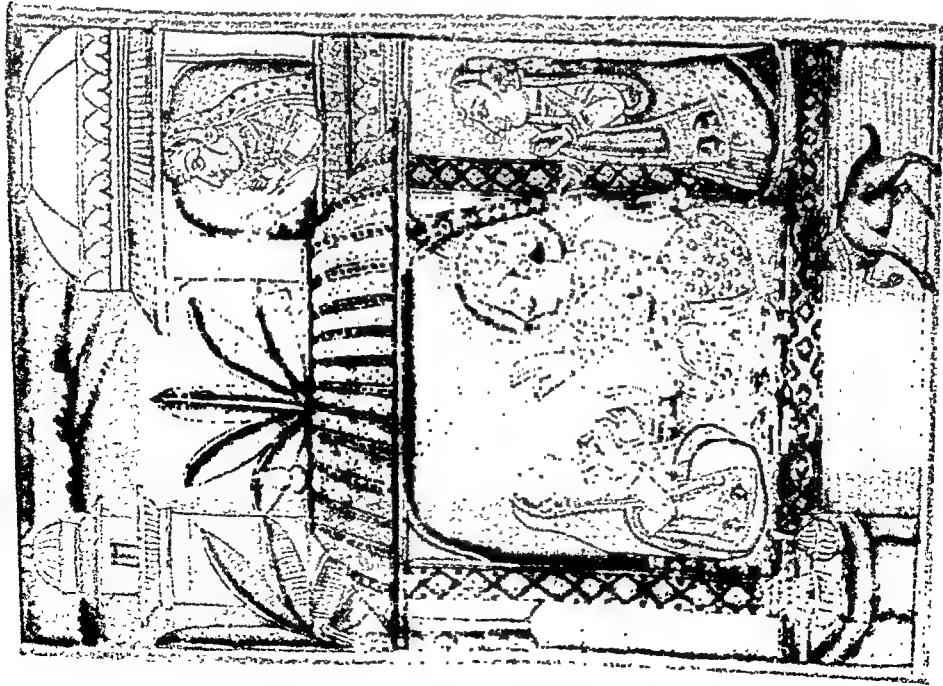
ઢાળ ત્રીજી—રાગ બગાવી-કિસકે મેવે કિસકે પૂત—એ દેશી

અજિતસેન છે તિહાં બૂપાલ, તે આગલ કહે દૂત રસાલ; સાહિબ સેવીયે.
કલા શીખવા બણી બાલ, જે તેં મોકલીયો શ્રીપાલ. સાં ૧

સકલ કલા તેણે શીખી સાર, સેના લેઈ ચતુરંગ ઉદાર; સાં
આવ્યો છે તુઝ ખંધનો બાર, ઉતારે છે એ નિરધાર. સાં ૨

છરણ ચંબ તણો જે બાર, નવે ઠવીજે તે નિરધાર; સાં
લોકે પણ જુગતું છે એહ, રાજ દેઈ દાણો તુમે નેહ. સાં ૩

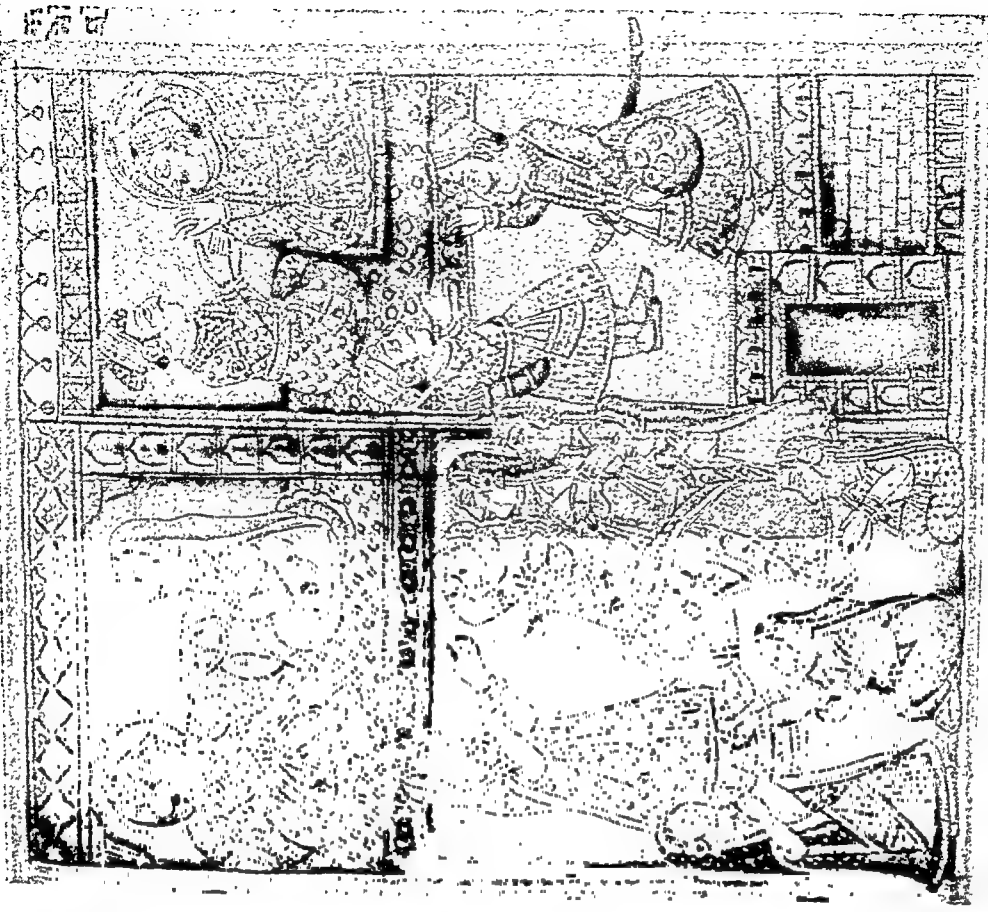
ખીજું પયપંકજ તસ બૂપ, મેવે ખહુ ભત્તિ અનુરૂપ; સાં
તુમે નવિ આવ્યો ઉપાયો વિરોધ, નવિ અસમર્થે તેહ શું સોધ. સાં ૪

ચિત્ર ૧૫૧

શ્રીપાલે પ્યારથ્યાં ઉધડાવ્યાં

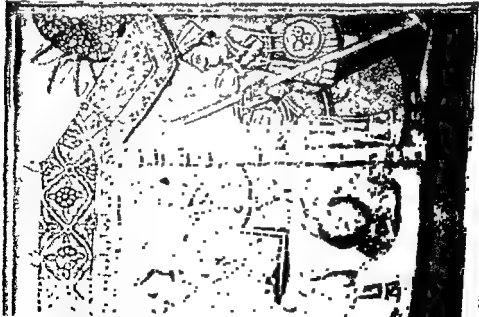
(પાનું ૧૭૮)

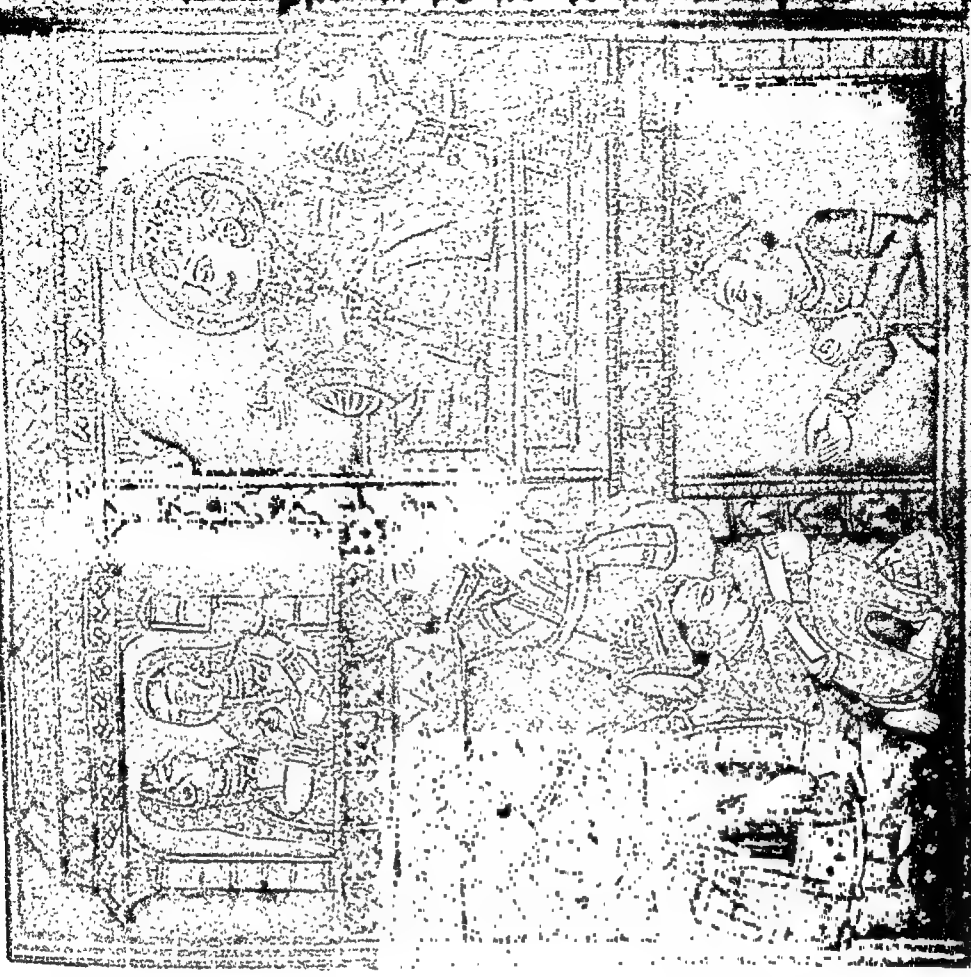
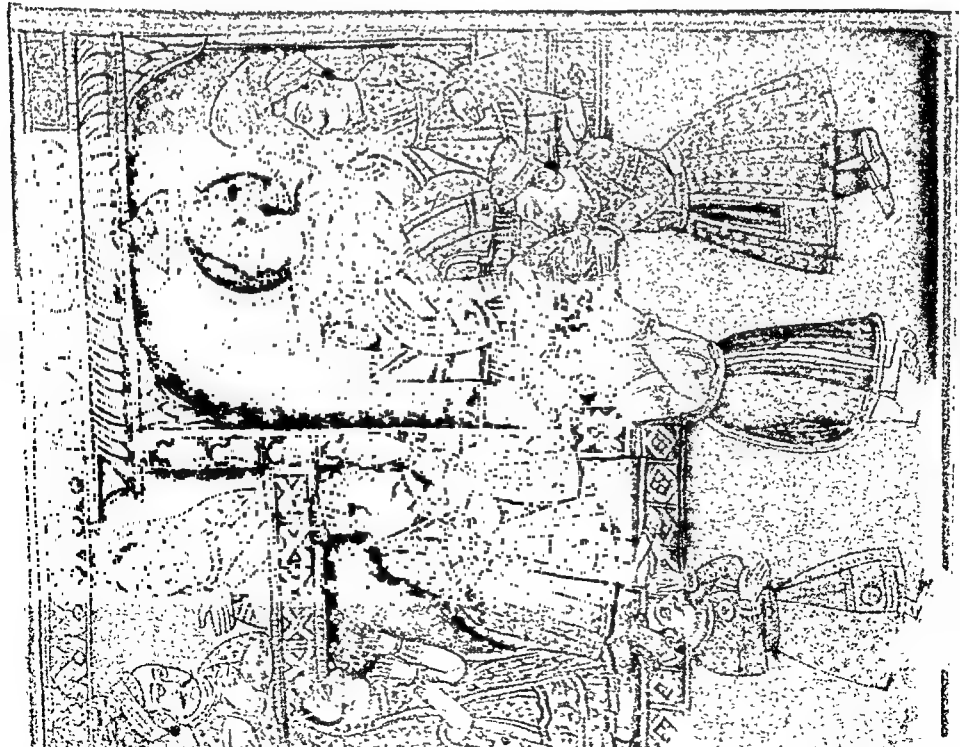

ચિત્ર ૧૫૨

કમલપ્રભાને વહૂઓ પગે પડે છે

(પાનું ૧૭૬)

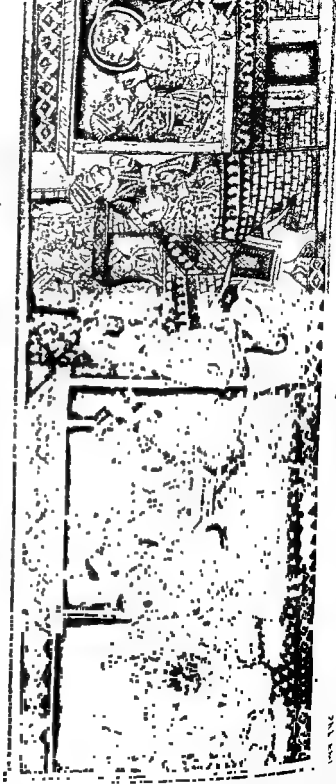

ચિત્ર ૧૫૭

શાપલ ચતુર્થી દત્ત શાપલના દરબારમાં (પાન ૧૦૨)

કિહાં સરસવ કિહાં મેરુ ગિરિંદ, કિહાં તારા કિહાં શારદ્યંદ સાં

કિહાં ખવોત કિહાં દિનાનાથ, કિહાં સાયર કિહાં છિદ્ધર પાથ. સાં ૫

અર્થ:—અંપાનગરીમાં અનિતસેન રાજા છે તેની આગળ જઈ અતુરમુખ દૂત રસાળ-એટલે કે પહેલાં મીઠાં, પછી ખાટાં, અને છેવટે ખારાં, એમ ભોજન પદાર્થ જમવાની રીત પ્રમાણે ત્રણ રીતથી રસીલાં વચનો કહેવા લાગ્યો કે—“હે રાજન્ ! આપ હવે વૃદ્ધ થયા છો માટે આપ સાહેબ હવે પરમેશ્વરને ભણ, બાકીની જીંદગી ગુબ્ધરો એ જ ઉત્તમોત્તમ છે, અથવા તો મારા સાહેબની સેવા કરો. આપે આપના ભત્રીજા શ્રીપાલ કુંવરને તેના પિતાના રાજ-તખ્ત પર બિરાજેલ છતાં તેને રાજ્ય વ્યવસ્થા સંબંધી ભાર વહન કરવાને અસમર્થ બાળી પોતાની ખાંધ પર તે બોલે ઉઠાવી લઈ, કળાઓમાં પ્રવીણતા મેળવવાને માટે વિદેશ મોકલ્યો હતો, તે હવે સુંદર પ્રકારે સર્વ કળાઓ શીખી નિપુણ બની હાથી, घोडा, રથ ને પેદલવાળા ઉદાર લશ્કર રહિત આપના ખાંધપરનો બોલે ઉતારી લેવા આવ્યો છે, અને આપ વૃદ્ધ થએલા હોવાથી આપના ખાંધનો ભાર એ સપૂતને ઉતારવો લાયક જ છે; જેથી તે કળૂલત આપે છે કે, હું અવશ્ય વૃદ્ધ કાકાશ્રીનો બોલે જોછો કરી નિવૃત્તિવંત કરીશ જ ! લોકોમાં પણ પરંપરાનો રિવાજ જ છે કે મહાનનો બોલે ઝીલી રાખનાર થાંભલો જૂનો થઈ ગયો હોય તો તેને તે બોલથી મુક્ત કરી દઈ તેની જગાએ નવો થાંભલો મૂકાય છે. તો આપ જૂના થાંભલે બોલથી મુક્ત કરી નવા થાંભલે શ્રીપાલકુંવરને સ્થાયી થવાની જ જરૂર છે, માટે આપ રાજ્યની લગામ તેને સ્વાધીન કરી સ્નેહ લતાવી આનંદ આપો કે, જેથી જગતમાં વાહ વાહ થાય. (અહીં લગી મીઠાં વચનો છે. હવે તીખાં વચનો કહે છે.) વળી બીજી બીના ધ્યાનમાં લેવાની એ છે કે ઘણા રાજા મહારાજાઓ શ્રીપાલજીના અરણ્યકમળને અનુકૂળ ભક્તિ વડે કરીને સેવે છે; છતાં પણ આપ પોતાના હોઈ તેમ કરવા નથી પધાર્યા એ એક એમનાથી વિરોધ ખાંધવાનું બીજ વાળ્યું છે, તો તે વિરોધનો શોધ કરવા માટે તે શ્રીપાલ રાજા શું અસમર્થ છે ? ના અસમર્થ નથી ! તેમનામાં અને આપનામાં તફાવત પણ કંઈ જેવો તેવો નથી; પણ ઘણો જ છે—ક્યાં તો સરસવનો ઝીણો દાણો અને ક્યાં મહાન્ મેરુ પર્વત ! ક્યાં બિચારા તારાનું તેજ અને ક્યાં શરદ્ પૂર્ણિમાના અંદ્રનું તેજ ! ક્યાં ઉડતા આગિયા જીવડાનો પ્રકાશ અને ક્યાં તેજપુજ સૂર્યનો પ્રકાશ ! ક્યાં છિછરા તલાવડાનું ગહેરાપણું અને ક્યાં મહાસાગરની ગંભીરતા ભરી દહેરો !

—૧ થી ૫

કિહાં પંચાયણ કિહાં મૃગખાલ, કિહાં ઠીકર કિહાં સોવનથાલ; સાહિબ સેવીયેં.

કિહાં કોદ્રવ કિહાં કૂર કપૂર, કિહાં કૂકશ ને કિહાં ધૂતપૂર. સાહિબ સેવીયે. ૬

કિહાં શૂન્ય વાડી કિહાં આરામ, કિહાં અન્યાયી કિહાં નૃપ રામ; સાં

કિહાં વાઘ ને કિહાં વલિ છાગ, કિહાં દયા ધરમ કિહાં વલિ યાગ. સાં ૭

કિહાં જાઠ ને કિહાં વલી સાચ, કિહાં રતન કિહાં ખડિત કાચ; સાહિબ સેવીયે.
ચઢતે ઝોઠે છે શ્રીપાલ, પડતે તુમ સરીખા ભૂપાલ. સા ૦ ૮

જે તું નવિ નિજ છવિત રૂઠે, પ્રણુમી કરો તેહ જ તુઠ; સાહિબ સેવીયે.
જે ગર્વિત છે દેખી રજજ, તો રણ કરવા થાયે સજજ. સા ૦ ૯
તસ સેના સાગરમાંહિ જાણુ, તુઝ દલ સાથુચુણુ પ્રમાણુ; સાહિબ સેવીયે.
મહોટા શુ' નવિ કીજે જૂઝ, સવિ કહે એહવું જૂઝ અખૂઝ. સાહિબ સેવીયે. ૧૦

અર્થ:-કયાં બિચારા હરિણના બચ્ચાનું બળ અને કયાં કેશરી સિંહનું મહાન બળ !
કયાં હીકરાની થાળીની શોભા અને કયાં નિર્મળ સોનાના થાળની શોભા ! કયાં કોદરાના
લોજનની લહેજત અને કયાં સુંદર બરાસચુકત લાતના લોજનનો સ્વાદ ! કયાં કુશકાના
દોકળાંતું લોજન અને કયાં ઘેબરનો સ્વાદ ! કયાં શૂન્ય વગડાનો બિહામણો દેખાવ અને
કયાં ફળ્યા ફૂલ્યા રમણીય બાગનો મનહર દેખાવ ! કયાં અન્યાયી રાજાનો જુલ્મી કાશીખાર
અને કયાં ન્યાયશેખર રામચંદ્રજીનું ન્યાયપૂર્ણ રાજ્યતંત્ર ! કયાં બાપડા બોકડાનું સામર્થ્ય
પણ અને કયાં વિકરાળ વાઘનું સામર્થ્યપણ ! કયાં જીવહિંસામયી યજ્ઞ હોમ અને કયાં
દયામયી અહિંસા ધર્મ ! કયાં જૂઠા બોલો પ્રપંચીજન અને કયાં સત્ય ભાષણ કરનાર
પાવન મનુષ્ય ! કયાં ભાગેલા કાચના કકડાની કીંમત અને કયાં અમૂલ્ય રતનનું મૂલ્ય !
હિ રાજન્ ! આ બધાં ઝોઠામાં જે ચડતાં ઝોઠાં કહ્યાં તે સમાન શ્રીપાલ મહારાજ છે,
અને જે હલકાં ઝોઠાં કહ્યાં તે સમાન આપ જેવા રાજાઓ છે. (હવે ખારાં-કડવાં વચનો
કહે છે) માટે જો આપના જીવન ઉપર કોપેલા ન હો તો તાકીદે શ્રીપાલકુંવરને પ્રણુમી
સંતુષ્ટ કરો; કે જેથી તેમની તરફથી સંતોષભર્યા કૃપાકટાક્ષનો લાલ મળશે. કદાચિત
આપ હાથમાં આવેલા રાજ્યનું બળ જોઈને ગર્વવંત હો તો સ્કામી લડાઈ લેવાને માટે
હુશીઆર રહેજો. શ્રીપાલનું લશ્કર તોફાની સાગરના લોહ જેવું હોવાથી અટળ છે તેમાં
આપનું લશ્કર ધાણીના લોટના સાથુવા સરણું ફૂંક દેતાં પણ ઉડી જાય તેવી સ્થિતિવાળું
છે, જેથી સાગર જળના અપાટામાં કયાંયે સમાઈ જશે, તેમ જ મહાન નરવરની સાથે
લડાઈ લઈ પાયમાલીને તેડું ન કરવું-બળિયા સાથે બાથ ન લીડવી એમ જાણુ અને
અજાણ લોકનું પણ કહેવું છે; માટે માફ કહેણ કાને ધરી પ્રણુનું સેવન કરવા રાજ્ય
ત્યાગી થાઓ, અગર તો મારા સાહેબની સેવા કરવી કળુલ કરે. " —૬ શી ૧૦

બોલી એમ રહ્યો જવ દૂત, અનિતસેન બોલ્યો થઈ ભૂત. રાજ નહિ મલે.
કહેજે તું તુજ નૃપને એમ, દૂતપણાને જો છે પ્રેમ; રાજ નહિ મલે.

ચંપાનગરીનો રાય, રાજ નહિ મલે. ૧૧

આદિ મધ્ય અંતે છે જાણ, મધુર આમ્લ કટુ જેહ પ્રમાણ; રાજ નહિ મલે.
 ભોજન વચ્ચે સમ પરિણામ, તિણે ચતુરમુખ તહાડું નામ. રાજ નહિ મલે. ૧૨
 નિજ નહિં તેહ અમારો કોહ, શત્રુભાવ વહિયેં છે દોહ; રાં
 જીવતો મૂક્યો જાણી રે ખાલ, તેણે અમે નિર્બલ સખલ શ્રીપાલ. રાજ નહિ મલે. ૧૩
 નિજ જીવિતને હું નહિં રૂઠ, રૂઠ્યો તસ જમરાય અપૂઠ; રાજ નહિ મલે.
 જેણે જગાવ્યો સૂતો સિંહ, મુઝ કોપે તસ ન રહે લીહ. રાજ નહિ મલે. ૧૪
 તસ ખલ સાયર સાથુ પ્રાય, જેહના ખલ તે ખીજ રાય; રાજ નહિ મલે.
 તેહમાં હું વડવાનલ જાણુ, સવિ તે શોષું ન કરું કાણુ. રાજ નહિ મલે. ૧૫
 કહેજે દૂત તું વેગો જાઈ, આવું છું તુઝ પૂઠે ધાઈ; રાં
 ખલ પરખીજે રણ મેદાન, ખડગની પૃથવી ને વિધાનું દાન. રાજ નહિં ૧૬
 ચોથે રે ખંડે ત્રીજી ઢાલ, પૂરણ હુઈ એ રાગ ખંગાલ; રાં
 સિદ્ધચક્ર ગુણ ગાવે જેહ, વિનય સુજશ સુખ પાવે તેહ. રાજ નહિ મલે. ૧૭

અર્થ:—આ પ્રમાણે બોલી દૂત ચૂપ રહ્યો કે તરત જ અજિતસેન શરીરમાં ભરા-
 ચલા ભૂતની પેઠે ક્રોધ સહિત બોલ્યો—“જે ખરી રીતે દૂતપણુનો પ્રેમ છે, તો હું કહું
 છું તે જ સુજબ તારા રાજાને જઈ આમ કહેજે કે ખીજ રાજાઓ આવીને તને નમ્યા છે;
 પણ આ અંધાનગરીનો અજિત સેના સરખો અજિત સૈન્યવંત અજિતસેન રાજા કદિ મળવા
 કે નમવા નહીં આવશે ! હે દૂત ! જે તું પહેલાં મીઠાં, વચમાં તીખાં, ખાટાં અને
 અંતમાં ખારાં-કડવાં વચ્ચેનો ભોજન જમવાની રીત પ્રમાણે બોલ્યો, તે વચ્ચેનો અને ભોજન
 ખંને સરખી દહેજત ભર્યાં છે અને એવાં વચન બોલવા માટે તારામાં નિપુણતા છે, તેથી
 તારું નામ ચતુર્મુખ છે એ વાજબી છે. તેં જે વચનો કહ્યાં તેના ઉત્તરમાં સાંભળી લે-
 તું કહે છે કે શ્રીપાલ તમારો છે; પરંતુ તે અમારો છે જ નહીં, અને કદિ શ્રીપાલ
 અમારો છે; તો પણ અમારા ખંને વચ્ચે શત્રુભાવ જ રહેલો હોવાથી પરસ્પર
 શત્રુભાવે વર્તિયે છિએ અને લીધે શ્રીપાળ અમારો દુશ્મન છે, પણ સગો નથી અને હું
 પણ તેનો કટ્ટો દુશ્મન છું, પણ કાકો નથી ! તેને બાળક જાણીને બ્યારે જીવતો જવા
 લીધો ત્યારે અમે નિર્જાળ થયા અને એ શ્રીપાળ બળવાન થયો ! તેમજ હું મારા જીવિ-
 તવ્ય ઉપર રૂઢમાન થયો નથી; પણ તારા રાજાના જીવન પર ચમરાજ રૂઢમાન થયો છે;
 કારણ કે તેણે સૂતેલા સિંહને જગાડી છંછેડ્યો છે; માટે ચેતીને ચાલે તો બે દહાડા
 જીવાશે. મારો કોપ થશે તો એની કશી મર્યાદા રહેશે જ નહીં; વળી તેનું બળશાળી

મૈન્ય માગર મમાન છે તેમા માડ મૈન્ય માધવા મરણુ નિર્જળ છે એમ જે તે કહ્યું,
 પણ તેવા મૈન્યવાળા ખીન ગનઓ બાણવા, મને તો તે સમુદ્ર સગળા લક્ષ્મને શોધી
 લેનાર વડવાનગ જેવો બાણજે હું તે માગરમમ મેનાને એક જ અપાટે શોધી લેવામા જરા
 પણ ઓછાશ રાખીશ નહીં, માટે તું બેઠેવો જઈને તારા રાબને કહેજે કે હું પણ
 તારા પગલા આપતો જ વેગમહિત લગાઈ કગવા આવું છું અગની પરીક્ષા લગાઈના મેદા
 નમા કરવી યોગ્ય છે આવો વચનમા વાદ કગવો તે નકાઓ જ છે, જેની તરવાર તેજ
 અને વિજયી તેની આ પૃથ્વી છે, પણ બાયલાની નથી અને જેની વિદ્યા મતે જ છે તેની જ
 દક્ષિણ મેગવવામા મામથ્યતા છે, પણ અબળ અબૂઝનાવાળામા નથી અથવા તો તર
 વારની તાળી પારી પૃથ્વી મેગવવી ઉત્તમ છે અને દાન વિદ્યાનુ મર્વોત્તમ છે, નહીં કે
 આમ કાવાવાલા કરી પૃથ્વી પાછી મેગવવી શોભાડપ છે! અગર તો ખાદ્ય વડે કષાતા
 ગિરને માટે મગનાની પૃથ્વી છે, પણ આમ વાક્ય પ્રયોગરૂપ વિદ્યાદાન વડે મગનારી નથી,
 માટે ઉતરે મેદાનમા ને જે જિતશે તે પૃથ્વીનો પતિ થશે” આ પ્રમાણે વચન કહી
 અજિતનેન શૂપ રહ્યો કે તુરત દૂત નમન કરી ઉન્નયની ભાટી રવાના થયો કવિ જન
 વિજયજી કહે છે કે—આ શ્રીપાલ ગસના ચોથા ખડગા ત્રીજી દાગ બગાગ રાગ સન્નિ
 પૂર્ણ થઈ તે એ જ જણાવે છે કે જે માનવ શ્રીસિદ્ધવક્રના મત્સ્ય ભાવથી શુભ ગાય તે
 માનવ અવશ્ય વિનય સુચશરૂપ સુખ પ્રાપ્ત કરે છે

—૧૧ થી ૧૭

દોહા-૭૬

વચન કહે વયગી તણાં, દૂત જઈ અતિ વેગ;
 કહુઆં કાને તે સુણી, હુઓ શ્રીપાલ મતેગ ૧
 ઉચ્ચ ભૂમિ તટની તટે, મેના કરી ચતુરંગ;
 ચંપા દિશિ જઈ તિજે દિયા, પટ આવાસ ઉતંગ. ૨
 મામો આવ્યો મળવ તવ, અજિતમેન નરનાહ;
 માંહોમાદિ દલ જિહું મલ્યાં, મગરવ અધિક ઉન્નાહ. ૩

અર્થ:—દૂત જુ જ ઉનાવે પથ પતર કની મ જ સના પ મગરમાં જઈ પગાયો
 અને શુ અજિતનેનના મેવા વાનો પેનાન ર અને કાની મંજર વો મર્વાયુના ઉમે
 ર્યો એ કહવા વનન માખના જ શ્રીપાળ તેજર તગવને નાથમા મર્વ મો ભાન
 મેદાનમા ઉતરવા મનેજ થયે, અને તુરગી નેનને તડ મચ્ચ દરમચ્ચે સપન (ગેની)
 મોમા બની પરીક્ષી બ્યા નીના મગ પર ઉ થી પગ મચ્ચન બેખચની અમિ કની

ત્યાં પોતાની લશ્કરી છાવણીના ઉંચા ને ઉમટા ડેરા તંબુ ખડા કરાવી, શત્રુના આવવાની વાટ જોવા લાગ્યો. દરમ્યાન અજિતસેન પણ ખળસહિત લડાઈ કરવા સામે આવી પહોંચ્યો અને તેણે પણ પોતાની છાવણીનો પડાવ કર્યો. આમ જાંને સૈન્યો માંહોમાંહે આવી મલ્યા કે જે ગર્વ સહિત અને સંગ્રામ કરવાનો અધિક ઉત્સાહ ધરનારા છે. —૧ થી ૩

દાળ ચોથી—દેશી કડખાની

ચંગ રણુ રંગ મંગલ હુઆં અતિ ઘણાં, ભૂરી રણુતૂર અવિદૂર વાજે;
કૌતુકી લાખ દેખણુ મલ્યા દેવતા, નાદ દુંદુભિ તણે ગયણુ ગાજે. ચં ૦ ૧
ઉચ્ચતા કરણુ રણુભૂમિ તિહાં શોધિયે, શોધિયે અવધિ કરી શસ્ત્ર પૂજ;
ખોધિયે સુભટ કુલ વંશ શંસા કરી, યોધિયે કવણુ વિણુ તુજજ દૂજ. ચં ૦ ૨
ચરચિયે ચાડ ચંદન રસે સુભટ તનુ, અરચિયે ચંપકે મુકુટ સીસે;
સોહિયે હૃથ વર વીર વલયે તથા, કલ્પતડ પરિ ખન્યા સુભટ દીસે. ચં ૦ ૩
કોઈ જનની કહે જનક મત લાજવે, કોઈ કહે માહરૂં ખિરૂં રાખે;
જનક પતિ પુત્ર તિહું વીરજસ ઉજલા, સોહિ ધન જગતમાં અણિય આપે. ચં ૦ ૪

અર્થ:—લડાઈના આરંભનો ઉત્સાહ વધારવા જાંદીજનો સિંધુડા રાગમાં મનોહર રણુરંગનો ઉત્કર્ષ કરવા માટે મનને રાહાન આલ્લાહ ઉપજે, એવાં પુષ્કળ મંગળ ગીત-કવિત ખોલવા લાગ્યા; કેમકે કાર્યની શરૂઆતમાં ઉત્સાહ અને મંગળની વૃદ્ધિ થવાથી કાર્યસિદ્ધિ થાય છે. એથી મંગળ ગીતો વગેરેનો મંગળ વીરધ્વનિ થવા લાગ્યો, એક જ સ્વરથી મળેલાં રણુતૂર, શરણાઈ, નોખત વગેરે વીરવાજિંત્રો ઘણાં જ નજીક પૂરજોશથી વાગવા લાગ્યાં, અને લડાઈના કૌતુક જોવાના અભિલાષી દેવતાઓ પણ પોતપોતાના વિમાન સાથે આકાશમાં સ્થિત રહી દુંદુભી વગાડવા લાગ્યા, એથી તે બધાંના નાદ વડે આખું આકાશ મંડળ ગાજી ઉઠ્યું. તેમ જ તે બધાંના નાદે જનને લશ્કરી છાવણીમાં લડવૈયાઓમાં એક બીજા વચ્ચે લડાઈ કરવાનો ઉત્સાહ વધતો ચાલ્યો, હવે અમે લડાઈના મેદાનમાં ઉતરી ખડૂં લઈ ધૂમીશું આવો નિશ્ચય થતાં મોટાઈ મેળવવાને માટે જે જગોએ જંગ જમાવવો છે તે જગોમાંથી કચરો, કાંકરા કાંટા વગેરે કઢાડી નાખી સાફ કરી ઉંચી નીચી જમીનને સરખી કરી તેઓએ સુંદર બનાવી. તથા પોતપોતાની હથેલી અંદર પોતપોતાનાં અસ્ત્રશસ્ત્રોને ચકચકિત કરી તેમનું ચંદન, પુષ્પ, ધૂપ, દીપ સહિત પૂજન કરવા લાગ્યા. તે પછી તે વીરોને વીરત્વતાનો આવેશ લાવવા ખિરૂં ખોલનારા ભાટ ચારણો વગેરે તે વીરોના કુળ અને વંશની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. એટલે તું ફલાણુના કુળનો સંપૂર્ણ વીર છે. તારા બાપે અમુક અમુક મહા વીરતાનાં કામો કર્યા હતાં અને વિજય

વર્યો હોતો તેનો જ તું પુત્ર છે, માટે આજે અણીની વખતે કુળનું તેજદાર પાણી બતાવી અન્નદાતારનું પાણી બળવે એમાં કંઈ નવાઈ જેવું નથી. હીરાની ખાણમાં હીરા જ પાકે છે, અને ફલાણા મોસાળનો ભાણેજ છે ! અને તે વંશની સુશીળ માતાની કુખમાં લોટેલ છે જેથી ધણીના કામમાં કદિ પાછી પાની નહીં જ કરે. તેમ તમે સ્વામીભક્ત નિમક-હલાલ બે છીપનું મોતી છે જેથી આજે તમારા વગર અહિયાં ધણીને પટેલા કામ માટે કોણ શિરસદે યુદ્ધ કરે તેમ છે ? ઈત્યાદિ ઈત્યાદિ ગિરૂદ વચન બોલી વીરોને સતેજ કર્યા કે તુરત તેઓ વીરાવેશમાં આવી મનોહર સુગંધીવંત ચંદન રસ વડે પોતાનાં શરીર સુશોભિત કરવા લાગ્યા, કેસરતું તિલક ત્રિપુંડ્ર તાણી વિજય મેળવ્યા વગર પાછા ન ફરે તે સંબંધી કેસરીઆં કરી અવશ્ય હત મેળવવી, અગર સમરાંગણમાં દેહનો પરિભ્રમ કરવો એવા દૃઢ નિશ્ચયવંત થઈ સ્થિર થયા. માથાના સુકટ-ફેંટા વગેરેમાં ચંપાના ફુલનાં છોગાં મહેલી, તથા હાથમાં શ્રેષ્ઠ વીરકંઠણ પહેરી યુદ્ધમાં અડગ થયા. કેસરીઆં કરવા માથે ચંપાનાં છોગાં ખોસવાં અને હાથે વીર કંઠણ પહેરવાં એ ત્રણે નિશાનીઓ વીરોના વિજયની દૃઢ પ્રતિજ્ઞા સૂચવનારી છે. આ પ્રમાણે વીરમંડળ વીર શૂંગારયુક્ત લડાઈના મેદાનમાં ધૂમવાની તૈયારી કરી જ્યારે પોતપોતાના ઘરથી બહાર નિકળવા લાગ્યું ત્યારે તેઓ કદપવૃક્ષની પેઠે સુશોભિત અને તેઓની મારફત કાર્ય સિદ્ધ કરવાની ઇચ્છા કરનારને ઇચ્છિત સિદ્ધિ આપનાર જ જણાવા લાગ્યું. તે વેળાએ કંઈક લડવૈયાઓ પોતાની પૂજ્ય માતા પાસે મંગળ સુલાકાતથી મોઢ પ્રાપ્ત કરવા ગયા, તો તે સમય તે વીર પુત્રોને વીર માતાઓ કહેવા લાગી કે—‘અરે પુત્ર ! તું તારા વીર પિતાને લજ્જવીશ નહીં; કેમ કે તેમણે વીરતા સાથે લડાઈનાં મેદાનમાં ઉતરી કદિ પણ પાછી પાની કરી કે પીક બતાવી નથી, તે વીર જનકનો પુત્ર બે નિર્વીરતા બતાવે તો તેમને શરમાવું પડે; માટે તારા પિતાના જેવો અથવા એમનાથી પણ અધિક વીર નીવડી મારી કુખને ધન્યવાદ અપાવજે. જયવંત થઈ મેઘાડવું કે શત્રુ માથે લડતાં સ્વર્ગ સંપત્તિ મેળવવી એ જ વીર નરતું ઉત્તમ કર્તવ્ય છે; પણ જીવને બહાલો કરી પીક બતાવી લાગી આવવું કે વીરતા બતાવ્યા વગર કૃતશને મેઘાતે મરવું એ હિચકારા બાયલાઓતું જ કામ છે.’ કોઈ માતા બોલી કે—‘બેટા ! તું માફ ગિરૂદ ત્રિપુટીપદ ધારક કરજે, કેમકે હું વીર પિતાની પુત્રી છું, વીર પતિની પત્ની છું, હવે કદા વીર પુત્રની માતા કહેવાઈ એટલે ત્રણ વીર ગિરૂદ ધરનારી થાઉં કે જેથી ઉન્નવળ યથ યતાં જગતમાં આખી અણી રહેવાને લીધે ધન્યવાદને પાત્ર ગણાઉં. મતલબ એ કે જેનો પિતા, પતિ ને પુત્ર વીર થઈ આખી અણીયે જીવન વ્યતીત કરે તે જ ઉન્નવળ યથ સહિત ધન્ય મનાય છે.’

—૧ થી ૪

કોઈ રમણી કહે હસિય તું સહિશ કિમ, સમર કરવાલ શર કુંત ધારા;
નયણબાણે હણ્યો, તુજજ મેં વશ કિયો, તિહાં ન ધીરજ રહ્યો કર વિચારા. ચં ૦ ૫

કોઈ કહે માહરો મોહ તું મત કરે, મરણ જીવન તુઝ ન પીઠ છાંડું;
અધરરસ અમૃતરસ દોય તુજ સુલભ છે, જગત જય હેતુ હો અચલ ખાંડું. ચં ૦ ૬
ઈમ અધિક કૌતુકે વીરરસ જગતે, લાગતે વચન હુઆ સુભટ તાતા;
સુર પણ ફૂર હુઈ તિમિર દલ ખંડવા, પૂર્વ દિશિ દાખવે ફિરણ રાતા. ચં ૦ ૭

અર્થ:—કોઈ વીરની વીરપત્તિ હસીને કહેવા લાગી કે—“હિ નાથ ! મેં અખળાએ જ
ફક્ત આપને નેત્રખાણુ વડે વીંધી વશ કરી લીધેલ છે; છતાં ધૈર્યતા અને વીરતા બતાવવા
સખળાઓની સાથે મેદાનમાં ધૂમવા ધજો છે; પરંતુ ત્યાં તો તીર, ભાલા, તરવાર વગેરેનાં
જીવલેણ છેદનભેદન સહન કરવાં છે માટે નેત્રખાણુ ધીરજ સાથે સહન કરી શક્યા નથી,
તો તે શી રીતે સહન કરી ધૈર્યતા રાખી શકશે ? તેનો જરા પણ ખ્યાલ તો કરો !”
(આ વ્યંગ વચન વડે મર્મમાં જણાવ્યું. જેથી ઉત્સાહ, આનંદ અને શૂરત્વનો વધારો
થતાં વીર યોદ્ધાઓ વિશેષ રણરંગમાં જય મેળવી પોતાની પત્તિને તેની વ્યંગ ધ્વનિનો
હેતુ સિદ્ધ થએલો બતાવવા આતુર થયા.) કોઈ સ્ત્રીએ કહ્યું—“ તમે ‘મનમાં એવું’ ન
લાવશો કે કદાચ હું લડાઈનાં મેદાનમાં કામ આવી જઈશ તો પછી મારી બહાલી પ્રિયા
કોના આધારે જીવન ગુજારશે ?! એવો મોહ લાવી બે બાબુ જીવ રાખવાથી બન્ને કાર્ય
બગડે છે, મારામાં જીવ ન રાખશો; કેમકે હું તો તમારી પીઠ છોડનાર જ નથી એટલે
કે બે લડાઈમાંથી જીત મેળવીને ઘેર આવશો તો માંગલિક વસ્તુઓ વડે તમને વધાવી
અધરામૃતનો આનંદ આપીશ. અને કદાચિત્ત દૈવયોગે રણમાં કામે આવી જવાશે, તો પણ
હું તમારા વીર શબને ખોળામાં લઈ અગ્નિમાં પ્રવેશ કરી સતી થઈ સ્વર્ગમાં પણ સાથે જ
આવીશ; માટે પૂર્ણ ખાત્રી રાખવી કે હું જીવતાં કે મરતાં કદિ તમારી પીઠ છોડનારી જ
નથી. જેથી તમને અધરરસ અને અમૃતરસ બન્ને સુલભતાએ પ્રાપ્ત થશે; જેથી વિજય
મેળવીને ઘેર આવ્યેથી મારા અધરરસનો આનંદ રહેલાઈથી મળશે અને કદાચ વીરતા
બતાવી સ્વર્ગ સંપત્તિ મેળવી તો ત્યાં અમૃતરસ રહેલાઈથી મળશે; માટે વિજય મેળવવા
બળો છો તેમાં સાવધાની સાથે અન્નદાતાનું કાર્ય સિદ્ધ કરી અમર નામના મેળવજો, કે
જેથી જગતની અંદર જયરૂપ અચળ ખાંડું ગણાવવા ભાગ્યશાળી થવાય ! જે વીરતા સાથે
લડીને રણમાં ધન્યવાદ પૂર્વક કામે આવે છે તે અવશ્ય સ્વર્ગસંપત્તિ મેળવે છે અને
વિજય મેળવી હૈયાત રહે છે, તો અવશ્ય આ લોકમાં યશસંપત્તિ સાથે મહાન
બહાદુરીનું પદ મેળવે છે; માટે આ લોક અને પરલોક શોભાવવા યોગ્ય યશવંત બડગ
બતાવી સુકીર્તિ મેળવજો. ” આ પ્રમાણે કોઈ વીર માતાનાં, કોઈ વીર સ્ત્રીનાં ને બંદીજનનાં
વેધક વચનો સાંભળતા કૌતુકને લીધે વીર લડવૈયાઓને ઘણા જ રસ ચડ્યો; જેથી વીર-
તામાં વિશેષ ઉમેરો થતાં તેઓ અત્યંત સતેજ થયા; કેમકે તે બધા મૂળથી વીર લડવૈયા

તો હતા જ અને તેમાં વળી ઉક્તિ-પ્રયુક્તિવાળાં વચનો કાને પકવાનો સંયોગ મળ્યો તે તેણે ઘોડાને ચાણુક ચમકાવવા સરખો બનાવ બન્યો એટલે પછી વીરવતા ઝળક્યામાં કશી ખામી રહી નહીં. તેઓનાં રૂપાં અવળાં થઈ જવા લાગ્યા, શરીરમાં લોહી ઉકળવાથી શરીરનો વર્ણ લાલાશવંત જણાવા લાગ્યો અને વિશેષ શબ્દોમાં કહિયે તો તેમનો હંમેશાં મુંઠર રહેશે બદલાઈ તાપવંત ફૂર વીર રહેશે બની રહ્યો. જેથી રાત વીતી ક્યારે સૂઈ ઉગે ને રણમાં ધૂમવાનો લાગ હાથ લાગે એ જ વિચારમાં તેઓ લીન બની રહ્યા. કવિ સંભાવના કરે છે કે—સૂર્યે પહેલા વિચાર્યું હતું કે બન્ને રાજાનાં લશ્કરોની સંધિ થઈ જશે, પરંતુ તેમ તો થયું નહિ. તેઓ તો પોતપોતાના શત્રુનો સંહાર કરવામાં તત્પર થયા. એ જોઈ સૂર્યે પણ પોતાના શત્રુ અધિકાર સમૂહનો અંત આણવા નિષ્પથ પર્વતના કૂટાંતરે રહી ફૂરતા સાથે રક્તવર્ણ થઈ પૂર્વ દિશા ભણી રક્ત કિરણો બતાવ્યાં. —પ થી ૭

રોપી રણથંભ સંરંભ કરી અતિ ઘણો, દોષ દલ સુભટ તવ સખલ જૂએ;
ભૂમિને ભોગતા જેઈ નિજ યોગ્યતા, અમલ આરોગતા રણ ન મૂએ. ચં ૮
નીર જિમ તીર વરસે તદા યોષ ધન, સંચલે બક પરે ધવલ નેભ;
ગાજ દલસાજ ઋતુ આઈ પાવસ તણી, વીજ જિમ કુંત ચમકે સતેજ. ચં ૯
ભંડ પ્રહાંડ શતખંડ જે કરી શકે, ઉચ્છલે તેહવા નાલ ગોલા;
વરસતા અગની રણુમગન રોષે ભર્યા, માનું એ ચમતણા નયણુ ડોળા. ચં ૧૦
કેઈ છેદે શરે અરિતણાં શીર સુભટ, આવતાં કેઈ અરિણાણુ ઝાલે;
કેઈ અસિંહિન્ન કરિકુંભ મુકતાફલે, પ્રહારથ વિહંગમુખ ત્રાસ ધાલે. ચં ૧૧
મ્હંદરસ સઘ અનવદ્ય કવિ પદ ભર, બાંદિજન બિરૂદથી આધિક રસીયા;
ખોજ અરિક્ષેજની મોજ ધરી નવિ કરે, ચમકભર ધમક દેઈ માંહિ ધસીયા. ચં ૧૨

અર્થ:—ત્યારે સૂર્યોદય થયો ત્યારે સૂર્ય અને સુભટો બન્ને લાલચોળ દેખાવાના બની રહ્યા. શુદ્ધ કરી રાખેલી ભૂમિમાં હદ મુકરર માટે રણુચંભ ખડો કર્યો. અને પછી સેનાના બંને તરફથી પોતપોતાને યોગ્ય લાગતા વ્યૂહ ગોઠવ્યા તથા વીરવાદો અને બાંદિજનોના વીર વાક્યો વડે રણુમત્ત થયેલા વીરો પોતપોતાના સ્વામીને વિજય કરવા પોતપોતાના સતેજ શસ્ત્ર અસ્ત્ર મહિત, પોતપોતાના સ્વામીની જય ભોલાવી કોપાટોપપલે સમગ્રતા પૂર્વક પૂર ધમારા ચુકત હડતા કરવા રણુમેદાનમાં ફૂદી, વિદેશિયોની મુસ્તી ઉઠાવવા લાગ્યા. તેમાં પણ જે અગ્રીર ઉભરાયો વગેરે ઘણા દિવસોથી ગામ ગ્રાસ ખાતા આવેલ છે તે ઉમરાવો, તથા લશ્કરી અમલદારો તેઓએ પોતપોતાના ગ્રાસ-પગાર-અધિકારને

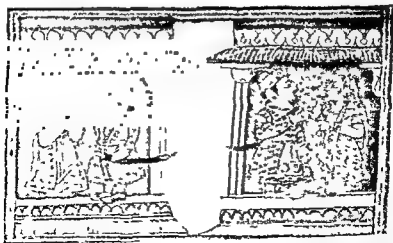

ચિત્ર ૧૬૦

અશ્વિનમેનનું સેન્ય

(પાન ૧૬૩)

૬૦૦ ૧૬૩

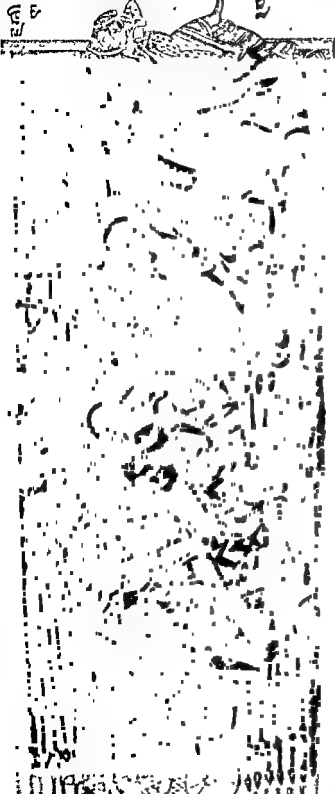
(૫૦૦ ૧૬૩)

ચિત્ર ૧૬૨

અશ્વયુદ્ધ

(પાનું ૧૯૮)

કુલીનતાની યોગ્યતાનો ખ્યાલ કરી, ખાસ બળ બતાવી અન્નદાતાને અત્યાનંદ સાથે વિજય અપાવે એ યોગ્ય છે એમ માની, ભારે પરાક્રમ સહિત લડાઈના બૃહદ્ તોડવામાં ખારી-કીથી મન લગાડ્યું. તથા અમલનો અમલ કાયમ રહેવા અમલ કસુંબા પીને મુંઝવણ વગર રણમેદાનમાં ધૂમલું શરૂ કર્યું. કવિ અહિં વર્ણન કહી બતાવે છે કે-જેમ વર્ષાદ વર્ષવા વખતે કાળી ઘટામાંથી જળબુદ્ધ ધારાની ઝડી લાગી રહે છે, તેમ કૃષ્ણ લેશ્યાવંત અને કૃષ્ણ રંગનાં બખ્તર ટોપાદિ ધારણ કરેલ હોવાથી તે કાળાં વાદળાંવાળા મેઘ જેવા બની અંતર રહિત તીરની ઝડી વર્ષાવી રહ્યા હતા. વર્ષાદ વખતે જેમ ધોળાં બગલાં ઉડે છે, તેમ તે લડાઈના મેદાનમાં ધોળાં નેનવાળા વીરનરો શુરતા સાથે આમ તેમ દોડી પોતપોતાના દળવાળા અમલદારોને લડાઈ સંજોગી સંજોગ વડે બાણ કરી રહેલ છે તે બગ પંકિતરૂપ છે. જેમ વર્ષાદ વખતે ગાજવિજ થાય છે તેમ તે લડાઈમાં તોપ બહુકોને બથો ભારે ગડગડાટ તથા ચતુરંગી સેનાના પગરવ ને શબ્દના ઘોંઘાટના પડછંદો ગાજી રહેલ છે, અને એક એકિત કરેલ તરવાર, ભાલા, બરછી વગેરેની ઉપર પડતા સૂર્ય કિરણોથી થતાં ચમકારા રૂપી વીજળી ચમકી રહેલ છે. આથી વર્ષાદ વર્ષવાનો સમય અને એ લડાઈ ચાલતાનો સમય સરખો માલમ પડે છે, (વર્ષાદ વખતે પાણીના પડવાથી ગારો તથા પાણીનું બહેલું થાય છે તેની જગોએ એ લડાઈમાં રોળ વળવાથી કોણ કોણ રાજ થતા હતાં? તે આગળ કહેવામાં આવશે. હવે તોપોમાંથી છૂટતા ગોળાઓ કેવા પ્રલયકારી છે તે વિષે કવિ ઉત્પ્રેક્ષા અલંકારથી વર્ણન કરે છે કે) જે તોપ ગોળા તોપમાંથી છૂટી ઉછળી રહ્યા હતા તે આ બ્રહ્માંડરૂપી વાસણના પાણુ સેંકડો કંકડા કરી નાખે તેવા પ્રલયકારી હતા, તથા તે અગ્નિના લયંકર તણુખા વર્ષાવતા અને સંગ્રામમાં તન્મય રોષથી ભરેલા લાલચોલ બનેલ હોવાથી શત્રુનો સંહાર કરવામાં ચમરાજના ડોળારૂપ જ હોયની તેવા લાંગતા હતા. કેમકે યમની નજર પણ જે પ્રાણી પર પડી તે પ્રાણીને તે પોતાના ધામમાં જ લઈ જાય છે, અને એ તોપગોળાઓ પણ જેના પર પડે તે પ્રાણી પણ યમ ધામને જ ભેટતા હતા, જેથી હું માનુ છું કે તે ગોળાઓ નહીં પણ યમના ડોળા જ એવો ખ્યાલ કરાવતા હતા. (હવે તે રણમેદાનની અંદર વીર ચૈત્રાઓ કેવી લઘુ લાઘવી કળાવાળા કેવા ભુનભળી અને કેવા પરાક્રમી હતા તે બતાવે છે.) તે સમરાંગણમાં કેઈક વીર લડવૈયાઓ તો પોતાનાં અર્ધચંદ્રાકાર બાણોવડે શત્રુઓનાં માથાં છેદતા હતા, તે કેઈક જણ શત્રુઓનાં ફેંકેલા તીવ્ર બાણો પોતાના ભણી આવતાં કે પસાર થઈને જતા હતાં તે બાણોને આવતાં જ ઝડપી લઈ, અથવા તો અધવચથી જ ઝડપી લઈ પાછાં તે જ બાણો ધનુષ પર ચડાવી શત્રુઓ ભણી ચલાવી રોળ વાળતા હતા. કેઈક વળી તે જ તરવારના એક જ ઝાટકેથી હાથીનાં કુલસ્થળો કાપી તેમાંનાં મોતી (ત્યાં અગાડી સ્વનિર્મિત વીરોના વીરત્વની નોંધ લેવા આવેલા) બ્રહ્માજીના રથમાં બેડેલા હોયને ચૂગાવવા જ બાણો વેરતા હોયની? એવો ભાસ થતો હતો. (હવે તે વીરો રણરસથી કેવા મસ્ત

બન્યા છે તે કહી બતાવે છે.) જેમ તરતનો બનાવેલો દારૂ પીવાથી પીનાર કેદમાં તરત જ મસ્ત બનતાં પ્રાણ હાનીની પણ પરવા વિનાનો બની બચે છે, તેમ ભાટ-ચારણો-કવિયોની તરતની રચી લીધેલી ઊંડાવળી વંશાવળીને વીરત્વ દર્શાવ્યા સંબંધની (ગીત-પદ-કાવ્ય) કે જે દબ્બાક્ષરાદિ દોષ વગરની તે બંદીબન-કવિબનોના મુખથી વીરધ્વનિમય બોલાતી હોવાને લીધે જે જે વીરોના કુળ વંશ કાર્યની પ્રશંસા બહાર કરવામાં આવતી હતી, તે તે વીરો તાબ ખીંચેલા દારૂના પીવાની પેઠે પ્રાણોની પરવાહ વિનાના બની વિરોધ રણમત્ત થઈ શત્રુની ફાજની બોજ-બોળ કર્યા વગર મોજ સાથે તેમાં એકદમ ધસારા સાથે ઘુસી જઈ ધમાલ મચાવવા લાગ્યા હતા. એટલે કે કવિતારૂપી તાબ દારૂને કેદ ચડવાથી મદમત્ત થએલા વીરો એ પણ નથી બાણતા કે દુશ્મનના લશ્કરમાં માણસો ઘણાં છે જેથી હું તે સામે નહીં ફાવી શકું! અથવા તે મને ઘેરીને મારી નાખશે, એવી જરાપણ ચિંતા ન રાખતા મોજ સાથે સામા લશ્કરમાં શુરસા અને અભિમાન સાથે એકદમ તાકીદથી પરાક્રમસહ ધસીને-ઘુસી જઈને શત્રુઓ સાથે હાથોહાથની કાપા-કાપી ચલાવવા લાગ્યા હતા અને બાથોબાથ યદ્ધ ગયા હતા. એ મહાયુદ્ધમાં હાથીસવારો સાથે હાથીસવારો, ઘોડેસવારો સાથે ઘોડેસવારો, રથવાળાઓ અને પેદળ સાથે પેદળો તથા ખરોખરીઆ બળ અને પદવીવાળાઓ પૂર રોષ, જોશ અને ઉત્સાહથી લડતા હતા. તેમાં તરવારવાળા સાથે તરવારવાળા, ખરછીવાળા સાથે ખરછીવાળા, બંદુકોવાળા સાથે બંદુકોવાળા, કટારી જમૈઆવાળા સાથે કટારી જમૈઆવાળા અને ધનુષવીરવાળા આમ સરખે-સરખી સ્થિતિવાળા લડતા હતા. કેઈ વીરનરો બીજા વીરનરને ચેતાવી અપટ સાથે તેવું ખડગવતે માથું ધડથી ઝૂંડું કરી હેતા હતા. પરંતુ તે વીરમસ્તક ધડથી ઝૂંડું મયા છતાં પણ વીરત્વતાના પરમાણુઓથી ભરપૂર હોવાના બળને લીધે વેગ સહિત આક્રમણમાં ઉછળતું હતું, તે મસ્તક વાળનો જથ્થો વાધુ વડે વિખાઈ જવાથી વિકરાળ છતાં શામ રંગનું જણાતું હોવાના સખે કવિ ઉત્પ્રેક્ષાવડે ઉક્તિ કરે છે કે-વાહન અને લડવૈયાઓના પગરવટથી ધૂળ ઉડતાં સૂર્ય દેખાતો ન હતો.

—૮ થી ૧૨

વાલ વિકરાલ કરવાલ હંત મુભટશીર, વેગ ઉચ્છલિત રવિ રાહુ માને;
ધૂલિ ધોરણી મિલિત ગગન ગંગાકમલ, કોટિ અંતરીત રથ રહત છાને. ચં ૧૩

અર્થ:—પરંતુ હું તો માનું છું કે તે સૂર્ય તે વેગવાળા વિકરાળ શામ મસ્તકના દેખવાથી તે મસ્તકને સૂર્ય રાહુ માની મને આસવા આવે છે એવી બીતિને લીધે પાનારા ગણી યુદ્ધની પગરવટથી ઉઠેલી ધૂળના જથ્થા વડે આક્રમણગામી રહેલાં જે કરોડો કમ-બોનો જથ્થો દંકાઈ ગયો હતો તે કમળબળના દંકાયલા જથ્થાની પોલાણમાં સૂર્ય પોતાના રથ સહિત સંતાઈ રહ્યો હતો.

કેઈ ભટ ભારપરે સિસ પરિહાર કરી, રણુરસિક અધિક જૂએ કળધે;
 પૂર્ણ સંકેત હિત હેત જય જયરવે, નૃત્ય મનુ કરત સંગીતખંદે. ચં ૦ ૧૪
 ભૂરિ રણુતૂર પૂરે ગયાણુ ગન ગડગડે, રથ સખલ શૂર ચક્રચૂર ભાંજે;
 વીર હકકાય ગય હય પૂલે ચિહ્ન દિશે, જે હુવે શૂર તસ કોણુ ગંજે. ચં ૦ ૧૫
 તેહ ખિણુમાં હુઈ રણુ મહી ધોરતર, રૂધિર કદ્દમ ભરી અંતપૂરી;
 પ્રીતિ હુઈ પૂર્ણ વ્યંતરતાણા દેવને, સુખઠને હોંશ નવિ રહી અધૂરી. ચં ૦ ૧૬

અર્થ:—સાર એ જ કે ધૂળના હડવાથી સૂર્ય પણ દેખાતો નહોતો. આવા તુમુલ્ય સુદ્ધમાં કેટલાક વીર પુરૂષો તો વિશેષ વીરાવેશથી લડતા અને ધડથી માથું જૂદું થયાં છતાં પણ ધડથી જ લડી હનરોનો ઘાણ કહાડતા હતા. પણ તે વિષે કવિ ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે કે તે વીરોનાં માથાં ડોઢાં કાપ્યાં નથી, પરંતુ પોતે પોતાના હાથે જ પોતાના માથાને કાપી નાખ્યાં હતાં; કેમકે ભાર વધારે હોવાથી છુટા મનથી લડવું કાવતું ન હતું માટે જે ભાર ઓછો થયો તે જરો એમ માની તે વીરોએ માથાં ધડથી જૂદાં કરી દીધેલ હતાં અને તે પછી વીરત્વના-તામસી પ્રકૃતિના પરમાણુ રજકણોથી પૂર્ણ રહેલાં રણુરસિયાં ધડો આમથી તેમ ધૂમી આંધળીઆં કરી માઝું પરાયું વિચાર્યા વિના કાપાકાપી કરી રહ્યાં હતાં ! અને તેમાં પણ એક સંકેત પૂર્ણ થયો હતો તે સળગને લીધે તે ધડો પૂર જુસ્સા સાથ રોળ વાળી રહ્યાં હતાં તે સંકેત એ જ હતો કે, જે વળતે લડાઈ મચાવવા તે લડવૈયાઓ એકઠા થયા હતા તે વળતે એવો ઠરાવ કર્યો હતો કે-શત્રુને હરાવી જીત મેળવવી. અથવા પોતાના પ્રાણની આહૂતી આપીને પણ શૂરાનું નામ જાળવવું કે જેસુમાર લડવૈયાઓનો ઘાણ કહાડી શળની શય્યા પર અનિવાર્ય નિદ્રાને તાળે થવું-એ સંકેત પૂર્ણ થયો તે સળગને માટે જય જય શબ્દ કરી ધડ લડે છે. તેમ જ આમથી તેમ ધૂમે છે જે માટે પણ એમ જ મનાય છે કે તે ધડ ધૂમતું નથી; પણ સુદ્ધ કરી વીરતાની સાચી કસોટીએ શુદ્ધ સુવર્ણ નીવડ્યું-જય પામ્યું એના લીધે હર્ષ વધી જતાં જય જય શબ્દ સહિત સંગીતખંદ નાચ કરી રહ્યું છે ! આવા વીર લડવૈયાઓ, ઘણાં જ રણુતૂર (રણુસીંગાં, શરણાઈ, ઢાલ, નોખતો) વગેરે વીર વાજાંત્રોના શબ્દ સમૂહ વડે આકાશ ગાજી રહ્યું છે તેથી રણમત્ત થઈ સળગતાથી સામા પક્ષવાળાના રથોનો દ્રક્ષ એક મૂંઝી કે પાટુંથી જ ભાંગીને ભૂકો કરી નાખતા હતા અને વીરહાક (સિંહ સરખો તાડુંકો) કરી અધિક બળનો ગર્વ રાખી એક વીર બીજા વીરને લલકારી ઉશ્કેરતા હતા અને કહેતા હતા કે-જો ખરડાનો ભાર ઓછો કરવા ચાહતો હો તો મારી સામે આવ ! ઘણા વખતથી હું તારી જ રાહ જોઉં છું કે ક્યારે આવે ! વગેરે મમલેલક વચનો કહેતા હતા. તે વીર હાક સાંભળીને લડાઈમાં સામેલ રાખેલા હાથી, ઘોડાઓ આમથી તેમ ડરી ચીસ

પાડી ચોમેર નાસતા જણાયા. એવા વીર વરોને કોણ ગાંછ શકે ? કેમકે જીવમાત્રને મરણનો મોટો ભય છે, તે ભય તો તેમણે દૂર કરેલો હતો, તો પછી તેઓ કેવી રીતે ગાંજ્યા ભય ? (મરણનો ભય રાજે તેને જ તાજે કરી શકાય છે.) તે વીરોનો તો મારવું કે મરવું એ જ દૃઢ નિશ્ચય હતો. આ પ્રમાણે યુદ્ધ ચાલતાં ભેતભેતામાં લડાઈતું મેદાન, મરદાંઓના ઢગલાઓથી, ધાયલ થએલાઓની દયાજનક સ્થિતિથી અને લોહીની નદીઓ વહેવાથી ઘડું જ ઝિહામણું થઈ રહ્યું હતું, અને તેમાં વળી જળજીંડ યુદ્ધ જામવાને લીધે ભૂત, પ્રેત, વ્યંતર, વીર પેતાળ વગેરે પ્રેતયોનીવાળા દેવો જે લોહી માંસના જ લોહાળી છે તેઓને લોહી માંસનો જથ્થો મળતાં પ્રમન્નતા પ્રાપ્ત થઈ અને આ લડાઈ જામી તે સાડું થયું એવી તે કાર્યથી પ્રીતિ થઈ. અથવા તો વ્યંતરનિકાયના દેવો કે જે લડાઈ ભેવાને માટે પોતપોતાના વિમાન સહિત આકાશ પથે રહ્યા હતા, તે દેવો અપાર લડવૈયાઓને વીરતા સાથે મરણ પામ્યા બેઠાને પ્રીતિવંત-રાજ થયા. અને લડ-વૈયાઓએ પણ જે વીરતા ખતાવી માલિકની પ્રમન્નતા મેળવવી હતી તે પણ મળવાનો વખત આવી લાગતાં આનંદિત થયા હતા; કેમકે તેઓને જે હોંશ હતી તે પૂરી થઈ હતી.

—૧૪ થી ૧૬

દેખી શ્રીપાલભટ ભાંજિયું સૈન્ય નિજ, ઉઠવે તવ અજિતસેન રાજ;
નામ મુઝ રાખવો બેર ફરી દાખવો, હો સુભટ વિમલકુલ તેજ તાજ. ચં ૧૭

તેહ ઇમ ખૂઝતો સૈન્ય સજિ જૂઝતો, વીંટીયો જતિ સય સાત રાણે;
તેવદેનૃપતિ અભિમાન ત્યજ હનિયતું, પ્રણમી શ્રીપાલ હિત એહ જાણે. ચં ૧૮

માન ધન જસ માને ન તે હિત વચન, તેહ શું જૂઝતો નવિય થાકે;
ખાંધીયો પાડી કરી તેહ સતસય બટે, હુઆ શ્રીપાલ જશ પ્રગટ વાકે. ચં ૧૯

પાય શ્રીપાલને આણીયો તેહ નૃપ, તેણે છોડાવીયો ઉચિત જાણી;
ભૂમિ સુખ ભોગવો તાત મત ખેદ કરો, વદત શ્રીપાલ ઇમ મધુર વાણી. ચં ૨૦

ખંડ ચોથે હુઈ ઢાલ ચોથી ભટ્ટી, પૂર્ણ કડખાતણી એહ દેશી;
જેહ ગાવે સુજસ એમ નવપદ તણો, તે લહે ઋદ્ધિ સવિ શુદ્ધ લેશી. ચં ૨૧

અર્થ—આ પ્રમાણે શ્રીપાળ મહારાજના વિજયી લશ્કરે અજિતસેનના લશ્કર પર જળજીંડ મારો ચલાવી તેની હરોળ ત્રોડી બારે ભંગાણુ પાડી દીધું. એ બેઠા અજિત-સેને ઉડી આવેશ સાથે પોતાના નિઃસાહ થએલા વીરો પ્રત્યે કહેવા માંડ્યું—“મારા બહાલા વીરો ! માડું નામ અજિતસેન છે તેનું જ સૈન્ય ન્યારે આમ જિતાઈ ભય ત્યારે

મારા નામનું નૂર કાયમ ન રહે માટે નાસો નહીં ! હીંમત રાખો હું પોતે પણ લડવા સામેલ થઉં છું, જેથી હમણાં જ શત્રુ પર જીત મેળવી વિજય વરીશું, પાછા ધસી ધસારો ચલાવવો એ શત્રુના પ્રાણ લેવાનો જ કાયદો છે. સાપ-ળીલાડી-ધનુષ વગેરે પાછાં હાંડીને જ સામાના પ્રાણ લે છે; માટે આપણે પણ પાછા હાંડી હાંડી કરીશું તો તેથી અવશ્ય આપણી જીત જ થશે; માટે નાઉમેદ ન થાઓ. અને ફરીને એક વાર જોર બતાવો એટલે ફેસેહના ડંકા થાય. હે નિર્મલકુલમાં પેદા થએલ વીરો ! તમે એક વાર ક્ષત્રીના તેજ વડેથી તાબ થઈ સામે મારો કરો. ” આ પ્રમાણે કહી અનિતસેને નાઉમેદ થએલા વીર પુરુષોને ફરી લડવામાં સતેજ કર્યા અને વીરોને પાણી ચડાવતો તથા પોતે શસ્ત્ર અસ્ત્ર ચલાવતો શ્રીપાલના લશ્કર ઉપર મારો ચલાવવા લાગ્યો. તેમ જ ફરી સતેજ થએલા વીરો પણ મરણીઆ થઈ કાપાકાપી કરવા લાગ્યા. એ જોઈ સાતસો રાણાઓ કે જે સૈન્યના નાયક હતા તેઓ અત્યાર સુધી સૈન્યની બહાદુરી જ જોઈ રહ્યા હતા, તેમણે એકદમ હલ્લો કરી ભારે આવેશ સાથે કાપાકાપી ચલાવીને અનિતસેનને ઘેરી લીધો અને તે અહંકારી પ્રત્યે કહ્યું-“ હે રાજન ! હજી સુધી બાંધી મુઠી છે, માટે ગર્વ તજી અમારા સ્વામી શ્રીપાળમહારાજને કે જે હિતના બળુકાર છે તેમના ચરણ-કમળને નમશેા તો તમારા બધા ગુન્હા માફ કરી ઉત્તમ બક્ષીશ આપશે. અભિમાન એ જ હિતની હાનિ કરનાર છે, તો તેનો પરિત્યાગ કરી પ્રભુ ભજવામાં તત્પર થાઓ. ” જો કે આ પ્રમાણે રાણાઓએ અનિતસેનને હિતવચન કહ્યાં; તદ્દપિ જે માન-ગર્વને જ પોતાનું સર્વસ્વ ધન માને છે, તે મનુષ્ય કદિ પણ કોઈનાં હિતવચનો માને જ નહીં; તે રીતે અભિમાની અનિતસેન હિતવચનનો અનાદર કરે એ તો સ્વાભાવિક જ છે. એથી રાણાઓના બોલવા તરફ ખેદરકારી બતાવી તેઓની સાથે જ લડવા લાગ્યો. એ જોઈ સાતસો રાણાઓને બહુ જ ગુસ્સો ચડતાં તેને તત્કાળ હાથીના હોદામાંથી નીચે પટકી પાડી, મુશ્કેટાટ બાંધી તેઓએ શ્રીપાળકુંવરનો યશ પ્રકટ શબ્દથી બહાર કરી, અભિમાની અનિતસેનને કેદી સ્થિતિમાં શ્રીપાળરાજના ચરણે લાવી હાજર કર્યો. એટલે વિવેક શિરોમણિ શ્રીપાલરાજએ કાકાશ્રીને બાંધનથી મુક્ત કરાવી સન્માન આપ્યું; કેમકે ગમે તેમ તો પણ તે વયોવૃદ્ધ અને કાકો હતો, એના લીધે માન બળવી મધુર વાણીથી કહ્યું-“ પૂજ્ય કાકાશ્રી આપ આપની જે ભૂમિ છે તે સુખ પૂર્વક ભોગવો અને જરા પણ મનમાં ખેદ ન કરશો; કારણ કે-પુત્ર અને શિષ્યની આગળ પરાજય પામવો એ અધિક શોભાદાય છે, માટે આપથી હું વિશેષ વિજયવંત કદાચ ગણાયો હોઉં તો તેથી રાજ થવાનું છે, પણ શરમાવાનું નથી. ત્યારે આપથી હું ન્યૂતતાવંત વિજયતા કે ઋદ્ધિ સિદ્ધિવંત હોઉં ત્યારે ખેદ કરવાની જરૂર ગણાય-એથી મારાથી પરાજિત થવામાં ખેદવંત ન થતાં કુળમાં વિશેષ વિજયધારી નીવડ્યો એમ માની હર્ષવંત થવાની જરૂર છે. ” ઇત્યાદિ મિથ વચનો વડે કાકાશ્રીને સંતોષ આપ્યો. આ શ્રીપાલ રાસના ચોથા ખંડમાં ચોથી હાલ કરખાની દેશી

વાળી પૂર્ણ થઈ, તે જે મનુષ્ય શ્રી નવપદછના સુયશ ગાશે તે મનુષ્ય નિર્મળ લેશ્યાવંત થઈ સર્વ પ્રકારની ઋદ્ધિ પ્રાપ્ત કરશે એમ સૂચવે છે. —૧૭ થી ૨૧

દોહા-૪૬

- અનિતસેન ચિંતે ક્યું—અવિમાસ્યું મેં કાજ;
વચન ન માન્યું દૂતનું, તો ન રહી નિજ લાજ. ૧
- આપ શક્તિ જાણે નહીં, કરે સખલ શું જૂઝ;
સુહિતવચન માને નહીં, આપે પડે અખૂઝ. ૨
- કિહાં વૃદ્ધ પણ હું સદા, પરદ્રોહક મુજ ભાવ;
કિહાં બાલપણ એ સદા, પર ઉપકાર સ્વભાવ. ૩
- ગોત્રદ્રોહ કીંગતી નહીં, રાજદ્રોહ નવિ નીતિ;
બાલદ્રોહ સદગતિ નહીં, એ ત્રણે મુઝ લીતિ. ૪
- કોઈ ન કરે તે મેં ક્યું, પાતિક નિહુર નિજણ;
નહિં બીજું બહુ પાપને, નરક વિના મુઝ ઠાણ. ૫
- એવા પણ સહુ પાપને, ઉદરવા દિયે હૃથ્ય;
પ્રવ્રજ્યા જિનરાજની. છે ઇક શુદ્ધ સમત્ય. ૬
- તે દુઃખવદ્વી વનદહન, તે શિવ તરુ સુખ કંદ;
તે કુલ ધર ગુણગણ તણું, તે ટાલે સવિ દંદ. ૭
- તે આકર્ષણ સિદ્ધિનું, ભવનિઃકર્ષણ તેહ;
તે ક્યાયગિરિ ભેદ પવિ, નો ક્યાયદવ મેહ. ૮
- પ્રવ્રજ્યા ગુણ ઇમ ગ્રહે, દેખે ભવજલ દોષ;
મોહ મહામદ મિટી ગયો, હુઆ ભાવનો પોષ. ૯
- ભેદાગ્ની બહુ પાપધિતિ, કર્મે વિવરતે દીધ;
પૂરવ ભવ તસ સાંભર્યો, રંગે ચારિત્ર લીધ. ૧૦

અર્થ:—પારેલી પાદજા પૂજામાં મળવાથી અગ્નિનગને ચિંતન્યું કે—“મેં” વગર

વિચાર્યું કામ કર્યું ! પહેલાંથી જ હૃતનું કહેવું ન કર્યું તો મારી પોતાની લાજ રહી નહીં. જે મનુષ્ય પોતાનામાં કેટલી શક્તિ છે તેનું તોલ જાણ્યા વિના જાણિયા સાથે બાથ લીધી લડાઈ જોડારે અને હિત ચિંતવનારનાં કહેલાં હિતવચનો ન માને તે અખૂઝ મનુષ્ય પોતે પોતાની મેળે જ દરેક કામમાં પાછો પડે છે. અજિતસેન રાજા વિચાર કરે છે કે-કયાં હું વૃદ્ધ થયા છતાં સદાથી પરાયો દ્રોહ કરનારો પાપી ! અને કયાં આ શ્રીપાલ બાળપણથી હમેશાં પરનો ઉપકાર કરનારા સ્વભાવવાળો ! એથી કખૂલ જ કરવું પડે છે કે એના બાળપણ ને યુવાનીને ધન્યવાદ છે અને મારા વૃદ્ધપણને ધિઃકાર છે; કેમકે મુજ વડીલને જે એનું હિત ચિંતવવાની યુદ્ધિ રાખવી જોઈતી હતી તે ઠેકથી જ ન રાખી શક્યો, અને એ વૈરીપણનો દાવો ધરાવી વિજયવંત થયા છતાં પણ હજી કહે છે કે હે તાત ! પૂજ્ય કાકાશ્રી ! આપ આપની ભૂમિ સુખેથી લોગવો અને જરા પણ ખેદ ન કરો-એથી ખચિત માફ કર્તવ્ય અનુચિત જ હતું. નીતિશાસ્ત્ર પણ કહે છે કે-“જે મનુષ્ય જે ગોત્રમાં પેદા થયો હોય તે ગોત્રીનો દ્રોહ કરે તો તે મનુષ્યની સારી કીર્તિ કાયમ રહે નહીં; તેમજ જે રાજદ્રોહ કરે તે નીતિ ઉદ્ધઘનાર ગણાતાં નીતિ બ્રહ્મ થઈ શાસનને પાત્ર થાય છે, અને જે બાળકનો દ્રોહ કરે છે તેની સારી ગતિ થતી જ નથી. તો મેં ગોત્રદ્રોહ અને બાળદ્રોહ એ ત્રણે કર્યા છે, તેથી મને હવે ખડીક લાગે છે કે મારી શી ગતિ થશે ! કેમકે જે કોઈ નીચ જન પણ ન કરે તેવું પાપ મૂર્ખપણને લીધે મેં કઠોર નહારા ધ્યાન સહિત કર્યું છે, જેથી બહુ પાપ કરનારા આ જીવને નરક વિના ખીજે કયાંય નિવાસ મળવાનો નથી; પરંતુ મારા જેવા બહુ પાપ કરનારાનો પણ નિસ્તાર થવા માટે ફક્ત-એક શ્રીજિનેશ્વર મહારાજની પ્રરૂપેલી શુદ્ધ જૈનદીક્ષા સહાયતા આપવા સમર્થ છે અને તે નરકે જનારને અટકાવી શકે છે-અર્થાત્ નરકે જવાનાં પાપ-દળિયાં બાંધનારો પણ જો શુદ્ધ ચારિત્ર અંગીકાર કરે તો બેશક નરકના દળિયાને તોડી નાંખી સદ્ગતિ અને મોક્ષમાં જાય છે. વળી તે ચારિત્ર, હુઃખ રૂપ વેલીના વનને બાળી ભસ્મ કરવા અગ્નિ સમાન છે, ઉપદ્રવ રહિત મોક્ષસ્થળ રૂપ વૃક્ષના મૂળ સમાન છે, ગુણના જથ્થાને રહેવાના મુખ્ય ઘર રૂપ છે, ત્રણે જગતની આપદાને દૂર કરનાર છે, સિદ્ધપદનું આકર્ષણ કરનાર છે, (એટલે કે-ચારિત્રવંત સાતમે આઠમે ગુણસ્થાનકે રહી વિશુદ્ધ, વિશુદ્ધતર અને વિશુદ્ધતમ આત્માના અધ્યવસાય યોગ વડે બંધ, ઉદય, ઉદ્ધીરણ, ને સત્તાની કર્મપ્રકૃતિ છેદીને નવમે ગુણ સ્થાનકે ક્ષપકશ્રેણી માંડીને ઘનઘાતી ચારે કર્મ ખપાવી તેરમે ગુણસ્થાનકે કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી સિદ્ધિપદ મેળવે છે; તેમાં કોઈક ચારિત્રવંત અંતર્મુહૂર્તમાં પણ મોક્ષ મેળવે અને કોઈક આયુષ્યકર્મ ક્ષય થયે મોક્ષ મેળવે; માટે જ ચારિત્ર સિદ્ધિપદને આકર્ષનાર છે). સંસારનો અંત કરનાર છે. કોઈ-માન-માયા-લોભ રૂપ કષાય પર્વતને તોડવા વળ સમાન છે, અને હાંસ્યાદિક નવ નોકષાય રૂપ દવને બોલવવાં મેઘ સમાન છે. ” આ પ્રમાણે અજિતસેન રાજા ચારિત્રપદના ગુણ ગ્રહણ

કરતાંની સાથે જ જ્ઞાન, દર્શનને ચારિત્ર રૂપ રતનત્રયી અવલોકતાં સંસાર સમુદ્રના દોષ દેખવા લાગ્યો. ચારિત્રની અંદર અનિત્યસેન રાજાએ ગુણ છે એમ જાણ્યું જેથી તેમાં ગુણ જ નજરે આવવા લાગ્યા, એના લીધે તેના ગુણગ્રહણ કરી ચિંતવવા લાગ્યો કે “જ્યાં સુધી આત્મા ચારિત્રવંત થયો નથી ત્યાં સુધી સંસારની વિટંબના છે. એ આત્માનો દોષ છે તેને જ જોવા લાગ્યો અને ચિંતવવા લાગ્યો કે—અનાદિ મોહ આત્માને સંસારની અંદર પરિભ્રમણ કરાવે છે તે જ્યાં લગી સમકિત મોહની, મિથ્યાત્વ મોહની, તેમજ અનંતાનુબંધી ક્રોધ-માન-માયા-લોભની ચોકડી-એ સાત પ્રકૃતિયોના ક્ષયોપશમ થયો નથી ત્યાં લગી આત્મા મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનકે રહે છે” આવા ચારિત્રના ગુણ ગ્રહણ કરવાને લીધે અનિત્યસેન રાજાની સાતે પ્રકૃતિના ઉપશમ થતાં સાધક પરિણામ કર્તાવ્યના ભાવથી મોહરૂપ મહા મદ મટી ગયો, તેના લીધે ઉપશમ સમકિત વગેરે ઉત્તમ ભાવનો પોષ થયો. મતલબ કે—ઉપશમ સમકિતથી ઔપશમિક ભાવ થાય, તથા ક્ષાયોપશમિક ભાવ થાય, અને ક્ષાયિક સમકિતથી ક્ષાયિક ભાવ થાય. અર્થાત્ એ ત્રણની અંદરથી જે સમકિત ઉપજે તે ભાવનો પોષ થાય. અહીં અનિત્યસેન રાજાને અંતર્ગત ભાવનો પોષ થયો એથી વૈરાગ્યવંત થતાં અનિત્ય ભાવ વડે સંસારની ચિંતવનાથી ઘણી જ પાપની સ્થિતિયો હતી તે ભેદાઈ ગઈ કે તુરત આકરાં કર્મ લીલાં થઈ ગયાં. કર્મે માર્ગ આપ્યો ને અનાદિ મિથ્યાત્વ દૂર થયું. આમ થવાથી આગળ કેાઈ વખતે પણ આવા આત્માના અધ્યવસાય થયા નહોતા. તેવા થવાને લીધે સમકિતને રોકનાર-હરકત કરનાર નકારી કર્મપ્રકૃતિ બંધથી દૂર થઈ રહી, એટલે અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ નામનું ચૈત્યું ગુણસ્થાનક મેળવ્યું, અને એ સમકિતની પ્રાપ્તિ થતાં જ જાતિસ્મરણ જ્ઞાન પેદા થયું. તેના વડે પોતાનો પૂર્વભવ નિહાળતાં જ ભવભયની વિશેષ ધાસ્તી પેદા થઈ કે આત્માના વિમળપણના યોગે અપ્રત્યાખ્યાની ક્રોધ-માન-માયા-લોભની ચોકડી તેમ જ પ્રત્યાખ્યાની ક્રોધ-માન-માયા-લોભની ચોકડીનો બંધ દૂર થતાં છઠું ગુણસ્થાનક પ્રાપ્ત થયું. જેથી અનિત્યસેન રાજાએ આનંદ-પૂર્વક અંદર અને બહારની મોહ મમતાદિ વિકારી ઉર્મિયોનો અંત કરી, તથા ગૃહસ્થને લગતો વેપ ત્વજ દઈ, મુનિને યોગ્ય વેપ અંગીકાર કરી ચારિત્ર પદ પ્રાપ્ત થયું અને છઠું સાતમા ગુણસ્થાનકનો અધિકાર પ્રાપ્ત કર્યો.

—૧ થી ૧૦

૬૯ પાંચમી-મારે માથે પચ્ચગી પાવ એ દેખી.

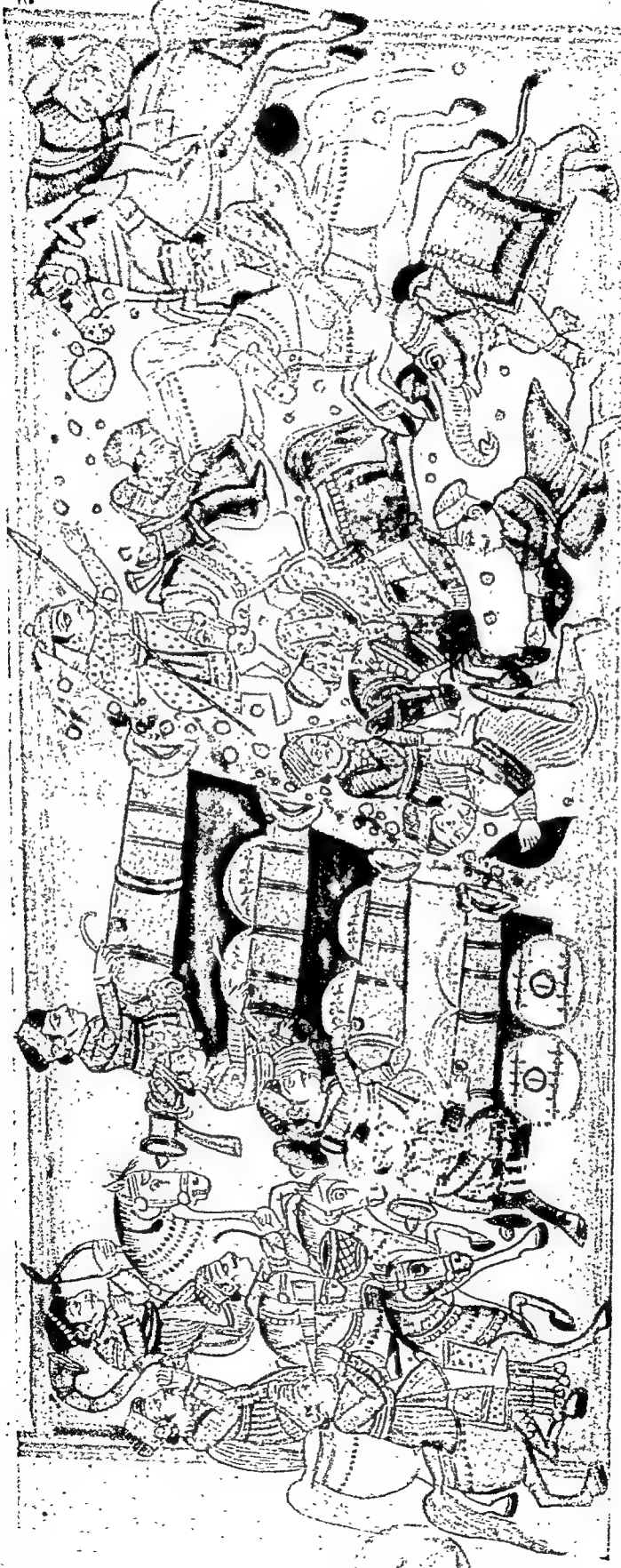
હુઓ ચારિત્ર જુતો સમિતિ ને જુતો, વિશ્વનો તાડજ.

શ્રીપાલ તે દેખી મુગુણ ગવેથી મોહિયો; વાડજ.

પ્રણમે પરિવારે ભકિત ઉદારે, વિશ્વનો તાડજ.

કહે તુઝ ગુણ શુણીયે પાતક હણીયે આપણાં.

વાડજ. ૧

(પાનું ૧૯૮)

તોપોનું યુદ્ધ

ચિત્ર ૧૬૪

चित्र १६५

कौरवी युद्ध

(पातु १६८)

चित्र १६६

श्रीपाल तथा अजितसेनानु सैन्य

(पानुं १८८)

ચિત્ર ૧૬૭

અજિતસેન લડાઈમાં ઉતર્યો

(પાનુ ૨૦૦)

ઉપસમ અસિધારે ક્રોધને મારે, વિશ્વનો તારૂં.

તું મદ્વવળજે મદ્ગિરિ ભળજે મોટકા; વારૂં.

માયા વિષવેલી મૂલ ઉખેડી, વિશ્વનો તારૂં.

તેં અજ્ઞવ કીલે સહજ સલીલે સામટી.

વારૂં. ૨

મૂર્છાજલ ભરીયો ગહન ગુહરીયો, વિશ્વનો તારૂં.

તેં તરીયો દરીયો મૂત્તિ તરીશું લોભનો; વારૂં.

એ ચાર કપાયા ભવતરૂં પાયા, વિશ્વનો તારૂં.

ખહુ ભેદે ખેદે સહિત નિકંદી તું જ્યો.

વારૂં. ૩

કંદર્પે દર્પે સવિ સુર જીત્યા, વિશ્વનો તારૂં.

તે તેં ઇકે ધક્કે વિક્રમ પક્કે મોડીયો; વારૂં.

હરી નાદે ભાજે ગજ નવિ ગાજે, વિશ્વનો તારૂં.

અષ્ટાપદ આગલ તે પણ છાગલ સારીખો.

વારૂં. ૪

અર્થ:—હવે પાંચ સમિતિયે સમિતા ને ત્રણ ગુપ્તિયે ગુપ્તા એવા આઠ પ્રવચન માતા સહિત શુદ્ધ ચારિત્ર અંગીકાર કરી, જગજીવોને સંસારસમુદ્રથી તારવા માટે પાપ વ્યાપારથી દૂર થએલા કાકાશ્રીને ચારિત્રવંત નિહાળ્યા કે તુરત સારા ગુણોનું અવલોકન કરનાર શ્રીપાદરાજ તે અજિતસેન રાજર્ષિ ઉપર પૂર્ણ સ્નેહ લાવી, પોતાના પરિવાર સહિત પાંચઅભિગમ સાચવી તે પૂજ્ય મુનિવરના ચરણકમળની રજને પોતાના કપાળમાં લગાડી પ્રણામ કરી ઉદાર ભક્તિસહ સ્તવના કરવા લાગ્યો—“ હે પૂજ્ય ! આપના ચારિત્ર-પદ ને સાધુપણના ગુણોની સ્તવના—પ્રશંસા કરીને અમે અમારાં જન્મોજન્મનાં એકઠાં કરેલાં પાપોને દૂર કરીએ છીએ. હવે આપ કેવા ગુણો કેવા પ્રકારે ધારણ કરી જગપૂજ્ય થયા, તે સંખંધી કંઈક સ્તવના કરું છું ” કે આપે રાગ અને દ્વેષ બંનેને એકપણે લાવવા વડે પ્રાપ્ત થએલી ઉપશમ ગુણરૂપ તેજ તરવારની ધારથી ક્રોધરૂપ શત્રુને મારી નાખ્યો, જેથી આપ ક્રોધ રહિત થતાં સમતામય થયા છે. તેમજ માન દૂર થવાથી માર્દવ ગુણ અર્થાત્ કોમળતા પ્રાપ્ત થવાથી તે નમ્રતારૂપ વજ્રથી ગર્વરૂપ પર્વતના આઠ શિખરોને તોડી પાડ્યા છે, જેથી અહંકાર-ગર્વ વગરના થતાં નિરભિમાની થયા છે. ન્યાં લગી મનુષ્યમાં આઠ મદ વસી રહ્યા હોય ત્યાં સુધી મનુષ્યમાં વિનય, વિવેક આવવા પામતો નથી. પણ આપ તો માનરૂપ પહાડનો માર્દવ વજ્ર વડે નાશ કરી નિર્માની બન્યા છે. વળી માયારૂપ વિષની વેલને તો આપે જડમૂળથી સહેજમાં ઉખેડી નાખી છે. એટલે

કે સાધુપણામાં તપ વગેરે કરવા છતાં પણ માયા સંવેદને આપનારી છે તેને દુ ખદાઈ જાણીને તેને તમે માયાના ત્યાગ રૂપ આર્જવ (સરલતા-નિષ્કપ્પ ભાવ) રૂપ ખીલાવડે વગર મટેનતે સહેજે રમતમાં જોઈ વળતે મૂળ મહિત ઉમેડી દીધી, જેથી આપ નિર્મયી થયા છે. વળી પરિચ્છેદ-મૂર્ચ્છા (ઈન્દ્રિય) કે જેનો કપાયવત સાધારણ જન પાર ન પામી શકે એવા તથા અલગ્યને અનાદિ અનંત અને લવિને અનાદિ સાત છે એવા લોભ રૂપી ઉડા મમુદ્ર કે જે મૂર્છારૂપ પાણીએ ભરેલ છે, તેને આપ મુખ્તિ-નિર્વૈભવતા ગુણ રૂપ વહાણથી તરીને પાર પામ્યા એથી આપ નિર્વૈભવી થયા છે. એ ક્રોધ-માન-માયા ને લોભ મળી ચારે કપાયો કે જે સસારરૂપી વૃક્ષના પાયા છે, (અર્થાત્ ન્યા લગી એ ચાર કપાયો વિદ્યમાન હોય ત્યાં લગી જ સસારનું કાયમપણુ છે, અને એ ચારેનો નાશ થયો કે સસારનો પણ અંત આવી જાય છે, કેમકે સસારને વધારનારા એ ૧ કપાયો જ છે કપાયો ન હોય તો સસારની વૃદ્ધિ બંધ પડી જાય છે, માટે જ ભવરૂપ તરૂને ટકાવી રાખનાર કપાયોને પાયા સરખા કહેવામાં આવેલ છે) એ ચાર કપાયના અનંતા તુલ્યથી વગેરે બહુ ભેદ છે, અને એ બહુ જ દુ ખના દેનારા છે, તે ખેદ વગેરે દોષો ચારે કપાયના મૂળને આપે છેદી નાખ્યા છે માટે હે પ્રભો ! આપ જયવતા વત્તો ! વળી હે સ્વામિન્ ! કામદેવે અહંકાર સહિત હરિ-હર-બ્રહ્મા-ઈન્દ્ર-ચંદ્રાદિ તમાજ દેવોને છતી લીધા છે, મતલબ કે તમામ દેવો કરતાં પણ કામદેવ બળવાન છે, તેવા સુધી વિશેષ બળવત કામદેવને પણ આપે પરિપૂર્ણ પડિત વિરોહાસરૂપ પરાક્રમ-નિજ સ્વરૂપ રમણરૂપ ધ્યાનના એક ધક્કા વડે જ મહી નાખ્યો છે એથી આપ કામજીવકે અધ્વાતમમાર્ગી યોગીશ છે, કેમકે અજિત કામને પણ બ્રહ્મચર્યવ્રતના નવકોટિ પ્રત્યાખ્યાન કરવાના બળથી અધિક વખત શ્રમ ન લેતા પહેલાં જ મપાટામાં આપે પાછો પાડી નીચી દશાએ પહોંચાડ્યો છે, તેથી આપે અજિતને છતવાથી અજિતસેન નામને દીપાંબુ છે તે ઉપર કવિ એક દશાત આપે છે જનાવરોમાં સહુ કરતાં સિંહ બળવાન છે કે જેનો નામ સામળતા જ હજારો હાથીઓનું ટોણુ પાપુ જીવ લઈ દશે દિશાએ નાસી જાય છે, તેવો મહાબલિ સિંહ પણ અઘાપદ નામના જનનવરને એતા જ નિર્બળ બોલકા જેવો ગરીબ બની જાય છે, તેમ હે મુનીન્દ્ર ! સર્વ બળવત દેવોને જિતનાર કામદેવને પણ જિતનાર આપ યથા માટે નિર્વિંયથી આપ છે.

—૧ થી ૪

રતિ અગતિ નિનારી ભય પણ ભારી, નિશ્ચનો તારૂજ

તે મન નવિ ધરિયા તેહજ ડરીયા તુલજથી, વારૂજ

૧ ચાર ગતિને ત્રિે સસરુ તને સસાર કહીએ તજ સસાર તો આપ કહેતા જે લાભ જેને વિ ને કામ્ય મહીએ

તેં તણ્ય દુગંછા શી તુજ વંછા, વિશ્વનો તારૂં.

તેં પુગ્ગલ અપ્પા બિહું પખ્ખે થપ્પા લક્ષણે.

વારૂં. ૫

પરિસહની ફાળે તું નિજ મોળે, વિશ્વનો તારૂં.

નવિ ભાગો લાગો રણુ નિમ નાગો એકલો; વારૂં.

ઉપસર્ગને વર્ગે તું અપવર્ગે, વિશ્વનો તારૂં.

આલંતાં નડીયો તું નવિ પડીયો પાશમાં.

વારૂં. ૬

દોય ચોર ઉઠંતા વિષમ વ્રજંતા, વિશ્વનો તારૂં

ધીરજ પવિદંડે તેજ પ્રચંડે તાડીયા; વારૂં.

નર્ધ ધારણુ તરતાં પાર ઉતરતાં, વિશ્વનો તારૂં.

નવિ મારગ લેખા વિગત વિશેષા દેખીયે.

વારૂં. ૭

તિહાં ભેગનાલિકા સમતા નામે, વિશ્વનો તારૂં.

તેં જેવા માંડી ઉતપથ છાંડી ઉઘમે; વારૂં.

તિહાં દીઠી દૂરે આનંદપૂરે, વિશ્વનો તારૂં.

ઉદાસીનતા શેરી નહિં ભવ ફેરી ચક્ર છે.

વારૂં. ૮

તે તું નવિ મૂકે ભેગ ન ચૂકે, વિશ્વનો તારૂં.

ખાહિર ને અંતર તુજ નિરંતર સત્ય છે; વારૂં.

નય છે ખહુરંગા તિહાં ન એકંગા, વિશ્વનો તારૂં.

તુમે નય પક્ષકારી છો અધિકારી મુક્તિના.

વારૂં. ૯

અર્થ:—કપાયની વૃદ્ધિ કરનારા રતિ અરતિ વગેરે નવ નોકપાયોને પણ આપે દૂર કરી દીધા—અર્થાત્—માન—પૂજા સત્કાર કરવાગ્રય શાતા વેદની તે રતિ, અને અપમાન—તિરસ્કાર ઉપસર્ગ વગેરે અશાતા વેદની ઉપજે તે અરતિ તે જોને પણ દૂર કરી છે. વળી આ લોક પરલોકભય વગેરે સાતે મોટા ભય પણ, હે મુનિવર! આપ મનમાં લાગ્યા નહીં એટલે તે સાત મહાભયને કશી વિશાદમાં ગણ્યા જ નહિ; પરંતુ ક્રોધાદિ વગેરે લાગી જવાથી તે ભયને ઉલટા આપની પાસે રહેવું મુશ્કેલ થઈ પડ્યું; એથી આપ મોટા ઋષીશ્વર છો. હે સ્વામી! જ્યાં લગી ચિત્તમાં શુભ અશુભ રાગદ્વેષનું જોર લીધું થયું નથી ત્યાં લગી દુગંછા કાયમ હોય છે, પરંતુ તે દુગંછાને પણ આપે તણ દીધી છે,

તેથી હવે કશી વાંછા રહી જ નથી. વળી આપે પુદ્ગળ અને આત્માને પોતપોતાના લક્ષ-
વડે જોળખી લેવાથી અલગ અલગ પક્ષથી સ્થાપન કરેલા છે એટલે કે પૂરણ, ગલન છે
સ્વભાવ જેનો (સડન, પડણ, વિધ્વંસન સ્વભાવવાળો) પુદ્ગળ વિનાશવાન છે, અને આત્મા
અમરત્વ-અવિનાશી છે, તે બન્નેનાં લક્ષણ જોળખી લઈ બંનેમાં ભિન્ન પણું છે
એવું જાણી મૂઠા મૂઠા સ્થાપી રાખ્યા છે. હે પ્રભો ! ભૂખ-તરસ-તાપ-તાઠ
વગેરે બાવીશ પરિસહ (કષ્ટ)ની ફાજ આવી નહતાં આપે તેથી સહજપણે સંયમ માર્ગે
દોરાર્ધ બચાવ કરી લીધો; પરંતુ તે પરિસહની ફાજથી ડરીને આપ પાછા ભાગ્યા નહીં;
એટલું જ નહીં પણ લગારે તેનો ભય પણ ન ગણ્યો, ઉલટા આપ તો સંયમ માર્ગમાં
મગ્ન થઈ રહ્યા તે એવી રીતે કે-જેમ લડાઈના મેદાનમાં મસ્ત હાથી એકલો જ છતાં પણ
અડગ થઈ મચ્યો-રહે છે. અર્થાત્ લડાઈના મેદાનમાંથી હજારો તોપગોળા વગેરેના પ્રહારો
આવી પડે, તથાપિ મુકરર કરેલી જગોથી તલપુર પણ પાછો પડતો નથી, તેમ આપ
પણ પરિસહથી ન ડરતાં અડગતા પૂર્વક સંયમ પંથમાં લાગી રહ્યા છો, એથી આપ
ધીર છો. ઉપસર્ગના વર્ગથી એટલે કે જે સ્ત્રીના હાવ, ભાવ, હાસ્ય, કટાક્ષ, વિલાસાદિ
વિષયની માગણી વગેરેથી હરકત થાય તે, અનુલોભ ઉપસર્ગ અને જે વિવિધ ભતના
તાઠન તર્જનના મારફત વગેરે વગેરેના કરવાથી હરકત નડે તે, પ્રતિલોભ એમ બે પ્રકારે
ઉપસર્ગ કહેવાય છે; તે એવા ઉપસર્ગના સમૂહ આપને મોક્ષ માર્ગમાં નડતાર કરી, છતાં
પણ તે ઉપસર્ગના ફંદામાં આપ સપડાયા નહીં જેથી આપને ખચિત ધન્યવાદ છે ! અને
મોક્ષ સુખના અભિલાષી હોવાથી સંસારને પણ દુઃખમય જાણ્યો છે. હે પુનિતાત્મા ! આપને
મોક્ષ માર્ગે જવા માટે આત્માના શુભ અધ્યવસાય પ્રવર્તતા એ માર્ગમન અંદર રાગ
દ્વેષ રૂપ બેઠ ચોરોએ ઉઠી મહા કંઠણ ભવબ્રમણારૂપ રસ્તે દોરી જવાની વિચારણા કરી,
કેમકે એ બંને ચાર કપાયના મૂળ છે, ક્રોધ અને માનને જન્મ આપનાર દ્વેષ છે, અને
માયા તથા લોભને જન્મ આપનાર રાગ છે, તે રાગ દ્વેષે ભણ્યું કે આ જીવ સંસારની
અંદરના આપણામાંથી અલગ થઈ જાય છે, એ કારણને લીધે તેઓ તેને પાછો જોઈ
લાવવા ઉઠ્યા, તથાપિ આપે આત્મ પરિણામ વડે વિભજ ધારાવત્ ધૈર્યરૂપ વજ્રના દંડવડે
કરી અપૂર્વ તેજ વડે તેને સખત ફટકો માર્યો તેથી તેઓ જીવ લઈ નાશી ગયા. વળી
અપાર સંસાર સમુદ્રને કોઈની પણ મદદ લીધા વિના ચોતાના લુજળજળ વડે તરીને પહે
પાર જતાં ઘણાં (ગણત્રી વિનાના સંસાર સમુદ્રના) માર્ગો છે તે આપની દૃષ્ટિએ પડ્યા
હવે કયો રસ્તો હાથ કરવાથી મોક્ષે જઈ શકાય ? તે આપે અધ્યવસાયની સ્થિરતા વડેથી
વિચારી જોયું. મનની ચંચળતા હોય ત્યાં લગી ભવાભિનંદીપણું ગળાય; પણ આપે તો
મનની ચંચળતાને સ્થિર કરી મન, વચન, કાયા, એ ત્રણેની એકાગ્રતા કરી સમગ્રજીવ અધ્ય
વસાય કર્યા જેથી એ ત્રણ યોગ રૂપ મમતા નામની યોગ નાલિકાને ત્યાં જોવા માંડી, એ
કે બીજા રસ્તા ધણાએ જળાતા હતા; પરંતુ તે બધા રસ્તાઓને ઉન્માર્ગ જાણી તેઓની

તરફ આપે બેઠકારી બતાવી; કેમકે આપને તો સિદ્ધસ્થળે પહોંચવાના માર્ગનો જ ખપ હતો, એથી સમતા નામે યોગનાલિકાને ધારી ધારીને શોધવાનો અચળ ઉદ્યમ આદરતાં દૂરથી આપે તે સમતારૂપ યોગનાલિકાને આનંદના પૂર સહિત બેઈ લીધી. તે માર્ગ બેતાં જ આનંદનું પૂર ચડ્યું. પણ એ યોગનાલિકા લગી શી રીતે પહોંચવું? તેનો આપ સરલ માર્ગ બેવા લાગ્યા, એથી આપને ઉદાસીનતા (ધન, ધામ વગેરે નવવિધ પરિગ્રહ ઉપર તેની ક્ષણભંગુરતાને લીધે કંટાળા ભર્યા તેના ત્યાગરૂપ પરિણામ થાય તે ઉદાસીનતા) રૂપ શેરી હાથ લાગી, તેના યોગે આપ મોક્ષ ગતિને જ પ્રાપ્ત કરવા સમર્થ થયા છે; કેમકે જેને એ ઉદાસીનતા શેરી હાથ લાગે છે તેને પછી ફરીથી સંસારની અંદર વક્રપણું થતું નથી-જનમવા મરવાની ફેરી ફરવી ખંધ પડે છે; કારણ એ શેરી સિદ્ધિ-ગતિએ જ પહોંચાડનારી છે; એમ બાણીને તે શેરી હાથથી જવા દીધી નહીં. આપે વિચાર્યું કે બે હું આ વેરીને હાથ કર્યા છતાં એટલે કે અનાદિ સમયથી ભવવનમાં ભટકતાં ભટકતાં મહા મુશ્કેલી સાથ અપૂર્વ અભ્યાસ યોગ વડે આત્માની પરિણતિ નિર્મળ થાય એવી વસ્તુ હાથ લાગી; છતાં બે પ્રમાદ વગેરે દોષોના લીધે બેઠકાર રહીશ તો હાથ આવેલી દુર્લભ વસ્તુરૂપ ઉદાસીનતા શેરી ખોઈ બેસીશ, એ ધારીને તે શેરીને આપે હાથથી જવા ન દીધી અને તે સાથે મન, વચન, તનની એકાગ્રતાનો યોગ પણ ચલિત ન થવા દીધો, એથી આપ બાહ્ય (બહારથી) (અંદરથી) ભિન્નતા રહિત સાચા છે અર્થાત્ જેવા બહારથી સત્ય યોગગવેષી છે તેવા જ અંદરથી પણ છે. અંદર બહારનો એક જ રંગ છે તેથી આપ મોક્ષ ગતિ પ્રાપ્ત છે. વળી, હે સ્વામિન! નય ઘણી બાતના છે, એટલે કે નૈગમ-સંગ્રહ-વ્યવહાર-ઋણસૂત્ર-શબ્દ-સમભિરૂઢ અને એવંભૂત એ સાત નય મુખ્ય છે. વળી, એ એકએકના સો સો ભેદ હોવાથી સાતસો ભેદ થાય છે અને તે પણ વળી જૂદા જૂદા સ્વભાવના છે. તેમ સાતે નય છે તે પણ એક અંગવાળા નથી. વળી નૈગમ-સંગ્રહ-વ્યવહાર ને ઋણસૂત્ર એ ચાર નય વ્યવહારના ધરના છે અને શબ્દ-સમભિરૂઢ અને એવંભૂત એ ત્રણ નય નિશ્ચયના ધરના છે. વળી, બીજી અપેક્ષાએ પ્રથમના ત્રણ નય વ્યવહાર ધરના અને પછીના ચાર નય નિશ્ચય ધરના છે તે માટે જૂદા જૂદા મતો છે; પરંતુ જિનેશ્વર ભગવાનનો મત સઘળા નય સમ્મત છે. એ અનેક પ્રકારના રંગવાળા નય એકાંગી નથી તેમાંથી આપે ઉપરના નિશ્ચયના ધરના ત્રણ નયોનો જ પક્ષ કર્યો છે, એથી આપ ફક્ત એક અદ્વિતીય કર્મ લેખ રહિત મોક્ષના જ અધિકારી છે. વળી, હે મુનીશ્વર! આપ આત્મ સ્વભાવ રમણના (એટલે કે આત્માના મૂળ ગુણનાં ખરેખરા વિચાર કરવા રૂપ અનુભવના) યોગી છે.

—પ થી દ

તુમે અનુભવ બેગી નિજગુણી ભોગી, વિશ્વનો તારૂ.

તુમે ધર્મ સંન્યાસી શુદ્ધ પ્રકાશી તત્ત્વના; વારૂ.

ભરેલો હોય તો તે જાડ ઉપરથી કદિ પણ નવપત્રવ મહિત શોભાવત રહે જ નહીં ! એ જ મુજબ જો આપના ચરીર મધ્યેના અતઃકરણમા ઉપશમલીલા ન હોત તો કદાપિ ઉપરથી સમતામય દેખાવ કાયમ રહેત જ નહીં, માટે જ કહી શકુ છું કે જેવી ઉપરથી મુદ્રા મનોહર છે તેવી જ અતરમા પણ ઉપશમગુણ મહિત છે એથી આપ મુગુલ પુન્દર છે હે પ્રભુ ! આપ વિરાગી (રાગ રહિત) છે તેમ જ બહાર અને અદરના મયોગના ત્યાગી છે બહારના સયોગો શ્રી-પુત્ર-ધન-ધાન્ય વગેરે પરિશ્રદ્ધ એનાથી, તથા અતરના મયોગો ક્રોધ-માન-માયા-લોભ-રાગ દ્વેષ વગેરે કપાયાદિ યોગ તેમ જ અવિરતિ મિથ્યા ત્વથી રહિત છે વળી, આપ સૌભાગ્યવત છે હે મુનિપતિ ! પુત્ર આપની સારી મતિ બદ્ધત થઈ અને કુમતિનો નાશ થયો એથી સસારની અનાદિ ભવશ્રમણ પર પરાદિકની જે ભાવક (ભવની હક) અને ભવની અનાદિ મિથિતિ દરિદ્રપણુ મૂળથી ભાગી જવાને લીધે આપ નિહાવ થયા છે વળી હે મુનિતાત્મા ! આપ સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાળના રહેનાર મુર નર અમુરના મમૂહને પૂજવા યોગ્ય થયા છે, અને મને તો અત્યંત આરા પૂજનીય છે, કેમકે પહેલાં પણ આપ જ્યારે ગૃહસ્થાશ્રમી હતા ત્યારે મારા કાકા હોવાથી પિતાને ઠેકાણે હતા એથી આપને હું લાયક જ હતો, કારણુ આપ વયોવૃદ્ધનો મારે વિનય સાચવવો જ યોગ્ય હતો ! વિનય છે તે મહાજ શ્રીજિનનાસનનુ મૂળ છે વિનય વડે જ મનુષ્ય ધર્મ પામે, સુવલગોધી થાય દેવ દાનવ માનવ વશ થાય, આચારનુ ભાન થાય અને સઘળા ગુણની પ્રાપ્તિ થાય, કેમકે ગુણ માત્ર વિનયને જ આધીન છે, એ વિનય સાચવવા માટે આપને હું નમવા યોગ્ય હતો અને હવે વળી આપ ત્રણે લોકને નમવા યોગ્ય થયા છે, તેમ જ મારે તો વળી વિશેષ પછે નમન-પૂજન-સત્કારાદિ કરવા લાયક છે કારણુ કે-આપે કપાય વગેરેને ઉપશમાવવાવાળા ધર્મને આદર્યો એટલે કે આપ ચારિત્રધારી થયા એથી આપ પૂજ્યને હું વારંવાર વદના કરું છું (આ રીતે શ્રીપાદ મહારાજે વિનય વચ્ચે કરી ભક્તિ મહિત અનેક પ્રકારની સ્તવના કરી) કવિ યશોવિજયજી કહે છે કે—અજિતસેન મુનિ મહારાજને શ્રીપાદજીએ-આ પ્રભાણુ-અખડ અનેક સહિત મુતિ કરી આ શ્રીપાદ રાસના ચોથા ખડ અદરની પાચમી ઢાળ પૂર્ણ રાગ માથેની એ મહી બતાવી કે જે ડોઈ મુનિ કે ગૃહસ્થ શ્રીમિદ્ધકણ્ડપ નવે પદનો મહિમા મોટા મહિમા સહિત ગાયો, તે સારો યશ વિનયરૂપ ગુણ વડે લક્ષ્મી અને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરશે

—૧૦ થી ૧૪

દાન ૫૦

અજિતસેન મુનિ ઈમ યુણી, તેડને પાટ વિશાલ,
તશ અગજ ગજગતિ મુમતિ, ચાપે નૃપ શ્રીપાલ

ચિત્ર ૧૬૮

અજિતસેનનું રાણાઓ સાથે યુદ્ધ

(પાનું ૨૦૧)

તુમે આતમદરસી ઉપશમ વરસી, વિશ્વનો તારૂજ.

સીંચો ગુણ વાડી થાયે તે જાડી, પુણ્ય શું. વારૂજ. ૧૦

અપ્રમત્ત પ્રમત્ત ન દ્વિવિધ કહીજે, વિશ્વનો તારૂજ.

જાણુગ ગુણુદાણુગ એક જ ભાવ તે તેં ગ્રહો; વારૂજ.

તુમે અગમ અગોચર નિશ્ચય સંવર, વિશ્વનો તારૂજ.

ફરસ્યું નવિ તરસ્યું ચિત્ત તુમ કેઈં સ્વપ્નમાં. વારૂજ. ૧૧

તુજ મુદ્રા સુંદર મુગુણ પુરંદર, વિશ્વનો તારૂજ.

સૂચે અતિ અનુપમ ઉપશમ લીલા ચિત્તની; વારૂજ.

જે દહન ગહન હોય અંતરચારી, વિશ્વનો તારૂજ.

તો કિમ નવપદ્મ રે તરઅર દીસે સોહતો. વારૂજ. ૧૨

વૈરાગી ત્યાગી તું સોભાગી, વિશ્વનો તારૂજ.

તુઝ શુભ મતિ જાગી ભાવક ભાગી મૂલથી; વારૂજ.

જગ પૂજ્ય તું મારો પૂજ્ય છે પ્યારો, વિશ્વનો તારૂજ.

પહેલાં પણ નમીયો હવે ઉપશમીયો આદર્યો. વારૂજ. ૧૩

અમ ચોથે ખડે રાગ અખડે સંયુગ્યો, વિશ્વનો તારૂજ.

જે મુનિ શ્રીપાત્રે પંચમી ઢાલે તે કહ્યો; વારૂજ.

જે નવપદ મહિમા મહિમાયે મુનિ ગાવશે, વિશ્વનો તારૂજ.

તે વિનય મુજસ ગુણ કમલા વિમલા પાવશે. વારૂજ. ૧૪

અર્થ:—તેમ જ વળી આપ અનંત-જ્ઞાન-અનંત દર્શન-અનંત આરિત્ર-અકષાયી-અવેદી અયોગી-અલેશી-અતીન્દ્રિય વગેરે વગેરે પોતાના ગુણોના ભોગતા (ભોગી) છે, પુનઃ આપ ધર્મ સંન્યાસી છે; કેમકે ચોથા અવિરતિ સમકિત ગુણ ઠાણાથી આત્મધર્મને વ્યવહાર ધર્મને શરૂ કરી તેર ગુણુદાણુઓ લગી જાગવી છેવટના ચૈદમા ગુણુદાણુનો નિશ્ચય ધર્મ જાગવી પૂર્ણ પ્રકારે જે ધર્મને સ્થાપે છે તે ધર્મ સંન્યાસી કહેવાય છે. જેથી આપ ધર્મ સંન્યાસી થઈ જ ચૂક્યા છે. વળી, આપ મુક્તિપદ પ્રાપ્તિના તત્ત્વ માર્ગને શુદ્ધ પદ પ્રકારી પ્રકટ કરનારા છે. તેમ જ આપ આત્મદર્શી છે; કેમકે આત્માને આપે વિભાવ

દશાથી દૂર કરી સ્વભાવ દશાની અંદર સ્થિત કરેલો છે, તે પણ કેવળ જ્ઞાન-દર્શન ચારિત્ર રૂપ આત્માના મૂળ ધર્મને જ એકાંતપણે કાયમ કરી આત્મજયેપણા કરે છે. જેથી આત્મ-દર્શી છે. પુનઃ આપ શાંત રસને સમીપ કરી ખેટાદિક દોષને દૂર કરી કેવળ ઉપશમ-રસરૂપ વરસાદને વર્ષાવી આત્મિકગુણરૂપ ળગીચાને સીંચી રહ્યા છે, જેથી તે ળગીચો પુણ્યયુક્ત સારા દેખાવવાળા કુલ રૂપ રસયુક્ત બન્યો છે. તેમજ છઠ્ઠા અપ્રમત્ત ગુણકાણે અને સાતમા પ્રમત્ત ગુણકાણે જ ચારિત્રવંત સાધુ સ્થિતિ કરી શકે છે, પરંતુ આપે તો ઉપયોગયુક્ત અદ્વિતીય એકલા સાતમા ગુણકાણાનો જ ભાવ ગ્રહણ કર્યો છે. એટલે કે-ઘણા સાધુજનો અંતર્મુદ્ધર્ત્ત પ્રમાણુ પ્રમત્ત-પ્રમાદી નામના છઠ્ઠા ગુણકાણે રહી વળી અંતર્મુદ્ધર્ત્ત-અપ્રમાદિ ગુણકાણે રહે છે. તેમાં પણ જે સાધુ લઘુ જઘન્ય અંતર્મુદ્ધર્ત્ત કાળ પ્રમાણુ છૂટે ગુણકાણે રહીને ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મુદ્ધર્ત્ત કાળ પ્રમાણુ સાતમે ગુણકાણે રહે છે, તે સાતમે ગુણકાણે જ વિશેષ વળતે રહ્યા કહેવાય; માટે આપ પણ સાતમે ગુણકાણે જ વિશેષ સમય અપ્રમાદિપણેથી જ રહો છો, જેથી સાતમા ગુણકાણાને જ અંગિકાર કરનારા છો. જઘન્ય અંતર્મુદ્ધર્ત્ત તો નવ સમયનું જ છે. તથા ઉત્કૃષ્ટ જે ઘડીમાં એક સમય ઓછા પ્રમાણુનું છે. અને મધ્યમ તો અંતર્મુદ્ધર્ત્તના અસંખ્યાતા વિકલ્પનું હોય છે. વળી, હે ઋષિરાજ ! આપના સ્વરૂપની કોઈને ગમ નથી, એથી આપ અગમ છો. વળી, આપના આત્માના અધ્યવસાય અર્મયક્ષુવંતને ગોચર ન થઈ શકે તેવા છે એથી આપ અગોચર છો. પુનઃ આપનું ચારિત્ર નિશ્ચયથી છે, એથી આપ નિશ્ચય રૂપ છો. તેમ જ પાંચે ઈંદ્રિયોને સંવરી (કળ્લમાં રાખી) છે, હવે નવા કર્મ આપને બાંધવાં નથી; પરંતુ જે મૂળગાં છે તેને લય કરશો એથી આપ સંવરરૂપ છો. હે મહદાત્મન ! તૃણારૂપ તરશનો આપના ચિત્તે સ્વપ્નામાં પણ કદી સ્પર્શ કર્યો નથી, એટલે કે કર્મને વધારનારી તૃણુને તો આપે પહેલેથી જ વશ કરી રાખી છે જેથી તે આપની ઇચ્છિત વૃત્તિને આધીન થઈ રહેલી છે. વળી, હે મુનીંદ્ર ! આપની બહારના દેખાવથી મુખ શરીર વગેરેની મુદ્રા (દેખાવ) સુંદર છે એથી આપની મુદ્રા સારા ગુણોની ઇંદ્ર છે; કેમકે સંસારી જીવ જે પહેલેથી ચોથા ગુણકાણા લગીના હોય છે તે જીવોમાં પણ ઘણા ગુણ હોય છે; પરંતુ આપે તો છઠ્ઠા સાતમા ગુણકાણાએ સ્થિતિ કરી છે, માટે તે ગુણકાણા પ્રમાણે જ આપનામાં સારા ગુણો હોય એ સ્વાભાવિક જ છે. એથી આ આપની સુંદર દેખાવવાળી ઉપરની મુદ્રા જ અમને આપના અંતરની પણ અત્યંત અનુપમ ઉપશમ. (શાંત રસમય) લીલાની પ્રતીતિ કરાવી રહેલ છે, કે આપનો દેખાવ જેવો ઉપરથી સુંદર શાંતરસમય છે તેવો જ અંદરથી પણ મહાન્ અનુપમ ઉપશમ રસમય છે. કદાચ કોઈ પૂછે કે-ઉપરનો સારો દેખાવ જોતાં અંદર પણ શુભ પરિણામવંત હશે એવું કેમ કહી શકાય ? કેમકે ઘણા જણના બાહ્ય આડંબર આનંદ આપે તેવા હોય અને અંદરનો આડંબર દૂષિત હોય છે. તો એ પ્રશ્ન કરનારને ઉત્તર આપે છે કે-જે ઝાડના થડની પોલાણુના વચમાં જો અગ્નિ

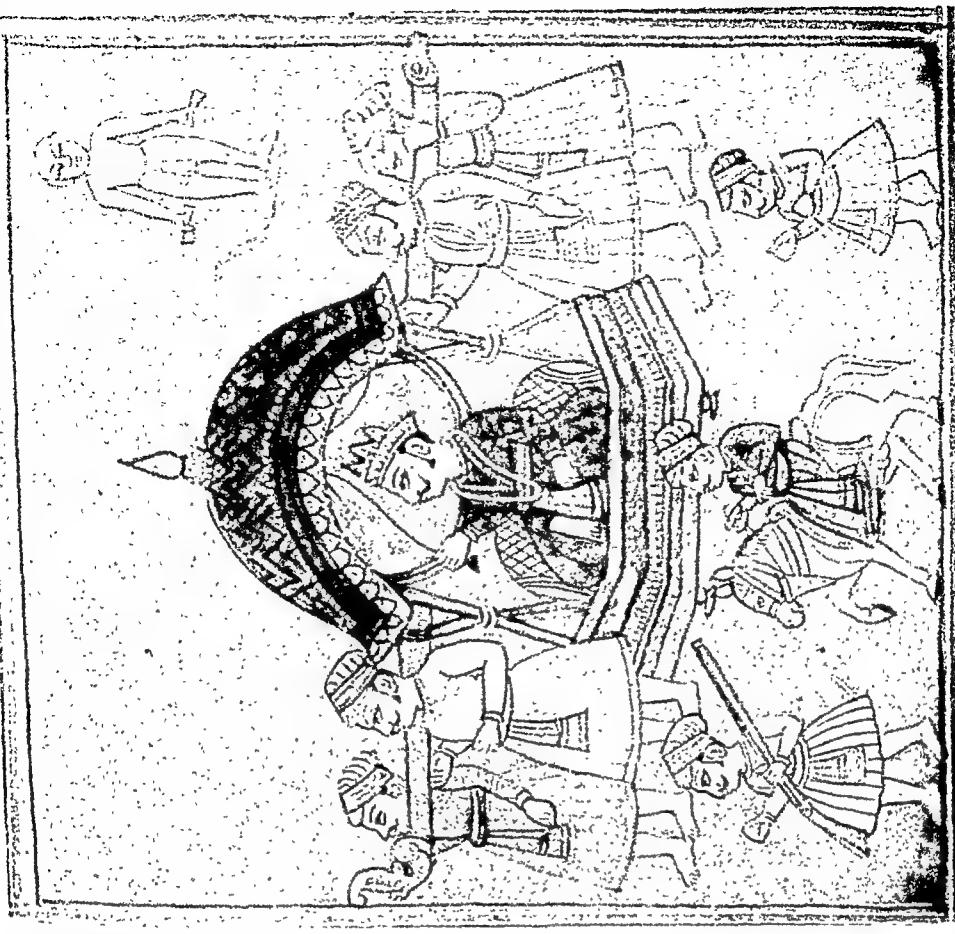
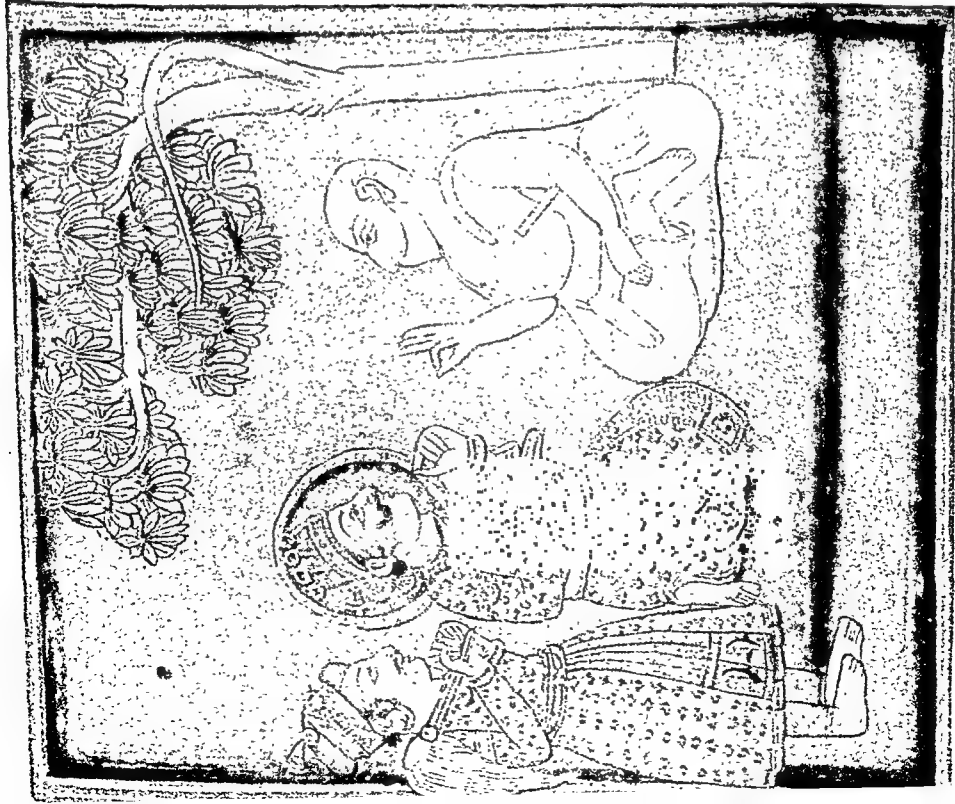

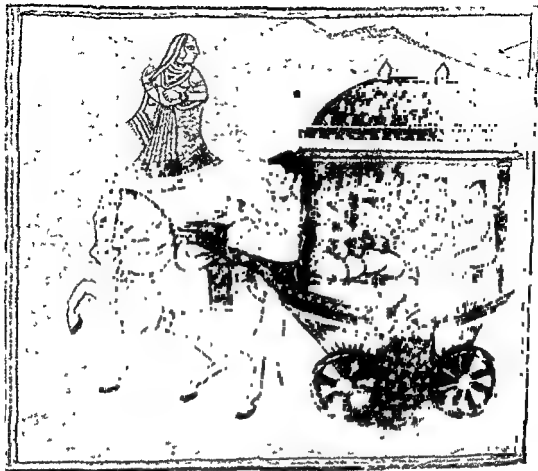
ચિત્ર ૧૬૯

અજિતમેનને હાથી ઉપર બેસાડ્યો

(પાનુ ૨૦૧)

चित्र १७३

श्रीपालनी नव राष्ट्रिया

(पानु २०५)

કારજ કીધાં આપણાં, આરજને સુખ દીધ;
શ્રીપાલે બલ પુણ્યને, જે બોલ્યું તે કીધ.

૨

અર્થ:—આ મુજબ અજિતસેન મુનિ મહારાજની સ્તવના કરી શ્રીપાલ રાજાએ તેમની ગૃહસ્થાવસ્થા સમયનો પુત્ર કે જે સારી બુદ્ધિવાળો ગજગતિ નામનો હતો તેને, તેના રાજ્યની ગાદીએ બેસાડી દઈ પોતાની કાર્ય સિદ્ધિ કરી સજ્જન જનોને સુખ સંતોષ આપ્યો. અને જે મહાંએથી વચન બોલ્યું હતું તે પુન્યની પ્રબળતાના યોગે સઘળું સફળ કર્યું.

—૧ થી ૨

ઢાળ છઠ્ઠી—બળદ લલા છે સોરઠી રે લાલ—એ દેશી

વિજય કરી શ્રીપાલજી રે લાલ, ચંપાનગરીયે કરે પ્રવેશ રે, સોભાગી.
ટાલ્યા લોકના સકલ કલેશ રે, સોભાગી. ચંપાનગરી તે બની સુવિશેષ રે; સોં
શણુગાર્યાં હાટ અશેષ રે, સોભાગી. પટકૂલે છાયા પ્રદેશ રે. સોભાગી.

જય જય ભણે નર નારીયો રે લાલ. ૧

ફરકે ધ્વજ તિહાં ચિહ્નું દિશે રે લાલ, પગ પગ નાટારંભ રે, સોભાગી.
માંડયાં તે સોવનથંભ રે, સોભાગી. ગાવે ગોરી અદંભ રે; સોભાગી.
જેણે રૂપેં જતી છે રંભ રે, સોભાગી. બંભને પણ હોય અચંભ રે. સોં જયં ૨
સુરપુરી ઝંપા જે કરી રે લાલ, ચંપા હુઈ તેણુ વાર રે, સોભાગી.

મદમોદ સમુદ્રમાં સાર રે, સોભાગી. ફલીયો સાહસ માનું ઉદાર રે; સોભાગી.
તિહાં આવ્યો હરી અવતાર રે, સોભાગી. શ્રીપાલ તે કુલઉદ્ધાર રે. સોભાગી. જયં ૩

અર્થ:—શ્રીપાળરાજાએ પોતાની જીત કરીને લશ્કરી છાવણીના ડેરા તંબુ ઉપડાવી લઈ પાટનગર પહોંચી શુભ મુહૂર્તે ચંપાનગરીમાં પ્રવેશ કર્યો અને સદા સૌભાગ્યવંત એવા શ્રીપાલકુંવરે પોતાની પ્રબળતા કલેશ દૂર કર્યો. એ આનંદ પ્રસંગે ચંપાનગરી વિશેષ શોભાવંત થઈ હતી એટલે કે મકાન, દુકાન વગેરેને સારી પેઠે શણુગારવામાં આવ્યાં હતાં. દુકાનની દિવાલોને પણ રેશમી-જરિયાની વસ્ત્રોથી શોભાવવામાં આવી હતી, અને નગરના નર નારીઓ શ્રીપાળના જય જય શબ્દ બોલ્યા કરતા હતા. ચામેર સુંદર ધ્વજો ફરકી રહી હતી, ડગલે ડગલે નાચ થઈ રહ્યા હતા, જગોજગોએ સોનાના થાંભલાઓ ઉપર બેઠેકો બોલવી હતી. તેની ઉપર બેઠેલી સુવાસણુ સ્ત્રીઓ કે જેણીઓને જોઈ પ્રહ્લાને પણ અચંબો (આશ્ચર્ય) થતો હતો; કેમકે આ રંભાના રૂપને પણ જીતે એવી

સુદરીઓને મેં ક્યારે પેદા કરી હશે ! એવી મુદર મુદરીઓ પવિત્ર મનથી મગા ગાતી હતી આવા કાઠવાળી અંપાનગરીના વર્ણન પંથી અહિં ઈષ્ટાત કહેવામાં આવે કે-ધંત્રીપુત્રીએ, જેમ કોઈ મનુષ્ય તપ, જપ વગેરે આદરી કોઈ પણ માહત્ત મગાવે તે જગા મેળવવા કે મનકામનાને મફલ કરવા ધારે છે, તેમ સાહત્ત વટે ઉચી જગા મેળવ અર્થગરૂપ હર્ષ ધરીને આનંદ મમુદ્રમાં પડતું મહેચું કેમકે તે સ્વર્ગ કરતા પણ વધ કીર્તિવાળી જગાનું માન મેળવવા માંગતી હતી જેથી તેણે માહત્ત ક્યું હતું તે મહેચું અને તે પડતું મહેચી દેવા પાછી અંપાનગરીરૂપે પ્રકટ થઈ અને ત્યાં પોતાના કુળ ઉદ્ધાર કરનાર શ્રીપાલ રાજરૂપ ધંત્રી પેદા થયો મતલબ કે એ વખતે અંપાનગરી ધંત્રી પુરીથી વિશેષ શોભાવત બની હતી.

—૧ થી

મોતીય થાલ ભરી કરી રે લાલ, વધાવે નર ને નાર રે, સોભાગી.

કર કંકણના રણકાર રે, સોભાગી. પગ આંઝરના ઝમકાર રે; સોભાગી.

કટિ મેખલના ખલકાર રે, સોભાગી. વાળે માહલનો વૈંકાર રે. સો. જ્ય. ૦

સકલ નરેસર તિહાં મલી રે લાલ, અભિષેક કરે કરી તાગ રે, સોભાગી.

પિતૃપદ્મે થાપે ઉદ્ધામ રે, મથણા અભિષેક વિશેષ રે; સોભાગી.

લધુપદ્મે આઠ જે શેષ રે, સોભાગી. કીધો જે સીધો ઉદ્દેશ રે. સોભાગી. જ્ય. ૦

અર્થ:-તેમજ શ્રેષ્ઠ સુદરીઓ હાથના કંકણોના રણકાર, પગના આંઝરોના ઝમકાર અને કેડમાના કંદોરાની ધુધરીઓના ધમકાર, પંખાજના ધમપ ધમપ ધોંકાર શબ્દ કરતી મોતી એના થાળ ભરી ભરી શ્રીપાલ મહારાજને તે મોતીઓથી વધાવતી હતી આ પ્રમાણે પ્રવેશોત્સવ મહિત શ્રીપાલરાજ રાજગદમાં પહોંચ્યા એટલે પોતાની સાથેના બધા રાજાઓએ મળી તેમને કરીથી રાજ્યાભિષેક કરી તેમના પિતાની રાજગાદી પર રાજતિલક રાજ્યાભિષેક કરી નમન ક્યું મથણાસુદરીને પટરાણીનો અભિષેક કરી તિલક ક્યું અને બાકીની આઠે રાણીઓને પણ રાણીપદનો અભિષેક કર્યો આ મુજબ શ્રીપાલરાજાએ પ્રથમ વિચાર દર્શાવ્યો હતો કે ‘આપ પરાક્રમ જિહ્વા નહી, તે આવે કુપુ કાજ, તેહ લણી અમે ચાલીશુ, જોશુ દેશ વિદેશ, ભુજબળે લખમી લહી, કરશુ મફત વિશેષ-’ એ ઉદ્દેશ પાર પાડી પોતાના ભુજબળથી રાજ લઈને તે સર્વ કાર્ય સિદ્ધ કરી બતાવ્યું

—૪ થી ૫

એક મંત્રી મતિસાગર રે લાલ, ત્રીન ધવલતણા જે મિત્ત રે, સોભાગી.

એ ચારે મંત્રી પવિત્ત રે, સોભાગી શ્રીપાલ કરે શુભ ચિત્ત રે; સોભાગી.

એ તો તેજ હુઆ આદિત્ત રે, સોભાગી. ખરચે બહુલું નિજ વિત્ત રે સો. જ્ય. ૦ ૬

કોસંખીનયરી થકી રે લાલ, તેડાવ્યો ધવલનો પુત્ત રે, સોભાગી.
તેનું નામ વિમલ છે યુત્ત રે, સોભાગી. તેહ શેઠ કર્યો સુમુદ્ધત રે; સોભાગી.
સોવન પટખંધ સંયુત્ત રે, સોભાગી. કીધા કોપ તે અખય સુગુત રે. સોં ૪૦ ૭

અર્થ:—હવે મતિસાગરને મુખ્ય મંત્રીશ્વરનું પદ બદલ્યું, તથા ધવળશેઠના ત્રણ મિત્ર કે જે તેને સારી સલાહના આપનારા હતા તેઓને સારી સલાહના બદલામાં મદદગાર મંત્રીપદ બદલ્યું. એમ એ ચાર પવિત્ર મનના પ્રધાનોને શ્રીપાદરાજાએ ઉદાર સુચિત્તવડે વડા અધિકારી કર્યા. તેમ જ શ્રીપાદરાજાને તેજ પ્રતાપમાં પ્રતાપી સૂર્ય સરખો થયો અને પુષ્કળ દ્રવ્ય ખરચી ઉત્તમ નામના મેળવવા લાગ્યો. તે પછી શ્રીપાદકુંવરે કોસંખી-નગરીથી ધવળશેઠનો પુત્ર કે જે નિર્મળ મતિવાંત હતો તે વિમળશાહને તેડાવી તેને સુમુદ્ધર્તે ઉત્તમ સોનેરી વસ્ત્રાદિની ભેટ આપી નગરશેઠનું પદ બદલ્યું. તેમ જ તે પુણ્યાત્માએ ખબ્બાનો કોઈ પણ કાળે ક્ષય થાય નહિ એમ ભલા પ્રકારે સંરક્ષિત કર્યો. —૬ થી ૭

ઉત્સવ ચૈત્ય અઠાધ્યાં રે લાલ, વિરચાવે વિધિ સાર રે, સોભાગી.
સિદ્ધચક્રની પૂજા ઉદાર રે, સોભાગી. કરે જાણી તસ ઉપગાર રે; સોભાગી.
તેનો ધર્મી સહુ પરિવાર રે, સોભાગી. ધર્મે ઉદ્ધસે તસ દાર રે. સોભાગી. જયં ૮
ચૈત્ય કરાવે તેહવાં રે લાલ, જેહ સ્વર્ગ શું માંડે વાદ રે, સોભાગી.
વિધુમંડલ અમૃત આસ્વાદ રે, સોભાગી. ધ્વજ જીહે લીયે અવિવાદ રે; સોભાગી.
તેણું ગાજે તે ગુહિરેં નાદ રે, સોભાગી. મોડે કુમુતિના ઉન્માદ રે. સોભાગી. જં ૦૯
પડહ અમારી વજ્રવીયા રે લાલ, દીધાં દાન અનેક રે, સોભાગી.
સાચવીયા સકલ વિવેક રે, સોભાગી. સમક્રિતની રાખી ટેક રે; સોભાગી,
ન્યાયે રામ કહાયો તે છેક રે, સોભાગી. તે રાજહંસ ખીજ ભેક રે. સોભાગી. જં ૦૧૦
અચરિજ એક તેણે કર્યું રે લાલ, મનગુપ્તિ ગૃહે હુતા જેહ રે, સોભાગી.
કર્ણાદિક નૃપ સસનેહ રે, સોભાગી. છાડાવિયા સઘલા તેહ રે; સોભાગી.
નિજ અદ્ભુત ચરિત અછેહ રે, સોભાગી. દેખાવી નિજ ગુણ ગેહ રે. સોભાગી. જં ૦૧૧
શ્રીપાલ પ્રતાપથી તાપીયો રે લાલ, વિધિ શયન કરે અરવિંદ રે, સોભાગી.
કરે જલધિ વાસ મુકુંદ રે, સોભાગી. હર ગંગ ધરે નિસપંદ રે; સોભાગી.
કરે નાઠા સૂરજ ચંદ રે, સોભાગી. અરિ સકલ કરે આકંદ રે. સોભાગી જં ૦ ૧૨

સુંદરીઓને મેં ક્યારે પેદા કરી હશે ! એવી સુંદર સુંદરીઓ પવિત્ર મનથી મંગળ ગીતો ગાતી હતી. આવાં કાઠવાળી અંપાનગરીના વર્ણન પરથી અહિં દ્રષ્ટાંત કહેવામાં આવે છે કે—ધંત્રીપુરીએ, જેમ કોઈ મનુષ્ય તપ, જપ વગેરે આદરી કોઈ પણ સાહસ બળ વડે સારી જગા મેળવવા કે મનકામનાને સફલ કરવા ધારે છે, તેમ સાહસ વડે ઉંચી જગા મેળવવા અહંકારરૂપ હર્ષ ધરીને આનંદ સમુદ્રમાં પડતું મહેલ્યું. કેમકે તે સ્વર્ગ કરતાં પણ વધારે કીર્તિવાળી જગાનું માન મેળવવા માંગતી હતી. જેથી તેણે સાહસ કર્યું હતું તે મફત થયું અને તે પડતું મહેલું દેવા પાછી અંપાનગરીએ પ્રકટ થઈ અને ત્યાં પોતાના કુળનો ઉદ્ધાર કરનાર શ્રીપાલ રામરૂપ ધંત્રી પેદા થયો. મતલબ કે એ વખતે અંપાનગરી ધંત્રી પુરીથી વિશેષ શોભાવંત બની હતી.

—૧ થી ૩

મોતીય થાલ ભરી કરી રે લાલ, વધાવે નર ને નાર રે, સોભાગી.
કર કંકણના રણકાર રે, સોભાગી. પગ ઝાંઝરના ઝમકાર રે; સોભાગી.
કટિ મેખલના ખલકાર રે, સોભાગી. વાળે માદલનો ઘોંકાર રે. સો. ૧૫૦ ૪
સકલ નરેસર તિહાં મલી રે લાલ, અભિષેક કરે ફરી તાસ રે, સોભાગી.
પિતૃપદે થાપે ઉદ્ધાસ રે, મયણા અભિષેક વિશેષ રે; સોભાગી.
લઘુપદે આઠ જે શેપ રે, સોભાગી. કીધો જે સીધો ઉદ્દેશ રે. સોભાગી. ૧૫૦ ૫

અર્થ:—તેમજ શ્રેષ્ઠ સુંદરીઓ હાથના કંકણોનો રણકાર, પગના ઝાંઝરોનો ઝલકાર અને કેડમાંના કંદોરાની ઘુઘરીઓનો ઘમકાર, પગાજના ધમપ ધમપ ધોંકાર શબ્દ કરતી મોતીઓના થાળ ભરી ભરી શ્રીપાલ મહારાજને તે મોતીઓથી વધાવતી હતી. આ પ્રમાણે પ્રવેશોત્સવ સહિત શ્રીપાલરાજ રાજગઢમાં પહોંચ્યા એટલે પોતાની સાથેના બધા રાજાઓએ મળી તેમને ફરીથી રાજ્યાભિષેક કરી તેમના પિતાની રાજગાદી પર રાજતિલક રાજ્યાભિષેક કરી નમન કર્યું. મયણાસુંદરીને પટરાણીનો અભિષેક કરી તિલક કર્યું અને બાદીની આઠે રાણીઓને પણ રાણીપદનો અભિષેક કર્યો. આ સુબળ શ્રીપાલરાજાએ પ્રથમ વિચાર દર્શાવ્યો હતો કે ‘આપ પરાક્રમ જિહાં નહીં, તે આવે કુણ કાજ, તેહ લણી અમે ચાલીશું, જેશુ દેશ વિદેશ, ભુનંબળે લખમી લહી, કરશું સફળ વિશેષ-’ એ ઉદ્દેશ ધાર પાડી પોતાના ભુજબળથી રાજ લઈને તે સર્વ કાર્ય સિદ્ધ કરી બતાવ્યું.

—૪ થી ૫

એક મંત્રી મતિસાગર રે લાલ, તીન ધવલતણા જે મિત્ત રે, સોભાગી.
એ ચારે મંત્રી પવિત્ત રે, સોભાગી. શ્રીપાલ કરે શુભ ચિત્ત રે; સોભાગી.
એ તો તેજે હુઓ આદિત્ત રે, સોભાગી. અરચે બહુલું નિજ વિત્ત રે. સો. ૧૦ ૬

કોસંખીનયરી થકી રે લાલ, તેડાવ્યો ધવલનો પુત્ર રે, સોભાગી.
તેનું નામ વિમલ છે યુત્ત રે, સોભાગી. તેહ શેઠ કર્યો સુમુહૂત્ત રે; સોભાગી.
સોવન પટખંધ સંયુત્ત રે, સોભાગી. ક્રીધા કોષ તે અખય સુગુત રે. સો ૦ જ ૦ ૭

અર્થ:—હવે મતિસાગરને મુખ્ય મંત્રીશ્વરનું પદ બક્ષ્યું, તથા ધવળશેઠના ત્રણ મિત્ર કે જે તેને સારી સલાહના આપનારા હતા તેઓને સારી સલાહના બદલામાં મદદગાર મંત્રીપદ બક્ષ્યું. એમ એ ચાર પવિત્ર મનના પ્રધાનોને શ્રીપાલરાજાએ ઉદાર સુચિત્તવડે વડા અધિકારી કર્યા. તેમ જ શ્રીપાળરાજા તેજ પ્રતાપમાં પ્રતાપી સૂર્ય સરખો થયો અને પુષ્કળ દ્રવ્ય ખર્ચી ઉત્તમ નામના મેળવવા લાગ્યો. તે પછી શ્રીપાળકુંવરે કોસંખી-નગરીથી ધવળશેઠનો પુત્ર કે જે નિર્મળ મતિવંત હતો તે વિમળશાહને તેડાવી તેને સુમુહૂર્તે ઉત્તમ સોનેરી વસ્ત્રાદિની ભેટ આપી નગરશેઠનું પદ બક્ષ્યું. તેમ જ તે પુણ્યાત્માએ ખજાનાનો કોઈ પણ કાળે ક્ષય થાય નહિ એમ લલા પ્રકારે સંરક્ષિત કર્યો. —૬ થી ૭

ઉત્સવ ચૈત્ય અઠાધ્યાં રે લાલ, વિરચાવે વિધિ સાર રે, સોભાગી.
સિદ્ધચક્રની પૂજા ઉદાર રે, સોભાગી. કરે જાણી તસ ઉપગાર રે; સોભાગી.
તેનો ધર્મી સહુ પરિવાર રે, સોભાગી. ધર્મે ઉદ્ધસે તસ દાર રે. સોભાગી. જય ૦ ૮
ચૈત્ય કરાવે તેહવાં રે લાલ, જેહ સ્વર્ગ શું માંડે વાદ રે, સોભાગી.
વિધુમંડલ અમૃત આસ્વાદ રે, સોભાગી. ધન જીહે લીયે અવિવાદ રે; સોભાગી.
તેણે ગાજે તે ગુહિરે નાદ રે, સોભાગી. મોડે કુસુમિના ઉન્માદ રે. સોભાગી. જ ૦ ૯
પડહ અમારી વળવીયા રે લાલ, દીધાં દાન અનેક રે, સોભાગી.
સાચવીયા સકલ વિવેક રે, સોભાગી. સમક્રિતની રાખી ટેક રે; સોભાગી,
ન્યાયે રામ કહાયો તે છેક રે, સોભાગી. તે રાજહંસ ખીજ ભેક રે. સોભાગી. જ ૦ ૧૦
અચરિજ એક તેણે કર્યું રે લાલ, મનગુપ્તિ ગૃહે હુતા જેહ રે, સોભાગી.
કર્ણાદિક નૃપ સસનેહ રે, સોભાગી. છોડાવિયા સધલા તેહ રે; સોભાગી.
નિજ અદ્ભુત ચરિત અછેહ રે, સોભાગી. દેખાવી નિજ ગુણ ગેહ રે. સોભાગી. જ ૦ ૧૧
શ્રીપાલ પ્રતાપથી તાપીયો રે લાલ, વિધિ શયન કરે અરવિંદ રે, સોભાગી.
કરે જલધિ વાસ મુકુંદ રે, સોભાગી. હર ગંગા ધરે નિસપદ રે; સોભાગી.
કરે નાઠા સૂરજ ચંદ રે, સોભાગી. અરિ સકલ કરે આકંદ રે. સોભાગી જ ૦ ૧૨

તસ યશ છે ગંગા સારીઓ રે લાલ, તિહાં અરિ અપજસ સેવાલ રે, સોભાગી.
 કપૂર માંહે અંગાર રે, સોભાગી. અરવિંદ માંહે અલિ ખાલ રે; સોભાગી.
 અન્યોન્ય સંયોગ નિહાલ રે, સોભાગી. દિયે કવિઉપમા તતકાલ રે. સોભાગી ૧૦૧૩

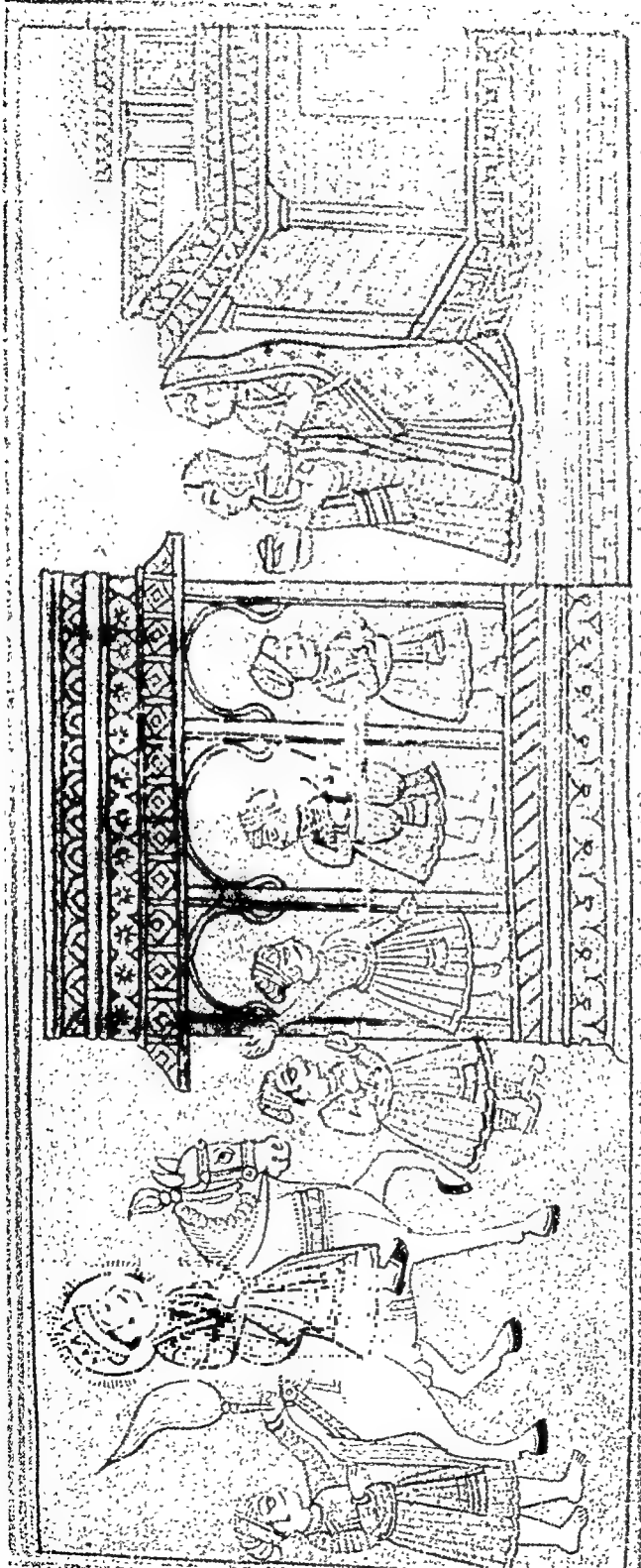
અર્થ:—ત્યારપછી ઉત્તમ વિધિ મુજબ પરમાત્માનાં મંદિરોમાં અદ્વાઈતસેવાની રચનાઓ કરાવી અને મહાન્ આમશ્રીપૂર્વક ઈષ્ટદેવ શ્રી મિદ્ધચક્રજીનો ઉપકાર જાણી પૂજાઓ કરે છે; કેમકે રાજ્યસંપત્તિ વગેરેનું પામવાપણું તે નવપદજીનો પ્રતાપ હતો. આ પ્રમાણે શ્રીપાળમહારાજની વૃત્તિ હોવાથી તેમનો તમામ પરિવાર પણ ધર્મિષ્ઠ જન્યો હતો; તેમ જ સઘળી રાણીઓ વગેરે સ્ત્રીમંડળ પણ ધર્મકૃત્યોમાં જ ઉક્લાસ પામે છે. ત્યારબાદ સ્વર્ગથી પણ વિવાહ-હરીશ્ચંદ્ર કરે તેવાં ઉંચાં અને મહાન્ શૌભાયમાન નવીન જિનમંદિરો બંધાવે છે, અને તે ઉપર ઉત્તમ ધ્વજઓ ચડાવે છે તેથી તે મંદિરો જાણે ધનરૂપ પોતાની જાણ વડે કરીને અંદ્રમંડળની અંદરના અમૃતનો અવિવાદપણે સુખપૂર્વક સ્વાદ અનુભવની હોવાથી તે ધનજી અમૃત આસ્વાદના પ્રભાવથી મસ્ત-સંજીવન બનતા ગંભીર શબ્દવડે ગાજી રહી હતી. એ ઉત્પ્રેક્ષા અલંકાર જાણવો. અને કુમતિઓ કે જેઓ જિનમંદિરને જિનપ્રતિમાજીને માનતા નથી તેઓના ઉન્માદ મોઢે છે દૂર કરે છે. વળી, શ્રીપાળ મહારાજ રાજાઓ પોતાના રાજ્યની અંદર અમારી પડહો વજડાવી જાહેર કર્યું કે-‘કોઈ પણ મનુષ્ય કોઈ પણ જીવને દુઃખ દેશે કે મરણ નિષ્પજવશે તો બેશક તે મનુષ્ય સખ્ત શિક્ષાને પાત્ર થશે.’ એવો ઢઢેરો ખીટાવી જીવોને અલયદાન આપ્યું. તેમ જ અર્થી જનોને અનેક પ્રકારનાં દાન આપ્યાં. સારા પવિત્ર જનોને વસ્ત્ર-પાત્ર-અન્ન-પુસ્તક વગેરે જે જે વસ્તુની જરૂર જણાઈ તે તે વસ્તુઓ આપી કરૂણા ભાવના અમલમાં લાવી સર્વ ધર્મ સંબંધી વિવેક સાચવ્યા, અને શુદ્ધ દેવરત્ન, શુદ્ધ ગુરૂરત્ન અને શુદ્ધ ધર્મરત્ન એ ત્રણ રત્નરૂપ સમકિતની ટેક રાખી. તથા પ્રજાને પાળવામાં ન્યાયી રાજા રામચંદ્રજીની જેટ સર્વ રીતે ન્યાયી કહેવાઈ ઉત્તમ ન્યાયી બિરદા મેળવ્યું. એથી એ જમાનાની અંદર શ્રીપાલ મહારાજ ન્યાયરૂપ ઉજવળ રાજહંસ સરખા ગણાયા અને બીજા રાજાઓ અન્યાયી હોવાથી કીચડલક્ષી પેટ ભરનારા દેડકા રૂપ ગણાયા. કવિ કહે છે કે શ્રીપાળમહારાજાએ એક આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કર્યું કે-અગાઉના વખતની અંદર કરણાદિક કેટલાક મહાન્ ગુરૂવીર-દાનવીર-ધર્મવીર-ત્યાગવીર વૈભવવીર અને શુભવીર વડે પૂર્ણ પ્રખ્યાતિ મેળવી સુરા લોકોને પ્રિય થઈ પડતાં તેઓ તે લોકોના મનરૂપી ધુપા કેદખાનામાં જાણે કેદી બની રહ્યા હોય નહિ ? તેવા તે રાજાઓના શુણ્ણને, શ્રીપાલ મહારાજે પોતાના અદ્ભુત અને અપાર ચરિત્રો-શુણ્ણો વડે જગતમાં શુભના વીરરૂપ નીવડી ભૂલાવી દીધા. એથી લોકો તે રાજાઓને યાદીમાં ન રાખતાં શ્રીપાલ રાજાને જ તેના યશસ્વીપણાથી હૃદયમાં રાખવા લાગ્યા. મતલબ એ જ કે અગાઉના રાજાઓ કરતાં દાનમાં, યશમાં, વીરતા-ધીરતામાં અને ધર્મ નિયમમાં વિશેષ ઉન્નત

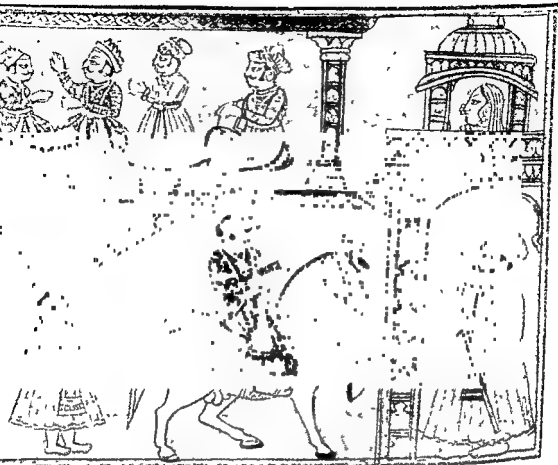
શ્રીપાળમહારાજને ભેષ જગતના જનો અગાઉના રાજાઓને મનમંદિરમાં કાયમ કરી રાખ્યા હતા તેમને રજા દઈ શ્રીપાળજીને સ્થાપન કર્યા. વળી શ્રીપાલમહારાજનો પ્રતાપ પણ એવો હતો કે જેના તાપથી—તેજ પ્રતાપરૂપ અગ્નિથી તપ્યો થકો વિધિ જે બ્રહ્મા તેણે શીતળતા પ્રાપ્ત કરવા કમળકોષમાં જઈ શયન કર્યું. વિષ્ણુજીએ સમુદ્રમાં નિવાસ કર્યો. મહાદેવજી શીતળતા પ્રાપ્ત કરવા માટે મસ્તક ઉપર ગંગાધારાને ધારણ કરી રહેલ છે. ચંદ્ર સૂર્ય નાસતા જ ફરવા લાગ્યા; અને શત્રુઓ માત્ર રાડ પાડી ત્રાસ પામવા લાગ્યા; પુનઃ શ્રીપાળમહારાજનો યશ અને તેમના શત્રુઓનો અપયશ કેવો પરસ્પર પ્રતીતિ આપતો હતો તે વિષે કવિ ઉપમાવડે કથન કરે છે કે—શ્રીપાળજીનો યશ ગંગાધારા સમાન નિર્મળ ને ઉજ્જવળ હતો, તે સાથે શત્રુઓનો અપયશ શેવાળરૂપ માલમ પડતો હતો. તેમ જ શ્રીપાળરાજનો યશ કપૂરસમ ઉજળો અને સુવાસનાયુક્ત હતો, તે સાથે શત્રુઓનો અપયશ કોયલારૂપ જણાતો હતો. અને શ્રીપાળજીનો સુયશ કમલ સમાન આનંદ ને શીતળદાયી હતો, તે સાથે શત્રુઓનો અપયશ ભમરાનાં જેવો કાળો હતો. એમ અન્યોઅન્ય સંયોગે ભેલું તેને સહગામી ઉપમા કવિ જણાવે છે. —૮ થી ૧૩

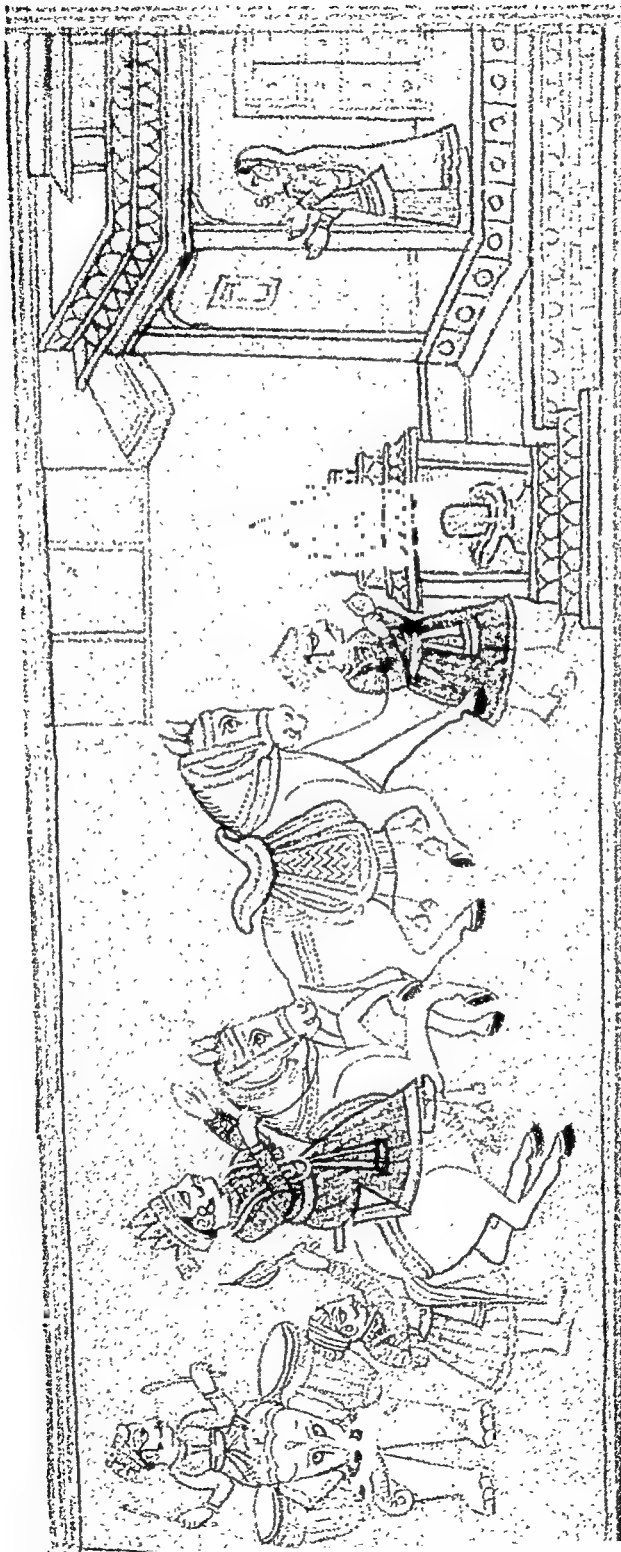
સુરતરૂ સ્વર્ગથી ઉતરી રે લાલ, ગયા અગમ અગોચર ઠામ રે, સોભાગી.
જિહાં કોઈ ન જાણે નામ રે, સોભાગી. તિહાં તપસ્યા કરે અભિરામ રે; સોભાગી.
જખ પામ્યું અદ્ભુત ઠામ રે, સોભાગી. તસ કર અંગુલી હુઆ તામરે. સો. જ્યં ૧૪
જસ પ્રતાપ ગુણ આગલો રે લાલ, ગિરૂઆ ને ગુણવંત રે, સોભાગી.
પાલે રાજ મહંત રે, સોભાગી. વયરીનો કરે અંત રે; સોભાગી.
મુખ પદ્મ સદા વિકસંત રે, સોભાગી. લીલા લહેર ધરંત રે. સોભાગી. જ્યં ૧૫
મેરૂ મવે જે અંગુલે રે લાલ, કુશઅગ્રે જલનિધિ નીર રે, સોભાગી.
ફરસે આકાશ સમીર રે, સોભાગી. તારાગણ ગણિત ગંભીર રે; સોભાગી.
શ્રીપાલ સુગુણનો તીર રે, સોભાગી. તે પણ નવિ પામે ધીર રે. સો. જ્યં ૧૬
ચોથે ખંડે પૂરી થઈ રે લાલ, એ છઠ્ઠી ઢાલ અભંગ રે, સોભાગી.
ઘણં ઊકિત ને યુકિત સુચંગ રે, સોભાગી. નવપદ મહિમાનો રંગ રે; સોભાગી.
એહથી લહીયે જ્ઞાનતરંગ રે, સોભાગી. વળિ વિનય સુયશ મુખ સંગ રે. સો. જ્યં ૧૭

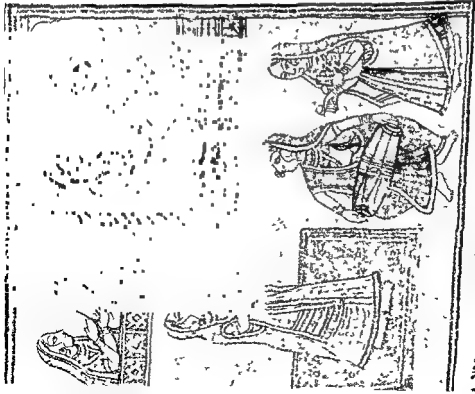
અર્થ:—વળી દાન દેવામાં સાક્ષાત્ કલ્પવૃક્ષ સરખો મનવાંછિત પૂરક હતો. એથી કવિ સંભાવના બતાવે છે, કે સ્વર્ગમાં વસનારાં કલ્પવૃક્ષોનો સ્વર્ગમાં કોઈ ગ્રાહક ન

અર્થ — હવે અનિતસેન મુનિ દેશના આપે છે હે ભવી પ્રાણિઓ ! શ્રીજિનેશ્વર દેવની કહેલી વાણી કે જેમા દયાધર્મ મુખ્ય છે તે મોક્ષ માર્ગે ચઢાવનારી, પાપ સતાપને હરનારી, અને સ સાર સમુદ્રને પાર ડરનારા છે તે દુર્ગતિનિવારક જિનવાણીને તમે તમારા ચિત્તની અદર ધારણ કરો નહીં કે આ ઝાને સાલળી આ કાનથી કહાડી નાખો ! તથા મોહમા મુગ્ધતા ન કરો, કેમકે મોહ છે તે જ ભવબ્રમણની વૃદ્ધિનુ કારણ છે, અને જ્યાં સુધી જીવને ક્ષાયિત ગુણ પ્રગટ્યો નથી ત્યાં સુધી છે, જેથી તેનો ત્યાગ કરવાથી નિશ્ચય સુખ પામશે તે નિશ્ચય સુખ સિદ્ધતા જીવેને જ હોય છે તે પ્રાપ્ત કરવાની આવશ્યકતારૂપ સવેગ ગુણ પાળો, અર્થાત્ સવેગ એને કહેવાય છે કે જે ક્રિયાની અદર મોક્ષમાર્ગાનુયાયી ક્રિયા કરવામા આવે તે સવેગપણાનુ પાલન કરવું અવશ્યનુ છે હે પુણ્યવત જીવો ! એ હિતશિક્ષા મહા પુણ્યવત, તથા અનંત જ્ઞાન-વિજ્ઞાન-અનંત ગદિત-અનંત ષળવત ધિરાજમાન જેવળી ભગવતશ્રાવ્યે જ કહેલી છે કે, મોહ ત્યાગવાથી જ અવશ્ય સુખ મળશે, માટે એ સળધી વિવેચન સાલળો હે ભવિકજનો ! આ માનવભવ દશ દષ્ટાંતે કરી પામવો હુલ્લ છે તે દશ દષ્ટાંતો ચુદ્ધ ૧, પાસગ ૨, ધનને ૩, જૂએ ૪, રચણે ૫, ગુમિણ ૬ ચક્રે ૭, કુસ્મ ૮, જુગે ૯, પરમાણુ ૧૦ દશ દિક્કતા મણુઅલખે. તે દષ્ટાંતોની પેઠે મનુષ્યજન્મ મળવો મહા કઠીન છે અને મહા પુણ્ય પ્રકૃતિનો સચય થઈ જાય તો પામીએ મનુષ્યજન્મ કદાપિ પણ પામ્યો તેમા આર્થ દેશમા જન્મ પામવો ઘણો જ હુલ્લ છે જ્યારે પૂર્વકૃત ગુણ કરણીનો યોગ મળે ત્યારે જ તે મુશ્કેલીથી આર્થ દેશ પ્રાપ્ત થાય છે આ ભરતક્ષેત્રની અદર ધર્મીશ હજાર દેરા છે તે માહે માડી પચીરા દેશ જ આર્થ દેરા છે, જાકીના ધધા અનાર્થ ગણાય છે આર્થ દેશ તેને જ કહેવાય છે કે જ્યાં ગુધ્ધદેવ, ગુરૂ અને શ્રીવીતરાગનો લાખેયો ધર્મ, તેના સામગ્રીના સાધક આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સ્થવિર, સાધુ, માધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકા એ સાતનો યોગ ટોય તે ઉત્તમ દેરા-આર્થ ગણાય છે તેવા આર્થ દેશમા જન્મ પણ કદાચિત્ પૂર્વકૃત ધર્મકરણીના યોગ વડે પ્રાપ્ત થયો, તો પણ તેથી શુ મિથિ થઈ ? કેમ કે ઉત્તમ દેરામા જન્મ મળ્યા છતાં પણ શેક-સાદુકાર-ધનાદય-પુન્યવત પિતા માતાના ઉત્તમ પક્ષ વાળા કુળમા જન્મ મળવો મુશ્કેલ છે, મતનગ કે આર્થ દેશમા જન્મ થયા છતાં પણ વાધરી બીલ-કોળી-ભોઈ-કસાઈ-શિકારી-હિંસા કરનારના કુળમા જન્મ્યો તો તેથી તે પણ નકામુ છે નહારા કુળમા પેદા થયો તો આર્થ દેરા મળ્યાની શુ નવાઈ ગણાય ? નાહક ભુમિને ભારે મારવા અવતર્યો કદાચિત્ પૂર્વ પુણ્યોદયજાથી માનવભવ, આર્થ દેશ અને ઉત્તમ કુલ પામ્યો, છતાં પણ સુદર રૂપ, નિરાગી સરીર અને લાજુ આઉણુ એ ગળવા મહા મુશ્કેલ છે કદરૂપા, રોગીષ અને એછા આયુષ્યવાળા હોય તો ઉત્તમ કુળમા જન્મ થવાથી પણ શુ થયું ? કેમકે કદરૂપાને કોઈ આદર ન આપે, રોગીને કોઈ પ્રેમભાવ ન દેખાડે, તેમ જ ધર્મકંટીનો ઉદય ન થાય અને કુળી આવરદાવાળાને પણ

१ १७२

श्रीपालने वधानी भूदरीज्या

(पान २१४)

चित्र १७८

श्रीपालने राजसिलाइ इश्यामां आऽयुं

(पान १७९)

કોઈ સુદૃઢ કરણીનો સંયોગ થાય નહીં તથા ધર્મકાર્ય સાધી શકે નહિ, અને ત્યાં પણ એટલી પુણ્યની ખામી રહી તો તે ઉચ્ચ કુળ પામ્યો તે ન પામ્યા જેવું ગણાય. કદિ મહાપુણ્યના શુભોદય વડે મનુષ્ય જન્મ, આર્ય દેશ, પવિત્ર કુળ, રૂપ, નિરોગીપણું અને દીર્ઘ જીવનવંત થયો છતાં પણ સારા સુનાની-સુક્રિયાવંત-પવિત્રાશયી દયાળુ ઉપકારી પોતે તરે અન્યને તારે તેવા ગુરુજનોનો સંયોગ પામવો પણ મહા મુશ્કેલ છે. શાસ્ત્રમાં ગુરુ ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે. ૧ પોતે રૂબે ને પરને રૂળાવનારા પથ્થરની નાવ સમાન-પરિગ્રહ-ધારી-માયા પ્રપંચયુક્ત હોય, તો તે કલ્યાણ શું કરી શકે ? ૨ પીંપળાના પાંદડા સમાન અને ૩ લાકડાની નાવ સમાન એમ ત્રણ જાતના ગુરુ હોય છે. તેમાં પોતે તરી આશ્રય લેનારને બૂઝાડનાર પીંપળાના પાંદડા સમાન, અને પોતે તરી ખીજીને પણ તારે તે લાકડાની નાવ સમાન તેવા ત્રીજા પ્રકારના ગુરુનો યોગ મળે તો ધન્ય ગણાય, જે નિર્લોભી-નિરમાની-નિષ્કોધી-નિરમાયી અને પરોપકારમાં જ નિરંતર લીન રહેનાર હોય તે જ સદ્-ગુરુ ગણાય છે. તે સઘળા ક્ષેત્રમાં સદા કાળમાં તેવા ગુરુનો લલો યોગ ન પામીએ કારણ કે શુણ્ઘીન ઘણા અને શુણ્ઘવંત થોડા હોય.

—૧ થી ૫

મહોટે પુણ્યે પામીયે, જે સદ્ગુરુ સંગ સુરંગ રે;

તેર કાઠિયા તો કરે, ગુરુ દર્શન ઉત્સવ ભંગ રે. ગુ૦ સંવેગ૦ ૬.

દર્શન પામે ગુરુ તણું, ધૂર્તે વ્યુદ્ધ્યાહિત ચિત્ત રે;

સેવા કરી જન નવિ શકે, હોય ખોટો ભાવ અમિત રે. હા૦ સંવેગ૦ ૭.

ગુરુસેવા પુણ્યે લહી, પાસે પણ ખેડા નિત રે;

ધર્મ શ્રવણ તોહે દોહિલું, નિદ્રાદિક જે દિયે ભિત્ત રે. નિ૦ સંવેગ૦ ૮

પામી શ્રુત પણ દુલ્લહી, તત્ત્વબુદ્ધિ તે નરને ન હોય રે;

શંગારાદિ કથારસે, શ્રોતા પણ નિજ ગુણ ખોય રે. શ્રો૦ સંવેગ૦ ૯

તત્ત્વ કહે પણ દુલ્લહી, સદ્ગુણો જાણો સંત રે;

કોઈ નિજ મતિ આગલ કરે, કોઈ ડામાડોલ ફિરંત રે. કો૦ સંવેગ૦ ૧૦

અર્થ:—કદાપિ મહત્ પુણ્યના મહોદયવડે સુરંગી સદ્ગુરુશ્રીનો મેલાપ થયો; ગામમાં કે પડોશમાં સદ્ગુરુ સદ્ધર્મની દેશના દેતા હોય, અને આપણે તે ગુરુનું દર્શન કરી ધર્મ વચન સાંભળીએ એવું જે વખતે મન કરીએ તે વખતે તેર કાઠિયા તે ગુરુ દર્શન અને ઉપદેશ શ્રવણ કરવાનો ભંગ કરે છે. હવે તેર કાઠિયાના નામ કહે છે. પહેલો આજસ નામનો કાઠિયો કે જેના પ્રતાપથી ગુરુદેવનાં દર્શનાદિનો યોગ પ્રાપ્ત થવામાં

આજમ થાય બીજો મોહ નામનો કાઠિયો કે જેના પ્રતાપથી સ્ત્રી, પુત્ર, ધનાદિના મોહ
 પાશમાં લુપ્થ બની શુરુ પાસે જવાની ઈચ્છા પૂરી થવા જ ન દે ત્રીજો અવસા નામનો
 કાઠિયો કે જેના પ્રતાપથી, શુ શુરુ ખાવાનું કંઈ દેશે ? રોજગાર કરીશુ તો સુખે પે
 ભરી સ સારવ્યવહારનો નિભાવ કરીશું, ઇત્યાદિ ચિત્તવી શુરુ સમીપ ન બંધ અને શુરુને
 અવિનય કરે તેવી મતિ થાય એથો અભિમાન નામનો કાઠિયો કે જેના પ્રતાપથી મોટા
 ભાગી પડવાને લીધે શુરુને નમવામાં સ્તબ્ધ રહે પાચમો ક્રોધ નામનો કાઠિયો કે જેના
 પ્રતાપથી શુરુ નકારા કૃત્યથી ગચ્ચાવવા ઉપદેશ કરે તે ન ક્ષમાથી ક્રોધ કરી શુરુની આગતા
 સ્વાગતા ન કરે, ન બોલાવે, વદના ન કરે છઠ્ઠો પ્રમાદ નામનો કાઠિયો કે જેના પ્રતાપથી,
 શુરુ દર્શનનો ને ધર્મકથન શ્રવણનો સમય જ ન સાચવી શકે સાતમો કૃપણતા નામનો
 કાઠિયો કે જેના પ્રતાપથી, જો હું શુરુ પાસે જઈશ તો શુરુ સુકૃત્યમાં પૈસા ખર્ચ કરાવશે
 એવી કમસાધને લીધે શુરુ પાસે ન બંધ આક્રમો ભય નામનો કાઠિયો કે જેના પ્રતાપ
 વડે શુરુ વચનનો ભય રાખે કે રખેને મને સુખોદ આપી સાવધ વ્યાપાર વડે મળતા
 લાભથી બંધ પડાવી દેશે । તેવો ભય રાખે નવમો શોક નામનો કાઠિયો કે જેના પ્રતાપથી
 સગા સબંધી સ્નેહીના મરણને લાંબને, ધન હાનિ આદિને લીધે શોકમાં જ લીન રહેતા
 શુરુ પાસે ન બંધ દશમો અજ્ઞાન નામનો કાઠિયો કે જે અજ્ઞાનના પ્રતાપથી શુરુની પાસે ન
 બંધ અગિયારમો વિકથા નામનો કાઠિયો કે જેના પ્રતાપથી, ગપ્પા હાકવામાં-નિંદા વચન
 કથવામાં-નકામી કૃત્યની કરવામાં-વિકથામાં તત્પર રહેતા શુરુ પાસે જવાનું ન બની શકે
 બારમો કુતૂહલ નામનો કાઠિયો કે જેના લીધે કૌતૂક-રમ્મત-ગમ્મત-નાચ-નાટિક-ચેતક
 જોવામાં મગ્ન રહેવાથી શુરુ પાસે જવાનો વખત ન મળે, અને તેરમો વિષય નામનો
 કાઠિયો કે જેના પ્રતાપથી વિષયરમણમાં જ લીન રહેવાને લીધે શુરુ સમીપ ન બંધ
 તેર કાઠિયાના યોગને સહવાસે શુરુનો યોગ વિદ્યમાન છતાં તેના યોગનો લાભ ન લઈ
 શકાય કદિ પૂર્વકૃત સુકૃત યોગની પ્રબલ સત્તાથી શુરુ દર્શન કરવા તરફ વૃત્તિ દોરાર્થ
 જેથી શુરુ દર્શન કર્યા, ધર્મદેશના પણુ સાંભળી, તથાપિ તેમાં રહેલા હિતકારક વચનો
 પોતાના હૃદયમાં ધારે નહિ, કેમકે પૂર્વ કાળમાં કુશુરુઓની સોળત કરેલી હોવાથી તે
 કુશુરુના માયિક વચન-મિથ્યા ઉપદેશે સખ્ત રીતે ચિત્તમાં અરૂચિ પેદા કરેલી છે એટલે
 કે-‘ જે હું કહું છું તે જ વચન સત્ય છે, બાકી બધાઓના કથન મિથ્યા છે સત્યધર્મ જ
 આ છે માટે અન્ય ધર્મીઓના પાસમાં સપડાઈ વિધર્મ અગીકાર કરીશ નહીં બીજાઓ
 પાળાડી ધર્મોપદેશકો છે, માટે આ વચનને વધાવી મનમ દિરમાં પધરાવી રાખ કે જેથી
 તારા આત્માનું કલ્યાણ થઈ બંધ ’ ઇત્યાદિ છળપૂર્ણ વચનચાતુરી વડે કુશુરુઓએ મનને
 પ્રભિત કરી દીધેલ હોવાથી મુગ્ધ જીવ તે વચનને જ વળગી રહી સત્ય બોધ તરફ તિર
 સ્કાર બતાવે આમ હોવાથી મદ્દુરુ મળવા છતાં પણુ સદ્બોધ શ્રવણ મનનાદિથી વિમુક્ત
 રહે અને કુશુરુએ અધશ્રદ્ધામાં લીન કરી દીધેલ હોવાના પ્રતાપ વડે સત્ય ધર્મ તરફ

કચિ ન લાગે તથા ગુરુસેવા પણ ન કરે. એટલું જ નહીં પણ ગુરુ તરફ દુર્મનતા દેખાડે જેથી તેવાં મનુષ્યો ગુરુને યોગ્ય યોગ લાગ્નર છતાં ધર્મગોષ્ઠ ન પાગી શકે. એ ઉપર દૃષ્ટાંત કહે છે કે—કોઈ એક યોગી ગુરુ અને તેના ચેલો એ બે જગ્યાં ભગતાં ભમતાં એક નગરમાં આવ્યા. ત્યાં ગુરુ નગર બહાર બેઠો, ચેલો બિદ્યા માટે શહેરમાં ગયો ત્યાં ચેલો સાહુકારની હવેલીમાં ગયો. ત્યાં સર્વના હાથમાં સોનાના કડા પહેરેલાં હતાં, તેથી તેને પણ સોનાના કડાં પહેરવાની હાંશ થઈ. પછી બિદ્યા લઈ ગુરુની પાસે આવતાં ગુરુને કહેવા લાગ્યો કે તમે મને સોનાના કડાં પહેરાવો તો તમારી સેવા કરીશ. ગુરુએ કહ્યું કે—ત્યાગ માર્ગમાં એક પાઈ પણ પાસે ન રખાય તો સોનાના કડાં ક્યાંથી પહેરાય, જેથી મારે તારે નહિ બને. પછી ગુરુ શિષ્યને ત્યાં પરતો મૂકી આવ્યા ગયા. પાછળથી શિષ્ય પૈસા પેદા કરવા લાગ્યો. થોડા વખતમાં પૈસા એકઠા કર્યા. પછી તે નગરમાં એક સોની શહેતો હતો તેની મિત્રાઈ કરી. સોની ધૂત્ત છે તેની તે ચેલાને ખગર નથી, તેટલું જ નહીં પરંતુ તેથી પણ વિશેષ તે સોની ખજા ધૂત્તને વિશ્વાસઘાતી હતો. કેટલોક વખત વીત્યાબાદ ચેલાએ પોતાના ધંધામાં બે પૈસા સાધારણ રીતે ઠીક પેદા કર્યા, એ બાણી સોનીને ચેલાએ કહ્યું કે—‘લાઈ મારી પાસે રૂપીયા એકઠા થયા છે, તેનાં સોનાના કડાં બનાવી દે.’ એથી સોનીએ કહ્યું—‘લાઈ ! હું તારા દાગીના નહીં ઘડી આપું. મારે ચોકસી—નાણાવટી સરાફ—સોની લોકો સાથે અણબનાવ છે, જેથી મારી સાખ બગાડી દીધી છે, માટે તું બીજા સોનીની પાસે ઘડાવી લે. કાલે મારા દેખી લોકો તને ભંભેરી ભૂત બનાવી વહેમમાં નાખી દે કે આ દાગીના તો પિતળના છે બહુ ખાઈછી ખાધી છે, તને ઠગી લીધો છે, વગેરે કંઈ વાતોની ભ્રમનાબળમાં તને નાખી દે તો આપણા સ્નેહને ધક્કો પહોંચવાનો વખત લાવી મૂકે, માટે બીજા પાસેથી બનાવી લેવામાં આપણુ બંનેને લાભ છે.’ આવાં વિશ્વાસ બેસાડનારાં વચન સાંભળી ચેલાને વધારે વિશ્વાસ પેદા થયો. જેથી તેણે કહ્યું કે—‘હું તારા વગર બીજા સોનીનો વિશ્વાસ જ રાખતો નથી, તું જે કરી દઈશ તે મારે સહી છે. લોક ગમે તે લવારો કરશે, પણ માનવું કે ન માનવું તે મારી મરજી ઉપર છે, માટે તું પોતે જ દાગીના તૈયાર કર.’ ચેલાએ આમ કહ્યું છતાં પણ વધારે વિશ્વાસ બેસાડવા સોનીએ દાગીના બનાવી દેવાની ના પાડી. જેમ જેમ તે ના પાડતો ગયો તેમ તેમ ચેલાને તેનું પ્રમાણિકપણું વધારે ઠંસતું ગયું. એ ખિચારા ભોળા ચેલાને ખગર ન હતી કે આવા ઠગારા મિત્ર વધારે પ્રપચી હોય છે, તેમ જ ઘણા પ્રમાણિકતાનો ડોળ દેખાડનારા ઘણા અપ્રમાણિક હોય છે. આમ હોવાથી સોનીએ ચેલાને પક્કો વિશ્વાસ બેસાડ્યો, જેથી તેણે તે જ સોની મિત્રને દાગીના કરવાનું સોંપ્યું. સોનીએ પણ સારા ચાખખા દાગીના બનાવી તોલ આંકી કીંમતની ચીઠી લખી આપી ચેલાને. દઈ વધારે વિશ્વાસ બેસાડી ઠગાઈમાં ફેલેલ પામવા દાગીના આપી કહ્યું કે—‘આ દાગીના લઈ સરાફ—નાણાવટી—સોની ચોકસી પાસે જા અને માફ નામ આપ્યા વગર કીંમત કરાવ, બે આ

ચીઠીમા લખ્યા પ્રમાણે તોલ અને કીમત પ્રમાણે કીમત અકાય તો મને સાચો મિત્ર જાણુએ ' એમ કહી ચેલાને સોનીએ ચૌટામા ચોકડ્યો બ્યારે ચૌટાના ચોકસીબજરમા દાગીનાઓના તોલ કીમત માટે ચોકસી કરાવી તો ચોકસ ગીતે સોનાની ચીઠી પ્રમાણે જ કીમત અકાણી ત્યારે ચેલાને પૂરા વિશ્વાસ પેદા થયો, અને હરખાતો હરખાતો ઘેર આવી મિત્રની તારીફ કરવા લાગ્યો તે પછી તે દાગીનાઓને ઓપવા માટે ચેલાએ આપ્યા, એમલે તેણે ઓપીને ખીજે દહાડે આપવાનો ઠરાવ કર્યો સોનીએ તો દાગીના ઘડવા લીધા ત્યારથી જ તે તે દાગીનાની ખરેખર તોલ ઘાટના પિતળના દાગીના તૈયાર કરવા માડ્યા હતા, જેથી તે સોનાના દાગીના ધરમા મૂક્યા અને પિતળના દાગીનાને ઓપી ખીજે દિવસે તે યોગી દિપ્યને સોપ્યા અને લલામણુ ડરી ડે- ' આ દાગીના આજે પાછા અકાવા લઈ જા અને માડ નામ આપી અકાવી આવ માડ નામ આપતા વેત જ તે બધા લોકો આ પિતળના જ દાગીના છે એમ એક અવાજે કહેશે, માટે તે ગમ્મત જોઈ આવ ' ચેલાએ તે જ પ્રમાણે કયું તો તમામ ચોકમી લોકો તે સોનીનું નામ દેતા જ અને દાગીના દેખતા જ બોલી ઉઠ્યા કે ' આ તો દાગીના પિતળના છે ? ચેલો બોલ્યો- ' તમે બધા ખોટા છો, કાલે તો આજ દાગીનાઓને સોનાના કહેતા હતા અને આજે પિતળના થઈ ગયા ! ' ચોકસી બોલ્યા- ' લાઈ ' તે દાગીના ખીજ ને આ દાગીના ખીજ, તુ વિશ્વાસથી છેતરાય છે માટે જરા વિચાર કર, નહીં તો પસ્તાવાનો વખત આવશે એ સોની હુઆઓનો ને પૂતારાઓનો પીર છે ' આ પ્રમાણે મત્ય કથન સાલજ્યુ, તો પણ પૂર્ત મિત્રે પોતાના જ વચન ઉપર પૂર્ણ વિશ્વાસ બેમારેવો ટેવાથી તે સત્ય વચનને અસત્ય ગણી કોઈનું કહેવું ન માનતા સોની મિત્રના જ વચનને વગગી રહી ચેલાએ પિતળના દાગીનાઓને સોનાના જ માની લીધા

આ દૃષ્ટાંત સુજળ કુચુરના ઠસાવેલા કુધર્મ બોધ વડે લીન બનેલા મનવાળો થવાથી સદ્ગુરુનો બોધ પ્રાપ્ત થાય છતા, પણ તેને ન સ્વીકારતા કુબોધને જ વગગી રહે કદાચિત્ત પૂર્વ પુણ્યાનુયોગથી ગુરુની સેવા પ્રાપ્ત થઈ અને ગુરુ સમીપ જઈને બેસવાનો યોગ પણ પ્રાપ્ત થયો, તદપિ જે વખતે ધર્મનો ઉપદેશ માલગવાનો સમય પ્રાપ્ત થાય તે વખતે અતરાયના યોગે તે ધર્મોપદેશ સાલગવો મુશ્કેલ થઈ પડે તે વખતે ઉધના ઝોક આવે, વિકથા પ્રમાદ વગેરેમા સમય બચ જેથી નિશ્ચિતતાને ઝોકાગ્રતા વડે ધર્મ વચન સાલગી વિચારી મનન કરવાનો લાલ મળી ન શકે કદી પુણ્ય મયોગથી ગુરુની પાસે તે બધાથી દૂર ગ્દી ધર્મ બોલ માલગવો ઉદય આવ્યો, તો પણ ધર્મ સબધી તત્ત્વની બુદ્ધિ પ્રાપ્ત થવી ઘણી જ મુશ્કેલ છે વસ્તુને વસ્તુપણે જાણવી તે કડિન છે ધર્મબોધ મળ્યા છતા તત્ત્વ બુદ્ધિ ન આવે કારણ કે દિવમ રાત્રિ શૂગારાદિ રમપ્રધાન એવી કથા, સાપાત્ર થ, અનગરગ, કોકશાસ્ત્ર વગેરે શગાર રમ પ્રધાન ગ્રંથો વાચવામા, માલગવામા લીન રહેઈ માડ લાગે, એથી ધર્મોપદેશવાળી કથાઓ સાબગી તેમથી શૂગાર, હાસ્ય, રીઝ, વીરસ

અહણ કરે, પણ શાંતરસ અહણ ન કરે, તો તેથી પણ આત્મગુણ પ્રાપ્ત થવા પામતો નથી. કદાપિ કાળે મહત્ પુણ્યના યોગથી દેશના શ્રવણ કરી ધર્મતત્ત્વ અહણ કર્યું; પરંતુ હે સુજનો ! તત્ત્વની વાત પર સદ્ગુણ-પૂર્ણ પ્રતીતિ આવવી ઘણી જ દુર્લભ છે; કેમકે કેટલાક શ્રોતાઓ પોતાનું કહાપણ વાપરી કહેશે કે-ગુરુ આમ કહે છે; પરંતુ મેં જે વાત અહણ કરી છે તે આ પ્રમાણે જ હોવી જોઈએ. અથવા હું સમજું છું-એમ કહી ગીતાર્થ ગુરુના વચન તરફ દરકાર ન રાખે, અને કેટલાક શ્રોતાઓ તો હામાડોળમાં પડી ગર્વમાં ઘેરાઈ ગુરુ વચન પર વિશ્વાસ ન રાખતાં આમ હશે કે તેમ હશે ?! એવી શ્રમણામાં જ મસ્ત રહેવાથી શ્રદ્ધા વિમુખ રહે છે. —૬ થી ૧૦

આપ વિચારે પામીયે, કહો તત્ત્વ તણો કિમ અંત રે;
આલસુઆ ગુરુ શિષ્યનો, ઇહાં ભાવ જે મન વૃત્તાંત રે. ૬૦ સંવેગ ૧૧
ખઠર છાત્ર ગજ આવતાં, જિમ પ્રાપ્ત અપ્રાપ્ત વિચાર રે;
કરે ન તેહથી ઉગરે, તેમ આપ મતિ નિરધાર રે. તે ૦ સંવેગ ૧૨
આગમ ને અનુમાનથી, વલી ધ્યાન રસ ગુણ ગેહ રે;
કરે જે તત્ત્વ ગવેષણા, તે પામે નહિ સંદેહ રે. તે ૦ સંવેગ ૧૩
તત્ત્વ ઘોષ તે સ્પર્શ છે, સંવેદન અન્ય સ્વરૂપ રે;
સંવેદન વંધ્યે હુઈ, જે સ્પર્શ તે પ્રાપ્તિ રૂપ રે. જે ૦ સંવેગ ૧૪
તત્ત્વ તે દશવિધ ધર્મ છે, અંત્યાદિક શ્રમણનો શુદ્ધ રે;
ધર્મનું મૂલ દયા કહી, તે અંતિ ગુણે અવિરૂદ્ધ રે. તે ૦ સંવેગ ૧૫

અર્થ:—માટે હે શ્રોતાગણ ! તમો જ કહો કે આવા આપમતિયા વિચારથી તત્ત્વની વાત કેમ પ્રાપ્ત થઈ શકે ?! ન્યારે ગુરુવચનને શ્રદ્ધાપૂર્વક અહણ કરે ત્યારે જ તત્ત્વ પ્રાપ્ત થઈ શકે; પણ જે આ શુભ છે આદરવા યોગ્ય છે, અને આ અશુભ છે ને ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે, એવી વાતો ન્યારે સુવાદિકના મુખથી સાંભળીને ધારે ત્યારે જ તત્ત્વ પામી શકે તે સિવાય તત્ત્વ પામી શકે નહિ. ન્યારે આગસને છોડી, ધર્મ શ્રવણની રૂચિ લાવી, ગુરુમુખે શ્રીજિનવચન શ્રવણ કરી, નિઃસંદેહ થઈ, શંકા સમાધાન દ્વારા દૃઢ કરે ત્યારે તત્ત્વ મેળવવા લાયકશાળી થાય. ગુરુ અને શિષ્ય બંને ન્યારે આગસ રહિત હોય ત્યારે જ તત્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે. અહિં દ્રષ્ટાંત અન્યદર્શની ગુરુ શિષ્ય કે જે આગસ હતા તેનું આપે છે-એક ગુરુને એક શિષ્યનો સંયોગ મળ્યો છે કે જે બંને આગસ હતા, અને તે બંને ગામની બહાર ઝૂંપડી બાંધીને રહેતા હતા, તેઓ વસ્ત્ર

રહિત છે અને ભિક્ષા માગી ઉદરપૂરતી કરે છે પોષ મહિનાનો વખત આવી લાગતા હીમ પડવાને લીધે જાને ટાઢે કરવા માડ્યા, પણ તે જાને આગસુ હોવાથી ઠડીને લીધે ભિક્ષા લેવા પણ પુઝે કરાયું નહીં જેથી અરધા ભૂખ્યા તરસ્યા આવી આજમને લીધે ઝુપડીમા ન જતા જુનુ લુગડું ઝોઢી મ્હો ઢાકી બહાર જ સૂઈ ગયા ઢાડ્યે મ્હોઝે આગસુ ગુરુ શિષ્યને પૂછવા લાગ્યો-‘શિષ્ય ! આજે ટાઢ ધણી વાય છે, માટે આપણે તે ઝુપડીમા શિષ્ય કે બહાર ?’ આગસુ શિષ્યે વગર જોયે કહ્યું-‘આપણે ઝુપડીની અદર જ છિયે દરમ્યાન કોઈ કુતરે ટાઢને લીધે આવી પામે સૂઈ ગયું, તેના ઉપર ગુરુનો હાથ પડતા શિષ્યને પૂછવા લાગ્યો ‘મો શિષ્ય ! મમ પુચ્છ ઘર્ષતે ! તદા શિષ્યેણ ચિત્તિત કચ્છાટિકાયરણ્ડ મૃદિત્વા મવાન્ પુચ્છતીતિ શિષ્ય પ્રાહ મો ! ગુરવ તત્પુચ્છ વક્ષાત તદ્ગલ્પનપરેણ શયને ત્વયા યતિતથ્’ આ પ્રમાણે બેઉ જણ ઉદમરહિત ટોવાને લીધે ત્યા જ આખી રાત ટાઢમા પડી રહ્યા અને પોતાની ઝુપડીમા ગયા નહિ તેથી મવાજે હીમ પડ્યાથી બેઉ જણ ઠરી જતા મરણને શરણ થયા તેમ જ આગસુનો આ પ્રમાણે ઉદમને વધાવી લેતા નથી અને તે મતિ કંપનાએ કોઈને પૂછે પણ નહીં, ઉદમ પણ ન આદરે અને તત્વગરેવણ પણ ન કરે તો તે તત્વ કયાથી મેળવી શકે ?

ખીજે પણ એને જ લગતો મતિકંપના ઉપર દાખલો છે કોઈ એક મૂખ શિષ્ય વેદીયા ઢાર જેવો વેદશાસ્ત્ર ભણેલો રસ્તામા ચાલ્યો જતો હતો, દરમ્યાન રાજનો ગાંડો હાથી હાથીસાળામાથી લાગી આવતો હોવાને લીધે માવતે કહ્યું-‘ભાઈ ! બધા વચમાથી દૂર હડી જાઓ, નહીં તો આ મદોન્મત્ત હાથી વળતે નુકસન ન કરી બેઝશે આવું સાલગી બધા લોકો તો માર્ગમાથી હડી ગયા, પણ પેવો વેદીયો કે જે શાસ્ત્રો તો ભણ્યો હતો તથાપિ અર્થ વિચેનાદિથી અજાણ હતો, તે ત્યાથી દૂર ન ખસતા મન કંપનાના સાગ રમા ફૂલવા લાગ્યો, આ હાથી માલસને મારે છે તે પ્રાપ્ત થએલાને મારે છે ! કે અણુ પામ્યાને મારે છે ? જ્યારે પ્રાપ્ત થએલાને મારતો હોય તો હાથી ઉપર બેઠેલા માવતને કેમ મારતો નથી ? અને જો પોતાને હાથ લાગેલા માવતને મારતો નથી અને અણપામ્યાને મારતો હોય તો સર્વ જગતના લોક એને અણપામ્યા જેવા છે તેને કેમ મારતો નથી ? આવો વિચાર કરી ત્યા જ બિલો રહ્યો જેથી હાથીએ સૂઢથી ઝાડી ચીરીને મારી નાખ્યો’ મતવળ એ જ કે ઢાઈનું કહેવું ન માનતા પોતાની જ મતિએ વિચાર કરતો તે ત્યા જ બિલો રહ્યો તેથી મરણ પામ્યો આવી જ રીતથી જે આપમતિ હોય તે હુમેશા હુબ જ પામી નરક નિગોદાદિના લોખ્તા થાય છે, પરંતુ જે મનુષ્ય ગુરુમુખથી વાત જાણી કહેલા માર્ગે વિચરે તો બેશક તત્ત્વ પામે સમસ્ત પ્રકારના જ્ઞાનવડે કરીને સહિત, જિનેશ્વર દેવ પ્રથિત અને ગણધરગુહિત સૂત્રો-આગમ તથા અનુમાનપ્રમાણથી એટલે આગમમા જેવી રીતે જિનેશ્વરે કહેલ છે તે તથા અનુમાનપ્રમાણ વડે તથા આદરણીય જે ધર્મ ધ્યાન, શુકલ ધ્યાનના ચાર ચાર પાયા છે તે દ્વારા ચિતવન કરવાથી ઉત્પન્ન થએલા

ધર્મ રસ દ્વારા ગુણસ્થાનક પ્રાપ્તિરૂપ જે તત્ત્વની ગવેષણા કરે તે તત્ત્વને પામી શકે છે, એમાં કશો સંદેહ નથી. તત્ત્વનું જાણપણું તેને જ તત્ત્વજોધ કહેવામાં આવે છે. તેના જે પ્રકાર છે, તે એ કે સ્પર્શ તત્ત્વજોધ અને સંવેદન તત્ત્વજોધ તે પૈકી સ્પર્શ તત્ત્વજોધનું સ્વરૂપ એ છે કે જે મનુષ્યને તત્ત્વશાસ્ત્રો અર્થાત્ જિનાગમ સાંભળીને શ્રીજિનેન્દ્ર પ્રરૂપિત તત્ત્વસમ્યક્ત્વાદિ પ્રાપ્તિપૂર્વક-શ્રદ્ધાપૂર્વક નવ તત્ત્વ એટલે જીવ-અજીવ-યુક્ત-પાપ-આશ્રવ-સંવર-નિર્જરા-જોધ અને મોક્ષ, એ નવે તત્ત્વો વગેરેનો અવજોધ થાય, નિર્મળ અધ્યવસાય વડે, આત્મપરિણતિ પરિપાક પછે-મન, વચન, શરીરની એકાગ્રતાની સ્થિરતા વડે-ભાવની શુદ્ધિ વડે-સદ્ગુરુના ઉપદેશ રૂપ અમૃતના યોગ વડે, સદ્ગુણ શ્રદ્ધાસંયુક્ત વસ્તુ ધર્મને ગ્રહણરૂપપછે ચિત્તની જે વૃત્તિ થાય એવો જે તત્ત્વજોધ તે સ્પર્શતત્ત્વજોધ કહેવાય છે. અને જે શ્રદ્ધા રહિત સમ્યક્ પ્રકારે વસ્તુના સ્વરૂપને જાણપણામાં ધારે તે સંવેદન તત્ત્વજોધ કહેવાય છે. કારણ કે સંવેદન તત્ત્વજોધ વાંઝણી સ્ત્રી સરખો હોવાથી કશું ફળ આપી શકતો નથી, પણ સ્પર્શતત્ત્વ જોધ તો પ્રાપ્તિરૂપ ફળદાયી છે, માટે સંવેદનનો ત્યાગ કરી સ્પર્શને અંગિકાર કરવો. હવે પરમતત્ત્વરૂપ દશ પ્રકારનો યતિધર્મ છે તે કહે છે:—અંતિ-ક્ષમા ગુણ તે ક્રોધ ઉપર વિજય મેળવવો ૧, માર્દવ નિરાભિમાનતા ગુણ તે માનનો પરિત્યાગ કરવો ૨, આર્જવ નિષ્કપટતા ગુણ તે માયા કપટનો ત્યાગ કરવો ૩, નિર્લોભતા ગુણ તે લોભને તિલાંજલિ દેવી ૪, તપગુણ તે છ બાહ્ય ને છ અભ્યંતર એમ બારે લેદનો તપ કરવો ૫, સંયમગુણ તે સત્તર પ્રકાર વડે સંયમ પાળવું ૬, સત્યવક્તા ગુણ તે ચારે નિષ્કેષ વડે સાચું બોલવું ૭, શૌચગુણ તે ભાવશૌચાદિ ૮, અક્રિયનત્વ તે પરિગ્રહ ત્યાગરૂપ ૯, અને બ્રહ્મચર્ય ગુણ તે અઢાર લેદયુક્ત બ્રહ્મચર્ય ૧૦, આ દશ લેદથી અલંકૃત ધર્મનું સેવન કરવામાં આવેથી દેવ-મનુષ્ય-તિર્યચ-નરક એ ચારે ગતિરૂપ ભવભ્રમણનો અંત કરી પાંચમી મોક્ષ ગતિ પમાડે છે. હવે તે ધર્મનું મૂળ દયા છે એથી ધર્મનું મૂળ દયા કહેવામાં આવે છે. અને જ્યાં દયા નથી ત્યાં ધર્મ નથી. દશ પ્રકારના ધર્મમાં પહેલા ક્ષમાની ગણના છે તે એટલા જ માટે કે જ્યારે ક્રોધનો પરાજય કરવામાં આવે ત્યારે જ ક્ષમાગુણ પ્રકટ થાય છે. અને જ્યારે ક્ષમા પ્રકટ થાય છે ત્યારે સાથે દયા હોય છે જ; તે માટે દયામય ધર્મ છે એ પ્રથમ યતિધર્મ છે.

—૧૧ થી ૧૫

વિનયને વશ છે ગુણ સવે, તે તો માર્દવને આયત્ત રે;

જેહને માર્દવ મન વરચો, તેણે સવિ ગુણ સંપત્ત રે. તે૦ સં૦ ૧૬

આર્જવ વિણ નવિ શુદ્ધ છે, નવિ ધર્મ આરાધે અશુદ્ધ રે;

ધર્મ વિના નવિ મોક્ષ છે, તેણે ઋણુ ભાવી હોય ખુદ રે. તે૦ સં૦ ૧૭

દ્રવ્યોપકરણ દેહનાં, વહી ભક્ત પાન શુચિ ભાવ રે;

ભાવ શૌચ જિમ નવિ ચલે, તિમ કીજે તાસ ખનાવ રે. તિ૦ સં૦ ૧૮

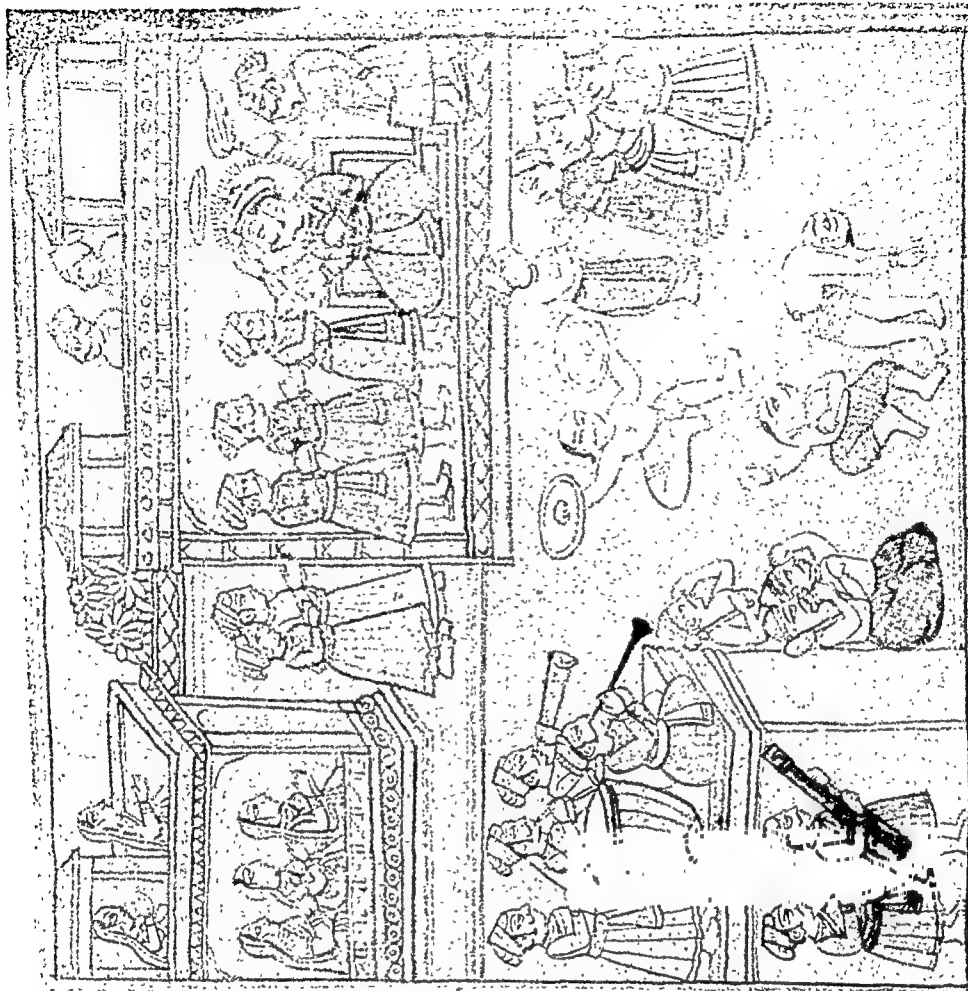
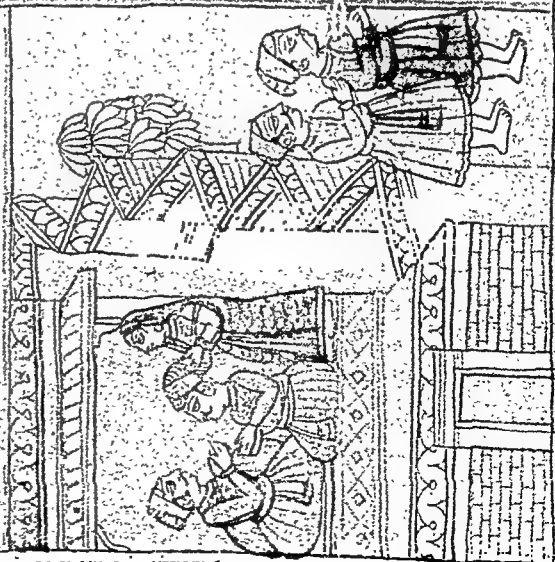
પંચાશ્રવથી વિરમીયે, ઈન્દ્રિય નિગ્રહી જે પંચ રે;

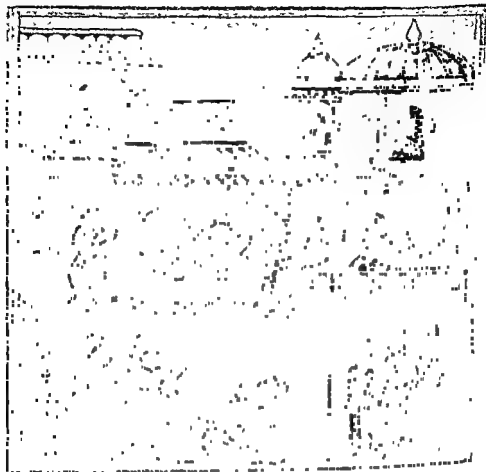
ચાર કપાય તણ દંડ જે, તણ્યે તે સંજમ સંચ રે. ત૦ સં૦ ૧૯

ખાંધવ ધન ઈન્દ્રિયસુખ તણે, વલિ ભય વિગ્રહનો ત્યાગ રે;

અહંકાર મમકારનો, જે કરશે તે મહાભાગ રે. જે૦ સં૦ ૨૦

અર્થ:—યતિ ધર્મનો ખીજે લેદ નિરાભિમાનતા શુણ છે. તે શુણ બ્યારે અહંકાર-દ્રોહ-મતસર-ઈર્ષ્યા વગેરે દોષોનો ત્યાગ કરે ત્યારે જ પ્રાપ્ત થાય છે. પણ તે શુણ વિનયને આધિન રહેલ છે; કેમકે અભિમાનનો ત્યાગ થાય તો જ નમ્રતાપણું-વિનય પ્રાપ્ત થાય છે, અને બ્યારે વિનય પ્રાપ્ત થાય ત્યારે જ દેવ-શુર-ધર્મ એ રતનત્રયી ફળદાયક નીવડે છે. જે જે શુણ છે તે તે ણધા વિનયની પ્રાપ્તિથી જ પ્રાપ્ત થઈ સર્વશુણસંપન્ન થવાય છે. મતલબ એ જ કે વિનય વિના કોઈ પણ શુણ કોઈને પણ પ્રાપ્ત થઈ શકતો નથી, તેમ સર્વોત્તમ કરણી કરવામાં આવે છતાં પણ જો તેમાં વિનયને સંભાળવામાં ન આવે તો તે તમામ કરણીઓ શૂન્ય જેવી ગણાય છે; માટે જ માર્ગવ શુણ માનનો ત્યાગ કરવાથી અવશ્ય પ્રકટ થાય છે. યતિ ધર્મનો ત્રીજો લેદ સરલતાપણું છે, તે સરલતાશુણ બ્યારે કુટિલતા-વાંકાઈ-કપટપણું ઇલાદિ માયાના ઘરનું નિકંદન કરવામાં આવે ત્યારે જ પ્રકટ થાય છે; કેમકે બ્યાં લગી કુટિલતા-કપટ વગેરે હોય છે ત્યાં લગી સરલતા-નિષ્કપટતા શુણ પ્રકટ થવા જ પામતો નથી. તેમ જ સરલતા વગર ધર્મની પણ શુદ્ધિ થતી નથી, -કપટથી કરવામાં આવનારી ધર્મકરણી અશુદ્ધ જ ગણાય છે. બ્યાં લગી આર્જવતા નથી ત્યાં લગી શુદ્ધ ધર્મનું આરાધન થઈ જ શકતું નથી. અને શુદ્ધ ધર્મના આરાધન વગર મોક્ષની પ્રાપ્તિ થતી નથી; માટે જ આત્માના ણવત્તરપણા વડે શુદ્ધ ચારિત્રના અભ્યુદયથી નિર્મળ આત્માના યોગે કુટિલતાદિ દોષત્યાગ કરી આર્જવશુણ, ધર્મની પુષ્ટિ કરી શકે છે. યતિધર્મનો ચોથો લેદ શૌચ શુણ છે. તેના બે લેદ છે—એક દ્રવ્યશૌચ અને ખીજે ભાવશૌચ. તે પૈકી દ્રવ્યશૌચ એ કહેવાય છે કે શરીરનાં દ્રવ્યોપકરણ જે હાથ પગ આંગળીઓ વગેરે છે તે ણધાં દેહનાં દ્રવ્યોપકરણ, તથા પુસ્તક વસ્ત્ર પાત્રાદિ, કિંવા આહારપાણી વગેરેને (રાગ રહિત-ત્રેતાણીય દોષ વગરના આહાર વગેરેને) ગ્રહણ કરવો તે, અને ભાવશૌચ એ કહેવાય છે કે જે રીતથી આત્માના પવિત્ર અધ્યવસાય ધારણ કરવાવડે મનની કપાયદહેરો વગેરેથી રહિત શુદ્ધ વૃદ્ધિ પામતી ધારાએ ભાવશૌચ પ્રકટ થાય છે. તે ભાવશૌચ અચળ રહી શકે તેવી રીતે તેને અગિયાર કરવો, એટલે જેમ જેમ

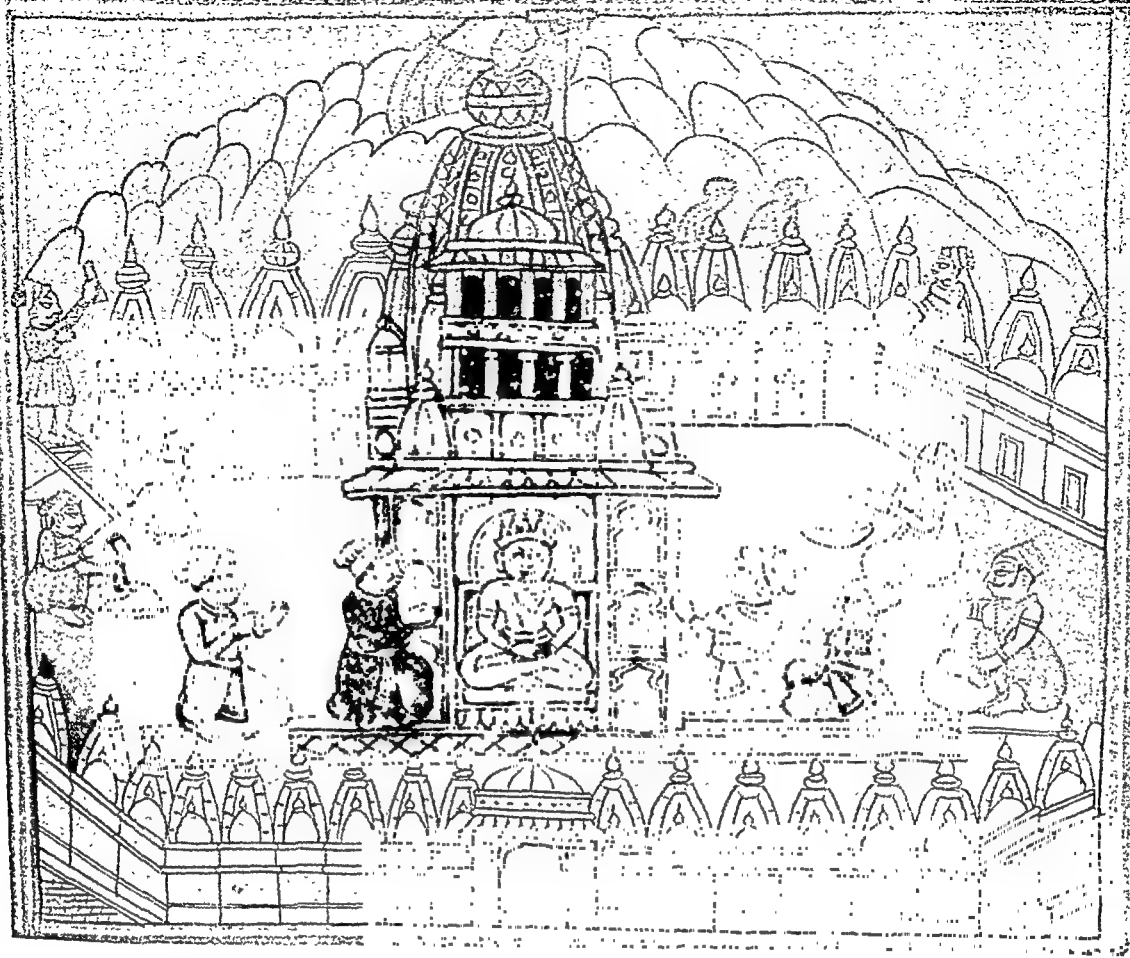
[illegible]

चित्र १८०

सिद्धपत्नी पूज करने श्रीमान

(पान २१२)

ચિત્ર ૧૮૧

શ્રી ઋષભદેવનું દેરાસર

(પાનું ૨૧૬)

ચિત્ર ૧૮૨

મહાદેવજીના મરનક ઉપર ગંગાધારા અને વિષ્ણુનો
અમુદ્રમાં ત્રાસ

(પાનું ૨૧૭)

ચિત્ર ૧૮૩

નગરમાં રથાનમાં ધ્યાન ધરતો શ્રીપાલ

(પાન ૨૧૧)

ભાવશૌચ વધે તેમ તેમ યતિધર્મ વધે અને યતિધર્મ વધવાથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ પણ સહેલી થઈ રહેશે; માટે શૌચધર્મ આદરવો. યતિધર્મનો પાંચમો ભેદ સંયમગુણ છે. તે સંયમ પ્રાણુતિપાત, મૃષાવાદ, અદત્તાદાન, મૈથુન અને પરિગ્રહ એ પાંચ આશ્રવ તેનાથી દૂર રહેવામાં આવે તો જ ધર્મપ્રાપ્તિની સફળતા હાથ લાગે છે. એ પાંચ આશ્રવ અનાદિ-કાળથી આત્માની સાથે જ રહેનારા હોવાથી પાપોપચિત્તપણે દુષ્ટ ગતિ દેનારા છે. તે પંચાશ્રવ, તથા, સ્પર્શેન્દ્રિય, રસેન્દ્રિય, ગ્રાણેન્દ્રિય ચક્ષુરિન્દ્રિય અને શ્રોતેન્દ્રિય એ પાંચે ઈન્દ્રિયોતું દમન કરવું, તેમ જ ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ એ ચારે કષાયને ત્યજી દેવા. અને મનોદંડ, વચનદંડ, કાયદંડ, એ ત્રણે દંડને તિલાંજલિ દેવી; બ્યારે આ સત્તર પ્રકાર દૂર કરવામાં આવે ત્યારે આત્માની અંદર સંયમ સ્થિર થઈ શકે છે. જે સત્તરમાંથી એક પણ હોય તો સંયમ પણ મલીનતાવંત જ રહે છે; માટે સત્તરે ગુણોને પ્રગટે તેનો સંયમ મોક્ષાર્થિએ કરવો હવે યતિધર્મનો છઠ્ઠો ભેદ મુક્તિગુણ છે. તે ભાઈ, મા, બાપ, બહેન, સંતતિ વગેરે તથા સોના, રૂપા, ઘર, હાટ, પ્રમુખ. વળી, ઈન્દ્રિયસુખ તે ખાવાપીવા તથા સોના, રૂપા, ઘર, હાટ, પ્રમુખ વળી ઈન્દ્રિયસુખ તે ખાવાપીવા તથા વસ્ત્રદાગીના વગેરેનો વિલાસ, શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ વગેરે સર્વ ઈન્દ્રિયસુખનો તથા આલોક પરલોક આલુવિકા વગેરે સાતે ભયનો કલેશ-વિષાદ-ઈર્ષ્યાનો અને જગતમાં હું જ ડાહ્યો-ધનવાન-સુખિયો-જ્ઞાની છું તે અહંકાર, તેમ જ આ બધું મહાઈ જ છે તે મમકારનો ત્યાગ કરે તેને જ મહા ભાગ્યવંત સમજવો; બ્યાં સુધી એ બધાંઓનો ત્યાગ ન થાય ત્યાં લગી સંસારચક્રનો અંત આવતો નથી, જેથી તેનો ત્યાગ કરી નિર્લોભતા ગુણ અંગિકાર કરવો. —૧૬ થી ૨૦

અવિસંવાદન જોગ જે, વલિ તન મન વચન અમાય રે;

સત્ય ચતુર્વિધ જિન કહો, બીજે દર્શને ન કહાય રે. બી૦ સં૦ ૨૧

ષડ્વિધ બાહિર તપ કહ્યું, અભ્યંતર ષડ્વિધ હોય રે;

કર્મ તપાવે તે સહી, પડિસોઅ વૃત્તિ પણ બેય રે. ૫૦ સં૦ ૨૨

દિવ્ય ઔદારિક કામ જે, કૃત અનુમિત કારિત ભેદ રે;

યોગ ત્રિકે તસ વર્જવું, તે બ્રહ્મ હરે સવિ ખેદ રે. થા૦ સં૦ ૨૩

અધ્યાતમવેદી કહે, મૂર્ચ્છા તે પરિગ્રહ ભાવ રે;

ધર્મ અક્રિયનને ભણ્યો, તે કારણ ભવજલ નાવ રે. તે૦ સં૦ ૨૪

અર્થ:—યતિધર્મનો સાતમો સત્ય ગુણ છે. જેની અંદર કોઈ જાતનો વિરોધ વિસંવાદ ન હોય અર્થાત્ વસ્તુને વાસ્તવિક રીતે વસ્તુપણે માને તે અવિસંવાદ યોગને ધારણ કરવામાં આવે, તે પહેલા પ્રકારનું સત્ય. શરીરને અકુટિલતાપણે પ્રવર્તવું તે

બીજા પ્રકારનું સત્ય. મનને અકુટિલતા પ્રમાણે પ્રવર્ત્તાવણું તે ત્રીજા પ્રકારનું સત્ય અને વચનને અકુટિલતાપણે પ્રવર્ત્તાવણું તે ચોથા પ્રકારનું સત્ય. આ ચારે પ્રકારના સત્યને અંગિકાર કરવામાં આવે. તથા ચોવીશ તીર્થ'કર આદિ નામ સત્ય. તેઓની લાકડા, પથ્થર ધાતુ વગેરેના જિંજોની સ્થાપના કરવી, અથવા તો ચિત્ર અક્ષર આલેખવા તે સ્થાપના-સત્ય. ઐશ્વિક વગેરે ભાવિ કાળમાં થનારા જિન તે દ્રવ્યસત્ય, અને શ્રીસીમંધર પ્રભુ વગેરે વિચરતા તીર્થ'કર તે ભાવસત્ય. આ પ્રમાણે ચાર નિશ્લેષા સહિત સત્ય શ્રીજિનેન્દ્રે જ લવ્ય જીવોના ઉપકારાર્થે ઠાણંગસૂત્રમાં કહેલ છે, તે સત્ય ધર્મને ગ્રહણ કરવો. જૈનદર્શન સિવાય બીજા પાંચે દર્શનમાં આ વાર્તા કથન કરેલ છે જ નહીં. યતિ ધર્મનો આઠમો ગુણ તપ છે. તેમાં પણ જઘન્યપણે નોકારશી તપ અને ઉત્કૃષ્ટપણે ભવજીવ સુધી અનશન મત-એમ બે તપનો સમાવેશ થાય છે. બાકી રહેલ તે મધ્યમ. તે તપના બાર ભેદ છે. તે પૈકી છ બાહ્ય તપભેદ છે તે એ કે—જેની અંદર ખાવાપીવાનું મિલકુલ બંધ તે અનશનતપ. જે આહારના પ્રમાણમાંથી એક બે ચાર કોળિયા ઝોણું ખાવું તે ઉણોદરી તપ. દ્રવ્યનો સંશ્લેષ કરવો તે વૃત્તિસંશ્લેષ તપ. રસોનો ત્યાગ કરવો તે રસત્યાગ તપ. લોચ વગેરે પરિસહ સહવા તે કાયકલેશ તપ. અને પાંચે ઇંદ્રિયોને કળવે કરવી તે સંલીનતા તપ કહેવાય છે. છ અભ્યંતર તપ એ કહેવાય છે કે—ગુરુએ આપેલું પ્રાયશ્ચિત લેવું તે પ્રાયશ્ચિત તપ. વિનય સાચવવો તે વિનય તપ. ગુરુનો વૈયાવચ્ચ કરવો તે વૈયાવચ્ચ તપ. સ્વાધ્યાય ધ્યાન કરવું તે સન્મજાતતપ. ધ્યાન ધરવું તે ધ્યાનતપ અને ઉપસર્ગ સંહન કરવા શરીર છાંડવું તે ઉપસર્ગ તપ કહેવાય છે. આ છ અભ્યંતર અને છ બાહ્ય તપ મળી બાર ભેદ થયા. તે તપ દ્રવ્ય અને ભાવથી કરવો. એ તપ કર્મને બાળી ભસ્મ કરનાર હોવાથી નિશ્ચેથી પ્રતિશૌચવૃત્તિથી એટલે કે ઇંદ્રિયોને ન ગમે તેવી પ્રતિકૂળ વૃત્તિ વડે જ કરવો યોગ્ય છે. યતિ ધર્મનો નવમો ભેદ બ્રહ્મચર્ય છે. તે વૈક્રિય શરીર તથા ઔદારિક શરીર સંબંધી કામભોગ એ બંનેનું કરવું, કરાવવું, અનુમોહવું એમ ગણતાં છ ભેદ થાય. તે એક એક ભેદને મન, વચન ને કાયા એ ત્રણ યોગ વડે ત્યાગ કરવાથી અઢાર ભેદ થાય છે. તે અઢાર ભેદવાળું સર્વ દુઃખહારક બ્રહ્મચર્યના ૧૮૦૦૦ ભાંગા પણ થાય છે. તે એવી રીતે કે—પૃથિવીકાય, અપકાય, તેડકાય, વાઉકાય, વનસ્પતિકાય, બેઈદ્રિય, તેઈદ્રિય, ચૌરીદ્રિય, પંચેદ્રિય, અને અજીવ એ દશ ભેદને દશ યતિ-ધર્મ વડે ગણતાં ૧૦૦ થાય, તે એક શ્રોતેદ્રિયે થયા. તે પાંચ ઇંદ્રિયોની સાથે ગણતાં ૫૦૦ ભેદ થયા તે એ આહારસંજ્ઞાએ થયા. તેવી ભયસંજ્ઞા, ગૈયુનસંજ્ઞા અને પરિગ્રહસંજ્ઞા એ ચારે ભેદથી ગણતાં ૨૦૦૦ ભેદ થયા. તેને મન વચન કાયા એ ત્રણેથી ગણતાં ૬૦૦૦ ભેદ થયા, તેને કરવું, કરાવવું, અનુમોહવું એ ત્રણેથી ગણતાં ૧૮૦૦૦ ભેદ થયા. તે અઢાર હજાર શીલાંગરથ કહેવાય છે. તે રથના ધોરી યજ્ઞ યતિધર્મનો નવમો ભેદ અનુવાળવો. યતિધર્મનો દશમો ગુણ અકિંચન-પરિગ્રહત્યાગ છે. આત્માને-અધિકરીને

કરે તે ચોથા ગુણુસ્થાનકથી માંડી ચૌદમા ગુણુસ્થાનક સુધી હોય છે, તેને અધ્યાત્મ કહે છે. તેના જે બાણકાર હોય તેને અધ્યાત્મવેદી કહેવામાં આવે છે. તે અધ્યાત્મવેદીઓ કહે છે કે જે મૂર્ખા છે તે જ પરિગ્રહનો ભાવ છે. મતલબ કે પોતાની પાસે ખાવા પીવાનું કશું ન મળે છતાં, પણ દરેક વસ્તુની ઉપર ઈચ્છા-મમતા રાખે તે પરિગ્રહ-ધારી જ કહેવાય છે. તેમ જ ધન-કુટુંબ-ઘર-વાડી-બગીચા વગેરે પોતાની પાસે વિદ્યમાન હોવા છતાં પણ તેની તરફ બિલકુલ મમતા નથી; તો તે પરિગ્રહ રહિત ગણાય છે. જો સત્યપણે પરિગ્રહ છતાં તેની તે ભણી ત્યાગવૃત્તિ છે તો તે અકિંચન જ છે; અને સાધુ ધર્મ તેને જ કહેલ છે માટે સંસારસાગરથી તરવા નાવ સરખા આ દશભેદવંત યતિધર્મને જ આદરવો કે જેથી શુદ્ધપણે કર્મનું શોધન થાય છે. —૨૧ થી ૨૪

પાંચ ભેદ છે ખંતિના, ઉવચારવચાર વિવાગ રે;

વચન ધર્મ તિહાં ત્રીન છે, લૌકિક દોય અધિક સોભાગ રે. લૌં સંં ૨૫

અર્થ:—આ દશમાં પહેલા ક્ષમા ગુણના પાંચ ભેદ છે તે એ કે-કોઈ પણ મનુષ્યે આપણો ઉપકાર કર્યો હોય તો તે મનુષ્યનાં કડવાં-કઠીન વચન સહન કરવાં તે ઉપકાર ક્ષમા કહેવાય છે. જે મનુષ્ય આપણા કરતાં વધારે બળવાન-સત્તાવાન હોય તેથી આપણે તેને કંઈ કરી શકિયે તેમ નથી; વાસ્તે તેના બોલ સાંખી રહેવામાં જ ભૂષણ છે; નહીં તો અપમાનને પ્રાપ્ત થવાશે, એમ સમજીને સામો જવાબ ન દેતાં ક્ષમાશીલ બને તે અપકારક્ષમા કહેવાય છે. ક્રોધનાં ફળ નઠારાં છે અને તેના વડે અનેક દુઃશ્મન ઊભા થતાં વિવિધ સંતાપ પ્રાપ્ત થાય માટે દુર્વાક્ય ખમી રહેવામાં જ ક્ષાયદો છે, એમ કર્મવિપાકનો ભય રાખવામાં આવે તે વિપાકક્ષમા કહેવાય છે. કઠીન વચન કહી કોઈનું દિલ દુભાવે નહીં તેમ પોતે પણ બીજાનાં કઠીન વચનો વડે પોતાના દિલને દુભાવે નહીં, એટલે કે વચન પરિગ્રહનો ઉપસર્ગ સહન કરે, સાવધ વચન ન બોલે તે વચનક્ષમા કહેવાય છે. કોઈ છેદનભેદન કરે તો પણ ચંદનને કાપતાં બેરતાં બાળતાં પણ પોતાની સુગંધ છોડે નહીં તેની પેઠે આત્માનો ધર્મ ક્ષમા જ છે માટે ક્ષમા જ રાખવી એમ ગજસુકુમારની પેઠે ક્ષમા ધારણ કરે, મૂળ ધર્મમાં સ્થિર રહે, તેરમા ચૌદમા ગુણુસ્થાનની ઇચ્છા કરે તે ધર્મક્ષમા કહેવાય છે. આ પાંચ પ્રકારની ક્ષમા પૈકી પહેલી ત્રણ પ્રકારની ક્ષમાઓ લૌકિક સુખ દેનારી છે; અને પછીની બે ક્ષમાઓ મોક્ષસુખને આપનારી છે. —૨૫

અનુષ્ઠાન તે ચાર છે, પ્રીતિ ભક્તિ ને વચન અસંગ રે;

ત્રણ ક્ષમા છે દોયમાં, અગ્રિમ દોયમાં દોય ચંગ રે. અં સંવેં ૨૬

વક્ષભ સ્ત્રી જનની તથા, તેહના કૃત્યમાં ભૂઓ રાગ રે;

પરિક્કમણાદિક કૃત્યમાં, એમ પ્રીતિ ભક્તિનો લાગ રે. અં સંવેં ૨૭

વચન તે આગમ આસરી, સહેજે થાયે અસંગ રે;

ચક્ર ભ્રમણુ જિમ દંડથી, ઉત્તર તદલાવે ચંગ રે. ઉ૦ સંવે૦ ૨૮

વિષ ગરલ અનુષ્ઠાન છે, તદ્દહેતુ અમૃત વલિ હોય રે;

ત્રિક તજવા દોય સેવવા, એ પાંચ ભેદ પણુ બેય રે. એ૦ સંવે૦ ૨૯

વિષકિરિયા તે જાણીયે, જે અશનાદિક ઉદ્દેશ રે;

વિષ તતખિણુ મારે યથા, તેમ ઈહ ભવ ફલ લેશ રે. તે૦ સંવે૦ ૩૦

અર્થ:—ક્ષમાનાં ચાર અનુષ્ઠાન એટલે ક્રિયાઓ છે ને તેના છ આવશ્યક છે. એટલે શ્રાવકનું પ્રતિક્રમણ અને યતિષગામ સન્નિધાય, અતિચાર, આલોચના વગેરે તે પડિક્રમણાવશ્યક કહેવાય. તથા જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર સંગ્રામી કાઉસ્સગ કરવા તે કાઉસ્સગ આવશ્યક કહેવાય. શક્તિ મુજબ પચ્ચખખાણુ કરવું તે પ્રત્યાખ્યાનાવશ્યક કહેવાય. આ ત્રણે આવશ્યકની અંદર પ્રીતિ-અનુષ્ઠાન બાજવું. અને સામાયિક, અઉવિસત્થો એ બેઉ જિનવંદનાવશ્યક તથા વાંદણાં દેવાં એ શુરુવંદનાવશ્યક એ ત્રણે આવશ્યકની અંદર લક્ષિ અનુષ્ઠાન છે. આગમાનુસારે પ્રવર્તવું તે વચન અનુષ્ઠાન, અને સહેજે ગની શકે તે અસંગાનુષ્ઠાન કહેવાય છે. આ ચારે અનુષ્ઠાનને આગળ કહેવામાં આવેલી પાંચે પ્રકારની ક્ષમાઓ, પૈકી પહેલી ત્રણ ક્ષમાઓમાં પ્રીતિ અને લક્ષિ એ ગાનને અનુષ્ઠાનને સમાવેશ છે. અને પાછળની બે ક્ષમાઓમાં વચન તેમજ અસંગ અનુષ્ઠાનને સમાવેશ થાય છે. માટે પાછળનાં બે અનુષ્ઠાન સુંદર માનીને અંગિકાર કરવાં. અનુષ્ઠાનનાં લક્ષણ શું હોય તે હવે કહેવામાં આવે છે. પોતાની સ્ત્રી અને પોતાની માતા એ ગાનને સ્ત્રી ભતિ છે અને ગાનને ઉપર બહાલ પણુ હોય છે; તથાપિ તે બેઉનાં કાર્યોની અંદર જૂદા જૂદા પ્રકારનો રાગ હોય છે. મતલબ કે સ્ત્રી ઉપર પ્રીતિરાગ અને માતા ઉપર લક્ષિરાગ હોય છે. તે જ મુજબ પડિક્રમણ-કાઉસ્સગ, અને પચ્ચખખાણુ એ ત્રણ આવશ્યકમાં પ્રીતિઅનુષ્ઠાન છે; કેમકે તેઓના સંગથી આગળ વિશેષ સુલુ વધે એથી પ્રીતિરાગ હોય છે, અને સામાયિક રૂપ ચારિત્ર, અઉવિસત્થારૂપ પ્રભુવંદન અને વાંદણારૂપ શુરુવંદન એ ત્રણ આવશ્યકમાં લક્ષિતપૂર્ણ ક્રિયા છે. એમ પ્રીતિ આ લોકના આશય અને લક્ષિ પરલોકની આશય હોવાથી અનુષ્ઠાનના લાગ હોય. વચન અને અસંગ એ બે અનુષ્ઠાનના ખુલાસા હવે કહે છે કે જેમ કુંભારનો ચાકડો પ્રથમ દાંડાના લાગથી વેગમાં ચાલી શકે છે, પણ પછીથી પોતાની મેળે સ્થેજે ફરી શકે છે, તેમ શ્રીવીતરાગ પ્રરૂપિત આગમની અંદર જેવી રીતે જ્ઞાન ક્રિયાનાં આલંબન કયેલ તેના અનુસારે આજ્ઞા મુજબ ધર્મમાં પ્રવર્તન કરે તે વચનાનુષ્ઠાન સમજવું. અને પાછળથી ઉત્તરકાળે તેના અભાવ વડે કોઈના આધાર વગર

પણ સહેજે આદત પડી રહેતાં જે પાંચ ક્રિયા થાય તે અમ્મગાનુષ્ઠાન સમજવું. યતિ-ધર્મની અંદર જે પાંચ ક્રિયા છે તે કહે છે.—વિષ—ગરળ, અનુષ્ઠાન, તદ્દહેતુ અને અમૃત એ પાંચ (ક્રિયા) છે. તે પૈકી પહેલી ત્રણ ક્રિયા આદરવા લાયક નથી, પણ જાણવા યોગ્ય જ છે; કેમકે તે આરિત્રવંતનું આરિત્ર દગ્ધ કરી દેનાર, લવણમણી વધારનાર અને દુઃખ અર્પનાર છે. તથા પાછળની બે ક્રિયાઓ આદરવા—સેવવા લાયક છે; કેમકે તેઓ મુક્તિદાતા છે. એ સંબંધમાં વિસ્તાર પૂર્વક કહે છે—પહેલી વિષક્રિયા છે જે આરિત્રવંત ખાનપાન મળવાના ઉદ્દેશને લીધે કરે એટલે કે જે હું જાણવાનો અભ્યાસ તથા ક્રિયા કરું તો તે મને વાંદવા આવનારના જોવામાં આવે તો તેની પ્રીતિ લક્ષિત વિશેષ વધતાં ખાનપાન વગેરે સહેલાઈથી પ્રાપ્ત થાય—માન વધે—વગેરેની ઇચ્છાને અવલંબી જે કંઈ ક્રિયા કરે તે ખર્ચ કહીએ તો કપટ ક્રિયા જ છે, તેથી લાલ નજીવો મળે, પણ નુકશાન અપાર છે માટે એ વિષક્રિયાને વિષસંજ્ઞા એ માટે જ આપેલ છે કે જેમ વિષ—ઝેર ખાવાથી તરત મરણને વધાવી લેવું પડે છે, તેમ આવી કપટક્રિયાથી પણ દુર્ગતિને વધાવી લેવી પડે છે; કારણ મહાન્નત ધારીને તો કપટ મહા દુર્ગતિદાતા છે.

—૨૬ થી ૩૦

પરભવે ઇંદ્રાદિક રૂઢિની, ઇચ્છા કરતાં ગરલ થાય રે;
તે કાલાંતર ફલ દીએ, મારે જીમ હડકિયો વાય રે. માં સંવેં ૩૧
લોક કરે તિમ જે કરે, ઉઠે બેસે સમૂર્ચ્છિમ પ્રાય રે;
વિધિ વિવેક જાણે નહીં, તે અનનુષ્ઠાન કહાય રે. તેં સંવેં ૩૨
તદ્દહેતુ તે શુદ્ધ રાગથી, વિધિ શુદ્ધ અમૃત તે જ્ઞેય રે;
સકલ વિધાન જે આચરે, તે દીસે વિરલા કોય રે. તેં સંવેં ૩૩
કરણ પ્રીતિ આદર ધણો, જ્ઞાસા જાણુનો સંગ રે;
શુભ આગમ નિર્વિધનતા, એ શુદ્ધ ક્રિયાનાં લિંગ રે. એં સંવેં ૩૪
દ્રવ્યલિંગ અનંતાં ધર્યાં, કરી કિરિયા ફલ નવિ લદ્ધ રે;
શુદ્ધ ક્રિયા તો સંપજે, પુદ્ગલ આવર્તને અદ્ધ રે. પું સંવેં ૩૫
[મારગ અનુગતિ ભાવ જે, અપુનર્બંધકતા લદ્ધ રે;
કિરિયા નવિ ઉપ સંપજે, પુદ્ગલ આવર્ત ને અદ્ધ રે. પું સંવેં ૩૫]
અર્થ:—તેમ જ ગરલ ક્રિયા છે તે પણ દુર્ગતિદાતા છે; તથાપિ તુરત ફળ ન

આપતાં કંઈક વખત ગયા પછી આવે છે. એટલે કે—કોઈ ચારિત્રવંતના ચારિત્ર પાળતાં ચિત્તવૃત્તિમાં એવા અધ્યવસાય થાય કે સારી ક્રિયા કરે તો પરલવમાં ઇંદ્રની કિંવા ચક્રવર્તી વગેરેની રાજ્યલક્ષ્મી પ્રાપ્ત થાય અથવા ધનધાન્ય વગેરે હાથ લાગે તે કિયાને ગરળક્રિયા કહેવાય છે. તે જેમ હડકાયું જનાવર મનુષ્યને કરડે તે તરત મરણ ન આપે, પણ ત્રણ વર્ષની મુદત દરમિયાન હડકવા થતાં મરણ આપ્યા વગર રહે નહીં, તેમ ચારિત્ર વંત ક્રિયા કરતાં અતિ નિચાલું કરે તે તુરત નહીં, પણ જે ત્રણ ભવની અંદર તે વસ્તુ પ્રાપ્ત થાય, કિંતુ ચારિત્રનું ફળ મળે નહીં. માટે એ પણ તત્ત્વવા યોગ્ય છે. તેમ જ ત્રીજી અનુદાનક્રિયા છે તે પણ કોઈ અજ્ઞાની ચારિત્રવંત પારણાને વાસ્તે કે ગ્રહણ કરવા માટે કરે. જેમ ખીજાઓ ઉડખેસ કરે તેમ તે પણ મમ્ચિંમની જેમ કરે, એટલે કે કોઈ ભૂખથી પીડાતો ચારિત્ર અંગિકાર કરી ભૂખ ભાગે, તેને ફક્ત ખાવાની લાલચ પૂરી પાડવાની વૃત્તિ રહે તેને લીધે જ તે ક્રિયા કરે તેથી ક્રિયા વિગલેંદ્રીની ક્રિયા જેવી યોગ્ય ક્રિયા બાળવી. કેમકે પોતાના ચિત્તમાં વિધિ વિવેક કાંઈ બાણું નહિ. જે આ રીતે જમકું, ઉઠવું, વંદન પૂજન કરવું, વગેરે વિધિ બિલકુલ બાણું નહિ, તેમ જ શુરની સામે કેવી રીતે જવું, આવવું, ખેસવું, ધર્માચાર્ય જ્ઞાન વગેરેનો વિનય કેવી રીતે સાચવવો? તેની પણ ગમ નહીં, જેથી તે વિધિ વિવેકથી અજાણ હોવાને લીધે મન વગર લોકની દેખાદેખી ક્રિયા કરે તે નિમ્દ્રણ નીવડે છે; માટે એ પણ ત્યાગવા લાયક છે. તદ્દહેતુ ક્રિયા તેને કહેવામાં આવે છે કે જે ચારિત્ર અંગિકાર કરનાર શુદ્ધ વૈરાગ્યવંત ભારિક પરિણામવત હોવાને લીધે શુરુદેશનાને સાંભળી સંસારના સકળ ભાવને ક્ષણભંગુર-નાશવંત સમજી સાંસારિક સમુદાયથી વિરક્ત થઈ ચારિત્ર ગ્રહણ કરે તે શુદ્ધ રાગ વડે વૃદ્ધિ પામતા મનોરથ સહિત ક્રિયા કરે, એ કે તેનો વિધિ શુદ્ધ ન હોય, તથાપિ અતે વિશુદ્ધિ થાય, માટે તે ફળદાયક છે, અને પાંચમી અમૃત ક્રિયા કે જે નામ વડે જ સંજીવનરૂપ અમૃતની પ્રતીતિ આપે છે તે ક્રિયામાં તો આગમોની અંદર કહેલા શુદ્ધ વિધિસહ શુદ્ધ ચિત્ત અધ્યવસાય વડે સમસ્ત ક્રિયાના અનુદાનનો વિધિ આચરી આત્મોદ્ધાર કરનાર કોઈ વિરલા પુણ્ય શાલી જ હોય છે. તે અમૃતક્રિયા તો પાંચે ક્રિયાઓમાં કેવળ અદ્ભુત ચિંતામણિ સરખી છે; કેમકે એ ક્રિયાની પ્રાપ્તિથી સંસારનો અંત આવી જાય છે. જેથી મોક્ષ પ્રાપ્તિયુક્ત શુદ્ધ ભાવથી રહે છે, અને એ ક્રિયાની પ્રાપ્તિ વિના મોક્ષની પ્રાપ્તિ થતી જ નથી. હવે ક્રિયાનાં લક્ષણો કહે છે—જે ધર્મક્રિયા કરવામાં બહુ જ પ્રીતિ પામે, બહુ જ આદર કરે, ક્રિયાના પ્રયત્નને બાળવા મંઁગથી હમેશાં અવ્યાય કરી તત્ત્વ બાળવાની વાંચના કરે-સામે, શુદ્ધ ક્રિયાના બાળકારની સંગતિ કરે (વિકથાનો કે વિકથા કરનાર અન્યદર્શની વગેરેનો બિલકુલ સંગ ન કરે.) અને જિનકથિત સ્યાદ્વાદ રચનારૂપ ઉત્તમ સિદ્ધાંતને નિર્વિધન તાથી આદરે એટલે કે તમામ કામ ત્યજી ફક્ત આગમશ્રુતપથે જાય કરે. આ છ લક્ષણ ક્રિયાના છે, શુદ્ધ ક્રિયા ક્યારે પ્રાપ્ત થઈ શકે તે વિષે કહે છે. યતિવેપની અંદર ઓલો

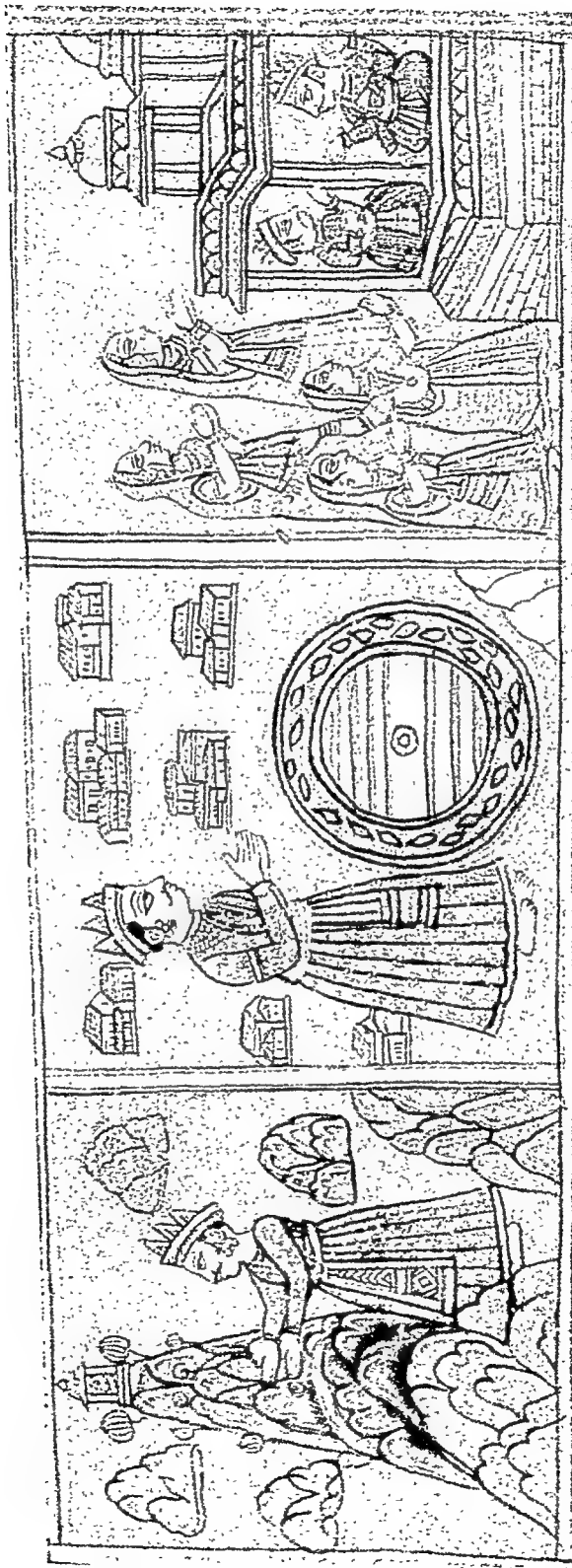
મુહપત્તિ ગ્રહણ કરવારૂપ દ્રવ્યલિંગને અનંતવાર અંગિકાર કર્યા, એટલે કે જીવે ઓઘા મુહપત્તિ અપાર વાર ધારણ કરી ને મેરૂ જેવડા મોટા ઢગલા કર્યા અને વિવિધ પ્રકારની વિશેષતાપૂર્વક ક્રિયાઓ પણ કરી, તથાપિ તે યતિવેષનું કે ક્રિયાનું ફળ પ્રાપ્ત કર્યું નહીં; કેમકે ઔદિષીજ સમકિત મેળવ્યા વગર જે જે ક્રિયા અને વેશ અંગિકાર કરવામાં આવ્યા તે તે તમામ નિષ્ફળ ગયાં. શુદ્ધ ક્રિયા તો જ્યારે જીવને અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્ત બાકી રહે છે, ત્યારે અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ ફક્ત સમકિતનો સ્પર્શ થાય છે. મતલબ એ જ કે અર્ધપુદ્ગલ પરાવર્ત બાકી રહે તે વખતે શુદ્ધ ક્રિયાનું ફળ હાથ લાગે છે. તે વારે અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ માત્ર સમકિતને ફરસી અર્ધપુદ્ગલ પરાવર્ત સંસાર કરે તથા જેને સમકિત આવીને પાછું જાય નહિ તેને છાસઠ સાગરોપમથી વિશેષ કાળ સંસારમાં રહ્યા પછી તે જીવ મોક્ષે જાય.

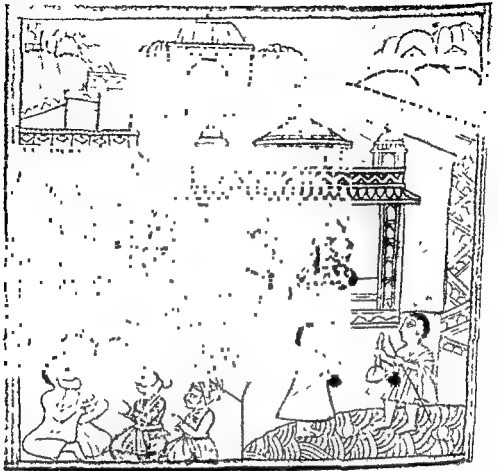
—૩૧ થી ૩૫

અરિહંત સિદ્ધ તથા ભલા, આચારિજ ને ઉવજ્જાય રે;
સાધુ નાણુ દંસણુ ચરિ, તવ નવપદ મુગતિ ઉપાય રે. તં સંવેં ૩૬
એ નવપદ ધ્યાતાં થકાં, પ્રગટે નિજ આતમ રૂપ રે;
આતમ દરિસણુ જેણે કર્યું, તેણે મૂંઘો ભવભય કૂપ રે. તેં સંવેં ૩૭
ક્ષણુ અર્ધે જે અધ ટલે, તે ન ટલેભવની કોડી રે;
તપસ્યા કરતાં અતિ ઘણી, નહિં જ્ઞાન તાણી છે જોડી રે. નં સંવેં ૩૮
આતમજ્ઞાને આતમા, તે સવિ પુદ્ગલનો ખેલ રે;
ઈંદ્રજલ કરી લેખવે, ન મિલે તિહાં દેઈ મન મેલ રે. નં સંવેં ૩૯
જાણુયો ધ્યાયો આતમા, આવરણુ રહિત હોય સિદ્ધ રે;
આતમ જ્ઞાન તે દુઃખ હરે, એહિ જ શિવ હેતુ પ્રસિધ્ધ રે. એં સંવેં ૪૦
ચોથે ખંડે સાતમી, ઢાલ પૂરણુ થઈ તે ખાસ રે;
નવપદ મહિમા જે સુણે, તે પામે સુજસ વિલાસ રે. તેં સંવેં ૪૧

અર્થ:—હવે મોક્ષનો ઉપાય કહે છે. રાગ દ્વેષ વગેરે અંતરશત્રુનો પરાજય કરી તથા ધનઘાતી કર્મનો નાશ કરી કેવળજ્ઞાન મેળવી જે અરિહંત તથા તેમનું; આઠ કર્મ ક્ષય કરી સિદ્ધ વર્યા તે સિધ્ધ ભગવાનનું, પંચાચારને પાળવે કરી ગચ્છ નિર્વાહ કરે તે ભક્ષા આચાર્ય મહારાજનું, અંગોપાંગ ભણે ભણાવે ને ઉત્તમ કાર્ય કરે તે મુનિમહારાજનું, જેના પ્રતાપ વડે વસ્તુ માત્રનું જેવું જોઈએ તેવું પૂર્ણ જ્ઞાન થાય તે જ્ઞાનનું, સમકિત

દર્શન પ્રાપ્ત થવાનાં હેતુ ધારણ કરે તે દર્શનનું, આઠ કર્મના જથ્થાને ખાલી કરે તે આરિત્રનું, અને નિકાચિત કર્મ મેલને શોધી દૂર કરે તે તપનું, એ નવે પદનું એકાગ્ર મન, વચન, તનવડે ધ્યાન ધરવામાં આવે તો મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે; માટે એ મોક્ષ મળવાનો ઉપાય છે. એ નવપદનું ધ્યાન ધરવાથી પોતાના આત્માનું સ્વભાવિક સ્કૃટિકે રત્નવત્ ઉન્નવળ રૂપ પ્રકાશમાં આવે એટલે કે જેમ સ્કૃટિકે રત્ન ઉન્નવળ હોય છે છતાં તેના નીચે કોઈ પણ રંગનો દાગ મૂકવાથી કે રંગ લગાડવાથી લાલ, પીળું, શ્યામ દેખાય, પણ તેનો રંગ વા દાગ ધોવાના પ્રયોગથી દૂર કરી દેવામાં આવતાં પાછું અસલ ઉન્નવળ સ્વરૂપ તેનું દેખાય તેમ આત્મા નિર્મળ છતાં કર્મથી લિપ્ત થવાને લીધે મલિન સંસારી વિલાવી થઈ પડે, તેને નવપદધ્યાનથી કર્મ મલરહિત નિર્મળ થતાં જ રહે એ પોતાનો જ્ઞાન, દર્શન, આરિત્ર રૂપ ઉન્નવળ ગુણ પ્રગટ થાય છે, તેને આત્મદર્શન કહીએ. જે જીવે એ આત્મદર્શન કથું હોય તે જીવે સંસારરૂપ કુવાને ઢાંકી સંસારને મર્યાદામાં લાવી મૂક્યો ગણાય છે, માટે જ નવપદજીનું હમેશાં ધ્યાન કરવું. હવે જ્ઞાનનું બહુમાન કરે છે, અજ્ઞાન કષ્ટ કરનારા પુરુષો કોડો જન્મ લગી મહાન કઠિન તપશ્ચર્યા કર્યા કરે; તો પણ જેટલું પાપ ક્ષય ન કરી શકે તેટલું પાપ જ્ઞાનીપુરૂષ શ્વાસોશ્વાસમાં ક્ષય કરી શકે છે; માટે જ જગતની અંદર કોઈ પણ વસ્તુ જ્ઞાનની બરોબરી કરી શકે તેમ છે જ નહીં; માટે જે પ્રાણી આત્માજ્ઞાનની અંદર મગ્ન થઈ સંસારીદશાને વિભાવરૂપ ગણી હમેશાં સ્વભાવદશામાં લીન રહી આત્મરમણ કરે છે, શરીર, ધન કે ઇંદ્રિયો સંબંધી સુખરૂપ પુદ્ગળ ખેલને ઇંદ્રજળ સરખો ગણે છે, તેને કર્મમળ લાગતો નથી; કેમકે તે ચિત્તમાં વિચારે છે કે પુદ્ગળદ્વારા પુદ્ગળનું પોપણ કરવું તે વ્યાજબી નથી; પુદ્ગળનો ધર્મ સડવા, પડવા, વિધ્વંસ પામવાનો છે તેમાં હું આસક્ત થયો એથી જ અનંતાકાળ લગી ભવમાં ભટક્યો, પરંતુ હવે શ્રીજિનેન્દ્રપ્રરૂપિત અમૃતવાણી વડે મેં જાણી લીધું કે— સંસાર દુઃખદર્ધ અને બાજીગરની બાજી જેવો છે, તો તેની ઉપર રક્ત થવું એ અજ્ઞાનીનું કામ છે. પુદ્ગળ ઉપર મમતાવંત થવું એ પણ અજ્ઞાનીનું જ કર્તવ્ય છે, જ્ઞાનીજન તો આત્મજ્ઞાનમાં જ લીન રહે છે. જે મનુષ્ય આત્મજ્ઞાન સાથે પૂરી પિછાણ કરી દ્વંધમાં મળેલા પાણી અને લોહના ગોળામાં પ્રવેશેલા અગ્નિની પેઠે તદ્દરૂપ થાય, તે મનુષ્ય આઠ કર્મના આવરણ વગરનો થઈ આત્માના મૂળ ગુણો પ્રગટ કરી ત્રિહિપદ મેળવે છે, માટે આત્મજ્ઞાનની રમણતા વડે જ સર્વ દુઃખહર્તા થવાય છે, અને પ્રગટપણે આત્માજ્ઞાન જ મોક્ષનું હેતુ થાય છે એ નિઃસંદેહ છે. એમ જાણીને મોક્ષાર્થિ જનોએ આત્માની પરિણતી સુધારવી એ જ સર્વ શ્રેયનું કારણ છે. શ્રીયશોવિજયજી મહારાજ કહે છે કે આ શ્રીપાલ રામજી આથા ખંડની અંદર સાતમી ઢાળ પૂર્ણ થઈ જે માનવ, નવપદજીનો મહિમા સાંભળે તે પ્રાણી રૂઝ જસના વિલાસને પામે.

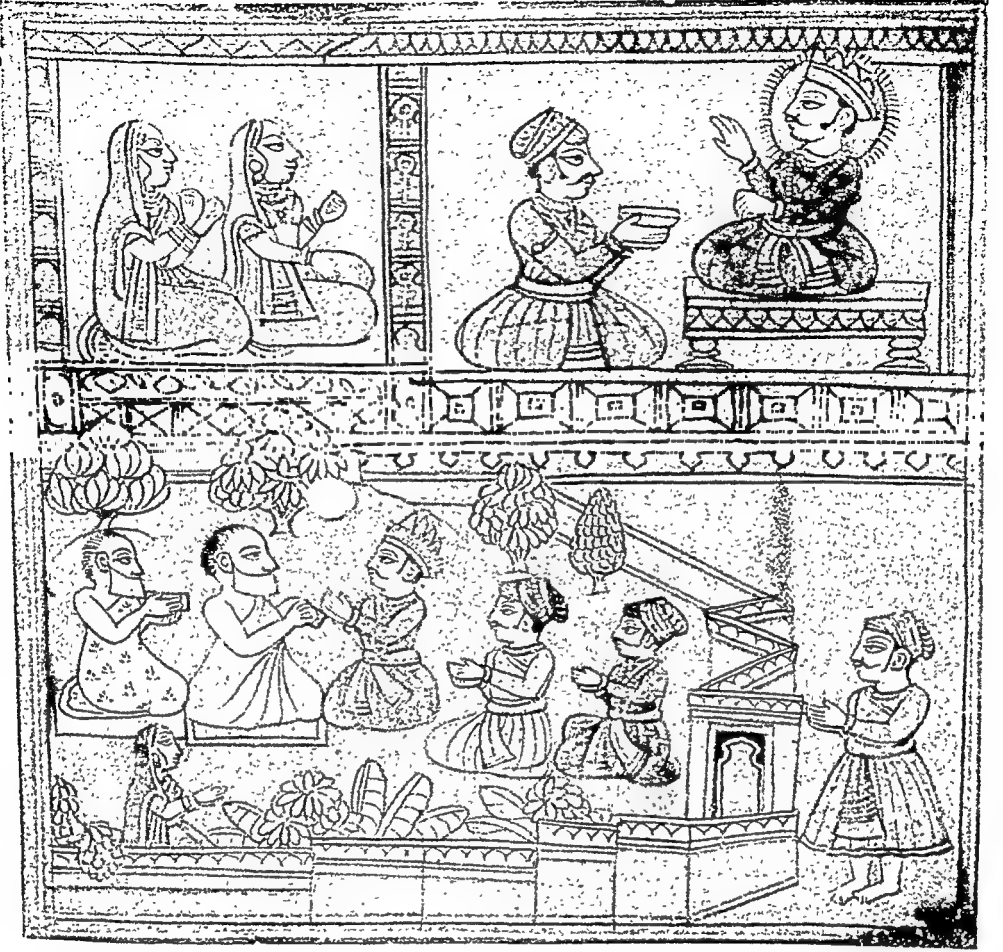

ચિત્ર ૧૮૫

અગ્નિતમેનને અનધિગાન ઉત્પન્ન થયું

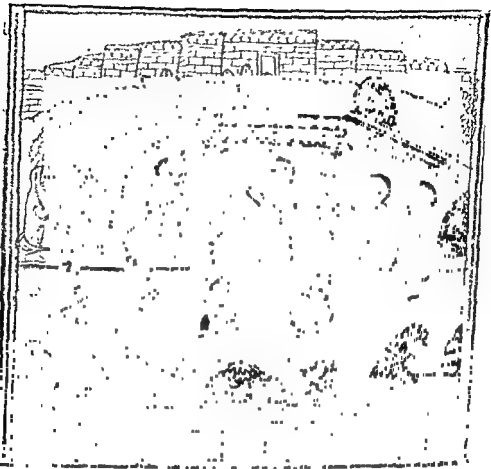
(પાનું ૦૧૬)

ચિત્ર ૧૮૬

અજિતસેન મુનિ શ્રીપાલને ધર્મોપદેશ આપે છે

(પાનું ૨૧૯)

चित्र १८७

अजितमेन राजपिनी धर्मदेशना

(पान २०५)

દોહા ૭૬

છાણી પરે દેઈ દેશના, રહ્યો જામ મુનિચંદ;
તવ શ્રીપાલ તે વિનવે, ધરતો વિનય અમંદ. ૧

ભગવન્ ! કહો કુણુ કર્મથી, બાલપણે મુજ દેહ;
મહારોગ એ ઉપનો, કુણુ સુકૃતે દૂઝ્યો છેહ. ૨

કવણુ કર્મથી મેં લહી, ઠામ ઠામ બહુ રિદ્ધિ;
કવણુ કુકર્મે હું પડ્યો, ગુણુનિધિ જલનિધિ મધ્ય. ૩

કવણુ નીચ કર્મે દૂઝ્યો, દૂંબપણે મુનિરાય;
મુઝને એ સવિ કિમ દૂઝ્યો, કહિયે કરિ સુપસાય. ૪

અર્થ:—ઉપર પ્રમાણે મુનિરૂપ તારાગણમાં ચંદ્રમા સરળા રાજર્ષિ અજિતસેન ધર્મદેશના દઈ મૌન રહ્યા ત્યારે અતિ વિનયપૂર્વક શ્રીપાલ મહારાજ મુનિમહારાજશ્રીને વિનવવા લાગ્યા કે—‘હે જ્ઞાનવાન્ ભગવંત ! મને બાળપણમાં જ કયા કુકર્મ પ્રસંગથી કોઈનો મહારોગ પેદા થયો હતો ? અને તે કયા જન્માંતરના સુકૃતને લીધે પાછો મટી ગયો ? હે ગુણુનિધિ ! વળી કયા કર્મના પ્રભાવથી મેં સ્થળે સ્થળે ઋદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી ? તથા કયા કુકર્મના યોગથી હું દરિયામાં પડ્યો. તેમ જ હે મુનિરાજ ! મેં કયા નીચકર્મ સંયોગ વડે દૂંબતું કલંક વંદાયું ? એ બધું સવિસ્તરપણે મને કૃપા કરીને ફરમાવો કે તેવું શા કારણથી થયું ?

—૧ થી ૪

દાળ આઠમી—સાંભરીઆ ગુણુ ગાવા મુજ મન હરીના રે—એ દેશી.

સાંભલજો હવે કર્મવિપાક કહો મુનિ રે, કાંઈ કીધું કીધું કર્મ ન જાય રે;
કર્મવશે હોય સઘલાં સુખદુઃખ જીવને રે, કર્મથી બલિયો કો નવિ થાય રે. સાં૦ ૧
ભરતક્ષેત્રમાં નયર હિરણ્યપૂરે દૂઝ્યો રે, મહીપતિ મોહોદો તે શ્રીકંત રે;
વ્યસન તેહને લાગ્યું આહેડા તણું રે, કાંઈ વારે વારે રાણી એકંત રે. સાં૦ ૨
રાણી તેહની જાણે સુગુણા શ્રીમતી રે, સમકિત શીલની રેખ રે;
જિન ધર્મે મતિ રૂડી ફૂડી નહિ મને રે, દાખે દાખે શીખ વિશેષ રે. સાં૦ ૩

પિયુ તુઝને આહુડે જાવું નવિ ઘટે રે, જોડને કેડે છે નરકની લીતિ રે;
ધરણી ને પરણી બે લાજે તુઝ થકી રે, માડીજોણે જીવહિંમાની અનીતિ રે માં ૪

મુખ તૃણ દીધે અરિ પણ મૂકે જીવતા રે, એહવો છે રૂડો ક્ષત્રિનો આચાર રે,
તૃણ આહાર મદા જે મૃગપશુ આચરે રે, તેહને મારે જે આહુડે તેગમારે સાં ૫

અર્થ:—(હવે રાજર્ષિ અજિતસેન મહારાજ કર્મના વિપાક ફળ-ફલ છે તે તમે માલખો) “ એ શ્રીપાત્ર રાજન્ ! જે જીવ જે કંઈ સારા કે નરકના કર્મો કરે છે તે તેણે ભોગવ્યા વગર કદી પણ જતા નથી કર્મથી કોઈ વિશેષ જાગવાન નથી આ ભરત યેનની અદર હિરણ્યપુર નગરનો શ્રીકૃત નામનો મોટો રાજા થયો હતો, તેને શિકાર કરવાનું દુષ્ટ વ્યસન વળગ્યું હતું, તે ભેઈને તેની શ્રીમતી રાણી એકાતમા વારવાર ચિદાર નહિ કરવા વિનવતી હતી, કેમકે રાજા મિથ્યાત્વધર્મી હતો રાણી જિનધર્મ રક્ત મતિવાળી સુશીલ ને મમકિતની રેખારૂપ ગુણવતી હોવાને લીધે વિશેષ કરીને પ્રાણપતિને પાપમાર્ગથી પાછો હાથવવા શિખામણ દેતી હતી હે પ્રિયતમજી ! આપને શિકાર કરવા જવું વ્યાજની જ નથી, કેમકે એ દુષ્ટ કર્મની પાછળ નરકે જવાની બહીક કાયમ છે તેમ જ એ દુર્વ્યસનને લીધે હું વિવાહિતા અને આપના કબજાની પૃથ્વી બને આપને ભેતા જ લાગિએ છિએ કેમકે જીવહિંમા રૂપ અનીતિ તમે હાથ ધરી છે ક્ષત્રિને મુખ્ય ધર્મ એ છે કે જે યાતુ હોય તેને મારવો છતા તે યાતુ પણ બે મહોમા ઘાસતું તરણ લઈ મામે જોલો રહે તો મુખમા તૃણ લીધેલાને ન મારતા જીવતા જવા દેવો તો વિન્યા કરો કે જે મૃગપશુઓ હમેશા ઘાસનો જ આહાર કરે છે તેને જે ક્ષત્રિપુત્ર મારી નાખે છે તે ક્ષત્રિપુત્ર નહી પણ ગમારપુત્ર જ ગણવા યોગ્ય છે તેમ જ જે પ્રાણી સામે ન થતા પૂઠ બતાવી નહારી જાય તે જીવને પણ ન મારવો એ પણ યુદ્ધવીર રાણીજયાનો ખાસ ધર્મ છે વગી, જેના હાથમા હથિઆર-શસ્ત્ર ન હોય તેના ઉપર પણ ક્ષત્રિપુત્ર ઘા કરતા નથી એવી ઉત્તમ રાજનીતિ છે

—૧ થી ૫

મસલા નામે પામે નહિ આયુધ ધરે રે, રાણીજયા બાણી તેહને કેડ રે,
જે લાગે તે આગે દુ ખ લહેશે ઘણા રે, નાઠા શુ બલ ન કરે ક્ષત્રિ વેદ રે સાં ૬

અખલકુલાગી ઝખને નિજ દ્રુમ પીડતા રે, ખગને મૃગને તૃણભક્ષીને દોષ રે,
ઉણતા નૃપને નહોય ઈમ જે ઉપદેશે રે, તેણે ડીધો તસ દિ સક કુલ પોષ રે સાં ૭

હિંમાની તે ખીમા મધલે સામળી રે, દિમા નવિ રૂડી કિણહી હેત રે,
આપ મતાપે પર મતાપે પાપીયો રે, આહુડી તે જાણો કુળમા કેત રે માં ૮

જાઓ રસાતલ વિક્રમ જે દુર્ખલ હણે રે, એતો લેશ્યા કૃષ્ણનો ધન પરિણામ રે;
ભૂંડી કરણીથી જગ અપજસ પામીયે રે, લીહાલો ખાતાં મુખ હાવે તે શ્યામ રે. સાં ૦
એહવાં રાણીયે વયણ કહ્યાં પણ રાયને રે, ચિત્ત માંહે નવિ જાગ્યો કોઈ પ્રતિબોધ રે;
ધન વરસે પણ નવિ ભીંજે મગસેલીયો રે, મૂરખને હિત ઉપદેશે હોય ક્રોધ રે. સાં ૦ ૧૦

અર્થ:—પરંતુ આપ તો સસલાં હરિણ વગેરે પ્રાણીઓ કે જે શસ્ત્ર વગરનાં, સામે ન થતાં પૂંઠે જતાવી લાગી છૂટનારાં છે તેની પાછળ પડી તેમના પ્રાણ લેવા ધનુષ પર ગાણુ ચડાવી બેળન કરે છે. પાપશાસ્ત્રના ધરનારા જે કોઈ રાજાને એવો પાપોપદેશ આપે છે કે—રાજાની પૃથ્વીમાં જે પાણી છે તેનો રાખનાર રાજા છે, તે પાણીની અંદર રહી જીવન ગુજારનાર મોટા મચ્છ નિર્જળ નહાનાં માછલાંને ખાઈ બચ છે તેવા મચ્છોને; તથા રાજાની જમીનમાં ઉગેલાં ઝાડવાંને દુઃખ દેનાર પક્ષીવર્ગને, અને રાજાની જમીનમાં ઉગેલાં નવાં ઘાસ વગેરેને ખાઈ જનાર હરિણ વગેરે પશુઓને જાનથી મારી નાખવામાં રાજાને કશું પણ પાપ લાગતું નથી. કેમકે જે રાજાનાં તે જગાશય, વનનાં વૃક્ષ, ઘાસ વગેરેનો, ધણીનો હુકમ મેળવ્યા વિના મરજી મુજબ ઉપસોગ કરનાર જળ-ચારી, પંખીને પશુઓ રાજાના ગુન્હેગાર જ ગણાય, માટે તેમને પ્રાણદંડ દેવામાં પાપ નથી પણ ધર્મ જ છે ! તેવો હિંસક ઉપદેશ દેનાર પોતાના હિંસક કુળનું જ પોષણ કરે છે. વળી, છએ દર્શનવાળા હિંસાની નિંદા કરે છે એવું સાંભળીએ છિએ. તેથી સિદ્ધ થાય છે કે કોઈ રીતે પણ જીવહિંસા સારી નથી. અને જણાય પણ છે કે પાપી શિકારી પોતાના આત્માને સંતાપ્યા કરે છે, તેમ જ જે જીવને બેળન કરવા ધારે છે તે જીવને પણ સંતાપ આપે છે જેથી તેવા હિંસક મનુષ્યો પોતાના કુળમાં નહારા ચિન્હ સૂચવનાર કેતુગ્રહ સરીખા કુળક્ષયકારક જ સમજવા. તેમ જ જે મનુષ્ય નિર્જળ પશુઓને મારી નાંખે છે તે મનુષ્યોનું પરાક્રમ પણ રસાતળમાં પેશી જાઓ ! કેમકે હિંસકપણું કૃષ્ણલેશ્યાના આકરાં પરિણામ રૂપ જ છે. જેમ કોલસો ખાધાથી મ્હોકું કાળું જ થાય છે, તેમ નહારી કરણી કરવાથી પણ જગતમાં અપયશ જ પ્રાપ્ત કરાય છે. આ પ્રમાણે રાણીએ હિતવચનો કહ્યાં; તો પણ રાજાના ચિત્તની અંદર જરા પણ પ્રતિબોધ જાગ્યો નહીં, જેવી રીતે પુષ્કળ વરસાદ વર્ષા છતાં પણ મગશેળિયો પથરો જરા પણ ભીંજતો નથી, તેવી રીતે મૂર્ખને ચાહે તેટલો હિતકારી ઉપદેશ દેવામાં આવે તો પણ બોધ ન થતાં ઉલટો ક્રોધ પેદા થાય છે. તે જ રીતે રાણીના હિતબોધથી રાજાને બોધ ન થતાં ગુસ્સો પેદા થઈ આવ્યો.

—૬ થી ૧૦

અન્ય દિવસે શત સાત ઉલ્લંઠે પરવર્યો રે, મૃગયા સંગી આવ્યો ગહનવન રાય રે;
મુનિ તિહાં દેખી કહ્યું એ વ્યાધિ છે કોલિયો રે, ઉદ્ધંઠ તે મારે દેઘ ધનધાય રે. સાં ૦ ૧૧

જિમ તાડે તે મુનિને તિમ નૃપને હૂવે રે, હાસ્ય તણો રસ મુનિ મન તે રસ શાંત રે;
કરી ઉપસર્ગને મૃગયાથી વલ્યા સાતશે રે, નૃપ સાથે તે પહોંતા ઘર મન ખાંત રે. સાં ૦
અન્ય દિવસ મૃગ પૂઠે ધાયો એકલો રે, રાજ મૃગલો પેઠો નઈતટ રાન રે;
ભૂલો નૃપ તે દંખે નઈતટ સાધુને રે, બોલે નઈજલમાં મુનિ આલી ઠાન રે. સાં ૦ ૧૩
કાંઈક કંડૂણા આવી કઢાવ્યો નીરથી રે, ઘેર આવીને રાણીને કહી વાત રે;
સા કહે બીજની પણ હિંસા દુઃખ દીયે રે, જનમ અનંતા દુઃખ દીયે રૂપિધાત રે. સાં ૦
રાજ ભાંખે નવિ કરસ્યું ફરી એહવું રે, વીતા કેતાએક વાસર જમ રે;
ગોખ થકી મુનિ દીઠો ફિરતો ગોચરી રે, વીસારી રાણીની શિક્ષા તામ રે. સાં ૦ ૧૫
નગરી વિઠાળી બીખે કહે નૃપ વંઠને રે, કાઢો ખાહિર એહને આલી કંઠ રે;
રાણીયે દીઠા ગોખ થકી તે કાઢતા રે, રાજને આદેશે લાગા લંઠ રે. સાં ૦ ૧૬

અર્થ:—એક વખત તે રાજ સાતસો ઉલ્લંઘ-હિંસક પુરુષોની સાથે શિકાર રમવા ગહન વનની અંદર આવ્યો. તે સ્થળે રાગથી પીડાતા એક જૈનમુનિ કાઉસગ્ગ ધ્યાન ધરી બેસા હતા. તેને જોઈ રાજ બોલ્યો—‘આ તો રાગથી પીડાતો કોઢિયો છે.’ એટલું બોલતામાં તે સાતસો ઉલ્લંઘોએ તે મુનિને ઘણો જ માર માર્યો. જેમ જેમ તેઓ મુનિને મારે છે તેમ તેમ રાજના મનમાં હાસ્ય ઉપજે છે અને મુનિના મનમાં શાંતરસ પેદા થાય છે. આવી રીતે મુનિને મહા ત્રાસ આપી તે બધાએ શિકાર કરીને પાછા પોતાને સુકામે રાજ થતાં થતાં આવ્યા. વળી, કોઈ દિવસે તે રાજ એકલો જ શિકાર રમવા ગયો ને મૃગને ભેટાં જ તેણે ઘોડાને તે પાછળ દોડાવ્યો; પણ હરિણ નાસીને નદી તીરના વનમાં કયાંય ભરાઈ પડે. તેને ભેટો ભેટો રાજ તે વનમાં ભૂલો પડ્યો. ત્યાં એક મુનિને ભેટા, એટલે તે મુનિને કાન આલી નદીના પાણીની અંદર ઝબોળવા લાગ્યો; છતાં થોડી વાર પછી રાજના મનમાં કંઈક દયા આવી તેથી મુનિને પાણીમાંથી બહાર કાઢી પછી તે પોતાને ઘેર ગયો અને તેણે મુનિને ઉપસર્ગ કર્યાની વાત રાણીને કહી સંભળાવી. એટલે રાણી બોલી કે—‘હે સ્વામી! બીજની હલ્યા કરીએ તે પણ દુઃખ દેનારી નીવડે છે, તો ઋષિની ધાત તો અનંતાભવ લગી દુઃખ દેનારી નીવડે એમાં તો કહેવા જેવું જ શું છે?’ તે સંભળી રાજ પાપથી કરીને બોલ્યો—‘દેવી! હવે ફરીથી એવું પાપ કોઈ વખત પણ નહીં કરું.’ વળી કંઈક વખત ગયા બાદ એક દિવસ રાજએ રાજમહેલના ઝંખામાં બેઠા બેઠા એક મુનિને ગોચરી ફરતાં જોયા કે રાણીની આપેલી શિખામણુ—તે પાપ ‘ન’ કરવાની કહેલી પ્રતિજ્ઞાને વિચરી દઈ પોતાના તોફાની પુરુષોને હુકમ કર્યો?—‘જે સારે

દેખાય છે તે લિલ્લુક આપણા નગરને વટલાવતો ફરે છે માટે એને ગળેથી પકડી શહેરની ખંડાર કહાડી મૂકો. ' આ પ્રમાણે રાજાનો હુકમ મળતાં જ તે તોફાની પુરુષો મુનિની ગળેથી પકડી મુનિને ખંડાર કહાડવા લાગ્યા તે બીજા ગોળમાં બેઠેલી રાણીના જોવામાં આવ્યું.

—૧૧ થી ૧૬

રાણી રૂઠી રાજાને કહે શું કરો રે, પોતાનું બોલ્યું પાળો ન વચન રે;
મુનિ ઉપસર્ગે સર્ગે જાણું દોહિલું રે, નરકે જવા લાગ્યું છે તુમ મન રે. સાં ૧૭
નૃપ ઉપશમીયો નમિયો મુનિ તેડી ધરે રે, રાણી ભાષે રાજા અન્નાણુ રે;
મુનિ ઉપસર્ગે પાપ કર્યું ધણે મોટકું રે, એ છૂટે તે કહિયે કાંઈ વિન્નાણુ રે. સાં ૧૮
સજ્જન જે ભૂંડું કરતાં રૂંડું કરે રે, તેહના જગમાં રહેશે નામ પ્રકાશ રે;
આંખો પત્થર મારે તેહને ફલ દીયે રે, ચંદન આપે કાપે તેહને વાસ રે. સાં ૧૯
મુનિ કહે મહોટા પાતકનું શું પાલાણું રે, તો પણ જે હોય એહનો ભાવ ઉદ્ધાસ રે;
નવપદ જપતાં તપતાં તેહનું તપ ભલું રે, આરાધે સિદ્ધચક્ર હોય અધનાશ રે. સાં ૨૦
પૂજા તપ વિધિ શીખી આરાધ્યું નૃપે રે, રાણી સાથે તે સિદ્ધચક્ર વિખ્યાત રે;
ઉજમણા માંહે આઠે રાણીની સહી રે, અનુમોદે વલી નૃપનું તપ શત સાત રે. સાં ૨૧

અર્થ:—તે જોઈ તરત રાજા પાસે દોડી આવી રાણી શુરસે થઈ કહેવા લાગી—
'હે રાજા ! આ શું કરવા માંડ્યું છે ? પોતાનું બોલેલું વચન પોતે પાળતા નથી એ શું રાજાખીજનું કૃત્ય છે !! મુનિને ઉપસર્ગ કરનારને સ્વર્ગમાં જવું મહા મુશ્કેલ હોય છે, અને તમારું મન નરકે જવા લાગ્યું છે. આપનું આ કર્તવ્ય જ સ્પષ્ટપણે તે સાબિતી આપી રહેલ છે.' રાણીના આવા વચન સાંભળતાં જ રાજા શાંત થઈ તરત મુનિને પોતાની પાસે બોલાવીને તેમનાં ચરણમાં પડ્યો. એટલે રાણી મુનિ પ્રત્યે વિનય વચન વડે કહેવા લાગી—'પ્રભો ! આ રાજા અજ્ઞાનને વશ છે જેથી મુનિ ઉપસર્ગનું મોટું પાપ બાંધ્યું છે તો એ પાપથી મુક્ત થવાય એવો કોઈ ઉપાય આપ ફરમાવો. હમેશાં સજ્જનોની એ જ રીતિ હોય છે કે જે તેઓનું ભૂંડું કરે તેઓનું પણ તે ભલું જ કર્યા કરે છે અને એવા સુકર્મ પ્રતાપથી જ તેવા સજ્જનોનાં આ પૃથ્વી ઉપર નામો કાયમ રહ્યાં છે. જેમ આંખાને કોઈ પત્થર મારે તો તે તેને મીઠી કેરીઓ આપી આનંદ આપે છે, ચંદનને જે કાપે છે, છતાં પણ તે કાપનારને પોતાની સુવાસના જ અર્પણ કરે છે. રાણીનું આવું બોલવું સાંભળી સમપરિણામી મુનિએ કહ્યું—'બાઈ ! મહા પાપ રાજાએ કર્યું છે તે પાપ મટવા માટે શું કહિએ ? તો પણ જે આ રાજાનો ઉદ્ધાસભાવ હોય તો

કહું છું કે—‘નવપદજીનો જાપ જપવાથી તથા તેમનો તપ આદરવાથી—ઉત્તમોત્તમ શ્રી સિદ્ધચક્રજીનું આરાધન કરવાથી તમામ પાપ નાશ થઈ જાય તેમ છે; માટે ઈચ્છા હોય તો તેનું આરાધન કરો.’ આ પ્રમાણે મુનિનું જોલવું થતાં જ રાણીએ તે તપ આરાધનનો તમામ પૂજન તથા વિધિ વગેરે મુનિશ્રી પાસેથી જાણીને જાનેએ પ્રગટપણે તે તપને આરાધનસહિત પૂર્ણ કરીને તે તપ સંબંધી ઉજમણું પણ કયું. તે વખતે તે રાણીની આઠ સખીઓએ અને તે સાતસો ઉલ્લંઠ પુરુષોએ પણ રાજના તપની અનુમોદના કરી.

—૧૭ થી ૨૧

અન્ય દિવસ તે ગયા સિંહનૃપ ગામડે રે, ભાંજ તે વલીયા લેઈ ગોવગ્ગ રે;
કેડે કરીને સિંહે માર્યા તે મરી રે, કોઢી હૂઆ ખત્રી મુનિ ઉવસગ્ગ રે. સાં ૨૨
પુણ્ય પ્રભાવે રાજ હૂઆ શ્રીકંત તું રે, શ્રીમતી રાણી મયણામુંદરી તુજજ રે;
કુષ્ઠિપણું જલમજ્જન ફંખપણું તુમ્હે રે, પામ્યું એ મુનિ આશાતના ફલ ગુજજ રે.
સાં ૨૩

સિદ્ધચક્ર શ્રીમતી વયણે આરાહિયું રે, તેહથી પામ્યો સધલી ઋદ્ધિ વિશેષ રે;
આઠ સખી રાણીનું તપ અનુમોદિયું રે, તેણે તે લઘુદેવી હૂઈ તુઝ શુભવેષ રે. સાં ૨૪
સાપ ખાઓ તુઝ આઠમીયેં કહ્યું શોકથને રે, તેણે સાપે દંસી ન ટલે પાપ રે;
ધર્મ પ્રશંસા કરી રાણા હૂઆ તે સાતશે રે, ધાતવિધુર તે સિંહ લીધે વ્રત આપ રે. સાં ૨૫
માસ આણસણે અજિતસેન તે હું હૂઆ રે, બાલપણે તુજ રાજ્ય હર્યું તે રાણ રે;
ખાંધી પૂરવ વૈરે તુઝ આગલ ધરે રે, પૂરવ અભ્યાસે મુઝ આવ્યું નાણ રે. સાં ૨૬
જાતિ સંભારી સંયમ ગ્રહી લહી આહિને રે, ઈલાં આવ્યો જેણે જેવાં કીધાં કર્મ રે;
તેહને તેહવાં આવ્યાં ફલ સુખ દુઃખ તણા રે, સદ્ગુરૂ પાળે જાણે કુણ એ મર્મ રે. સાં ૨૭
ચોથે ખંડે દાલ હૂઈ એ આઠમી રે, એહમાં ગાયો નવપદ મહિમા સાર રે;
શ્રીજિનવિનયે સુજસ લહીજે એહથી રે, જગમાં હોવે નિશ્ચે જયજયકાર રે.
સાં ૨૮

અર્થ:—હવે કોઈક દિવસે તે રાજ સાતસો ઉલ્લંઠના પરિવારથી પરવર્યો સિંહ-રાજના ગામ ઉપર ચડાઈ લઈ ગયો અને તે ગામમાં હુંડ વગેરેથી બંજવાડ કરી ગાયોના ટોળાને હાંકી પાછો ફર્યો; તેથી સિંહરાજએ તેની પૂઠ પકડી જેથી તે સાતસો તોડાનીને

ઠાર માર્યા અને તે મરીને તપઅનુમોદનાના પ્રતાપથી ક્ષત્રિયવંશમાં પેદા થયા; પણ મુનિને ઉપસર્ગ કરવાથી તે બધા કોઢિયા થયા. નવપદ્મના તપ વડે પુણ્યસંચય થવાથી શ્રીકાંત રાજા આયુ પૂર્ણ થયે તું શ્રીપાળ રાજા થયો. અને શ્રીમતી રાણી તે તારી પત્ની મયણામુંદરી થઈ. તેમજ કોઢિયાપણું મુનિને કોઢિયો કહેવાની આશાતનાથી, તથા મુનિને પાણીમાં ઝળોળવાથી દરિયામાં ડૂબવું, તથા મુનિને ખડાર કહાડવાથી પાછું દરિયો તરી પાર થવું થયું, અને મુનિ શહેરને વટલાવે છે, એ ડૂંબ જેવો છે વગેરે વચનો કહ્યાં તે આશાતનાને લીધે ડૂંબનું કલંક તમોને પ્રાપ્ત થયું અને મુનિની તે અપરાધ સંબંધી ક્ષમા માગી તેથી તે કલંક નાશ પામ્યું. તેમ જ શ્રીમતીના કહેવાથી પૂર્વજન્મમાં શ્રીનવપદ્મનું આરાધન કર્યું તથા તે જ અભ્યાસના લીધે આ ભવે પણ તેણીના કથનથી જ પુનઃ તે તપ આરાધ્યો, તેથી તને સર્વત્ર સ્થળે સર્વ પ્રકારની વિશેષતા પૂર્વક ઋદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ. આઠ સખીઓએ તથા સાતસો ઉદ્ધંઠોએ રાણી રાજાના તપની અનુમોદના કરી તેથી તે પ્રભાવ વડે તારી યુવરાણીઓનું પદ પામી. આઠમી સખીએ પોતાની શોકચને સાપ ખાઓ એવું શાપવચન કહ્યું તે પાપથી તેણી આઠમી સખીના જીવ તિલકમુંદરીને સાપનો દંડ થયો. તારા ધર્મની પ્રશંસા કરવાથી સાતસો પુરુષો કોઢિયાપણું દૂર કરી રાણાપદ પામ્યા; તારા તોફાનીઓનો મારનાર સિંહ સાતસોને તરવારને તાળે કર્યાના પાપથી ખડીને પોતાની મેળે મુનિનાં વ્રત લઈ ત્યાગી થયો અને અણુસણ કરી મરી હું અન્નિતસેન રાજા થયો. પાછલે ભવે તેં માઈ ગામ ભાગ્યું હતું, તે વૈરને લીધે મેં તાઈ રાજ્ય બાળપણમાંથી જ પડાવી લીધું અને મેં સાતસો જણને માર્યા હતા તેઓએ મને તે વૈરને લીધે બાંધી તારી આગળ હાજર કર્યો હતો; માટે જે જે પાપ કરાય તે તેમાંથી ભોગવ્યા વિના છૂટકો થતો નથી. મને પૂર્વના ચારિત્રાભ્યાસને લીધે જ્ઞાન ઉદય આવ્યું, જેથી જાતિસ્મરણ વડે પૂર્વ ભવ જોઈ વિચારી મેં સંયમ અંગિકાર કર્યું, અને તે ચારિત્ર પાળતાં પાળતાં અવધિજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી હું અહીં તારી પાસે આવ્યો; જેથી જેણે જેવાં કર્મ કર્યાં તેણે તેવાં સુખ દુઃખનાં ફળ ઉદય આવતાં અનુભવ્યાં. કહો, સદ્ગુરુ સિવાય એવા મર્મને કોણ જાણી શકે ? ” (યશોવિજયજી મહારાજ કહે છે કે આ શ્રીપાળ રાસના ચોથા ખંડ અંદરની આઠમી ઢાળ પૂર્ણ થઈ, તેમાં નવપદ્મનો મહિમા ગાવામાં આવ્યો છે, કે જે નવપદ્મનો મહિમા ગાય તેમ જ શ્રીજિનરાજનો વિનય કરે તે સારો યશ પ્રાપ્ત કરે અને જગતમાં તેનો નિશ્ચય જયજયકાર થાય.

—૨૨ થી ૨૮

કોહા-જંદ

ઈમ સાંભળી શ્રીપાલ નૃપ, ચિંતે ચિત્ત મઝાર;
અહો અહો ભવ નાટકે, લહિયે ઈસ્યા પ્રકાર.

કહે ગુર પ્રતે હવણાં નથી, મુજ ચારિત્રની સત્તિ;
કરી પસાય તિણે ઉપદીસો, ઉચિત કરણ પડિવત્તિ. ૨

વલતું મુનિ ભાળે નૃપતિ, નિશ્ચય ગતિ તું જોય;
કરમ ભોગ ફલ તુઝ ધણું, ઈહ ભવ ચરણ ન હોય. ૩

પણ નવપદ આરાધતાં, પામીશ નવમું સર્ગ.
નરસુર મુખ ક્રમે અનુભવી, નવમે ભવ અપવર્ગ. ૪

તે મુણી રોમાંચિત હુઆ, નિજ ઘર પહોતો ભૂપ;
મુનિ પણ વિહરતો ગયો, ઠાણાંતર અનુરૂપ. ૫

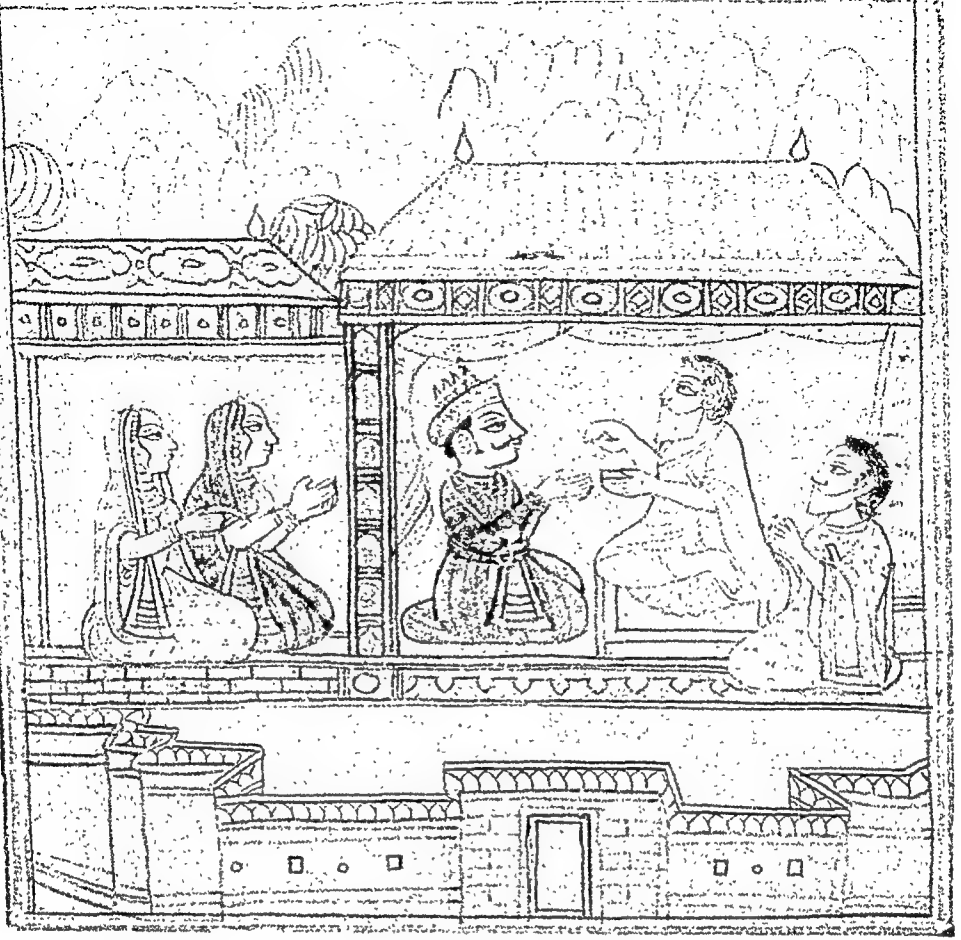
અર્થ:—એ પ્રમાણે અજિતસેન રાજર્ષિના મુખથી ધર્મ-દેશના શ્રવણ કરી શ્રીપાળરાજ પોતાના ચિત્તમાં ચિંતવવા લાગ્યા—‘અહા ! અત્યંત આશ્ચર્યની વાત છે કે ભવનાટકની અંદર પણ આવા આવા પ્રપંચ થાય છે ! ! !’ તે પછી શ્રીપાળરાજ ગુરુ પ્રત્યે પૂછવા લાગ્યા—‘હે પ્રભો ! અત્યારે તો મારામાં ચારિત્ર અંગિકાર કરવાની શક્તિ નથી, માટે કૃપા કરીને જે મારાથી જાની શકે તેવો ધર્મ મને કહી બતાવો.’ મુનિરાજે જિજ્ઞાસુ શ્રીપાળ રાજેન્દ્રને કહ્યું—‘નરવર ! તારી સ્થિતિ અવસ્થ રીતે તપાસવાની છે, હજી તારે ક્રમ સંબંધી વિષાક ભોગવવાનાં બાકી રહેલ છે જોયો આ ભવની અંદર તને ચારિત્રનો ઉદય આવશે નહીં; તો પણ શ્રીનવપદજીના આરાધન-પ્રતાપ વડે તું નવમું દેવલોક પ્રાપ્ત કરીશ અને તે પછી અનુક્રમે મનુષ્ય અને દેવતાના એમ વારાંકરતી ભવ પામી તે ભવ મંબંધી મુખ અનુભવીને નવમા ભવની અંદર મોક્ષમુખ પ્રાપ્ત કરીશ.’ આ પ્રમાણે સાંભળી શ્રીપાળરાજ અત્યંત આનંદ પામ્યા; અને ગુરુને નમન કરી પોતાના પરિવાર સહિત પોતાના નગરમાં ગયા. અને મુનિમહારાજ પણ પોતાની ઈચ્છાનુકૂળ વિહાર કરી અન્યસ્થાને ગયા.

—૧ થી ૫

લાજ નવમી—કંત તમાકુ પરિવરો—એ દેસો.

હવે નરપતિ શ્રીપાલ તે, નિજ પરિવાર સંયુત્ત મેરે લાલ;
આરાધે સિદ્ધયકને, વિધિ સહિત ગ્રહી સુમુદ્ગત મેરે લાલ.

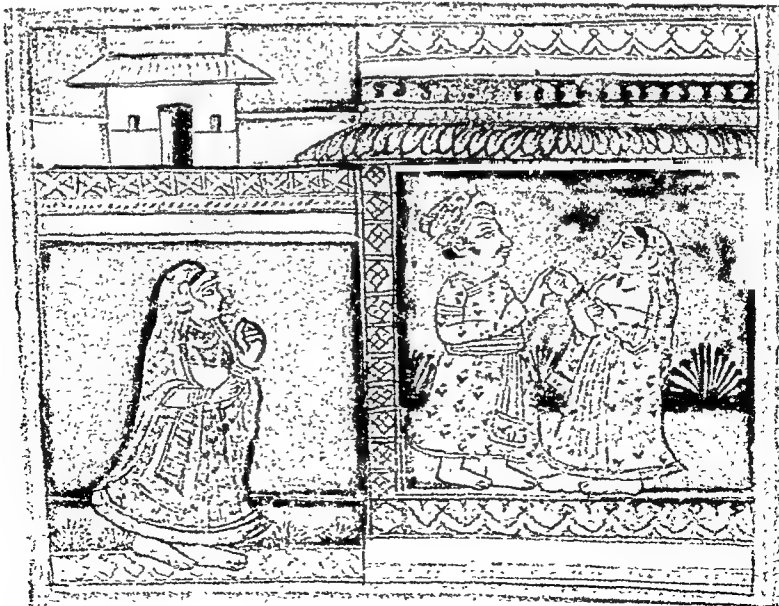
મનનો મહોટો મોજમાં. ૧

ચિત્ર ૧૮૮

શ્રીપાલ અજિતસેનને વિનતી કરે છે

(પાનું ૨૩૭)

ચિત્ર ૧૮૯

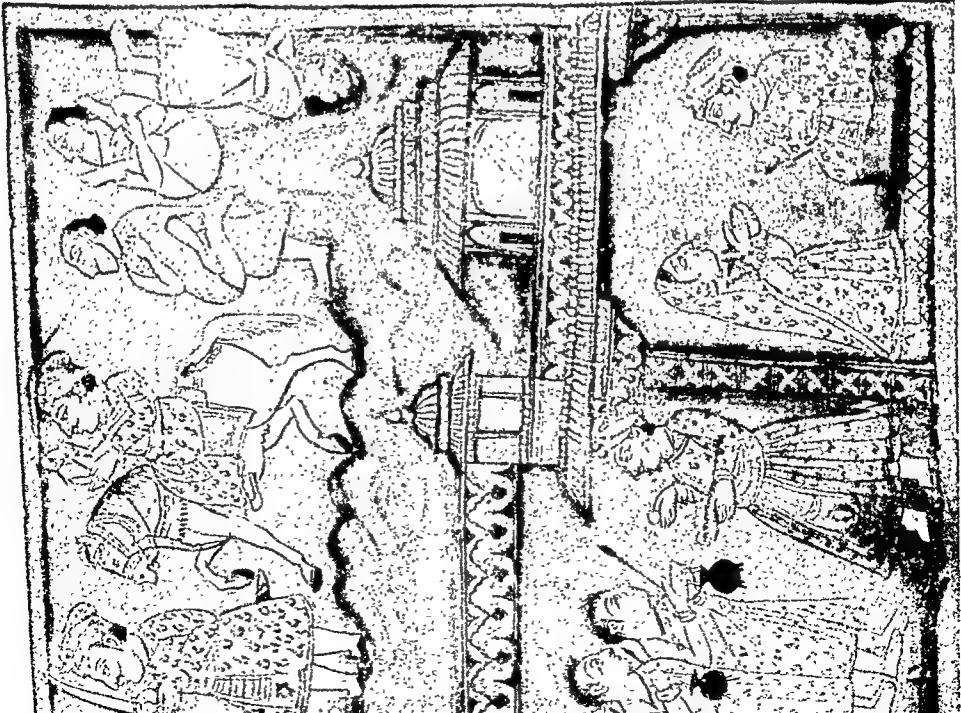
શ્રીમંત રાજા અને શ્રીમંત રાણી

(પાનું ૨૩૮)

ચિત્ર ૧૬૦ બીડન રાજ શિકાર કરે છે (પાન ૨૪૦)

મુનિને પીડા ઉપજવતો શ્રીકૃત રાજા

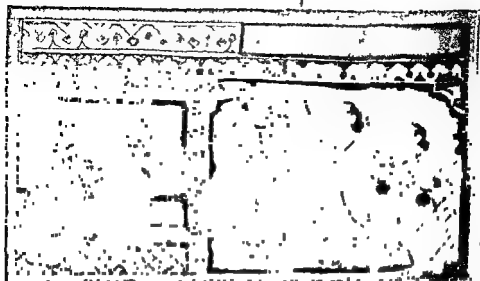
(પાનું ૨૪૦)

ચિત્ર ૧૯૩

મુનિની ક્ષમા માગતો શ્રીકૃત રાજા

(પાનું ૨૪૧)

चित्र १६४

भुनिने दान हेतो श्रीकृत राग

(पान २४१)

चित्र १६५

श्रीमतिना तपनी अनुमोदना करती आहे सचिब्या

(पान २४२)

મયણાસુંદરી ત્યારે ભણે, પૂર્વે પૂજ્યું સિદ્ધચક્ર;	મેં
ધન તો ત્યારે થોડું હતું, હવણાં તું ઋદ્ધે શક.	મેં મં ૨
ધન મહોટે છોડું કરે, ધર્મ ઉજમાણું તેહ; મેરે લાલ.	
(પાઠાંતર) જે કરે ધર્મનું તેહ;	મેં
ફલ પૂરું પામે નહીં, મમ કરજે તિહાં સં દેહ.	મેં મં ૩
વિસ્તારે નવપદ તણી, તિણે પૂજ કરો સુવિવેક;	મેં
ધનનો લાહો લીજયે, રાખી મહોટી ટેક.	મેં મં ૪

અર્થ:—તે પછી મહાન ઉદાર ચિત્તવંત શ્રીપાળ મહારાજ પોતાના પરિવાર સહિત વિધિપૂર્વક મુહૂર્ત લઈને આનંદ વડે શ્રીસિદ્ધચક્રની આરાધના કરે છે. એ બાણી પટરાણી મયણાસુંદરીએ શ્રીપાલ મહારાજને કહ્યું કે પૂર્વે આપણે શ્રીસિદ્ધચક્રજીનું પૂજન વિગેરે કર્યું હતું, પણ તે વખતે આપણી પાસે વિશેષ ધનસંપત્તિ ન હતી, તેના લીધે જોઈએ તેવી ભક્તિ થઈ શકી ન હતી; પરંતુ હમણાં તો આપ ઈંદ્રના જેવી ઋદ્ધિવાળા થયા છો, માટે જ જે મનુષ્ય પાસે જ્યારે ધનની વિશેષ છત હોય ત્યારે ધર્મ સંબંધી કરણીમાં દૂંડે દિલ રાખી ઓછું ધન વાવરે તો તે મનુષ્ય પૂર્ણ ફળ પામી શકે તો નથી એ નિઃસંદેહ વાત છે, માટે તે ધ્યાનમાં લઈ હાલની સંપત્તિ પ્રમાણે પુષ્કળ ધન વાવરી વિસ્તારપૂર્વક પૂજનાદિની સામગ્રી મેળવી વિવેક સાથે નવપદજીનું પૂજન-આરાધન કરવું ઘટિત છે; માટે મળેલા ધનનો લ્હાવો લ્યો અને પૂર્ણ શ્રદ્ધા રાખી પૂજન કરો. —૧ થી ૪

મયણા વયણા મન ધરી, ગુરૂભક્તિ શક્તિ અનુસાર;	મેં
અરિહંતાદિક પદ ભલાં, આરાધે તે સાર.	મેં મં ૫
નવજિન ઘર નવ પડિમા ભલી, નવ જિણોદ્ધાર કરાવ;	મેં
નાનાવિધ પૂજ કરી, જિન આરાધન શુભ ભાવ.	મેં મં ૬
એમ સિદ્ધતણી પ્રતિમાતાણું, પૂજન ત્રિહું કાલ પ્રણામ;	મેં
તન્મય ધ્યાને સિદ્ધનું, કરે આરાધન અભિરામ.	મેં મં ૭
આદર ભગતિ ને વંદના, વેચાવચ્ચાદિક લગ્ગ;	મેં
સુશ્રુષા વિધિ સાચવી, આરાધે સૂરી સમગ્ગ.	મેં મં ૮

અધ્યાપક ભણતાં પ્રતિ, વસનાશન ઠાણુ ખનાય; મેં

દ્વિવિધ ભક્તિ કરતો થકો, આરાધે નૃપ ઉવજગ્રાય. મેં મં ૯

અર્થ:—મયણાસુંદરીના આ પ્રમાણે વચનોને મનમાં ગ્રહણ કરી મહાન લક્ષિતવંત શ્રીપાળમહારાજ પોતાની શક્તિના પ્રમાણે વિસ્તાર પૂર્વક તત્ત્વરૂપ અરિહંતાદિક નવપદ-
છત્તુ આરાધન કરવા લાગ્યા. તેમાં પ્રથમ પદરૂપ શ્રીઅરિહંત પ્રભુની આરાધનામાં નવ
બાવન જિનાલયયુક્ત જૈનમંદિરો બંધાવ્યાં, નવ નવિન પ્રતિમાણુ ભરાવ્યાં અને નવ જિણું
મંદિરોનો ઉદ્ધાર કરાવ્યો. તથા તેની ત્રણ-પાંચ-આઠ-સત્તર-એકવીસ અને એકસોઆઠ
ભેદે, એમ વિવિધ ભેદવાળી પૂજાઓ ભણાવી ગુણભાવયુક્ત પ્રથમ પદની આરાધનામાં લીન
થયા. હવે ખીજા શ્રીસિદ્ધમહારાજની આરાધનામાં ઉપર કહેવામાં આવેલા પ્રકારસહિત
ત્રણ ટંક (સવાર, બપોર ને સાંજ) વખતે શ્રીસિદ્ધ ભગવંતની પ્રતિમાણુને પ્રણામ
કરી પૂજન કરે છે અને તન્મય બની ચિત્તમાં અપાર આનંદ સહિત કર્મઅંજનના આવ-
રણરહિત શ્રીસિદ્ધભગવાનની મન વચન કાયાની એક્યતા સાથે ઉત્તમ આરાધના કરે છે
હવે ત્રીજા શ્રીઆચાર્ય મહારાજની આરાધનામાં આદર તથા ભક્તિરાગ પૂર્વક બાર આવર્ત
યુક્ત વંદનનો ક્રમ સાચવી, વૈયાવચ્ચમાં સાવધાન રહી, સુશ્લૂષા, પર્યુપાસના, સેવના,
આહાર પાણી વગેરે અને ઉપાશ્રયાદિનો તમામ વિધિ સાચવી સમગ્ર સૂરિશાળની આરા-
ધનામાં સાવધાન રહે છે. ચોથા પદરૂપ શ્રીઉપાધ્યાય મહારાજની ભક્તિ કરે છે તથા
આગમના પાઠ ભણનારા તથા ભણાવનારા પ્રત્યે અન્ન વસ્ત્ર ને રહેવાની જગ્યા સંબંધી
સગવડ આપે છે. ધર્મશાળાઓ પાઠશાળાઓ વગેરે બંધાવી ઉપર કહેલા ઉપચારરૂપ
દ્રવ્યથી અને મનની એકાગ્રતારૂપ ભાવથી પાઠક પદની ભક્તિપૂર્વક આરાધના કરે છે.

—પ થી ૬

નમન વંદન અભિગમનથી, વસહી અશનાદિક દાન; મેં

કરતો વૈયાવચ્ચ ધણું, આરાધે મુનિ પદ ઠાણુ. મેં મં ૧૦

તીર્થ યાત્રા કરી અતિ ધણી, સંધ પૂજા ને રહજત્ત; મેં

આરાધે દર્શન પદ ભણું, શાસન ઉન્નતિ દઢ ચિત્ત. મેં મં ૧૧

સિધ્ધાંત લિખાવી તેહને, પાલન અર્યાદિક હેત; મેં

નાણુ પદારાધન કરે, સજગ્રાય ઉચિત મન દેત. મેં મં ૧૨

વ્રત નિયમાદિક પાલતો, વિરતિની ભક્તિ કરંત; મેં

આરાધે ચારિત્ર ધર્મને, રાગી યતિ ધર્મ એકંત. મેં મં ૧૩

તજ ઇચ્છા ઇહ પરલોકની, હૃદ સધળે અપ્રતિબદ્ધ; મેં

૫૨ બાહ્ય અભ્યંતર ૫૨ કરી, આરાધે તપપદ શુદ્ધ. મેં મં ૧૪

ઉત્તમ નવપદ દ્રવ્યભાવથી, શુભ ભક્તિ કરી શ્રીપાલ; મેં

આરાધે સિદ્ધચક્રને, નિત પામે મંગલમાલ. મેં મં ૧૫

ઈમ સિદ્ધચક્રની સેવના, કરે સાડાચાર તે વર્ષ; મેં

હવે ઉજમણા વિધિ તણો, પૂરે તપ ઉપનો હર્ષ. મેં મં ૧૬

ગોથે ખંડે પૂરી થઈ, હાલ નવમી ચઢતે રંગ; મેં

વિનય સુજસ સુખ તે લહે, સિદ્ધચક્ર યુગે જે ચંગ. મેં મં ૧૭

અર્થ:—હવે પાંચમા મુનિ મહારાજશ્રીની આરાધનામાં મુનિ પધારે તે વખતે પાંચ સાત ડગલાં ગુરુ સન્મુખ જઈ ગુરુપદમાં નમન કરવું તથા હાથ જોડી વંદના કરવી વગેરે વૈયાવચ્ચ સાચવવામાં લીન રહી, ઉપાશ્રયની અને અન્ન, વસ્ત્ર પાત્રાદિ જરૂરજોગ વસ્તુઓની જરૂરીઆત પૂરી પાડે છે. અન્ન-પાણી-ખાદિમ-સ્વાદિમરૂપ ચારે પ્રકારના આહાર-વસ્ત્ર-પુસ્તક-ઔષધ વગેરેની જે વખતે જરૂર હોય તે વખતે તેની સગવડ કરી આપવામાં આવતાં વ્રતધારી મહાત્માઓ પોતાના સંયમમાર્ગમાં કાયમ રહી શકે છે. એ લાલ મેળવવા શ્રીપાલમહારાજ મુનિપદની અત્યંત વૈયાવચ્ચાદિ સાચવી તે પદ્ધતિ આરાધન કરે છે. તે પછી છઠ્ઠા ઉત્તમ દર્શનપદની આરાધનામાં જગોજગોએ ભક્તિભાવ સહિત તીર્થ-યાત્રાઓ કરી, તે તે સ્થળોમાં સ્નાત્રાદિ પૂજાઓ, સાહમીવત્સલો ને સ્થયાત્રાઓ વગેરે દર્શન સંબંધી અનેક મહોત્સવો કરી દૃઢ ચિત્ત વડે શ્રીપાલ મહારાજ શાસનની ઉન્નતિ-શોભાની વૃદ્ધિ સાથે છઠ્ઠા પદની ભક્તિ કરે છે. હવે સાતમાપદરૂપે જ્ઞાનપદારાધનમાં જ્ઞાનના પાલન અર્થાં વગેરેમાં પૂર્ણ ખ્યાર રાખી સિદ્ધાંતો લખાવે છે, અને તેની રૂઝ વગેરે ઉત્તમ વસ્તુઓ વડે પૂજા ભક્તિ કરે છે અને જ્ઞાન સંબંધી ઉપકરણ જે પાટી-પોથી-ઠવાણી-સાપડા-સાપડી-વહી-દસ્તરી-ઝોળિયાં-પૂંઠા-રૂમાલ-હિંગલોક-શાહી વગેરે વગેરે વસ્તુઓ એકઠી કરી સ્વાધ્યાય ધ્યાન કરી સાતમા પદ્ધતિ શ્રીપાલ મહારાજ આરાધન કરે છે. હવે આઠમા ચારિત્રપદની આરાધનામાં પોતે અંગિકાર કરેલાં વ્રતોને પાળતો તથા ગુરુમુખથી લીધેલાં નિયમોને પાળતો તથા શ્રીપાલમહારાજ ગૃહસ્થવ્રતધારી તથા યતિ-સાધુઓને અન્ન વસ્ત્ર પાત્રાદિનાં દાન દેવે કરી દ્રવ્યથી ભક્તિ કરતો તથા ભાવથી સ્તુતિવંદનાદિ કરતો એમ નિશ્ચયથી એકાંત યતિધર્મના પ્રેમી બની ચારિત્રપદની આરાધના કરે છે. હવે છેલ્લા નવમા તપપદની આરાધના ભક્તિમાં શ્રીપાલમહારાજએ આલોક સંબંધી તથા પરલોક સંબંધી વાંછના ત્યાગી દઈ તમામ જગોએ અપ્રતિબદ્ધપણું

અહણુ કરી કર્મ તપાવવાને પોતાની આત્મશક્તિ મુજબ છ બાહ્ય તથા છ અભ્યંતર ભેદ મળી બારે ભેદે તપનું શુદ્ધપણે આરાધન કર્યું. આ પ્રમાણે નવે પદનું દ્રવ્ય અને ભાવ એ બંને પ્રકારની ભક્તિથી શ્રીપાળમહારાજ, શ્રીસિદ્ધચક્રનું આરાધન કરતાં વિશેષ મંગલ-માળાને પામે છે. એમ સાડચાર વર્ષ સુધી સિદ્ધચક્રની સેવના કરે છે. ત્યારે તે નવ-પદજીના તપની પૂર્ણાહુતિ થઈ ત્યારે તે સંજોગથી ઉદ્ધાપન-ઉજ્જમણું કરવા શ્રીપાળમહારાજને હર્ષ પેદા થયો; કેમકે ઉજ્જમણા વિના તપનું ફળ પૂર્ણપણે પ્રાપ્ત થઈ શકતું જ નથી. (યશોવિજયજી કહે છે કે-આ શ્રીપાલ રાસના ચોથા ખંડની અંદર ચડતા રંગ-પૂર્વક નવમી ઢાળ પૂર્ણ થઈ. જે મનુષ્ય ઉત્તમ ભાવથી શ્રીસિદ્ધચક્રજીના ગુણોની સ્તવના કરે તે મનુષ્ય સારો યશ અને વિનય પામે છે.)

—૧૦ થી ૧૭

દોહા-છંદ.

હવે રાજ નિજ રાજની, લચ્છિ તણે અનુસાર;
ઉજમણું તેહ તપ તણું, માંડે અતિહિ ઉદાર.

૧

અર્થ:—હવે શ્રીપાલમહારાજ પોતાની રાજસમૃદ્ધિના અનુસારે એટલે કે અત્યંત મહાન્ શક્તિપૂર્વકે ઓળીના તપનું ઉજમણું ઘણી જ ઉદારતાથી કરવની સામગ્રી નીચે મુજબ એકઠી કરે છે. ઉજમણાનો વિધિ કહેવામાં આવે છે.

—૧

હાલ દશમી-ભોક્ષીડા હંસારે વિપય ન રાચીયે—એ દેશી.

વિસ્તીરણુ જિનભુવન વિરચીયે, પુણ્ય ત્રિવેદિક પીઠ;
ચંદ્ર ચંદ્રિકા રે ધવલ ભુવન તલે, નવરંગ ચિત્ર વિસીઠ.

૧

તપ ઉજમણું રે ધણિ પરે કીજયે, જિમ વિરચે રે શ્રીપાલ;
તપ ફલ વાધે રે ઉજમણે કરી, જેમ જલ પંકજ નાલ.
તપ ઉજમણું રે ધણિ પરે કીજયે.

૨

પંચ વરણુના રે શાલિ પ્રમુખ ભલા, મંત્ર પવિત્ર કરી ધાન્ય;
સિદ્ધચક્રની રે રચના તિહાં કરે, સંપૂરણુ શુભ ધ્યાન.
તપ ઉજમણું રે ધણિ પંરે કીજયે.

૩

અરિહંતાદિક નવપદને વિષે, શ્રીફલ ગોલ ઠવંત;
સામાન્યે ધૃત ખંડ સહિત સવે, નૃપ મન અધિકી રે ખંત.
તપ ઉજમાણું રે ઇણિ પરે કીજીયે.

૪

જિન પદ ધવલું રે ગોલક તે ઠવે, શુચિ કર્કેતન અકુ;
ચોત્રીશ હીરે રે સહિત પિરાજતું; ગિફ્તો સુગુણ ગરિક.
તપ ઉજમાણું રે ઇણિ પરે કીજીયે.

૫

સિદ્ધપદે અડ માણિક રાતડાં, વલી ઇગતીસ પ્રવાલ;
ધુસૂણ વિલેપિત ગોલક તસ ઠવે, મૂરતિ રાગ વિશાલ.

ત૦ ૬

પણ મણિ પીત છત્રીશ ગોમેદકે, સૂરિપદે ઠવે ગોલ;
નીલરણુ પચવીસ પાઠક પદે, ઠવે વિપુલ રંગરોલ.

ત૦ ૭

ચિરતન સગવીસ તે મુનિપદે, પંચ રાજપટ અંક;
સગસહિ ઇગવન્ન સિત્તરી પંચાસ તે, મુગતા શેષ નિઃશંક.
તપ ઉજમાણું રે ઇણિ પરે કીજીયે.

૮

તે તે વરણે રે ચીરાદિક ઠવે, નવપદ તણે રે ઉદ્દેશ;
ખીજ પણ સામગ્રી મોટકી, માંડે તેહ નરેશ.

ત૦ ૯

ખીજેરાં ખારેક દાડિમ ભલાં, કોહોલાં સરસ નારંગ;
યૂગીફલ વલી કલશ કંચન તણા, રતનપૂંજ અતિ ચંગ.
તપ ઉજમાણું રે ઇણિ પરે કીજીયે.

૧૦

જે જે ઠામે રે જે ઠવવું ઘટે, તે તે ઠવે રે નરિંદ;

ગ્રહ દિક્પાલ પદે ફલ ફૂલડાં, ધરે સવરણ આનંદ.

ત૦ ૧૧

અર્થ:—વિશાળ જિનમંદરની અંદર પુણ્યના જ પીઠ રૂપ ત્રણ ગઢ સમાન ત્રણ વેદિકાઓની ઉપરા ઉપર રચના કરાવી સમવસરણુનો ચંદ્રમાની જ્યોતિ સરખો તેજસ્વી સૌમ્યરૂપ દેખાવ કરાવ્યો અને તે પછી તે મંદિરનું ભોંયતળીયું ઘાવરાવી સાફ કરાવી વિવિધ સુંદર ચિત્રામણો સહિત બનાવરાવ્યું. (કવિ કહે છે કે હે તપ કરવાની ઇચ્છા-વાળા ભવિજનો! તપનું ઉજમાણું તો જેવું શ્રીપાળમહારાજનો કર્યું તેવું તમો પણ કરો;

કેમકે પાણીના વધવાથી કમળની દાંડી વધે તેની ચોંટ ઉજમણું કરવાથી તપના ક્ષણ વૃદ્ધિ થાય છે.) તે પછી પાંચે રંગના ચોખા વગેરે ધાન્ય (અનાજ) મેળવી તે અનાજના જગથાને પવિત્ર મંત્રો વડે મંત્રી શ્રીસિંધ્યકજીની કમળરૂપ મંડળ રચનામાં લેવા પદ જે જે રંગનું હોય તે તે રંગની રચના કરાવી. અહિં પ્રસંગાનુસાર નવપદના વર્ણનાવીએ છિએ. ૧ અરિહંત પદ ધોળે વર્ણે, શ્રીસિંધ્ય પદ રાતે વર્ણે, શ્રીઆચાર્ય પદ પીળે વર્ણે, શ્રીઉપાધ્યાય પદ નીલ વર્ણે, તથા શ્રીગ્રાધુ પદ શ્યામ વર્ણે, તથા દર્શન જ્ઞાન, ચારિત્ર અને તપપદ એ ચાર ઉજળે વર્ણે છે. મતલબ કે મધ્યશુદ્ધચુકત આ પાંખડીવાળું કમળ કહાડી તેમાં વચ્ચે સફેદ ધાન, પૂર્વ તરફની પાંખડીમાં લાલ ધાન, તેની પડખેની પાંખડીમાં ધોળું ધાન, તેની પડખેની દક્ષિણ પાંખડીમાં પીળું ધાન, તેની જોડેની પાંખડીમાં ધોળું ધાન, તેની પડખે પશ્ચિમ તરફની પાંખડીમાં લીલું ધાન, તેની પાડાસની પાંખડીમાં ધોળું, તેની જોડેની પાંખડીમાં શામ રંગનું અને તેની પડખેની પાંખડીમાં ધોળું ધાન માથરી તેની પાંખડી બેરોળર પાંખડી કરી નવે પદના રંગની પ્રભા શ્રીપાલમહારાજને શુભ ધ્યાનપૂર્વક રચી શ્રીઅરિહંત આદિ નવે પદની અંદર શ્રીકૃષ્ણ (નાગિયર)ના ગોળાઓ સામાન્યપણે ધી ખાંડથી ભરીને અધિક આનંદ સહિત શ્રીપાળ મહારાજને મૂક્યા. તેમ જ અરિહંતપદને રંગ સફેદ છે જેથી તે પદ ઉપરના શ્રીકૃષ્ણ ગોળા પર રૂપાના વરખના પાના ચઢાવી અથવા મદદે ચંદને રંગીને બાર ગોળા મૂક્યા. વળી, મૂળ શુભ આઠ પ્રાતિહાર્યવંત ગ્રંથ હોવાથી આઠ કર્કેતન રત્ન, તેમ જ ચૌત્રીશ અતિશયવંત હોવાથી ચૌત્રીશ હીરા મૂકી સદૃશ્યુવંત શ્રીપાલ મહારાજ મહાન અરિહંત પદની લકિત કરવામાં લીન થયો. બીજા પદ ઉપર શ્રીસિંધ્ય લગવંત કે જે આઠ ગુણે સહિત રાતા વર્ણુવાળા છે, તેથી આઠ માલેક, તેમ જ બીજી રીતે સિંધ્ય લગવંતના એક-ત્રીશ શુભ પણુ ગણ્યાતા હોવાને લીધે એકત્રીશ પરવાળાં, અને રાતા બાવનાયજન (રતાંજળી)ના ઘોળથી વિલેપન કરેલા આઠ નાગિયેરના ગોળા વિશાળ પ્રેમ સહિત મૂકી શ્રીપાળ મહારાજને મિલકપદની લકિત કરી. ત્રીજા આચાર્યપદની ઉપર આચાર્ય લગવાન પાંચ આચાર સહિત તથા છત્રીશ શુભવંત પીતલવર્ણના હોવાને લીધે પાંચ પુષ્પરાજ અને છત્રીશ શુભ હોવાથી પીળાં ગોમેદ રત્ન અને ૩૬ શ્રીકૃષ્ણના ગોળા પર સોનાના વરખ ચઢાવી મૂક્યા. ચોથા ઉપાધ્યાય પદની ઉપર ઉપાધ્યાયજી પચીસ શુભવંત નીલા વર્ણના હોવાથી પચીસ નીલાં પાનાં (નીલમ) મૂકી ૨૫ શ્રીકૃષ્ણના ગોળા નીલવર્ણે રંગી નાગર-વેલના પાનથી ચોલાવી અલંકાર આનંદ સહિત તે પદની લકિત કરી. પાંચમા પદ ઉપર માધુના સત્તાવીસ શુભવંત અને શામરંગવાળા હોવાથી સત્તાવીસ શામ (કાળાં) રત્ન, તેમ જ પંચમહામનધારી હોવાને લીધે પાંચ મહા શામ રંગનાં રાજપટ નામનાં રત્નો ગ્યામવર્ણે હોય તે મૂક્યાં અને ૨૭ નાગિયેરના ગોળા ઠવી શ્રીપાલ મહારાજ આનંદિત થયા. છઠ્ઠા દર્શનપદના મડમડ બેદ છે જેથી મડમડ મોતી અને સાત ગોળા સ્થાપ્યા,

તથા જ્ઞાનપદના એકાવન લેદ છે તેથી એકાવન મોતી પાંચ ગોળાઠવ્યા, તથા ચારિત્રપદના એકાવન મોતી પાંચ ગોળા સ્થાપ્યા તથા તપપદના પચાશ લેદ છે તેથી પચાશ મોતી ને આર ગોળા શંકા રહિતપણે અપૂર્વ લક્ષિતથી સ્થાપ્યા. આ ચાર પદો સફેદ વર્ણ છે તેથી મોતી સહિત ગોળા મૂક્યા (દરેક પદ ઉપર મૂકેલા શ્રીફળ ગોળાઓ ઘી ખાંડથી ભરેલા હતા.) તેમ જ નવે પદોનાં જે જે વર્ણ છે તે તે વર્ણનાં વસ્ત્રો સ્થાપ્યા ઉપર ચંદ્રવા ખાંધ્યા તથા અન્ય ફળ આદિ વસ્તુઓ તે તે પદની ઉપર મૂકી, એટલે કે બીજોરા-દાડમ-ખારેકો કોળાં, સરસ નારંગીઓ-સોપારીઓ તેમજ સોનાના કળશ અને ઘણા જ સુંદર રતનના ઢગલા વગેરે વગેરે નવ નવ સંખ્યાની અનેક મોટી સામગ્રી સહિત જે જે દેશમાં-જે જે ઋતુમાં જે જે ફળ, મેવા-મીઠાઈ વગેરે મળી આવી તે તે સર્વ વસ્તુઓ મહાન ઉદાર ચિત્તવંત શ્રીપાલમહારાજએ મંગાવી શ્રીનવપદ પર પધરાવી બીજા લોકોને જૈનશાસનની ઉન્નતિ બતાવી. જે જે જગ્યાએ જે જે મૂકવું યોગ્ય હતું તે તે તેઓના વર્ણ સહિત સર્વ મૂકી નવગ્રહ તથા દશ દિગ્પાળને પદે કે જે ગ્રહ જે રંગનો, તેમ જ જે દિગ્પાળ જે દિશાના પતિ હોય તેના સ્થળે તે તે રંગના ફુલ, ફળ વગેરે મૂકી તેમને પ્રસન્ન કર્યા.

—૧ થી ૧૧

ગુરૂ વિસ્તારે રે ઉજમાણું કરી, નહવાણુ ઉત્સવ કરે રાય;

આઠ પ્રકારી રે જિન પૂજા કરે, મંગલ અવસર થાય.

ત૦ ૧૨

સંઘ તિવારે રે તિલક માલા તાણું, મંગલ નૃપને કરેઈ;

શ્રીજિન માને રે સંઘે જે કર્યું, મંગલ તે શિવ દેઈ.

ત૦ ૧૩

તપ ઉજમાણે રે વીર્ય ઉદ્ધાસ જે, તેહ જ મુક્તિનિદાન;

સર્વ અભવ્યે રે તપ પૂરાં કર્યાં, પણ નાવ્યું પ્રણિધાન.

તપ ઉજમાણું રે ઈણિ પરે કીજીયે.

૧૪

લઘુકર્માને રે કિરિયા ફલ દીયે, સફલ સુગુરુ ઉવચેસ;

સેર હોયે તિહાં કૂપ ખનન ઘટે, નહિ તો હોઈ કિલેશ.

તપ ઉજમાણું રે ઈણિ પરે કીજીયે.

૧૫

સફલ હૂવો સવિ નૃપ શ્રીપાલને, દ્રવ્ય ભાવ જસ શુદ્ધ;

મત કોઈ રાચો રે કાચો મત લેઈ, સાચો ખિહું નય ખદ્ધ.

તપ ઉજમાણું રે ઈણિ પરે કીજીયે.

૧૬

ચોથે ખડે રે દશમી ઢાવ એ, પૂરણ હું સુપ્રમાણ;
શ્રીગિન વિનય સુજસ ભગતિ કરી, પગ પગ હોઈ કદ્યાણ.
તપ ઉજમાણું રે ઈણિ પરે કીણ્યે.

૧૭

અર્થ:—આ પ્રમાણે મોટા વિસ્તાર મહિત શ્રીપાળમહારાજએ ઉત્તમજાનો વિધિ કર્યો અને શ્રીમિધ્યકેતુ મહાગજનું ભક્તિએ કરી ઉત્તમજા કર્યું તેની પૂર્ણાત્મીની વખતે જિન ગિ જોની જળ-અદન-અક્ષત-દીપ-ધૂપ-ફૂલ-ફળ-નૈવેદ્ય વડે અષ્ટપ્રમગી પૂજા કરી આરતી ઉતારી મગજ દીપક પ્રગટ કરે તે વખતે મગજનો અવચર થાય, તે વખતે સર્વ મધ મળી શ્રીપાલ મહારાજને ઇદ્રમાળા પહેરાવના માટે કુકુમનું તિલક કરી ઉપર અક્ષત ચોટી રાજને મગજ કરે છે જેણે ઇદ્રમાળા પહેગવે તેણે જ જાગજા તિલક પણ શ્રીમધ કરે અને શ્રીમધ કરે તે તીર્થ કર મહારાજ પણ કબૂલ કરે, જોગવે શ્રીમધનું કરેલું મગજ તે મોક્ષપદ દેવાવાળું છે માટે એ માગલિક કાર્ય કરે તપનું જે ઉત્તમજા કરવું તે આત્મવીર્યોદાસ ભાવરૂપ છે વીર્યોદાસ વગર જે જરૂરી કરવામા આવે તે તમામ કરણી નકામી જ ગણાય છે કેમકે વીર્યોદાસ છે તે જ અવશ્ય મુકિત છે, જો એમ ન હોત તો તમામ અભળ્યો પણ અનતી વખત તપ પૂરા કરે છે, પરંતુ સમકિતશુદ્ધિ વિના પ્રણિધાન શુદ્ધિની પ્રાપ્તિ (ચિત્તની સમાધાની) ન થાય, જેથી શુદ્ધ ઉપયોગ વડે વીર્યોદાસ ન થઈ શકે, માટે જ વીર્યોદાસ એ જ મોક્ષનું મુખ્ય ધારણ છે તેમ જ જે જીવ લઘુ-હળવા કર્મી છે તે જીવ જે જે ક્રિયા કરે તેનું ફળ તેને મળે છે, અને સદ્ગુણનો ઉપદેશ પણ હળવાકર્મી જીવને જ લાભદાયક નીવડે છે જેમકે જ્યાં પાણીની સેર ચાલતી જણાતી હોય ત્યાં ફૂવો જોદવામા આવે તો ફૂવો જોદવાની મહેનત સફળ થઈ ધોધળધ પાણીની પ્રાપ્તિ થાય પણ જ્યાં પાણીની સેર જ ન હોય ત્યાં ફૂવો જોદવાની મહેનત નકામી થઈ પડે છે અને કવેશ થાય છે, આમ હોવાથી જ સુગુણના ઉપદેશ વડે શ્રીપાળમહારાજની સમન્ત ધર્મકરણી-તપાનુષ્ઠાન રૂપ ઉત્તમજા કરવાથી સફળ થઈ, કેમકે શ્રીપાલમહારાજના મનની અદર દ્રવ્ય અને ભાવ એ બનેલી પરમ શુદ્ધતા હતી તેના લીધે મનોરથ સિદ્ધ થયો માટે હે ભવિ જીવો ! ભાવ વિના એકલા દ્રવ્યથી જ શુદ્ધ કરીશું એવો કદાચ પકડી લઈ કોઈ પણ ખુશી થઈ રહેશે નહીં, સાચો પડિત હશે તે તો દ્રવ્ય અને ભાવ એ બંને નય વડે સાધ્ય કરશે-એટલે કે નિશ્ચય અને વ્યવહાર એ બંને દ્વારા કાર્ય કરી ફેલેલ મેગવશે શ્રીયશોવિજયજી વડે છે કે આ શ્રીપાલ રાસના ચોથા ખડની અદર દશમી ઢાગ એ બતાવે છે કે શ્રીગિનેશ્વરદેવનો વિનય કરવાથી મનુષ્યો ઉત્તમ યશ પ્રાપ્ત કરશે અને તદ્દપ ભક્તિ કરવાથી પગવે પગવે કદ્યાણ પામશે

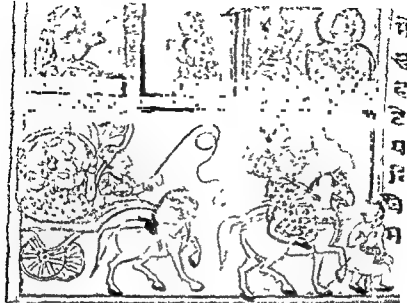
—૧૨ થી ૧૭

ચિત્ર ૧૯૬ અજિતસેન મુનિ પાસે ધર્મશ્રવણ કરતો શ્રીપાલ (પાનું ૨૪૩)

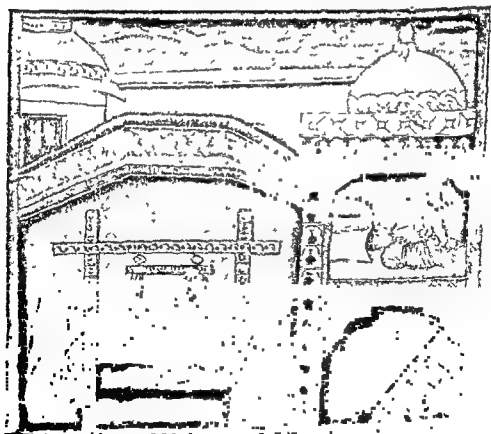
ચિત્ર ૧૯૭ અજિતસેન મુનિનો સાધુઓ સાથે વિદાર (પાનું ૨૪૪)

ચિત્ર ૧૯૮

શ્રીપાલ નગરમાં પાછો ફરે છે

(પાનું ૨૪૫)

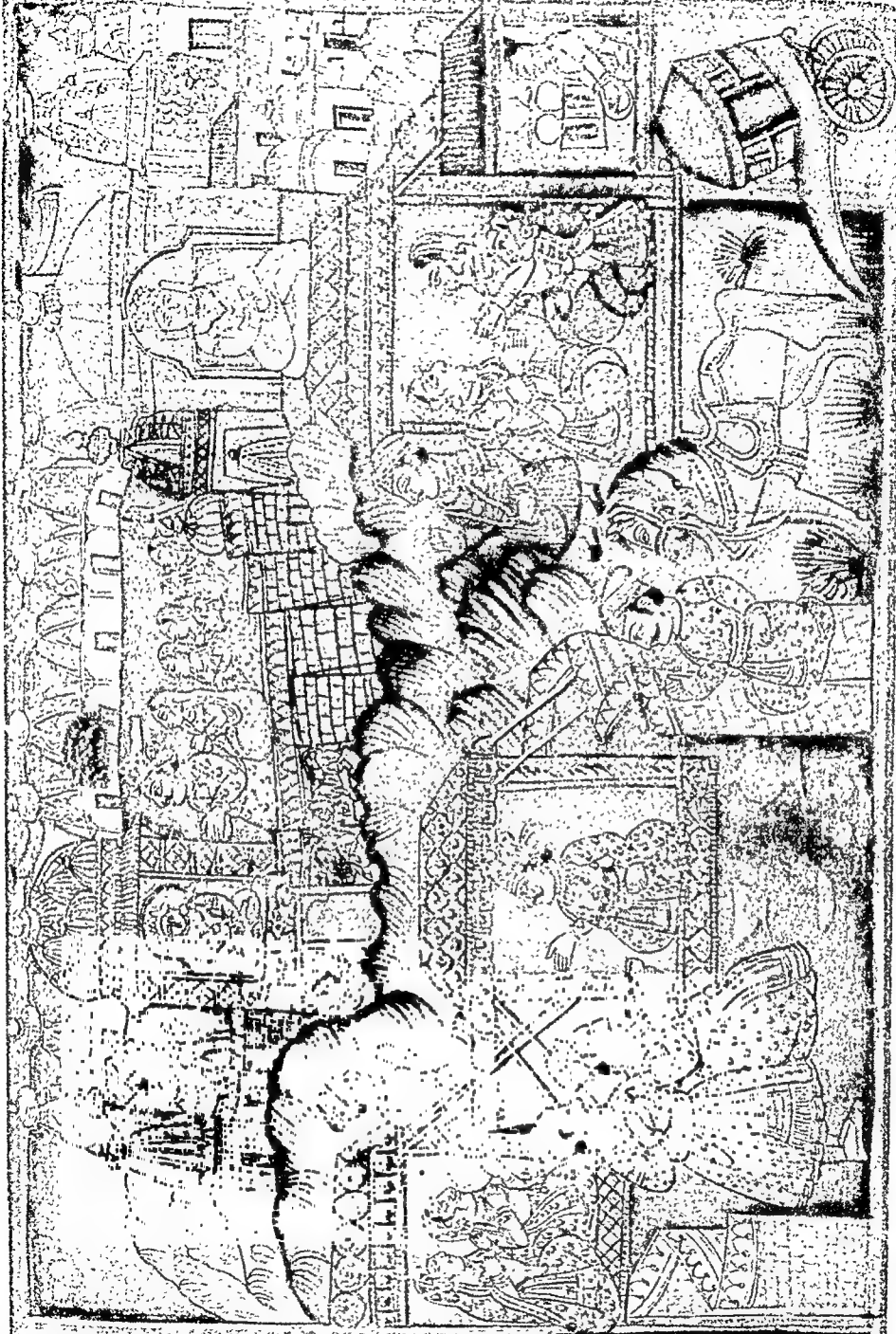

ચિત્ર ૧૯૯

શ્રીપાલ પ્રભુચક્રિતમાં લીન થયો

(પાનું ૨૪૫)

लमाः॥सुशु
 विविमन्वो
 राक्षसरोसम
 ॥सोः॥तामः॥
 ध्यापकनरा
 प्रतः॥वसनास
 मारवनाय॥
 दिविधनग

श्रीपाल महाराज्ये नव देवासुरो नो निर्बोद्धार करान्यो।

દોહા છંદ

નમસ્કાર કહે એહવા, હવે ગંભીર ઉદાર;
યોગીસર પણ જે સુણી, ચમકે હૃદયમઝાર.

૧

અર્થ:—આ પ્રમાણે ઉદાર ઉજમણું કરી શ્રીપાદમહારાજ તે પછી પૂર્ણ લક્ષિત પૂર્વક શ્રીસિદ્ધચક્રની આગળ ગંભીર થઈ અને ઉદાર વચનવડે નમસ્કાર રૂપ સ્તુતિ કરે છે કે જે સ્તુતિ અને ધ્યાનતાળીને ધ્યાનમાં લેતાં યોગવિદ્યાનાં જાણનારા મહાત્માઓ પણ ચિત્તની અંદર ચમત્કાર પામે છે.

—૧

છંપચ છંદ -અથ શ્રીસિદ્ધચક્ર નમસ્કાર: કવિત્ત

જે ધુરિ સિરિ અરિહંત મૂલ દૃઢ પીઠ પદ્ધત્તિઓ,
સિદ્ધ સૂરી ઉવઝાય સાહુ ચિહ્ન પાસ ગારિક્તિઓ;
દંસણ નાણ ચરિત્ત તવ પડિસાહા સુંદર,
તત્તખખર સરવગ્ગ લલ્લિય ગુરુ પયદલ હંખર.

૧

દ્વિસિવાલ જખખજખખાણી પમુહ, સુર કુસુમેહિં અલંકીઓ;
સો સિદ્ધચક્ર ગુરુ કખપતર અમહ મનવાંછિય ફલદિઓ.

૨

અર્થ:—સિદ્ધચક્ર પ્રભુ રૂપ કલ્પવૃક્ષ જેને મૂળ પીઠમાં શ્રીઅરિહંતની સ્થાપના છે તે, સિદ્ધચક્ર રૂપ કલ્પવૃક્ષની દૃઢ મૂળ પીઠીકાનું પ્રતિષ્ઠાન એટલે સ્થાનક છે અને સિદ્ધ-આચાર્ય-ઉપાધ્યાય ને સાંધુ એ ચાર પદરૂપ મહોટી શાખાઓ શોભે છે. તેમ જ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર ને તપ એ ચાર પદ રૂપ સુંદર પ્રતિશાખાઓ (શાખાઓથી ફૂટેલી ન્હાની શાખાઓ) છે, અને તત્ત્વાક્ષર તે ઝંઝી આદિ બીજાક્ષરો તથા સ્વર. (અ આ ઇ ઈ ઉ ઊ એ ઐ ઓ ઔ અં અઃ ઋ ઋ લૂ લૂ) એ સોળ સ્વર સંજ્ઞાવાળાં વર્ણ છે કે જે સ્વરોનાં મિલાપ વગર કોઈ પણ અક્ષરનો ઉચ્ચાર શુદ્ધ થઈ શકે જ નહીં તે સ્વર અને આઠ વર્ગ કકારાદિક તથા મોટી અઠાવીશ લલ્લિયો, રૂપ તે સર્વ પત્રદળના સમૂહ છે તે રૂપ પાંદડાં છે, અને દશ દ્વિપાળ, ચોવીશ યક્ષ, ચક્ષિણી, વર્ણી, પ્રમુખ શબ્દ લોકપાળ, વિમળેશ્વર દેવતા તથા ચક્રેસરી દેવી અને નવચક્ર ઇત્યાદિ સુર એટલે દેવતા રૂપ ફૂલે કરી અલંકૃત શોભાયમાન છે, તે સિદ્ધચક્ર રૂપ મહાન કલ્પવૃક્ષ અમારા મનોવાંછિત સફળ કરે. મતલબ એ જ કે મોક્ષેચ્છુ જનોને મોક્ષદાયક સિદ્ધચક્ર રૂપ કલ્પવૃક્ષ છે એમ શ્રદ્ધા

શાળી તેની જ સેવા કરો. જેથી આનંદ મંગળ કાયમ રહે અને તે સિદ્ધચક્ર રૂપ મહેલું
કલ્પવૃક્ષ અમારા મનોવાંછિતને પૂર્ણ કરો.

—૧ થી ૨

દોહા-છંદ

- નમસ્કાર કહી ઉચ્ચરી, શકસ્તવ શ્રીપાલ;
નવપદ રત્તવન કહે મુદા, સ્વર પદ વર્ણુ વિશાલ. ૩
- મંગલ તુર બળવતે, નાચતે વર પાત્ર;
ગાયતે બહુ વિધિ ધવલ, ખિરદ પઠતે છાત્ર. ૪
- સંધ પૂજા સાહમિવચ્છલ, કરી તેહ નરનાથ;
શાસન જૈન પ્રભાવતો, મેળે શિવપુર સાથ. ૫
- પટદેવી પરિવાર અન્ય, સાથે અવિહડ રાગ;
આરાધે સિદ્ધચક્રને, પામે ભવજલ તાગ. ૬
- ત્રિભુવનપાલાદિક તનય, મયણાદિક સયોગ;
નવ નિરૂપમ ગુણુનિધિ હૂઆ, ભોગવતાં સુખ ભોગ. ૭
- ગય રહ સહસ તે નવ હૂઆ, નવ લખ જન્ય તુરંગ;
પત્તિ હૂઆ નવ કોડિ તસ, રાજનીતિ નવરંગ. ૮
- રાજ નિઃકંટક પાલતાં, નવ શત વરસ વિલીન;
થાપી તિહુઅણુપાલને, નૃપ હૂઆ નવપદ લીન. ૯

અર્થ:—આ પ્રમાણે શ્રીપાલ મહારાજ નમસ્કાર કરી—ચૈત્યવાંદન કરી નમુસ્કૃત
કહી પછી નવપદ મહાત્મ્ય ગર્ભિત સ્તવન આનંદ સહિત સ્વર, પદ અને શુદ્ધ ઉચ્ચારના
ઉપયોગ સાથે વિસ્તાર પૂર્વક કરે છે. અને તેની ચરૂઆતમાં આનંદ મંગળરૂપ મંગળ
મનોહર વાળિંત્રો—ધવળ મંગળ ગીતો—ભાટ ચારણો ઉત્તમ ખિરદાવલી બોલતે થકે શ્રીપાલ
મહારાજ સંધની પૂજા, સ્વામિવાત્મક ઇત્યાદિ ધર્મકૃત્ય કરી, શ્રીજિનશાસનની પ્રભાવના
કરતો થકો મોક્ષનો સાથ મેળવતો હતો. તેમ જ પટરાણી મયણાસુંદરી બીજી રાણીઓ
અને શૃંગારસુંદરી સાથે પરણેલ પાંચ મળીઓ અને બીજા પરિવાર સાથે અવિચળ રાગ
ધરતો અને અન્ય આવક, આવિકા વર્ગ વગેરે ભાવિક મંડળ સહિત શ્રીપાળ મહા-

રાજા શ્રીસિદ્ધચક્રને આરાધે છે અને સંસારસમુદ્રનો પાર પામવા સુંદર આરાધન કરે છે. તેમ જ તે રાજેન્દ્રને મયણાસુંદરી વગેરે રાણીઓના સુખભોગ સંયોગ વડે ગુણોના સમુદ્ર સરખા અને અનૂપમ રૂપશીલ સંપન્ન ત્રિભુવનપાળ આદિ નવ કુંવરો થયા. તથા નવ હબ્બર હાથી, નવ હબ્બર રથ, નવ લાખ જાતિવંત ઘોડા અને નવ કોડ પાયદળ લશ્કર-નવરંગી-ચતુરંગી સેના પ્રાપ્ત થઈ-તે સહિત નિષ્કંટકપણે રાજ્યપદ ભોગવતાં બ્યારે નવસો વર્ષ થયાં ત્યારે મહારાજા શ્રીપાળે પોતાના પાટવી કુંવર (મયણાસુંદરી પટરાણીના પુત્ર) ત્રિભુવનપાળને પોતાની રાજ્યગાદીએ સ્થાપન કરી પોતાનું મન, તન, વચન શ્રીસિદ્ધચક્ર મહારાજના ધ્યાનમાં જ લીન કર્યું.

—૩ થી ૯

હાલ અગ્યારમી-શ્રી સીમંધર સાહેબ આગે એ દેશી.

ત્રીજે ભવે વર થાનક તપ કરી, જેણે ખાંધ્યું જિન નામ;
ચોસકિ ઈંદ્રે પૂજિત જે જિન, કિજે તાસ પ્રણામ રે.
ભવિકા ! સિદ્ધચક્ર પદ વંદો, જિમ ચિરકાલે નંદો રે. ભ૦ સિ૦ ૧

જેહને હોય કલ્યાણુક દિવસે, નરકે પણ અજુવાળું;
સકલ અધિક ગુણ અતિશય ધારી, તે જિન નમી અધ ટાલું રે. ભ૦ સિ૦ ૨

જે તિહુનાણુ સમગ્ગ ઉપ્પન્ના, ભોગ કરમ ખીણુ બાણી;
લેઈ દીક્ષા શિક્ષા દિયે જનને, તે નમિયે જિનનાણી રે. ભ૦ સિ૦ ૩

મહાગોપ મહામાહણુ કહીયે, નિર્યામક સત્યવાહ;
ઉપમા એહવી જેહને છાજે, તે જિન નમીયે ઉચ્છાહ રે. ભ૦ સિ૦ ૪

આઠ પ્રાતિહારજ જસ છાજે, પાંત્રીશ ગુણુયુત વાણી;
જે પ્રતિષોધ કરે જગજનને, તે જિન નમીયે પ્રાણી રે. ભ૦ સિ૦ ૫

અર્થ:—ત્રીજા જન્મમાં જેમણે ઉત્તમ વીશ સ્થાનકનો તપ કરી તીર્થંકર નામકર્મ ખાંધ્યું છે, જે જિન ચોસક ઈંદ્રોથી પૂજીત છે, તેમને હે ભવ્ય ભવો ! પ્રણામ કરો; સિદ્ધચક્રના પ્રથમ પદને વંદન કરો જેથી દીર્ઘ કાળ પર્યાંત આનંદ પ્રાપ્ત કરશો. જેમના કલ્યાણુકોના દિવસોમાં નરકમાં પણ અજવાળું થાય છે. એવા સર્વ કરતાં અધિક ગુણુવાળા અને અતિશયવાળા જિનને નમી પાપને દૂર કરો. જેઓ ત્રણ જ્ઞાન સહિત જન્મ્યા છે, અને ભોગાવલિ કર્મને ક્ષીણ થએલાં બાણી દીક્ષા લઈ કેવળજ્ઞાન પામી પ્રાણીઓને

ઉપદેશ આપે છે તે જિનોને નમસ્કાર કરો. મહાગોપ અને મહામાહણ જેઓ કહેવાય છે. નિર્યામક અને સાર્થવાહની ઉપમાઓ જેમને ઘટે છે, તેવા જિનને ઉત્સાહપૂર્વક નમન કરો. જેમને આઠ પ્રતિહાર્યો શોભે છે, પાંત્રીય શુણ્ણવાળી જેમની વાણી છે, જગતના જીવોને જેઓ પ્રતિજોધ કરે છે તેમને હે પ્રાણીઓ ! વંદન કરો. —૧ થી ૫

સમય પંચેસંતર આણુ ફરસી, ચરમ તિભાગ વિશેષ;
અવગાહન લહિ જે શિવ પહોતાં, સિદ્ધ નમો તે અશેષ રે. બ૦ સિં ૬
પૂર્વ પ્રયોગને ગતિ પરિણામે, બંધન છેદ અસંગ;
સમય એક ઉર્ધ્વ ગતિ જેહની, તે સિદ્ધ પ્રણુમો રંગ રે. બ૦ સિં ૭
નિર્મલ સિદ્ધશિક્ષાને ઉપરે, જ્યેષ્ઠ એક લોકંત;
સાદિ અનંત તિહાં સ્થિતિ જેહની, તે સિદ્ધ પ્રણુમો સંત રે. બ૦ સિં ૮
જાણે પણ ન શકે કહી પુરગણુ, પ્રાકૃત તિમ ગુણુ જસ;
ઉપમા વિણુ નાણી ભવ માંહે, તે સિદ્ધ દિવ્યો ઉદ્ધાસ રે. બ૦ સિં ૯
જ્યોતિશું જ્યોતિ મિલી જસ અનુપમ, વિરમી સકલ ઉપાધિ;
આતમરામ રમાપતિ સમરો, તે સિદ્ધ સહજ સમાધિ રે. બ૦ સિં ૧૦

અર્થ:—એક સમયમાં (સમગ્રેણિ સિવાયના) પ્રદેશને સ્પર્શ કર્યા વગર ત્રણ (ત્રીજા) ભાગ ઓછી છેઢી શરીરની અવગાહના (આત્મપ્રદેશોની) પ્રાપ્ત કરી જેઓ મોક્ષે ગયા છે, તે સમસ્ત સિદ્ધના જીવોને નમસ્કાર હો ! પૂર્વના પ્રયોગથી, ગતિના સ્વભાવથી, બંધનને છેદ થવાથી, અને સંગ રહિત હોવાથી જેમની ઉચ્ચે ગતિ થએલી છે તે સિદ્ધોને આનંદપૂર્વક પ્રણામ કરો. નિર્મળ સિદ્ધશિક્ષાની ઉપર બ્યાંથી એક યોજન લોકને અંત છે, ત્યાં જેમની સાદિ અનંતકાળ સ્થિતિ છે તે સિદ્ધના જીવોને હે સત્પુર્યો નમન કરો ! જેમ આમ્ય પુરુષ નગરના ગુણુ જાણે પણ કહી શકતો નથી, તેમ સંસારમાં જાંની પુરુષોને જેમને માટે ઉપમા મળી શકતી નથી તે સિદ્ધના જીવો આનંદ આપો ! ઉપમા વગરની જેમની જ્યોતિ અન્ય જ્યોતિઓમાં મળી ગઈ છે, સમસ્ત ઉપાધિ વિરામ પ્રાપ્ત ગઈ છે, આત્મામાં રમણ કરનારા આધ્યાત્મિક લક્ષ્મીના સ્વામી અને સ્વાભાવિક સમાધિવાળા સિદ્ધોનું સ્મરણ કરો. —૬ થી ૧૦

પંચ આચાર જે સૂધા પાલે, મારગ ભાણે સાચો;
તે આચારજ નમીયે તેહશું, પ્રેમ કરીને જાચો રે. બ૦ સિં ૧૧

વર છત્રીસ ગુણે કરિ સોહે, યુગપ્રધાન જન મોહે;
જગ જોહે ન રહે ખિણ કોહે, સૂરિ નમું તે જોહે રે. ભ૦ સિ૦ ૧૨

નિત્ય અપ્રમત્ત ધર્મ ઉવગ્ગેસે, નહિ વિકથા ન કષાય;
જેહને તે આચારિજ નમિયે, અકલુષ અમલ અમાય રે. ભ૦ સિ૦ ૧૩

જે દિયે સારણ વારણ ચોયણ, પડિચોયણ વલી જનને;
પટધારી ગચ્છથંભ આચારજ, તે માન્યા મુનિ મનને રે. ભ૦ સિ૦ ૧૪

અત્યમિયે જિન સૂરજ કેવલ, વંદીજે જગદીવો,
ભુવન પદારથ પ્રગટન પટુ તે, આચારજ ચિરંજીવો રે. ભ૦ સિ૦ ૧૫

અર્થ:—જે સારી રીતે પંચાચારનું પાલન કરે છે, સત્ય માર્ગનો ઉપદેશ કરે છે, તે આચાર્ય ભગવાનને નમસ્કાર કરે અને તેમની સાથે પ્રેમ પ્રકટાવીને યાચના કરે. જેઓ ઉત્તમ છત્રીશ ગુણો વડે શોભે છે, યુગપ્રધાન હોવાથી મનુષ્યોને આશ્ચર્ય પમાડે છે, જગતને બોધ કરે છે, ક્ષણમાત્ર ક્રોધમાં રહેતા નથી, તે આચાર્ય ભગવાનને પરીક્ષા કરીને અંજલિપૂર્વક નમું છું. હમેશાં અપ્રમાદીમણે ધર્મનો ઉપદેશ કરે છે, વિકથા અને કષાય જેમને નથી, પાપરહિત, નિર્મળ અને માયા વગરના છે, તે આચાર્ય ભગવાનને નમસ્કાર કરે. વળી, જે સારણ, વારણ, ચોયણ અને પ્રતિચોયણ મનુષ્યોને આપે છે, પટુધર છે, ગચ્છના સ્થંભરૂપ છે, તે આચાર્ય ભગવાન મુનિજનોનાં મનને આનંદ પ્રકટાવનાર છે. કેવળજ્ઞાની જિનેશ્વર રૂપ સૂર્ય અસ્ત પામે છતે જગતના દીપક રૂપે જે પ્રકાશ આપે છે, ત્રણ ભુવનોના પદાર્થોને પ્રકટ કરવામાં જે કુશળ છે તે સૂરિજ ભગવાન ચિરંજીવ રહેા.

—૧૧ થી ૧૫

દ્વાદશ અંગ સજ્જાય કરે જે, પારગ ધારક તાસ;
સૂત્ર અર્થ વિસ્તાર રસિક તે, નમો ઉવજ્જાય ઉલ્લાસ રે. ભ૦ સિ૦ ૧૬

સૂત્ર અર્થ ને દાન વિભાગે, આચારય ઉવજ્જાય;
ભવ ત્રણે લહે જે શિવસંપદ, નમીયે તે સુપસાય રે. ભ૦ સિ૦ ૧૭

મૂરખ શિષ્ય નિપાઈ જે પ્રભુ, પહોણને પદ્મ આણે;
તે ઉવજ્જાય સકલ જન પૂજિત, સૂત્ર અર્થ સવિ જાણે રે. ભ૦ સિ૦ ૧૮

રાજકુંચર સરીખા ગણચિંતક, આચારિજ પદ ભેગ;
જે ઉવઝાય સદા તે નમતાં, નાવે ભવભય શોગ રે.

ભ૦ સિ૦ ૧૯

ખાવનાચંદન રસ સમ વયણે, અહિત તાપ સવિ ટાલે;
તે ઉવઝાય નમીજે જે વલી, જિનશાસન અબુઆલે રે.

ભ૦ સિ૦ ૨૦

અર્થ:—જે ખાર અંગોનો સ્વાધ્યાય કરે છે, તેના પારગામી હોવાથી (રહસ્યાર્થને) ધારણ કરનારા છે, સૂત્રના અર્થ વિસ્તારવામાં (વાંચના આપવામાં) ચતુર છે, તે ઉપાધ્યાય ભગવાનને ઉદ્ધાસથી નમસ્કાર કરે. સૂત્ર અને અર્થ આપવાના વિભાગમાં (અનુક્રમે) આચાર્ય અને ઉપાધ્યાય છે, જે ત્રીજે ભવે મોક્ષ લક્ષ્મી પામનારા છે, તે મુંઠર કૃપાવાળા (ઉપાધ્યાયજીને) નમસ્કાર કરીએ છીએ. પત્યરમાં અંકુશ ઉગાડવાને સમર્થ જે ઉપાધ્યાય ભગવાન મૂર્ખ શિષ્યને પણ વિદ્વાન બનાવે છે તે સર્વ જનોથી પૂજિત છે, અને સૂત્ર-અર્થ સર્વ જાણે છે. યુવરાજ સમાન ગણની ચિંતા રાખનારા છે. આચાર્ય પદને જ યોગ્ય છે, તે ઉપાધ્યાયજીને હુમેશાં નમસ્કાર કરતાં સંસાર ભયનો શોક આવતો નથી ખાવનાચંદનના રસ સરખા વચનો વડે અહિત રૂપી મર્વ તાપ દૂર કરે છે તેમ જ જે વળી જિનશાસનને (વિશેષણે) પ્રકાશિત કરે છે તે ઉપાધ્યાય ભગવાનને નમસ્કાર કરે.

—૧૬ થી ૨૦

જિમ તરૂંકૂલે ભમરો બેસે, પીડા તસ ન ઉપાવે;
લેહ રસ આતમ સતોયે, તિમ મુનિ ગોચરી ભવે રે.

ભ૦ સિ૦ ૨૧

પંચ ઈંદ્રી ને કષાયને રૂઢે, પદકાયક પ્રતિપાલ;
સંયમ સત્તર પ્રકારે આરાધે, વદો તેહ દયાલ રે.

ભ૦ સિ૦ ૨૨

અઢાર સહસ્ર શીલાંગના ઘોરી, અચલ આચાર ચરિત્ર;
મુનિ મહંત જયણાયુત વાંદી, કીજે જન્મ પવિત્ર રે.

ભ૦ સિ૦ ૨૩

નવવિધ બ્રહ્મ શુપતિ જે પાલે, ખારસવિહ તપ શૂરા;
ઝાહવા મુનિ નમીયે જો પ્રગટે, પૂરવ પુણ્ય અંકુરા રે.

ભ૦ સિ૦ ૨૪

સોના તણી પરે પરીક્ષા દીસે, દિન દિન ચઢતે વાને;
સંયમ ખપ કરતા મુનિ નમીયે, દેશ કાલ અનુમાને રે.

ભ૦ સિ૦ ૨૫

અર્થ:—જેમ જાડના ફૂલ ઉપર (રસ ચૂસવાને) લમડો બેસે છે, તેને પીડા ઉપજતવતો નથી, રસ લઈને પોતાના આત્માને તૃપ્તિ પમાડે છે તેમ, મુનિ ' ગોચરી ' લે છે. હુમેશાં જે પાંચ દિગ્દિશોને વગ્ર રાખે છે, છકાયતું સુંદર રીતે પાલન કરે છે, સત્તર પ્રકારે સંયમનું આરાધન કરે છે તે કૃપાળુને (મુનિજનને) વંદના કરે છે. અઢાર હજાર શીલાંગ રથને (જોગવામાં) વૃષભ તુલ્ય છે, આચાર અને ચારિત્ર (જેમનું) નિશ્ચય છે, એવા મુનિ મહાત્માને ચતનાપૂર્વક વંદન કરીને (મનુષ્ય) જન્મને પવિત્ર કરે. જે બ્રહ્મચર્યની નવ વાટોનું પાલન કરે છે, બાર પ્રકારના તપમાં શૂરવીર છે, એવા મુનિને પૂર્વ પુણ્યરૂપી (વૃક્ષના) અંકુરો પ્રગટે તો નમસ્કાર કરવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય. જેમના સંયમની પરીક્ષા મુવર્ણની જેમ દેખાઈ આવે છે, દરરોજ ચઢતા રંગવાળા થઈને દેશ અને કાળ પ્રમાણે સંયમનું પાલન કરે છે તે મુનિજનોને નમસ્કાર કરો. —૨૧ થી ૨૫

શુદ્ધ દેવ ગુરુ ધર્મ પરીક્ષા, સદ્ગુણા પરિણામ;
જેહ પામીજે તેહ નમીજે, સમ્યગ્ દર્શન નામ રે. ભ૦ સિ૦ ૨૬
મલ ઉપશમ ક્ષય ઉપશમ ક્ષયથી, જે હોય ત્રિવિધ અભંગ;
સમ્યગ્ દર્શન તેહ નમીજે, જિન ધર્મે દઢ રંગ રે. ભ૦ સિ૦ ૨૭
પંચ વાર ઉપશમિય લહીજે, ખય ઉપશમિય અસંખ;
એક વાર ક્ષાયિક તે સમકિત, દર્શન નમિયે અસંખ રે. ભ૦ સિ૦ ૨૮
જે વિણ નાણુ પ્રમાણુ ન હોયે, ચારિત્ર તરૂ નવિ ફલીયો;
સુખ નિર્વાણુ ન જે વિણુ લહીયે, સમકિત દર્શન બલીયો રે. ભ૦ સિ૦ ૨૯
અડસઠુ ખાલે જે અંલકરીઓ, જ્ઞાન ચારિત્રનું મૂલ;
સમકિત દર્શન તે નિત્ય પ્રણમું, શિવપંથનું અનુકૂલ રે. ભ૦ સિ૦ ૩૦

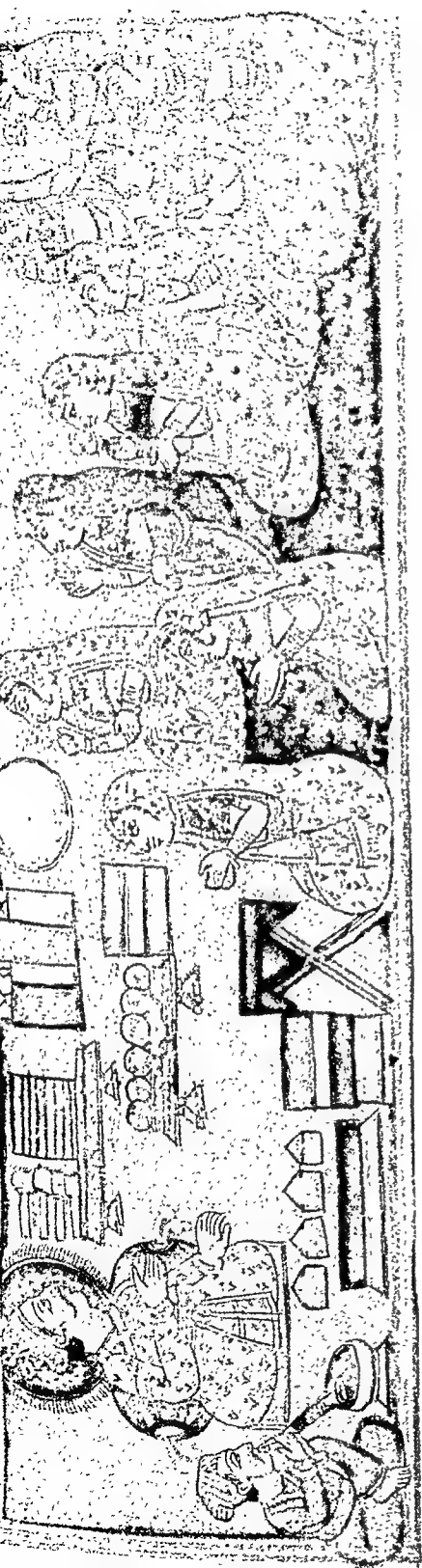
અર્થ:—શુદ્ધ દેવ ગુરુ અને ધર્મની પરીક્ષા કરી તે સત્ય છે તેવા વિશ્વાસ શ્રદ્ધાના પરિણામ જેથી પમાય તે સમ્યગ્ દર્શન પદને નમસ્કાર કરો. (સાત પ્રકૃતિરૂપ) મેલના ઉપશમ-ક્ષય-ક્ષયોપશમ રૂપ જે અખંડપણે ત્રણ પ્રકારે સમ્યગ્ દર્શન થાય છે તેમ જ જેથી જિનધર્મમાં ચોળ મજાકનો રંગ લાગે છે તે સમ્યગ્ દર્શનને નમન કરો. (સર્વ ભવ પર્યાંતમાં) ઉપશમ સમકિત પાંચ વાર પમાય છે, ક્ષયોપશમ અસંખ્યાતવાર અને ક્ષાયિક સમકિત એક વાર જ પમાય છે. તે સમ્યગ્ દર્શનના અસંખ્ય સ્થાનકોને નમસ્કાર કરો. જે વગર જ્ઞાન પ્રમાણભૂત થતું નથી, ચારિત્રરૂપ વૃક્ષ ફલ આપતું નથી, મોક્ષનું

સુખ જે વગર પ્રાપ્ત થતું નથી, તે સમ્યક્ દર્શન બળવાન છે. જે સકલકૃતિ લેદાથી સુચો-
લિત છે, જ્ઞાન અને ચારિત્રનું મૂળ છે અને મોક્ષ માર્ગને (પ્રાપ્ત કરવાની) અનુકૂળતા-
વાળું છે, તે સમ્યક્ દર્શનને હમેશાં પ્રણામ કરું છું. —૨૬ થી ૩૦

ભક્ષ અભક્ષ ન જે વિષુ લહિયે, પેય અપેય વિચાર;
કૃત્ય અકૃત્ય ન જે વિષુ લહિયે, જ્ઞાન તે સકલ આધાર રે. ભ૦ સિ૦ ૩૧
પ્રથમ જ્ઞાન ને પછી અહિંસા, શ્રીસિધ્ધાંતે ભાખ્યું;
જ્ઞાનને વદો જ્ઞાન મ નિંદો, જ્ઞાનીયે શિવસુખ ચાખ્યું રે. ભ૦ સિ૦ ૩૨
સકલ ક્રિયાનું મૂલ તે શ્રદ્ધા, તેહનું મૂલ જે કહીયે;
તેહ જ્ઞાન નિત નિત વંદીજે, તે વિષુ કહો કિમ રહીયે રે. ભ૦ સિ૦ ૩૩
પાંચ જ્ઞાન માંહે જેહ સદાગમ, રવ પર પ્રકાશક જેહ;
દીપક પરે ત્રિભુવન ઉપગારી, વલી જેમ રવિ શશિ મેહ રે. ભ૦ સિ૦ ૩૪
લોક ઉરધ અધો તિર્યગ જ્યૌતિષ, વૈમાનિક ને સિદ્ધ;
લોકાલોક પ્રગટ સવિ જેહથી, તે જ્ઞાને મુજ સિદ્ધિ રે. ભ૦ સિ૦ ૩૫

અર્થ:—જે વગર ખાવા લાયક અને નહિ ખાવા લાયક, પીવા લાયક અને નહિ
પીવા લાયક તેમ જ કરવા લાયક અને નહિ કરવા લાયક પદાર્થોના વિવેક થઈ શકતો
નથી તે જ્ઞાન સમસ્ત જનોને આધારભૂત છે. શ્રી (જિનેશ્વર પ્રભુના) સિદ્ધાંતમાં પ્રથમ
જ્ઞાન પછી અહિંસાનો કેમ નિવેદન કરેલો છે. જ્ઞાનને નમસ્કાર કરો, જ્ઞાનની અવગણના
ન કરો; જ્ઞાનીજનો મોક્ષમુખને અનુભવી શક્યા છે. સર્વ ક્રિયાનું મૂળ ‘શ્રદ્ધા’ છે તેનું
મૂળ જે કહેવાય છે તે જ્ઞાનને હમેશાં વંદન કરો; કહો ! તે વગર કેમ રહી શકાય ?
પાંચ જ્ઞાનમાં જે સદાગમ છે, તે પોતાને અને પરને પ્રકાશ કરનાર છે; દીવાની માફક
ત્રણે ભુવનોને ઉપકારક છે, વળી સૂર્ય-ચંદ્ર અને વરસાદની માફક (ઉપકારી) છે. ઉર્ધ્વ
લોક-અધોલોક, તિર્યગલોક, જ્યૌતિષ લોક, વૈમાનિક (દેવલોક) અને સિદ્ધ-લોક વગેરે
લોક અને અલોક જેથી જાણી શકાય છે તે જ્ઞાન અને શુદ્ધ સ્વરૂપમાં મળે. —૩૧ થી ૩૫

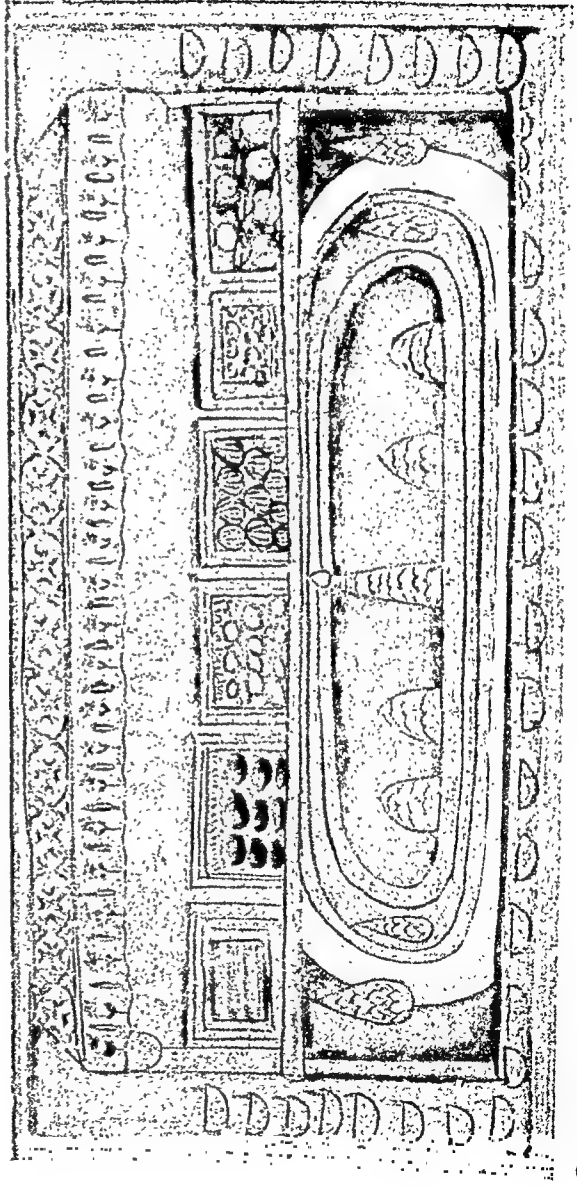
દેશવિરતિ ને સર્વવિરતિ જે, ગૃહિ યતિ ને અભિરામ;
તે ચારિ જગત્ જયવંતું, કીજે તાસ પ્રણામ રે. ભ૦ સિ૦ ૩૬
તૃષ્ટ પરે જે યટ ખંડ સુખ છંડી, ચક્રવર્તી પણ વરીયો;
તે ચારિત્ર અક્ષય સુખ કારણ, તે મેં મનમાંહે ધરીયો રે. ભ૦ સિ૦ ૩૭

શ્રીપાલ નવ રાણીઓ સાથે સિદ્ધચક્રની ભક્તિ કરે છે

(પાનું ૨૪૭)

ચિત્ર ૨૦૨

ચિત્ર ૨૦૪

શ્રીનવપદ્મના મંડલની રથાપના

(પાનું ૨૪૦)

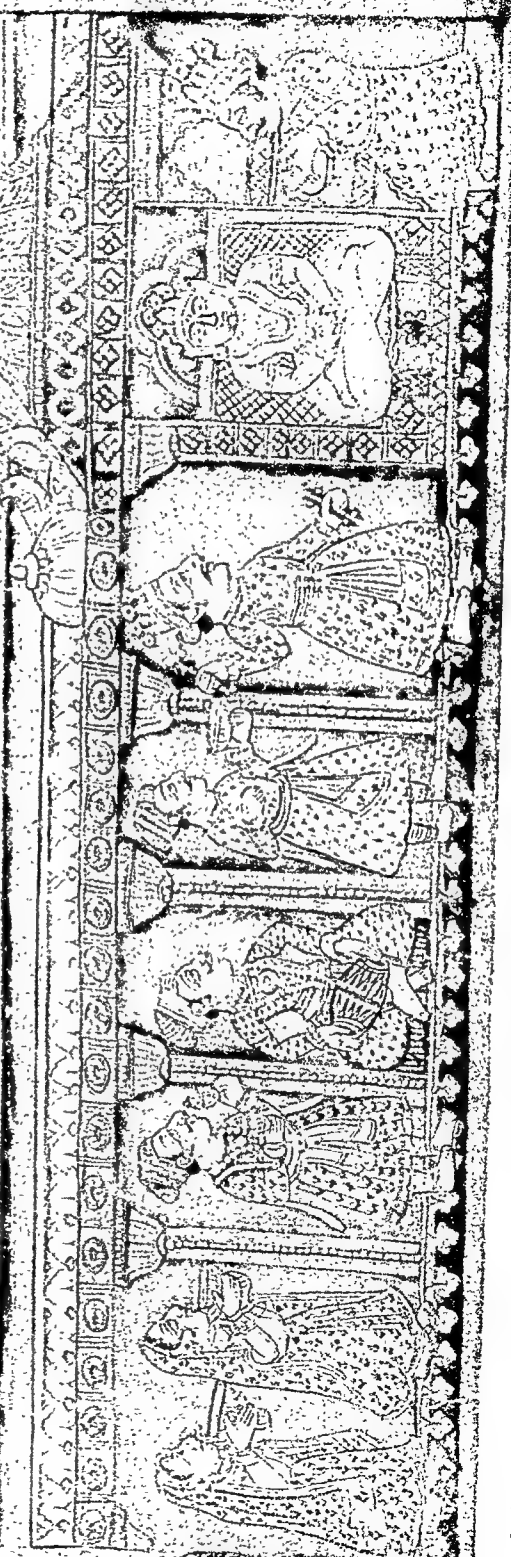

चित्र २०३

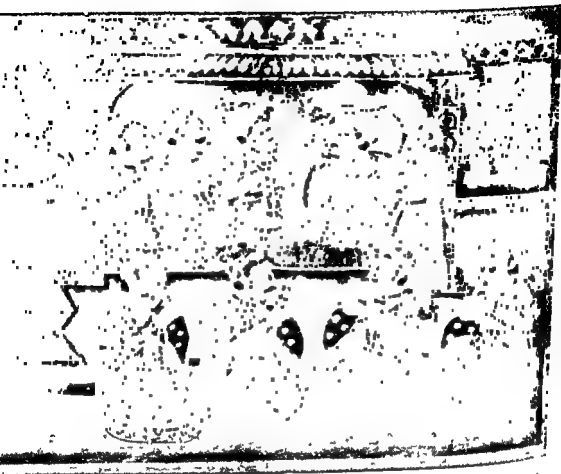
श्रीपाल नवपदार्थं उद्गम्यं करे ॐ

(पान २४६)

मंगलश्रवणमथाय ॥ शांतप ॥ मंघतिवोरनिक्षलमा
 वातएणं ॥ मंगलतपनेकरद ॥ श्रीजीनमात्मेरसंयोजक
 रिवा ॥ मंगलतेसिवदेद ॥ १॥ तप ॥ तपञ्जमणरेवीर्ध
 सत्तासदे ॥ तेदञ्जमुगतिनिक्षन ॥ सर्वश्रमअंतरतपर
 राकसा ॥ पणितानासुपणिधान ॥ १॥ तप ॥ लघुकमोने

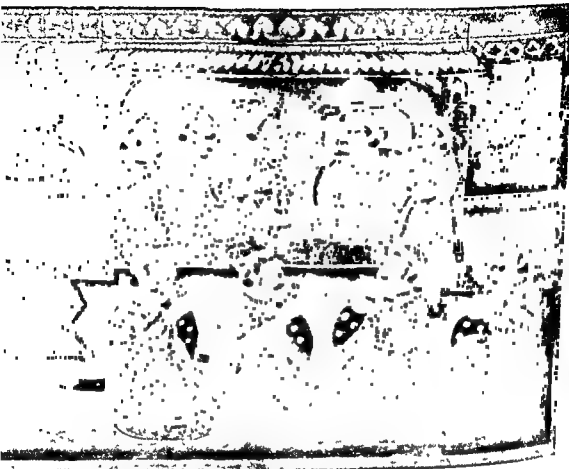
सिद्धयुक्ता ॥ छत्रभाषांनी पूर्णहति निमित्ते नृत्य मञ्जुत्सव

હુઆ સંકપણે જોહ આદરી, પૂજિત ઇંદ નરિંદે;
અશરણ શરણ ચરણ તે વંદું, પૂરું જ્ઞાન આનંદે રે. ભ૦ સિ૦ ૩૮
બાર માસ પર્યાયે જોહને, અનુત્તર સુખ અતિક્રમિયે;
શુકલ શુકલ અભિજાત્ય તે ઉપર, તે ચારિત્રને નમીયે રે. ભ૦ સિ૦ ૩૯
ચય તે આઠ કર્મનો સંચય, રિકત કરે જે તેહ;
ચારિત્ર નામ નિરૂત્તે ભાખ્યું, તે વંદુ ગુણગોહ રે. ભ૦ સિ૦ ૪૦

અર્થ:—દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિરૂપ અનુક્રમે ગૃહસ્થ અને યતિને યોગ્ય છે તે ચારિત્ર જગતમાં જયવંત વર્તે છે તેને પ્રણામ કરે. જે છ ખંડના સુખોને તણખલાં પેઠે તણને ચક્રવર્તીએ પણ અંગિકાર કરેલું છે, તે ચારિત્ર અક્ષય સુખનું કારણ છે. તેનો મેં મન સાથે સ્વીકાર કરેલો છે. રંક મનુષ્યો પણ જેને અંગિકાર કરવા પછી ઇંદ્ર અને ચક્રવર્તીઓથી પૂજાય છે, તે નિરાધારના આધારરૂપ અને જ્ઞાનાનંદથી પરિપૂર્ણ ચારિત્રને વંદન કરે છું. જેના બાર મહિનાના પાલનથી અનુત્તર વિમાનનાં સુખો પણ ઉલ્લંઘી જવાય છે, તથા ઉન્નવળ ઉન્નવળ થતાં તરતમપણું હોય, તે ચારિત્રને નમસ્કાર કરીએ છીએ. ચય એટલે આઠ કર્મનો સંચય અને તેને ખાલી કરે તે ચારિત્રનામ નિરૂત્તિથી સિદ્ધ થયેલું છે તે ગુણોના ગૃહરૂપ (ચારિત્ર)ને વંદના કરે છું. —૩૬ થી ૪૦

જાણુંતા ત્રિહું જ્ઞાને સંયુત, તે ભવ મુક્તિ જિણુંદ;
જોહ આદરે કર્મ ખપેવાં, તે તપ શિવતરૂ કંદ રે. ભ૦ સિ૦ ૪૧
કરમ નિકાચિત પણ ક્ષય જાઈ, ક્ષમા સહિત જે કરતાં;
તે તપ નમીયે જોહ દીપાવે, જિનશાસન ઉજમંતાં રે. ભ૦ સિ૦ ૪૨
આમોસહી પમુહા ખહુ લલિ, હોવે જાસ પ્રભાવે;
અષ્ટ મહાસિદ્ધિ નવનિધિ પ્રગટે, નમીયે તે તપ ભાવે રે. ભ૦ સિ૦ ૪૩
ફલ શિવસુખ મહોટું સુરનરવર, સંપત્તિ જોહનું ફૂલ;
તે તપ સુરતરૂ સરિખો વંદું, શમ મકરંદ અમૂલ રે. ભ૦ સિ૦ ૪૪
સર્વ મંગલ માંહિ પહેલું મંગલ, વરણવીયે જે ગ્રંથે;
તે તપપદ તિહું કાલ નમીજે, વર સહાય શિવ પંથે રે. ભ૦ સિ૦ ૪૫

કિંપહુના મગધેશ તું, ઇક પદ લક્ષિત પ્રભાવ;
હોઈશ તીર્થંકર પ્રથમ, નિશ્ચય એ મન ભાવ.

૬

અર્થ:—આ પ્રમાણે તદાકાર ચિત્તથી નવપદજીનું સ્તવન કરતાં અને ધ્યાન ધ્યાતાં શ્રીપાળમહારાજ સંપૂર્ણ આયુષ્ય પૂર્ણ કરી નવમા દેવલોકમાં ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યે ઉત્પન્ન થયા. તેમ જ મયણાસુંદરી વગેરે રાણીઓ અને માતા પણ શુભ ધ્યાનના પ્રતાપથી તે જ દેવલોકની અંદર પૂર્ણ આઉએ ઉત્પન્ન થયાં અને ઉત્તમ સ્વર્ગ સુખનો અનુભવ લેવા લાગ્યાં. તે પછી દેવલોકમાંથી નરભવ, નરભવમાંથી દેવભવ એમ ચાર વખત દેવપાણું અને ચાર વખત મનુષ્ય ભવ પામી અને છેલ્લા નવમા ભવે શ્રીપાળમહારાજ, માતા કમળ-પ્રભા અને નવે રાણીઓ એ અગ્યારે મોક્ષમંદિરમાં અખંડાનંદના લોકતા થશે. એ પ્રમાણે શ્રેણિક રાજાને ગર્વ રહિત એવા ગૌતમ ગણધર મહારાજ શ્રીપાળનું ચરિત્ર કહેતા હતા એ સાંભળીને શ્રેણિક રાજા નવપદજીના મહિમામાં ઉદ્ઘાસવંત ભાવવાળા થઈ કહેવા લાગ્યા “ અહા ! આવો નવપદજીનો મહાન મહિમા છે ! ખચિત નવપદ જે છે તે સમુદ્ર તરવાને નાવ સમાન જ છે ” આવા ઉદ્દગાર સાંભળી તે શ્રેણિક રાજા પ્રત્યે ફરીને શ્રી ગૌતમ સ્વામીએ કહ્યું—“ નવપદ પૈકી એક એક પદની જ લક્ષિત કરવાથી દેવપાળ વગેરે પુણ્યશાળીઓએ સ્વર્ગ સુખ, તીર્થંકર ગોત્ર વગેરે પ્રાપ્ત કરેલ છે, એથી એ નવપદનો મહિમા સત્ય પ્રતિતીવંત છે. હે મગધદેશ પતિ ! નવપદજીના મહાત્મ્ય સંખંધી વિશેષ શું કહું, તમે પણ એ નવપદ પૈકી એક સમક્ષિત દર્શન પદની ફક્ત લક્ષિત કરવાના પ્રતાપથી જ આવતી ચોવીશીમાં પદનાભ નામના પહેલા તીર્થંકર થશો, તે નિશ્ચયથી મનને વિષે ભાવના ભાવજો. ”

—૧ થી ૬

ગૌતમ વચન સુણી ધરિયાં, ઉઠે મગધ નરિંદ;
વધામણી આવી તદા, આવ્યા વીર જિણુંદ.

૭

દેવે સમવરણ રચ્યું, કુસુમ વૃષ્ટિ તિહાં કીધ;
અંખર ગાળે દુંદુભિ, વર અશોક સુપ્રસિદ્ધ.

૮

સિંહાસન માંડ્યું તિહાં, ચામર છત્ર ઢલંત;
દિવ્ય ધ્વનિ દિયે દેશના, પ્રભુ ભામંડલવંત.

૯

વધામણી દેઈ વાંદવા, આવ્યા શ્રેણિકરાય;
વાંદી બેઠો પર્ષદા, ઉચિત થાતકે આય,

૧૦

ધમિ નવપદ થુણુતો તિહાં લીનો, હૂંઓ તનમય શ્રીપાલ
સુજસ વિલાસે ચોથે ખડે, એહ અગ્યારમી ઢાલ રે.

બ૦ સિ૦ ૪૬

અર્થ:—ત્રણ જ્ઞાનવાળા જિનેશ્વર ભગવાન તે ભવમાં (પોતાની) મુદ્ધિ બાણ
છતાં કર્મનો નાશ કરવાને જે તપનો આદર કરે છે તે તપ મોક્ષરૂપ વૃક્ષનું મૂળ છે.
સમાપૂર્વક કરતાં નિકાચિત કર્મ પણ ક્ષય થઈ જાય છે, જેનું ઉન્નમણું કરતાં જિનેશ્વર
સનની પ્રભાવના થાય છે, તે તપને નમસ્કાર કરો ! જેના પ્રભાવથી આમૌષધિ પ્રમુખ
ઘણી લગ્નિઓ પ્રકટે છે, આઠ મહાસિદ્ધિઓ અને નવનિધાન પ્રકટે છે, તે તપને
ભાવપૂર્વક નમસ્કાર કરો. જેનું મોક્ષના મુખરૂપ ફળ છે, ઇંદ્ર અને ચક્રવર્તિની સંપત્તિરૂપ
ફૂલ છે, સમતારૂપ અમૂલ્ય જેનો પુષ્પ રસ છે, તે કલ્પવૃક્ષ સરખા તપને વંદન કરો છો.
સર્વ મંગળોમાં પ્રથમ મંગળરૂપે જેનું વર્ણન ગ્રંથોમાં થયેલું છે, તે મોક્ષ માર્ગમાં સહાય
રૂપ તપ પદને ત્રણે કાળમાં નમસ્કાર કરો. એ પ્રકારે નવપદની સ્તવના કરતાં શ્રીપાળ
રાજ તનમય થઈ લીન થયા, મુંદર યશના વિલાસવાળા ચોથા ખંડની આ અગિયારમી
ઢાલ પૂણું થઈ.

—૪૧ થી ૪૬

દોહા—૭૦૬.

ધમિ નવપદ થુણુતો થકો, તે ધ્યાને શ્રીપાલ;
પામ્યો પૂરણ આઉંખે, નવમો કલ્પ વિશાલ.

૧

રાણી મયણા પ્રમુખ સવિ, માતા પણ શુભ ધ્યાન;
આઉંખે પૂરે તિહાં ઉપના, મુખ ભોગવે વિમાન.

૨

નરભવ અંતર સ્વર્ગ તે, ચાર વાર લહિ સર્વ;
નવમે ભવ શિવ પામશે, ગૌતમ કહે નિર્ગર્વ.

૩

તે નિસુણી શ્રેણિક કહે, નવપદ ઉલસિત ભાવ;
અહો નવપદ મહિમા વડો, એ છે ભવજલ નાવ.

૪

વલતું ગૌતમ ગુરૂ કહે, એક એક પદ ભત્તિ;
દેવપાલ પ્રમુખ મુખ લહો, નવપદ મહિમા તહત્તિ.

૫

હાળ ખારમી—જ્વાની સીમંધર ઉપદેશ—એ દેશી.

અરિહંત પદ ધ્યાતો થકો, દબ્બહ ગુણ પબ્બતય રે;

ભેદ છેદ કરી આતમા, અરિહંત રૂપી થાય રે. ૧

વીર જિનેશ્વર ઉપદેશે, સાંભળજો ચિત્ત લાઇ રે;

આતમધ્યાને આતમા, ઋદ્ધિ મલે સવિ આઈ રે. વીં ૨

રૂપાતીત સ્વભાવ જે, કેવલ દંસણ નાણી રે;

તે ધ્યાતાં નિજ આતમા, હોયે સિદ્ધગુણ ખાણી રે. વીં ૩

ધ્યાતાં આચારજ ભલા, મહામંત્ર શુભ ધ્યાની રે;

પંચ પ્રસ્થાને આતમા, આચારજ હોયે પ્રાણી રે. વીં ૪

તપ સજ્જાયે રત સદા, દ્વાદશ અંગનો ધ્યાતા રે;

ઉપાધ્યાય તે આતમા, જગખંધવ જગભાતા રે. વીં ૫

અપ્રમત્ત જે નિત્ય રહે, નવિ હરખે નવિ શોચે રે;

સાધુ સૂધા તે આતમા, શું મુંડે શું લોચે રે. વીં ૬

સમ સંવેગાદિક ગુણા, ક્ષય ઉપશમ જે આવે રે;

દર્શન તેહિ જ આતમા, શું હોય નામ ધરાવે રે. વીં ૭

અર્થ:—દ્રવ્ય, ગુણ અને પર્યાય વડે અરિહંત પદનું ધ્યાન કરતાં આતમા ભેદનો છેદ કરી અરિહંતરૂપ થાય છે. હવે વીર પરમાત્મા ઉપદેશ કરે છે તે તમો સાવધાનતાથી સાંભળજો. આત્માના ધ્યાનથી આત્માની (ભૂલાયેલી) સર્વ સંપત્તિ (તેને પોતાને) આવી મળે છે. જેઓ રૂપાતીત સ્વભાવવાળા અને કેવળદર્શન જ્ઞાનવાળા સિદ્ધોનું ધ્યાન કરે છે, તેઓનો આતમા ગુણની ખાણરૂપ સિદ્ધ બની જાય છે. મહામંત્ર અને શુભ ધ્યાન વડે સુંદર આચાર્ય પદનું ધ્યાન કરનાર મનુષ્યોનો આતમા પાંચ પ્રસ્થાન પ્રાપ્ત કરી આચાર્ય બની જાય છે. તપ અને સ્વાધ્યાયમાં સદા રક્ત છે, ખાર અંગનું ધ્યાન કરે છે, વિશ્વના બંધુ છે. અને જગત સાથે બંધુ ભાવથી વર્તે છે તે આતમા ઉપાધ્યાય લગવાનું કહેવાય છે. જે હમેશાં અપ્રમાદી રહે છે, હર્ષ અથવા શોકમાં લીન થતો નથી તે આતમા સાચો સાધુ છે. મુંડાવવાથી અથવા લોચ કરવાથી શું? (વાસ્તવિક સાધુપણું પ્રાપ્ત થાય છે?) (પ્રકૃતિઓના) ક્ષય અથવા ઉપશમથી સમતા સંવેગાદિ ગુણો જે પ્રકટે છે તે જ

શ્રેષ્ઠિક ઉદેશી કહે, નવપદ મહિમા વીર;

નવપદ સેવી ખહુ ભવિક, પામ્યા ભવજલ તીર. ૧૧

આરાધનનું મૂલ જસ, આતમ ભાવ અછેહ;

તિણે નવપદ છે આતમા, નવપદ માંહે તેહ. ૧૨

ધ્યેય સમાપત્તિ હૂયે, ધ્યાતા ધ્યેય પ્રમાણ;

તિણે નવપદ છે આતમા, જાણે કોઈ સુખણ. ૧૩

લહી અસંગ ક્રિયા બલે, જસ ધ્યાને જેણે સિદ્ધિ;

તેણે તેહવું પદ અનુભવ્યું, ઘટમાંહિ સકલ સમૃદ્ધિ. ૧૪

અર્થ:—આ પ્રમાણે ગૌતમસ્વામીના વચનો સાંભળી આનંદ પૂર્ણ ચિત્તથી શ્રેષ્ઠિક રામ ગૌતમ શુરશ્રીને વાંદી પોતાના પાટનગર તરફ વિદાય થવા લાગ્યા, તેવામાં વનપાલ આવી વધામણી આપી કે ‘જગજીવોદ્ધારક શ્રીવીર પ્રભુજી ઉદ્યાનમાં આવી સમોસય છે. ત્યાં દેવતાઓએ સમોવરસણ રચ્યું, પંચ વરણ સુગંધી ફુલોની વૃદ્ધિ કરી, આકાશમાં દેવકુંડલિ વાગવા લાગી, શ્રેષ્ઠ અશોકવૃક્ષ શોભી રહ્યું છે, ત્યાં સિંહાસન સ્થાપેલ છે. આમર ઢળી રહ્યા છે, ત્રણ છત્ર મસ્તકે ગિરાળે છે, તથા લામંડળ સહિત એવ શ્રીવીર પ્રભુ સિંહાસન ઉપર ગિરાળ દિવ્યધ્વનિ સાથે દેશના દર્શ રહ્યા છે.’ આ પ્રમાણે વધામણી આવી કે તે જ સમયે શ્રેષ્ઠિક રામ શ્રીવીર પ્રભુને વાંદવા ચાલ્યા અને પંચા ભિગમ સાચવી વિધિસહ પ્રભુને વંદન કરી બાર પર્વદાની અંદર જ્યાં પોતાને યેસવું ચોચ્ય હતું ત્યાં યેસી દેશના સાંભળવા લાગ્યા. વીર ભગવાન પણ શ્રેષ્ઠિકને ઉદેશીને નવપદજીનો મહિમા વર્ણવે છે કે જો નવપદ સેવ્યાથી ઘણા ભવ્ય જીવો ભવસમુદ્રનો પાર પામ્યા છે. જો કે નવપદજીનું મૂળ આરાધન તો નિશ્ચયથી આત્મભાવ જ છે, તો પણ તેનું ખરૂં તત્ત્વ વિરલા જ મેળવી શકે છે, કેમકે નવપદ તે જ આત્મા છે અને નવપદમાં પણ જો જ આત્મા છે. જે વસ્તુ ધ્યાવવા લાયક છે તે ધ્યેય કહેવાય છે, તે ધ્યેયની સર્વ પ્રકારે સંપૂર્ણતા પામવે કરીને ધ્યાતા જે ધ્યાનારો આત્મા તેનું ધ્યેય, વસ્તુનું જે ધ્યાન તેનું પ્રમાણપણ થાય. કેમકે ધ્યેયની પૂર્તિ વગર ધ્યાનની પૂર્તિ થતી નથી અને ધ્યાતાના ધ્યાનનું પ્રમાણ ધ્યેય સમાપ્તિ વડે જ થાય છે. જો માટે નવપદ તે જ આત્મા છે જો કોઈ જ્ઞાની જ જાણે છે. શુદ્ધ ધ્યાનના ચોચા પાયાના ધ્યાન વડે અસંગ ક્રિયા પ્રાપ્ત કરી તે ક્રિયાના બળથી નવપદમાંના જે પદની આરાધનાને લીધે જે જીવોએ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી તે પ્રાણીએ તેવું જ પદ અનુભવ્યું-ભોગવ્યું, માટે નિશ્ચયનયથી ઘટમાં જ સકળ સમૃદ્ધિ છે.

હાળ ખારમી—સ્વામી સીમધર ઉપદેશે—એ દેશી.

અરિહંત પદ ધ્યાતો થકો, દબ્બહ ગુણ પજ્જનય રે;
ભેદ છેદ કરી આતમા, અરિહંત રૂપી થાય રે.

૧

વીર જિનેશ્વર ઉપદેશે, સાંભળજો ચિત્ત લાધ રે;
આતમધ્યાને આતમા, ઋદ્ધિ મલે સવિ આઈ રે.

વી૦ ૨

રૂપાતીત સ્વભાવ જે, કેવલ દંસણ નાણી રે;
તે ધ્યાતાં નિજ આતમા, હોયે સિદ્ધગુણ ખાણી રે.

વી૦ ૩

ધ્યાતાં આચારજ ભલા, મહામંત્ર શુભ ધ્યાની રે;
પાંચ પ્રસ્થાને આતમા, આચારજ હોયે પ્રાણી રે.

વી૦ ૪

તપ સંજાએ રત સદા, દ્વાદશ અંગનો ધ્યાતા રે;
ઉપાધ્યાય તે આતમા, જગખંધવ જગભ્રાતા રે.

વી૦ ૫

અપ્રમત્ત જે નિત્ય રહે, નવિ હરખે નવિ શોચે રે;
સાધુ સૂધા તે આતમા, શું મુંડે શું લોચે રે.

વી૦ ૬

સમ સંવેગાદિક ગુણા, ક્ષય ઉપશમ જે આવે રે;
દર્શન તેહિ જ આતમા, શું હોય નામ ધરાવે રે.

વી૦ ૭

અર્થ:—દ્રવ્ય, ગુણ અને પર્યાય વડે અરિહંત પદનું ધ્યાન કરતાં આતમા ભેદનો છેદ કરી અરિહંતરૂપ થાય છે. હવે વીર પરમાત્મા ઉપદેશ કરે છે તે તમો સાવધાનતાથી સાંભળજો. આત્માના ધ્યાનથી આત્માની (ભૂલાયેલી) સર્વ સંપત્તિ (તેને પોતાને) આવી મળે છે. જેઓ રૂપાતીત સ્વભાવવાળા અને કેવળદર્શન જ્ઞાનવાળા સિદ્ધોનું ધ્યાન કરે છે; તેઓનો આત્મા ગુણની ખાણરૂપ સિદ્ધ બની જાય છે. મહામંત્ર અને શુભ ધ્યાન વડે સુંદર આચાર્ય પદનું ધ્યાન કરનાર મનુષ્યોનો આત્મા પાંચ પ્રસ્થાન પ્રાપ્ત કરી આચાર્ય બની જાય છે. તપ અને સ્વાધ્યાયમાં સદા રક્ત છે, ખાર અંગનું ધ્યાન કરે છે, વિશ્વના બંધુ છે. અને જગત સાથે બંધુ ભાવથી વર્તે છે તે આત્મા ઉપાધ્યાય ભગવાન કહેવાય છે. જે હમેશાં અપ્રમાદી રહે છે, હર્ષ અથવા શોકમાં લીન થતો નથી તે આત્મા સાચો સાધુ છે. મુંડાવવાથી અથવા લોચ કરવાથી શું ? (વાસ્તવિક સાધુપણુ પ્રાપ્ત થાય છે ?) (પ્રકૃતિઓના) ક્ષય અથવા ઉપશમથી સમતા સંવેગાદિ ગુણો જે પ્રકટે છે તે જ

ઉદકપયોમૃત કલ્પજ્ઞાન તિહાં, ત્રીજે અનુભવ મીઠો;
તે વિષુ સકલ તૃપા કિમ ભાંજે, અનુભવ પ્રેમ ગરીઠો રે. મુ ૩

પ્રેમતાણી પરે શીખા સાધો, જોઈ સેલડી સાંઠો;
જિહાં ગાંઠ તિહાં રસ નવિ દીસે, જિહાં રસ તિહાં નવિ ગાંઠો રે. મુ ૪

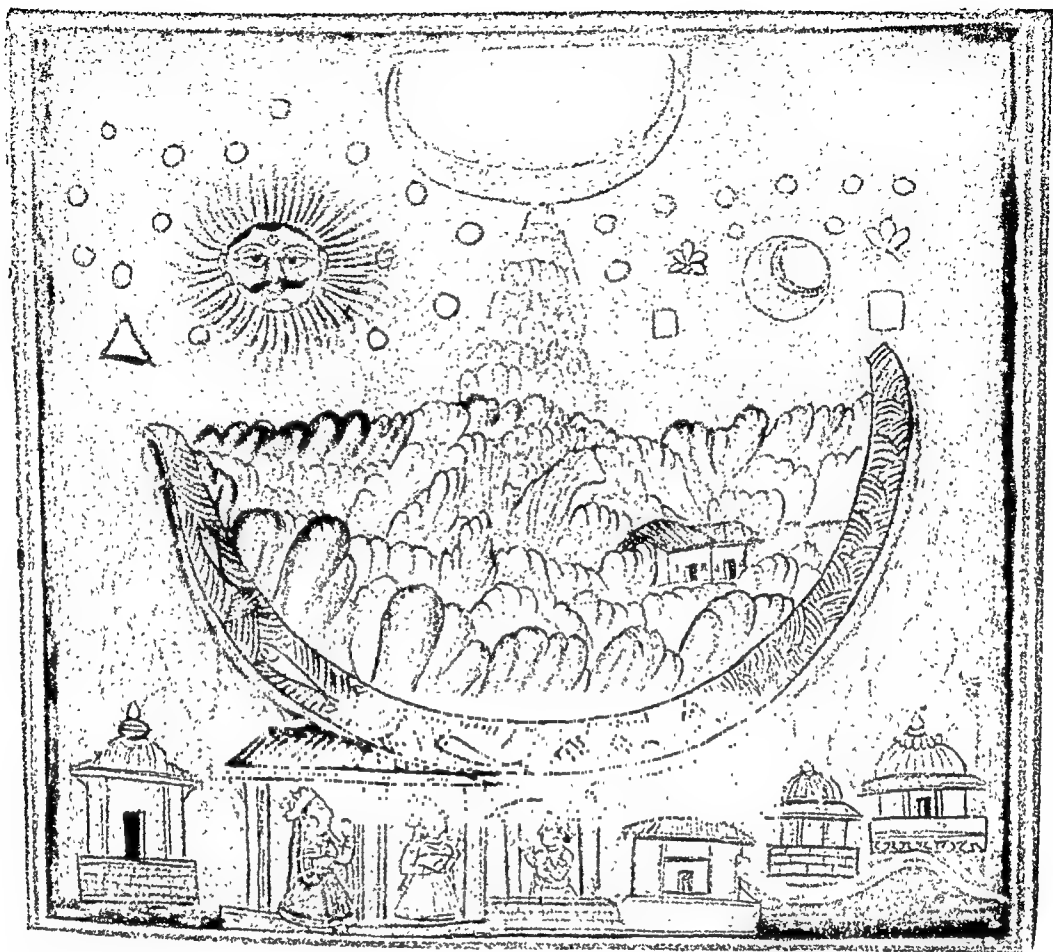
જિનહી પાયા તિનહી છિપાયા, એ પણ એક છે ચીઠો;
અનુભવ મેરૂં છિયે કિમ મહોટો, તે તો સધલે દીઠો રે. મુ ૫

પૂરવ લિખિત લિખે સવિ લેધ, મસી કાગલને કાંઠો;
ભાવ અપૂરવ કહ્યે તે પાંડિત, ખહુ બ્યાલે તે બાંઠો રે. મુ ૬

અવયવ સવિ સુંદર હોય દેહે, નાકે દીસે ચાઠો;
અંથ જ્ઞાન અનુભવ વિષુ તેહવું, શુષ્ક જિરયો શુક પાઠો રે. મુ ૭

સંશય નવિ ભાંજે શ્રુતજ્ઞાને, અનુભવ નિશ્ચય જોઠો;
વાદવિવાદ અનિશ્ચિત કરતો, અનુભવ વિષુ ભય હોઠો રે. મુ ૮

અર્થ:—મને સકળ જગતના પતિ શ્રીજિનેશ્વરદેવ ખચિત તુષ્ઠમાન થયા છે એમ માનું છું; કેમકે શુભ કાર્યની પૂર્ણાહુતિ થવી એ પ્રભુની પ્રસન્નતાનું જ કારણ છે. એથી જ આ શ્રીપાદરામના રાસની રચનામાં જ્ઞાનરૂપી અમૃતનો વર્ષાદ વરસ્યો છે. જેમ ખીરની અંદર ગૌતમસ્વામીનો અંબુઠો ખીરની વૃદ્ધિનું જ કારણ થઈ રહેલ હોતો—તે ખીરને વધારનાર કારણ રૂપ ગૌતમસ્વામીજીનો અંબુઠો જ લબ્ધિરૂપ હોતો, તેમ જ્ઞાનની અંદર જ્ઞાનવૃદ્ધિનું કારણ અનુભવ જ્ઞાન જ છે; તે અનુભવજ્ઞાન વગર સર્વ જ્ઞાન મિથ્યા જ સમ-જવું માટે અનુભવજ્ઞાન હમેશાં મોટું છે. જ્ઞાન ત્રણ પ્રકારનાં છે એટલે કે પહેલું ઉદક-કલ્પજ્ઞાન છે તેના અનુભવ વટે જેમ પાણી પીવાથી તરસ છીંપે; પણ યોડી વાર પછી પાણી તરસ લાગે છે, તેમ વ્યાકરણ-શબ્દ-કાવ્ય શાસ્ત્ર વગેરે લૌકિક-માદૃત-અસ્તિત્વ-વાદ-કથાનક-મોપાઈ-રામ-ભાવા આદિ શાસ્ત્રો તે ઉદકકલ્પ કહેવાય છે. તે અંથો ભાંગે વાંચે ત્યાં લગી જ રમ પડે; પરંતુ તે પછી કયો રમ પ્રાપ્ત થયો નથી. બીજું પચાસ-જ્ઞાન છે. તેના અનુભવ વટે, જેમ દૂધ પીવાથી થોડો વખત બૂખ ને તરસ બને શાંત થાય, નથાપિ થોડો અમય લીધા બાદ ફરી બૂખતરસ લાગે, તેમ આગમ-સૂત્ર-મિદાંતના ઉપયોગ દિનિત્ય જ્ઞાન પણ થોડો વખત શાંતિ આપે છે. ત્રીજું અમૃતકલ્પજ્ઞાન છે, તે પ્રદાપૂર્વક આગમ જ્ઞાન એકભાવ પરીને ઉપયોગમહિતપણે વર્તે તેના અનુભવ વટે જેમ

ચિત્ર ૨૦૭

સિદ્ધશિલાની ચિત્રાકૃતિ

(પાનું ૨૫૬)

સમ્યગ્દર્શન અને એ જ આત્મા છે, 'સમકિતી' નામ ખાલી ધારણ કરવાથી શું સંજ્ઞતા છે ? —૧ થી ૭

જ્ઞાનાવરણી જે કર્મ છે, ક્ષય ઉપશમ તસ થાય રે;
તો હૂએ એહિ જ આતમા, જ્ઞાન અબોધતા નય રે. વીં ૮

જાણુ ચારિત્ર તે આતમા, નિજ સ્વભાવમાં રમતો રે;
લેશ્યા શુદ્ધ અલંકર્યો, મોહવને નવિ ભમતો રે. વીં ૯

ધૃષ્ટિારોધે સંવરી, પરિણુતિ સમતા યોગે રે;
તપ તે એહિ જ આતમા, વરતે નિજ શુણુ ભોગે રે. વીં ૧૦

આગમ નોઆગમ તણો, ભાવ તે જાણો સાચો રે;
આતમ ભાવે થિર હોજે, પર ભાવે મત રાચો રે. વીં ૧૧

અષ્ટ સકલ સમૃદ્ધિની, ધટમાંહે ઋદ્ધિ દાખી રે;
તિમ નવપદ ઋદ્ધિ જાણુજે, આતમરામ છે સાખી રે. વીં ૧૨

યોગ અસંખ્ય છે જિન કહ્યા, નવપદ મુખ્ય તે જાણો રે;
એહ તણે અવલંબને, આતમધ્યાન પ્રમાણો રે. વીં ૧૩

ઢાલ ખારમી એહવી, ચોથે ખંડે પૂરી રે;
વાણી વાચક જસ તણી, કોઈ નયે ન અધૂરી રે. વીં ૧૪

અર્થ:—જ્ઞાનાવરણીયરૂપ જે કર્મ છે તેનો ક્ષયોપશમ અથવા ક્ષય થાય ત્યારે આત્મા જ્ઞાનરૂપ થાય છે અને જ્ઞાનથી અજ્ઞાનપણું દૂર થાય છે. પોતાના સ્વભાવમાં રમણ કરતા, શુદ્ધ લેશ્યાથી મુશોભિત, મોહરૂપ જંગલમાં નહિ લટકતા, આત્માને જ ચારિત્ર જાણો. ધૃષ્ટિારોધના નિરોધરૂપ સંવર કરી મન, વચન, કાયાના યોગોની એકાગ્રતાથી સમતામાં પરિણમન કરી, સ્વશુણના અનુભવમાં આ આત્મા રમણ કરે તે જ તપ છે. આગમો અને નોઆગમોના રહસ્યને સત્ય રીતે સમજે; આત્માના સ્વરૂપમાં સ્થિર રહેા અને પૌદ્ગલિક ભાવોમાં શુલતાન ન થાઓ. આત્મામાં સમસ્ત આઠે બિદિઓની સંપત્તિ રહેલી છે, તે પ્રમાણે નવપદની સંપત્તિ પણ છે, તેનો માફી આત્મા (સ્વયમેવ) છે. (મુક્તિના) અસંખ્ય યોગો જિનેશ્વરે કહેલા છે, તેમાં નવપદ મુખ્ય છે તેમ સમજે; તેના આલંબનથી આત્માનું ધ્યાન પૂર્ણ થાય છે તે જાણો. આ શ્રીપાળ રાસના નોયા ખંડની આ

ખારમી ઢાલ પૂર્ણ થઈ; શ્રીયશોવિજયજી ઉપાધ્યાયની વાણી કોઈ નયથી અપૂર્ણ નથી.
—૮ થી ૧૪

દોહા-૭૬

વચનામૃત જિન વીરનાં, નિસુણી શ્રેણિક ભૂપ;
આનંદિત પહોતો ધરે, ધ્યાતો શુદ્ધ સ્વરૂપ. ૧

કુમતિ તિમિર સવિ ટાલતો, વર્દ્ધમાન જિનભાણુ;
ભવિક કમલ પડિખોહતો, વિહરે મહિયત્ર જાણુ. ૨

એ શ્રીપાલ નૃપતિ કથા, નવપદ મહિમા વિશાલ;
ભણે ગુણે જે સાંભળે, તસ ધર મંગલ માલ. ૩

અર્થ:—આ પ્રમાણે શ્રીવીર પ્રભુજનાં અમૃતમય વચનો સાંભળીને સમકલિસાધક શ્રેણિક રાજા શ્રીવીરપ્રભુને નમન કરી આનંદપૂર્વક પોતાને મહેલ પહોંચ્યો અને ચિત્તમાં શુદ્ધ સ્વરૂપ ચિદાનંદધન ને ધ્યાતો—ધ્યાન ધરતો સમય વ્યતીત કરવા લાગ્યો. કેવળજ્ઞાનરૂપ સૂર્ય પ્રકાશ વડે અજ્ઞાનરૂપ તિમિરને દૂર કરતા, તથા પટ્ટદ્રવ્યરૂપ કેવળ સૂર્યના કિરણો વડે ભવિક જનોના હૃદયકમળોને પ્રતિખોધ કરતા, સામાન્ય કેવળીને વિષે સૂર્ય સરખા શ્રીવીરપ્રભુ પૃથ્વીતળને પાવન કરતા વિચરવા લાગ્યા. અંતકાર મહારાજ કહે છે કે શ્રીપાલ મહારાજની શ્રીનવપદજના વિશાળ મહિમાયુક્ત કથા જે કોઈ ધર્મપ્રેમી મનુષ્ય સાંભળશે—વાંચશે—મનન કરશે તેના ધરની અંદર નવપદજના અધિષ્ઠાયક દેવ મંગળમાળા વિસ્તારશે.
—૧ થી ૩

હાલ તેરમી—રાગ ધનાશ્રી—થુણિયો રે પ્રભુ તું સુરપતિ જિન થુણિયો—એ દેશી

તૂઠો તૂઠો રે મુઝ સાહિબ જગનો તૂઠો;
એ શ્રીપાલનો રાસ કરંતા, જ્ઞાન અમૃતરસ વૂઠો રે. ૧

મુઝ સાહિબ જગનો તૂઠો.

પાયસમાં જિમ વૃદ્ધિનું કારણ, ગોયમનો અંગૂઠો;
જ્ઞાનમાંહિ અનુભવ તિમ જાણો, તે વિણ જ્ઞાન તે જૂઠો રે. મુ. ૨

ઉદકપયોમૃત કલ્પજ્ઞાન તિહાં, ત્રીજે અનુભવ મીઠાં;
તે વિષુ સકલ તૃપા કિમ ભાંજે, અનુભવ પ્રેમ ગરીઠા રે. મુ० ૩

પ્રેમતાણી પરે શીખા સાધો, બેઠ સેલડી સાંઠાં;
જિહાં ગાંઠ તિહાં રસ નવિ દીસે, જિહાં રસ તિહાં નવિ ગાંઠા રે. મુ० ૪

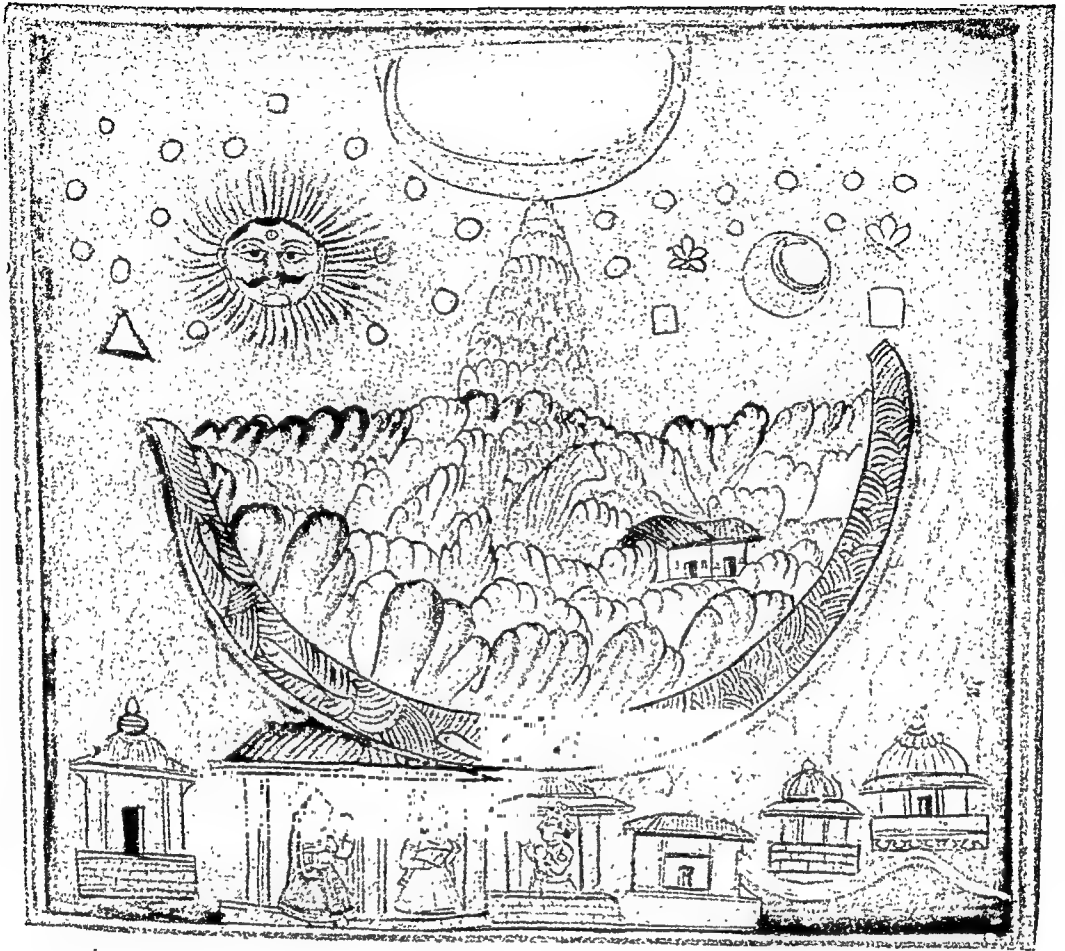
જિનહી પાયા તિનહી છિપાયા, એ પણ એક છે ચીઠાં;
અનુભવ મેરૂં છિપે કિમ મહોટો, તે તો સધલે દીઠા રે. મુ० ૫

પૂરવ લિખિત લિખે સવિ લેખ, મસી કાગલને કાંઠાં;
ભાવ અપૂરવ કહે તે પાંડિત, ખહુ બોલે તે ખાંઠા રે. મુ० ૬

અવયવ સવિ સુંદર હોય દેહે, નાકે દીસે ચાઠાં;
અંથ જ્ઞાન અનુભવ વિષુ તેહવું, શુષ્ક નિરયો શુક પાઠા રે. મુ० ૭

સંશય નવિ ભાંજે શ્રુતજ્ઞાને, અનુભવ નિશ્ચય જેઠો;
વાદવિવાદ અનિશ્ચિત કરતો, અનુભવ વિષુ નય હેઠો રે. મુ० ૮

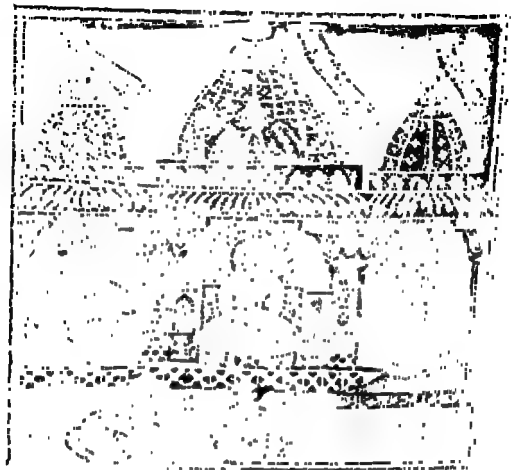
અર્થ:—મને સકળ જગતના પતિ શ્રીજિનેશ્વરદેવ ખચિત તુષ્ટમાન થયા છે એમ માનું છું; કેમકે શુભ કાર્યની પૂર્ણાહુતિ થવી એ પ્રભુની પ્રસન્નતાનું જ કારણ છે. એથી જ આ શ્રીપાલરાવના રાસની રચનામાં જ્ઞાનરૂપી અમૃતનો વર્ષાદ વરસ્યો છે. જેમ ખીરની અંદર ગૌતમસ્વામીનો અંગૂઠો ખીરની વૃદ્ધિનું જ કારણ થઈ રહેલ હોતો—તે ખીરને વધારનાર કારણ રૂપ ગૌતમસ્વામીજીનો અંગૂઠો જ લખ્મિરૂપ હોતો, તેમ જ્ઞાનની અંદર જ્ઞાનવૃદ્ધિનું કારણ અનુભવ જ્ઞાન જ છે; તે અનુભવજ્ઞાન વગર સર્વ જ્ઞાન મિથ્યા જ સમ-જવું માટે અનુભવજ્ઞાન હમેશાં મોટું છે. જ્ઞાન ત્રણ પ્રકારનાં છે એટલે કે પહેલું ઉદક-કલ્પજ્ઞાન છે તેના અનુભવ વડે જેમ પાણી પીવાથી તરસ છીપે; પણ થોડી વાર પછી પાણી તરસ લાગે છે, તેમ વ્યાકરણ-શબ્દ-કાવ્ય શાસ્ત્ર વગેરે લૌકિક-પ્રાકૃત-અસ્તિત્વ-વાદ-કથાનક-ચોપાઈ-રામ-ભાષા આદિ શાસ્ત્રો તે ઉદકકલ્પ કહેવાય છે. તે અંથો લલ્લે વાંચે ત્યાં લગી જ રસ પડે; પરંતુ તે પછી કશો રસ પ્રાપ્ત થતો નથી. બીજું પચકલ્પ-જ્ઞાન છે. તેના અનુભવ વડે, જેમ દૂધ પીવાથી થોડો વખત ભૂખ ને તરસ બને શાંત થાય, તથાપિ થોડો સમય વીત્યા બાદ ફરી ભૂખતરસ લાગે, તેમ આગમ-સૂત્ર-સિદ્ધાંતના ઉપયોગ રહિતનું જ્ઞાન પણ થોડો વખત શાંતિ આપે છે. ત્રીજું અમૃતકલ્પજ્ઞાન છે, તે શ્રદ્ધાપૂર્વક આગમ જ્ઞાન લેદલાવ ધરીને ઉપયોગરહિતપણે વર્તે તેના અનુભવ વડે જેમ

ચિત્ર ૨૦૭

સિદ્ધશિલાની ચિત્રાકૃતિ

(પાનું ૨૫૬)

चित्र २०८

गिरिभेदिर

(पानु २१०)

ચિત્ર ૨૦૯

શીલાંગરથ

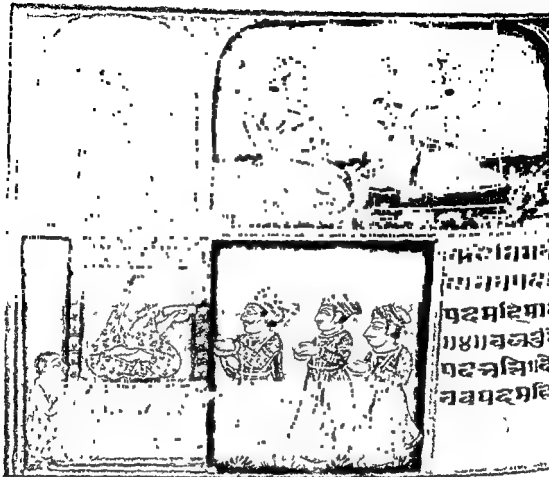
(પાનું ૨૫૬)

ચિત્ર ૨૧૦

શ્રીપાલ સાધુ સરીખો થયો

(પાનું ૨૬૦)

ચિત્ર ૨૧૧

ઉપર શીપાલ દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થયો
નીચે ગૌતમસ્વામી શ્રેણિકને ઉપદેશ આપે છે

(પાનું ૨૬૩)

અમૃત પીવાથી ભૂખ તરશ-રોગ-શોક-ઉપદ્રવ વ્યાધિ વગેરે તમામ નાશ પામે, એટલું જ નહીં પણ તે ફરીને ઉદય થવા જ ન પામે, તેની બરાબર ત્રીજું અનુભવજ્ઞાન મીઠું છે. માટે જ અનુભવજ્ઞાન વગર અનાદિ સમયની ભવબ્રમણા રૂપ તરસ શી રીતે છીપી શકે ? એ માટે અનુભવનો પ્રેમ છે તે મહાન છે; જેમ સાંસારિક પ્રેમની ઐક્યતા કરવા લેવું, દેવું, ખાવું, ખવરાવવું આદિ નિયમો ઉપયોગમાં લેવા પડે છે તેમ અનુભવતક્ષીન થવા માટે તેના નિયમો શીખો, સાધો. શેલડીના સાંઠાના દૃષ્ટાંતે કરીને-જેમ શેલડીના સાંઠાની અંદર ન્યાં ગાંઠ છે ત્યાં રસ નથી અને ન્યાં રસ છે ત્યાં ગાંઠ નથી, તેમ અનુભવ પ્રેમ બાળવો. એટલે ન્યાં કર્મરૂપ ગાંઠ છે ત્યાં અનુભવ રસ નથી અને ન્યાં અનુભવરસ છે ત્યાં કર્મરૂપ ગાંઠ નથી. કેટલાક કહે છે કે જેણે અનુભવરસ પ્રાપ્ત કર્યો તેણે છુપાવી રાખ્યો જેથી પ્રકટ થવા પામ્યો નથી, એ કહેવત પણ ચીઢીપત્રી જેવી છે; કેમકે મેરૂ પર્વત જેવો મહાન્ અનુભવ રૂપ મેરૂ છે, તે છુપાવ્યો શી રીતે છુપી શકે ! તે તો સર્વાના જોવામાં આવેલ છે એમ જિનવચનથી સિદ્ધ થાય છે. વસ્તુતઃ હીઠામાં આવે છે; પરંતુ જેણે પામ્યો તે તેનો જ આત્મા બાળે બીજો કોઈ ન બાળે. શાહી, કાગળ ને લેખણ એ ત્રણ ચીજોના સાધન વડે આગળ લખાઈ કલ્પાઈ ગએલી વાતોને પુનઃ લખે એ તો બધા લેખકો કરી શકે તેમ છે, પણ પૂર્વે જે કોઈએ ન લખ્યાં એવાં અપૂર્વ ભાવ કહે તે પંડિત બાળવા, બાકી જે બહુ લખે કે બહુ લાખણ કરે તે લખાડી બાળવા; જો કે શરીરની અંદર જેમ સઘળાં અંગઉપાંગ સુંદર હોય છતાં નાક ઉપર ચાકું હોય તો તે બધી સુંદરતાને બગાડી દે છે, તેમ બહુએ અંથ લખ્યા બહુ હોય છતાં તેનો અનુભવ ન મેળવ્યો હોય તો તે કંઠશોષ-ઘાંટા તાણવા કે ઘાંટા બેસાડવારૂપ માથાફૂટ ગણાય છે. પોપટ અજ્ઞાની છતાં મનુષ્યની સોળંતથી રામ વગેરે બોલતાં શીખે; તથાપિ તેને ઓળખતો નથી; જેથી તેનું નામસ્મરણ કંઠશોષ સરખું જ થઈ પડે છે, તેની પેઠે જેને અનુભવજ્ઞાન ન હોય તો તે શ્રુતજ્ઞાને કરી મનના સંશયો દૂર કરી શકે નહિ, તે માટે જ અનુભવજ્ઞાન એ જ મહાન જ્ઞાન છે. —૧ થી ૮

જિમ બહુશ્રુતને બહુજન સંમત, બહુલ શિષ્યનો શેઠો;

તિમ તિમ જિન શાસનનો વયરી, જો નવિ અનુભવ નેઠો રે. મુ० ૯

માહરે તો ગુરુચરણ પસાયે, અનુભવ દિલમાં પેઠો;

ઋદ્ધિ વૃદ્ધિ પ્રગટી ઘટમાંહિ, આતમ રતિ હૂઈ બેઠો રે. મુ० ૧૦

ઉગ્યો સમક્રિત રવિ ઝલહલતો, ભરમતિભિર સવિ નાઠો;

તગતગતા દુર્નય જે તારા, તેહનો બલ પણ ઘાઠો રે. મુ० ૧૧

મેરૂ ધીરતા સવિ હર લીની, રહ્યો તે કેવલ ભાંઠો;
હરિ મુરઘટ મુરતરૂકી શોભા, તે તો માટી કાંઠો રે. મું ૧૨

હરવ્યો અનુભવ બેર હંતો જે, મોહમલ્લ જગ લૂંઠો;
પરિ પરિ તેહના મર્મ દેખાવી, ભારે કીધો ભૂંઠો રે. મું ૧૩

અનુભવ ગુણ આવ્યો નિજ અંગે, મિટયો રૂપ નિજ માઠો;
સાહિબ સન્મુખ સુનજરે જોતાં, કોણ થાય ઉપરાંઠો રે. મું ૧૪

થોડે પણ દંભે દુઃખ પામ્યા, પીઠ અને મહાપીઠો;
અનુભવવંત તે દંભ ન રાખે, દંભ ધરે તે ધીઠો રે. મું ૧૫

અનુભવવંત અદંભની રચના, ગાયો સરસ સુકઠો,
ભાવ સુધારસ ઘટ ઘટ પીયો, હૂઆ પૂરણ આકઠો રે. મું ૧૬

અર્થ:—કેમકે અનુભવ વગર પોતાના ધર્મની અર્થા અને પરમતની ખંડના રૂપ વિવાદની અંદર પણ વિતંડાવાદ-વ્યર્થ લવારો-પ્રમાણ વગરનું કથન કરવાથી પરાજય પામે છે-સભામાં નીચું જોવાપણું થાય છે એટલું જ નહીં પણ જે ગહુ ભણેલ હોય, ઘણા લોકોને માન્ય હોય અને ઘણા શ્રેષ્ઠ શિષ્યોનો સ્વામી થઈ બેઠો હોય, તથાપિ અનુભવરસ વગરનો હોય તો તે જૈનનશાસનનો શત્રુ જ ગણવા લાયક છે, કારણ અનુભવ વગર જે કરે તે લાભકારી નહીં પણ હાનિકારી જ નીવડે છે. તે અનુભવે શ્રીગુરુચરણ પ્રતાપ વડે આપોઆપ મારા દિલમાં તો નિવાસ કર્યો, જેથી સર્વ પ્રકારની ગુપ્ત જ્ઞાનની ઋદ્ધિસિદ્ધિ પ્રકટ થઈ અને આત્મરતિ શાતામય થઈને હું બેઠો, તેના લીધે મારા મનમ દિશમાં સમક્ષિત સૂર્યનો જળહળતો પ્રકાશ ઉઘડ પામ્યો. જેથી જમ-ચંકારૂપ અંધકારનો નાશ થયો. હુન્ટ નયરૂપ તારાઓનું તેજ પણ નષ્ટ થઈ ગયું; કેમકે અનુભવજ્ઞાનીએ મેરૂની ધીરતા હરી લીધી. મતલબ કે અનુભવજ્ઞાનીનું ચિત્ત મેરૂ કરતાં પણ વિશેષ અચળ હોય છે, જેથી મેરૂની ધીરતા તુચ્છ થઈ પડતાં તે મેરૂ કેવળ પથ્થર સમાન થઈ પડ્યો. તેમ જ કામકુંભ અને અને કટપવૃક્ષની અચિંત્ય શક્તિને પણ હરી લીધી, જેથી તે કામકુંભ તદ્દન માટીના કુંભ જેવો અને કટપવૃક્ષ કેવળ લાકડા સમાન થઈ રહ્યો. એ અનુભવ જ્ઞાનગળથી મોહરૂપી મહાન પરાકર્મી મલ્લનું પણ બેર લાંગી પડ્યું અને તેનાં વારંવાર છિદ્ર ઉઘાડી તેને ભૂંઠો પાડી દીધો. જેથી ફરી નજીકમાં પણ ન આવી શકે એવો બનાવ્યો. એ સઘળો પ્રતાપ શુરુપ્રસાદથી પ્રાપ્ત થએલા અનુભવનો જ છે. એ અનુભવ આત્મા સાથે લીન થએલ હોવાથી કોઈનો હડાલ્યો હડી શકતો નથી. જ્યારે

અનુભવના ગુણ પોતાના અંગમાં દાખલ થયા ત્યારે પોતાનું અનાદિ કાળનું ભવપરંપરા કરવારૂપ નહાડું કર્મ હતું તે દૂર ટળી ગયું, તેથી મારા સાહેબે ગુનજર કરી સાસું બેથું ત્યાં પછી અન્ય કોણ સામે થઈ શકે કે વિરોધી બની શકે ? કદાચ કોઈ કલ્પના કરશે કે આ કથન કવિએ આપ વખાણરૂપ ગર્વલયાં કહ્યાં છે, તો તેના સમાધાન માટે કહી શકાય છે કે પોતાની કોઈ વાત જગતજનોથી છુપાવી રાખવી એમાં પણ હું દંભીપણું માનું છું. થોડું પણ કપટ કરવાથી પીઠ અને મહાપીઠ મહા દુઃખ પામ્યા. ધર્મી મનુષ્ય અનુભવવંત પ્રાણી હોય તે ધર્મમાં પણ કપટ ન રાખે અને જે દંભ રાખે તે મૂર્ખ બળુવો. એ માટે થોડો પણ દંભ-કપટ રાખ્યા વગર જે મેં બહુ અનુભવ્યું છે, તે પરોપકાર નિમિત્તે બહાર કરી દઉં છું. અનુભવવંતની તો રચના કપટ વગરની જ હોવી જોઈએ, એથી જ મેં કપટરહિત રસયુક્ત સુકંઠસહ આ રચના ગાએલ છે-કરેલ છે. તે અમૃતધારારૂપ અરિત્રામૃતરસને હે શ્રોતાજનો ! પી પીને પૂર્ણ તૃપ્ત થાઓ ! —૯ થી ૧૬

કસશ—રાગ ધનાશ્રી

તપગચ્છનંદન સુરતરુ પ્રગટયા, હીરવિજય ગુરુરાયાળ;

અકબરશાહે જસ ઉપદેશે, પડહ અમારી વળયાળ. ૧

હેમસૂરી જિનશાસન મુદ્રાયે, હેમસમાન કહાયાળ;

બચો હીરો જે પ્રભુ હોતાં, શાસન સોહ ચઢાયાળ. ૨

તાસ પટે પૂર્વાચલ ઉદયો, દિનકર તુલ્ય પ્રતાપીળ;

ગંગાજલ નિર્મળ જસ કીરતિ, સધલે જગમાંહિ વ્યાપીળ. ૩

શાહ સભામાંહે વાદ કરીને, જિનમત ચિરતા થાપીળ;

ખહુ આદર જસ શાહે દીધો, બિરૂદ સવાઈ આપીળ. ૪

શ્રીવિજયસેનસૂરી તસ પટધર, ઉદયા ખહુ ગુણવંતાળ;

જસ નામ દશ દિશિ છે ચાવું, જે મહિમાયે મહંતાળ. ૫

શ્રીવિજયપ્રભ તસ પટધારી, સૂરિ પ્રતાપે છાજેળ;

એહ રાસની રચના કીધી, સુંદર તેહને રાજેળ. ૬

સૂરી હીરગુરુની ખહુ કીરતી, કીર્તિવિજય ઉવઝાયાળ;

શિષ્ય તાસ શ્રીવિનયવિજય વર, વાચક સુગુણ સોહાયાળ. ૭

- વિદ્યા વિનય વિવેક વિચક્ષણ, લક્ષણ લક્ષિત દેહાલ;
 સોભાગી ગીતારથ સારથ, સંગત સખર સનેહાલ. ૮
- સંવત સતર અડત્રીસા વર્ષે, રહી રાંદેર ચોમાસુંલ;
 સંધ તણા આગ્રહથી માંડયો, રાસ અધિક ઉદ્ધાસેલ. ૯
- સાર્દ સસ શત ગાથા વિરચી, પહોતા તે સુરલોકેલ;
 તેના ગુણ ગાવે છે ગોરી, મિલિ મિલિ થોકે થોકેલ. ૧૦
- તાસ વિશ્વાસ ભાજન તસ પૂરણ, પ્રેમ પવિત્ર કહાયાલ;
 શ્રીનયવિજય વિપ્રુધ પય સેવક, સુજસવિજય ઉવઝાયાલ. ૧૧
- ભાગ થાકતો પૂરણ કીધો, તાસ વચન સંકેતેલ;
 તેણે વલિ સમકિત દૃષ્ટિ જે નર, તેહ તણે હિત હેતેલ. ૧૨
- જે ભાવે એ બણશે ગુણશે, તસ ધર મંગલમાલાલ;
 ખંધુર સિંધુર સુંદર મંદિર, મણિમય ઝાકઝમાલાલ. ૧૩
- દેહ સખલ સસનેહ પરિચ્છેદ, રંગ અભંગ રસાલાલ;
 અનુક્રમે તેહ મહોદય પદવી, લહેશે જ્ઞાન વિશાલાલ. ૧૪

અર્થ:—(હવે કવિ પોતાની પ્રશસ્તિ કહે છે) તપગચ્છરૂપ નંદનવનની અંદર કલ્પવૃક્ષ જેવા શ્રીહીરવિજય ગુરુરાજ પ્રગટ થયા, જેમણે મુગલવંશભૂપણ અકબરશાહેને જૈનધર્મનો પ્રશંસનીય તત્ત્વજ્ઞાનનો ઉપદેશ આપી, અહિંસા ધર્મ (જીવહયા મૂળધર્મ) ને અમલમાં અણાવ્યો. તે હીરવિજયસૂરિ તો શ્રીજિનશાસનરૂપ સુદ્રામાં જાતિવંત હીરા સમાન હતા, કે જેણે જૈનધર્મની ઘણી જ પ્રભાવના કરી. તે વખતે શ્રીહિમસૂરિ તે શ્રીજિન-શાસનરૂપ વીટીમાં હોમ સરખા હતા. શ્રીહીરવિજયસૂરિના પાટરૂપ ઉદયાચલ-પર્વતને વિષે સૂર્યતૂલ્ય પ્રતાપવંત એવા કે જેમની કીર્તિ ગંગાજળની પેઠે નિર્મળ સર્વ જગતમાં વ્યાપી રહી હતી. વળી જેમણે અકબરશાહેની સભા મધ્યે વાદ કરીને સર્વ અન્ય દર્શનોત્તર તત્ત્વજ્ઞાન અપૂર્ણ અને અસત્ય મિદ્ધ કરી, જૈન દર્શનની સ્થિરતા સ્થાપન કરી બતાવી જેથી અકબરશાહે બહુ જ સન્માન સહિત જગત ગુરુની પદવી કરતાં સવાઈ પદવી આપી એવા શ્રીવિજયસેનસૂરિ થયા. વળી તેમની પાટે બહુ ગુણવંત એવા શ્રીવિજયદેવસૂરિ થયા. જેમનું નામ દશ દિશાઓને વિષે પ્રખ્યાત છે તથા જે મહિમાએ કેરી મહોટા થયા. તેમના પદધારી શ્રીવિજયપ્રભસૂરિ થયા જે પંડિત અને પ્રતાપી હતા. તે સૂરીશ્વરના

રાત્ર્યમાં આ સુંદર રાસની રચના કરી. તે શ્રીકૃષ્ણચરિત્ર મહારાજના મુખ્ય શિષ્ય ઉપાધ્યાયશ્રી શ્રીકૃષ્ણવિજયજી થયા, જેમની બહુ જ મુશ્કેલી વિસ્તરેલી હતી; તે ઉપાધ્યાયજીના આજ્ઞાનુચાથી પ્રધાન શિષ્ય ઉપાધ્યાયજી શ્રીવિનયવિજયજી થયા કે જે સદ્ગુણી તથા વિદ્યા, વિનય ને વિવેક વિગ્રહજી, ઉત્તમ લક્ષણવંત શરીરવાળા, સૌભાગ્યવંત, ગીતાર્થપણાને સાર્થક કરનારા, વળી જેની સંગત સારી હતી અને રૂઝ સ્નેહવાળા હતા. તે વિનયવિજયજી ઉપાધ્યાયજીએ સંવત ૧૬૩૮ ની સાલમાં સંદેર શહેરમાં ચોમાસું રહી સંઘના આગ્રહથી અધિક ઉદ્વાસ સહિત આ શ્રીપાળરાજના રાસની શરૂઆત કરી; પરંતુ સાડા સાતસેં ગાથાઓ રચાયા બાદ તેઓ સ્વર્ગલોકમાં ગયા; જેમના ગુણો સ્ત્રીઓ થોડે થોડે મળીને ગાય છે. તેઓશ્રીના વિદ્યાસલાજન, વળી, સંપૂર્ણ પ્રેમવંતનું પવિત્ર ગિરદ ધરાવનારા એવા શ્રીવિનયવિજયજી પંડિતના પદકમળના સેવક સારા યશવાળા શ્રીયશોવિજયજી ઉપાધ્યાયજી થયા; તેમણે શ્રીવિનયવિજયજી ઉપાધ્યાયના (સંકેત પ્રમાણે) બાકીના આ રાસ પૂર્ણ કરવાનું કહેલ હતું તેથી તેમ જ વળી સમકિતદષ્ટિ નરના હિતને કારણે આ રાસનો બાકીનો ભાગ પૂર્ણ કર્યો. આ રાસને જે ભાવ સહિત લાગુશે, ગણુશે તેના ઘરમાં શ્રીસિદ્ધચક્ર લગવાનના અધિષ્ઠાયક દેવની કૃપાથી માંગળિકની માળા થશે. તેમ જ મોટા હાથીઓ તેઓના આંગણમાં જૂલશે, સુંદર મંદિર-મહેલો તથા મણિરત્ન જડાવનાં મુકુટ કુંડળ વગેરે આભૂષણો, નિરાગી શરીર, પ્રેમાળ પરિવાર, તથા અખંડ આનંદ પ્રાપ્ત કરી અંતે મહોદય (વિશાળ જ્ઞાનલક્ષ્મી) પૂર્ણ મોક્ષ પદવીને પામશે.

—૧ થી ૧૪

ઈતિ શ્રીવિનયવિજયગણિ વિરચિતે શ્રીશ્રીપાળચરિત્રે પ્રાકૃત પ્રખંધે તત્ત્વમંથે

ઉપાધ્યાયશ્રી યશોવિજયગણિ પૂરિતે ચતુર્થઃ ખંડઃ સંપૂર્ણઃ :

આ ખંડ ચારમાં સર્વ મળી એકતાલીશ લાગ છે.

ઈતિ શ્રીશ્રીપાળચરિત્રના રાસની અંદર શ્રીપાળકુમાર અને અન્જિતસેન વચ્ચે થયેલું યુદ્ધ, ત્યારબાદ અન્જિતસેન રાજાએ અંગિકાર કરેલી નૈનદિક્ષા, શ્રીપાલરાજાએ તેમના સદ્ગુણોની કરેલી સ્તુતિ, અન્જિતસેન રાજર્ષિનો સદ્ગુપદેશ તથા કર્મવિપાકનું સ્વરૂપ, પરમાત્મા પ્રત્યે શ્રીપાલરાજાની અનન્ય શ્રદ્ધા ઉન્નમણા મહોત્સવ, સિદ્ધચક્રજીની ગુણસ્તવના અને અંતમાં સ્વર્ગગમન વગેરે વગેરે વર્ણન સહિત ચોથો ખંડ પૂર્ણ થયો.

શ્રીરસ્તુ !! કલ્યાણમસ્તુ !!!

શ્રી શ્રીપાળ રાજનો રાસ સમાપ્ત

શ્રી સિદ્ધચક્ર આરાધન વિધિ.

જેનો અપૂર્વ મહિમા શાસ્ત્રકાર મહારાજે કહ્યો છે એવા શ્રીસિદ્ધચક્ર-નવપદ્મ, ભવબ્રમણ્ણનો અંત કરવામાં અદ્વિતીય સાધનભૂત છે. આત્મ હિતેચ્છુજનો શ્રી સિદ્ધચક્રના આરાધન માટે ખાસ આચાર્યગિલ (આચાર્ય) તપ કરી વિધિપૂર્વક તેનું આરાધન કરે છે. જૈન દેવાલયોમાં ભગવંતની વિવિધ પ્રકારે ભક્તિ કરે છે. એટલું જ નહિ પણ શ્રી સિદ્ધચક્રની અલૌકિકપણે આરાધના કરવાથી આત્મકલ્યાણ કરવા સાથે લૌકિક સંપદા પ્રાપ્ત કરનાર સતી મયણામુંદરી અને શ્રીપાળ રાજાના ચરિત્રનું ભાવપૂર્વક શ્રવણ તેમ જ મનન કરે છે.

એ શ્રી નવપદ્મનાં નામ અને તેનાં આરાધનની ટૂંકી સમજણ નીચે પ્રમાણે છે:—

૧. શ્રીઅરિહંતપદ—શ્રીજિનાગમના સારભૂત શ્રી પંચ પરમેષ્ઠી મહામંત્રમાં આ પદ મુખ્ય છે. શ્રી જિનપ્રતિમાની શુદ્ધ આશયથી દ્રવ્ય તેમ જ ભાવપૂર્વક ભક્તિ કરવી, શ્રીજિનાજ્ઞાનું પાલન કરવું અને શ્રીજિનેંદ્રનાં કલ્યાણકના દિવસોએ વિશેષ પ્રકારે ભક્તિ કરવી વગેરેથી આ પદનું આરાધન થાય છે.

૨. શ્રીસિદ્ધપદ—સકલ કર્મક્ષય કરી ચૌદમા ગુણસ્થાનકને અંતે સાદિ અનંતમે ભાગે જેઓ લોકાન્તે સ્થિત રહેલા છે, એવા સિદ્ધ પરમાત્માનું તેમના ગુણો સહિત ધ્યાન કરવું, દ્રવ્ય તેમ જ ભાવપૂર્વક તેમની ભક્તિ કરવી વગેરેથી આ પદનું આરાધન થાય છે.

૩. શ્રીઆચાર્યપદ—આચાર્યના છત્રીસ ગુણોએ યુક્ત, પંચાચારનું સ્વયં પાલન કરનાર અને અન્ય મુનિઓ પાસે પાલન કરાવનાર જિનોકત દયામય-સત્ય ધર્મનો શુદ્ધ ઉપદેશ કરનાર, નિરંતર અપ્રમત્ત દશામાં વર્તવાના ખપી, ધર્મધ્યાનાદિ શુભ ધ્યાનના ધ્યાતા, ગરુડના મુનિઓને ચાર પ્રકારની શિક્ષા આપનાર ઇત્યાદિ ગુણોએ યુક્ત એવા આચાર્ય મહારાજની દ્રવ્ય અને ભાવથી ભક્તિ કરવાથી આ પદનું આરાધન થઈ શકે છે.

૪. શ્રીઉપાધ્યાયપદ—નિર્મળ જિનાગમના બોધ સહિત ચારિત્ર પાલનમાં સદાય સાવધાન રહી, કેવળ ઉપકાર દૃષ્ટિથી સાધુ-સમુદાયને સૂત્રાર્થનું દાન આપનાર, પથ્થર જેવા જડ બુદ્ધિવાળા શિષ્યને પણ સુવિનીત બનાવવાની શક્તિ ધરાવનાર તથા નિરંતર સંજ્ઞા ધ્યાનમાં વર્તનાર શ્રી ઉપાધ્યાય મહારાજની ભક્તિ વગેરે કરવાથી આ પદનું આરાધન થઈ શકે છે.

૫. શ્રીસાધુપદ—સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યક્ચારિત્રરૂપ મોક્ષ માર્ગનું સાધન કરે તે સાધુ કહેવાય છે. સુનિ, ઋષિ, તપસ્વી, અભ્યુગાર, સર્વવિરતિ એ બધા સાધુ શબ્દના પર્યાયવાચક નામો છે. પંચ મહામતોનું પાલન તથા છઠ્ઠા રાત્રિભોજનનો ત્યાગ, એ સુનિના મહામતો છે. સાધુના સત્તાવીશ ગુણો તથા ચરણમિત્તરિ અને કરણ-મિત્તરિના ગુણો પ્રાપ્ત કરવાને તેઓ મદા ઉદ્યમવન્ત હોય છે. ફક્ત ચારિત્રાસાધન માટે બેંતાડીશ દોષ રહિત આહાર ગ્રહણ કરનાર છે, એવા જિનાજ્ઞાપાલક સાધુ મહારાજની ભક્તિ કરવાથી એ પદનું આરાધન થઈ શકે છે.

૬. શ્રીદર્શનપદ—શ્રીસર્વજ્ઞકથિત જીવાજીવાદિ નવ તત્ત્વોનું તથા શુદ્ધદેવ, શુરુ અને ધર્મ ત્રણ તત્ત્વનું શ્રદ્ધાન તે સમ્યક્ત્વ ૧. અહાર દૂષણથી રહિત વીતરાગ પરમાત્માને દેવ તરીકે-૨. પંચ મહામતો ધારણ કરનાર, કંચન કામિનીના ત્યાગી અને શ્રીજિનાજ્ઞાનુસાર સંયમ માર્ગમાં યથાશક્તિ વીર્ય દેશવનારને શુરુ તરીકે તથા, ૩. શ્રીવીતરાગ કથિત દયામય ધર્મને ધર્મ તરીકે-માની, સમકિતના સડમક ભેદનું સ્વરૂપ સમજી, મિથ્યાત્વનો ત્યાગ કરી સમ્યક્ત્વ અંગિકાર કરવું તથા તેનું શુદ્ધ રીતે પાલન કરવું, ઇત્યાદિથી આ પદનું આરાધન થઈ શકે છે.

સમ્યક્ત્વસહિત મત અને અનુધાનો આત્માને હિતકર્તા થાય છે. આ પદ મોક્ષપદ પ્રાપ્તિમાં બીજરૂપ છે, એટલું જ નહિ-પરંતુ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરનારનો સંમારજ્જમણ-કાળ મર્યાદિત થઈ જાય છે, એટલે કે વધારેમાં વધારે અર્ધપુદ્ગલ પરાવર્તન કાળમાં તે ચોક્કસ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે.

૭. શ્રીજ્ઞાનપદ—સર્વજ્ઞપ્રણીત આગમમાં વળુવેલાં તત્ત્વોનો જે શુદ્ધ અવલોકન, તે સમ્યગ્જ્ઞાન કહેવાય છે. એ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ માટે લબ્યજનોએ જ્ઞાનાચારના નિરતિચારપણે પાલનપૂર્વક જ્ઞાન લણવું, લણાવવું, જ્ઞાન લખાવવું, જ્ઞાનની પૂજા કરવી. એકંદરે જેથી જ્ઞાનાવરણીયકર્મ નાશ પામે, એવી કોઈ પણ યોગ્ય પ્રવૃત્તિ કરવી. જ્ઞાન અને જ્ઞાનીની ભક્તિ કરવી. ઇત્યાદિથી એ પદનું આરાધન થઈ શકે છે.

૮. શ્રીચારિત્રપદ—ચારિત્ર સમ્યગ્જ્ઞાનનું ફળ છે. સંમારરૂપી ભયંકર સમુદ્રને નિર્વિધ્ને તરી જવાને ચારિત્ર એ પ્રવહણુ-વહાણુ સમાન છે, જેના પ્રભાવથી રહે જીવો પણ દ્વાદશાંગીરૂપ દ્યુત લણીને સમૃદ્ધિવાન બને છે. પાપી જીવોને પણ નિષ્પાપ થવાનું પ્રબળ સાધન છે. છ ખંડની ઋદ્ધિના લોકતા ચક્રવર્તિઓ પણ જેને અંગિકાર કરે છે; તેવા આઠ કર્મને નિર્મૂળ કરવાને અત્યન્ત સમર્થ ચારિત્રપદની આરાધના તેના શુદ્ધ પાલન-આસેવનથી થઈ શકે છે. ગૃહસ્થ દેશવિરતિ ચારિત્રની આરાધના કરી શકે છે, બાર માસના ચારિત્રપર્યાયવાળા સાધુ અનુત્તર વિમાનવાસી દેવોનાં સુખથી પણ અધિક સુખ વેઠી શકે છે.

૯. શ્રીતપપદ—આત્મપ્રદેશની સાથે દુષ્ટ કર્મો અનાદિ કાળથી લાગેલાં છે, તે કર્મ પુરુષલોને તપાવી આત્મપ્રદેશથી છૂટા પાડવાનું કાર્ય તપ કરે છે, તેને નિર્જરા તત્ત્વ પણ કહે છે. તે પ્રત્યેકના છ છ પેટાભેદ છે. અનશન, ઉનોદરી, વૃત્તિસંક્ષેપ, રસત્યાગ, કાયકલેશ અને સંતીનતા, એ છ પ્રકારે બાહ્ય તપ છે. પ્રાયશ્ચિત, વિનય, વૈયાવચ્ચ, સ્વાધ્યાય, ધ્યાન અને કાયોત્સર્ગ, એ છ પ્રકારનું અભ્યંતર તપ છે. જે તપ કરવાથી દુર્ધ્યાન ન થાય, મન વચન અને કાયયોગની હાનિ ન થાય; તથા ઇન્દ્રિયોની શક્તિ ક્ષીણ ન થાય; એવી રીતે તપ કરવાનો છે. તેમ જ આ લોકનાં સુખ સંપત્તિ અને કીર્ત્તિની ઇચ્છા વિના, નવ, પ્રકારના નિયાણા વિના અને સમભાવપૂર્વક તપ કરવાથી જ તેની આરાધના થાય છે, અને તે રીતે આત્માને લાલ થાય છે.

નવમે ભવે સિદ્ધિપદ—આ પદોનું મહાત્મ્ય એવા પ્રકારનું છે કે—તેનું યથાર્થ વિધિપૂર્વક આરાધન કરનાર ઉત્કૃષ્ટ નવમે ભવે અવશ્ય સિદ્ધિપદને પામે છે, વચ્ચે દેવ અને મનુષ્યના ઉત્તમ સામગ્રીઓ યુક્ત ભવો પામે છે, અને જગત્માં ઉત્તમ પ્રકારના યશ અને કીર્ત્તિ પામે છે.

એ નવપદમાં દેવ, શુરુ અને ધર્મ એ ત્રણે તત્ત્વોનો સમાવેશ થએલો છે. અરિ-હંત અને સિદ્ધ એ દેવતત્ત્વ છે. આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ, શુરુ તરીકે છે. અને દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર અને તપથી ધર્મતત્ત્વનું ગ્રહણ થાય છે. એ ત્રણ તત્ત્વોની પરીક્ષા પૂર્વક જે સદ્ગુણ બળે છે, તે જ જૈનધર્મ રૂપી વિશાળ વૃક્ષનું મૂળ ગણાય છે.

શ્રી નવપદજી અને તેના વર્ણો

૧. અરિહંત પદનો શ્વેત વર્ણ છે. શ્વેત. ૨. સિદ્ધ પદનો લાલ વર્ણ છે. લાલ. ૩. આચાર્ય પદનો પીત વર્ણ છે. પીત. ૪. ઉપાધ્યાય પદનો લીલો વર્ણ છે. નીલ. ૫. સાધુ પદનો કાળો વર્ણ છે તથા ૬. દર્શન પદનો ૭. જ્ઞાન પદનો ૮. ચારિત્ર પદનો અને ૯. તપ પદનો વર્ણ શ્વેત છે.

પરિચય—નવપદના વર્ણની કલ્પના ધ્યાતા—સાધકની અપેક્ષાએ કરવામાં આવેલી છે; વાસ્તવિક રીતે તે પદો વર્ણ, ગંધ અને સ્પર્શરહિત છે. પૂર્વાચાર્યોની આ પ્રાચીન કલ્પના આધુનિક અમેરિકન માનસશાસ્ત્રીઓ સાથે સંપૂર્ણ મળતી આવે છે. તેઓએ મનના વિચારો આકારો અને વર્ણો અમુક પ્રકારનાં હોય છે, તેમ Mental eye-rays માનસ વિદ્યુત કિરણ યંત્ર વડે તપાસ્યું છે. હવે ધ્યાનની શરૂઆત કરનાર મનુષ્યને આંગે મીઠી અંતર્મુખ થતાં હૃદયમાં અપદ્મકમળનું ચિંતવન કરતાં પ્રથમ શ્યામ વર્ણ ભાસે છે; પછીથી ધીમે ધીમે નીલ, પીત અને શ્વેત ભાસે છે. છેવટે તેજના ગોળા જેવો લાલવર્ણ

ધ્યાનગોચર થાય છે. ધ્યાનના દીર્ઘ અભ્યાસ પડે એકદમ લાલ વર્ણુ મનોગ્રાહ્ય થઈ શકે છે. સાધુથી અરિહંત સુધીનું ધ્યાન અનુક્રમે શ્યામથી શ્વેત વર્ણુની કલ્પનાદ્વારા થાય છે. આ રીતે સાધક મનુષ્ય 'સાધુપદ'થી આરંભીને 'સિદ્ધ'ના ધ્યાન સુધી પહોંચી શકે છે. અરિહંતાદિ પંચ પરમેષ્ઠિઓ સ્નાનાદિ ગુણોને અનુભવનાર વ્યક્તિઓ હોવાથી ધ્યાનને માટે જૂઠા જૂઠા વર્ણુ પોતપોતાના ક્રમ અનુસાર કલ્પેલા છે અને દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર, તપ પોતે આત્માના ગુણો જ (Theories) હોવાથી શ્વેત વર્ણુ કલ્પેલા છે. આ રીતે સાથે ધ્યાનની મનોવૃત્તિનો સમન્વય છે.

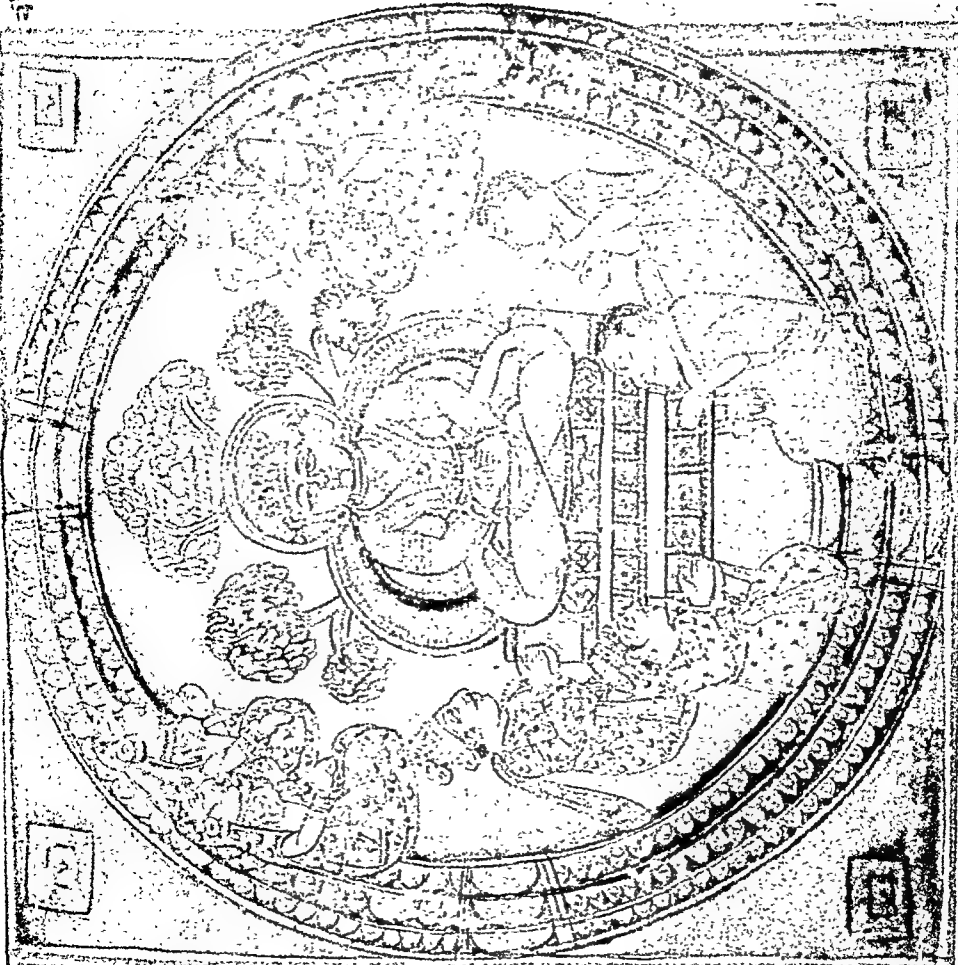
ઓળી કરનાર ભાઈપહેનોને આવશ્યક સૂચનાઓ.

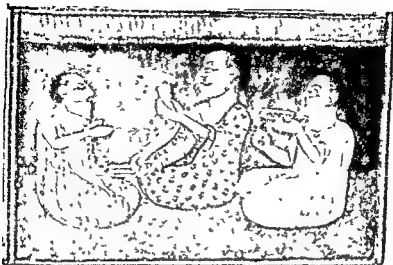
(૧) આ દિવસોમાં જેમ અને તેમ કષાયનો ત્યાગ કરવો અને વિકૃત્યા કરવી નહિ.
(૨) આ દિવસોમાં આરંભોનો ત્યાગ કરવો અને કરાવવો તથા બની શકે તેટલી 'અમારિ' પળાવવી. (૩) દેવપૂજનનાં કાર્ય સિવાય સચિત્ત પાણીનો ત્યાગ રાખવો. (૪) પહેલા અને પાછલા દિવસ સાથે બધા દિવસોમાં મન, વચન અને કાયાથી નિર્મળ પ્રહ્લ્લચર્યું પાલન કરવું. કુદૃષ્ટિ પણ રાખવી નહિ. (૫) જતાં આવતાં ધ્યાનસમિતિનો ખાસ ઉપયોગ રાખવો. (૬) કોઈ પણ ચીજ ભેતાં મૂકતાં, કટાસણું, સંચારીયું પાથરતાં, ચતનાપૂર્વક પૂજવા પ્રમાજવાનો ઉપયોગ રાખવો. (૭) થૂંક, બળખો, લીંટ જેમ તેમ નાંખવા નહિ, પણ રૂમાલ રાખીને તેમાં કાઢવા ખાસ ઉપયોગ રાખવો, તેથી પણ હાથ રક્ષા ઘણી થઈ શકે છે. (૮) પ્રતિક્રમણ, પડિલેહણ, દેવવંદન, પ્રભુપૂજન વિગેરે ક્રિયા કરતાં ગણણું ગણતાં, આહાર વાપરતાં, માર્ગે જતાં આવતાં, સ્થંડિલ માનુ' કરવા જતાં ઘોલણું નહિ. (૯) આયંજિલ કરતી વખતે આહાર સારો ચા ખરાબ હોય તેના ઉપર રાગદ્વેષ કરવો નહિ. વાપરતાં 'સુર સુર' 'ચળ ચળ' શબ્દ નહિ કરતાં, એકવાક પડે નહિ તેવી રીતે ઉપયોગ પૂર્વક જમણું. (૧૦) ચૌદ નિયમે હમેશ ધારવા ઉપયોગ રાખવો. (૧૧) પાણી પીધા પછી ખાલો તુરત જ લોહી નાંખવો, તેમ નહિ કરવાથી જે ઘડી પછી સંભૂંછિમ છવોની ઉત્પત્તિ થાય છે. (૧૨) થાળી વાટકા વગેરે તમામ વાસણો નામ વિનાના તથા વસ્ત્રો ધોયેલાં વાપરવા, સાંધેલાં ફાટેલાં ન વાપરવાં. (૧૩) ભાણા માંડવાના પાટલાઓ ડગતા ન રહે તેના ખાસ ઉપયોગ રાખવો. (૧૪) નવકારવાલી તથા પુસ્તક વગેરે શુદ્ધ ઉચ્ચ સ્થાનકે મૂકવાનો ઉપયોગ રાખવો. અરવળે ભરાવી દેવાથી તથા કટાસણા ઉપર જેમ તેમ મૂકી દેવાથી અશાતના થાય છે. (૧૫) દરેક ક્રિયા ઊભા ઊભા પ્રમાદ રહિતપણે કરવી.

શ્રી નવપદજીની ઓળીની વિધિના દિવસોનો કાર્યક્રમ.

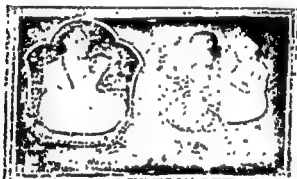
શરૂઆત કરનારે પ્રથમ આતો માસની ઓળીથી શરૂઆત કરવી. તિથિની વધપડ

नामगोशसिद्धापदमन्त्रिभञ्जनादाः
 ह्यद्रमनोर्ध्वेकरयदाम् निश्चयाम
 निभावादागोतमयननसूणोद्रयो
 उर्ध्वमगमनरुद्रावभाषणीञ्चावो
 तदाञ्चायावीरजिरुद्रादादेवो
 समवसरणरुद्राङ्गसुमहद्विहो

ચિત્ર ૨૧૩ શ્રી કીર્તિવિજયજી ઉપાધ્યાય (પાનું ૨૭૩)

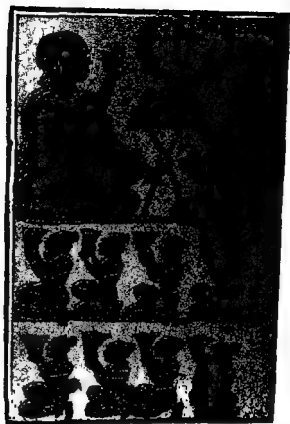
ચિત્ર ૨૧૪ શ્રી વિનયવિજયજી ઉપાધ્યાય (પાનું ૨૭૪)

ચિત્ર ૨૧૫ શ્રી યગોવિજયજી ઉપાધ્યાય (પાનું ૨૭૫)

ચિત્ર ૨૧૬ હીરવિજયસૂરિ સમ્રાટ અકબરને ઉપદેશ આપે છે (પાનું ૨૭૨)
 નીચે હીરવિજયસૂરિના શિષ્ય તથા સમ્રાટ અકબરના વજીર
 શ્રી સારાભાઈ નવાબના ચિત્રસંગ્રહમાંના ૧૯મી સદીના એક જૂના ચિત્ર ઉપરથી
 (કોપીરાઈટ-સારાભાઈ નવાબ)

चित्र २१७

अनुविधि संघ

(पान २७३)

ન હોય તો આસો સુદ ૭ અગર ચૈત્ર સુદ ૭, અને વધઘટ હોય તો સુદ ૬ અગર સુદ ૮ થી શરૂ કરવી, તે સુદ ૧૫ સુધી નવ આયંજિલ કરવાં, અને સાડાચાર વર્ષ એકી સાથે નવ યોગી અવશ્ય કરવી.

એ નવે દિવસે કરવાની સામાન્ય આવશ્યક ક્રિયાઓ—

(૧) એક પ્રહર અથવા ચાર ઘડી રાત્રિ બાકી હોય ત્યારે ઉડી, મંદ સ્વરે ઉપયોગથી રાત્રિ પ્રતિક્રમણ કરવું. (૨) પદના ગુણની સંખ્યા પ્રમાણે લોગસ્સનો કાઉન્સગ્ગ કરવો. (૩) લગભગ સૂર્યોદયને વખતે પડિલેહણ કરવું. (૪) આઠ થોથો વડે દેવવંદન કરવું. (૫) સિદ્ધચક્રના યંત્રની વાસક્ષેપ વડે પૂજા કરવી. (૬) નવ જૂદા જૂદા દેરાસરે, અગર નવ પ્રતિમાજી સન્મુખ નવ ચૈત્યવંદન કરવાં. (૭) ગુરુવંદન કરી વ્યાખ્યાન શ્રવણ કરી પચ્ચક્ષણ કરવું. (૮) નાહી, શુદ્ધ થઈ, જિનેશ્વરની સ્નાત્ર તથા અષ્ટપ્રકારી પૂજા કરવી. (૯) જે પદના જેટલા ગુણ હોય, તેટલા સ્વસ્તિક કરવા. અને તેના ઉપર ફલ અને નૈવેદ્ય યથાશક્તિ ચડાવવાં. (૧૦) બપોરનું આઠ થોઈએ દેવવંદન કરવું. (૧૧) દરેક પદના ગુણો હોય તેટલી પ્રદક્ષિણા લઈ ખમાસમણાં દેવાં. (૧૨) સ્વસ્થાનકે આવી પચ્ચક્ષણ પારી આયંજિલ કરવું. (૧૩) આયંજિલ કર્યા પછી ત્યાં જ તિવિહારનું પચ્ચક્ષણ કરવું. પછી ચૈત્યવંદન કરી પાણી વાપરવું, ઠામચઉવિહારનું પચ્ચક્ષણ કરનારને ચૈત્યવંદન કરવાની જરૂર નથી. (૧૪) સાંજે—સૂર્યાસ્ત પહેલાં, પડિલેહણ કરી આઠ થોઈએ દેવવંદન કરવું. (૧૫) દેરાસરે દર્શન કરી આરતિ મંગળ દીવો કરવો. (૧૬) દૈવસિક પ્રતિક્રમણ કરવું. (૧૭) જે દિવસે જે પદની આરાધના હોય તેની વીસ નવકારવાલી ગણવી. (૧૮) રાત્રે શ્રીપાળ રાજાનો રાસ સોલજવો. (૧૯) એક પ્રહર રાત્રિ વીત્યા બાદ સંધ્યા પોરિશી સૂત્રની ગાથાઓ લખી સંધ્યા સૂઈ રહેવું. (૨૦) દરરોજનો વિધિ હમેશાં સૂતા પહેલાં પૂર્ણ કરી દેવો. ઉપર મુજબ નવેય દિવસ ક્રિયા કરવાની છે.

દરેક દિવસની ક્રિયાની ખાસ સમજ.

પહેલો દિવસ

પદ—શ્રીઅરિહંત. જાપ—૩૦ હોં નમો અરિહંતાણું. નવકારવાલી—વીશ. વર્ણ—શ્વેત. એક ધાન્યનું આયંજિલ, તે ચોખાનું કરવું. કાઉન્સગ્ગ—બાર લોગસ્સ. સ્વસ્તિક—બાર. ખમાસમણા—બાર. પ્રદક્ષિણા—બાર.

ખમાસમણાનો દુહો:—

અરિહંત પદ ધ્યાતો થકો, દબ્બહ ગુણ પબ્બય રે;

ભેદ છેદ કરી આતમા, અરિહંત રૂપી થાય રે. વીર૦ ૧

અરિહંતપદના ખાર ગુણુ:—

૧ અશોકવૃક્ષ પ્રાતિહાર્ય સંયુતાય શ્રીઅરિહંતાય નમઃ ૨ પુષ્પવૃષ્ટિ પ્રાતિહાર્ય સંયુતાય શ્રીઅરિં ૩ દિવ્યધ્વનિ પ્રાતિહાર્ય સંયુતાય શ્રી અરિં ૪ ચામરચુગ્મ પ્રાતિહાર્ય સંયુતાય શ્રી અરિં ૫ સ્વર્ણ સિંહાસનપ્રાતિહાર્ય સંયુતાય શ્રી અરિં ૬ લામણકલ પ્રાતિહાર્ય સંયુતાય શ્રી અરિં ૭ દુન્દુભિ પ્રાતિહાર્ય સંયુતાય શ્રી અરિં ૮ છત્રત્રય પ્રાતિહાર્ય સંયુતાય શ્રી અરિં ૯ જ્ઞાનાતિશય સંયુતાય શ્રી અરિં ૧૦ પૂર્વતિશય સંયુતાય શ્રી અરિં ૧૧ વચનાતિશય સંયુતાય શ્રી અરિં ૧૨ અપાયાપગમાતિશય સંયુતાય શ્રી અરિં

બીજો દિવસ

પદ—શ્રીસિદ્ધપદ. જાપ—ૐ હ્રીં નમો સિદ્ધાણં. નવકારવાલી—વીસ. વર્ણુ—લાલ. એક ધાન્યનું આયંબિલ, તે ઘઉંનું કરવું. કાઉરસગ્ગ—આઠ લોગસસ. સ્વસ્તિકે—આઠ. ખમાસમણા—આઠ. પ્રદક્ષિણા—આઠ.

ખમાસમણાનો દુહો—

રૂપાતીત સ્વભાવ જે, કેવલ હંસજી-નાણી રે;
તે ધ્યાતા નિજ આત્મા, હોય સિદ્ધ ગુણુ ખાણી રે-વીરં ૨

સિદ્ધપદના આઠ ગુણુ:—

૧ અનન્તજ્ઞાન સંયુતાય શ્રી સિદ્ધાય નમઃ ૨ અનન્તદર્શન સંયુતાય શ્રી સિં ૩ અવ્યાબાધ ગુણુ સંયુતાય શ્રી સિં ૪ અનન્તચારિત્ર ગુણુ સંયુતાય શ્રી સિં ૫ અક્ષય-સ્થિતિ ગુણુ સંયુતાય શ્રી સિં ૬ અરૂપીનિરંજનગુણુ સંયુતાય શ્રી સિં ૭ અગુરુલુપ ગુણુ સંયુતાય શ્રી સિં ૮ અનન્તવીર્ય ગુણુ સંયુતાય શ્રી સિદ્ધાય નમઃ.

ત્રીજો દિવસ

પદ—શ્રીઆચાર્ય પદ. જાપ—ૐ હ્રીં નમો આચરિયાણં. નવકારવાલી—વીસ. વર્ણુ—પીળો. એક ધાન્યનું આયંબિલ તે ચણાનું. કાઉરસગ્ગ—લોગસસ છત્રીશ. સ્વસ્તિકે—છત્રીશ. ખમાસમણા—છત્રીશ. પ્રદક્ષિણા—છત્રીશ.

ખમાસમણાનો દુહો—

ધ્યાતા આચારજી ભલા, મહામંત્ર ગુણુ ધ્યાની રે;
પંચ પ્રસ્થાને આતમા, આચારજી હોય પ્રાણી રે. વીરં ૩

આચાર્યપદના ૩૬ ગુણ—

૧ પ્રતિરૂપ ગુણ સંયુતાય શ્રી આચાર્યાય નમઃ ૨ સૂર્યવત્તેજસ્વી ગુણ સંયુતાય શ્રી આચાર્ય ૩ યુગપ્રધાનાગમ સંયુતાય શ્રી આચાર્ય ૪ મધુરવાક્ય ગુણ સંયુતાય શ્રી આચાર્ય ૫ ગામ્ભીર્ય ગુણ સંયુતાય શ્રી આચાર્ય ૬ ધૈર્યગુણ સંયુતાય શ્રી આચાર્ય ૭ ઉપદેશગુણ-સંયુતાય શ્રી આચાર્ય ૮ અપરિશ્રાવિ ગુણ સંયુતાય શ્રી આચાર્ય ૯ સૌમ્યપ્રકૃતિ ગુણ સંયુતાય શ્રી આચાર્ય ૧૦ શીલગુણ સંયુતાય શ્રી આચાર્ય ૧૧ અવિગ્રહગુણ સંયુતાય શ્રી આચાર્ય ૧૨ અવિકલગુણ સંયુતાય શ્રી આચાર્ય ૧૩ અચપલ ગુણસંયુતાય શ્રી આચાર્ય ૧૪ પ્રસન્નવદન ગુણસંયુતાય શ્રી આચાર્ય ૧૫ ક્ષમાગુણસંયુતાય શ્રી આચાર્ય ૧૬ ઋણુ ગુણસંયુતાય શ્રી આચાર્ય ૧૭ મૃદુ ગુણસંયુતાય શ્રી આચાર્ય ૧૮ સર્વાંગમુક્તિગુણસંયુ-તાય શ્રી આચાર્ય ૧૯ દ્વાદશવિધ તપોગુણ સંયુતાય શ્રી આચાર્ય ૨૦ સમદશવિધ સંયમ ગુણ સંયુતાય શ્રી આચાર્ય ૨૧ સત્યવ્રત ગુણસંયુતાય શ્રી આચાર્ય ૨૨ શૌચગુણ સંયુતાય શ્રી આચાર્ય ૨૩ અકિંચન ગુણસંયુતાય શ્રી આચાર્ય ૨૪ બ્રહ્મચર્ય ગુણસંયુતાય શ્રી આચાર્ય ૨૫ અનિત્ય ભાવના ભાવકાય શ્રી આચાર્ય ૨૬ અશરણ ભાવના ભાવકાય શ્રી આચાર્ય ૨૭ સંસાર સ્વરૂપ ભાવના ભાવકાય શ્રી આચાર્ય ૨૮ એકત્વ ભાવના ભાવકાય શ્રી આચાર્ય ૨૯ અન્યત્વ ભાવના ભાવકાય શ્રી આચાર્ય ૩૦ અશુચિ ભાવના ભાવકાય શ્રી આચાર્ય ૩૧ આશ્રવ ભાવના ભાવકાય શ્રી આચાર્ય ૩૨ સંવરભાવના ભાવકાય શ્રી આચાર્ય ૩૩ નિર્બળભાવના ભાવકાય શ્રી આચાર્ય ૩૪ લોકસ્વરૂપ ભાવના ભાવકાય શ્રી આચાર્ય ૩૫ બોધિદુર્લભ ભાવના ભાવકાય શ્રી આચાર્ય ૩૬ ધર્મ દુર્લભ ભાવના ભાવકાય શ્રી આચાર્ય

ચોથો દિવસ

પદ—શ્રી ઉપાધ્યાય. જાપ—ૐ હ્રી નમો ઉવન્ભાયાણં. નવકારવાલી—પચીસ. વાણુ—લીલો એક ધાન્યનું આયંબિલ. તે મગનું. કાઉસ્સગ—પચીસ લોગસ્સ. સ્વ-સ્તિક—પચીસ. ખમાસમણા—પચીસ. પ્રદક્ષિણા—પચીસ.

ખમાસમણાનો દુહો

તપ સન્ભાયે રત સદા, દ્વાદશ અંગનો ધ્યાતા રે;
ઉપાધ્યાય તે આત્મા, જગણંધવ જગબ્રાતા રે. વીરો ૪

ઉપાધ્યાય પદના ૨૫ ગુણ:

૧ શ્રી આચારાદ્ગુણપદન ગુણયુક્તાય શ્રી ઉપાધ્યાય નમઃ ૨ શ્રી સૂત્રકૃતાદ્ગુણપદન ગુણયુક્તાય શ્રી ઉં ૩ શ્રી સ્થાનાદ્ગુણપદન ગુણયુક્તાય શ્રી ઉં ૪ શ્રી સમવાયદ્ગુણપદન

ગુણયુક્તાય શ્રી ઉં ૫ શ્રી ભગવતીસૂત્ર પઠનગુણયુક્તાય શ્રી ઉં ૬ શ્રી જ્ઞાતાસૂત્રપઠન
 ગુણયુક્તાય શ્રી ઉપાં ૭ શ્રી ઉપાસકદશાસૂત્રપઠન ગુણયુક્તાય શ્રી ઉં ૮ શ્રી અન્તકૃદશા
 સૂત્ર પઠન ગુણયુક્તાય શ્રી ઉપાં ૯ શ્રી અનુત્તરોપપાતિક સૂત્રપઠનગુણયુક્તાય શ્રી ઉપાં
 ૧૦ શ્રી પ્રશ્ન વ્યાકરણ સૂત્રપઠન ગુણયુક્તાય શ્રી ઉપાં ૧૧ શ્રી વિપાકસૂત્રપઠન ગુણયુક્તાય
 શ્રી ઉપાં ૧૨ ઉત્પાદપૂર્વપઠન ગુણયુક્તાય શ્રી ઉપાં ૧૩ આચાર્યણીય પૂર્વપઠન ગુણ
 યુક્તાય શ્રી ઉં ૧૪ વીર્યપ્રવાદ પૂર્વપઠન ગુણયુક્તાય શ્રી ઉં ૧૫ અસ્તિપ્રવાદ પૂર્વપઠન
 ગુણયુક્તાય શ્રી ઉં ૧૬ જ્ઞાનપ્રવાદ પૂર્વપઠન ગુણયુક્તાય શ્રી ઉં ૧૭ સત્યપ્રવાદ પૂર્વપઠન
 ગુણયુક્તાય શ્રી ઉં ૧૮ આત્મપ્રવાદ પૂર્વપઠન ગુણયુક્તાય શ્રી ઉં ૧૯ કર્મપ્રવાદ પૂર્વ
 પઠન ગુણયુક્તાય શ્રી ઉં ૨૦ પ્રત્યાખ્યાન પ્રવાદપૂર્વપઠન ગુણયુક્તાય શ્રી ઉં ૨૧ વિદ્યા
 પ્રવાદ પૂર્વપઠન ગુણયુક્તાય શ્રી ઉં ૨૨ કલ્યાણપ્રવાદ પૂર્વપઠન ગુણયુક્તાય શ્રી ઉં ૨૩
 પ્રાણાવાય પૂર્વપઠન ગુણયુક્તાય શ્રી ઉં ૨૪ ક્રિયાવિશાલ પૂર્વપઠન ગુણયુક્તાય શ્રી ઉં
 ૨૫ લોકખિન્દુસાર પૂર્વપઠન ગુણયુક્તાય શ્રી ઉપાધ્યાય નમ

પાંચમો દિવસ

પદ—શ્રી માધુ ભપ—ૐ હ્રીં નમો લોચે સંવસાહુણ નવકરવાહી—૨૦
 વર્ણુ—કાળો એક ધાનનુ આયળિલ તે અહંતુ કાઉરસગ્ગ લોગસ્મ—૨૭ સ્વસ્તિક—
 ૨૭ ખમાસમણા—૨૭ મહક્ષિણા—૨૭

ખમાસમણાનો દુહો

અપ્રમત્ત જે નિત રહે, નવિ હરખે નવિ શોચે રે,
 માધુ સુધા તે આતમા, શુ મૂડે શુ લોચે રે વીરં ૫

સાધુપદના ૨૭ ગુણ

૧ પ્રાણાતિષાતવિરમણુ વ્રતયુક્તાય શ્રી સાધવે નમ ૨ મૃષાવાદવિરમણુવ્રત મુખતાય
 શ્રી સાધવે ૩ અદત્તાદાન વિરમણુવ્રત યુક્તાય શ્રી સાધવે ૪ મૈથુનવિગ્મણુવ્રતયુક્તાય
 શ્રી સાધવે ૫ પરિગ્રહવિરમણુવ્રતયુક્તાય શ્રી સાધવે ૬ રાત્રિભોજન વિરમણુ વ્રતયુક્તાય
 શ્રી સાધવે ૭ પૃથ્વીકાય રક્ષકાય શ્રી સાધવે ૮ અપ્કાય રક્ષકાય શ્રી સાધવે ૯ તેડ
 કાયરક્ષકાય શ્રી સાધવે ૧૦ વાયુકાયરક્ષકાય શ્રી સાધવે ૧૧ વનરુપતિકાયરક્ષકાય શ્રી
 સાધવે ૧૨ વ્રમકાયરક્ષકાય શ્રી સાધવે ૧૩ એન્દ્રિયજીવરક્ષકાય શ્રી સાધવે ૧૪
 દ્વીન્દ્રિયજીવરક્ષકાય શ્રી સાધવે ૧૫ ત્રીન્દ્રિયજીવરક્ષકાય શ્રી સાધવે ૧૬ ચતુરન્દ્રિયજીવ
 રક્ષકાય શ્રી સાધવે ૧૭ પન્ચેન્દ્રિયજીવરક્ષકાય શ્રી સાધવે ૧૮ લોભનિમગ્ધકારકાય શ્રી
 સાધવે ૧૯ ક્રમાગુણયુક્તાય શ્રી સાધવે ૨૦ શુભ ભાવના ભાવકાય શ્રી સાધવે ૨૧

પ્રતિલેખનાદિક્રિયા શુદ્ધકારકાય શ્રી સાધવે૦ ૨૨ સંયમયોગયુકતાય શ્રી સાધવે૦ ૨૩ મનો-
શુભિયુકતાય શ્રી સાધવે૦ ૨૪ વચનશુભિયુકતાય શ્રી સાધવે૦ ૨૫ કાયશુભિયુકતાય શ્રી
સાધવે૦ ૨૬ શીતાદિદ્વાવિશંતિપરિસહસહનતત્પરાય શ્રી સાધવે૦ ૨૭ મરણાન્તઉપસર્ગ
સહનતત્પરાય શ્રી સાધવે૦

છઠ્ઠો દિવસ

પદ—શ્રી દર્શન. જાપ—ૐ હ્રી નમો દંસણસ્સ. નવકારવાલી—વીસ. વર્ણુ—
સંકેદ. આયળિલ એક ધાનનું, તે ચોખાનું. કાઉરસગ્ગ લોગસ્સ—૬૭. સ્વસ્તિકે—૬૭
ખમાસમણા—૬૭. પ્રદક્ષિણા—૬૭.

ખમાસમણાનો દુહો

શમ—સવેગાદિક ગુણા, ક્ષય ઉપશમ જે આવે રે;
દર્શન તેહી જ આતમા, શુ હોય નામ ધરાવે રે. વીર૦ ૬

દર્શનપદના ૬૭ ગુણ

૧ પરમાર્થસંસ્તવરૂપ શ્રી સદર્શનાય નમઃ ૨ પરમાર્થ જ્ઞાતૃસેવનરૂપ શ્રી સદર્શનાય
નમઃ ૩ વ્યાપન્નદર્શનવર્જનરૂપ શ્રી સદર્શનાય નમઃ ૪ કુદર્શનવર્જનરૂપ શ્રી સદર્શનાય
નમઃ ૫ સુશ્રુષારૂપ શ્રી સદર્શનાય નમઃ ૬ ધર્મરાગરૂપ શ્રી સદર્શનાય નમઃ ૭ વૈયાવૃત્ય
રૂપ શ્રી સદર્શનાય નમઃ ૮ અર્હદ્વિનયરૂપ શ્રી સદર્શનાય નમઃ ૯ સિદ્ધવિનયરૂપ શ્રી
સદર્શનાય નમઃ ૧૦ ચૈત્યવિનયરૂપ શ્રી સદર્શનાય નમઃ ૧૧ શ્રુતવિનયરૂપ શ્રી સદર્શનાય
નમઃ ૧૨ ધર્મવિનયરૂપ શ્રી સદર્શનાય નમઃ ૧૩ સાંધુવર્ગવિનયરૂપ શ્રી સદર્શનાય નમઃ
૧૪ આચાર્યવિનયરૂપ શ્રી સદર્શનાય નમઃ ૧૫ ઉપાધ્યાય વિનયરૂપ શ્રી સદર્શનાય નમઃ
૧૬ પ્રવચનવિનયરૂપ શ્રી સદર્શનાય નમઃ ૧૭ દર્શનવિનયરૂપ શ્રી સદર્શનાય નમઃ ૧૮
“સંસારે શ્રી જિનઃસારઃ” ઇતિ ચિન્તનરૂપ શ્રી સદર્શનાય નમઃ ૧૯ “સંસારે શ્રી જિન
મતં સારમ્” ઇતિ ચિન્તનરૂપ શ્રી સદર્શનાય નમઃ ૨૦ “સંસારે જિનમતસ્થિત શ્રી સાધ્વાદિ
સારમ્” ઇતિ ચિન્તનરૂપ શ્રી સદર્શનાય નમઃ ૨૧ શંકાદ્વષણુરહિતાય શ્રી સદર્શનાય નમઃ
૨૨ કાંક્ષાદ્વષણુરહિતાય શ્રી સદર્શનાય નમઃ ૨૩ વિચિકિત્સાદ્વષણુરહિતાય શ્રી સં ૨૪
કુદ્વિપ્રશંસાદ્વષણુરહિતાય શ્રી સં ૨૫ તત્પરિચયદ્વષણુરહિતાય શ્રી સં ૨૬ પ્રવચનપ્રભાવક-
રૂપ શ્રી સં ૨૭ ધર્મકથાપ્રભાવકરૂપ શ્રી સં ૨૮ વાદિપ્રભાવકરૂપ શ્રી સં ૨૯ નૈમિત્તિક-
પ્રભાવકરૂપ શ્રી સં ૩૦ તપસ્વીપ્રભાવકરૂપ શ્રી સં ૩૧ પ્રજ્ઞાત્યાદિવિદ્યાભૂત પ્રભાવકરૂપ શ્રી
સં ૩૨ ચૂણુગિ-જનાદિ સિદ્ધપ્રભાવકરૂપ શ્રી સં ૩૩ કવિ પ્રભાવકરૂપ શ્રી સં ૩૪
જિનશાસને કૌશલ્યભૂષણરૂપ શ્રી સં ૩૫ પ્રભાવના ભૂષણરૂપ શ્રી સં ૩૬ તીર્થસેવાભૂષણરૂપ
શ્રી સં ૩૭ ધૈર્યભૂષણરૂપ શ્રી સં ૩૮ જિનશાસને લક્ષિતભૂષણરૂપ શ્રી સં ૩૯ ઉપશમ

શુભરૂપ શ્રી સં ૪૦ સુવેગશુભરૂપ શ્રી સં ૪૧ નિર્વેદશુભરૂપ શ્રી સં ૪૨ અનુકમ્પાશુભરૂપ
 શ્રી સં ૪૩ આસ્તિક્ય શુભરૂપ શ્રી સં ૪૪ પરતીર્થિકાદિ વંદન વર્જનરૂપ શ્રી સં
 ૪૫ પરતીર્થિકાદિ નમસ્કાર વર્જનરૂપ શ્રી સં ૪૬ પરતીર્થિકાદિ આહવાય વર્જનરૂપ શ્રી
 સં ૪૭ પરતીર્થિકાદિસંભાવવર્જનરૂપ શ્રી સં ૪૮ પરતીર્થિકાદિ અશનાદિ દાનવર્જનરૂપ
 શ્રી સં ૪૯ પરતીર્થિકાદિ ગન્ધપુષ્પાદિગ્રેષણ વર્જનરૂપ શ્રી સં ૫૦ રાજભિયોગાકારયુક્ત
 શ્રી સં ૫૧ ગણાભિયોગાકારયુક્ત શ્રી સં ૫૨ જ્ઞાભિયોગાકારયુક્ત શ્રી સં ૫૩
 મુરભિયોગાકારયુક્ત શ્રી સં ૫૪ કાન્તારવૃત્ત્યાકારયુક્ત શ્રી સં ૫૫ શુરુનિઘ્નકારયુક્ત શ્રી
 સં ૫૬ “ સમ્યક્ત્વં ચારિત્ર ધર્મસ્યમૂલમ્ ” ઇતિ ચિન્તનરૂપ શ્રી સં ૫૭ “ સમ્યક્ત્વં
 ધર્મપુરસ્થ દ્વારમ્ ” ઇતિ ચિન્તનરૂપ શ્રી સં ૫૮ “ સમ્યક્ત્વં ધર્મસ્ય પ્રતિષ્ઠાનમ્ ” ઇતિ
 ચિન્તનરૂપ શ્રી સં ૫૯ “ સમ્યક્ત્વં ધર્મસ્યાધાર. ” ઇતિ ચિન્તનરૂપ શ્રી સં ૬૦ “ સમ્યક્ત્વં
 ધર્મસ્યભાજનમ્ ” ઇતિચિન્તનરૂપ શ્રી સં ૬૧ “ સમ્યક્ત્વં ધર્મસ્ય નિધિમન્નિનમ્ ”
 ઇતિચિન્તનરૂપ શ્રી સં ૬૨ “ અસ્તિ હવં ” ઇતિશ્રદ્ધાન સ્થાનયુક્ત શ્રી સં ૬૩
 “ સ ચ હવો નિત્યઃ ” ઇતિ શ્રદ્ધાસ્થાનયુક્ત શ્રી સં ૬૪ “ સ ચ હવઃ કર્માણિ કરોતિ ”
 ઇતિશ્રદ્ધાસ્થાનયુક્ત શ્રી સં ૬૫ “ સ ચ હવઃ સ્વકૃતકર્માણિ વેદયતિ ” ઇતિ શ્રદ્ધાન
 સ્થાનયુક્ત શ્રી સં ૬૬ “ હવસ્થાસ્તિ નિર્વાણમ્ ” ઇતિ શ્રદ્ધાસ્થાનયુક્ત શ્રી સં ૬૭
 “ અસ્તિ મોક્ષાપાયઃ ” ઇતિ શ્રદ્ધાનસ્થાનયુક્ત શ્રી સદર્શનાથ નમઃ.

સાતમે દિવસ.

૫૬—શ્રી જ્ઞાન. જાપ—૩૬ શ્રી નમો નાણસમ. નવકારવાણી—વીમ. વર્ણ—સંદેહ,
 આચંખિત એક ધાનનું તે ચોખાનું. કાઉસ્સગા, લોગસ્સ—૫૧. સ્વસ્તિક—૫૧.
 ખમાસમણા—૫૧. પ્રદક્ષિણા—૫૧.

ખમાસમણાનો દુહો

જ્ઞાનવરણીય જે કર્મ છે, ક્ષય ઉપશમ તમ થાય રે;
 તો હૂએ એહી જ આતમા, જ્ઞાન અજોષતા જાય રે. વીર૦ ૩

જ્ઞાનપદના ૫૧ ગુણ

૧ સ્પર્શનેન્દ્રિય વ્યવજનાવગ્રહમતિજ્ઞાનાય નમઃ ૨ રસનેન્દ્રિય વ્યવજનાવગ્રહમતિ-
 જ્ઞાનાય નમઃ ૩ ગ્રાણેન્દ્રિય વ્યવજનાવગ્રહ મતિજ્ઞાનાય નમઃ ૪ શ્રોત્રેન્દ્રિય વ્યવજનાવગ્રહ
 મતિજ્ઞાનાય નમઃ ૫ સ્પર્શનેન્દ્રિય-અર્થાવગ્રહ મતિજ્ઞાનાય નમઃ ૬ રસનેન્દ્રિય-અર્થાવગ્રહ
 મતિજ્ઞાનાય નમઃ ૭ ગ્રાણેન્દ્રિય અર્થાવગ્રહ મતિજ્ઞાનાય નમઃ ૮ ચતુરિન્દ્રિય અર્થાવગ્રહ
 મતિજ્ઞાનાય નમઃ ૯ શ્રોત્રેન્દ્રિય-અર્થાવગ્રહ મતિજ્ઞાનાય નમઃ ૧૦ માનસાર્થાવગ્રહ મતિજ્ઞા-
 નાય નમઃ ૧૧ સ્પર્શનેન્દ્રિય-ઈહા મતિજ્ઞાનાય નમઃ ૧૨ રસનેન્દ્રિય-ઈહા મતિજ્ઞાનાય નમઃ

૧૩ ધ્રાણેન્દ્રિય-ઈહા મતિજ્ઞાનાય નમઃ ૧૪ ચક્ષુરિન્દ્રિય-ઈહા મતિજ્ઞાનાય નમઃ ૧૫ શ્રોત્રેન્દ્રિય-ઈહા મતિજ્ઞાનાય નમઃ ૧૬ મન ઈહા મતિજ્ઞાનાય નમઃ ૧૭ સ્પર્શેન્દ્રિય-અપાય મતિજ્ઞાનાય નમઃ ૧૮ રસનેન્દ્રિય-અપાય મતિજ્ઞાનાય નમઃ ૧૯ ધ્રાણેન્દ્રિય-અપાય મતિજ્ઞાનાય નમઃ ૨૦ ચક્ષુરિન્દ્રિય અપાય મતિજ્ઞાનાય નમઃ ૨૧ શ્રોત્રેન્દ્રિય અપાય મતિજ્ઞાનાય નમઃ ૨૨ મન અપાય મતિજ્ઞાનાય નમઃ ૨૩ સ્પર્શનેન્દ્રિય-ધારણા મતિજ્ઞાનાય નમઃ ૨૪ રસનેન્દ્રિય-ધારણા મતિજ્ઞાનાય નમઃ ૨૫ ધ્રાણેન્દ્રિય-ધારણા મતિજ્ઞાનાય નમઃ ૨૬ ચક્ષુરિન્દ્રિય-ધારણા મતિજ્ઞાનાય નમઃ ૨૭ શ્રોત્રેન્દ્રિય-ધારણા મતિજ્ઞાનાય નમઃ ૨૮ મનોધારણા મતિજ્ઞાનાય નમઃ ૨૯ અક્ષર શ્રુતજ્ઞાનાય નમઃ ૩૦ અનક્ષર શ્રુતજ્ઞાનાય નમઃ ૩૧ સંજ્ઞિ શ્રુતજ્ઞાનાય નમઃ ૩૨ અસંજ્ઞિ શ્રુતજ્ઞાનાય નમઃ ૩૩ સમ્યક્ શ્રુતજ્ઞાનાય નમઃ ૩૪ મિથ્યા શ્રુતજ્ઞાનાય નમઃ ૩૫ સાદ્દિ શ્રુતજ્ઞાનાય નમઃ ૩૬ અનાદિ શ્રુતજ્ઞાનાય નમઃ ૩૭ સપર્યવસિત શ્રુતજ્ઞાનાય નમઃ ૩૮ અપર્યવસિત શ્રુતજ્ઞાનાય નમઃ ૩૯ ગમિક શ્રુતજ્ઞાનાય નમઃ ૪૦ અગમિક શ્રુતજ્ઞાનાય નમઃ ૪૧ અંગપ્રવિષ્ટ શ્રુતજ્ઞાનાય નમઃ ૪૨ અનંગપ્રવિષ્ટ શ્રુતજ્ઞાનાય નમઃ ૪૩ અનુગામિ-અવધિજ્ઞાનાય નમઃ ૪૪ અનનુગામિ-અવધિજ્ઞાનાય નમઃ ૪૫ વર્ધમાન-અવધિજ્ઞાનાય નમઃ ૪૬ હીયમાન-અવધિજ્ઞાનાય નમઃ ૪૭ પ્રતિપાતિ-અવધિજ્ઞાનાય નમઃ ૪૮ અપ્રતિપાતિ-અવધિજ્ઞાનાય નમઃ ૪૯ ઋણુમતિ મનઃપર્યવજ્ઞાનાય નમઃ ૫૦ વિપુલમતિ મનઃપર્યવજ્ઞાનાય નમઃ ૫૧ લોકલોકપ્રકાશક કેવલજ્ઞાનાય નમઃ

આઠમો દિવસ

૫૬—શ્રી ચારિત્ર. જાપ—૩૩ હ્રી નમો ચારિત્રસ. નવકારવાલી—ત્રીશ. વાણી—સંકેદ. આયખિલ એક ધાન્યનું. તે ચોખાનું. કાઉસસગ લોગરસ—૭૦. સ્વસ્તિક—૭૦. ખમાસમણા—૭૦. પ્રદક્ષિણા—૭૦

ખમાસમણાનો દુહો

જાણુ ચારિત્ર તે આતંમા, નિજ સ્વભાવમાં રમતો રે;
લેશ્યા શુદ્ધ અલંકાર્યો, મોહ વને નવી ભમતો રે. વીર૦

ચારિત્રપદના ૭૦ ગુણ

૧ પ્રાણાતિપાતવિરમણરૂપ ચારિત્રાય નમઃ ૨ મૃપાવાદવિરમણરૂપ ચારિત્રાય નમઃ ૩ અદત્તાદાનવિરમણરૂપ ચારિત્રાય નમઃ ૪ મૈથુન વિરમણરૂપ ચારિત્રાય નમઃ ૫ પરિગ્રહવિરમણરૂપ ચારિત્રાય નમઃ ૬ લક્ષ્યાધર્મરૂપ ચારિત્રાય નમઃ ૭ આર્જવધર્મરૂપ ચારિત્રાય નમઃ ૮ મૃદુતાધર્મરૂપ ચારિત્રાય નમઃ ૯ સુકિતધર્મરૂપ ચારિત્રાય નમઃ ૧૦ તપોધર્મરૂપ ચારિત્રાય નમઃ ૧૧ સંયમધર્મરૂપ ચારિત્રાય નમઃ ૧૨ સત્યધર્મરૂપ ચારિત્રાય નમઃ ૧૩ શ્રોત્રધર્મરૂપ ચારિત્રાય નમઃ ૧૪ અદિગ્ધધર્મરૂપ ચારિત્રાય નમઃ ૧૫ પ્રજ્ઞાધર્મરૂપ ચારિત્રાય નમઃ

આગિં ૧૬ પૃથિવીરક્ષાસયમ આરિં ૧૭ ઉદકરક્ષાસયમ આરિં ૧૮ તેજરક્ષાસયમ
 આરિં ૧૯ વાયુરક્ષાસયમ આરિં ૨૦ વનસ્પતિરક્ષાસયમ આરિં ૨૧ દ્વીન્દ્રિયરક્ષાસયમ
 આરિં ૨૨ ત્રીન્દ્રિયરક્ષાસયમ આરિં ૨૩ ચતુરિન્દ્રિયરક્ષાસયમ આરિં ૨૪ પચેન્દ્રિય
 રક્ષાસયમ આરિં ૨૫ અણુવરક્ષાસયમ આરિં ૨૬ પ્રેક્ષાસયમ આરિં ૨૭ ઉપેક્ષાસયમ
 આગિં ૨૮ અતિરિક્તવસ્તુભક્તાદિ પરિસ્થાપન ત્યાગગ્રપમયમ આરિં ૨૯ પ્રમાર્ગનરૂપ
 મયમ આરિં ૩૦ મનસયમ આરિં ૩૧ વાદ્સયમ આરિં ૩૨ કાયસયમ આરિં ૩૩
 આત્માયૈ વૈયાવૃત્યરૂપસયમ આરિં ૩૪ ઉપાધ્યાય વૈયાવૃત્યરૂપસયમ આરિં ૩૫ તપસ્વી
 વૈયાવૃત્યરૂપ સયમ આરિં ૩૬ લઘુશિષ્યાદિ વૈયાવૃત્યરૂપ આરિં ૩૭ ગ્વાન સાધુવૈયાવૃત્ય
 રૂપ આરિં ૩૮ માધુ વૈયાવૃત્યરૂપ આગિં ૩૯ શ્રમણોપામક વૈયાવૃત્યરૂપ આરિં ૪૦ સઘ
 વૈયાવૃત્યરૂપ આરિં ૪૧ કુવૈયાવૃત્યરૂપ આગિં ૪૨ ગણુવૈયાવૃત્યરૂપ આરિં ૪૩ પશુપદગાદિ
 રહિતવમતિવસનપ્રહ્લગુપ્તિ આરિં ૪૪ સ્ત્રી હામ્યાદિવિકથાવર્ગનપ્રહ્લગુપ્તિ આરિં ૪૫ સ્ત્રી
 આમનવર્ગનપ્રહ્લગુપ્તિ આરિં ૪૬ સ્ત્રી અગોપાગનિરીક્ષણુવર્ગનપ્રહ્લગુપ્તિ આરિં ૪૭
 જાતુ કુચાન્તરન્ધિત સ્ત્રી હાવલાવ ત્રવણુવર્ગન પ્રહ્લગુપ્તિ આરિં ૪૮ પૂર્વ સ્ત્રીસલોગ
 ચિન્તનવર્ગન પ્રહ્લગુપ્તિ આરિં ૪૯ અતિમરસ આહારવર્ગન પ્રહ્લગુપ્તિ આરિં ૫૦ અતિ
 આહારકરણુ વર્ગન પ્રહ્લગુપ્તિ આગિં ૫૧ અગવિભૂષાવર્ગન પ્રહ્લગુપ્તિ આરિં ૫૨ અનશન
 તપોરૂપ આગિં ૫૩ ઉનોદયતપોરૂપ આરિં ૫૪ વૃત્તિસમેપતપોરૂપ આરિં ૫૫ રસત્યાગતપો
 રૂપ આગિં ૫૬ કાયચ્ચેશતપોરૂપ આગિં ૫૭ મલેષણુતપોરૂપ આરિં ૫૮ પ્રાથક્ષિતતપોરૂપ
 આરિં ૫૯ વિનયનપોરૂપ આરિં ૬૦ વૈયાવૃત્યતપોરૂપ આરિં ૬૧ સ્વાધ્યાયતપોરૂપ આરિં
 ૬૨ ધ્યાનતપોરૂપ આરિં ૬૩ કાર્યોત્તમર્ગતપોરૂપ આરિં ૬૪ અનન્તજ્ઞાનસંયુક્ત આરિં ૬૫
 અનન્તદર્શન મયુક્ત આરિં ૬૬ અનન્તચરિત્ર મયુક્ત આરિં ૬૭ ક્રોધનિમ્મલકરણુ આરિં
 ૬૮ માનનિમ્મલકરણુ આરિં ૬૯ માયાનિમ્મલકરણુ આરિં ૭૦ લોભનિમ્મલકરણુ આરિંનાય નમ

નવમે દિવસ

૫૬—શ્રીતપ ભાષ—ૐ હ્રીં નમો તવસ્સ નવકારવાહી—વીશ વર્ણુ—સદૈ
 આય જિવ એક ધાનનુ, તે ચોખાનુ કાઉસ્મગ્ગ લોગસ્સ—૫૦ સ્વસ્તિકે—૫૦
 ખમામમણુ—૫૦ અદક્ષિણુ—૫૦

ખમાસમણુનો દુહો

ધન્ધારાધે ગવતી, પરિતુનિ સમતા યોગે દે,
 તત્તે એહી જ અતમ, વર્તે નિજ ગુણુ ભોગે દે,
 પીર જિજ્ઞેગ ઉદીયે, માભગમે ચિત્ત લાઈ દે,
 આતમ ધ્યાને આતમા, રિદ્ધિ મળે નવિ આઈ દે—વીરં ૯

તપપદના ૫૦ ગુણ

૧ યાવયત્કથિક તપસે નમઃ ૨ ઇત્વરકથિક તપસે નમઃ ૩ બાહ્ય-ઔનોહર્ય તપસે નમઃ ૪ અભ્યન્તર-ઔનોહર્ય તપસે નમઃ ૫ દ્રવ્યતઃ-વૃત્તિસંક્ષેપ તપસે નમઃ ૬ ક્ષેત્રતઃ-વૃત્તિસંક્ષેપ તપસે નમઃ ૭ કાલતઃ-વૃત્તિસંક્ષેપ તપસે નમઃ ૮ ભાવતઃ-વૃત્તિસંક્ષેપ તપસે નમઃ ૯ કાયકલેશ તપસે નમઃ ૧૦ રસત્યાગ તપસે નમઃ ૧૧ ઈન્દ્રિય-કષાય-યોગવિષયક સંલીનતા તપસે નમઃ ૧૨ સ્ત્રી-પશુ-પણ્ડકાદિવર્જિતસ્થાનાવસ્થિત તપસે નમઃ ૧૩ આલોચનપ્રાયશ્ચિત્ત તપસે નમઃ ૧૪ પ્રતિક્રમણપ્રાયશ્ચિત્ત તપસે નમઃ ૧૫ મિશ્રપ્રાયશ્ચિત્ત તપસે નમઃ ૧૬ વિવેકપ્રાયશ્ચિત્ત તપસે નમઃ ૧૭ કાયોત્સર્ગપ્રાયશ્ચિત્ત તપસે નમઃ ૧૮ તર્પણપ્રાયશ્ચિત્ત તપસે નમઃ ૧૯ હેઠપ્રાયશ્ચિત્ત તપસે નમઃ ૨૦ મૂલપ્રાયશ્ચિત્ત તપસે નમઃ ૨૧ અનવસ્થિત પ્રાયશ્ચિત્ત તપસે નમઃ ૨૨ પારાગ્ચિત્ત પ્રાયશ્ચિત્ત તપસે નમઃ ૨૩ જ્ઞાનવિનયરૂપ તપસે નમઃ ૨૪ ચારિત્રવિનયરૂપ તપસે નમઃ ૨૬ મનોવિનયરૂપ તપસે નમઃ ૨૭ વચનવિનયરૂપ તપસે નમઃ ૨૮ કાયવિનયરૂપ તપસે નમઃ ૨૯ ઉપચારવિનયરૂપ તપસે નમઃ ૩૦ આચાર્યવૈયાવૃત્ય તપસે નમઃ ૩૧ ઉપાધ્યાયવૈયાવૃત્ય તપસે નમઃ ૩૨ સાધુવૈયાવૃત્ય તપસે નમઃ ૩૩ તપસ્વીવૈયાવૃત્ય તપસે નમઃ ૩૪ લઘુશિષ્યાદિવૈયાવૃત્ય તપસે નમઃ ૩૫ જ્ઞાનસાધુવૈયાવૃત્ય તપસે નમઃ ૩૬ શ્રમણોપાસકવૈયાવૃત્ય તપસે નમઃ ૩૭ સંઘવૈયાવૃત્ય તપસે નમઃ ૩૮ કુલવૈયાવૃત્ય તપસે નમઃ ૩૯ ગણવૈયાવૃત્ય તપસે નમઃ ૪૦ વાચના તપસે નમઃ ૪૧ પૃચ્છના તપસે નમઃ ૪૨ પરાવર્તના તપસે નમઃ ૪૩ અનુપ્રેક્ષા તપસે નમઃ ૪૪ ધર્મકથા તપસે નમઃ ૪૫ આર્તધ્યાનનિવૃત્તિ તપસે નમઃ ૪૬ રૌદ્રધ્યાનનિવૃત્તિ તપસે નમઃ ૪૭ ધર્મધ્યાનચિન્તન તપસે નમઃ ૪૮ શુકલધ્યાનચિન્તન તપસે નમઃ ૪૯ બાહ્યકાયોત્સર્ગ તપસે નમઃ ૫૦ અભ્યન્તર કાયોત્સર્ગ તપસે નમઃ

છેલ્લે દિવસે વિશેષમાં નવપદજી મહારાજની વિસ્તારથી પૂજા લણાવવી, તથા ફળ-ફૂલ નૈવેદ્ય વગેરે વિશેષ ચઢાવવાં. નવપદ મંડળની રચના કરવી. રાત્રિ જાગરણ કરવું. શ્રીપાલરાજનો રાસ પૂર્ણ કરવો.

નવપદ મંડળની રચનાનો વિધિ.

શાલિ [ચોખા] પ્રમુખ પાંચ વર્ણના ધાન્ય એકઠા કરી સિદ્ધચક્રના મંડળની રચના કરવી. અરિહંતાદિક નવેય પદોને વિષે શ્રીફળના ગોળાઓ મૂકવા. બીજેરા, ખારેક, ઘાંઘમ, નારંગી, સોપારી ઇત્યાદિ ફળ ગોઠવીને મૂકવા. નવચક્ર અને દશ દિશાપાળની રચના કરવી. મંડળ જેમ જાણે તેમ સુશોભિત થાય તેવી રીતે સોના રૂપાના વરખથી તથા ધ્વજાઓ વગેરેથી શણગારી આકર્ષક બનાવવું. રચનાની વિશેષ ગોઠવણ તેના જાણકાર પાસેથી શીખી લેવી.

પારણાના દિવસનો વિધિ.

પારણાને દિવસે જોછામાં જોછું ગિયાસણાનું પચ્ચક્રણ કરવું. હમેશ મુજબ પ્રતિક્રમણ, પરિલેહણ, દેવવંદન ઇત્યાદિક કરી નાહી, શુદ્ધ થઈ, સ્નાત્ર તથા સત્તરભેદી પૂજા લણાવવી. તે દિવસે કાઉસ્સગ્ગ, સ્વસ્તિક, પ્રદક્ષિણા નવ નવ કરવા, તથા ખમાસમણા નવ નવ દેવા જે હ્રી શ્રી વિમલેશ્વરચક્રેશ્વરી પૂજિતાય શ્રી સિદ્ધયકાય નમઃ એ પદની વીસ નવકારવાળી ગણવી.

કાઉસ્સગ્ગ કરવાનો વિધિ.

ખમાસમણ દેઈ “ઈચ્છાકારેણ સંદિસહ ભગવન્ (જે દિવસ જે પદ હોય, તે પદ) આરાધનાથ” કાઉસ્સગ્ગ કરે ? ઈચ્છ” કહી “વંદણુવત્તિઆયેં અન્નતથં” કહી, (જેટલા લોગસ્સનો હોય તેટલાનો) કાઉસ્સગ્ગ કરવો. કાઉસ્સગ્ગ પારીને પ્રગટ રીતે એક લોગસ્સ કહેવો.

પરિલેહણનો વિધિ.

ખમાસમણ દેઈ, ઈરિયાવહિયં પડિક્કમી “ઈચ્છાકારેણ સંદિસહ ભગવન્ પરિલેહણ કરે ? ઈચ્છ” કહી, ક્રિયામાં વપરાતા સર્વ ઉપકરણોની પ્રતિલેખના કરવી. પછી ઈરિયાવહિયં પડિક્કમી કાળે લેવો. કાળે ભેદ સામાયિકમાં હોઈએ તો ઈરિયાવહિયં પડિક્કમી “આણ્ણાણુહં જન્મગ્ગો” કહી ત્રણ વખત “ચેસિરે” કહી, શોગ્ય સ્થાનકે પરકવવો.

દેવવંદનનો વિધિ.

પ્રથમ—ઈરિયાવહિયં પડિક્કમી, ઉત્તરાસંગ નાખી ચૈત્યવંદન કરવું. નમુત્થુણં સુધી કહી, જયવીયરાય અડધા કહેવા.

પછી ખમાસમણ દેઈ ચૈત્યવંદનનો આદેશ માગી ચૈત્યવંદન જોલવું. નમુત્થુણં સુધી કહી, જાલા થઈ “આરિહંત ચેઈયાણું વંદણુવત્તિં અન્નતથં” કહી એક નવકારનો કાઉસ્સગ્ગ કરવો, પારી, નમોઽર્હત્ત સિદ્ધાં કહી, પહેલી થોય કહેવી. પછી “લોગસ્સં વંદણું અન્નતથં” કહી, એક નવકારનો કાઉસ્સગ્ગ પારી, બીજી થોય કહેવી. તે પ્રમાણે પુખ્ખવરં અને સિદ્ધાણું ભુદ્ધાણું કહી અનુક્રમે ત્રીજી ને ચોથી થોય જોલવી. છેલ્લી થોય વખતે ફરી “નમોઽર્હત્ત” જોલવું. અને “વંદણુવત્તિં” ને બદલે “વેયાવચ્ચગણાણું” કહેવું.

પછી નમુત્થુણં કહી પ્રથમની વિધિ પ્રમાણે બીજી ચાર થોયો કહી નમુત્થુણં, બવંતિ ચેઈયાઈ, બવંત કેવિસાદ્દં કહી, સ્તવન જોલવું. પછી જયવીયરાય અડધા કહેવા.

ફરી ખમાસમણ દેઈ ત્રીજું ચૈત્યવંદન નમુથુણું સુધી કરવું. પછી જયવીયરાય આખા કહેવા. સવારના દેવવંદન પછી ખમાસમણ દેઈ, ઇચ્છાકારેણ સંદિસહ લગવન ! સજ્જાય કડું ? ઇચ્છું, કહી એક નવકાર ગોલી મન્હ જિણાણુંની સજ્જાય કહેવી. મન્યાહ તથા સાંજના દેવવંદનમાં સજ્જાય કહેવાની જરૂર નથી.

પચ્ચક્ષાણુ પારવાનો વિધિ.

ઈરિયાવહિયં પડિક્કમી, જગચિંતામણિતું ચૈત્યવંદનં નમુથુણું જાવંતિ ચેઈયાઈં જાવંત કેવિસાહૂં નમોડહંતું ઉવસગ્ગહરં યાવત્ જયવીયરાયં પૂરા પર્યંત કરવું.

પછી સજ્જાયનો આદેશ માગી, નવકાર ગણી, ‘મન્હજિણાણું’ની સજ્જાય કહેવી. પછી ખમાસમણ દઈ, “ઇચ્છા” કહી મુહપતિ પડિલેહવી.

પછી ખમાસમણ દઈ “ઇચ્છાકારેણ સંદિસહ લગવન પચ્ચક્ષાણુ પાર્યું.” “તહત્તિ” કહી, મુઠીવાળી જમણો હાથ ચરવળા ઉપર સ્થાપી, એક નવકાર ગણી.—

“ઉગ્ગએસૂરે નમુક્કારસહિયં પોરિસી, સાહ પોરિસી, સૂરે ઉગ્ગએ પુરિમુદ્દં મુઠી-સહિયં પચ્ચક્ષાણુ કયું”, ચોવિહાર, આયંજિલ, એકાસણું, પચ્ચક્ષાણુ કયું. તિવિહાર પચ્ચક્ષાણું કાસિયં, પાસિયં, સોહિયં, તીરિયં, કીટ્ટિયં, આરાહિયં, જં ચ ન આરાહિયં તસ્સ મિચ્છામિ હુક્કં.”

આ પ્રમાણે ગોલી એક નવકાર ગણી પચ્ચક્ષાણુ પારવું.

જમ્યા પછી ચૈત્યવંદન કરવાનો વિધિ.

ખમાસમણ દેઈ ઇરિયાવહિયં પડિક્કમી, ઇચ્છાકારેણ સંદિસહ લગવન ! ચૈત્યવંદન કડું ? ઇચ્છું કહી જગચિંતામણિતું ચૈત્યવંદન જયવીયરાય પર્યંત કરવું. દેરાસરે કરે તો અરિહંત ચેઈયાણું વંદણું અન્નત્યં કહી, એક નવકારનો કાઉસ્સગ્ગ કરી પારી થોય કહેવી.

મન્હજિણાણુંની સજ્જાય.

મન્હ જિણાણું આણું, મિચ્છું પરિહરહ, ધરહ સમ્મત્તં, ઇન્વિહ આવસસયંમિ, ઉન્નત્તો હોઈ પઈદિવસં ॥૧॥
પન્વેસુ પોસહવયં, દાણું, સીલં તવો અ ભાવો અ,
સજ્જાય—નમુક્કારો, પરોવયારો અ, જયણા અ ॥ ૨ ॥
જણપૂઆ, જિણથુણુ, ગુરુથુઅ, સાહમ્મિઆણુ વચ્છહં,
વવહારસ્સ ય સુદ્ધી, રહજત્તા તિથજત્તા ય ॥ ૩ ॥

ઉવમમ-વિવેગ-સંવર,—ભાસાસમર્થ—છજવકરણા ય,
ધમ્મિઅજ્જણુસંસંગો, કરણુદ્ધો, ચરણુપરિણામો ॥ ૪ ॥
સંધાવરિ બહુમાણો, પુત્યયલિહણુ, પભાવણા તિથે,
સટ્ટાણુ કિચ્ચમેચ્ચ; નિચ્ચં સુચુરુવચ્ચેમેણુ ॥ ૫ ॥

સંથારા પોરિસી સૂત્ર.

નિમીહિ નિમીહિ નિમીહિ, નમો ખમાસમણાણુ ગાયમાઇણુ મહામુણીણુ. અણુભણુહ
નિઠ્ઠિ(હ) નત્ત ! અણુભણુહ પરમચુદ્ધ ! ચુરુચુરુચણુદિ મંડિયસરીરા ! બહુપડિપુન્ના
પોરિસિ, રાધયિસંથારચે ઠામિ. ૧

અણુભણુહ મંથારં, બાહુવહાણેણુ વામપાસેણુ,
કુદ્ધકુડિપાયપમારણુ, અતરંત પમજ્જચે ભૂમિં. ૨

મંઠોધિઅ મંડામા, ઉવટ્ટંતે અ કાયપડિલેહા,
દબ્બાઇ ઉવચ્ચોગં, જિસામનીરંભણુલોચ્ચે. ૩

જઈ મે હુન્ન પમાચ્ચો, ઇમસ્સ દેહસ્સિમાઇ રયણીચ્ચે,
આહારમુવહિદેહં, સન્નં તિવિહેણુ વોસિરિઅં. ૪

અત્તારિ મંગલં-અરિહંતા મંગલં, સિદ્ધા મંગલં,
સાહૂ મંગલં કેવલિપન્નત્તો ધમ્મો મંગલં. ૫

અત્તારિ લોચુત્તમા-અરિહંતા લોચુત્તમા, સિદ્ધા લોચુત્તમા,
સાહૂ લોચુત્તમા, કેવલિપન્નત્તો ધમ્મો લોચુત્તમા. ૬

અત્તારિ સરણું પવન્નભિ,—અરિહંતે સરણું પવન્નભિ,
મિદ્ધે સરણું પવન્નભિ, સાહૂ સરણું પવન્નભિ;
કેવલિપન્નત્તં ધમ્મં સરણું પવન્નભિ. ૭

પાણાઇવાયમલિઅં, ચૌરિક્કં, મેહુણુ, દવિણુચ્ચં,
કોહં, માણુ, માયં, લોભં પિન્નં, તહા, દોમં. ૮

કલહં, અપ્પલક્ખણુ, પેમુન્નં, રધ્ધઅરધ્ધિમાડતં,
પરપરિવાયં, માયા—મેસં, મિચ્છત્તસદ્ધં અ. ૯

વોસિરિચુ ઇમાઇ મુખખમગ્ગસંસગ્ગવિચ્ચભૂમાઇ,
દુગ્ગઇ નિજંધણાઇ, અદ્ધારસ પાવકાણાઇ. ૧૦

"એગોહં, નત્થિ મે કોઇ, નાહમન્નસ્મ કમ્મઇ"
એવં અદીજુગણુનો, અપ્પાણુમણુગામઇ. ૧૧

“એગો મે સાસઓ અપ્પા, નાણદંસણસંભુઓ,
 સેસા મે ખાહિરા લાવા, સંવે સંભોગલખખણા. ૧૨
 સંભોગમૂલા જીવેણ, પત્તા દુકખપરંપરા,
 તમ્હા સંભોગસંબંધં, સંવં તિવિહેણ વોસિરિઅં. ૧૩
 અરિહંતો મહા દેવો, જીવજીવં સુસાહુણો ગુરુણો,
 જિણપણુત્તં તત્તં, ઇઅ સમ્મત્તં મએ ગહિઅં. ૧૪
 ખમિઅ, ખમાવિઅ, મઈ ખમિઅ સંવહ, જીવનિકાય,
 સિદ્ધહ સાખ આલોચણહ, મુજ્જહં, વઈર ન લાવ. ૧૫
 સંવે જીવા કમ્મવસ, ચઉદ્ધરાજ લમંત,
 તે મે સંવ ખમાવિઆ, મુજ્જવિ તેહ ખમંત. ૧૬
 જં જં મણેણ ખદં, જં જં વાએણ લાસિયં પાવં,
 જં જં કાએણ કયં, મિચ્છામિ દુક્કહં તસ્સ. ૧૭

આયંખિલનું પચ્ચક્ખાણુ.

ઉગ્ગએસૂરે નમુદ્ધારસહિયં પોરિસી સાહપોરિસી, સૂરે ઉગ્ગએ પુરિમઈ, અવઈ, મુહિસહિયં પચ્ચક્ખાઈ, ઉગ્ગએસૂરે ચઉવિહંપિ આહારં અસણં પાણં ખાઈમં સાઈમં અન્નતથણુભોગેણં, સહસાગારેણં, પચ્ચન્નકાલેણં, દિસામોહેણં, સાહુવયણેણં, મહત્તરાગારેણં, સંવસમાહિવત્તિયાગારેણં, આયંખિલં પચ્ચક્ખાઈ, અન્નતથણુભોગેણં, સહસાગારેણં, લેવાલેવેણં, ગિહતથસંસઠેણં ઉદ્ધિખત્તવિવેગેણં, પારિટ્ઠાવણિયાગારેણં, મહત્તરાગારેણં, સંવસમાહિવત્તિયાગારેણં,* એગાસણં ણિયાસણં, પચ્ચક્ખાઈ તિવિહંપિ આહારં-અસણં ખાઈમં સાઈમં અન્નતથણુભોગેણં, સહસાગારેણં, આગારિયાગારેણં, આઉંટણપસારેણં, ગુરુઅખ્ખુટ્ટાણેણં, પારિટ્ઠાવણિયાગારેણં, મહત્તરાગારેણં, સંવસમાહિવત્તિયાગારેણં. પાણુસ્સ લેવેણુ વા અલેવેણુ વા અચ્છેણુ વા ખહુલેવેણુ વા સસિત્થેણુ વા અસિત્થેણુ વા વોસિરઈ.

આયંખિલ કરી મુખશુદ્ધિ કર્યા પછી ઉઠતાં તિવિહારનું પચ્ચક્ખાણુ.

દિવસચરિમં પચ્ચક્ખાઈ, તિવિહંપિ આહારં અસણં ખાઈમં સાઈમં, અન્નતથણુ ભોગેણં, સહસાગારેણં, મહત્તરાગારેણં, સંવસમાહિવત્તિયાગારેણં વોસિરઈ.

* હામ ચઉવિહાર કરવો હોય તો —

“એગાસણં ચઉવિહંપિ આહારં અસણં પાણં ખાઈમં સાઈમં” એ પ્રમાણે બોલવું.

પારણાને દિવસે એકાસણા બિયાસણાનું પચ્ચક્ષ્ણાણુ.

ઉગ્ગએસૂરે નમુક્કારસહિયં પોરિસી સાહપોરિસી, મુક્કિસહિયં પચ્ચક્ષ્ણાઈ, ઉગ્ગએ
સૂરે ચઉવ્વિહંપિ આહારં અસણું પાણું ખાઈમં સાઈમં, અન્નતથણાભોગેણું, સહસાગારેણું,
પચ્છન્નકાલેણું દિસામોહેણું, સાહુવયથેણું, મહત્તારાગારેણું સંવસમાહિવત્તિયાગારેણું, વિગ-
હંઓ પચ્ચક્ષ્ણાઈ, અન્નતથણાભોગેણું સહસાગારેણું લેવાલેવેણું, ગિહત્થસંસટ્ટેણું, ઉક્ષિપ્તવિ-
વેગેણું, પડુચ્ચમકિખયેણું, પારિટ્ટાવણિયાગારેણું, મહત્તારાગારેણું, સંવસમાહિવત્તિયાગારેણું,
એગામણું, બિયાસણું, પચ્ચક્ષ્ણાઈ, તિવિહંપિ આહારં, અસણું ખાઈમં સાઈમં, અન્ન-
તથણાભોગેણું, સહસાગારેણું, આઉંટણપસારેણું, ગુરુઅખ્ખુટ્ટાણેણું પારિટ્ટાવણિયાગારેણું,
પાણુસ લેવેણુ વા અલેવેણુ વા અચ્છેણુ વા ગહુલેવેણુ વા મસિત્થેણુ વા અસિત્થેણુ
વા વોસિરઈ.

શ્રી સિદ્ધચક્ર મહારાજનાં ચૈત્યવંદનો

(૧)

જો ધુરિ મિરિઅરિહંતમૂલદંડપીઠપઈ ક્રિઓ,
સિદ્ધ—સૂરિ—ઉવળાથ—સાહુચિહુંમાહ ગરિક્રિઓ,
દંમણુ—નાણુ—ચરિત્તવહિ પડિસાહા મુન્દરો,
તત્તક્ષરમરવગ્ગલહિ ગુરુપયદલદંઠરો,
દિમિપાલજ્ઞપજ્ઞાણીપમુહસુરકુમુમેહિ અલક્રિઓ,
જો મિદ્ધચક્રગુરુકપ્પતરુ અમ્હ મનવંછિયક્કલં દિઓ. ૧

(૨)

મકલ મંગલ પરમ કમલા, કેલિ મંબુલ મંદિરં;
લવકોટિ મંચિત પાપ નાશન, નમો નવપદ જયકરં. ૧
અરિહંત મિદ્ધ સુરિશ વાયક, માધુ દર્શન મુખકરં;
વર જ્ઞાન પદ ચારિત્ર તપ જો, નમો નવપદ જયકરં. ૨
શ્રીપાલ ગબ્બ શરીર સાબ્બ, મેવતા નવપદ વરં;
જગમાંહિ ગાબ્બ કીર્તિ બાબ્બ, નમો નવપદ જયકરં. ૩

* જો બિયાસણુ જ કરવુ હોય તો 'એકાસણુ' બોલવુ નહિ, અને એકાસણુ કરવું હોય તો
'બિયાસણુ' બોલવુ નહિ.

શ્રી સિદ્ધચક્રે પસાય સંકટ, આપદા નાસે સવે;
વળી વિસ્તરે સુખ મનોવાંછિત, નમો નવપદ જયકરં. ૪
આંખિલ નવદિન દેવવંદન, ત્રણ ટંક નિરંતરં;
બે વાર પડિકમણું પલેવણ, નમો નવપદ જયકરં. ૫
ત્રણ કાળ લાવે પૂજ્યો, ભવતારકં તીર્થકરં;
તિમ ગુણુલું દોય હનર ગણીએ, નમો નવપદ જયકરં. ૬
વિધિ સહિત મન વચન કાયા, વશ કરી આરાધીએ;
તપ વર્ષ સાડાચાર નવપદ, શુદ્ધ સાધન સાધીએ. ૭
ગદ કષ્ટ ચૂરે શર્મ પૂરે, ચક્ષુ વિમલેશ્વરવરં;
શ્રીસિદ્ધચક્રે પ્રતાપ બાણી, વિજય વિલસે સુખભરં. ૮

(૩)

શ્રી સિદ્ધચક્રે આરાધતાં, સુખ સંપત્તિ લહીએ;
સુરતરુને સુરમણિથકી, અધિક જ મહિમા કહીએ. ૧
અષ્ટકર્મ હાણિ કરી, શિવમંદિર રહીએ;
વિધિ શુ નવપદ ધ્યાનથી, પાતિક સવિ દમીએ. ૨
સિદ્ધચક્ર જે સેવશે, એક મના નર નાર;
મનવાંછિત ફળ પામશે, તે સવિ ત્રિભુવન મોનર. ૩
અંગ દેશ ચ પાપુરી, તસ કેરો ભૂપાળ,
મયાણા વચને તપે તપે, તે કુંવર શ્રીપાળ. ૪
સિદ્ધચક્રના નહવણ થકી, જસ નાહો રોગ;
તત્ક્ષણ લાંથી તે લહે, શિવસુખ સંલેગ. ૫
સાતસે કોલી હોતા, હુવા નિરોગી જેહ;
સોવન વાને ઝળહળે, જેહની નિરુપમ દેહ. ૬
તેણે કારણ તમે ભવિજનો, પ્રહ ઉઠી ભકતે;
આસો માસ ચૈત્ર થકી, આરાધો ભુગતે. ૭
સિદ્ધચક્ર ત્રણ કાલના, વદો વળી દેવ;
પડિકમણું કરી ઉભય કાલ, બિનવર મુનિ સેવ. ૮
નવપદ ધ્યાન હ્રદે ધરો, પ્રતિપાળો ભવિ ! શીલ;
નવપદે આંખિલ તપ તપો, જેમ હોય લીલમ લીલ. ૯
પહેલે પદ અરિહંતનો, નિલ કીજે ધ્યાન;
બીજે પદ વલી સિદ્ધનો, કરીએ ગુણગ્રામ. ૧૦

આચારજ ત્રીજે પદે, જપતાં જયજયકાર;
 એથે પદ ઉવઆયના, શુભ ગાઉ ઉદાર. ૧૧

સરવ સાધુ વંદુ સહી, અઢીઢીપમાં જેહ;
 પંચમ પદમાં તે સહી, ધરજો ધરી સનેહ. ૧૨

છઠ્ઠે પદ દરસણુ નમું, દરશન અજવાણું;
 જ્ઞાન પદ નમું સાતમે, તેમ પાપ પખાણું. ૧૩

આઠમે પદ રૂડે જપું, ચારિત્ર સુસંગ;
 નવમે પદ બહુ તપ તપો, જિમ ફલ લહો અભંગ. ૧૪

એહિ નવપદ ધ્યાનથી, જપતાં નાસે કોઈ;
 પંદિત ધીરવિમલ તણે, નય વડે કરજોડ. ૧૫

(૪)

શ્રી સિદ્ધયક આરાધીએ, આસો ચર્ધતર માસ;
 નવ દિન નવ આંખિલ કરી, ક્રીજે ઝોળી ખાસ. ૧

કેસર ચંદન ઘસી ઘણાં, કસ્તૂરી ખરાસ;
 જુગતે જિનવર પૂજ્યા, મયણા 'ને શ્રીપાલ. ૨

પૂજા અષ્ટ પ્રકારની, દેવવંદન ત્રણ કાળ;
 મંત્ર જપો ત્રણ કાળ ને, શુભલું દોષ હબાર. ૩

કષ્ટ ટળું ઉંખર તણું, જપતાં નવપદ ધ્યાન;
 શ્રી શ્રીપાલ નરીંદ થયા, વાઘ્યો જમણો વાન. ૪

સાતસો કોદી મુખ લહ્યા, પામ્યા નિજ આવાસ;
 પુર્યે મુક્તિ વધુ વર્યા, પામ્યા લીલ વિલાસ. ૫

શ્રી અરિહંતપદનું ચૈત્યવંદન

(૫)

જય જય શ્રી અરિહંતભાનુ, ભવિ કમલ વિકાશી;
 લોકલોક અરૂપી રૂપી, સમસ્ત વસ્તુ પ્રકાશી. ૧

મમુદ્ધાત શુભ કેવલે, ક્ષય કૃત મલ રાશિ;
 શુદ્ધ ચમર શુચિ પાદસે, ભયો વર અવિનાશી. ૨

અંતરંગ રિપુગણ હણીએ, હુય આપ્યા અરિહંત;
 તમુ પદ પંકજમે રહી, હીરધરમ નિત સંત. ૩

શ્રી સિદ્ધ્યપદનું ચૈત્યવંદન.

(૬)

શ્રી શૈલેશી પૂર્વ પ્રાંત,	તનુ હીન ત્રિભાગી;	
પુન્યઓગ પસંગસે,	ઉરધ ગત નાગી.	૧
સમય એકમેં લોકપ્રાંત,	ગયે નિગુણ નિરાગી;	
ચેતન ભૂપે આત્મરૂપ,	સુદિશા લહી સાગી.	૨
કેવલ દંસણ નાણથી એ,	રૂપાતીત સ્વભાવ;	
સિદ્ધલયે જસુ હીરધર્મ,	વંદે ધરી શુભ ભાવ.	૩

શ્રી આચાર્યપદનું ચૈત્યવંદન.

(૭)

જિનરાજ કુલ મુખરસ અનિલ,	મતરસ શુણુ ધારી;	
પ્રબલ સખલ ઘન મોહકી,	જિણુ તે ચમૂ હારી.	૧
ઋણવાદિક જિનરાજ ગીત,	નયતન વિસ્તારી;	
ભવકૂપે પાપે પડત,	જગજન નિસ્તારી.	૨
પંચાચારી જીવકે,	આચારજ પદ સાર;	
તીનકું વંદે હીરધર્મ,	અઘોતરસો વાર.	૩

શ્રી ઉપાધ્યાય ચૈત્યવંદન.

(૮)

ધનધન શ્રી ઉવજાયા રાય,	શકતા ધન લંજન;	
જિનવર દેશિત દુવાલસંગ,	કરકૃત જનરંજન.	૧
શુણુવન લંજણ મયગયંદ,	સુચ શાણિ ક્રિયગંજણ;	
કુણાલંધ લોચ લોચણે,	જથથય સુચમંજણ.	૨
મહાપ્રાણમેં જિન લહ્યો એ,	આગમસે પદ તુર્ય;	
તીન પે અહનિશ હીરધર્મ,	વંદે પાઠક વર્ય.	૩

શ્રી સાધુપદનું ચૈત્યવંદન.

(૯)

દંસણ નાણ ચરિત્ત કરી,	વર શિવપદ ગામી;	
ધર્મ શુકલ શુચિ ચક્રસે,	આદિમ ખય કામી.	૧
શુણુ પ્રમત્ત અપ્રમત્તસે,	ભયે અંતરંભમિ;	
માનસ ઇદિય દમન ભૂત,	શમ દમ અભિરામી.	૨

આરૂ તિથન ગુણ લયોએ, પંચમ પદ મુનિરાજ;
તત્પદ પંકજ નમત હૈ, હીરધર્મકે કાજ. ૩

શ્રી દર્શનપદનું ચૈત્યવંદન.

(૧૦)

હૂય પુગલ પરિચદ, અદ્ધ પરિમિત સંસાર;
ગંઠિલેદ તળ કરી લાહે, સળ ગુણનો આધાર. ૧
હાયક વેદક રાશિ અસંખ, ઉપસમ પણ વાર;
વિના જોણ ચારિત્ર નાણ, નહિ હુવે શિવદાતાર. ૨
શ્રીમુદેવ ગુરૂ ધર્મની એ, રૂચિ લંછન અભિરામ;
દર્શન કું ગણિ હીરધર્મ, અહનિશ કરત પ્રણામ. ૩

શ્રી જ્ઞાનપદનું ચૈત્યવંદન.

(૧૧)

ક્ષિપ્રાદિક રામવહ્નિ, મિત આદિમ નાણ;
ભાવ મિલાપસે જિનજનિત, મુય વીશ પ્રમાણ. ૧
ભવગુણ પન્નજવ એહિ દોય, મણુ લોચન નાણ;
લોકાલોક સરૂપ બાણ, ધકિ કેવલ ભાણ. ૨
નાણાવરણી નાશથી એ, ચેતન નાણ પ્રકાશ;
સપ્તમ પદમે હીરધર્મ, નિત આહત અવકાશ. ૩

શ્રી ચારિત્રપદનું ચૈત્યવંદન.

(૧૨)

જન્મસ પસાયે સાહુ પાય, જુગ જુગ સમિતેંદ,
નમન કરે ગુભ ભાવ લાય, કુણુ નરપતિ વૃંદ. ૧
જપે ધરી અરિહંતરાય, કરી કર્મ નિકંદ;
મુમતિ પંચ તીન ગુણિ મુત, દે મુખ અમંદ. ૨
ઈયુ કૃતિ માન કપાયથી એ, રહિત લેશ મુચિવંત;
છવ ચરિત્તકું હીરધર્મ, નમન કરત નિત સંત. ૩

શ્રી તપપદનું ચૈત્યવંદન.

(૧૩)

શ્રી ઋષભાદિક તીર્થનાથ, તદ્ભવ શિવપદ બાણ;
બિહિ અતૈરપિ બાહ્ય મધ્ય, દ્વાદશ પરિમાણ. ૧

વસુકર મિત આમોસહિ, આદિક લખિ નિદાન;
લેદે સમતા ચુત ખિણે, દુગ્ધન કર્મ વિતાન. ૨
નવમે શ્રી તપપદ લલો એ, ઇચ્છારોધ સરપ;
વંદનસે નિત હીરધર્મ, દ્વર લવતુ લવકૂપ. ૩

નવપદજનાં સ્તવનો.

(૧)

નવપદ ધરજો ધ્યાન, લવિ તુમે નવપદ ધરજો ધ્યાન;
એ નવપદનું ધ્યાન કરંતા, પામે જીવ વિશ્રામ. લવિ તુમે ૧
અરિહંત, સિદ્ધ, આચારજ, પાઠક, સાધુ સકળ ગુણખાણ. લવિ ૨
દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર એ ઉત્તમ, તપ તપો કરી બહુમાન. લવિ ૩
આસો ચૈત્રની શુદ્ધિ સાતમથી, પૂનમ લગી પ્રમાણ. લવિ ૪
એમ એકયાસી આંખિલ કીજે, વરસ સાડાચારનું માન. લવિ ૫
પડિષ્ઠમણી દોય ટંકનાં કીજે, પડિલેહણ એ વાર. લવિ ૬
દેવવંદન ત્રણ ટંકનાં કીજે, દેવ પૂજો ત્રિકાળ. લવિ ૭
પાર, આઠ, છત્રીશ, પચવીશનો, સત્તાવીશ, સડસઠ સાર. લવિ ૮
એકાવન, સિતેર, પચાસનો, કાઉસગ્ગ કરો સાવધાન. લવિ ૯
એક એક પદનું ગુણુ, ગણીએ દોય હજાર. લવિ ૧૦
એણે વિધિ જે એ તપ આરાધે, તે પામે લવ પાર. લવિ ૧૧
કરનેડી સેવક ગુણ ગાવે, મોહન ગુણ મણિ માળ. લવિ ૧૨
તાસ શિષ્ય મુનિ હેમ કહે છે, જન્મ મરણ દુઃખ ટાળ. લવિ ૧૩

(૨)

(જગજીવન જગવાલહો એ દેશી)

શ્રીસિદ્ધચક્ર આરાધીયે, શિવસુખ ફલ સહકાર લાલ રે;
જ્ઞાનાદિક ત્રણ રતનું, તેજ ચઢાવણહાર લાલ રે. શ્રી સિં ૧
ગૌતમ પૂછતાં કહ્યો, વીર જિણુંદ વિચાર લાલ રે;
નવપદ મંત્ર આરાધતાં, ફલ લહે લવિક અપાર લાલ રે. શ્રી સિં ૨
ધર્મરથના ચાર ચક્ર છે, ઉપશમ ને સુવિવેક લાલ રે;
સંવર ત્રીજો જાણીયે, ચોથો સિદ્ધચક્ર લાલ રે. શ્રી સિં ૩
ચક્રી ચક્રને રથ બલે, સાધે સચલ છ ખંડ લાલ રે;
તિમ સિદ્ધચક્ર પ્રભાવથી, તેજ પ્રતાપ અખંડ લાલ રે. શ્રી સિં ૪

મયણા ને શ્રીપાલજી જપતાં ગહુફલ લીધ લાલ રે;
ગુણ જસવંત જિનેંદ્રનો, જ્ઞાનવિનોદ પ્રસિદ્ધ લાલ રે. શ્રી સિં ૫

(૩)

સિદ્ધચક્રવર સેવા કીજે, નરભવ લાહો લીજેજી;
વિધિપૂર્વક આરાધન કરતાં, ભવભવ પાતક છીજે. ભવિજન ભજીએજી.
અવર અનાદિની ચાલ નિતનિત તણીએજી. ૧ (એ આંકણી)
દેવના દેવ દયાકર ઠાકર, ચાકર સુરનર ઇંદાજી;
ત્રિગટે ત્રિભુવન નાયક બેઠા, પ્રભુમો શ્રી જિનચંદા. ભવિજન ૨
અજ અવિનાશી અકલ અજરામર, કેવળ દંસણ નાણીજી;
અબ્યાબાધ અનંતુ વીરજ, મિદ્ધ પ્રભુમો ગુણખાણી. ભવિજન ૩
વિદ્યા સૌભાગ્ય લક્ષ્મીપીઠ, મંત્રરાજ યોગ પીઠજી;
સુમેરૂ પીઠ એ પંથ પ્રસ્થાને, નમો આચારજ ઇર્ક. ભવિજન ૪
અંગ ઉપાંગ નંદિ અનુયોગા, છેદને મૂળ ચારજી;
દશ પયન્ના એમ પલુયાલીસ, પાઠકે તેહના ધાર. ભવિજન ૫
વેદ ત્રણુને હાસ્યાદિ પદ, મિથ્યાત્વ ચાર કષાયજી;
ચૌદ અભ્યંતર નવ વિધ બાદ્યની, ગ્રંથી તજે મુનિરાય. ભવિજન ૬
ઉપશમ ક્ષય ઉપશમને ક્ષાયિક, દર્શન ત્રણ પ્રકારજી;
શ્રદ્ધા પરિણુતિ આતમ કેરી, નમીએ વારંવાર. ભવિજન ૭
અઠ્ઠાવીશ ચૌદ ને પદ દુગ એક, મલ્યાદિકના બણજી;
એમ એકાવન લેદે પ્રભુમો, સાતમે પદ વર નાણ. ભવિજન ૮
નિવૃત્તિ ને પ્રવૃત્તિ લેદે, ચારિત્ર દો વ્યવહારજી;
નિજગુણ સ્થિરતા ચરણ તે પ્રભુમો, નિશ્ચય શુદ્ધ પ્રકારે. ભવિજન ૯
બાદ્ય અભ્યંતર તપ તે મંવર, સમતા નિર્જરા હેતુજી;
તે તપ નમીએ ભાવ ધરીને, ભવસાગરમાં સેતુ. ભવિજન ૧૦
એ નવપદમાં પણ છે ધર્મી, ધર્મ તે વરતે ચારજી;
દેવગુરુને ધર્મ તે એહમાં, દો તીન ચાર પ્રકાર. ભવિજન ૧૧
મારગ દેશક અવિનાશીપણું, આચાર વિનય સંકેતજી;
સહાયપણું ધરતા સાધુજી, પ્રભુમો એહી જ હેતે. ભવિજન ૧૨
વિમલેશ્વર સાનિધ્ય કરે તેહની, ઉત્તમ જે આરાધેજી,
પદ્મવિજય કહે તે ભવિ પ્રાણી, નિજ આતમ હિત સાધે. ભવિજન ૧૩

શ્રી નવપદજીની સ્તુતિઓ.

- સિદ્ધચક્ર સેવો સુવિચાર, આણી હેડે હર્ષ અપાર, જેમ લહો સુખ શ્રીકાર,
મનશુદ્ધે નવ આળી કીજે, અહોનિશ નવપદ ધ્યાન ધરીજે, જિનવર પૂજા કીજે;
પરિક્ષમણાં દોય ટંકના કીજે, આઠે થોથે દેવ વાંદીને, ભૂમિ સંથારો કીજે,
મૃયા તણો કીજે પરિહાર, અંગે શીલ ધરીને સાર, દીજે દાન અપાર. ૧
- અરિહંત સિદ્ધ આચાર્ય નમીને, વાચક સર્વ સાધુ વંદીજે, દર્શન જ્ઞાન શુણીજે,
ચારિત્રતપનું ધ્યાન ધરીજે, અહોનિશ નવપદ ગુણભું ગણીજે, નવ આયંજિલ પાણુ કીજે;
નિશ્ચય રાખીને મન ઇશ, જપો પદ એકએકને ઇશ, નવકારવાળી વીશ,
છેલ્લે આયંજિલ પાણુ કીજે, સત્તર ભેદી જિન પૂજા રચીજે, માનવ લવણ લીજે. ૨
- સાતસેં કુષિના રોગ નાઠા, નહવણુ લઈ સંયોગ, દૂર હુવા કર્મના ભોગ,
કુપ્ત અઢારે દૂર જાય, દુઃખદારિદ્ર સવિ દૂર પળાય, મનવંછિત ફળ થાય;
નિર્ધનીઆને દે ગહુધન, અપુત્રીઆને પુત્રરતન, ભો સેવે શુદ્ધ મન,
નવકાર સમો નહિ કોઈ મંત્ર, સિદ્ધચક્ર સમો નહિ કોઈ યંત્ર, સેવો ભવિયણુ એકંત. ૩
- ભો સેવ્યો મયણા શ્રીપાલ, ઉમર રોગ ગયો તત્કાળ, પામ્યા મંગળમાળ,
શ્રીપાલ પરે જે આરાધે, તસ ઘર દિનદિન દોલત વાધે, અંતે શિવસુખ સાધે;
વિમલેશ્વર જક્ષ સેવા (સાનિધ્ય)સારે, આપદા કપ્ત સર્વી દૂર નિવારે, દોલત લક્ષ્મી વધારે,
મેઘવિજય કવિરાયનો શીષ, હેડે ભાવ ધરી જગદીશ, વિનયવિજય નિશદીશ. ૪

(૨)

- વીર જિનેશ્વર અતિ અલવેસર, ગૌતમ ગુણના દરિયાળ,
એક દિન આણા વીરની લઈને, રાજગૃહી સંચરીયાળ;
ત્રેણિક રાજા વંદન આઢ્યા, ઉલટ મનમાં આણીળ,
પર્ષદા આગલ ગાર ગિરાજે, હવે સુણો ભવિ પ્રાણીળ. ૧
- માનવ ભવ તુમે પુણ્યે પામ્યા, શ્રી સિદ્ધચક્ર આરાધોળ,
અરિહંત-સિદ્ધ-સૂરિ-ઉવબ્ધાયાં, સાધુ દેખી ગુણ વાધોળ;
દરિસણુ-નાણુ-ચારિત્ર-તપ કીજે, નવપદ ધ્યાન ધરીજેળ,
ધુર આસાથી કરવા આંખિલ, સુખ સંપદા પામીજેળ. ૨
- ત્રેણિકરાય ગૌતમને પૂછે, સ્વામી ! એ તપ કેણે કીધોળ ?
નવ આંખિલ તપ વિધિશું કરતાં, વાંછિત સુખ કેણે લીધોળ ?
મધુર ધ્વનિ બોલ્યા શ્રી ગૌતમ, સાંભળો ત્રેણિકરાય વચણાળ,
“ રોગ ગયો ને સંપદા પામ્યા, શ્રી શ્રીપાળ ને મયણાળ.” ૩

રૂમઝૂમ કરતી પ્રાચે, નેકર, હીમે દેવી રૂપાલીલ,
નામ ચક્રેસરી ને સિદ્ધાઈ, આદિ જિન-ચીર રખવાલીલ;
વિખ્નકોડ હરે મહુ, મંધનાં, જે મેવે એના પાયલ,
ભાણુવિજય કવિ મેવક નય કહે, માનિધ કરજે માયલ. ૪

(૩)

અરિહંત નમો, વહી મિદ્ધ નમો, આચારજ, વાચક, માહુ નમો;
દર્શન જ્ઞાન આરિત્ર નમો, તપ જો મિદ્ધયક મદા પ્રણુમો. ૧
અરિહંત અનંત યથા થાશે, વળી ભાવ નિરૂપે ગુણ ગાશે,
પરિક્ષમણાં, દેવવંદન વિધિશ્રુ, આંગિલ, તપ, ગણલુ ગણલુ વિધિશ્રુ ૨
છહરી પાળી જે તપ કરશે, શ્રીપાળ તણી પદે ભવ તરશે;
મિદ્ધયકને કુણ આવે તોલે, એહવા જિન આગમ ગુણ યોલે. ૩
સાકાચાર વરસે તપ પૂરો, જો કર્મ વિદ્યારણ તપ શૂરો;
મિદ્ધયકને મનમંદિર થાપો, નય વિમલેસર વર આપો. ૪

નવે દિવસ કહેવાની સ્તુતિ.

નકલ દ્રવ્યપર્યાય પ્રરૂપક, લોકાલોક સરૂપાલ,
કેવલજ્ઞાનકી બ્યોતિ પ્રકાશક, અનંત ગુણે કરી પૂરોલ,
તીજે ભવ થાનક આરાધી, જોત્ર તીર્થકર નૂરોલ,
ભાર ગુણાકર એહવા અરિહંત, આરાધો ગુણ ભૂરોલ ૧
અષ્ટ કરમકું દમન કરીને, ગમન દીવો શિવવારીલ,
અવ્યાભાષ આદિ અનાદિ, ચિદાનંદ ચિદ્દરાશીલ,
પરમાતમ પદ પૂરણુ વિલાસી, અથ ઘન દુગ્ધ વિનાશીલ,
અનંત ચતુષ્થય શિવપદ ધ્યાવો, કેવલજ્ઞાની લાપીલ. ૨
પંચાચાર પાલે ઉજવાલે, દોષ રહિત ગુણધારીલ,
ગુણ છત્તીસે આગમધારી, દ્વાદશ અંગ વિચારીલ,
પ્રગલ્ભ સળલ ઘનમોહ હરણુકું, અનિલ સમો ગુણ વાણીલ,
ક્ષમાસહિત જે સંયમ પાલે, આચારજ ગુણ ધ્યાનીલ. ૩
અંગ ઈચ્છારે ચઉદે પૂરવ, ગુણ પચવીસના ધારીલ,
સૂત્ર અરથ ધર પાઠક કહીએ, ભેગ સમાધિ વિચારીલ,

તપ ગુણ સૂરા આગમ પૂરા, નય નિક્ષેપે તારીલ,
મુનિ ગુણધારી બુધ વિસ્તારી, પાઠક પૂજે અવિકારીલ.

૪

સુમતિ ગુપતિ કર સંજમ પાલે, દોષ બયાલીસ ટાલેલ,
પદ્મયા ગોકુલ રખવાલે, નવવિધ બ્રહ્મવ્રત પાલેલ,
પંચ મહાવ્રત સુધા પાલે, ધર્મ શુકલ, ઉજવાલેલ,
ક્ષપકચ્રેણિ કરી કર્મ બપાવે, મુનિપદ ગુણ ઉપજાવેલ.

૫

જિનપન્થ તત્ત સુધા સરધે, સમકિત ગુણ અજવાલેલ,
ભેદ છેદ કરી આતમ નિરખી, પશુ ટાલી સુર પાવેલ;
પ્રત્યાખ્યાને સમ તુલ્ય લાખ્યો, ગણધર અરિહંત શૂરાલ,
એ દરશન પદ નિત નિત વંદો, ભવસાગરકો તીરાલ.

૬

મતિ શ્રુત ઈંદ્રી જનિત કહીએ, લહીએ ગુણ ગંભીરોલ,
આતમધારી ગણધર વિચારી, દ્વાદશ અંગ વિસ્તારોલ;
અવધિ મનપર્યવ કેવલ વલી, પ્રત્યક્ષ રૂપ અવધારોલ,
એ પંચ જ્ઞાનકું વંદો પૂજે, ભવિજનને સુખકારોલ.

૭

કર્મ અપચય દૂર બપાવે, આતમ ધ્યાન લગાવોલ,
બારે લાવના સૂઝી લાવે, સાગર પાર ઉતારોલ;
પદ્મપંડ રાજકું દૂર તળને, ચક્રી સંજમ ધારેલ,
એહવો ચારિત્રપદ નિત વંદો, આતમ ગુણ હિતકારેલ.

૮

ધર્મિશોધન તપ તે લાખ્યો; આગમ તેહનો સાખીલ,
દ્રવ્યલાવસે દ્વાદશ દાખી, નેગ સમાધિ રાખીલ;
ચેતન નિજગુણ પરણિત પેખી, તેહીજ તપ ગુણ દાખીલ,
લગિધ સકલનો કારણ દેખી, ધર્મર સેમુખ લાખીલ.

૯

ઉપર પ્રમાણે વિધિ પૂર્ણ કરીને આશાતનાનો મિચ્છામિ દુક્કડ દેવો. આ પૂજા
વગેરે વિધિ મધ્યાનહ અગાઉ કરીને પછી આંખિલ કરવું. ગુણુ, કાઉસગ, ખમાસમ-
ણાદિમાંથી સવારે બાકી રહ્યું હોય તે બપોરે કરવું.

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે દરરોજ નવપદની પૂજામાંથી એકેક પૂજા લણાવવી અને
નવમે દિવસે નવપદની પૂજા લણાવવી. પારણાને દિવસે તે અંથવા સત્તરલેદી પૂજા
લણાવવી. ફળ નૈવેદ્ય વિશેષે ધરવું; પરમાત્માની આંગી પૂજા સવિશેષે કરવી અને એક
બાળેક ઉપર નવપદનું મંડળ, પાંચે વર્ણના ચોખા રંગીને પૂરવું.

પંડિત દેવચંદ્રજી કૃત સ્નાન પૂજા પ્રારંભ.

શ્રી સ્નાન પૂજાનો વિધિ.

પ્રથમ ત્રણ ગઢને બદલે ત્રણ બાળેઠં મૂકી ઉપલા બાળેઠંને મધ્ય ભાગે કેસર (કુંકુમ) નો સાથીઓ કરવો. અને તેના આગળ કેસર (કુંકુમ) ના ચાર સાથીઓ કરીને ઉપર અક્ષત નાંખવા તથા ફળ મૂકવાં, વચલા સાથીઓ ઉપર રૂપાનાણું મૂકવું અને ચારે સાથીઓ ઉપર કલશ સ્થાપવા. તેમાં પંચામૃત કરી જલ ભરવું તથા વચલા સાથીઓ ઉપર થાળ મૂકી કેસરનો સાથીઓ કરી અક્ષત નાખી ફળ મૂકી ત્રણ નવકાર ગણી પ્રભુજીને પધરાવવા. પછી જો સ્નાત્રીઓને ઊભા રાખીને ત્રણ નવકાર ગણાવવા. પછી પ્રભુના જમણા પગના અંગે કળશમાંથી જલ રેડવું અને અંગલૂકણું ત્રણ કરવાં. પછી કેસરથી પૂજા કરી હાથ પૂખીને સ્નાત્રીયાના જમણા હાથમાં કેસરનો ચાંસ્લો કરવો. પછી કુમુભંજલિ (ફૂલ) હોય તે હાથમાં આપવી. પછી નીચે પ્રમાણે કહેવું. દીપક એક પ્રભુની જમણી બાજુએ કરવો.

દાળ પહેક્કી. ગાથા.

ચઉત્તિમે અતિથય જુઓ, વચનાતિથય જુત,
સો પરમેશ્વર દેખી લવિ, મિંહામન મપત.

દાળ.

મિંહાસન બેઠા જગલાણ, દેખી લવિકજન શુભ મળિ ખાણ,
જે દીકે તુજ નિર્મળ નાણ, લલિયે પરમ મહોદય કાણ;
કુમુભંજલિ મેલો આદિ જિણુંદા તોરા ચણુકમળ મેવે ચોસક દંદા,
ચોવીશ વૈરાગી ચોવીશ સોભાગી ચોવીશ જિણુંદા. ૩૦ ૧

(એમ કહી પ્રભુના ચગતે કુમુભંજલિ વ્થાવવી)

ગાથા—જો નિજ ગુણ જાગ્યવ રહેયો, તમુ અનુભવ એમંત;
મુદ પુણ્ય આનેપનાં, એ નમ્ર રંગ નિરત.
દાળ એ નિજ આનમ ગુણ આણુંદી, પુણ્ય મંત્રે જેઠ અદંદી;
જે પરમેશ્વર નિજ પદ દીન, પૂજે પ્રભુએ ભજ્ય અરીન
કુમુભંજલિ મેલો ચાંનિ જિણુંદા

(એમ કહી પ્રભુના બાનુએ કુસુમાંજલિ ચડાવવી)

ગાથા—નિમ્મલ નાણુ પયાસ કર, નિમ્મલ ગુણુ સંપન્ન;
નિમ્મલ ધર્મભાવએસકર, એ પરમખ્યા ધન્ન.

દાળ—લોકલોક પ્રકાશક નાણી, ભવિજન તારણુ જેહની વાણી;
પરમાનંદ તણી નિશાણી, તસુ ભગતે મુજ મતિય ઠહરાણી,
કુસુમાંજલિ મેલો નેમિ જિણુંદા. તોં કું

(એમ કહી પ્રભુના બે હાથે કુસુમાંજલિ ચડાવવી.)

ગાથા—જે સિજા સિજાંતિ, જે સિજાં સંતિ અણુંત;
જસુ આલંબન ઠવિયમણુ, એ સેવો અરિહંત.

દાળ—શિવસુખકારણુ જેહ ત્રિકાળે, સમપરિણુમે જગત નિહાળે;
ઉત્તમ સાધન માર્ગ દેખાડે, ઈદ્રાદિક જસુ ચરણુ પખાળે.
કુસુમાંજલિ મેલો પાસ જિણુંદા. તોં કું

(એમ કહી પ્રભુના બેહાથે કુસુમાંજલિ ચડાવવી.)

ગાથા—સમદિક્ષિ દેવ જય, સાહુ સાહુણી સાર;
આચારિજ ઉવજાયા મુણિ, બે નિમ્મલ આધાર.

દાળ—ચઉવિહસંઘે જે મન ધાયું, મોક્ષતાણું કારણુ નિરધાયું;
વિવિધ કુસુમ વરજાતિ ગહેવી, તસુ ચરણે પ્રણમંત ઠવેવી.
કુસુમાંજલિ મેલો વીર જિણુંદા. તોં કું

(એમ કહી પ્રભુના મસ્તકે કુસુમાંજલિ ચડાવવી)

વસ્તુ છંદ

સયલ જિનવર સયલ જિનવર, નમિય મનરંગ,
કલ્યાણક વિહિ સંઘવિય, કરિસ ધર્મ સુપવિત્ત,
સુંદર સયધગસત્તરિ તિથ્યંકર, એક સમય વિહરંતિ મહીયલ;
ચવણુ સમય ધગવીસ જિણુ, જમ્મ સમય ધગવીસ,
ભક્તિય ભાવે પૂજયા, કરો સંઘ સુજગીસ.

દાળ બીજી.

એક દિન અગિરો હુલસાવતી—એ દેશી.

ભવ ત્રીજે સમકિત ગુણુ રમ્યા, જિનભક્તિ પ્રમુખ ગુણુ પરિણુમ્યા;
તણુ ઈદ્રિય સુખ આશીસના, કરી સ્થાનક વીશની સેવના.

અતિ રાગ પ્રશસ્ત પ્રભાવતા, મન ભાવના એહવી ભાવતા;
 સવિ ભવ કર્મ શાસન રસી, ઇસી ભાવ દયા મન ઉદ્ધસી. ૨
 લહી પરિણામ એહવું લહું, નિપજવી જિન પદ; નિર્મલું;
 આય બંધ વિચે એક ભવ કરી, શ્રદ્ધા સંવેગ તે ચિર પ્રરી. ૩
 ત્યાંથી ચવિય લહે નર ભવ ઉદાર, ભરતે તેમ ઐરવતે જ સાર,
 મહાવિદેહે વિજયે વર પ્રધાન, મધ્યખડે અવતરે જિન નિધાન. ૪

સુપનાની ઢાળ ત્રીજી.

વસ્તુ છંદ.

પુણ્યે સુપનહ દેખે, મનમાંહે હર્ષ વિશેષે,
 જગવર ઉજ્જવળ સુદર, નિર્મળ વૃષભ મનોહર. ૧
 નિર્ભય કેશરી સિંહ, લક્ષ્મી અતિહી અળીહ;
 અનુપમ કુલની માળ, નિર્મળ શશી સુકુમાર. ૨
 તેજે તરણી અતિ દીપે, ઇદ્ર ધ્વજ જગ ઝીપે,
 પૂરણ કળશ પદ્મર, પદ્મ સરોવર પૂર. ૩
 અચ્ચારમે રથણાયર, દેખે માતાજી ગુણ સાયર;
 બારમે ભુવન વિમાન, તેરમે અનુપમ રત્ન નિધાન. ૪
 અગ્નિ શિખા નિર્ધૂમ, દેખે માતાજી અનુપમ;
 હરખી રાધને ભાસે, રાજા અરથ પ્રકાશે ૫
 જગપતિ જિનવર મુખકર, હોશે પુત્ર મનોહર,
 ઇદ્રાદિક જંતુ નમશે, સકળ મનોરથ કળશે. ૬

વસ્તુ છંદ.

પુણ્ય ઉદય પુણ્ય ઉદય ઉપના જિનનાહ, માતા તવ રથણી મમે,
 દેખી સુપન હરખંતી જગીય, સુપન કહી નિજ કંતને,
 સુપન અરથ સાંભળો સોભાગીય, ત્રિભુવન તિલક મહા ગુણી,
 હોશે પુત્ર નિધાન, ઇદ્રાદિ જંતુ પાય નગી, કરશે સિદ્ધિ વિધાન.

ઢાળ ચોથી.

ચંદ્રાવળાની દેશીમાં.

મોહમપતિ આતન કપીયો એ, દેર્ષ અવધિ મન આણુંદીયો એ;
 નિજ આતમ નિર્મળ કણ્ણકાજ, ભવજળ તારણ પ્રગટ્યો જહાજ. ૧

- લવ અડવી પારગ સથવાહ, કેવળ નાણાધિ ગુણ અગાહ;
શિવ સાધન ગુણ અકુરો જેહ, કારણ ઉલટયો આસાદિ મેહ. ૨
- હરખે વિકસીત રોમરાય, વલયાદિકમાં નિજ તનુ ન માય;
સિંહામનથી ઉઠ્યો સુરિંદ, પ્રણમતો જિન આનંદ કંદ. ૩
- સગઅડ પય સાહુમો આવી તથ્ય, કરી અંજલિય પ્રણમીય મથ્ય;
મુખે લાખે એ ક્ષણ આજ સાર, તિય લોય પહુ દીઠો ઉદાર. ૪
- ૨ ૨ નિસુણો સુરલોય દેવ, વિષયાનળ તાપિત તુમ સવેવ;
તસુ શાંતિકરણ જળધર સમાન, મિથ્યા વિષ ચૂરણ ગરૂડવાન. ૫
- તે દેવ સકળ તારણ સમથ્ય, પ્રગટયો તસુ પ્રણમી હુવો સનાથ;
એમ જ'પી શકસ્તવ કરેવિ, તવ દેવ દેવી હરખે મુણેવિ. ૬
- ગાવે તવ રંભા ગીત ગાન, સુરલોક હુવો મંગળ નિધાન;
નર ક્ષેત્રે આરિજ વંશ કામ, જિનરાજ વધે સુર હર્ષ ધામ. ૭
- પિતામાતા ઘરે ઉત્સવ અશેષ, જિનશાસન મંગળ અતિ વિશેષ;
સુરપતિ દેવાદિક હર્ષ સંગ, સંયમઅર્થી જનને ઉમંગ. ૮
- શુભ વેળા લગ્ને તીર્થનાથ, જનમ્યા ઈદ્રાદિક હર્ષ સાથ;
સુખ પામ્યા ત્રિભુવન સર્વ જીવ, વધાર્થ વધાર્થ અતીવ. ૯

દાળ પાંચમી

(શ્રી શાંતિ જિનનો કળશ કહીશું, પ્રેમસાગર) એ દેશી.

- શ્રી તીર્થપતિનું કળશ મજજન, ગાઈએ સુખકાર,
નરખિત્ત મંડણ હુહ વિહંડણ, લવિક મન આધાર;
તિહાં રાય રાણી હર્ષ ઉચ્છવ, થયો જયજયકાર,
દિશિ અમરી અવધિ વિશેષ જાણી, ઉપનો હર્ષ અપાર. ૧
- નિય અમર અમરી સંગ કુમરી, ગાવતી ગુણ છંદ,
જિન જનની પાસે આવી પહોતી, ગહગહતી આણુંદ;
હે માય ! તે જિનરાજ જાયો, શુચિ વધાર્યો રમ્મ,
અમ જમ્મ નિમ્મલ કરણ કારણ, કરીશ સૂઈ કમ્મ. ૨
- તિહાં ભૂમિ શોધન દીપ દર્પણ, વાય વીજણ ધાર,
તિહાં કરીય કદલી ગેહ, જિનવર જનની મજજનકાર;
વર રાણડી જિન પાણિ પાંધી, દીયે એમ આશિય,
ભુગ કોડા કોડી ચિરંજીવો, ધર્મદાયક ઈશ. ૩

ઢાળ છઠ્ઠી

જગનાયકજી ત્રિભુવન જન હિતકાર એ,
પરમાતમજી ચિદાનંદ ધન સાર એ એ દેશી
જિન સ્વણીજી, દસ દિશિ ઉજ્જવળતા ધરે,
શુભ લક્ષ્મીજી, ભૈતિય ચક્ર તે સચરે,
જિન જન્મ્યાજી, જેણે અવસર માતા ધરે
તેણે અવસરજી, ધર્મસન પણ થરહરે

ત્રોટક

થરહરે આમન ધર્મ ચિત્તે કોણ અવસર એ બન્ધો,
જિન જન્મ ઉત્તમ કાંગ ભણી અતિલી આનંદ ઉપન્ધો,
નિજ સિદ્ધિ સ પત્તિ હેતુ જિનવર, ભણી ભગતે ઉમ્મદ્યો
ચિકસિત વદન પ્રમોદ વધતે, દેવનાયક ગહગદ્યો

ઢાળ

તવ સુરપતિજી, ઘટનાદ કરાવ એ,
સુર લોકેજી, ઘોષણા એહ દેવરાવ એ,
નર જોતેજી, જિનવર જન્મ હુઝો અછે,
તસુ ભગતેજી, સુરપતિ મંદિર ગિરિગદ્યે,

ત્રોટક

ગાંધેતિ મંદિર શિખર ઉપર, ભવન જીવન જિન તણો,
જિન જન્મ ઉત્તમ કરણકારજી, આવભે મવિ સુર ગેથો,
તુમ શુદ્ધ મમકિત થાશે નિર્મળ, દેવાધિદેવ નિહાળતા,
આપણા પાતકે સર્વ જાશે, નાય થરજી પખાળતા

ઢાળ

એમ સાલણીજી, સુરવર કોડી બહુ મલી,
જિન વદનજી, મંદર ગિરિ સામા ચલી,
સોહમપતિજી, જિન જનની ધર આવીયા;
જિનમાતાજી, વદી સ્વામી વધાવીયા

ત્રોટક.

વધાવીયા જિન હર્ષ બહુલે, ધન્ય હું કૃતપુણ્ય એ,
ત્રૈલોક્ય નાયક દેવ દીકો, મુજ સગો કોણ અન્ય એ,
હે જગતજનની પુત્ર તુમારો, મેરૂ મજ્જન વર કરી,
ઉત્સવ તુમારે વગીય થાપીય, આત્મા પુણ્યે ભરી

ઢાળ.

સુર નાયકજી, જિન નિજ કર કમળે ઠવ્યા,
પંચ રૂપેજી, અતિશે મહિમાએ સ્તવ્યા;
નાટક વિધિજી, તવ બત્રીશ આગળ વહે,
સુર કોડીજી, જિન દર્શનને ઉમ્મહે.

ત્રોટક.

સુર કોડા કોડી નાચતી વળી, નાથ શુચિ શુણ ગાવતી,
અપ્સરા કોડી હાથ બેડી, હાવ ભાવ દેખાવતી;
જયો જયો તું જિનરાજ જગ શુર, એમ દે આશિષ એ,
અમ્મ ત્રાણ શરણ આધાર જીવન, એક તું જગદીશ એ.

ઢાળ.

સુર ગિરિવરજી, પાંડુક વનમે ચિહું દિશે,
ગિરિ શિલા પરજી, સિંહાસન શાસય વસે;
તિહાં આણીજી, શકે જિન ખોલે ગ્રહ્યા,
ચોસઠેજી તિહાં, સુરપતિ આવી રહ્યા.

ત્રોટક.

આવીયા સુરપતિ સર્વ ભગતે, કળશ ઐણિ બનાવ એ,
સિદ્ધાર્થ પમુહી તીર્થ ઔષધિ, સર્વ વસ્તુ અણાવ એ;
અચ્યુઅપતિ તિહાં હુકમ કીનો, દેવ કોડા કોડીને,
જિન મજ્જનારથ નીર લાવો, સર્વ સુર કર બેડીને.

ઢાળ સાતમી.

શાંતિને કારણે ઈંદ્ર કળશા ભરે. એ દેશી.

આત્મ સાધન રસી, દેવ કોડી હસી, ઉદલસીને ધસી ખીર સાગર દિશી;
પઉમદહ્યાદિ દહ, ગંગ પમુહા નંદ, તીર્થ જલ અમલ લેવા, ભણી તે ગઈ. ૧
જાતિ અડકળશ કરી સહસ અઠોતરા, છત્ર આમર સિંહાસન શુભતરા;
ઉપગરણ પુષ્ક ચંગેરી પમુહા સવે, આગમે ભાસિયા તેમ આણી ઠવે. ૨
તીર્થજળ ભરીય કર કળશ કરી દેવતા, ગાવતા ભાવતા ધર્મ ઉન્નતિ રતા;
તિરિયનર અમરને હર્ષ ઉપબવતા, ધન્ય અરુદ શક્તિ શુચિ ભક્તિ એમ ભાવતા. ૩
સમકિત ખીજ નિજ આત્મ આરોપતા, કળશ પાણી વિષે ભક્તિ જલ સ્ત્રીચતા;
મેરુસિંહરોવરી સર્વ આવ્યા વહી, શકે ઉત્સંગ જિન દેખિ મન ગહંગહી.

વસ્તુ છંદ.

હહો દેવા હહો દેવા અણુઈ કાળો, અદિત્ત પૂન્વો,
તિલોય તારણો તિલોય બંધુ, મિછત્ત મોહ વિધ્વંસણો.
અણુઈ તિણ્હા વિણ્હાસણો, દેવાહિદેવો દિઠે બોહિય કામેહિ.

દાળ.

એમ પલણુંત વણુ ભવણુ ભેઈસરા, દેવ વેમાણિયા ભત્તિધમ્માયરા;
કેવિકપ્પઠિયા કેવિ મિત્તાણુગા, કેવિ વર રમણિ વયણેણુ અઈઉણુગા.

વસ્તુ છંદ.

તથ અચ્યુઅ તથ અચ્યુઅ ઇંદ આદેસ,
કર ભેડી સવિ દેવગણુ લેય કળશ આદેશ પામિય,
અદ્ભૂત રૂપ સરૂપ જીએ, કવણુ ઇંદ ઉત્સંગે સામિય;
ઇંદ કહે જગતારણો. પારગ એમ પરમેશ;
નાયક દાયક ધમ્મનિહિ, કરિયે તમ્મ અભિસેસ.

દાળ આઠમી

(તીર્થ કમળદળ ઉદક ભરીને પુષ્કર માગર આવે-એ દેશી)
પૂરણુ કળશ શુચિ ઉદકની ધારા, જિનવર અંગે નામે,
આતમ નિર્મળ ભાવ કરંતા, વધતે ગુણ પરિણામે;
અચ્યુતાદિક સુરપતિમજ્જન, લોકપાળ લોકાંત,
સામાનિક ઈદ્રાણી પચુહા, એમ આભાયેક કરંત.

ગાહા.

તવ ઈશાણુ સુરિદો, સકંપણુણેઈ, કરઈ સુપસાઓ;
દુમ અંકે મહન્નાહો, પણુમિત્તં અમ્મ ગમ્પેહ.
તામિકિદો પલણેઈ, સાહમીવછલમિ બહુ લાહો,
આણુ એવં તેણુ, ગિજિહ્વહન્વો ઉક્કય લાલો.

(એમ કહી સર્વ સ્નાત્રિયા કળશ દાળે, નીચે પ્રમાણે પાઠ કહે.)

દાળ.

સોહમ સુરપતિ વૃષભ રૂપ કરી, ન્હવણુ કરે પ્રણ અંગ,
કરિય વિલેપણુ પુષ્કમાળ ઠવી, વર આભરણુ અભંગ;
તવ સુરવર બહુ જ્યજ્ઞયરવ કરી, નાચે ધરી આજુંદ,
મોક્ષ માર્ગ સારથપતિ પામ્યો, ભાંજુ હવે ભવકંદ.

કોંડિ બત્રીસે સોવન ઉવારી, વાજતે વરનાદે,
સુરપતિ સંઘ અમર શ્રી પ્રભુને, જનનીને સુપ્રસાદે;
આણી થાપી એમ પયપે, અમે નિસ્તરિયા આજ,
પુત્ર તમારો ધણી રે હમારો, તારણ તરણ જહાજ. ૫

માત જતન કરી રાખજો એહને, તુમ સુત અમ આધાર,
સુરપતિ ભગતિ સહિત નંદીસર, કરે જિન ભક્તિ ઉદાર;
નિય નિય કપ્પ ગયા સવિ નિર્જર, કહેતા પ્રભુ ગુણ સાર,
દીક્ષા ફેવળ જ્ઞાન કલ્યાણક, ઈચ્છા ચિત્ત મઝાર. ૬

ખરતરગચ્છ જિન આણા રંગી, રાજસાગર ઉવઝાય;
જ્ઞાનધર્મ દીપચંદ સુપાઠક, સુગુર તણે સુપસાય;
દેવચંદ્ર જિન ભકતે ગાયો, જન્મ મહોત્સવ છંદ,
બોધબીજ અંકુરો ઉલર્યો, સંઘ સકળ આનંદ. ૭

કળશ (રાગ વેળાવલ)

એમ પૂજા ભગતે કરો, આતમ હિત કાજ;
તનિય વિલાવ નિજ ભાવમે, રમતા શિવ રાજ. એમં ૧

કાળ અનંતે જે હુઆ, હોશે જેહ જિણંદ;
સંપય સીમંધર પ્રભુ, ફેવળ નાણુ જિણંદ. એમં ૨

જન્મ મહોત્સવ એણી પરે, શ્રાવક રૂચિવંત;
વિરચે જિન પ્રતિમા તણો, અનુમોદન ખંત. એમં ૩

દેવચંદ્ર જિન પૂજના, કરતા ભવ પાર;
જિન પડિમા જિન સારખી, કહી સૂત્ર મોઝાર. એમં ૪

ઈતિ પડિત શ્રી દેવચંદ્રજી કૃત સ્નાત્રપૂજન સમાપ્ત.

અહીં કળશાલિષેક કરીએ. પછી દૂધ, દહીં, ઘૃત, જળ અને શર્કરા એ પંચામૃતનો પખાલ કરીને પછી પૂજા કરીએ કૂલ ચઢાવીએ. પછી લૂણ ઉતારી આરતી ઉતારવી. પછી પ્રતિમાજીને આડો પડદો રાખી સ્નાત્રીઆઓએ પોતાના નવ અંગે (કંકુ-કેસરના) આંદલા કરવા. પછી પડદો કાઢી નાખી મંગળ દીવો ઉતારવો.

અથ લૂણ ઉતારણ.

લૂણ ઉતારો જિનવર અંગે, નિર્માળ જળ ધારા મન રંગે. લૂણં ૧

જિમ જિમ તડ તડ લૂણ જ કુટે, તિમ તિમ અશુભ કર્મ ખંધ તૂટે. લૂણં ૨

નયણ સલ્લણાં શ્રી જિનજીનાં, અનુપમ રૂપ દયા રસ ભીનાં. લ્લણ ૦ ૩
 રૂપ સલ્લણું જિનજીનું દીસે, લાભ્યું લ્લણ તે જળમાં પેસે. લ્લણ ૦ ૪
 ત્રણ પ્રદક્ષિણા દેઈ જલધારા, જલણ ખેપવીયે લ્લણ ઉદારા. લ્લણ ૦ ૫
 જે જિન ઉપર દુઃખો પ્રાણી, તે એમ થાને લ્લણ બ્યું પાણી. લ્લણ ૦ ૬
 અગર કૃષ્ણગર કુંદર સુગંધે, ધૂપ કરીજે વિવિધ પ્રગંધે. લ્લણ ૦ ૭

અથ આરતિ.

વિવિધ રત્નમણિ જડિત રચાવે, થાલ વિશાળ અનોપમ લાવે;
 આરતિ ઉતારે પ્રભુજીની આગે, લાવના લાવી શિવસુખ માગે. આ ૦ ૧
 સાત ચૌદને એકવીશ લેવા, ત્રણ ત્રણવાર પ્રદક્ષિણા દેવા આ ૦ ૨
 જિમ જિમ જલધારા જાપે, તિમ તિમ દોહગ થરહર કાપે. આ ૦ ૩
 બહુ લવ સંચિત પાપ પણાસે, દ્રવ્ય પૂજથી લાવ ઉહાસે આ ૦ ૪
 ચૌદ ભુવનમા જિનજીને તોલે, કોઈ નહીં આરતિ ધમિ ઝાલે. આ ૦ ૫

અથ મંગળા દીવો.

દીવો રે દીવો મંગલિક દીવો, ભુવન પ્રકાશક જિન ચિરંજીવો. દી ૦ ૧
 ચંદ્ર સૂરજ પ્રભુ તુમ સુખ કેરા, લાંછણ કરતા દે નિત્ય દેરા. દી ૦ ૨
 જિન તુજ આગળ સુરની અમરી, મંગળ દીપ કરી દીપે ભમરી. દી ૦ ૩
 જિમ જિમ ધૂપ ઘટી પ્રગટાવે, તિમ તિમ લવનાં ફરિત દઝાવે. દી ૦ ૪
 નીર અક્ષત કુસુમાજલિ ચંદન, ધૂપ, દીપ, ફલ, નૈવેદ્ય, વંદન. દી ૦ ૫
 એણી પરે અદ્ય પ્રકારી કીજે, પૂજ સ્નાત્ર મહોત્સવ પલણિજે. દી ૦ ૬

ॐ શ્રી સિદ્ધચક્રાય નમઃ
શ્રી નવપદ પૂજા.

શ્રી નવપદ પૂજા વિધિ.

આ પૂજામાં જે જે ચીજો અવશ્ય જોઈએ તેમાંની કેટલીક ચીજોનાં નામ લખીએ છીએ.

ફૂલ, દહીં, ઘૂત, શર્કરા, શુદ્ધ જળ, એ પંચામૃત તથા કેસર, સુગંધી ચંદન, કપૂર, કસ્તુરી, અમર, રોલી, મૌલી, છુટાં ફૂલ, ફૂલ, ફૂલોનીમાળા, ફૂલોનાં ચંદ્રુવા, ધૂપ, તાંદુલ પ્રમુખ, નવ પ્રકારની પકવ વસ્તુ, મીશ્રી, પતાસાં એલા પ્રમુખ, તથા અંગલૂહ-ણુને વાસ્તે સફેદ વસ્ત્ર, અને પહેરાવવાને વાસ્તે ઉત્તમ રેશમી વસ્ત્ર, વાસણેપ, શુભાખ-જળ, અત્તર ઇત્યાદિક ખીજા પણ નવ, નવ નાળીના કળશ, નવ રકેળી, પરાત (ત્રાસ) તસલા, આરતી, મંગળદીપક, લગવાનની આંગી, સમવસરણુ, ઇત્યાદિક સર્વ વસ્તુ પ્રથમથી ઠીક કરીને રાખવી. એ થકી પૂજામાં વિઘ્ન ન હોય. એ સંક્ષેપ વિધિ કહ્યો. વિશેષ વિધિ શરૂ થકી જાણવો.

કળશ વિધિ

ઐત્ર તથા આશ્વિન માસમાં એ પૂજાઓ લણાવે તે વારે નવ સ્નાત્રિયા કરીયે, મહોટા કળશ પ્રમુખમાં પંચામૃત ભરીયે, સ્થાપનામાં શ્રીફળ તથા રોકડ નાણું ધરીયે, કેસરથી તિલક કરે, કંકણહોરા હાથે બાંધે, ડાળા હાથમાં સ્વસ્તિક કરીને વિધિ સહિત સ્નાત્ર લણાવે.

૧ પ્રથમ શ્રી અરિહંતપદ શ્વેતવર્ણું છે માટે તાંદુલ, (ચોખા) ધૂપ, દીપ, નૈવેદ્ય પ્રમુખ અષ્ટ દ્રવ્ય, વાસણેપ, નાગરવેલ પ્રમુખનાં પાન, રકેળીમાં ધરીને તે રકેળી હાથમાં રાખે. નવકળશને મૌલીસૂત્ર બાંધી કુંકુમના સ્વસ્તિક કરી, પંચામૃતથી ભરીને તે કળશો હાથમાં લેઈ, પ્રથમ શ્રી અરિહંતપદની પૂજા લણે તે સંપૂર્ણ લણી રહ્યા પછી મહોટા પરાતમાં (થાલમાં) પ્રતિમાણને પધરાવે. પછી “ ૐ હ્રીં નમો અરિહંતાણં ” એ પ્રમાણે કહેતો થકો શ્રી અરિહંતપદની પૂજા કરે. અષ્ટદ્રવ્ય અનુક્રમે ચઢાવે.

ઈતિ પ્રથમપદ પૂજા વિધિ.

૨ બીજું સિદ્ધપદ રક્ત વર્ણું છે. માટે ઘઉં રકેળીમાં ધરી શ્રીફળ તથા અષ્ટ દ્રવ્ય લઈને નવ કળશ પંચામૃતથી ભરીને બીજી પૂજા લણે તે સંપૂર્ણ થવાથી “ ૐ હ્રીં નમો સિદ્ધસ” એમ કહી કળશ ઢાળે, અષ્ટ દ્રવ્ય ચઢાવે.

ઈતિ દ્વિતીય પદ પૂજા વિધિ

૩ ત્રીચું આચાર્યપદ ખીજે વર્ણે છે માટે ચલુની દાળ, અષ્ટદ્રવ્ય, શ્રીફળ મ લઈ નવ કળશ પંચામૃતથી ભરીને ત્રીજી પૂજનો પાઠ ભણે, તે મંપૂર્ણ થવાથી “ૐ નમો આચરિયાળ” એમ કહી કળશ ઢાળે, અષ્ટ દ્રવ્ય ચઢાવે.

ઇતિ તૃતીયપદ પૂજા વિધિ.

૪ ચોથું ઉપાધ્યાયપદ નીલવર્ણે છે, માટે મગ પ્રમુખ તથા અષ્ટ દ્રવ્ય ભ મંપૂર્ણ થવાથી “ૐ હ્રીં નમો ઉપજ્ઞાયાળ” એમ કહી કળશ ઢાળે, અષ્ટ દ્રવ્ય ચઢાવે.

ઇતિ ચતુર્થપદ પૂજા વિધિ.

૫ પાંચમું શ્રી સાધુપદ શ્યામવર્ણે છે માટે અડદ પ્રમુખ લઈ ખીજે સર્વ પૂર્વોક્ત વિધિ કરી પૂજા ભણે તે મંપૂર્ણ થવાથી “ૐ હ્રીં નમો લોચ સત્વસાદ્ધર્મ” કહે

ઇતિ પંચમપદ પૂજા વિધિ.

૬ છઠું દર્શનપદ શ્વેત વર્ણે છે માટે ચાવલ પ્રમુખ લઈ “ૐ હ્રીં નમો દંતજનસ્ત” કહેવું ખીજે સર્વ પૂર્વોક્ત વિધિ કરવો.

ઇતિ ષષ્ઠપદ પૂજા વિધિ.

૭ માતમું જ્ઞાનપદ શ્વેત વર્ણે છે, માટે ચાવલ લઈ “ૐ હ્રીં નમો જ્ઞાનસ્ત” કહેવું ખીજે સર્વ પૂર્વોક્ત વિધિ કરવો,

ઇતિ સપ્તમપદ પૂજા વિધિ.

૮ આઠમું ચારિત્રપદ પલ્લુ શ્વેતવર્ણે છે, માટે ચોખા પ્રમુખ લઈ “ૐ હ્રીં નમો ચારિત્તસ્ત” કહેવું ખીજે સર્વ પૂર્વોક્ત વિધિ કરવો.

ઇતિ અષ્ટમપદ પૂજા વિધિ.

૯ નવમું તપપદ શ્વેતવર્ણે છે, માટે ચોખા પ્રમુખ લઈ પૂર્વોક્ત વિધિ કરીને “ૐ હ્રીં નમો તપસ્ત” કહી કળશ ઢાળે, અષ્ટ દ્રવ્ય ચઢાવે પછી અષ્ટ પ્રકારી પૂજા કરે, આરતી કરે

ઇતિ શ્રી નવમપદ પૂજા વિધિ.

ઇતિ નવપદ પૂજા વિધિ સમાપ્ત.

ૐ શ્રીસિદ્ધયકાય નમઃ :

શ્રી નવપદ પૂજા

શ્રી યશોવિજયભાઈ મહારાજ કૃત

પ્રથમ શ્રી અરિહંત પદ પૂજા પ્રારંભ

કાવ્યમ્, ઉપભતિવૃત્તમ્

ઉપ્પન્નસન્નાણમહોમયાણં, સપ્પાહિરેસણસંઠિયાણં ॥
સદ્દેસણાણંદિયસજ્જણાણં, નમો નમો હોઽ સયા જિણાણમ્ ॥૧॥

ભુજંગપ્રયાતવૃત્તમ્

નમોઽનંતસંત પ્રમોદ પ્રદાન ! પ્રધાનાય ભવ્યાત્મને ભાસ્વતાય;
થયા જેહના ધ્યાનથી સૌખ્યભાન, સદા સિદ્ધયકાય શ્રીપાદરાજ. ॥ ૧ ॥
કર્યા કર્મ દુર્મર્મ ચકચૂર જેણે, ભલાં ભવ્ય નવપદ ધ્યાનેન તેણે;
કરી પૂજના ભવ્ય ભાવે ત્રિકાલે, સદા વાસિયો આતમા તેણે કાલે. ॥ ૨ ॥
જિકે તીર્થંકર કર્મ ઉદયે કરીને, દીયે દેશના ભવ્યને હિત ધરીને;
સદા આઠ મહા પાહિહારે સમેતા, સુરેશે નરેશે સ્તવ્યા બ્રહ્મપુતા. ॥ ૩ ॥
કર્યા ધાતિયાં કર્મ ચારે અલગ્ગાં, ભવોપગ્રહી ચાર જે છે વિલગ્ગાં;
જગત્ પંચ કલ્યાણકે સૌખ્ય પામે, નમો તેહ તીર્થંકરા મોક્ષ કામે. ॥ ૪ ॥

ઢાળ. ઉલાળાની દેશી.

તીર્થપતિ અરિહા નમું, ધર્મ ધુરંધર ધીરાણ;
દેશના અમૃત વરસતા, નિજ વીરજ વડ વીરાણ. ॥ ૧ ॥

વર અક્ષય નિર્મલ જ્ઞાન ભાસન, સર્વભાવ પ્રકાશતા,
નિજ શુદ્ધ શ્રદ્ધા આત્મ ભાવે, ચરણ થિરતા વાસતા;

જિન નામકર્મ પ્રભાવ અતિશય, પ્રાતિહારજ શોભતા,
જગજંતુ કંઠાવંત ભગવંત, ભવિક જનને દોભતા. ॥ ૨ ॥

પૂજા ઢાળ, શ્રીપાલના રાસની દેશો

ત્રીજે ભવ વરસ્થાનક તપ કરી, જેણે બાંધ્યું જિન નામ,
 ચોસક ઈંદ્રે પૂજિત જે જિન, કીજે તાસ પ્રભુમ રે;
 ભવિકા! સિદ્ધયક પદ વદો, જિમ ચિરકાલેં નદો રે. ભ૦ સિં ॥૧॥ એ આંકણી
 જેહને હોયે કલ્યાણુક દિવસે, નરકે પણ અજવાણું;
 સકલ અધિકે ગુણ અતિથય ધારી, તે જિન નમી અમ ટાલું રે. ભ૦ સિં ॥૨॥
 જે તિહું નાણુ સમગ્ગ ઉપ્પન્ના, ભોગકરમ ક્ષીણુ ભણી;
 લેઈ દીક્ષા શિક્ષા દીયે જનને, તે નમીયેં જિન નાણી રે. ભ૦ સિં ॥૩॥
 મહાગોપ મહામાહણુ કહીયેં, નિર્યામક સત્યવાહું;
 ઉપમા એહવી જેહને છાજે, તે જિન નમીયેં ઉત્સાહ રે. ભ૦ સિં ॥૪॥
 આઠ પ્રાતિહારજ જસ છાજે, પાંત્રીશ ગુણુ યુત વાણી;
 જે પ્રતિબોધ કરે જગ જનને, તે જિન નમીયેં પ્રાણી રે. ભ૦ સિં ॥૫॥

ઢાળ.

અરિહંત પદ ધ્યાતો થકો, દબ્બહ ગુણુ પન્નથય રે;
 લેહ છેદ કરી આતમા, અરિહંત રૂપી થાય રે. ॥ ૧ ॥
 વીર જિનેન્ધર ઉપદિશે, સાંભળજો ચિત્ત લાઈ રે;
 આતમધ્યાને આતમા, ઋદ્ધિ મલે સવિ આઈ રે. વીર૦ ॥ ૨ ॥

ઈંદ્રવજ્રાવૃત્તમ્

(આ કાવ્ય પ્રત્યેક પૂજા દીઠ કહેવું)

સ્નાત્ર કરતાં જગદ્ગુરુ શરીરે, મકલ દેવે વિમળ કળશ નીરે;
 આપણાં કર્મમલ દૂર કીધાં, તેણે તે વિબુધ ગ્રથે પ્રસિદ્ધા. ॥૧॥
 હૃદય ધરી અપ્સરાવૃંદ આવે, સ્નાત્ર કરી એમ આશિષ પાવે;
 જિહાં લગે મુરગિરિ જગ્મૂદીવો, અમ તણા નાથ દેવોધિદેવો. ॥૨॥

જિયંતંગારિગણે સુનાળે, સપ્પાહિરેરાહસયપ્પગણે ॥

સંદેહસંદોહરયં હરંતે, જ્ઞાણ નિચ્ચંપિ જિણેસંતે ॥૧॥

॥ અથ કાવ્યમ્-દ્રુતવિલંબિતવૃત્તમ્ ॥

વિમલકેવલમાસનમાસ્કરં, જગતિ જંતુમહોદયકારણં ॥

જિનવરં મદ્દુમાનજલૌષતઃ, શુચિમનાઃ સ્તપયામિ વિશુદ્ધયે ॥

(આ કાવ્ય પ્રત્યેક પૂજા દીઠ કહેવું.)

અથ દ્વિતીય શ્રીસિદ્ધપદપૂજા પ્રારંભ

॥ ઇદ્રવજ્રાવૃત્તમ્ ॥

સિદ્ધાણમાણંદરમાલયાણમ્ । નમોઽણંત ચઙ્કયાણં ॥

॥ ભુજંગપ્રયાતવૃત્તમ્ ॥

કરી આઠ કર્મ ક્ષયે પાર પામ્યા, જરા જન્મ મરણાદિ લય જેણે વામ્યા;
નિરાવરણ જે આત્મરૂપે પ્રસિદ્ધા, થયા પાર પામી મહા સિદ્ધ બુદ્ધા. ॥ ૧ ॥

ત્રિભાગો ન દેહાવગાહાત્મદેશા, રહ્યા જ્ઞાનમય જાત વર્ણાદિ લેશ્યા;
સદાનંદ સૌખ્યશ્રિતા ન્યોતિરૂપા, અનાબાધ અપુનર્ભવાદિ સ્વરૂપા. ॥ ૨ ॥

દાળ-ઉલાલાની દેશી.

સકલ કરમમલ ક્ષય કરી, પૂરણ શુદ્ધ સ્વરૂપોણ;
અવ્યાબાધ પ્રભુતામયી આતમ, આતમ સંપત્તિ ભૂપોણ. ॥ ૧ ॥

જેહ ભૂપ આતમ સહજ સંપત્તિ, શક્તિ વ્યક્તિપણે કરી,
સ્વદ્રવ્યક્ષેત્ર સ્વકાલ લાવે, ગુણ અનંતા આદરી;
મુસ્વભાવ ગુણપર્યાય પરિણુતિ, સિદ્ધસાધન પરલાણી;
મુનિરાજ માનસહસ સમવડ, નમો સિદ્ધ મહાગુણી. ॥ ૨ ॥

પૂજા-દાળ-શ્રીપાળના રાસની-દેશી

સમય પએસંતર અણુકરસી, ચરમ તિલાગ વિશેષ;
અવગાહન લહી જે શિવ પહોતા, સિદ્ધ નમો તે અશેષ રે. ભવિકા સિં ॥ ૧ ॥

પૂર્વ પ્રયોગને ગતિ પરિણામે, બાંધન છેદ અસંગ;
સમય એક ઉર્ધ્વગતિ જેહની, તે સિદ્ધ પ્રણુમો રંગ રે. ભવિકા સિં ॥ ૨ ॥

નિર્મળ સિદ્ધશિલાની ઉપરે, જોયણ એક લોગંત;
સાદિ અનંત તિહાં સ્થિતિ જેહની, તે સિદ્ધ પ્રણુમો સંત રે. ભવિકા સિં ॥ ૩ ॥

જાણે પણ ન શકે કહી પુરગુણ, પ્રાકૃત તેમ ગુણ જસ;
ઉપમા વિણ નાણી ભવમાંહે, તે સિદ્ધ દિયો ઉલ્લાસ રે. ભવિકા સિં ॥ ૪ ॥

ન્યોતિ શુ ન્યોતિ મળી જસ અનુપમ, વિરમી સકલ ઉપાધિ;
આતમરામ રમાપતિ સમરો, તે સિદ્ધ સહજ સમાધિ રે. ભવિકા સિં ॥ ૫ ॥

દાળ

રૂપાતીત સ્વભાવ જે, કેવળ દંસણ નાણી રે;
તે ધ્યાતા નિજ આતમા, હોય સિદ્ધ ગુણખાણી રે. વીરં ॥ ૩ ॥

અંત કાવ્યમ્

દુદ્ધદ્વક્ષ્માવરણપ્પમુકે, અનંતનાળાહસીરીચતુકે
સમગ્ગલોગગપયપ્પસિદ્ધે, ક્ષાણદ્ધ નિંચંપિ સમગ્ગસિદ્ધે ॥ ૧ ॥

અથ તૃતીય શ્રી આચાર્યપદ પૂજા પ્રારંભ

આદ્ય કાવ્ય ઈદ્રવજ્રાવૃત્તમ્

ધ્વરિણ દુરીકયકુમ્ભહાણં, નમો નમો સુસમપ્પહાણં ॥

ભુજંગપ્રયાતવૃત્તમ્

નમું સૂરિરાજ સદા તત્ત્વતાજ, જિનેન્દ્રાગમે પ્રૌઢ સામ્રાજ્ય લાજ;
પદ્મવર્ગ વર્ગિત શુભે શોભમાના, પંચાચારને પાલવે સાવધાના. ॥૧॥

ભવિ પ્રાણીને દેશના દેશકાળે, સદા અપ્રમત્તા થયા સૂત્ર આલે;
જિકે શાશનાધાર દિગ્દંતિકલ્પા, જગે તે ચિંરજીવને શુદ્ધ જલ્પા. ॥૨॥

દાળ-ઉલાલાની દેશી

આચારજ યુનિપતિ ગણિ, શુભ છત્રીશી ધામોજ;
ચિદાનંદ રમ સ્વાદતા, પરલાવે નિઃકામોજ. ॥ ૧ ॥

નિકામ નિર્મળ શુદ્ધ ચિદ્રૂપન, માધ્યનિજ નિરધારથી;
નિજજ્ઞાન દર્શન ચરણ વીરજ, સાધના વ્યાપારથી;
ભવિજીવ બોધક તત્ત્વશોધક, મયલ શુભ સંપત્તિધરા;
સંવર સમાધિ ગત ઉપાધિ, દુવિધ તપશુભ આગરા. ॥ ૨ ॥

પૂજા દાળ—શ્રીપાલના રાસની—દેશી

પંચ આચાર જે મુખા પાળે, મારગ લાળે સાચો;
તે આચારજ નમિએ તેહડું, પ્રેમ કરીને ભલો રે. ભવિકા સિં ॥૧॥
વર છત્રીશ શુભે કરી સોહે, યુગપ્રધાન જન મોહે;
જગ બોહે ન રહે ખિણ કોહે, સૂરિ નમું તે જોહે રે. ભવિકા સિં ॥૧॥
નિત્ય અપ્રમત્ત ધર્મ ઉવએને, નહી વિકથા ન કપાય;
જેહુને તે આચરજ નમિએ, અકલુષ અમલ અમાય રે. ભવિકા સિં ॥૩॥
જે દિયે મારણ વારણ ચોયણ, પરિચોયણ વળી જનને;
પટધારી ગચ્છધંભ આચરજ, તે માન્યા મુનિ મનને રે. ભવિકા સિં ॥૪॥

અત્યમિયે જિન સૂરજ કેવળ, વંદીને જગદીવો;

ભુવન પદારથ પ્રકટન પદુ તે, આચારજ ચિરંજીવો રે. ભવિકા સિં ૧૫૫

ઢાળ

ધ્યાતા આચારજ ભલા, મહામંત્ર શુભધ્યાની રે;

પંચ પ્રસ્થાને આતમા, આચારજ હોય પ્રાણી રે. વીરં ૪

અંત કાવ્યમ્

નતં મુહં નહિ પિયા માયા, જે દિતિ જીવાણિહ સ્ત્રિપાયા ॥

તમ્માહુ તે ચેવ સયા મજેહ, જં મુલ્લ મુલ્લવાઈ લહુ લહેહ ॥ ૧ ॥

—(૦):—

અથ ચતુર્થ શ્રી ઉપાધ્યાય પદપૂજા પ્રારંભ

આઘ કાવ્યં ઇંદ્રવજ્રાવૃત્તમ્

॥ સુત્તથવિત્યારણતપ્પરાણં ॥ નમો નમો વાયગકુંજરાણં ॥

ભુજંગપ્રયાતવૃત્તમ્

નહીં સૂરિ પણ સૂરિગણુને સહાયા, નમું વાયકા ત્યક્ત મદ મોહ માયા;

વળી દ્વાદશાંગાદિ સૂત્રાર્થ દાને, જિકે સાવધાના નિરૂદ્ધાભિમાને. ॥૧॥

ધરે પંચને વર્ગ વર્ગિત ગુણૌધા, પ્રવાદિ દ્વિપોચ્છેદને તુલ્યસિંધા,

ગુણી ગચ્છ સંધારણુ સ્થંભભૂતા, ઉપાધ્યાય તે વંદિયે ચિંત પ્રભુતા. ॥૨॥

ઢાળ ઉદાહરણી દેશી

અંતિભુઆ મુત્તિ ભુઆ, અન્નજવ મદવ ભુત્તાળ,

સચ્ચં સોયં અકિંચણા, તવ સંજમ ગુણ રત્તાળ. ॥ ૧ ॥

જે રમ્યા બ્રહ્મ સુગુત્તિગુત્તા, સમિતિસમિતા શ્રુતધરા,

સ્યાદ્વાદવાદે તત્ત્વવાદકે, આત્મપર વિભાજન કરા;

ભવભીરૂ સાધન ધીર શાસન, વહન ધોરી મુનિવરા,

સિદ્ધાંત વાયણુ દાન સમરથ, નમો પાઠકે પદધરા. ॥ ૨ ॥

પૂજા-ઢાળ-શ્રીપાલના રાસની દેશી.

દ્વાદશ અંગ સન્નિધાય કરે જે, પારગ ધારગ તાસ;

સૂત્ર અર્થ વિસ્તાર રસિક તે, નમો ઉવન્નિધાય ઉદ્ધાસ રે.

ભવિકા સિં ૧ ॥

અર્થ સૂત્રને દાન વિભાગે, આચારજ ઉવન્નિધાય;

ભવ ત્રીને જે લહે શિવસંપદ, નમિયે તે સુપસાય રે.

ભવિકા સિં ૨ ॥

મૂરખ શિષ્ય નિષાઈ જે પ્રભુ, પાહાણને પદ્મ આણે;
 તે ઉવજાયા સકલ જન પૂજિત, સૂત્ર અર્થ સવિ બાણે રે. ભવિકા સિં ॥ ૩ ॥

રાજકુમાર સરીખા ગણચિંતક, આચારજ પદ યોગ;
 જે ઉવજાયા સદા તે નમતાં, નાવે ભવભય શોગ રે. ભવિકા સિં ॥ ૪ ॥

ખાવના અંદન રસ સમ વયણે, અહિત તાપ સવિ ટાણે;
 તે ઉવજાયા નમીજે જે વળી, જિનશાસન અનુવાણે રે. ભવિકા સિં ॥ ૫ ॥

ઢાળ -

તપ સજાયે રત સદા, દ્વાદશ અંગેનો ધ્યાતા રે;
 ઉપાધ્યાય તે આતમા, જગ બંધવ જગ બ્રાતા રે. વીરં ॥ ૫ ॥

અંત કાંચમ્

સુત્તથ સંવેગમયં મુણં, સંનીરત્વીરામય વિસ્મુણં ॥
 પીળંતિ જે તે ઉવજ્ઞાયરાણ, જ્ઞાણ નિચ્ચંપિકયણસાણ ॥

અથ પંચમ શ્રી મુનિપદ પૂજા પ્રારંભ

આદ્ય કાંચં ઈંદ્રવજ્રાવૃત્તમ

સાહજ સંસાદિશ્ર સંજમાણં, નમો નમો મુદ્ધપાદમાણં ॥

ભુજંગમયાત્વત્તમ્

કરે સેવના સુરિવાયગ ગણિની, કરે વણનાં તેહની શી મુનિની;
 સમેતા મદ્દા પંચ સમિતિ ત્રિશુભા, ત્રિશુપ્તે નહીં કામ ભોગેપુલિભા. ॥૧॥

વળી બાહ્ય અભ્યંતર અંધિ ટાળી, હોયે મુક્તિને થોથ્ય ચારિત્ર પાળી;
 શુભાશ્રાંય થોગે રમે ચિત્ત વાળી, નચું સાધુને તેહ નિજ પાપ ટાળી. ॥૨॥

ઢાલ-ઉલાલાની દેશી

સકલ વિષય વિષ વરીને, નિઃકામી નિઃસંગીણ;
 ભવ દવ તાપ શમાવતા, આતમ સાધન રંગીણ. ॥૧॥

જે રમ્યા શુદ્ધ સ્વરૂપ રમણે, દેહ નિર્મમ નિર્મદા,
 કાઉસ્તગ્ગ મુદ્રા ધીર આસન, ધ્યાન અભ્યાસી સદા;
 તપ તેજ દીપે કર્મ ઝીપે, નવ છીપે પર ભણી,
 મુનિરાજ કરેણાસિંધુ ત્રિભુવન, બધુ પ્રણમું હિત ભણી. ॥૨॥

પૂજા-દાસ-શ્રીપાલના રાસની દેશી

જેમ તરુકુલે ભમરો ખેસે, પીડા તસ ન ઉપાવે;	ભવિકા સિં ૥૧૥
લેઈ રસ આતમ સંતોષે, તેમ મુનિ ગોચરી જાવે રે.	
પંચ ઈંદ્રિયને જે નિત્ય ઝીપે, ષટ્કાયક પ્રતિપાલ;	ભવિકા સિં ૥૨૥
સંયમ સત્તર પ્રકારે આરાધે, વંડુ તેહ દયાળ રે.	
અઢાર સહસ્ત્ર શિલાંગના ધોરી, અચળ આચાર ચારિત્ર;	ભવિકા સિં ૥૩૥
મુનિ મહંત જયણાયુત વંદી, કીજે જન્મ પવિત્ર રે.	
નવવિધ બ્રહ્મ ગુપ્તિ જે પાળે, બારસ વિહ તપ શૂરા;	ભવિકા સિં ૥૪૥
એહવા મુનિ નમિયે જો પ્રગટે, પૂરવ પુણ્ય અંકુરા રે.	
સોના તણી પરે પરીક્ષા દીસે, દિનદિન ચઢતે વાને;	ભવિકા સિં ૥૫૥
સંજમ ખપ કરતા મુનિ નમીયે, દેશકાળ અનુમાને રે.	

દાસ

અપ્રત્તમ જે નિત્ય રહે, નવિ હરખે નવિ શોચે રે;	
સાધુ સુતા તે આતમા, શું મુંડે શું લોચે રે.	વીરં ૥૬૥

અંત કાવ્યમ્

સ્વંતેય દંતેય સુગુપ્તિ ગુપ્તે, મુક્તેય સંતે ગુણ જોગ જુક્તે ॥
ગયપ્પમાણ ગય મોહ માયે, જ્ઞાણ નિચ્ચં મુણિરાયપાણ ॥ ૧ ॥

અથ ષષ્ઠ સમ્યગ્ દર્શનપદ પૂજા પ્રારંભ

આદ્ય કાવ્યં ઈંદ્રવજ્રાવૃત્તમ્

જિણુત્તત્તો રૂહલક્ષણસ્સ । નમો નમો નિમ્મલં દંસણસ્સ ॥

ભુજંગપ્રયાતવૃત્તમ્

વિપર્યાસ હઠવાસનારૂપ મિથ્યા, ટળે જે અનાદિ અચ્છે જેમ પથ્યા;	૥ ૧ ॥
જિનોકતે હોયે સહજથી શ્રદ્ધાનં, કહિયે દર્શનં તેહ પરમં નિધાનં.	
વિના જેહથી જ્ઞાન અજ્ઞાન રૂપં, ચરિત્રં વિચિત્રં ભવારૂઢ્યરૂપં;	
પ્રકૃતિ સાતને ઉપશમે ક્ષય તે હોયે, તિહાં આપણે સદા આપ જોયે.	૥ ૨ ॥

દાલ-ઉલાલાની દેશી

સમ્યગ્દર્શન ગુણ નમો, તત્ત્વ પ્રતીત સ્વરૂપોણ;
જમુ નિરધાર સ્વભાવ છે, ચેતન ગુણ જે અરૂપોણ. ॥ ૧ ॥

જે અનુપ શ્રદ્ધા ધર્મ પ્રગટે, સયલ પર ધક્કા ટલે,
નિજ શુદ્ધ સત્તા પ્રગટ અનુભવ, કરણ રૂચિતા ઉચ્છળે;
બહુમાન પરિણતિ વસ્તુતત્ત્વે, અહવ તમુ કારણ પથે,
નિજ સાધ્ય દષ્ટે સર્વ કરણી, તત્ત્વતા સંપત્તિ ગણે. ॥ ૨ ॥

પૂજા-દાળ-શ્રીપાળના રાસની દેશી

શુદ્ધ દેવ શુદ્ધ ધર્મ પરીક્ષા, સદ્ગુણ પરિણામ;
જેહ પામીજે તેહ નમીજે, સમ્યગ્દર્શન નામ રે. ભવિકા સિં ॥ ૧ ॥

મલ ઉપશમ ક્ષય ઉપશમ ક્ષયથી; જે હોય ત્રિવિધ અલંગ;
સમ્યગ્ દર્શન તેહ નમીજે, જિન ધર્મે દહ રંગ રે. ભવિકા સિં ॥ ૨ ॥

પંચવાર ઉપશમિય લહીજે, ક્ષય ઉપશમિય અસંખ્ય;
એકવાર ક્ષાયિક તે સમકિત, દર્શન નમિયે અસંખ્ય રે. ભવિકા સિં ॥ ૩ ॥

જે વિણ નાણુ પ્રમાણુ ન હોવે, ચારિત્ર તરૂ નવિ કળીઓ;
સુખ નિર્વાણુ ન વિણુ લહીએ, સમકિત દર્શન ગળીયો રે. ભવિકા સિં ॥ ૪ ॥

સકલક બોલે જે અલંકરીઓ, જ્ઞાન ચારિત્રનું મૂળ;
સમકિત દર્શન તે નિત્ય પ્રણયુ, શિવપંથનું અનુકળ રે. ભવિકા સિં ॥ ૫ ॥

દાળ

મમ સંવેગાદિક ગુણા, ક્ષય ઉપશમ જે આવે રે;
દર્શન તેહિ જ આતમા, શું હોય નામ ધરાવે રે. વીરો ॥ ૭ ॥

અંત કાવ્યમ્

જં અત્યિકાએસુસુ સદ્દહાણં, તં દંસણં સત્ત્વગુણપદાણં ॥
કુમ્ભાદિ વાદિ ઉવયંતિ જેણં, જહા કિમુદ્વેજ રસાયણેણં ॥ ૧ ॥

અથ સપ્તમ સમ્યગ્જ્ઞાન પદ પૂજા પારંભ.

આધકાવ્ય ઈંદ્રવજ્રાવૃત્તમ્

॥ અન્નાણ સંમોહ નમો હમ્મ, નમો નમો નાણ દિવાયમ્સા ॥

ભુજંગપ્રયાતવૃત્તમ્

હોયે જેહથી જ્ઞાન શુદ્ધ પ્રગોધે, યથાવર્ણ નાસે વિચિત્રાવગોધે;
તેણે બાણિયે વસ્તુ પડદ્રવ્યભાવા, ન હુવે વિત્તતથા (વાદ) નિજેચ્છા સ્વભાવા. ॥ ૧ ॥

હોય પંચ મત્યાદિ મુજ્જાન ભેદે, શુદ્ધપાસ્તિર્થી ચોગ્યતા તેહ વેદે;
વળી જ્ઞેય હેય ઉપાદેય રૂપે, લહે ચિત્તમાં જેમ ધ્વાંત પ્રદીપે. ॥ ૨ ॥

ઢાલ-ઉલાલાની દેશી

ભવ્ય નમો શુણ્ણ જ્ઞાનને, સ્વપર પ્રકાશક ભાવેળ;
પરબ્રહ્મ ધર્મ અનંતતા, ભેદાભેદ સ્વભાવેળ. ॥ ૧ ॥

જે મુખ્ય પરિણતિ સકલ જ્ઞાયક, જોધ ભાવ વિલચ્છના,
મતિ આદિ પંચ પ્રકાર નિર્મળ, સિદ્ધસાધન લચ્છના;
સ્યાદાદ સંગી તત્ત્વરંગી, પ્રથમ ભેદાભેદતા,
સવિકલ્પને અવિકલ્પ વસ્તુ, સકલ સંશય છેદતા. ॥ ૨ ॥

પૂજન-ઢાલ-શ્રીપાલના રાસની દેશી

ભક્ષ્યાભક્ષ્ય ન જે વિણુ લહીએ, પેય અપેય વિચાર;
કૃત્ય અકૃત્ય ન જે વિણુ લહીએ, જ્ઞાન તે સકલ આધાર રે. ભવિકા સિં ॥ ૧ ॥

પ્રથમ જ્ઞાન ને પછી અહિંસા, શ્રી સિદ્ધાંતે ભાખ્યું;
જ્ઞાનને વંદો જ્ઞાન મ નિંદો, જ્ઞાનીએ શિવસુખ ચાખ્યું રે. ભવિકા સિં ॥ ૨ ॥

સકલ ક્રિયાનું મૂળ જે શ્રદ્ધા, તેહનું મૂળ જે કહીયે;
તેહ જ્ઞાન નિત નિત વંદીએ, તે વિણુ કહો કેમ રહીયે રે. ભવિકા સિં ॥ ૩ ॥

પંચ જ્ઞાનમાંહિ જેહ સદાગમ, સ્વપર પ્રકાશક જેહ;
દીપક પરે ત્રિભુવન ઉપકારી, વળી જેમ રવિ શશિ મેહ રે. ભવિકા સિં ॥ ૪ ॥

લોક ઉર્વ અધો તિર્થગ્ બ્યોતપ, વૈમાનિકને સિદ્ધ;
લોકલોક પ્રગટ સવિ જેહથી, તેહ જ્ઞાને મુજ શુદ્ધિ રે. ભવિકા સિં ॥ ૫ ॥

ઢાલ.

જ્ઞાનવરણી જે કર્મ છે, ક્ષય ઉપશમ તસ થાય રે;
તો હૂએ એહિંજ આતમા, જ્ઞાન અજોધતા બાય રે. વીરં ॥ ૮ ॥

અંત્યકાવ્યમ્

નાણં પ્રહાણં નયચક્રસિદ્ધં, તત્ત્વગોહિકમયં પસિદ્ધં ॥
ધરેહ ચિત્તાવસણ ફુરંતં, માણિકદીઓવતમો હરંતં ॥ ૧ ॥

અથ અષ્ટમ શ્રી ચારિત્રપદ પૂજા માર્ગલ

આઘ કાવ્યમ્ ઇન્દ્રવજ્રાવૃત્તમ્

આરાદિ અલંકાર સક્તિઃસ્ત, નમો નમો સંજમ વીરિઃસ્ત ॥

ભુજંગમયાતવૃત્તમ્

વળી જ્ઞાનકૃણ ચરણુ ધરીએ સુરંગે, નિરાશંસતા દ્વાર રોધ પ્રસંગે;

ભવાંભોધિ સંતારણુ યાન તુલ્યં, ધર્મ તેહ ચારિત્ર અપ્રાપ્ય મૂલ્યં. ॥ ૧ ॥

હોયે જલસ મહિમા થકી રંક રાજ, વળી દ્વાદશાંગી ભણી હોય તાબ;

વળી પાપફોપિ નિઃપાપ થાય, થઈ સિદ્ધ તે ઈર્ષને પાર જાય. ॥ ૨ ॥

ઢાળ ઉલાલાની દેશી

ચારિત્ર શુણુ વળી વળી નમો, તત્ત્વરમણુ જસુ મૂલોભુ;

પર રમણીયપણુ ટળે, સકલ સિદ્ધ અનુકૂલોભુ. ॥ ૧ ॥

પ્રતિકૂળ આશ્રવ ત્યાગ સંયમ, તત્ત્વચિરતા દમમયી,

શુચિ પરમ ખાંતિ મુક્તિ દશપદ, પંચ સંવર ઉપચર્ધ;

સામાયિકાદિક લેહ ધર્મે, યથાખ્યાતે પૂર્ણતા,

અકપાય અકલુપ અમલ ઉજ્જવલ, કામ કંકમલ ચૂર્ણતા. ॥ ૨ ॥

પૂજા-દાસ-શ્રીપાલના રાસની દેશી

દેશવિરતિ ને સર્વ વિરતિ જે, ગૃહી યતિને અભિરામ;

તે ચારિત્ર જગત જયવંતુ, કીજે તાસ પ્રણામ રે. ભવિકા સિં ॥ ૧ ॥

તૃણપરે જે પદ્મપંડ સુખ છંડી, ચક્રવર્તી પણુ વરીયો;

તે ચારિત્ર અક્ષય સુખ કારણુ, તે મેં મન માંહે ધરીયો રે. ભવિકા સિં ॥ ૨ ॥

હુઆ રાંક પણુ જે આદરી, પૂજિત ઇંદ નરિંદે;

અશરણુ શરણુ ચરણુ તે વંદે, પૂર્ણ જ્ઞાન આનંદ રે. ભવિકા સિં ॥ ૩ ॥

ખાર માસ પર્યાય જેહને, અનુત્તર સુખ અતિકંઠિયે;

શુકલ શુકલ અભિજાત્ય તે ઉપરે, તે ચારિત્રને નમિયે રે. ભવિકા સિં ॥ ૪ ॥

ચય તે આઠ કરમનો સંચય, રિકત કરે જે તેહ;

ચારિત્ર નામ નિરૂપે ભાખ્યું, તે વંદે શુણુ ગેહ રે. ભવિકા સિં ॥ ૫ ॥

ઢાલી

જણુ ચારિત્ર તે આતમા, નિજ સ્વભાવમાં રમતો રે;

લેસ્યા શુદ્ધ અલંકાર્યો, મોહવને નવિ ભમતો રે. ॥ ૬ ॥

અંત્યકાવ્યસ્ ઇંદ્રવજ્રાવૃત્તસ્

સુ સંવરં મોહ નિરોધસારં, પંચપ્પયારં વિગમાદ્યારં ॥
મૂલોત્તરાણેગ ગુજં પવિત્તં, પાલેહ નિચ્ચ પિહુ સથરિત્તિં ॥૧॥

અથ નવમ શ્રી તપપદ પૂજા પ્રારંભ

આઘ કાવ્યસ્ ઇંદ્રવજ્રાવૃત્તસ્

કમ્મદુમોમ્મૂલણ કુંજરસ્સ, નમો નમો તિવ્વત્તવો ભરસ્સ ॥

આલિનીવૃત્તસ્

હય નવપયસિદ્ધં, લદ્ધિ વિજ્ઞા સમિદ્ધં ।
પયડિય સરવગ્ગં, હ્રી તિરેહા સમગ્ગં ॥
દિસવહ સુરસારં, સ્વોણિ પીઠાવયારં ।
તિજય વિજયચક્કં સિદ્ધચક્કં નમામિ ॥૧॥

ભુજંગપ્રયાતવૃત્તસ્

ત્રિકાલિકપણે કર્મ કષાય ટાળે, નિકાચિત પણે બાંધીઆં તેહ બાળે;
કહ્યું તેહ તપ બાહ્ય અંતર હુલેદે, ક્ષમાયુક્ત નિહેતુ હુધ્યાન છેદે. ॥ ૧ ॥
હોયે બસ મહિમા થકી લખિય સિદ્ધિ, અવાંછકપણે કર્મ આવરણ શુદ્ધિ;
તપો તેહ તપ જે મહાનંદ હેતે, હોયે સિદ્ધિ સીમંતિની જિમ સંકેતે. ॥ ૨ ॥
ઈસ્થા નવપદ ધ્યાનને જેહ ધ્યાવે, સદાનંદ ચિદ્રૂપતા તેહ પાવે;
વળી જ્ઞાનવિમલાદિ ગુણ રતનધામા, નમું તે સદા સિદ્ધચક્ર પ્રધાના. ॥ ૩ ॥

આલિનીવૃત્તસ્

હમ નવપદ ધ્યાવે, પરમ આનંદ પાવે ।
નવમે ભવ શિવ જાવે, દેવ નરભવ પાવે ॥
જ્ઞાનવિમલ ગુણ ગાવે, સિદ્ધચક્ર પ્રભાવે ।
સવિ દુરિત સમાવે, વિશ્વ જયકાર પાવે ॥૧॥

દાળ. ઉલાલાની દેશી.

ઈચ્છાશેધન તપ નમો, બાહ્ય અભ્યંતર ભેદેભુ;
આતમસત્તા એકતા, પર પરિણુતિ ઉચ્છેદેભુ.

ઉચ્છેદ કર્મ અનાદિ સંતતિ, જેહ સિદ્ધપણું વરે,
ચોત્ર સંગે આહાર ટાળી, ભાવ અક્રિયતા કરે;
અંતર સુદૃઢ તત્ત્વ સાધે, સર્વ સંવરતા કરી,
નિજ આતમસત્તા પ્રગટ ભાવે, કરો તપ ગુણ આદરી.

॥ ૨ ॥

ઢાળ.

એમ નવપદ ગુણ મંડલ, ચક્રનિશ્ચેપ પ્રમાણેલ;
સાત નયે જે આદરે, સમ્યક્ જ્ઞાનને બાણેલ.
નિર્ધાર સેતી ગુણી ગુણનો, કરે જે બહુમાન એ,
તસુકરણ ઇહા તત્ત્વ રમણે, થાય નિર્મળ ધ્યાન એ;
એમ શુદ્ધ સત્તા બાળ્યો ચેતન, સકળ સિદ્ધિ અનુસરે,
અક્ષય અનંત મહેંત ચિદ્ધન, પરમ આનંદતા વરે.

॥ ૧ ॥

॥ ૨ ॥

અથ કૃષ્ણ

ધ્યે સયલ સુખકર ગુણ પુરંદર, સિદ્ધચક્ર પદાવલી,
મવિલક્ષિ વિદ્યા સિદ્ધિમંદિર, ભવિક પૂજે મનરૂલી;
ઉવબળાયવર શ્રીરાજસાગર, જ્ઞાનધર્મ સુરાજતા;
શુર દીપચંદ્ર સુચરણ સેવક દેવચંદ્ર મુશોભતા.

॥ ૧ ॥

પૂજા-ઢાળ-શ્રીપાલના રાસની દેશી

બાણતા ત્રિહું જ્ઞાને સંયુત, તે ભવ સુખિત જિણુંદ;
જેહ આદરે કર્મ ખપેવા, તે તપ શિવતરૂ કંદ દે.

ભવિકા સિં ॥ ૧ ॥

કર્મ નિકાચિત પણુ ક્ષય બાયે, ક્ષમા સહિત જે કરતાં,
તે તપ નમિયે જેહ દીપાવે, જિનશાસન ઉજમંતાં દે.

ભવિકા સિં ॥ ૨ ॥

આમોસહિ પમુહા બહુ લાગિ, હોવે બસ પ્રભાવે;
અદ્ય મહામિદ્ધિ નવનિધિ પ્રગટે, નમિયે તે તપ ભાવે દે.

ભવિકા સિં ॥ ૩ ॥

ફળ શિવગુણ મહોદુ સુર નરવર, સંપત્તિ જેહનું કુલ,
તે તપ સુરતત સરિણો વંદું, સમ મકરંદ અમૂલ દે.

ભવિકા સિં ॥ ૪ ॥

સર્વ મંગળમાં પહેલું મંગળ, વરણવીએ જે થયે;
તે તપપદ ત્રિહું કાળ નગીજે, વર સહાય શિવ પથે દે.

ભવિકા સિં ॥ ૫ ॥

એમ નવપદ ગુણુતો તિહાં લીનો, હુજો તન્મય શ્રીપાલ;
મુજસ વિલાસે ચોથે ખડે, એહ અચ્ચારમી ઢાળ દે.

ભવિકા સિં ॥ ૬ ॥

ઢાળ.

ઈન્દ્રિયોધે સંવરી, પરિણુતી સમતા યોગે રે;
તપ તે એહિ જ આતમા, વર્તે નિજ ગુણ ભોગે રે. વીર૦ ॥ ૧૦ ॥
આગમ નોઆગમ તણો, ભાવ તે નાણો સાચો રે;
આતમ ભાવે થિર હોળે, પરભાવે મત રાચો રે. વીર૦ ॥ ૧૧ ॥
અષ્ટ સકલ સમૃદ્ધિની, ઘટમાંહે ઋદ્ધિ દાખી રે;
તેમ નવપદ ઋદ્ધિ નાણુળે, આતમરામ છે સાખી રે. વીર૦ ॥ ૧૨ ॥
યોગ અસંખ્ય છે જિન કહ્યા, નવપદ મુખ્ય તે નાણો રે;
એહ તણે અવલંબને, આતમ ધ્યાન પ્રમાણો રે. વીર૦ ॥ ૧૩ ॥
ઢાળ બારમી એહવી, ચોથે ખંડ પૂરી રે;
વાણી વાચક જમ્ તણી, કોઈ નયે ન અધૂરી રે. વીર૦ ॥ ૧૪ ॥

અંત્યકાવ્યમ્

વજ્રં તહાન્નિતર મેયમેયં, કપાય દુજ્ઞેય કુકુમ્ભમેયં ॥
દુસ્ત્રસ્ત્રવ્યુત્થે કયપાવનાસં, તવેગ દાહાગમયં નિરાસં ॥૧॥

અર્થ સર્વાંગ કાવ્યમ્

વિમલ કેવલ ભાસન ભાસ્કરં, જગતિ જંતુ મહોદય કારણં ॥
જિનવરં વહુમાન જલૌઘતઃ, શુચિમના સ્તપયામિ વિશુદ્ધયે ॥૧॥

કાવ્યમ્

સ્નાત્ર કરતાં જગદ્ગુરુ શરીરે, સકલ દેવે વિમલ કલશ નીરે ॥
આપણાં કર્મ મલ દૂર કીધાં, તેણે તે વિવુધ ગ્રંથે પ્રસિદ્ધા ॥૨॥
હર્ષ ધરી અપ્સરાવંદ આવે, સ્નાત્ર કરી એમ આશિષ પાવે ॥
જિહાં લગી સુરગિરિ જંબૂદીવો, અમતળા નાથ દેવાધિદેવો ॥૩॥
ૐ હ્રૂં શ્રીં પરમપુરુષાય, જન્મજરામૃત્યુનિવારણાય,
શ્રીમતે નવપદાય, જલાદિકં યજામહે સ્વાહા.

(આ મંત્ર દરેક પૂજાએ કહેવો.)

ઈતિ શ્રી યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયજી કૃતં

॥ શ્રી નવપદ પૂજા સમાપ્ત. ॥

પંડિત શ્રી વીરવિજયજી કૃત

રતનાત્ર પૂજા.

પ્રથમ કળશ લઈ ઊભા રહેવું.

કાવ્યમ્ દુર્તવલંગિત વૃત્તમ્

સરસ શાન્તિ સુધારસ સાગરં, શુચિતરં ગુણરત્ન મહાગરં,
ભવિકપંકજ બોધ દિવાકરં, પ્રતિદિનં પ્રભુભામિ જિનેશ્વરં. ॥ ૧ ॥
(અહીં પખાળ કરવો.)

દોહા.

કુસુમાલરણ ઉતારીને, પડિમા ધરિય વિવેક
મનજનપીઠે થાપીને, કરીએ જળ અભિષેક. ॥ ૨ ॥
(કુસુમાંજલિની થાળી લઈને ઊભા રહેવું.)

ગાથા. આર્યા ગીતિ

નિષ્કલમ્ભસમયે મેરૂ, સિહરે રયણ કણ્ણય કલસેહિં;
દેવાસુરહિણ્ણવિઠે, તે ધન્ના જેહિં દિઘેસિ ॥ ૩ ॥
(પ્રભુના જમણા અંગુઠે દાળ બોલીને કુસુમાંજલિ મૂકવી.)
॥ નમોઽર્હતસિદ્ધાચાર્યોપાધ્યાયમર્વસાધુભ્યઃ ॥

કુસુમાંજલિ-દાળ.

નિર્મલજળ કલશે ન્હવડાવે, વસ અમૃત્તણ અંગ ધરાવે
॥ કુસુમાંજલિ મેલો આદિજિજ્ઞંદા ॥
સિદ્ધ સ્વરૂપી અંગ પખાલી, આતમ નિર્મળ હુંઈ સુકમાળી. ॥ કું ॥ ૪ ॥

ગાથા-આર્યા ગીતિ-દાળ.

મયકુંદ ચપખાદઈ, કરાતાઈપુષ્ક પંથ વણ્ણઈ ॥
જગનાહ ન્હવણ મમયે, દેવ કુસુમાંજલિ દિતિ. ॥ ૫ ॥
॥ નમોઽર્હતસિદ્ધાચાર્યોપાધ્યાયમર્વસાધુભ્યઃ ॥

કુસુમાંજલિ-દાળ.

રયણ સિંહામન જિન થાપીએ, કુસુમાંજલિ પ્રભુ
ચરણે દિએ કુસુમાંજલિ મેલો શાન્તિ નિષ્કંદા. ॥ ૬ ॥

દોહા.

જિણુ તિહુંકાલય સિદ્ધની, પડિમા ગુણ ભંડાર;
તસુ ચરણે કુસુમાંજલિ, ભવિક દૂરિત હરનાર.

॥ ૭ ॥

॥ નમોડર્હત્સિદ્ધચાર્યોપાધ્યાયસર્વસાધુભ્યઃ ॥

કુસુમાંજલિ-ઢાળ

કૃશ્નાગર વર ધૂપ ધરીજે, સુગંધકર કુસુમાંજલિ દીજે,
કુસુમાંજલિ મેલો નેમિ જિણુંદા.

॥ ૮ ॥

ગાથા-આર્યા ગીતિ.

જસુપરિમલ ઘલદહદિસિ, મહુંકરઝંકાર સદસંગીયા;
જિણુ ચરણોવરિમુક્કા, ચુરનર કુસુમાંજલિ સિદ્ધા.

॥ ૯ ॥

॥ નમોડર્હત્સિદ્ધાચાર્યોપાધ્યાયસર્વસાધુભ્યઃ ॥

કુસુમાંજલિ-ઢાળ

પાસ જિણુસર જગ જયકારી, જલ થલ કુલ ઉદક કર ધારી,
કુસુમાંજલિ મેલો પાર્શ્વજિણુંદા.

॥ ૧૦ ॥

દોહા

મૂકે કુસુમાંજલિ સુરા, વીરચરણ સુકુમાલ;

તે કુસુમાંજલિ ભવિકનાં, પાપ હરે ત્રણ કાળ. ॥ નમો ॥ ૧૧ ॥

કુસુમાંજલિ-ઢાળ

વિવિધ કુસુમ વર જાતિ ગહેવી, જિનચરણે પણમંત ઠવેવી;

કુસુમાંજલિ મેલો વીર જિણુંદા. ॥ ૧૨ ॥

વસ્તુ છંદ.

નહેવણુકાળે નહેવણુકાળે, દેવદાણુવ સમુચ્ચિય, કુસુમાંજલિ તહિ સંઠવિય,
પસરંત દિસિ પરિમલ સુગંધિય, જિણુપયકમલે નિવેડેઈ, વિધ્ધહર જસ નામ
મેલો, અનંત ચઢવીસ જિન, વાસવ મલિય અસેસ, સા કુસુમાંજલિ સુહકરો,
ચઢવિહ સંઘ વિશેષ. કુસુમાંજલિ મેલો ચઢવીસ જિણુંદા. ॥ ૧૩ ॥

॥ નમોડર્હત્ ॥

કુસુમાંજલિ-ઢાળ

અનંત ચઢવીસી જિનજી બુહારં, વર્તમાન ચઢવીસી સંભારં,

કુસુમાંજલિ મેલો ચઢવીસ જિણુંદા. ॥ ૧૪ ॥

પંડિત શ્રી વીરવિજયજી કૃત

રેનાત્ર પૂજા.

પ્રથમ કળશ લઈ ઊભા રહેવું.

કાવ્યમ્ દુર્તાવલંબિત વૃત્તમ્

સરસ શાન્તિ સુધારસ સાગરં, શુચિતરં શુભરત્ન મહાગરં,
ભવિકપંકજ બોધ દિવાકરં, પ્રતિદિનં પ્રણમામિ જિનેશ્વરં. ॥ ૧ ॥
(અહીં પખાળ કરવો.)

દોહા.

કુમુભાભરણ ઉતારીને, પડિમા ધરિય વિવેક
મનજનપીઠે થાપીને, કરીએ જળ અભિષેક. ॥ ૨ ॥
(કુમુભાંજલિની થાળી લઈને ઊભા રહેવું.)

ગાથા. આર્યા ગીતિ

જિણુજમ્ભસમયે મેરૂ, સિંહરે રથણ કણુય કલસેહિં;
દેવામુરહિણકવિહ, તે ધન્ના જેહિં દિગ્ગેસિ ॥ ૩ ॥
(પ્રભુના જમણા અંગુઠે દાળ બોલીને કુમુભાંજલિ મૂકવી.)
॥ નમોઽર્હતસિદ્ધાચાર્યોપાધ્યાયમર્વસાધુભ્યઃ ॥

કુમુભાંજલિ-દાળ.

નિર્મલજળ કલથે નહવગવે, વસ્ર અમ્ભુલળ અંગ ધરાવે
॥ કુમુભાંજલિ મેલો આદિજિણુંદા ॥
સિદ્ધ સ્વરૂપી અંગ પખાલી, આતમ નિર્મળ હુઈ મુકુમાળી. ॥ ૩૦ ॥ ૪ ॥

ગાથા-આર્યા ગીતિ-દાળ.

મત્યકુંદ અપમલ્લહ, કમલમધુપુન્દ્ર પંચ વમણાઈ ॥
જગનાદ નહવણ અમયે, દેવા કુમુભાંજલિ દિતિ. ॥ ૫ ॥
॥ નમોઽર્હતસિદ્ધાચાર્યોપાધ્યાયમર્વસાધુભ્યઃ ॥

કુમુભાંજલિ-દાળ.

રથણ ગિંદામન જિન થાપીને, કુમુભાંજલિ પ્રભુ
ચરમે દિજે કુમુભાંજલિ મેલો શાન્તિ જિણુંદા. ॥ ૬ ॥

વસ્તુ છંદ

અવધિ નાણે અવધિ નાણે, ઉપના જિનરાજ, જગત જસ પરમાણુઆ, વિસ્તર્યા
વિશ્વજંતુ મુખકાર. મિથ્યાત્વ તારા નિર્ગળા, ધર્મઉદય પરભાતમુંદર, માતા પણ આનંદિયા,
જગતી ધર્મ વિધાન, જાણુંતી જગતિલક સમો, હોશે પુત્ર પ્રધાન. ॥ ૧ ॥

દોહા

શુભ લગ્ને જિન જનમિયા, નારકીમાં મુખ જ્યોત,
મુખ પામ્યા ત્રિભુવન જના, હુઓ જગત ઉદ્યોત. ॥ ૧ ॥

ઢાલ-કડખાની દેશી

સાંભળો કળશ જિન, મહોત્સવનો ઇંહાં, છપ્પન કુમરી દિશિ, વિદિશિ આવે તિહાં;
માય મુત નમીય, આનંદ અધિકો ધરે, અષ્ટ સંવર્ત, વાયુથી કચરો હરે. ॥૧॥

વૃષ્ટિ ગંધોદકે, અષ્ટ કુમરી કરે, અષ્ટ કલશા ભરી, અષ્ટ દર્પણુ ધરે;
અષ્ટ ચામર ધરે, અષ્ટ પંખા લહી, ચાર રક્ષા કરી, ચાર દિપક અહી. ॥૨॥

ધર કરી કેળના, માય મુત લાવતી, કરણુ શુચીકર્મ જળ, કળશે નહવરાવતી;
કુંસુમ પૂજી, અલંકાર પહેરાવતી, રાખડી ખાંધી જઈ, શયન પધરાવતી. ॥૩॥

નમીય કહે માય તુજ, ખાળ લીલાવતી, મેરૂ રવિ ચંદ્ર લગે, જીવને જગપતિ;
સ્વામી શુણુ ગાવતી, નિજ ઘર જાવતી, તેણે સમે ઇંદ્ર, સિંહાસન કંપતી ॥૪॥

ઢાલ-એકવીશાની દેશી

જિન જન્મ્યાજી, જિન વેળા જનની ધરે, તિણ વેળાજી, ઇંદ્રસિંહાસન થરહરે;
દાહિણોત્તરજી, જેતા જિન જનમે ચઢા, દિશિનાયકજી, સોહમ ઇશાન બેહુતદા. ॥૬॥

ત્રોટક છંદ

તદા ચિંતે ઇંદ્ર મનમાં, કોણુ અવસર એ બન્યો;
જિન જન્મ અવધિનાણે જાણી, હર્ષ આનંદ ઉપન્યો. ॥ ૧ ॥

સુઘોષ આદે ઘંટનાદે, ઘોષણા સુરમેં કરે;
સવિ દેવી દેવા જન્મ મહોત્સવે, આવને સુર ગિરવરે. ॥ ૨ ॥

(અહીં ઘંટ વગાડવો.)

એમ સાંભળીજી સુરવર કોડિ આવી મળે, જન્મ મહોત્સવજી, કરવા મેરૂ ઉપર ચલે;
સોહમપતિજી, બહુ પરિવારે આવીયા, માય જિનનેજી, વાંદી પ્રભુને વધાવીયા. ॥૩॥
(પ્રભુને ચોખાથી વધાવવા.)

દોહા.

મહાવિદેહે સપ્રતિ, વિહરમાન જિન વીશ,
ભક્તિ ભરે તે પૂજિયા, કરો સઘ મુજગીશ

॥ ૧૫ ॥

॥ નમોઽર્હતં ॥

કુસુમાંજલિ-દાણ

અપહરમડલિ ગીત ઉચ્ચારા, શ્રી શુભવીરવિજય જયકારા

કુસુમાંજલિ મેવો સર્વં જિજ્ઞાસા ॥ ૧૬ ॥

ઈતિ શ્રી કુસુમાંજલિય દાણ.

પછી સ્નાત્રીયા ત્રણ ખમાસમણ દેઈ જગચિતામણિનું ચૈત્યવટન ઠરી “નમુશ્ચુણ”
કહી જયવીયરાય પર્યાંત કહે પછી હાથ ધૂપી સુખજોશે બાધી કગશ લેઈ ભાભા રહીને
નીચે મુજબ કગશ કહે

અથ કલશ દોહા

મયવ જિજ્ઞેસર પાય નમિ, કલ્યાણક વિધિ તાસ,
વર્ણવતા સુણતા થકા, સઘની પૂજે આશ

॥ ૧ ॥

દાણ

સમકિત ગુણકાણે પરિણુમ્યા, વળી મતધર સયમ સુખ રમ્યા,
વીશ સ્થાનક વિધિયે તપ ઠરી, એસી ભાવદયા દીક્ષમા ધરી ॥ ૧ ॥

જે હોવે મુજ શક્તિ ઇસી, સવિ જીવ ઠરે શાસન રમી,
શુચિરસ હલતે તિકા બાધતા, તીર્યંકર નામ નિકાયતા ॥ ૨ ॥

સરાગથી સયમ આચરી, વચમા એક દેવનો ભવ કરી,
સ્થવી પન્નરમેત્રે અવતરે, મધ્યખડે પણુ રાજવી કુલે ॥ ૩ ॥

પટરાણી કુંખે ગુણનિવા, જેમ માનસરોવર હંસવૌ,
મુખ શય્યાયે રજની શેષે, ઉતરતા ચઢે સુપન દેષે ॥ ૪ ॥

દાણ સ્વપ્નની

પહેલે ગજવર દીઠો, બીજે વૃષભ પઈઠો, ત્રીજે કેશરી સિંહ, ચોથે લક્ષ્મી અગિહ
॥ ૧ ॥ પાંચમે કુલની માળા છડે ચદ્ર વિગાળા, રવિ રાતો ધ્વજ મહે ટો, પૂરણ કગશ
નહી છેટો ॥ ૨ ॥ દશમે પદ્મ મરાવર, અગિનારમે ગત્યાકર ભુવનવિમાન રતનજી,
અગ્નિશિખા ધૂમવર્ણ ॥ ૩ ॥ સ્વપ્ન લઈ જઈ શયને ભાસે, રાજા અર્થ પ્રકાશે, પુત્ર
તીર્યંકર ત્રિભુવન નમશે, સઘન મનોરથ ફળશે ॥ ૪ ॥

વસ્તુ છંદ

અવધિ નાણે અવધિ નાણે, ઉપના જિનરાજ, જગત જસ પરમાગુઆ, વિન્તર્યા
વિન્તર્યુતુ સુખકાર. મિત્યાત્મ તારા નિર્ગળા, ધર્મદિવ્ય પરનાતમુંદર, માતા પણુ આનંદિયા,
અમતી ધર્મ વિધાન, જાણુંતી જગતિસક સંગો, હોશે પુત્ર પ્રધાન. ॥ ૧ ॥

દોહડા

શુભ લગ્ને જિન જનમિયા, નારકીમાં શુભ જ્યોત,
શુભ પામ્યા ત્રિભુવન જના, હુજો જગત ઉદ્યોત. ॥ ૧ ॥

દાસ-કડખાની દેશી

સાંભળો કળશ જિન, મહોત્સવનો છંડાં, છપ્પન કુમરી દિશિ, વિદિશિ આવે તિહાં;
માય સુત નમીય, આનંદ અધિકો ધરે, અષ્ટ સંવર્ત, વાયુથી કચરો હરે. ॥૧॥

વૃષ્ટિ ગંધોદકે, અષ્ટ કુમરી કરે, અષ્ટ કલશા ભરી, અષ્ટ દર્પણુ ધરે;
અષ્ટ આમર ધરે, અષ્ટ પંખા લહી, આર રક્ષા કરી, આર દિપક ગ્રહી. ॥૨॥

ધર કરી કેળના, માય સુત લાવતી, કરણુ શુચીકર્મ જળ, કળશે ન્હવરાવતી;
કુસુમ પૂજી, અલંકાર પહેરાવતી, રાખડી ખાંધી જઈ, શયન પધરાવતી. ॥૩॥

નમીય કહે માય તુજ, જાળ લીલાવતી, મેરૂ રવિ ચંદ્ર લગે, હવળે જગપતિ;
સ્વામી શુણુ ગાવતી, નિજ ધર જાવતી, તેણે સમે ઇંદ્ર, સિંહાસન કંપતી ॥૪॥

દાસ-એકવીશાની દેશી

જિન જન્મ્યાજી, જિન વેળા જનની ધરે, તિણ વેળાજી, ઇંદ્રસિંહાસન ચરહરે;
દાહિજોત્તરજી, જેતા જિન જનમે યદા, દિશિનાયકજી, સોહમ ઇશાન ગેહુતદા. ॥૬॥

ત્રોટક છંદ

તદા ત્રિતે ઇંદ્ર મનમાં, કોણુ અવસર એ જન્યો;
જિન જન્મ અવધિનાણે જાણી, હર્ષ આનંદ ઉપન્યો. ॥ ૧ ॥

સુઘોષ આદે ઘંટનાદે, ઘોષણા સુરમે કરે;
સવિ દેવી દેવા જન્મ મહોત્સવે, આવળે સુર ગિરવરે. ॥ ૨ ॥

(અહીં ઘંટ વગાડવો.)

એમ સાંભળીજી સુરવર કોડિ આવી મળે, જન્મ મહોત્સવજી, કરવા મેરૂ ઉપર ચલે;
સોહમપતિજી, બહુ પરિવારે આવીયા, માય જિનનેજી, વાંદી પ્રભુને વધાવીયા. ॥૩॥

(પ્રભુને ચોખાથી વધાવવા.)

ત્રોટક

વધાવી બોલે હે રત્નકુક્ષી, ધારિણી તુજ સુત તણો,
હું શકે મોહમ નામે કરશું, જન્મ મહોત્સવ અતિ ધણો;
એમ કહિ જિન પ્રતિજિંબ સ્થાપી, પંચ રુપે પ્રભુ ગ્રહી,
દેવ દેવી નાચે હર્ષ સાચે, સુરગિરિ આત્મા વહી.

॥ ૪ ॥

ઢાલ

મેરૂ ઉપરજી, પાંડુક વનમે ચિહું દિશે,
શિલા ઉપરજી, મિંહામન મન ઉલ્લમે;
તિહાં બેસીજી, શકે જિનખેળે ધર્યા,
હરિ ત્રેશકજી, બીજા તિહાં આવી મળ્યા.

॥ ૫ ॥

ત્રોટક

મળ્યા ચોસઠ સુરપતિ તિહાં, કરે કળશ અડ ભાતિના,
માગધાદિ જળ તીર્થ ઔષધિ, પૂપ વળી ગહુ ભાતિના;
અચ્યુતપતિએ હુકમ કીનો, સાંભળો દેવા સવે,
ખીર જલધિ ગંગાનીર લાવો, ઝટિતિ જિન મહોત્સવે

॥ ૬ ॥

ઢાલ-વિવાહલાની દેશી

સુર સાંભળીને સંચરીયા, માગધ વરદામે ચલીયા;
પદ્મદ્રહ ગંગા આવે, નિર્મળ જશ કળશા ભરાવે.

॥ ૧ ॥

તીરથ જળ ઔષધિ લેતા, વળી ખીરસમુદ્રે ભતા;
જળકળશા ગહુલ ભરાવે, ફૂલ ચંગેરી થાળા લાવે.

॥ ૨ ॥

સિંહાસન આમર ધારી, પૂપધાણ્યાં રકેળી સારી;
સિદ્ધાંતે ભાખ્યાં જેહ, ઉપકરણ મિલાવે તેહ.

॥ ૩ ॥

તે દેવા સુરગિરિ આવે, પ્રભુ દેખી આનંદ પાવે;
કળશાદિક મહુ તિહાં ઠાવે, ભકતે પ્રભુના ગુણ ગાવે.

॥ ૪ ॥

ઢાલ રાગ ધનાશ્રી

આતમભક્તિ મળ્યા કેઈ દેતા, કેતા મિત્તનું ભઈ,
નારી પ્રેર્યા વળી નિજ કુલવટ, ધર્મી ધર્મ ગળાઈ,
એઈસ, બંતર, ભુવનપતિના, વૈમાનિક સૂર આવે,
અચ્યુતપતિ, હુકમે ધરી કળશા, અરિહાને નવરાવે.

॥ આ૦ ॥ ૧ ॥

અઠ નતિ કળશા પ્રત્યેકે, આઠ આઠ સહસ પ્રમાણે,
ચઉસઠ સહસ હુઆ અભિષેકે, અઢીસેં ગુણ કરી નાણે;
સાઠ લાખ ઉપર એક કોડિ, કળશાનો અધિકાર,
બાસઠ ઇંદ્ર તણા તિહાં બાસઠ, લોકપાલના ચાર. ॥ આ૦ ॥ ૨ ॥

ચંદ્રની પંક્તિ છાસઠ છાસઠ, રવિશ્રેણિ નરલોકે,
ગુરુસ્થાનક સુર કેરો એક જ, સામાનિકનો એકો;
સોહમપતિ ઇશાનપતિની, ઇંદ્રાણીના સોલ,
અસુરની દશ ઇંદ્રાણી નાગની, બાર કરે કલ્લોલ. ॥ આ૦ ॥ ૩ ॥

બેઠસ વ્યંતર ઇંદ્રની ચઉચઉ, પર્ષદા ત્રણનો એકો,
કટકંપતિ અંગરક્ષક કેરો, એક એક સુવિવેકો;
પરચુરણ સુરનો એક છેલ્લો, એ અઢીસેં અભિષેકો,
ઇશાનઇંદ્ર કહે મુજ આપો, પ્રભુને ક્ષણ અતિરેકો. ॥ આ૦ ॥ ૪ ॥

તવ તસ બોળે ઠવી અરિહાને, સોહમપતિ મનરંગે,
વૃષભરૂપ કરી શ્રૃંગ જળે ભરી, નહવણ કરે પ્રભુઅંગે;
પુષ્પાદિક પૂજને છાંટે, કરી કેસર રંગ રોલે,
મંગળ દીવો આરતિ કરતાં, સુરવર જયજય બોલે. ॥ આ૦ ॥ ૫ ॥

ભેરી ભૂંગલ તાલ બબવત, વળિયા જિન કરધારી,
જનની ધર માતાને સોંપી, એણીપરે વચન ઉચ્ચારી;
પુત્ર તુમારો સ્વામી હમારો, અમ સેવક આધાર,
પંચધાવી રંભાદિક સ્થાપી, પ્રભુ ખેલાવણહાર. ॥ આ૦ ॥ ૬ ॥

બત્રીશ કોડિ કનક મણિ માણિક, વસ્ત્રની વૃષ્ટિ કરાવે,
પૂરણ હર્ષ કરેવા કારણ, દ્વીપ નંદીસર ભવે;
કરીય અઠ્ઠાઈ ઉત્સવ દેવા, નિજ નિજ કલ્પ સધાવે,
દીક્ષા દેવલને અભિલાષે, નિતનિત જિન ગુણગાવે. ॥ આ૦ ॥ ૭ ॥

તપગચ્છ ઇસર સિંહ સૂરિસર, કેરા શિષ્ય વડેરા,
સત્યવિજય પન્થાસતણે પદ, કપૂરવિજય ગંભીરા;
ખિમાવિજય તસ સુજસવિજયના, શ્રી શુભવિજયસવાયા,
પંડિત વીરવિજય શિષ્યે જિન, જન્મ મહોત્સવ ગાયા. ॥ આ૦ ॥ ૮ ॥

ઉત્કૃષ્ટા એકસોને સિતેર, સંપ્રતિ વિચરે વીશ,
અતીત અનાગત કાળે અનંતા, તીર્થંકર જગદીશ;

સાધારણ એ કળશ જે ગાવે, શ્રીશુભવીર સવાઈ,

મંગળલીલા મુખભર પાવે, ઘરઘર હૃદય વધાઈ. ॥ આ૦ ॥ ૯ ॥

અહીં કળશાભિષેક કરીએ પછી દુધ, દહીં, ઘૃત, જળ અને ચર્કરા એ પંચામૃતનો પખાલ કરીને પછી પૂજા કરીને ફૂલ ચઢાવીએ. પછી લૂણ ઉતારી આરતી ઉતારવી પછી પ્રતિમાજીને આડો પડદો રાખી સ્નાત્રીયાએ પોતાના નવ અંગે કંકુના ચાંદા કરવા, પછી પડદો કાઢી નાખી મંગલ દીવો ઉતારવો.

અથ શ્રી પદ્મવિજયજી કૃત શ્રી નવપદજીની પૂજા પ્રારંભ.

પ્રથમ શ્રી અરિહંત પદ પૂજા

દોહા

શ્રુતદાયક શ્રુત દેવતા, વંદ્ય જિન ચોવીશ;	૧
શુણુ સિદ્ધચક્રના ગાવતાં, જગમાં હોય જગીશ.	
અરિહંત સિદ્ધ સૂરિ નમુ', પાકકે મુનિ શુણુધામ;	
દંસણુનાણુ ચરણુ વક્ત્રી, તપ શુણુ માંહે ઉદામ.	૨
ધર્મ નવપદ ભક્ષિત કરી, આરાધો નિત્યમેવ;	
જેહથી ભવ દુઃખ ઉપશમે, પામે શિવ સ્વયમેવ.	૩
તે નવપદ કાંઈ વરણુવું, ધરતો ભાવ ઉદ્ધામ;	
શુણુગણુ શુણુ ગાતાં ચક્રાં, લહીયે જ્ઞાન પ્રકાશ.	૪
પ્રતિષ્ઠા કલ્પે કહી, નવપદ પૂજા સાર;	
તેણે નવપદ પૂજા ભણું, કરતો ભક્ષિત ઉદાર.	૫

ઢાળ રાગ ભૈરવ.

પ્રથમ પદ જિનપતિ, ગાઈએ શુણુતતિ, પાઈએ વિપુલ ફૂલ સહજ આપ;	૧
નામ ગોત્રજ મુખ્યાં, કર્મ મહા નિર્જન્યાં, બધ ભવ સંતતિ બંધ પાપ.	
એક વર રૂપમાં વરણુ પાંચે હોયે, એક તુજ વણું તે જગ ન માયો;	
એક તિમ શ્લોકમાં વરણુ ભવીશ હોયે, એક તુજ વણું કિણુહી ન ગવાયો.	૨
વાચ શુણુ અનિશયા, પાટીદેશ મયા, બાદ્ય પણુ એ શુણુ કુણે ન ગવાયા;	
કેવલ નાણુ તહ કેવળ દંમણુ, પમુહ અભયંતરા જિન ખપાયા,	
તેહ મુહ પદ્મથી કેમ કહાયા.	૩

દોહા

નિન ગુણુ અનંત અનંત છે, વાચ્ય કમ મિત દીહ;
બુદ્ધિ રહિત શક્તિ વિકળ, કેમ કહું એકણુ છહ.

૧

હાળ. રાગ દેશાખ

ભાવ ધરી ભવિ પૂજ્યે, તિગ અડપણુ ભેય;
તિમ સત્તર ભેદે કરી, પૂજો ગત ખેય.
ધગવીશ અડસય ભેદથી, નિન ભાવ સંભારી;
પૂજો પરિગલ ભાવશું, પ્રભુ આણુકારી.
પૂજા કરતાં પૂજ્યની, પૂજ્ય પોતે થાવે,
તુઝ પદ પદ્મ સેવક તિણે, અક્ષય પદ પાવે.

ભા૦ ૧

ભા૦ ૨

ભા૦ ૩

ઇતિ પ્રથમ પદ પૂજા

દ્વિતીય શ્રી સિદ્ધપદ પૂજા

દોહા

સિદ્ધ સ્વરૂપી જે થયા, કર્મ મેલ સવિ ધોય;
જેહ થશે ને થાય છે, સિદ્ધ નમો સહુ ટોય.

૧

હાળ-પારી રે જાતિનું કુલ સરગથી. એ દેશી.

નમો સિદ્ધાણું હવે પદ જીજે, જે નિજ સંપદ વરીયા,
જ્ઞાન દર્શન અનંત ખજાનો, અવ્યાખાધ મુખ દરિયા કે;
સિદ્ધ બુદ્ધ કે સ્વામી નિજ રામી કે, હારે વાલા પ્રણમો નિજ ગુણ કામી રે,
ગુણ કામી ગુણ કામી ગુણવંતા, જે વચનાતીત હુઆ રે. એ આંકણી
ક્ષાયિક સમકિત ને અક્ષય સ્થિતિ, જેહ અરૂપી નામ;
અવગાહન અગુરુલધુ જેહની, વીર્ય અનંતનું ધામ કે.
ધર્મ અડકર્મ અભાવે અડ ગુણ, વલી ધગતિસ કહેવાય;
વળી વિશેષે અનંત અનંતગુણ, નાણુનયણુ નિરખાય, નિત્ય નિત્ય વંદના થાય કે.

સિ૦ ૨

સિ૦ ૩

દોહા.

જિહાં નિજ એક અવગાહના, તિહાં નમું સિદ્ધ અનંત;
ફરસિત દેશ પ્રદેશને, અસંખ્ય ગુણા ભગવંત.

૧

હાળ. રાગ રાગ.

સિદ્ધ ભજે ભગવંત, પ્રાણી પૂર્ણાનંદી.
લોકાલોક લહે એક સમયે, સિદ્ધ વધુ વરકંત.

સિદ્ધ૦

પ્રાણી૦

અજ અપિનારી અક્ષય અજરામર, સ્વદ્રવ્યાદિક વંત.	પ્રાણી૦
વર્ણ ન ગંધ રસ નહી ફરસ ન, દીર્ઘ હ્રસ્વ ન હૂંત.	પ્રાણી૦
નહી સૂક્ષ્મ બાદર ગત વેદી, ત્રસ થાવર ન કહંત.	પ્રાણી૦
અકોહી અમાની, અમાથી, અલોભી, શુણ અનંત ભદંત.	પ્રાણી૦
પદ્મવિજય નિત્ય સિદ્ધ સ્વામીને, લગિ લગિ લગિ પ્રણમંત.	પ્રાણી૦

ઈતિ દ્વિતીય પદ પૂજા.

તૃતીય શ્રી આચાર્ય પદ પૂજા

દોહા

પડિમા વહે વલિ તપ કરે, ભાવના ભાવે બાર;
નમીયે તે આચાર્યને, પાલે પંચાચાર.

૧

દાળ-સંભવ જિનવર વિનતિ. એ દેશી.

આચારજ ત્રીજે પદે, નમીયે જે ગચ્છ ધોરી રે;
ઈન્દ્રિય તુરંગમ વશ કરે, જે લહી જ્ઞાનની દોરી રે.
શુદ્ધ પ્રકૃપણ શુણ થકી, જે જિનવર સમ ભાખ્યા રે;
છત્રીશ છત્રીશી શુણે, શોભિત સમયમાં દાખ્યા રે.
ઉત્કૃષ્ટા ત્રીજે ભવે, પામે અવિચળ ઠાણ રે;
ભાવાચાર્ય વંદના, કરિયે અર્ધ સાવધાન રે.

આ૦ ૧

આ૦ ૨

આ૦ ૩

દોહા.

નવ વિધ બ્રહ્મ ગુણિ ધરે, વર્જે પાપ નિયાણ;
વિહાર કરે નવ કલ્પ નવ, સૂરિ તત્વના ભણ.

૧

દાળ-રાગ બિહાગડો; મુજ ઘર આવજો રે નાથ. એ દેશી.

સત્તાવીશ શુણ સાધુના, શોભિત જસ શરીર;
નવ કોટી શુદ્ધ આહાર લે, ઈમ શુણ છત્રીયે ધાર.
ભવીજન ભાવશું નમો આજ, જિમ પામો અક્ષયરાજ. ભવિં એ આંકણી.
જે પ્રગટ કરવા અતિ નિપુણ, વર લખિ અઘ્ઘાવીશ;
અકવિધ પ્રભાવક પલું ધરે, એ સૂરિ શુણ છત્રીય.
તજે ચૈદ અંતર અંથીને, પરિસહ છતે બાવીશ;
કહે પદ્મ આચાર્ય નમો, બહુ સૂરિ શુણ છત્રીય.

ભવિં ૨

ભવિં ૩

ઈતિ તૃતીય પદ પૂજા

ચતુર્થ શ્રી ઉપાધ્યાયપદ પૂજા

દોહા.

ચોથે પદ પાઠક નમું, સકળ સંઘ આધાર;
ભણે ભણાવે સાધુને, સમતા રસ ભંડાર.

૧

ઢાલ-રાગ વસંત. તું તો જિન ભજ વિલંબ ન કર હો હોરીકે ખેલધ્યા. એ દેશી

તું તો પાઠક પદ મન ધર હો, રંગીલે જીઉરા;

રાય રાંકે જસુ નિકટ આવે, પણ જસ નહિ નિજ પર હો.

રંગી૦ ૧

સારણાદિક ગચ્છ માંહે કરતાં, પણ રમતા નિજ ધર હો.

રંગી૦ ૨

દ્વાદશાંગ સનઝાય કરણકું, જે નિશદિન તત્પર હો.

રંગી૦ ૩

એ ઉવનઝાય નિર્યામક પામી, તું તો ભવસાયર સુખે તર હો.

રંગી૦ ૪

જે પરવાદિ મતંગજ કેરો, ન ધરે હરિ પરે ડર હો.

રંગી૦ ૫

ઉત્તમ ગુરુ પદ પદ્મ સેવનસે, પકડે શિવ વધૂ કર હો.

રંગી૦ ૬

દોહા

આચારજ મુખ આગલે, જે યુવરાજ સમાન;

નિદ્રા વિકથા નવિ કરે, સર્વ સમય સાવધાન.

૧.

ઢાળ-જિન વચને વૈરાગીયો હો ધનના. એ દેશી

નમો ઉવનઝાયાણું જપો હો મિત્તા, જેહના ગુણ પચવીશ રે એકાગર ચિત્તા;
એ પદ ધ્યાવો ખે.

એ પદ ધ્યાવો ધ્યાનમાં રે મિત્તા, મૂકી રાગને રીશ રે.

એકા૦ ૧

અંગ ઇચ્છાર પૂર્વધરા હો મિત્તા, પરિસહ સહે બાવીશ;

ત્રણ્ય ગુપ્તિ ગુપ્તા રહે હો મિત્તા, ભાવે ભાવન પચવીશ રે.

એકા૦ ૨

અંગ ઉપાંગ સોહામણા હો મિત્તા, ધરતાં જેહ ગુણીશ;

ગણતાં સુખ પદ પદ્મથી હો મિત્તા, નંદી અણુયોગ જગીશ રે.

એકા૦ ૩

ઈતિ ચતુર્થ પદ પૂજા.

પંચમ શ્રી સાધુપદ પૂજા

દોહા.

હવે પંચમ પદે મુનિવરા, જે નિર્મમ નિઃસંગ;

દિન દિન કંચનની પરે, દીસે ચદતે રંગ.

૧

ઢાળ-રાગ વસંત. મો મન લવન વિલાસ સાધ્યાં. મો મન એ દેશી
 મુનિવર પરમ દયાળ ભવિયાં, મુનિં તુમે પ્રણમોને ભાવ વિશાલ, ભં મું એ આં
 કુદરી સંબલ મુનિવર ભાખ્યા; આહાર દોષ ટાલે ગિયાલ; ભં મું
 ણાદ્ય અભ્યંતર પરિગ્રહ છાંડી, જિણે છાંડી સવિ જંબલ. ભં મું ૧
 જિણે એ ઋપિનું શરણ કર્યું તિણે, પાણી પહેલી ણાંધી પાલ; ભં મું
 જ્ઞાન ધ્યાન કિરિયા સાધંતા, કાઢે પૂર્વના કાલ. ભં મું ૨
 સંયમ સત્તર પ્રકારે આરાધે, જી જીવના પ્રતિપાલ; ભં મું
 ઈમ મુનિ ગુણ ગાવે તે પહેરે, સિદ્ધ વધૂ વરમાલ. ભં મું ૩

દોહા.

પાંચે ઈંદ્રિય વશ કરે, પાલે પંચાચાર,
 પંચ સમિતિ સમતા રહે, વંદે તે અણુગાર. ૧

ઢાળ-ગિરિરાજકું સદા મોરી વંદના રે. એ દેશી.

મુનિરાજકું સદા મોરી વંદના રે.
 લોગ વચ્ચા તે મનશુ' ન ઇચ્છે, નાગ જ્યું હોય અગંધના રે; મુનિં
 પરિગ્રહ ઉપસર્ગે સ્થિર રહેવે, મેડૂ પડે નિકંપના રે. મુનિં ૧
 ઇચ્છા મિચ્છા આવસિયા નિસિહિયા, તહકારને વલિ છંદના રે; મુનિં
 પૃચ્છા પ્રતિપૃચ્છા ઉપસંપદા, સમાચારી નિમંતના રે. મુનિં ૨
 એ દશવિધ સામાચારી પાલે, કહે પદ્ય લેઉં તસે ભામણા રે; મુનિં
 એ રૂપિરાજ વંદનથી હોવે, લવલવ પાપ નિકંદના રે. મુનિં ૩

ઇતિ પંચમ પદ પૂર્ણ.

પદ્મ શ્રી દર્શનપદ પૂર્ણ.

દોહા.

સમકિત વિણ નવ પૂરવી, અજ્ઞાની કહેવાય;
 સમકિત વિણ સંસારમાં, અરહો પરહો અથડાય. ૧

ઢાળ-રાગ સારંગ

પ્રભુ નિર્મલ દર્શન કીલ્લએ; એ આંકણી.
 આતમજ્ઞાનકો અનુભવ દર્શન, સરસ સુધારસ પીલ્યે. પ્રં ૧
 જસ અનુભવ અનંત પરિચટ્ટા, ભવ સંસાર સદુ છીલ્યે; પ્રં
 લિન્ન મુદૂત દર્શન ફરસનતે, અર્ધ પરિચટ્ટે સીઝીયે. પ્રં ૨

જેહથી હોવે દેવ ગુરુ કુનિ, ધર્મ રંગ અહીંમિજીયે; ૫૦
ધર્મ્યો ઉત્તમ દર્શન પામી, પદ્મ કહે શિવ લીજીયે. ૫૦ ૩

દોહા

સમકિતી અઠ પવયણ ધણી, પણ જ્ઞાની કહેવાય;
અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્તમાં, સકલ કર્મ મલ જાય. ૧

દાળ-ધન્ય ધન્ય સંપ્રતિ સાચો રાજા. ઐ દેશી

સમ્યક્ દર્શન પદ તુમે પ્રણમો, જે નિજ ધૂર ગુણ હોય રે;
ચારિત્ર વિણ લહે શાશ્વત પદવી, સમકિત વીણ નહિ કોય રે. સમ્યં ૧
સદ્ગુણા ચઉ લક્ષણ દૂષણ, ભૂષણ પંચ વિચારો રે;
જયણા ભાવણા ઠાણ આગારા, પદે પદે તાસ પ્રકારો રે. સમ્યં ૨
શુદ્ધિ લિંગ ત્રણ આઠ પ્રભાવક, દશ વિધ વિનય ઉદારો રે;
ધર્મ સહસ્રક લેહે અલંકરિયો, સમકિત શુદ્ધ આચારો રે. સમ્યં ૩
કેવળી નિરખીત સૂક્ષ્મ અરૂપી, તે જેહને ચિત્ત વસીયો રે;
જિન ઉત્તમ પદ પદ્મની સેવા, કરવામાં ઘણું રસિયો રે. સમ્યં ૪

ઈતિ પદ્મપદ પૂજા

સપ્તમ શ્રી જ્ઞાનપદ પૂજા

દોહા

નાણુ સ્વભાવ જે જીવનો, સ્વપર પ્રકાશક તેહ;
તેહ નાણુ દીપક સમું, પ્રણમો ધર્મ સનેહ. ૧

દોહા-નારાયણની દેશી. જિમ મધુકર મન માલતી રે. ઐ દેશી.

નાણુ પદારાધન કરો રે, જેમ લહો નિર્મળ નાણુ રે; લવિક જન;
શ્રદ્ધા પણ થિર તો રહે રે, જો નવતત્ત્વ વિનાણુ રે. લવિં નાં ૧
અજ્ઞાની કરશે કિશ્યું રે, શું લહેશે પુણ્ય પાપ રે; લવિં
પુણ્ય પાપ નાણી લહે રે, કરે નિજ નિર્મળ આપ રે. લવિં નાં ૨
પ્રથમ જ્ઞાન પછી દયા રે; દશવૈકલિક વાણુ રે; લવિં
લેહે એકાવન તેહના રે, સમજો ચતુર સુભણુ રે. લવિં નાં ૩

દોહા

બહુ કોડયો વરસે ખપે, કર્મ અજ્ઞાને જેહ;
જ્ઞાની શ્વાસોશ્વાસમાં, કર્મ ખપાવે તેહ.

દાળ-હો મતવાળે સાજનાં. ઓ દેશી

નાણુ નમો પદ સાતમે, જેહથી બાણે દ્રવ્ય લાવ; મેરે લાલ.

બાણે જ્ઞાન ક્રિયા વળી, તિમ ચેતનને જડ લાવ.

મેરે નાણુ ૧

નરક સરગ બાણે વળી, બાણે વલિ મોક્ષ સંસાર;

મેરે

હૈય જ્ઞેય ઉપાદેય લહે, નિશ્ચય ને અવહાર.

મેરે નાણુ ૨

નામ ઠવણુ દ્રવ્યલાવ જે, વલિ સગનયને સમભંગ;

મેરે

જિન મુખ પદ્મ દ્રહ થકી, લહો જ્ઞાન પ્રવાહ સુગંગ.

મેરે નાણુ ૩

ઈતિ સમ્પદ પૂજા

અષ્ટમ શ્રી ચારિત્રપદ પૂજા

દોહા.

ચારિત્ર ધર્મ નમો હવે, જે કરે કર્મ નિશાધ;

ચારિત્ર ધર્મ જસ મન વસ્યો, સદ્ગો તમ અવળોધ.

૧

દાળ-દુકં અને તોડા વચે રે, મેંદી કેરો છોડ. મેંદી રંગ લાગ્યો. ઓ દેશી

ચારિત્રપદ નમો આઠમે રે, જેહથી લવ લય બાય. સંયમ રંગ લાગ્યો.

સત્તર લેહ છે જેહના રે, સીતેર લેહ પણુ થાય.

સંયમ ૧

સુમતિ ગુપ્તિ મહાન્નત વલી રે, દશ ખંત્યાદિક ધર્મ;

સંયમ

નાણુ કારય વિરતિય છે રે, અનુપમ સમતા ધર્મ.

સંયમ ૨

બાર કપાય ક્ષય ઉપશમે રે, સર્વ વિરતિ ગુણઠાણ;

સંયમ

સંયમ ઠાણુ અસંખ્ય છે રે, પ્રણમો ભવિક સુબાણ.

સંયમ ૩

દોહા

હરિકેશી સુનિ રાણ્યો, ઉપન્યો કુળ ચંડાળ;

પણુ નિત્ય સુર સેવા કરે, ચારિત્ર ગુણ અસરાળ.

૧

દાળ-સાહિબ કળ મિલે, સસનેહી ખ્યારો હો, સાં ઓ દેશી.

સંયમ કળ હી મિલે, સસનેહી ખ્યારો હો. સંયમ

ઓ આંકણી

યું સમકિત ગુણ ઠાણુ ગબ્દારા, આતમસે કરત બિચારા હો.

સંયમ ૧

દોષ બહેતાળીશ શુદ્ધ આહારા, નવકલ્પી ઉગ્ર વિહારા હો.

સંયમ ૨

સહસ તેવીશ દોષ રહિત નિહારા, આવશ્યક દોષ વારા હો.

સંયમ ૩

પરિસહ સહનાદિકે પરકારા, એ સળ હે જ્યહારા હો.	સંયં ૪
નિશ્ચય નિજ ગુણ વરણ ઉદારા, લહત ઉત્તમ ભવ પારા હો.	સંયં ૫
મોહાદિકે પરભાવસેં ન્યારા, દુગ નય સંયુત સારા હો.	સંયં ૬
પદ્મ કહે ઈમ સુણી ઉજમાળા, લહે શિવવધૂ વર હારા હો.	સંયં ૭

ઈતિ અષ્ટમપદ પૂજા.

નવમ શ્રી તપપદ પૂજા.

દોહા

દ્રઢપ્રહારી હત્યા કરી, ક્રીધા કર્મ અઘોર;
તો પણ તપના પ્રભાવથી, કાઢ્યા કર્મ કઠોર.

૧

દાળ—પુરુષોત્તમ સમતા છે તાહરા ઘટમાં. એ—દેશી

તપ કરિયે સમતા રાખી ઘટમાં,	તપં ૦
તપ કરવાલ કરાલ લે કરમાં, લડીએ કર્મ અરિભટમાં.	તપં ૧
ખાવત પીવત મોક્ષ જે માને, તે સિરદાર બહુજટમાં.	તપં ૨
એક અચરિત્ત પ્રતિશ્રોતે તરતાં, આવે ભવસાયર તટમાં.	તપં ૩
કાલ અનાદિકો કર્મ સંગતિથે, જીવ પડીયો જ્યું ખટપટમાં.	તપં ૪
તાસ વિયોગ કરણ એ કરણું, જેણે નવિ ભમીયે ભવતટમાં.	તપં ૫
હોયે પુરાણ તે કર્મ નિજજરે, એ સમ નહિ સાધન ઘટમાં.	તપં ૬
ધ્યાન તપે સવિ કર્મ જલાઈ, શિવવધૂ વરિયે ઝટપટમાં.	તપ. ૭

દોહા.

વિધન ટળે તપ ગુણ થકી, તપથી નય વિકાર;
પ્રશંસ્યો તપ ગુણ થકી, વીર ધન્નો અણુગાર.

૧

દાળ—સચ્ચા સાંઈ હો કંકા નેર બળયા હો. એ દેશી.

તપસ્યા કરતાં હો કંકા નેર બળયા હો, એ આંકણી.
ઉજમણાં તપ કેરાં કરતાં, શાસન સોહ ચઢાયા હો;
વીર્ય ઉઘાસ વધે તેણે કારણ, કર્મ નિજજરા પાયા.

તપં ૧

અડસિદ્ધિ અણિમા લઘિમાદિકે, તિમ લદ્ધિ અડવીસા હો;
વિષ્ણુકુમારાદિકે પરે જગમાં, પામત જયત જગીશા. તપ૦ ૨

ગીતમ અદ્યાપદ ગિરિ ચડિયા, તાપસ આહાર કરાયા હો;
જે તપ કમ નિકાચિત તપવે, ક્ષમા સહિત મુનિરાયા. તપ૦ ૩

સાડા આર વર્ષ જિન ઉત્તમ, વીરજી ભૂમિ ન ઠાયા હો;
ઘોર તપે કેવળ લક્ષ્યા તેહના, પદ્મવિજય નમે પાયા. તપ૦ ૪

ઇતિ નવમ પદ પૂજા

કલશ. રાગ ધનાશ્રી.

આજ માહારે ત્રિભુવન સાહેબ તૂઠો, અનુભવ અમૃત વૂઠો;
શુણિ અનુયાયી ચેતના કરતાં, કિશું અ કરે મોહ રૂઠો.
લવિ પ્રાણી હો. આ૦ ૧

એ નવપદનું ધ્યાન ધરંતા, નવ નિધિ રૂદ્ધિ ઘરે આવે;
નવ નિયાણાનો ત્યાગ કરીને, નવ ક્ષાયિક પદ પાવે. લ૦ આ૦ ૨

વિજયસિંહસૂરિ શિષ્ય અનુપમ, ગીતારથ શુણુ રાગી;
મત્યવિજય તસ શિષ્ય વિભુધવર, કપૂરવિજય વડલાગી. લ૦ આ૦ ૩

તાસ શિષ્ય શ્રી ખિમાવિજયવર, જિનવિજય પન્થાસ;
શ્રી શુર ઉત્તમવિજય સુશિષ્યે, શાસ્ત્રાભ્યાસ વિલાસ. લ૦ આ૦ ૪

ગજ વન્દિ મદ અંદ્ર(૧૮૩૮)સંવત્સર, મહાવદિ ખીજ શુરવારો;
રહી ચોમાસું લીંબડી નગરે, ઉદયમ એહ ઉદારો. લ૦ આ૦ ૫

તપગચ્છ વિજયધર્મસૂરિ રાજે, શાંતિ જિણુંદ પસાયો;
શ્રી શુર ઉત્તમ કમ કજ અલિ સમ, પદ્મવિજય શુણુ ગાયો. લ૦ આ૦ ૬

ઇતિ પંડિત શ્રી પદ્મવિજયજી કૃત શ્રી નવપદજી પૂજા સમાપ્ત.

શ્રી સકલચંદ્ર જી ઉપાધ્યાય કૃત

સત્તરલેદી પૂજા

વિધિ

પ્રથમ સ્નાન કરે, પછી અષ્ટપ્રકારી પૂજા કરે, ઉજ્જવલ રૂપા પ્રમુખની રકેળીમાં કુંકુમ તથા કેસર વગેરેનો સ્વસ્તિક કરે. પછી સુંદર કળશ, કેસર પ્રમુખ મિશ્રિત શુદ્ધ જળે ભરી સ્થાપનાનો રૂપેયો કળશમાં નાખે, પછી કળશ રકેળીમાં રાખી સ્નાત્રીયા મુખ-કોશ ઉત્તરાસંગથી કરી ત્રણ નવકાર ગણી નમસ્કાર કરે, હાથે ધૂપ દેઈ રકેળી હાથમાં ધારણ કરે, મન સ્થિર રાખે, છીંક વર્જન કરે, સ્નાત્રીયા પ્રભુ જી સન્મુખ ઊભા રહે, પંચામૃતનો કળશ અડગ રાખે, અને મુખ થકી પહેલી પૂજાનો પાઠ લખે, તે લખીને પછી પ્રભુને પંચામૃતનું ન્હવણ કરે તથા પ્રભુની ડાળી ખાનુને અંગુઠે જળધારા આપે.

૨ પછી સુંદર સૂક્ષ્મ અંગલૂડણે જિનજિંખ પ્રમાણે કેસર, ચંદન, મૃગમદ, અગર, કપૂરાદિકથી કચોલી ભરી હાથમાં લઈ ઊભો રહીને મુખ થકી બીજી પૂજાનો પાઠ લખે, તે લખીને વિલેપન કરી નવ અંગે પૂજન કરે.

૩ પછી અત્યંત સુકોમલ સુગંધિત અમુલક વસ્ત્રયુગ્મ ઉપર કેસરનો સ્વસ્તિક કરી, પ્રભુ જી આગળ ઊભો રહી મુખ થકી ત્રીજી પૂજાનો પાઠ લખે, તે લખીને પ્રભુ જી આગળ વસ્ત્રયુગ્મ ચડાવે.

૪ પછી અગર, ચંદન, કપૂર, કુંકુમ, કસ્તૂરીનું ચૂર્ણ કરી કચોળી ભરી, પ્રભુ આગળ ઊભો રહી, મુખ થકી ચોથી પૂજાનો પાઠ લખે, તે લખીને વાસ ચૂર્ણ ખિંખ ઉપર છાંટે. જિનમંદિરમાં ચૂર્ણ ઉછાળે.

૫ પછી ગુલાબ, કેતકી, ચંપો, કુંદ, મચકુંદ, સોવનન્તિ, જૂઈ, વિઉલસરી, ઈત્યાદિ સુગંધયુક્ત પંચવર્ણ કુલ લઈ ઊભો રહી, મુખથકી પાંચમી પૂજાનો પાઠ લખે. તે લખીને પંચવર્ણ કુલ ચડાવે.

૬ પછી નાગ, પુન્નાગ, મરૂઓ, દમણો, ગુલાબ, પાંડલ, મોગરો, સેવંત્રી, ચળેલી, માલતી પ્રમુખ પંચવર્ણનાં કુસુમની સુંદર માળા ગુથીને હાથમાં લેઈ ઊભો રહી છઠ્ઠી પૂજાનો પાઠ લખે, લખીને પ્રભુ જીને કંઠે કુલની માળા પહેરાવે.

૭ પછી પંચવર્ણ કુલની કેસરથી આંગી રચી, હાથમાં લેઈ મુખથકી સાતમી પૂજાનો પાઠ લખે, તે લખીને સુગંધિત પુષ્પે કરી, અત્યંત ભક્તિએ સહિત ભગવંતના શરીરે આંગી રચે.

૮ પછી ઘનસાર, અગર, સેલારસ પ્રમુખ મુગંધવટી ઇત્યાદિક મુગંધચૂર્ણ રકેળીમાં નાખી, હાથમાં લઈ પરમેશ્વર આગળ જિલો રહી, મુખથી આડમી પૂજનો પાઠ લખે. તે લખીને પ્રભુજીને મુગંધિ ચૂર્ણ ચઢાવે.

૯ પછી સધવા સ્ત્રીઓ એકઠી થઈને, પંચવર્ણી ધ્વજ, ધૂપ સહિત સુવર્ણમય દડે કરી સંયુક્ત, ઉજાવળ થાળમાં કુંકુમનો સ્વસ્તિક કરી, અક્ષત, શ્રીફળ, રૂપાનાણું ધરીને તે થાળમાં ધ્વજ ધારણ કરે. પછી તે સધવા સ્ત્રીના મસ્તકે રાખી ગીતગાન ગાતાં સર્વ જાતનાં વાજિંત્ર વાજતાં, ત્રણ પ્રદક્ષિણા આપે. પછી ધ્વજ ઉપર ગુરૂ પાસે વાસશ્લેષ કરાવે પ્રભુ સન્મુખ ગહુડી કરે ઉપર અક્ષતથી સ્વસ્તિક કરે સોપારી ચઢાવી મુખથી નવમી પૂજનો પાઠ લખે, તે પાઠ લખી ધ્વજ ચઢાવે.

૧૦ પછી પીરોળ, નીલમ, લસણીયા, મોતી માણેકથી જડેલા એવા મુકુટ, કુંડલ, હાર, તિલક, ખડેરખા, કંઠોરા, કડાં ઇત્યાદિક આભરણ લેઈ મુખથી દશમી પૂજનો પાઠ લખે, તે લખીને આભરણ તથા રોકડ નાણું ડગલ ચઢાવે.

૧૧ પછી કોલ, અંકોલ, કુંદ, મચકુંદ એવા મુગંધિત પુષ્પોતું ગૂહ બનાવી છાજલી, ગોખ, કોરણી, પ્રમુખની રચના કરી, હાથમાં લેઈ મુખથી અગિયારમી પૂજનો પાઠ લખે, તે લખીને ફૂલધર ચઢાવે. ફૂલની ચંદનમાળા, ફૂલના ચંદ્રવા, પૂંઠીયાં પ્રમુખ ખાંધે.

૧૨ પછી પંચવર્ણી મુગંધિત પુષ્પ લેઈ, ફૂલનો મેઘ વરસાવતો બારમી પૂજનો પાઠ લખે, તે લખીને પુષ્પ ઉછાળે.

૧૩ પછી અખંડ તંદુલને રંગી, પંચવર્ણી કરી, એક થાળમાં દરખાણ, ભદ્રાસન, નંદાવર્ત, શરાવસંપુટ, પૂર્ણકુંડલ, મત્સ્યયુગ્મ, શ્રીવત્સ, વર્દમાન અને સ્વસ્તિક, એ અષ્ટ માંગલિક રચી, તે થાળ હાથમાં લઈ પ્રભુજીની આગળ જિલો રહી તેરમી પૂજનો પાઠ લખે, તે લખીને રૂપાનાણું સંયુક્ત તે થાળ પ્રભુજી આગળ ધરે.

૧૪ પછી કૃષ્ણગરૂ, કુંદરૂક, સેલારસ, મુગંધવટી, ઘનસાર, ચંદન, કસ્તૂરી, અંબર ઇત્યાદિક વસ્તુનું ધૂપધાણું રકેળીમાં ધરી મુખથી ઔદમી પૂજનો પાઠ લખે. તે લખીને ધૂપધાણું ઉખેલે.

૧૫ પછી સુંદર સ્વરૂપવાન એવાં કુમાર કુમારીકાઓ મધુર સ્વરે પ્રભુજીની આગળ જિલાં થકાં ગીત ગાન કરે, અને મુખ થકી પંદરમી પૂજનો પાઠ લખે, તે લખીને પંદરમી પૂજ કરે.

૧૬ પછી પંચૈદ્રિયે પરિપૂર્ણ એવાં સુંદર કુમાર અને કુમારીકાઓ અથવા સમાન અવસ્થાવાળી સધવા સ્ત્રીઓ અથવા એકલી કુમારીકાઓ સુંદર વસ્ત્ર આભૂષણ પહેરી, પ્રભુની સન્મુખ જિલો રહી શંકા કાંક્ષારહિત નાટક કરે, કદાપિ સ્ત્રીઓનો યોગ ન બને

તે સમાન અવસ્થાવાળા પુરુષ મળી નાટક કરતા થકા મુખથકી સોળમી પૂજનો પાઠ લાણે, તે લાણીને સોળમી પૂજ કરે.

૧૭ પછી મદલ, કંસાલ, તળલ, તાલ, આંઝ, વીણા, સતાર, તૂરી, ભેરી, ફેરી, હુંદલિ, શરણાઈ, ચંગ, નફેરી પ્રમુખ સર્વ જાતિનાં વાજિંત્ર બન્નવતા થકા મુખથકી સત્તરમી પૂજનો પાઠ લાણે, તે લાણીને સત્તરમી પૂજ કરે.

પછી આરતિ કરે, તેનો વિધિ કહે છે:—પૂજ લાણી રહ્યા પછી વસ્ત્ર પ્રમુખ પહેરી, ઉત્તરાસંગ કરે, પછી અંતરપટ કરી પોતાને લલાટે કુંકુમનું તિલક કરે, પછી અંતરપટ ફર કરી, રકેળીમાં સ્વસ્તિક કરી માંહે રૂપાનાણું, તંદુલ સોપારી ધરે. પછી આરતિ દીપક સાથે સંચોળને પ્રભુજીની સન્મુખ દક્ષિણાવર્તથી સર્વ વાજિંત્ર વાજતાં આરતિ કરે.

શ્રી સકલચંદ્ર ઉપાધ્યાય કૃત

સત્તરભેદી પૂજા

પહેલી શ્રી જલપૂજા

દોહા

અરિહંત મુખકજ વાસિની, લગવતિ ભારતી દેવી
સમરી પૂજવિધિ લાણું, તું મુઝ મુખકજ સેવી ॥ ૧ ॥

ગાહા

નહેવણુ વિલેવણુ અંગમે, ચક્રખુનુઅલં ચ વાસપૂજાએ;
પુષ્કારોહણું, માલારોહણું, તહય ચુન્નારોહણું ॥ ૧ ॥

ચુન્નારોહણું જિણપુંગવાણું, આભરણારોહણું ચેવ;
પુષ્કગિહ પુષ્કપગરો, આરતીય મંગલપર્થવો ॥ ૨ ॥

દીવો ધૂવો ઉખેવો, નેવેજાં સુહસલાણુ ઢાયણયં;
ગીયં નટું વજ્જં, પૂયા લેયા ઈમે સતર ॥ ૩ ॥

વસ્તુછંદ

રચણકંચન રચણકંચન કલસલિંગાર,
ખીરોદધિ વર જલભરિય અડસહસ્સ ચઉસકૃતિ અનુપમ;
ગંગા સિન્ધુ મહાનદી, તીર્થ, કુંડ દ્રહ અમિય રસસમ;
ભદ્રસાલ નંદન સુમનસ પંડુક વાપીવારિ;
જન્મ સનાથ અમરકરે, ચઉવિહ સુરપરિવાર ॥ ૧ ॥

પૂજા. ઢાલ રત્નમાલાની

પ્રથમ પૂરવ દિસિ, કૃત મુચિ સ્નાનકો દંત મુખસુદ્ધિ કો ધૌત રાહ;
કનક મણિ મંડિતો વિમુદ્ધ ગંધોદકે, ભરિય મણિ કનકની કળસ રાહ ॥૧॥
જિનપ ભવનંગતો ભગવદ્દાસોકને, નમતિ તં પ્રથમતો માન્વર્તીસં;
દિવિ યથેન્દ્રાદિકસ્તીર્થગંધોદકે, સ્નપયતિ શ્રાવકોઽન્તિમ જિનેસં ॥૨॥

ગીત રાગ અડાણો મઝ્હાર

ભવિ તુમ દેખો, અખ તુમ દેખો, સત્તરલેહ જિનભગતિ;
અંગ ઉપાંગ કહી જિન ગણુધરે, કુગતિ હરિ દિગ્ધે મુગતિ ભવિં ॥૧॥
મુચિ તતુ ધોતી ધરી ગંગોદકે, ભરિય મણિકનકની કલસાદી;
જિન દીઠે નમી પૂજી પખાણી, દિગ્ધે નિજ પાતક ગાળી ભવિં ॥૨॥
સમકિત શુદ્ધ કરી દુઃખહરણી, વિરતાવિરતી કરણી;
જોગીમર પણુ ધ્યાને સમરી, ભવસમુદ્રકી તરણી ભવિં ॥૩॥
દેખાવતી નહીં કબહી વૈતરણી, કુમતિકુ રવિભરણી;
સકલ સુનીસરકું શુભ લહરી, શિવમંદિર નીસરણી ભવિં ॥૪॥

મંત્ર

પુરંદર: પૂરિતહેમકુંભૈ-રદંભમંસોભિરલં મુગંધૈ;
સાકં મુરૈધૈ: સ્નપનેન સમ્યક્, પૂજાં જિનેન્દો: પ્રથમાં ચકાર ॥૧॥

ખીછ શ્રી વિલેપનની પૂજા

વસ્તુછંદ

વિમલચંદન વિમલચંદન ધમિય ધનસાર,
કેસરસારમું મેલવિઅ ભરિય રત્નકંથન કલોલિય;
અંગવિલેપન વિધિ કરિય, દિવ્યગંધરસ માંહિ મેલીય,
પૂજા દ્વિતીય પ્રમેદભર નિરખે નયણુ અલોલ,
જિનમૂરતિ આલોકતાં, મુજ મન હરપ કલોલ ॥ ૧ ॥

પૂજા ઢાલ. રાગ રામગિરિ જ્યમતની

ભાવનાચંદન મરમ મોગિમખા, ધમિય ધનસારમું કુંકુમાર્યે;
કનકમણિ ભાજનં મુરબિરમ પૂજીયં, નિલક નય કરે પ્રભુ અંજમાં એ ૪૧૬
ગાલુ બદનુ કરે અંગ શિરમાલ રચે, કંઠ દુદય ઉદર જિન દીપ્ત્યે એ.
રેનદાદેવનું ગાય વિલેપનાં, હરે પ્રભુ દ્રવિન કલિપ્યે એ ૪૨૬

ગીત. રાગ તોડી

તિલક કરો પ્રભુ નવ અંગે, કુંકુમ અંદન ઘસી શુચિ ઘનસાર;
પ્રભુપગ વત્તુ કર અંસ શિર લાલ ગળે કંઠ હૃદિ ઉદરે ચ્યાર સ્વયં પૂજા કાર તિં ॥૧॥
કરિ પ્રલક્ષ્મીમંગલચૂલો મર્દન, લેખો મેરે જગશુર ગાત્ર;
હરિ જિમ મેરૂપરે રૂપલકી પૂજા કરે, દેખાવત કાતિક ઔર ઔર લાંત તિં ॥૨॥
હમ તુમહ તનુ લિખ્યો, તો લિ લાવ નાંહિ છિપ્યો દેખો પ્રભુ વિલપનકી ખાત;
હરો હમ તાપ એ દુલ પૂજા વિલેપનકી, ઔર હરે હરિતકું શુચિ કિનો ગાત તિં ॥૩॥

મંત્ર

અંગં પ્રમુજ્યાંગ મુગંધ ગંધ, કાપાયિકેનૈવ પટેન ણિંદુઃ
વિલેપનૈઃ કેસર પ્રવંદનાઘઃ, પૂજા જિનેંદોરકરોદ્ દ્વિતીયામ્ ॥૨॥

ત્રીજી શ્રી ચક્ષુ યુગલ પૂજા

વસ્તુછંદ

દેવનિર્મિત દેવનિર્મિત વિમલ દોઈ વસ્ત્ર, અતિ ઉજ્જવલ ઉદ્યોતમય,
સુશુભગંધવાસાય પરિકર, અખિલ અખંડ અમૂલ્યતર;
ચંદ્રકિરણ સમ વિમલ સિતલ, પહિરામણિય પવિત્ર ચઢે પૂજા તૃતીય જિણુંદ;
પેખીય પરમાનંદશું, અનુમોદે સવિ ઈંદ ॥ ૧ ॥

પૂજા ઢાળ. રાગ રામગિરિ

તિમિર સંકોચના રચણના લોચના, ઈમ કહી જિન મુખે ભવિક થાપો;
કેવલજ્ઞાન ને કેવલદર્શન, લોચન દોય અમ દેવ આપો ॥૧॥
અહવા પાઠાંતરે ત્રીજીય પૂજામાં ભુવનવિરોચન જિનપ આગે,
દેવચીવરસમ વસ્ત્રયુગ પૂજતાં, સકલ મુખ સ્વામિની લીલ માગે ॥૨॥

પૂજા ગીત. રાગ અધરસ

રચણનયન કરિ દોય માણિક લીજિયે એ, ચક્ષુવર દોય મેરે પ્રભુમુખ દીજિયે એ.
કેવલજ્ઞાન ને કેવલદરિસણ, હમપરિ કૃપા કરિ પ્રભુ દીજે;
યા હમપર પ્રસાદ કીજે ॥ ૧ ॥
દેવદૂષ વસ્ત્ર સમ વસ્ત્રજોડી લે કે, એહવી ત્રીજી પૂજા કીજે;
ઉપશમ રસભરી નયન કચોલડે, દેખી દેખી પ્રભુમુખ રસ પીજે ॥૨॥

મંત્ર

ચ્યુતં શશાંકસ્ય મરીચિભિઃ કિં, દિવ્યાંશુકદ્ધંદમતીવ ચારુ;
ચુક્ત્યા નિવેશ્યોલયપાર્શ્વમૈંદ્રઃ, પૂજા જિનેંદોરકરોત્ તૃતીયાં ॥ ૩ ॥

સાતમી શ્રી કુસુમની અંગરચના નામની પૂજા

વસ્તુછંદ

કુસુમવર્ણક કુસુમવર્ણક પિત સિત નીલ, મેઘવરણ, તામ્ર રસમય જાપી બતિદલ ફૂલ મરૂચક
વિવિધભાંતિ શ્રેણિય સભર, વર્ણપૂજા સાતમીય મનહર;
રચના રંગભરી કરીય, પૂજા પ્રભુવીતરાગ,
કુમત કુટ જૂરણ કેરિય, પ્રગટયો શિવપુર ભાગ ॥ ૧ ॥

પૂજા ટાલ. રાગ ગોડીસિંધુદ

માતમી પૂજામાં વરણક ફૂલમું ભવિ કરે એ,
જિનને ભવિકરે એ, ચંપક દમણલો મરૂચો જમુલસુ ચિત્ત ધરે એ;
આંગીય કેતકી વિચિં વિચિં ચોલતી, દેખિયે એ આંગીય મીલ શિવનારીને
કાગલ લખિયે એ ॥ ૧ ॥

પૂજા ગીત. રાગ માલવી ગોડી

કુસુમજાતિ આંગી મન ખાંતિ, પંચવરણની બાતિ રે;
માંહિ વિવિધ કથીપા ભાતિ રે, સૂર્યાભાદિ કરત છામ પૂજા, સકલસુરાશ્વરગાતિ રે ॥૧॥ કું
ચંપકશું દમણો મન-રમણો, મંજારાગમું સાંભા રે;
પંચવરણ આંગી જિનઅંગે, વિરચતિ જિમ મુરારામ રે;
તિહાં રિખલકુટ ચકિનાંમાં રે ॥ ૨ ॥ કું ॥ ધતિ ॥ ૭ ॥

મંત્ર

મંદાકિનીંદીવર-પીવરધી-રત્નોપલેશ્વંપકપાદાર્પઃ ॥
કુવંન્ પ્રભોર્વર્ણકવર્ણ ચોભાં, પૂજાં પ્રતેને કિલ મમમી સઃ ॥

આઠમી શ્રી સૂર્ય-ખરાસ પૂજા

વસ્તુછંદ

ચાત્ર ચરણ ચાત્ર ચરણ મુગ્ધિ ઉદાગ, બાવનાચંદન ઘન ઘમીયમાંસિ,
વિમલ કપૂર મેલીય, કુંકુમ નવરમ રંગ;
ભરી વિપુલવામ ઉડતાચકેલાંમે, અષ્ટમી પૂજા અનુલ પરિ,
વિરમિય દેવજિજ્ઞંદ, અગુભકર્મ ઉડી મયાં,
પામે પદમાર્ણવ, પામે પદમાર્ણવ ॥ ૧ ॥

પૂજા હાલ. રાગ કેદારો તથા કાંમોદ કલ્યાણ

ધનસારાદિક ચૂરણું, મનોહર પાવનગંધ;
જિનપતિ અંગ સુપૂજતાં, જિનપદ કરે લવિખંધ ॥ ૧ ॥
અગરચૂઓ અતિમરદિયો, હિંમવાલુકા સમેત;
દસ દિસિં ગંધે વાસતો, પૂજે જિનપદ હેત ॥ ૨ ॥

પૂજા ગીતં. રાગ કાનકો

ચૂરો રે માઈ, ચૂરો રે માઈ, જિનવર અંગી સાર કપૂરે;
સખ સુખપૂરણ ચૂરણ ચરચિત, તતુપરિ આનંદ પૂરે ॥ ચૂ૦ ॥ ૧ ॥
પાવનગંધિત ચૂરણભરસું, મુંચંતિ અંગ ઉવંગે;
અષ્ટમી પૂજા કરત તિમ લવિજન, મિલવતિઆં સુખસંગે ॥ ચૂ૦ ॥ ૨ ॥

મંત્ર

દંભોલિપાણિ: પરિમધ સઘઃ, કર્પૂરફાલિર્નિહુ લક્ષ્મિશાલી ॥
ચૂણું સુખે ન્યસ્ય જિનસ્ય નૃણાં, ચક્રેષ્ટમં પૂજનમિષ્ટહેતુ: ॥ ૮ ॥

નવમી શ્રી દેવજ પૂજા

વસ્તુછંદ

સહસ્ર લોજન સહસ્ર લોજન દેવજધરિ દંડ, ખડ્ગલપતાકા પરિકલિત,
વર્ણરૂપ રસરંગ અતિધન, ઘંટાનાદસું ઘૂઘરી;
પવનપૂરિ વાજંતિ શુભસ્વરિ, નયન કન્નપેળી સુણિય, ધનતણે મંડાણુ;
નવમી પૂજા નિર્મલી, સોહિં ત્રિભુવન લાણુ ॥ ૧ ॥

પૂજા હાલ. રાગ ગોડી

દેવનિર્મિત દેવનિર્મિત ગગન અતિતુંગ, ધર્મધન જનમનહરણુ,
કનકદંડગત સહસ્રલેયણુ, રણુઝણુંતિ કિંકિણી નિકર;
લઘુ પતાકયુત નયન ભૂષણુ, જિમ્બિન આગલિં સુર વહિં,
તિમ નિજ ધન અનુસાર, નવમી પૂજા દેવજ કરી, કહે પ્રભુ તું હમ તાર ॥૧॥

પૂજા ગીતં. રાગ ગોડી નટ તથા રામગિરી

માઈ સહસ્રલેયણુ દંડ ઉંચો, જિનકો દેવજ રાજે;
લઘુ પતાકા કિંકિણી, પવન પ્રેરિત વાજે ॥ મા૦ ॥ ૧ ॥
સુરનર મન મોહનશોભિત, જિહં સુરે દેવજ કીનો;
તિમ લવિ દેવજ પૂજા કરતાં, નરભવ દેલ લીનો ॥ મા૦ ॥ ૨ ॥

ચોથી શ્રી મુગધવામની પૂજા

વસ્તુછદ

ગ ધમુગભિત ગ મમુગભિત અગરકપૂગ, આમોદિત આઝગતવ,
કિરણબહુવ નિર્ગુણિય સમીકર, અતિ ઉજ્જવલતતુ જિનતણુ, ક્રીઅ માર મળત સમકર,
ચરણકમલ અગિહંત તણે, પૂજાગકવ મુગ ધ, ચોથી ચિંતામણિસમી, ફેટે બહુલવળધે ॥૧॥

પૂજા હાલ રાગ ગમગિરી

ન દનવનતણુ બાવનાચ દન, વામવિધિચૂરણ ચન્ચિયા એ,
ભાતિ મહાગુ શુદ્ધ ધનમારશુ, મુગભિવગ કુમુમશું વિરચીયા એ,
ચોધિય પૂજામા ગ ધવાને કરી, જિમ જિન મુગપતિ અરચિયા એ,
પ્રભુતણે અગ મન રગભરિ પૂજતા, આજ ઉચ્ચાટ સવિ ખરચિયા એ ॥૧॥

પૂજા ગીત. રાગ ગમગિરી

મુણુ જિનરાજ હે જિનરાજ તવ મહન ॥ એ આકણી ॥
ધદ્ધાદિક પદે કિમ હમ હોવત તો ભી તુમ સળમહન સુ૦ ॥ ૧ ॥
સત્તરભેદ એ દ્રુપદશયદી, કુમરી પૂજિતિ અગે,
જિમ સૂરિયાલ મુગદિક પ્રભુને, પૂજત ભવિ મનરગે સુ૦ ॥ ૨ ॥
વિવિધ મુગધિત ચૂરણવાને, મુચતી અગવગે,
ચોથી પૂજ કરત મન બનત, મિવાવતિયા મુખમગે ॥ સુ૦ ॥ ૩ ॥ ઇતિ ૪ ॥

મત્ર

કપૂર-સૌરભ્ય-વિલાસિ-વાનૈ શ્રીખડવાનૈ કિલ વાસવોડય ॥
વિભાસુર શ્રી જિનભાસ્કરે હો, પૂજા જિને દોરકરોચ્ચતુર્થી ॥ ૪ ॥

પાંચમી શ્રી પંચવરણ છૂટાં ફૂલની પૂજા

વસ્તુછદ

કમલપરિમલ કમલપરિમલ કુદમ દાર, પારિભાતિ ભાતિ સુમન સહસપત્ર સતપત્ર સુંદર,
કોરટ કેતકી સુદવ વૌલવેલિ,
શુલાળ ચ પક જલથલ, ભાતિ સુવર્ણતર મોગર મુકલિતફૂલ પચમી પૂજા પરિકરિય,
પામુ સુંહ સુરતુલ્ય, પામું સુંહ સુરતુલ્ય ॥ ૧ ॥

પૂજા હાલ—રાગ આશાવરી

મોગર હાલ શુલાળ માવતી, ચ પક કેતકીવેલી,
ફૂદમિય શુ નાગવરજાતી, વોનિસિગી સુચિ ભેની મો૦ ॥ ૧ ॥

ભૂમંડલ જલ મોકલકૂલે, તે પણ શુદ્ધ અખંડે;
જિનપદપંકજ જિઉં હરિ પૂજે, તિણિપરિં તું ભવિમંડે ॥ ૨ ॥ મોગર લાલગું
ગીતં. નૃત્યકી રાગ આસાવરી નટસિરી

પારગ તેરે પદપંક પર, વિવિધ કુસુમ સોહે;
ઓર દેવનકું આક ધંતુરે, તુહા સમો નવિ કોહે ॥ ૧ ॥ પાં
વિવિધ કુસુમ જાતિસું જળ, પંચમી પૂજા પૂજે;
તળ ભવિજન કે રોગ સોગ, સવિ ઉપદ્રવ ધૂજે ॥ ૨ ॥ પારગ ॥

મંત્ર

મંદાર કલ્પદ્રુમ—પારિજાત—જાતિરલિ—જાત—કૃતાનુપાતૈઃ ॥
પુષ્પેઃ પ્રભોરગ્રથિતૈર્નાગં—પૂજાં વિતેને કિલ પંચમીં સઃ ॥ ૫ ॥

છઠી શ્રી પંચવરણ કૂલની પૂજા

વસ્તુછંદ

વિવિધશુશ્રિત વિવિધશુશ્રિત હાર સુવિચાર, ચારુ ચતુરનવસાર સધર;
વિમલજાતિ સુવિભાંતિ સુમનસ, માલાપરિમલ બહૂમિલિત, બ્રમરવૃંદજંકારવરસ;
ટોડર સાર સુદામકરિ, છઠ્ઠીપૂજા જાંમ;
નયણ અભિચરસપૂરિઅં, ક્ષિણક્ષિણ કરિય પ્રણામ ॥ ૧ ॥

પૂજા. લાલ રાગ દેશાખ

ચંપગાસોગપુન્નાગવર મોગરો, કેતકી માલતી મહમહંતી;
નાગપ્રિયંશુ શુચિ કમલસું જાલસિરી, વેલિ વાસંતિએ દમન જાતી ॥ ૧ ॥
કંદ મચકુંદ નવમાલિકા જાલકો, પાડલ કોમલ સુચિ કુસુમશુથી;
સુરભિ વર દામ જિનકંઠે બેઠી વહે, ભમરિમુખિ હો તુમ્હે સુચી અમુથી ॥ ૨ ॥

પૂજા ગીત. રાગ સળાળ

કંઠપીઠે દાંમ દીઠે, પ્રભુ મેરે પાપ નીઠે, જિઉં શશી દેખત જાએ તનુતાપ;
પંચવરણ સળ કુસુમકિ માલ ઠવે, ગગન સોહંતિ જિસ્થો સુરપતિઆપ ॥૧॥ કં
લાલ ચંપક શુલાલવેલી, જાતિમોગર દમન લેલી;
શુથી વિવિધ કુસુમકી જાતિ, છઠ્ઠીરે માલા ચઢે દિસિવાસંતી;
તવ સુરવધૂપરિં નરવધૂ જાતી ॥ ૨ ॥ કં ॥

મંત્ર

તરેવ પુષ્પૈર્વિરચયમાલાં, સૌરભ્યલોભપ્રમિ ભૂંગમાલાં ॥
આરોપયન્નાકપતિર્જિનાગે, પૂજાં પ્રતિષ્ઠાં કુરૂતે સ્મ પૃથી ॥ ૬ ॥

સાતમી શ્રી કુસુમની અંગરચના નામની પૂજા

વસ્તુછંદ,

કુસુમવર્ણકે કુસુમવર્ણકે પિત સિત નીલ, મેઘવરણ, તામ્ર રસમય જાપી જાતિદલ ફૂલ મરૂચક,
વિવિધભાંતિ શ્રેણિય સભર, વર્ણપૂજા સાતમીય મનહર;
રચના રંગભરી કરીય, પૂજા પ્રભુવીતરાગ,
કુમત કુટ ચૂરણ કરિય, પ્રગટયો શિવપુર માગ ॥ ૧ ॥

પૂજા ઢાલ. રાગ ગોડીસિંધુક

સાતમી પૂજામાં વરણક ફૂલસું ભવિ કરે એ,
જિનને ભવિકરે એ, અંપક દંમણલો મરૂચો જસુલસુ ચિત્ત ધરે એ;
આંગીય કેતકી વિચિં વિચિં સોલતી, દેખિયે એ આંગીય મીસ શિવનારીને
કાગલ લખિયે એ ॥ ૧ ॥

પૂજા ગીત. રાગ માલવી ગોડી

કુસુમજાતિ આંગી મન ખંતિ, પંચવરણની જાતિ રે;
માંહિ વિવિધ કથીપા ભાતિ રે, સૂર્યાભાદિ કરત છમ પૂજા, સકલસુરાસુરગાતિ રે ॥૧॥ કું
અંપકશું દમણો મન-રમણો, મંગારાગમું સાંભા રે;
પંચવરણ આંગી જિનઅંગે, વિરચતિ જિમ સુરરામા રે;
તિહાં રિપલકુટ ચક્રિનાંમાં રે ॥ ૨ ॥ કું ॥ ઈતિ ॥ ૭ ॥

મંત્ર

મંદાકિનીંદીવર-પીવરશ્રી-રક્તોપલેશ્વંપકપાલાધૈઃ ॥
કુવંન્ પ્રલોવણુંકવશ્યં શોભાં, પૂજન્ પ્રતેને કિલ સપ્તમી સઃ ॥

આઠમી શ્રી ચૂર્ણ-પરાસ પૂજા

વસ્તુછંદ

ચાડ ચૂરણ ચાડ ચૂરણ સુરભિ ઉદાગ, બાવનાચંદન ઘન ઘચીયમાંહિ,
વિમલ કપૂર મેલીય, કુંકુમ નવરસ રંગ;
ભરી વિપુલવાસ ઉલ્લાસકેલીયે, અષ્ટમી પૂજા અતુલ પરિ,
વિરચિય દેવજિણુંદ, અગુભકમ ઉડી ગયાં,
પામો પરમાણુંદ, પામો પરમાણુંદ ॥ ૧ ॥

પૂજા હાલ. રાગ કેદારે તથા કાંમોદ કલ્યાણ

ધનસારાદિક ચૂરણું, મનોહર પાવનગંધ;
જિનપતિ અંગ સુપૂજતાં, જિનપદ કરે ભવિષ્યં ॥ ૧ ॥
અગરચૂઓ અતિમરદિયો, હિંમવાલુકા સમેત;
દસ દિસિં ગંધે વાસતો, પૂજે જિનપદ હેત ॥ ૨ ॥

પૂજા ગીત. રાગ કાનહો

ચૂરો રે માઈ, પૂરો રે માઈ, જિનવર અંગી સાર કપૂરે;
સખ સુખપૂરણ ચૂરણ ચરચિત, તનુપરિ આનંદ પૂરે ॥ ચૂ૦ ॥ ૧ ॥
પાવનગંધિત ચૂરણભરસું, સુંચંતિ અંગ ઉવંગે;
અપ્રમી પૂજા કરત તિમ ભવિજન, મિલવતિઆં સુખસંગે ॥ ચૂ૦ ॥ ૨ ॥

મંત્ર

દંભોલિપાણિઃ પરિમથ સઘઃ, કર્પૂરકાલિર્બાહુ ભક્તિશાલી ॥
ચૂણું મુખે ન્યસ્ય જિનસ્ય નૃણાં, ચક્રેષ્ટમં પૂજનમિષ્ટહેતુઃ ॥ ૮ ॥

નવમી શ્રી દેવજ પૂજા

વસ્તુછંદ

સહસ્ર જોજન સહસ્ર જોજન દેવજધરિ દંડ, બાહુલપતાકા પરિકલિત,
વર્ણરૂપ રસરંગ અતિધન, ઘંટાનાદસું મૂધરી;
પવનપૂરિ વાજંતિ શુભસ્વરિ, નયન કન્નપેખી સુણિય, ધવલતણે મંડાણુ;
નવમી પૂજા નિર્મલી, સોહિં ત્રિભુવન ભાણુ ॥ ૧ ॥

પૂજા હાલ. રાગ ગોરી

દેવનિર્મિત દેવનિર્મિત ગગન અતિતુંગ, ધર્મધન જનમનહરણુ,
કનકદંડગત સહસ્રજોયણુ, રણુજ્વલંતિ દિંદિલી નિકર;
લણુ પતાકયુત નયન ભૂપણુ, જિમજિન આગલિં સુરે વલિં,
તિમ નિજ ધન અતુસાર, નવમી પૂજા દેવજ કરી, કહે પ્રભુ તું હમ તાર ॥૧॥

પૂજા ગીત. રાગ ગોરી નટ નયન રમજિરી

માઈ સપ્તજોયણુ દંડ ઉચો, જિનકો પવન રમે;
લણુ પતાકા દિદિલી, પવન પ્રેરિત વર્ણે ॥ જા૦ ॥ ૧ ॥
સુરનદ અત મોહનચોખિત, જિહં સુરે પવન રમે;
તિમ જિન પવન પૂજા કરતાં, નરનયન હમ કોનિ ॥ જા૦ ॥ ૨ ॥

મંત્ર

પુલોમન્—મૌલિ—નિવેશનેન, પ્રદક્ષિણીકૃત્ય જિનાલયં તં ॥
મહાધ્વજઃ કીર્તિર્મિષ પ્રતત્ય, પૂજનમકાપીન્નવમીં જિહ્વીભઃ ॥ ૯ ॥

દશમી શ્રી આલરણ્ય પૂજ

વસ્તુછંદ

જડિત કંચન જડિત કંચન લક્ષિત લખમૂલ, હીરા પાંચ પ્રધાનતર,
હંસગર્ભ સોગંધમોચક, પદ્મરાગ સોભાગકર;
રચણરાસિ કલ્યાણકારક, મુગતાદેલ મંડિત મુકુટ,
કુંડલ હારવિચિત્ર, દશમી પૂજ દીપતી, સોહ સ્વાથ પવિત્ર ॥ ૧ ॥

પૂજ ઢાલ. રાગ ગોડી

લાલ વર હીરડા પાંચ પીરોજડા, વિધિં જડ્યા એ (૨)
મોતિય નીલુઆ લસણિઆ ભૂપણા, જિહ્વાં જડ્યા એ;
કાંને રવિમંડલ સમ જુગ કુંડલ દીણ્યે એ,
અંગદ રચણનો મુગટ કંટાવડી કીજિયે એ ॥ ૧ ॥

પૂજ ગીત. રાગ માલવી

મુગટ હીયો કનકેં ઘડ્યો, વિવિધ રચણ જડ્યો જિનશિશ ચઢ્યો;
ઉર વર હાર રચિત વર ભૂપણ, દૂપણ હર જગદીસ ॥ મુઠ ॥ ૧ ॥
લાલહિં ખરે હીરે પાંચ મોતી, રચણે જડ્યો દોઈ કુંડલ સાર;
અંગજડિત સિંહાસન આમર, દિઓ પદ લિઓ રે આખંડલ ॥ ૨ ॥

મંત્ર

મુક્તાવલિ—કુંડલ—બાહુરક્ષ—કોટીર—મુખ્યાલરણાવલીનાં ॥
પ્રભોયથારધાન નિવેશનેન—પૂજનમકાપીદશમી—જિહ્વીભઃ ॥ ૧૦ ॥

અગિયારમી શ્રી કૂલવર પૂજ

વસ્તુછંદ.

પુષ્કર સરોવર પુષ્કર સરોવર, સકલ દિસિ ભાગ,
મલ્લ મનોહર સદલતર, અધભાતિ સંધાણસમતર;
સકલવર્ણ કંદલલતા, ગુચ્છગુહ્ય ચિત્રામ મુંદર,
નાથ નિરંજન પાખતીય, પુષ્પ તણો ઘર રમ્ય;
ચેળી પૂજ અચ્ચારમી, સકલ દુઓ મુજ જન્મ ॥ ૧ ॥

પૂજા ઢાળ. રાગ કેદારો

વિવિધ કુસુમે ખચું, વિશ્વકર્મા રચું, કુસુમગેહં;
રચિર સમ લાગશું, સુરવિમાન જિસું, રચણુરેહં ॥ ૧ ॥
તોરણુ બલીસું, કુસુમની ભાંતિસું શોભતું એ,
શુથી ચંદ્રોદયં, ઝુંમળા વૃંદને, થોભતું એ ॥ ૨ ॥

પૂજા ગીતં. રાગ કેદારો બિહાગ

મેરો મન રચો જિનવર કુસુમધરે, હારે કુસુમધરે; મેરો
વિવિધ જુગતિવર કુસુમકી ભતિ, ભાતિ જેસે અમર ધરે. મેં ॥ ૧ ॥
કુસુમઝુંબક ચંદ્રોદય તોરણુ, બલિક મંડપ ઓર ભાગે;
એકાદશમી પૂજા કરતાં, અવિચલ પદ ભવિ ભાગે. મેં ॥ ૨ ॥

મંત્ર

પુષ્પાવલીભિઃ પરિતો વિતત્ય, પુરંદરઃ પુષ્પગૃહં મનોરં ॥
પુષ્પાયુધાજેયઃ જયેતિ જલ્પન, એકાદશીભાતનુતે સ્મ પૂજાં ॥ ૧૧ ॥

બારમી શ્રી કૂલનો વરસાદ વરસાવવાની પૂજા

વસ્તુછંદ

કૂલપરિકર કૂલપરિકર કરી પ્રભુ પાય, પંચવરણુ દલ પુષ્કમય,
પુન્યરેડ પ્રાસાદસંકિત્ત, મહિઅલમંડિત અતિવિમલ;
રણુજળંતિ દિસિ વિદિસિ છપ્પય, દ્વાદશમી પૂજા કરીય, કૂલ પગર ઉદાર;
સમરસ ઉજ્જવલ અવતર્યો, દીસે પરતક્ષ સાર ॥ ૧ ॥

પૂજા ઢાલ. રાગ મલ્હાર

પંચ વર વરણુનો, વિજુધ જિમ કુસુમનો મેઘ વરસે;
ભમર ભમરી તણા, જુગલ રસિયા પરિ ત્રિજગ હરખે ॥ ૧ ॥
પગર જિમ કૂલનો, પંચવરણું કરી સદૃત રતસે;
બારમી પૂજામાં હરખતિ, જિમ મિલે કનકપૂરસે ॥ ૨ ॥

પૂજા ગીતં. રાગ મેઘ મલ્હાર

મેડલા જિલં મિલિ વરસે, કરિ કરિ કૂલપગર હરિસે ॥ મેડલા
પંચવરણુ બાનુમાન તતતાથેઈ, સમવસરાણુ જિમ સુરમિલિ; તેમ કરે આવક લોક,
દ્વાદશમી પ્રભુ પૂજા કરતાં, જનમન મુદ્દ દરસે ॥ ૧ ॥

ભમરપેં ઠહાવતિ જડતે બાણું અધોમંત પડતે,
તાકું અધોગતિ નાહિ, તતતાથેઈ, જો હમું પ્રભુ આગલિં પડે, હમું પરિ તમું નહિ પીડે;
કુમ્ભપૂજા કરી સુખ લહે, દિન દિન જસ ચહતે ॥ ૨ ॥

મંત્ર

કરાગ્રમુદ્રતૈઃ કિલ પંચવર્ણૈઃ-રત્રયં પુષ્પૈઃ પ્રકર પુરોક્ત્ય,
પ્રપંચયન્ વચિત કામ શકતેઃ, સ દ્વાદશીમાતનુતે સ્મ પૂજા ॥ ૧૨ ॥

તેરમી શ્રી અષ્ટભાંગલિકની પૂજા

વસ્તુ છંદ

સાલિ ઉત્તજવલ સાલિ ઉત્તજવલ આણીઅ અખંડ, દુર્બલખંડિય બલિછલિઅ,
માંહિમુરલિ મુરતરે મુવામક, દર્પણુ લદ્રાસન ભરિય;
વર્દમાન શ્રીવત્સ ભત્સ, કલશ અને સ્વસ્તિક વિપુલ, નંદાવર્ત નિવાસ,
તેરમી પૂજા મંગલકરણુ, પૂરે મનની આસ ॥ ૧ ॥

પૂજા ઢાલ. રાગ વસંત

રથણુ હીરા જિત્યા સાલિ વર તંદુલા વર દ્રવ્યા એ,
સ્વસ્તિક દર્પણુ કૂંલ લદ્રાસનમું મલ્યા એ;
નંદાવર્તક આર શ્રીવત્સક વર્દમાન,
મત્સ્ય યુગલં લીખી અષ્ટ મંગલ હુસે ચોલમાન ॥ ૧ ॥

પૂજા ગીત. રાગ મહાવસંત

જિનપ આગલિં વિરથો ભવિલોકા, જમ્મુ દરિસણે શુભ હોઈ;
જ્યુરે દેખત સખ કોઈ ॥ જિં ॥
અતુલ તંદુલેં કરી, અષ્ટમંગલાવલિ તેમ રથો;
જિમ તુમ ઘર ફિરી હોઈ જિં ॥ ૧ ॥
સ્વસ્તિક શ્રીવત્સ કુંલ લદ્રાસન, નંદાવર્તક વર્દમાન;
મત્સ્યયુગ દર્પણુ તિંગ વર ફલગુણુ, તેરમી પૂજા સવિ કુસલ નિધાન ॥ જિં ૨ ॥

મંત્ર

આદર્શ લદ્રાસન વર્દમાન-મુખ્યાષ્ટસ-માંગલિકૈર્જિનાઝે ॥
સ રાજતા યોત્તજવલ-તંદુલોત્થેઅયોદશીમાતનુતે સ્મ પૂજા ॥ ૧૩ ॥

ચૌદમી શ્રી ધૂપદીપ પૂજા

વસ્તુછંદ

અગર ઉત્તમ અગર ઉત્તમ માંહિ મૃગમંદ, કુંદરૂકો તરૂકોમય,
મધમધંત વર ધૂપવર્તક, કંચન રચણ સુદંડધર;
ધૂપધાણું વૈડૂયં ચિત્રકર, ચતન કરી ઉખેવસું એ,
ભોગ ભલીપેરિં તાર, ચૌદશી પૂજાં નિપૂણ, તારે ભવસંસાર ॥ ૧ ॥

પૂજા ઢાલ. રાગ માલવગોડી

કૃષ્ણાગરતાણું ચૂરણ કરી ઘણું, શુદ્ધ ધનસારશું ભેલીઉં એ;
કુંદરૂકો તરૂકો સકસ્તુરિકા, અંબર તુંબર તગરસું મેલિઉં એ ॥ ૧ ॥
રચણ કંચનતાણું ધૂપધાણું ઘણું, પ્રગટ પ્રદીપશું શોભતું એ;
દશ દિશિ મહમહે ધૂપ ઉખેવતાં, ચઉદમી પૂજા રજ ખોભતું એ ॥ ૨ ॥

પૂજા ગીત. રાગ કલ્યાણ

આંગીએ ધૂપી ધૂમાલી, જિનમુખિ દાહિણાવર્ત કરતાં;
દેવગતિ સૂચિતિ ચાલી, ભવિ કુગતિ શુચિતિ ખાલી. આં ॥ ૧ ॥
કૃષ્ણાગર અંબર મૃગમદશું, ભેલી તિમ ધનસારો;
ધૂપ પ્રદીપ દશાંગ કરતાં, ચઉદમી પૂજા ભવ તારો. આં ॥ ૨ ॥

મંત્ર

કપૂર—કાલાગર—ગંધધૂપ—મુક્તિધૂપ ધૂમસ્થલ—હરિતૈના: ॥
ધંટાનિનાદેન સમં સુરેદ્રૈશ્વતુદશી—માતનુતે સ્મ પૂજાં. ॥ ૧૪ ॥

પંદરમી શ્રી સ્તવનગીત પૂજા

વસ્તુછંદ

તાલમદલ તાલમદલ વંસ વર વીણ, પડહ ભેરી ઝાલર તવર,
સંખ પણવ ઘુઘરિય ઘમ ઘમ, સિરિમંડલ મહુઅર મણુંજ નિપુણનાદ રસ છંદતમ;
હંદલિ દેવતણી ગયણ, વાજેસૂર ગંભીર,
પન્નરમી પૂજા કરી, પામો ભવજલ તીર ॥ ૧ ॥

પૂજા ઢાલ. રાગ શ્રીરાગ. ગાથામંધ

ગગનતાણું નહિ જિમ માનં, તિમ અનંતદલ જિનગુણ ગાનં,
તાનં માનં લયસું કરી ભિતં, સુખ દિએ જિમ અમૃત પીતં;
વીણા વંસ તલ તાલ ઉવંગે, સુરતિ રાખિ વસ્તંત્રિ મૃદંગે,
જયતિ માન પડતાલિં કતાલૂં, આયત ધરી પ્રભુ પાતિક ગાલુ ॥ ૨ ॥

પૂજા ગીત. શ્રી રાગ

તુમ શુભ પાર નહીં સયણો, માનાતીત યથા ગયણો;
 તાંન માન લયશું જિનગીતં, દુરિત હરે જિમ રજ પવણો. તુમં ॥ ૧ ॥
 વંસ ઉપાંગ તાલ સિરિમંડલ, ચંગ મૃદંગ તંતિ વીણા;
 વાજતી તર જલધિ જિમ શુહિરં, ખીતાંમૃત પરિ કરિ લીણા. તુમં ॥ ૨ ॥
 ગાયતિ સુર ગાયન જિમ મધુરે, તિમ જિનશુભગણ મણિરયણો;
 સકલ સુરાસુર મોહન તું જિન, ગીત કહિઉ હમ નયણો. તુમં ॥ ૩ ॥

મંચ

અધોત્તરં સ્તોત્રશતં પઠિત્વા, ભનુસ્થિતઃસ્પૃષ્ઠધરઃ સુરેશઃ ॥
 શકંસ્તવં પ્રોચ્ય શિરસ્થ પાણિઃ; નત્વા જિનં સંસદમાલુ લોકેઃ ॥ ૧૫ ॥

સોળમી શ્રી નાટક પૂજા

. વસ્તુછંદ

ગીત શુભ મીત ગીત શુભમીત પાઠ પદળધ, ધુધુઆ વ્યત્ર પદ્મવર જયતમાલ,
 પ્રત્તમકૃતાલગ ત્રિણિ આમ સુર, સપ્તમય એકવિમ મૂરછાય સાધક;
 તાંન માંન શુભગાન લય, નિરમલ નાદસુરંગ;
 સોલસમી પૂજા કરી, પાત્રો સમરસ ચંગ ॥ ૧ ॥

પૂજા ઢાલ. રાગ શ્રીનંદ

સરિસ વય વેષ મુખ રૂપ કુચ શોભતી, વિવિધ ભૂષાંગની સુરકુમારી;
 એક શત આઠ સુર કુમર કુમરી કરે, વિવિધ વીણાદિ વાજિંત્રધારી. સરિં ॥ ૧ ॥
 અભિનવ હસ્તક હાવલાવે કરી, વિવિધ યુગતે બહુ નાચકારી;
 દેવનાદેવને દેવરાણુ યથા, કરત નૃત્યં તથા ભૂમિચારી. સરિં ॥ ૨ ॥

રાગ. શુદ્ધનંદ

એકશત આઠ નાચે દેવકુમર કુમરી, દૌં દૌં દૌં હુંદુભિ વાજતિ,
 નાયતિ દિગ્ધે જમરી. એં ॥ ૧ ॥
 ધન કુચ યુગહારરાણુ, કચી કંચૂકી ખાંધી;
 સોલસ સિંગાર શોભિત, વેણી કુમુમ ગુંથી. એં ॥ ૨ ॥
 નટકુટિ કઠુ કઠુ, ચિચપટ તાલ વાજે; દેખાવતિ જિનહસ્તકે, નૃત્યકી નવિ લાજે ॥૩॥
 તિના તિના તિતુ તંતી વાજે, રણુજણંતિ વીણા,
 તાંડવ જિમ સુર કરંત, તિમ કરો ભવિ લીણા ॥ ૪ ॥

મંત્ર

આલોકના કૃત્યવિદો તતોડસ્ય, ગંધર્વ નાટ્યાધિપતી અમત્યૌ ॥
તૃયંત્રિકં સન્નયતિ સ્મ તત્ર, પ્રભોર્નિષણ્ણે પુરતઃ સુરેન્દ્રૈઃ ॥ ૧૬ ॥

સત્તરમી શ્રી સર્વ વાજિંત્ર પૂજા.

વસ્તુછંદ

શાંતરસમય શાંતરસમય, અરથ ઉદાર, અર્કૃત્તરસય કવિતવર,
કરિય દેવ અરિહંત ગુણમય, સાત આઠ પદ ઉમ્મરીય,
ધરિઅ પાણિસિર કમલબેડીય, ત્રિણિવાર મસ્તક ધરિય;
ભૂમિતલ નિયળંણુ, ચઉરંગુલ ઉંચો ભણે,
નમુત્યુણું સુદૃઢ બાંણુ, નમુત્યુણું સુદૃઢ બાંણુ ॥ ૧ ॥

પૂજા ઢાલ. રાગ કેદારો તથા મધુમાલવી

સમવસરાણુ જિમ વાળં વાળે, દેવદુંદુભિ અંખર ગાળે.
ઢાલ નિસાંણુ વિસાલો, ભૂંગલ ઝલ્લરિ પણુવ નફેરી;
કંસાલ દડવડી વરભેરી, સરણાઈ રણકારો ॥ ૧ ॥
મરુજ વંસ સૂરતિ નવિ મૂકે, સત્તરમી પૂજા ભવિ નવિ ચૂકે;
વીણાવંસ કહે જિન જીવો, આરતિ સાથે મંગળ પઘવો ॥ ૨ ॥

પૂજા ગીત. રાગ રામગિરિ

ઘણું જીવ તું જિનરાજ જીવો, ઘણું જીવ એમ સંખ સરણાઈ વાજિંત્ર યોલે;
મહુઅરિ ફિરિફીરી દેવકી દુંદુહી, હે નહીં પ્રભુતણે કોઈ તોલે. ઘ૦ ॥ ૧ ॥
ઢાલ નિસાણુ કંસાલ સમ તાલસું, ઝલ્લરી પણુવ ભેરી નફેરી;
વાજતાં દેવ વાજિંત્ર બાણે કહે, સકલ ભવિકું ભવોભવ ન ફેરી. ઘ૦ ॥ ૨ ॥
દેવપરિં ભવિક વાજિંત્ર પૂજા કરી, કહે સુખે તુંહી જિન ત્રિજગદીપો;
ઈંદ્ર પરિં કિમ હુમ જિનપ પૂજા કરું, આરતિ સાથે મંગલપઘવો. ઘ૦ ॥ ૩ ॥

મંત્ર

મૃદંગ ભેરી વરવેણુ વીણા, વડૂલામરી ઝલ્લરિ કિંકિણીનાં ॥
ભંભાદિકાનાં ચ તદા નિનાદૈઃ, ક્ષણું જગન્નાદમયં જભૂવ ॥ ૧૭ ॥

કલશ

વસ્તુછંદ

એહ વિધિવર, એહ વિધિવર સત્તર ગુણબેદ,
 પૂજા પરમેશ્વરતણી કરીય હેવ નર નારી શ્રાવક, સમકિત ધારિ નિપુણ નર;
 વીતરાગશાસન પ્રભાવક, સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાલ સુર,
 શ્રી જિનભુવન મંજાર, સકલ પૂજા અનુમોદતાં, કરતાં હરખ અપાર, ॥ ૧ ॥

ગીત. રાગ ધન્યાશ્રી

શુણીઓ શુણીઓ રે પ્રભુ તું, સુરપતિ જેઉં શુણીઓ;
 તીન ભુવન મનમોહન લોચન, પરમ હરખ તવ જલિઓ રે. પ્ર૦ ॥ ૧ ॥
 એકશત આઠ કવિત કરી અનુપમ, શુભમણિ શુંથી શુણીઓ;
 ભવિક જીવ તુમ થય થઈ કરતાં, દુરિત મિથ્યામતી હણીઓ રે. પ્ર૦ ॥ ૨ ॥
 તપગચ્છ અંબર દિનકર સરિખો, વિજયદાન શુભમણિઓ;
 જિનગુણ સંઘ ભગતિકર ફરસિ, કુમતિ તિમિર સળ હણીઓ રે. પ્ર૦ ॥ ૩ ॥
 ઇણિપરિ સત્તરબેદ પૂજાવિધિ, શ્રાવકકું જિને ભણીઓ;
 સકલ મુનિસર કાઉરસગ્ગધ્યાને, ચિંતવિત સોફલ ચૂંણીઓ રે. પ્ર૦ ॥ ૪ ॥

શ્રી સકલચંદ્રજી ઉપાધ્યાયકૃત સત્તરબેદી પૂજા સમાપ્ત

શ્રીમદ્ આત્મારામજી મહારાજકૃત સત્તરલેહી પૂજા.

દોહા.

સકલ જિણુંદ મુનિંદકી, પૂજા સત્તર પ્રકાર;	
આવક શુદ્ધ લાવેં કરે, પામે લવકો પાર.	॥ ૧ ॥
જ્ઞાતા અંગે દ્રૌપદી, પૂજે શ્રી જિનરાજ;	
રાયપસેણી ઉપાંગમેં, હિત સુખ શિવફલ તાજ.	॥ ૨ ॥
નહેવણુ વિલેપન વસ્ત્રયુગ, વાસ ફૂલ વરમાળ;	
વણું ચૂન્ન ધ્વજ શોભતી, રતનાભરણુ રસાલ.	॥ ૩ ॥
સુમનગૃહ અતિ શોભતું, પુષ્પપગર મંગલિક;	
ધૂપ ગીત નૃત્ય નાદસું, કરત મિટે સખ ભીક.	॥ ૪ ॥

પહેલી શ્રી સ્તવપનપૂજા

દોહા

શુચિ તનુ વદન વસન ધરી, ભરે સુગંધ વિશાળ;	
કનક કલશ ગંધોદકેં, આણી લાવ વિશાળ.	॥ ૧ ॥
નમત પ્રથમ જિનરાજકો, સુખ બાંધી મુખકોષ;	
ભક્તિ યુક્તિસે પજતાં, રહે ન રંચકે દોષ.	॥ ૨ ॥

અમાચ. તાલ પંજાળી ઠેકે

માન મદ મનસે પરિહરતા, કરી નહેવણુ જગદીશ.	॥ માં અં ॥
સમકિતની કરની દુઃખ હરની, નિજ પખાલ મનમેં ધરતા;	
અંગ ઉપાંગ જિનેશ્વર લાખી, પાપ પડલ જરતા.	॥ માં ॥ ૧ ॥
કંચન કલશ ભરી અતિ સુંદર, પ્રભુ સ્નાન ભવિજન કરતા;	
નરક વૈતરણી કુમતિ નાસે, મહાનંદા વરતા.	॥ માં ॥ ૨ ॥
કામ ક્રોધકી તપત મિટાવે, મુક્તિપંથ સુખ પગ ધરતા;	
ધર્મ કલ્પતરૂ કંદ ગ્રીચતાં, અમૃત ઘન ઝરતા.	॥ માં ॥ ૩ ॥
જન્મ મરણકા પંખ પખારી, પુણ્ય દશા ઉદયે કરતા;	
મંજરી સંપદ તરૂ વર્દનકી, અક્ષયનિધિ ભરતા.	॥ માં ॥ ૪ ॥

મનકી તપ્ત મિટિ સખ મેરી, પદકજ ધ્યાન હિયે ધરતા;
આતમ અતુલવ રસમેં લીના, લવ સમુદ્ર તરતા.

॥ ૫૦ ॥ ૫ ॥

બીજી શ્રી વિલેપન પૂજા

દોહા

ગાત્ર લુછી મન રંગમું, મહકે અતિહિ સુવાસ;
ગંધકપાયી વસનમું, સકલ ફલે મન આસ. ॥ ૧ ॥

ચંદન મૃગમદ કુંકુમેં, લેલી માંહિ બારાસ;
રતન જડિત કથોલીયેં, કરી કુમતિકો નાસ. ॥ ૨ ॥

પગ ભાતું કર ખંધમેં, મસ્તક જિનવર અંગ;
લાલ કંઠ ઉર ઉદરમેં, કરે તિલક અતિ અંગ. ॥ ૩ ॥

પૂજક જન નિજ અંગમેં, રથે તિલક શુભ ચાર;
લાલ કંઠ ઉર ઉદરમેં, તપ્ત મિટાવનહાર. ॥ ૪ ॥

કુમરી—પંબાળી ઠોકો—માધુવનમેં મેરે સાવરીયા—એ દેશી.

કરી વિલેપન જિનવર અંગે, જન્મ સફલ ભવિજન માને. ॥ ૬૦ ॥ ૧ ॥

મૃગમદ ચંદન કુંકુમ ઘોલી, નવ અંગ તિલક કરી થાને. ॥ ૬૦ ॥ ૨ ॥

ચકી નવનિધિ મંપદ પ્રગટે, કરમ ભરમ મળ શય બાને. ॥ ૬૦ ॥ ૩ ॥

મન તતુ શીતલ સખ અઘ ટારી, જિનભક્તિ મન તતુ કાને. ॥ ૬૦ ॥ ૪ ॥

ચૌસઠ મુરપતિ મુર ગિરિ રંગે, કરી વિલેપન ધન માને. ॥ ૬૦ ॥ ૫ ॥

ભગી ભાગ્ય દશા અખ મેરી, જિનવર વચન હિયે કાને. ॥ ૬૦ ॥ ૬ ॥

પરમ શિશિરતા પ્રભુ તન કરતાં, ચિત્ત સુખ અધિકે પ્રગટાને. ॥ ૬૦ ॥ ૭ ॥

આતમાનંદી જિનવર પૂજ, શુદ્ધ સ્વરૂપ નિજ ઘટ આને. ॥ ૬૦ ॥ ૮ ॥

ત્રીજી શ્રી વસંતયુગલ પૂજા

દોહા

વસંતયુગલ અતિ ઉજ્જવલેં, નિર્મલ અતિહી અલંગ;
નેત્રયુગલ સૂરિ કહે, યહી મતાંતર અંગ. ॥ ૧ ॥

કોમલ ચંદન ચરચિયે, કનક ખચિત વર અંગ;
હે પદ્મવ શુચિ પ્રભુ શિરે, પહિસાવે મન રંગ. ॥ ૨ ॥

દ્રૌપદી શેક સૂર્યાભને, પૂજે જિમ જિનચંદ;
શ્રાવક તિમ પૂજન કરે, પ્રગટે પરમાનંદ. ॥ ૩ ॥

પાપ ભૂહણ અંગદૂહણાં, દીજે પૂજન કાજ;
સકલ કરમ મલ ક્ષય કરી, પામે અવિચલ રાજ. ॥ ૪ ॥

સોરઠ-પંજાબી ઠેકો-કુખબને બહુકારા-દેશી

જિનદર્શન મોહનગારા, જિને પાપ કલંક પખારા. ॥ જિ૦ ॥ અં૦ ॥

પૂજ વસ્ત્ર યુગલ શુચિ સંગે, ભાવના મનમેં વિચારા;
નિશ્ચય વ્યવહારી તુમ ધર્મે, વરતું આનંદકારા. ॥ જિ૦ ॥ ૧ ॥

જ્ઞાન ક્રિયા શુદ્ધ અનુભવ રંગે, કડં વિવેચન સારા;
સ્વ પર સત્તા ધડં હડં સખ, કર્મ કલંક પહારા. ॥ જિ૦ ॥ ૨ ॥

કેવલ યુગલ વસન અર્ચિતસે, માંગત હું નિરાધારા;
કલ્પતરુ તું વંછિત પૂરે, ચૂરે કરમ કહારા. ॥ જિ૦ ॥ ૩ ॥

ભવોદ્ધિ તારણ પોત મીલા તું, ચિદધન મંગળકારા;
શ્રી જિનચંદ જિનેશ્વર મેરે, ચરણ શરણ તુમ ધારા. ॥ જિ૦ ॥ ૪ ॥

અજર અમર અજ અલખ નિરંજન, ભંજન કરમ પહારા;
આતમાનંદી પાપ નિકંદી, જીવન પ્રાણ આધારા. ॥ જિ૦ ॥ ૫ ॥

ચોથી શ્રી ગંધપૂજા

દોહા

ચૌથી પૂજા વાસકી, વાસિત ચેતન રૂપ;
કુમતિ કુગંધી મિટી ગઈ, પ્રગટે આતમરૂપ. ॥ ૧ ॥

સુમતિ અતિ હર્ષિત ભઈ, લાગી અનુભવ વાસ;
વાસ સુગંધે પૂજતાં, મોહ સુભટકો નાસ. ॥ ૨ ॥

કુંકુમ ચંદન મૃગમદા, કુસુમ ચૂર્ણ ધનસાર;
જિનવર અંગે પૂજતાં, લહિયે લાલ અપાર. ॥ ૩ ॥

રાગ-જંગલો-અળ મોહે ડાંગરીયા. દેશી

અળ મોહે પાર ઉતાર જિનંદણ, અળ ! મોહે પાર ઉતાર;
ચિદાનંદ ધન અંતરબાની, અળ મોહે પાર ઉતાર ॥ અંચલિ ॥
વાસખેયસે પૂજન કરતાં, જનમ મરણ દુઃખ દાર; ॥ જિ૦ ॥

નિનગુણ ગધ મુગધી મહકે, દહે કુમતિ મદ માર	॥ જિં ॥ ૧ ॥
જિન પૂજત હી અતિ મન રગે, લગે લરમ અપાર,	॥ જિં ॥
પુદ્ગલ મગી દુર્ગધ નાહો, વગ્તે જય જયકાર	॥ જિં ॥ ૨ ॥
કુકુમ ચદન મૃગમદ મેરી, કુસુમ ગધ ધનમાર,	॥ જિં ॥
જિનવગ પૂજન રગે ગચે, કુમતિ મગ મળ છાર	॥ જિં ॥ ૩ ॥
વિજય દેવતા જિનવર પૂજે, છવાલિગમ મઝાર,	॥ જિં ॥
શ્રાવક તિમ જિન વાસે પૂજે, ગૃહ્થ ધર્મજો સાર	॥ જિં ॥ ૪ ॥
સમકિતકી કરણી ગુલ વરણી, જિન ગણધર હિતકાર,	॥ જિં ॥
આતમ અનુલવ રગ રગીલા, વાસ યજનકા માર	॥ જિં ॥ ૫ ॥

પાંચમી શ્રી પુષ્પારોહણપૂજા.

દોહા

મન વિકસે જિન દેખતા, વિકસિત ફૂલ અપાર,	॥ ૧ ॥
જિન પૂજા એ પાંચમી, પંચમી ગતિ દાતાર	॥ ૧ ॥
પંચ વરણકે ફૂલમે, પૂજે ત્રિભુવન નાથ,	॥ ૨ ॥
પંચ વિધન લવિ ક્ષય કરી, સાધે શિવપુર સાથ	॥ ૨ ॥

કહેરવા—કુમરી—પાસ જિનદા પ્રભુ મેરે મન વમીયા—એ દેશી

અર્હત જિનદા પ્રભુ મેરે મન વમીયા ॥ અં ॥	
મોગડ લાલ ગુવાળ માલતી, ચપકે કેતકી નિરખ હરમીયા	॥ અં ॥ ૧ ॥
કુદ પ્રિયશુ વેવિ મચકુદા, બોલસિરી બર્ધ અધિદ હરમીયા	॥ અં ॥ ૨ ॥
જલ થય કુસુમ મુગધી મહકે, જિનવર પૂજન જિમ હરિ રસીયા	॥ અં ॥ ૩ ॥
પંચ બાણ પીટે નહીં સુઝો, જળ પ્રભુ ચરણે ફૂલ ફરસીયા	॥ અં ॥ ૪ ॥
જડતા ફરે ગર્ધ સળ મેરી, પાંચ આવરણ ઉપાર ધરસીયા	॥ અં ॥ ૫ ॥
અવર દેવકો આક ધનુરા, તુમરે પંચ રગ ફૂલ વરસીયા	॥ અં ॥ ૬ ॥
જન ચરણે સહુ તપત મિટત હૈ, આતમ અનુલવ મેઘ વરસીયા	॥ અં ॥ ૭ ॥

છઠી શ્રી પુષ્પમાલાપૂજા

ઠૂંઠી પૂજા જિનતણી, ગૃથી કુસુમકી માલ,	॥ ૧ ॥
જિન કંઠે થાપી કરી, ટાલિયે દુખ જબલ	॥ ૧ ॥
પંચ વરણ કુસુમે કરી ગૃથી જિનગુણ માલ,	
વરમાલા એ સુખિકી, વરે ભપ્ત સુવિશાલ	॥ ૨ ॥

રાગ-જ'ગલો તાલ દીપચંદી

કુસુમમાલસેં ને જિન પૂજે, કર્મ કલંક નસે ભવિ તરે. ॥ કું ૦ અં ૦ ॥
 નાગ પુન્નાગ પ્રિયંગુ કેતકી, ચંપક દમનક કુસુમ ધને રે;
 મલિકા નવમલિકા શુદ્ધ જાતિ, તિલક વસંતિક સખ રંગ હૈ રે. ॥ કું ૦ ॥ ૧ ॥
 કંકપ અશોક બકુલ મગદંતી, પાંડવ મરૂક માલતી લે રે;
 ગૂંથી પંચ વરણકી માલા, પાપ પંક સખ દૂર કરે રે. ॥ કું ૦ ॥ ૨ ॥
 ભાવ વિચારી નિજગુણ માલા, પ્રભુસેં માંગે અરજ કરે રે;
 સર્વ મંગલકી માલા રોપેં, વિધન સકલ સખ સાથ જરે રે. ॥ કું ૦ ॥ ૩ ॥
 આતમાનંદી જગજીવ પૂજ, કુમતિ કંદ સખ દૂર ભગે રે;
 પૂરણ પુણ્યેં જિનવર પૂજે, આનંદરૂપ અનૂપ જગે રે. ॥ કું ૦ ॥ ૪ ॥

સાતમી શ્રી અંગરચના પૂજા

દોહા

પાંચ વરણકે કૂલકી, પૂજા સાતમી માન;
 પ્રભુ અંગે આંગી રચી, લહીયેં કેવળજ્ઞાન. ॥ ૧ ॥
 મુક્તિવધૂકી પત્રિકા, વરણી શ્રીજિનદેવ;
 સુધી તત્ત્વ સમજે સહી, મૂઠ ન જાણે લેવ. ॥ ૨ ॥

તુજ દીનકે નાથ દયાલ લાલ. એ દેશી

તુમ ચિદધન ચંદ આનંદ લાલ, તોરે દર્શન કી બલિહારી. ॥ તું ૦ ॥ ૧ ॥
 પંચવરણ કૂલોસેં અંગીયાં, વિકસેં જ્યૂં કેસર ક્યારી. ॥ તું ૦ ॥ ૨ ॥
 કંદ શુભાખ મરૂક અરવિંદો, ચંપક જાતિ મંદારી. ॥ તું ૦ ॥ ૩ ॥
 સોવન જાતી દમનક સોહે, મન તત્ત્વ તજિત વિકારી. ॥ તું ૦ ॥ ૪ ॥
 અલખ નિરંજન જ્યોતિ પ્રકાસે, પુદ્ગલ સંગ નિવારી. ॥ તું ૦ ॥ ૫ ॥
 સમ્યગ્ દર્શન જ્ઞાનસ્વરૂપી, પૂર્ણાનંદ વિકારી. ॥ તું ૦ ॥ ૬ ॥
 આતમ સત્તા જળહી પ્રગટે, તળહી લહે ભવ પારી. ॥ તું ૦ ॥ ૭ ॥

આઠમી શ્રી ચૂર્ણ પૂજા

દોહા

જિનપતિ પૂજા આઠમી, અગર લલા ધનસાર;
 સેલારસ મૃગમદ કરી, ચૂરણ કરી અપાર. ॥ ૧ ॥

ચૂનારોહણ પૂજના, સુમતિ મન આનંદ;
કુમતિ જન ખીજે અતિ, ભાગ્યહીન મતિમંદ. ॥ ૨ ॥

જોગીયો—નાથ મૈત્રું છડકે ગઢ ગિરનાર ગયો રી-દેશી

કરમ કલંક દહ્યો રી, નાથ જિન જજકે ॥ કરમ ॥ અં ॥
અગર સેલારસ મુગમદ ચૂરી, અતિ ધનસાર મહ્યો રી. ॥ નાં ॥ ૧ ॥
તીર્થકર પદ શાંતિ જિનેશ્વર, જિન પૂજને અહ્યો રી. ॥ નાં ॥ ૨ ॥
અંટ કરમ દલ ઉદભટ ચૂરી, તત્ત્વ રમણુકો લહ્યો રી. ॥ નાં ॥ ૩ ॥
આઠો હી પ્રવચન પાલન શૂરા, દૃષ્ટિ આક રહ્યો રી. ॥ નાં ॥ ૪ ॥
શ્રદ્ધા ભાસન રમણુતા પ્રગટે, શ્રી જિનરાજ કહ્યો રી. ॥ નાં ॥ ૫ ॥
આતમ મહેનનંદ હમારા, આઠમી પૂજ અહ્યો રી. ॥ નાં ॥ ૬ ॥

નવમી શ્રી ધ્વજ પૂજ.

દોહા

પંચવરણુ ધ્વજ શોભતી, ધુધરિકો ધમકાર;
હિમ દડ મન મોહની, લધૂ પતાકા માર. ॥ ૧ ॥
રણુગણુ કરતી નાચતી, શોભિત જિનધર શૃંગ;
લહકે પવન ઝકોરસે, બાજત નાદ અભંગ. ॥ ૨ ॥
ઈંદ્રાણી મસ્તક લઈ, કરે પ્રદક્ષિણા માર,
સધવા તિમ વિધિ સાચવે, પાપ નિવારણુહાર. ॥ ૩ ॥

કુમરી—પંબળી ઠેકો આર્ધ ઇંદ્ર નાર. દેશી

આર્ધ સુંદર નાર, કર કર સિંગાર, કાઠી ચૈત્ય દ્વાર, મન મોહધાર;
પ્રભુ ગુણુ વિચાર, અથ સળ ક્ષય કીનો. ॥ આં ॥ ૧ ॥
જોજન ઉતંગ, અતિ સહસ અંગ, ગર્ધગગન લંઘ, ભવિ હરખ સંગ;
સળ જગ ઉતંગ, પદ છિનકમે લીનો. ॥ આં ॥ ૨ ॥
જિન ધ્વજ ઉતંગ, તિમ પદ અભંગ, જિન ભક્તિરંગ ભવિ મુક્તિ મંગ;
ચિદધન આનંદ, સમતારસ લીનો. ॥ આં ॥ ૩ ॥
અળ તાર નાથ, સુજ કર સનાથ, તજ્યો કુચુર સાથ, સુજ પકડ હાથ,
હીનાકે નાથ, જિનવચ રસ પીનો. ॥ આં ॥ ૪ ॥
આતમ આનંદ, તુમ ચરણુ વંદ, સળ કટત કંદ, ભયો શિશિર અંદ;
જિન પકિત છંદ, ધ્વજપૂજન કીનો. ॥ આં ॥ ૫ ॥

દશમી શ્રી આભરણ પૂજા.

દોહા.

શોભિત જિનવર મસ્તકે, રચણ મુકુટ ઝલકંત;
લાલ તિલક અંગદ ભુજા, કુંડલ અતિ ચમકંત. ॥ ૧ ॥
સુરપતિ જિન અંગે રચે, રતનાભરણ વિશાલ;
તિમ શ્રાવક પૂજા કરે, કટે કરમ જંબલ. ॥ ૨ ॥

જંગલો. તાલ દાદરો. અંગ્રેજી ખાજેકી ચાલ.

આનંદ કંદ પૂજતાં જિનંદ ચંદ હું ॥ આં ॥
મોતી જ્યોતિ લાલ હીર હંસ અંક જ્યું;
કુંડલ સુધાર કરણ મુકુટ ધાર તું. ॥ આં ॥ ૧ ॥
સૂર ચંદ કુંડલે શોભિત કાન દં;
અંગદ કંક કંઠલો મુનિંદ તાર તું. ॥ આં ॥ ૨ ॥
લાલ તિલક અંગ રંગ ખંગ અંગ જ્યું;
ચમક દમક નંદની કંદર્પ જીત તું. ॥ આં ॥ ૩ ॥
વ્યવહાર ભાષ્ય ભાષીયો જિનંદ ગિંણ ચું;
કરે સિંગાર ફાર કર્મ જાર જાર તું. ॥ આં ॥ ૪ ॥
વૃદ્ધિ ભાવ આતમા ઉમંગ કાર તું;
નિમિત્ત શુદ્ધ ભાવકા પિયાર કાર તું. ॥ આં ॥ ૫ ॥

અગિયારમી શ્રી પુષ્પગૃહ પૂજા

દોહા

પુષ્પધરો મન રંજનો, ફૂલે અદ્ભુત ફૂલ;
મહાકે પરિમલ વાસના, રહકે મંગલમૂલ. ॥ ૧ ॥
શોભિત જિનવર ખીચમે, જિમ તારામે ચંદ;
લવિ ચક્રોર મન મોહસે, નિરખી લહે આનંદ. ॥ ૨ ॥

ખમાચ. પંજાળી ઠેકો, શાંતિ વદનકજ દેખ નયન-દેશી.

ચંદવદન જિન દેખ નયન, મન અમીરસ લીનો રે. ॥ અંચલિ ॥
રાય બેલ નવ માલિકા કુંદ, મોગર તિલક જાતિ મચકુંદ;
કેતકી દમનક સરસ રંગ, ચંપક રસ લીનો રે. ॥ અં ॥ ૧ ॥
ઈત્યાદિક શુભ ફૂલ રસાલ, ઘર વિરચે મન રંજન લાલ;
જલ્દી ઝરોખા ચિતરી શાલ, સુર મંડપ કીનો રે. ॥ અં ॥ ૨ ॥

ગુચ્છ ગુમખાં લંખાં સાર, ચંદુઆ તોરણ મનોહાર;
 ધંદ્રલુવનકો રંગધાર, ભવ પાતક છીનો રે. ॥ ચં' ॥ ૩ ॥
 કુસુમાયુધકે મારન કાજ, ફૂલધરે થાપે જિનરાજ;
 જિમ લહિયે' શિવપુરકો રાજ, સખ પાતક ખીનો રે. ॥ ચં' ॥ ૪ ॥
 આતમ અનુભવ રસમે' રંગ, કારણ કારજ સમજ છું ચંગ;
 દૂર કુરે' તુમ કુચુર મંગ, નરભવ ફૂલ લીનો રે. ॥ ચં' ॥ ૫ ॥

બારમી શ્રી પુષ્પવર્ષણ પૂજા

દોહડા

બાહલ કરી વર્ષા કરે, પંચવરણ સુર ફૂલ;
 હરે તાપ સખ જગતકો, જાનુદધન અમૂલ. ॥ ૧ ॥

અડિચલ છંદ.

ફૂલ પગર અતિ ચંગ, રંગ બાહર કરી,
 પરિમલ અતિ મહકંત, મિલે નર મધુકરી;
 જાનુદધન અતિ સરસ, વિકચ અધા ખીટ હે;
 વરસે બાધા રહિત, રચે જિમ છીટ હે. ॥ ૧ ॥

વસંત-દીપચંદી-સાચા આહિન મેરા ચિંતામણી સ્વામી-એ દેશી

મંગલ જિન નામે' આનંદ ભવિકો ધનેશ. ॥ અંચલી ॥
 ફૂલ પગર બહરી ઝરી રે, હેઠ ખીટ જિન કેશ. ॥ મં' ॥ ૧ ॥
 પીડા રહિત ઢિંગ મધુકર ગુંજે, બાવત જિન ગુણ તેશ. ॥ મં' ॥ ૨ ॥
 તાપ હરે તિહું લોકકા રે, જિન ચરણે' જસ ડેશ. ॥ મં' ॥ ૩ ॥
 અગુલ કરમ દલ દૂર ગયે રે, શ્રીજિન નામ રેશ. ॥ મં' ॥ ૪ ॥
 આતમ નિર્મળ ભાવ કરીને, પૂજે મિટત અંધેશ. ॥ મં' ॥ ૫ ॥

તેરમી શ્રી અષ્ટમંગલ પૂજા

દોહડા

સ્વસ્તિક દર્પણ કુલ હે, લદ્રાસન વર્ધમાન;
 શ્રીવજ્ર નંદાવર્ત હે, મીનયુગલ સુવિધાન. ॥ ૧ ॥
 અનુલ વિમલ અંડિત નહીં, પંચ વરણ કે સાલ,
 ચંદ્ર કિરણ સમ ઉજ્જલે, સુવતી રચે વિશાલ. ॥ ૨ ॥
 અતિ સલક્ષણ તંદુલે, લેખી મંગલ આક;
 જિનવર અંગે પૂજતાં, આનંદ મંગળ ઠાક. ॥ ૩ ॥

શ્રી રાગ—જિન ગુણ ગાનં શ્રુતિ અમૃતં—દેશી

મંગલપૂજા સુરતરુકંદ ॥ અંચલિ ॥

સિદ્ધિ આઠ આનંદ પ્રપંચે, આઠ કરમકા કાટે કંદ.	॥ મં ૦ ॥ ૧ ॥
આઠો મદ લયે છિનકમેં દૂરે, પૂરે અડ ગુણ ગયે સળ ધંદ.	॥ મં ૦ ॥ ૨ ॥
જો જન આઠ મંગલસું પૂજે, તસ ધર કમળા કેલિ કરંદ.	॥ મં ૦ ॥ ૩ ॥
આઠ પ્રવચન સુધારસ પ્રગટે, સુરિ સંપદા અતિહી લહંદ.	॥ મં ૦ ॥ ૪ ॥
આતમ અડગુણ ચિદધન રાશિ, સહજ વિલાસી આતમ ચંદ.	॥ મં ૦ ॥ ૫ ॥

ચૌદમી શ્રી ધૂપપૂજા.

દોહા

મૃગમદ અગર સેલારસ, ગંધવટ્ટી ઘનસાર;	
કૃષ્ણાગર શુદ્ધ કુંદરુ, ચંદન અંબર લાર.	॥ ૧ ॥
સુરભિ દ્રવ્ય મિલાયકે, કરે દશાંગજ ધૂપ;	
ધૂપદાનમેં લે કરી, પૂજે ત્રિભુવન ભૂપ.	॥ ૨ ॥

રાગ ખીસુ. તાલ દીપચંદી

મેરે જિનંદગી ધૂપસેં પૂજત, કુમતિ કુગંધી દૂર હરી રે. ॥ મેરે ૦ ॥ અં ૦ ॥

રોગ હરે કરે નિજગુણ ગંધી, દહો જંજીર કુશુરકી ગંધી;

નિર્મલ લાવ ધરે જગ ધંદી, મુજે ઉતારો પાર, મેરે કિરતાર,

કે અથ સળ દૂર કરી રે. ॥ મેરે ૦ ॥ ૧ ॥

ઉર્ધ્વ ગતિ સૂચક લવિ કેરી, પરમ પ્રહ્લ તુમ નામ જપેરી;

મિથ્યા વાસ દુખરાસ ઝરે રી, કરો નિરંજન નાથ, મુક્તિના સાથ,

કે મમતા મૂર જરી રે. ॥ મેરે ૦ ॥ ૨ ॥

ધૂપસેં પૂજા જિનવર કેરી, મુક્તિવધૂ લઈ છિનકમેં ચેરી;

અળ તો ક્યોં પ્રભુ કીની દેરી, તુમહી નિરંજન, રુપ ત્રિલોકી ભૂપ,

કે વિપદા દૂર કરી રે. ॥ મેરે ૦ ॥ ૩ ॥

આતમ મંગળ આનંદ કારી, તુમરી ચરણ સરણ અળ ધારી;

પૂજે જેમ હરિ તેમ આગારી, મંગલ કમલા કંદ, શરદકા ચંદ,

કે તામસ દૂર હરી રે. ॥ મેરે ૦ ॥ ૪ ॥

પંદરમી શ્રી ગીત પૂજા

દોહા

ગ્રામ લહે આલાપિને, ગાયે જિનગુણ ગીત;	
ભાવે મુખી ભાવના, જતે પરમ પુનીત.	॥ ૧ ॥

ફલ અનંત પંચાશકે, ભાષે શ્રીજગદીશ;
ગીત નૃત્ય ગુધ નાદશે, જો પૂજે જિન ઈશ. ॥ ૨ ॥
તીન આમ સ્વર સાતમે, મૂરછના ઈકવીસ;
જિન ગુણ ગાવે લક્ષ્મિનું, તાર તીસ ઉગલીશ. ॥ ૩ ॥

રાગશ્રી રાગ—ઠેકા પંખળી

જિન ગુણ ગાવત મુરમુંદરી ॥ અંચલિ ॥
અંધક વરણી મુર મનહરણી, અંદ્રમુખી મૂંગાર ધરી. જિં ॥ ૧ ॥
તાલ મૂદંગ બંસરી મંડલ, વેલુ ઉપાંગ ધુનિ મધુરી. જિં ॥ ૨ ॥
દેવ કુમાર કુમારી આલાપે, જિન ગુણ ગાવે લક્ષ્મિ ભરી. જિં ॥ ૩ ॥
નકુલ મુકંદ વીણ અતિ અંગી, તાલ છંદ અયતિ સિમરી. જિં ॥ ૪ ॥
અલખ નિરંજન ન્યોતિ પ્રકાશી, ચિદાનંદ સત્પરુષ ધરી. જિં ॥ ૫ ॥
અન્નર અમર મણુ ઈશ શિવશંકર, સર્વ ભયંકર હર હરી. જિં ॥ ૬ ॥
આતમ રુપ આનંદ ધન સંગી, નિજ ગુણ ગીત કરી. જિં ॥ ૭ ॥

સોલમી શ્રી નાટક પૂજા.

દોહા

નાટક પૂજા સોલમી, સજી સેલે મૂંગાર;
નાચે પ્રભુકે આગત્રે, ભવ નાટક સજ ટાર. ॥ ૧ ॥
દેવ કુમાર કુમારી મિલી, નાચે ઈક શત આઠ;
રચે સંગીત મુકાવના, અત્તિસ વિધકા નાટ. ॥ ૨ ॥
રાવણુ ને મહોદરી, પ્રભાવતી સુરિયાલ;
દ્રૌપદી જ્ઞાતા અંગમે, લિયો જન્મકો લાલ. ॥ ૩ ॥
ટારો ભવ નાટક સવિ, હે જિન દીન દયાલ;
મિલ કર મુર નાટક કરે, મુઘર બળવે તાલ. ॥ ૪ ॥

રાગ કેલ્યાણ—તાલ દાદરો.

નાચત મુર વૃંદ છંદ, મંગલ ગુન ગારી. ॥ અં ॥
કુમાર કુમારી કર સંકેત, આઠ શત મિલ બ્રમરી દેત;
મંદ્ર તાર રણુ રગુટ, ધુંધુર પગધારી. ॥ નાં ॥ ૧ ॥
ખાજત જિહાં મૂદંગ તાલ, ધપ મપ ધુધુમ કિટ ધમાલ;
રંગ અંગ દ્રંગ દ્રંગ, ત્રૌ ત્રૌ ત્રિક તારી. ॥ નાં ॥ ૨ ॥
તાતા થેધ થેધ તાન લેત, મુરજ રાગ રંગ દેત;
તાન માન ગાન જાન, કિટ નટ ધુનિ ધારી. ॥ નાં ॥ ૩ ॥

તું જિનંદ શિશિર ચંદ, મુનિજન સખ તાર વૃંદ;
મંગલ આનંદ કંદ, જય જય શિવચારી. ॥ નાં ૦ ॥ ૪ ॥
રાવણ અષ્ટાપદ ગિરીંદ, નાચ્યો સખ સાજ સંગ;
ખાંધ્યો જિન પદ ઉતંગ, આતમ હિતકારી. ॥ નાં ૦ ॥ ૫ ॥
સત્તરમી શ્રી વાઘ પૂજન.

દોહા

તત વિતત ધન ઝૂસરે, વાઘ ભેદ એ ચારે;
વિવિધ ધ્વનિ કર શોભતી, પૂજ સત્તરમી સાર. ॥ ૧ ॥
સમવસરણમેં વાજિયા, નાદ તણા ઝંકાર;
ઢાલ ઢઢાંમા હુંહંભી, ભેરી પણુવ ઉદાર. ॥ ૨ ॥
વેણુ વીણા કિંકિણી, પડ ભ્રમરી મરદંગ,
ઝલ્હરી ભંભા નાદસું, શરણાર્થ મુરજંગ. ॥ ૩ ॥
પંચ શબ્દ વાજે કરી, પૂજે શ્રીચરિહંત;
મનવાંછિત ફલ પામિયેં, લહીયેં લાલ અનંત. ॥ ૪ ॥

જંગલો—મન મોહ્યા જંગલકી હરણીને—એ દેશી

ભવિ નંદો જિનંદ જસ વરણીને ॥ અં ૦ ॥
વીણુ કહે જગ તું ચિરનંદી, ધન ધન જગ તુમ કરણીને. ॥ ભં ૦ ॥ ૧ ॥
તું જગ નંદી આનંદ કંદી, તણલી કહે ગુણુ વરણીને. ॥ ભં ૦ ॥ ૨ ॥
નિર્મલજ્ઞાન વચન મુખ સાચે, તૂણુ કહે હુંખ હરણીને. ॥ ભં ૦ ॥ ૩ ॥
કુમતિ પંચ સખ છિનમેં નાસે, જિનશાસન ઉદે ધરણીને. ॥ ભં ૦ ॥ ૪ ॥
મંગલ દીપક આરતિ કરતાં, આતમ ચિત્ત શુભ ભરણીને. ॥ ભં ૦ ॥ ૫ ॥

અથ કલશ.

રેખતા.

જિનંદ જસ આજ મેં ગાયો, ગયો અઘ દૂર મો મનકો;
શત અઠ કાવ્ય હૂં કરકે, શુણુ સખ દેવ દેવનકો. ॥ જિં ૦ ॥ ૧ ॥
તપગચ્છ ગગન રવિ રુપા, હૂઆ વિજયસિંહ ગુરુ ભૂપા;
સત્ય કર્પૂરવિજય રાજા, ક્ષમા જિન ઉત્તમા તાજા. ॥ જિં ૦ ॥ ૨ ॥
પદ્મ ગુરુ રુપ શુણુ ભાજા, કીર્તિ કસ્તૂર જગ છાજા;
મણિ બુદ્ધિ જગતમેં ગાજા, મુક્તિ ગણિ સંપ્રતિ રાજા. ॥ જિં ૦ ॥ ૩ ॥
વિજય આનંદ લઘુ નંદા, નિધિ શિખી અંક હૈ ચંદા. (૧૯૩૬)
અંખાલે નગરમેં ગાયો, નિભતમ રુપ હૂં પાયો. ॥ જિં ૦ ॥ ૪ ॥

ઇતિ શ્રી સત્તરલેદી પૂજન.

શ્રી નવપદ્મની ઓળીના ઉજમણાની વિધિ.

—(૦)—

સાડાચાર વર્ષે એકયાશી આયંગિલે નવ ઓળી પૂર્ણ થાય, તે વખતે ઉજમણું તે હાલના રિવાજ મુજબ શ્રીજિનેશ્વરના મંદિરને વિષે અથવા પોતાના વિસ્તારવાળા ઘરને વિષે શુદ્ધ નિરવધ તે સ્થાનોને મુશોભિત કરી ત્યાં શ્રી સિદ્ધચક્રના મંડપની રચના કરવી. તે આ પ્રમાણે: પ્રથમ અરિહંતપદને શ્વેત ધાન્યમય સ્થાપે અને પૂર્વ દિશાએ સિદ્ધપદને રક્ત ધાન્યમય સ્થાપે, તથા દક્ષિણ દિશાએ આચાર્ય પદને પીતલવર્ણ ધાન્યમય સ્થાપે, તથા પશ્ચિમ દિશાએ ઉપાધ્યાયપદને નીલવર્ણ ધાન્યમય સ્થાપે, અને ઉત્તર દિશાએ સાધુપદને સ્થામવર્ણ ધાન્યમય સ્થાપે. પછી ચારે વિદિશાઓને વિષે દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર, અને તપ, એ ચાર પદને શ્વેત ધાન્યમય સ્થાપે. તેમાં ઉત્તર પૂર્વ વચ્ચે ઇશાન જૂલે દર્શન પદ સ્થાપવું. પૂર્વ દક્ષિણ વચ્ચે અગ્નિ જૂલે જ્ઞાનપદ સ્થાપવું. દક્ષિણ પશ્ચિમ વચ્ચે નૈરૈત્ય જૂલે ચારિત્રપદ સ્થાપવું અને પશ્ચિમ ઉત્તર વચ્ચે વાયવ્ય જૂલે તપ-પદ સ્થાપવું. એ રીતે નવ પાંખડીનું કમળ કરી નવપદની સ્થાપના કરવી. પછી ત્રણ વેદિકા યુક્ત પીઠિકાની રચના સાથે કરવી. તેમાંથી પહેલી વેદિકા રક્તવર્ણ ધાન્યમય, બીજી પીતલવર્ણ ધાન્યમય અને ત્રીજી શ્વેતવર્ણ ધાન્યમય, પ્રથમ વેદિકાને પાંચવર્ણ ધાન્યનાં કાંગરા, બીજી વેદિકાને રક્તવર્ણ ધાન્યનાં કાંગરા અને ત્રીજી વેદિકાને પીતલવર્ણ ધાન્યનાં કાંગરા કરવા. વળી તે ઉપર નવ ગઠ કરવા વળી એ રીતે ધાન્યના રંગ તથા પદના રંગ કહ્યા તે રીતે કરી વિવિધ રંગના ક્ષણ-ધ્વજાઓ નૈવેદ્ય વગેરે તે આગળ ધરી, પદે પદે શ્રીકૃષ્ણ વગેરે ધરવાં, અને શ્રીનવપદ્મની પૂજા લણાવવી, તથા યથાશક્તિ નીચે પ્રમાણેની નવ, નવ, વસ્તુઓ જ્ઞાનનાં ઉપકરણો વગેરે મૂકવાં.

૧. દર્શનના ઉપકરણ

દેરાસર, ધોતિયાં, કટોરી, ઝુમર, સિદ્ધચક્રના ગઢા, રકાળી, વાગાકુંચી, ઘંટડી, નવકારવાળી, સ્થાપના, આચમની, ત્રાંબાકુંડી, અષ્ટભાંગલિક, આરતી, ધૂપધાણાં, મંગલ દીપક, ચંદરવા-પૂંઢીયા, તોરણ, હીરા ચોત્રીય, લીલમ પચ્ચીય, મોતી નંગ ર૩૮, લાખીણો હાત એક.

ધર્મશાળા, જિર્ણોદ્ધાર, અંગત્રુછણા, ચંદનના કટકા, તિલક, સિદ્ધચક્રની પીઠિકા, કામળી, પહેડી, છત્ર, આમર, મોરપિંછી, વાટકી, કચોળા, થાળી, પૂંજણી, કેમર ઘસવાના ચોરશીયા, દીવી, માણિક એકત્રીય, મોનેરી વરણ ૧૦૦, રૂપાના વરણ ૧૦૦, શ્રીકૃષ્ણના ગોટા પંચવર્ણી.

કળશ મુકુટ, ત્રિનગિળ, મુળકોશ, કેસરનાં પડીકાં, શિંહાસન, બાજેઠ, દેવજા, ઘંટ, દંડાસણ, હાંડા, ત્રાંબડી, સ્થાપનાનાં ઉપકરણ, વાટવા, અગરળત્તી, બરાસ, અગર, ખ્યાલા, પ્રભાવના, નવગ્રહની સ્થાપના, પીરોહ પીલેવણે છત્રીસ ચુનીઓ. કાલે વણે, સત્તાવીસ અથવા પાંચ.

૨. જ્ઞાનના ઉપકરણ.

શ્રીપાળ રાસની છુકો, બીજાં પુસ્તકો, ગણગુણની ટીપ, રૂમાલ, પાડાં, કવણી, કવલી, સાપડા, સાપડી, લેખણ, ચપ્પુ, કાતર, ડાળલા, ડાળલી, ખડિયા, હિંગલોકનાં વાસણ, પાટલી, ઓલીયાં, પાટી, પુસ્તક રાખવાના ડાળલા, દોરા, ચાળખી, વાસજોપના વાટકા, વતરણાં, કાંળી.

૩. ચારિત્રના ઉપકરણ

પાત્રાં, ચોલપટ્ટા, કપડાં, મુહપત્તિ, ચરવલા. પડલા, સંધારીયા, હાંડા, કેદપસૂત્ર, ચરવલાની હાંડી, ઝોળી, કાંળલી ઓઘાની, ઓઘા, તરપણી.

એ રીતે શુદ્ધ ભાવે દરેક ઉત્તમ વસ્તુઓ મૂકે.

ઇતિ ઉજ્જ્વળાનો વિધિ સંપૂર્ણ.

(ખરતર ગઝલીય) પાંચ શકસ્તવે દેવવંદન વિધિ.

ખમાસમણું દર્ધ “ ઇચ્છાં સં ભં ચૈત્યવંદન કરું ? ઇચ્છ ” કહી ચૈત્યવંદન કરી, નમુત્યુણું કહી અથવા ચૈત્યવંદન વગર કર્યે સીધા જ નમુત્યુણું કહી ખમાસમણું દર્ધ ઇરિયાવહિ પરિક્ષમેં પછી ખમાસમણું દર્ધ, ઇચ્છાં સં ભં ચૈત્યવંદન કરું ? ઇચ્છ. કહી ચૈત્યવંદન તથા જંકિચિં નમુત્યુણું કહી જિભા થઈ અરિહંત ચેઈયાણું કરેમિ કાઉસ્સગ્ગં વંદણુવત્તિઆએં અન્નત્થં કહી એક નવકારનો કાઉસ્સગ્ગ કરે, પારી નમોડહંતં કહી પહેલી થુઈ કહી, લોગસ્સં સંવલોએ અરિહંત ચેઈયાણું કરેમિ કાઉસ્સગ્ગં વંદણુવત્તિઆએં અન્નત્થં કહી એક નવકારનો કાઉસ્સગ્ગ કરે, પારી, ખીણ થુઈ કહી, પુખખરવરદીં સુઅસ્સ ભગવઓ કરેમિ કાઉસ્સગ્ગં વંદણું અન્નત્થં કહી, એક નવકારનો કાઉસ્સગ્ગ કરે, પારી, ત્રીણ થુઈ કહી સિદ્ધાણું પુદ્ધાણું વેયાવચ્ચગરાણું અન્નત્થં કહી, એક નવકારનો કાઉસ્સગ્ગ કરે, પારી, નમોડહંતં કહી, ચોથી થુઈ કહેવી, પછી બેમી નમુત્યુણું કહી જિભા થઈ અરિહંત ચેઈયાણું કહી ઉપરની જેમ ચાર થુઈએ દેવવંદન કરી નીચે બેસી નમુત્યુણું કહી, જંકિચિં ભવંતિં ભવંતં નમોડહંતં સ્તવનં જય વીયરાયં કહી નમુત્યુણું કહી અંતે સંવે તિવિહેણુ વંદામિ ” કહે, ઇતિ પાંચ શકસ્તવે દેવવંદન વિધિ.

